

anemone

MUŞ ALPARSLAN ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER DERGİSİ

Muş Alparslan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi
Journal of Social Sciences of Mus Alparslan University
E-ISSN: 2149-4622

YIL/YEAR: 2019 • CILT/VOLUME: 7 • SAYI/NUMBER: 2

Cumhuriyetten Günümüze Sosyal Bilgiler Öğretim Programlarında Değişen
“İyi Vatandaşlık” Algısı
Nadire Emel AKHAN, Samet ÇİÇEK, Hilal MERT

Fen Bilimleri Dersinde Portfolyo Kullanımının Akademik Başarı ve
Kalıcılığa Etkisinin Araştırılması
Aslı SAYLAN, Sinan YANAR, Hasan KAYA

Örgüt Kültürü Tiplerinin Personel Güçlendirmeye Etkisinde
Güç Mesafesinin Aracı Rolü
Gül GÜN

Blockchain ve Kripto Paraların Kullanımı Üzerine Bir Değerlendirme
Hakan ERKUŞ, Arif GÜMÜŞ

Seçilmiş OECD Ülkelerinin Ruh Sağlığı Hizmetleri
Etkinliğinin Değerlendirilmesi
Cuma ÇAKMAK, Murat KONCA

Beden Eğitimi Öğretmenliği Bölümlerinin Yeterliliği İle
İlgili Öğretmen Görüşleri
Sinan UĞRAŞ, Mehmet GÜLLÜ

Örgüt Kültürü ve Örgüt İkliminin Örgütsel Sessizlik
Üzerindeki Etkisinin Analizi
Ayhan YALÇINSOY

Kaymakam Olma Sürecinde Kamu Yönetimi:
2014/6894 Karar Sayılı Yönetmeliğin Etkisi
Selami ÖZKAN

Üniversite Öğrencilerinin Yaşam Doyumu Üzerinde Etkisi Olan
Sosyo-Demografik Etmenlerin Belirlenmesi:
Tekirdağ Namık Kemal Üniversitesi Öğrencileri Üzerine Bir Uygulama
Elif KIRAN, Şıvganur KIRMAN, Elif BAKSI

Yönetim Bağlamında Kıyaslama Tekniğinin İşletmeler İçin Önemi
Mehmet Naci EFE

Coğrafi Bilgi Sistemleri (CBS) ve Uzaktan Algılama (UA) ile
Bingöl Şehri ve Çevresindeki Yerleşmelerin Mekânsal Gelişimi İçin
Uygun Alanların Tespit Edilmesi
Fatma ESEN

Çevrecilik Yönelimli Pazarlama Stratejisi Kararları:
Türkiye Ve Dünya Genelinde Uygulama Örnekleri
Arzu KILIÇ

BIST Sektör Endekslerinin Gelişmiş Ülke Sektör Endeksleri İle
İlişkinin İncelenmesi
Sinem EYÜBOĞLU, Kemal EYÜBOĞLU

Vergi Uyuşmazlıklarının İdari ve Adli Yargı Kapsamında
Çözüm Süreçleri ve Önerileri
Baki YEGEN

Türkiye'de ve Dünyada Yiyecek İçecek Sektörüne Yönelik
Eğitim Veren Lisans Programlarının Kıyaslanması
Ümit ÇARBUĞA, Emel MEMİŞ KOCAMAN

Sigara Bağımlılığıyla Mücadelede Kamu Spotlarının Kullanımı:
Sigarayla Bırak Hayatı Bırakma Kamu Spotlarının Göstergibilimsel Çözümlemesi
Nural İMİK TANYILDIZI, Hacı Mehmet ACAR

İş Dünyası ve Üniversiteler Arasındaki İş Birliği ve Stratejik Yönetimi
Mehmet Naci EFE

Absurd Elements in Anthony Neilson's Realism and
The Wonderful World of Dissocia Plays
Belgin BAĞIRLAR

Dünya'da ve Türkiye'de Anadili Eğitiminde Güncel Yönelimler
Öğretim Üyelerinin Görüşleri Doğrultusunda Değerlendirilmesi
Özgür BABAYİĞİT

Ekonomik Büyüme Çevre Kirliliğini Azaltır mı?
Celil AYDIN, Burak DARICI, Şeyma ŞAHİN KUTLU

Farklılaştırılmış Öğretim Yaklaşımının İlkokul Üçüncü Sınıf Öğrencilerinin
Matematik Dersindeki Başarılarına Ve Tutumuna Etkisi
Onur EKİNCİ, Ayten Pınar BAL

İmalat İşletmelerinde Enerji Verimliliğinin Yapısal Eşitlik Modeli İle İncelenmesi
Leyla ŞENOL, Gülşen AKMAN

OECD Ülkelerinde Gelir Dağılımının Belirleyenleri
Serdar ACUN

Kobi'lerin Finansal Sorunlarının İncelenmesinde Dış Kaynağın Rolü:
Diyarbakır İli Örneği
Özcan DEMİR, Delal AYDIN, Ekin SEZGİN

Evlilik Neyi Değiştirir? Kadın Girişimciler Üzerine
Karşılaştırmalı Bir Uygulama
Esra Sena TÜRKO, Duygu TULAN

Görsel Sanatlar Dersinde Öğrencilerin Etkileşimli Tahtaya Yönelik
Tutumlarının Farklı Değişkenler Açısından İncelenmesi
Yahya HIÇYILMAZ

Türkiye İktisat Tarihinde Öznel Boyutları ile Müdahaleciliğin Gelişimi ve
Kurumsallaşması: Etibank Örneği
Ferhat İSPİROĞLU, Meltem KILIÇ

Ağız ve Diş Sağlığı Merkezinde Örgütsel Bağlılık Analizi:
Nicel Bir Araştırma
Murat AK

Pozitif Psikolojik Sermayenin Yenilikçi Davranış Üzerindeki Etkisi:
Bankacılık Sektöründe Bir Araştırma
Edip ÖRÜCÜ, Binnaz ÇINAR

Kendine Aşırı Güven ve Ölçme Yöntemleri:
Davranışsal Finans Kapsamında Bir Literatür İncelemesi
Bilgehan TEKİN

Journal of Social Sciences of Muş Alparslan University

YIL/YEAR: 2019 • CILT/VOLUME: 7 • SAYI/NUMBER: 2

Yazılarda ifade edilen görüş ve düşünceler yazarlarının kişisel görüşleri olup derginin ve bağlı bulunduğu kurumun görüşlerini yansıtmaz.

The opinions and views expressed in the papers published in the journal are only those of the author(s) and do not necessarily reflect the views of the journal and its publisher.

Journal of Social Sciences of Muş Alparslan University

Dağıtım Distribution

Muş Alparslan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü tarafından yapılmaktadır Is made by Muş Alparslan University Institute of Social Sciences

2149-4622	:	e-ISSN	e-ISSN	:	2149-4622
20/03/2019	:	Basım Tarihi	Published Date	:	20/03/2019
Nisan 2019	:	Yayın Sezonu	Pub. Date Season	:	April 2019
7	:	Cilt	Volume	:	7
2	:	Sayı	Number	:	2
2013	:	İlk Yayın Tarihi	Founded	:	2013
Muş	:	Basım Yeri	Place of Publication	:	Muş
Yılda altı defa elektronik olarak yayınlanan uluslararası hakemli ve süreli yayındır	:	Yayın Türü	Publication Type	:	Is an international, periodical, double-blind peer-reviewed and online academic journal published bi-monthly
Türkçe ve İngilizcedir; ancak her sayıda ki makale sayısının en fazla üçte biri kadar olmak üzere diğer dillerdeki çalışmalara da yer verilebilir.	:	Yayın Dili	Official Language	:	Turkish and English; however, studies in other languages may be included, up to a third of the number of articles in each issue.
Şubat, Nisan, Haziran, Ağustos, Ekim ve Aralık	:	Periyot	Frequency	:	February, April, June, August, October and December
Muş Alparslan Üniversitesi	:	Yayıncı	Publisher	:	Muş Alparslan University
Muş Alparslan Üniversitesi Külliyesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 49250, Muş/Türkiye	:	Adres	Address	:	Muş Alparslan Üniversitesi Külliyesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 49250, Muş/Türkiye
anemon@alparslan.edu.tr	:	e-posta	e-mail	:	anemon@alparslan.edu.tr
+90 436 249 49 49	:	Telefon	Telephone	:	+90 436 249 49 49
+90 436 249 10 22	:	Faks	Fax	:	+90 436 249 10 22
http://dergipark.gov.tr/anemon	:	Ana Sayfa	Homepage	:	http://dergipark.gov.tr/anemon

Yayın Kurulu • Editorial Board

**Muş Alparslan Üniversitesi Adına
Sahibi / Owner
Baş Editör / Editor-in-Chief
Editörler / Editors**

Prof. Dr. Fethi Ahmet POLAT (Rektör)
Muş Alparslan Üniversitesi / Türkiye
Dr. Öğr. Üyesi Ahmet GÖKÇEN
Muş Alparslan Üniversitesi / Türkiye
Dr. Öğr. Üyesi Abdussamet GÜNEK
Muş Alparslan Üniversitesi / Türkiye
Dr. Öğr. Üyesi Ayça KARTAL
Muş Alparslan Üniversitesi / Türkiye
Dr. Öğr. Üyesi Ejder ULUTAŞ
Muş Alparslan Üniversitesi / Türkiye
Dr. Öğr. Üyesi Hülya KAYA HASDEMİR
Muş Alparslan Üniversitesi / Türkiye
Dr. Öğr. Üyesi Mecit YILDIRIM
Muş Alparslan Üniversitesi / Türkiye
Dr. Öğr. Üyesi Mehmet Ali TÜRKMEÑOĞLU
Muş Alparslan Üniversitesi / Türkiye
Dr. Öğr. Üyesi Ramazan Şamil TATIK
Muş Alparslan Üniversitesi / Türkiye
Dr. Öğr. Üyesi Turan GÜLER
Muş Alparslan Üniversitesi / Türkiye
Arş. Gör. Dr. Yunus KOÇ
Muş Alparslan Üniversitesi / Türkiye
Dr. Öğr. Üyesi Yusuf AYDIN
Muş Alparslan Üniversitesi / Türkiye

**Yayın Kurulu Üyeleri / Editorial Board
Members**

Prof. Dr. Abdüllatif TÜZER
Muş Alparslan Üniversitesi / Türkiye
Prof. Dr. İbrahim ERDOĞAN
Muş Alparslan Üniversitesi / Türkiye
Prof. Dr. Abdülcelil BİLGİN
Muş Alparslan Üniversitesi / Türkiye
Doç. Dr. Gabur OZIEV
International Islamic University / Malezya
Dr. Öğr. Üyesi Mahsum AYTEPE
Muş Alparslan Üniversitesi / Türkiye
Doç. Dr. Mohammad Jaber THALJI
Yarmouk University / Ürdün
Doç. Dr. Mohd Roslan Bin Mohd NOR
University of Malaya / Malezya
Doç. Dr. Murat KAYACAN
Muş Alparslan Üniversitesi / Türkiye
Dr. Öğr. Üyesi Aykut KÜÇÜKPAPMAK
Muş Alparslan Üniversitesi / Türkiye
Dr. Öğr. Üyesi Berat ÇİÇEK
Muş Alparslan Üniversitesi / Türkiye
Dr. Öğr. Üyesi Canser KARDAŞ
Muş Alparslan Üniversitesi / Türkiye
Dr. Öğr. Üyesi Irena Rajchinovska PANDEVA
Ss. Cyril and Methodius University / Makedonya
Dr. Öğr. Üyesi Orhan KESKİNTAŞ
Muş Alparslan Üniversitesi / Türkiye
Dr. Öğr. Üyesi Zekeriya ÇAM
Muş Alparslan Üniversitesi / Türkiye
Arş. Gör. Aslıhan YENİÇERİ ALTINTAŞ
Arş. Gör. Yunus ŞAKİROĞLU
Okt. Yahya ADANIR
Öğr. Gör. Serdar DİK

**Sekreteryaya / Secretariat
Dizgi / Layout Editor
Teknik Redaksiyon / Redaction
Grafik Tasarım / Design**

Yıl/Year: 2019 • Cilt/Volume: 7 • Sayı/Number: 1

Amaç ve Kapsam

Aims and Scope

Muş Alparslan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi (anemon), sosyal ve beşeri bilimler alanında özgün ve nitelikli çalışmaları bilimsel bir yaklaşımla ele almak amacıyla yayımlanan uluslararası hakemli bir dergidir. Dergi 2018 yılından itibaren Şubat, Nisan, Haziran, Ağustos, Ekim ve Aralık sayısı olmak üzere yılda altı defa düzenli olarak yayımlanmaktadır.

anemon'da yayımlanan yazıların bilimsel ve hukukî sorumluluğu, yazarlarına aittir. Yayımlanan yazıların bütün yayın hakları Muş Alparslan Üniversitesi'ne ait olup yayıncının izni olmadan kısmen veya tamamen basılamaz, çoğaltılamaz veya elektronik ortama taşınamaz.

anemon'da sosyal bilimlerle (dil bilimi, din bilimleri, edebiyat, eğitim bilimleri, felsefe, güzel sanatlar, iktisat, işletme, maliye, psikoloji, siyaset bilimi, sosyoloji, tarih, uluslararası ilişkiler vb.) alakalı konularda özgün ve nitelikli bilimsel çalışmalar yer almaktadır. Dergilerimizde yayımlanan tüm makaleler çevrimiçi olarak erişime açıktır ve makale yayını için herhangi bir ücret talep edilmemektedir.

Journal of Social Sciences of Muş Alparslan University (anemon) is a peer-reviewed international journal that publishes original and qualified works with a scientific approach in the fields of social sciences and human sciences. The Journal is published bimonthly in February, April, June, August, October and December starting from 2018 by Mus Alparslan University.

Scientific and legal liabilities of the articles published in anemon belong to the authors. The copyrights of the works that are published in the journal are transferred to Muş Alparslan University. No part of this publication may be duplicated and published elsewhere including electronically without permission of the Publisher.

anemon focuses on, but not limited to the following topics: business, economics, educational sciences, finance, fine arts, history, international relations, linguistics, literature, philosophy, political science, psychology, sociology and theology, etc. All articles published in our journals are open access and freely available online. All articles published in our journals are open access, freely available online and no fee is charged for publishing articles

Muş Alparslan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi (anemon) aşağıdaki indekslerde taranmaktadır:

Journal of Social Sciences of Muş Alparslan University (anemon) indexed and abstracted in:

TÜBİTAK ULAKBİM TR Dizin (Sosyal ve Beşeri Bilimler Veri Tabanı)
Index Copernicus
ASOS Index (Akademia Sosyal Bilimler İndeksi)
CiteFactor (Academic Scientific Journals)
COSMOS IF (Cosmos Impact Factor)
CrossRef DOI (Digital Object Identifier)
DRJI (Directory of Research Journals Indexing)
ESJI (Eurasian Scientific Journal Index)
Idealonline
IJJIF (International Innovative Journal Impact Factor)
InfoBase Index
ISAM (TDV İslâm Araştırmaları Merkezi)
JIF (The Journals Impact Factor)
JournalTOCs (Journal Tables of Contents)
OAJI (Open Academic Journals Index)
ResearchBib (Academic Resource Index)
SciLit
SIS (Scientific Indexing Services)
SOBIAD (TR Sosyal Bilimler Atıf Dizini)
TEİ (Türk Eğitim İndeksi)
UIF (Universal Impact Factor)

TUBITAK ULAKBİM TR Index (Social Sciences and Humanities Database)
Index Copernicus
ASOS Index (Academia Social Science Index)
CiteFactor (Academic Scientific Journals)
COSMOS IF (Cosmos Impact Factor)
CrossRef DOI (Digital Object Identifier)
DRJI (Directory of Research Journals Indexing)
ESJI (Eurasian Scientific Journal Index)
Idealonline
IJJIF (International Innovative Journal Impact Factor)
InfoBase Index
ISAM (TRF Center for Islamic Studies)
JIF (The Journals Impact Factor)
JournalTOCs (Journal Tables of Contents)
OAJI (Open Academic Journals Index)
ResearchBib (Academic Resource Index)
SciLit
SIS (Scientific Indexing Services)
SOBIAD (TR Social Sciences Citation Index)
TEI (Index of Turkish Education)
UIF (Universal Impact Factor)

Danışma Kurulu • Advisory Board

Prof. Dr. Abdullah KIRAN Muş Alparslan Üniversitesi / Türkiye	Prof. Dr. Mesut IDRİZ International University of Sarajevo / Bosna Hersek
Prof. Dr. Adnan DEMİRCAN İstanbul Üniversitesi / Türkiye	Prof. Dr. Muhittin MACİT Türkiye Yazma Eserler Kurumu / Türkiye
Prof. Dr. Ahmet AĞIRAKÇA Mardin Artuklu Üniversitesi / Türkiye	Prof. Dr. Mustafa AYDIN Stratejik Düşünce Enstitüsü / Türkiye
Prof. Dr. Alev SINAR UĞURLU Uludağ Üniversitesi / Türkiye	Prof. Dr. Mustafa ÖZTÜRK Marmara Üniversitesi / Türkiye
Prof. Dr. Ali TAŞKIN Cumhuriyet Üniversitesi / Türkiye	Prof. Dr. Mustafa YAĞBASAN Fırat Üniversitesi / Türkiye
Prof. Dr. Ali UZUN Ondokuz Mayıs Üniversitesi / Türkiye	Prof. Dr. Ramazan YELKEN Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi / Türkiye
Prof. Dr. Bayram COŞKUN Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi / Türkiye	Prof. Dr. Recai AYDIN International University of Sarajevo / Bosna Hersek
Prof. Dr. Bilal ERYILMAZ İstanbul Medeniyet Üniversitesi / Türkiye	Prof. Dr. Saffet KÖSE İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi / Türkiye
Prof. Dr. Erdal BAYKAN Necmettin Erbakan Üniversitesi / Türkiye	Prof. Dr. Şamil DAĞCI Ankara Üniversitesi / Türkiye
Prof. Dr. Erdoğan ERBAY Atatürk Üniversitesi / Türkiye	Prof. Dr. Şahabettin YALÇIN Bingöl Üniversitesi / Türkiye
Prof. Dr. Eyyup Günay İSBİR İstanbul Aydın Üniversitesi / Türkiye	Prof. Dr. Şehmus DEMİR Gaziantep Üniversitesi / Türkiye
Prof. Dr. Güven SAYILGAN Ankara Üniversitesi / Türkiye	Prof. Dr. Tuncer ASUNAKUTLU Bakırçay Üniversitesi / Türkiye
Prof. Dr. Hasan ÇİÇEK Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi / Türkiye	Prof. Dr. Turgay UZUN Muğla Üniversitesi / Türkiye
Prof. Dr. Hüsamettin ERDEM Necmettin Erbakan Üniversitesi / Türkiye	Prof. Dr. Veli URHAN Gazi Üniversitesi / Türkiye
Prof. Dr. İsmail TAŞ Necmettin Erbakan Üniversitesi / Türkiye	Prof. Dr. Yasin AKTAY Stratejik Düşünce Enstitüsü / Türkiye
Prof. Dr. Kazım YOLDAŞ Uludağ Üniversitesi / Türkiye	Prof. Dr. M. Sait ŞİMŞEK Necmettin Erbakan Üniversitesi / Türkiye
Prof. Dr. Mahfuz SÖYLEMEZ İstanbul Üniversitesi / Türkiye	Prof. Dr. Mustafa ÇEVİK Ankara Sosyal Bilimler Üniversitesi
Prof. Dr. Mehmet Hüseyin BİLGİN İstanbul Medeniyet Üniversitesi / Türkiye	Doç. Dr. Mohammad Jaber THALJI Yarmouk University / Ürdün
Doç. Dr. Ali UTKU Atatürk Üniversitesi / Türkiye	Doç. Dr. Mohd Roslan Bin Mohd NOR University of Malaya / Malezya
Doç. Dr. Bülent SÖNMEZ İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi / Türkiye	Doç. Dr. Recep ASLAN Gaziantep Üniversitesi / Türkiye
Doç. Dr. Durmuş Çağrı YILDIRIM Namık Kemal Üniversitesi / Türkiye	Doç. Dr. Saim KAYADİBİ International Islamic University / Malezya
Doç. Dr. Elşen BAĞIRZADE Azerbaijan State University of Economics / Azerbaycan	Doç. Dr. Samira AL-KHAWALDEH The University of Jordan / Ürdün
Doç. Dr. Emin ÇELEBİ İnönü Üniversitesi / Türkiye	Doç. Dr. Södabe SALIHOVA Azerbaijan State University of Economics / Azerbaycan
Doç. Dr. Fariz AHMADOV Azerbaijan State University of Economics / Azerbaycan	Dr. Öğr. Üyesi Bagdagul MUSSA The University of Jordan / Ürdün
Doç. Dr. Mahmoud JARAN The University of Jordan / Ürdün	Dr. Öğr. Üyesi Nurhodja AKBULAEV Azerbaijan State University of Economics / Azerbaycan

İÇİNDEKİLER • CONTENTS

EDİTÖRÜN NOTU / EDITOR'S NOTE

<i>Editörden</i>	7
------------------------	---

ARAŞTIRMA MAKALESİ / RESEARCH ARTICLE

<i>Nadire Emel Akhan, Samet Çiçek, Hilal Mert</i>	9
Cumhuriyetten Günümüze Sosyal Bilgiler Öğretim Programlarında Değişen "İyi Vatandaşlık" Algısı The Changing Perception of "Good Citizenship" in the Social Studies Teaching Programs From the Foundation of the Republic To Nowadays	
<i>Aslı Saylan, Sinan Yanar, Hasan Kaya</i>	21
Fen Bilimleri Dersinde Portfolyo Kullanımının Akademik Başarı ve Kalıcılığa Etkisinin Araştırılması Investigation of the Effects of Using Portfolio in Science Course on Students' Academic Achievement and Permanence of Learning	
<i>Gül Gün</i>	31
Örgüt Kültürü Tiplerinin Personel Güçlendirmeye Etkisinde Güç Mesafesinin Aracı Rolü The Intermediary Role of Power Distance in the Effect of Organizational Culture Teams on the Personnel Empowerment	
<i>Hakan Erkuş, Arif Gümüş</i>	41
Blockchain ve Kripto Paraların Kullanımı Üzerine Bir Değerlendirme An Assessment on the Use of Blockchain and Cryptocurrency	
<i>Cuma Çakmak, Murat Konca</i>	51
Seçilmiş OECD Ülkelerinin Ruh Sağlığı Hizmetleri Etkinliğinin Değerlendirilmesi Evaluation Of Mental Health Services Efficiency Of Selected OECD Countries	
<i>Sinan Uğraş, Mehmet Güllü</i>	57
Beden Eğitimi Öğretmenliği Bölümlerinin Yeterliliği İle İlgili Öğretmen Görüşleri Teacher Opinions About Physical Education Teacher's Departmentants	
<i>Ayhan Yalçınsoy</i>	67
Örgüt Kültürü ve Örgüt İkliminin Örgütsel Sessizlik Üzerindeki Etkisinin Analizi Analysis of The Impact Of Organizational Culture And Organizational Climate On Organizational Silence	
<i>Selami ÖZKAN</i>	79
Kaymakam Olma Sürecinde Kamu Yönetimi: 2014/6894 Karar Sayılı Yönetmeliğin Etkisi Public Administration In Becoming District Governor: Affect Of 2014/6894 Numbered Regulation	
<i>Elif Kiran, Şıvganur Kirman, Elif Baksı</i>	89
Üniversite Öğrencilerinin Yaşam Doyumu Üzerinde Etkisi Olan Sosyo-Demografik Etmenlerin Belirlenmesi: Tekirdağ Namık Kemal Üniversitesi Öğrencileri Üzerine Bir Uygulama Analysis of the Socio-Demographic Factors on University Students' Life Satisfaction: Namik Kemal University Sample	
<i>Mehmet Naci Efe</i>	95
Yönetim Bağlamında Kıyaslama Tekniğinin İşletmeler İçin Önemi The Importance of Benchmarking for Businesses in the Context of Management	
<i>Fatma Esen</i>	101
Coğrafi Bilgi Sistemleri (CBS) ve Uzaktan Algılama (UA) ile Bingöl Şehri ve Çevresindeki Yerleşmelerin Mekânsal Gelişimi için Uygun Alanların Tespit Edilmesi Determination of Suitable Areas for Spatial Development of Settlements in Bingol City and its around with Geographical Information Systems (GIS) and Remote Sensing (RS)	
<i>Arzu Kılıç</i>	113
Çevrecilik Yönelimli Pazarlama Stratejisi Kararları: Türkiye Ve Dünya Geneline Uygulama Örnekleri The Environmental Oriented Marketing Strategy Decisions: Practices in Turkey and Worldwide	
<i>Sinem Eyüboğlu, Kemal Eyüboğlu</i>	125
BIST Sektör Endekslerinin Gelişmiş Ülke Sektör Endeksleri İle İlişkisinin İncelenmesi Examining the Relationship Between BIST Sector Indices and Developed Country Sector Indices	

<i>Baki Yegen</i> Vergi Uyuşmazlıklarının İdari ve Adli Yargı Kapsamında Çözüm Süreçleri ve Önerileri The Solution Process and Suggestions of Tax Disputes within the Scope of Administrative and Judicial Jurisdiction	131
<i>Ümit Çarbuğa, Emel Memiş Kocaman</i> Türkiye’de ve Dünyada Yiyecek İçecek Sektörüne Yönelik Eğitim Veren Lisans Programlarının Kıyaslanması The Comparison of Undergraduate Programmes Which Train Oriented to Food and Beverage Sector in Turkey and the World	143
<i>Nural İmik Tanyıldızı, Hacı Mehmet Acar</i> Sigara Bağımlılığıyla Mücadelede Kamu Spotlarının Kullanımı: Sigarayı Bırak Hayatı Bırakma Kamu Spotlarının Göstergibilimsel Çözümü The Use Of Public Spots With A Cigarette Depression: The Indicative Solutions Of Public Spots Leaving Life From Smoking	151
<i>Mehmet Naci Efe</i> İş Dünyası ve Üniversiteler Arasındaki İş Birliği ve Stratejik Yönetimi Cooperation and Strategic Management Between Business World and Universities	163
<i>Belgin Bağırar</i> Absurd Elements in Anthony Neilson’s Realism and The Wonderful World of Dissocia Plays Anthony Neilson’nin Realism ve The Wonderful World of Dissocia oyunlarındaki Absürd Temalar	171
<i>Özgür Babayigit</i> Dünya’da ve Türkiye’de Anadili Eğitiminde Güncel Yönelimlerin Öğretim Üyelerinin Görüşleri Doğrultusunda Değerlendirilmesi Analysis of Current Trends in Mother Tongue Education in the World and Turkey in Terms of Academicians	181
<i>Celil Aydın, Burak Darıcı, Şeyma Şahin Kutlu</i> Ekonomik Büyüme Çevre Kirliliğini Azaltır mı? Does Economic Growth Reduce Environmental Pollution?	191
<i>Onur Ekinci, Ayten Pınar Bal</i> Farklaştırılmış Öğretim Yaklaşımının İlkokul Üçüncü Sınıf Öğrencilerinin Matematik Dersindeki Başarısına Ve Tutumuna Etkisi The Effect of Differentiated Instruction on Mathematical Attitudes And Achievements of Third Grade Primary School Learners	197
<i>Leyla Şenol, Gülşen Akman</i> İmalat İşletmelerinde Enerji Verimliliğinin Yapısal Eşitlik Modeli İle İncelenmesi Investigation Of Energy Efficiency In Manufacturing Enterprises Through Structural Equation Model	205
<i>Serdar Acun</i> OECD Ülkelerinde Gelir Dağılımının Belirleyenleri Determinants of Income Distribution in OECD Countries	217
<i>Özcan Demir, Delal Aydın, Eray Ekin Sezgin</i> Kobi’lerin Finansal Sorunlarının İncelenmesinde Dış Kaynağın Rolü: Diyarbakır İli Örneği The Role Of External Source In The Examination Of The Financial Problems Of SMEs: Example Of Diyarbakır	225
<i>Esra Sena Türko, Duygu Tulan</i> Evlilik Neyi Değiştirir? Kadın Girişimciler Üzerine Karşılaştırmalı Bir Uygulama What Does Marriage Change? A Comparative Survey On Women Entrepreneurs	235
<i>Yahya Hiçyılmaz</i> Görsel Sanatlar Dersinde Öğrencilerin Etkileşimli Tahtaya Yönelik Tutumlarının Farklı Değişkenler Açısından İncelenmesi Examining The Attitudes Of The Students Towards The Smart Boards In Terms Of Different Variables In The Visual Arts Lesson	247
<i>Ferhat İspiroğlu, Meltem Kılıç</i> Türkiye İktisat Tarihinde Özne Boyutları ile Müdahaleciliğin Gelişimi ve Kurumsallaşması: Etibank Örneği The Development and Institutionalization of Interventionism with Subjective Facts in Turkish Economic History: Etibank Model	255
<i>Murat Ak</i> Ağız ve Diş Sağlığı Merkezinde Örgütsel Bağlılık Analizi: Nicel Bir Araştırma Organizational Commitment Analysis In Oral And Dental Health Center: A Quantitative Research	265
<i>Edip Örucü, Binnaz Çınar</i> Pozitif Psikolojik Sermayenin Yenilikçi Davranış Üzerindeki Etkisi: Bankacılık Sektöründe Bir Araştırma The Influence of Positive Psychological Capital on Innovative Behavior: A Research in the Banking Sector	275
<i>Bilgehan Tekin</i> Kendine Aşırı Güven ve Ölçme Yöntemleri: Davranışsal Finans Kapsamında Bir Literatür İncelemesi Overconfidence and Measurement Methods: A Literature Review in the Context of Behavioral Finance	293

Yıl/Year: 2019 • Cilt/Volume: 7 • Sayı/Number: 2

<i>Yazım Kuralları / Author Guidelines</i>	309
<i>Değerlendirme Süreci / Peer Review Process</i>	313
<i>Yayın İlkeleri / Editorial Principles</i>	315

Okuyucu Mektupları / Letters

Muş Alparslan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi'nde (anemon) yayımlanan çalışmalar hakkındaki değerli görüşlerinizi, yorumlarınızı ve önerilerinizi lütfen dergi editörüne iletiniz.

Dr. Öğr. Üyesi Ahmet GÖKÇEN
a.gokcen@alparslan.edu.tr

Editörün Notu • Editor's Note

Editörden...

Değerli okurlarımız,

2019 yılının Nisan sayısını selam ve muhabbetlerimizle birlikte sizlere sunuyoruz.

Öncelikle geçtiğimiz aylarda görevi devraldığım eski baş editör Ömer ESEN'e dergiye sunduğu bütün emekleri ve ayırdığı zaman için özel teşekkürlerimi iletmek istiyorum. Derginin prestijli hale gelmesi noktasında büyük katkıları göz ardı edilemez. Bununla birlikte Sayın Rektörümüze, saygıdeğer alan editörlerimize, kıymetli yayın ve danışma kurullarımıza, çalışmaların nitelikli hale gelmesinde katkıda bulunan değerli hakemlerimize, başta bu sayıda olmak üzere dergimize çalışmalarlarıyla katkıda bulunan bütün yazarlara ve teknik süreçte yer alan diğer çalışanlarımıza şahsım ve ekibim adına teşekkür ediyorum.

Dergimiz 2013 yılından bu yana oldukça disiplinli bir şekilde yayın faaliyetlerini sürdürmekte olup aynı disiplinle daha birçok yıl akademik yazını katkılar sunmaya devam edecektir. Alan editörlerimiz, dergimize gelen makalelerin süreçlerini en hızlı ve nitelikli bir biçimde işletmek ve yayına hazır hale getirmek için büyük çaba sarf etmektedir. Dergimize yönelik oluşturduğunuz yoğun taleplere en iyi bir biçimde cevap vermek için çalışmaktayız. Bu sayı ile birlikte yoğun taleplere cevap vermek adına alan editörü sayımızı arttırmış bulunmaktayız. Bizden bağımsız işleyen hakemlik süreci, bazı makalelerin sürecinin uzamasına sebep olabilmektedir. Bunun için kıymetli yazarlarımıza özrü bir borç bilip, onların sabırlarını temenni etmekteyiz.

Aldığımız karar gereği, bu sayıyla birlikte bundan sonra çıkacak sayılarda 30 makale standardına kavuşmuş bulunuyoruz. Bu perspektifte, bu sayıda sosyal bilimlerin farklı disiplinlerinden oluşan birbirinden değerli 30 yazı yer almaktadır. Titiz bir değerlendirme sürecinin ardından yayımlanan bu makalelerin kendi alanına katkı sağlayan, yenilik getiren ve topluma ışık tutan yayınlar olduğuna inanıyoruz. Özgün ve nitelikli çalışmaları bilim dünyasına sunma hedefiyle bir sonraki sayıda buluşmak dileğiyle...

Saygılarımla...

Dr. Öğr. Üyesi Ahmet GÖKÇEN

Baş Editör

Araştırma Makalesi • Research Article

Cumhuriyetten Günümüze Sosyal Bilgiler Öğretim Programlarında Değişen “İyi Vatandaşlık” Algısı *

The Changing Perception of “Good Citizenship” in the Social Studies Teaching Programs From the Foundation of the Republic To Nowadays

Nadire Emel Akhan ^{a**}, Samet Çiçek ^b, Hilal Mert ^c

^aDoç. Dr., Akdeniz Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Türkçe ve Sosyal Bilimler Eğitimi Bölümü, Antalya /Türkiye.
ORCID: 0000-0003-3628-8571

^bDoktora Öğrencisi, Akdeniz Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Sosyal Bilgiler Eğitimi, Antalya /Türkiye.
ORCID: 0000-0002-1056-7911

^cYüksek Lisans Öğrencisi, Akdeniz Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Sosyal Bilgiler Eğitimi, Antalya /Türkiye.
ORCID: 0000-0002-7309-8833

MAKALE BİLGİSİ

Makale Geçmişi:

Başvuru tarihi: 30 Mayıs 2018
Düzeltilme tarihi: 11 Temmuz 2018
Kabul tarihi: 17 Ağustos 2018

Anahtar Kelimeler:

İyi Vatandaş
Sosyal Bilgiler Programları
Vatandaşlık Aktarımı

ÖZ

Bu çalışmanın amacı, ülkemizde Cumhuriyetten günümüze (1924-2017) Sosyal Bilgiler Öğretim Programlarında değişen iyi vatandaşlık algısını ortaya koymaktır. Bu doğrultuda çalışmada, Cumhuriyetten günümüze Sosyal Bilgiler Öğretim Programları incelendiği için tarama modeli içerisinde yer alan tarihsel yöntem kullanılmıştır. Araştırmada elde edilen dokümanlar (Cumhuriyetten günümüze yayınlanmış Sosyal Bilgiler Programları), betimsel analiz yöntemine dayalı olarak analiz edilmiştir. Araştırmanın sonuçlarına genel olarak bakıldığında, Sosyal Bilgiler programlarının geçmişten günümüze vatandaşlık aktarımını ön plana aldığı görülmüştür. Bu doğrultuda programlardaki iyi vatandaşlık algısı: “cumhuriyet ideolojisini benimsemiş, milletine ve devletine karşı görev ve sorumluluklarını bilen, eski tarihi kişiliklerin hayatlarını tanıyan, ülkesi için canla başla mücadele eden ve bunu yaşamında bir ülkü ve inanç haline getiren, üretken, hak ve sorumluluklarını bilen, demokrasinin gelişmesine katkı sağlayan insanlar yetiştirmek” olarak yer almıştır.

ARTICLE INFO

Article history:

Received 30 May 2018
Received in revised form 11 June 2018
Accepted 17 August 2018

Keywords:

Citizenship Transmission
Good Citizen
Social Studies Teaching Programs

ABSTRACT

The purpose of this research is to reveal the changing perception of ‘good citizenship’ in the social studies teaching programs from the foundation of the republic to nowadays (1924-2017). The historic method, which is one of the survey models, was used in the study since the social studies teaching programs were analysed from the foundation of the republic to nowadays. The acquired documents (the social studies teaching programs published from the foundation of the republic to nowadays) were analysed based on the descriptive analysis method. When the results of the study were evaluated as a whole, it was found out that the social studies teaching programs always emphasized ‘citizenship transmission’ from the past to today. It can be said that the programs included such expressions related to the perception of ‘good citizenship’ as bringing up productive individuals who have adopted the republic ideology; know their responsibilities, rights and tasks for their nation; recognize the old historically important people; are always ready to do their best for his nation; and contribute to the development of democracy.

*Bu çalışma, 23-25 Mart 2018 tarihlerinde Afyon’da düzenlenen Uluslararası Bilim ve Eğitim Kongresi’nde bildiri olarak sunulmuştur.

** Sorumlu yazar/Corresponding author.
e-posta: neakhan@akdeniz.edu.tr

1. Giriş

Ülkeler devamlılıklarını sağlayabilmek için “iyi vatandaşlar” yetiştirmek ister. Böylece hem kendisini en iyi şekilde temsil edecek vatandaşlara, hem de o iyi vatandaşlarla kendisine tabii, huzurlu ve üretken bir topluma ulaşmayı hedefler. Sosyal Bilgiler dersinin doğuşuna baktığımızda işte bu ihtiyaçtan doğmuş bir ders ve “iyi vatandaş” hedefini görmek mümkündür.

Sosyal Bilgiler dersi, vatandaşlık eğitiminde demokrasiyi ve demokratik değerleri benimsemiş vatandaşlar olarak öğrencilerin topluma uyum sağlamalarını ve bu konuda edindikleri bilgi ve birikimleri hayata geçirebilecekleri donanımları kazandırmayı sağlayan bir derstir (Merey, 2015). Erden (Tarihsiz) sosyal bilgileri, “ilköğretim okullarında iyi ve sorumlu vatandaş yetiştirmek amacıyla, sosyal bilimler disiplinlerinden seçilmiş bilgilere dayalı olarak, öğrencilere toplumsal yaşamla ilgili temel bilgi, beceri, tutum ve değerlerin kazandırıldığı bir çalışma alanı” olarak tanımlamıştır. Sever (2016) ise alan yazındaki çalışmalardan yola çıkarak sosyal bilgileri, “Değişen ülke ve dünya koşullarına bağlı olarak bilgiye dayalı kararlar alan, problem çözebilen etkin vatandaşlar yetiştirmek amacıyla sosyal ve beşeri bilimlerden aldığı bilgi ve yönetimleri kaynaştırarak kullanan bir öğretim programı” olarak nitelendirmiştir. Kısacası Sosyal Bilgiler dersi, bir ülkenin yetiştirmek istediği insan tipi ile doğrudan ilişkili bir derstir (Koçoğlu ve Erdoğan, 2016; 540).

Sosyal bilgiler dersi ile öğrencilerin “Birey ve Toplum” öğrenme alanında 4. ve 5. sınıflarda bireyin toplumdaki yerinin ve haklarının bilincine varması, 6. ve 7. sınıflarda ise, etkin vatandaş olması amaçlanmıştır; “Güç, Yönetim ve Toplum” öğrenme alanında toplumsal yaşamda egemenliğin millete dayandığı yönetim biçimleri ile bunlara katılım ve demokrasi, anayasa, Türkiye Cumhuriyeti’nin yönetim yapısı ve hakları çeşitli açıdan kavranması amaçlanmıştır (Pamuk ve Alabaş, 2016; 344). 2017 Sosyal Bilgiler Öğretim Programı içerisine yer alan “Etkin Vatandaşlık” öğrenme alanı ise 4, 5, 6 ve 7. sınıflarda verilen Sosyal Bilgiler dersi kapsamında toplam 18 kazanımı içerisinde barındırmakta ve Milli Eğitim Bakanlığı’nın yetiştirmeyi amaçladığı “iyi ve etkin vatandaş” içermektedir. Programda ayrıca vatandaşlıkla ilgili yetkinlik, “Vatandaşlıkla ilgili yetkinlik ise bireyleri, toplumsal ve siyasal kavram ve yapılarla ilişkin bilgiye, demokratik ve aktif katılım kararlılığına dayalı olarak medeni hayata tam olarak katılmaları için donatmaktadır.” (MEB, 2017) şeklinde açıklanmıştır.

İlköğretim çağı, çocukların kişilik gelişiminde büyük öneme sahiptir. İlköğretim, eğitimin ilk basamağını oluşturur ve diğer tüm eğitim basamaklarının temelindedir (Güven, 2011; 39). İlköğretimin amacı; “Her çocuğunun iyi birer yurttaş olabilmesi için gerekli temel bilgi, beceri, davranış ve alışkanlıkları kazanmasını, milli ahlak anlayışına uygun olarak yetişmesini, ilgi, yeti ve yetenekleri doğrultusunda hayata ve bir üst öğrenime hazırlanmasını sağlamaktır” (Merey, 2015; 720). Türkiye’de vatandaşlık eğitimi büyük oranda Hayat Bilgisi, Sosyal Bilgiler ve 8. sınıf Vatandaşlık ve Demokrasi Eğitimi dersleriyle verilmektedir. Vatandaşlık eğitimi ile ilgili konular ilköğretimde 1. sınıftan itibaren bir ara disiplin olarak ele alınmıştır. İnsan hakları ve vatandaşlıkla ilgili kazanımlara

ilköğretim 1, 2 ve 3.sınıflarda Hayat Bilgisi; 4, 5, 6 ve 7. sınıflarda Sosyal Bilgiler ve 8. sınıfta ise Türkiye Cumhuriyeti İnkılâp Tarihi ve Atatürkçülük derslerinde ara disiplin olarak yer verilmiştir (Akdağ ve Taşkaya, 2010; 88).

Ülkemizde verilen vatandaşlık eğitiminin amacı; sadece vatanını ve milletini seven, Atatürk ilke ve inkılaplarına bağlı, ülkesi adına her türlü fedakârlığa hazır bireyler yetiştirmek değil, aynı zamanda yaşam boyu bireyde oluşturulması hedeflenen iyi bir insan ve iyi bir birey olma davranışlarının kazandırılmasının yanında, kendini gerçekleştiren, hem kendisine hem de çevresindeki diğer bireylere karşı saygısı olan, toplum içerisindeki farklılıklara saygı duyan, hak ve sorumluluklarının farkında olan, yaratıcı, eleştirel düşünebilme yeteneğine sahip, yeni teknolojileri yakından takip eden ve bu teknolojileri doğru olarak kullanabilen bireyler yetiştirmektir (Acun, Demir ve Göz, 2010; 111).

Öğrencilerin gelişim dönemlerinde kazanacakları bilgi, değer, beceri ve tutumu yaşamları boyunca devam ettirecekleri düşünüldüğünde etkin vatandaş yetiştirmede sosyal bilgiler programının önemi ortaya çıkmaktadır. Milli Eğitim Bakanlığının sosyal bilgiler programından beklediği temel amaç, “Etkili ve sorumlu Türkiye vatandaşı” yetiştirmektir (İnan, 2014). Günümüzde toplumsal hatta küresel sorunlar ile başa çıkabilmek için aktif ve etkili vatandaşlığın önemi artmıştır. Bu nedenle gelişmiş ülkelerde özellikle gençlerin aktif, etkili ve katılımcı vatandaş olmaları için bilgi ve becerilerinin iyileştirilmesi ile değerlerinin yönlendirilmesine ilişkin çabalarının arttığı gözlenmektedir (Hablemitoğlu ve Özmete, 2012).

Bilim ve teknolojiadaki gelişmeler, bireysel ve toplumsal yaşamdaki değişimler, zamanla vatandaşlık olgusuna farklı anlamlar getirmiştir. Günümüzde küresel sorunların farkında olan ve çözüm bulmada aktif rol alan, bilim ve teknoloji konularında bilinçli, yönetimde daha fazla söz hakkına sahip, aktif ve katılımcı vatandaşa yönelik vurgu her geçen gün daha da önem kazanmaktadır. Bu doğrultuda ülkelerin öğretim programlarında yaptıkları düzenlemeler de istenilen vatandaşın özelliklerini yansıtmaktadır (Yiğit, 2017).

Her ülkenin eğitim sisteminin genel amacı “iyi / etkili vatandaş” yetiştirmek olmakla birlikte bu görev okullarda daha çok Sosyal Bilgiler dersine düşmektedir. Demokrasi ile yönetilen bir ülkede, Sosyal Bilgiler dersinin temel amacı, demokratik süreci geliştirecek, aktif katılım gösterebilecek etkili vatandaşlar yetiştirmektir (Doğanay, 2005;19). Zaten dönemlere göre istenilen vatandaşın yetiştirilmesi amacıyla öğretim programı değiştirilen derslerin başında, ilkökul/ortaokul düzeyinde okutulan Sosyal Bilgiler dersi ve orta öğretim düzeyinde okutulan Tarih dersleri yer almaktadır (Kuş ve Aksu, 2017).

İyi vatandaşın açılımı hemen herkes için ortak olan beklentilerin yanında ülkelerin kendi sitemleri, kültürleri, siyasi yapıları ile şekillenir. Okul çağlarından toplum hayatına yetişen bir bireyin iyi vatandaş olarak adlandırılması, ülkelerin eğitim sisteminin çizdiği çerçeve ile şekillendiği için farklılıklar gösterebilir. Tüm dünyada Sosyal Bilgiler dersinin amacı iyi vatandaş yetiştirmekken, bu amaç zaman içinde dünyada ve ülkemizde bulunduğu dönemin beklentilerine göre çerçevesini sürekli

değiştirmiştir. İşte bu doğrultuda çalışmanın amacı ülkemizde Cumhuriyetten günümüze (1924-2017) Sosyal Bilgiler Öğretim Programlarında değişen iyi vatandaşlık algısını ortaya koymaktır.

2. Yöntem

2.1. Araştırma Modeli

Bu çalışmada, tarama modeli içinde yer alan tarihsel yöntem kullanılmıştır. Tarama yöntemi (literatür taraması), geçmişte ve halen var olan bir durumu mevcut şekliyle betimlemeyi amaçlayan yaklaşımlardır. Literatür taraması, araştırma probleminin seçilerek anlaşılmasına ve araştırmanın tarihsel bir perspektife oturtulmasına yardımcı olur (Karasar, 2006).

2.2. Verilerin Toplanması ve Analizi

Araştırmada, tarama modeli içinde yer alan tarihsel yöntem kullanıldığı için öncelikli olarak konuyla ilgili literatür taraması yapılmıştır. Bunun sonucunda, araştırma konusuyla ilgili dokümanlar olan, cumhuriyetten günümüze yayınlanmış ilkökul (1924, 1930, 1938, 1948, 1961, 1968, 1990) ve ortaokul programları (1931, 1938, 1949, 1962, 1970, 1985, 1998 ve 2005), Talim Terbiye Kurulu Kütüphanesi ve Milli Kütüphaneden taranarak toplanmıştır. Ayrıca Osmanlıca yazılmış olan 1924 programı, birinci yazar tarafından Türkçeye çevrilmiştir. Araştırmada toplanan dokümanlar (Cumhuriyetten günümüze yayınlanmış sosyal bilgiler programları), betimsel analiz yöntemine dayalı olarak analiz edilmiştir.

Betimsel analiz yapılırken elde edilen veriler, araştırmanın amacı doğrultusunda belirlenen “iyi vatandaşlık” teması çerçevesinde özetlenmiş ve yorumlanmıştır. Betimsel analizde amaç, elde edilen bulguları düzenlenmiş ve yorumlanmış bir biçimde okuyucuya sunmaktır (Yıldırım ve Şimşek, 2006). Bulgular, programlardan yapılan doğrudan alıntılarla desteklenmiştir.

3. Bulgular ve Yorumlar

Bu bölümde Cumhuriyetten günümüze (1924-2017) Sosyal Bilgiler Öğretim Programları, değişen “iyi vatandaşlık” algısı açısından analiz edilmiş ve bunun sonucunda elde edilen bulgular, programlardan doğrudan alıntılar verilerek aktarılmıştır.

3.1. 1924 (1340) İlk Mektep Müfredat Programında İyi Vatandaşlık

Cumhuriyet döneminin ilk programı olan 1924 programında sosyal bilgiler öğretimi aracılığı ile “milli ve vatani duyguların güçlendirilmesi” hedeflenmiştir. Bu hedefler Tarih, Coğrafya ve Musahabat-ı Ahlakiye ve Malumat-ı Vataniye dersleri ile yapılandırılmıştır.

1924 İlk Mektep Programındaki Musahabat-ı Ahlakiye ve Malumat-ı Vataniye dersi, öncelikle yeni kurulan Türkiye Cumhuriyetinin oluşturmak istediği iyi vatandaş profilini göstermektedir. Özellikle cumhuriyet ideolojisine uygun vatandaş oluşturma anlayışı bu dönemde etkin rol kazanmıştır. Vatandaşlık aktarımının temel özelliği toplumun kendine ait kültürel yapısının yetiştirilmek istenen bireylere öğretilmesidir.

Programdaki örnek ifadelerden bazıları şunlardır:

“Musahabet-i Ahlakiye ve Ma'lumat-ı Vataniye derslerinin gayesi, gençlere Türkiye Cumhuriyeti'nin bir vatandaşı olmak sıfatıyla malik oldukları hak ve vazifeleri tanıtmak, bütün hareketlerinde hakim olması lazım gelen ahlak esaslarını telkin etmek, velhasıl milli ve insani vazifelerini takdir ve ifa edebilecek bir hale getirmektir” (Maarif Vekâleti, 1924: 28).

“Çocukları, mektep hayatında birkaç sene böyle bir fazilet ve samimiyet hevesi içinde ruhen ve fikren yaşamaları, onların ahlaki manevi mukadderatı üzerinde çok müessir olur. İnsaniyete şere veren adamların ve kahramanların canlı sergüzeştleri, kuru ve cansız ahlak kaidelerinin te'min edemeyeceği te'sirihasılder. Çocukların fikirlerini ve kalplerini yüksek insani hislere karşı açtığı gibi onları faziletli olmaya sevk eder” (Maarif Vekâleti, 1924: 28).

“Bu devrede çocuklara müerred ahlak kaidelerini öğretmekten ziyade kendilerine ahlaki ve içtimai itiyatlar kazandırmak lazımdır. Bunun için mektebi maddi ve manevi hayatı, çocuklarda temeyyüzlük, intizam, nezaket, doğruluk, teavün ü tesaned, güzel ve iyi şeylere karşı muhabbet, vazife şinaslık gibi itiyatlar te'sisidebilecek bir tarzda tertib ve tanzim edilmelidir” (Maarif Vekâleti, 1924: 30).

“Mekteblerimizde yetişen gençler, bil-zat tecrübeleriyle en muvafık ve en mükemmel tarz idarenin cumhuriyet idaresi olduğunu fa'len öğrenmiş ve icabında onu müdafa ve himaye için hiçbir fedakârlıktan çekinmeyecek bir hale gelmiş olurlar” (Maarif Vekâleti, 1924: 31).

“Sancağına hürmet, vatandaşların vatana karşı fedakârlığı, cumhuriyet idare-i müdafaa için bedel-i nefis” (Maarif Vekâleti, 1924: 37).

“Çocuklar bu suretle fikir ve düşüncelerini serbest söyleme haklarını müdafa ve vazifelerini ifa etmek, içtimai mesuliyetlerden hisselerine düşen kısmını almak, umumi işlere karşı alakadar olmak, şahsi menfaatlerini cemaatin müşterek menfaatlerine karşı feda iylemek, kanunlarla nizamlara itaat etmek itiyatlarını kazanır ve Türkiye cumhuriyetinin her fil müteşebbüs vazifesinas ve salahiyatdar vatandaşları olarak yetişir” (Maarif Vekâleti, 1924: 31).

Burada ifade edilenler, cumhuriyet yönetimini anlayan, cumhuriyetin niteliklerini benimseyen, kendi ülkesindeki vatandaşlık sorumluluklarını bilen bir ideal vatandaş tipinin oluşturulmaya çalışıldığı göstermektedir. Ayrıca devletin kendine ait milli ve insani değerlerini öğrenciye yansıtması ve cumhuriyetin temel niteliklerine sahip bir neslin oluşturulması, vatandaşlık değerlerinin aktarımı açısından önemli olduğu, kısacası programda, cumhuriyet ideolojisine uygun vatandaş yetiştirmenin etkin olduğu söylenebilir.

3.2. 1930 İlk Mektep Müfredat Programında İyi Vatandaşlık

Cumhuriyet tarihinin ikinci ilkökul programı olan 1926 programının 1927 ve 1930 basımları da bulunmaktadır. Bu

çalışmada 1930 İlk Mektep Müfredat Programındaki Yurt Bilgisi dersi programı incelenmiştir.

Programdaki örnek ifadelerden bazıları şunlardır:

“Muallim tarihi önemli şahsiyetlerin isimlerini, tarihi ehemmiyeti olan kısımları öğretecek ve Milli şuur uyandırma ve eski şahsiyetler hakkında bilgi verecektir” (Maarif Vekâleti, 1930: 77).

“Bu ders diğer dersler için adeta bir telakki ve temerküz sahası teşkil eder. İlk tahsilin birinci amacı vatandaş yetiştirme, gençleri mensup oldukları vatan ve millete intibak ettirmektir. Bu ders bir merkez ve mihveri mahiyetindedir” (Maarif Vekâleti, 1930: 78).

“Çocuğa içinde yaşadığı cemiyette kendisinin oynadığı ve oynayacağı rolü sezdirmek, onu demokratik bir devlette vatandaşların hak ve vazifeleri hakkında esaslı bir fikre sahip etmek” (Maarif Vekâleti, 1930: 79).

“Onda (çocukta) devlet, milliyet ve aile tenasüdüneiptina eden sağlam bir ahlakîyet hissi tevhit etmek ve yaşatmak” (Maarif Vekâleti, 1930: 79).

“Çocuğa en geniş mana ile yurdunu ve milliyetini sevdirmek” (Maarif Vekâleti, 1930: 79).

“Sonra çocuklara mücerret ahlak kaideleri öğretmekten ziyade kendilerine ahlaki ve içtimai itiyatlar kazandırmak lazımdır” (Maarif Vekâleti, 1930: 80).

“Türk vatandaşının vazife ve hakları: Vatanın muhafazası ve müdafaası, vergi ve askerlik vazifesi, askerliğe hazırlık” (Maarif Vekâleti, 1930: 87).

1930 İlk Mektep Müfredat Programında, iyi vatandaş algısına bakıldığında öğrencinin kendi hak, görev ve sorumluluklarını bilen; toplumsal yaşamdaki sorunlara duyarlı olan ve bu sorunlara çözüm üretebilen bir vatandaş anlayışı oluşturulmaya çalışıldığı söylenebilir.

Programda yer alan örnek bulgularda, vatandaşlık değerleri açısından önemli olan tarihe mal olmuş önemli şahsiyetlerin hayatları, milli bilinç ve kültürel değerlere vurgu yapılmıştır. Bununla beraber, ilk eğitimin temel amacının vatandaş yetiştirmek olduğu ayrıca gençlerin mensup olduğu milletin temel değerlerinin öğrenilmesi üzerinde durulmuştur.

3.3. 1931 Orta Mektep Müfredat Programında İyi Vatandaşlık

1931 Orta Mektep Müfredat Programı cumhuriyetin temel niteliklerini çocuklara öğretme adına özellikle devletin vatandaşlık anlayışına vurgu yapmıştır. Özellikle bu dönem, inkılapların yoğun olduğu bir evredir. Tıpkı 1924 programında olduğu gibi 1931 Orta Mektep Programında da cumhuriyetin özelliklerini kavramış ve gerekli donanımına sahip vatanına ve milletine bağlı bir yurttaşlık bilinci oluşturulmak istenmiştir.

Programdaki örnek ifadelerden bazıları şunlardır:

“Öğrendiği bilgileri ve kazandığı bu kabiliyetler ile talebenin milliyet ve vatan merbutiyetinin, insanlık duygularının daha şuurulu ve köklü bir hale getirmesi,

cumhuriyet vatandaşlığını daha ziyade liyakat ve kudretle ifa edebilecek bir seviyeye gelmesidir” (Maarif Vekâleti, 1931: 34-37).

“Vatanını, milletini, devletini seven; hak ve sorumluluklarını bilen, cumhuriyetin temel ilkesini anlayan, demokrasinin gelişmesine katkı sağlayan, ülkesini yönetim, ekonomi ve hukuk işleyişini bilen vatandaş yetiştirmeyi amaç edinmiştir” (Maarif Vekâleti, 1931: 35).

1931 Orta Mektep Programı, Yurt Bilgisi dersi için yeni kurulan devletin temel vatandaşlık değerlerinin benimsenmeye çalışıldığı görülmektedir. Özellikle demokrasi, cumhuriyet, hak, anayasa ve devletin temel inkılaplarına vurgu yapılmıştır. Program ile öğrencilerde cumhuriyetin niteliklerine uygun, vatanını, milletini, devletini seven, hak ve sorumluluklarını bilen, cumhuriyetin temel ilkesini anlayan demokrasinin gelişmesine katkı sağlayan, ülkesinin yönetim, ekonomi, hukuk işleyişini bilen vatandaş yetiştirmeyi amaç edinmiştir. Kısacası bu programda Atatürk ilke ve inkılaplarının niteliklerine uygun vatandaşlık anlayışı oluşturulmak istenmiştir, demek mümkündür.

3.4. 1938 Ortaokul Programında İyi Vatandaşlık

1938 Ortaokul Programında, Sosyal Bilgiler kapsamına giren Yurt Bilgisi dersi programı iyi vatandaşlık algısı açısından incelendiğinde, devletin temel vatandaşlık değerlerini benimsenmeye çalıştığı söylenebilir. Ayrıca milletin sahip olduğu temel kültürel değerlerin aktarımına da vurgu yapıldığı görülmektedir.

Programdaki örnek ifadelerden bazıları şunlardır:

“Millet olgusu ve milletin sahip olduğu kültürel ve manevi değerler, vatandaşların devlete olan katkısı, vatandaşların hak ve vazifelerini etkin bir şekilde kullanabilmeleri” (Kültür Bakanlığı, 1938).

“Talebeye bulunduğu muhit, vatan ve memleket hakkında bilgi vermektir. Ve talebenin milliyet, vatan insanlık duygularını daha şuurulu ve köklü bir hale getirmek; cumhuriyet vatandaşlığı ziyade liyakat ve kudretle ifa edecek bir seviyeye çıkarmak” (Kültür Bakanlığı, 1938: 46).

1938 Orta Mektep Programındaki, Sosyal Bilgiler dersi kapsamındaki Yurt Bilgisi dersinde, yeni cumhuriyet vatandaşlığının oluşması için hem geçmişin önemli kültürel değerleri hem de cumhuriyetin temel nitelikleri birleştirilerek, ideal vatandaşlık tipinin oluşturulmaya çalışıldığı söylemek mümkündür.

3.5. 1948 İlkokul Programında İyi Vatandaşlık

1948 İlkokul Programında, Sosyal Bilgiler dersi kapsamına giren Yurttaşlık Bilgisi dersi programı, amaçları, ilkeleri ve açıklamaları incelendiğinde, çocuğun bir vatandaş olarak, kişiliğini her yönden bir bütün olarak yetiştirmeyi amaç edindiğini görmek mümkündür.

Programdaki örnek ifadelerden bazıları şunlardır:

“Ulus ve yurt işlerine karşı öğrencilerde yakın ilgi uyandırmak, ulus ve yurt işlerini işin üstünde tutmayı ve yurda karşı canla başla hizmet etmeyi;

çocuklarda alışkanlık ve ülkü haline getirmektir" (MEB, 1948: 142).

"Öğrencileri cumhuriyetçi, ulusçu, halkçı, devletçi, laik ve devrimci birer yurttaş olarak yetiştirmek için ilk adımı atmaktır" (MEB, 1948: 142).

"Türk devriminin manasını, ayrı ayrı yönlerden önemini, Türkiye'nin saadet ve refahını yaptığı ve yurdun geleceğine yapacağı etkiyi öğrencilere kavratmak ve onları Türk devriminin değerlerine bağlı ve bunları her zaman korumaya hazır, fedakâr birer Türk evladı olarak yetiştirmek" (MEB, 1948: 143).

"Topluluk halinde yaşamının bir zaruret olduğunu, ulus kavramını ve Türk ulusunun karakterini öğrencilere kavratmak, onların Türk ulusuna, Türk askerine ve Türk ordusuna karşı duydukları sevgi, saygı ve güven duygularını kuvvetlendirmek" (MEB, 1948: 147).

"Derste öğretmenin öğrencilere bir yandan ulus kavramını kazandırmak için çocukların anlayacakları misaller bularak onları düşündürmesi, ulus topluluğunun ve ulusal birliğin manasını ve önemini kavratması ne kadar gerekli ise, öte yandan çocuklarda Türk ulusuna karşı derin sevgi ve saygı uyandırması, askerliğe, Türk ordusuna ve ulusal işlere karşı içten bir ilgi yaşatması, onlarda Türk ulusuna karşı hizmet ve fedakârlık duygularını geliştirmesi" (MEB, 1948: 148).

"Kanun kavramını öğrencilere benimsetmek, kanuna ve devlet otoritesine uyma duygusunu ve alışkanlığını kazandırmalı, öğrencilere ödev ve hak kavramlarını kavratarak vatandaşlık hak ve ödevlerini onlara benimsetmek" (MEB, 1948: 148).

"Cumhuriyet rejiminin Türk ulusunun bugünü ve yarını için ne kadar lüzumlu olduğu öğrencilerde sarsılmaz bir inanç halinde yaşatılacak ve Atatürk'ün kendilerine emanet ettiği cumhuriyet i yükseltmenin ve korumanın onlar için en büyük ödev olduğu kavratılacaktır" (MEB, 1948: 148).

"Öğretmen, ulus için yaşamının, ulus için ölmenin, ulusa bütün varlığını, benliğini vermenin Türk çocuğunun ödevi ve ülküsü olduğunu, ulusal amaçları gerçekleştirmenin her amacın üstünde bulunduğunu çocuklara aşılmalıdır" (MEB, 1948: 149).

1948 İlkokul Programında, iyi vatandaşlık aktarımının özellikleri genel olarak değerlendirildiğinde, kültür aktarımı ve özellikle milletin sahip olduğu eski tarihi kişiliklerin yaşamları, birliktelik, dayanışma gibi kültürel değerleri ayakta tutan kavramlara vurgu yapıldığı görülmüştür. Kısacası, öğrencilerin Türk ulusunun sahip olduğu değerleri öğrenmesi üzerinde durulduğunu söylemek mümkündür.

3.6. 1949 Ortaokul Programında İyi Vatandaşlık

1949 Ortaokul Programında, hak ve vazifelerini bilen, kanunlara uyan, toplumsal hayattaki rolünü bilen ve devlet çıkarlarını koruyan bireyler yetiştirmenin hedeflediği söylenebilir.

1949 Ortaokul Programında Sosyal Bilgiler kapsamına giren Yurttaşlık Bilgisi dersi programı, iyi vatandaşlık aktarımı açısından incelendiğinde dönemin şartları gereği vatandaşlık aktarımına ait özelliklerin ağır bastığı görülmüştür. Çünkü 1945'ten sonra 2. Dünya Savaşının etkisiyle, yeni yetişen nesilde; devlete ve millete bağlı, ülkesi için canla başla mücadele eden bir vatandaşlık anlayışı oluşturulmak istendiği söylenebilir.

Programdaki örnek ifadelerden bazıları şunlardır:

"Öğrencilere ulus kavramını, Türk ulusunun birer evladı olmanın şeref ve mesuliyetini duyurmak" (MEB, 1949: 113).

"Millet ve yurt işlerine karşı öğrencilerde yakın ilgi uyandırarak bu işleri her işin üstünde tutmayı, ulusa ve yurda canla başla hizmet etmeyi alışkanlık ve ülkü haline getirmek" (MEB, 1949: 113).

"Kanun kavramını öğrencilere benimsetmek; Anayasanın sağladığı yurttaş hak ve hürriyetlerine saygı besleme ve devlet otoritesine uyma duygusunu ve alışkanlığını kazandırmak" (MEB, 1949: 113).

"Okulda demokratik zihniyetin hakim olduğu bir hava yaratmak suretiyle öğrencilerin, kendi kendilerini idare etmelerine ve okul içinde ve dışında sorumlu işler almalarına geniş imkan ve fırsatlar sağlayarak demokrat görüşlü ve düşüncülü yurttaşlar yetiştirmek" (MEB, 1949: 113).

"(Yurtta barış, cihanda barış) fikrinin gerçekleşmesi için milletler ailesi içinde Türk milletine düşen görev ve sorumluluğun değerini kavratmak" (MEB, 1949: 114).

"Yurttaşlık Bilgisi dersinde, milli birlik ve dayanışmanın, milli disiplinin manasını ve önemini çocuklara kavratmak gerekir. Öğretmen millet için yaşamının, millet için ölmenin, millete bütün varlığını, benliğini vermenin Türk çocuğunun ödevi ve ülküsü olduğunu, milli amaçları gerçekleştirmenin her amacın üstünde bulunduğunu çocuklara aşılmalıdır" (MEB, 1949: 115).

"Türk devriminin manası ve tarihi önemi üzerinde düşündürmek ve onların devrim değerlerine bağlılıklarını kuvvetlendirmektir. Çocuklara şerefli bir geçmişi olan büyük bir milletin evlatları olduklarını duyurarak onların Türk ulusunun geleceğine olan güvenlerini artırmak ve kendilerini Türk milletinin ülkülerini gerçekleştirmek için her fedakârlığı göze alabilecek bir karakterde yetiştirmek" (MEB, 1949: 113).

Bu açıklamalara dayanarak öğrencilerin, etkin birer vatandaş olabilmeleri amacıyla kanunları ve haklarını bilen, kendi milli kültürel değerlerini özümsemiş, toplum içerisine katılarak etkin kararlar alabilen bir vatandaş olması hedeflenmiştir, demek mümkündür.

3.7. 1962 İlkokul Programında İyi Vatandaşlık

1962 İlkokul Programında, Sosyal Bilgiler kapsamına giren Toplum ve Ülke İncelemeleri dersi programı, iyi vatandaşlık aktarımının özellikleri açısından incelendiğinde öğrenciyi iyi bir yurttaş olarak yetiştirmek için vatana ve

millete canla başla hizmet etmeyi, bunu kendi yaşamında adeta bir ülkü ve inanç haline getirmesi gerektiğine vurgu yapıldığı görülmektedir.

Programdaki örnek ifadelerden bazıları şunlardır:

“Türk milletinin amaç ve ülkülerini öğrencilere benimsetmek, bunları gerçekleştirmek için her türlü fedakârlığı göze alacak ülküli yurttaşlar yetiştirmek önemlidir” (MEB, 1961: 148).

“Türk devriminin manası ayrı ayrı yönlerden önemi üzerine düşündürmek ve onların devrim değerlerine bağlılıklarını kuvvetlendirmektir. Ayrıca Türk ulusunun değerlerine bağlılığı güçlendirmek, kendilerini Türk milletinin ülkülerini gerçekleştirmek için her fedakârlığı göze alabilecek bir karakterde yetiştirmektir” (MEB, 1961: 147).

1962 İlkokul Programında, iyi vatandaşlık aktarımına ait özellikler genel olarak değerlendirildiğinde, kültür aktarımına önceki programlardan (1924, 1930, 1948) daha az yer verildiği görülmektedir. Programla, bir milletin amaç ve ideallerini gerçekleştirebilecek yurttaşlar yetiştirmesinin hedeflendiği söylenebilir.

3.8. 1962 Ortaokul Programında İyi Vatandaşlık

1962 Ortaokul Programında, Sosyal Bilgiler kapsamına giren Toplum ve Ülke İncelemeleri programı iyi vatandaşlık aktarımı açısından incelendiğinde vatandaşlarının hem toplumsal kimliklerini kazanmaları hem de ekonomik açıdan gelişmelerinin; demokratik, tutum ve tavır geliştirmelerinin önemi üzerinde durulduğu görülmektedir.

Programdaki örnek ifadelerden bazıları şunlardır:

“Yurttaşlık bilgisi derslerinde milli birlik ve dayanışmanın, milli disiplinin manasını ve önemini çocuklara kavratmak gerekir. Öğretmen millet için yaşamının, millet için ölmenin, millete bütün varlığını, benliğini vermenin Türk çocuğunun ödevi ve ülküsü olduğunu, milli amaçları gerçekleştirmenin her amacın üstünde bulunduğunu çocuklara aşılamalıdır”(MEB, 1962: 134).

“Öğrencilere, yakın çevrelerinden başlayarak, yurdumuzu ve yurttaşlarımızı tanımak; onların milliyet, vatan ve insanlık duygularını daha köklü bir hale getirmektir” (MEB, 1962: 121).

“Millet ve yurt işlerine karşı öğrencilerde yakın ilgi uyandırarak bu işleri her işin üstünde tutmayı, ulusa ve yurda canla başla hizmet etmeyi alışkanlık ve ülkü haline getirmektir” (MEB, 1962: 131).

1962 Ortaokul Programı, Toplum ve Ülke İncelemeleri dersi içeriği genel olarak değerlendirildiğinde, Türk milletine ait değerlerin varlığını yaşatmaya, devlete ve millete bağlılığın güçlendirilmesine, birlik ve beraberlik duygusuna sahip bilinçli yurttaşlar yetiştirmeye vurgu yapıldığı görülmüştür.

Öğrencilerde milli kültürel değerleri özümsemiş, toplum içerisine katılarak etkin kararlar alabilen bir ideal vatandaşlık anlayışı oluşturulmak istendiği söylenebilir. Bu doğrultuda, ülkesi için canla başla mücadeleye eden bir vatandaşlık anlayışı oluşturulmak istendiği söylenilebilir.

3.9. 1968 İlkokul Programında İyi Vatandaşlık

1962 tarihli programda yer alan Toplum ve Ülke İncelemeleri dersinin adı 1968 tarihli programda, Sosyal Bilgiler olarak belirlenmiştir.

1968 İlkokul Sosyal Bilgiler Programı, iyi vatandaş aktarımı açısından incelendiğinde programın nitelikli yurttaşlar yetiştirme adına önemli adımlar attığını söylemek mümkündür.

Programdaki örnek ifadelerden bazıları şunlardır:

“Yurttaşlık görevleri ve sorumlulukları yönünden, Türk çocuklarını, Türk devrim değerlerine bağlılıklarını kuvvetlendirmek, çocuklara şerefli bir geçmişi olan büyük bir milletin evlatları olduklarını duyurarak onların Türk ulusunun geleceğine olan güvenlerini artırmak ve kendilerini Türk milletinin ülkülerini gerçekleştirmek için her fedakârlığı gerçekleştirebilecek bir karakterde yetiştirmektir” (MEB, 1968: 63).

“Millet ve yurt işlerine karşı öğrencilerde yakın ilgi uyandırarak bu işleri her işin üstünde tutmayı, ulusa ve yurda canla başla hizmet etmeyi alışkanlık ve ülkü haline getirmektir” (MEB, 1968: 63).

1968 İlkokul Sosyal Bilgiler Programı, iyi vatandaş aktarımı açısından değerlendirildiğinde, çok fazla kültürel değerlere vurgu yapılmadığı belirlenmiştir. Tarihi kişiliklerin yaşamları ve milletin temel toplumsal değerlerinin programa yansıtılmak istendiği söylenebilir.

Bununla birlikte, ülkesi için canla başla hizmet eden ve bunu yaşamında bir ülkü ve inanç haline getiren vatandaşlık anlayışına vurgu yapıldığı görülmektedir. Programın, devletin ve milletin geçmiş kültür değerlerini öğrenciye yansıtmak ve bu değerlerle onlarda bir bilinç kazandırma amacı taşıdığı söylenebilir.

3.10. 1968 Ortaokul Programında İyi Vatandaşlık

1968 Ortaokul Programında, 1968 İlkokul Programındaki tek disiplin (Tarih, Coğrafya ve Yurttaşlık Bilgisi) anlayışına son verilerek disiplinler Sosyal Bilgiler adı altında birleştirilmiştir. Fakat Sosyal Bilgiler, ortaokul ayağında ise birbirinden bağımsız olarak okutulan Tarih, Coğrafya ve Yurttaşlık Bilgisi dersleri ancak 1970- 1971 yılında “Sosyal Bilgiler” adı altında birleştirilmiştir.

1968 Ortaokul Programı, Sosyal Bilgiler kapsamına giren Yurttaşlık Bilgisi programının öğrencileri etkin birer vatandaş ve ülkesi için canla başla hizmet eden nitelikli kişiler yetiştirmek amacı taşıdığı söylenilebilir. Bu doğrultuda kanunları ve haklarını bilen, milli kültürel değerleri özümsemiş, toplum içerisine katılarak etkin kararlar alabilen bir ideal vatandaşlık anlayışı oluşturmak istendiği görülmektedir.

Programdaki örnek ifadelerden bazıları şunlardır:

“Millet ve yurt işlerine karşı öğrencilerde yakın ilgi uyandırarak bu işleri her işin üstünde tutmayı, ulusa ve yurda canla başla hizmet etmeyi alışkanlık ve ülkü haline getirmektir” (MEB, 1970: 131).

“Türk devriminin manasını, ayrı ayrı yerlerden önemini, Türkiye'nin saadet ve refahını yaptığı ve

yurdu geleceğine yapacağı etkiyi öğrencilere kavratmak ve onları Türk devriminin değerlerine bağlı ve bunları her zaman korumaya hazır, fedakâr birer Türk evladı olarak yetiştirmektir” (MEB, 1970: 131).

“Şerefli bir geçmişi olan büyük bir milletin evlatları olduklarını anlar; milletin geleceğine olan güvenlerini arttırır ve Türk milletinin ülkelerini gerçekleştirmek için her fedakârlığı göze alabilecek bir karakter kazanırlar” (MEB, 1970: 63).

“Türk milletine, bayrağına, Türk askerine ve Türk ordusuna karşı sevgi, saygı ve güven duygularını kuvvetlendirirler” (MEB, 1970: 63).

“Millet ve yurt işlerini her şeyin üstünde tutar, millet ve yurda karşı canla başla hizmet etmeyi alışkanlık ve ülkü haline getirirler” (MEB, 1970: 63).

“Kanun kavramını benimser, kanuna ve devlet otoritesine uyma duygusunu ve alışkanlığını kazanırlar” (MEB, 1970: 63).

3.11. 1990 İlkokul Programında İyi Vatandaşlık

1990 İlkokul Programı, Sosyal Bilgiler dersi programı, sekiz yıllık eğitime geçiş sürecinde hazırlanmış bir programdır. İyi vatandaşlık aktarımının özellikleri açısından incelendiğinde, vatandaşlık görevleri ve sorumlulukları yönünden yetiştirilmek istenen insan niteliklerinde, “aile, millet ve vatan” üçgenindeki değerlerin ön planda tutulduğu söylenebilir.

Programdaki örnek ifadelerden bazıları şunlardır:

“Vatandaşlık görevleri yönüne vurgu yapan bir başka amaç ifadesi ise her yönde görev ve sorumluluk alabilecek hale gelir. Aile bütünlüğüne bağlılık kazanır. Ailenin refah ve mutluluğu için sorumluluk ve görev duygusuyla hareket eder” (MEB, 1990: 329).

“Ailesine, milletine, vatanına, Atatürk inkılap ve ilkelerine bağlı, çalışkan, araştırmacı, inceleyici, fedakâr ve fazilet sahibi iyi bir vatandaş, mükemmel bir insan olarak yetişirler (MEB, 1990: 329).

1990 İlkokul Sosyal Bilgiler Programındaki ifadelerle bakıldığında, özellikle “iyi insan iyi vatandaş” vurgusuna önem verdiğini söylemek mümkündür.

3.12. 1985 Ortaokul Programında İyi Vatandaşlık

1975 yılından itibaren ortaokullarda disiplinler arası bir yaklaşımla okutulmaya başlanan Sosyal Bilgiler dersi 1985 yılında kaldırılarak yerine II. kademe (ortaokul) Milli Tarih, Milli Coğrafya ve Vatandaşlık Bilgisi dersleri olarak verilmeye başlanmıştır. 1985 Ortaokul Programında, Sosyal Bilgiler dersi kapsamına giren Vatandaşlık Bilgisi dersi iyi vatandaşlık aktarımı açısından incelenmiştir.

Programdaki örnek ifadelerden bazıları şunlardır:

“Öğretmen, yurttaş bilgiler dersinde toplumun her üyesinin birbirine karşı sevgi, saygı ve muhabbet duymaları ve birbirleriyle işbirliği içerisinde yardımlaşma ve dayanışma duygusuyla hareket edilmelidir. Ayrıca aktüel olaylardan hareket ederek

‘iyi insan iyi vatandaş’ anlayışına açıklık getirilmelidir” (MEB, 1988: 207,208).

“Öğrenciye millet kavramının önemini, vatani için canla başla hizmet etme bilincini yaşamak ve bunları öğrenciye hissettirerek sorumluluk bilincini kazandırmaktır. Öğrencilerin toplum içerisinde görev almış kişilere saygı duyma ve üzerine düşen görev ve sorumlulukları yerine getirmelidir” (MEB, 1988: 183,184).

1985 Ortaokul Programında, Vatandaşlık Bilgisi dersinde vatandaşlık aktarımına vurgu yapıldığı, “iyi insan iyi vatandaş” anlayışına sahip kişinin, toplumsal sorunlara karşı duyarlı olduğu üzerinde durulduğu, söylenebilir. Yani iyi insan iyi vatandaş, çevresindeki güncel olaylardan haberdar olan, toplumsal sorunlara karşı iş birliği, yardımsever ve dayanışma içerisinde bulunan niteliklerde olmalıdır, demek mümkündür.

3.13. 1998 İlköğretim Programında İyi Vatandaşlık

1998 Sosyal Bilgiler Programı, sekiz yıllık eğitime geçildikten sonra ilköğretim bütünlüğüne uygun olarak hazırlanan ilk programdır. 1998 İlköğretim Sosyal Bilgiler Programı, iyi vatandaşlık aktarımı açısından incelenmiştir.

Programdaki örnek ifadelerden bazıları şunlardır:

“Ailesine, milletine, vatanına, Atatürk inkılap ve ilkelerine bağlı, çalışkan, araştırmacı, inceleyici, fedakâr ve fazilet sahibi iyi bir insan, iyi bir vatandaş olarak yetişirler” (MEB, 1998: 537).

“Millet ve yurt işlerini her şeyin üstünde tutarak milleti ve yurdu için canla başla hizmet etmeyi alışkanlık ve ilke haline getirmektir” (MEB, 1998: 537).

“Bugünkü uygarlığın uzun bir geçmişi olduğu, Atatürk direktifleri uyarınca milli kültürümüzü çağdaş uygarlık seviyesinin üstüne çıkartma yolunda her türlü fedakârlığı göze alma bilinci kazandırmaktır” (MEB, 1998: 537).

“Türk milletinin dünya tarihindeki önemini, milletler ailesi içindeki geçmişi ve yerini, insanlığa yaptığı hizmetleri kavrayarak büyük bir milletin evlatları olduklarını anlar; milletin geleceğine olan güvenlerini arttırır ve Türk milletinin ülkelerini gerçekleştirmek için her fedakârlığı göze alabilecek bir karakter kazanırlar” (MEB, 1998: 327).

“Topluluk halinde yaşamının bir zaruret olduğunu, millet kavramını ve Türk milletinin karakterini kavrar; Türk milletine, bayrağına, Türk askerine, Türk ordusuna karşı sevgi, saygı ve güven duygularını kuvvetlendirirler” (MEB, 1998: 537).

“Türk inkılabının anlamını, ayrı ayrı yönlerden önemini, Türkiye’nin refah ve mutluluğuna yaptığı ve ülkenin geleceğine yapacağı etkiyi kavrar: Türk inkılabının değerlerine bağlı ve bunları her zaman korumaya hazır, fedakâr birer Türk evladı olarak yetişirler” (MEB, 1998: 537).

“Türkiye Cumhuriyeti’nin, insan haklarına dayanan milli, demokratik, laik ve sosyal bir hukuk devleti

olduğunu bilir, cumhuriyet rejiminin özelliklerini ve önemini kavrarlar.” (MEB, 1998: 537).

“İnsanların birbirleriyle ve coğrafi çevreleriyle karşılıklı etkilerini, insan topluluklarının yaşama şekillerini ve geçinme yollarını incelerler; yurdun ekonomik kalkınmasında bilgili ve etkili birer vatandaşa haline gelirler” (MEB, 1998: 538).

1998 Sosyal Bilgiler Programında iyi vatandaş, belli sorumluluk bilinciyle hareket eden, temel haklarını kullanan, insanlar arasında hoşgörü, yardımlaşma gibi değerleri özümsemiş nitelikli insan olarak aktarılmıştır, demek mümkündür.

3.14. 2005 Sosyal Bilgiler Programında İyi Vatandaşlık

2005 Sosyal Bilgiler Programı, yapılandırmacılık anlayışı ile hazırlanmıştır. Bu anlayış çerçevesinde sosyal bilgiler dersinin tematik anlayış ile hazırlandığı ve önceki programlara göre bazı farklılıklara sahip olduğu görülmektedir. Bundan önceki programlarda konular tarih, coğrafya ve vatandaşlık çerçevesinde oluşturulurken, 2005 Sosyal Bilgiler Programı ile tarih, coğrafya, psikoloji, ekonomi, antropoloji, siyaset bilimi, sosyoloji, hukuk gibi sosyal bilimler disiplinleri ve bunların vatandaşlık bilgisi konuları ile ilişkilendirilmesi yoluna gidilmiştir.

2005 Sosyal Bilgiler Programı, iyi vatandaşlık aktarımının özellikleri açısından incelendiğinde, öncelikle öğrenciye temel vatandaşlık becerilerini kazandırmayı ve kültürel değerlerin taşıyıcısı olduğu bilinci yerleştirmeyi hedeflediği görülmektedir. Bu doğrultuda programın, öğrencilerin kültürel değerlerin toplumun ulusal kimliğinin oluşmasındaki önemini fark etmelerini sağlamaya yönelik çalıştığı söylenebilir.

Programdaki örnek ifadelerden bazıları şunlardır:

“Türkiye cumhuriyeti vatandaşı olarak hak, özgürlük ve sorumluluklarının bilincinde, demokratik hayata etkin bir şekilde katılarak karşılaştığı sorunlara barışçıl çözümler üreten, yaşamın her alanında hoşgörü ve uzlaşma kültürünün oluşmasına ve gelişmesine katkı sağlayan bireyler olmalarını sağlamaktır” (MEB, 2005).

“Türkiye cumhuriyeti vatandaşı olarak, vatanını ve milletini seven, haklarını bilen ve kullanan, sorumluluklarını yerine getiren, ulusal bilince sahip bir vatandaş olarak yetişir” (MEB, 2005: 5).

“Atatürk ilke ve inkılaplarının, Türkiye cumhuriyetinin sosyal, kültürel ve ekonomik kalkınmasındaki yerini kavrar; laik, demokratik, ulusal ve çağdaş değerleri yaşatmaya istekli olur” (MEB, 2005: 5).

“(Sosyal Bilgiler) Etkili ve sorumlu Türk vatandaşı yetiştirmek amacıyla tasarlanmıştır” (MEB, 2005: 6).

“Bu şekilde öğrenciler, demokratik beceri ve değerlere sahip, bilimsel düşünmeye açık, insan haklarına saygılı, işbirliği içinde çalışabilen, cumhuriyet sevgisi gelişmiş, haklarını bilen ve

sorumluluk sahibi Türk vatandaşları olarak yetişebilir” (MEB, 2005: 7).

“Vatandaşlık sorumluluğu ve ülke ekonomisine katkısı açısından vergi vermenin gereği ve önemini savunur” (MEB, 2005: 19).

“Ülkemizin diğer ülkelerle olan ekonomik ilişkilerini, kaynaklar ve ihtiyaçlar açısından değerlendirir” (MEB, 2005: 20).

“Uluslararası bilim, kültür, sanat, fuar ve spor etkinliklerinin toplumlararası etkileşimindeki rolünü değerlendirir” (MEB, 2005: 20).

“21. yüzyılın çağdaş, Atatürk ilkelerini ve inkılaplarını benimsemiş, Türk tarihini ve kültürünü kavramış, temel demokratik değerlerle donanmış ve insan haklarına saygılı, yaşadığı çevreye duyarlı, bilgiyi deneyimlerine göre yorumlayıp sosyal ve kültürel bağlam içinde oluşturan, kullanan ve düzenleyen (eleştirel düşünen, yaratıcı, doğru karar veren), sosyal katılım becerileri gelişmiş, sosyal bilimcilerin bilimsel bilgiyi üretirken kullandıkları yöntemleri kazanmış, sosyal yaşamda etkin, üretken, haklarını ve sorumluluklarını bilen, Türkiye Cumhuriyeti vatandaşlarını yetiştirmektir” (MEB, 2005: 43).

“Öğrencilerin haklarını bilen ve kullanan, sorumluluklarını yerine getiren bireyler olarak yetişmesini önemser” (MEB, 2005: 44).

“Hakların ihlal edildiği durumlar karşısında yetkili kurumlara başvurmanın bir vatandaşlık görevi olduğunu belirtir” (MEB, 2005: 44).

2005 Sosyal Bilgiler Programı, iyi vatandaşlık aktarımı yaparken kendi milli değerlerini korumayı ve çağdaş değerleri benimsemeyi hedeflemiştir. Aslında yetiştirilmek istenen vatandaş tipi de içinde bulunduğumuz yüzyılın koşullarına göre şekillenmiştir. 2005 programı da bunu en belirgin şekilde yansıtan program olmuştur, diyebiliriz. Böylece yetiştirilmesi hedeflenen vatandaş, dünya platformunda ülkesini en iyi temsil eden vatandaş olmuştur. Bu doğrultuda hazırlanan kazanımlarla öğrencilere vatandaşlık aktarımı daha evrensel boyutta verilmeye çalışılmaktadır, demek mümkündür.

3.15. 2017 Sosyal Bilgiler Programında İyi Vatandaşlık

Eğitim programları, çağın ihtiyaçlarını karşılamak adına sürekli kendini yenilemek durumundadır. 2005 programının ardından birçok alanda yaşanan hızlı değişim sonucu 2017-2018 eğitim öğretim döneminde pilot olarak uygulamaya girmiş olan 2017 programı, 2018-2019 eğitim öğretim yılı itibarıyla uygulamaya koyulacaktır. 2017 programı iyi vatandaşlık aktarımı açısından inceleninde programdaki örnek ifadelerden bazıları şunlardır:

“Türkiye Cumhuriyeti vatandaşı olarak vatanını ve milletini seven, haklarını bilen ve kullanan, sorumluluklarını yerine getiren, milli bilince sahip birer vatandaş olarak yetişmeleri” (MEB, 2017: 5).

“Atatürk ilke ve inkılaplarının, Türkiye Cumhuriyeti'nin sosyal, kültürel ve ekonomik

kalkınmasındaki yerini kavrayıp demokratik, laik, milli ve çağdaş değerleri yaşatmaya istekli olmaları” (MEB, 2017: 5).

“Doğru ve güvenilir bilgiye ulaşma yollarını bilen bireyler olarak eleştirel düşünme becerisine sahip olmak” (MEB, 2017: 5).

“Toplumsal ilişkileri düzenlemek ve karşılaştığı sorunları çözmek için temel iletişim becerileri ile sosyal bilimlerin temel kavram ve yöntemlerini kullanabilmeleri” (MEB, 2017: 8).

“Milli, manevi değerleri temel alarak ve evrensel değerleri benimseyerek erdemli insan olmanın önemini ve yollarını bilmek” (MEB, 2017: 5).

“Milli Eğitim Bakanlığı’nın eğitim politikaları ve öncelikleri; temel eğitim almış öğrencilerin milli, manevi, evrensel değerlere sahip; hem akademik hem de sosyal anlamda başarılı olabilen; teknolojik gelişmelere uyum sağlayabilen; kendisine, topluma ve farklı kültürlerle karşı yüksek düzeyde farkındalıklar saygı duymayı başarabilen, hayata hazır, mutlu ve sağlıklı bireyler olarak yetişmelerini sağlamak yönündedir” (MEB, 2017: 6).

“Gelişen dünyanın gündemini takip eden, karşılaştığı sorunlara çözüm üretebilen etkin ve sorumlu Türk vatandaşları yetiştirmek” (MEB, 2017: 15).

“Bayrak ve İstiklal Marşı gibi milli egemenlik ve bağımsızlık sembollerine değer verir” (MEB, 2017: 22).

“Vatandaşlık sorumluluğu ve ülke ekonomisine katkısı açısından vergi vermenin gereğini ve önemini savunur” (MEB, 2017: 24).

“Bir yaşam biçimi olarak demokratik tutumu benimser” (MEB, 2017: 28).

2017 Sosyal Bilgiler Programında yer alan sosyal bilgilerin amaç ve yaklaşımları değerlendirildiğinde, 2005 programı ile aynı doğrultuda olduğu söylenebilir. 2017 programında iyi vatandaşın çerçevesi “vatanını milletini seven, milli bilince sahip” ifadeleri ile çizilmiştir. Ayrıca 2017 programına “sosyoloji, siyaset bilimi ve hukuk” çerçevesinde etkin vatandaşlık kavramına odaklanan bir öğrenme alanı getirilmiştir. Bu öğrenme alanının da programın iyi vatandaş algısını yansıttığını söylemek mümkündür.

4. Sonuç ve Öneriler

Cumhuriyetten günümüze (1924-2017) Sosyal Bilgiler Programlarında değişen iyi vatandaşlık algısını ortaya koymayı hedefleyen bu araştırmanın sonuçları genel olarak değerlendirildiğinde, sosyal bilgiler programlarının geçmişten günümüze vatandaşlık aktarımını ön plana aldığını görülmüştür. Bu doğrultuda programlardaki iyi vatandaşlık algısının: “cumhuriyet ideolojisini benimsemiş, milletine ve devletine karşı görev ve sorumluluklarını bilen, eski tarihi kişiliklerin hayatlarını tanıyan, ülkesi için canla başla mücadele eden ve bunu yaşamında bir ülkü ve inanç haline getiren, üretken, hak ve sorumluluklarını bilen, demokrasinin gelişmesine katkı sağlayan insanlar yetiştirmek” olarak yer aldığını söylemek mümkündür.

İncelenen programlarda, iyi vatandaşlık algısının içinde bulunduğu dönemin önemli olaylarıyla şekillendiğini söyleyebiliriz. O nedenle araştırmacılar tarafından hazırlanan Tablo 1’de sosyal bilgiler programlarındaki iyi vatandaşlık algıları ve dönemin önemli olayları gösterilmiştir.

Tablo 1. Cumhuriyetten Günümüze Dönemlerin Önemli Olayları Işığında Değişen İyi Vatandaşlık Algısı

Program	İyi Vatandaşlık Algısı	Dönemin Önemli Olayları
1924 İlk Mektep	Cumhuriyet rejimini benimsemiş, hak ve sorumluluklarını bilen	Cumhuriyetin İlanı ve Sonrası
1930 İlk Mektep	Cumhuriyet rejimini benimsemiş, hak ve sorumluluklarını bilen toplumsal sorunlara çözüm üretebilen	
1932 Ortaokul	Cumhuriyetin özelliklerini kavramış ve gerekli donanıma sahip vatanına ve milletine bağlı bir yurttaş	İnkılaplar Dönemi
1938 Ortaokul	Kültürel değerleri ve cumhuriyetin temel nitelikleri birleştiren ideal vatandaş	
1948 İlkokul	Türk inkılabının değerlerine bağlı	Çok Partili Hayata Geçiş Dönemi
1949 Ortaokul	Milli birlik ve dayanışmanın önemini kavramış, milleti için her türlü fedakârlığı göze alabilen	Soğuk Savaş Döneminin Hissedilmesi
1962 İlkokul	Türk milletinin ülkülerini gerçekleştirmek için her türlü fedakârlığı yapabilecek	1960 Hükümet Darbesi ve Sonrası
1962 Ortaokul	Millet için ölebilecek, tüm varlığını milleti için verebilecek	
1968 İlkokul	Millet işine ilgi duyan ve millet işlerini her türlü işten üstün tutan, bu uğurda her türlü fedakârlığı yapan	Bilim ve Teknolojideki Gelişmeler
1968 Ortaokul	Ulusa ve yurda canla başla hizmet eden, fedakâr Türk evladı	
1990 İlkokul	Atatürk ilke ve inkılaplarına bağlı, vatandaşlık görevleri ve sorumluluklarını bilen	1980 Hükümet Darbesi ve Etkileri
1985 Ortaokul	Vatani için canla başla mücadele eden kişi sorumluluk bilinci kazanmış	
1998 İlköğretim	Sorumluluk bilinciyle hareket eden, temel haklarını kullanan, insanlar arasında hoşgörü, yardımlaşma gibi değerleri özümsemiş	Küreselleşme, Çağdaşlaşma, Hümanizm
2005	Sosyal yaşamda etkin, üretken, haklarını ve sorumluluklarını bilen	Bilim ve teknolojideki hızlı gelişmeler
2017	Vatanını milletini seven, milli bilince sahip, etkin vatandaş	Birey ve toplumun değişen ihtiyaçları ve öğrenme ve öğretme yaklaşımlarındaki gelişmeler

Programların yıllarına göre o dönemin belli başlı önemli olaylarını iyi vatandaşlık algısı çerçevesinde değerlendirmek gerekirse, ilk olarak 1924 İlk Mektep Programında temel amaç, cumhuriyet ideolojisine uygun vatandaş tipini oluşturmaktır, demek mümkündür. 1924 programı, imparatorluktan ulus devletine geçiş sürecinde hak, yetki ve sorumluluk üçgeninde hukuksal kazanımların topluma ilk kez eğitim yoluyla kazandırıldığı bir programdır. Ardından 1930 İlk Mektep ve 1932 Ortaokul Programları ile ulus devlet sürecine geçişte yapılan inkılapların eğitim yoluyla bireylere aktarılacak istendiği, Cumhuriyet rejiminin temel niteliklerini kavramış ülkenin her anlamda kalkınmasını sağlayacak, toplum sorunlarının çözümünde aktif görev üstlenebilecek vatandaşlar yetiştirilmesini amaçlamıştır. Daha sonra 15. yılını kutlayan Türkiye Cumhuriyeti devleti 1938 Ortaokul Programında yapılan inkılaplar ile Cumhuriyetin temel niteliklerini benimseyen, kültürel değerlerini koruyan sorumlu vatandaşlar yetiştirmek amaçlanmıştır. II. Dünya Savaşı sonrası ise 1948 İlkokul Programı değişen dünya koşullarını da göz önünde bulundurarak Türk İnkılaplarını benimsemiş devletine bağlı vatandaşlar yetiştirmeyi amaçlamıştır. 1949 Ortaokul Programı, değişen dünya koşullarına bağlı olarak soğuk savaşın etkisi ile çeşitli ideolojik akımlara kapılmayacak, devlete ve millete bağlı, ülkesi için canla başla mücadele eden bir vatandaşlık anlayışını kazandırmayı amaçlamıştır.

1960 hükümet darbesi sonrası askeri yönetimin etkisi ile hazırlanan, 1962 İlkokul ve Ortaokul programları ise ülkesi ve milleti için her türlü fedakârlığı yapabilecek gerekirse ölebilecek vatandaş yetiştirmeyi amaçlamıştır.

Ülkemizde ve dünyada yaşanan bilim, teknoloji, sanayi ve toplumsal gelişmelere paralel olarak 1968 İlkokul Programı ve 1968 Ortaokul Programı ile toplu öğretim anlayışına geçilmiş değişen dünya şartlarında ülkesi için fedakârca “işini en iyi yapan ülkesini en çok sevendir” düşüncesinden yola çıkılarak bu doğrultuda etkin vatandaş yetiştirilmesi amaçlanmıştır.

1980 hükümet darbesinden sonra hazırlanan 1985 Ortaokul Programında ise, ülkedeki bireylerin Atatürkçü anlayışla donatılması, ülkeye karşı görev ve sorumluluklarını bilen vatandaşlar olarak yetiştirilmesi amaçlanmıştır. Ortaokul programında, Sosyal Bilgiler dersi, Milli Tarih, Milli Coğrafya ve Vatandaşlık Bilgisi olarak ayrılmıştır. Bu doğrultuda program, 1980 öncesinin yaratmış olduğu ideal toplum arayışı bir kısım yıkıcı ideolojilerden uzak, Atatürk milliyetçisi, sorumluluk bilincine ulaşmış vatansaver vatandaşlar yetiştirmeyi amaç edinmiştir, demek mümkündür.

1998 yılında yürürlüğe giren İlköğretim Sosyal Bilgiler Programı küreselleşme, insan hakları ve hümanizmin de etkisiyle vatandaşlık algısını; temel hak ve hürriyetlerini bilen, savunan insan haklarına saygılı, hoşgörülü evrensel bir vatandaşlık algısı üzerine temellendirmiştir.

2005 Sosyal Bilgiler Programı ise değişen ve gelişen ülke ve dünya koşullarına göre yeniden yapılanarak yürürlüğe girmiştir. Problemlerin çözümünde sorumluluk alabilen etkin üretken vatandaşlar yetiştirmek amaçlanmıştır.

2017 Sosyal Bilgiler Programı ile birlikte bilim ve teknolojiye yaşanan hızlı değişim, bireyin ve toplumun değişen ihtiyaçları, öğrenme öğretme yaklaşımlarındaki

yenilik ve gelişmelere uyum sağlayabilecek vatandaşlar yetiştirilmek amaçlanmaktadır.

Alan yazına bakıldığında Cumhuriyetten günümüze sosyal bilgiler programlarının birçok ölçüte göre incelendiği görülmektedir. Alan yazındaki ilgili çalışmalar incelendiğinde iyi vatandaşlık hakkında Ersoy'un (2016), Yeşilbursa'nın (2015), Kızılay'ın (2015), Uğurlu'nun (2013), Ülger'in (2013), Kara, Topkaya ve Şimşek'in (2012), Sağlam'ın (2012) çalışmalarını görmek mümkündür. Bu çalışmada ise dönemlere göre sosyal bilgiler programlarında değişen iyi vatandaşlık aktarımının nasıl yapıldığı tespit edilmek istenmiştir. Alan yazındaki belirtilen çalışmalar dışında sosyal bilgiler öğretim programlarında “iyi ve etkin” vatandaş yetiştirmek ve iyi vatandaşlık algısı üzerine fazla çalışmaya rastlanmamıştır. Sosyal Bilgiler öğretiminin temel amacının iyi vatandaş yetiştirmek olduğu düşünüldüğünde, çalışmanın alan yazına katkısı olması umulmaktadır.

Bundan sonraki çalışmalarda programlardaki tespitler doğrultusunda iyi vatandaşlık aktarımının ders kitaplarındaki yansımalarına da bakılarak inceleme genişletilebilir. Ayrıca programların dönemin şartlarına göre yenilediği düşünüldüğünde, dönemin iyi vatandaş beklentisi nedir? sorusu daha detaylı olarak incelenebilir. Bu doğrultuda değişen programların kendi dönemlerindeki güncel olaylara göre “iyi vatandaş” beklentisini incelemek mümkündür. Ayrıca dönemlerin önemli olaylarının iyi vatandaş beklentisine ve bunun ders kitaplarındaki yansımalarına da bakılabilir. İyi vatandaş hemen her dönemde toplumların ideali yakalamak için temel beklentisidir. O nedenle farklı toplumların bu beklentiyi eğitim programları ile nasıl şekillendirdikleri de karşılaştırmalı olarak incelenebilir.

Kaynakça

- Acun, İ., Demir, M., & Göz, N. L. (2010). Öğretmen Adaylarının Vatandaşlık Yeterlikleri İle Eleştirel Düşünme Becerileri Arasındaki İlişki. *Journal of Social Studies Education Research*, 1(1), 107-123.
- Akdağ, H., & Taşkaya, S. M. (2010). Vatandaşlık ve İnsan Hakları Eğitiminin Sosyal Bilgiler Öğretimindeki Yeri. *Sosyal Bilgilerin Temelleri*. (Ed. R. Turan ve K. Ulusoy). (s.293-318). Ankara: Maya Akademi Yayınları.
- Doğanay, A. (2005). Sosyal Bilgiler Öğretimi. İçinde: *Hayat Bilgisi ve Sosyal Bilgiler Öğretimi*, C. Öztürk & D. Dilek (Ed). (s. 17-52). Ankara: Pegem A Yayıncılık
- Erden, M. (Tarihsiz). *Sosyal Bilgiler Öğretimi*. Ankara: Alkım Yayınları.
- Ersoy, A. F. (2016). Vatandaşlık ve Demokrasi Eğitimi Dersine İlişkin Sosyal Bilgiler Öğretmenleri ve Öğrencilerinin Algısı. *İnönü Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 17(3), 67-83.
- Güven, S. (2011). Sosyal Bilgiler Dersinde Vatandaşlık Eğitimi ve Vatandaşlık Eğitiminde Modeller. İçinde: *Sosyal Bilgiler Öğretiminde Yeni Yaklaşımlar II*, R. Turan, A. Murat Sünbül & H. Akdağ (Ed). (s. 36-56). Ankara: Pegem A Akademi

- Hablemitoğlu, Ş., & Özmete, E. (2012). Etkili Vatandaşlık Eğitimi İçin Bir Öneri. *Ankara Sağlık Bilimleri Dergisi*, 1(3), 39-54.
- İnan, S. (2014). Sosyal Bilgiler Eğitimi: Nedir, Ne Zaman ve Neden ?. İçinde: *Sosyal Bilgiler Eğitimine Giriş*, S. İnan, (Ed). (s. 1-21). Ankara: Anı Yayıncılık.
- Kara, C., Topkaya, Y., & Şimşek, U. (2012) Aktif Vatandaşlık Eğitiminin Sosyal Bilgiler Programındaki Yeri. *Zeitschrift Für Die Welt Der Türken (ZFWT)*, 4(3), 147 -159.
- Karasar, N. (2006). *Bilimsel Araştırma Yöntemi*. Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.
- Kızılay, N. (2015). Sosyal Bilgiler Öğretmenim: Bana Göre İyi Vatandaş. *Journal of Turkish Studies*, 10 (11), 987 – 1006.
- Koçoğlu, E., & Erdoğan, E. (2016). Dini ve Ahlaki Değerlerle Sosyal Bilgiler Öğretimi. İçinde: *Alternatif Yaklaşımlarla Sosyal Bilgiler Eğitimi*, R. Sever, M. Aydın & E. Koçoğlu, (Ed). (s. 539-560). Ankara: Pegem A Akademi.
- Kuş, Z., & Aksu, A. (2017). Vatandaşlık ve Vatandaşlık Eğitimi Hakkında Sosyal Bilgiler Öğretmenlerinin İnançları. *UTEB*, 5(8), 18-41.
- Kültür Bakanlığı (1938). *Ortaokul Programı*. İstanbul: Devlet Matbaaları.
- Maarif Vekaleti (1924). *İlk Mekteplerin Müfredat Programı*. İstanbul: Matbaa-i Amire.
- Maarif Vekaleti (1930). *İlk Mektep Müfredat Programı*. İstanbul: Devlet Matbaaları.
- Maarif Vekaleti (1931). *Orta Mektep Müfredat Programı*. İstanbul: Devlet Matbaaları.
- MEB (1948). *İlkokul Programı*. İstanbul: Milli Eğitim Basımevi.
- MEB (1949). *Ortaokul Programı*. İstanbul: Milli Eğitim Basımevi.
- MEB (1961). *İlkokul Programı*. İstanbul: Milli Eğitim Basımevi.
- MEB (1962). *Ortaokul Programı*. İstanbul: Milli Eğitim Basımevi.
- MEB (1968). *İlkokul Programı*. İstanbul: Milli Eğitim Basımevi.
- MEB (1970). *Ortaokul Programı*. İstanbul: Milli Eğitim Basımevi.
- MEB (1988). *Ortaokul Programı*. Ankara: Milli Eğitim Basımevi.
- MEB (1990). *İlkokul Programı*. Ankara: Milli Eğitim Basımevi.
- MEB (1998). İlköğretim Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programı. *Tebliğler Dergisi*, 61 (2487).
- MEB (2005). *İlköğretim Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programı ve Kılavuzu*. Ankara: Milli Eğitim Yayınları.
- MEB (2017). *Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programı (İlkokul ve Ortaokul 4, 5, 6 ve 7. Sınıflar)*. Ankara: Milli Eğitim Basımevi.
- Merey, Z. (2015). İlköğretim Sosyal Bilgiler Öğretiminde Vatandaşlık ve İnsan Hakları Eğitimi. İçinde: *Sosyal Bilgiler Öğretimi*, M. Safran (Ed), (s. 719-742). Ankara: Pegem A Akademi
- Pamuk, A., & Alabaş, R. (2016). Vatandaşlık ve Sosyal Bilgiler. İçinde: *Sosyal Bilgiler Eğitimi*, D. Dilek (Ed), (s. 333-350). Ankara: Pegem A Akademi
- Sağlam, H. İ. (2012). İlköğretim Öğrencilerinin Etkili Vatandaşlık Yeterlik Algılarının Çeşitli Değişkenler Açısından İncelenmesi. *Journal of Social Studies Education Research*, 3(2), 71-85.
- Sever, R. (2016). Alternatif Yaklaşımlarla Sosyal Bilgiler Öğretimi İle İlgili Temel Kavramlar. İçinde: *Alternatif Yaklaşımlarla Sosyal Bilgiler Eğitimi*, R. Sever, M. Aydın & E. Koçoğlu (Ed), (s. 1-13). Ankara: Pegem A Akademi.
- Uğurlu, B. N. (2013). Comparison of 8th grade American and Turkish Students' Perceptions about Citizenship. *Eğitim ve Bilim*, 38 (170), 281- 293.
- Ülger, M. (2013). İnsan Hakları ve Vatandaşlık Eğitimi Ara Disiplin Alanı Uygulamasının Sosyal Bilgiler Öğretmenlerinin Görüşleri Bağlamında Değerlendirilmesi. *Turkish Journal of Education*, 2(3), 14-29.
- Yeşilbursa, C. C. (2015). Turkish Pre-Service Social Studies Teachers' Perceptions of "Good" Citizenship. *Educational Research and Reviews*, 10(5), 634-640.
- Yıldırım, A., & Şimşek, H. (2006). *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*. Ankara: Seçkin Yayınları
- Yiğit, E. Ö. (2017). Sosyal Bilgiler Öğretmen Adaylarının Gözünden Vatandaşlık ve Türk Vatandaşlığı. *İlköğretim Online*, 16(2), 406-427.

Araştırma Makalesi • Research Article

Fen Bilimleri Dersinde Tamamlayıcı Ölçme ve Değerlendirme Yaklaşımlarından Portfolyo Kullanımının Akademik Başarı ve Kalıcılığa Etkisinin Araştırılması*

Investigation of the Effects of Using Portfolio as an Alternative Assessment and Evaluation Approach on Students' Academic Achievement and Permanence of Learning in Science Course

Aslı Saylan Kırmızıgül ^{a**}, Sinan Yanar ^b, Hasan Kaya ^c

^a Arş. Gör. Dr., Erciyes Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, 38039, Kayseri/Türkiye.
ORCID: 0000-0001-5678-8050

^b Öğretmen, MEB, Akmesic Garip Altemel Ortaokulu, 38600, Kayseri/Türkiye.
ORCID: 0000-0003-4365-1164

^c Prof. Dr., Erciyes Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, 38039, Kayseri/Türkiye.
ORCID: 0000-0003-3529-9762

MAKALE BİLGİSİ

Makale Geçmişi:

Başvuru tarihi: 31 Mayıs 2018

Düzeltilme tarihi: 15 Temmuz 2018

Kabul tarihi: 31 Ağustos 2018

Anahtar Kelimeler:

Akademik Başarı

Fen Bilimleri Eğitimi

Portfolyo ile Öğretim

ARTICLE INFO

Article history:

Received 31 May 2018

Received in revised form 15 July 2018

Accepted 31 August 2018

Keywords:

Academic Achievement

Science Education

Portfolio-based Teaching

ÖZ

Çalışmanın amacı, fen bilimlerinde portfolyo öğretim yönteminin 6. sınıf öğrencilerinin başarıları ve öğrenmenin kalıcılığı üzerindeki etkilerinin incelenmesidir. Ön test-son test kontrol gruplu yarı deneysel desenin kullanıldığı araştırmada konular deney grubunda portfolyo öğretim yöntemiyle, kontrol grubunda sunuş, soru-cevap ve tartışma yöntemleriyle işlenmiştir. Çalışma grubunu 2016-2017 öğretim yılında Kayseri'deki bir ortaokulda öğrenim görmekte olan 60 öğrenci oluşturmaktadır. Araştırmacılar tarafından hazırlanan Işık ve Ses Akademik Başarı Testi'nin (ISABT) kullanıldığı çalışmada, öğrencilerin son test ve kalıcılık testi puanları ön test puanlarından anlamlı derecede yüksek bulunurken, son test ve kalıcılık testi puanları arasında fark bulunmamıştır. Ayrıca deney grubunun son test ve kalıcılık testi puanları kontrol grubundan anlamlı derecede yüksektir. Dolayısıyla, portfolyo yöntemi son test puanları üzerindeki büyük, kalıcılık testi puanları üzerinde ise orta düzeyde etkilidir.

ABSTRACT

The study aimed to investigate the effects of portfolio teaching method in science on 6th grade students' achievement and permanence of learning. Pre-test and post-test control group experimental design was used. While experimental group was taught through portfolio teaching; control group was taught through discussion, question-and-answer, and expository teaching. The study group consisted of 60 students attending a middle school in Kayseri during 2016-2017 academic year. In the study that Light and Sound Academic Achievement Test (LSAAT) prepared by researchers was used, both post-test and retention test scores was found significantly higher than pre-test scores whereas no significant difference was found between post-test and retention test scores. Additionally, experimental group's post-test and retention test scores were significantly higher than control group. Accordingly, portfolio method had a large effect on post-test scores, and a moderate effect on retention test scores.

* Bu çalışma, 2018 yılında Erciyes Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü tarafından kabul edilen "Fen bilimleri dersinde portfolyo kullanımının akademik başarı ve kalıcılığa etkisinin araştırılması" adlı Yüksek Lisans tezinden türetilmiştir.

** Sorumlu yazar/Corresponding author.

e-posta: aslisaylan@erciyes.edu.tr

1. Giriş

Fen eğitimi, teknoloji alanındaki gelişmeleri anlamlandırarak bireyin çevreye uyumunu kolaylaştırır, toplumun gelişmesini ve kalkınmasını sağlar (Temizyürek, 2003). Bu durum bireylerin fen ve teknoloji okuryazarı olarak yetiştirilmesi ve bilim dünyasını daha iyi tanımlarının sağlanması gerekliliğini ortaya çıkartmıştır. Fen eğitimi bireylerin hem bilimsel süreç becerilerini, hem de günlük hayatta pratiklik kazanmalarına yardımcı olur. Böylece bireyler araştırmacı bir karaktere sahip olup bilgiyi üretirek ve ürettiği bilgiyi kullanarak bilimde ve teknolojiye toplumun kalkınmasına önemli katkılar sağlayacaktır. Fen ve teknoloji okuryazarı bir birey yetiştirmek için sadece fen eğitimi dersindeki çalışmalar yeterli değildir. Bireyin gelişim dönemlerine bağlı olarak derste kazandığı bilgi ve becerileri dikkate alınarak, ders dışındaki günlük yaşam ile ilişkilendireceği öğrenme ortamları düzenlenmelidir. Bu amaçla, sınıflarda öğrencinin aktif olduğu ve kendi öğrenmelerinin sorumluluğunu alabildiği yöntemler yaygınlaştırılmalıdır (Gelbal ve Kelecioğlu, 2007; Jerkins, 1994).

Öğretimde bilgi, beceri ve değerlerin bireylere kazandırılması temel amaçtır. Bu amaçla; öğretim ortam ve materyallerinin amaca uygun olarak seçilmesi, bireylerin temel becerilerinin ve gelişimlerinin süreçte izlenmesi gerekliliği ortaya çıkmaktadır. Bu süreçte bireylerde anlamlı ve kalıcı öğrenmenin gerçekleşebilmesi için sürekli geri bildirim sağlanmasına yönelik bir ölçme ve değerlendirme anlayışı benimsenmelidir (MEB, 2017).

Geleneksel öğrenme yaklaşımında öğrenci başarısının değerlendirilmesinde süreçten bağımsız ve sonuç odaklı bir anlayış hâkimken; yapılandırmacı öğrenme yaklaşımında ölçme ve değerlendirme öğretim sürecinin bir parçası olup sürecin merkezinde yer alır. İki yaklaşım arasındaki bu gibi temel farklılıklardan yola çıkılarak, eğitimde ölçme ve değerlendirme yöntemleri geleneksel ve alternatif ölçme ve değerlendirme yöntemleri olarak iki ana başlık altında toplanmıştır (Bahar, Nartgün, Durmuş ve Bıçak, 2006). Geleneksel ölçme ve değerlendirme ile yapılan sınavlar, sunulan bilgilerin ne kadarının bireylerin zihinlerinde kaldığını belirlemek için yapıldığından, bu durum bireyleri başarılı ve başarısız olarak ayırmamıza neden olur. Alternatif değerlendirmeyle birlikte, geleneksel ölçme araçları ile değerlendirmeler yeterli olmamış, öğrenme süreci de değerlendirmeye dâhil edilmiştir (Baki ve Birgin, 2004). Alternatif değerlendirme yaklaşımında sınıf içindeki etkinlikler ve birey daha geniş bir çerçevede ele alınır.

Alternatif ölçme ve değerlendirme yaklaşımlarının başında portfolyo gelmektedir. Portfolyo kelimesinin 'bireysel gelişim dosyası', 'ürün dosyası' ve 'ürün seçki dosyası' gibi bazı Türkçe karşılıkları vardır (Öncü, 2009). Portfolyo öğrencinin öğrenme sürecindeki güçlü ve zayıf yönlerini, düşünme biçimini, öğrendiği bilgiyi nasıl yapılandırdığını, öğrenirken izlediği yolu gözlemlememize olanak sağlar (Korkmaz ve Kaptan, 2002). Portfolyo öğrenci tarafından öğretmen rehberliğinde hazırlanan, öğrenme sürecinde bireyin öğrenmesine her yönüyle katkı sağlayarak düşüncesini, ürününü, yaptıklarını, gelişimini yansıtan bir araçtır (Bahar, Nartgün, Durmuş ve Bıçak; 2006).

Portfolyo geliştirme süreci 3 aşamada ele alınmaktadır (Barton ve Collins, 1997):

- (i) Portfolyonun amacının belirlenmesi: Bu aşama yönelik çalışmalara yol göstermekte olup, öğrencinin ve öğretmenin ne yapacağını bilmelerini sağlamaktadır.
- (ii) Portfolyo içeriğinin belirlenmesi: Öğrencilerin portfolyonun amacına uygun olarak içerik seçimine karar verdiği aşamadır. Öğretmenin beklentileri doğrultusunda öğrencilerin içerik seçiminde özgür bir şekilde hareket etmeleri, sorumluluk duygularının gelişimine yardımcı olur.
- (iii) Portfolyo değerlendirme kriterlerinin belirlenmesi: Dersin hedef ve kazanımları doğrultusunda, öğrenme ve performansla yönelik değerlendirme kriterlerine karar verilirken rubrikler ve kontrol listeleri belirlenir.

Portfolyonun kullanım amaçlarından bazıları şunlardır (MEB, 2006):

- (i) Öğrencinin kişisel gelişimini somut bir şekilde izleyebilmesini ve neyi neden yaptığının, ne öğrendiğinin bilincinde olmasını sağlamak,
- (ii) Öğrencinin öz disiplin ve sorumluluk duygusunu geliştirerek hem kendisini hem de akranlarını değerlendirmesini sağlamak,
- (iii) Alternatif değerlendirme yöntemlerinin geliştirilmesine olanak sağlamak,
- (iv) Öğretmenlere gelecekteki dönemlerde süreç hakkında bilgi vererek öğrencilerin gelişimini daha net bir şekilde izleyebilmelerini sağlamak,
- (v) Öğrencilerin kendi çalışmalarını özgün bir ürün ortaya koymalarını ve kendilerine ait düşüncelerini yansıtmasını sağlamak.

Portfolyolar öğrencilerin tüm çalışmalarının bir araya getirildiği dosyalar olarak değil, içeriğinde işlenecek ünitenin kazanımları ve hedefleri doğrultusunda hazırlanmış olan seçkin çalışmaların yansıtıldığı, öğrencinin öğrenim sürecindeki gelişiminin belgelerle ve dokümanlarla kanıtlandığı çalışmalar olarak ele alınmalıdır.

Bugüne kadar yurt içinde ve yurt dışında yapılmış olan pek çok çalışmada portfolyo yöntemi ile yapılan öğretimlerde, öğrencilerin eleştirel düşünme, problem çözüme, öz-değerlendirme ve kendilerini ifade edebilme becerilerinin geliştiği; öğrenmede aldıkları sorumluluğun, başarılarının, öğrenmelerindeki kalıcılığın, derse yönelik tutum ve motivasyonlarının arttığı ortaya koyulmuştur (Anselmo, 1998; Birgin, 2008; Gürel, 2013; Güven ve Aydoğdu, 2009; Korkmaz ve Kaptan, 2002; Mıhladız, 2007; Turan ve Sakız, 2014).

Lankes (1995) çalışmasında, elektronik portfolyo değerlendirmenin öğrencilere ve öğretmenlere büyük yarar sağladığını belirtmiştir. Çalışmada ayrıca portfolyo değerlendirme sayesinde öğrenmenin kalıcı olduğu ve öğrencilerin kendi fikirlerini yansıtabildikleri ifade edilmiştir.

Anselmo (1998) araştırmasında, 7. sınıf öğrencilerine yıl boyunca portfolyo değerlendirme yöntemi uygulanmış, öğrencilerle görüşmeler yapılmış ve öğrenci günlükleri incelenmiştir. Buna göre öğrenciler, portfolyo yöntemindeki uygulamaların, çalışmalarını düzenlemede kendilerine yardımcı olduğunu, kendi öğrenmelerindeki ilerlemeleri izleme olanağı bulduklarını, portfolyo sayesinde

motivasyonlarının arttığını, duygu ve düşüncelerini dile getirme fırsatı bulduklarını belirtmişlerdir.

Mıhladız (2007) tarafından yapılan çalışmada, 6. sınıf öğrencilerine fen bilgisi dersinde bahar yarıyılı süresince uygulanan portfolyonun öğrencilerin başarısına ve fene yönelik tutum düzeylerine etkileri araştırılmış, öğrencilerin ve öğretmenlerin portfolyo uygulama hakkındaki görüşlerine yer verilmiştir. Ön test-son test kontrol gruplu deneysel desenin seçildiği araştırma sonuçlarına göre, dersin portfolyo destekli işlendiği deney grubu öğrencilerinin başarı ve tutum puanları, kontrol grubu öğrencilerinin puanlarından yüksek bulunmuştur. Portfolyo hakkındaki öğrenci ve öğretmen görüşlerinin olumlu olduğu belirtilmiştir.

Başçıftçi (2011) çalışmasında, ilköğretim 6. sınıf fen ve teknoloji dersi “Canlının İç Yapısına Yolculuk” ünitesinde portfolyonun öğrenci başarısına ve öğrenilenlerin kalıcılığına etkisini araştırmıştır. Ön test-son test kontrol gruplu deneysel desenin uygulandığı araştırma, Konya ili Selçuklu ilçesindeki bir ilköğretim okulunda öğrenim görmekte olan 6. sınıf öğrencileri ile yürütülmüştür. Araştırma sonuçlarına göre deney grubu öğrencilerinin başarı son testi ve kalıcılık testinden aldıkları puanların, kontrol grubu öğrencilerinin puanlarından daha yüksek olduğu tespit edilmiştir.

Gürel (2013) çalışmasında öğrencilerin, fen ve teknoloji dersi 7.sınıf “Yaşamımızdaki Elektrik” ve 8.sınıf “Maddenin Yapısı ve Özellikleri” ünitelerine yönelik portfolyo oluşturmalarını sağlayarak, portfolyo kullanımının akademik başarı ve hatırlama (kalıcılık) düzeyine etkisini belirlemeyi amaçlamıştır. Deneysel desenin tercih edildiği bu araştırmada, 7. ve 8. sınıf öğrencilerinin ön test ile son test başarı puanları karşılaştırıldığında, her iki öğrenci grubunun da son test başarı puanları lehine istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık tespit edilmiştir.

Turan ve Sakız'ın (2014) 5. sınıf ‘Kuvvet ve Hareket’ ünitesine yönelik portfolyo kullanımının öğrenci başarısına ve öğrenmedeki kalıcılığa etkisinin araştırıldığı çalışma, 2011-2012 öğretim yılında İstanbul’da bulunan bir okulun iki farklı şubesinde bulunan 40 öğrenci ile gerçekleştirilmiştir. Ön test-son test kontrol gruplu modelin tercih edildiği bu çalışmada yarı yapılandırılmış görüşme formu kullanılmıştır. Elde edilen sonuçlara göre, deney grubu öğrencilerinin başarıları ve öğrenmelerindeki kalıcılık kontrol grubu öğrencilerinin başarı ve kalıcılık düzeylerinin önemli ölçüde yüksek olduğu görülmüştür. Ayrıca öğrenciler uygulamayı faydalı bulduklarını, başarı seviyelerinin arttığını, konuları anlamalarının kolaylaştığını, dersten zevk aldıklarını, derse olan istek ve katılımlarının arttığını ifade etmişlerdir.

Yapılan araştırmalar, fen bilimlerinin fizik alt dalındaki başarının diğer alt dallara oranla daha düşük olduğunu ortaya koymaktadır. Işık ve Ses konusu da fiziğin önemli konularından biridir. Ortaöğretim ve yükseköğretim öğrencilerinin dahi anlamakta güçlük çektiği ışık ve görüntü gibi bazı günlük olaylar (Alptekin ve Yılmaz, 2007; Colin ve Viennot, 2001; Kocakulah ve Şardağ, 2013), ortaokul öğrencileri tarafından da anlaşılammamaktadır. Konu ile ilgili alan yazın incelendiğinde, ortaokul öğrencilerinin Işık ve Ses ünitesi ile ilgili kavram yanlışlarının bulunduğu görülmektedir (Akdeniz, Yıldız ve Yiğit, 2001; Şen, 2003).

Ortaokulda tam olarak anlaşılammayan bu konunun lise ve üniversitede de benzer kavram yanlışlarının temelini oluşturduğu alan yazındaki çalışmalarda görülmektedir (Anıl ve Küçüközer, 2010; Kocakulah ve Demirci, 2010). Öğretim programının sarmal bir yapıya sahip olması, öğrencilerin ilk yıllarda sahip olabilecekleri kavram yanlışlarını sonraki yıllara da taşımalarına neden olmaktadır (Özsevgeç, Çepni ve Bayri, 2006). Bu bağlamda, araştırma için kavram yanlışlarının sıklıkla gözlemlendiği ve öğrencilerin öğrenmekte güçlük çektikleri, aynı zamanda kazanımlarına yönelik fazla sayıda portfolyo etkinliği hazırlanmasına olanak sağlayan 6. sınıf “Işık ve Ses” ünitesi seçilmiştir. Portfolyonun bir öğretim yöntemi olarak kullanıldığı alan yazındaki çalışmalara bakıldığında, seçilen bu üniteye dair herhangi bir çalışmaya rastlanmamıştır.

Çeşitli çalışmalarla öğrencilere pek çok yararı olduğu ortaya konulmuş olan portfolyonun kullanım alanı genişletilmelidir. Portfolyolar çoğunlukla alternatif ölçme ve değerlendirme aracı olarak kullanılsa da, zamanla öğretici materyal haline gelmiş ve bir öğretim yöntemi olarak da kullanılmaya başlanmıştır (Elango, Jutti ve Lee, 2005; Korkmaz ve Kaptan, 2002; Wolf, 1996). Bazı araştırmacılara göre portfolyolar, öncelikli olarak değerlendirmeye değil, öğrenme sürecindeki öğrenci aktivitelerine ve öğretimin kalitesine odaklanmalıdır (örn., Challis, 2001).

Buradan hareketle, bu çalışmanın amacı 6. sınıf fen bilimleri dersinin Işık ve Ses ünitesinde portfolyonun öğretim yöntemi olarak kullanılarak öğrencilerin akademik başarı ve öğrenmenin kalıcılığı üzerindeki etkilerini incelemektir. Çalışmada cevabı aranacak olan sorular şunlardır:

6. Sınıf fen bilimleri dersi Işık ve Ses ünitesinde,

- (i) Deney grubu öğrencilerinin ön test başarı puanları ile kontrol grubu öğrencilerinin ön test başarı puanları arasında anlamlı bir farklılık var mıdır?
- (ii) Deney grubu öğrencilerinin son test başarı puanları ile kontrol grubu öğrencilerinin son test başarı puanları arasında anlamlı bir farklılık var mıdır?
- (iii) Deney grubu öğrencilerinin uygulama sonrası kalıcılık testi puanları ile kontrol grubu öğrencilerinin uygulama sonrası kalıcılık testi puanları arasında anlamlı bir farklılık var mıdır?
- (iv) Deney grubu öğrencilerinin ön test, son test ve kalıcılık testi başarı puanları arasında anlamlı bir farklılık var mıdır?
- (v) Kontrol grubu öğrencilerinin ön test, son test ve kalıcılık testi başarı puanları arasında anlamlı bir farklılık var mıdır?

2. Yöntem

2.1. Araştırma Modeli

Bu araştırmada nicel araştırma yöntemlerinden ön test-son test kontrol gruplu deneysel desen kullanılmıştır (Karasar, 2002). Deneysel desen, değişkenler arasındaki neden sonuç ilişkilerini belirlemek amacıyla kullanılır (Büyüköztürk, 2001). Bu araştırmada 6. sınıf fen bilimleri dersi Işık ve Ses ünitesinde portfolyo yönteminin, öğrenci akademik başarısı ve Işık ve Ses ünitesine ilişkin bilgilerin kalıcılığı üzerindeki etkisi araştırılmıştır.

2.2. Çalışma Grubu

Araştırmanın çalışma grubunu 2016-2017 öğretim yılında Kayseri ili Talas ilçesinde bulunan bir ortaokulda öğrenim görmekte olan 6. sınıf öğrencileri oluşturmaktadır. Araştırmaya pratiklik ve hız kazandıran kolay ulaşılabılır örneklem türünün tercih edildiği çalışmada, hali hazırda iki ayrı sınıfta bulunan öğrenciler deney ve kontrol grubu olarak belirlenmiştir. Çalışma grubundaki öğrencilerin cinsiyet ve sınıf dağılımları Tablo 1’de verilmiştir.

Tablo 1. Çalışma Grubundaki Öğrencilerin Cinsiyete Göre Dağılımı

Gruplar	Kız		Erkek		Toplam	
	F	%	F	%	f	%
Deney grubu	12	40.0	18	60.0	30	100.0
Kontrol grubu	11	36.7	19	63.3	30	100.0
Toplam	23	38.3	37	61.7	60	100.0

2.3. Veri Toplama Aracı

Veri toplama aracı olarak araştırmacılar tarafından hazırlanmış çoktan seçmeli sorulardan oluşan Işık ve Ses Akademik Başarı Testi (ISABT) kullanılmıştır. Başarı testi geliştirilirken ünite kazanımları temel alınmış, çeşitli kaynaklardaki sorular incelenmiş ve belirtke tablosuna aktarılmıştır. Ardından testin pilot çalışması yapılmış, geçerlik ve güvenilirlik analizleri gerçekleştirilmiştir.

ISABT’nin geliştirilme sürecinde 6. sınıf Işık ve Ses ünitesine ait kazanımlara uygun 25 maddeden oluşan soru havuzu oluşturulmuştur. Daha sonra, uzman görüşü doğrultusunda soru sayısı 20’ye düşürülmüştür. Soru maddelerine karar verilirken 6. sınıf ders kitabı, Palme Yayıncılık’a ait soru bankası, Öztürk (2013) tarafından geliştirilen başarı testi, “www.testleri.gen.tr” ve “www.vitaminegitim.com” internet adreslerinden yararlanılmıştır. Kapsam geçerliğinin sağlanması için Tablo 2’de verilen belirtke tablosu hazırlanmıştır. Tablodaki sorular kazanımlara uygun olarak Haladyna’nın (1997) bilişsel öğrenme basamakları dikkate alınarak düzenlenmiştir.

Belirtke tablosunun oluşturulması ve her bir sorunun farklı kazanımı ölçmesi ve uygulamada kapsam geçerliliğinin

Tablo 2. ISABT’nin Kapsamı ile İlgili Belirtke Tablosu

Konu	Kazanım	Anlama	Problem çözme	Eleştirel düşünme	Toplam soru sayısı
Işığın Yansımaları	1. Işığın düzgün ve pürüzlü yüzeylerdeki yansımalarını gözlemler ve ışınlar çizerek gösterir.	1, 5, 6, 8	9, 19, 20		7
	2. Işığın yansımada gelen ışın, yansıyan ışın ve yüzeyin normali arasındaki ilişkiyi açıklar.	7	12	11, 17	4
Sesin Maddeyle Etkileşimi	3. Sesin madde ile etkileşimi sonucunda oluşabilecek durumları kavrar.	2, 3		18	3
	4. Sesin yayılmasını önlemeye yönelik tahminlerde bulunur ve tahminlerini test eder.	4		14	2
	5. Ses yalıtımının önemini açıklar ve ses yalıtımı için geliştirilen teknolojik ve mimari uygulamalara örnekler verir.		13, 15, 16	10	4
	Toplam soru sayısı	8	7	5	20

$$0 < P < 1; -1 < r < 1$$

sağlanması hedeflenmiştir. ISABT, 2 fen eğitimcisi ve MEB’de görev yapmakta olan 2 fen bilimleri öğretmeni tarafından içerik yönünden incelenmiştir. Uzmanlardan soruların sınıf düzeyine uygun olup olmadığı ve soruların tüm üniteyi gerektiği gibi temsil edip etmediğine dair görüşleri alınmış, uzmanların değerlendirmeleri sonucunda başarı testinde gerekli düzeltmeler yapılmıştır. Öğrencilerin doğru cevabı bulabilmek için herhangi bir şekilde tahmin yoluna gitmemeleri için soruların seçenekleri uzundan kısaya doğru, alfabetik sıraya ve sayısal sıraya göre düzenlenmiştir.

ISABT, 2015-2016 eğitim-öğretim yılı bahar döneminde 6. sınıf Ses ve Işık ünitesinin işlendiği Kayseri ilinin merkez ilçelerinde yer alan 6 ayrı ortaokulda öğrenim görmekte olan 200 öğrenciye (98 kız, 102 erkek) uygulanmıştır. Uygulanan bu testten elde edilen veriler Excel programına aktarıldıktan sonra, elde edilen puanlar büyükten küçüğe doğru sıralanmıştır. Alt (D_a) ve üst (D_u) grupta bulunan öğrenci sayıları 54 kişi ve puan eşitliğinden kaynaklı 1 kişi toplamda 55 kişi olarak hesaplanmıştır. Testteki her bir maddenin güçlük (P) ve ayırt edicilik indeksleri (r) hesaplanarak Tablo 3’te verilmiştir.

Başarı tersi geliştirme çalışmalarında, bir maddenin güçlük indeksinin 0.80-1.00 arasında olması maddenin çok kolay olduğunu, 0.65-0.79 arasında olması maddenin kolay olduğunu, 0.35-0.64 arasında olması maddenin orta güçlükte olduğunu, 0.20-0.34 arasında olması maddenin zor olduğunu, 0.19-0.00 arasında olması ise maddenin çok zor olduğunu gösterir (Sözbilir, 2010). Madde ayırt edicilik indeksinin 0.19 ve daha küçük olması o maddenin kabul edilemez olduğunu, 0.20-0.29 arasında olması maddenin düzeltilmesi gerektiğini, 0.30-0.39 arasında olması iyi bir madde olduğunu, 0.40 ve daha büyük olması ise çok iyi bir madde olduğunu gösterir (Tekin, 2003).

Tablo 3 incelendiğinde, soru maddelerine ait P değerlerinin tümünün 0.49 ile 0.76 aralığında olduğu, 6. madde dışındaki tüm maddeler için ise r değerlerinin 0.30’dan büyük olduğu görülmektedir. Buna göre, 6. madde dışındaki soru maddelerinin kolay ve orta güçlükte olduğu ve çok iyi düzeyde ayırt ediciliğe sahip olduğu söylenebilir.

Tablo 3 incelendiğinde 20 soru maddesinden 19'unun çok iyi, ancak sadece 6. sorunun çok zayıf olduğu görülmektedir. Bu nedenle 6. sorunun testten çıkarılmasına karar verilmiştir. Soru testten çıkarıldığında, testte bulunan 18 maddenin tümünün güçlük düzeyi "oldukça kolay" veya "orta düzeyde kolay" aralığında olup, ayırt edicilik düzeyleri "çok iyi"dir. ISABT'ye ait soru örnekleri Ek-1'de verilmiştir.

Tablo 3. ISABT'nin Her Bir Maddesi için Bulunan "P" ve "r" Değerleri

Madde no	D _a	D _ü	P	r	Sonuç
1	52	19	0.65	0.60	Çok iyi
2	50	15	0.60	0.64	Çok iyi
3	54	14	0.62	0.73	Çok iyi
4	53	31	0.76	0.40	Çok iyi
5	53	25	0.71	0.51	Çok iyi
6	32	29	0.56	0.06	Çok zayıf
7	54	27	0.74	0.49	Çok iyi
8	55	15	0.64	0.73	Çok iyi
9	52	12	0.58	0.74	Çok iyi
10	55	18	0.66	0.68	Çok iyi
11	53	22	0.68	0.56	Çok iyi
12	54	29	0.75	0.45	Çok iyi
13	40	14	0.49	0.47	Çok iyi
14	49	14	0.57	0.64	Çok iyi
15	54	15	0.64	0.70	Çok iyi
16	53	16	0.63	0.67	Çok iyi
17	46	14	0.55	0.58	Çok iyi
18	45	17	0.56	0.51	Çok iyi
19	54	16	0.63	0.67	Çok iyi
20	51	15	0.60	0.65	Çok iyi

Test maddelerinin güçlük indeksleri birbirinden farklılık gösterdiğinden ve testteki her bir maddeye verilen her bir doğru cevap için 1, yanlış cevap için ise 0 puan verildiğinden, araştırmada güvenilirlik yöntemi olarak KR-20 yöntemi kullanılmıştır (Öztürk, 2013). Testin son durumuna ilişkin KR-20 güvenilirlik katsayısı 0.84 olarak hesaplanmıştır. Araştırmalarda kullanılacak ölçme araçları için güvenilirlik düzeyinin en az 0.70 olması gerektiği göz önüne alındığında testin güvenilir olduğu söylenebilir (Tezbaşaran, 1996). SPSS programında frekans analizi, betimleyici analiz, madde analizi ve t-testi analizi yapılmıştır. Ayrıca geliştirilen ölçme aracından seçilen 4 sorudan elde edilen puanlar ile Öztürk (2013) tarafından geliştirilen ölçme aracından alınan ve aynı kazanıma sahip soruların puanları arasında Spearman sıra korelasyon katsayıları hesaplanmıştır. Hesaplanan bu korelasyon katsayılarının 0.62 ile 0.73 aralında değiştiği, yani pozitif yönde orta ve yüksek ilişki olduğunu göstermektedir (Petrie ve Watson, 2006; Koh ve Owen, 2012). Bu istatistik hesaplamalardan sonra geçerlik ve güvenilirlik analizleri yapılarak oluşturulan başarı testi kullanılabilir hale getirilmiştir.

2.4. Verilerin Toplanması

Kontrol ve deney gruplarına başarı testi uygulamadan önce ön test olarak uygulanmıştır.

Deney grubuna portfolyo uygulamasına ilişkin bilgi verilmiş, 15 yıl tecrübeli bir fen bilimleri öğretmeni ile birlikte dersin nasıl işleneceği, portfolyo kullanımının derse nasıl yansıtılacağı konusunda görüşmeler yapılarak dersin planlanması yapılmıştır.

Kapsamlı bir alan yazın taraması yapılarak Işık ve Ses ünitesi kazanımları doğrultusunda ders planları hazırlanmış, deney ve kontrol gruplarında dersler aynı planlara bağlı kalınarak, aynı koşullar altında işlenmiştir. Uygulama süreci boyunca, kontrol grubundan farklı olarak deney grubuna portfolyo bir öğretim yöntemi olarak uygulanmış ve öğrenme ortamı etkinliklerle zenginleştirilmiştir.

Portfolyo yöntemi uygulanmadan önce, sürecin yürütülmesine dair planlama yapıldıktan sonra hedefler belirlenmiştir. Etkinliklerin sırasının hangi aşamada uygulamaya dâhil edileceğine karar verilmiştir. Uygulamaya yönelik gerekli formlar, rubrikler ve geri dönütler verilirken gerekli hususlar belirlenmiştir.

Uygulama dört hafta sürmüştür. Öğrencilere ünite bulunan konularla ilgili performans görevleri verilmiş ve çalışma yaprakları dağıtılmış, öğrencilerden bunları dosyalarına koymaları istenmiştir. Portfolyo uygulama sürecinde kullanılan etkinliklerinden bazıları; hikâye yazma, poster hazırlama, resim ve bulmaca yapma, deney etkinliğine ilişkin çalışma kâğıtları, üniteye ilişkin teorik bilgiler ve günlük yaşamdan örneklerdir. Uygulama sürecinin başlangıcında ve gerekli zamanlarda velilere bilgilendirme amaçlı veli mektupları gönderilmiştir.

Portfolyo uygulama süreci boyunca, öğrenciler arasındaki iletişimi arttırmak için grup çalışmasına önem verilmiştir. Ders başlangıcında öğrenciler konu ile ilgili buldukları çalışmalarını ve yazdıkları günlüklerde bulunan örnekleri sınıfla paylaşmışlardır. İşlenecek ders hakkında öğrenciler ön bilgi sahibi olmuş ve fen günlükleriyle bir önceki derste görülen konunun tekrarı da sağlanmıştır.

Öğrencilerin ürün dosyalarının oluşturulmasında özgün olmaları sağlanmış, dosyaya koyacakları dokümanlar konusunda bir sınırlandırma yapılmamıştır. Öğrencilere dosyalarını ünitedeki her kazanım bitiminde hazır hale getirmeleri söylenmiş, portfolyo çalışmaları sık sık kontrol edilerek gerekli dönütler verilmiştir. Ayrıca etkinliklerin çoğunluğunun ders içerisinde yapılmasına özen gösterilmiş, ders dışında verilen etkinlikler de öğrenciler tarafından raporlandırılarak ürün dosyalarına yerleştirilmiştir.

Kontrol grubunda konular ders kitabında yer alan etkinliklerin sunuş, soru-cevap ve tartışma yoluyla öğretildiği öğretmen merkezli öğretim yöntemleri ile işlenmeye devam edilmiştir (soru-cevap, tartışma, deney etkinlikleri ve sunum, vb.).

Geliştirilen ISABT ünite sonunda her iki gruba da son test olarak, ünite bitiminden 2 ay sonra ise kalıcılık testi olarak tekrar uygulanmıştır. Deney grubunun uygulama sürecine ilişkin detaylar Tablo 4'te verilmiştir.

Tablo 4. Deney Grubuna Ait Uygulama Süreci

Hafta	Tarih	Süre (dk)	Kazanımlar	Veri Toplama Araçları
	6 Ocak 2017	25	Başarı testinin Ön Test olarak uygulanması	
1.	9-10 Şubat 2017	40+40	I) Işığın düzgün ve pürüzlü yüzeylerdeki yansımalarını gözlemler ve ışınlar çizerek gösterir.	- Düzgün mü? Dağınık mı? - Oyna Oynayabilirsen (Zeminle alakalı) - Yüzüme Bir Şeyler Oldu! - Fen günlüğü - Performans görevi verilmesi
2.	16-17 Şubat 2017	40+40	II) Işığın yansımada gelen ışın, yansıyan ışın ve yüzeyin normali arasındaki ilişkiyi açıklar.	- Portfolyoların İncelenmesi - Yansımanında Bir Kuralı Var Mı? - Işınlardan Dansı - Aynaların Dansı - Fen Günlüğü - Performans görevi verilmesi
3.	23-24 Şubat 2017	40+40	III) Sesin madde ile etkileşimi sonucunda oluşabilecek durumları kavrar. IV) Sesin yayılmasını önlemeye yönelik tahminlerde bulunur ve tahminlerini test eder.	- Portfolyoların İncelenmesi - Ses Nereye Gitti? - Sesimin İkizini Duydum - Fen Günlüğü - Performans görevi verilmesi
4.	2-3 Mart 2017	40+40	V) Ses yalıtımının önemini açıklar ve ses yalıtımı için geliştirilen teknolojik ve mimari uygulamalara örnekler verir.	- Portfolyoların İncelenmesi - Akustik Uygulamalar (Sesten Müziğe (Belgesel)-Sonar Cihazları) - Fen Günlüğü - Performans görevi verilmesi
	6 Mart 2017	25	Başarı testinin Son Test olarak uygulanması	
	5 Mayıs 2017	25	Başarı testinin Kalıcılık Testi olarak uygulanması	

2.5. Verilerin Analizi

Araştırmada deney ve kontrol gruplarına 6.sınıf fen bilimleri dersi Işık ve Ses ünitesi ile ilgili hazırlanan ISABT ön test, son test ve kalıcılık testi olarak uygulanmıştır. Toplanan veriler SPSS istatistik programına aktarılarak çözümlenmiştir. Her bir grupta bulunan öğrenci sayısı 29'dan az olduğundan, öğrencilerin başarı testi puanlarının (ön, son ve kalıcılık testleri için) normal dağılıma sahip olup olmadığı Kolmogorov-Smirnov testi ile araştırılmıştır (Kalaycı, 2006).

Öncelikle, öğrencilerin ISABT'den aldıkları puanların parametrik veya parametrik olmayan testler için uygunluğunun araştırılması için Kolmogorov-Smirnov normallik testi uygulanmıştır. Deney ve kontrol gruplarına ait ISABT ön test, son test ve kalıcılık testi için uygulanan Kolmogorov-Smirnov normallik testi sonuçları Tablo 5'te verilmiştir.

Tablo 5. ISABT Puanlarının Normallik Dağılımına İlişkin Kolmogorov-Smirnov Testi Sonuçları

Test	Kontrol Grubu				Deney Grubu			
	N	\bar{X}	Ss	P	N	\bar{X}	Ss	P
Ön	30	7.3	2.4	0.002	30	7.6	3.20	0.016
Son	30	11.4	3.9	0.016	30	14.4	3.50	0.031
Kalıcılık	30	11,2	4.6	0.004	30	13.8	3.55	0.044

Deney ve kontrol gruplarında yer alan öğrencilerin uygulanan testten aldıkları puanların her üç test için de normal dağılımadığı belirlenmiştir ($p < .05$). Bu nedenle, çoktan seçmeli başarı testi puanları karşılaştırılırken, parametrik olmayan testlerden Mann-Whitney U testinin kullanılmasına karar verilmiştir.

2. Bulgular

Kontrol ve deney gruplarındaki öğrencilerin başarı testinden aldıkları puanlar arasında anlamlı bir farklılık olup olmadığı analiz edilmiş ve analiz sonuçları Tablo 6'da verilmiştir.

Tablo 6. Kontrol ve Deney Grubu Öğrencilerinin Başarı Testlerinden Aldıkları Puanlara İlişkin Mann-Whitney U Testi Sonuçları

Test Grupları	N	\bar{X}	X_r	U	p	
Kontrol Grubu	Ön	30	21.38	641.50	176.500	0.000
	Son	30	39.62	1188.50		
	Ön	30	22.57	677.00	677.000	0.000
	Kalıcılık	30	38.43	1153.00		
	Son	30	30.62	918.50		
Deney Grubu	Kalıcılık	30	30.38	911.50	446.500	0.959
	Ön	30	17.78	533.50		
	Son	30	43.22	1296.50	68.500	0.000
	Ön	30	18.47	554.00		
	Kalıcılık	30	42.53	1296.00		
Son	30	32.10	963.00	402.000	0.474	
Kalıcılık	30	28.90	867.00			

\bar{X} : Mean Rank (Sıra Ortalaması)

X_r : Sum of Rank (Sıra Toplamı)

Mann Whitney U testi sonuçlarına göre kontrol grubu öğrencilerinin ön test-son test sonuçları arasındaki fark anlamlıdır ($U=176.500$; $p=.000$). Sıra ortalamaları dikkate alındığında öğrencilerin son test puan ortalamalarının ön test puan ortalamalarına göre anlamlı derecede daha fazla olduğu görülmektedir. Benzer şekilde, kontrol grubu öğrencilerinin ön test ile kalıcılık testi puanları arasındaki fark da anlamlı bulunmuştur ($U=677.00$; $p=.000$). Sıra ortalamaları dikkate alındığında, öğrencilerin kalıcılık testi puan ortalamaları ön test puan ortalamalarından anlamlı derecede daha yüksek bulunmuştur. Kontrol grubu öğrencilerinin son test-kalıcılık testi puanları arasında ise anlamlı bir fark bulunmamıştır ($U=446.500$; $p=.959$). Nitekim sıra ortalamaları dikkate alındığında öğrencilerin son test ve kalıcılık testi puan ortalamalarının yaklaşık olarak denk oldukları görülmektedir.

Mann Whitney U testi sonuçlarına göre deney grubu öğrencilerinin ön test-son test puanları arasındaki fark anlamlıdır ($U=68.500$; $p=.000$). Sıra ortalamaları dikkate alındığında öğrencilerin son test puan ortalamalarının ön test

puan ortalamalarına göre anlamlı derecede daha fazla olduğu bulunmuştur. Deney grubu öğrencilerinin ön test-kalıcılık test sonuçları arasındaki fark da anlamlıdır ($U=554.000$; $p=.000$). Sıra ortalamaları dikkate alındığında öğrencilerin kalıcılık test puan ortalamalarının ön test puan ortalamalarına göre anlamlı derecede daha fazla oldukları sonucuna ulaşılmıştır. Son olarak deney grubu öğrencilerinin son test - kalıcılık test sonuçları arasındaki anlamlı bir fark bulunmamıştır ($U=402.500$; $p=.474$). Sıra ortalamaları dikkate alındığında öğrencilerin son test ve kalıcılık test puan ortalamalarının denk oldukları sonucuna ulaşılmıştır.

Ön, son ve kalıcılık testlerinden elde edilen verilere ilişkin istatistik analiz sonuçları Tablo 7’de verilmiştir. Bu tablodan da görüldüğü gibi, Mann-Whitney U testi sonuçlarına göre grupların ön test sonuçları arasında anlamlı bir fark bulunmamıştır ($U=412.500$; $p=.577$). Bu durum, araştırma öncesinde grupların puan dağılımlarının birbirine denk olduğunu göstermektedir.

Tablo 7. ISABT Ön, Son ve Kalıcılık Testlerine Ait Mann-Whitney U Testi Sonuçları

Test	Grup	N	\bar{X}	X_T	U	P	η^2
Ön	D	30	31.75	952.50	412.500	0.577	-
	K	30	29.25	877.50			
Son	D	30	37.42	1122.50	242.500	0.002	0.16
	K	30	23.58	707.50			
Kalıcılık	D	30	35.38	1061.50	303.500	0.029	0.08
	K	30	25.62	768.50			

D: Deney grubu; K: Kontrol grubu
 \bar{X} : Mean Rank (Sıra Ortalaması)
 X_T : Sum of Rank (Sıra Toplamı)

Mann-Whitney U testi sonuçlarına göre, deney ve kontrol grubu ön test puanları arasındaki fark anlamlı olmayıp ($U=412.500$; $p=.577$), deney ve kontrol grubu son test puanları arasındaki fark anlamlıdır ($U=242.500$; $p=.002$; $\eta^2=.16$). Sıra ortalamaları dikkate alındığında deney grubunda yer alan öğrencilerin daha başarılı oldukları sonucuna ulaşılmıştır. Grupların ISABT son test puanlarına ait 0.16 olarak hesaplanan eta-kare değeri, büyük etki büyüklüğünü işaret etmektedir. Bu sonuç doğrultusunda, grupların ISABT son test puanlarına ait varyansın %16’sının portfolyo ile yapılan öğretimden kaynaklandığı değerlendirilmektedir. Benzer şekilde, grupların kalıcılık testi puanları arasındaki fark da anlamlı bulunmuştur ($U=303.500$; $p=.029$; $\eta^2=.08$) (Tablo 7). Sıra ortalamaları dikkate alındığında yine deney grubunda bulunan öğrencilerin daha başarılı oldukları sonucuna ulaşılmıştır. Grupların ISABT kalıcılık test puanlarına ait etki büyüklüğü $\eta^2=.08$ ’dir. Bu eta-kare değeri, orta düzeyde etki büyüklüğünü işaret etmektedir (Pallant, 2007). Bu sonuç doğrultusunda, grupların ISABT kalıcılık test puanlarına ait varyansın %8’inin portfolyo ile öğretimden kaynaklandığı söylenebilir.

3. Tartışma, Sonuç ve Öneriler

Araştırmada ilk olarak Işık ve Ses ünitesinin portfolyonun öğretim yöntemi olarak uygulanacağı deney grubu ile kontrol grubu arasında öğretime başlamadan önce bir farklılık olup olmadığının ölçülmesi için ön test uygulaması

yapılmıştır. Deney ve kontrol gruplarına uygulanan ön test sonuçları arasında anlamlı bir farklılık olmadığı görülmüştür. Bu gruplar arasında başarı yönünden anlamlı düzeyde farklılık olmaması uygulanan yöntemin etkililiğinin tespit edilebilmesi için ön şartlarından biridir.

Araştırmada deney ve kontrol grubu öğrencilerinin hem ön test-son test, hem de ön test-kalıcılık testi puanları karşılaştırıldığında anlamlı farklılıklar ortaya çıkmıştır. Gruplara uygulanan farklı öğretim etkinlikleri sonrasında grupların test puan ortalamalarında artış olduğundan, her iki grup için de belli bir düzeyde öğrenme gerçekleştiği sonucuna ulaşılmıştır.

ISABT deney ve kontrol grubu öğrencilerine son test ve kalıcılık testi olarak uygulanmıştır. Hem son test, hem de kalıcılık testinden elde edilen verilerin analiz sonuçlarına göre, deney grubu öğrencilerinin ortalaması kontrol grubu öğrencilerinin ortalamasından anlamlı düzeyde yüksektir. Buna göre, portfolyonun öğretim yöntemi olarak kullanılması öğrenci başarısını artırmada diğer yöntemlere göre daha başarılıdır. Bu sonuç pek çok araştırmacı tarafından yapılan çalışmalarla örtüşmektedir (Başçıftçi, 2011; Gürel, 2013; Güven ve Aydoğdu, 2009; Mıhladız, 2007; Turan ve Sakız, 2014). Slater, Ryan ve Samson (1997), portfolyonun öğrenme süreci üzerinde olumlu etkisi olduğundan bahsetmişlerdir. Dolayısı ile çalışmada elde edilen bu sonucun, deney grubu öğrencileri ile yürütülen portfolyo uygulamasında yapılan farklı türden etkinliklerden kaynaklandığı düşünülmektedir. Turan ve Sakız’ın (2014) da çalışmalarında portfolyo uygulamasındaki etkinliklerin deney grubunun daha başarılı olmasında etkili olduğunu belirtmeleri, bu çalışmada elde edilen bulguları desteklemektedir. Ayrıca testte bulunan sorulara verilen cevaplar incelendiğinde, deney grubundaki öğrencilerin soruları doğru cevaplama yüzdelерinin de daha fazla olduğu görülmektedir. Dolayısı ile ünite ile ilgili temel kavramların deney grubu öğrencileri tarafından daha iyi öğrenildiği çıkarımı yapılmıştır. Bu durumun birden fazla nedeni olduğu düşünülmektedir. Bu nedenlere aşağıda değinilmiştir.

Deney grubu öğrencilerine uygulama süresince portfolyo dosyalarına koyabilecekleri etkinlikler verilmiştir. Bu etkinlikler dahilinde dersten önce araştırılması gereken konular verilmiş, dersin başlangıcında öğrenciler buldukları bilgileri birbirleri ile paylaşmışlardır. Tartışma ortamı oluşturularak öğretmen tarafından gerekli dönüt ve düzeltmeler anında yapılmış, öğrenciler farklı buldukları bilgileri ve örnekleri de eklemiştirler. Turan ve Sakız’ın (2014) da belirttiği gibi, dönüt ve düzeltmelerin anında yapılmasının, öğrencilerin güçlü ve zayıf yanlarını görmelerine yardımcı olduğu ve bu durumun başarılarının artmasını sağladığı düşünülmektedir. Ayrıca portfolyoların, öğrencilerin başarıları ve gelişimleri hakkında kümülatif bilgi sağlayarak öğrenme sürecini net bir biçimde ortaya koyduğu bilinmektedir (McMullan, Endacott, Gray, Jasper, Miller, Scholes, ve Webb, 2003).

Çalışmada, portfolyo uygulaması ile öğrencilerin özgün çalışmalar yapmalarına destek verilerek yaratıcılık ve üst düzey düşünme becerilerini (örnek verme, listeleme, görselleştirme, ifade etme, uygulama, hesaplama, görselleştirme, rapor etme, hazırlama, eleştirel düşünme, tartışma... vs.) kullanabilmeleri için ortam oluşturulmuş, böylece öğrenmede kalıcılığın sağlanması amaçlanmıştır.

Kalıcılık testi sonuçlarına göre portfolyo kullanımının öğrencinin bilgiyi hatırlaması açısından diğer yonteme göre daha başarılı olduğu görülmektedir. Bu çalışmada, portfolyo yöntemi içerisindeki çeşitli uygulamaların kavramların daha iyi öğrenilmesini ve öğrenilenlerin daha kalıcı olmasını sağlamış olabileceği düşünülmektedir. Nitekim birçok araştırmacı da portfolyonun öğretim yöntemi ve materyal olarak kullanılmasının öğrenmenin kalıcılığı üzerinde olumlu etkisi olduğunu ortaya koymuştur (Güven ve Aydoğdu, 2009; Başçıftçı, 2011; Turan ve Sakız, 2014).

Öğrencilerin dosyaları sınıfta muhafaza edilerek, her dersten önce öğrencilere dağıtılmıştır. Öğrenciler dosyalarına araştırdıkları ve koymak istedikleri belgeleri yerleştirmişlerdir. Ders bitimlerinde ise portfolyo dosyaları geri toplanmıştır. Bu durum öğretmenin portfolyo dosyalarına geri dönüt vermesini, çalışmaların planlı ve programlı olmasını kolaylaştırmıştır (Turan ve Sakız, 2014). Ancak araştırmada bazı zorluklarla da karşılaşmıştır. Bunlardan biri, öğrenci dosyalarına verilen dönütlerin zaman zaman ders dışına sarkmasıdır. Dönütlerin ders dışına sarkmaması için akran değerlendirmesine başvurulabileceği, hem akran hem de öğretmen tarafından değerlendirme yapıldığında kontrolün daha hızlı bir şekilde sağlanacağı düşünülmektedir. Böylece öğrencinin, hem kendisine hem de akranına karşı eleştirel bir bakış açısı geliştirmesinin mümkün kılınacağı düşünülmektedir.

Portfolyo sürecinde aktif bir şekilde gerçekleşen veli işbirliğinin, velinin öğrenciyi daha iyi tanınmasına, onun güçlü ve zayıf yönlerini görebilmesine ve sınıf içi çalışmalarından haberdar olmasına katkı sağladığı bilinmektedir (Kutlu, Doğan ve Karakaya, 2008). Ancak bu çalışmada veli rolü kazandırılmamıştır. Bu durum yöntemin uygulanmasını güçleştirmiştir. Portfolyo sürecine velinin de dahil edilebilmesi için velilere, uygulama süreci ile ilgili yapılması gerekenler değerlendirme ölçekleri şeklinde verilebilir. Velilerin muhtemel iş hayatları dolayısıyla iletişim sağlanmasını kolaylaştırmak için sosyal medya araçları kullanılarak anlık soru-cevap şeklinde kontrol sağlanabilir. Bu gibi güçlüklerle rağmen çalışmada, portfolyo öğretim yönteminin oldukça etkili olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Alan yazındaki benzer çalışmalara bakıldığında yine dosya takibinin zorluğundan, geri bildirim sürecinde yaşanan zaman sıkıntısından ve öğretmen-veli arasındaki iletişimde istenen verimin alınmadığından bahsedilmiştir (Kurt, 2008; Turan ve Sakız, 2014). Sırkıntı (2007) tarafından yapılan araştırmada ise uygulamaya katılan öğretmenlerin en çok belirttiği sınırlılıkların “zaman yetersizliği” ve “zaman kaybı” olduğu dile getirilmiştir. Bunun yanı sıra, çalışmada öğrencilerin büyük çoğunluğunun uygulamaya karşı istekli olmasına karşın, birkaç öğrencinin isteksiz olduğu gözlemlenmiştir. Bu durum Birgin'in (2008) çalışmasının sonuçları ile örtüşmektedir. İsteksiz öğrencilerin motive olabilmeleri için uygulama yapan öğretmen tarafından portfolyo uygulamasının amacı ve süreci hakkında daha geniş bir bilgi verilmesinin gerekliliği vurgulanmıştır (Dutt-Doner ve Gilman, 1998; Balaban, 2010).

Araştırmadan elde edilen sonuçlara yönelik olarak aşağıdaki önerilerde bulunulmuştur:

- (i) Portfolyonun hem 6. sınıfın diğer fen bilimleri ünitelerine, hem de diğer sınıf düzeylerine yönelik etkisi araştırılabilir.

- (ii) Portfolyo öğretim yönteminin akademik başarı ve bilginin kalıcılığı üzerine etkilerinin daha iyi anlaşılabilmesi için araştırmacının uygulama süresi daha uzun tutulabilir.
- (iii) Alternatif ölçme ve değerlendirme yöntemlerinden biri olan portfolyonun, aktif öğrenme yöntemleri ile bir arada kullanılmasının öğretimin etkililiğini arttıracığı düşünülmektedir. Örneğin aktif öğrenme yöntemlerinden grup tartışması, beyin fırtınası, yaratıcı yazma ve öğrenme galerisi gibi yöntemler portfolyo ile birlikte kullanılabilir. Farklı aktif öğrenme yöntemlerinin entegre edildiği portfolyo öğretim yöntemleri birbirleri ile kıyaslanabilir.
- (iv) Alternatif ölçme ve değerlendirme yöntemleri arasında karşılaştırmalar yapılabilir.
- (v) Portfolyonun öğretim yöntemi olarak kullanılmak istendiği ünitelerin öğretim programlarındaki ders saatleri artırılması ve buna bağlı olarak öğrenci dosyalarındaki çeşitliliğin de artması sağlanabilir.
- (vi) Öğretmenlere portfolyo ve diğer alternatif ölçme ve değerlendirme yöntemlerine yönelik açık, anlaşılır ve fazla sayıda örnek çalışma içeren kitapçıklar hazırlanarak dağıtılmalı ve öğretmenlerin bu yönde yaptıkları çalışmalar takip edilmelidir.

Kaynakça

- Akdeniz, A. R., Yıldız, İ., & Yiğit, N. (2001). İlköğretim 6. sınıf öğrencilerinin ışık konusundaki kavram yanılgıları. *Çukurova Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 20(2), 72-78.
- Alptekin, S., & Yılmaz, A. (2007). Optik konusunun 9. sınıf müfredatına alınmasının öğrenci başarısına etkisi. *Ahi Evran Üniversitesi Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi*, 8(1), 157-165.
- Anıl, Ö., & Küçüközer, H. (2010). Ortaöğretim 9. sınıf öğrencilerinin düzlem ayna konusundaki sahip oldukları ön bilgi ve kavram yanılgılarının belirlenmesi. *Journal of Turkish Science Education*, 7(3), 104-122.
- Anselmo, C. (1998). *Experiences students encounter with portfolio assessment: A qualitative inquiry*. Unpublished doctoral dissertation, Gonzaga University, Washington, U.S.A.
- Bahar, M., Nartgün, Z., Durmuş, S., & Bıçak, S. (2006). *Geleneksel ve alternatif ölçme ve değerlendirme öğretmen el kitabı*. PegemA, Ankara.
- Baki, A., & Birgin, O. (2004). Alternatif değerlendirme aracı olarak bilgisayar destekli bireysel gelişim dosyası uygulanmasından yansımalar: Bir özel durum çalışması. *The Turkish Online Journal of Educational Technology*, 3(3), 79-99.
- Balaban, M. (2010). *İlköğretimde fen ve teknoloji dersinde öğretmen, öğrenci, veli işbirliği ile portfolyo uygulaması*. Yayımlanmamış yüksek lisans tezi, Ondokuz Mayıs Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Samsun.
- Barton, J., & Collins, A. (Eds.). (1997). *Portfolio assessment: A handbook for educators*. White Plains, NY: Dale Seymour Publications.
- Başçıftçı, R. (2011). Portfolyonun fen ve teknoloji dersindeki öğrenci başarısı ve kalıcılığa etkisi. *2nd*

- International Conference on New Trends in Education and Their Implications*, 27-29 April, 2011 Antalya-Turkey, 311-316.
- Birgin, O. (2008). Alternatif bir değerlendirme yöntemi olarak portfolyo değerlendirme uygulamasına ilişkin öğrenci görüşleri. *Türk Eğitim Bilimleri Dergisi*, 6(1), 1-24.
- Büyüköztürk, Ş. (2001). *Deneysel desenler: öntest-sontest kontrol grubu desen ve veri analizi*. Ankara: Pegem A Yayıncılık.
- Challis, M. (2001). Portfolios and assessment: Meeting the challenge. *Medical Teacher*, 23(5), 437-440.
- Colin, P., & Viennot, L. (2001). Using two models in optics: Students' difficulties and suggestions for teaching. *American Journal of Physics*, 69(S1), 36-44.
- Dutt-Doner, K., & Gilman, D. A. (1998). Students react to portfolio assessment. *Contemporary Education*, 69(3), 159-165.
- Elango, S., Jutti, R. C., & Lee, L. K. (2005). Portfolio as a learning: Students' perspective. *Annals Academy of Medicine*. 34(8), 511-514.
- Gelbal, S., & Kelecioğlu, H. (2007). Öğretmenlerin ölçme ve değerlendirme yöntemleri hakkındaki yeterlik algıları ve karşılaştıkları sorunlar. *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 33, 135-145.
- Gürel, H. (2013). *İlköğretim 7. ve 8.sınıf fen ve teknoloji dersinde portfolyo uygulamasının öğrencilerin akademik başarı ve hatırlama düzeyine etkisi*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Çanakkale.
- Güven, E., & Aydoğdu, M. (2009). Portfolyonun 6. sınıf fen ve teknoloji dersi vücudumuzdaki sistemler ünitesinde başarı ve kalıcılığa etkisi. *Türk Fen Eğitimi Dergisi*, 6(2), 115-126.
- Haladyna, T. M. (1997). *Writing test items to evaluate higher order thinking*. London: Allyn&Bacon.
- <http://testleri.gen.tr/6-sinif-isik-ve-ses-testleri-coz.aspx> (erişim tarihi: 01.03.2016).
- <http://www.vitaminegitim.com/ortaokul/> (erişim tarihi: 01.03.2016).
- Jenkins, D. (1994). An eight-step plan for teaching responsibility. *High School Educational Research Association*, 67(5), 269-270.
- Kalaycı, Ş. (2006). *SPSS uygulamalı çok değişkenli istatistik teknikleri*. Ankara: Asil Yayın Dağıtım.
- Karasar, N. (2002). *Bilimsel araştırma yöntemi*. Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.
- Kocakülah, A., & Demirci, N. (2010). Ortaöğretim öğrencilerinin görüntü ve düzlem aynada görüntü oluşumuna ilişkin kavramsal anlamaları. *Necatibey Eğitim Fakültesi Elektronik Fen ve Matematik Eğitimi Dergisi*, 4(1), 141-146.
- Kocakülah, A., & Şardağ, M. (2013). Fen bilgisi öğretmen adaylarının görüntü oluşumu hakkındaki kavramsal anlamaları. *Eğitim ve Öğretim Araştırmaları Dergisi*, 2(4), 1-14.
- Koh, E. T., & Owen, W. L. (2012). *Introduction to nutrition and health research*. Springer Science & Business Media.
- Korkmaz, H., & Kaptan, F. (2002). Fen eğitiminde öğrencilerin gelişimini değerlendirmek için portfolyo kullanımı üzerine bir inceleme. *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 23, 167-176.
- Kurt, M. (2008). *Bireysel gelişim dosyasına dayalı değerlendirme uygulamalarına ilişkin sınıf öğretmenlerinin görüşleri*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Anadolu Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Eskişehir.
- Kutlu, Ö., Doğan, C. D., & Karakaya, İ. (2008). *Öğrenci başarısının belirlenmesi: Performansa ve portfolyoya dayalı durum belirleme*. Ankara: Pegem A Yayıncılık.
- Lankes, A. M. D. (1995). Electronic portfolios: A new idea in assessment. *ERIC Clearing House on Information and Technology Syracuse NY*. ED 390377.
- McMullan, M., Endacott, R., Gray, M. A., Jasper, M., Miller, C. M., Scholes, J., & Webb, C. (2003). Portfolios and assessment of competence: a review of the literature. *Journal of Advanced Nursing*, 41(3), 283-294.
- Milli Eğitim Bakanlığı (MEB) (2006). *İlköğretim 6, 7 ve 8. sınıflar fen bilgisi dersi öğretim programı ve kılavuzu*. Ankara: Devlet Kitapları Müdürlüğü Basım Evi.
- Milli Eğitim Bakanlığı (MEB) (2017). *Fen bilimleri dersi öğretim programı ve kılavuzu*. Ankara.
- Mıhladız, G. (2007). *İlköğretim fen bilgisi öğretiminde portfolyo uygulamasının öğrencilerin akademik başarılarına ve derse yönelik tutumlarına etkisi*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Muğla Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Muğla.
- Öncü, H. (2009). Ölçme ve değerlendirmede yeni bir yaklaşım: Portfolyo değerlendirme. *Türkiye Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 13(1), 103-130.
- Özsevgeç, T., Çepni, S., & Bayrı, N. (2007). Kalıcı kavramsal değişimde 5E modelinin etkililiği. *EDU7*, 2(4).
- Öztürk, N. (2013). *Altıncı sınıf fen ve teknoloji dersi ışık ve ses ünitesinde 5E öğrenme modeline dayalı etkinliklerin öğrenme ürünlerine etkisi*. Yayınlanmamış doktora tezi, Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Pallant, J. (2007). *SPSS survival manual* (3rd Ed.). McGrath Hill.
- Petrie, A., & Watson P. F. (2006), *Statistics for veterinary and animal science*. Wiley-Blackwell Publications.
- Sırkıntı, A. (2007). *İlköğretimde öğretmenlerin matematik dersinde alternatif değerlendirme tekniği olan "ürün seçki dosyası (portfolyo)" hakkında görüşleri*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Slater, T. F., Ryan, J. M., & Samson, S. L. (1997). Impact and dynamics of portfolio assessment and traditional

assessment in a college physics course. *Journal of Research in Science Teaching*, 34(3), 255-271.

Sözbilir, M. (2010). *Madde analizi ve test geliştirme*. (Erişim tarihi: 25/06/2018), <http://olcmevedegerlendirme.wordpress.com/about/>

Şen, İ. A. (2003). İlköğretim öğrencilerinin ışık, görme ve aynalar konusundaki kavram yanlışlarının ve öğrenme zorluklarının incelenmesi. *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 25, 176-185.

Tekin, H. (2003). *Eğitimde ölçme ve değerlendirme* (15.bs.). Ankara: Yargı Yayınları.

Temizyürek, K. (2003). *Fen öğretimi ve uygulamaları* (1.bs.). Ankara: Nobel Yayınları.

Tezbaşaran, A. A. (1996). *Likert tipi ölçek geliştirme kılavuzu*. Ankara: Türk Psikologlar Derneği Yayınları.

Turan, M. A., & Sakız, G. (2014). Fen ve teknoloji dersinde portfolyo kullanımının öğrenci başarısı ve kalıcılığa etkisi. *Mersin Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 10(3), 48-63.

Wolf, K. (1996). Developing an effective teaching portfolio. *Educational Leadership*, 53(6), 34-37.

Ek-1.

ISABT örnek soru maddeleri

2. “_____ , sesin yankılanma özelliğinden yararlanılarak tasarlanmış cihazlardır.

Yukarıda verilen ifadede _____ yerine aşağıdakilerden hangisi **getirilemez**?

- A) Sonar B) Radar C) Periskop D) Ultrason

7. “Pürüzlü yüzeye gelen ışın demeti yüzeye çarpınca paralel yansımaz, bu nedenle bu yansıma _____ denir.”

Yukarıdaki boşluğa aşağıdakilerden hangisi gelmelidir?

- A) Düzgün yansıma B) Pürüzlü yansıma
C) Dağınık yansıma D) Pürüzsüz yansıma

9. Metin amca apartmanlarının ses yalıtımını sağlamak için aşağıdaki malzemelerden seçim yapmak istiyor. Metin amcaya yardımcı olmak için, aşağıda belirtilen malzemeleri ses yalıtımına göre **iyiden kötüye** nasıl sıralarsınız?

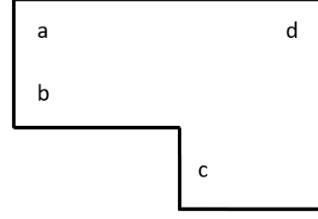
- I. Demir II. Tahta III. Sünger

- A) I, II, III B) I, III, II C) III, II, I D) II, I, III

12. Sinema ve tiyatro salonu gibi yerlerde duvarlar pürüzlüdür. Buna göre duvarların pürüzlü olmasının nedeni aşağıdakilerden hangisidir?

- A) Düz yüzeyin sesi soğurması
B) Pürüzlü yüzeyin sesi her tarafa dağıtması
C) Sesin pürüzlü yüzeylerde daha iyi yansması
D) Pürüzlü yüzeylerin sesin yansımalarını engellemesi

19. Aşağıda bir odanın krokisi verilmiştir.

Buna göre, hangi harfle gösterilen köşeye ışık kaynağı yerleştirilirse odanın tüm köşeleri aydınlanır?

- A) a B) b C) c

Araştırma Makalesi • Research Article

Örgüt Kültürü Tiplerinin Personel Güçlendirmeye Etkisinde Güç Mesafesinin Aracı Rolü

The Mediating Role of Power Distance in the Effect of Organizational Culture Teams on the Personnel Empowerment

Gül Gün^{a,*}

^a Dr. Öğr. Üyesi, Munzur Üniversitesi, İİB Fakültesi, İşletme Bölümü, 44280, Tunceli/Türkiye.
ORCID: 0000-0002-6231-3921

MAKALE BİLGİSİ

Makale Geçmişi:

Başvuru tarihi: 01 Haziran 2018

Düzeltilme tarihi: 18 Temmuz 2018

Kabul tarihi: 31 Ağustos 2018

Anahtar Kelimeler:

Örgüt Kültür Tipleri

Personel Güçlendirme

Güç Mesafesi

Tekstil İşletmeleri

ARTICLE INFO

Article history:

Received 01 June 2018

Received in revised form 18 July 2018

Accepted 31 August 2018

Keywords:

Organizational Culture Types

Personnel Empowerment

Power Distance

Textile Operations

ÖZ

Örgüt kültüründen etkilenen personel güçlendirme olgusu, çalışanların güdülenmesinde önemli bir faktördür. Hofstede'in kültür boyutlarından güç mesafesi; kişiler arası güç ilişkisi üzerinde durularak açıklanmaktadır. Güçlendirme uygulamaları için örgütlerde güç mesafesi düzeyinin düşük düzeyde olması istenmektedir. Eğer bir örgütte yüksek düzeyde güç mesafesi mevcutsa, işgörenler bu kültüre sahipse, güçlendirme uygulamaları çok sınırlı düzeyde kalabilmektedir. Bu bağlamda, çalışmada örgüt kültürü tiplerinin personel güçlendirmeye etkisinde güç mesafesinin aracılık etkisinin olup olmadığı tekstil işletmelerinde araştırılmaktadır. Bu amaçla Tunceli ilinde faaliyet gösteren tekstil işletmesi çalışanlarından anket tekniği ile veri toplanmıştır. Elde edilen 314 adet veriye korelasyon ve yapısal eşitlik modeli uygulanmıştır. Analiz sonuçlarına göre adhokrasi kültürü ile personel güçlendirme arasında ulusal kültürün güç mesafesi boyutunun aracılık ettiği yönündeki temel hipotezi destekleyici bulgular elde edilmiştir.

ABSTRACT

Personnel empowerment, which is influenced by organizational culture, is an important factor for motivation. As a participatory management, personnel empowerment is defined as authorization and empowerment of lower-level employees to make decisions. Hofstede's power distance from cultural dimensions; is explained by emphasizing the power relationship between people. For empowerment practice, it is desired that the level of power in organizations is at a low level. If there is a high level of power in an organization and employees have this culture, then empowerment practices remain very limited. In this context, this study, conducted in textile enterprises, examines whether the power distance has an intermediary role in the influence of organizational culture types on employee empowerment. For this purpose, the required data were collected by surveying employees from textile enterprises operating in Tunceli province. Correlation and a Structural Equation modelling were applied to all 314 of the data obtained. According to the results of this analysis, the findings supporting the basic hypothesis obtained are that culture of adhocracy and personnel empowerment are mediated by the national cultural power distance dimension.

1. Giriş

Son zamanlarda iş çevresindeki değişimler artan rekabet isteği çalışanların değişen iş dünyasına uyum sağlamaları, yeniden yapılanma ve stratejik değişim (örn işgücünde birleşme ve kademe azaltma) (Yoon, 2001: 195) durumları personel güçlendirme gibi uygulamaları ortaya çıkarmıştır (Cheong, 2016: 602). Ulusal kültür, örgütsel yapı ve yönetim biçimi üzerinde etkin bir rol oynayarak örgüt kültürünün şekillenmesine katkıda bulunur. Örgüt kültürü, ortak

değerler yoluyla çalışanların uyum içinde örgüt amaçları doğrultusunda çalışmalarını sağlamaktadır. Personel güçlendirme kavramı takım çalışması, esnek çalışma ortamı, katılım kültürünü gerektirmektedir. İşletmelerdeki mevcut örgüt kültürü personel güçlendirme uygulamalarını etkileyen önemli bir faktördür (Doğan ve Demiral, 2007: 289). Sorumlulukların (Fulford ve Enz, 1995:162) yetkinin, paylaşıldığı bir süreç olan personel güçlendirmenin uygulanabilmesi ancak düşük güç mesafesinin olduğu kültürlerde sağlanabilir. Güç mesafesinin bireylerce düşük

* Sorumlu yazar/Corresponding author.
e-posta: gulgun@munzur.edu.tr

hissedildiği yerlerde demokratik katılımın daha çok olacağı ve fikirlerin özgürce ifade edilebileceği söylenebilir.

Bu bağlamda, çalışmada örgüt kültür tiplerinden hiyerarşi, adhokrasi, pazar ve klan kültür tiplerinin personel güçlendirmeye etkisinde güç mesafesinin aracı rolü test edilmiştir.

2. Örgüt Kültürü, Personel Güçlendirme ve Güç Mesafesi Arasındaki İlişki

2.1. Örgüt Kültür Tipi

Örgüt kültürü, farklı disiplinlerden kavramlar alıp kullanan, birden fazla bilim dalıyla ilgili olan bir araştırma alanıdır. farklı disiplinlerin kesişiminden oluşması örgüt kültürünün tanımını da çeşitlendirmektedir (Can vd., 2006: 476). Deal ve Kennedy (2000) örgütsel kültürü; “örgütte yapılan her şeyin yapılaş biçimi olarak tanımlayıp, örgüt kültürünün özünü değerlerin meydana getirdiğini belirtir. Örgüt kültürü; genel olarak belirlenmiş değerler setidir. Örgüt çalışanlarına kabul edilebilir davranışlarını belirlemelerine yardım eder (Moorhead ve Griffin, 1989: 7; Alvesson, 2002: 3). Örgüt kültürü çalışmaları, örgütlerin baskın kültürel özelliklerinin belirlenmesine ve bu özellikler ile örgütsel çıktılar arasındaki ilişkilerin açıklanmasına yöneliktir. Bu farklı özelliklerin belirlenmesi ve tanımlanması örgüt kültürü tipleri olarak ele alınmaktadır (Doğan, 2007: 123). Örgüt kültürü tipleri ile ilgili olarak yazında çeşitli sınıflandırmalar bulunmaktadır. Cameron ve Quinn (1983) yılındaki sınıflamasında Rekabetçi değerler modelinde 4 kültür tipi tanımlanmıştır (Hiyerarşi, Pazar, Klan, Adhokrasi) (Eren, 2001: 148). Hiyerarşi Kültürü: formüle edilmiş ve yapılaştırılmış işyerlerini nitelendirmektedir. Örgütü birarada tutan öğeler resmi kural ve politikalarıdır. Bu örgütlerde otorite sınırı belirgin ve formelleşme ileri düzeydedir (Cameron ve Quinn, 2006: 41). Pazar kültür tipinde temel değerler üretkenlik ve etkinliktir. Liderin özellikleri zorlayıcı, üretken ve rekabetçidir. Örgütü bir arada tutan kavram “kazanma”dır. Başarı kriterleri olarak pazar payı ve pazar nüfuzu esas alınmaktadır. Rekabetçi bir politika örgüt için çok önemlidir (Kuşçu, 2011: 39). Klan kültür tipi çalışanların birçok şey paylaştığı arkadaşça bir çalışma ortamı olarak özetlenebilir. Bu tür kültürlerde, takım çalışması, birlik duygusu, katılım, çalışanların örgütle bütünleşmesi ve kişisel gelişim teşvik edilir (Cameron ve Quinn, 2006: 42). Örgütün lideri ya da başındaki kişi daha çok bir yol gösterici veya bir aile üyesi figürü olarak görülür. Lider örgütte sadakati sağlar ve gelenekleri sürdürür. Adhokrasi kültür tipi dinamik, girişimci ve yaratıcı iş yerlerini tanımlamak için kullanılmaktadır. Liderler yenilikçi ve risk alan olarak görülür. Örgüt çalışanlarını bir arada tutan şey deneyim ve yeniliğe olan bağlılıktır. Değişime hazır olma ve yeni fırsatlarla karşılaşma çok önemlidir. Gelişme ve yeni kaynaklar edinme önceliklidir. Bireysel inisiyatif ve özgürlük desteklenir (Kuşçu, 2011: 39). Adhokrasi kültür tipinde örgüt niteliği ve yönelimi, girişimciliğe, yaratıcılığa ve uyum sağlamaya dönüktür. Esneklik ve tolerans gerekli nitelikler olup, başarı ve etkinlik için yeni pazarlar bulma, yeni alanlara doğru genişleme büyük önem taşımaktadır (Cameron ve Quinn, 2006: 43) Bu kültür tipi daha çok yüksek bilişim ve telekomünikasyon sektöründe faaliyet gösteren firmalarda görülmektedir (Kuşçu, 2011: 39). Bu örgütler için önemli bir zorluk, yenilikçi ürün ve hizmetler üretilmesi ve yeni olanaklara hızlı bir şekilde adaptasyon

sağlamasıdır. Adhokrasi kültürü, dinamik, girişimci ve yaratıcı bir çalışma alanıdır bu kültürde çalışanlar daha çok tehlikeye girer ve risk alırlar.

2.2. Güç Mesafesi

Kültür, tanımlamasında bir netliğin olmadığı; bu nedenle sınırlarının çizilmesinde, güçlüklerin ortaya çıktığı bir kavramdır. Kavramın soyut ve kapsamlı olması ve araştırmacıların da bir kültüre mensup olup tarafsız olamamaları, kültür konusunu ele alırken ortaya çıkabilecek güçlüklerdendir (Torun, 2012: 3; Can vd., 2006: 413). Kültür tüm toplum bireylerinin paylaştığı bir kavramdır (Yüksel, 2006:162) İnsan kültürünü üretir ve biriktirir. Sonuçta ortaya kendisini önemli etkileyecek, insan yapısı bir simgeler evreni çıkar (Sargut, 1994: 44) Hofstede (1997) ulusal kültürün örgütler açısından sonuçlarını inceleyerek yapmış olduğu araştırmada güç mesafesi boyutunu ele almıştır. Güç aralığı, kişiler arası güç ilişkisini inceleyerek açıklanmaktadır. Burada üzerinde önemle durulan nokta, toplum ve örgütlerdeki güç dağılımının eşitsizliğidir (Hoang, 2008: 120). Hofstede’ a (1997: 36) göre, güç mesafesinin kişilerce düşük hissedildiği yerlerde toplumsal sınıflamanın daha az olduğu görülür. Bu tür kültürlerde demokratik katılımın daha çok olacağı ve yöneticilerle eşitliğin daha fazla olacağı söylenebilir. Astarlar ve üstler birbirlerini eşit hissediler. Bu tip toplumlarda herkes eşit haklara sahiptir ve güçlü insanlar sahip olduklarından daha az güçlü görünmeyi tercih etmekte ve sosyal sistem sorgulanabilmektedir. Güç seviyesinin altındaki insanlar kendilerini daha az tehdit içinde algılamakta, güçlü ve güçsüzler arasında gizli bir uyumun söz konusu olduğu ve güçsüzler arasındaki işbirliği dayanışma temelinde oluşabilmektedir. Bu örgütlerde merkezkaç yapı vardır. Örgüt yapısı basıktır. Örgütteki en üst ve en alt tabakalardaki çalışanların ücretleri arasında maaş farkı azdır. Alt ve üst arasındaki ayrıcalıklar hoş gitmeyen durumdur ve üstler ile astlar aynı kafeteryayı, lavaboları kullanabilirler. İdeal yönetici tipi demokratik yöneticidir. Güç mesafesinin yüksek olduğu yerlerde yöneticiler ve astlar birbirlerini varoluşsal olarak eşit olarak görmemektedirler. Hiyerarşi sistemi bu eşitsizlik üzerine kurulmuştur. Güç, toplumun temel gerçeğidir, iyi ve kötünden önce gelir. Güç sahipleri ayrıcalıklı olmaya doğuştan hak kazanırlar. Örgütteki güç birkaç kişinin elinde yer almaktadır. Astarlar ne söylenirse yapmak durumundadır. Güç mesafesi yüksek bir toplumda, üstler astlarına değer verirler, ancak aralarındaki mesafeyi de her zaman korumak isterler. İnsanlar arasındaki eşitsizlik ve az güçlü insanların daha güçlülere bağımlı olması beklenen bir durumdur. Üstlerle çalışanlar arasındaki farklılık daha çabuk algılanır ve yöneticilerin daha özel ayrıcalıkları olduğuna inanılır. Birçok gözetleyici çalışanları denetleme durumundadır. Örgütlerde biçimsel iletişim yukarıdan aşağıya doğru işler (Hofstede, 1997: 36). Böyle bir toplumda, patronlar, rütbeliler, üst makamlarda bulunanlar haklı olmak için doğruyu bilmek zorunda değillerdir. Çünkü haklı olmaları sahip oldukları güçten kaynaklanmaktadır. Türk toplumu Hofstede’nin yapmış olduğu araştırmada güç mesafesinin yüksek olduğu toplumlar arasında yer almaktadır (Sargut, 1994: 121).

2.3. Personel Güçlendirme

Güçlendirme çalışanların bilgi ve uzmanlıklarını harekete geçirebildikleri, iş süreçlerini kontrol edebildikleri örgütsel

amaçlar doğrultusunda inisiyatif kullanabildikleri işleri yapmalarını sağlayan durumları ifade etmektedir (Koçel, 2005: 416). Örgütlerde güçlendirme, üyelerin iş rollerini belirleme, anlamlı çalışmalara ulaşma ve önemli kararları etkileme konusunda yardımcı olma fırsatına sahip oldukları algısıdır (Yukl ve Becker, 2012: 210). Personel güçlendirme bir nevi kişilerin kendi yaşamlarını kontrol edebilme yetisini kazanma sürecidir (Foster-Fishman ve Keys, 1997: 347). Bir anlamda güçlendirme; kişilerin örgütsel aktiviteleri düzenleme ve şekillendirmede örgüt içindeki yüksek seslerinin olabilmesidir (Spreitzer, 1996:483). Güçlendirilmiş personelin yönetime katılması, işlerin yapılmasında cesaretlendirilmesi, örgüt içinde bilginin paylaşılması, yetki ve sorumluluğun dengeli olarak verilmesi güçlendirme uygulamalarını kuvvetlendirecek ve örgüt kültürü içine yerleştirebilmesini mümkün kılacaktır (Gürbüz vd., 2013; Türkmenoğlu, 2018; Eylon ve Au, 1999). Örgütlerdeki başarılı güçlendirme uygulamaları çalışanların verimliliğini artıracak, maliyetleri azaltacak ve işin sonucundan sorumlu çalışanın kişisel gelişimini sağlayacaktır. Güçlendirme ile birlikte karar verme sürecinde meydana gelen kısımla ile değişen çevre koşullarına daha kolay uyum sağlayabilmek mümkün olacaktır (Akçakaya, 2010: 158; Türkmenoğlu, 2018).

2.4. Örgüt Kültür Tipi, Personel Güçlendirme ve Güç Mesafesi İlişkisi

Örgütteki temel anlayış sistemi kültürel değerlere bağlıdır. Örgüt bu temel anlayışı hem iç hem de dış uyumlaştırma ve bütünleştirme sorunlarında kullanır (Seymen, 2008:54) Etkili örgütler benzer değerler kümesine sahip güçlü kültürlerle sahiptir. Güçlü kültürlerin etkili olup olmaması da örgütteki çevresel koşullarla gerçek durumun uyumlaştırılmasına bağlıdır. Örgüt kültürü örgütsel yaşamın merkezi olarak kabul edilen yaratıcı gelişimi ve yüksek performansı güçlendirmeye birlikte sağlayabilir (Shakibaei vd., 2012) Yöneticiler güçlendirmeyi destekleyen örgüt kültürünü yaratabilirler (Sigler ve Pearson, 2000) Çalışanların gelişim süreçleri bir bağlamda karar verme süreçlerine katılımları örgütteki iletişim sistemlerinin açıklığı ve çatışma yönetimini düzenleyebilecekleri ve çalışanları kısıtlamadıkları örgüt kültürüne bağlıdır (Yücel ve Koçak, 2015). Güçlendirmenin iş performansını ve memnuniyetini arttırmak için güçlü bir yol olarak kabul edildiği uzun süren araştırmalarda ortaya konmuştur. Güçlendirme olgusunun, bazı ulusların kültürel değerleriyle daha uyumlu olabileceğine dair ortaya çıkan bir inanç da vardır. Genel olarak bu kültürel boyut düşük güç mesafesidir (Hoang, 2008: 120). Düşük güç mesafesi olan kültürlerde üyeler, astlar ve denetçiler arasındaki güç paylaşımına inanırlar. Tam tersi olarak yüksek güç mesafesinin olduğu toplumlarda astlar kendi yöneticileri tarafından yönlendirilmeleri ve emir almalarına inanmaktadırlar. Buna göre, yüksek güç mesafeli toplumlarda yöneticiler, kararları daha az delege etmeye istekli olabileceklerdir (Hui vd., 2004: 47) Kültürel özelliklerden güç mesafesi örgütteki yapının merkezi ya da merkezkaç yapı oluşunu etkileyen bir faktördür. Eğer bir örgütte güç farklılıklarının fazla olduğu bir kültür hakimse merkezi bir yapı oluşurken, güç farkının az olduğu bir kültürde merkezi olmayan bir yapı benimsenmektedir (Gümüştekin ve Emet, 2007) Merkezi örgütler, genellikle kontrol odaklıdır. Merkezi olmayan örgütler ise katılımcı iş çevresine sahiptirler (Huang vd.,

2011: 1103) Adem-i merkezi yapılar, astların kendi sorumluluk alanları altında karar verebilmelerine, kendi kaderini tayin etmelerine ve kuruluşları üzerinde etki yaratma duygularını geliştirmelerine yardımcı olurlar (Spreitzer, 1996: 487). Örgüt kültürü ve personel güçlendirme arasındaki ilişkiyi belirlemeye yönelik Yücel ve Koçak'ın (2015) yaptıkları çalışmada personel güçlendirme ile klan ve adhokrasi kültürleri arasında pozitif yönlü ve anlamlı bir ilişki, pazar ve hiyerarşi kültürleri arasında ise negatif yönlü ve anlamlı bir ilişki tespit edilmiştir. Eylon ve Au'nun (1999) güçlendirme ve kültür ilişkisini inceleyen çalışmalarında yüksek güç mesafesi ile güçlendirme ve iş performansı arasında negatif ilişki, düşük güç mesafesi ile güçlendirme ve iş tatmini arasında pozitif ilişki saptanmıştır. Yıldırım ve Karabey (2016) yılında yaptıkları çalışmada hiyerarşi kültürünün örgütsel yenilik türlerinden ürün, süreç, strateji ve pazar yeniliğini olumsuz yönde etkilediği ayrıca personel güçlendirmenin hiyerarşi kültürünün yenilik türleri üzerindeki olumsuz etkisini azaltıcı şekilde biçimlendirici rol oynadığı gözlemlenmiştir. Çalışkan'ın 2013 yılı çalışmasında grup kültürü ve hiyerarşik kültürün yenilikçi davranışı olumlu yönde etkilediği ve personel güçlendirmenin bu ilişkide kısmi aracılık etkisinin olduğu belirlenmiştir. Sigler ve Pearson'ın (2000) örgüt kültürü ve personel güçlendirme ilişkisini ele alan çalışmada; kollektivist ve iş odaklı kültürlerde güçlendirmenin daha fazla olduğu tespit edilmiştir. Bütün bu bulgulardan yola çıkarak aşağıdaki hipotezler geliştirilmiştir:

H1: Adhokrasi kültür tipi ile personel güçlendirme arasında güç mesafesi aracılık etmektedir

H2: Pazar kültür tipi ile personel güçlendirme arasında güç mesafesi aracılık etmektedir

H3: Hiyerarşi kültür tipi ile personel güçlendirme arasında güç mesafesi aracılık etmektedir

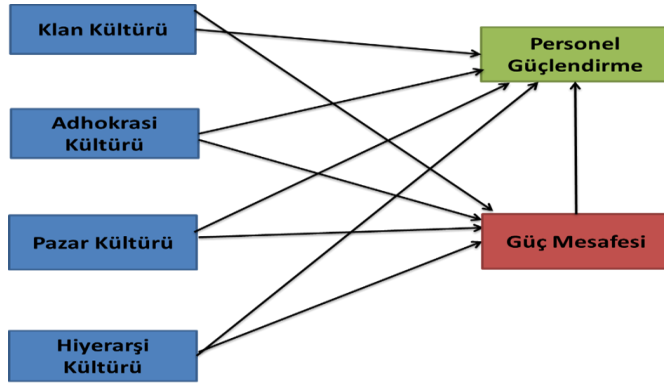
H4: Klan kültür tipi ile personel güçlendirme arasında güç mesafesi aracılık etmektedir

3. Araştırmanın Yöntemi

3.1. Araştırmanın Amacı ve Modeli

Çalışmada, örgüt kültür tiplerinin personel güçlendirmeye etkisinde güç mesafesinin aracılık etkisinin belirlenmesi amaçlanmıştır. Çalışmanın yöntemi başlığı altında öncelikle örneklem, veri toplama süreci ve ölçeklere ilişkin bilgilere yer verilmiştir. Daha sonra, örneklemelerden elde edilen veriler kullanılarak Şekil 1'de yer alan modele ilişkin hipotezler test edilmiştir. Bu çerçevede, öncelikle her bir değişkene doğrulayıcı faktör analizi yapılmış, daha sonra değişkenler arası korelasyonlar tespit edilmiş ve yapısal eşitlik modeline geçilmiştir. Kuramdan ve görgül araştırmalardan yola çıkarak oluşturulan model Şekil 1'de gösterilmektedir.

Şekil 1. Araştırmanın Modeli

3.2. Evren ve Örneklem

Araştırmanın evrenini, Tunceli ilindeki Tekstil işletmeleri oluşturmaktadır. Evreni temsil düzeyine sahip örneklemin seçiminde basit tesadüfi örnekleme yöntemi kullanılmıştır. Tekstil işletmeleri çalışanlarına 400 anket gönderilmiş bu anketlerin 314 adeti kullanılabilir olarak geri dönmüştür.

Tablo 1. Demografik Bulgular

n=314		n	%
Cinsiyet	Kadın	241	76,8
	Erkek	73	23,2
Yaş	18-25	195	62,1
	26-35	104	33,1
	35 üstü	15	4,8
Öğrenim durumu	İlköğretim	209	66,6
	Lise	92	29,3
	Önlisans	10	3,2
	Lisans	3	1,0
Alınan eğitim türü	Eğitim almadım	215	68,5
	Lise eğitimi	91	29,0
	Lisans eğitimi	8	2,5
Toplam çalışma süresi	0-1 yıl	54	17,2
	2-5 yıl	252	80,3
	5 yıl üstü	8	2,5
İşletmede çalışma süresi	0-1 yıl	53	16,9
	2-5 yıl	260	82,8
	5 yıl üstü	1	,3
Kurumdaki pozisyon	İşçi	274	87,3
	Yönetici	40	12,7

Tabloda çalışanların kişisel bilgilerinin dağılımı görülmektedir. Çalışanların %76,8'i kadın, %62,1'i 18-25 yaşında, %66,6'sı ilköğretim mezunu, %68,5'i alanında eğitim almamıştır. Çalışanlardan %80,3'ü 2-5 yıldır çalışmakta ve %87,3'ü işçidir.

3.3. Araştırmanın Ölçekleri

3.3.1. Güç Mesafesi Ölçeği

Hofstede'nin kültürel boyutlarını belirlemeye yönelik olarak kullandığı ölçeğin Wu, 2006 tarafından geçerlilik ve güvenilirliği test edilen versiyonu kullanılmıştır (Yüksel, 2013). Ölçek, güç mesafesi, kolektivizm, erillik ve belirsizlikten kaçınma olmak üzere dört boyuttan oluşmaktadır. Bu doğrultuda, güç mesafesi boyutu 5, kolektivizm boyutu 6, erillik boyutu 4, belirsizlikten

kaçınma boyutu ise 5 ifade ile temsil edilmektedir. Güç mesafesi için güvenilirlik katsayısı 0.73 olarak bulunmuştur. Bu çalışmada sadece 1 boyut (güç mesafesi) ele alınmış ve güç mesafesi için güvenilirlik katsayısı (0,763) olarak hesaplanmıştır.

3.3.2. Örgüt Kültür Ölçeği

Örgüt kültürünü ölçmeye yönelik sorular Cameron ve Quinn'in (1999) "Diagnosing and Changing Organizational Culture, Based on the Competing Values Framework" adlı çalışmalarından Türkçeye çevrilerek uygulanmıştır. Toplam 24 yargıdan oluşan örgüt kültürü ölçeği klan, adhokrasi, pazar ve hiyerarşi boyutlarından oluşmaktadır. Cameron ve Quinn (1999) tarafından uyarlanan ölçeğin güvenilirlik katsayısı Klan kültürü için .74, Adhokrasi kültürü için .79, Hiyerarşi kültürü için .73, Pazar kültürü için .71 olarak bulunmuştur. Bu çalışmada güvenilirlik katsayısı Klan Kültürü için 0,901, Adhokrasi Kültürü için 0,946, Pazar kültürü için 0,723, Hiyerarşi Kültürü 0,945 olarak tespit edilmiştir.

3.3.3. Personel Güçlendirme Ölçeği

Spreitzer (1995) tarafından geliştirilen ve 4 boyuttan oluşan ölçek kullanılmıştır. Güvenirlik katsayıları, anlam ve yetenek boyutu için .90, yetkinlik.80 ve etki boyutu için .89 olarak bulunmuştur. Bu çalışmada psikolojik güçlendirme ölçeği tek bir boyut olarak değerlendirilmiştir. Personel güçlendirmenin güvenilirlik katsayısı 0,958 olarak hesaplanmıştır.

3.4. Verilerin Analizi

Tablo 2. Ölçek Puanlarının Betimleyici İstatistikleri

n=314	Minimum	Maksimum	Ortalama	Std. Sapma	Düzyey %	Çarpıklık	Basıklık
Güç Mesafesi	5	25	13,26	4,62	53,0	0,62	-0,11
Personel Güçlendirme	12	60	39,22	13,42	65,4	-0,37	-1,05
Klan Kültürü	4	20	14,47	4,18	72,4	-0,20	-1,31
Adhokrasi Kültürü	4	20	13,45	4,88	67,2	-0,24	-1,49
Pazar Kültürü	5	20	15,06	3,48	75,3	-0,66	-0,23
Hiyerarşi Kültürü	4	20	13,91	4,69	69,5	-0,28	-1,42

Tabloda ölçek puanlarının betimleyici istatistikleri görülmektedir. Güç Mesafesi puan ortalaması 13,26±4,62'dir. Personel güçlendirme puan ortalaması 39,22±13,42'dir. Klan kültürü puan ortalaması 14,47±4,18 , Adhokrasi kültürü puan ortalaması 13,45±4,88 ,Pazar kültürü puan ortalaması 15,06±3,48 ,Hiyerarşi kültürü puan ortalaması 13,91±4,69'dur.

Tablo 3. Korelasyon Analizi

		Güç Mesafesi	Personel Güçlendirme	Klan Kültürü	Adhokrasi Kültürü	Pazar Kültürü	Hiyerarşi Kültürü	Örgüt Kültürü
Güç Mesafesi	r	1	,128**	,101	,036	,169*	,257**	,263*
	p		,024	,073	,526	,000	,000	,000
	n	314	314	314	314	314	314	314
PersonelGüçlendirme	r		1	,648*	,702*	,226*	-,453*	,528*
	p			,000	,000	,000	,000	,000
	n		314	314	314	314	314	314
Klan Kültürü	r			1	,797*	,306*	-,476*	,760*
	p				,000	,000	,000	,000
	n			314	314	314	314	314
Adhokrasi Kültürü	r				1	,207*	-,479*	,736
	p					,000	,000	,000
	n				314	314	314	314
Pazar Kültürü	r					1	-,021	,624
	p						,706	,000
	n					314	314	314
Hiyerarşi Kültürü	r						1	,031
	p							,581
	n						314	314
Örgüt Kültürü	r							1
	p							
	n							314

*p<0,01; **p<0,05 anlamlı ilişki var

Tabloda ölçek puanlarının ilişki analizi sonuçları görülmektedir. Pearson Korelasyon testi sonuçlarına göre; güç mesafesi puanı ile pazar kültürü, hiyerarşi kültürü puanları arasında pozitif yönlü ilişki bulunmaktadır. Personel güçlendirme puanı ile klan kültürü, Adhokrasi kültürü puanları arasında pozitif yönlü güçlü, pazar kültürü puanı ile arasında pozitif yönlü zayıf, hiyerarşi kültürü puanı ile arasında negatif yönlü orta kuvvetli ilişki bulunmaktadır. Güç mesafesi puanı ile personel güçlendirme puanı arasında pozitif yönlü zayıf ilişki bulunmaktadır.

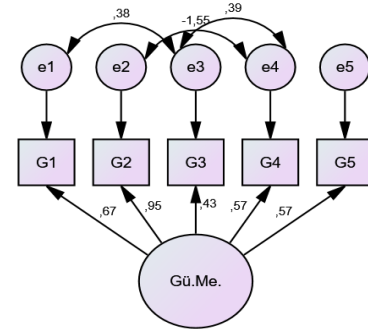
3.4.1. Ölçeklerin Faktör Analizleri

Tablo 4'te güç mesafesi ölçeğinin DFA sonuçları görülmektedir. Güç mesafesi ölçeği için yapılan doğrulayıcı faktör analizi sonucunda uyum indekslerinin kabul edilebilir düzeyde olduğu belirlenmiştir. Buna göre model doğrulanmıştır.

Tablo 4. Güç Mesafesi Ölçeği DFA Uyum İndeksleri

Kabul Edilir Uyum İndeksleri	İyi Uyum İndeksleri	Güç Mesafesi
$\chi^2/sd < 5$	$\chi^2/sd < 3$	3,951
GFI >0.90	GFI >0.95	0,955
AGFI >0.85	AGFI >0.90	0,985
CFI >0.95	CFI >0.97	0,969
TLI >0.90	TLI >0.95	0,914
RMSEA <0.08	RMSEA <0.05	0,050

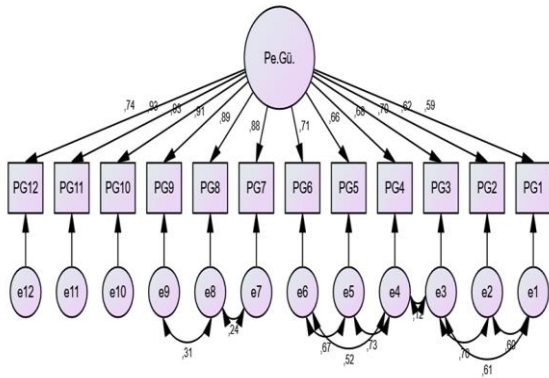
Path diyagramı Şekil 2'de verilmiştir. Güç mesafesi ölçeği uyum indekslerini sağladığı belirlenmiştir.

Şekil 2. Güç Mesafesi Ölçeği Path Diyagramı**Tablo 5.** Personel Güçlendirme Ölçeği DFA Uyum İndeksleri

Kabul Edilir Uyum İndeksleri	İyi Uyum İndeksleri	Personel Güçlendirme
$\chi^2/sd < 5$	$\chi^2/sd < 3$	4,636
GFI >0.90	GFI >0.95	0,934
AGFI >0.85	AGFI >0.90	0,932
CFI >0.95	CFI >0.97	0,980
TLI >0.90	TLI >0.95	0,948
RMSEA <0.08	RMSEA <0.05	0,066

Tabloda personel güçlendirme ölçeğinin DFA sonuçları görülmektedir. Personel güçlendirme ölçeği uyum indekslerini hemen hemen sağladığı belirlenmiştir. Buna göre model doğrulanmıştır. Path diyagramı Şekil 3'de verilmiştir. Güç mesafesi ölçeği uyum indekslerini sağladığı belirlenmiştir.

Şekil 3. Personel Güçlendirme Ölçeği Path Diyagramı

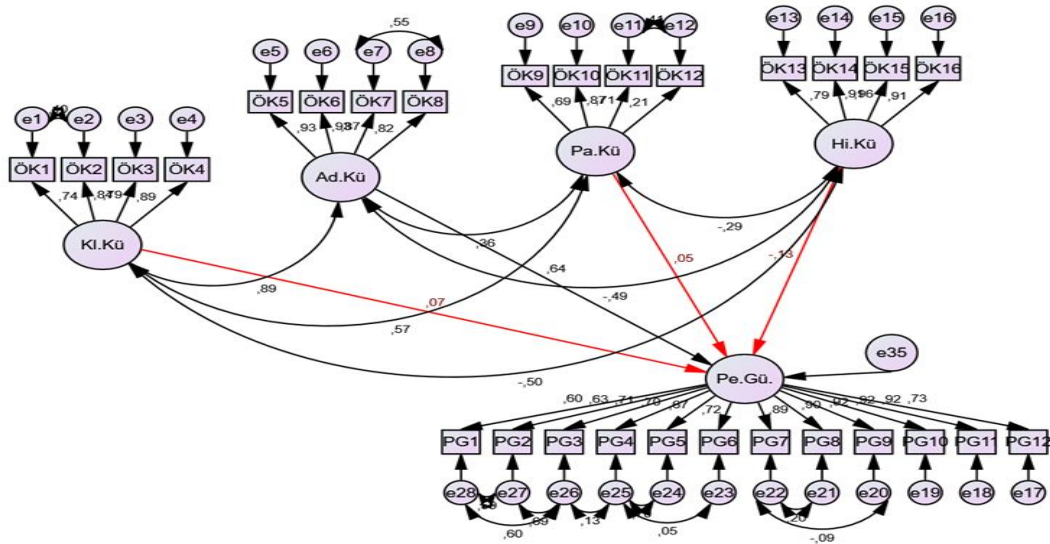

Tablo 6. Örgüt Kültürü Ölçeği DFA Uyum İndeksleri

Kabul Edilir Uyum İndeksleri	İyi Uyum İndeksleri	Örgüt Kültürü
$\chi^2/sd < 5$	$\chi^2/sd < 3$	4,698
GFI > 0.90	GFI > 0.95	0,911
AGFI > 0.85	AGFI > 0.90	0,865
CFI > 0.95	CFI > 0.97	0,962
TLI > 0.90	TLI > 0.95	0,912
RMSEA < 0.08	RMSEA < 0.05	0,079

Tablo 6'da örgüt kültürü ölçeğinin DFA sonuçları görülmektedir. Örgüt kültürü ölçeği uyum indekslerini

Şekil 5. Doğrudan Etki Diyagramı

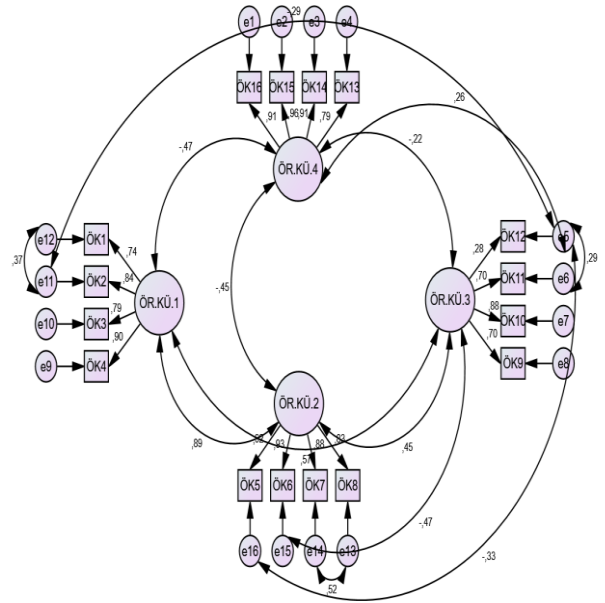
Tablo 7. Değişkenler Arasındaki Standardize Regresyon Katsayıları

Etkilenen	Etkileyen	Katsayı	Std. Hata	P
Pe.Gü.	<--- Klan Kültürü	0,068	0,074	0,663
Pe.Gü.	<--- Adhokrasi Kültürü	0,636	0,111	0,000*
Pe.Gü.	<--- Pazar Kültürü	0,052	0,061	0,422
Pe.Gü.	<--- Hiyerarşi Kültürü	-0,134	0,051	0,053

*p<0,05 anlamlı etki var, p>0,05 anlamlı etki yok

sağladığı belirlenmiştir. Örgüt kültürü path diyagramı Şekil 4'te verilmiştir.

Şekil 4. Örgüt Kültürü Ölçeği Path Diyagramı

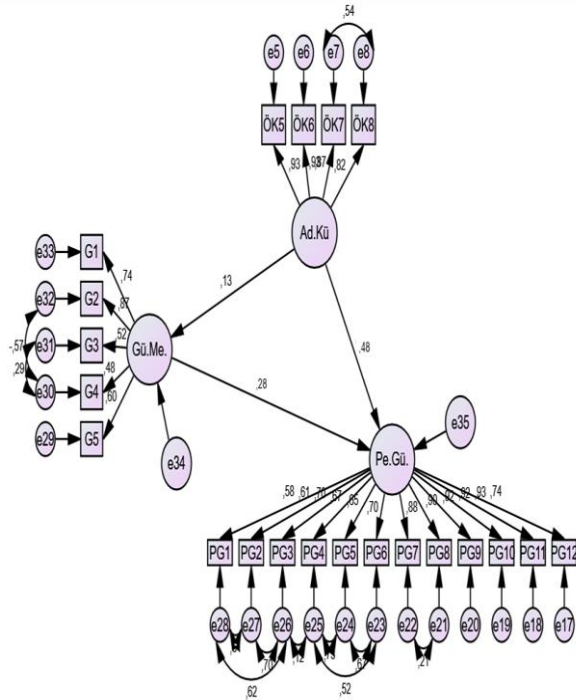
3.4.2. Yapısal Eşitlik Modeli

Şekil 5'de araştırmada bağımsız ve bağımlı değişkenler arasında etkiler bulunmaktadır.

Örgüt kültür tiplerinin personel güçlendirmeye etkisini test etmek üzere yapılan modele ait uyum iyiliği değerleri; $\chi^2/sd = 4,195$, GFI = 0,902, AGFI = 0,872, CFI = 0,961, RMSEA = 0,041 şeklinde tespit edilmiştir. Analiz sonuçlarına göre modelin iyi uyum gösterdiği görülmektedir.

Model üzerindeki yollar incelendiğinde klan kültürü, hiyerarşi kültürü ve Pazar kültürünün personel güçlendirme üzerinde anlamlı bir etkisinin olmadığı (Şekil 5 de kırmızı ile işaretli) görülmüş ve bu üç değişken modelden çıkarılmış ve yeniden analiz yapılmıştır.

Şekil 6. Revize Ana Model

3.4.3. Yem Analizi Sonuçları

Çalışmada YEM analizi ile aşağıdaki model test edilmiş ve sonuçlardan anlamlı olan etkiler tabloda belirtilmiştir. Adhokrasi kültür tipinin personel güçlendirmeye etkisini test etmek üzere yapılan modele ait uyum iyiliği değerleri; $\chi^2/sd = 4,195$, $GFI = 0,902$, $AGFI = 0,872$, $CFI = 0,961$, $RMSEA = 0,041$ şeklinde tespit edilmiştir. Analiz sonuçlarına göre modelin iyi uyum gösterdiği görülmektedir.

Tablo 8. Değişkenler Arasındaki Standardize Regresyon Katsayıları

Etkilenen	Etkileyen	Katsayı	Std. Hata	p
Güç Mesafesi	Adhokrasi Kültürü	0,127	0,039	0,041
Personel Güçlendirme	Güç Mesafesi	0,281	0,048	0,033
Personel Güçlendirme	Adhokrasi Kültürü	0,481	0,089	0,241

* $p < 0,05$ anlamlı etki var, $p > 0,05$ anlamlı etki yok

YEM'de değişkenler arası yollardan elde edilen katsayılar tabloda görülmektedir. YEM analizi sonuçlarına göre;

Doğrudan etkinin incelendiği Yem 1'de Adhokrasi kültürünün personel güçlendirmeye pozitif yönde etkisi ($\beta = 0,636$) bulunmaktadır. $p = 0,000 < 0,05$. Buna göre Baron ve Kenny'nin (1986) birinci şartı sağlanmıştır.

Adhokrasi kültürünün güç mesafesi üzerinde anlamlı bir etkisinin olduğu izlenmektedir (Baron ve Kenny (1986) ikinci şartı) Baron ve Kenny (1986)'nin aracı etki için belirtmiş olduğu; bağımsız değişkenin bağımlı değişken üzerindeki etkisinin azalması veya tamamen ortadan kalkması gerekir koşulu sağlanmaktadır. Buna göre, adhokrasi kültür algısının personel güçlendirmeye etkisinde güç mesafesinin tam aracılık etkisi olduğu bulgulanmıştır. Bu doğrultuda H1 hipotezi kabul edilmiştir.

4. Sonuç ve Öneriler

Örgüt kültür tiplerinin personel güçlendirmeye etkisinde güç mesafesinin aracılık etkisinin tekstil işletmelerinde araştırıldığı bu çalışmada; adhokrasi kültürü ile personel güçlendirme arasında güç mesafesinin aracılık etkisinin olduğu görülmüştür. Adhokrasi kültürünün personel güçlendirme üzerinde pozitif etkisinin olduğu çalışmada çıkan sonuçlar arasındadır. Bu sonuç Yücel ve Koçak'ın (2015) bulguları ile uyumludur. Adhokrasi kültürünün bireysel inisiyatif ve özgürlüğe önem vermesi personel güçlendirme uygulamalarını etkileyecek önemli bir faktör olduğu düşünülmektedir. Çalışmada tekstil işletme çalışanlarının personel güçlendirme algılarının yüksek derecede olduğu görülmektedir. Bu durum tekstil işletme çalışanlarının işleri üzerinde etki sahibi olmaları açısından önemli bir durum olarak görülmektedir.

Çalışmada çıkan diğer bir sonuç, güçlendirme ve güç mesafesi arasındaki ilişkinin anlamlı ve pozitif oluşudur. Yoo vd. 'nin (2006) yaptığı çalışmada güç mesafesinin güçlendirme üzerinde anlamlı etkisinin olmadığı, tespit edilmiştir. Personel güçlendirme uygulamalarının batı toplumlarından gelmesi (Hill ve Huq, 2004: 1025) ve bunun diğer ülkelerin kültürlerine adapte etmesi farklı güçlendirme uygulamalarını çıkaracaktır (Yip, 2004: 479-487). Örneğin Yip (2004) Çin'deki taoizm düşüncesinde doğanın dinamik bir tamamlayıcılık içinde olduğunu, güçlü bir birey ile güçsüz bir insanın birbirinin tamamlayıcısı olduğunu ve otorite figürleriyle çatışmaları önlediğini; kişilerarası ilişkilerde uyumun yaşam dengesini muhafaza etmede önemli bir konu olduğunu belirtmişlerdir.

İşletmelerde oluşturulacak örgüt kültürünün yenilikçiliği esas alması girişimciliği desteklemesi güç mesafesinin yüksek olduğu kültürlerde güçlendirme uygulamalarını olumlu etkileyebilecektir. Çalışmanın sadece Tunceli ilindeki tekstil çalışanları üzerine yapılmış olması, çalışma bulgularını sınırlandırmıştır. Konuya yönelik ileride farklı sektörlerde yapılacak çalışmaların bu konuya ilişkin bulguların geliştirilebilmesini mümkün kılacaktır. İleride yapılacak araştırmalarda Türk kültüründeki güçlendirme uygulamalarının din-gelenek bağlamında farklılaşma durumu ele alınıp araştırılabilir.

Kaynakça

- Akçakaya, M. (2010). Örgütlerde Uygulanan Personel Güçlendirme Yöntemleri: Türk Kamu Yönetiminde Personel Güçlendirme. *Karadeniz Araştırmaları*, 25, 145-174.
- Alvesson, M. (2002). *Understanding Organizational Culture*. London: SAGE Publications Ltd.
- Baron, R. M., & Kenny, D. A. (1986). The Moderator-Mediator Variable Distinction in Social Psychological Research: Conceptual, Strategic, And Statistical Considerations. *Journal of Personality and Social Psychology*, 51 (6), 1173-1182.
- Cameron, K. S., & Quinn, R. E. (2006). *Diagnosing and Changing Organizational Culture*. San Fransico: Revised Edition.
- Cameron, K. S., & Quinn, R. E. (1999). *Diagnosing and Changing Organizational Culture: Based on the*

- Competing Values Framework*. Upper Saddle River, NJ: Prentice Hall Series in Organizational Development
- Can, H., Aşan, Ö., & Aydın, M. E. (2006). *Örgütsel Davranış*. İstanbul: Arıkan Basım Yayım Dağıtım.
- Cheong, M., Spain, Seth M., Yammarino, F. J., & Yun, S. (2016). Two face of empowering Leadership: Enabling and Burdening. *The leadership Quarterly*, (27), 602-616.
- Çalışkan, A. (2013). İç Odaklı Örgüt Kültürünün Yenilikçi Davranışa Etkisinde Personel Güçlendirmenin Aracılık Rolü. *İş, Güç Endüstri İlişkileri Ve İnsan Kaynakları Dergisi*, 15 (1), 82-112.
- Deal, T. E., & Allan, A. K. (2000). *The New Corporate Cultures: Revitalizing the Workplace after Downsizing, Mergers and Reengineering*. Cambridge: Perseus Publishing.
- Doğan, B. (2007). *Örgüt Kültürü*. İstanbul: Beta Basım A.Ş.
- Doğan, S., & Özge, D. (2007). İşletmelerde Personel Güçlendirme Kültürünün Yaratılmasıyla Müşteri Memnuniyetinin Sağlanması. *Selçuk Üniversitesi Karaman İİBF Dergisi*, 9(12), 282-303.
- Eren, E. (2001). *Örgütsel Davranış ve Yönetim Psikolojisi*. İstanbul: Beta Basım Yayın Dağıtım AŞ.
- Eylon, D., & Au, K.Y. (1999). Exploring Empowerment Cross-Cultural Differences along the Power Distance Dimension. *Int.J. Intercultural Rel*, 23(3), 373-385.
- Foster- Fishman, P. G., & Keys, C. B. (1997). The Person/Environment Dynamics of Employee Empowerment: An Organizational Culture Analysis. *American Journal of Community Psychology*, 25 (3).
- Fulford, M. D., & Enz, C. A. (1995). The Impact Of Empowerment On Service Employees. *Journal of Managerial Issues*, 7(2), 161-175.
- Gümüştekin, G. E., & Emet, C. (2007). Güçlendirme algılarındaki değişimin örgütsel kültür ve bağlılık üzerinde etkileşimi. *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 17, 90-116.
- Gürbüz, G., Kumkale, İ., & Oğuzhan, A. (2013). Bankacılık Sektöründe Personel Güçlendirme Uygulamalarının Örgütsel Bağlılığa Etkisi: Trakya Bölgesi Bankalarında Araştırma. *Uluslararası Avrasya Ekonomileri Kongresi*, St.Petersburg, Rusya, 17-18 Eylül 2013.
- Hill, F., & Huq, R. (2004). Employee Empowerment: Conceptualizations, Aims and Outcomes. *Total Quality Management*, 15(8), 1025-1041.
- Hoang, H. (2008). *Culture and Management: A study of Vietnamese Cultural Influences on Management Style*. Capella University April.
- Hofstede, G. (1997). *Cultures and Organizations: Software of the Mind*. London: McGraw-Hill.
- Huang, X., Rode, J. C., & Schroeder, R.G. (2011). Organizational structure and continuous improvement and learning: Moderating effects of cultural endorsement of participative leadership. *Journal of International Business Studies*, 42 (9), 1103-1120.
- Hui, M. K., Au, K., & Fock, H. (2004). Empowerment Effects across Cultures. *Journal of International Business Studies*, 35 (1), 46-60.
- Koçel, T. (2005). *İşletme Yöneticiliği, Yönetim ve Organizasyon, Organizasyonlarda Davranış, Klasik-Modern-Çağdaş ve Güncel Yaklaşımlar*. İstanbul: Beta.
- Kuşcu, P. (2011). *Örgüt Kültürü ve İş yeri Zorbalığı: İşkur ve ORS Örneği*. Doktora Tezi. Ankara: Hacettepe Üniversitesi.
- Martin, J. (2002). *Organizational Culture, Mapping the Terrain*. London: A sage Publications Series.
- Moorhead, G., & Griffin, W.R. (1989). *Organizational Behaviour*. ABD: Houghto Mifflin.
- Robbins, S. (2001). *Organizational Behaviour*. New Jersey: San Diego State University.
- Sargut, A. S. (1994). *Kültürler Arası Farklılaşma ve Yönetim*. Ankara: İmge Kitabevi.
- Seymen, A. O. (2008). *Örgütsel Bağlılığı etkileyen Örgüt Kültürü Tipleri Üzerine bir Araştırma*. Ankara: Detay yayıncılık.
- Shakibaei, Z., Khalkhali, A., & Nezgad, S. S. (2012). Relationship between organizational culture type and empowering staff in manufacturing companies of Iran. *Social and Behavioral Sciences*, (46), 2886 – 2889.
- Sigler, T. H., & Pearson, C. M. (2000). Creating an empowering culture: examining the relationship between organizational culture and perceptions of empowerment. *Journal of quality management*, 5(1), 27-52.
- Spreitzer, G. M. (1995). Psychological empowerment in the workplace: Dimensions, measurement, and validation. *Academy of management Journal*, 38(5), 1442-1465.
- Spreitzer, G. M. (1996). Social structural characteristics of psychological empowerment. *Academy of management journal*, 39(2), 483-504.
- Torun, G. S. (2012). Örgüt Kültürünün Çalışan Bağlılığı Üzerindeki Etkisi: Turizm Sektöründe Bir Araştırma. *T.C. Sanayi, Bilim ve Teknoloji Bakanlığı Verimlilik Genel Müdürlüğü*, Yayın No:724.
- Türkmenoğlu, M. A. (2018). Turizm Sektöründe Çalışanların Yetkilendirilmesinin Etkileri Hakkında Bir Derleme (Ed.). İçinde: *Uluslararası Uygulamalı İşletme, Yönetim Ve Ekonomi Araştırmaları Sempozyumu (Isabmer)*, Bayburt Bildiriler Kitabı, (Ss. 115). Bayburt: Bayburt Üniversitesi.
- Wu, M. (2006). Hofstede's Cultural Dimensions 30 Years Later: A Study of Taiwan and the United States. *Intercultural Communication Studies*, 15(1), 33-42.
- Yıldırım, F., & Karabey, C. N. (2016). Örgüt Kültürünün Yeniliğe Etkisinde Personel Güçlendirmenin Biçimlendirici Rolü. *Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 18(2), 426-453.

- Yip, K. (2004). The Empowerment Model: A Critical Reflection of Empowerment in Chinese Culture. *Social Work*, 49 (3),479-487.
- Yoo, D. K., Subba Rao, S., & Hong, P. (2006). A comparative study on cultural differences and quality practices–Korea, USA, Mexico, and Taiwan. *International Journal of Quality & Reliability Management*, 23(6), 607-624.
- Yoon, J. (2001). The role of structure and motivation for workplace empowerment: The case of Korean employees. *Social Psychology Quarterly*, 64(2), 195-206.
- Yukl, G. A., & Becker, S.W. (2006). Effective Empowerment in Organizations. *Organization Management Journal Linking Theory & Practice: EAM White Papers Series*, 3 (3), 210-231.
- Yücel, İ., & Koçak, D. (2006). Örgüt Kültürü ile Personel Güçlendirme arasındaki ilişkiye yönelik bir araştırma. *Kafkas Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi*, 7(12), 1-24.
- Yüksel, M. (2013). *Örgütsel Politika, Hofstede'in Örgüt Kültürü Boyutları, İş Tutumları ve İş Çıktıları İlişkisi*. Doktora tezi. Balıkesir: Balıkesir Üniversitesi.
- Yüksel, Ö. (2006). *Davranış Bilimleri*. Ankara: Gazi Kitabevi.

Araştırma Makalesi • Research Article

Blockchain ve Kripto Paraların Kullanımı Üzerine Bir Değerlendirme

An Assessment on the Use of Blockchain and Cryptocurrency

Hakan Erkuş^a, Arif Gümüş^{b*}

^a Prof. Dr. İnönü Üniversitesi, İİBF, İşletme Bölümü, 44280, Malatya/Türkiye
ORCID: 0000-0003-0925-9396

^b Öğr. Gör., İnönü Üniversitesi, DVKMYO, Dış Ticaret Bölümü, 44500, Malatya/Türkiye
ORCID: 0000-0002-4865-0892

MAKALE BİLGİSİ

Makale Geçmişi:

Başvuru tarihi: 28 Mayıs 2018

Düzeltilme tarihi: 16 Temmuz 2018

Kabul tarihi: 31 Ağustos 2018

Anahtar Kelimeler:

Geleneksel Para

Blockchain

Kripto Para

ÖZ

Blockchain teknolojisi, resmi kurumların katkısı olmadan bir ağa bağlı bilgisayarlar aracılığı ile çeşitli onaylama ve doğrulama işlemlerinin gerçekleştirildiği bir sistemdir. 21. yy'da ortaya çıkan blockchain teknolojisi ve kripto paraların hızla yatırım aracına dönüştüğü görülmektedir. Bu çalışmada blockchain teknolojinin kullanımını sonucu ortaya çıkan kripto paralar, paranın tarihinden yola çıkılarak incelenmeye çalışılmıştır. Kripto paralar sahip olduğu gücü insanların güveninden alırken, geleneksel para gücünü kendisini piyasaya süren devletten almaktadır. Bu çalışmada kripto paraların güçlü ve zayıf yönleri anlatılarak gelecekte geleneksel para birimi gibi kullanılıp kullanılmayacağı incelenmiştir. Kripto paraların bir para birimi olmaktan çok bir yatırım aracı olarak kullanıldığı görülmektedir. İnsanların bu paralara güveni devam ettiği sürece kripto paraların varlığını koruyacağı, değerinde artış ve azalışlar olacağı gözlemlenmiş, güvenin yok olması durumunda ise etkinliklerini devam ettiremeyeceği tespit edilmiştir.

ARTICLE INFO

Article history:

Received 28 May 2018

Received in revised form 16 July 2018

Accepted 31 August 2018

Keywords:

Traditional Currencies

Blockchain

Crypto Currencies

ABSTRACT

Blockchain technology is a system which a variety of validation/authentication and verification operations are performed via computers connected to a network without the contribution of official institutions. The blockchain technology and cryptocurrency that emerged in the 21st century have turned into investment tools rapidly. Considering the history of the money, this research tries to examine the cryptocurrency which has come into use with blockchain technology. Cryptocurrencies gain strength depending on people's trust, on the other hand traditional currency gain strength from the state that put them on the market. In this study, strengths and weaknesses of cryptocurrency are examined and it is investigated if it may be used as a traditional currency in the future. It is known that even though it is a currency, cryptocurrency is used more like an investment vehicle. It is observed that as long as people continue to trust this currency, cryptocurrency will continue to exist with rises and falls in the value, but if the currency loses trust and credibility it is determined that it will not exist anymore.

1. Giriş

İnsanlık tarihinin başlaması ile birlikte insanlar, ihtiyaçlarını önce toplayıcılık yoluyla, daha sonra ise kendi ürettikleri ürünler yoluyla karşılamaya çalışmışlardır. İhtiyaç duydukları ve kendileri tarafından üretilmeyen diğer ihtiyaçları ise takas yöntemi ile karşılamışlardır. Çeşitli dönemlerde malın mal ile takası şeklinde kullanılan "mal para", değerli madenlerin bulunması ve bu madenlerin değişim aracı olarak kullanılmaya başlanmasının ardından

Lidyalıların parayı bulması ile beraber önemini yitirdi. Günümüze kadar birçok maden ve kâğıt, para olarak kullanıldı.

21. Yüzyılın başlarında ortaya çıkan kripto para sistemi, paranın yolculuğunun son halkası olarak karşımıza çıkmaktadır. Kim tarafından ve nasıl piyasaya sürüldüğü tam olarak anlaşılmayan kripto paraların en bilineni olan "Bitcoin", ilk çıktığında değeri "centler" ile ifade edilirken

* Sorumlu yazar/Corresponding author.
e-posta: a.gumus17@gmail.com

günümüzde yüzler hatta binlerce dolarlara çıkmıştır. İnsanlar bu parayı bir yatırım ve değişim aracı olarak görmektedir. Bu araştırmada para kavramı üzerinde durularak yeni ortaya çıkan kripto paraların para olarak işlem görüp göremeyeceği, avantajları ve dezavantajları ortaya konulmaya çalışılacaktır. Araştırma iki bölümde oluşmakta: birinci bölümde geleneksel paranın tarihçesi ve işleyişi hakkında bilgi verilecek. İkinci bölümde ise blockchain teknolojisinden bahsedilerek kripto paraların ortaya çıkışı, olumlu ve olumsuz yönleri ele alınarak kripto paraların geleneksel para gibi kullanılıp kullanılmayacağı üzerinde durulacaktır.

2. Para

2.1. Paranın Tarihi

Sosyal, ekonomik ve siyasal bir olgu olan para (Öztürk, 2016: 5), insan ihtiyaçlarının karşılanması gerekliliğinden doğmuştur. Toplayıcılık ve avcılık ile geçinen ilk insanlar kendilerinde olmayan ürünleri ellerinde bulunan ihtiyaç fazlası ürünler ile takas ederek karşılamışlardır. Takas sisteminde, buğday üreten biri kendisinin yapamadığı savaş başlığını almak istediğinde, savaş başlığı üreten kişinin buğdaya ihtiyacı olması gerekiyordu. Takas sisteminin en önemli sorunu takasta kullanılacak malların bir birine karşı değerlerinin tespit edilmemiş olması ve herkesin her an takas edebileceği malları ellerinde bulunduramamasıdır. İşte bu tür sorunların önlenmesi için dünyanın farklı bölgelerinde farklı metalara değişim aracı vasfı yüklenerek sorun çözülmeye çalışılmıştır. Örneğin, Hindistan'ın kıyıya yakın bölgelerinde deniz hayvanı kabuğu, Habeşistan'da Tuz, Virginia'da tütün değişim aracı olarak kullanılmıştır (Ercan, 2005: 126). İlkel dönemlerde yapılan, malın malla takası zamanla malların parayla alınıp satılmasına dönüşmüştür (Berber, Bocutoğlu, 2014: 221).

2.2. Paranın Tanımı

Paranın birçok tanımı bulunmaktadır. Sekmen, parayı bir borcun ödenmesi ya da bir malın veya hizmetin alınması sırasında genel kabul gören bir meta ile ödeme işleminin yapılması (Sekmen, 2012: 15) olarak tanımlarken; Özbilen, İnsanların değişim aracı olarak gördüğü güvendiği her şey paradır (Özbilen, 2015: 1) şeklinde tanımlamıştır. Bir başka tanım olarak Parasız parayı, borç ödemelerinde mal ve hizmet alım satımlarında ödeme aracı olarak kullanılan, herkesçe değişim aracı olarak kabul edilen nesnelere (Parasız, 1996: 63) şeklindedir.

Bir metanın para olarak değerlendirilip değişim aracı olarak kullanılabilmesi için, herkesçe kabul edilmesi gerekir. Paranın bir değer biriktirme aracı olarak kullanılmasında onun likit bir servet biçimi olmasından kaynaklanmaktadır (Aren, 2007: 244).

İlkel dönemlerde değişim aracı olarak kullanılan mallar, zamanla değerli madenlerin kullanılmaya başlanması ile ortadan kalkmaya başlamıştır. Altın ve gümüş gibi madenler; taşınmasının kolay olması, yıpranma ve bozulma riskinin düşük olması, değer kaybına uğramaması, küçük parçalara bölünüp tekrar birleştirme özelliklerinden dolayı para olarak kullanılmaya elverişlidir. Zamanla altına dayalı sertifikalar

piyasaya çıkmış ve alışverişlerde bunlar kullanılmış. Daha sonra banknotlar ve kâğıt paralar ortaya çıkmıştır. Günümüzde paranın yaptığı birçok işlevi yerine getiren araçlar vardır: Çek, senet, elektronik para, kredi kartları, para yerine alışverişlerde kullanılabilen araçlardır.

2.3. Paranın Fonksiyonları

2.3.1. Klasik Fonksiyonları

2.3.1.1. Değişim Aracı Olma

Para, malların el değiştirmesi için kullanılan bir araçtır. Tarihi belgelerden anlaşıldığı üzere malların el değiştirmesi için önce mal ile mal takas edilmiş, zamanla bu işlem bir değişim aracı kullanılarak gerçekleştirilmiştir. Değişim aracı olarak farklı metalar kullanılmıştır (Berber, Bocutoğlu, 2014: 221). Parayı önemli kılan satın alma gücüdür (Öztürk, 2016: 22). Para, bu satın alma gücünü herkes tarafından kabul edilmesinden almaktadır. Paranın değişim aracı olarak kullanılabilmesi için, piyasada bütün varlıklar için belirli bir fiyatın oluşması ve işlem maliyetlerinin düşmesi gerekir.

2.3.1.2. Ölçü Birimi Olması

Ağırlığın kg, uzunluğun metre, sıvıların lt ile ölçüldüğü gibi ekonomik değerlerin para cinsinden ifade edilmesi gerekir. Piyasada birçok ürün ve bu ürünlere ait fiyatlar bulunmaktadır. Para, bu fiyatları yansıtmak için kullanılır. Ekonomideki mal ve hizmetlerin değer ölçüsü para ile ifade edilmekte bu da "mal para" ile ortaya çıkan işlem maliyetlerini ortadan kaldırmaktadır (Gonnard, 1938: 347).

2.3.1.3. Servet Biriktirme Aracı Olması

Para, bir tasarruf aracı olarak serveti oluşturan bileşenlerden biridir. Kazancın gideri aşan kısmına tasarruf denir. Tasarrufların nakit olarak elde tutulması ve ileride kullanılmasını sağlayan araç, paradır (Zarakoğlu, 1965: 6). Ancak enflasyon paranın satın alma gücünü düşürür. Aylık geliri 2.000 TL olan bir bireyin 1.500 TL aylık gideri olduğunda aradaki 500 TL'lik fark bireyin tasarrufudur. Enflasyonun yüksek olduğu ülkelerde para, birikim yapma özelliğini kaybeder. İnsanlar bu dönemlerde ulusal para tutmayı tercih etmeyerek gayrimenkullere ya da güvenilir yabancı paralara yönelerek (Gürler, 2013: 201) enflasyonun etkilerinden korunmaya çalışırlar.

Tablo 1. Paranın Fonksiyonlarına Göre Geleneksel Paralar ile Kripto Paraların Karşılaştırılması

Paranın Fonksiyonları	Geleneksel Paralar		Kripto Paralar
Klasik Fonksiyonları	a. Değişim Aracı Olma	✓	-
	b. Ölçü Birimi Olması	✓	-
	c. Servet Biriktirme Aracı Olması	✓	✓
Modern Fonksiyonları	a. Ekonomik Faaliyetleri Destekleyici veya Köstekleyici	✓	-
	b. Gelirin Yeniden Dağıtılması	✓	-
	c. Nüfuz Aracı Olarak Kullanılması	✓	-

2.3.2. Modern Fonksiyonları

2.3.2.1. Ekonomik Faaliyetleri Destekleyici veya Köstekleyici

Paranın Üretimi teşvik etmek, yatırımları finanse etmek gibi ekonomik faaliyetleri kolaylaştırıcı bir işlevi vardır (Parasız, 2005: 11). Ekonomik faaliyetlerin devam edebilmesi için piyasada yeterli miktarda likiditenin olması gerekir. Para arzında meydana gelen bir artış paranın değerini ve faiz oranlarını düşürecektir. Piyasadan para çekildiğinde ise paranın değeri yükselecek ve faiz oranları artacaktır (Özbilen, 2016: 19).

2.3.2.2. Gelirin Yeniden Dağıtılması

Para finansal kurumlarda toplanır. Bu paranın gelir dağılımına etkisi kredi kullanıcılarına verilir verilmemesi ile ortaya çıkmaktadır. Kredi kullanabilen işletmeler, iş hacimlerini ve karlarını arttıracığı gibi yüksek enflasyonun var olduğu ekonomilerde kredinin geri ödenmesinde de avantajlar elde etmektedirler. Aksine kredi kullanamayan işletmeler bu avantajlardan mahrum olmaktadır (Özbilen, 2016: 20).

2.3.2.3. Nüfuz Aracı Olarak Kullanılması

Parayı elinde bulunduran ekonomik birimler nüfuz sahibidirler. Para sahip olmayanları istedikleri şekilde yönlendirme gücüne sahiptirler. Gelişmiş ülkeler gelişmekte olan ülkelere para kaynaklarını kredi olarak kullanarak bu ülkelerde söz sahibi olmaktadır. Son dönemlerde örneklerini daha sıklıkla gördüğümüz paranın bir yatırım gücü olarak kullanılması zengin ülkelerin dünyada daha fazla söz hakkı elde etmesini sağlarken, bu kaynakları kullanan devletlerin kendi para birimlerinin değersiz hale gelmesine sebep olmaktadır (Özbilen, 2015: 20).

2.4. Paranın Özellikleri

Para genel kabul görmelidir. Ekonomide bir nesnenin para olarak işlem görebilmesi için herkes tarafından kabul edilmesi bir değer ölçüsü, bir mübadele aracı, tasarruf aracı ve değer biriktirme aracı olması gerekir (Berber ve Bocutoğlu, 2014: 223). Günümüzde geleneksel paralar herkes tarafından kabul görmekte, karşılığında hiçbir şey olmamakla birlikte sadece devletlerin varoluş gücüne dayanan paralar kullanılmaktadır.

Piyasada bulunan aynı miktardaki paraların şekli ve özellikleri standart olmalıdır. Para standart bir şekilde üretilmez ise yaygın bir şekilde kullanılmaz (Günel, 2012: 9).

Paranın alışverişte kullanılırken alacak ve borç ödeme işlemleri sırasında ödemenin tam olarak yapılabilmesi için bölünebilmesi gerekir (Öztürk, 2006: 210). Mal paranın kullanıldığı dönemlerde en büyük sorun olan bölünebilme sorunu, metal paraların ve kâğıt paraların ekonomiye girmesiyle ortadan kalkmıştır. Böylece alışverişlerde para üstü alma ve yüksek meblağlarda para ödemede oluşan sorunlar çözülmüştür (Öçal vd., 1997: 8).

Paranın bir yerden başka bir yere taşınması kolay olması gerekir. Takas usulünün var olduğu dönemlerde takas

yapılacak malların taşınması oldukça zahmetli idi. Daha sonraları kullanılan altın ve gümüş paraların nakledilmesi esnasında çalınması veya kaybolması durumlarında sahibi için büyük kayıplar oluşturuyordu. Günümüzde insanlar kâğıt paraların yerine geçen çek, kredi kartları gibi araçlar kullanarak paranın taşınma sorununu ortadan kaldırmışlardır (Öztürk, 2017: 27).

Paranın kullanılması aşamasında yıpranma ve aşınmalara karşı dayanıklı olması gerekir. Metal ve kâğıt paralar belirli bir süre kullanıldıktan sonra yıpranmaktadır. Paranın yapımında kullanılan materyaller seçilirken mümkün olduğunca bu durum göz önünde bulundurulmalıdır (Özbilen, 2016: 4).

Para olarak kullanılan nesnelere kolayca taklit edilememelidir. Parayı piyasaya süren kuruluş taklit edilmemesi için gerekli önlemleri almalıdır (Öztürk, 2017: 27). Ancak çok eski tarihlerden beri parayı taklit etmeye çalışan kalpazanlar bulunmaktadır (Özbilen, 2016: 5). Paranın taklit edilerek piyasaya sürülmesi neticesinde parayı basan kuruluş ekonomik kayba uğrarken, piyasada fazladan bulunan para enflasyonun yükselmesine sebep olmaktadır.

Piyasada ekonominin işlemesi için yeterli miktarda para bulunmalıdır. Ekonomide büyümeye paralel olarak piyasadaki toplam para miktarının da artması doğal karşılanmaktadır. Ancak piyasanın ihtiyacından daha fazla paranın piyasaya sürülmesi paranın değerinin düşmesine, dolayısı ile de enflasyonun yükselmesine neden olmaktadır (Kesbiç, 2004: 28).

Para değişim fonksiyonunu yerine getirebilmesi için kolay taşınabilmeli ve değeri çok fazla değişmemelidir (Gürler, 2013: 198). Paranın değerini koruması hatta artması istenir. Belirli bir miktarda para ile belirli bir zaman diliminde alınan mal ve hizmetlerin ilerleyen zaman dilimlerinde ya aynı miktarda mal ve hizmet alınması ya da daha fazla miktarda mal ve hizmet alınması arzulanır (Berber, Bocutoğlu, 2014: 223).

Bağımsızlık sembolü olan para, kanunlara dayalı olarak çıkarıldığında yasal para olurlar. Bu şekilde çıkarılan para kendi sınırları içerisinde sınırsız borç ödeme gücüne sahip olur (Öztürk, 2017: 8).

2.5. Para Sistemleri

Para sistemleri, bir ekonomide para ve diğer ödeme araçlarının işleyişini gösterir. Bunlar; mal para sistemi ve temsili para sistemidir (Gürler, 2013: 201).

2.5.1. Mal Para Sistemi

Mal para insan ihtiyaçlarının karşılanabilmesi için ortaya çıkmıştır. Kıymetli metallerden oluşan mal paranın nominal değeri ile gerçek değeri arasında fark bulunmamaktadır (Sekmen, 2012: 18). Bu sistemde para aynı zamanda bir mal olarak değer görür. İlk çağlarda takas sisteminde kullanılan mallar buna örnek verilebilir. Takas usulü sadece ilkel dönemlerde değil günümüze yakın zamanlara kadar kullanılmıştır. Örneğin Sovyetler birliğinin dağılması ile ortaya çıkan devletler sahip oldukları kaynaklar ile ihtiyaç duydukları malları takas ederek karşılamışlardır (Özbilen, 2015: 9).

2.5.1.1. Çift Metal Sistemi

Fransa'da 19'yy da kullanılan bu sistemde altın ve gümüş aynı anda ödeme aracı olarak kullanılmıştır (Sekmen, 2012: 23). Bu sistem Altın ve gümüşün resmi para olarak kullanıldığı sistemdir (Öztürk, 2016: 47). İki maden arasında sabit bir oran olmakla birlikte küçük alışverişlerde gümüş büyük alışverişlerde altın kullanılmaktaydı.

2.5.1.2. Tek Metal Sistemi

Altın ve ya gümüşten herhangi birinin değişim aracı olarak kullanılmasıdır. Bu uygulamada gümüş daha önceden kullanılmaya başlanmış para, altın ve gümüşten yapılmıştır (Delice ve Ege, 2016: 10)

2.5.1.3. Gümüş Standardı

Osmanlı imparatorluğunda kullanılan gümüş akçe, bu standarda örnek verilebilir (Sekmen, 2012, 20). Gümüş sadece değişim aracı olarak kullanılmıştır. Ekonomide kullanılan para belirli miktardaki gümüş ile tanımlanmıştır (Gürler, 2013: 202).

2.5.1.4. Altın Standardı

Birinci dünya savaşı öncesine kadar bütün ülkeler, altın para sistemi kullanırken savaş yılları ve sonrasında artan ihtiyaçları karşılamak için bu sistemden vazgeçmiştir (Öztürk, 2016: 50). Bir ülkenin piyasaya sürdüğü banknotların karşılığında altın rezervlerine sahip olması gerekir. Çıkarılan her altına karşılık piyasaya değeri karşılığında para sürülebilir. Böylece enflasyonun önüne geçilmiş olunacaktır. Şuan dünyada hiçbir ülke bu sistemi uygulamamaktadır (Aksoy ve Topçu, 2013: 61).

2.5.1.5. Altın Kambiyo Sistemi

Ellerinde yeterli altın rezervi olmayan ülkelerin milli paralarını, altına çevrilebilir bir para birimine dönüştürmeleridir. İkinci dünya savaşından sonra uluslararası rezerv para özelliğini ABD doları kazanmıştır (Öz ve Fidan, 2013: 122)

2.6. Temsili Para Sistemi

Altın ve gümüş gibi değerli madenleri temsil ederler. Temsili paralar kullanılmaya başlandıktan sonra piyasadaki altın ve gümüşler merkez bankalarında toplanmış ve bunların karşılığı olarak piyasada kâğıt paralar yer almıştır (Delice, Ege, 2016: 5). Gerektiğinde bu paralar iade edilerek karşılığında muhafaza edilen altın ve gümüş alınabilir (Yıldırım, 2017: 426).

2.6.1. Altın ve Gümüş Sertifikaları

Sarraflara emanet olarak verilen altın ve gümüş karşılığında sarraflar, alışverişlerde kullanılsın diye makbuz vermektedirler. Bu makbuzlarla alışverişler yapıldığından, makbuzların da altın ve gümüşü temsil etmesinden dolayı bu paraya temsili para denmiştir (Özbilen, 2016: 13).

2.6.2. Banknot

Altın ve gümüş gibi değerli madenlerin bankalara teslim edilmesi karşılığında piyasada kullanılması için banka

notları çıkarılmıştır. Bu banknotların karşılığında tamamen altın ve gümüş bulunmamaktadır. Günümüzde banknot çıkarma yetkisi sadece belli kuruluşlara verilmiştir. Banknot paranın basılması için belirli kuruluşlar görevlendirilmiştir. Ülkede ki mal ve hizmet artışına göre bu kuruluşlar para basmaktadırlar (Aren, 2007: 256).

2.6.3. Kâğıt Para

Kâğıt para sisteminde kâğıt paranın altın olarak hiçbir karşılığı yoktur ve paranın değeri tamamı ile itibardır. Günümüzde kullandığımız kâğıt paralara verilen isimdir. Kâğıda değerini veren üzerinde yazılı olan rakamlardır. Bu paraya satın alma gücünü veren hükümetin güvenilirliği ve gücü olmuştur. Kağıt paranın miktarı arttıkça satın alma gücü düşer bu da enflasyona sebep olur (Berber, Bocutoğlu, 2014: 224).

2.6.4. Bozuk Para

Gündelik yaşamda kullanılan ve üzerinde yazılı değeri düşük kağıt paralar olarak bilinirler (Al, ve Akar, 2014: 201). Küçük ve kusurlu ödemelerin yapılmasında kullanılır ve bu toplam piyasada ki paranın %1-2'sine tekabül eder (Aren, 2007: 263).

2.7. Kaydi Para Sistemi

Bankalarda bulunan mevduat hesaplarına dayanarak bankaların oluşturmuş oldukları para sistemidir. Bankalarda açılan hesaplar vadeli ve vadesiz mevduat hesapları olarak ikiye ayrılırlar. Vadeli mevduat hesaplarına yatırılan paralar belirli bir sürenin sonunda elde edilecek faiz geliri ve anaparanın toplamıdır. Süre bitmeden para çekilirse ele geçecek faizin bir kısmından vazgeçilmiş olunur. Vadesiz mevduat hesabında yatırılan paralar ise istendiği zaman kullanılabilirdiği için herhangi bir faiz getirisi bulunmamaktadır. Müşterilerin bankalardaki hesaplarına karşılık alışverişlerini bankadaki paralarını kullanmadan çekle ödemeleri sonucu hesabın kendisi banka parasıdır (Dinler, 1996: 360). Bankaların oluşturduğu bu para sadece muhasebe kayıtları ile oluşturulmuş olur. Bu sistem bankalardaki mevduat hesaplarında ki paraların zorunlu karşılıklar düşüldükten sonra piyasaya kredi şeklinde para sunulmasıdır. Paranın banka sistemi içinde çıkmadan hesap değiştirdiği bir sanal paradır.

2.8. Elektronik Para Sistemi

Kart tabanlı elektronik para ve internet tabanlı elektronik paralardır. Kart tabanlı elektronik paralara kredi kartlarını örnek verilebilir. İnternet tabanlı elektronik paralar ise internet üzerinde alışverişlerde kullanılan ve bankalardan alınıp şahsi bilgisayarlara yüklenerek ve kullanılan dijital paralardır (Öztürk 2016: 64-65).

3. Blockchain Teknolojisi

Sanal para, fikri mülkiyet, kimlik bilgileri, özgeçmiş, sözleşmeler ve kişisel veriler gibi insanlar için değerli olan şeylerin merkezi olmayan sanal bir yerde, resmi kurumlarca doğrulanması ve bu doğrulamalar için komisyon ücreti alınmadan teyit edilmesi işlemi, blockchain teknolojisinin temelini oluşturmaktadır (Bridges, 2017: 3). Blokchain yapısı: ticaret, bankacılık işlemleri, lojistik ve sigortacılık

işlemlerinde problemlerin çözümünü kolaylaştırmakta ve belgelerin (noter gibi) onaylanmasını sağlamaktadır (Mainelli, 2017: 3). Günümüzde bankacılık ve alışveriş gibi hizmetler internet ortamında yapılabilen ve bu kayıtların doğruluğu paket programlar tarafından yapılmaktadır. Blockchain fikri de bu yapılan işlemlerin doğruluğunu teyit etme ve kaydetme işlemi olarak düşünülebilir (Marvin, 2016-17: 2). Blockchain, dünya çapında değer kaynağı olarak düşünülen, erişime karşı güvenli olarak inşa edilen ve sürekli büyüyen dağıtılmış bir veri tabanına sahip bilgi datalarının kaydını tutan bir yapıdır (Seth, 2016: 20).

Blokchain, internet üzerinde verileri güvenli bir şekilde izlemek ve aktarmak için bir şifreleme protokolü veya yazılım yoluyla uygulanan ayrıntılı kurallar grubudur. Blokchain, işlemleri kaydetmek ve doğrulamak için şifrelenmiş bir dijital defter veya veri tabanı (Gibson ve Kirk, 2016: 7) şeklinde de tanımlanabilir. Blokchainde herhangi bir merkez bulunmamaktadır. Kişisel birçok veriyi içeren blokchain başlangıçta güvenli bir kayıt tutma protokolü olarak düşünülmüştür (Bridges, 2017: 5). Bu güvenli yazılıma üçüncü tarafların güvenmesi şarttır (Gibson and Kirk, 2016: 8). Aksi takdirde sistemde güven ve ortaya çıkacak ve istenen verim elde edilmeyecektir. Sistem geçmişi değiştirmedikleri için, kimlik bilgileri, sağlık verileri, krediler, cezalar gibi işlemler silinmeyecektir (Mainelli, 2017: 5).

Blokchainde temel gaye işlemleri herhangi bir otoriteye ihtiyaç duymadan doğruluğunu onaylamaktır. Günümüzde bir belge notere onaylatılmış olsa dahi ilerde değiştirilebilme imkânına sahipken blokchain'in yapısı bu belgenin değiştirilemeyeceği garantisini verir (Seth, 2016: 21). Bir veriyi silmek için bütün kullanıcılar aynı anda silme işlemini onaylaması gerekir. Ancak bu sanal bir imkânsızlıktır. Yok edilmek istenen bir veri silinse dahi bu veriye eklenen yeni verilerde eklenmiş olduğundan dolayı alternatif bir gelecek oluşacaktır (Bridges, 2017: 5). Veri tabanına bir işlem girildikten, hesaplar güncellendikten sonra kayıtlar değiştirilemez çünkü tüm kayıtlar birbirine bağlıdır (Gibson ve Kirk, 2016: 7). Veri tabanına Kimlik, sağlık bilgileri ve akademik nitelikteki belgelerin onaylanmış birer sureti dijital olarak işlenir (Mainelli, 2017: 5).

Blokchain varlıkları tanımlamak için şifreleme karmaları kullanır (Gibson ve Kirk, 2016: 8). Her kullanıcıyı tanımlamak için de bir şifreleme kullanılır. Bir blok zincirinde her bir kullanıcı kendisini tanımlayan 30'dan daha fazla karakterden oluşan bir alfa sayısal bir adrese sahiptir. Kullanıcılar isterlerse kimliklerini gizler isterlerse paylaşabilirler (Mainelli, 2017: 3). Kimlik verilerinin doğrulanması ile yolcu taşıma hizmeti veren bir servisin uygulamasını telefonuna indiren bir kullanıcı bu hizmetten faydalanmak için başvurduğunda kimlik bilgileri blokchain teknolojisi ile değerlendirilerek talebi kabul veya reddedilebilmektedir. Aynı şekilde yolcudaki sürücünün bilgilerini teyit etmiş olacaktır (Bridges, 2017: 5). Bu işlemi daha sonra bahsi geçen hizmeti talep edenler görebilmektedir.

3.1. Blockchain Teknolojisinin Dünyada Kullanım Alanları

Blockchain teknolojisi dünya genelinde merak uyandırmış resmi kurumlarda bu duruma kayıtsız kalmamıştır. İsveç, tapu sicil kayıtları işlemlerinin blockchain teknolojisi üzerinden yapılması için çalışmalar yapmakta, gayrimenkul işlemlerinin alıcılar, satıcılar, bankalar, hükümet gibi tarafları sürecin ilerlemesini buradan takip etmektedirler (Gertrude, 2016: 12). Güney Kore hükümeti de Samsung firması ile kamu hizmetlerinde blockchain teknolojisinin güvenlik, ulaştırma, idari işler gibi hizmetlerde kullanılması için (Sona, 2017), IBM şirketi, HSBC, KBC, Deutsche Bank gibi bankalarla sınır ötesi ticaret işlemlerinde blockchain teknolojisinin kullanılması için (Martin, 2017), Avrupa'nın önde gelen bankaları ile Deniz taşımacılığında dünyada önemli bir yere sahip olan Maersk Line şirketi bürokrasiyi azaltıp işlemleri hızlandırmak için Teknoloji şirketi olan IBM ile blockchain teknolojisini kullanmak amacıyla (Getrude, 2017) anlaşmalar yapmışlardır. 2016 yılı Eylül ayında Barclays bankası ile İsrail arasında Hint okyanusunda Güney Afrika Kıtasına bağlı bulunan Şeyşeller ülkesine 100.000 dolarlık bir peynir ve tereyağı ihracı için anlaşmışlardır. Bu ihracat işlemleri normalde 10 gün sürerken blockchain teknolojisi ile yaklaşık 4 saatte bitmiştir (Martin, 2017).

Birçok varlık yöntemi, endüstride çalışan yöneticiler işyerlerinin verimliliğini artırmak ve rekabet avantajı yakalamak için blokchain'i incelemektedirler (Gibson ve Kirk, 2016: 7). Estonya 2007'den beri blockchain teknolojisi ile evrensel bir ulusal kimlik şeması işliyor (Mainelli, 2017: 5). Birçok banka blokchain teknolojisini, mevcut işlemleri verimli hale getirmek için araştırmaktadır (Seth, 2016: 21). ABD'deki Finansal İstikrar Gözetim Konseyinin 2016 yılı raporunda blockchain protokolünün kullanılmasının ABD finansal sistemini olumlu etkileyebileceği belirtilmiştir (Gibson ve Kirk, 2016: 12).

3.2. Kripto Para Madenciliği

Blokchainde yapılan bir işlem simgelerden oluşan bir algoritma oluşturur. Bu algoritma içindeki işlem diğer bilgisayarlar tarafından onaylanırsa bir blok oluşur. Oluşan algoritma internette bir haberin detayı için tıkladığımızda adres çubuğunda oluşan ifadelerle benzer. Bu algoritmaları çözerek doğruluğunu teyit edip bloklar içine yerleştirmeye madencilik denir. Algoritma doğrulamaları kripto şeklinde bloklarda saklanır. Peer-to-peer yani noktadan noktaya iletişim ile veriler bir noktadan bir noktaya aktarılır ve bunun doğruluğunu madenciler sağlar. Bu algoritmaları çözmek için yüksek işlem hacmine sahip bilgisayarlar gereklidir. Bu madencilerin hiçbiri tek başına bu verileri kontrol edemez. Ancak hiçbir aracı olmadan bu verileri doğrulayabilir (Mainelli, 2017: 2). Yapılan bu işlem karşılığında bir ücret alınır. Bu ücret blockchain teknolojisi ile üretilen sanal para sistemidir. Bu madencilik işlemi bilinen maden ocaklarından çıkarılan altınların piyasa sürülmesine benzer (Nakamoto, 2014: 4). Blokchainde bu tür bilgiler ağa bağlı olan bilgisayarlar tarafından yapılır. Blockchain kullanıcıları, yeni eklenen veriler ile geçmiş verileri kontrol ederek onaylar (Bridges, 2017: 3). Blockchain'in farklı hizmet türlerini oluşturabilecek bir yapısı vardır. Dağıtılmış veri tabanı ile her bir madenci tüm veri tabanına ve bu tabandaki verilerin geçmişine erişebilir.

Blokchain, verilerinin doğrulanmasını madenciler yapar. Hiçbir madenci bu onaylama ve doğrulamaları yapmada tek başına etkin değildir. Yeni işlemlerin mevcut yapıya eklenmesi ve ağa bağlı madencilerin bunları onaylaması doğal bir protokolün varlığını ortaya koyar. Bu doğrulama ve onaylama işlemlerinin karşılığında madencilere emeklerinin karşılığı olarak bir ödeme yapılır. Bu ödeme nakit olarak değil sanal olarak yapılır (Aslantaş Ateş, 2016: 357). Böylece sanal para olan kripto para ortaya çıkmış olur. İlk madencilik yapılmaya başlandığında oldukça karlı olan bu işlemin zaman geçtikçe, işlem sayısı arttıkça ve algoritmalar zorlaştıkça ayrıca üretilecek kripto paraların sınırlı olmasından dolayı karlılığı düşmektedir. Algoritmaların zorlaşması sürekli daha güçlü bilgisayarların piyasaya çıkmasına sebep olmakta ve eski bilgisayarlar etkinliğini kaybettiği için atıl duruma gelmektedir.

Kripto paraların kullanılarak arbitraj yapılması bu paraların ilk çıktığı dönemlerde kolay olmasına rağmen günümüzde yapılması istenmez. Kripto paraların bir borsadan bir başka borsaya transferi zaman almaktadır. Oysa arbitraj için anlık veya çok kısa bir süre içerisinde farklı ülkelerde oluşan fiyat avantajından yararlanmak istenilir. Kripto paraların türevi şeklinde olan alt coin'lerde daha hızlı para transferi olduğu için bu paralar önerilir (Hepkorucu ve Genç, 2017, 51).

3.3. Kripto Paralar

Dijital para biriminin arkasındaki fikirlerden biri geleneksel para biriminin piyasaya etkilerini ortadan kaldırmaktır. Ancak hedeflenen ile gerçekleşen aynı olmamıştır. Altın, gümüş ve dolardan daha değerli olmuştur. Kripto para takip edilemeyen paradır, bu para ticarete kullanılırken karşılığında ne alınıp ne satıldığı bilinmemektedir. Kripto paraların arkasında herhangi bir devlet garantisi de bulunmadığı için bu tür paralara şüphe ile bakılmaktadır. Bir yerden bir yere para transferi yapmaya "hash" denmektedir. Çok sayıda şifreli para şuan piyasada bulunmaktadır. Bunlardan en çok işlem gören dört tanesi: Bitcoin, Ethereum, Ripple, BitcoinCash'dir. İlk Kripto parayı 2008 yılında Satoshi Nakamoto, herhangi bir hükümet ya da resmi kurum olmadan kullanmıştır (Scott, 2016: 54). Bu ismin sahte olduğu bunun arkasında kişi veya kişilerin olduğu düşünülmektedir (Alpago, 2018: 417). Gittikçe daha az üretilmesi planlanmıştır. Paranın değerini,

piyasa talebi, dolaşımdaki miktarı, bağımsız merkez bankaları ile hükümetlerin politikaları belirlemektedir. Bitcoin'de para transferleri banka gözetimi yerine kullanıcıların gözetiminde yapılmaktadır. Para gönderme işlemlerinde paranın akışı görülür ancak kimden kime gittiği tespit edilmez (Nakamoto, 2014: 5). Mevcut paraların karşılığında altın, gümüş, petrol veya devlet güvencesi olması gerekir. Bitcoinin karşılığında insanların güvencesi vardır. Güven kaybı olduğunda paranın değeri çok hızlı düşer.

Kripto para piyasasının en büyük sanal parası olan Bitcoin insanların güvenine dayanan bir para sistemidir. 2011 yılında Bitcoin'in sanal bankası soyulmuştur (Reid ve Harrigan, 2012: 7). Bu durum kripto paralara olan güveni ciddi şekilde sarsmış olmasına rağmen, çabuk atlatılmış ve tekrar yükselişe geçmiştir. Yasal sınırlar olmadan komisyon ödemedi kripto paralar ülkeler arası dolaşabilir. 2020'ye kadar piyasada bulunacak Bitcoin sayısı 21 milyon civarında olacaktır (Atik vd, 2015: 250). Eğer ekonominin talebi bundan fazla olursa Bitcoin fiyatında da sürekli bir artış yaşanacaktır. Bunu engellemek ve aynı zamanda uzayan bloklardan dolayı yavaşlayan para transferini hızlandırmak için Bitcoin bölünerek BitcoinCash çıkmıştır.

Bitcoin'in bir finansal balon olup olmadığını zaman gösterecektir. Tarihte yaşanmış birçok ekonomik balon bulunmaktadır. Bunlardan biri de Hollanda lale çılgınlığıdır. 17. da ortaya çıkan bu spekülasyon ile insanlar kazançlarını lale soğanlarına yatırmış, fiyatların sürekli artacağını tahmin eden yatırımcıların piyasadaki tüm lale soğanlarını satın alması sonucu lale soğanı fiyatları fahiş fiyatlara yükselerek piyasada para sıkıntısı baş göstermiştir (Oran, 2011: 158). Sonra bir gece ansızın fiyatlar %95 oranında düşmüş ve insanlar çok büyük zararlarla karşı karşıya kalmıştır. Kripto paralardaki son zamanlarda meydana gelen aşırı değer artışları bu kripto paralara dönük balon yükselişler olabileceği endişesini ortaya koymaktadır. Bitcoin ilk üretilmeye başlandığında düşük güçteki bilgisayarlarda fazla sayıda üretilebiliyordu. Yapılan işlem sayıları arttıkça düşük kapasitedeki bilgisayarların çözemeyeceği algoritmalar ortaya çıkmaya başladı. Bunun sonrasında Bitcoin üreticileri daha güçlü bilgisayarlar satın almaya başladı. Bitcoin üretimi yaparken bu bilgisayarlar elektrik tüketirken diğer yandan soğutma için ayrıca bir enerji tüketimi gerçekleştirilmektedir.

Tablo 2. Bitcoin'in değerinin yıllara göre değişimi

Kaynak: CoinMarketCap (2018)

3.4. Kripto Paraların Üstün ve Zayıf Yönleri

Geleneksel paralar; herkes tarafından kabul edilmesi, şekil ve özellikleri aynı olması, bölünebilmesi, taşınabilir olması, yıpranmaya karşı dayanıklı olması, taklit edilememesi, ihtiyaç duyulan miktar kadar piyasada olması, değerini koruyabilmesi ve kanuni bir dayanağı olması gerekir. Kripto paralar ise, kanuni bir dayanağı olmayan, sınırlı sayıda üretilen, elle tutulamayan sanal ortamda oluşturulan ve değişim aracı olarak kullanılan varlıktır.

Merkezi Zürih de bulunan dünyanın en büyük finans şirketi olan UBS, kripto paraların varlık veya para olarak değerlendirilemeyeceğini belirtmiştir. Buna gerekçe olarak da fiyatın da ki değişimlerin çok yüksek olmasını ve spekülatif hareketlere maruz kaldığını öne sürmektedir (Hürriyet Gazetesi, 2018). Kripto paralar içinde ki Bitcoin ile ilgili BDDK tarafından yapılan açıklamada da, *resmi ya da özel bir kuruluş tarafından ihraç edilmeyen ve karşılığı için güvence verilmeyen sanal para birimi olarak bilinen Bitcoin, mevcut yapısı itibarıyla elektronik para olarak kabul edilmemektedir* (BDDK, 2013) denilmektedir. Kripto paralara talep etmesinin nedeni, *insanların para gibi değer vermeleridir* (Prinççi, 2018: 46). Geleneksel paraların değer kaybetmesine siyasi krizler sebebiyet vermektedir. Bu durum bu paraların arkasında bir kamu otoritesi olduğunu da göstermektedir.

Kripto paralar geleneksel paralarla karşılaştırıldığında üstün ve zayıf yönleri bulunmaktadır.

Kripto paraların üstün yönleri:

- (i) Merkez bankaları gibi bağımsız bir yapıya sahiptir, enflasyon ve manipülasyondan etkilenmez (Sönmez, 2014: 11).
- (ii) Blockchain yaptığı işlemler ile ilgili doğrulamaları yaparak binlerce dolar tasarruf yapılabilir (Bridges, 2017: 4). Bu veriler dünya genelinde kimlik doğrulamada ve diğer işlemlerde kullanılabilir. Bugün her kimlik belgesini onaylama çok yüksek meblağlar tutabilmekte, bu işlemler daha düşük ücretle yapılabilir
- (iii) Günümüzde bir yerden bir yere para transferi karşılıklı mutabakatların sağlanması sebebiyle hem uzun zaman almakta hem de maliyetleri yüksek olmaktadır (Meijer, 2016-17: 322). Yurt içi ve yurt dışı para transferlerinde çok az ödemeye ya da hiç komisyon ödenmeden bu transfer gerçekleştirilebilir. Mevcut sistemde oldukça yüksek komisyonlar ödenmektedir.
- (iv) Paranın gönderilmesinde herhangi bir zaman kavramı söz konusu değildir günün herhangi bir saatinde işlem yapılabilir.
- (v) Para transferi görülür ancak yapanların kim olduğu bilinmez.
- (vi) İşlem hızı, operasyonel verimlilik, şeffaflık ve maliyet azaltma sayılabilir (Meijer, 2016: 323).
- (vii) Daha az ofis işlemleri olması, bankacılıktan dolayı alınan komisyonların ortadan kalkması ve daha kısa sürede para transferleri yapılabilmesi (Meijer, 2016-17: 323) kripto paraların üstün yönleridir.

Kripto paraların Eleştirilen yönleri:

- (i) Herhangi bir denetim mekanizmasının olmaması.
- (ii) Para arzının sınırlandırılmış olması. Ancak alt coin'lerin çıkması ile bu sorun çözülmüştür.
- (iii) Kripto paraların ekonomide kullanılması fiyatının kısa süre içinde yüksek oranda değişmesinden dolayı adil olmayacaktır. Çünkü değeri bir gün yüzde 30 artarken diğer gün bu orandan daha fazla düşebilmektedir (Bridges, 2017: 6). Bu da kripto paraların değişim aracı olarak tercih edilmesini zorlaştırmaktadır.
- (iv) Aylık ve günlük dalgalanmalar yatırımcılara ciddi manada zarar veya kar ettirebilmektedir. Örneğin Kripto para birimi kullanılarak bir ay vadeli bir alıverişi yapılmış olsun. Vade sonunda anlaşılan fiyatın birkaç katı fiyatla ödeme yapılabileceği gibi daha düşük bir fiyatta ortaya çıkabilmektedir. Bu durum diğer para birimlerine göre Kripto paraların değerinin çok hızlı yükselip düşebilmesinden kaynaklanmaktadır.
- (v) Kripto paralarla ile uyuşturucu ticareti ve kara para ticaretinin yapıldığı söylentileri güvenlik güçlerinin dikkatini çekmekte ve tartışmalara neden olmaktadır (Mainelli, 2017: 3).
- (vi) Para sınırı olduğundan Kripto paralarla ile kredi çekildiğinde ödemenin yapılmasında problem oluşabilme ihtimali ortaya çıkmaktadır.
- (vii) Kripto paraların transferinin izlenememesi nedeniyle vergi kaçakçılığı, kara para aklama ve yasa dışı işlemler ile ilgili topluma zarar verme kaygısı vardır (Reid ve Harrigan, 2012: 2).
- (viii) Muhasebe işlemlerinde Kripto paralar kullanıldığında sürekli değeri değiştiği için kayıtları tutmak güçleşecektir.
- (ix) Mal alım satımlarında Kripto paraların oynak fiyat hareketliliklerinden dolayı firmaları büyük riskler beklemektedir.
- (x) Kripto paraların ani fiyat yükselme ve düşmelerine karşı herhangi bir denetim ve kontrol yapısı bulunmamaktadır.
- (xi) Verilerin sanal ortamda paylaşılması ve bu verilerin şifrelenmiş dahi olsa herkeste bulunması risk oluşturmaktadır (Gibson ve Kirk, 2016: 13).
- (xii) Hükümetler için Kripto paralarla yapılan ticarete vergilendirme problemi oluşacaktır.
- (xiii) Kanunsuz iş yapan kişiler, yakalandıklarında yasaların mal varlıklarına el koymasını engellemek için Kripto paraları kullanarak mal varlıklarını korumaya çalışabilirler.
- (xiv) Diğer para birimleri ile karşılaştırıldığında Bitcoin'in kullanım alanı sınırlıdır.
- (xv) Bitcoin'in bilgisayar veya akıllı telefonda bulunan hesap cüzdanları da çalınması veya kaybolması durumunda diğer para birimleri gibi izinin sürülme imkânı yoktur.

4. Değerlendirme ve Sonuç

Bu çalışmada paranın tarihçesi incelenmiş, para olarak kullanılan değerler açıklanmış daha sonra 21 yy da ortaya çıkan blockchain teknolojisi ve kripto paralar açıklanmıştır. Blockchain teknolojisi, herhangi bir yasal güç olmadan verilerin kaydedilmesi, depolanması ve ihtiyaç duyulan yerlerde kullanılmasını sağlayan bir sistemdir. Bu sistemin kullanımını üzerine devlet ve kurumlar çalışmalar yapmakta ve birçok kurum bu teknoloji ile işlemler yapmaktadır. Gelecekte bu sistemin yaygınlaşacağı öngörülmektedir. Bir kıymetin para olarak kullanılabilmesi için insanların ona değişim aracı olarak güvenmesi gerekmektedir. Bu kapsamda zaman içinde bu değişim aracı çakıl taşı, tütün, kurutulmuş balık, altın, gümüş, kâğıt ve madeni paralar olmuş son olarak da sanal bir para olmuştur. Günümüz klasik para birimlerinin arkasında bir devlet yönetimi bulunmaktadır. Ancak kripto paralarda herhangi bir devlet gücü bulunmamakta sadece insanların bu oluşumu para olarak görmesinden kaynaklanan bir değeri bulunmaktadır. İnsanların bu sanal para birimine bakışları bu şekilde devam ettiği sürece para olarak işlem görmeye devam edecektir. Ülkeler bu para biriminin kullanılmasını kabul ettikçe de daha yasal hale gelecektir. Bu kripto paraların fiyatlarının aşırı oynak olması, arkasında herhangi bir devletin bulunmaması çalınma ve kaybolma gibi risklerden dolayı güven problemi sürekli yaşanmaktadır. Dünya da meydana gelen 2 önemli sanal hırsızlık olayı ciddi şekilde bu paraya olan güveni sarsmış, sonrasında yine toparlanmıştır. Bazı devletlerin bu sanal para birimini kabul etmesi, bazı alışveriş yerlerinin bu paralarla ödemeleri kabul etmesi paranın değerini artıran etkenler olmuştur. Özellikle Japonya'nın kripto paralara karşı pozitif yaklaşımı paranın değerinin yükselmesinde önemli rol oynamıştır. İnsanların bu parayı yatırım aracı olarak görmeleri fiyatlarındaki hızlı yükseliş acaba bir balon mu fikrini de sürekli canlı tutmaktadır. Kısa zaman içindeki dalgalanmaları yüksektir. 2010 yılında 0.03 cent'ten 2018 yılında 20000 dolara gelen bir başka para birimi daha yoktur. Bu kadar hızlı yüksek artışın spekülasyona maruz kaldığı fikri akla gelmektedir. Hükümetlerin bu hareketleri tamamen bertaraf edecek bir sistemleri henüz mevcut değildir. Kripto paraların yayılması ve kullanımının artması ülkelerin dikkatinden kaçmamış, bu paranın kullanılış amaçları araştırılmış, yasal ve yasal olmayan sonuçları elde edilmiştir. Özellikle yasalardan kaçan, yasal olmayan işlerin yaptırılması, vergi kaçakçılığı gibi kanunsuz işlerin bu para sistemi ile çok rahat yapılabilecek olması hükümetleri de bu paranın kullanımına karşı araştırmalar yapmaya sevk etmiştir. Çin bu para biriminin ticaretini tamamen yasaklamış bu yasağa uymayanları ağır bir şekilde cezalandıracağını belirtmiştir. Diğer bir Asya ülkesi olan Güney Kore'nin de kripto paraların kullanımını yakın gelecekte yasaklaması beklenmektedir. Kripto paralar Japonya'dan işlem görek büyük bir destek almıştır.

Önümüzdeki dönemlerde görünecek olan kripto paraların geleneksel paraların yerlerini tamamen alabilmesi zor gibi görünse de bir yatırım aracı olarak en azından varlığını koruyacağı öngörülmektedir. Ancak hükümetlerin vergi gelirleri üzerinden, bankaların transferlerde aldıkları komisyonlar azalacaktır. Ayrıca aşırı enerji tüketimi dolayısı ile dünya genelinde kripto paraların madencilğine karşı hükümetler önlemler almak zorunda kalacaktır. Ancak kripto paraların tamamen kontrolden uzak yaşam alanı

hükümetlerin alacakları önlemler ile yasal bir çerçeveye oturtulmalıdır.

Kaynakça

- Aksoy, M., & Topcu, N. (2013). Altın İle Hisse Senedi ve Enflasyon Arasındaki İlişki. *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 27(1), 59-78.
- Al H., & Akar Ş.K. (2014). *Osmanlı Para Reformu*, T.C. Merkez Bankası, İstanbul: Denizaltı Osfet.
- Alpago, H. (2018). Bitcoin'den Selfcoin'e Kripto Para. *Uluslararası Bilimsel Araştırmalar Dergisi*, 3(2), 411-428.
- Aren, S. (2007). *Ekonomi Dersleri*. Ankara: İmge Yayınları
- Aslantaş, A. B. (2017). Kripto Para Birimleri, Bitcoin ve Muhasebesi. *Çankırı Karatekin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 7 (1), 349-366.
- Atik, M., Köse, Y., Yılmaz, B., & Sağlam, F. (2015). Kripto Para: Bitcoin ve Döviz Kurları Üzerine Etkileri. *Bartın Üniversitesi İİBF Dergisi*, 6(11), 247-262.
- BDDK (2013). Basın Açıklaması. (Erişim Tarihi: 05.08.2018), https://www.bddk.org.tr/websitesi/turkce/duyurular/Basin_Aciklamalari/12574bitcoin_hk_basin_aciklamasi.pdf
- Berber, M., & Bocutoğlu, E. (2014). *Genel İktisada Giriş*. Bursa: Ekin Yayınları.
- Bridges, A. (2017). Will Workplaces Be Going Off the Rails on the Blockchain?. (Erişim Tarihi: 05.08.2018), <https://www.fisherphillips.com/pp/newsletterarticle-will-workplaces-be-going-off-the-rails-on-the-blockchain.pdf?13132>
- CoinMarketCap (2018). Bitcin. (Erişim Tarihi: 09.05.2018), <http://coinmarketcap.com/currencies/Bitcoin/#charts>,
- Delice, G., & Ege, İ. (2016), *Para- Banka- Kredi ve Finansal İşlemler*. Ankara: Gazi Kitabevi.
- Dilek, Ş. (2018). Blockchain Teknolojisi ve Bitcoin. *Kriter Dergisi*, (231).
- Dinler, Z. (1996). *İktisada Giriş*. İstanbul: Ekin Kitabevi.
- Ercan, F. (2015). *Para ve Kapitalizm*. İstanbul: Devlin Yayınları.
- Forbes (2013). How Bitcoin Works. (Erişim Tarihi: 14.11.2017), <https://www.forbes.com/sites/investopedia/2013/08/01/how-bitcoin-works/>
- Gertrude, C. D. (2016). Sweden Tests Blockchain Technology for Land Registry. (Erişim Tarihi: 16 Haziran 2016), <https://www.reuters.com/article/us-sweden-blockchain/sweden-tests-blockchain-technology-for-land-registry-idUSKCN0Z22KV>
- Gibson, C., & Tyler, K. (2016). Blockchain 101 For Asset Managers. *The Investment Lawyer Covering Legal and Regulatory Issues of Asset Management*, 23 (10).

- Gonnard, R., & Suvla, R. Ş. (1938). Paranın Fonksiyonları. *İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası*, 4(14), 346-360.
- Günel, M. (2012). *Para ve Finansal Sistem*. Ankara: Berikan Yayınevi.
- Gürler, Z. (2013). *Genel Ekonomi*. Ankara: Nobel Yayınları.
- Hepkorucu, Ö. G. A., & Genç, Ö. G. S. (2017). Finansal Varlık Olarak Bitcoin'in İncelenmesi Ve Birim Kök Yapısı Üzerine Bir Uygulama. *Osmaniye Korkut Ata Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 1(2), 47-58.
- Hürriyet Gazetesi (2018). UBS Stratejisti'nden Bitcoin değerlendirmesi. (Erişim Tarihi: 03.08.2018), <http://www.hurriyet.com.tr/ekonomi/ubs-stratejistinden-bitcoin-degerlendirmesi-40917497>
- Kesbiç, C. Y., Baldemir, E., & Bakımlı, E. (2004). Bütçe Açıkları İle Parasal Büyüme ve Enflasyon Arasındaki İlişki: Türkiye İçin Bir Model Denemesi. *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 19(1), 81-98.
- Mainelli, M. (2017). Blockchain Will Help Us Prove Our Identities In A Digital World, *Harvard Business Review*. (Erişim Tarihi: 14.04.2018), <https://hbr.org/2017/10/smart-ledgers-can-help-us-reclaim-control-of-our-personal-data>.
- Martin, A. (2017). Banks Team Up With IBM in Trade Finance Blockchain. *Financial Times*, October 4. (Erişim Tarihi: 03.08.2018), <https://www.ft.com/content/7dc8738c-a922-11e7-93c5-648314d2c72c>
- Marvin, R. (2017). *Blockchain: The Invisible Technology That's Changing the World*. (Erişim Tarihi: 14.04.2018), https://software.org/wp-content/uploads/Software_Beyond-Bitcoin.pdf
- Meijer, C. R. (2016). Blockchain and the securities industry: Towards a new ecosystem. *Journal of Securities Operations & Custody*, 8(4), 322-329.
- Nakamoto, S. (2008). Bitcoin: A peer-to-peer electronic cash system. (Erişim Tarihi: 14.11.2017), <https://bitcoin.org/bitcoin.pdf>
- Oran, A. (2011). Balonları Daha İyi Tanımaya Çalışmak: Balon Tanımları, Modelleri ve Lale Çılgınlığı Örneği. *Dokuz Eylül Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 26 (1), 151 - 161.
- Öçal, T., Çolak, Ö. F., Togay, S., & Eser, K. (1997). *Para Banka Teori ve Politika*. Ankara: Gazi Kitabevi.
- Öz, E., & Fidan, A. (2013). Türkiye'de Altın Bankacılığı Faaliyetleri ve Vergilendirmesi. *Maliye Dergisi*, 164, 120-130.
- Özbilen, Ş. (2015). *Para Teorisi*. Ankara: Gazi Kitabevi.
- Öztürk, N. (2016). *Para Banka Kredi*. Bursa: Ekin Yayınları.
- Öztürk, N., & Koç, A. (2006). Elektronik para, diğer para türleriyle karşılaştırılması ve olası etkileri. *Sosyal Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 6(11), 207-243.
- Parasız, İ. (1996). *İktisada Giriş*. Bursa: Ezgi Kitabevi.
- Parasız, İ. (2005). *Para Banka ve Finansal Piyasalar*. Bursa: Ezgi Kitabevi.
- Parasız, İ. (2011). *Türkiye'de ve Dünya'da Bankacılık*. Bursa: Ezgi Kitabevi.
- Parker, T. (2016). Bitcoin Maybe The Currency Of The Future. (Erişim Tarihi: 14.11.2017), <https://www.investopedia.com/financial-edge/0212/bitcoin-may-be-the-currency-of-the-future.aspx>
- Pirinççi, A. E. (2018). Yeni Dünya Düzeninde Sanal Para Bitcoin'in Değerlendirilmesi. *International Journal of Economics Politics Humanities and Social Sciences*, 1 (1), 45-52.
- Reid, F., & Harrigan, M. (2013). An analysis of anonymity in the bitcoin system. In: *Security and privacy in social networks* (pp. 197-223). New York, NY: Springer.
- Scott, N. (2016). Blockchain: the internet's second generation. (Erişim Tarihi: 14.11.2017), <https://www.director.co.uk/blockchain-internets-second-generation-19926-2/>
- Sekmen, F. (2012). *Para Teorisi, Kavram-Kuramlar-Modeller*. Ankara: Seçkin Yayınevi.
- Seth, A. (2016). The Possibilities With Blockchains Explaining Software. (Erişim Tarihi: 14.08.2017), <https://opensourceforu.com/>
- Sönmez, A. (2014). The Turkish Online Jurnal Of Design, Art And Communication, TOİDAC, 4 (3).
- Su-Hyun, S. (2017). Samsung SDS wins blockchain project from Seoul Metropolitan Govt. *The Korea Herald*, Nov 26. (Erişim Tarihi: 26.11.2017) <http://www.koreaherald.com/view.php?ud=2017112600153>
- Tekinsoy, P. N. (2014). *Para Koçluğu*. İstanbul: Profil Yayınları.
- Yıldırım, K. (2017). *İktisada Giriş*. Eskişehir: Nisan Yayınları.
- Zarakoğlu, A. (1965). *Para ve Banka*. Ankara: Yeni Desen Tic. Ltd. Şti. Matbaası.

Araştırma Makalesi • Research Article

Seçilmiş OECD Ülkelerinin Ruh Sağlığı Hizmetleri Etkinliğinin Değerlendirilmesi

Evaluation of Mental Health Services Efficiency of Selected OECD Countries

Cuma Çakmak ^{a,*}, Murat Konca ^b

^a Arş. Gör., Hacettepe Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Sağlık Yönetimi Bölümü, 06250, Ankara/Türkiye
ORCID: 0000-0002-4409-9669

^b Arş. Gör., Hacettepe Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Sağlık Yönetimi Bölümü, 06250, Ankara/Türkiye
ORCID: 0000-0002-6830-8090

MAKALE BİLGİSİ

Makale Geçmişi:

Başvuru tarihi: 22 Mayıs 2018
Düzeltilme tarihi: 30 Temmuz 2018
Kabul tarihi: 03 Eylül 2018

Anahtar Kelimeler:

Ruh Sağlığı Hizmetleri
Etkinlik
Veri Zarflama Analizi (VZA)

ÖZ

Ruh sağlığı hastalıkları tüm dünyada giderek artmaktadır. Gerek bireylerin refahı ve sağlığı gerekse ekonomik ve sosyal sistemler üzerine olan etkisi, ruh sağlığı hizmetlerini önemli kılmaktadır. Bu önemine rağmen, ruh sağlığı hizmetleri sağlık sistemleri içerisinde politika önceliği bakımından gerilerde görülmektedir. Ruhsal hastalıkların sebep olduğu sosyal ve ekonomik kayıpların artması, ruh sağlığı hizmetlerinin etkinliğini gündeme getirmektedir. Bu çalışmanın amacı, seçilmiş OECD ülkelerinin ruh sağlığı hizmetleri performansının değerlendirilmesi ve söz konusu ülkeler arasında karşılaştırma yapmaktır. Bu kapsamda girdi yönelimli veri zarflama analizinin (VZA) ölçeğe göre sabit (CRS) ve değişken getirili (VRS) modellerinden faydalanılmıştır. Girdi değişkenleri olarak; psikiyatri hasta yatağı sayısı, psikiyatri sayısı, psikiyatri hemşiresi sayısı ve psikolog sayısı; çıktı değişkeni olarak ise, kaba intihar hızı kullanılmıştır. CRS Modeline göre üç, VRS Modeline göre dört ülke etkin bulunmuştur. Ülkelerin ruh sağlığı hizmetlerini geliştirerek kaba intihar hızlarını düşürecek önlemler almaları önerilmektedir.

ARTICLE INFO

Article history:

Received 22 May 2018
Received in revised form 30 July 2018
Accepted 03 September 2018

Keywords:

Mental Health Services
Efficiency
Data Envelopment Analysis (DEA)

ABSTRACT

Mental health diseases are increasing all over the world. Mental health services' impacts on welfare and health of the individual in addition to economic and social systems make them important. Despite this importance, mental health services are among the areas with low policy priority in health systems. The increase in social and economic losses caused by mental illness brings the effectiveness of mental health services to the agenda. The aim of this study is to assess the performance of mental health services of selected OECD countries and to make comparisons among them. In this context, input-oriented Data Envelopment Analysis (DEA) with both Constant Return to Scale (CRS) Model and Variable Return to Scale (VRS) Model has been utilized. In the study; number of psychiatric patient beds, number of psychiatry, number of psychiatric nurses and number of psychologists were used as input variables and as the output variable, the crude suicide rate was used. According to the CRS Model, three countries and according to the VRS Model, four countries were found efficient. It is suggested that countries should take measures to reduce the rate of suicide by improving mental health services.

1. Giriş

Ruh sağlığı, sağlığın vazgeçilmez bir parçasıdır ve Dünya Sağlık Örgütü (DSÖ) tarafından “her bireyin kendi potansiyelini gerçekleştirdiği, yaşamın normal stresleriyle baş edebilecek kapasitede olduğu, verimli ve yararlı bir şekilde çalışabileceği ve kendi toplumuna katkıda bulunabileceği bir refah hali” olarak tanımlanmıştır (WHO,

2018a). Ruh sağlığı ya da psikolojik iyi olma durumu, bir bireyin; ilişki kurma, ilişkileri sürdürme, çalışma, boş zaman etkinliklerini değerlendirme, eğitim, istihdam, konut veya diğer seçenekler hakkında günlük kararlar verme becerisi de dâhil olmak üzere tatmin edici bir yaşam sürdürme kapasitesinin ayrılmaz bir parçasıdır. Bir kişinin karşılaştığı mental sorunlar, bu kapasiteyi ve yapılan seçimleri olumsuz etkilemekle birlikte, yalnızca bireysel düzeyde işleyişin

* Sorumlu yazar/Corresponding author.
e-posta: cumacakmak@hacettepe.edu.tr

azalmasına değil, aynı zamanda hane halkı ve toplum için büyük refah kayıplarına da yol açabilmektedir (WHO, 2013:7). Ruhsal hastalıklar, dünya çapında hastalık yükünün en hızlı büyüyen kategorilerinden birini oluşturmaktadır. Ruhsal hastalıklar; bireyler, aileler ve toplumlar üzerinde yıkıcı etkilere sahip olabilmekte ve her iki kişiden birinin yaşamları boyunca herhangi bir mental bozukluğa yakalandığı ifade edilmektedir (OECD, 2018a).

Birleşmiş Milletler (2014:8) raporuna göre, ruh sağlığı problemleri ve yıkıcı davranış bozuklukları, ergenler ve gençler üzerinde uyum sorunlarının önde gelen nedenleri arasındadır. Ruh sağlığı sorunlarının bir milyardan fazla gencin gelişimine olumsuz etkisi mevcuttur ve gençlerin, istihdam edilebilirlik dâhil olmak üzere sosyal ve ekonomik yönden topluma entegrasyonuna zarar vermektedir.

Ruh sağlığı, küresel sağlığın önemli bir yönünü oluşturmakla birlikte insan refahı üzerinde ciddi etkisi olan fakat ihmal edilmiş bir sağlık hizmeti alanıdır (Horton, 2007:806). Ülkeler incelendiğinde, ruh hastalıklarının yükü ile ruh sağlığı hizmetleri için ayrılan kaynaklar arasında büyük bir orantısızlık mevcut olduğu görülmektedir ve mevcut ruh sağlığı hizmetleri de adil bir şekilde dağıtılmamaktadır (Songur vd., 2017:280-281). Ruh sağlığı hizmetleri, politika önceliği bakımından diğer sağlık hizmetlerinden daha gerilerde görülmektedir. Bu gerçeğe rağmen, zayıf ruh sağlığının sadece sağlık değil aynı zamanda diğer sektörler üzerinde de etkili olduğu kabul edilmektedir (Taipale, 2001: 531). Ruh sağlığı hizmetlerinin politika önceliği olarak görülmemesi ve ihmal edilmesinin nedenleri arasında; ülke sağlık sistemlerinde yaşanan başarısızlıklar, siyasi liderlik ve öncelik belirlemede problemlerin olması, bu alana yapılan maddi destek yetersizliği, ruh sağlığının birinci basamak sağlık hizmetlerine entegre edilememesi, ruh sağlığı alanında eğitilmiş sağlık çalışanlarının yetersizliği ve ruh sağlığı hizmetlerinde halk sağlığı bakış açısının zayıflığı veya bu bakış açısının içselleştirilememesi gösterilmektedir (Horton, 2007:806). Ruh sağlığı ve ruhsal hastalıklar, DSÖ Avrupa Bölgesinde önemli bir halk sağlığı sorunu olarak görülmektedir (WHO, 2003:1). Bununla birlikte, sadece DSÖ Avrupa Bölgesi için değil, aynı zamanda tüm dünyada ruh sağlığı ve ruhsal hastalıkların önemli bir problem haline gelmeye başladığı ifade edilmektedir. Milenyumun ilk yıllarında yapılan bazı çalışmalar ruh hastalıklarının; dünyadaki hastalık yükünün %14'ünü, Avrupa'daki hastalık yükünün %20'sini oluşturduğunu ve DSÖ Avrupa Bölgesi nüfusunun üçte birinin ruhsal bozukluklardan muzdarip olduğu ortaya koymaktadır (Taipale, 2001; WHO, 2003: 1; Jacobs ve Mcdaid, 2009: 426). Yakın tarihli bir çalışmaya göre ise, ruh sağlığı bozuklukları küresel hastalık yükünün; engelliliğe ayarlanmış yaşam yılına (DALY) göre %13'ünü, engelli yaşam yılına (YLD) göre %32'sini oluşturmaktadır (Vigo vd., 2016: 171).

Yapılan araştırmalarda, yaygın bir ruhsal bozukluğa olanların %80'inin ve ağır bir ruhsal bozukluğa olanların da %50'sine yakın bir kısmının herhangi bir tedavi arayışı içerisinde olmadığı veya yeteri kadar tedavi almadığı ifade edilmektedir (OECD, 2018a). Buna ek olarak, ruhsal bozuklukların en çok yoksul ve yoksunluk içerisinde olan insanlar arasında yaygın olduğu görülmektedir. Ruh sağlığı problemi olan insanların olmayanlara kıyasla daha kötü eğitim ve çalışma sonuçları ortaya koydukları belirtilmektedir. Ayrıca, ruhsal bozuklukların erkekleri ve

kadınları farklı şekilde etkilediği de bilinmektedir. Örneğin, depresyon kadınlarda iki kat daha yaygın iken, depresyona girenlerde intihar hızı erkeklerde daha fazladır (WHO, 2003:1; OECD, 2018a).

Ruhsal sağlık problemleri, ağırlıklı olarak toplumlar ve ekonomiler üzerinde etki yaratmaktadır. Ruhsal sağlık problemlerinin yarattığı ekonomik yükün gayri safi yurtiçi hâsılanın (GSYH) %4'üne tekabül ettiği belirtilmektedir (OECD, 2018a). Zayıf ruh sağlığı hizmetlerinden kaynaklanan maliyetlerin, sadece Avrupa Birliği'nde (AB) GSYH'nin % 3 ile % 4'ünü oluşturduğu tahmin edilmektedir. Ancak bu ülkelerin hiçbiri GSYH'nin % 1'inden fazlasını ruh sağlığı hizmetlerine ayırmamaktadır (Knapp vd., 2007:172). Sağlık ve sosyal bakım arasındaki farklılıklar dolayısıyla ülkeler arası karşılaştırma yapmak zorlaştırmaktadır ancak sağlık sistemlerinden ruh sağlığına yapılan finansman AB'de farklılıklar göstermektedir. İngiltere'de yaklaşık %14 civarında bir finansman yapılırken Bulgaristan, Çek Cumhuriyeti (Çekya), Polonya ve Portekiz'de bu oran %4'ten daha azdır (Jacobs ve Mcdaid, 2009: 426). Türkiye'de ise, ruh sağlığı hizmetlerine ayrılan özel bir bütçe bulunmamakta; bu hizmetlerin bedeli, sosyal sigorta, özel sigorta, vergiler ya da kişilerin kendi ceplerinden yaptıkları harcamalarla finanse edilmektedir (Akarçay, 2013: 29-30). Bloom vd. (2011: 27), 2030 yılına kadar ruhsal hastalıklardan kaynaklı olarak 6 trilyon ABD Doları civarında bir ekonomik kaybin olacağını tahmin etmektedir. Toplam maliyetin yaklaşık üçte ikisi dolaylı maliyetlerden, geri kalanın ise doğrudan maliyetlerden kaynaklanacağı ifade edilmektedir. Şu anda, yüksek gelirli ülkeler, bu yükün yaklaşık %65'ini omuzlamaktadır. Bu durumun 2030'lu yıllara kadar da değişmesi beklenmemektedir. Böyle bir tahmin yalnızca halk sağlığı için değil, aynı zamanda ekonomik kalkınma ve toplumsal refah için de önemli bir endişe olarak ifade edilmektedir (WHO, 2013:7).

Görüldüğü üzere gerek politika önceliği olarak görülmemesi gerek ruh sağlığı hizmetlerine yapılan yatırımların ve ayrılan kaynakların yetersizliği, ülke sağlık sistemleri için ciddi bir eksikliklerdir. Ruh sağlığı hizmetlerinin yarattığı etkilerin yelpazesini genişletir. Bu bağlamda, ülke sağlık sistemlerinin etkinliklerinin incelenmesinde ruh sağlığı hizmetleri ayrı bir önem teşkil etmektedir. Sayılan nedenlerden ötürü bu çalışmanın amacı, seçilmiş OECD ülkeleri arasında belirlenen değişkenler kapsamında ülkelerin ruh sağlığı hizmetlerinin performanslarının veri zarflama analizi (VZA) ile değerlendirilmesidir. Bu bakış açısıyla bu çalışmada, ülkeler arasında etkin ruh sağlığı hizmetlerine sahip olan ülkeler ortaya konulmuş ve diğer ülkeler ile karşılaştırılması yapılarak önerilere yer verilmiştir.

2. Yöntem

VZA, amaç fonksiyonu değeri bire eşit olan karar birimlerini "etkin", amaç fonksiyonu değeri birden küçük olan karar birimlerini "etkin olmayan" olarak nitelendiren, doğrusal programlama temeline dayalı bir analiz tekniğidir (Akar, 2011: 123-124; Özcan, 2014: 13). Parametrik olmayan bir analiz tekniği olan VZA'da, benzer girdileri ve çıktıları kullanan karar verme birimlerinin etkinliği ölçülmektedir. Bu yöntemden çoğunlukla, karmaşık girdi ve çıktıya sahip olan örgütlerin (örneğin, hastaneler, sağlık sistemleri, bankalar, vs.) etkinlikleri karşılaştırılırken faydalanılmaktadır (Bal ve Bilge, 2013: 2).

VZA yönteminin, Charnes vd. 'nin (1978) Farrel (1957) tarafından kaleme alınan "The Measurement of Productive Efficiency" isimli makaleyi temel alarak yazdıkları "Measuring the Efficiency of Decision Making Units" isimli makale ile ortaya atıldığı söylenebilir. Gündeme geldiği ilk şeklinde VZA, ölçüğe göre sabit getiri (CRS veya CCR) varsayımı altında tasarlanmışken Banker vd. (1984) tarafından ölçüğe göre değişken getiri (VRS veya BCC) formuna dönüştürülerek etkinlik ölçümüne yeni bir boyut kazandırılmıştır (Gülsevin ve Türkan, 2012: 1; Demir vd., 2012: 171; Bal ve Bilge, 2013: 2). CRS ve VRS modelleri arasındaki fark ile ilgili şunlar söylenebilir; CRS modelinde girdilerdeki artış oranı ile çıktılardaki artış oranının aynı olması beklenirken VRS modelinde, girdilerdeki artış oranından farklı bir oranda çıktılarda değişim beklenir (Narcı, 2012: 122). Bununla birlikte, CRS modeli hem tamamen yönetsel performanstan kaynaklanan saf teknik etkinliği hem de karar verme biriminin büyüklüğünden kaynaklanan ölçek etkinliğini içererek toplam etkinliği ortaya koymaktadır. VRS modeli ise, büyüklük unsurunu göz ardı ederek, yani ölçek etkinliğini içermeyerek sadece saf teknik etkinliği ortaya koymaktadır. Bunun bir sonucu olarak, VRS modelinin kullanıldığı bir çalışmada etkin çıkan karar değişkeni sayısı, CRS modeline göre daha fazladır (Narcı, 2012: 122-123).

VZA'da karar verme birimlerinin etkin sayılmasını belirleyen diğer kriterler şunlardır (Charnes vd., 1981: 669):

- (i) Bir karar verme birimi için, herhangi bir girdiyi artırmadan ve diğer herhangi bir çıktıyı azaltmadan bir çıktıyı artırmak mümkünse, o karar birimi etkin değildir (Çıktı odaklılık).
- (ii) Bir karar verme birimi için, diğer herhangi bir girdiyi artırmadan ve hiçbir çıktıyı azaltmadan bir girdiyi azaltmak mümkünse, o karar birimi etkin değildir (Girdi odaklılık).

Görüldüğü üzere VZA'da ilgili karar biriminin etkin olmasını belirleyen faktörler, analizde CRS veya VRS modellerinden hangisinin kullanıldığına ve analizin girdi veya çıktı odaklı yapılmasına bağlı olarak değişebilmektedir. Bu çalışmada yöntem olarak, girdi odaklı VZA'nın hem CRS hem de VRS modelleri benimsenmiştir. Çalışmanın girdi odaklı olmasının nedeni, sağlık hizmetlerinde yönetsel kontrolün çıktılardan ziyade girdiler üzerinde olmasıdır (Ayanoğlu vd., 2010: 51; Kocaman vd., 2012: 15). Analizler DEA-SOLVER 13 programı kullanılarak gerçekleştirilmiştir.

3. Kısıtlılıklar ve Varsayımlar

OECD üyesi 35 ülke bulunmaktadır. Fakat çalışma kapsamında yapılan araştırmalar sonucunda OECD üyesi 20 ülkeye ait veriler bulunduğu için çalışma bu 20 ülke ile sınırlıdır. Bu ülkeler, çalışmanın karar verme birimlerini oluşturmaktadır. OECD üyesi tüm ülkeleri kapsamına alamadığından ruh sağlığı hizmetleri performansının bütüncül bir şekilde değerlendirilememesi, çalışmanın önemli bir kısıtını oluşturmaktadır. Bu durum araştırmacılar tarafından bağımsız olarak ülkelerin verilerini sistematik bir şekilde OECD, Dünya Bankası ve DSÖ gibi uluslararası örgütlere sağlıklı bir şekilde aktaramaması veya eksik veri vermesinden kaynaklanmaktadır.

Ruh sağlığı indikatörleri arasında; psikiyatr hekim sayısı, ruh sağlığı hizmetlerinde çalışan hemşire, sosyal çalışmacı, psikolog sayıları, psikiyatri hasta yatağı sayısı, ayakta veya yatarak sunulan psikiyatri hizmetleri, intihar hızı, psikoterapötik ilaç kullanma oranı ve genel bütçeden ruh sağlığı hizmetlerine ayrılan pay sayılmaktadır (WHO, 2014). Bu çalışmanın sağlıklı sonuçlar verebilmesi için sayılan indikatörlerin tümü değerlendirilmiş fakat eksik veriler sebebiyle çalışma kapsamına; 100.000 kişiye düşen psikiyatri hasta yatağı sayısı, 100.000 kişiye düşen psikiyatr sayısı, 100.000 kişiye düşen psikiyatri hemşiresi sayısı, 100.000 kişiye düşen psikolog sayısı ve her iki cinsiyet için 100.000 kişiye düşen toplam kaba intihar hızı alınmıştır. Literatür kısmında da belirtildiği gibi ruh sağlığı hizmetleri ülkeler tarafından politika önceliği düşük olan hizmetler arasında görülmektedir. Bu nedenden ülkeler, ruh sağlığı hizmetleri performansını değerlendirecek verileri önemsememekte, toplamamakta veya sistematik bir şekilde uluslararası veri tabanlarına aktarmamaktadır. Bu durum araştırmacılar için önemli bir dezavantajdır. Sağlık sektörü gibi teknoloji ve emek yoğun örgütlenmelerde güncel veriler hayati önem arz etmektedir. Dolayısıyla çalışma kapsamına alınan indikatörlerin güncel olması arzu edilmiş olmakla birlikte, sayılan sebeplerden ötürü güncel verilere ulaşılamamıştır. Ayrıca, VZA yöntemine göre karar verme birimlerinin (ülkelerin) sayısının minimum, girdi değişkeni sayısı ile çıktı değişkeni sayısının çarpımı ya da toplamının 2-3 katı kadar olması doğru sonuçlar elde edilebilmesi için önemlidir (Yıldırım, 2010: 144; Aladağ vd., 2018:1). Güncel verilerin kullanılması durumunda karar verme birimi sayısı oldukça düştüğü için analiz varsayımları sağlanamamaktadır. Sayılan sebeplerden en sağlıklı verilerin 2011 yılına ait veriler olduğu görülmüş ve dolayısıyla analiz, bu yılın verileri kullanılarak gerçekleştirilmiştir.

Bu kısıtlılıkların yanı sıra, çalışmanın yöntemi olan VZA'dan kaynaklanan bazı kısıtlılıklar ve varsayımlar da söz konusudur. Bu kısıtlılıklar ve varsayımlar şu şekilde belirtilebilir:

- (i) Analizler, diğer faktörler sabit olmak koşulu ile seçilen temsili girdi ve çıktı değişkenleri ile gerçekleştirilmiştir ve çıkan sonuçların bu kısıtın dikkate alınmak suretiyle değerlendirilmesinde yarar görülmektedir.
- (ii) VZA'nın; kullanılan değişkenlerden, analizin girdi odaklı veya çıktı odaklı olmasından ya da ölçüğe göre sabit getirili veya değişken getirili olmasından etkilendiği göz önünde bulundurulmalıdır. Bu açıdan bakıldığında, analizde kullanılan girdi ve çıktı değişkenlerinin veya modellerin değiştirilmesi halinde etkinlik skorlarının değişebileceği unutulmamalıdır.
- (iii) VZA'da karar verme birimlerinin etkinliği, etkinliği en iyi olan birimlerin göstermiş olduğu performansa göre şekillenen bir etkinlik sınırına olan uzaklıklarına göre değerlendirilmektedir. Bu sınırın genel kabul

görmüş standart bir sınır olamayabileceği gerçeği söz konusudur.

4. Bulgular ve Yorumlar

Çalışmanın verileri, OECD ve DSÖ veri tabanlarından alınmış olup 2011 yılı verilerini kapsamaktadır. Çalışmada çıktı olarak kullanılan kaba intihar hızına ait veriler OECD veri tabanından elde edilirken çalışmada girdi olarak kullanılan değişkenler (100.000 kişiye düşen psikiyatri hasta yatağı sayısı, 100.000 kişiye düşen psikiyatr sayısı, 100.000 kişiye düşen psikiyatri hemşiresi sayısı ve 100.000 kişiye düşen psikolog sayısı) DSÖ veri tabanından elde edilmiştir. Tablo 1’de, çalışmada kullanılan girdi ve çıktı değişkenleri sunulmaktadır.

Tablo 1. Çalışmada Kullanılan Girdi ve Çıktı Değişkenleri

Girdi	Psikiyatri hasta yatağı sayısı (100.000 kişiye)
	Psikiyatr sayısı (100.000 kişiye düşen) (PS)
Psikiyatri hemşiresi sayısı (100.000 kişiye düşen) (PHS)	
Psikolog sayısı (100.000 kişiye düşen) (PSI)	
Çıktı	Her iki cinsiyet için toplam kaba intihar hızı (100.000 kişiye düşen),1/Kaba İntihar Hızı (INT)

Çalışma kapsamında verilerine ulaşılabilen 20 OECD ülkesine ait veriler Tablo 2’de sunulmaktadır.

Tablo 2. Seçilmiş OECD Ülkelerine Ait Veriler

Ülkeler	(PS)	(PSI)	1/I
Avustralya	28,91	62,48	0,09
Belçika	25,59	1,34	0,06
Kanada	36	46,56	0,10
Çekya	13,41	2,03	0,07
Fransa	22,72	47,9	0,06
Macaristan	72,21	2,47	0,04
İzlanda	42,82	31,89	0,11
İrlanda	19,61	3,53	0,08
İtalya	10,95	2,58	0,16
Japonya	73,12	3,99	0,05
Güney Kore	41,24	1,12	0,03
Meksika	0,08	0,55	0,19
Yeni Zelanda	21,35	13,78	0,09
Norveç	130	0,45	0,08
Polonya	14,3	3,6	0,07
Portekiz	9,41	2,11	0,12
Slovenya	8,89	4,54	0,05
İsveç	34,91	0,93	0,09
Türkiye	5,56	1,62	0,59
A.B.D	14,36	29,03	0,08
Ortalama	31,27	13,13	0,11

Çalışma kapsamında, değişkenler arasında yüksek ilişki düzeyi olup olmadığı kontrol edilmek istenmiştir. Bu kapsamda yapılan korelasyon analizi sonucunda, çalışmanın değişkenleri arasında yüksek düzeyde bir korelasyon olmadığı görülmüştür (Tablo 3).

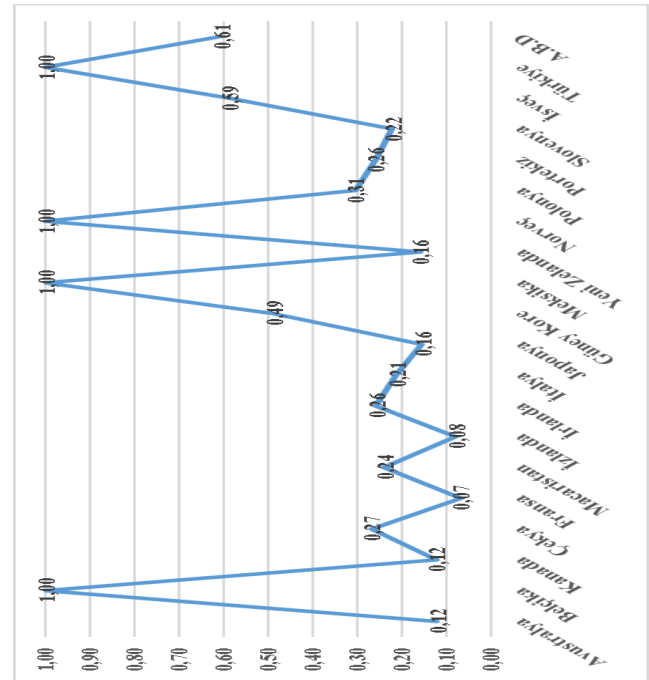
Tablo 3. Değişkenler Arası Korelasyon Tablosu

	PYHS	PS	PHS	PSI	INT
PYHS	r 1				
	p				
PS	r ,612**	1			
	p ,004				
PHS	r ,511*	,508*	1		
	p ,021	,022			
PSI	r -,060	,364	,242	1	
	p ,801	,115	,304		
INT	r -,295	-,295	-,316	-,123	1
	p ,207	,207	,174	,604	

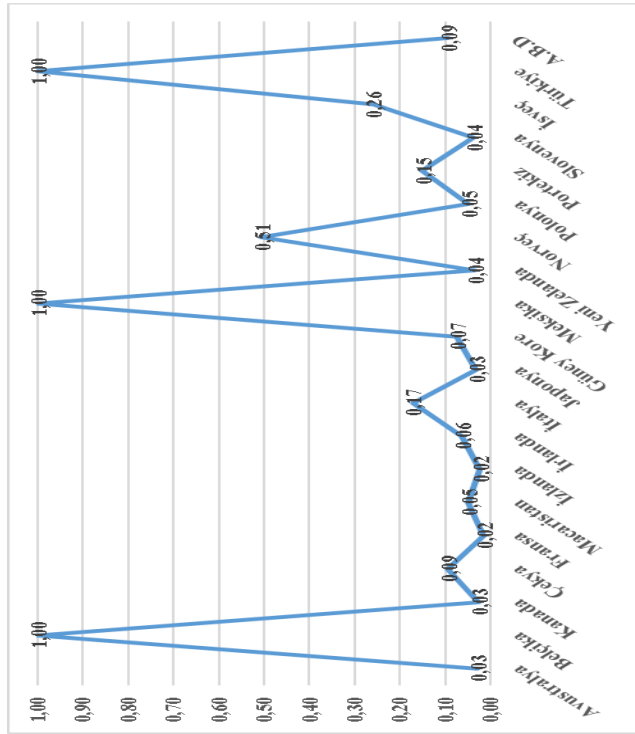
** p<0,01, *p<0,05

Seçilmiş OECD ülkelerinin VRS modeline göre ruh sağlığı hizmetlerindeki etkinlik skorları Grafik 1’de sunulmaktadır. Buna göre, bu çalışma kapsamında analize dâhil edilen 20 ülkenin 4(%20)’ünün (Belçika, Norveç, Türkiye, Meksika) sunduğu ruh sağlığı hizmetlerinde etkinliği yakaladığı görülmektedir. Bu 20 ülkenin, VRS modeline göre ruh sağlığı hizmetlerindeki etkinlik skorları ortalaması 0,41±0,33’dır. Bulunan ortalama, analiz kapsamındaki ülkelerin VRS Modeline göre düşük etkinlik skorlarına sahip olduğunu göstermektedir.

Grafik 1. VRS Modeline göre VZA sonuçları

Seçilmiş OECD ülkelerinin CRS modeline göre ruh sağlığı hizmetlerindeki etkinlik skorları Grafik 2’de sunulmaktadır. Buna göre, bu çalışma kapsamında analize dâhil edilen 20 ülkenin 3(% 15)’ünün (Belçika, Meksika, Türkiye) sunduğu ruh sağlığı hizmetlerinde etkinliği yakaladığı görülmektedir. Bu 20 ülkenin, CRS modeline göre ruh sağlığı hizmetlerindeki etkinlik skorları ortalaması 0,24±0,35’dır. Bulunan ortalama, analiz kapsamındaki ülkelerin CRS Modeline göre düşük etkinlik skorlarına sahip olduğunu göstermektedir.

Grafik 2. CRS Modeline göre VZA sonuçları

Tablo 4'te, seçilmiş OECD ülkelerinden VRS ve CRS modellerine göre etkin olanların etkin olmayanlara referans olma sayıları gösterilmektedir. Buna göre, VRS modelinde en fazla referans gösterilen ülke Meksika (16) iken CRS modelinde en fazla referans gösterilen ülke Türkiye (17)'dir. Buradan VRS ve CRS modellerine göre en çok referans gösterilen ülkelerin (Meksika ve Türkiye), bu çalışmada kullanılan girdiler ve çıktılar bakımından etkin olmayan ülkelere benzer göstergelere sahip oldukları ve bu yüzden etkin çıkan diğer ülkelere nispeten daha çok referans gösterildikleri yorumu yapılabilir.

Tablo 4. VRS ve CRS Modellerine Göre Etkin Çıkan Ülkelerin Diğer Ülkelere Referans Olma Sayıları

Ülkeler	VRS Modeline Göre Referans Olma	CRS Modeline Göre Referans Olma
Belçika	1	1
Meksika	16	5
Norveç	5	Etkin Değil
Türkiye	1	17

5. Sonuç ve Öneriler

Bu çalışmada, OECD üyesi 20 ülkenin ruh sağlığı hizmetleri performansı karşılaştırılmıştır. Literatür incelendiğinde, ülkeler bazında ruh sağlığı hizmetleri performansının karşılaştırıldığı başka bir çalışmaya rastlanmamıştır ki bu durum, çalışmanın en güçlü yönünü oluşturmaktadır.

Çalışmada elde edilen sonuçlar incelendiğinde, gelişmiş bazı ülkelerin (Japonya, Fransa, A.B.D., Güney Kore, Kanada, Avustralya, İzlanda, Yeni Zelanda) düşük etkinlik skorlarına sahip oldukları görülmektedir. Bunun temel sebebinin bu ülkelerde, çalışmanın çıktısı olan kaba intihar hızının yüksek olması ile açıklanabileceği düşünülmektedir. Bunun yanı sıra bu ülkelerin, diğer ülkelere kıyasla girdilerde daha fazla kaynak kullanmaları da düşük etkinlik skorlarına zemin hazırlayan sebeplerden biri olarak görülebilir.

Yukarıda sayılan, iktisadi açıdan gelişmiş ülkelerde kaba intihar hızının yüksek olması, ekonomik faktörler dışındaki faktörlere atfedilebilir. Yaşanan kültürel çatışmalar, ırkçılık, doğal afetler, savaşlar, vb. etmenler kişileri intihara sürükleyebilmektedir (Demir ve Çakmak, 2017: 99). Örneğin, Japonya ve Güney Kore gibi gelişmiş uzak doğu ülkelerinde intihar kültürünün olması, diğer ülkelerde ise; mental hastalıklar, alkol ve madde kullanımı, sosyal destekten yoksun olmak, sosyal izolasyon, aşırı bireyselleşme gibi faktörlerin intihar hızını artırdığı düşünülebilir. Gelişmekte olan ve çalışma kapsamında etkin bulunmayan bazı ülkelerde (Macaristan, Slovenya, Polonya, Çekya, vb.) de kaba intihar hızının yüksek olduğu görülmektedir. Bu ülkelerde kaba intihar hızının yüksek olması, gelişmiş ülkelerin tersine ekonomik sorunlarla açıklanabilir.

Çalışma kapsamındaki ülkeler arasında en düşük intihar hızına sahip olan ülke Türkiye'dir ki bu yüzden hem VRS hem de CRS modellerinde etkin çıkmış ve CRS modeline göre en fazla referans gösterilen ülke olmuştur. Türkiye'de intihar hızının düşük olmasının nedenleri arasında; dini inanç, kültür, toplumsal kontrol, bireyselleşmenin görece daha az olması, aile yapısının güçlü olması gibi etmenler sayılabilir. Türkiye'nin her iki modele göre de etkin çıkmasına sebep olan bir diğer faktör de, diğer ülkelere göre nispeten düşük girdi kullanımınıdır. Bunun nedenleri arasında; ruh sağlığı hizmetleri için ayrılan özel bir bütçenin olmaması ve hâlihazırda ruh sağlığı hizmetlerinde kullanılan kaynakların yetersizliği, nitelikli personel sayısının yetersizliği, diğer ülkelere kıyasla düşük psikiyatri hasta yatağına sahip olması, toplum temelli ruh sağlığı hizmetlerinin yaygınlaştırılmaması gibi faktörler sayılabilir.

Çalışma sonucunda elde edilen bulgular doğrultusunda ülkelerin; kaba intihar hızını düşürecek önlemler almaları ve bu yönde stratejiler geliştirmeleri, toplum tabanlı ruh sağlığı hizmetlerinin desteklenmesi, ruh sağlığı hizmetlerine erişimde eşitlik ve hakkaniyetin gözetilmesi, ruh sağlığı hizmetlerine gerekli yatırımların yapılması, ruh sağlığı hizmetleri için ayrılan kaynakların etkin ve rasyonel şekilde kullanılması önerilmektedir.

Kaynakça

- Akar, Ç. (2011). 2. ve 3. Basamak Sağlık Kurumları Finansal Tablo Konsolidasyonu. Ankara: Sağlık Bakanlığı Yayınları.
- Akarçay, D. (2013). *Türkiye'de Yürütülen Ruh Sağlığı Hizmetleri Politikalarının Değerlendirilmesi*. Yüksek Lisans Tezi. Ankara: Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Aladağ Z., Alkan A., Güler, E., & Özdin, Y. (2018). Akademik Birimlerin Veri Zarflama Analizi ve Promethee Yöntemleri ile Performans Değerlendirmesi: Kocaeli Üniversitesi Örneği. *Journal of Institute of Science and Technology* 34(1), 1-13.
- Ayanoglu, Y., Atan, M., & Beylik, U. (2010). Hastanelerde Veri Zarflama Analizi (VZA) Yöntemiyle Finansal Performans Ölçümü ve Değerlendirilmesi. *Sağlıkta Performans ve Kalite Dergisi*, 2(2), 40-62.

- Bal, V., & Bilge, H. (2013). Eğitim ve Araştırma Hastanelerinde Veri Zarflama Analizi İle Etkinlik Ölçümü. *Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 2(2), 1-14.
- Banker, D. R., Charnes, A., & Cooper, W. W. (1984). Some Models for Estimating Technical and Scale Inefficiencies in Data Envelopment Analysis. *Management Science*, 30(9), 1078-1092.
- Birleşmiş Milletler (2014). Mental Health Matters Social Inclusion of Youth With Mental Health Conditions. (Erişim Tarihi: 18.04.2018), <http://www.un.org/esa/socdev/documents/youth/youth-mental-health.pdf>
- Bloom, D. E., Cafiero, E., Jané-Llopis, E., Abrahams-Gessel, S., Bloom, L. R., Fathima, S., ... & O'Farrell, D. (2012). *The global economic burden of noncommunicable diseases* (No. 8712). Program on the Global Demography of Aging. (Erişim Tarihi: 1.04.2018), <http://apps.who.int/medicinedocs/documents/s18806en/s18806en.pdf>
- Charnes A., Cooper, W., & Rhodes, E. (1978). Measuring the Efficiency of Decision Making Units. *European Journal of Operational Research*, 2(6), 429-444.
- Charnes A., Cooper, W., & Rhodes, E. (1981). Evaluating Program and Managerial Efficiency: An Application of Data Envelopment Analysis to Program Follow Through. *Management Science* 27(6), 668-697.
- Demir, H., & Çakmak, C. (2017). Halk Sağlığı Problemi Olarak İntiharlar: Türkiye Örneği. *Sağlık ve Sosyal Politikalara Bakış Dergisi*, 1(2), 94-117.
- Demir, P., Derbentli, Ö., & Sakarya, E. (2012). Kars İlinde Bulunan Mandıraların Etkinliğinin Veri Zarflama Analizi İle Ölçülmesi. *Kafkas Üniversitesi Veteriner Fakültesi Dergisi*, 18 (2), 69-176.
- Farrell, M. J. (1957). The Measurement of Productive Efficiency. *Journal of the Royal Statistical Society Series*, 120(3), 253-290.
- Gülsevin, G., & Türkan, A. H. (2012). Afyonkarahisar Hastanelerinin Etkinliklerinin VZA ile Değerlendirilmesi. *Afyon Kocatepe Üniversitesi Fen Bilimleri Dergisi*, 12(2), 1-8.
- Horton, R. (2007). Launching a New Movement for Mental Health. *The Lancet*, 370(9590), 806. [https://doi.org/10.1016/S0140-6736\(07\)61243-4](https://doi.org/10.1016/S0140-6736(07)61243-4)
- Jacobs, R., & Mcdaid, D. (2009). Performance Measurement in Mental Health Services. In: *Performance Measurement for Health System Improvement: Experiences, Challenges and Prospects*, (s.426-471), Smith, Peter C. vd. (Ed.), United Kingdom: Cambridge University Press.
- Knapp, M., McDauid, D., Amaddeo, F., Constantopoulos, A., Oliveira, M. D., Salvador-Carulla, L., ... & Mheen Group. (2007). Financing mental health care in Europe. *Journal of mental health*, 16(2), 167-180.
- Kocaman, A. M., Mutlu, M. E., Bayraktar, D., & Araz, Ö. (2012). OECD Ülkelerinin Sağlık Sistemlerinin Etkinlik Analizi. *Endüstri Mühendisliği Dergisi* 23(4), 14-31.
- Narcı, H. Ö. (2012). Sağlık Kurumlarında Verimlilik Ölçümü ve Yöntemleri. İçinde: *Sağlık Kurumlarında Operasyon Yönetimi*, (s.112-139), İsmet Şahin & Narcı H.Özgen (Ed.). Eskişehir: T.C. Anadolu Üniversitesi Yayını.
- OECD (2018a). Mental Health Systems in OECD Countries. (Erişim Tarihi: 29.08.2018), <http://www.oecd.org/els/health-systems/mental-health-systems.htm>
- OECD (2018b). OECD Health Data. (Erişim Tarihi: 29.08.2018), <https://data.oecd.org/health.htm>
- Özcan, Y. (2014). *Health Care Benchmarking and Performance Evaluation*. New York: Springer Science+ Business Media, Second Edition.
- Songur, C., Saylavcı, E., & Kıran, Ş. (2017). Avrupa'da ve Türkiye'de Ruh Sağlığı Hizmetlerinin Karşılaştırmalı Olarak İncelenmesi. *Social Sciences Studies Journal*, 3(4), 276-289.
- Taipale, V. (2001). Mental Health and Quality of Mental Health Care. *Medicine & Law*, 20(4), 531-542.
- Vigo, D., Thornicroft, G., & Atun, R. (2016). Estimating the True Global Burden of Mental İllness. *The Lancet Psychiatry*, 3(2), 171-178.
- WHO (2003). Mental Health in the WHO European Region. (Erişim Tarihi: 8.04.2018), http://www.euro.who.int/__data/assets/pdf_file/0004/215275/RC63-Fact-sheet-MNH-Eng.pdf
- WHO (2013). Investing in Mental Health: Evidence For Action. (Erişim Tarihi: 18.04.2018), http://apps.who.int/iris/bitstream/handle/10665/87232/9789241564618_eng.pdf;jsessionid=575422BB0926B4BA477A8320CBC2EDB7?sequence=1
- WHO (2014). Indicator Code Book, Mental Health Resources. (Erişim Tarihi: 29.08.2018), http://www.who.int/gho/mental_health/mental_health_indicatorbook.pdf
- WHO (2018a). Mental Health: a State of Well-Being. (Erişim Tarihi: 28.08.2018), http://www.who.int/features/factfiles/mental_health/en/
- WHO (2018b). WHO Database. (Erişim Tarihi: 28.08.2018), <https://www.who.int/healthinfo/statistics/en/>
- Yıldırım, E. (2010). Veri Zarflama Analizinde Girdi Ve Çıktıların Belirlenmesindeki Kararsızlık Problemi İçin Temel Bileşenler Analizine Dayalı Bir Çözüm Önerisi. *İstanbul Üniversitesi İşletme Fakültesi Dergisi*, 39(1), 141-153.

Araştırma Makalesi • Research Article

Beden Eğitimi Öğretmenliği Bölümlerinin Yeterliliği İle İlgili Öğretmen Görüşleri*

Teacher Opinions about Physical Education Teacher's Department

Sinan Uğraş^{a**}, Mehmet Güllü^b

^a Dr., Milli Eğitim Bakanlığı, Sümer Ortaokulu, 44280, Malatya/Türkiye.

ORCID: 0000-0003-0792-1497

^b Dr. Öğr. Üyesi, İnönü Üniversitesi, Spor Bilimleri Fakültesi, Beden Eğitimi ve Spor Öğretmenliği Bölümü, 44280, Malatya/Türkiye.

ORCID: 0000-0002-0930-7178

MAKALE BİLGİSİ

Makale Geçmişi:

Başvuru tarihi: 31 Mayıs 2018

Düzeltilme tarihi: 23 Ağustos 2018

Kabul tarihi: 05 Eylül 2018

Anahtar Kelimeler:

Beden Eğitimi Öğretmeni

Nitel Araştırma

Öğretmenlik Bölümü

Yeterlilik

ARTICLE INFO

Article history:

Received 31 May 2018

Received in revised form 23 August 2018

Accepted 05 September 2018

Keywords:

Adequacy

Physical Education Teacher

Qualitative Research

Teachers Department

ÖZ

Bu araştırmanın amacı beden eğitimi ve spor öğretmenliği bölümlerinin yeterliliği hakkında öğretmen görüşlerini incelemektir. Araştırmada karma yöntemlerden yakınsayan paralel desen kullanılmıştır. Nitel araştırma grubunu, 20 beden eğitimi öğretmeni oluştururken nicel araştırma grubunu 283 beden eğitimi öğretmeni oluşturmaktadır. Veri toplama aracı olarak, “yarı yapılandırılmış görüşme formu” ve “Beden Eğitimi ve Spor Öğretmenliği Bölümlerinin Yeterliliği Ölçeği (BESÖBYÖ)” kullanılmıştır. Araştırma sonucunda beden eğitimi öğretmenleri mezun oldukları lisans programlarının Milli Eğitim Bakanlığına bağlı okulların imkân ve şartlarına uygun nitelikte beden eğitimi öğretmeni yetiştirmediklerini ifade etmişlerdir. Ayrıca lisans derslerini yürüten öğretim elemanlarının yeterli sayıda olmadıkları ve bazı derslerde nitelik bakımından yetersiz kaldıklarını ileri sürmüşlerdir. Beden eğitimi öğretmenleri beden eğitimi ve spor öğretmenliği bölümlerinin tesis ve sosyal imkânlar açısından problemlerin olduğunu belirtmişlerdir.

ABSTRACT

The aim of this study is to investigating of teachers' views on the adequacy of physical education and sports departments. The study was used the convergent parallel design, one of the mixed method research designs. As inquiry group, for maximum variety samples 20 physical education teachers working at Provincial Directorate of National Education in Malatya, is composed and for qualitative search method 283 physical education teachers are chosen. For data gathering tool, semi structured form. and “Adequacy of Physical Education and Sports Departments Scale” (APESDS) is performed. At the end of the research, physical education teacher express that licence programs they graduate from don't train physical education teachers in accordance with their conditions and opportunities. Also, they introduce that instructors who carry out undergraduate courses are not enough and they are inadequate in terms of quality some subjects. Physical education teachers state that physical education and sports teaching parts have problems in terms of facilities and social facilities

1. Giriş

Günümüzde eğitim programları içerisinde beden eğitimi dersi çocukların fiziksel, duyuşsal ve bilişsel özelliklerini gelişmelerini sağlamada önemli bir role sahiptir. Beden eğitimi “fiziksel etkinliklerin kullanıldığı eğitimsel bir süreç olduğu kadar, bireylerin gereksinim duyduğu tutum, bilgi ve becerilerin optimal düzeyde gelişmesine de katkıda

bulunan” bir süreç olarak ifade edilmiştir (Wuest ve Buacher (1999)’den aktaran: Heper vd., 2012). Özmen (1999) ise beden eğitimi, eğitim biliminde olduğu gibi insan davranış ve alışkanlıklarına yönelik “pedagojik bir disiplin, bir bilim ve sanat dalı” olarak görmektedir. Beden eğitimi dersi amaçlarının programa uygun bir şekilde yürütülebilmesi için öğretmen niteliği ön plana çıkar. Öğretmen, eğitim sürecindeki en etkili, stratejik ve dinamik öğelerden birisidir

* Bu çalışma, 2013 yılında İnönü Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü tarafından kabul edilen “Beden Eğitimi ve Spor Öğretmenliği Bölümlerinin Yeterliliği Hakkında Öğretmen Görüşlerinin İncelenmesi” adlı Yüksek Lisans tezinden türetilmiş ve İnönü Üniversitesi Bilimsel Araştırma Projeleri Birimi tarafından (BAP 2012/42) tarafından desteklenmiştir.

** Sorumlu yazar/Corresponding author.
e-posta: sinanugras@gmail.com

ve eğitim sisteminin kalitesini belirleyici faktörlerin başındadır (Barlı, 2005; Doğan ve Koçak, 2014; Öztürk, 2013). Nitelikli bir beden eğitimi öğretmeninde olması gereken özelliklerden bahsedildiğinde; mesleki bilgisi ve becerisi, sporcman olması, iyi bir görünüme sahip olması, insan ilişkilerinde iyi olması, eleştirel olması, iyi bir disiplin anlayışına sahip olması, spor yapmaya merak uyandırması gibi birçok özelliğe sahip olması gerekmektedir (Demirhan, 2003; Friedman, 1983).

Öğretmenin niteliğini belirleyen etmenlerin ilki öğretmen yetiştiren kurumun kalitesidir. Öğretmen yetiştiren kurumların niteliği, yürütülen programın içeriği, zamana uygunluğu, tesis ve donanımı, öğretim elemanlarının kalitesi, bu kurumlardan mezun olan öğretmenlerin niteliğini doğrudan etkiler. Türkiye’de beden eğitimi öğretmeni yetiştirme çalışmaları içerisinde farklılıklar göstermiştir. Cumhuriyetin ilk yıllarında 1926-1930 yılları arasında kurslar vasıtası ile beden eğitimi ve spor öğretmeni yetiştirilmiş daha sonra 1932-1977 yıllarında eğitim enstitüleri beden eğitimi öğretmeni yetiştirmiştir. Daha sonraki yıllarda sırasıyla, spor akademileri (1974-1982), beden eğitimi ve spor enstitüleri (1978-1982) ve en son olarak üniversiteler beden eğitimi öğretmeni yetiştirmeye başlamıştır (Bilge, 1989). Günümüzde ise üniversiteler içerisinde yer alan Beden Eğitimi ve Spor Yüksekokulları, Eğitim Fakülteleri, Spor Bilimleri ve Teknolojisi Yüksekokulu, Spor bilimleri Fakültelerin bünyelerinde beden eğitimi öğretmeni yetiştirilmektedir. Beden eğitimi öğretmenliği bölümleri, ÖSYM (2017) yerleştirme kılavuzuna göre beden eğitimi öğretmenliği bölümlerinin sayılarının 84’e ulaştığı görülmektedir. Beden eğitimi yetiştiren bölümlerin açılma hızı düşünüldüğünde bunun bir takım problemleri de beraberinde getireceği söylenebilir.

Koçak ve Tuncel (2011) beden eğitimi ve spor yüksekokullarında stratejik yönetim uygulaması çalışmasında, okulun zayıf yönleri içerisinde tesis ve laboratuvarların var olan ihtiyacı karşılamadığı ve tesislerin bölümlere ait olmadığı sonucunu ortaya koymuşlardır. Can ve Durukan (1999) cumhuriyetten günümüze öğretmen yetiştirilmesi çalışmasında öğretmen yetiştiren kurumların fiziki yetersizlerinden ve kapasitesinin üzerinde öğrenci alınmaması gerektiğinden bahsetmişlerdir. Dohman ve Özmeden (2008) beden eğitimi ve spor öğretmenliği bölümlerinde öğretmen yetiştirme sorunları araştırdığı çalışmasında öğretmen adayları tesis ve malzeme eksikliği olduğunu ifade etmişlerdir.

Açıkada (1992) beden eğitimi ve spor eğitimi veren kurumlarda tesis ve laboratuvar eksikliği olduğunu söylemiştir. Yanık (2007) beden eğitimi ve spor yüksekokullarının toplam kalite yönetimi bakımından öğretim elemanları ve öğrenciler tarafından değerlendirildiği araştırmasında bölümlerin, tesis ve malzeme eksikliği yaşadığını belirtmiştir. Çiçek ve Bizati (2002) stajyer beden eğitimi öğretmenleri ile ilgili yaptığı araştırmada öğretmenlerin problem yaşadıkları konuların yıllık plan, ders planı ve günlük ders planı hazırlama konusunda olduğu sonucuna ulaşmıştır. Ayrıca stajyer beden eğitimi öğretmenlerinin sınıf içi disiplin ve uygun öğretim metodu konusunda problemler yaşadıkları sonucuna ulaşılmıştır. Bu sonuçlar yeni mezun olmuş olan beden eğitimi öğretmenlerinin mesleğe hazır olarak başlamadıklarının bir göstergesidir.

Beden eğitimi öğretmenli bölümlerinin sayısı son yıllarda hızla artmış ve 2018 sonunda 84 adet beden eğitimi ve öğretmenliği bölümü mevcut olduğu görülmüştür (ÖSYM, 2017). Nitelikli bir beden eğitimi öğretmeni yetiştirmenin en önemli unsurlarından bir tanesi öğretmenin yetiştiği kurumdur. Bu araştırma ile Milli Eğitim Bakanlığına bağlı okullarda çalışan öğretmenlerin mezun oldukları beden eğitimi öğretmenliği bölümlerinin yeterliliği hakkında görüşlerini incelemektedir.

Bu bağlamda öğretmenlerin, mezun oldukları beden eğitimi ve spor öğretmenliği bölümlerinin okudukları döneme ait program, öğretim elemanları, tesis bakımından görüşlerini alarak bu kurumların beden eğitimi öğretmeni yetiştirmedeki yeterliliklerinin tespiti amaçlanmıştır.

2. Yöntem

Bu bölümde araştırma modeli, araştırma grubu, veri toplama araçları, verilerin analizi ve araştırmanın etik boyutu yer almaktadır.

2.1. Araştırma Modeli

Araştırma, beden eğitimi öğretmenlerinin mezun oldukları bölümlerin yeterliliği hakkında düşüncelerinin tespit edilmesi amacıyla karma yöntem araştırma desenlerinden nitel ve nicel verilerin eş zamanlı olarak toplandığı, ayrı ayrı analiz edildiği ve elde edilen nitel ve nicel sonuçların birlikte yorumlandığı yakınsayan paralel desen kullanılmıştır (Creswell ve Plano Clark, 2015). Bu araştırmada nitel bölümde durum çalışması kullanılmıştır. Durum çalışması araştırması, araştırmacının gerçek yaşam, güncel bir durum ya da belli bir zaman içerisindeki durumun derinlemesine betimlemelerin yapıldığı veya durum temalarının ortaya koyulduğu bir yaklaşımdır (Meriam, 2015; Creswell, 2016). Araştırmada beden eğitimi öğretmenliği bölümlerinin tesis, program ve öğretim elemanı yeterliliği bakımından derinlemesine incelenmiştir. Araştırmanın nicel bölümünde ise beden eğitimi öğretmenlerinin cinsiyetleri ve yaşlarına göre bir farklılık olup olmadığının belirlenmesi için nedensel karşılaştırma kullanılmıştır. Nedensel karşılaştırma, iki veya daha fazla değişken arasındaki ilişkilerin varlığını veya derecesini inceleyen, neden-sonuç ile ilgili ipuçları elde etmek ve incelenen olguları daha iyi anlayabilmek amacıyla yapılan araştırmalardır (Büyüköztürk, 2017).

2.2. Araştırma Grubu

Araştırmada karma yöntem kullanıldığından nitel araştırma grubu ve nicel araştırma grubu ayrı ayrı oluşturulmuştur.

2.2.1. Nitel Araştırma Grubu

Beden eğitimi öğretmenlerinin beden eğitimi öğretmenliği bölümleri hakkında farklı görüşlerinin alınabilmesi ve genelleme yapılabilmesi için amaçlı örnekleme yöntemlerinden maksimum çeşitlilik örnekleme yöntemi uygulanmıştır. Amaçlı örnekleme, kaynakların etkili bir biçimde kullanılması için bilgi yönünden zengin durumların belirlenmesi ve seçilmesi için nitel araştırmalarda sıklıkla kullanılan bir yöntemdir (Patton, 2002). Amaçlı örnekleme yöntemlerinden maksimum çeşitlilik kullanılmıştır. Maksimum çeşitlilik çalışmalarında, çeşitlilik arz eden durumlar arasında ortak olguların tespit edilmesi ve bu çeşitliliğe göre problemin farklı boyutlarını ortaya koymak

amaçlanır (Yıldırım ve Şimşek, 2011). Beden eğitimi öğretmenlerinin hizmet yılları, yaşı, cinsiyetleri, mezun olduğu üniversitesi gibi farklı niteliklere sahip katılımcılar seçilmiştir. Araştırmaya 2012-2013 eğitim öğretim yılında Malatya Millî Eğitim Müdürlüğüne bağlı devlet ve özel okullarında çalışan 20 beden eğitimi öğretmeni katılmıştır.

Tablo 1. Araştırmanın Nitel Bölümüne Katılan Beden Eğitimi Öğretmenlerinin Nitelikleri

Katılımcı Kod	Cinsiyet	Yaş	Hizmet Yılı	Mezun Olduğu Üniversite
B.E.Ö.1	Erkek	23	1	Adnan Menderes Ü.
B.E.Ö.2	Erkek	24	2	Yakınöğü Unv.
B.E.Ö.3	Kadın	27	4	Niğde Ün.
B.E.Ö.4	Erkek	28	5	Dicle Unv.
B.E.Ö.5	Erkek	29	6	Ankara Unv.
B.E.Ö.6	Kadın	29	7	Erciyes Unv.
B.E.Ö.7	Erkek	30	7	Mustafa Kemal U.
B.E.Ö.8	Erkek	31	8	İnönü Unv.
B.E.Ö.9	Erkek	32	9	Akdeniz Unv.
B.E.Ö.10	Erkek	32	10	Van Yüzüncü yıl U.
B.E.Ö.11	Kadın	34	12	Kırıkkale Unv.
B.E.Ö.12	Erkek	35	12	Kafkas Unv.
B.E.Ö.13	Erkek	37	13	Anadolu Unv.
B.E.Ö.14	Kadın	38	15	Ege Ün.
B.E.Ö.15	Erkek	40	18	Atatürk Unv.
B.E.Ö.16	Erkek	42	20	Hacette Unv.
B.E.Ö.17	Kadın	45	21	Uludağ Unv.
B.E.Ö.18	Kadın	48	23	C Celal Bayar Unv.
B.E.Ö.19	Erkek	50	24	Marmara Unv.
B.E.Ö.20	Erkek	55	30	Gazi Unv.

Tablo 1'e göre üzere beden eğitimi öğretmenleri farklı mezuniyet yıllarına ve farklı üniversitelerden mezun olmalarına göre maksimum çeşitlilik yöntemine göre seçilmiştir. Bu şekilde farklı üniversitelerin program ve üniversite niteliklerinin farklılıkları ve ortak problemlerinin incelenmesi amaçlanmıştır

2.2.2. Nicel Araştırma Grubu

Nicel veriler için araştırma grubu 2012-2013 eğitim öğretim yılında Malatya ilinde görev yapan 283 beden eğitimi öğretmeni oluşturmaktadır. Öğretmenlerin kişisel özellikleri aşağıda verilmiştir.

Tablo 2. Araştırmanın Nicel Bölümüne Katılan Beden Eğitimi Öğretmenlerinin Nitelikleri

BE. Öğretmenlerinin Kişisel Özellikleri		f	%
Cinsiyet	Erkek	200	70,7
	Kadın	83	29,3
Yaş	30 yaş ve altı	45	15,9
	31-35 yaş	118	41,7
	36-40 yaş	100	35,3
	41-45 yaş	11	3,9
	45 yaş ve üzeri	9	3,2
Toplam		283	100

2.3. Veri Toplama Araçları

Araştırmada kullanılan nitel veri toplama aracı ve nicel veri toplama aracı bu bölümde verilmiştir.

2.3.1. Nitel Veri Toplama Aracı

Çalışmanın nitel bölümünde araştırmacılar tarafından geliştirilen ve 18 sorudan oluşan yarı yapılandırılmış

görüşme formu ile röportaj yapılmıştır. Yarı Yapılandırılmış görüşme formu araştırmacı görüşülene yöneteceği belli başlı sorular hazırlar ve bu soruları sorar. Ancak görüşme sırasında yeni sorular sorma gereğini de hissederse onları da görüşülen kişiye yöneltir (Yıldırım ve Şimşek, 2011) Mülakat formu taslak soruları alanında uzman 3 öğretim üyesine gönderilmiş gerekli düzetmeler yapıldıktan sonra iki beden eğitimi öğretmeni ile deneme görüşmeleri yapıldıktan sonra son halini almıştır. Görüşmeler okulların spor odalarında yapılmış olup yaklaşık 1-1,5 saat sürmüştür. Görüşmeler veri kaybının yaşanmaması için ses kayıt cihazı ile kayıt altına alıp Word dosyasına aktarılmıştır. Yazılı dosyalar Nvivo 9.00 paket programı yüklenmiştir.

Araştırmanın nitel bölümünün iç geçerliliği için katılımcı teyidi kullanılmıştır. Bu amaçla, beden eğitimi öğretmenlerine görüşmelerin yazılı kayıtları verilerek bildirim ve teyitleri alınmıştır (Merriam, 2016, 265). Araştırmanın güvenilirliği için beden eğitimi öğretmenlerinin yarı-yapılandırılmış görüşme formunda yer alan açık uçlu sorulara verdikleri cevaplar nitel araştırma konusunda uzman başka bir öğretim üyesi tarafından incelenmiş "görüş birliği" ve "görüş ayrılığı" olan kodlar tartışılmış ve gerekli düzenlemeler yapılmıştır. Araştırmanın güvenilirlik hesaplaması için Miles ve Huberman'ın önerdiği güvenilirlik formülü kullanılmıştır (Miles ve Huberman, 1994). Güvenirlik = Görüş Birliği / (Görüş Birliği + Görüş Ayrılığı) Güvenirlik katsayısı 0,84 çıkmıştır. Uzmanlar araştırma için güvenilirlik hesabının 0.70'in üzerinde çıkmasını güvenilir kabul etmektedir (Miles ve Huberman, 1994).

2.3.2. Nicel Veri Toplama Aracı

Çalışmanın nicel bölümünde araştırmacılar tarafından geliştirilen "Beden Eğitimi ve Spor Öğretmenliği Bölümlerinin Yeterliliği Ölçeği" (BESÖBYÖ) kullanılmıştır (Uğraş, 2013). Ölçek 21 maddeden oluşan, üç faktörlü (öğretim programı yeterliliği, öğretim elemanı yeterliliği, tesis yeterliliği) ve likert tipi 5'li dereceli tipte ölçekleme türüne sahiptir.

2.4. Verilerin Analizi

Araştırmada nitel ve nicel veri toplama araçları ile ayrı ayrı toplanan verilere ayrı ayrı analizleri yapılmıştır.

2.4.1. Nitel Veri Analizi

Görüşmeler sonucu elde edilen nitel veriler Nvivo 9.00 yüklendikten sonra betimsel ve içerik analizleri yapılmıştır. Betimsel analizde araştırmacılar ayrıntılı tanımlamalar oluşturmakta, kodlar, kategoriler ve temalar aracılığı ile kendi görüşlerinin ya da literatürdeki bilgilerin ışında yorumlanır (Cresswell, 2016). Beden eğitimi öğretmenleriyle yapılan görüşmeler sonucu elde edilen veriler kod, kategori ve temalara ayrılarak içerik analizleri yapılmıştır. Katılımcılara B.E.Ö.1, B.E.Ö.4 vb. kodlar verilmiştir.

2.4.2. Nicel Veri Analizi

Nicel verilerin analizi için BESÖBYÖ'nin Öğretim Programı Yeterliliği, Öğretim Elemanı Yeterliliği ve Tesis Yeterliliği alt boyutlarından elde edilen verilerin normal dağılıp dağılmadıkları Kolmogrov-Smirnov testi ile

sınanmış ve bu sına sonucunda verilerin normal dağılmadıkları saptanmıştır. Bu nedenle istatistikî analizlerde nonparametrik testlerin uygulanmasına karar verilmiş ve böylece ikili karşılaştırmalar için Mann-Whitney U Testi ve çoklu karşılaştırmalar için Kruskal-Wallis H Testi ve Bonferroni düzeltilmeli Mann-Whitney U Testi yöntemleri kullanılmıştır. Anlamlılık değeri için $\alpha=0.05$ değeri kritik nokta olarak belirlenmiştir.

2.5. Araştırmanın Etik Boyutu

Araştırmanın yapılabilmesi için Malatya Milli Eğitim Müdürlüğünden gerekli izinler alınmıştır. Ayrıca katılımcı öğretmenlere “Bilgilendirilmiş Gönüllü Olur Formu” imzalatılmıştır.

3. Bulgular ve Yorum

Araştırmanın nitel bölümünde ise beden eğitimi öğretmenlerinin mezun oldukları bölümlerle ilgili düşüncelerinin içerik analizi yapılmıştır. Araştırmanın nicel boyutunda, BESÖBYÖ’den elde edilen veriler analiz edilmiştir. Beden eğitimi öğretmenlerinin mezun oldukları beden eğitimi öğretmenliği bölümlerinin yeterliliği ile ilgili cinsiyetlerine ve yaşlarına göre anlamlı bir farklılık gösterip göstermediği sorusuna yanıt aranmıştır.

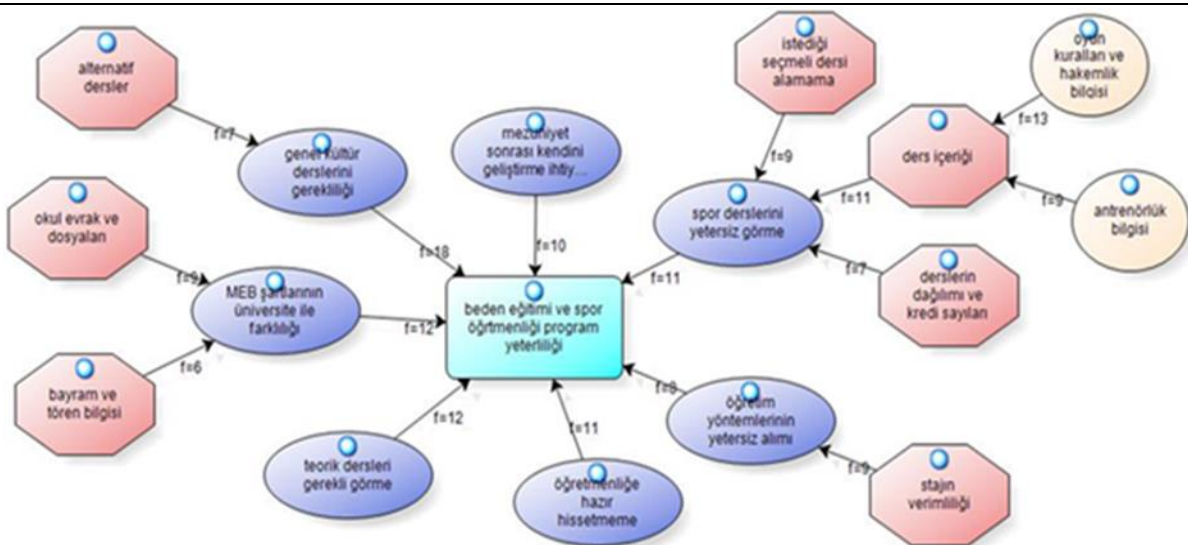
3.1. Nitel bulgular

İçerik analizi sonucunda öğretmenlerin beden eğitimi ve spor bölümü yeterlilikleri ile ilgili görüşleri “Öğretim Program Yeterliliği”, “Öğretim Elemanı Yeterliliği” ve “Tesis ve Sosyal İmkanların Yeterliliği” olarak üç tema biçiminde belirlenmiştir. Bu bölümde temalara ait kategoriler, kodlar ve bunlara ait kodlamalar verilmiştir.

Öğretim Programı Yeterliliği Teması

“Öğretim programı yeterliliği teması” 7 kategori ve bunlara bağlı 9 kodlamadan oluşmuştur. Bu bölümde kategorilerin isimleri ve frekans sayıları verilmiştir. Bu kategoriler; “Milli Eğitim Bakanlığı şartlarının üniversite eğitimi ile farklılığı

Şekil 1. Öğretim Programı Yeterliliği Teması

($f=12$)”, “Öğretmenliğe hazır hissetmeme ($f=11$)”, “Spor derslerini yetersiz görme ($f=11$)”, “Mezuniyetten sonra kendini geliştirme ihtiyacı ($f=10$)” Öğretim yöntemlerinin yetersiz alımı ($f=8$) “Genel kültür derslerini gerekliliği ($f=18$) ve “Teorik dersleri gerekli görmedir. ($f=12$)” Milli Eğitim Bakanlığı şartlarının üniversite eğitimi ile farklılığı alt kategorisinde beden eğitimi öğretmenleri verdikleri cevaplarda okudukları dönemde verilen eğitimin göreve başladıktan sonra aldıkları eğitimin uygulamada farklılıklar gösterdiğini belirtmişlerdir. Milli eğitim bakanlığının çok önemli olarak gördükleri bazı bilgilerin üniversitede hiç almadıklarını ya da çok az aldıklarını ifade etmişlerdir. *B.E.Ö.5: “Hentbol, basketbol, ritim eğitimi ve dans, yüzme, tenis, masa tenisi bu dersleri alamadım diğer dersleri seçince bu dersleri hiç alamadım bu dersler zorunlu olmalı. Öğretmenlikte her türden branş karşımıza çıkıyor. Birazda olsa bilgi sahibi olmamız gerekir bence”.* Beden eğitimi öğretmenleri üniversitede almadıkları veya eksik aldıkları dersler nedeniyle göreve başladıkları ilk yıllarda zorluklar yaşadıkları söylenebilir. Öğretmenliğe hazır hissetmeme kategorisinde beden eğitimi öğretmenleri göreve başladıkları ilk dönemlerde öğretmenliğe kendilerini çok hazır hissetmediklerini belirtmişlerdir. *B.E.Ö.2: “Şunu söyleyebilirim öğretmenliğe yeni başladım fakat birçok konuda kendimi eksik hissediyorum. Bildiklerimi de nasıl aktaracağım konusunda kendimi çok tecrübesiz hissediyorum”.* Milli Eğitim Bakanlığı şartları, öğretmenlik programının içeriği, öğretmenlik uygulamasının yetersizliği, ders içeriği gibi nedenler göstererek kendilerini hazır hissetmedikleri sonucu ortaya çıkmıştır. Spor derslerini yetersiz görme kategorisinde beden eğitimi öğretmenleri spor derslerini eğitim ve öğretim dönemleri boyunca istediği seçmeli dersi alamama, ders içeriği, derslerin dağılımı, kredi sayısı, oyun kuralları ve antrenörlük bilgisi açısından yeterli eğitimi almadıklarını düşünmektedirler.

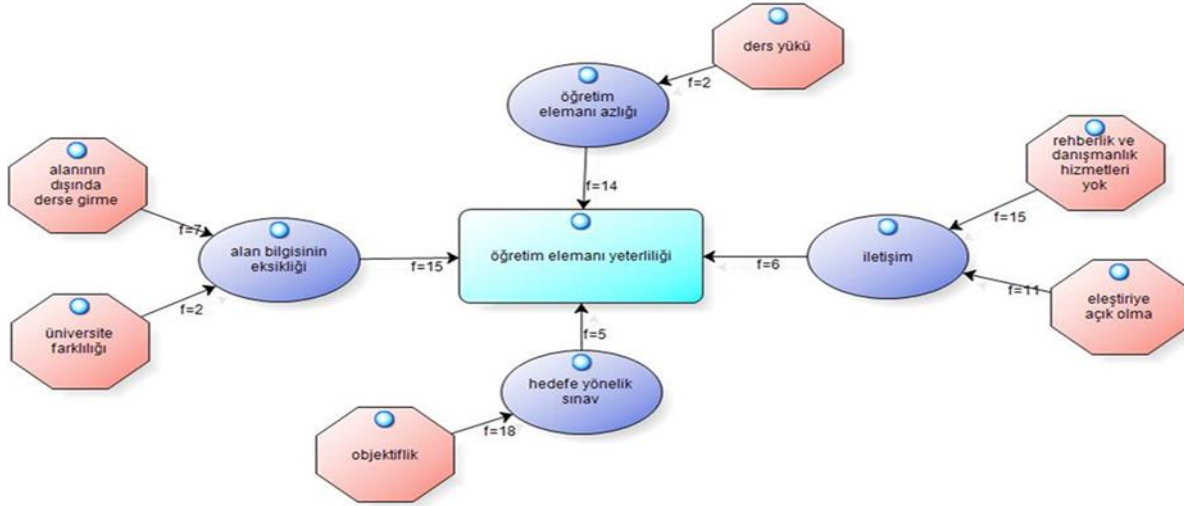
B.E.Ö.8: "Görmediğim uygulamalı dersler çoğunlukta. Bazı temel branşları seçtiğimiz zaman diğerlerini seçemiyorduk. Bu yüzden voleybol dersini hiç almadım. Öğretmenlikte bunları uygulamakta zorluk yaşadım." Bu ifadeye bakıldığı zaman öğretmenlik programının eksikliğinden kaynaklanan problemlerin yaşandığı görülmektedir. Mezuniyetten sonra kendini geliştirme ihtiyacı alt boyutunda öğretmenler ifadelerinde lisans dönemindeki eğitimin açığını kapatabilmek için çeşitli yollardan kendilerini geliştirme ihtiyacının doğduğunu belirtmişlerdir. *B.E.Ö.1: "Daha yeni öğretmen olduğum için eksikliklerim yavaş yavaş ortaya çıkıyor. Tecrübeli öğretmenlerden sorarak öğreniyorum. Ya da internetten araştırıyorum."* Beden eğitimi öğretmenleri mesleğe başladıklarında lisanstan kaynaklanan eksiklikler nedeniyle kendilerini geliştirme ihtiyacı olduklarını belirtmişlerdir. Öğretim yöntemlerinin yetersiz alımı kategorisinde beden eğitimi öğretmenleri öğretmenliğe başladıklarında bilgi sahibi olduğu konularda bile öğrencilere aktarmada problem yaşadıkları veya bunu nasıl yapacaklarını bilmedikleri konusunu belirtmişlerdir. *B.E.Ö.11: "Sporcu gibi yetişmektense daha çok nasıl öğreteceğimizi öğrenseydik daha iyi olurdu".* Beden eğitimi öğretmenleri öğrenciye konuları aktarmada problem yaşadıkları, öğretim yöntem ve tekniklerini iyi bir şekilde alamadıklarını aynı zaman stajın verimli geçmediğini belirtmişlerdir. Genel kültür derslerini gerekliliği altı boyutunda beden eğitimi öğretmenlerinin bazıları genel kültür derslerini gerekli bazıları ise gereksiz görmektedir. Öğretmenler ifadelerinde, alternatif bazı derslerin koyulabileceğini veya İngilizce ders saatinin artırılması gerektiğini belirtmişlerdir. Genel kültür derslerini gereksiz gören öğretmenler, bu derslerin yerine daha fazla spor dersi olabileceğini ifade etmişlerdir. Teorik dersleri gerekli görme alt boyutunda öğretmenler görüşmelerde teorik derslerin çok gerekli olduğunu mutlaka programda yer alması gerektiğini ve bir öğretmenin teorik derslerden aldıkları bilgilere sahip olması gerektiğini belirtmişlerdir.

Öğretim Elemanı Yeterliliği Teması

Öğretim elemanı yeterliliği teması altında kategoriler ve frekansları "Alan bilgisinin eksikliği" (f=15), "Öğretim elemanı azlığı" (f=14), "İletişim" (f=6), ve "Hedefe yönelik sınav" (f=5) kategorisi olarak dağılım göstermiştir. Alan bilgisinin yeterliliği kategorisinde beden eğitimi öğretmenleri özellikle spor dersine giren öğretim elemanların bir bölümünün ders içeriği bilgisi, ders işleme yöntemleri gibi konularda yetersiz olduklarını bir kısmı da yeterli olduklarını belirtmişlerdir. *B.E.Ö.7: "Bazı hocaların basketbola girdiklerini biliyorum. Sonra anatomiye sonra step aerobik dersine giriyor. Bu bence garip. Hepsinde çok iyi olamazsın ki."* İfadelerden, bu sorunun öğretim elemanlarının kendi alanı dışında derse girmeleri olduğunu belirtmişlerdir. *B.E.Ö.18: "Bence hocalarımız genelde çok kaliteli idi. Profesör ve doçent sayısı fazlaydı. Zaten bizim bölüm eski ve köklü bir okuldu."* Diğer bulgulardan bir tanesi üniversite mezuniyetine göre göre öğretim elemanı yeterliliğinin değişmesidir. Öğretim elemanı azlığı kategorisinde beden eğitimi öğretmenleri okudukları dönemde öğretim elemanlarını sayı olarak yeterli olmadıklarını ve ders yüklerinin fazla olduklarını söylemişlerdir. *B.E.Ö.10: "Bazı seçmek istediğimiz dersleri hoca yetersizliğinden dolayı dersleri açamıyorlardı. Tenis*

dersini seçmek istedim. Hocası olmadığı için ders açılmadı." *B.E.Ö.12: "Bazı hocaların eksikliği yüzünden bir hoca 3 derse giriyordu onlarda hepsini aynı verimlilikle anlatamıyorlardı."* Öğretim elemanı azlığı, öğretim elemanlarının girdikleri ders sayılarının artmasına neden olduğu öğretmenlerin ifadelerinden anlaşılmaktadır. İletişim kategorisinde öğretmenler, okudukları dönemde öğretim elemanları ile genelde iletişimlerinin öğretim elemanının tavır ve kalitelerine göre değiştiğini belirtmişlerdir. *B.E.Ö.17: "Bu hocamın kalitesiyle paralel iyi hocaysa kendini yenileyen, bakımlı iletişime açık kişi oluyor. Bu bence ne kadar kendini geliştirmiş olmasıyla doğru orantılı olan bir şey alanında iyi olan diğer özellikleri de beraberinde getiriyor."* Beden eğitimi öğretmenleri derslerde niteliklerinin iyi olduklarını düşündüğü öğretim elemanlarının iletişimlerinin daha iyi olduklarını söylemişlerdir. Beden eğitimi öğretmenleri, üniversitedeki rehberlik ve danışmanlık hizmetlerinin yetersiz olduğunu, öğretmenlik yaşantısı ile ilgili bilgilendirme yapılması gerektiğini belirtmişlerdir. Eleştiriye açık olma konusunda tam bir genelleme yapmadıklarını, bir kısmının eleştiriye açık bir kısmının ise eleştiriye kapalı öğretim elemanlarının olduğunu ifade etmişlerdir. Hedefe yönelik sınav kategorisinde beden eğitimi öğretmenleri okudukları dönemde özellikle uygulamalı derslerde sınavların farklı olması gerektiğini, sporcu olarak yetişmediklerini, öğretmen olacaklarını belirtmişler, sınavlarında bu mantığa göre olması gerektiğini söylemişlerdir. *B.E.Ö.13: "Benim anlamadığım üniversiteye uygulamalı sınavla seçildik ve belli yetenekte olan kişilerdik bizi spor derslerinde yine iyi top sürebiliyor muyum, iyi koşabiliyor muyum, iyi atabiliyor muyum diye benim performansımı ölçüyorlar. Biz beden eğitimi öğretmeni olacağız. Bu becerileri nasıl öğretmemiz gerektiği üzerine bir eğitim almalıydık. Sürekli bizim performansımızı ölçtüler. O da olsun ama bizim öğreticiliğimiz üzerine bir değerlendirme yapılması gerektiği."* Öğretmenler değerlendirme sisteminde bir problem olduğunu ifade etmişlerdir. Sınavlarda öğretim elemanlarının büyük bir çoğunluğunun objektif olduğu tespit edilmiştir. Bazı öğretmenler ise öğretim elemanlarının objektif olmadıklarından yakınmışlardır.

Şekil 2. Öğretim Elemanı Yeterliliği Teması

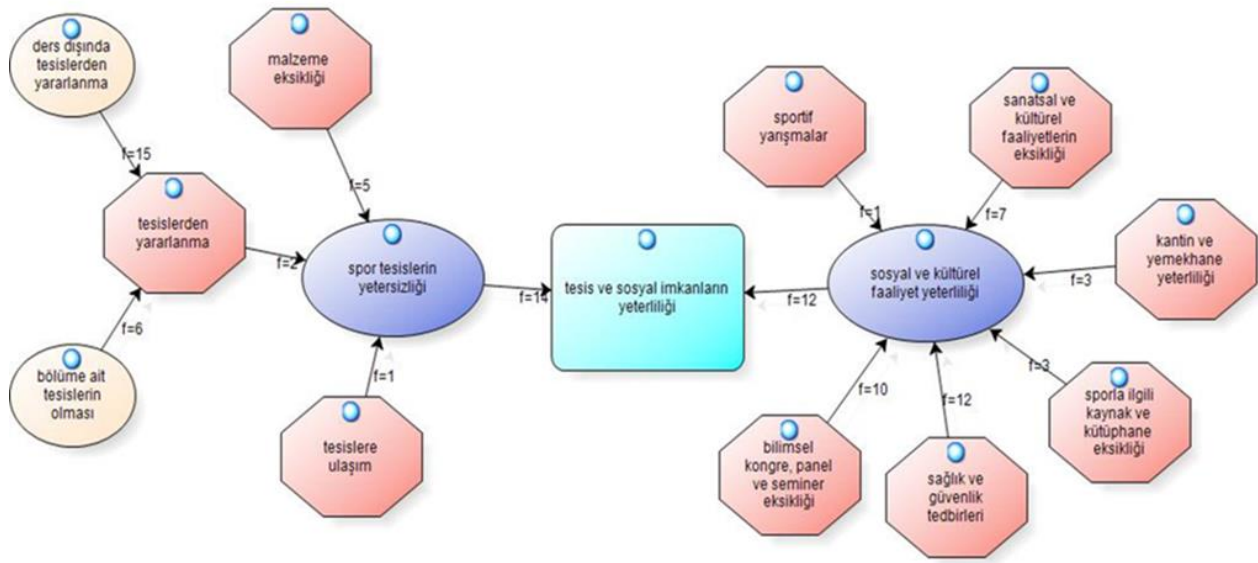

Tesis ve Sosyal İmkânların Yeterliliği teması

Tesis ve Sosyal İmkânların Yeterliliği Teması, “Spor tesislerinin yetersizliği” (f=14) ve “Sosyal ve kültürel faaliyet yeterliliği” (f=12) kategorilerinden oluşmuştur. Spor tesisleri yetersizliği kategorisinde öğretmenler tesislerden yararlanmada sorunlar yaşadıklarını belirtmişlerdir. *B.E.Ö.10: “Tesisler yetersizdi. Salon ortak kullanımlıydı. Üniversiteye değil bölüme ait tesisler olmalıydı.”* Özellikle dersler dışında tesisleri kullanamadıklarından yakınmışlardır. Dersler dışında tesislerden yararlanmadıklarını içeren ifadeler ortaya çıkmıştır. Bunun sebeplerinden en önemlisinin tesislerin bölüme ait olmaması olduğunu ifade etmişlerdir. Tesislerin üniversitenin genel kullanımına açık olması veya gençlik spor genel müdürlüğünün tesislerinin kullanılması sebebiyle ders dışında spor tesislerinden yararlanamadıklarını düşünmektedirler. *B.E.Ö.7: “Tesis konusu bizim dönemde başlı başına bir problemdi. Salon için meslek yüksekokuluna geliyorduk. Atletizm için gençlik sporun stadı yüzme için yine merkezdeki havuza geliyorduk. Diğer dersler için tekrar kampüse geliyorduk. Bu konuda çok sorun yaşadık.”* Beden eğitimi öğretmenleri öğrenci oldukları dönemde tesislerin kendi bölümlerine ait olmaması nedeniyle dersliklere ve spor tesislerine ulaşım konusunda bazı sıkıntılar yaşadıkları anlaşılmaktadır. Beden eğitimi öğretmenleri tesislerin eksikliği yanında spor malzemelerinin de eksik ve yetersiz olduğunu belirtmişlerdir. Derslerin malzeme eksikliği nedeniyle verimli geçmediğini söylemişlerdir. Bu bulgular beden eğitimi öğretmeni yetiştiren kurumların bazılarının tesis ve malzeme konusunda ciddi problemlerin olduğunu göstermektedir. Sosyal ve kültürel faaliyetlerin kategorisinde beden eğitimi öğretmenleri okudukları dönemde özellikle sporla ilgili bilimsel kongre, sempozyum ve panellerin yeterince yapılmadığını söylemişlerdir. Bu faaliyetlerin daha fazla olması gerektiğini belirtmişlerdir. Bilimsel kongre, panel ve seminer eksikliği kavramının görüşmelerdeki frekansı 10 olarak tespit edilmiştir. Sağlık ve güvenlik tedbirlerinin üniversitelere göre farklılık gösterdiği tespit edilip birçok beden eğitimi öğretmeni hiçbir sağlık önleminin olmadığını söylemişlerdir. Sağlık ve güvenlik tedbirleri kavramının frekansı 12 olarak belirlenmiştir.

Beden eğitimi öğretmenlerinin bazıları üniversite imkânlarının yetersiz olması nedeniyle araştırma yapacakları, sporla ilgili dokümanları bulabilecekleri kütüphanelerin olmamasından ya da yetersiz olduğundan söz etmişlerdir. Sporla ilgili kaynak ve kütüphane yetersizliği kavramının frekans sayısı 3 olarak tespit edilmiştir. Öğretmenler bir kısmı okudukları dönemde kantin ve yemekhanenin yeterli hizmet vermediğini düşünmektedirler. Bu kavramın frekans sayısı 3 olarak belirlenmiştir. Üniversitelerde bahar şenlikleri dışında sanatsal ve kültürel faaliyetlerin yeterli olmadığı öğretmenlerin ifadelerden çıkarılabilir. Üniversitenin ve şehir imkânların bu faaliyetlerin yeterli olmamasının sebebi olarak görmektedirler. Sanatsal ve kültürel faaliyetlerin eksikliği kavramı frekans sayısı 7 olarak tespit edilmiştir.

Şekil 3. Tesis ve Sosyal İmkanların Yeterliliği Teması

3.2. Nicel Bulgular

Araştırmanın nicel bölümünde beden eğitimi öğretmenlerinin beden eğitimi öğretmenliği bölümlerinin

yeterliliği ile ilgili cinsiyet ve yaşlarına göre farklılığın tespit edilmesi amacıyla Mann Whitney U ve Kruskal Wallis testi sonuçları verilmiştir.

Tablo 3. Öğretmenlerin Cinsiyetlerine Göre Mann Whitney U Testi Sonuçları

	Cinsiyetler	n	x	Ss	Mann-Whitney U	p
Öğretim Programı Yeterliliği	Erkek	200	3,01	0,82	8023,500	0,658
	Kadın	83	2,96	0,86		
Öğretim Elemanı Yeterliliği	Erkek	200	3,17	0,85	8141,500	0,800
	Kadın	83	3,20	0,86		
Tesis Yeterliliği	Erkek	200	3,16	0,64	7797,000	0,421
	Kadın	83	3,09	0,62		

Tablo 3'te beden eğitimi öğretmenlerinin cinsiyetlerine göre beden eğitimi ve spor öğretmenliği bölümü yeterlilik alt boyutları ile ilgili aldıkları puanlar verilmiştir. Öğretim programı yeterliliği alt boyutu incelendiğinde erkek öğretmenlerin puanlarının ($\bar{x}=3,01$) kadın öğretmenlerin puanlarından ($\bar{x}=2,96$) yüksek olduğu bulunmuştur. Ancak öğretmenlerin cinsiyetlerine göre öğretim programı yeterlilik puanları arasındaki bu fark istatistiksel açıdan anlamlı bulunmamıştır ($p>0,05$). Öğretim elemanı yeterliliği alt boyutu incelendiğinde kadın öğretmenlerin puanlarının

($\bar{x}=3,20$) erkek öğretmenlerin puanlarından ($\bar{x}=3,17$) yüksek olduğu bulunmuştur. Ancak öğretmenlerin cinsiyetlerine göre öğretim elemanı yeterlilik puanları arasındaki bu fark istatistiksel açıdan anlamlı bulunmamıştır ($p>0,05$). Tesis yeterliliği alt boyutu incelendiğinde erkek öğretmenlerin puanlarının ($\bar{x}=3,16$) kadın öğretmenlerin puanlarından ($\bar{x}=3,09$) yüksek olduğu bulunmuştur. Ancak öğretmenlerin cinsiyetlerine göre öğretim elemanı yeterlilik puanları arasındaki bu fark istatistiksel açıdan anlamlı bulunmamıştır ($p>0,05$).

Tablo 4. Beden Eğitimi Öğretmenlerinin Yaşlarına Göre Kruskal Wallis Testi Sonuçları

	Yaşlar	N	x	ss	Kruskal Wallis H	df	p	Grup	P
Öğretim Programı Yeterliliği	30 yaş ve altı (1)	45	2,96	0,89	7,803	4	,099		
	31-35 yaş (2)	118	2,90	0,79					
	36-40 yaş (3)	100	3,01	0,82					
	41-45 yaş (4)	11	3,52	0,84					
	46 yaş ve üzeri (5)	9	3,55	0,94					
Öğretim Elemanı Yeterliliği	30 yaş ve altı (1)	45	3,21	0,74	28,126	4	,000*	1-4	0,001*
	31-35 yaş (2)	118	3,39	0,81				1-5	0,001*
	36-40 yaş (3)	100	3,11	0,87				2-4	0,000*
	41-45 yaş (4)	11	2,31	0,72				2-5	0,000*
	46 yaş ve üzeri (5)	9	2,23	0,51				3-5	0,003*
Tesis Yeterliliği	30 yaş ve altı (1)	45	3,04	0,54	12,114	4	,017*	2-5	0,003*
	31-35 yaş (2)	118	3,21	0,65					
	36-40 yaş (3)	100	3,18	0,64					
	41-45 yaş (4)	11	2,83	0,74					
	46 yaş ve üzeri (5)	9	2,63	0,41					

Tablo 4'te beden eğitimi öğretmenlerinin yaşlarına göre beden eğitimi ve spor öğretmenliği bölümü yeterlilik alt boyutları ile ilgili aldıkları puanlar verilmiştir. Öğretim programı yeterliliği alt boyutu incelendiğinde öğretmenlerin yaşlarına göre aldıkları puanlar arasında istatistiksel açıdan anlamlı fark bulunmamıştır ($p>0,05$). Öğretim elemanı yeterliliği ve tesis yeterliliği alt boyutu incelendiğinde öğretmenlerin yaşlarına göre aldıkları puanlar arasında istatistiksel açıdan anlamlı fark bulunmuştur. Öğretim elemanı yeterliliği boyutundaki farkın hangi iki grup arasında kaynaklandığını belirlemek amacıyla Bonferroni düzeltmeli Mann-Whitney U Testi yapılmıştır. Yapılan ikili karşılaştırmalar sonucunda bu farklılıkların, 30 yaş ve altı ile 41-45 yaş, 30 yaş ve altı ile 46 yaş ve üzeri, 31-35 yaş ile 41-45 yaş, 31-35 yaş ile 46 ve 36-40 yaş ile 46 yaş ve üzeri grupları arasında olduğu tespit edilmiştir. Tesis yeterliliği alt boyutu incelendiğinde öğretmenlerin yaşlarına göre aldıkları puanlar arasında istatistiksel açıdan anlamlı fark bulunmuştur. Yapılan ikili karşılaştırmalar sonucunda bu farklılığın, 31-35 yaş ile 46 yaş ve üzeri grupları arasında kaynaklandığı görülmüştür.

4. Sonuç ve Öneriler

Beden eğitimi öğretmenleriyle yapılan görüşmeler sonucunda öğretim programı yeterliliği teması sonucu ortaya çıkmıştır. Beden eğitimi öğretmenleri mesleklerine başladıkları ilk yıllarda bir takım mesleki problemler yaşadıklarını ifade etmişlerdir. Öğretmenler, bunun nedeni olarak lisans eğitimi ile Milli Eğitim Bakanlığındaki eğitimin farklılıkları göstermişlerdir. Bulca, Saçlı, Kangalgil ve Demirhan (2012) beden eğitimi öğretmenlik programı ile Milli Eğitim Bakanlığına bağlı okullarda okutulan beden eğitimi dersi içeriğinin paralellik göstermesi gerektiğini ifade etmişlerdir. Harmandar (2010), Avrupa birliğine bağlı ülkelerin ders programlarını incelediği çalışmasında Türkiye'deki beden eğitimi bölümlerinin kredi sayılarının diğer ülkelere göre daha az olduğu tespit etmiştir. Öğretmen adayları, NSA 240, Loughborough 360 ve Thrace Democritus Üniversitelerinde 240 kredi alarak eğitimlerini tamamlamaktadırlar. Türkiye'de ise 158 krediden oluşmaktadır. Yalız (2006) çalışmasında alan bilgisi seçmeli derslerin beden eğitimi öğretmenliği bölümündeki öğrencilerin ihtiyaç ve isteklerine göre seçmeli derslerin açılmadığı sonucuna ulaşmıştır. Uğraş, Güllü, Eroğlu ve Özen (2017) beden eğitimi öğretmenlerinin lisans döneminde evrak ve dosyalar ile ilgili dersler verilmesi gerektiğini, bu bilgilerin verilmemesinden kaynaklı öğretmenlerin mesleğin ilk yıllarında problemler yaşadıklarını tespit etmişlerdir. Öğretmen adayı sınıf yönetimi konusunda da bir deneyim kazanmaktadır. Yapılan çalışmalarda öğretmen adaylarının stajın; öğrencilerle ilişkiler, eğitim ortamı, öğretim yöntemlerini sahada uygulama ve deneyim kazanma konusunda önemli bir role sahip olduğu sonucuna ulaşılmıştır (Demircan, 2007; Özay Köse, 2014; Yenilmez ve Ata, 2012). Fakat araştırmalarda stajın verimliliği ile ilgili bir takım problemlerin yaşandığı ile ilgili sonuçlara ulaşılmıştır (Atmış, 2013; Eraslan, 2009; Yılmaz, 2011). Bu araştırma sonuçlarına göre beden eğitimi öğretmenleri lisanstaki öğretim programından kaynaklı sorunlar yaşadıklarını, bunun nedeni olarak iyi bir eğitim alamadıklarını ifade etmişlerdir. Bu sonuç diğer araştırma bulguları ile paralellik göstermektedir. Beden eğitimi öğretmenlerinin lisans döneminde staj ya da diğer bir deyişle

okul deneyimi dersinin yeterli olmamasından kaynaklı bir takım sorunlar yaşamamaları için öğretmenlik lisans programında düzenlemelerin yapılması gerektiğinin bir göstergesi olabilir.

Öğretim elemanı yeterliliği teması sonuçlarına göre öğretim elemanı niteliği ve niceliği konusunda problemlerin yaşandığı sonucuna ulaşılmıştır. Can ve Durukan (1999) Cumhuriyetten günümüze öğretmen yetiştirilmesi çalışmasında öğretmen yetiştiren kurumların fiziki yetersizlerinden ve kapasitesinin üzerinde öğrenci alınmaması gerektiğinden bahsetmişler. Yalız (2006) çalışmasında öğrencilerin istedikleri dersi seçemediği sonucuna ulaşmıştır. Bunun nedeni öğretim elemanı sayısı ile ilgili sıkıntıların var olduğunun bir göstergesidir. Koçak, Tuncel ve Tuncel (2011) yaptıkları SWOT analizinde beden eğitimi ve spor yükseköğretim kurumlarının zayıf yönleri içerisinde nitelikli öğretim elemanı eksikliği bulgusuna ulaşmıştır. Demirhan ve Açıkkada (1997) Türkiye ve Avrupa ülkelerinde beden eğitimi yetiştiren kurumlar üzerine yaptığı çalışmada Türkiye'de öğrenci başına düşen öğretim elemanı sayısının Avrupa ülkelerine göre düşük olduğunu belirtmişlerdir. Koçak ve Tuncel (2011) öğretim elemanı başına düşen öğrenci sayısının fazla olduğunu ifade etmişlerdir. Dohman ve Özmaden de (2008) yetişmiş öğretim elemanı eksikliği olduğunu belirtmişlerdir. Son yıllarda hızla açılan devlet ve vakıf üniversiteleri beraberinde nitelik sorunlarını da getirmiştir. Açılan bölümlerin ihtiyaçlarını karşılayacak yetişmiş öğretim elemanı sayısı ve niteliği soru işareti olarak göze çarpmaktadır. Bu nedenler öğretmen yetiştirmede nitelik sorununu da beraberinde getirmektedir.

Tesis ve sosyal imkânlar temasında beden eğitimi öğretmenleri genellikle tesis ve sosyal imkânlar konusunda problemler yaşadıklarını ifade etmişlerdir. Birçok araştırma beden eğitimi ve spor eğitimi veren kurumların, derslik, laboratuvar, araç - gereç, kütüphane, spor salonu, yüzme havuzu ve benzeri sorunları olduğu sonucuna ulaşmışlardır (Açıkkada, 1992; Can ve Durukan, 1999; Dohman ve Özmaden, 2008; Temel ve Sunay, 2002; Yanık, 2007). Beden eğitimi yetiştiren bölümlerin hızla artması, gerekli altyapının ve şartların sağlanmaması öğretmen yetiştirmede nitelik sorunları da yanında getirmiştir.

Bu sonuçlar doğrultusunda şu önerilerde bulunulabilir.

- Spor eğitimi veren kurumların tesis, öğretim elemanı, program ihtiyaçlarının eksikliklerin belirlenmesi sağlanabilir.
- Öğretim elemanı yeterliliğini nitelik ve nicelik bakımından iyileştirici düzenlemeler yapılması sağlanabilir. Örnek olarak öğretim elemanı alımının artırılması ve öğretim üyesi yeterli olan üniversitelerin öğretim elemanı yetiştirmede daha etkin kullanılması sağlanabilir.
- Öğretim programlarının toplumun, Milli Eğitim Bakanlığının ve çağın gereklerine uygun olarak ihtiyaçların belirlenmesi ve buna göre düzenlenmesi önerilebilir.
- Beden eğitimi ve spor öğretmenliği bölümlerinde ders çeşitliliğinin artırılması ve seçmeli ders sayısının artırılması önerilebilir.
- Bölümlerin açılma kriterleri belirlenirken, fiziki donanım, öğretim elemanları ve sosyal-kültürel kriterleri getiren bölümlerin açılmasına onay verilmesi sağlanabilir.

Kaynakça

- Açıkada, C. (1992). Beden eğitimi ve spor öğretmeni yetiştirmede müfredat programı sorunları. *Spor Bilimleri Dergisi*, 4(3), 3-13.
- Atmış, S. (2013). *Sınıf öğretmeni adaylarının öğretmenlik uygulaması sürecini değerlendirmelerine yönelik görüşlerinin incelenmesi*. Yüksek Lisans Tezi. Trabzon: Karadeniz Teknik Üniversitesi.
- Barlı, Ö., Bilgili B., Çelik, S., & Bayrakçeken, S. (2005). İlköğretim okul öğretmenlerinin motivasyonları: farklılıkların ve sorunların araştırılması. *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Elektronik Dergisi*, 5(1), 391-417.
- Bilge, N. (1989). *Türkiye’de beden eğitimi öğretmenin yetiştirilmesi*. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Bulca Y., Saçlı, F., Kangalgil, M., & Demirhan, G. (2012). Beden eğitimi öğretmenlerinin öğretmen yetiştirme programına ilişkin görüşleri. *Eğitim ve Bilim Dergisi*, 37(165), 81-92.
- Büyüköztürk, Ş. (2004). *Sosyal bilimler için veri analizi el kitabı*. Ankara: Pegem Akademi Yayıncılık.
- Büyüköztürk, Ş., Çakmak, E. K., Akgün, Ö. E., Karadeniz, Ş., & Demirel, F. (2017). *Bilimsel araştırma yöntemleri*. Ankara: Pegem Akademi Yayıncılık.
- Can, S., Can, Ş., & Durukan, E. (1999). Cumhuriyetten günümüze öğretmen ve öğretmenin yetiştirilmesi. *Atatürk Üniversitesi Beden Eğitimi ve Spor Bilimleri Dergisi*, 1(1), 61-70.
- Creswell, J. W. (2016). *Nitel araştırma yöntemleri: beş yaklaşıma göre nitel araştırma ve araştırma deseni*. Ankara: Siyasal Kitabevi.
- Creswell, J. W., & Clark, V. L. P. (2015). *Karma yöntem araştırmaları: tasarımı ve yürütülmesi*. (İkinci Baskıdan Çeviri) (Cev. Ed. Y. Dede ve S. B. Demir). Ankara: Anı Yayıncılık.
- Çiçek, Ş., & Bizati, Ö. (2002). Stajyer beden eğitimi öğretmenliğinde rehberlik sorunu: diğer alandan mı?, diğer okuldan mı?. *Gazi Beden Eğitimi ve Spor Bilimleri Dergisi*, 7(3), 25-34.
- Demircan, C. (2007). Okul deneyimi II dersine yönelik öğrenci görüşlerinin incelenmesi (Mersin Üniversitesi Örneği). *Mersin Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 3(2), 119-132.
- Demirhan G. (2003). Beden eğitimi öğretmenlerinin beden eğitimi ve spora ilişkin felsefi görüşleri. *Spor Bilimler Dergisi*, 13(2), 38-66.
- Demirhan, G., & Açıkada, C. (1997). Türkiye ve Avrupa ülkelerinde beden eğitimi öğretmeni yetiştiren bazı yükseköğretim kurumlarının öğrenci, öğretim elemanı ve dersler boyutuyla karşılaştırılması. *Spor Bilimleri Dergisi*, 8(2), 4-25.
- Doğan, S., & Koçak, O. (2014). Okul yöneticilerinin sosyal iletişim becerileri ile öğretmenlerin motivasyon düzeyleri arasındaki ilişki. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Yönetimi*, 20(2), 191-216.
- Dohman, Z., & Özmaden, M. (2008). Beden eğitimi ve spor öğretmenliği bölümlerinde öğretmen yetiştirme sorunları. *Atatürk Journal of Physical Education and Sport Science*, 10(4), 3-17.
- Eraslan, A. (2009). İlköğretim matematik öğretmen adaylarının öğretmenlik uygulaması üzerine Görüşleri. *Necatibey Eğitim Fakültesi Elektronik Fen ve Matematik Eğitimi Dergisi*, 3(1), 207-221.
- Friedman, E. D. (1983). The Pupils image of the physical education teacher and suggestions for changing attitudes in teacher training. *International Journal of Physical Education*, 20(2), 15-18.
- Koçak, F., Tuncel, S. D., & Tuncel, F. (2011). Beden eğitimi ve spor yüksekokullarında stratejik yönetim uygulaması (Swot Analizi). *Uluslararası Hakemli Akademik Sosyal Bilimler Dergisi*, 1(2), 85-92.
- Merriam, S. B. (2015). *Qualitative research a guide to design and implementation*. Çeviri: Turan S. Nitel Araştırma Desen ve Uygulama İçin Bir Rehber. Ankara: Nobel Yayıncılık.
- Miles, B. M., & Huberman, M. A. (1994). *Qualitative data analysis: an expanded sourcebook*. 2nd Edition. California: SAGE Publications.
- ÖSYM (2017). *ÖSYS Yükseköğretim Programlarına Ek Yerleştirme Kılavuzu*. (Erişim Tarihi: 13.02.2017), <http://www.osym.gov.tr/TR,13337/2017-osys-ek-yerlestirme--kilavuz-ve-tablolar.html>
- Patton, M. Q. (2002). *Qualitative interviewing*. In *Qualitative research and evaluation methods*. Thousand Oaks, Ca: Sage.

Araştırma Makalesi • Research Article

Örgüt Kültürü ve Örgüt İkliminin Örgütsel Sessizlik Üzerindeki Etkisinin Analizi *

Analysis of the Impact of Organizational Culture and Organizational Climate on Organizational Silence

Ayhan Yalçınsoy ^{a**}

^a Dr., Diyarbakır/Türkiye
ORCID: 0000-0002-0510-1586

MAKALE BİLGİSİ

Makale Geçmişi:

Başvuru tarihi: 21 Mayıs 2018
Düzeltilme tarihi: 01 Temmuz 2018
Kabul tarihi: 17 Temmuz 2018

Anahtar Kelimeler:

Örgüt Kültürü
Örgüt İklimi
Örgütsel Sessizlik

ARTICLE INFO

Article history:

Received 21 May 2018
Received in revised form 01 July 2018
Accepted 17 July 2018

Keywords:

Organization Culture
Organisation Climate
Organisational Silence

ÖZ

Bu çalışmanın amacı, sağlık sektörü çalışanlarının örgüt kültürü ve örgüt iklimi algılarının örgütsel sessizlik algıları üzerinde etkisi olup olmadığını belirlemektir. Araştırmanın örneklemini Adana ilinde görev yapan sağlık sektörü çalışanı 411 personel oluşturmaktadır. Araştırmada elde edilen veriler, araştırmanın amacı doğrultusunda çeşitli istatistik metot ve test teknikleri (frekans dağılımı, t-testi, ANOVA, regresyon, korelasyon) kullanılarak PSPP 0.10.2 istatistik paket programı yardımıyla değerlendirilmiştir. Anlamlılık düzeyi 0.05 olarak kabul edilmiştir. Araştırmada çalışanların örgüt kültürü ve örgüt iklimi algıları ile örgütsel sessizlik algıları arasında pozitif yönlü ve zayıf bir ilişki olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Ayrıca örgüt kültürünün örgütsel sessizlik üzerinde zayıf da olsa bir etkisinin olduğu tespit edilmiştir.

ABSTRACT

The aim of this study is to determine whether there is a meaningful relationship between organizational culture and organizational climate perceptions and organizational silence behaviors of health sector employees. The sample of the study is composed of 411 health professionals working in the health sector in Adana. The data obtained in the study were analyzed with PSPP 0.10.2 statistical software packages by using various statistical methods and testing techniques (frequency distribution, mean, t-test, ANOVA, regression and correlation) for the purpose of research. Significance level was accepted as 0.05. In the study, it was concluded that employees' perceptions of organizational culture and organizational climate are positively and weakly related to organizational silence perceptions. It has also been found out that organizational culture has a weak effect on organizational silence.

1. Giriş

İnsanlığın varlığı ile birlikte hayat bulan örgütlerin esas unsuru olan insan, önemini kaybetmeden varlığını sürdürme gelmiştir. Modern yönetim tekniklerinin gelişmesiyle birlikte insana verilen değer bir kat daha artmıştır. Çünkü modern yönetim teknikleri, işi yapanın işi en iyi bildiğini, işle ilgili muhtemel sorunlar ya da iyileştirmeler konusunda en uygun fikir ve düşünceye sahip olduğunu kabul etmektedir.

Rekabet koşullarının her geçen gün sertleştiği küresel pazarda her türlü geliştirme, iyileştirme ve sorun çözümünde

hızlı olmak işletmelere rekabet üstünlüğü sağlayacaktır. Geliştirme, iyileştirme ve sorun çözümünde işletmelere hız katacak olan şey ise bizzat kendi bünyesinde çalışan işgörenlerin yaptıkları iş ya da iş yeri ile ilgili bilgi, fikir ve düşüncelerini dile getirmesidir. Ancak yapılan araştırmalar (Beheshtifar vd., 2012; Botero vd., 2009; Çakıcı, 2007, 2010; Morrison vd., 2000; Nikolaou vd., 2011; Uçar, 2016; Vakola vd., 2005; Yalçınsoy, 2017) işgörenlerin çeşitli nedenlerle iş ya da iş yeriyle ilgili bilgi, fikir ve düşüncelerini ifade etmediklerini göstermektedir.

Bu çalışmada toplum hayatında çok önemli bir yeri olan sağlık sektörü çalışanlarının sessiz kalıp kalmadıkları, içinde

* Bu çalışma, 2017 yılında Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü tarafından kabul edilen “Örgüt Kültürü ve Örgüt İkliminin Örgütsel Sessizlik Üzerindeki Etkisinin Analizi” adlı Doktora tezinden türetilmiş ve 22-23 Eylül 2016 tarihlerinde İstanbul’da düzenlenen 1.Sosyal Bilimlerde Gelecek İçin Bilimsel İşbirliği Konferansında bildiri olarak sunulmuştur.

** Sorumlu yazar/Corresponding author.
e-posta: ayhanyalcinsoy@gmail.com

buldukları örgüt kültürü ve ikliminin örgütsel sessizlik davranışları üzerinde bir etkisi var mı sorusuna cevap aranmıştır.

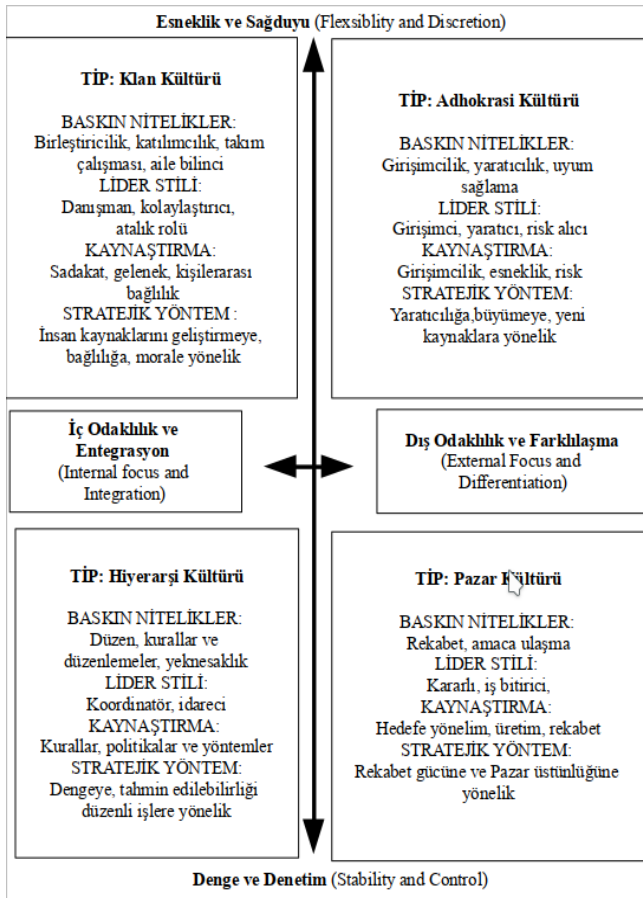
2. Örgüt Kültürü

Örgüt kültürü, belirli bir grup tarafından icat edilmiş, keşfedilmiş veya dışsal uyum ve içsel bütünleşme sorunlarını çözerken geliştirilmiş, geçerliliği kabul edilmiş ve bu yüzden yeni üyelere de bu problemler karşısında düşünme, hissetme ve eylem olarak tavsiye edilen bir temel varsayımlar sistemidir (Bitsani, 2013; Cameron vd., 2006; Köse vd., 2001).

Örgüt kültürü, işgörenlerin tutum ve davranışlarını biçimlendiren baskın değerler ve inançlar (Güçlü, 2003: 148) olması nedeniyle bireylere yapması gereken şeyler ve sergilemesi gereken davranışlar konusunda duygu ve sezgi kazandırır. Bu kazanımlar ile bireyler örgüt içinde nasıl davranacaklarına karar verirler.

Örgüt kültürü ile ilgili Pettigrew, Hofstede, Schein, Schneider, Beach, Miles ve Snow, Pheysey, Cameron ve Quinn, Handy gibi araştırmacı ve teorisyenler çalışmalar yapmışlardır (Yaman vd., 2014: 37). Bu çalışmalardan Quinn ve Cameron tarafından geliştirilen rekabetçi değerler modelinde (Şekil 1) örgüt kültürü, klan, adhokrası, hiyerarşi ve pazar olmak üzere dört boyutta incelenmiştir (Cameron vd., 2006).

Şekil 1. Rekabetçi Değerler Modeli

2.1. Klan Kültürü

Geniş bir aileye benzeyen bu kültürün hâkim olduğu işletmelerde, ortak değerlerin benimsenmesi, takım ruhu ve

çalışması, çalışanların işletme ile bütünleşmesi ve kendilerini geliştirmeleri teşvik edilir. Çalışanlar arasında dostça ilişkiler, sadakat ve bütünleşme vardır. Liderler emir komuta etmekten ziyade yol gösterici durumdadırlar. Bu kültürün hâkim olduğu örgütlerde tüketici duyarlılığını sağlamak ve insanların ilgisini çekmek başarının göstergesidir. Klan kültürünün egemen olduğu örgütlere sağlık kurumları, üniversiteler ve bazı endüstri firmaları örnek gösterilebilir (Aktaş vd., 2014; Cameron vd., 2006; Erdem, 2007; İşcan vd., 2007; Kuşcu, 2011).

2.2. Adhokrası Kültürü

Kurumsal yapılaşma ve rehberliğin az olduğu, kişisel yaratıcılık ve yenilikçiliğin teşvik edildiği bir kültür tipidir. Dinamik ve yaratıcı bir ortamın var olduğu bu kültür türünde işgörenlerin deneyim, yenilik ve risk ile bütünleşmesi beklenmektedir. Adhokrası kültürünün hâkim olduğu örgütler uzun vadede büyüme ve yeni kaynaklar temin etmeye çalışırlar. Tek ve yeni ürün ya da hizmet sunmak başarı anlamına gelmektedir. Adhokrası kültürünün egemen olduğu örgütlere yazılım şirketleri ve danışmanlık şirketleri örnek gösterilebilir (Cameron vd., 2006; İşcan vd., 2007).

2.3. Hiyerarşi Kültürü

Temel endüstri sektöründeki uzun ömürlü işletmelerde görülebilen bu kültür tipinde, açık bir yetki sınırı, standart kurallar, süreçler, ileri düzeyde resmiyet ve yapılaşma mevcuttur. Liderler iyi birer koordinatör ve etkili birer organizatördürler. Örgütü bir arada tutan resmi kural ve politikalarıdır. İstikrarı sürdürmek hayati öneme sahiptir ve güvenilir teslimat, düzgün programlama ve düşük maliyet başarının göstergesidir. Oto fabrikaları, doğal kaynak işletmeleri, dini, askeri ve resmi kurumlar hiyerarşi kültürünün egemen olduğu örgütlere örnek gösterilebilir (İşcan vd., 2007: 123).

2.4. Pazar Kültürü

Kararlı ve istekli liderlere sahip olan bu kültür tipindeki işletmeler piyasada önemli bir yere sahip olma eğilimi içerisindedirler. Üyeleri arasında kazanmaya dayalı bir bağ vardır ve kişiler kurumlarına kattığı değere göre sorumludurlar ve ödüllendirilirler. Uzun vadeli hedefleri olan bu kurumların liderleri hem üretken hem de sert rekabeti sevmektedirler. Pazara girme ve pazar payı elde etme başarının göstergesidir. Ayrıca pazar liderliği ve rekabetçi fiyatlandırma oldukça önemlidir. Pazar kültürünün egemen olduğu örgütlere danışmanlık firmaları, General Elektrik, Pfizer örnek gösterilebilir (Cameron vd., 2006; İşcan vd., 2007).

Cameron ve Quinn örgütsel yaşam döngüsünün en erken safhalarında, işletmelerde biçimsel yapı ve girişimcilik ile özdeşleşen adhokrası kültürünün baskın olduğunu ifade etmişlerdir. Resmi politikalar ve yapılardan büyük oranda yoksundurlar ve genellikle tek, güçlü, vizyon sahibi bir lider tarafından yönlendirilirler. Zamanla geliştikçe, bu yönelim bir aile, güçlü aidiyet ve işletme ile özdeşleşmiş kişisel kimlik özellikleri taşıyan klan kültürüne doğru kayar. İşletme çalışanları, sosyal ve duygusal ihtiyaçlarının birçoğunu işletme içinde yerine getirirler ve topluluk ve kişisel dostluk duygusu vardır. İşletmenin büyümesiyle birlikte genellikle potansiyel bir kriz ortaya çıkar. Eninde

sonunda genişleyen sorumlulukları kontrol altına alabilmek için yapıyı ve standart prosedürleri vurgulama ihtiyacı ile karşı karşıya kalınır. Hiyerarşi kültürüne geçiş yapmak için düzen ve öngörülebilirlik gereklidir. Bu yeniden yönlendirme genellikle bir zamanlar iş yeri ile özdeşleşmiş güler yüzlü işletme çalışanlarına, kişisel duyguyu kaybettiğini hissettirmekte ve kişisel memnuniyet azalmaktadır. Hiyerarşi yönelimi de sonuç olarak rekabetçilik, dış odaklılık ve verimlilik ile özdeşleşen pazar kültürüne odaklanılarak tamamlanmaktadır (Cameron vd., 2006: 53-54).

3. Örgüt İklimi

İklim genel olarak çevremizdeki şeyleri nasıl algıladığımızı daire paylaşılan algı olarak tanımlanabilir. Daha net bir tanımlama ile iklim, resmi ve gayri resmi işletme politikaları, uygulamaları ve prosedürlerinin paylaşılan algısıdır (Holloway, 2012; Zhang vd., 2010). Güçlü ise örgüt iklimini, işletme çalışanlarının davranışlarını etkileyen ve işgörenler tarafından algılanan, kuruma hâkim olan ve kimliğini kazandıran özelliklerin tümü olarak tanımlamıştır (Güçlü, 2003: 155). Örgüt iklimi, işgörenlerin deneyimlediği politika, uygulama ve prosedürlerin paylaşılan algılamaları ve anlamları ile ödüllendirildiği gözlemlenen, desteklenen ve beklenen davranışlar olarak tanımlanabilir (Adeniji, 2011; Schneider vd., 2013).

Örgüt iklimi, örgüt üyelerinin kişisel değerleri ile örgüte ait değerler arasındaki uyumu ölçer. Kişilerin örgüt içindeki faaliyetlerin nasıl olması gerektiği ile ilgili beklentileriyle, bu beklentilerinin hangi ölçüde gerçekleştiğiyle alakalı algılarının oluşturduğu hava olarak tanımlanabilir. İşgörenlerin örgüt kültürünü benimsemeleri durumunda örgüt ikliminin iyi, aksi durumda ise kötü ya da zayıf olduğu ifade edilir (Büte, 2011: 110).

Örgüt iklimi konusunda yapılan araştırmalarda örgüt ikliminin birçok boyutu üzerinde durulmuştur. Örgüt ikliminin boyutları örgütün faaliyet gösterdiği sektöre, yani yaptığı işe göre farklılık gösterebilmektedir. Örgüt ikliminin çok farklı boyutları olmasına rağmen örgütlerin kendi mensuplarının ihtiyaçlarına cevap verebilecek bir iklim meydana getirmeleri gerekmektedir. Örgüt iklimi boyutları birçok araştırmacı tarafından farklı şekillerde ifade edilmiştir. İşcan ve Karabey, örgüt iklimini Üstün Desteği, İş Yükü Baskısı, Bağdaşıklık, İçsel Takdir ve Tarafsızlık olmak üzere beş boyutta ele almışlardır (İşcan vd., 2007).

3.1. Üstün Desteği

Yönetici desteği, yöneticilerin astların önemli kararların alınmasında katılımını teşvik eden, astlarıyla farklı fikirde olduklarında onlarla iletişim kuran, eylemlerini astlarına açıklayan, işlerinde özerk davranmalarına olanak sağlayan, işle ilgili sorunları çözmelerine yardım eden, yapılan iyi çalışmalarını ödüllendiren fakat astların yaptıkları işleri sürekli denetlemekten sakınan davranışlarını kapsamaktadır (Çekmecelioğlu, 2011: 31).

Astların üstü ile iyi ilişkiler içinde olması işletme içinde güven ve bağlılık ortamı oluşturacaktır. Böyle bir ortamda

ise astlar üstlerinin kendilerine yardımcı olduğunu ve işletme içinde kendilerine değer verildiğini düşüneceklerdir.

3.2. İş Yükü Baskısı

İş yükü kavramı, işgörenin iş yerinde kendisine verilen işin normalden fazla olduğunu düşünmesidir (Keser, 2005: 105). Bireyin kendisinden belirli bir zaman diliminde yapması gerekenden daha fazla iş yapması istendiğine dair algısıdır. Böyle bir durumda işgören üzerinde oluşan zaman ve iş baskısı, strese ve tükenmişliğe neden olacaktır. Bu durum ise motivasyon kaybına, yapılan işe karşı duyarsızlaşmaya, iş-aile çatışmasına (Turgut, 2011: 160), örgütün ikliminin müsait olduğu durumlarda işgören sessizliğine neden olabilmektedir.

3.3. Bağdaşıklık

Bağdaşıklık bir grubun mensuplarının bir birini çekme derecesini ifade etmektedir. Bir kurumun bağdaşıklık düzeyini o işletmenin işgörenlerinin fikir ve düşüncelerini sansürlü bir şekilde ifade edebileceklerine inanma düzeyi belirlemektedir (İşcan vd., 2007: 184). Bağdaşıklık düzeyi yüksek olan bir işletmede kişisel güven, zihinsel rahatlık, emniyette olma duygusu, alınabilecek risklerde yalnız olunmadığı hissi gelişir ve böylece kendini güvende hisseden bireyler bilgi, fikir ve düşüncelerini rahatlıkla paylaşabilirler.

3.4. İçsel Takdir

Kişileri motive edici etkenlerden olan takdir ve ödüllendirme Vroom'un beklenti teorisi açısından ele alındığında çalışanların örgütün yararına bilgi, fikir ve düşüncelerini ifade etmesi bekleniyorsa, çalışanlarda, fayda elde edilen bilgi, fikir ve düşüncelerinden dolayı ödüllendirileceği algısının oluşturulması gerekir. Ancak maddi olarak verilen ödüllerin bir noktadan sonra motive edici gücünü kaybetmesi nedeniyle çalışanları içsel motive edici ödüllerin verilmesi gerekmektedir. Bu tür ödüller bireyin kendine olan saygısını artırır ve bu öz saygının gereği olarak birey motive edilmiş olur (Karaköse vd., 2006: 5). Örneğin işgörenin işini yaparken daha fazla özerk olması, kendisini geliştirmesi için fırsatlar verilmesi, bunları yapabilmesi için zaman tahsis edilmesi, işgörenin idari yüklerinden arındırılması gibi durumlarda içsel takdir algıları artabilir ve bu durumda örgüt yararına bilgi, fikir ve düşüncelerini paylaşması sağlanabilir.

3.5. Tarafsızlık

Genellikle kuralların ayırım yapılmadan uygulandığı, maliyet ve kârın eşit olarak dağıtıldığı, eşitliğin temel olduğu bir örgütte adalet algısının yüksek olduğu, böyle adil bir ortamda ise kişilerin kararların alınış şeklini düşünmeden veya eşitlik konusunda bir endişe taşımadan kendi işlerine odaklanabildiği ifade edilebilir. Kendi işine odaklanan bireylerin ise işleri konusunda kendilerini geliştirmeleri ve uzmanlaşmaları olağan bir durumdur. İşlerinde uzmanlaşmış bireylerin işletme ile ilgili alınacak kararlarda söz sahibi olması ve fikirlerine değer verilmesi işlemsel adalet

açısından önem arz etmektedir. Bu bağlamda çalışanların fikirlerinin tarafsız bir şekilde değerlendirilmesi örgütsel iklim açısından olumlu bir durumdur (İşcan vd., 2007: 184).

4. Örgütsel Sessizlik

İlk defa 1970'li yıllarda yönetim literatüründe yer bulan işgören sessizliği kavramı Hirschman tarafından pasif ancak örgütsel bağlılık ile aynı anlamda ve yapıcı bir tepki olarak ele alınmıştır. 2000'li yılların başına kadar yönetim bilimciler sessizliği örgütsel bağlılığa denk tutmuşlardır (Çakıcı, 2007; Eroğlu vd., 2011; Uçar, 2016). Örgüt içindeki gelişmeler karşısında işgörenlerin sessiz kalmalarını, çalışanların örgütte olan bitenleri kabullenmesi olarak değerlendirmiş ve bunu da bağlılığın bir boyutu olarak ele almışlardır. 2000 yılında Morrison ve Milliken tarafından yapılan çalışmada sessizliğin örgütsel gelişim ve değişim için bir tehdit ve işgörenlerin fikir ve düşüncelerini özgürce ifade edemedikleri bir durum olduğu ortaya koyulmuştur (Morrison vd., 2000).

Yapılan yazın taramasında birçok araştırmacı tarafından (Bogosian vd., 2013; Dedahanov vd., 2015; Kahveci vd., 2013; Morrison vd., 2000; Pinder vd., 2001; Van Dyne vd., 2003) örgütsel sessizlik kavramının, kişilerin örgütün durumuyla ilgili zihinsel, davranışsal ve duygusal ifadelerini söz konusu problem ya da durumu düzeltilebilecek yetenekteki kişi ya da kişilerden bilinçli olarak saklaması olarak tanımlandığı görülmektedir.

Ülkemizde örgütsel sessizlik çalışmalarının öncülerinden Çakıcı (2007) ise örgütsel sessizliği, işgörenlerin iş ya da iş yeriyle ilgili iyileştirme ve geliştirme adına teknik veya davranışsal konularla ilgili fikir ve düşüncelerini bilinçli olarak esirgemesi olarak ifade etmiştir.

Çok boyutlu bir yapı olan sessizlik, geri çekilme, korku ya da işbirliği ile güdülenmektedir (Bogosian vd., 2013; Dedahanov vd., 2015; Kumar vd., 2015; Şimşek vd., 2014; Van Dyne vd., 2003). Bu üç farklı güdü ile güdülenen sessizlik, kabullenici sessizlik, korunma amaçlı sessizlik ve koruma amaçlı sessizlik olmak üzere üç alt boyuttan oluşmaktadır (Van Dyne vd., 2003: 1362).

4.1. Kabullenici Sessizlik

Kabullenici sessizlik çalışanların bilgi, görüş ve fikirlerini geri çekilmeye dayalı olarak örgütten saklamasıdır (Durak, 2012: 50). Kabullenici sessizlikte işgörenler mevcut konumdan geri çekilirler ve durumu değiştirmek için konuşmaya, yardım etmeye ya da girişimde bulunmaya gönüllü değildirler (Ehtiyar vd., 2008; Ülker vd., 2009; Van Dyne vd., 2003).

İşgörenin, fikrine değer verilmeyeceğini ve bu nedenle herhangi bir şeyi değiştirmeyeceğini düşünmesi, konu ile ilgili kendini yeteriz hissetmesi, hal ve hareketlerini alınan kararlara ve oluşturulan normlara göre biçimlendirmesi ve bunları benimsemesi kabullenici sessizlik olarak ifade edilebilir (Van Dyne vd., 2003: 1366). Kabullenici sessizlik sergileyen işgörenler örgüt içindeki koşulları olduğu gibi

kabul etmenin yanında söz konusu koşulları düzeltmeye yönelik çözümlerinde pek farkında değildirler (Pinder vd., 2001; Tayfun vd., 2013).

4.2. Korunma Amaçlı Sessizlik

Morrison ve Milliken örgütsel sessizliğin temelinde motive edici olgunun korku olduğunu ve korunmaya dayalı sessizliği, korkuya bağlı olarak kendini koruma amacı ile ilgili fikir, bilgi ve düşünceleri saklama olarak ifade etmişlerdir (Erdoğan, 2011; Morrison vd., 2000; Tayfun vd., 2013).

Korunma amaçlı sessizlik, işgörenlerin örgüt içinde mevcut bir sorun, konu ya da durum ile ilgili fikir ve düşüncelerini açıklaması halinde karşılaşılabilecekleri tepkilerden korkmaları sonucu kendilerini korumak amacıyla bilgi, fikir ve düşüncelerini saklaması olarak tanımlanabilmektedir (Acaray vd., 2015; Eroğlu vd., 2011; Van Dyne vd., 2003). Kendini koruma maksadıyla yapılan bu davranış, sorunların yok sayılmasına, kişisel hataların saklamasına ve yeni fikirlerin gizlenmesine neden olmaktadır (Çakıcı, 2010; Durak, 2012; Gül vd., 2011).

4.3. Koruma Amaçlı Sessizlik

Koruma amaçlı sessizlik işgörenin örgütünün koruma güdüsü ve diğer çalışanları koruma güdüsü olmak üzere iki şekilde ortaya çıkmaktadır. İşgörenler her iki durumda da kişisel çıkarlarından ziyade örgütün ya da diğer işgörenlerin yararını ön planda tutma eğilimi gösterirler. Dolayısıyla işgörenler korku temelli kendisini koruma davranışı yerine örgütün ya da diğer işgörenlerin faydasını ön planda tutarak bir fedakârlık sergilemektedirler (Acaray vd., 2015; Kumar vd., 2015; Şehitoğlu vd., 2010).

Koruma amaçlı sessizlikte işgörenler korunma amaçlı sessizliğin aksine konuştuklarında karşılaşılabilecekleri olumsuzluklardan daha çok başkalarının olumsuzluklarla karşılaşmaması için sessiz kalmaktadır (Durak, 2012; Van Dyne vd., 2003). O halde koruma amaçlı sessizlik, yaşanabilecek sıkıntılara katlanmak, sızlanmadan ve şikayetçi olmadan çalışmaya devam etmek başkaları ya da örgüt yararına sergilenecek bir davranış şeklidir denilebilir (Tayfun vd., 2013; Van Dyne vd., 2003). Diğer bir ifadeyle işgörenler birlik ve beraberliğin devamı adına muhalif olabilecek görüşlerini açıklamaktan kaçınabilirler (Çakıcı, 2010; Durak, 2012).

5. Yöntem

5.1. Araştırmanın Problemi

Modern yönetim teknikleri işgörenlerin bilgi, beceri ve kapasitelerinin, buldukları örgütlerdeki faaliyetlerin iyileştirilmesinde oldukça önemli bir etken olduğunu ortaya koymaktadır. Bununla birlikte yapılan araştırmalar, işgörenlerin öz güvenlerine rağmen fikirlerini ifade etmekte tereddüt yaşadıklarını, ilgili konuda tartışmaya girmenin ya da fikirlerini açıkça söylemenin riskli bir konu olduğunu kanaatinde olduklarını ortaya koymaktadır (Çakıcı, 2007; Milliken vd., 2003; Pinder vd., 2001; Premeaux vd., 2003).

Söz konusu durumlardan dolayı işgörenler sessizliği tercih etmektedirler. Daha önceleri uyum ve itaatın bir göstergesi olarak algılanan işgören sessizliği günümüzde tepki gösterme ve geri çekilme davranışı olarak kabul edilmektedir (Bildik, 2009; Gül vd., 2011).

Yazın incelendiğinde örgütsel sessizliğin işgörenlerin örgütsel bağlılığını, moralini, güvenini, iş doyumunu ve örgütsel süreçleri olumsuz olarak etkilediği (Milliken vd., 2003), örgütsel sosyalleşmeyi ve uyumu engellediği, işgörenlerin stres düzeyini artırdığı ve sabotaj gibi tehlikeli girişimlere yol açabildiği (Çakıcı, 2008; Ehtiyar vd., 2008) belirlenmiştir.

Bu çalışmada ise “Örgüt kültürü ve örgüt ikliminin örgütsel sessizlik üzerinde etkisi var mıdır?” sorusunun cevabı aranmıştır.

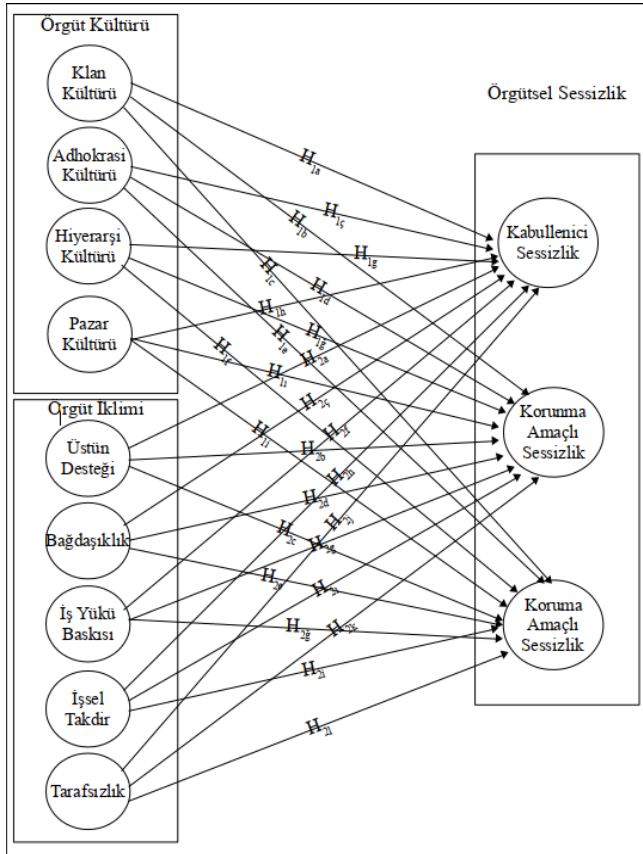
5.2. Araştırmanın Amacı

Bu çalışmanın amacı, örgüt kültürü ve örgüt ikliminin örgütsel sessizlik üzerindeki etkisinin yanı sıra işgörenlerin içinde buldukları örgüt kültürü ve örgüt ikliminin sessizlik davranışları üzerinde etkisinin olup olmadığını bir alan araştırması ile ortaya koymaktır.

5.3. Araştırma Modeli

Çalışma örgüt kültürü ve örgüt iklimi ile örgütsel sessizlik arasındaki ilişkinin ortaya konulmasına yönelik olarak aşağıdaki araştırma modeli (Şekil 2) ve hipotezleri içermektedir.

Şekil 2. Araştırmanın Modeli

H1: Örgüt kültürü ile örgütsel sessizlik arasında anlamlı ilişki vardır.

H1a: Klan kültürü ile kabullenici sessizlik arasında anlamlı ilişki vardır.

H1b: Klan kültürü ile korunma amaçlı sessizlik arasında anlamlı ilişki vardır.

H1c: Klan kültürü ile koruma amaçlı sessizlik arasında anlamlı ilişki vardır.

H1ç: Adhokrasi kültürü ile kabullenici sessizlik arasında anlamlı ilişki vardır.

H1d: Adhokrasi kültürü ile korunma amaçlı sessizlik arasında anlamlı ilişki vardır.

H1e: Adhokrasi kültürü ile koruma amaçlı sessizlik arasında anlamlı ilişki vardır.

H1f: Hiyerarşi kültürü ile kabullenici sessizlik arasında anlamlı ilişki vardır.

H1g: Hiyerarşi kültürü ile korunma amaçlı sessizlik arasında anlamlı ilişki vardır.

H1ğ: Hiyerarşi kültürü ile koruma amaçlı sessizlik arasında anlamlı ilişki vardır.

H1h: Pazar kültürü ile kabullenici sessizlik arasında anlamlı ilişki vardır.

H1ı: Pazar kültürü ile korunma amaçlı sessizlik arasında anlamlı ilişki vardır.

H1i: Pazar kültürü ile koruma amaçlı sessizlik arasında anlamlı ilişki vardır.

H2: Örgüt iklimi ile örgütsel sessizlik arasında anlamlı ilişki vardır.

H2a: Üstün desteği ile kabullenici sessizlik arasında anlamlı ilişki vardır.

H2b: Üstün desteği ile korunma amaçlı sessizlik arasında anlamlı ilişki vardır.

H2c: Üstün desteği ile koruma amaçlı sessizlik arasında anlamlı ilişki vardır.

H2ç: Bağdaşıklık ile kabullenici sessizlik arasında anlamlı ilişki vardır.

H2d: Bağdaşıklık ile korunma amaçlı sessizlik arasında anlamlı ilişki vardır.

H2e: Bağdaşıklık ile koruma amaçlı sessizlik arasında anlamlı ilişki vardır.

H2f: İş yükü baskısı ile kabullenici sessizlik arasında anlamlı ilişki vardır.

H2g: İş yükü baskısı ile korunma amaçlı sessizlik arasında anlamlı ilişki vardır.

H2ğ: İş yükü baskısı ile koruma amaçlı sessizlik arasında anlamlı ilişki vardır.

H2h: İşsel takdir ile kabullenici sessizlik arasında anlamlı ilişki vardır.

H2ı: İşsel takdir ile korunma amaçlı sessizlik arasında anlamlı ilişki vardır.

H2i: İşsel takdir ile koruma amaçlı sessizlik arasında anlamlı ilişki vardır.

H2j: Tarafsızlık ile kabullenici sessizlik arasında anlamlı ilişki vardır.

H2k: Tarafsızlık ile korunma amaçlı sessizlik arasında anlamlı ilişki vardır.

H21: Tarafsızlık ile koruma amaçlı sessizlik arasında anlamlı ilişki vardır.

5.4. Evren ve Örneklem

Araştırmamızın evrenini Adana ilinde çalışan ve örgütsel sessizlik davranışı sergiledikleri varsayılan, 4098 doktor, 4059 hemşire ve 3087 diğer personel olmak üzere toplam 11.244 sağlık çalışanı oluşturmaktadır. Çalışma evreni ise bir kamu ve üç özel hastane çalışanı 800 doktor, 790 hemşire ve 700 diğer personel olmak üzere 2290 sağlık çalışanından oluşturmaktadır (Sağlık Bakanlığı Sağlık Araştırmaları Genel Müdürlüğü, 2016). Çalışma evrenini oluşturan tüm sağlık çalışanlarına ulaşılması hedeflenmiş ve geri dönen 411 anket geri dönüş oranına göre değerlendirmeye tabi tutulmuştur.

Araştırmaya katılan katılımcıların yaş, cinsiyet, medeni durum, eğitim durumu, görev unvanı ve çalışma süresi sorularına verdikleri cevaplar ve sayıları frekans ve yüzde analizi yapılarak yorumlanmıştır.

Tablo 1. Katılımcıların Demografik Özellikleri

Cinsiyet	n	%
Kadın	197	47,93
Erkek	214	52,07
Yaş	n	%
30 yaş ve altı	341	82,97
31 yaş ve üzeri	70	17,03
Medeni durum	n	%
Evli	142	34,55
Bekar	269	65,45
Eğitim Durumu	n	%
Lise ve Altı	120	29,2
Üniversite ve Üzeri	291	70,8
Görevi	n	%
Doktor	132	32,12
Hemşire	221	53,77
Diğer	58	14,11
İş Tecrübesi	n	%
5 yıl ve altı	317	77,13
6 yıl ve üzeri	94	22,87

Araştırmaya katılan toplamda 411 çalışanın Tablo 1’de de görüldüğü üzere 197’si (% 48) kadın, 214’ü (% 52) erkektir. Katılımcıların 341’i (% 83) 30 ve aşağı yaş aralığında iken 70’i (% 17) 31 ve üzeri yaş aralığındadır. Katılımcıların 142’si (% 34,5) evli, 269’u (% 65,5) bekar. Katılımcıların eğitim düzeylerine bakıldığında lise ve altı (% 29) 120 kişi, üniversite ve üstü eğitim düzeyine sahip olanlar (% 71) 291 kişidir. İş tecrübelerine göre katılımcıların 317’si (%77) 5 yıl ve altı, 94’ü (% 23) 6 yıl ve üstü iş tecrübesine sahiptir. Görev dağılımına göre ise katılımcıların 132’si (32) idareci, 221’i (% 54) memur ve 58’i (14) ise diğer pozisyonlarda görev yapmaktadır.

5.5. Veri Toplama Aracı

Araştırmada, demografik özellikleri belirlemek üzere değişkenler anket formu aracılığıyla katılımcılara yöneltilmiştir. Anket formunda 5’li Likert tipi ölçek kullanılmıştır.

- (i) Demografik Bilgiler Formu: Katılımcılara ait demografik bilgileri toplamaya yönelik olan bu ankette; yaş, cinsiyet, medeni durum, eğitim ve iş tecrübesi gibi özellikler yer almaktadır.

(ii) Örgüt Kültürü Ölçeği: Bu ölçek örgüt kültürünü belirlemek için Quinn ve Cameron (2005) tarafından geliştirilmiştir. Her bir önerme için “Kesinlikle Katılıyorum”, “Katılıyorum”, “Kararsızım”, “Katılmıyorum” ve “Kesinlikle Katılmıyorum” ifadelerini içeren 5’li Likert tipinde bir tercih listesi bulunmaktadır. Puanlamada önermelere verilen yanıtlar “Kesinlikle Katılıyorum” ifadesinden “Kesinlikle Katılmıyorum ifadesine doğru 5–4–3–2–1 şeklinde puanlanmıştır. Anket için yapılan güvenilirlik analizinde Cronbach Alpha katsayısı 0.93 olarak bulunmuştur. Normal dağılım için çarpıklık ve basıklık değerleri -2 ve +2 arasında bulunmuş olup, dağılım normaldir.

(iii) Örgüt İklimi Ölçeği: Bu ölçek örgüt iklimini ölçmek için Koys ve Decotis (1991) ölçeği baz alınarak Montes vd (2004) tarafından geliştirilmiştir. Her bir önerme için “Kesinlikle Katılıyorum”, “Katılıyorum”, “Kararsızım”, “Katılmıyorum” ve “Kesinlikle Katılmıyorum” ifadelerini içeren 5’li Likert tipinde bir tercih listesi bulunmaktadır. Puanlamada önermelere verilen yanıtlar “Kesinlikle Katılıyorum” ifadesinden “Kesinlikle Katılmıyorum ifadesine doğru 5–4–3–2–1 şeklinde puanlanmıştır. Anket için yapılan güvenilirlik analizinde Cronbach Alpha katsayısı 0.85 olarak bulunmuştur. Normal dağılım için çarpıklık ve basıklık değerleri -2 ve +2 arasında bulunmuş olup, dağılım normaldir.

(iv) Örgütsel Sessizlik Ölçeği: Araştırmada kullanılan örgütsel sessizlik ölçeği olarak, Van Dyne, Ang ve Botero (2003) tarafından geliştirilmiştir. Her bir önerme için “Kesinlikle Katılıyorum”, “Katılıyorum”, “Kararsızım”, “Katılmıyorum” ve “Kesinlikle Katılmıyorum” ifadelerini içeren 5’li Likert tipinde bir tercih listesi bulunmaktadır. Puanlamada önermelere verilen yanıtlar “Kesinlikle Katılıyorum” ifadesinden “Kesinlikle Katılmıyorum ifadesine doğru 5–4–3–2–1 şeklinde puanlanmıştır. Anket için yapılan güvenilirlik analizinde Cronbach Alpha katsayısı 0.86 olarak bulunmuştur. Normal dağılım için çarpıklık ve basıklık değerleri -2 ve +2 arasında bulunmuş olup, dağılım normaldir.

5.6. Verilerin Analizi

Verilerin değerlendirilmesinde SPSS 0.10.2 istatistik analiz yazılımı kullanılmıştır. Araştırmada elde edilen veriler, araştırmanın amacı doğrultusunda çeşitli istatistik metot ve test teknikleri (frekans dağılımı, ortalama, t-testi, ANOVA, regresyon, korelasyon) kullanılarak yorumlanmıştır. Verilerin değerlendirilmesi, katılımcıların her bir soruya verdikleri cevapların toplam puanları üzerinden yapılmıştır. İstatistikî anlamlılık düzeyi $p < 0.05$ olarak kabul edilmiştir.

6. Bulgular ve Yorumlar

Örgüt Kültürü alt boyutları (Klan Kültürü, Adhokrasi Kültürü, Pazar Kültürü ve Hiyerarşi Kültürü) ile Örgütsel Sessizlik alt boyutları (Kabullenici Sessizlik, Korunma Amaçlı Sessizlik ve Koruma Amaçlı Sessizlik) arasındaki ilişkileri incelemek amacıyla yapılan korelasyon analizi sonuçları Tablo 1’de verilmiştir.

Tablo 2: Örgüt Kültürü, Örgüt İklimi ve Örgütsel Sessizlik Arasındaki Korelasyon Analizi

Değişkenler		1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15
Örgüt Kültürü(1)	Pearson p (2 yanlı)	1,00														
Klan Kültürü (2)	Pearson p (2 yanlı)	,87 ,000	1,00													
Adhokrasi Kültürü (3)	Pearson p (2 yanlı)	,90 ,000	,74 ,000	1,00												
Pazar Kültürü (4)	Pearson p (2 yanlı)	,86 ,000	,62 ,000	,71 ,000	1,00											
Hiyerarşi Kültürü (5)	Pearson p (2 yanlı)	,89 ,000	,74 ,000	,72 ,000	,70 ,000	1,00										
Örgüt İklimi (6)	Pearson p (2 yanlı)	,79 ,000	,76 ,000	,66 ,000	,66 ,000	,73 ,000	1,00									
Üstün Desteği (7)	Pearson p (2 yanlı)	,79 ,000	,73 ,000	,71 ,000	,59 ,000	,78 ,000	,84 ,000	1,00								
İş Yükü Baskısı (8)	Pearson p (2 yanlı)	-,12 ,014	-,09 ,074	-,19 ,000	-,10 ,041	-,04 ,409	,08 ,104	-,19 ,000	1,00							
Bağdaşıklık (9)	Pearson p (2 yanlı)	,72 ,000	,68 ,000	,60 ,000	,62 ,000	,63 ,000	,74 ,000	,60 ,000	-,05 ,289	1,00						
İçsel Takdir (10)	Pearson p (2 yanlı)	,68 ,000	,64 ,000	,56 ,000	,58 ,000	,61 ,000	,85 ,000	,72 ,000	-,16 ,001	,52 ,000	1,00					
Tarafsızlık (11)	Pearson p (2 yanlı)	,59 ,000	,56 ,000	,51 ,000	,52 ,000	,47 ,000	,81 ,000	,64 ,000	-,22 ,000	,47 ,000	,71 ,000	1,00				
Örgütsel Sessizlik(12)	Pearson p (2 yanlı)	,28 ,000	,17 ,000	,31 ,000	,31 ,000	,20 ,000	,24 ,000	,14 ,004	,23 ,000	,29 ,000	,04 ,419	,15 ,002	1,00			
Kabullenici Sessizlik(13)	Pearson p (2 yanlı)	,13 ,007	,05 ,275	,18 ,000	,24 ,000	-,01 ,834	,15 ,002	,00 ,989	,09 ,083	,14 ,003	,02 ,678	,24 ,000	,80 ,000	1,00		
Korunma Amaçlı Sessizlik(14)	Pearson p (2 yanlı)	,21 ,000	,13 ,008	,29 ,000	,17 ,001	,14 ,004	,13 ,007	,09 ,063	,14 ,004	,23 ,000	-,02 ,655	,05 ,356	,85 ,000	,59 ,000	1,00	
Koruma Amaçlı Sessizlik(15)	Pearson p (2 yanlı)	,31 ,000	,21 ,000	,21 ,000	,31 ,000	,35 ,000	,29 ,000	,26 ,000	,33 ,000	,28 ,000	,12 ,019	,06 ,251	,52 ,000	,13 ,009	,17 ,001	1,00
	Adet	411	411	411	411	411	411	411	411	411	411	411	411	411	411	411

Tablo 2 de görüldüğü üzere;

- Örgüt kültürü ($r=0,28$ $p<0,001$) ve örgüt iklimi ($r=0,24$ $p<0,001$) ile örgütsel sessizlik arasında zayıf ve pozitif yönlü anlamlı ilişkiler bulunmuştur. Bu sonuca göre H1 ve H2 kabul edilmiştir.

- Klan kültürü ile korunma amaçlı ($r=0,13$ $p<0,05$) ve koruma amaçlı sessizlik ($r=0,021$ $p<0,001$) arasında zayıf ve pozitif yönlü anlamlı ilişkiler bulunmuştur. Bu sonuçlara göre H1a hipotezi reddedilmiş, H1b ve H1c hipotezleri ise kabul edilmiştir.

- Adhokrasi kültürü ile kabullenici sessizlik ($r=0,18$ $p<0,001$), korunma amaçlı sessizlik ($r=0,29$ $p<0,001$) ve koruma amaçlı sessizlik ($r=0,21$ $p<0,001$) arasında zayıf ve pozitif yönlü anlamlı ilişkiler bulunmuştur. Bu sonuçlara göre H1ç, H1d ve H1e hipotezleri kabul edilmiştir.

- Hiyerarşi kültürü ile korunma amaçlı sessizlik ($r=0,14$ $p<0,05$) ve koruma amaçlı sessizlik ($r=0,35$ $p<0,001$) arasında zayıf ve pozitif yönde anlamlı ilişkiler tespit edilmiştir. Bu sonuçlara göre H1f hipotezi reddedilmiş, H1g ve H1ğ hipotezleri kabul edilmiştir.

- Pazar kültürü ile kabullenici sessizlik ($r=0,24$ $p<0,001$), korunma amaçlı sessizlik ($r=0,17$ $p<0,001$) ve koruma amaçlı sessizlik ($r=0,31$ $p<0,001$) arasında zayıf ve pozitif yönlü anlamlı ilişkiler tespit edilmiştir. Bu sonuçlara göre H1ğ, H1h ve H1ı hipotezleri kabul edilmiştir.

- Üstün desteği ile korunma amaçlı sessizlik ($r=0,26$ $p<0,001$) arasında zayıf ve pozitif yönlü anlamlı ilişkiler tespit

edilmiştir. Bu sonuca göre H2a ve H2b hipotezleri reddedilmiş, H2c hipotezi kabul edilmiştir.

- Bağdaşıklık ile kabullenici sessizlik ($r=0,14$ $p<0,05$), korunma amaçlı sessizlik ($r=0,23$ $p<0,001$) ve koruma amaçlı sessizlik ($r=0,28$ $p<0,001$) arasında zayıf ve pozitif yönlü anlamlı ilişkiler tespit edilmiştir. Bu sonuçlara göre H2ç, H2d ve H2e hipotezleri kabul edilmiştir.

- İş yükü baskısı ile korunma amaçlı sessizlik ($r=0,14$ $p<0,05$) ve koruma amaçlı sessizlik ($r=0,33$ $p<0,001$) arasında zayıf ve pozitif yönlü anlamlı ilişkiler bulunmuştur. Bu sonuçlara göre H2f hipotezi reddedilmiş, H2g ve H2ğ hipotezleri ise kabul edilmiştir.

- İçsel takdir ile koruma amaçlı sessizlik ($r=0,12$ $p<0,05$) arasında zayıf ve pozitif yönlü anlamlı ilişkiler bulunmuştur. Bu sonuca göre H2h ve H2i hipotezleri reddedilmiş, H2j hipotezi ise kabul edilmiştir.

- Tarafsızlık ile kabullenici sessizlik ($r=0,24$ $p<0,001$) arasında zayıf ve pozitif yönlü anlamlı ilişkiler bulunmuştur. Bu sonuca göre H2j hipotezi kabul edilmiş, H2k ve H2l hipotezleri ise reddedilmiştir.

Örgüt kültürü ve örgüt ikliminin örgütsel sessizlik üzerinde ne ölçüde etkisinin olduğunu belirlemek için yapılan regresyon analizi sonuçları Tablo 3'de verilmiştir.

Tablo 3. Örgüt Kültürü ve Örgüt İkliminin Örgütsel Sessizlik Arasındaki Regresyon Analizi

Bğımsz Değ.	B	Std. Hata	β	t	p	Düz. R ²	F	P (Mod.)
Örgüt Kültürü	0,20	0,06	0,24	3,10	.002	0,08	18,1	.000
Örgüt İklimi	0,05	0,08	0,05	0,67	.506			

*Bağımlı Değişken: Örgütsel Sessizlik p<0,001 düzeyinde anlamlı

Tablo 3'te görüldüğü üzere model bir bütün olarak anlamlıdır (F = 18,10; p < 0,001). Bu sonuca göre örgütsel sessizlik algısı üzerindeki değişimin %8'nin bağımsız değişkenler örgüt kültürü ve örgüt iklimi tarafından açıkladığı söylenebilir. Örgütsel sessizlik algısı üzerinde örgüt kültürünün (B=0,20) bir etkiye sahip olduğu ve örgüt kültürü algısındaki bir birimlik artışın örgütsel sessizlik algısında 20 birim artışa neden olacağı söylenebilir. Örgüt ikliminin ise örgütsel sessizlik üzerinde istatistiksel olarak anlamlı bir etkiye sahip olmadığı söylenebilir.

Araştırmada, örgüt kültürü, örgüt iklimi ve örgütsel sessizlik kavramlarının yaş, cinsiyet, eğitim durumu, medeni durum ve iş tecrübesi gibi demografik değişkenlerle yapılan farklılık analizlerinde;

- Yaşı 31 ve üzeri olanların örgüt kültürü düzeyi diğer yaş gruplarına göre daha yüksek bulunmuştur (t:2.520, p<0.001).
- Kadın çalışanların erkeklere göre örgüt iklimi ve örgütsel sessizlik düzeylerinin daha yüksek olduğu görülmüştür (t: -0.783, p<0.001; t: -1.309, p<0.001).
- Lise ve altı eğitim düzeyine sahip çalışanların örgütsel sessizlik düzeyinin daha yüksek olduğu görülmüştür (t:0.747, p<0.001).
- 6 yıl ve üzeri iş tecrübesine sahip çalışanların diğer gruba göre örgüt iklimi ve örgüt kültürü düzeylerinin daha yüksek olduğu görülmüştür (t:2.665, p<0.001; t:2.191, p<0.001).
- İş yerindeki pozisyonlarına yönelik olarak yapılan ANOVA analizi sonuçlarına göre, idareci pozisyonundaki çalışanların örgüt kültürü, örgüt iklimi ve örgütsel sessizlik düzeyleri memur ve diğer pozisyonlarda çalışanlara göre daha yüksek bulunmuştur (F: 0.92, P<0.005, F: 29.92, P<0.005, F: 9.80, P<0.005).

7. Sonuç ve Öneriler

Çalışmada, örgüt kültürü, örgüt iklimi ve örgütsel sessizlik kavramları alt boyutları arasındaki ilişkiler ile birlikte araştırılmıştır. Yapılan analiz sonucunda sağlık sektörü çalışanlarının;

- Örgüt kültürü algıları ile örgütsel sessizlik algıları arasında anlamlı ilişkiler tespit edilmiştir.
- Klan kültürü algıları ile kabullenici sessizlik, korunma amaçlı sessizlik ve koruma amaçlı sessizlik algıları arasında pozitif yönlü anlamlı ilişkiler bulunmuştur. Bulunan sonuçlar daha önce yapılan araştırmalarda (Acaray vd., 2015; Aktaş vd., 2014) bulunan sonuçlarla uyumsuzdur. İnsanlar arası ilişkilere, katılımcılığa, takım ruhuna ve sadakate önem verilen klan kültüründe işgörenlerin kabullenici ve korunma amaçlı sessizlik algısı göstermemesi, koruma amaçlı sessizlik algısı göstermesi beklenmektedir (Aktaş vd., 2014; Çavuşoğlu vd., 2016).

- Ahokrasi kültürü algıları ile kabullenici sessizlik, korunma amaçlı sessizlik ve koruma amaçlı sessizlik algıları arasında pozitif yönlü anlamlı ilişkiler bulunmuştur. Elde edilen sonuçlar konu ile ilgili daha önce yapılan çalışmaların (Acaray vd., 2015; Aktaş vd., 2014; Çavuşoğlu vd., 2016) sonuçları örtüşmemektedir.
- Hiyerarşi kültürü algıları ile korunma amaçlı sessizlik ve koruma amaçlı sessizlik algıları arasında pozitif yönlü anlamlı ilişkiler bulunmuştur. Elde edilen sonuçlar konu ile ilgili daha önce yapılan çalışmaların (Aktaş vd., 2014; Çavuşoğlu vd., 2016; Yalçınsoy vd., 2016) sonuçları ile benzerlik göstermektedir.
- Pazar kültürü algıları ile kabullenici sessizlik, korunma amaçlı sessizlik ve koruma amaçlı sessizlik algıları arasında pozitif yönlü anlamlı ilişkiler bulunmuştur. Elde edilen sonuçlar daha önce yapılan iki çalışmanın (Çavuşoğlu vd., 2016; Yalçınsoy vd., 2016) sonuçları ile örtüşmektedir. Ancak bireysellik ve amaca ulaşmanın önemli olduğu pazar kültüründe kabullenme ve korunma amaçlı sessizlik algıları beklenmemektedir (Acaray vd., 2015; Aktaş vd., 2014).
- Örgüt iklimi algıları ile örgütsel sessizlik algıları arasında anlamlı ilişkiler tespit edilmiştir.
- Üstün desteği algıları ile koruma amaçlı sessizlik algıları arasında pozitif yönlü anlamlı ilişkiler bulunmuştur. Elde edilen sonuçlar daha önce yapılan çalışma (Yalçınsoy vd., 2016) sonuçları ile örtüşmektedir.
- Bağdaşlılık algıları ile kabullenici sessizlik, korunma amaçlı sessizlik ve koruma amaçlı sessizlik algıları arasında pozitif yönlü anlamlı ilişkiler bulunmuştur. Elde edilen sonuçlar daha önce yapılan çalışma (Yalçınsoy vd., 2016) sonuçları ile örtüşmektedir.
- İş yükü baskısı algıları ile korunma amaçlı sessizlik ve koruma amaçlı sessizlik algıları arasında pozitif yönlü anlamlı ilişkiler bulunmuştur. ilişki bulunmaktadır. Elde edilen sonuçlar daha önce yapılan çalışma (Yalçınsoy vd., 2016) sonuçları ile örtüşmektedir. İş yükü baskısı bireyin kendine verilen işin normalden fazla olduğuna dair inancıdır (Keser, 2005). İş yükü baskısı işgörende strese ve sonrasında motivasyon kaybı ve sessizliğe neden olmaktadır.
- İçsel takdir algıları ile koruma amaçlı sessizlik algıları arasında pozitif yönlü anlamlı ilişkiler bulunmuştur. Kendisine yapacağı işlerle ilgili özerklik tanınması, kendisini geliştirmesi için fırsatlar verilmesi, işgörenin idari yüklerden arındırılması içsel takdir algılarını artıracaktır (İşcan vd., 2007). Bu bağlamda içsel takdir düzeyi yüksek işgörenlerin kabullenici ve korunma amaçlı sessizlik algısı göstermesi beklenmez. Aksine bilgi, fikir ve düşüncelerini paylaşmaları beklenmektedir.
- Tarafsızlık algıları ile kabullenici sessizlik arasında pozitif yönlü anlamlı ilişkiler bulunmuştur. Kuralların tarafsız bir şekilde uygulandığı, kârın ve maliyetin eşit bir şekilde dağıtıldığı örgütlerde eşitlik konusunda bir endişe veya alınan kararlarda bir taraf tutma söz konusu olmayacak ve işgören sadece kendi işine yönelerek işinde kendini geliştirip uzmanlaşabilecektir. Buna

bağlı olarak işinde uzmanlaşmış ve adil bir ortamda çalışan kişilerin bilgi, fikir ve görüşlerini ifade etmeleri beklenmektedir. Tarafsızlığın yani eşitliğin baskın olduğu örgütlerde bulunan sonuca uygun olarak kabullenici sessizliğin görülmesi beklenmektedir.

- Yaşı 31 ve üzeri olanların örgüt kültürü düzeyinin diğer yaş gruplarına göre daha yüksek tespit edilmiştir. Ortaya çıkan bu sonuç çalışanların olgunlaştıkça örgütün çalışma koşullarını ve kültürünü öğrenip daha fazla uyum sağlayabildikleri şeklinde yorumlanabilir.
- Kadın çalışanların erkeklere göre örgüt iklimi ve örgütsel sessizlik düzeylerinin daha yüksek olduğu görülmüştür. Bu durumun kadın çalışanların örgüt iklimine uyum sağlama konusunda karakteristik özelliklerinden kaynaklandığı söylenebilir.
- Lise ve altı eğitim düzeyine sahip çalışanların örgütsel sessizlik düzeylerinin daha yüksek olduğu görülmüştür. Bu sonuç eğitim düzeyine bağlı olarak çalışanların örgüt içerisinde yaşadıkları problemlere karşı kendilerini ifade etme konusunda bir özgüven eksikliği şeklinde yorumlanabilir. Eğitim düzeyi arttıkça örgüt içi konular sıkıntılar karşısında daha duyarlı olma ve kendini ifade yeteneğinin de artacağı şeklinde değerlendirilebilir.
- 6 yıl ve üzeri iş tecrübesine sahip çalışanların diğer gruba göre örgüt iklimi ve örgüt kültürü düzeylerinin daha yüksek olduğu görülmüştür. Yapılan araştırmalarda da görüleceği üzere tecrübeli çalışanların örgüt kültürü ve örgüt iklimine adapte olabildikleri şeklinde yorumlanabilir.
- Örgüt kültürünün örgüt örgütsel sessizlik üzerinde önemli ölçüde etkisinin olduğu söylenebilir. Bu sonuçtan yola çıkılarak uygun örgütsel kültür oluşturulduğunda örgütsel sessizlik düzeyinin düşürülebileceği söylenebilir.

Sonuç olarak yapılan çalışmalarla (Bagheri vd., 2012; Beheshtifar vd., 2012; Çakıcı, 2008; Durak, 2012; Ehtiyar vd., 2008; Karaca, 2013; Kılıç vd., 2013; Megenci, 2015; Milliken vd., 2003; Morrison vd., 2000; Şimşek vd., 2014) olumsuz etkileri ortaya konmuş olan örgütsel sessizlik ile etkili bir mücadele edilmesi hem işgörenler için hem de örgütler için büyük önem taşımaktadır. Örgütsel sessizliğin ortadan kaldırılması ile işgörenlerin yaşadığı olumsuzluklar ortadan kalkacak buna bağlı olarak işgörenlerin sorunların çözümü ya da süreçlerin iyileştirilmesi gibi konularda bilgi, fikir ve düşüncelerini paylaşmasıyla optimum çözümler geliştirilecektir. Bu bağlamda yöneticiler;

- Astları ile aralarındaki katı statü bariyerlerini kaldırmalı,
- Güvenli bir ortam oluşturmalı ve işgörenlerin konuşmalarını sağlamalı,
- Somut yöntem ve uygulamalarla açık bir iletişim yapısı oluşturmalı,
- Konuşmak isteyen işgörenleri “şikayetçi, sorun çıkarıcı” yerine “cesur, yürekli” olarak göstermeli,
- Sorunların çözümünde ya da süreçlerin iyileştirilmesinde kullanılan fikirleri ödüllendirmelidir.

Kaynakça

- Acaray, A., Çekmecelioğlu, H., & Akturan, A. (2015). Örgüt Kültürü İle Örgütsel Sessizlik Arasındaki İlişkinin İncelenmesi. *The Journal of Academic Social Science Studies*, (32), 139–157.
- Adeniji, A. A. (2011). *Organizational Climate and Job Satisfaction among Academic staff in some Selected Private Universities in Southwest Nigeria*. Doktora Tezi. Nigeria: Covenant University.
- Aktaş, H., & Şimşek, E. (2014). Örgütsel Sessizlik İle Algılanan Bireysel Performans, Örgüt Kültürü Ve Demografik Değişkenler Arasındaki Etkileşim. *Akdeniz Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, (28), 24–52.
- Beheshtifar, M., Borhani, H., & Moghadam, M. N. (2012). Destructive Role of Employee Silence in Organizational Success. *International Journal of Academic Research in Business and Social Sciences*, 2(11), 275–282.
- Bildik, B. (2009). *Liderlik Tarzları, Örgütsel Sessizlik ve Örgütsel Bağlılık İlişkisi*. Yüksek Lisans Tezi. Gebze: Gebze Yüksek Teknoloji Enstitüsü.
- Bitsani, E. (2013). Theoretical Approaches to the Organizational Culture and the Organizational Climate: Exploratory Research Examples and Best Policies in Health Care Services. *Journal of Human Resource Management*, 1(4), 48–58.
- Bogosian, R., & Stefanchin, J. E. (2013). *Silence Is Not Always Consent: Employee Silence as a Barrier to Knowledge Transfer* (ss. 1–21). In: Proceedings of the International Conference on Organisational Learning, Knowledge and Capabilities.
- Botero, I. C., & Van Dyne, L. (2009). Employee Voice Behavior: Interactive Effects of LMX and Power Distance in the United States and Colombia. *Management Communication Quarterly*, 23(1), 84–104.
- Büte, M. (2011). Algılanan Örgüt İkliminin Etik Olmayan Davranışlar Üzerindeki Etkilerinin Belirlenmesine Yönelik Bir Araştırma. *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 25(2), 103–122.
- Çakıcı, A. (2007). Örgütlerde Sessizlik: Sessizliğin Teorik Temelleri ve Dinamikleri. *Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 16(1), 145–162.
- Çakıcı, A. (2010). *Örgütlerde İşgören Sessizliği*. Ankara: Detay Yayıncılık.
- Cameron, K. S., & Quinn, R. E. (2006). *Diagnosing and Changing Organizational Culture (Revised Edition.)*. United States of America: Jossey-Bass.
- Çavuşoğlu, S. ve Köse, S. (2016). Örgüt Kültürünün Örgütsel Sessizlik Davranışına Etkisi. *Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 18(1), 115–146. doi:10.16953/deusbed.46003
- Çekmecelioğlu, H. G. (2011). Algılanan Örgüt İkliminin Çalışanların İş Tatmini, Duygusal Bağlılık ve Örgütsel Vatandaşlık Davranışı Üzerindeki Etkilerinin İncelenmesi. *İstanbul Üniversitesi İşletme Fakültesi İşletme İktisadi Enstitüsü Dergisi*, 22(68), 29–47.

- Dedahanov, A. T., Kim, C., & Rhee, J. (2015). Centralization And Communication Opportunities As Predictors Of Acquiescent Or Prosocial Silence. *Social Behavior And Personality*, 43(3), 481–492.
- Durak, İ. (2012). *Korku Kültürü ve Örgütsel Sessizlik*. Bursa: Ekin Yayınevi.
- Ehtiyar, R., & Yanardağ, M. (2008). Organizational Silence: A Survey on Employees Working in a Chain Hotel. *Tourism and Hospitality Management*, 14(1), 51–68.
- Erdem, R. (2007). Örgüt Kültürü Tipleri ile Örgütsel Bağlılık Arasındaki İlişki: Elazığ İl Merkezindeki Hastaneler Üzerinde Bir Çalışma. *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İİBF Dergisi*, 2(2), 63–79.
- Erdoğan, E. (2011). *Etkili Liderlik Örgütsel Sessizlik Ve Performans İlişkisi*. Yüksek Lisans Tezi. Gebze: Gebze Yüksek Teknoloji Enstitüsü.
- Eroğlu, H., Adıgüzel, O., & Özü. (2011). Sessizlik Girdabı ve Bağlılık İkilemi: İşgören Sessizliği ile Örgütsel Bağlılık İlişkisi ve Bir Araştırma. *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 16(2), 97–124.
- Güçlü, N. (2003). Örgüt Kültürü. *Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 23(2), 61–85.
- Gül, H., & Özcan, N. (2011). Mobbing ve Örgütsel Sessizlik Arasındaki İlişkiler: Karaman İl Özel İdaresinde Görgül Bir Çalışma. *Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 1(2), 107–134.
- Holloway, J. B. (2012). Leadership Behavior and Organizational Climate: An Empirical Study in a Non-Profit Organization. *Emerging Leadership Journeys*, 5(1), 9–35.
- İşcan, F. Ö., & Karabey, C. N. (2007). Örgüt İklimi ile Yeniliğe Destek Algısı Arasındaki İlişki. *Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 6(2), 180–193.
- İşcan, F. Ö., & Timuroğlu, M. K. (2007). Örgüt Kültürünün İş Tatmini Üzerindeki Etkisi Ve Bir Uygulama. *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 21(1), 119–135.
- Kahveci, G., & Demirtaş, Z. (2013). Okul Yöneticisi ve Öğretmenlerin Örgütsel Sessizlik Algıları. *Eğitim ve Bilim*, 38(167), 50–64.
- Karaca, H. (2013). *An Exploratory Study On The Impact Of Organizational Silence In Hierarchical Organizations: Turkish National Police Case*. *European Scientific Journal*, 9(23), 38–50.
- Karaköse, T., & Kocabaş, İ. (2006). Özel Ve Devlet Okullarında Öğretmenlerin Beklentilerinin İş Doyumu ve Motivasyon Üzerine Etkileri. *Eğitimde Kuram ve Uygulama*, 2(1), 3–14.
- Keser, A. (2005). Çalışma Yaşamı ile Yaşam Doyumuna İlişkisine Teorik Bakış. *İktisat Fakültesi Mecmuası*, 55(1), 897–913.
- Kılıç, G., Tunç, T., Saraçlı, S., & Kılıç, İ. (2013). Örgütsel Stresin Örgütsel Sessizlik Üzerine Etkisi: Beş Yıldızlı Termal Otel İşletmelerinde Bir Uygulama. *İşletme Araştırmaları Dergisi*, 5(1), 17–32.
- Köse, S., Tetik, S., & Ercan, C. (2001). Örgüt Kültürünü Oluşturan Faktörler. Celal Bayar Üniversitesi. İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi. *Yönetim ve Ekonomi Dergisi*, 7(1), 219–242.
- Kumar, D., Alagappar, P. N., & Govindarajo, N. (2015). Australian Journal of Basic and Applied Sciences The Impact of Organisational Silence on Job Stress, Organisational Commitment and Intention to Leave Among Expatriate Employees. *Australian Journal of Basic and Applied Sciences*, 9(29), 1–8.
- Kuşcu, P. Ç. (2011). *Örgüt Kültürü ve İş Yeri Zorbalığı: İşkur ve Ors Örneği*. Doktora Tezi. Ankara: Hacettepe Üniversitesi.
- Megenci, C. (2015). Antecedents and Consequences of Organizational Fear and Silence Behavior: Evidence Service Sector from Turkey. *International Business Research*, 8(5), 223–229.
- Milliken, F. J., & Morrison, E. W. (2003). Shades of Silence: Emerging Themes and Future Directions for Research on Silence in Organizations. *Journal of Management Studies*, 40(6), 1563.
- Morrison, E. W., & Milliken, F. J. (2000). Organizational Silence: A Barrier to Change and Development in a Pluralistic World. *Academy of Management Review*, 25(4), 706–725.
- Nikolaou, I., Vakola, M., & Bourantas, D. (2011). The Role of Silence on Employees' Attitudes "The Day After" a Merger. *Personnel Review*, 40(6), 723–741.
- Pinder, C. C., & Harlos, K. P. (2001). Employee Silence: Quiescence And Acquiescence As Responses To Perceived Injustice. *Research in Personnel and Human Resources Management*, 20, 331–369.
- Premeaux, S. F., & Bedeian, A. G. (2003). Breaking the Silence: The Moderating Effects of Self-Monitoring in Predicting Speaking up in the Workplace. *Journal of Management Studies*, 40(6), 1537–1562.
- Sağlık Bakanlığı (2016). *T.C. Sağlık Bakanlığı Sağlık İstatistikleri Yıllığı 2015*. Ankara: Sağlık Bakanlığı Sağlık Araştırmaları Genel Müdürlüğü.
- Schneider, B., Ehrhart, M. G., & Macey, W. H. (2013). Organizational Climate and Culture. *The Annual Review of Psychology*, 64, 361–388.
- Şehitoğlu, Y., & Zehir, C. (2010). Türk Kamu Kuruluşlarında Çalışan Performansının, Çalışan Sessizliği ve Örgütsel Vatandaşlık Davranışı Bağlamında İncelenmesi. *Amme İdaresi Dergisi*, 43(4), 87–110.
- Şimşek, E., & Aktaş, H. (2014). Örgütsel Sessizlik ile Kişilik ve Yaşam Doyumu Etkileşimi: Kamu Sektöründe Bir Araştırma. *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 14(2), 121–136.
- Tayfun, A., & Çatır, O. (2013). Örgütsel Sessizlik ve Çalışanların Performansları Arasındaki İlişki Üzerine Bir Araştırma. *İşletme Araştırmaları Dergisi*, 5(3), 114–134.
- Turgut, T. (2011). Çalışmaya Tutkunluk: İş Yükü, Esnek Çalışma Saatleri, Yönetici Desteği Ve İş-Aile Çatışması İle

- İlişkileri. *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 25(3-4), 155-179.
- Uçar, Z. (2016). Örgütsel (İşgören) Sessizlik Olgusunun Kişisel ve Demografik Özellikler Bağlamında Araştırılması: Nitel Bir Çalışma. *Dokuz Eylül Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 31(1), 311-342.
- Ülker, F., & Kantan, P. (2009). Örgütlerde Sessizlik İklimi, İşgören Sessizliği ve Örgütsel Bağlılık İlişisine Yönelik Bir Araştırma. *Aksaray Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 1(2), 111-126.
- Vakola, M., & Bouradas, D. (2005). Antecedents and Consequences of Organisational Silence: An Empirical Investigation. *Employee Relations*, 27(5), 441-458.
- Van Dyne, L., Ang, S., & Botero, I. C. (2003). Conceptualizing Employee Silence and Employee Voice as Multidimensional Constructs. *Journal of Management Studies*, 40(6), 1359-1392.
- Yalçınsoy, A. (2017). Örgütsel Sessizlik ve Sonuçları. *The Journal of Social Science*, 1(1), 1-19.
- Yalçınsoy, A. ve Zincirkıran, M. (2016). *Örgüt Kültürü ve Örgüt İkliminin Örgütsel Sessizlik Üzerine Etkisinin Analizi* (ss. 1187-1195). İçinde: 1st International Conference on Scientific Cooperation for the Future in the Social Science, Uşak.
- Yaman, E., & Ruçlar, K. (2014). Örgüt Kültürünün Yordayıcısı Olarak Üniversitelerde Örgütsel Sessizlik. *Journal of Higher Education & Science/Yükseköğretim ve Bilim Dergisi*, 4(1), 36-50.
- Zhang, J., & Liu, Y. (2010). Organizational Climate and Its Effects on Organizational Variables: An Empirical Study. *International Journal of Psychological Studies*, 2(2), 189-201.

Araştırma Makalesi • Research Article

Kaymakam Olma Sürecinde Kamu Yönetimi: 2014/6894 Karar Sayılı Yönetmeliğin Etkisi

Public Administration in Becoming District Governor: Affect Of 2014/6894 Numbered Regulation

Selami Özkan ^{a*}

^a Arş. Gör., Muş Alparslan Üniversitesi, İİBF, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi, 49250, Muş/Türkiye.
ORCID: 0000-0002-0575-8887

MAKALE BİLGİSİ

Makale Geçmişi:

Başvuru tarihi: 15 Ağustos 2017

Düzeltilme tarihi: 07 Eylül 2017

Kabul tarihi: 29 Eylül 2017

Anahtar Kelimeler:

Kamu Yönetimi

Kaymakam Adaylığı Giriş Sınavı

Kamu Personel Seçme Sınavı

ÖZ

Kamu Personel Seçme Sınavı'nda (KPSS) yer alan kamu yönetimi alanı, 2014 yılında yapılan yönetmelik değişikliğinden önce Kaymakam Adaylığı Giriş Sınavı'na başvuru yapmak için ağırlıklı bir öneme sahipti. Ancak yapılan bu değişiklikten sonra adaylar KPSS'ye girme şartı aranmaksızın, Kaymakam Adaylığı Giriş Sınavı'na girebilmektedirler. Bu durumun, kamu yönetimi öğretimi üzerinde olumsuz sonuçlar ortaya çıkarabileceği düşünülmektedir. Bu düşünceden hareketle yapılan bu çalışmada, ilgili yazın içerik taramasına tabi tutularak durum tespiti yapılmıştır. Yapılan tespit sonucunda KPSS'nin Kaymakam Adaylığı Giriş Sınavı için ön koşul olmasına son verilmesinin kamu yönetimi öğretiminde bazı sorunlara neden olacağı kanaatine varılmıştır. Bu bağlamda ortaya çıkan durumun kamu yönetimi öğrencilerinin okuma talebini, motivasyonunu ve öğrencilerin bölüme olan ilgisini azaltabileceği ve bununla beraber kamu yönetimi öğretiminin yöneticiler açısından gerekliliğinin sorgulanabileceği sonuçlarına ulaşılmıştır.

ARTICLE INFO

Article history:

Received 15 August 2017

Received in revised form 07 September 2017

Accepted 29 September 2017

Keywords:

Public Administration

District Governor Candidate Entrance Exam

Public Personnel Selection Examination

ABSTRACT

The public administration domain in the Public Personnel Selection Examination had a weighted importance for district governor candidates before the regulation amendment in 2014. However, after this amendment, the candidates are taken to the pre-qualification examination for the district governor without having to enter the Public Personnel Selection Examination (KPSS). This study was aimed to determine the situation with content analysis of the related literature, based on the idea that this situation may create negativities for public administration education. As a result of the study, it was concluded that KPSS exam discontinuation of being pre-condition for the examination district governor might decrease the demand of taking education in the public administration department, student motivation and interest of the students in the public administration department and therewith the necessity of public administration education for governors could be questioned.

1. Giriş

Bilgilerin mantıksal ve olgusal olarak birbiri ile bir bütün oluşturduğu ve çok genel bir ifadeyle sistematik bilgiler kümesi olan bilim (İçli, 2009: 2), aynı zamanda birbirine mantıkla bağlanmış teoriler ağıdır (Üstüdal ve Kural, 1997: 5). Bütün bilim alanları Goblot ve diğer birçok düşünürü göre üç gruba indirgenebilir. Bunlar: Doğa (fizik ve tabiat), toplum (sosyal) ve matematik bilimleridir. Bunlardan matematik bilimleri, sembollerden oluşup, olaylardan bağımsız gelişir; olayların varlığına ihtiyaç duymaz. Bu özelliği nedeniyle bazı sınıflandırmalarda matematiğin bilim alanlarının üstünde ele alındığı görülmektedir. Doğa bilimlerinin ilişkisi doğa olaylarıyla olduğu için o, “var

olanı” anlama, açıklama ve mümkünse kontrol etmeyi amaçlamıştır. Toplum bilimlerinin de aynı şeyi amaçladığı görülür. Ancak, onun uğraş alanı farklıdır. O, toplumsal nitelikli olaylarla ilgilenmektedir (Karasar, 2012: 11).

Toplum bilimleri, yaşadığı toplum içinde insan davranışlarını inceleyerek genel teorilere ulaşmaya çalışır. Toplum halinde yaşayan insanın davranışlarının çeşitli yönlerden ele alınabilmesi nedeniyle siyaset bilimi, sosyoloji, sosyal antropoloji vb. çeşitli sosyal bilim dalları oluşmuştur (Seyidoğlu, 2009: 4). Bu sosyal bilimlerden biri de yönetim bilimidir. Bu bilim, genel olarak “belli bir amaca ulaşmak isteyen birden fazla insanın gerçekleştirdiği işbirliğine dayanan faaliyetler” biçiminde tanımlanan

* Sorumlu yazar/Corresponding author.
e-posta: s.ozkan@alparslan.edu.tr

yönetim kavramını (Parlak ve Sobacı, 2012: 22) bilimsel olarak konu alır. Yönetim bilimi literatürde daha çok kamu yönetimi disiplini anlamında kullanılmaktadır, hatta bazı yazarlara göre yönetim biliminin temel çalışma alanı kamu kurum ve kuruluşları olarak kabul edilmektedir (Yatkın, 2014: 584). Bu itibarla “işlevsel bir kavram olarak kamu yönetimi, yasaları, genel kuralları ve kamu politikası kararlarını uygulama sürecidir.” (Parlak ve Sobacı, 2012: 22). Diğer bir ifadeyle kamu yönetimi devlet tarafından yönetim demektir. Bu anlamda kamu yönetimi devletin görevlerini yapma ve onun için gerekli süreçleri işletme aracıdır ve devletin yürütme gücünün yapısı ve faaliyetlerinden meydana gelir (Aydın, 2012: 43). Devlet, yönetim şekli ne olursa olsun bir kamu örgütüne ihtiyaç duyar.

Birbirinden farklı yönetim yapıları benimsemiş devletlerin bazıları federal bazıları ise üniterdir. Türkiye Cumhuriyeti üniter bir devlettir. Bu itibarla Türkiye'nin yönetimi tek merkezden sağlanmaktadır. Devletin kamu örgütü, merkezden yönetim kuruluşları ve yerinden yönetim kuruluşları olarak ikiye, merkezden yönetim kuruluşları da başkent örgütü ve taşra örgütü olarak gene ikiye ayrılmaktadır. Taşra örgütünün bünyesinde il, ilçe ve bölge gibi yönetim birimleri mevcuttur (Eryılmaz, 2016: 130). Bu birimlerden il ve ilçenin mülkiye amirleri sırayla vali ve kaymakamdır. İlçe yönetiminden sorumlu kaymakamın göreve getirilişi ve atama usulü de validen farklıdır. Vali olmak için herhangi bir sınava girmek gerekmezken kaymakam olmak için Kaymakam Adaylığı Giriş Sınavı'na girmek ve başarılı olmak gerekmektedir.

Kaymakam olma koşulları 15 Temmuz 2018'de Cumhurbaşkanlığının 4 numaralı kararnamesiyle yeniden düzenlenmiştir. Kararnameden önce 1700 sayılı Dâhiliye Memurları Kanunu'nda yer alan siyasal bilgiler, hukuk, iktisat, işletme, iktisadi ve idari bilimler fakülteleri ile bunlara denkliği yüksek öğretim kurulu tarafından kabul edilen yurtdışındaki en az dört yıl süreli fakültelerden mezun olma şartları sayılmış, Kararname bu kanunda sayılan şartlar yanında diyerek şu şekilde bir düzenlemeye gitmiştir (Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi, 2018: 4/799):

“...en az dört yıllık eğitim veren fakültelerinin uluslararası ilişkiler, siyaset bilimi, kamu yönetimi, iktisat, işletme, maliye ve finans, sosyoloji, halkla ilişkiler ve tanıtım, psikoloji bölümlerinden veya bu bölümlerin herhangi birinin müfredatında yer alan derslerin en az yüzde seksenine sahip olan diğer bölümlerden ya da hukuk fakültelerinden mezun olmaları veya üniversitelerin sosyal bilimler, mühendislik fakülteleri ile tarih bölümlerinde en az dört yıllık lisans eğitimi yapmış ve uluslararası ilişkiler, siyaset bilimi, kamu yönetimi, hukuk ve iktisat alanlarında lisansüstü eğitim yapmış olmaları gerekir.”

Bu düzenleme ile kaymakamlık sınavına girme imkânı genişletilmiştir. Bununla beraber bu koşullara sahip kaymakam aday adaylarının 35 yaşını bitirmemiş olmaları (1700/2C), önce kaymakamlık sınavında daha sonrada yapılacak olan sözlü sınavında başarılı olmaları gerekir.

Kaymakamlık sınavı ile kamu yönetimi ilişkisinin merkezini oluşturduğu bu çalışmanın amacı, Kaymakam Adaylığı Giriş Sınavı'na başvuru yapmak için artık KPSS'de yeter derecede puan alma şartını yerine getirmeye ihtiyaç olmadığı için KPSS'de mevcut olan kamu yönetimi

alan sorularının kaymakamlık sınavındaki etkisinin ortadan kaldırılması ile ortaya çıkan duruma dikkat çekmektir. Bilindiği gibi ilk önce 40 soru (Nohutçu, 2007: 871-880) olarak uygulanan kamu yönetimi alan soruları daha sonra 30'a indirilmiş (ÖSYM, 2014a) 2017'de ise tekrar 40'a yükseltilmiştir (ÖSYM 2017a). 2018'de de 40 soru sitemine devam edilmiştir (ÖSYM, 2018a: 14). Sınavda kamu yönetimi alanı kapsamında yönetim bilimi, siyaset bilimi, kentleşme ve çevre sorunları, anayasa hukuku, idare hukuku ve Türk siyasal hayatı derslerinden sorulara yer verilmektedir (ÖSYM, 2018a: 38). Ayrıca diğer sorulara nazaran bu sorular, kaymakamlık sınavına çağırılacak adaylar arasına girebilmek için daha yüksek ağırlıktaki sorular olarak değerlendirilmekteydi. Ancak yeni sınav sistemi KPSS şartını ortadan kaldırdığı için bu soruların kaymakamlık sınavında herhangi bir etkisi artık bulunmamaktadır.

Kaymakamlık, kaymakamlık sınavı, taşra yönetimi, kamu yönetimi ve KPSS konularının içeren bu çalışma, kamu yönetiminin bilim olma yolunda dünyadaki gelişimi, Türkiye'deki gelişimi, taşra yönetimi, mülki idare Amirliği ve kaymakamlık sınavında yapılan son dönemdeki değişiklikler, ilgili alanda kaynak taraması yapılarak ele alınmış ve 2014'te gerçekleştirilen ilgili mevzuat değişikliğinin muhtemel olumsuz sonuçlarına değinilmiştir.

2. Bilim Olma Yolunda Kamu Yönetimi

Siyaset biliminin bir alt dalı olarak işlev gören kamu yönetiminin siyaset biliminin bünyesinden çıkarılıp ayrı bir disiplin olarak kabul edilmesi, son birkaç yüzyılda yaşanan gelişmelerle mümkün olabilmıştır. (Demir ve Yavaş, 2015: 95). Kamu yönetiminin bir bilim olarak ele alınması yolunda geçirdiği kabul edilen ilk aşama, Avrupa'da 17. yüzyılın sonu 18. yüzyılın başlarında Almanya ve Avusturya üniversitelerinde "kamerall" bilimler öğrenimi ile gerçekleştirilen yeni bir düşünce sisteminin ortaya çıkmasıdır. Kamu yönetiminin ahlak, felsefe ve siyaset kitapları ve konularının dışında incelenmesi bağlamında Prusya'da 18. yüzyılın ilk yarısında ortaya çıkan "Kamerall Bilimler" kürsülerinin önemli bir rolü vardır. Üniversiteler bünyesinde kurulan bu kürsülerde, devlete ve kamu yönetimine iyi yetişmiş insan gücü kazandırmak amacıyla ekonomi, maliye, muhasebe, yönetim sanatı, organizasyon ve personel sorunları ve yöneticilerin seçimi ve eğitimi gibi konularda ders verilmiştir (Parlak ve Doğan, 2016: 60).

Her ne kadar kamu yönetimi alanıyla ilgili yukarıda bahsi geçen konular ders olarak ele alınmışsa da kamu yönetimi yazınında kamu yönetimi disiplini ile ilgili ilk doğrudan çalışma 19. yüzyılın ilk çeyreğinde Fransız düşünür Charles Jean Bonnin tarafından "Kamu Yönetiminin İlkeleri" adıyla 1812'de yazılan kitapla başladığı kabul edilmektedir. Bonnin'in kitabından yaklaşık 75 yıl sonra Woodrow Wilson'un, 1887 yılında yayımlanan "Kamu Yönetiminin İncelenmesi" adlı makalesi, kamu yönetiminin bağımsızlığını kazanması adına atılmış en önemli adımlardan biri sayılır (Özer ve Önen, 2016: 18). Wilson'dan sonra 1900'de kamu yönetimi çalışmalarının sistematik hale geldiği kabul edilir. Bunda Frank J. Goodnow'un büyük katkısı olmuştur. Goodnow, 1900 yılında "Siyaset ve Yönetim" adlı eserinde siyasi ve yönetsel hayatın, sosyal hayatın farklı alanları olduğunu ileri sürmüş, Wilson'un kamu yönetimi-siyaset ayrımı

fikrini desteklemiş ve bunu daha da belirginleştirmiştir (Aydın, 2012: 59-60).

Kamu yönetimi akademik açıdan 1920'lere gelindiğinde önemli bir gelişme göstermiştir. Leonard D. White'in 1926'da yazdığı kitabı o dönemde, doğrudan kamu yönetimine tahsis edilmiş tek eser olarak dikkat çekmektedir. White kitabında, siyasetin, yönetimin konusuna girmemesi gerektiğini belirtmiştir. White'a göre kamu yönetimi, müstakil bir bilim olabilecek niteliktedir. White kamu yönetiminin temel misyonunun tasarruf ve verimlilik olduğunu savunmuştur (Eryılmaz, 2016: 40). "Kamu Yönetiminin İncelemesine Giriş" (Nohutçu 2013: 14) adını verdiği bu kitapta, ayrıca yönetimin gerek federal gerekse yerel düzeyde resmi ve dikkatlice ele alınması gereken bir süreç olduğunu, çalışmaların temelini hukuk değil yönetim olması gerektiğini ve yönetimin hala birçok kişiye göre sanat niteliği taşıdığını ancak bilimsel yönünün ağırlık kazanmasının verimlilik artışına yol açacağını belirtmiştir (Özer, 2012: 82).

Kamu Yönetimi siyaset ayırımına dikkatleri çeken isimlerden birisi de W. F. Willoughby'dir. 1919 yılında yayımlanan "Modern Devletlerin Yönetimi" adlı çalışmada yönetimin beş fonksiyonun olduğunu belirtmiş ve bunları; yasama, yürütme, yargı, yönetim ve seçim şeklinde sıralamıştır. Bu şekilde Willoughby'nin yönetimi yürütmeden ayrı ele almış olduğu görülmektedir. 1927 tarihli "Kamu Yönetimi İlkeleri" isimli çalışmada ise yönetime daha ayırıcı bir statünün verilmesi gerektiğini savunmuştur (Özer vd. 2015: 31).

Yirminci yüzyılın başından 1927'ye kadar kamu yönetimi konusundaki çalışmalar, 'yönetim' ile 'siyaset'i birbirinden ayırmaya yönelik olmuştur (Eryılmaz, 2016: 40). Bugün genel kabulde temelleri Wilson tarafından atıldığı savunulan bu ayırım, Wilson'dan günümüze dek farklı ortamlarda dile getirilmiş, kimi araştırmacılar yönetimin siyasetle iç içe olduğunu kimisi de yönetimin müstakil bir bilim olduğunu savunmuştur. Her ne kadar günümüzde de bu ayırım ya da dikotomi varlığını korusa da, Wilson'un makalesinin yayımlandığı tarihten yirminci yüzyılın ilk çeyreğini aşan süre boyunca kamu yönetiminin, müstakil bir disiplin olma yolunda önemli bir mesafe kat ettiği söylenebilir.

3. Türkiye'de Kamu Yönetimi Eğitimi

Cumhuriyet kurulmadan önce Türkiye topraklarında Selçuklu ve onu takip eden Osmanlı dönemlerinde devlet yöneticilerinin ve diğer kamu görevlilerinin yetiştirilmesi ihtiyacını karşılamak üzere medreselerden ve özellikle saray okullarından yararlanılmıştır. Söz konusu saray okullarından en tanınmış I. Murat (1362-1389) tarafından ilk önce Edirne'de kurulan ve daha sonra II. Mehmet (Fatih) (1451-1481) ve II. Bayezid (1481-1512) dönemlerinde İstanbul'da geliştirilen ve zamanla devşirme sisteminin kaynağı haline gelen "Enderun Mektebi"dir (Ömürgönülşen, 2004: 34).

Yükselme döneminde devlete yönetici yetiştirme görev ve sorumluluğu yüklenen Enderun mektebinin yanı sıra Bab-ı Ali Mektebi ve Bab-ı Defterdarı Mektebi gibi devletin farklı alanlardaki personel ihtiyacını karşılamak üzere öğretim kurumları da zamanla kurulmuştur. Ancak daha öncede ifade edildiği üzere en tanınmış Enderun Mektebi'dir (Altan vd., 2009: 229). Bir saray okulu olan bu

mektep, zamanın tipik eğitim kuruluşları olan medreselerden farklı özellikler taşımaktaydı. Medreselerin temel özelliği dini bir okul olmaları ve din kurallarını öğretmeleri iken Enderun'un kendine özgü bir eğitim programı vardı. Enderun'un programında Türkçe, Arapça ve Farsça gibi dil dersleri, Türk ve Fars edebiyatı, Kur'an-ı Kerim ve tefsiri, İslam Dini, tarih ve matematik gibi dersler yer almaktaydı. Sivil ve askeri yöneticiler yetiştirmeyi amaç edinmiş olan Enderun Mektebi'nin, Batı dünyasında da ilk resmi yönetim okullarından biri olduğu değerlendirilmektedir (Özer vd., 2015: 52).

Rönesans ve reform hareketleri, din savaşları, ulus devlet biçiminin doğması, felsefe ve sanattaki gelişmeler, coğrafi keşifler, sömürgecilik, sermaye artışı ve yüksek askeri teknolojiler; Avrupa'da 17. yüzyılın sonunda yeni bir devlet ve toplum sisteminin oluşmasına kaynaklık etmiş, diğer bölgeleri de hızla etkisi altına almıştır. Komşusu olduğu Avrupa'daki bu gelişmelere Osmanlı Devleti ayak uyduramamış ona paralel ilerlemeler kaydedememiştir. Bu dönemde girilen savaşlarda alınan yenilgiler, toprak kayıplarını ve mali buhranları beraberinde getirmiştir. Bu olumsuz gidiş bilim ve teknik alanında Batı'nın üstünlüğü elde etmesi ile mümkün olmuştur. Bu dönemde Osmanlı'nın Batılı kurumların alınması yoluna gittiği görülmektedir. Söz konusu dönemde Nizam-ı Cedid adıyla III. Selim'le başlatılan değişim süreci II Mahmut döneminde devam etmiştir. Zamanla Osmanlı klasik kurumları yerini Batılı kurumlara bırakmıştır. Bu süreçten Enderun Mektebi de etkilenmiştir. Bu süreçte Osmanlı Devleti, ihtiyaç duyduğu devlet adalarını artık Enderun'dan değil öncelikle Avrupa'ya gönderdiği gençlerden sağlama yoluna gitmiştir. Söz konusu dönemde hızla artan bürokratik ihtiyaçları gidermek üzere modern okulların açıldığı görülür. Takip eden süreçte, 1859'da Mekteb-i Mülkiye açılmıştır. Bu yeni okulda orta düzey devlet adamlarının yetiştirilmesi öngörülmüştür. Islahat Fermanı'nın ilanından sonra Müslüman olmayanların da devlet bürokrasisinde memur olabilmelerinin yolu açılınca her etnik ve dini gruptan çocuğun alındığı Mekteb-i Sultani (1868) açılmıştır. Aslında bu okul bir anlamda modern Enderun yerine geçtiği söylenebilir. Osmanlı sarayının klasik Enderun'u Tanzimat sonrasında işlevini yitirmiş fiilen bitmiş olan okulun resmen sona ermesi ise 1908'de gerçekleşmiştir (Gündüz, 2016: 18-19).

Enderun mektebinin işlevleri Tanzimat'tan sonra, mevcut bürokrasiye personel yetiştiren Mekteb-i Sultani (Galatasaray) ve Mekteb-i Finun-ı Mülkiye'ye geçmiştir (Altan vd., 2009: 229). Bu itibarla Osmanlıda saray okulu geleneğinin modern bir devamı olan okullar arasında, Mekteb-i Mülkiye ve Mekteb-i Sultani söz konusu yeni yönetici ve kamu görevlisi kadrolarının yetiştirilmesini sağlamak amacıyla kurulmuş en ünlü olanları ve süreklilik kazananlarıdır. Lise (idadi) düzeyinde öğretim vermek üzere 1868'de kurulan "Mekteb-i Sultani (Galatasaray Lisesi), aslında Osmanlı yönetiminin her alanda etkisi altında bulunduğu Fransa'nın ünlü "Grandes Ecoles"lerine benzetilmek istenmiştir. Okulun, o dönemdeki gelişme düzeyinin üstünde olduğu izlenimini veren ve bu sebeple tam anlamıyla uygulanma şansı bulamayan ders programı içerisinde hukuk, muhasebe ve kamu yönetimi (ilim-i idareyi mülkiye) dersleri de yer almıştır (Ömürgönülşen, 2004: 36).

Mektebi Sultani'den önce kurulan Mekteb-i Mülkiye ilk açıldığında iki yıllık orta dereceli ve memur yetiştirmek üzere kurulmuş bir meslek okulu niteliğinde (Baskıcı, 2011: 10) eğitim ve öğretim hayatına başlamıştır. Mülkiye Mektebi 1877'de Mekteb-i Mülkiye-i Şahane adıyla yükseköğretim yapan bir kurum haline dönüştürülmüştür. 1908 yılında okulun adındaki "şahane" ibaresi çıkarılmıştır. I. Dünya Savaşı şartlarında yeterli ödenek olmadığı gerekçesi ile kapatılan kurum, 1918 yılında tekrar açılarak Dâhiliye Nezareti'ne (İçişleri Bakanlığı), daha sonra da 1920'de Maarif Nezareti'ne (Millî Eğitim Bakanlığı) bağlanmıştır. Seyreden yıllara bakıldığında 1924 yılında Mekteb-i Mülkiye'deki eğitim ve öğretimin amacının, nitelikli memur yetiştirmek olduğunun belirlendiği, 1935 yılında Siyasal Bilgiler Okulu ismini aldığı, 1936 yılında Ankara'ya taşındığı ve 1949 yılında da fakülteye dönüştürülerek Ankara Üniversitesine bağlandığı (Altan vd., 2009: 229) görülmektedir.

Mülkiye Mektebi'nde okutulan dersler, kuruluş amacına uygun olarak öğrencilerin daha çok ülke yönetimine ilişkin bilgi sahibi olmalarına yöneliktir. Kuruluş mazbatasında ve mektep nizamnamesinde yazılı olan dersler ilk zamanlarda, fenni hat, inşaa ve hesap, tarih ve coğrafya, istatistik, yeni kanunlar, Osmanlı Devleti hukuku, ekonomi politik ve memleket yönetiminde gerekli olan diğer şeyler şeklinde sıralanan derslerden oluşmuştur. Ders programı Mülkiye kurulduktan sonra belirli dönemlerde bir takım değişikliklere uğramıştır. 1871 yılında umur-u mülkiye (yönetim işleri) ve idare hukuku, 1877 yılında usul-i idare-i umumiyeye ve idareye müteallik mevat (genel yönetim metodolojisi ve yönetime bağlı şeyler) dersleri programa eklenmiştir. 1879 yılında yüksek kısımda 4. ve 5. sınıflarda usul-i idare dersi okutulurken 1891 yılında ders programında 5, 6 ve 7. sınıflarda usul-i idare-i mülkiye dersine yer verilmiştir (Kurban, 2016: 75).

Mülkiye Mektebi, Siyasal Bilgiler Okulu daha sonra da Siyasal Bilgiler Fakültesi olarak isimlendirilmiştir. Yönetici eğitimi ve yetiştirilmesinde Türkiye'de sadece Siyasal Bilgiler Fakültesi (SBF) değil bunu yanında Türkiye ve Ortadoğu Amme İdaresi Enstitüsü'nün de etkin olduğuna söylenebilir. Zira SBF'nin Ankara Üniversitesine bağlandığı 1949 yılında, Başbakanlığın isteği üzerine Prof. F. Neumark tarafından "Devlet Daireleri ve Müesseselerinde Rasyonel Çalışma Esasları Hakkında Rapor" hazırlanmıştır. Daha çok memurların eğitimi ve yönetsel işlemlerle alakalı öneriler getiren bu raporu, Uluslararası İmar ve Kalkınma Bankası'nca hazırlanan ve kariyere dayanan bir personel sistemi ile merkezi bir personel dairesi kurulmasını öneren Türkiye'de yeterlilik (merit, liyakat) ilkesinin ilk defa ciddi olarak önerildiği Barker Raporu izlemiştir. Akabinde 1951 yılında ise Martin Cush'in daha çok Maliye Bakanlığı özelinde personel sorunları üzerinde duran raporu hazırlanmıştır. Kısmen de olsa bu raporların da etkisiyle Türkiye'de kamu yönetimi personelinin eğitimi, yayın ve araştırmaların geliştirilmesi amacıyla 1952 yılında Birleşmiş Milletler Örgütü ile Türkiye ve Ortadoğu Amme İdaresi Enstitüsü kurulmuştur (Ergun ve Polatoğlu, 1988: 15-16).

Enstitünün öğretimine bakıldığında ilk ders verme heyetinin yabancı hocalardan oluştuğu görülür. Amme idaresi prensipleri, amme muhasebesi, amme idaresinde teşkilat ve metotlar ve amme idaresinde personel sevki idaresi ilk

programda yer alan derslerdir. 1953-1954 ders döneminden itibaren ise öğrenciler merkezi idare, mahalli idare, iktisat ve maliye gruplarına ayrılmış, okutulacak zorunlu ve seçmeli dersler bu esaslara göre düzenlenmiştir (Kurban, 2016: 76-77).

Türkiye'de çağdaş anlamda ortaya çıkan bu gelişmeler TODAİE ile aynı dönemde, Ankara Üniversitesi'ne bağlı SBF'de de yaşandığı görülür. SBF'de bir kamu yönetimi kürsüsü kurma çalışmaları 1953 yılının sonlarında başlamış 1957 yılında "Amme İdaresi Kürsüsü" kurulmasıyla, girişimler başarıya kavuşmuştur. Kurulan bu kürsünün adı 1967 yılında "Kamu Yönetimi Kürsüsü"ne dönüştürülmüştür (Altan vd. 2009: 230).

TODAİE ve SBF ile beraber, 1956 yılında kurulan ve 1960'larla birlikte önemli bir gelişme kaydeden Ortadoğu Teknik Üniversitesi'nde (ODTÜ) kamu yönetimi lisans öğretimi ile ilgili gelişmelerin olduğu görülmektedir. ODTÜ İktisadi İdari İlimler Fakültesi kendi içinde "Ekonomi ve İstatistik", "İşletme Yönetimi" ve "Kamu Yönetimi" olmak üzere üç temel bölüme ayrılmıştır. Kamu yönetimi bölümünde idare hukukunun bünyesinden bağımsız ve Anglo-Amerikan kamu yönetimi yaklaşımının ekseninde bir kamu yönetimi öğretimi verilmeye başlanmıştır (Altan vd. 2009: 230). Bölümün programında benzer diğer öğretim kurumlarıyla karşılaştırıldığında hukuk derslerinin çok sınırlı tutulduğu görülmektedir. Bu dönemde hukuk ağırlıklı bakış açısının hem kamu yönetimi öğretiminde hem de araştırmalarında ağırlığının devam etmesi söz konusu olmakla beraber kamu yönetimi alanında giderek yönetimin hukuk dışı yönlerinin ağırlık kazandığı Anglo-Amerikan yaklaşımının etkili bir yer kazanmaya başladığı görülür (Kalkışım, 2012: 5-6).

Kurumsal düzeyde olmasa bile kamu yönetimi, farklı öğretim kurumlarının ilgili birimlerinin zamanla ilgisini çekmiştir. Örneğin, İstanbul Üniversitesi'nde İşletme Fakültesi'nde "kamu yönetimi" "yönetim ilkeleri" adlı dersler lisans programına alınmıştır. Hacettepe Üniversitesi Sosyoloji, Sosyal Çalışma bölümlerinin lisans programlarında yönetim ve Türk yönetim sistemi ile ilgili dersler verilmeye başlanmıştır. Polis Enstitüsü'nde daha sonrada Polis Akademisi'nde 1960'ların başlarından itibaren "amme idaresi" veya "kamu yönetimi" adı altında dersler okutulmaya başlanmıştır (Ömürgönülşen, 2004: 50).

Kamu yönetimi, yerli ve yabancı gelişmelerin etkisiyle 1970'li yılların başından itibaren SBF ile İktisat Fakülteleri ve bazı yüksekokullarda, kendi başına (müstakil) bir ders olarak okutulmaya ve üzerinde araştırma ve inceleme yapılmaya başlanmıştır. Üstelik bu dönemde söz konusu fakültelerde "Kamu Yönetimi" adıyla bölümler kurulmuştur. Nihayet 4 Kasım 1981 tarih ve 2547 sayılı Yüksek Öğretim Kanunu ve bu kanuna dayanılarak yapılan çeşitli düzenlemelerle, Kamu Yönetimi, bütün İ.İ.B.F. ler ile SBF'lerde kendi başına bir bölüm olarak yer alması yaygınlaştırılmıştır. Bütün kamu yönetimi bölümlerinde, "Siyaset ve Sosyal Bilimler", "Yönetim Bilimleri", "Kentleşme ve Çevre Sorunları" ve "Hukuk Bilimleri" olmak üzere dört bilim dalı oluşturulmuştur. Böylece siyaset bilimi, anayasa ve idare hukuku gibi disiplinlerin, kamu yönetiminin bir alt bilim dalı niteliğinde görülmeye ve değerlendirilmeye başlandığı anlaşılmaktadır. Ancak kamu yönetiminin bağımsız bir disiplin olarak hangi alt disiplinlere dayandığı konusu henüz bir netliğe

kavuşturulamadığından bölüm isimlerinde görülen "kamu yönetimi" ve "siyaset bilimi ve kamu yönetimi" gibi farklılıklar bu belirsizliğin işaretleri olarak değerlendirilebilir (Eryılmaz, 2016: 76).

Yöneticilerin yetiştirilmesi açısından kamu yönetimi disiplininin önemsenmesi, onun kamu yöneticilerinin yetişmesinde önemli bir noktaya kavuşmasını sağlayacaktır. Bilhassa adaylarının önceleri Mülkiye'den seçildiği daha sonra bu adaylara Hukuk ve İktisadi ve İdari Bilimler Fakülte mezunlarının da eklendiği, 2018 yılında ise girme hakkının daha da genişletildiği kaymakam istihdamında, bu eğitimin önemsendiğini söylemek mümkündür. Kamu yönetimi disiplini ve kaymakamlık mesleğinin ilişkisini daha iyi ifade etmek üzere çalışmanın bu aşamasında, kaymakamların yönetim faaliyetini icra ettikleri yönetim birimlerini incelemek üzere Osmanlı'dan günümüze Türkiye'de var olan gelen taşra yönetim sisteminin yapı ve oluşumuna değinilecektir.

4. Türkiye'de Taşra Yönetimi

Osmanlı İmparatorluğu'nda sancak taşra yönetiminin esas idari birimidir. Başında da sancak beyi bulunurdu. Sancak beyinin askeri ve idari görev ve yetkileri vardı; ancak adli işler onun idaresi dışında idi, bunlara karışmazdı. Kadının yönetiminden sorumlu olduğu kazalar, sancakları oluştururdu. Kazaları da köyler oluştururdu. İlk olarak Osman Gazi Karahisar Sancağı'nı kurarak, yönetimini de oğluna; Orhan Gazi'ye bırakmıştı. O dönemde Padişahın yargı gücünü kadı, yürütme gücünü ise sancak beyi temsil ederdi. Kadı sancak beyinin emrinde değildi, ondan bağımsızdı (Toraman, 2002: 198).

Bununla beraber Osmanlı İmparatorluğu genişledikçe yönetsel faaliyet ve kademelerinde de değişiklikler oluyordu. Bilhassa III. Murat döneminden başlayarak Osmanlıda yeni bir yönetsel taksimata gidilmiştir. Buna göre taşra yönetim askeri temeller üzerine aşağıda sıralandığı üzere üç aşamadan oluşturulmuştur (Sencer, 1984: 27-29): İlk ve en büyük aşama "eyalet" olarak belirlenmiştir. Eyaleti hem askeri bir komutan hem de bugünkü anlamda bir vali olan beylerbeyi adında biri yönetirdi. Beylerbeyi geniş yetkilerle donatılmıştı, eyalette -şeri yargı işleri- dışında bütün otorite ve devlet yetkisini elinde bulundururdu, bununla beraber kadı hariç bütün resmi görevlileri atama ve aynı zamanda her türlü yürütme kararını alma gücüne sahipti. Yönetim aşamalarının ikincisi Osmanlı'da eyaletlerin bir alt aşaması olarak ifade edilen "sancak"tı. Bir diğer adı "liva" olan sancakların doğrudan beylerbeyinin yönetimi altında paşa livası (paşalık) olarak adlandırılan merkez sancağı vardı. Bu sancak hariç diğer sancakların yönetiminden sancak beyi sorumlu idi. Sancakta beylerbeyinin görevlerine benzer görevler icra eden sancak beyi, dirlikleri denetlemek sipahileri buyrukları altında tutmakla yükümlü kılınmış taşra yöneticisiydi. Osmanlı yönetim sisteminin üçüncü aşamasını ise "kaza" adı verilen yönetim birimi oluşturuyordu. Sancakları bir ya da birkaç kaza oluşturuyordu. Kaza belli özelliklere sahip bir kasabanın adalet ve yönetim işlerinde çevresindeki nahiyeye ve karyelere (köy) merkezlik durumunda bulunan yönetim birimi idi. Yönetiminden sorumlu kadılar sadece adalet işleriyle uğraşmaz belediye faaliyetlerini de yürütürlerdi. Merkez tarafından doğrudan atanan kadıların yardımcı

olmak üzere naipler, asesler ve kethüdalar gibi görevliler de vardı.

Türkiye'de bir yönetim kademesi olarak ilçe (kaza) 1842 yılında kurulmuştur. Burada bahsi geçen "kaza" ile Osmanlı Devleti'nin kuruluşundan beri idari-adli, daha sonrada sadece adli bir birim olarak var olan, kadı veya naibin bulunduğu Tanzimat ilanına kadar kaza adıyla varlığını devam ettiren yerleşim bölgesi kastedilmiyordu. Bu oluşturulan bir idari birim idi (Acar, 2013: 28). Başlangıçta kazanın yöneticisi olarak kaza müdürü öngörülmüştür. O dönemde kaymakam ise vilayete bağlı liva (sancak) yöneticisi olarak görev üstlenmektedir. 1864 Vilayet Nizamnamesi ile ilçenin başına kaymakamın görev yapması kararlaştırılmış (Çapar, 2016: 22), aynı düzenlemede vali, mutasarrıf ve kaymakamların padişah tarafından atanacağı öngörülmüştür (Çapar, 2016: 22).

Vilayet Nizamnamesi'nin deneme uygulamalarının başarılı olması sonucunda, bu uygulamanın ülke genelinde yaygınlaşması için 21 Haziran 1867 tarihinde "Vilayetlerin İdare-i Mahsusası ve Nizamının Suver-i İcraiyesi Hakkında Talimat-ı Umumiye" yayımlanmıştır. Vilayet Nizamnamesi uygulanmasının yaygınlaşması, bazı değişikliklerle 1867'de yayımlanan bu talimatname ile sağlanmıştır. Bu talimatnameye göre, vilayetler livalardan, livalar kazalardan, kazalar ise nahiyeye ve köylerden oluşacaktır. Vilayette vali, livada mutasarrıf, kazada kaymakam, nahiyede müdür ve köyde muhtar görev yapacaktır (Çapar, 2016: 22).

Tanzimat'la başlatılan yeni yönetim süreci uygulamada başarılı sonuçlar doğurmuştur. Bu yeni yönetim süreci 1871 yılında çıkarılan "İdare-i Umumiye-i Vilayet Nizamnamesi" ile tamamlanmıştır (Başa, 2008: 4). 20 Ocak 1871 tarihinde "İdare-i Umumiye-i Vilayet Nizamnamesi" adıyla yayımlanan nizamname, temel olarak 1864 Vilayet Nizamnamesi'nde izah edilmeden geçilen bazı memur ve meclislerin yetkilerini açıklayarak belirsizliği gidermişti (Güneş, 2013: 248). Bu nizamname ile oluşturulan yeni idari düzen yaygın bir şekilde taşrada denenmiş ve 19. yüzyıl boyunca yürürlükte kalmıştır (Başa, 2008: 4).

Yine 1876 ve 1908 de idarenin, Kanuni Esasiye'nin getirdiği yeni hükümler doğrultusunda idare hukuku kurallarına göre yeniden ele alınması zaruri görülmüş ve 1913 yılında "İdare-i Umumiye-i Vilayet Kanunu Muvakkatı" tedvin edilmiştir. Bu kanunla vilayetlerin idaresi yetki genişliği ve yerinden yönetim ilkeleri ile ortaya konuluyor, vilayetlerin hükmi şahsiyeti fiilen kabul ediliyor, taşra yönetimi vilayet, liva veya mutasarrıf, kaza ve nahiyeye olmak üzere dört kademe üzerinden düzenleniyordu (Başaran, 1968: 12).

20 Ocak 1921 tarihinde kabul edilen yeni Anayasa ile TBMM sancak ve liva taşra yönetim birimlerinin işlerliğine noktayı koymuştur. 20 Nisan 1924'te kabul edilen Türkiye Cumhuriyeti'nin ikinci taksimatı ortaya konulmuştur. Buna göre yeni taksimatta şöyle denilmektedir: "Türkiye coğrafi vaziyet ve iktisadi münasebet nokta-i nazarından vilayetlere, vilayetler kazalara, kazalar nahiyelere münkasemdir (ayrılmıştır), ve nahiyeler de kasaba ve köylerden terekkep eder (oluşur)" böylece idari taksimat öncelikle illere ondan daha alt bir birim olarak ilçelere ilçeler de nahiyelere nahiyelerde nihayetinde kasaba ve köylere ayrılmıştır (Kodal, 2006).

Bugün Türkiye'de aktif olan mülki idare bölümlerinin kaynağı 1982 Anayasası'dır. Zira 1982 Anayasası'nda "Türkiye, merkezi idare kuruluşları bakımından, coğrafya durumuna, ekonomik şartlara ve kamu hizmetlerinin gereklerine göre, illere; iller de diğer kademeli bölümlere ayrılır." (2709/126) denilmiştir. Burada illerin alt bölümlenmesine bahsedilmese de halen yürürlükte olan ve 10 Haziran 1949 tarih ve 5442 sayılı İl İdaresi Kanunu'nda alt bölümlenme mevcuttur (Gürbüz, 2016: 25). Söz konusu kanunun birinci maddesinde illerin, ilçelere ilçelerinde bucaklara bölündüğü belirtilmiştir (5442/1). Şunu da belirtmek gerekir ki 6552 sayılı kanunla 5747 sayılı kanunun 2. maddesinin dokuzuncu fıkrasında yapılan değişiklik ile "Tüm illerde bucaklar kaldırılmıştır. Kaldırılan bucaklara bağlı belde ve köyler, bucağın bağlı olduğu idari birime bağlanmıştır." (6552/2). İl idaresi kanununun ilgili maddesine göre bakılacak olursa bucaklarda kaldırıldığına göre geriye mülki idare bölümü olarak il ve ilçe idaresi kalmıştır.

5. Mülki İdare ve Kaymakamlık

Kaymakamlık mesleği bir mülki idare amirliğidir. Bu noktada mülk, mülki ve mülkiyenin ne olduğu öne çıkmaktadır. Mülk, devletin egemenliğinde bulunan toprakların bütününe ifade ederken, mülki, askeri sınıf dışında kalan yönetimi, mülkiye de devlet yönetimindeki sivil görevlileri ifade eder (TDK, 2017).

Devletin ülkesini yönetme sistemi olarak mülki yapı, belirli bir idari bölünüşle şekil almaktadır. Ülke topraklarının hiyerarşik olarak idari birimlere bölünmesi, diğer bir ifadeyle idari kademelenme, hem üniter hem de federal devletlerde bulunmaktadır. Federal devletlerde idari kademelenme, tamamen veya kısmen siyasi egemenlik yetkilerine sahip olan "eyalet", "emirlik" veya "devlet" ara yapısına sahiptir. Üniter devletlerde ise ulusal merkezin (başkentini) dışında hiçbir egemenliğe sahip olmayan "bölge", "il" ve "ilçe" gibi kademeler bulunmaktadır (Özdemir ve Pekközlü, 2014: 320).

Üniter bir devlet olan Türkiye'de taşra yönetimini, "mülki idare amiri" olarak da adlandırılan meslek mensupları icra eder. Bu doğrultuda merkezin temsilcisi olarak adlandırılacak mülki idare amirleri valiler ve kaymakamlardır (Sönmez, 2014: 247). Bununla beraber vali ve kaymakamların yanında mülki idare amiri olarak, "657 sayılı Devlet Memurları Kanununa (DMK) göre, kaymakamlık sıfatını kazanmış ve merkez teşkilatı (müsteşar, müsteşar yardımcısı, genel müdürler, genel müdür yardımcısı, daire başkanları, şube müdürleri, mülkiye müfettişleri ve hukuk müşavirleri) ve iller teşkilatında çalışan meslek mensupları (vali yardımcısı hukuk işleri müdürleri) ile kaymakam adayları (eski adıyla maiyet memurları) da personel rejimi yönünden mülki idare amirliği hizmetleri sınıfı içinde yer alırlar" (Başa ve Mete, 2011: 37).

Görev ve atama usulüne bakıldığı zaman kaymakam; ilçe genel idaresinin başı ve merciidir. İlçede hükümetin temsilcisi, ilçe genel idaresinin sorumlusudur. Bakanlıkların ilçede bulunması gerekli teşkilatlarının (adli ve askeri teşkilat hariç) tekmi, amiri kaymakamdır (5442/27). Kaymakam, İçişleri Bakanlığı müdürler encümeninin seçimi (intihabı) ve İçişleri Bakanının uygun

görmesi üzerine müşterek kararname ile atanır (Önen ve Kanaryan, 2014: 267).

6. Kaymakam, Kaymakam Adaylığı Giriş Sınavı ve Kamu Yönetimi

1861'de, artık kaza müdürlüklerine ve liva kaymakamlıklarına sadece mülkiye mezunlarının atanacağı kararı alınmış (Baskıcı, 2009: 252), bu kararı yıllar sonra 1930'da alınan mülkiyenin yanında hukuk ve eşdeğerindeki diplomalara sahip kimselerin de kaymakamlığa atanabileceği kararı takip etmiş (Duran, 1973: 7), bu kararı da 1991 yılında Dâhiliye Memurları Kanunu'nda 435 sayılı Kanunu Hükmünde Kararname (KHK) ile yapılan değişiklik ve ardından bu KHK'nın 1992 yılında bazı değişikliklerle yapılan kabulü neticesinde iktisat, işletme, iktisadi ve idari bilimler fakülteleri ile bunların dengi yurt dışı fakültelerinden mezun olanlara da kaymakam adayı olabilme (Yaşar, 2011: 53) şartı eklenmiştir. Son olarak 15 Temmuz 2018 tarihinde 4 numaralı Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi'yle bu çalışmanın giriş bölümünde belirtildiği üzere kaymakamlık sınavına girebilme şartları yeniden düzenlenmiştir.

1700 sayılı Dâhiliye Memurları Kanunu ve 4 numaralı Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi'nde yer alan şartları taşımakla beraber adayın, ortalama her yıl ilan edilen kaymakamlık sınavında ve sözlüsünde başarılı olması gerekir. Yukarıda da ifade edildiği gibi kaymakam ilçe genel idaresinin başıdır. İlçe kamu yönetiminin başında yer alan kaymakamın kamu yönetimi öğretimiyle alakası yadsınamaz. Zira hem SBF hem de İ.İ.B.F. lerde benzer isimde bir dersin kamu yönetimi veya yönetim bilimi adı altında da okutulduğu bilinmektedir. Bu isimlerle olmasa da kamu yönetimi dersiyle paralel dersler geçmişten günümüze SBF ve İ.İ.B.F. gibi eğitim ve öğretim kurumlarında okutulmuştur. Neticede ismi kamu yönetimi olan bu dersin özünde yönetici yetiştirilmesini pekiştiren bir niteliğinin olması gerekir. Zira yönetim biliminin gelişimi, bilimsel bir disiplin olarak ele alınmadan önce ve bilimsel bir disiplin olarak ele alındıktan sonra kamu yönetiminin gelişim aşamaları, kamu yönetiminin gelişmesinde etkili olan düşünür ve akımlar, kamu örgütlerinde personel sorunları, yönetim, yönetişim, merkez ve taşra yönetimi, aynı zamanda yerel yönetimler, devlet bünyesinde yer alan kurumların örgütlenişi, çalışma usul ve esasları, siyaset bilimi, hukuk ve işletme yönetimi ve benzeri alanların kamu yönetimi ile olan ilişkileri kamu yönetiminde ön planda olan konulardır. Buna benzer birçok konuyu da kamu yönetimi disiplini ihtiva etmektedir. Konularına bakıldığında disiplinin hem kamu hem de özel sektör yöneticileri için oldukça önemli bilgiler içerdiği görülmektedir. Ayrıca Türkiye özelinde değerlendirildiğinde bu disiplin ya kamu yönetimi ya da yönetim bilimi adı altında birçok üniversitede ders olarak okutuluyor olması disiplinin önemini pekiştirmektedir.

Yönetici adayı yetiştirme notasında önemli bir yere sahip olan kamu yönetimi bölümü ile alakalı sorular, alan olarak KPSS'de yer almaktadır. Bununla beraber, 2014 yılından itibaren kaymakamlık sınavının usulü değiştirilmiş yönetim bilimi, siyaset bilimi, Türk siyasi hayatı ve kentleşme ve çevre sorunları gibi kamu yönetimi bölümlerinde ekseriyetle okutulan derslerle alakalı soruların yer aldığı

KPSS, kaymakamlık sınavının ön şartı olmaktan çıkarılmıştır.

Kamu yönetiminin de aralarında bulunduğu alan sınavı ilk defa 2001 yılında yapılmıştı. Kurumlar İçin Merkezi Eleme Sınavı (KMS) olarak isimlendirilen sınav daha sonra Kamu Personel Seçme Sınavı'na (KPSS) dönüştürülmüştür. Söz konusu (KMS, KPSS) sınavlarla alakalı bilgilerine başvuru ÖSYM sitesinde bu süreç şu şekilde anlatılmaktadır (ÖSYM, 2002): 03.05.2002 tarihli ve 24744 sayılı Resmi Gazete'de yayımlanmış olan "Kamu Görevlerine İlk Defa Atanacaklar İçin Yapılacak Sınavlar Hakkında Genel Yönetmelik" daha önce yürürlükte olan kamu kurum ve kuruluşlarına personel seçilmesi ve atanması ile alakalı yönetmelikleri yürürlükten kaldırmış, 1999 yılında yapılmış Devlet Memurluğu Sınavı (DMS) ile 2001 yılında yapılmış olan Kurumlar İçin Merkezi Eleme Sınavını (KMS), Kamu Personel Seçme Sınavı (KPSS) adı altında birleştirilmesi kararlaştırılmıştır.

Yukarıda adı geçen yönetmelik, özel yarışma sınavına alınmak suretiyle girilen mesleklerle ilgili kadroları "A Grubu Kadrolar" olarak, ilk defa kamu hizmeti ve görevlerine atama yapılacak kadroları ise "B Grubu Kadrolar" olarak sınıflandırmıştır (2002, ÖSYM). Söz konusu A ve B Grubu Kadrolar bakanlar kurulu kararıyla 657 sayılı kanuna dayanılarak Kamu Görevlerine İlk Defa Atanacaklar İçin Yapılacak Sınavlar Hakkında Genel Yönetmelikte 2002 yılında şu şekilde düzenlenmiştir (2002-3975/2):

"a) A Grubu Kadrolar; başbakanlık, bakanlıklar, bunların müsteşarlık, başkanlık ve bağımsız genel müdürlük düzeyindeki bağlı ve ilgili kuruluşları ile bağlı ortaklıklarındaki, özel yarışma sınavına tabi tutulmak suretiyle girilen ve belirli bir yetiştirme programı sonrası yeterlik sınavına tabi tutulan mesleklerle ilişkin kadro ve görevler ile il özel idareleri ve belediyelerin teftiş kurullarına, b) B Grubu Kadrolar; kadroları 190 sayılı Kanun Hükmünde Kararname'nin eki listelerde yer alan, genel ve katma bütçeli kurumlarla bunlara bağlı döner sermayeli kuruluşlar, kanunlar ile kurulan fonlar ve kefalet sandıkları, il özel idareleri ve belediyeler, il özel idareleri ve belediyelerin kurdukları birlikler ile bunlara bağlı döner sermayeli kuruluşlar ve diğer kamu kurum ve kuruluşlarında yukarıda (a) bendinde belirtilmiş olan meslekler dışında ilk defa kamu hizmeti ve görevlerine atama yapılacak kadro ve görevlere, atanacaklar için yapılacak işlem ve sınavları kapsar."

KPSS A grubu kadrolarına yerleşmek adına yapılan ilk sınav KMS sınavıdır. İlk 2001 yılında yapılan bu sınavda dört oturum düzenlenmiştir. İlk oturumda "genel yetenek ve genel kültür ile yabancı dil" testleri uygulanmış aynı gün öğleden sonra düzenlenen oturumda ise öğretmenlere yönelik konulardan oluşan "eğitim bilimleri" testi uygulanmıştır. KMS'nin ertesi gün yani pazar günü yapılan sabah oturumunda ise "hukuk, iktisat, işletme, maliye ve muhasebe" öğleden sonraki oturumda ise "kamu yönetimi, çalışma ekonomisi, ekonometri, istatistik ve uluslararası ilişkiler" testleri uygulanmıştır (Hürriyet, 2001). 2017 yılından itibaren ekonometri dersi KPSS alan sınavından çıkarılmış (DPB, 2017), 2012 KPSS ve öncesinde sınav kılavuzunda yer alan 120 puan türü uygulaması daha sonra küçük değişikliklere uğramış, 2017'de 121 (ÖSYM, 2017b: 43), 2018'de ise 124 puan türü olarak ÖSYM kılavuzunda yer almıştır (ÖSYM, 2018a: 44). Bu puan türlerinden olan

Puan 37 (P37), yönetmelik değişikliğinden önce kaymakam aday adayları için en önemli puan türüydü. 2014'te yapılan değişiklikten önce kaymakamlık sınavı için KPSS'nin 2014 kılavuzunda yer alan aşağıdaki puanlama sistemindeki P37'nin içeriği aşağıdaki tabloda olduğu gibidir.

Tablo 1. 2014 KPSS Puan Türleri P37

	Genel Yetenek	Genel Kültür	Hukuk	İktisat	Maliye	Kamu Yönetimi
KPSSP37	0,10	0,10	0,10	0,20	0,10	0,40

Kaynak: ÖSYM (2014b: 32)

Yukarıdaki tablo incelendiğinde ağırlığın en fazla kamu yönetimi alanına verildiği görülmektedir. Kaymakamlık sınavına başvuran adaylar arasında KPSS P37'de en yüksekte aşağıya doğru sıralama yapılır, alınacak kadronun 20 katına kadar başvuran aday sınava girmeye hak kazanırdı (Hürriyet, 2010).

Değişiklikten önceki en son sınav 2014 yılında yapıldı. Sınavda adaylara, 30 sorudan oluşan genel yetenek ve genel kültür ile 50 sorudan oluşan alan bilgisi test sınavı uygulandı. Genel yetenek ve genel kültür testinde: Türkçe (18) Atatürk ilkeleri ve inkılap tarihi (4) Türkiye'nin sosyo-ekonomik yapısı (4) ve Türkiye'de demokratikleşme ve insan hakları (4) ile ilgili çoktan seçmeli sorularından, alan bilgisi testinde ise: anayasa hukuku (15) idare hukuku (14), Türkiye'nin idari yapısı (8), Türkiye'de mahalli idareler (5), ekonomi (8) ile ilgili çoktan seçmeli sorulara yer verilmişti (ÖSYM, 2014c: 2).

Dikkat edilirse her ne kadar kaymakamlık sınavında kamu yönetimi adı altında bir soru grubu yer almasa da ön eleme sınavı olarak değerlendirilen KPSS sınavında kamu yönetimi alanından kamu yönetimi adı altında sorular sorulmakta hatta kamu yönetimi alanı soruları ön eleme sınavında en çok puan kazandıran sorular olarak hesaplanmaktaydı. Ancak 2014 yılında Kamu Görevlerine İlk Defa Atanacaklar İçin Yapılacak Sınavlar Hakkında Genel Yönetmelik'te yapılan değişiklikle (2002/3975/3) 2015 yılında yapılan kaymakamlık sınavı ve sonrası için kaymakamlık sınavına başvurabilmek için KPSS'de yeter derecede puan alma şartının kaldırılmış olduğu görülmektedir. Böylece KPSS kamu yönetimi alanında sorulan soruların da kaymakamlık sınavına etkisi ortadan kaldırılmıştır. Açık uçlu sınav sistemine geçilmekle beraber kaymakamlık sınavında sorulan soru sayısında da bir azalış olduğu görülmektedir. Önceki uygulamada 80 olan soru sayısı 2015'te 50 soruya kadar indirilmiştir.

KPSS şartının kaldırıldığı sınavın ilki 2015 yılında yapıldı. Soruları açık uçlu olarak hazırlanan sınavda adaylara 20 soru genel yetenek ve genel kültürden 30 soru da alan bilgisinden olmak üzere 50 soruluk bir sınav yapıldı. Sınav sorularının, konular içerisindeki dağılımı ve yaklaşık oranı aşağıdaki gibi olmuştur (ÖSYM, 2015): "Genel Yetenek ve Genel Kültür Testi (%40): Türkçe: (%15), Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi (%5), Türkiye'nin Sosyo-Ekonomik Yapısı (%10) ve Türkiye'de Demokratikleşme ve İnsan Hakları (%10) ile ilgili sorulardan, Alan Bilgisi Testi (%60): Anayasa Hukuku (%10), İdare Hukuku (%20), Türkiye'nin İdari Yapısı (%8), Türkiye'de Mahalli İdareler (%7), Ekonomi (%15) ile ilgili sorulardan oluşmuştur. Soruların konu içerisindeki oranı %20 oranında eksik veya fazla olabilecektir."

2016 yılında yapılan kaymakamlık sınav duyurusunda ise konular ve sınavdaki ağırlıkları bir önceki sınavla aynı tutulmuş ancak soru sayısında bir değişikliğe gidilmiştir. Buna göre sınavda adaylara, en az 16 açık uçlu sorudan oluşan genel yetenek ve genel kültür ile en az 24 açık uçlu sorudan oluşan alan bilgisi uygulanacağı (ÖSYM, 2016: 3) ilan edilmiştir. Dolayısıyla soru sayısı alt eşiği 40'a indirilmiş, sınavda da 40 soru sorulmuştur. 2017 yılında 40 soruluk açık uçlu soru sınavı aynen uygulanmış (ÖSYM, 2017c: 3), 2018'de ise çoktan seçmeli sınav sistemine dönülerek genel yetenek ve genel kültürden 34, alan bilgisinden de 66 olmak üzere 100 soru sorulmuştur (ÖSYM, 2018b: 1, 10).

KPSS kamu yönetimi alanının kaymakamlık sınavında ki etkisini ortadan kaldıran 2002/3975 sayılı esas yönetmelikte değişiklik yapan 2014/6894 sayılı yönetmelikten sonra yeni bir düzenlemeye gidilmemiştir. Neticede kaymakamların, seçilmesi için yapılan sınavda kamu yönetimi alanına daha çok önem verilmesi hem kamu yönetimine olan ilgiyi hem de kamu yönetimi bölümünün saygınlığını arttıracaktır. Böylece öğrencilerin bölüme ve bölümde okutulan başta kamu yönetimi olmak üzere diğer ilgili derslere olan ilgileri artabilecektir. Zira kaymakamlık mesleği toplum içinde saygın bir meslek olarak bilinmektedir. Bu mesleğe girebilmek de ancak belirli fakülte, bölüm ve programlardan mezun olmakla mümkündür.

1950'lere kadar kamu yönetiminin Türkiye'de idare hukukunun bir alt dalı olarak görülmesi (Kalkışım, 2012:1) bilgisinden hareketle, Kaymakamlık sınavında kamu yönetimi alanında yer alan bazı hukuk dersleri haricindeki derslere pek ağırlık verilmemesi onun Türkiye'de hala idare hukukunun etkisinde olabileceği fikrini uyandırmaktadır. Oysa hukuk sorularının yanında kamu yönetimi alanı ile alakalı sorulara da kaymakamlık sınavında yer verilebilir. Nihayetinde yönetime dair kendi ilkeleri olan, günümüze dek birçok düşünürün katkısıyla biriken bilgilerle bilimsel olarak güç kazanan kamu yönetimi, müstakil bir disiplin olma potansiyeli de göz önünde bulundurularak Türkiye'de kaymakamlık sınavı gibi kendisiyle alakalı olan sınavlarda daha çok dikkate alınarak esas değerine kavuşturulmalıdır.

7. Sonuç ve Değerlendirme

Kamu yönetimi disiplini doğası gereği devletin kamu örgütü ile ilgili bir bilimdir. Bu itibarla kamu yönetiminin konu muhteviyatı oldukça geniştir. Kamu yönetiminin bilimsel bir disiplin olarak ele alınması günümüze nispeten yakın bir tarihe rastlansa da devlet bünyesinde önemli bir yer kapsadığı ve varlığının çok eskilere dayandığı hatta devlet kavramının ortaya çıkmasıyla paralel bir geçmişe sahip olduğu söylenebilir. Bununla beraber kamu yönetiminin bilimsel bir disiplin olarak ele alınması, genel kabul gören bir görüşle, W. Wilson'un 1887'de yayınlanan makalesine dayandırılır. Wilson söz konusu makalesinde kamu yönetimi ve siyaset bilimi ayrımını ortaya koymuş böylece kamu yönetiminin başka bir bilimin bünyesinde olmadığı, kendisinin kendi başına bir bilim olarak ele alınması gerektiği fikri önem kazanmaya başlamıştır.

Yukarıda bahsettiğimiz gibi Türkiye'de 1950'lere kadar idare hukukunun bir alt dalı olarak görülen kamu yönetimi disiplini, 1950'lerden sonra müstakil bir alan olarak değerlendirilmeye başlamıştır. Her ne kadar bilimsel bir

disiplin olma yolunda bağımsızlığını Türkiye'de 1950'lerden sonra kazanma imkânına kavuşmuşsa da kamu yönetimi ile alakalı derslere çok daha önceden eğitim ve öğretim kurumlarında yer verilmeye başlanmıştır. Kamu yönetimi; ilgili devletin idari yapısı, yerel yönetim yapısının yanında yönetimin bilimsel yönü ve dünyadaki gelişim seyri ve bunlar gibi yönetsel alanlarla alakalı bilgilerin verildiği bir ders olmakla beraber aynı zamanda yöneticilerin yetiştirilmesi ve seçilmesi noktasında da başvurulan bir disiplindir.

Kamu yönetimi dersi kaymakamlık sınavına girmek üzere her ne kadar şart olarak gösterilen öğretim programlarında okutulma olasılığına eşit şekilde sahip olmasa da hemen her yıl yapılan kaymakamlık sınavlarında nispeten etkili bir ders olmaya devam etmektedir. Ancak günümüzde bu sınava var olan etkisi bir önceki sisteme nazaran oldukça azaltılmıştır. Zira 2014'te ilgili mevzuatta yapılan değişiklikle kaymakam aday adaylarının KPSS'ye girme ön koşuluna son verilmiş böylece ağırlığını kamu yönetimi alanının oluşturduğu puan türünden başvuru sıralamasına girme zorunluluğu ortadan kaldırılmıştır. Bu değişiklik zamanla kamu yönetimi öğretimi üzerinde yüksek ihtimalle olumsuz sonuçlar oluşturacaktır. Olması beklenen olumsuz sonuçlar aşağıda sıralanmıştır:

- (i) İlgili bölümde okuma talebinin azalması,
- (ii) İlgili disipline olan ilginin azalması,
- (iii) İlgili bölüm öğrencilerinin motivasyonunun olumsuz etkilenmesi,
- (iv) Bölüm ve derse ilginin azalmasıyla beraber kamu yönetimi disiplininin kamu yöneticileri için gerekliliğinin sorgulanması.

Netice itibarıyla yukarıda muhtemel olumsuz sonuçlarına değinilen değişikliğin kamu yönetimi alanı lehine döndürülmesinin, kamu yönetimi öğretimi için oldukça önemli olacağı kanaatine varılmıştır. Söz konusu olumsuz sonuçların gerçekleşme ihtimaline karşı aşağıda, çözüm olabileceği düşünülen önerilerde bulunulmuştur:

- (i) 2014'te yapılan değişiklikten önceki duruma dönülerek, kaymakamlık sınavı için KPSS'de ağırlığını kamu yönetimi alanının oluşturduğu herhangi bir puan türü tekrar ön koşul yapılabilir.
- (ii) Kaymakamlık sınavına kamu yönetimi alanıyla alakalı derslerin soruları eklenerek sınavın soru sayısı artırılabilir.
- (iii) Sınavda yer alan soruların sayısı azaltılıp yerlerine kamu yönetimi alanında kaymakamlık sınavında sorulmayan derslerle alakalı sorulara yer verilebilir.

Kaynakça

- Acar, K. (2013). *Osmanlı Devleti'nde Bir İdari Reform Denemesi: Tuna Vilayeti (1864-1867)*. Doktora Tezi. Ankara: Gazi Üniversitesi.
- Altan, Y., & Kerman, U., & Aktel, M. (2009). Kamu Yönetiminde Lisan Öğretimi: Kamu Yönetimi Öğrencileri Üzerinde Bir Araştırma. *SDÜ Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 20, 227-252.

- Aydın, A. H. (2012). *Kamu Yönetimine Giriş*. Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Baskıcı M. (2011). Mekteb-İ Mülkiye’de Mükafat ve Mücazat Sistemi. *Mülkiye Dergisi*, 35 (273), 9-23.
- Baskıcı, M. (2009). Mekteb-i Mülkiyeden Siyasal Bilgiler Fakültesine 150 Yılın Kronolojisi. *Mülkiye Dergisi*, (33), 265, 249-276.
- Başa Ş. (2008). *Ülkemizde Uygulanan Mülki Yönetim Sistemi*. ODTÜ Kamu Yönetimi Öğrencilerine verilen konferans notudur. https://www.academia.edu/6582346/T%C3%9CRK%C4%B0YEDE_M%C3%9CLK%C4%B0_Y%C3%96NET%C4%B0M_S%C4%B0STEM%C4%B0_KONFERANS_07,08,2017
- Başa, Ş., & Mete, Y. (2011). Birinci Sınıf Mülki İdare Amirliği Düzenlemesi Üzerine Eleştirel Bir Değerlendirme. *YakınDoğu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 4/2, 34-64.
- Başaran, A. (1968). Türk İdare Taksimatının Tarihi. *Mülkiyeliler Birliği Dergisi*, 10, 11-12.
- Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi (2018). *Bakanlıklara Bağlı, İlgili İlişkili Kurum ve Kuruluşlar ile Diğer Kurum ve Kuruluşların Teşkilatı Hakkında Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi* (Kararname Numarası: 4). (Erişim tarihi: 17.09.2018), <http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2018/07/20180715.htm>
- Çapar, S. (2016). İlçe ve Kaymakam. *İdarecinin Sesi Dergisi*, 174, 18-22.
- Dahiliye Memurları Kanunu, Kanun Numarası: 1700, Kabul Tarihi:9/6/1930. (Erişim Tarihi: 17.09.2018), <http://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.3.1700-20130711.pdf>
- Demir, K., A., & Yavaş, H. (2015). Kamu Yönetiminin Geleceği Üzerine Kavramsal Bir Tartışma. *Yönetim Bilimleri Dergisi*, 13, (25), 91-113.
- Duran, L. (1973). Türk Kaymakamı. *Amme İdaresi Dergisi*, 6/2, 3-14.
- Ergun, T., & Polatoğlu, A. (1988). *Kamu Yönetimine Giriş*. Ankara: Türkiye ve Ortadoğu Amme İdaresi Enstitüsü Yayınları.
- Eryılmaz, B. (2016). *Kamu Yönetimi Düşünceler: Yapılar-Fonksiyonlar-Politikalar*. Kocaeli: Umuttepe Yayınları.
- Gündüz, M. (2016). Enderun Mektebi ve Osmanlıda “Üstün Yeteneklilerin Eğitimi”. *Eğitime Bakış Eğitim Öğretim ve Bilim Araştırma Dergisi*, 12 (37), 11-20.
- Güneş, M. (2013). *Osmanlı Taşra İdaresinin Değişim Sürecinde Kaymakamlık Kurumu (1842-1871)*. Doktora Tezi. İstanbul: Marmara Üniversitesi.
- Gürbüz, R. (2016). Merkezi İdarenin Taşra Teşkilatı Olarak İl ve İlçe İdareleri. *İdarecinin Sesi Dergisi*, 174, 23-30.
- Hürriyet Arşiv Haberleri (2001). Kurumlar İçin Eleme Sınavı Hafta Sonu. (Erişim tarihi: 24.09.2017), <http://www.hurriyet.com.tr/kurumlar-icin-eleme-sinavi-haftasonu-39252188>
- İçli, G. (2009). *Sosyolojiye Giriş*. Ankara: Anı Yayıncılık.
- İl İdaresi Kanunu, Kanun No: 5442, Kabul Tarihi: 10.6.1949. (Erişim tarihi: 24.09.2017), <http://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.3.5442.pdf>
- İş kanun ile bazı kanun ve kanun hükmünde kararnemelerde değişiklik yapılması ile bazı alacakların yeniden yapılandırılmasına dair kanun, kanun no: 6552 kabul tarihi: 10/9/2014. (Erişim tarihi: 24.09.2017), <http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2014/09/20140911M1-1.htm>
- Kalkışım, H. M. (2012). Geçmişten Günümüze Kamu Yönetimi Disiplini. İçinde: *Kamu Yönetimi Yönetim-Siyaset Ekseninde Yeniden Yapılanma*, (s. 1-16) , E. Y, Koçak, A, C, Çiçek (Ed.). Ankara: Gazi Kitabevi.
- Kamu Görevlerine İlk Defa Atanacaklar İçin Yapılacak Sınavlar Hakkında Genel Yönetmelik, Bakanlar Kurulu Kararının Tarihi: 18/3/2002 No: 2002/3975, Dayandığı Kanunun Tarihi: 14/7/1965.
- Karasar, N. (2012). *Bilimsel Araştırma Yöntemi*. Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık.
- Kodal, T. (2006). Denizli’nin İlçelerinden Çardak’ın İdari Serüveni: Denizli’ye Bağlanması ve İlçe Haline Gelmesi, *Pamukkale Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 19, 105-116.
- Kurban, S. (2016). Tanzimat Sonrası Dönemden Günümüze Üst Düzey Yönetici Eğitimi, *Bilecik Şeyh Edibali Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 1, 71-81.
- Nohutçu, A. (2007). *Kamu Yönetimi*. Ankara: Savaş Yayınevi.
- OSYM (2002). KPSS Duyurusu. (Erişim tarihi: 17.02.2019), <http://www.osym.gov.tr/TR,3548/13052002-tarihli-kpss-basin-duyurusu.html>
- OSYM (2014a). *KPSS: Kamu Personel Seçme Sınavı*, Duyuru (16 Ocak 2014). (Erişim tarihi: 29/09/2017), <http://www.osym.gov.tr/TR,2849/2014-kpss-16012014.html>
- OSYM (2014b). *2014 Kamu Personel Seçme Sınavı (KPSS) Lisans Kılavuzu*. (Erişim tarihi: 24.09.2017), <http://dokuman.osym.gov.tr/pdfdokuman/2014/KPSS/0014KPSSLISANSKILAVUZU02052014.pdf>
- OSYM (2014c). *2014 İçişleri Bakanlığı Kaymakam Adaylığı Giriş Sınavı (2014-Kaymakamlık)*. (Erişim tarihi: 24.09.2017), <http://dokuman.osym.gov.tr/pdfdokuman/2014/Kaymakamlık/2014-Kaymakamlık%C4%B1kSinavaiLiskingenelbilgiler.pdf>
- OSYM (2015). *2015 İçişleri Bakanlığı Kaymakam Adaylığı Giriş Sınavı (2015-Kaymakamlık) Sınava İlişkin Genel Bilgiler Temel İlke ve Kurallar*. (Erişim tarihi: 25.09.2017), <http://dokuman.osym.gov.tr/pdfdokuman/2015/Kaymakamlık/2015KaymakamlıkSINAVAILISKINGENELBILGILER30012015.pdf>

- OSYM (2016). 2016 İçişleri Bakanlığı Kaymakam Adaylığı Giriş Sınavı (2016-Kaymakamlık). *Sınava İlişkin Genel Bilgiler Temel İlke ve Kurallar*. (Erişim tarihi: 21.09.2017), <http://dokuman.osym.gov.tr/pdfdokuman/2016/KYMK/KILAVUZ02112016.pdf>
- OSYM (2017a). Duyuru. (Erişim tarihi: 17.02.2019), <https://www.osym.gov.tr/TR,12921/2017-kpss-ve-oabt-adaylarinin-dikkatine-06012017.html>
- OSYM (2017b). *2017 Kamu Personel Seçme Sınavı (KPSS) Klavuzu*. (Erişim tarihi: 17.09.2018), <https://dokuman.osym.gov.tr/pdfdokuman/2017/KPSS/KILAVUZ14062017.pdf>
- OSYM (2017c). *2017 İçişleri Bakanlığı Kaymakam Adaylığı Giriş Sınavı (2017-Kaymakamlık) başvuru klavuzu*. (Erişim tarihi: 17.02.2019), <https://dokuman.osym.gov.tr/pdfdokuman/2017/KYM/KYKILAVUZ13072017.pdf>
- OSYM (2018a). 2018 Kamu Personel Seçme Sınavı (Kpss) Klavuzu Lisans. (Erişim tarihi:17.02.2019), <https://dokuman.osym.gov.tr/pdfdokuman/2018/KPSS/KILAVUZ10052018.pdf>
- OSYM (2018b). *İçişleri Bakanlığı Kaymakam Adaylığı Giriş Sınavı (2018-Kaymakamlık) Başvuru Klavuzu*. <https://dokuman.osym.gov.tr/pdfdokuman/2018/KYM/K/Internetkitap04092018.pdf> (Erişim tarihi: 17.02.2019).
- Ömürgönülşen, U. (2004). Türkiye’de Lisans Düzeyinde Kamu Yönetimi Öğretiminin Kurumsal Gelişimi ve Sorunları. İçinde: Kemal, Öktem, Uğur, Ömürgönülşen (Ed.), *Kamu Yönetimi Gelişimi ve Güncel Sorunları*, (27-84). Ankara: İmaj Yayınevi.
- Önen, M., & Kanaryan, H. G. (2014). Kad-Med. İçinde: M. A. Özer (Ed.), *Kamu ve Özel Sektör Yönetimi İçin Yönetim Sözlüğü*. Ankara. Adalet Yayınevi.
- Özdemir, H., & Pekgözlü, İ. (2014). Meh-Öğr. İçinde: M. A. Özer (Ed.), *Kamu ve Özel Sektör Yönetimi İçin Yönetim Sözlüğü*. Ankara: Adalet Yayınevi.
- Özer, M. A. (2012). *Yeni Kamu Yönetimi*. Ankara: Barış Kitabevi.
- Özer, M. A., & Önen, S. M. (2016). *200 Soruda Yönetim Kamu Yönetimi*. Ankara: Gazi Kitabevi.
- Özer, M. A., Akçakaya, M., Yaylı, H., & Batmaz, N. Y. (2015). *Kamu Yönetimi Klasik (Yapı ve Süreçler)*. Ankara: Adalet Yayınevi.
- Parlak, B., & Doğan, K. C. (2016). *Kamu Yönetimi Kamu Yönetimi Disiplininin Gelişmesinde Rol Oynayan Kurumsal Yönler Üzerinde Bir Giriş*. İstanbul: Beta Basım Yayın.
- Parlak, B., & Sobacı, Z. (2012). *Ulusal ve Küresel Perspektifte Kamu Yönetimi Teori ve Pratik*. Bursa: MKM Yayıncılık.
- Sencer, M. (1984). Tanzimat’a Kadar Osmanlı Yönetim Sistemi. *Amme İdaresi Dergisi*, 17/2, 21-44.
- Seyidoğlu, H. (2009). *Bilimsel Araştırma ve Yazma El Kitabı*. İstanbul: Güzem Can Yayınları.
- Sönmez, M. (2014). Mülki İdare Sistemini Etkileyen Faktörler. *Türk İdare Dergisi*, 479, 243-278
- Toraman, Ö. (2002) Osmanlıda Taşra İdaresi: Klasik Dönem. *Türk İdare Dergisi*, 437, 191-200.
- Türk Dil Kurumu (2017). Büyük Türkçe Sözlük. (Erişim tarihi: 21.09.2017), http://tdk.gov.tr/index.php?option=com_bts&arama=kelime&guid=TDK.GTS.5954e6b0572e56.42072215
- Türkiye Cumhuriyeti Anayasası, Kanun No: 2709, Kabul Tarihi: 18/10/1982. (Erişim tarihi: 24.09.2017), <http://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.2709.pdf>
- Türkiye Cumhuriyeti Devlet Personel Başkanlığı (2017) 2017 Yılından İtibaren KPSS’de Uygulanacak Değişiklikler Hakkında Duyuru. (Erişim tarihi: 24.09.2017), <http://www.dpb.gov.tr/tr-tr/duyuru/2017-yilindan-itibaren-kpssde-uygulanacak-degisiklikler-hakkinda-duyuru>
- Üstüdal, M., & Kural, G. (1997). *Bilimsel Araştırma Nasıl Yapılır Nasıl Yazılır*. İstanbul: Beta Basım Yayım Dağıtım A.Ş.
- Yaşar, M. Ş. (2011). *Türkiye’de Mülki İdare Sistemi ve Mülki İdare Amirliği*. Yüksek Lisans Tezi. Ankara: Ankara Üniversitesi
- Yatkın, A. (2014). Yab-Zor. İçinde: M. A. Özer (Ed.), *Kamu ve Özel Sektör Yönetimi İçin Yönetim Sözlüğü*. Ankara: Adalet Yayınevi.

Araştırma Makalesi • Research Article

Üniversite Öğrencilerinin Yaşam Doyumu Üzerinde Etkisi Olan Sosyo-Demografik Etmenlerin Belirlenmesi: Tekirdağ Namık Kemal Üniversitesi Öğrencileri Üzerine Bir Uygulama*

Analysis of the Socio-Demographic Factors on University Students' Life Satisfaction: Namik Kemal University Sample

Elif Kıran ^{a,**}, Şıvğanur Kirman ^b, Elif Baksı ^c

^a Dr. Öğr. Üyesi, Tekirdağ Namık Kemal Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Sosyoloji Bölümü, 59030, Tekirdağ/Türkiye.
ORCID: 0000-0002-8039-3822

^b Arş. Gör., Tekirdağ Namık Kemal Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Psikoloji Bölümü, 59030, Tekirdağ/Türkiye.
ORCID: 0000-0001-8125-3947

^c Arş. Gör., Tekirdağ Namık Kemal Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, 59030, Tekirdağ/Türkiye
ORCID: 0000-0003-2680-4114

MAKALE BİLGİSİ

Makale Geçmişi:

Başvuru tarihi: 01 Eylül 2018

Düzeltilme tarihi: 15 Eylül 2018

Kabul tarihi: 30 Eylül 2018

Anahtar Kelimeler:

Yaşam Doyumu

İş Kaygısı

Sosyal Çevre

Üniversite Öğrencisi

Beklenti

ÖZ

Bu çalışmanın amacı, üniversite öğrencilerinin genel yaşam doyumu düzeylerinin cinsiyet, kalınan yer, ekonomik durum, fakülte, iş kaygısı, sosyal çevre ve sosyal etkinlik değişkenlerine göre incelenmesidir. Araştırmanın örneklemini Tekirdağ Namık Kemal Üniversitesi'nde farklı fakülte ve bölümlerde öğrenim gören 775 öğrenciden oluşmaktadır. Öğrencilerden, Kişisel Bilgi Formu ve Yaşam Doyumu Ölçeği ile toplanan verilerin analizlerinden elde edilen sonuçlar, üniversite öğrencilerinin yaşam doyumunun iş kaygısı, eğitim beklentisi, sosyal çevre, Tekirdağ'da yaşıyor olma, sosyal etkinliklere katılma sıklığı ve kalınan yer değişkenleriyle ilişkili olduğunu göstermektedir. Yaşam doyumunu yordamaya ilişkin ele alınan değişkenler toplam varyansın %14'ünü açıklamaktadır. Bu bulgular doğrultusunda öğrencilerin yaşam doyumunu arttırmaya yönelik, sosyal etkinliklerin çoğaltılması, iş alternatifleriyle ilgili seminerlerin düzenlenmesi, psikolojik destek birimlerinin oluşturulması ve öğrencileri bilinçlendirme eğitimlerinin yapılması ile ilgili önerilerde bulunulmuştur.

ARTICLE INFO

Article history:

Received 01 September 2018

Received in revised form 15 September 2018

Accepted 30 September 2018

Keywords:

Life Satisfaction

Employment Concern

Social Environment

University Students

Expectation

ABSTRACT

The aim of this study is to analyse general life satisfaction levels of university students depending on their place of accommodation, economic status, faculty, employment concern, social environment and social activity. The sample is 775 students from different faculties and vocational schools of Namik Kemal University which is a state university located in Tekirdag. Life Satisfaction Scale and Socio-Demographic Information Form was used for collecting data. The results have shown that the life satisfaction of Namik Kemal University students have a significance relation with employment concern, expectations related to education, social environment, living in Tekirdag, frequency of taking part in social activities and place of accommodation. The variables predicting life satisfaction explains %14 of the total variance. It can be concluded that organizing more social activities, organizing seminars related to job hunting, and building psychological consulting offices would be of help in contributing to the life satisfaction of university students.

1. Giriş

Bireyin yaşamını karakterize eden çoğu mücadelenin altında, mutluluk ve öznel iyi oluş kavramlarının yatıyor olması,

psikoloji alanında son zamanlarda yapılan çalışmaların yönünün negatif ve hoş olmayan duygusal deneyimlerden genel pozitif duygulara ve psikolojik iyi oluşa çevrilmesine

*Bu çalışma, 20-21 Mayıs 2017 tarihlerinde İstanbul'da düzenlenen International Congress of Management Economy and Policy ICOMEP' 2017 isimli kongrede bildiri olarak sunulmuştur.

** Sorumlu yazar/Corresponding author.

e-posta: ekiran@nku.edu.tr

neden olmuştur (Seligman ve Csikszentmihalyi, 2000). Üzerinde yoğun araştırmalar yapılan ve pozitif psikoloji olarak adlandırılan bu yeni alan pozitif olan öznel deneyimin ve bireysel özelliklerin yaşam kalitesini arttıracığı ve yaşamı anlamsız hale getiren patolojileri önleyeceği düşüncesi üzerinde durmaktadır (Seligman ve Csikszentmihalyi, 2000). Yaşam doyumunu kavramı da öznel iyi oluş olgusunu oluşturan bireysel deneyimleri ifade etmektedir (Andrews ve Withey, 1976; akt. Diener, Suh, Lucas ve Smith, 1999). Pavot ve Diener (1993) yaşam doyumunu, bireylerin kendi öznel kriterlerini temel alarak, kendi yaşam döngülerinin beklentilerini ne ölçüde karşıladığını sorguladıkları, yani kendi yaşamlarının kalitesini değerlendirdikleri eleştirel bir süreç olarak tanımlamaktadır. Temelini duygular ve hislerden alan ve bireyin yaşamının zevke dayalı değerlendirmesini içeren duygulanım bileşenlerinden daha durağan olan yaşam doyumunu, belirli bir zaman süresinden bağımsız olarak uzun süreli değerlendirmelerin yapılmasını mümkün kılar (Eid ve Diener, 2004).

“Yaşam doyumunu” faktörünün birey hayatındaki yerine yapılan vurgu gün geçtikçe artmaktadır. Buna paralel olarak, yaşam döngülerinin farklı dönemlerindeki yaşam doyum düzeyleri, farklı meslek gruplarının yaşam doyum seviyeleri, yeryüzünün farklı coğrafyalarında yaşayan bireylerin yaşam doyum seviyeleri ve bu seviyeleri etkileyen parametreler gibi yaşam doyumunun çeşitli bileşenlerini içeren birçok çalışma yapılmaktadır. Üniversite yıllarının yetişkinliğe adım atılan ve bireylerin maddi ve duygusal anlamda o noktadan sonraki yaşamlarıyla ilgili önemli kararları verdikleri bir dönem olması nedeniyle bu yaş grubuyla yaşam doyumunu üzerine yapılan çalışmalar da kritik bir öneme sahiptir. Bu kapsamda yapılan bir çalışmada üniversite öğrencilerinin yalnızlık düzeyi ile yaşam doyumunu arasında ters orantılı bir ilişki olduğu bulgulanırken, ekonomik durum ve akademik başarı ile yaşam doyumunu arasındaki ilişkiye bakıldığında bu iki faktörün yaşam doyumunu ile doğru orantılı olduğu görülmüştür (Tuzgöl Dost, 2007). Benzer şekilde akademik başarı ve sosyo-ekonomik seviye ile yaşam doyumunu arasındaki doğru orantı Kanada'nın Regina şehrinde okuyan lisans öğrencileri arasında da gösterilmiştir (Chew, 2003). Çivitçi'nin (2012) Pamukkale Üniversitesi öğrencileri üzerine yaptığı çalışmada ise, öğrencilerin yaşam doyumunu oranı ile başarı ihtiyacı arasında doğru orantılı bir ilişki olduğu saptanmıştır. Tıp fakültesi öğrencileri üzerinde yapılan diğer bir çalışmada da sosyo-ekonomik düzeyi yüksek olan öğrencilerin yaşam doyumunu ve özbakım gücünün yüksek olduğu sonucuna ulaşılmıştır (Ergin ve ark., 2011). Benzer şekilde Diener ve Diener (1996) gelir durumu ve sosyal statünün yaşam doyumuna etkisinin cinsiyetin etkisinden daha fazla olduğunu belirtmiştir. Çalışma sonuçları göz önünde bulundurulduğunda akademik başarı ve sosyoekonomik seviyenin yaşam doyumunu ile olan ilişkisinin incelenmesi gerektiği gözler önüne serilmektedir.

Üniversite öğrencilerinin kaldıkları yere göre yaşam doyum oranlarının incelendiği bir çalışmada ise evde kalan öğrencilerin yurttaki kalmalara göre yaşam doyum oranlarının daha yüksek olduğu ve hem evde hem de yurttaki kalan öğrencilerden ekonomik durumu iyi olanların yaşam doyumlarının daha yüksek olduğu görülmüştür (Özgür, Gümüş ve Durdu, 2010). Bu çalışmadan yola çıkılarak kalınan yer ile yaşam doyumunu arasındaki ilişkinin önemi dikkat çekmektedir.

Yaşam doyumunu belirleyen bir diğer değişkenin ise algılanan sosyal destek olduğu düşünülmektedir. Delhi Üniversitesi'nde yapılan bir çalışmada yaşam doyumunun aile ve arkadaşlardan gelen sosyal destek ile doğru orantılı olarak arttığı sonucuna ulaşılmıştır (Mahanta ve Aggarwal, 2013). Ayrıca bilgi desteği, takdir edilme, motivasyon desteği ve duygularını açığa vurma desteğinin öğrencilerin yaşam doyumlarını üzerinde belirgin etkisi olan unsurlar olduğu da araştırma bulguları arasındadır. Türk ve Amerikalı öğrencilerin incelendiği diğer bir çalışmada ise yaşam doyumunu düzeyini en belirgin şekilde etkileyen iki faktörün sosyal destek ve maddi özgürlük olduğu, uyum ve algılanan stresin yaşam doyumuna etkisi açısından ise bu iki grubun birbirinden farklılaşmadığı görülmüştür (Matheny, Curlette, Aysan, Herrington, Gfroerer, Thompson ve Hamarat, 2002).

Farklı fakülteler arasında yaşam doyumunu oranları açısından anlamlı farklılık olup olmadığını Palacky Üniversitesi öğrencileri arasında araştıran bir diğer çalışmada ise en yüksek yaşam doyum skorlarının Spor Bilimleri Fakültesi öğrencilerine ait olduğu görülmüştür. Bireysel tatmin, öz-değerlendirme ve cinsel durum açısından da benzer sonuçlara ulaşılmıştır. Bu verilerden yola çıkarak bu öğrencilerin fiziksel aktivite ve algılanan yaşam doyumları arasında olumlu bir korelasyonun olduğu sonucuna varılmıştır (Sigmund, Kvintová, Hřebíčková, Šafař, Sigmundová, 2014).

Yaşam doyumunu üzerine cinsiyetin etkisini inceleyen çalışmalar çelişkili sonuçlar vermektedir. Örneğin, Tuzgöl Dost (2007) ve Mahanta ve Aggarwal (2013) tarafından yapılan çalışmalarda kız öğrencilerin yaşam doyumunun erkek öğrencilerden anlamlı olarak daha yüksek olduğu görülmüştür. Gündoğar, Sallan-Gül, Uskun, Demirci ve Keçeci (2007) tarafından yapılan bir çalışmada ise üniversite öğrencilerinin yaşam doyumunu yordayan faktörlerin incelenmesi hedeflenmiş ve cinsiyetin yaşam doyumunu üzerinde herhangi bir etkisi olmadığı bulgulanmıştır.

Pozitif psikolojide mutluluğun karşılığı olan “öznel iyi oluş”un en önemli unsuru olan yaşam doyumunun üniversite öğrencilerinin öğrenim hayatlarını büyük ölçüde etkilediği ve şekillendirdiği göz önünde bulundurularak yapılan bu çalışmada öncelikli olarak, üniversite öğrencilerinin yaşam doyumunun Namık Kemal Üniversitesi örneklemini üzerinden ölçülmesi hedeflenmektedir. Üniversite öğrencilerinin yaşam doyumlarında önemli rol oynayan sosyo-demografik değişkenlerin, toplumumuzu inşa edecek olacak genç neslin, yaşadığı dönemdeki mutluluk düzeylerini tespit etmede aydınlatıcı nitelikte olacağı düşünülmektedir. Bu nedenle ikincil amaç ise üniversite öğrencilerinin genel yaşam doyumunu düzeylerini, cinsiyet, kalınan yer, ekonomik durum, fakülte, iş kaygısı, sosyal çevre ve sosyal etkinlik değişkenlerine göre incelemektir. Yapılan araştırma sonucunda elde edilen veriler doğrultusunda öğrencilerin yaşam doyumunu arttıracak etkinlikler yapılması beklenmekte ve çalışmamızın daha sonra yapılacak olan araştırmalara yol gösterici nitelikte olması hedeflenmektedir.

2. Yöntem

2.1. Evren ve Örneklem

Araştırmanın örneklemini Namık Kemal Üniversitesi'nin çeşitli fakültelerinde öğrenim görmekte olan 390 kız ve 385 erkek olmak üzere toplam 775 öğrenciden oluşmaktadır. Araştırmaya katılan öğrencilerin devam etmekte oldukları sınıflara bakıldığında 1. 2. ve 3. sınıflara devam etmekte olan sırasıyla 215 (%27.7), 249 (%32.1) ve 163 (%21) öğrencinin örneklemin çoğunluğunu oluşturduğu, bunun dışında 4. sınıfa devam etmek olan 99 (%12.8), 5. ve 6. sınıflara devam etmekte olan 45 (%5.8) öğrenci olduğu görülmektedir. Araştırmaya dahil edilen 13 fakülte'deki öğrenci dağılımları ise Tablo 1'de sunulmuştur.

Tablo 1. Fakülte'lere Göre Öğrenci Dağılımları

Fakülteler	Öğrenci sayısı	%
Fen-Edebiyat Fakültesi	225	29
Güzel Sanatlar Fakültesi	50	6.5
Veterinerlik	14	1.8
İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi	90	11.6
Ziraat Fakültesi	89	11.5
İlahiyat Fakültesi	35	4.5
Mühendislik	23	3
Tıp	36	4.6
Beden Eğitimi ve Spor MYO	10	1.3
Sosyal Bilimler MYO	24	3.1
Teknik Bilimler MYO	65	8.4
Sağlık Bilimleri MYO	39	5
Çorlu MYO	75	9.7
Toplam	775	100

2.2. Veri Toplama Araçları

2.2.1. Kişisel Bilgi Formu

Araştırmacılar tarafından oluşturulan kişisel bilgi formunda öğrencilerin cinsiyeti, memleketleri, kaldıkları yer, aylık harcama miktarları, fakülte ve sınıfları, genel not ortalamaları, gelecekle ilgili iş bulma kaygıları, sosyal çevreleri ve etkinliklere katılma sıklıklarıyla ilgili değerlendirmeleri, üniversiteyle ilgili eğitim beklentileri ve Tekirdağ'da yaşıyor olmakla ilgili memnuniyet düzeyleri sorulmuştur.

2.2.2. Yaşam Doyumu Ölçeği

Toplam 5 maddeden oluşan ve 7'li likert üzerinden değerlendirmelerin yapıldığı Yaşam Doyumu Ölçeği bireylerin genel yaşam doyumu düzeylerini ölçmek amacıyla Diener, Emmons, Larsen ve Griffin tarafından 1985 yılında geliştirilmiştir. Ölçekten alınabilecek toplam puanlar 7-35 arasında değişebilmektedir ve alınan puanların yükselmesi yaşam doyumunun yükseldiğine işaret etmektedir. Orijinal formunda madde toplam puan korelasyonlarının .57 ile .75 arasında olduğu ve test tekrar test korelasyon katsayısının .82 olduğu görülmektedir. Köker (1991) tarafından Türkçe'ye uyarlanmış olan Yaşam Doyumu Ölçeği'nin Türkçe formunun toplam puan korelasyonlarının yeterli olduğu bulunmuş test tekrar test güvenilirlik katsayısı ise .85 olarak saptanmıştır.

2.3. Verilerin Analizi

Bu araştırma üniversite öğrencileri üzerinde yapılmış olup araştırmada yaşam doyumunun yordayıcılarıyla ilgili analizler yürütülmüştür. Bu amaçla Çoklu doğrusal regresyon analizi uygulanmıştır. Öncelikle kız ve erkek olmak üzere iki kategorili nominal değişken olarak ölçülmüş olan öğrenci cinsiyeti değişkeni dummy değişkene dönüştürülmüştür. Ayrıca analize sokulacak değişkenlerde kayıp veri olup olmadığına bakılmıştır ve eksik olan veriler silinerek analize sokulmamıştır. Normal dağılım sınaması için Kolmogorov-Smirnov normal dağılım testi ile beraber basıklık ve çarpıklık değerlerinin incelenmesi planlanmıştır. Vaka sayılarının 100 ve üstünde olduğu ve/veya Kolmogorov-Smirnov test istatistiğinin anlamsız çıktığı ve/veya basıklık ve eğrilik değerlerinin ± 3 ranjında seyrettiği durumlar için normal dağılım varsayımının karşılandığı kabul edilmiştir. Değişkenler arası ilişkileri test etmek amacıyla Pearson Korelasyon katsayıları kullanılmıştır. Yordayıcılar ve yordanan arasındaki doğrusal ilişki sınamaları ise nokta saçılım grafiği ve Fisher'in Z testi ile gerçekleştirilmiştir. Çoklu doğrusallık ihlali olup olmadığı ise tolerans ve varyans enflasyon faktörü ile değerlendirilmiş olup, 0.200-1 arasındaki tolerans değerleri ve 1-10 arasındaki VIF değerleri çoklu doğrusallığın olmadığına kanıt olarak kabul edilmiştir. Çoklu doğrusal regresyon analizi için adimsal yöntem seçilmiştir. Tüm anlamlılık düzeyleri için $p < .05$ değeri kullanılmıştır. Tüm analizler SPSS 22 versiyonunda yapılmıştır.

3. Sonuç

Doğrusal regresyon analizleri için tüm koşulların sınaması yapılmış ve tüm verilerin doğrusal regresyon analizi için uygunluğu gözlenmiştir. Bu aşamanın ardından öğrenci cinsiyetinin, kaldığı yerin, aylık harcama tutarının, fakülte ve bölümün, genel not ortalamasının, gelecekle ilgili iş bulma kaygısının, sosyal çevrenin, sosyal etkinliklere katılma sıklığının, eğitim beklentilerinin karşılanma düzeyinin ve Tekirdağ'da yaşamakla ilgili memnuniyetin genel yaşam doyumunu üzerindeki yordayıcı etkisinin çoklu doğrusal adimsal regresyon analizi ile sınanması hedeflenmiştir. Bu amaçla her bir yordayıcının yordananla ve birbiriyle olan ilişkileri incelenmiş olup bu ilişkiler Ek 1'de sunulmuştur.

Ek 1'de de görüldüğü gibi yordayıcı değişkenlerden cinsiyet, kalınan yer, aylık toplam gelir, fakülte, bölüm, sınıf, genel not ortalaması ve sosyal etkinliklere katılma sıklığı ile yaşam doyumunu arasındaki ilişkilere dair Pearson korelasyon katsayıları .20'nin altında kaldığı için bu değişkenler regresyon analizine sokulmamıştır. Regresyon analizine, yordanan değişken olan ortalama yaşam doyumunu skoruyla anlamlı korelasyon gösteren ve korelasyon katsayısı .20'nin üzerinde olan yordayıcı değişkenlerden iş kaygısı, Tekirdağ'da yaşıyor olma, kalınan yer, sosyal çevre ve üniversiteyle ilgili eğitim beklentileri sokulmuştur. Regresyon analizi bu değişkenlerden iş kaygısı, üniversitedeki eğitimin beklentileri karşılaması, sosyal çevre ve Tekirdağ'da yaşıyor olmanın yaşam doyumunu puanındaki değişimin sırasıyla yaklaşık % 6, %3.4, %3.2 ve %1'ini anlamlı düzeyde açıkladığını göstermiştir (sırasıyla, $F_{(1,770)}=45.374$, $p < .001$; $F_{(1,769)}=28.880$, $p < .001$; $F_{(1,768)}=27.934$, $p < .001$; $F_{(1,767)}=8.725$, $p < .01$). İlgili regresyon analiziyle ilgili bulgular Tablo 2'de görülebilir.

Tablo 2. Yaşam Doyumunun Yordayıcılarına İlişkin Çoklu Doğrusal Adımsal Regresyon Analizi Sonuçları

	ΔR^2	B*	β	SE	t	p
İş kaygısı	.056	.550	.199	.094	5.831	.000
Eğitim beklentisi	.034	.337	.158	.075	4.495	.000
Sosyal çevre	.032	.414	.170	.083	5.016	.000
Tekirdağ'da yaşam	.010	-.287	-.104	.097	-2.954	.003

*Regresyon katsayıları 2. modelden alınmıştır.

4. Tartışma

Bu çalışma sonucunda yaşam doyumunu ile üniversitedeki eğitimin öğrencilerin beklentilerini karşılaması, iş kaygısı, sosyal çevre ve Tekirdağ'da yaşıyor olma değişkenleri arasında anlamlı ilişki saptanmıştır. Araştırmanın örnekleme göz önünde bulundurulduğunda ele aldığımız değişkenlerin yaşam doyumunu yorduyor olmasının çeşitli sebepleri üzerinde durulabilir. Bunlardan en önemlisi çalışmanın örneklemini üniversite öğrencilerinin oluşturmasıdır.

Yapılan çalışmada eğitim beklentisinin yaşam doyumunu yordayacağı yönündeki hipotezimiz desteklenmektedir. Örneklemin içerisinden üniversitede aldıkları eğitimden memnun olanların yaşam doyumunu yüksekken, eğitim beklentisi karşılanamayanların yaşam doyumunu düşük olmuştur. Bireylerin yaşam döngüleri incelendiğinde üniversite yıllarının geleceğe dair planların yapıldığı ve bu hedefleri gerçekleştirmek için gerekli alt yapının oluşturulmaya çalışıldığı yıllar olduğu gözlemlenmektedir. Üniversitede aldıkları eğitim bu bağlamda öğrencilerinin en çok önem verdiği unsurlar arasındadır. Gündoğar ve arkadaşlarının (2007) eğitimle ilgili doyumun öğrencilerin iyi olma halini etkileyen en önemli ikinci anlamlı yordayıcı olduğunu bulgulayan çalışması ve Cenkseven ve Akbaş'ın (2007) eğitim beklentisi karşılanan öğrencilerin bundan duyacakları hoşnutluk neticesinde olumlu duygular yaşayarak yüksek yaşam doyumuna sahip olacaklarını ifade ettikleri çalışması bulgularımızla paralellik göstermektedir. Kanada'da öğrencilerin akademik tatmini ile yaşam doyumunu oranları arasında anlamlı ilişki tespit eden bir diğer araştırma ise bulgularımızın farklı kültürlerle de aynı çizgide olduğunu gözler önüne sermektedir (Chow, 2005).

Yaşam doyumunun yordayıcısı olan bir diğer değişken ise iş kaygısıdır. Diğer değişkenlerde olduğu gibi, iş kaygısına dair sonuçta da örneklem grubunun üniversite öğrencileri arasından seçilmiş olması faktörü öne çıkmaktadır. Yapılan çalışmalar yaşam doyumunun sahip olunan işle ya da iş beklentisiyle yakından ilişkili olduğunu göstermektedir (Gündoğar ve ark., 2007). İş sahibi olanların yaşam doyumunu yüksek olurken, işsiz olanların ve bu kaygı içerisindeki kişilerin yaşam doyumlarının büyük oranda düşük olduğu tespit edilmiştir (Strand, 2000). Benzer şekilde Sağlık Yönetimi öğrencilerinin yaşam doyumunu mercek altına alan bir çalışmada öğrencilerin yaşam doyumunu en fazla etkileyen değişkenin işsizlik kaygısı olduğu sonucuna ulaşılmış, öğrencilerin işsizlik kaygıları arttıkça yaşam doyumlarının azaldığı bulgulanmıştır (Turaç ve Bayın, 2017). Ayrıca farklı bir çalışmada da üniversite öğrencilerinin %96'sının ekonomik bağımsızlığa önem verdiklerini gösterilmektedir (Özkul, 2007). Bu araştırmalardan ortaya çıkan sonuçlar da göz önünde bulundurulursa üniversite eğitiminin bireylerin iş hayatına atılmadan önceki son basamakları olduğunu varsaydığımızda, bu grubun yaşam doyumunu oranı ile iş

yaşamına dair kaygıları arasındaki anlamlı ilişki açıklığa kavuşmaktadır.

Stukalina (2014), üniversitenin, öğrencilerin kişilik gelişmelerinin yanı sıra sosyalleşmelerine de katkıda bulunan sosyal bir alan olduğunu ifade etmektedir. Dolayısıyla üniversite öğrencilerinde yalnızlık yani sosyal ilişki ağındaki eksiklik duygusu ya da sosyal çevrenin varlığı yaşam doyumunun önemli belirleyicilerindedir (Kapıkıran, 2012; Tuzgöl-Dost, 2007; Cenkseven ve Akbaş, 2007). Çalışmamızın bulguları da bu bilgilerle paralellik göstermekte ve sosyal çevre ile yaşam doyumunu arasındaki ilişkiyi bir kez daha gözler önüne sermektedir. Özellikle üniversite öğrencilerinin birçoğunun ailesinden uzakta geçirdikleri yeni bir çevreye ve ilişkilere uyum sağlama süreçlerini düşünecek olursak, sosyal çevrenin yani olumlu arkadaşlık ilişkilerine sahip olmanın yaşam doyumuyla ilişkili olması daha da anlam kazanmaktadır. Arkadaşlarla birlikte olmak bireyin hem sosyal hem de psikolojik ihtiyaçlarını karşılamaktadır (Cenkseven ve Akbaş, 2007).

Yapılan çalışmanın bulgularına göre, örneklemin yaşam doyumunu yordayan bir diğer değişkeni de Tekirdağ'da yaşıyor olma durumudur. Çalışma kapsamına alınan öğrencilerin gündelik yaşamlarında öne çıkan bir faktör olan yaşanan il noktasına dair bir dizi çıkarım yapmak mümkündür. 2012 yılında Büyükşehir statüsü kazanmış olan Tekirdağ'ın dışarıdan gelen öğrenciler tarafından en çok eleştirilen yönü sosyal mekan ve aktivite yetersizliğidir. Her ne kadar artan öğrenci sayısına paralel olarak öğrencilerin barınma ve sosyalleşme mekan ve imkanlarında bir artış gözlemlense de öğrencilerin gözünde bunların yeterli sayı ve kapsamda olmadığı bilinmektedir. Çalışma sonuçlarımızdan mekan ve sosyal yaşama dair elde edilen bulgular bu noktayı daha da belirginleştirmektedir. Öğrencilerin yaşam doyumunu oranlarında Tekirdağ ilinde yaşıyor olmak ve sosyal yaşam değişkenlerinin anlamlı etkisi şehrin bu yönünden kaynaklanıyor olabilir. Literatürün aksine (Çalışkan, Yasul ve Ulaş, 2017, Aytekin ve Tunalı, 2017; Sungur, 2016; Güllüoğlu Işık ve Koçak, 2014), maddi durumun yaşam doyumunu yordayan değişkenler arasında yer almaması Tekirdağ ilinin dışarıda vakit geçirme olanaklarının kısıtlılığıyla açıklanabilir. Diğer bir ifadeyle, öğrencilerin harcama yapacakları mekan ya da organizasyonların çok fazla olmaması, aylık harcama tutarlarının yaşam doyum oranları üzerinde anlamlı bir etkiye sahip olmamasına neden olabilir.

Cinsiyet ve yaşam doyumunu arasında ilişki olup olmadığıyla ilgili literatürde çelişkili sonuçlarla karşılaşmaktadır. Bu çalışmanın sonuçları ise, yaşam doyumunu belirlemede cinsiyetin etkili olduğunu bulgulayan çalışmaları değil (Tuzgöl Dost, 2007; Mahanta ve bu cinsiyetin yaşam doyumuna anlamlı bir etkisini bulamayan çalışmalarla (örn., Weinstein ve Laverghetta, 2009; Gündoğar ve ark., 2007) paralellik göstermektedir.

Çalışmada kullanılan örneklemin genişliği bu çalışmanın güçlü yanlarından. Ayrıca küçük şehirlerdeki üniversite yaşamında karşılaşılabilecek olan faktörleri gözler önüne sermesi bakımından da değerli bir çalışmadır. Ancak bu çalışmanın sonuçları değerlendirilirken araştırmanın sınırlılıkları da göz önünde bulundurulmalıdır. Öğrencilerin yaşam doyumunu büyük ölçüde etkileyebilecek demografik ve psiko-sosyal bir çok faktör çalışmaya dahil edilmemiştir. Gelecek çalışmalar, öğrencilerin sağlık durumları, duygusal

ilişkileri ve aile ilişkileri de göz önünde bulundurulacak genişletilebilir. Ayrıca değişkenlerin ayrıntıya girilmeden evet/ hayır ya da likert derecelendirmeye alınması ve ölçümlerin katılımcıların kendilerini rapor etmelerine dayanması çalışmanın sınırlılıklarındandır. Bu kapsamda gelecek çalışmalarda odak grup yöntemi kullanılarak, elde edilen niteliksel veriler niceliksel verileri açıklamak için kullanılabilir.

Özetle, bu araştırma kapsamında Tekirdağ Namık Kemal Üniversitesi öğrencilerinin yaşam doyumlarını yordayan değişkenlerin saptanması amaçlanmıştır. Farklı fakülte ve sınıflarda öğrenim gören yedi yüz yetmiş beş öğrencinin katılımıyla gerçekleştirilen çalışmada, iş kaygısı, eğitim beklentisi, sosyal çevre ve Tekirdağ'da yaşam faktörlerinin yaşam doyum oranlarını anlamlı olarak yordayan değişkenler olduğu görülmüştür. Bu kapsamda Tekirdağ Namık Kemal Üniversitesi öğrencilerinin iş kaygılarının hafifletilerek yaşam doyumlarının artırılması için iş alternatifleriyle ilgili seminerler düzenlenmesinin ve öğrencilerin üniversite bünyesindeki Kariyer ve Uygulama Merkezine daha sık yönlendirilmesinin etkili olabileceği düşünülmüştür. Ayrıca sonuçlardan yola çıkarak sosyal etkinliklerin çoğaltılması ve öğrenci kulüplerinin desteklenmesi, psikolojik destek birimlerinin oluşturulması ve öğrencilere Tekirdağ'da yaşam, sosyal beceri kazanımı, kendini geliştirme ve yaşam doyumunu gibi konularda verilen seminerlerin daha çok öğrenciye ulaşabilmek adına artırılması önerilmektedir.

Kaynakça

- Akın, A., Arslan S., Çelik, E., Kaya, Ç., & Arslan, N. (2015). Student Academic Support as a Predictor of Life Satisfaction in University Students. *Eurasian Academy of Sciences Journal*, 2, 38-49.
- Aytekin, A., & Tunalı, D. (2017). ÖYP Araştırma Görevlilerinin Yaşam Doyumlarının İkili Lojistik Regresyon Analizi ile İncelenmesi. *Uluslararası Yönetim İktisat ve İşletme Dergisi*, 13 (1), 247-270.
- Cenkseven, F., & Akbaş, T. (2007). Üniversite Öğrencilerinde Öznel ve Psikolojik İyi Olmanın Yordayıcılarının İncelenmesi. *Türk Psikolojik Danışma ve Rehberlik Dergisi*, 3 (27), 43-65.
- Chow, H.P.H. (2005). Life Satisfaction Among University Students in a Canadian Praire City: a Multivariate Analysis. *Social Indicators Research*, 70, 139-150.
- Çalışkan, E.F., Yasul, A.F., & Ulaş, A.H., (2017). Öğretmen Adaylarının Sosyal Değer Algıları ile Yaşam Doyumları Arasındaki İlişkinin İncelenmesi. *Education Sciences (NWSAES)*, 12(3), 133-146.
- Çivitçi, A. (2012). Üniversite Öğrencilerinde Genel Yaşam Doyumu ve Psikolojik İhtiyaçlar Arasındaki İlişkiler. *Ç.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 21(2), 321-336.
- Diener, E. (2000). Subjective Well-Being: The Science of Happiness and a Proposal for a National Index. *American Psychologist*, 55(1), 34-43.
- Diener, E., Emmons, R. A., Larsen, R. J., & Griffin, S. (1985). The Satisfaction with Life Scale. *Journal of Personality Assessment*, 49, 71-75.
- Diener, E., Suh, E., Lucas, R.E., & Smith, H.E. (1999). Subjective Well-Being: Three Decades of Progress. *Psychological Bulletin*, 125(2), 276-302.
- Eid, M., & Diener, E. (2004). Global Judgments of Subjective Well-Being: Situational Variability and Long-Term Stability. *Social Indicators Research*, 65, 245-277.
- Ergin, A., Hatipoğlu, C., Bozkurt, A.İ., Bostancı, M., Atak B.M., Kısaoğlu, S., Parasız, S., Kaygısız H., Çınarlık, A., & Karasu, E., (2011). Tıp Fakültesi Öğrencilerinin Yaşam Doyumu ve Özbakım Gücü Düzeyleri ve Etkileyen Faktörler. *Pamukkale Tıp Dergisi*, 4(3), 144-151.
- Gündoğar, D., Gül, S.S., Uskun, E., Demirci, S., & Keçeci, D. (2007). Üniversite Öğrencilerinde Yaşam Doyumunu Yordayan Etkenlerin İncelenmesi. *Klinik Psikiyatri Dergisi*, 10, 14-27.
- Huang, C.Y. (2003). *The relationships among leisure participation, leisure satisfaction, and life satisfaction of college students in Taiwan*. Doktora Tezi. Texas: University of Incarnate Word.
- Keyes, C.L., Shmotkin, D., & Ryff, C. (2002). Optimizing Well-Being: The Empirical Encounter of Two Traditions. *Journal of Personality and Social Psychology*, 82, 1007-1022.
- Mahanta, D., & Aggarwal, M. (2013). Effect of Perceived Social Support on Life Satisfaction of University Students. *European Academic Research*, 1(6).
- Martin Sigmund, M., Kvintová, J., Hřebíčková, H., Šafář M., & Sigmundová, D. (2014). Life Satisfaction, Health, Self-Evaluation and Sexuality in Current University Students of Sport Sciences, Education and Natural Sciences. *Acta Gymnica*, 44(4), 2014, 231-241.
- Matheny, K. B., Curlette, W. L., Aysan, F., Herrington, A., Gfroerer, A., Thompson, D., & Hamarat, E. (2002). Coping Resources, Perceived Stress, and Life Satisfaction Among Turkish and American University Students. *International Journal of Stress Management*, 9(2).
- Ozben, S. (2013). Social Skills, Life Satisfaction and Loneliness in Turkish University Students. *Social Behavior and Personality: An International Journal*, 41 (2), 203-213.
- Özaydın, N., Sevinç, S., & Deniz, M.E. (2014). Mesleki Müzik Eğitimi Alan Öğrencilerin Psikolojik İhtiyaçlarının ve Yaşam Doyumlarının İncelenmesi. *Sanat Eğitimi Dergisi*, 2(1).
- Özgür, G., Gümüş, A. B., & Durdu, B. (2010). Evde ve Yurtta Kalan Üniversite Öğrencilerinde Yaşam Doyumu, *Psikiyatri Hemşireliği Dergisi*, 1, 25-38.
- Özkuş, A.S. (2007). *Yaşam ve çalışma değerlerini etkileyen faktörler. Süü öğrencileri üzerine bir araştırma*. Yüksek Lisans Tezi. Isparta: Süleyman Demirel Üniversitesi.
- Pavot, W., & Diener, E. (1993). Review of the Satisfaction with Life Scale. *Psychological Assessment*, 5(2), 164-172.

- Seligman, M.E.P., & Csikszentmihalyi, M. (2000). Positive Psychology: An Introduction. *American Psychologist*, 55, 5-14.
- Strandh, M. (2000). Different Exit Routes from Unemployment and Their Impact on Mental Wellbeing: The Role of Economic Situation and Predictability of the Life Course. *Work, Employment and Society*, 14 (3), 459-479.
- Sungur, M.A. (2016). Düzce Üniversitesinde Yükseköğrenim Gören Yabancı Uyruklu Öğrencilerin Yaşam Doyumları ve Sosyal Uyumlarını Etkileyen Faktörler, *Düzce Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü Dergisi*, 6(2), 101-109.
- Turaç, İ.S., & Bayın, G. (2017). Sağlık Yönetimi Öğrencilerinin İşsizlik Kaygılarını ve Yaşam Doyumlarını Etkileyen Faktörlerin Belirlenmesi. *ICPESS 2017-Sarajevo, Bosnia Herzegovina*.
- Tuzgöl Dost, M. (2007). Üniversite Öğrencilerinin Yaşam Doyumunun Bazı Değişkenlere Göre İncelenmesi. *Pamukkale Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 22, 132-143.
- Weinstein, L., & Laverghetta, A. (2009). College Student Stress and Satisfaction with Life. *College Student Journal*, 43(4), 1161-1162.

Ekler

Ek 1. Yordayıcılar ve Yordanan Arasındaki İlişkilere Dair Pearson Korelasyon Katsayıları

	YD ¹	Cinsiyet	İş kaygısı	Tekirdağ	Kalınan yer	Harcama	Fakülte	Bölüm	Sınıf	GPA	Sosyal çevre	Etkinlik	Eğitim beklentisi
YD ¹	1	-.042	.237***	-.158***	.078*	.048	.069	.048	-.004	-.010	.202***	.101**	.210***
Cinsiyet		1	.117**	.038	.196***	.237***	.199***	.203***	.036	-.204***	-.041	-.089*	-.029
İş kaygısı			1	.003	.097*	.153***	.225***	.198	-.047	.016	.100**	-.027	.123***
Tekirdağ				1	-.043	.038	-.054	-.053	.007	-.009	-.088*	-.124**	-.268***
Kalınan yer					1	.275***	.140***	.110**	.236***	-.137***	.040	-.135***	.054
Harcama						1	.078*	.103**	.304***	-.064	.104**	-.068	-.030
Fakülte							1	.758***	-.008	.051	-.014	-.047	-.056
Bölüm								1	-.094**	.005	-.040	-.053	-.013
Sınıf									1	-.081*	.097**	.019	-.138***
GPA										1	.052	.095**	.003
Sosyal çevre											1	.213***	.008
Etkinlik												1	.076*
Eğitim beklentisi													1

* $p < .05$; ** $p < .01$; *** $p < .001$

¹Yaşam doyumu

Araştırma Makalesi • Research Article

Yönetim Bağlamında Kıyaslama Tekniğinin İşletmeler İçin Önemi

The Importance of Benchmarking for Businesses in the Context of Management

Mehmet Naci Efe ^{a*}

^a Dr. Öğr. Üyesi, Üsküdar Üniversitesi, İİBF, İşletme Bölümü, 44280, İstanbul/Türkiye
ORCID: 0000-0002-9906-7349

MAKALE BİLGİSİ

Makale Geçmişi:

Başvuru tarihi: 12 Şubat 2019
Düzeltilme tarihi: 16 Şubat 2019
Kabul tarihi: 18 Şubat 2019

Anahtar Kelimeler:

İşletmeler
Rekabet
Örgütsel Değişim
Kıyaslama Tekniği

ÖZ

Dünyanın içinde bulunduğu dönem, işletmeler için değişimi ve gelişimi sürekli hale getirmeyi zorunluluk haline getirmiştir. Rekabet koşullarının sertleşmesi, işletmelerin yönetim sistemleri hakkında değişiklikler yapmalarına yönlendirmiştir. Bu yönetim anlayışı çerçevesinde işletmeler hangi yöntemlerin daha uygun, verimli ve rekabet içerisinde kalmalarını sağlayacaklarını belirlemede kıyaslama tekniğine başvurmuşlardır. Böylece işletmeler, yönetim alanında negatif alanlarda iyileştirmeler; pozitif alanlarda ise geliştirme şansına sahip olmaktadır. Bu çalışmanın amacı, yönetim bağlamında kıyaslama tekniğinin işletmeler açısından önemine, yararlarına değinilmesinin yanı sıra kıyaslama aşamalarını kavramsal anlamda inceleyerek işletmelere yol göstermektir. Nitel çalışma olarak belirlenen yöntemde ilk olarak kıyaslama ve yönetim kavramları tanımlanmış, kıyaslama tekniğinin amaçlarından ve türlerinden bahsedilmiş ve son bölümde ise yönetim açısından bu tekniklerin önemi üzerinde durulmuştur.

ARTICLE INFO

Article history:

Received 12 February 2019
Received in revised form 16 February 2019
Accepted 18 February 2019

Keywords:

Business
Competition
Organizational Change
Benchmarking Technique

ABSTRACT

The period in which the world is in, has made it obligatory to make the change and development continuous. The hardening of the competition conditions led the enterprises to make changes about the management systems. Within the framework of this management approach, enterprises use benchmarking techniques to determine which methods will be more appropriate, efficient and competitive. Thus, enterprises, improvements in the negative areas of management; in positive areas they have the chance to develop. The aim of this study is to examine the comparative process in terms of the importance and the benefits of the benchmarking technique in the context of management; to try to guide businesses in this regard. In the method determined as qualitative study, the concepts of comparison and management were first defined, the purposes and types of benchmarking technique were mentioned, and in the last section, the importance of these techniques in terms of management was emphasized.

1. Giriş

Teknolojik gelişmelere bağlı olarak dünyada ticaret tamamen açık pazar haline gelmiş ve değişim kavramı gelişmenin temel unsuru olarak belirmiştir. Bu süreç içerisinde şirketlerin hayatta kalabilmeleri için gelişen şartlara ayak uydurmaları gerekmektedir. Bu çerçevede belirlenmiş bir yönetim anlayışına sahip olan işletmeler, yapılanmalarını yeniden gözden geçirmek, müşterilerin istek ve beklentilerini ön planda tutmak, pazara daha hızlı karşılık vermek, yenilikçi adımlar atmak ve bu değişimi kontrol altında tutmak zorunda kalmışlardır. Başka bir şekilde ifade edersek, günümüz koşullarında işletmelerin başarılarının değişen şartlara ayak

uydurmaları ve entegre etme süreçlerine bağlı kaldığı görülmektedir. Bu açıdan yaklaşıldığında, yani küresel rekabetin hızlı bir biçimde kızıştığı ortamda genel anlamda vurgulanan nokta, mevcut durumlarda ve örgütü kısıtlayan faktörler arasında “en iyi” örgütün nasıl bir yapıda olması gerektiği konusunda bir karara varmaktır (Razmi, Zairi, & Yaşar, 2000: 304).

Müşterilerine en uygun ortamlarda “en iyiyi” sunan işletmeler, müşterilerin pek çok istek ve beklentisini karşılayabilmekte ve onları tatmin edebilmektedir. Bu nedenle, en iyi uygulama ve süreçlere sahip olmak oldukça önemlidir (Patricia, 1997: 75).

* Sorumlu yazar/Corresponding author.
e-posta: mnaciefe@gmail.com

İşte bu noktada yönetimin ve organizasyonun etkisi son derece önem arz etmektedir.

Kürselleşen dünyada hem iç hem de dış pazarlardaki rekabetin artması ve müşterilerin kalite anlamındaki beklentilerin farklılaşması, işletmeleri daha iyi rekabet etmek için bazı kalite düşünceleri üzerine düşünmeye ve bunları uygulamaya sevk etmiştir. İşletmelerde “en iyinin de daha iyisi olmak” şeklinde tanımlanan ve uluslararası tanımlamada “benchmarking” yaklaşımı, en önemli yaklaşım olarak kabul edilir (Sanchez, Angel, & Jose, 2003: 457).

Yönetimle doğrudan ilişkili olarak kıyaslama teknikleri örgütsel anlamda şirketlerin uygulamalarıyla bağlantılıdır. Elde edilen bulgular çerçevesinde yönetim alanında işletmeler kıyaslama tekniği ile problemlerin saptanmasını ve ortadan kaldırılması için ne derece önemli olduğunu vurgulanmaktadır.

2. Yöntem

Bilimsel araştırmalarda çalışmanın içeriğine girilirken belirli bir konunun açıklığa kavuşturulması veya derinlemesine incelenmesi bakımından yöntem son derece önem arz etmektedir. Aynı zamanda araştırma sürecinde izlenecek yol olarak da bilinen yöntem kısmı verilerin toplanması, incelenmesi ve analiz edilmesi bakımından kilit rol oynamaktadır. “Yönetim Bağlamında İşletmelerde Kıyaslama Tekniğinin Önemi” başlığı altında ele alınan bu çalışmanın amacı, modeli ve veri toplama araçları aşağıda ayrı başlıklar halinde belirtilmiştir.

2.1. Araştırmanın Amacı

Bir çalışmanın temel amacı belirtilen esaslar çerçevesinde asıl odak noktasıyla doğrudan ilişkilidir. Odak noktası oluşturulurken hangi sorulara cevap aranacağı belirlenirken çalışmanın sınırlarını, diğer bir deyişle neyin ele alınacağı yanında diğer tüm soruların cevapları dışarıda bırakılmaktadır. Bu çalışmada ise kıyaslama tekniğinin yönetim kapsamında şirketler açısından önemi asıl odak noktamız olarak belirlenmiştir.

Bu amaca ulaşmak adına çalışmada cevapları aranan sorular;

- Kıyaslama ve yönetim kavramları arasındaki ilişki nedir?
- Kıyaslama tekniğinin amacı nedir?
- Kıyaslama tekniğinin türleri nelerdir?
- Yönetim-işletmeler-kıyaslama tekniği arasındaki bağlantının önemi nedir?

şeklinde belirlenmiştir.

2.2. Araştırma Modeli ve Veri Toplama Araçları

Bu kısımda araştırmada kullanılan model ve modelde kullanılan bilgi ve verilerin nasıl elde edildikleri anlatılacaktır. Bu sonuçlar doğrultusunda çalışmanın nitel bir çalışma olacağı tespit edilmiştir.

2.2.1. Veri Analizleri

Veri analizinde literatür taraması sonucunda ulaşılan dokümanların içerik analizlerinin yapılması sonucunda bulgulara ulaşılmıştır. Veri analizi kısmında sınıflandırma teknikleri de çalışmanın konusu uyarınca değerlendirilmiştir. Tanımlama tekniği ile birlikte kıyaslama tekniği tanımlanmış

sınıflandırma yöntemi ile de bölümlere ayrılmıştır. Bu bağlamda ulaşılan bulgularla yönetim ve kıyaslama tekniğinin çalışmanın temel amacı doğrultusunda tanımlanması yapılmaya çalışılmıştır.

2.2.2. Evren ve Örneklem

Araştırmada evren olarak açık pazarda kıyaslama tekniğini genel anlamda şirketler olarak belirlenmiştir. Örneklem olarak ise aynı pazar içerisinde kıyaslama tekniğini kullanan ve faaliyetlerine etkileri olan şirketler belirlenmiştir.

3. Bulgular

Bu bölümde çalışmada yukarıda bahsedilen unsurlar eşliğinde elde edilen bulgular belirtilecek ve incelenecektir.

3.1. Kıyaslama ve Yönetim Kavramlarının Tanımı

Kıyaslama tekniğinin gelişimi ve kavramının ortaya çıkması İngilizce kökenli olan “benchmark” kavramı ile birlikte olmuştur. “Benchmark” kelimesi literatürde çok farklı anlamlarda kullanılmış geniş bir terimdir. Bu kavramın sözlükteki karşılığı “ölçme veya değerlendirmede belirlenen ilke veya bir ilkeyi tekrardan hatırlayabilmek adına kullanılan işarettir”. Bu tanımlar ışığında benchmark kavramının en kabul edilmiş tanımı herkes tarafından kabul edilen bir standart nokta olması olmuştur (Patricia, 53).

Benchmarking kavramının Türkiye’de kararlaştırılmış net bir tanımı bulunmamaktadır. Türkçe’ye bu kavram örnek gösterme, standartlaştırılmış tanım, örnek alım ve kıyaslama kavramları ile çevrilmeye çalışılmıştır. Bu durum sonucu olarak Türkiye’de benchmarking’in karşılığı olarak kıyaslama tekniği ortaya çıkmıştır.

Kıyaslama, Amerikan Verimlilik ve Kalite Merkezi (APQC) tarafından “karşılaştırma” olarak açıklanmaktadır. Aynı zamanda, “dünyadaki en iyi kuruluşların uygulamalarını kıyaslayarak, bu uygulamaların kilit özelliklerini işletmeye uyarlama, örgütsel öğrenmeyi hızlandırarak sürekli iyileştirme, en iyi olarak tanımlanan örgütlerin süreçleri ile karşılaştırma yaparak işletmenin atılımlarını belirleme ve işletmenin başka örgütlerden öğrenmesine yardımcı olma” şeklinde bir tanıma karşılık gelmektedir. (Demirdöğen & Küçük, 2003: 304).

Bu tanımlamalar eşliğinde kıyaslama için bir açıklama yapılırsa; “Kıyaslama, hızla değişen ve gelişen dünya şartlarında artan rekabete bağlı olarak, şirketlerin sürekli gelişimi kendilerine ilke kabul etmeleri bağlamında iyileştirmeyi amaçlayan, diğer işletmelerin uyguladıkları uygulamaları sektör gözetmeksizin kıyaslayarak kendilerine en uygun yöntemi belirlemeyi amaçlamalarına destek sağlayan bir araçtır.” (Gibson & Glenn, 2000: 57)

Asırlar boyunca askeri bir kavram şeklinde kullanılan strateji, ulusların savaş ve barış sırasında belirlenmiş olan politikaları sürdürmek ve/veya geliştirmek amacıyla ekonomik, psikolojik, politik ve askeri güçlerin birlikte kullanıldığı sanat olarak adlandırılmaktadır (TTK, 2000). Eski Yunancada strateji kelimesi “stratos” (ordu) ve “ago” (yönetmek) anlamlarında kullanılan kavramların birleşmesiyle ortaya çıkmıştır. Her ne kadar askeri alanda kullanılan bir kavram olsa da zaman içerisinde gelişen strateji kavramı farklı alanlarda da kendini hissettirir hale gelmiştir. Bu bağlamda strateji, 1950’den sonra yönetim alanında da kullanılmaya

başlanmıştır. Bu tanımlama çerçevesinde genel olarak sözlükte “sevk etme, yöneltme, gönderme, götürme ve gütmeye” olarak geçmektedir (Bass, 1998: 7).

Yönetim kavramının tanımı MÖ 3000 yıllarında Sümerlere kadar dayanmakta olup Taylor’a göre: “Yönetim ne yapmak istediğini bilme ve en kaliteli işi en ucuza yaptırma sanatıdır.” Fayol’a göre: “Yönetim öngörmek, planlamak, organize etmek, eşgüdüm ve kontrol etmektir.” (Akdaş, 2015: 4)

Stratejik yönetim ise 1980’li yıllar sonrasında literatürde kendine yer edinmiş, “strateji” ve “yönetim” kelimelerin birleşmesiyle ortaya çıkmıştır. Stratejik yönetim David’in tanımıyla ileriye dönük yeni ve farklı fırsatlar oluşturmada dahilinde işletmenin belirlenen hedeflere ulaşma aşamasında katkı sağlayabilecek varyasyonların formüllerini bulma, değerlendirme ve hayata geçirme yaklaşımıdır. Eren’e göre ise stratejik yönetimi, hedeflere uygunluğu açısından kıymetlendirme ve tedbirlerin alınması bağlamında üst yönetimin görev alanındaki süreçler toplamıdır. Eren’e özellikleri arasında analiz etme sanatı oluşu, amaçlara bağlılığı, işletmenin hem kendi hem dış ilişkilerinde koordine sağlanması, farklılık sunması, rekabet ortamında uygulama alanlarının belirlenmesi ve çalışanların motive etmesi yer almaktadır (Erol, 2000: 16).

Yönetim alanında strateji kavramı ileriye dönük ortaya çıkabilecek tüm öngörülemeyen şartlarda alınan ve işletmenin bütününe kapsayan karar türü olarak tanımlanmaktadır.

3.2. Kıyaslama Tekniğinin Genel Amacı ve Faydaları

Kıyaslama tekniğinin genel amacı;

- (i) Şirketlerin rekabet gücünü maksimum düzeye çıkartmak,
- (ii) Müşterilerin isteklerine tam anlamı ile karşılık verebilmek,
- (iii) İşletmenin ve çalışanların yeni fikirler edinmesine destek sağlamak,
- (iv) İşletme performansını arttırmak,
- (v) Şirketlerin stratejik planlama yapmalarına katkı sağlamak şeklinde sıralanabilir.

Kıyaslama tekniğinin şirketler tarafından kullanılmasında ki temel amaç rekabet üstünlüğünü elde etmektir. Bir başka ifade ile sektörde öncü olan firmaların tekniklerinin kıyaslama yöntemi ile incelenmesi sonucunda şirketler bu yöntemi rekabet üstünlüğü sağlamak amacı ile değerlendirmektedir. Benzer biçimde Brah, “rekabetçi olma” olgusunu kıyaslamadan itici güçlerinden biri anlamında göstermektedir. Kıyaslamada, piyasada var olabilmek için rakipler arasında en iyisini aramaya teşvik eden şiddetli bir rekabet ortamının varlığından söz etmektedir. Rekabetçi üstünlüğün varlığı, örgütler için apayrı bir önem teşkil eder. Buna erişmek de işletmelerde en etkili uygulamaların nasıl belirlendiğini ve işlediğini kavramak, onların neden iyi olduklarını anlamakla mümkün olabilir. Kıyaslama tekniğinde “en iyi” olabilmek ve rakipleri yakalamakla yetinmemek en önemli amaçtır (Akat, 2002: 135).

Kıyaslama tekniğinin diğer hedefi de şirketlerin performanslarını en üst düzeye çıkartmak ve bu durumun kalıcılığının sağlamaktır. Şirketler açısından geçici yüksek başarılarından çok kalıcı ve sürekli başarılar daha tercih edilen bir durumdur. Şirketlerin zor rekabet şartları altında açık pazarda faaliyetlerini sürdürebilmeleri için bu durumun

gerçekleşmesi gerekmektedir. Aksi takdirde bu duruma ayak uyduramayan şirketler kapanma noktasına gelmektedir. Kıyaslama tekniklerinin bir diğer önemi şirketlere uygulanabilecek en iyi ve doğru uygulamaları da göstermesi olmuştur. Kıyaslama tekniği ile şirketler hangi konularda iyi veya kötü olduklarını tespit ederler, bu nedenle kıyaslama tekniği aynı zamanda bir ölçek olarak da tanımlanmaktadır.

Kıyaslama tekniğinin şirketler açısından sağlayacağı faydalar (Seçer, 2000: 27);

- (i) Kıyaslama şirketlerin verimlilik düzeylerini en üst düzeye çıkarmayı sağlayan bir araç,
- (ii) Şirketlerde çalışan personellerin motivasyonunu en üst düzeye çıkması,
- (iii) Şirketlerin yeni anlayışlar kazanması,
- (iv) Şirketlerin bütün hiyerarşik bölümünde iyileşme sağlanmasına yardımcı olmak şeklinde sıralanabilir.

3.3. Kıyaslama Tekniğinin Türleri

Kıyaslama tekniğinin sınıflandırmasının yapılmasında literatürde kesin tanımlanmış bir ortak görüş bulunmamaktadır. Kıyaslama tekniğinin sınıflandırmasında çalışma yapan akademisyenlerin kendi görüş ve düşüncelerine göre sınıflandırma yaptıkları görülmektedir. Yapılmış bu çalışmalara bağlı olarak kıyaslama tekniğini 3 farklı şekilde sınıflandırılması yapılması faydalı olacaktır. Kıyaslama tekniğinin bütün türlerinin bu uygulamalar eşliğinde değerlendirilebileceği görülmektedir. Bu sınıflandırmalar (Bumin & Erkutlu, 2002: 91-92);

- (i) Seçilen Ortağa Göre Kıyaslama; Kıyaslama tekniğine işletmeler tarafından örgüt içinde ya da işletmeye ait başka yerlerde yönetilen iş süreçlerini karşılaştırarak başlanması olağan bir uygulamadır. Kaldı ki kıyaslama tekniği, öğrenmeye “evde başlanması” felsefesi ile örtüşmektedir. İşletme içi kıyaslama basit anlamda, örgütün farklı noktalarında benzerlik gösteren süreçlerin ya da çokuluslu işletmelerde örgüte bağımlı zincirlerde başka şekillerde yönetilen uygulamaların birbirleri ile karşılaştırılması anlamına gelir. Daha kapsamlı bir ifadeyle, faaliyetlerini birden çok işletme, ülke veya departmanda sürdüren işletmelerde karşılaşılan kıyaslama, bir birimde geliştirilmesi beklenen bir uygulamanın daha ideal olduğu düşünülen başka bir uygulama ile karşılaştırılması şeklinde tanımlanmaktadır (Dalay, 2002: 186).
- (ii) İşletmenin Odaklandığı Noktaya Göre Kıyaslama; iki ya da daha çok işletmenin bazı fonksiyonlarının kıyaslanması şeklinde tanımlanır. Bu anlamda sektörel fark gözetilmeden, işletme dışındaki farklı örgüt uygulamalarının ve iş süreçlerinin belirlenerek etkili uygulamaların örgüte dahil edilmesi önemlidir.
- (iii) İlişkinin Amacına Göre Kıyaslama; Stratejik anlamda kıyaslamada, liderliğe ulaşan ve faaliyet gösterdiği alanlarda başarılı olan örgütlerin, başarılarının altındaki nedenleri etrafında değerlendirme söz konusudur.

3.4. Kıyaslama Tekniğinin Oluşumu

Bu bölümde kıyaslamadan yapılabilmesi için olması gereken veri toplama aşaması, veri analizi, uygulama ve denetleme bölümleri incelenecektir.

3.5. Veri Toplama Aşaması

İşletmelerin rekabet konusunda diğer şirketlere üstünlük sağlamayı amaç edinmeleri, performans ölçümünü oldukça önemli bir hale getirmektedir. Ölçme işlemleri her işletme için farklı şekilde yapılır ve işletmelerin nereye doğru ilerlediğini tespit eder. İşletmelerin bir nevi haritasını çıkaran bu ölçümler şirketlerin nerede olduğunu tespit eder ve yeni hedefler konmasını sağlar.

Dolayısıyla veri toplanırken, işletmede esas çalışma konusunun seçilmesi ve bir konuda performansın eksikliğinin belirlenmesi gerekir. Bu bağlamda, verileri toplamanın bu kısmında belirli bir alanla ilgili kıyaslama gereksiniminin performans sonucunda ortaya çıkması ve gerekli verilerin toplanması hedeflenmektedir.

Şirketlerin performanslarını ne şekilde ölçeceklerine karar verdikten sonra verilerin ne şekilde toplanacağı konusunda karar vermeleri gerekmektedir. Fong, Cheng ve Ho veri toplama aşamasında işletmelerin birincil ve ikincil verilerden yararlanabileceğini söylemişlerdir (Fong, Eddie, & Danny, 1997: 407-418). İkincil veriler şirketin kendisinin topladığı verilerin dışında yardım aldıkları kuruluşların topladığı verilerdir. Bunlar en az birincil veriler kadar önemli ve tamamlayıcı niteliktedir. İkincil verilerin birincil veriler ile analiz edilmesi sonucunda şirketlerin veri toplama süreçleri gerçekleşmiş olmaktadır. Söz konusu veriler kıyas ortağının kendisi için tuttuğu kâr ve zarar tabloları, satış kayıtları, bilanço vb. belgeler olabilir. Aynı şekilde kıyas ortağının sahip olduğu özel ve resmi kurumlardan alınan dokümantasyon merkezleri, süreli yayınlar, kitaplar, Kültür ve Turizm Bakanlığı vb. kurumlardan elde edilen veriler de olabilir. Öncelikli veriler ise kıyaslama tekniğinden sorumlu işletmenin, kıyas ortağından elde ettiği veriler olmaktadır. Bu yüzden öncelikli veriler söz konusu olduğunda, ikincil verilerden farklı olarak veri toplama yöntemleri dikkate değerdir.

3.6. Veri Analizi

Bu aşama işletmeler açısından oldukça önemlidir. İşletmelerin toplanan verileri analiz ederek diğer işletmelerin neresinde olduğu tespit edilir. Bu tespit üzerinden işletmeler yol haritasını belirleyerek yeni hedeflere doğru ilerleyebilirler. Bu aşamada toplanmış olan verilerin uyumsuz olması ve analizinin yapılamaması şirketler tarafından karşılaşılan en önemli sorunlardan birisidir. Bu nedenle işletmelerin toplanan verileri birbirleri ile uyumlu şekilde elde etmesi analiz edilebilmesi açısından oldukça önemlidir.

3.7. Uygulama Aşaması

Bu aşama, kıyaslama sürecinin en önemli aşamasıdır. İşletme, tam olarak bu aşamada kıyaslama çalışmasıyla ilgili bir değişim yaşayacağını fark etmekte ve daha da önemlisi, uygulama sürecinde farklı örgütlerden elde edilen anlayışlar işletmenin kültürüne ve örgütsel yapısına adapte edilmektedir.

3.8. Denetim Aşaması

Kıyaslama tekniğinin tamamlanmasını sağlayacak olan son aşama denetim aşamasıdır. Yapılan faaliyetlerin kıyaslamasının tamamlanması açısından bu aşama oldukça önemlidir. Kıyaslama tekniğinin işletme açısından ölçme yapıp yapmadığının ölçülmesinde denetim aşaması kıyaslama

için yapar. Bu nedenle denetim aşaması kıyaslama tekniğinin tamamlanması açısından vazgeçilmez bir unsur haline gelmektedir. Kıyaslama tekniğinin dinamik bir özelliği olduğu için, uygulama sonuçları sürekli gözden geçirilmeli, elde edilen sonuçların yaygınlaştırılması ve iyileştirilmesi gereklidir. Başka bir ifadeyle; kıyaslama tekniği, doğal olarak döngüsel bir yapıdadır ve bu süreç içinde yerine getirilen işlemler sürekli olarak gözden geçirilmelidir. Bu anlamda kıyaslama, tek seferlik bir çalışma şeklinde değil, kendini sürekli yenileyen bir süreç olarak kabul edilmelidir.

4. Sonuç, Tartışma ve Öneriler

Sürekli olarak artan rekabet koşulları, günümüzdeki küreselleşme içindeki işletmeleri derinden etkileyen konulardan biridir. Bu nedenle, uzun yıllar ayakta kalmak ve varlığını sürdürülebilir kılmak isteyen işletmeler değişime açık olmalıdır.

Kıyaslama, işletmeler için örgütsel değişime yönlendirme açısından yol gösteren önemli bir yönetim aracıdır. Örgütler, kıyaslama yaklaşımı ile iyileşmeler sağlamak için yeni bilgiler ve etkili sonuçlar kazanabilirler. Bu yaklaşım, böylece farklı işletmelerin birbirlerinden öğrenerek eksik yanlarını kapatmalarına olanak sağlar. Örgütsel performans da bu sayede artar.

Yukarıda belirlenen amaçlar çerçevesinde işletmeler, yönetimlerinde daha hızlı ve uzun dönemli sonuçlar elde etmek adına bu yönteme başvurmuşlardır. Çünkü bu teknik ile işletmeler sahip oldukları kaynakları maksimum düzeyde kullanma olanağına sahip olurlar, müşterilerin istek ve beklentilerine uygun ürünler üretilirler. Bunun yanında, kıyaslama yaklaşımı ile çalışanların yeniliklere daha açık olmaları sağlanarak işgücü verimliliği sağlanır.

Özetle, 1980 yıllarında ortaya atılan kıyaslama kavramı, artık tüm dünyada daha yaygın bir şekilde kullanılmaktadır. Günümüze kadar araştırmacılar, kıyaslama tekniği hakkındaki farklı içgörüler ve çok sayıda incelemeler yapmıştır.

Kıyaslama tekniğinde işletmeler; kimi zaman seçilen ortağa göre, kimi zaman işletmenin odaklandığı noktaya göre, kimi zamanda belirli bir amaç çerçevesinde bu yöntemlere başvurmuşlardır. Yöntem olarak hangisi seçilirse seçilsin işletmelerin yegane hedefi olarak daha fazla kar etmesi, isim yaparak markalaşması ve hali hazırda sahip olduğu markanın adını koruması ve en iyiler arasında daha da iyi olmak şeklinde belirlemiştir.

Sonuç olarak, işletmeler yönetim alanında belirledikleri amaçlar doğrultusunda kıyaslama tekniğinden doğrudan yararlanabilmektedirler. Fakat kıyaslama tekniğinden beklenen faydanın ortaya çıkabilmesi için, bu tekniğin uygun bir biçimde ele alınması ve uygulanması kaçınılmazdır. Bu anlamda, işletmeler yönetim kavramı etrafında hangi alanlarda daha zayıf, hangi alanda daha güçlü olduklarını görebilmektedirler.

Kaynakça

- Akat, İ., Budak, G., & Budak, G. (2013). *İşletme Yönetimi*. İzmir: Barış Yayınları.
- Aktaş, K. (2015). Uluslararası İşletmelerde Stratejik Yönetim. *Uluslararası Yönetim ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 3(1), 16.

- Bryson, J. M. (2011). *Strategic Planning for Public and Nonprofit Organizations: A Guide to Strengthening and Sustaining Organizational Achievement*. San Francisco: Jossey-Bass Publishers, Fourth Edition.
- Bumin, B., & Erkutlu, H. (2002). Toplam Kalite Yönetimi ve Kıyaslama (Benchmarking) İlişkileri. *Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 4(1).
- Dalay, İ., Coşkun, R., & Altunışık, R. (2002). *Stratejik Boyutuyla Modern Yönetim Yaklaşımları*. İstanbul: Beta Yayınları.
- Demirdöğen, O., & Küçük, O. (2003). Kıyaslama (Benchmarking) Süreci ve Ürün Odaklı Kıyaslama'nın İmalatçı İşletmelerde Uygulanmasının Verimliliğe Etkisi. *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 17(3), 4.
- Fong, P. Sik-wah., & Eddie, W. L., & Cheng&Danny, C. K. (1998). Benchmarking: A General Reading for Management Practitioners. *Management Decion*, 36/6, 407-418.
- Keehley, P., & MacBride, S. A. (1997). Can Benchmarking for Best Practices Work for Government?. *Quality Progress*. Mar 1; 30(3), 75.
- Razmi, J., Zairi, M., & Jarrar, Y. F. (2000). The Application of Graphical Techniques in Evaluating Benchmarking Partners. *Benchmarking: An International Journal*. Oct 1; 7(4), 304-14.
- Sánchez-Rodríguez, C., Martínez-Lorente, A. R., & Clavel, J. G. (2003). Benchmarking in the Purchasing Function and its Impact on Purchasing and Business Performance. *Benchmarking: An International Journal*. Oct 1; 10(5), 457-71.
- Topaloğlu, C., & Kaya, U. (2008). Benchmarking (Kıyaslama): Turizm İşletmeleri Açısından Kuramsal Bir Değerlendirme. *AİBÜ-İİBF Ekonomik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*. May 31.
- Türk Dil Kurumu. (2005). *Strateji*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

Araştırma Makalesi • Research Article

Coğrafi Bilgi Sistemleri (CBS) ve Uzaktan Algılama (UA) ile Bingöl Şehri ve Çevresindeki Yerleşmelerin Mekânsal Gelişimi için Uygun Alanların Tespit Edilmesi

Determination of Suitable Areas for Spatial Development of Settlements in Bingöl City and its around with Geographical Information Systems (GIS) and Remote Sensing (RS)

Fatma Esen ^{a,*}

^a Dr. Öğretim Üyesi, Bingöl Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Coğrafya Bölümü, Bingöl/Türkiye
ORCID: 0000-0002-3740-1751

MAKALE BİLGİSİ

Makale Geçmişi:

Başvuru tarihi: 18 Mart 2018
Düzeltilme tarihi: 01 Eylül 2018
Kabul tarihi: 20 Eylül 2018

Anahtar Kelimeler:

Yerleşme Uygunluk Analizi,
Bingöl Şehri,
Coğrafi Bilgi Sistemleri (CBS),
Uzaktan Algılama (UA),
Analitik Hiyerarşi Süreci(AHS)

ARTICLE INFO

Article history:

Received 18 March 2018
Received in revised form 01 September 2018
Accepted 20 September 2018

Keywords:

Settlement Suitability Analysis,
Bingöl City,
Geographic Information Systems (GIS),
Remote Sensing (RS),
Analytical Hierarchy Process (AHP).

ÖZ

Araştırma alanının sınırı, Bingöl Ovası'nın kuzey kesimlerinde yerleşmelerin yoğun olarak bulunduğu ve bu yerleşmelerin gelişim yönlerinin bir sorun oluşturduğu saha dikkate alınarak çizilmiştir. Bahsi geçen alanda, ilin az ve kıymetli olan ovadaki tarım toprakları yerleşim alanları tarafından hızla tüketilmektedir. Bu nedenle araştırma alanında yerleşmelerin mekânsal gelişimi için uygun alanların tespit edilmesi büyük önem taşımaktadır. Bu çalışmada Uzaktan Algılama (UA) ve Coğrafi Bilgi Sistemleri (CBS) teknolojileri ile AHS tekniği kullanılarak, mevcut arazinin coğrafi potansiyeli doğrultusunda kentsel gelişim için uygunluğu analiz edilmiştir. Uygunluk analizine göre 181 km²'lik çalışma alanının, % 36,5'ü (66 km²) yerleşmelerin gelişimi için en uygun, % 35,9'u (65 km²) yerleşmelerin gelişimi için orta derecede uygun, % 27,6'sı (50 km²) az uygun ve 0.02 km²'lik alan (% 0,01) da yerleşmelerin gelişimi için uygun değildir. Araştırma alanında doğru bir mekânsal gelişim planlaması yapıldığı takdirde yerleşmeler için en uygun alanlar, sadece önümüzdeki 17 yıl boyunca genişleme ihtiyacını karşılayabilecek yeterliliktedir.

ABSTRACT

The boundary of the research area is drawn by taking into consideration the site where settlements are concentrated in the northern part of Bingöl Plain and the development directions of these settlements are a problem. This area is rapidly consumed by residential areas on the plain agricultural land which is rare and precious. For this reason, it is very important to determine the appropriate areas for the spatial development of the settlements in the research area. In this study, the appropriateness of the geographical potential of the existing land for urban development was analyzed using Remote Sensing (UA) and Geographic Information Systems (GIS) technologies and AHP technique. According to the results of the suitability analysis, 36.5% (66 km²) of the 181 km² research area is most suitable for the development of settlements, 35.9% (65 km²) is medium suitable for the development of settlements and 27.6% (50 km²) and 0.02 km² (0.01%) are not suitable for the development of settlements. If a correct spatial development plan is made in the research area, the most suitable areas for settlement will be able to meet the need of settlement expansion for the next 17 years.

1. Giriş

Sanayi Devrimi ile birlikte artan kırdan kente göç, kentleşme ve kentleşme olgusunun yeniden şekillenmesine neden olmuştur. Böylece endüstriyel üretimin temel ekonomik etkinlik olduğu gerçek şehirsiz toplumlar ortaya çıkmıştır (Uğur ve Aliğaoğlu, 2015: 33). Türkiye'nin 1950'lerden sonra şahit olduğu bu hızlı

kentleşme varlığını bugün de sürdürmektedir (Tümertekin, 1973: 6). Hızlı kentleşme sonucu, nüfus kütlelerinin kabaran dalgalar halinde kentlere yüklenmesiyle her şeyden evvel kentlerin nüfus sayısı süratle artmış (Tunçdilek, 1986: 159) ve buna karşılık kentlerde yeterli miktarda konut inşa edilmemiş olması, Türkiye şehirlerinde gecekondular probleminin doğmasına neden olmuştur (Tümertekin, 1973: 20). Bununla birlikte hızlı kentleşme, nüfus artışı,

* Sorumlu yazar/Corresponding author.
e-posta: fatmaesen44@gmail.com

teknolojik gelişmeler gibi değişimler doğal kaynaklar ve çevre üzerinde baskı oluşturarak bu alanlarda hızla bozulmalara neden olmuştur (Say vd., 2012: 1).

Geçmişten günümüze şehirler sundukları sosyal, kültürel ve ekonomik imkânlardan dolayı cazibe merkezleri olmuştur. Bu özellikten ötürü devam eden kırsal alanlardan kentsel alanlara göç kentlerin büyüme sürecine etki ederek, şehirlerin çoğalmasına hatta bazılarının anormal derecede büyümesine sebep olmuştur (Yıldız, 2014: 6). Hızla artan kent nüfusu, kentsel alanların sınırlarını genişletmiş ve birçok alanda yeni yerleşim yeri temini önemli bir sorun olarak ortaya çıkmıştır.

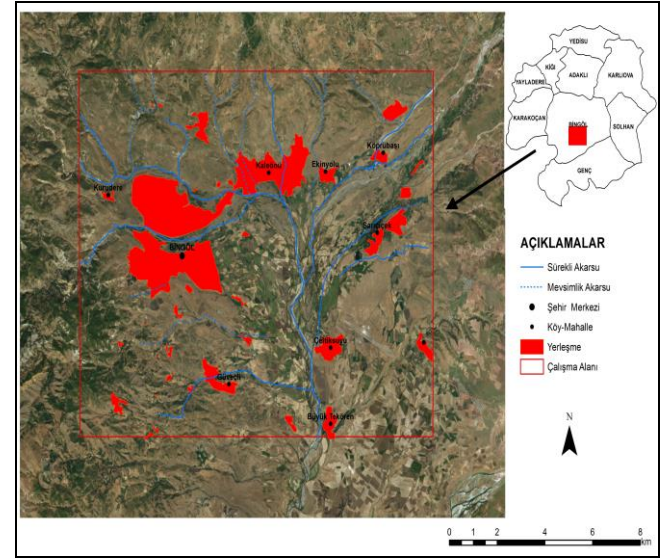
Gelişen ve büyüyen kentsel alanlarda yaşayan nüfusun ihtiyaçları öncelikli olarak besin kaynakları ve ardından yerleşme alanlarına duyulan ihtiyaçları arttırmakta böylece insanın arazi varlığı üzerindeki etkilerinin gözle görülür ve ölçülebilir nitelik kazanmasını sağlamaktadır (Doğun ve Erdem, 2012: 17). Kentsel alanlarda artan nüfusun mekânsal gereksinimlerini karşılama ihtiyacı, insanlara kaynak oluşturan (Akseki ve Meşhur, 2013:166) tarım, orman ve mera alanlarının plansız bir şekilde yerleşim alanlarına dönüşmesine neden olarak telafisi mümkün olmayan yanlış arazi kullanımlarını ortaya çıkarmaktadır.

Çalışma alanının sınırı, Bingöl Ovası'nın kuzey kesimlerinde yerleşmelerin yoğun olarak bulunduğu ve bu yerleşmelerin gelişim yönlerinin bir sorun oluşturduğu saha dikkate alınarak çizilmiştir. Son yıllarda hızlı kentleşme süreci ile dikkat çeken araştırma sahası, Doğu Anadolu Bölgesinin Yukarı Fırat Bölümü'nde yer almaktadır. Etrafı yüksek düzlüklerle çevrili olan sahanın en alçak yeri 990 m. ile Gönyük Çayı Vadisi'nde, en yüksek yükselti değeri de 1750 m. ile Karaömer Dağı'nın çalışma sahası içerisine giren eteklerinde görülmektedir. Yükselti farkı yaklaşık olarak 760 m'dir. Toplam alanı 181 km² olan sahada, güneyden kuzeye, batıya ve doğuya gidildikçe yükseltinin artışıyla birlikte eğim değerleri de artış göstermektedir. (Şekil 1).

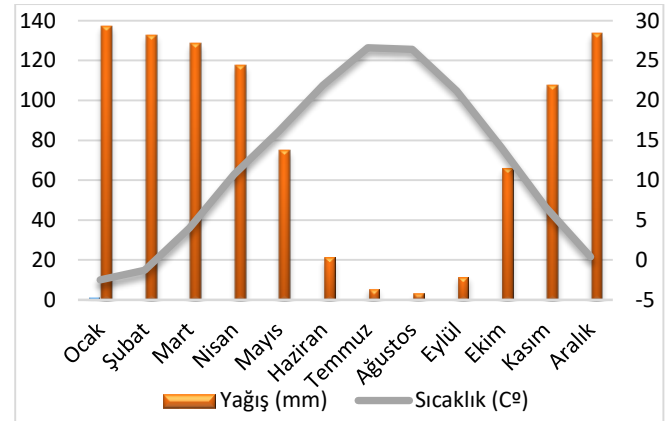
Araştırma sahasında güneyden kuzeye, doğuya ve batıya gidildikçe genç jeolojik birimlerden yaşlı birimlere geçilmektedir. Şekil 4 ve 5'e bakıldığında kuzey, batı ve doğu kesimlerde geniş alanlı yayılışa sahip plato alanlarını Üst Miyosen-Pliyosen yaşlı Solhan Volkanitleri' nin oluşturduğu görülmektedir. Bu birim aynı zamanda sahanın en yaşlı birimidir. Gönyük Çayı'nın çevresinde Pliyo-Kuvaterner yaşlı ayrılmamış karasal kırıntıların oluşturduğu birim dağılışı göstermektedir. En genç birim olan Kuvaterner yaşlı alüvyonlar ise ova ve vadi tabanlarında dağılışı göstermektedir (Şekil 4, 5).

Yıllık ortalama sıcaklığın 12,0 °C, yıllık yağış toplamının ortalama 939,5 mm olduğu araştırma sahasında, karasal iklim özellikleri egemendir (Şekil 2). Genel olarak Bingöl İli'nde 2300-2400 m. yüksekliğe kadar olan bütün kesimler, doğal orman sınırları içerisinde yer almaktadır. Bu bakımdan araştırma sahasının tamamı doğal orman sınırı içerisinde bulunmaktadır. Ancak büyük tahribatlar sonucunda ormanlar önemli ölçüde yok edilmiş ve antropojen step alanlarına dönüştürülmüştür.

Şekil 1. Araştırma alanının lokasyon haritası

Şekil 2. Bingöl'ün aylık ortalama sıcaklık ve yağış grafiği (1961-2017, MGM verileri).

Bingöl Şehri, yaklaşık olarak 100 yıl öncesine kadar orta ölçekli bir köy yerleşmesi iken Cumhuriyetin kurulmasından sonra ilçe olmuştur. 1935 yılında ise il vasfı kazanarak hızlı bir gelişim sürecine giren Bingöl şehir nüfusu 2017 yılı itibari ile 117.014 kişiye ulaşmıştır. Hızla gelişen şehir, zemin özellikleri, jeolojik yapı, morfoloji, topografya, arazi kullanım durumu gibi doğal ortamdan kaynaklanan nedenler ve yasal bazı kısıtlamalardan dolayı yatay ve dikey gelişim aksını gerektiği ölçüde belirleyememektedir (Üstündağ, 2011). Bu nedenle Bingöl Şehri ve çevresindeki yerleşmeler son yıllarda mekânsal olarak hızlı ve plansız bir şekilde genişlemektedir.

Bu çalışmada, Bingöl Şehri ve çevresindeki yerleşmelerin son 32 yıllık süreç içerisinde mekânsal gelişimindeki değişimler değerlendirilmiş ve yerleşmelerin gelişim yönü somut olarak ortaya konulmuştur. Böylece kuzey ve batıdan gerek topoğrafik engeller gerekse de ormanlık alanlarla sınırlandırılan yerleşmelerin ilin kıt ve değerli tarım arazileri üzerinde gelişim gösterdiği saptanmıştır. Ayrıca yerleşmelerin mekânsal gelişimi için uygun alanlar tespit edilmiş ve bu doğrultuda önerilerde bulunulmuştur.

2. Çalışmanın Amacı

Arazi uygunluğunun değerlendirilmesi, arazi kaynaklarının potansiyelinin belirlenmesine yönelik bir yaklaşımdır (Rusdi vd., 2015: 26). Şehir yerleşmelerinin mekânsal gelişimi için uygun alan saptama çalışmaları ise çok miktarda coğrafi bilginin birlikte değerlendirilmesini gerektirir (Dai vd., 2001: 257). Bu çalışmanın amacı Bingöl Şehri ve çevresindeki yerleşmelerin mekânsal gelişiminin zamansal değişimini belirlemek ve bu yerleşmelerin mekânsal gelişimi için uygun alanlar tespit etmektir.

3. Materyal Ve Yöntem

Bu çalışmada, öncelikli olarak 1985, 2000 ve 2017 yıllarına ait Landsat MSS, Landsat ETM+ uydu görüntüleri temin edilmiştir. Erdas Imagine 10.4 programı kullanılarak görüntü iyileştirme ve bantların birleştirme (1., 2., 3., 4., 5., 7. bantlar) işlemleri yapılmıştır. Düzenlenen uydu

görüntülerinden araştırma sahası içerisinde kalan yerleşmelerin sınırları çizilerek, yerleşmelerin 1985-2017 yılları arasındaki süreçte mekânsal gelişimi ve gelişim yönü saptanmıştır.

Çalışmanın ikinci aşamasında ise yerleşmelerin mekânsal gelişimi için uygun alanlar tespit edilmeye çalışılmıştır. Uygun yer seçimi için yapılan analizlerde kullanılan ana kriterler, yer seçim kriterlerini içeren literatürdeki çalışmalar (Baykal,1990; Dai vd., 2001; Karagel ve Üçeçam Karagel, 2010; Say Peker vd., 2012; Akseki ve Meşhur, 2013; Özşahin ve Kaymaz, 2015) ile arazi çalışmaları sırasında toplanan veriler esas alınarak belirlenmiştir. Buna göre oluşturulan ana kriterler jeomorfoloji, yükselti, eğim, bakı, jeoloji, faya uzaklık, büyük toprak grubu, arazi kullanım sınıfı, arazi kullanım durumu, sıcaklık, yağış ve akarsuya uzaklık şeklindedir. Ana kriterler değerlendirildikten sonra bunların alt kriterlerinin etki değerleri saptanmıştır (Tablo 1).

Tablo 1. Yerleşmeler için yapılan uygunluk analizinde kullanılan alt kriterler ve etki değerleri.

Kriterler	Alt Kriterler	Etki Değeri	Kriterler	Alt Kriterler	Etki Değeri
Jeomorfolojik Birimler	Yüksek Plato	3	Büyük Toprak Grubu	Alüvyal Topraklar	1
	Alçak Plato	4		Kolüvyal Topraklar	1
	Ova Tabanı	2		Kireçsiz Kahverengi Topraklar	4
	Vadi Tabanı	1		Kireçsiz Kahverengi Orman Toprakları	3
	Birikinti Yel pazesi	2		Bazaltik Topraklar	2
	Yamaç	3		Çıplak-Kayalık Topraklar	1
Jeolojik Birimler	Alüvyonlar	1	Arazi Kabiliyeti	I. Sınıf	1
	Ayrılmamış Karasal Kırıntılar	1		II. Sınıf	1
	Ayrılmamış Volkanitler	4		III. Sınıf	2
Yükselti	990-1.000	1		IV. Sınıf	4
	1.000-1.100	2		VI. Sınıf	4
	1.100-1.200	3		VII. Sınıf	3
	1.200-1.300	4		VIII. Sınıf	1
	1.300-1.400	4		Tarım Alanları	1
	1.400-1.500	3	Çayır-Mera Alanları	4	
	1.500-1.600	2	Orman Alanları	1	
	1.600-1.700	2	Çıplak-Kayalık Alanlar	1	
Eğim	1.700 +	1	Yerleşme Alanları	4	
	0-5	3	Sıcaklık	13°C	4
	5-15	4		12 °C	4
	15-25	3		11 °C	3
	25-35	2		10 °C	2
	35-45	1		9 °C	1
45 +	1	700-813 mm		4	
Bakı	Düz	4	Yağış	813-921mm	4
	Kuzey	1		921-1029mm	3
	Kuzeydoğu	2		1029-1137mm	2
	Doğu	3		1137 +	1
	Güneydoğu	3	Akarsuya Uzaklık	0-600	1
	Güney	4		600-1200	2
	Güneybatı	3		1200-1800	3
	Batı	3		1800-2400	4
Kuzeybatı	2	2400-3000		4	
Faya Uzaklık	0-800	1		3000-3600	3
	800-1600	1		3600-4200	2
	1600-2400	2		4200 +	1
	2400-3200	2			
	3200-4000	3			
	4000-4800	3			
4800-5600	4				
5600 +	4				

4. Çok Uygun
3. Orta Derecede Uygun
2. Az Uygun
1. Uygun Değil

Analizde kullanılan kriterlere ait veriler çeşitli kaynaklardan temin edilmiştir. Harita Genel Komutanlığı'ndan araştırma sahasına ait 1/25.000 ölçekli topografya haritaları temin edilmiştir. Sayısal yükseklik modeli (SYM) ise 30 metre çözünürlüklü Aster GDEM (Aster GDEM, 2015) verileri kullanılarak oluşturulmuştur. Topoğrafya haritaları ve SYM'den faydalanarak jeomorfoloji, yükselti, eğim, bakı ve akarsulara uzaklık katmanları oluşturulmuştur. Bunun yanı sıra 2001 yılına ait Bingöl İl Arazi Varlığı verileri kullanılarak analiz için gerekli diğer önemli kriterlerden büyük toprak grubu ve arazi kabiliyeti katmanları elde edilmiştir. Ayrıca Meteoroloji Genel Müdürlüğü'nden Bingöl İstasyonu'nun sıcaklık ve yağış verileri temin edilerek çalışma alanına ait sıcaklık ve yağış haritaları; MTA'dan temin edilen jeoloji haritasından faydalanarak da litoloji ve faya uzaklık haritaları oluşturulmuştur. Elde edilen bütün katmanlar aynı piksel boyutunda raster (grid) formatına dönüştürülmüştür. CBS ortamında Weighted Overlay toolu kullanılarak katmanlar etkinlik oranları dikkate alınarak çakıştırılmış ve yerleşmeye uygun alanlar tespit edilmiştir. Bahsi geçen bu işlemler gerçekleştirilirken Arc-GIS 10.2 yazılımı kullanılmıştır. Kriterlerin etkinlik dereceleri tespit edilirken, CBS tabanlı uygulamaların karar verme sürecinde en sık kullanılan çok kriterli karar verme yöntemlerinden biri olan AHS kullanılmıştır.

Araştırma alanında yerleşme uygun alanların tespit edilmesi sürecinde Çok Nitelikli Karar Verme (ÇNKV) yöntemleri içerisinde önemli bir yeri olan ve geniş bir uygulama alanı bulunan AHS ölçeği kullanılmıştır (Tablo 2). Multi Kriteria Matrisi kullanılarak her bir parametre için sonuç haritası oluşturmak için değer ataması yapılmıştır.

Tablo 2. AHS değerlendirme ölçeği

Önem Derecesi	Açıklama
1	Ölçütler eşit derecede öneme sahiptir.
3	1. ölçüt 2.'ye göre biraz daha önemlidir.
5	1. ölçüt 2.'ye göre fazla önemlidir.
7	1. ölçüt 2.'ye göre çok fazla önemlidir.
9	1. ölçüt 2.'ye göre çok yüksek derecede önemlidir.
2, 4, 6, 8	İki yakın ölçüt arasındaki ara değerler.

Kaynak: Saaty (1980)

Çalışma alanında yerleşmelerin kuruluş ve gelişmesinde etkili olan faktörler, aynı zamanda AHS' de analize tabi tutulan ana kriterlere karşılık gelmektedir. Değerlendirmeye alınan kriterlerin ağırlık puanlarının AHS tekniği ile belirlenme sürecinde ilk aşamada her bir ana kriterin etkinlik derecesi göz önünde tutularak ikili karşılaştırmalar yapılmış ve bu doğrultuda ilgili matris oluşturulmuştur (Tablo 3). İkinci aşamada ise analizde kullanılan her bir kriterin ağırlık puanı tespit edilmiştir (Tablo 4).

Tablo 3. Yerleşmelerin mekânsal gelişimi için ikili karşılaştırma matrisi

Yerleşme	Jeom.	Yük.	Eğim	Bakı	Jeol.	Fay Uz.	BTG	AKS	Ar.Kul.	Sıc.	Yağ.	Ak.Uz
Jeom.	1.0	3.0	0.5	2.0	3.0	0.333	3.0	2.0	2.0	2.0	2.0	5.0
Yük.	0.333	1.0	0.5	2.0	3.0	0.25	2.0	2.0	2.0	0.5	2.0	5.0
Eğim	2.0	2.0	1.0	3.0	3.0	0.5	2.0	2.0	2.0	3.0	3.0	5.0
Bakı	0.5	0.5	0.333	1.0	3.0	0.333	2.0	2.0	2.0	0.5	2.0	3.0
Jeol.	0.333	0.333	0.333	0.333	1.0	0.5	0.5	0.5	0.5	0.333	0.5	0.5
Fay Uz.	3.0	4.0	2.0	3.0	2.0	1.0	3.0	3.0	3.0	3.0	3.0	5.0
BTG	0.333	0.5	0.5	0.5	2.0	0.333	1.0	0.5	0.5	0.333	0.333	2.0
AKS	0.5	0.5	0.5	0.5	2.0	0.333	2.0	1.0	2.0	0.5	0.5	2.0
Ar. Kul.	0.5	0.5	0.5	0.5	2.0	0.333	2.0	0.5	1.0	0.5	0.5	2.0
Sıc.	0.5	2.0	0.333	2.0	3.0	0.333	3.0	2.0	2.0	1.0	2.0	3.0
Yağ.	0.5	0.5	0.333	0.5	2.0	0.333	3.0	2.0	2.0	0.5	1.0	2.0
Ak Uz.	0.2	0.2	0.2	0.333	2.0	0.2	0.5	0.5	0.5	0.333	0.5	1.0

$$\lambda_{max} = 12.888 \quad CI = 0,081 \quad CR = 0,055$$

Tablo 4. Uygunluk analizinde kullanılan kriterlerin ağırlık puanı.

Ana Kriterler	Ağırlık Puanı
Jeomorfoloji	0.119
Yükselti	0.088
Eğim	0.145
Bakı	0.076
Jeoloji	0.034
Faya Uzaklık	0.194
Büyük Toprak Grubu	0.042
Arazi Kabiliyet Sınıfı	0.058
Arazi Kullanımı	0.051
Sıcaklık	0.096
Yağış	0.067
Akarsulara Uzaklık	0.030

$$CR = CI / RI$$

$$CI = (\lambda_{max} - n) / (n - 1)$$

Burada; CR: Tutarlılık Oranı (Consistency Ratio), CI: Tutarlılık İndeksi (Consistency Index), RI: Rastgele İndeks (Random Index),'dir. Buna göre tutarlılık oranı (CR) % 10

veya daha küçük bir değere sahipse matrisin tutarlı olduğu kabul edilmektedir (Saaty, 1980). Yapılan hesaplama sonucunda "Yerleşmeye Uygunluk" matrisinin CI değeri 0.081, CR değeri 0.055 olarak bulunmuştur. Böylece bu çalışmada "Yerleşmeye Uygunluk" matrisinin tutarlılık oranı yüksek tutarlılık göstererek, kabul edilebilir sınırlar içerisinde (0.10'dan düşük) çıkmıştır.

Yöntemin son aşamasında ise değişkenlere ait grid haritalar CBS yazılımındaki Spatial Analyst Tools eklentisinin Overlay menüsündeki Weighted Overlay toolu ile ana kriterlerin ağırlık puanları esas alınarak çakıştırılmış ve uygunluk haritası elde edilmiştir.

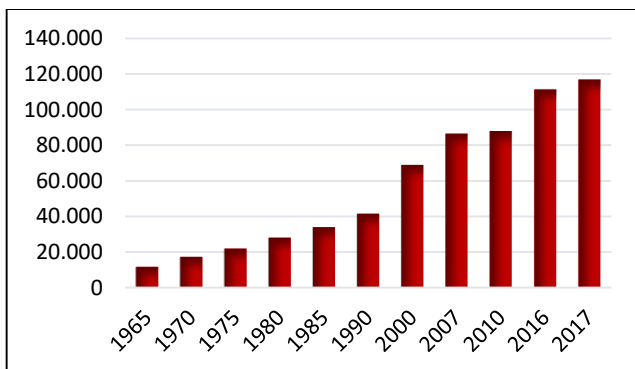
Çalışmanın analiz sonuçları program tarafından otomatik olarak sınıflandırılmış ve dört kategoriye ayrılmıştır. Buna göre çalışma alanı "yerleşme için çok uygun", "yerleşme için orta derecede uygun", "yerleşme için az uygun" ve "yerleşme için uygun değil" şeklinde sınıflandırılmıştır.

4. Araştırma Sahasındaki Yerleşmelerin Mekânsal Gelişimi (1985-2017)

Şehirsiz alanların sunduğu imkânların artması ve bu alanların birer cazibe merkezi haline dönüşmesi sonucunda, dünya genelinde şehir nüfusu hızlı bir şekilde artmaktadır. Şehir nüfusunda artışla birlikte artan konut ihtiyacı şehirlerin aynı hızla mekânsal olarak da genişlemesine neden olmaktadır. Coğrafi potansiyelin artan talepleri karşılayıp karşılamamasına bağlı olarak şehirsiz alanların genişlemesi, çeşitli sorunları da beraberinde getirmektedir. Şehirlerin gelişim hızına bağlı olarak farklı oranlarda hava, su ve toprak kirliliği gibi çevre sorunları ortaya çıkmaktadır. Bununla birlikte devamlılık gösteren şehirsiz alanların mekânsal olarak genişleme süreci çalışma sahasında olduğu gibi ormanlar, su kaynakları ve yerleşme alanlarını çevreleyen tarım alanları üzerinde baskılar oluşturmaktadır. Bu baskılar verimli toprakların kaybına neden olduğu gibi bu alanların kendi kendini besleme potansiyelini düşürerek dışa bağımlı hale gelmesine sebep olmaktadır (Akseki ve Meşhur, 2013: 165). Bu çalışmada, son yıllarda hızla büyüyen ve bunun sonucunda genişleyen Bingöl Şehri ve çevresindeki yerleşmelerin, il toplam alanı içerisinde çok az bir alan oluşturan (%17,1) tarım arazilerini hızla tüketmesi üstünde durulmuştur.

Araştırma alanındaki en büyük yerleşme olan Bingöl Şehri'nin nüfusu 1965 yılından günümüze kadar geçen süre içerisinde sürekli olarak artma eğilimi göstermiştir. 2000 yılında yaklaşık olarak 6 kat artarak 11.727'den 68.876 kişiye ulaşmıştır (Şekil 3). 2000 yılından sonra da hızlı bir şekilde artmaya devam eden şehir nüfusu 2017 yılında 117.014 kişiye ulaşmıştır (Tablo 5). Son 17 yılda şehir nüfusu yaklaşık olarak iki kat artmıştır. Bölge genelinde yaşanan güvenlik sorunları nedeniyle kırsal alandan kentlere göç (Üstündağ, 2011: 92), ilde 2007 yılında kurulan üniversite ve ilin halen bölgesel ve kırsal kalkınma projeleri kapsamında destekleniyor olması bu hızlı nüfus artışına etki ettiği gibi nüfus artışının devamlılık arz etmesini de sağlamıştır. Bir yandan şehir içinde artan nüfus, öte taraftan göç yoluyla şehre katılan hazır nüfus, şehirlerin gerek işlevsel gerekse de mekânsal olarak dışa doğru yayılmasına etki etmektedir (Baykal, 1990: 311). Çalışma sahasında da son yıllarda hızla artan nüfusun konut ihtiyacı yerleşmelerin mekânsal olarak genişlemesine neden olmuştur. Bunun sonucunda devamlı şehir yapısının alansal olarak genişlemesine bağlı olarak devamlı olmayan şehir yapısı da çevreye doğru aynı hızla gelişim göstermiştir (Şekil 4).

Şekil 3. 1965-2017 yılları arasında Bingöl şehir nüfusunun gidişatı (TUİK)

Araştırma sahasındaki yerleşmelerin makro formundaki değişimler, 1985-2000 yılları ile 2000-2017 yılları arasındaki süreci kapsayan iki farklı dönem içerisinde ele alınıp değerlendirilmiştir. Buna göre 1985-2000 yılları arasındaki ilk dönemde yerleşmelerin daha çok batı yönünde bir gelişme gösterdiği görülmektedir (Şekil 4). İlk dönemde batı yönündeki bu gelişme, Bingöl Ovası'nı çevreleyen dağlık alanlar ile orman varlığı gibi fiziki coğrafya koşullarının sınırlayıcı etkisinden dolayı daha fazla ilerleyememiştir. Bu nedenle ikinci döneme tekabül eden 2000-2017 yılları arasındaki dönemde yerleşmeler daha çok kuzey, güney ve doğuya doğru genişleme göstermiştir.

Tablo 5. Araştırma alanındaki yerleşmelerin yıllara göre alansal dağılımı

Yıl	Yerleşme Alanlarının Yıllara Göre Toplam Alanı (km ²)	Yerleşme Alanlarının Toplam Alana Oranı (%)	Bingöl Şehir Nüfusu (kişi)
1985	2	1,1	34.027
2000	7	3,9	68.876
2017	18	9,9	117.014

Araştırma sahasında 1985-2017 yılları arasındaki süreçte yerleşmelerin mekânsal gelişim yönünde farklılık olduğu gibi, alansal büyümesinde de önemli farklılıklar ortaya çıkmıştır. 1985-2000 yılları arasındaki 15 yıllık süreçte yerleşmeler 3,5 kat alansal büyüme göstererek 2 km²'den 7 km²'lik alana ulaşmıştır. 2000-2017 yılları arasında ise yerleşmelerin alanı bir önceki döneme oranla yaklaşık olarak 2,5 kat artıp 18 km²'ye ulaşmıştır (Tablo 5). Süreç içerisinde araştırma alanındaki nüfus artışının devamlılığı ile birlikte yerleşmelerin mekânsal olarak gelişim yönünün saptanması önemli bir problem olarak ortaya çıkmıştır. Çünkü batı ve kuzey yönünde doğal engellerle sınırlanan yerleşmeler, doğu ve batı yönünde sınırlayıcı doğal engeller bulunmadığından tarım arazileri üzerinde genişlemeye başlamıştır (Foto 1). Bunun sonucunda da Bingöl İli'nin tarımsal üretim için uygun coğrafi potansiyele sahip en geniş arazisini oluşturan Bingöl Ovası yerleşmeler tarafından hızla tüketilmektedir. Yakın zamanda Bingöl Şehri'nin mekânsal gelişimindeki gidişata müdahale edilmediği takdirde bu gidişatın ilde toprak ve su kaynakları başta olmak üzere ekosistemin diğer unsurları üzerinde de olumsuz etkiler oluşturacağı kaçınılmazdır (Esen, 2017: 179).

Şekil 4. 1985-2017 yılları arasında çalışma alanında yerleşmelerin alanı

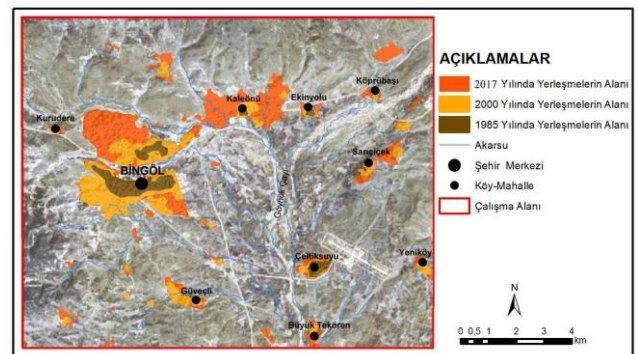

Foto 1. Etrafı yüksek topoğrafik engellerle sınırlandırılan çalışma alanındaki yerleşmeler her yönden ova tabanına doğru genişlemektedir.

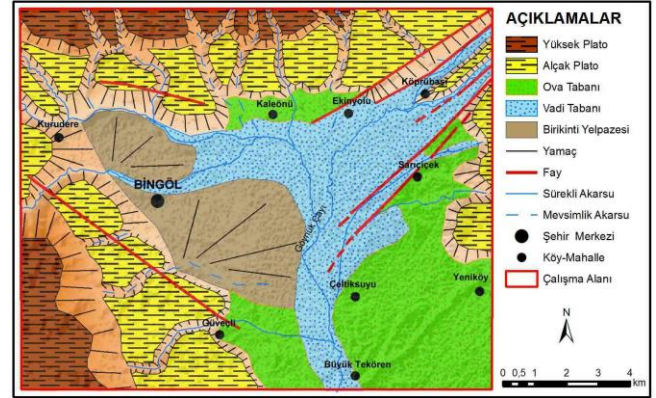
5. Araştırma Alanında Yerleşmelerin Mekânsal Gelişimine Etki Eden Coğrafi Faktörler

5.1. Jeomorfoloji

Şehirlerin kuruluş ve gelişme mekânlarının seçimi ve şehrin yapısı üzerinde etkili olan en temel jeomorfolojik özellik yerşekilleridir (Erinç, 1973: 17; Karagel ve Üççam Karagel, 2010: 80; Erkal ve Taş, 2013: 272; Özşahin, 2014: 102). Yerşekilleri özellikle yerleşmelerin gelişim yönünü ve şeklini belirlemesi bakımından önemlidir. Araştırma alanına ait jeomorfoloji haritasına bakıldığında (Şekil 5) ilk bakışta birbirinden kolayca ayırt edilen iki jeomorfolojik birim dikkat çekmektedir. Bu birimlerden ilki araştırma sahasını batı, kuzey ve doğudan çevreleyen plato alanları, diğeri ise plato alanları arasında kalan ova ve vadi tabanlıdır (Şekil 5).

Bingöl Şehir yerleşmesi ilk olarak Bingöl Çayı'nın Bingöl Ovası'na ulaştığı yerde, yanal aşınımınla genişletilmiş vadi tabanında kurulmuştur. Daha sonraları bu alanda ortaya çıkan bazı jeomorfolojik problemler nedeniyle şehrin yeri değiştirilmiş ve Bingöl Çayı'nın daha yüksek seviyedeki taraçaları üzerine taşınmıştır (Akkan, 1971; Tuncel, 1977; 1981). Bingöl küçük bir yerleşme görünümündeyken jeomorfolojik şartların uygunsuzluğu hissedilmemiştir. Ancak Bingöl büyüyüp kasaba ve kent kimliği kazanmaya başlayınca bir taraftan akarsu yatağına yakın kesimlere diğer taraftan da yamaçlara doğru genişlemeye başlamıştır. Bu mekânsal büyüme sonucunda her iki tarafa doğru genişlemenin sakıncaları görülmeye başlanmış, kentin akarsu yatağına yakın kesimleri su baskımına maruz kalırken, yamaçlara doğru tırmanan evler de iri blokların yuvarlanması sonucunda tehlikeli bir durum almaya başlamıştır. Asıl bu ikinci tehlike Bingöl'ün yer değiştirmesine sebep olmuştur (Tuncel, 1981; Avcı, 2017: 207).

Şekil 5. Araştırma alanının jeomorfoloji haritası

Kaynak: Tonbul (1990)' dan faydalanılarak çizilmiştir.

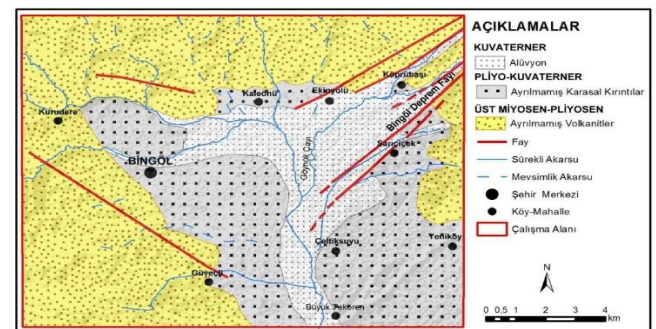
Ova tabanı, vadi tabanı, birikinti yelpazesi gibi alçak düzlük alanlar genel olarak inşaat ve alt yapı çalışmalarının sürdürülebilirliği bakımından elverişli koşullar sunmaktadır. Ayrıca iklim özellikleri ile su kaynakları açısından da uygun koşullara sahip olan bu alanlar yerleşme için en çok tercih edilen yerşekilleri olarak görülmektedir. Ancak ova, vadi tabanları ile birikinti yelpazeleri gibi yerşekilleri genel olarak gevşek zemin özelliklerine sahiptir ve yeraltı suyu da buralarda yüzelektir. Bu nedenle zeminin taşıma kapasitesinin düşük olduğu bu alanların yerleşim alanı olarak kullanılmalrı bazı riskler taşımaktadır.

Özdemir (1996) "Az eğimli yamaçlar ile alçak platoların yerleşmeye açılması verimli tarım arazileri üzerindeki yapılaşma baskısını azaltacaktır." ifadesinden de yola çıkarak çalışma alanında ova ve vadi tabanlarını çevreleyen alçak plato alanlarının yerleşme açısından en uygun alanlar olduğu kabul edilmektedir.

5.2. Jeolojik Özellikler

Araştırma sahasında temel araziye Üst Miyosen-Pliyosen yaşlı Solhan Formasyonu oluşturmaktadır. Solhan Formasyonu ait aglomera ve tüflerin oluşturduğu litoloji plato alanlarına karşılık gelirken, kil, kum ve çakıldan oluşan Pliyo-Kuvaterner yaşlı Bingöl Formasyonu ova tabanı ile birikinti yelpazelerine, Kuvaterner yaşlı alüvyonlar ise vadi tabanına karşılık gelmektedir (Şekil 6).

Şekil 6. Araştırma sahasının jeoloji haritası

Kaynak: MTA Genel Müdürlüğü 1:100000 ölçekli Elazığ K 44 Paftası ve Tonbul, 1990 faydalanılarak çizilmiştir.

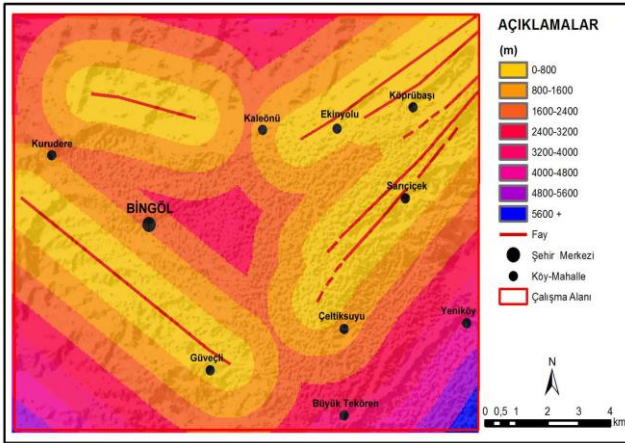
Genç oluşuma sahip ova, vadi tabanları ile birikinti yelpazelerinin bulunduğu alüvyal örtülü alanlarda zeminin gevşek ve yeraltı suyunun yüzeye yakın olması nedeniyle inşaatlarda oturma ve çökmeler olduğu gibi (Özdemir, 1996: 218) bu özellikler depremin etkisini de arttırmaktadır.

5.6. Faya Uzaklık

Bingöl Deprem Fayı, araştırma alanındaki en önemli faya karşılık gelmektedir. Bu fay, Bingöl'ün güneyinden başlamakta, Sarıçiçek köyü yakınlarında morfolojik belirginlik kazanarak Göynük Çayı vadisi boyunca Karlıova'ya (Bingöl) kadar uzanmaktadır. 75 km'lik uzunluğa sahip olan bu fay zonu, Karlıova'nın doğusunda KAF ile birleşmektedir (Seymen ve Aydın, 1972:6). Bunun dışında Bingöl Şehri'ni kuzeyden ve doğudan sınırlandıran KB-GD yönlü iki fay daha bulunmaktadır (Şekil 10).

Deprem riski açısından 1. derece deprem riski taşıyan bir alanda konumlanmış olan araştırma sahası, ülkemizin en önemli fay zonunu oluşturan KAF ile DAF'ın kesiştiği Karlıova'ya yakın bir alanda bulunmaktadır. Sahada depremler birçok kez can kayıplarına ve büyük maddi hasarlar neden olmuştur. Yerleşmeye uygunluk açısından düşünüldüğünde faya yakın alanlar deprem açısından yüksek risk taşıdığından, bu alanlar yerleşme için uygun değildir.

Şekil 9. Araştırma alanının fay hatlarına uzaklık haritası

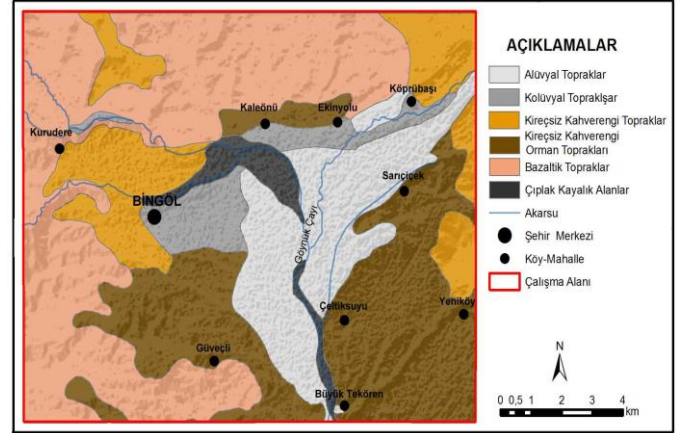
5.7. Toprak

Araştırma sahasında en fazla yayılış alanına sahip toprak grubu bazaltik topraklardır (Şekil 10, Tablo 6). Toplam alanın % 34,9'unu işgal eden bu topraklar bazik ve nötr karakterde, su tutma kapasitesi yüksek bazaltlar üzerinde geliştiklerinden dolayı taşlı topraklardır. Tarımsal faaliyetler açısından verimli olan bu topraklar çalışma alanında genellikle sığ yapıda olup horizonlaşma göstermediklerinden bitkisel üretim için çok uygun koşullara taşımazlar. Bu nedenle araştırma sahasında bazaltik topraklar üzerinde bitki örtüsü zayıf olup, büyük çoğunlukla meraların yayılış alanı olarak görülmektedir. Aynı zamanda bu topraklar eğimli ve yüksek alanlarda dağılış gösterdiğinden yerleşmelerin gelişimi için düşük uygunluk değerine sahiptir (Tablo 1).

Araştırma sahasında diğer önemli yayılışa sahip topraklar % 48'lik oranla kireçsiz kahverengi orman toprakları ile % 25'lik orana sahip kireçsiz kahverengi topraklardır (Tablo 6). Düşük ve orta eğimli alanlarda görülen bu topraklar yer yer tarım yapılan alanlara karşılık gelmekle birlikte, büyük ölçüde meraların yayılış alanına karşılık gelmektedir. Bu topraklar özellikle kireç ihtiyacı fazla olan tahıllar, toprağın alt katında birikmiş olan kireci kullanarak iyi gelişme göstereceğinden eğim değerlerinin uygun olduğu erozyon

etkisinin zayıf olduğu alanlarda tahıl tarımı için uygunluk arz eder (Atalay 2006: 458). Bununla birlikte çalışma sahasında bu topraklar yerleşmelerin gelişimi için en uygun şartlara sahip toprak grubu olarak görülmektedir (Tablo 1).

Şekil 10. Araştırma alanında büyük toprak grupları haritası

Kaynak: İl Arazi Varlığı (2001)

Tablo 6. Araştırma alanında büyük toprak gruplarının alansal dağılımı

Toplam Alanındaki Toprak Grupları	Alan (km ²)	Oran (%)
Alüvyal Topraklar	29	16
Kolüvyal Topraklar	10	5,5
Kireçsiz Kahverengi Topraklar	25	13,8
Kireçsiz Kahverengi Orman Toprakları	48	26,
Bazaltik Topraklar	63	34,9
Çıplak-Kayalık Alanlar	6	3,3
TOPLAM	181	100

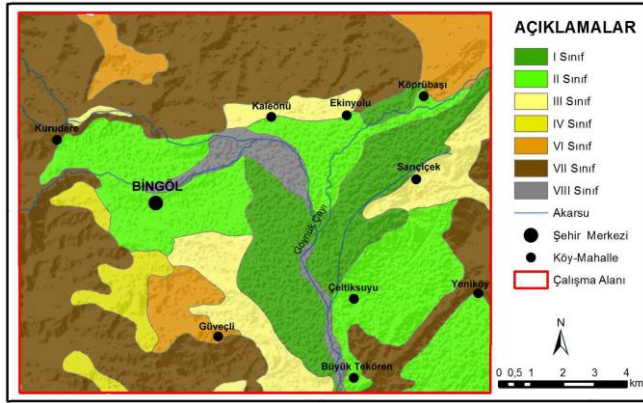
Kaynak: İl Arazi Varlığı (2001)

Araştırma alanının iç kesimlerinde dağılış gösteren alüvyal ve kolüvyal topraklar sahanın iklim şartlarına uygun her tür bitkinin yetişmesi için uygunluk arz eder (Şekil 10). İlin mevcut tarımsal üretiminin neredeyse tamamını karşılayan bu toprak grubundaki alanlar büyük ölçüde ziraat alanı olarak kullanılmaktadır. Ancak son yıllarda bu kıymetli araziler bilinçsizce yerleşmeler tarafından işgal edilerek yok edilmektedir.

5.8. Arazi Kabiliyet Sınıfı

Araştırma alanında bulunan yerleşmelerin önemli bir kısmı eğimin düze yakın olduğu ve tarımsal faaliyetler için son derece önemli olan I. II. ve III. sınıf araziler üzerinde yer almaktadır. Bitkisel üretim için yüksek potansiyele sahip olduğu kabul edilen I., II., ve III. sınıf araziler, 1.313 km²'lik alanla il toplam alanında ancak % 16,3'lük bir orana sahiptir. Bunun 81 km²'lik kısmı da çalışma alanı içerisinde yer almaktadır (Şekil 11, Tablo 7). İl genelinde çok az alansal dağılışa sahip bu alanlar yerleşme için en az uygun alanlar olarak kabul edilmektedir. Buna karşılık tarımsal aktiviteler için uygun nitelikler taşımayan IV., VI. ve VII. sınıf araziler yerleşme için en uygun araziler olarak görülmektedir.

Şekil 11. Araştırma alanında arazi kabiliyet sınıfları

Kaynak: İl Arazi Varlığı (2001)

Tablo 7. Araştırma alanında arazi kabiliyet sınıflarının alansal dağılışı

Arazi Kabiliyet Sınıfı	Alan (km ²)	Oran (%)
I. Sınıf	23	12,7
II. Sınıf	41	22,7
III. Sınıf	17	9,4
IV. Sınıf	6	3,3
VI. Sınıf	13	7,2
VII. Sınıf	75	41,4
VIII. Sınıf	6	3,3
TOPLAM	181	100

Kaynak: İl Arazi Varlığı (2001)

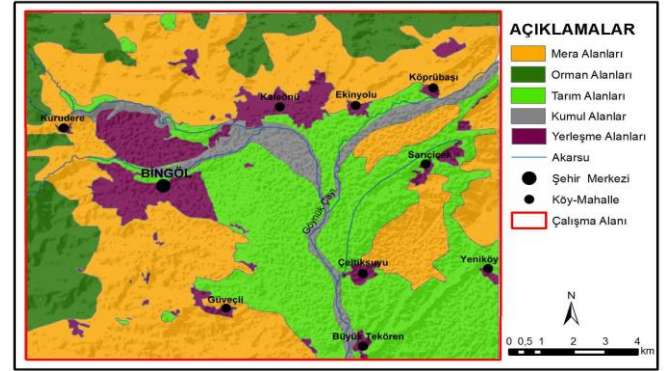
5.9. Arazi Kullanımı

Şehirsiz alanların kontrolsüz gelişimi sonucunda verimli tarım arazilerinin yerleşim alanı olarak kullanıma açılması, orman alanlarının mera ve tarım arazisine dönüştürülmesi, topraklar üzerinde baskı oluşturarak telefisi mümkün olmayan tahribatlara neden olmaktadır. Çalışma alanında son yıllarda yaşanan hızlı kentleşme sürecinde planlamaların istenilen düzeyde olamaması neticesinde tarım alanları hızlı bir şekilde tüketilmektedir (Foto 2).

Foto 2. Bingöl Ovası üzerinde devam eden yapılaşma tarım alanlarını hızla tüketmektedir.

Şekil 12. Araştırma alanının genel arazi kullanım durumu haritası.

Yerleşmelerin önemli bir kısmı tarım alanları üzerinde kurulduğu gibi, süreç içerisinde yerleşmelerin mekânsal gelişim yönleri de yine tarım alanlarına doğru olmuştur (Şekil 12, Tablo 8). 2017 yılı verilerine göre il toplam alanının % 7,12 si tarımsal alanı oluşturmaktadır. Özel mülkiyette yetişen çayır otu eklendiği zaman da bu oran ancak % 17,1 olabilmektedir (Tablo 8).

Tablo 8. Araştırma alanının arazi kullanım durumu (2017)

Toplam Alanın Genel Arazi Kullanımı	Alan (km ²)	Oran (%)
Tarım Alanları	56	30,9
Çayır-Mera Alanları	75	41,5
Orman Alanları	25	13,8
Kumul Alanları	9	5
Yerleşme Alanları	16	8,8
TOPLAM	181	100

Araştırma sahasında orman alanları ile tarım alanları yerleşme için en az uygun alanlardır. Gerek orman alanları gerekse de tarım alanları il için önemli doğal kaynaklardır. Bingöl gibi kırsal alanların kalkınabilmesi için finansmanını kendi öz kaynaklarından temin etmesi gerekmektedir. Bu bakımdan ilin en kıymetli doğal kaynaklarını oluşturan orman ve tarım alanlarının korunması ve güçlendirilmesi zorunluluk taşımaktadır. Çalışma alanında en geniş alansal dağılışa sahip olan mera ve çayır alanları (Tablo 8, 9) yerleşmelerin mekânsal olarak gelişebilmesi için en uygun alanlardır.

Tablo 9. Bingöl İlinde tarım alanlarının dağılışı (2016)

Kullanım Durumu	Alan (Ha)	İl Toplam Arazi Varlığındaki Oranı (%)
Tarla	22 708	2,75
Nadas	5 352	0,65
Meyve ve Uzun Ömürlü Bitkiler	3 512	0,42
Sebze	1 227	0,14
Tarıma Elverişli Olup Kullanılmayan Arazi	26 091	3,16
Çayır Otu (Özel Mülkiyet)	82 237	9,96
Toplam Tarım Alanı	141 128	17,1
Mera	350 234	42
Toplam Tarım- Mera Alanı	492 362	59,1

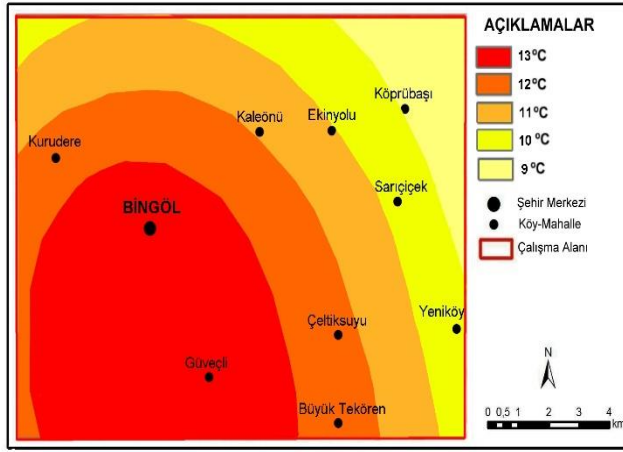
Kaynak: Bingöl Gıda Tarım ve Hayvancılık İl Müdürlüğü (2016)

5.10. İklim

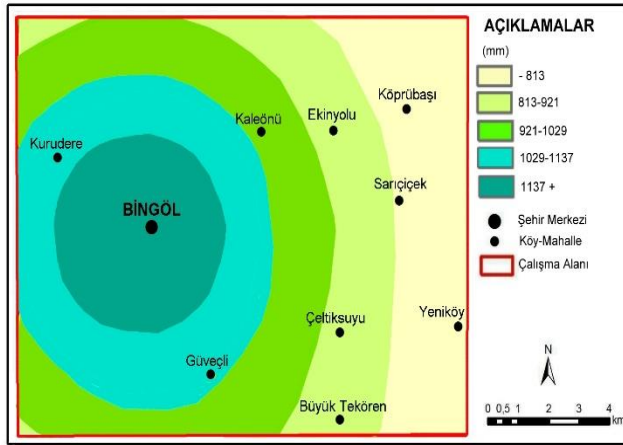
Genel anlamda karasal iklim özelliklerinin görüldüğü araştırma alanında, ortalama yıllık toplam yağışı 939,5 mm, yıllık ortalama sıcaklık ise 12,0 °C civarındadır (Şekil 13, 14).

Sıcaklık, yağış, nem, basınç, rüzgâr gibi iklim elemanları yerleşmelerin kuruluş yerini ve gelişmesini etkilemektedir. Araştırma sahasının iklim özellikleri üzerinde morfolojik yapı belirleyici olmuştur. Güneyden kuzeye doğru gidildikçe artan yükselti değerleri ile birlikte sıcaklık değerleri düşmekte, yağış değerleri ise artış göstermektedir. Kış döneminde kar yağışının ve donlu gün sayısının yüksek olduğu yüksek kesimler, konutların ısıtılmasında maliyeti arttıracığından yerleşim yeri olarak tercih edilmemektedir. Buna karşılık sıcaklık ve yağış koşulları bakımından olumlu özellikler taşıyan alçak kesimler yerleşim yeri olarak daha fazla tercih edilmektedir.

Şekil 13. Araştırma alanının sıcaklık haritası

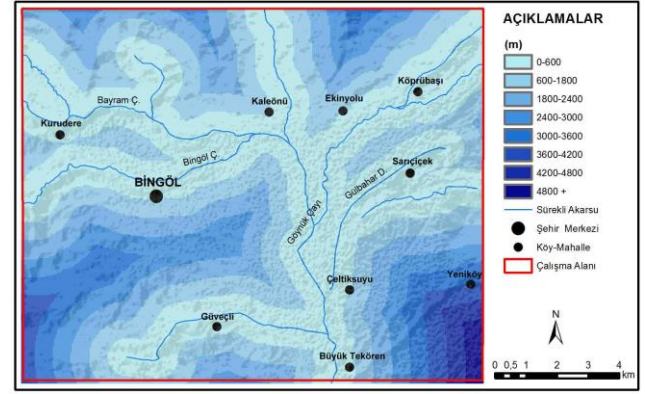
Şekil 14. Araştırma alanının yağış haritası

5.11. Akarsulara Uzaklık

Araştırma alanında akarsu sıklığı fazladır. Bunun sonucu olarak da yerleşmelerin önemli bir kısmı akarsulara 0-600 m uzaklıktaki alan içerisinde bulunmaktadır (Şekil 15).

Şekil 15. Araştırma alanının akarsulara uzaklık haritası

Bitki örtüsünün seyrek olduğu alanlarda vadi tabanlarında sel olayları meydana gelirken, eğim ve litolojik özelliklerin uygun olduğu vadi yamaçlarında kütle hareketleri görülebilmektedir. Bu nedenle akarsu vadi tabanları ile vadi yamaçları yerleşmeler için uygun alanlar değildir. Bununla birlikte su kaynaklarına uzak alanlarda da susuzluk problemi ortaya çıktığından, su kaynaklarına uzak alanlar yerleşmeler için uygun olmayan alanlar olarak kabul edilmektedir. Araştırma alanında akarsulara 1800-3000 m arasındaki uzaklık değerleri yerleşmeler için en uygun alanlar olarak görülmektedir.

6. Bulgular

Çalışma alanında yerleşmelerin mekânsal gelişimi için uygun alanların belirlenmesi amacıyla yapılan analizler sonucunda yerleşmeler için uygunluk haritası oluşturulmuştur (Tablo 10, Şekil 16). Yerleşmeler için uygun yerlerin alansal dağılımlarının verildiği Tablo 10'a bakıldığında inceleme alanında "yerleşme için çok uygun" sınıfında yer alan arazilerin oranı % 36,5; "yerleşme için orta derecede uygun" sınıfında yer alan arazilerin oranı % 35,9; "yerleşme için az uygun" sınıfında yer alan arazilerin oranı % 27,6 ve "yerleşme için uygun değil" sınıfında yer alan arazilerin oranı da % 0,01'dir.

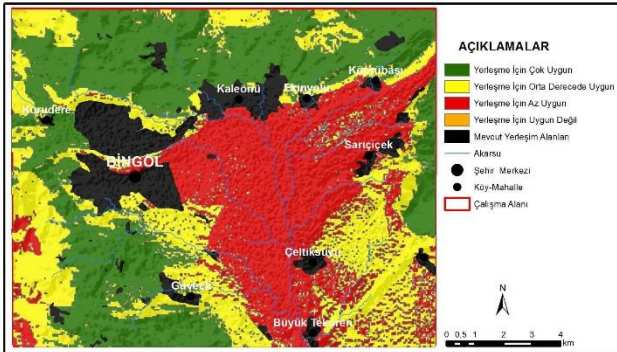
Tablo 10. Araştırma alanında yerleşmeler için uygun alanlar ve oranları

Çalışma Alanı	Alan (km ²)	Oran (%)
Yerleşme için çok uygun	66	36,5
Yerleşme için orta derecede uygun	65	35,9
Yerleşme için az uygun	50	27,6
Yerleşme için uygun değil	0,02	0,01
TOPLAM	181	100

Uygunluk analizi sonucunda oluşturulan yerleşmeler için uygunluk haritasına bakıldığında (Şekil 16) "yerleşme için çok uygun" olarak tespit edilen alanların büyük ölçüde alçak plato alanlarına karşılık geldiği görülmektedir. Arazi kabiliyet sınıfı olarak VII. sınıf arazilerin yayılış gösterdiği alçak plato alanları bitkisel üretim için düşük uygunluk göstermektedir. Aynı zamanda bazaltik toprakların dağılış alanına karşılık gelen bu alanlar, günümüz itibarı ile mera olarak kullanılmaktadır. Sahip olunan tüm bu özellikler alçak platoların yerleşmelerin mekânsal gelişimi için en uygun alanlar olarak belirmesinde etkili olmuştur. "Yerleşme için orta derecede uygun" olarak saptanan alanlar ise çalışma sahasında iki farklı kuşak olarak dağılış göstermektedir. Bunların ilki ova tabanından alçak plato sahasına geçiş alanlarına karşılık gelmekte olup, Göynük

Çayı vadi tabanını çevreleyen kuşak şeklinde görülmektedir. Yükselti ile birlikte eğim değerlerinin artmaya başladığı bu alanlar, bitkisel üretim için düşük uygunluk, yerleşmeler için ise orta derecede uygunluk göstermektedir. Yüksek plato alanlarına karşılık gelen ikinci kuşak ise VII sınıf arazilerin uzanış gösterdiği, eğim ve yükselti değerlerinin belirgin şekilde arttığı alanlardır. Bitkisel üretim için uygun olmayan bu alanlar, büyük ölçüde orman alanlarına karşılık gelmektedir. Bu etkenlerin tamamı bahsi geçen iki kuşağı "yerleşmeler için orta derecede uygun" kılmıştır. "Yerleşme için az uygun" alanlar araştırma sahası içinde yerleşmeye en düşük uygunluk gösteren alanlar olup ancak zaruriyeler halinde yerleşmesi gerekmektedir. Çalışma sahasında günümüz itibari ile ilin en geniş ziraat sahasını oluşturan bu alanlar, altüyonların yayılış gösterdiği ova tabanı, birikinti yelpazesi ve vadi tabanlarına karşılık gelmektedir. Yerleşmeye uygun olmayan ve hiçbir durumda yerleşmenin olamayacağı alanlar ise araştırma sahasının güneybatısında çok dar alanlı olarak izlenmektedir. Yerleşme için uygun olmayan bu alan, Karaömer Dağı'nın çalışma sahası içerisindeki en yüksek kesimine karşılık gelmektedir. Orman arazisine karşılık gelen bu alanda eğim değerleri yüksek, bakı açısından kuzey yön hâkimdir. Tüm bu faktörler bahsi geçen sahanın yerleşme için uygun olmamasında etkili olmuştur.

Şekil 16. Araştırma alanının yerleşmeler için uygunluk haritası

Bu çalışma, son yıllarda dikkat çekici şekilde hızlı bir gelişim gösteren Bingöl Şehri ve çevresindeki yerleşmelerin mekânsal yayılması ve bu gelişim uygunluğunun bütünsel değerlendirilmesini içermektedir. Bu amaçla Uzaktan Algılama (UA) ve Coğrafi Bilgi Sistemleri (CBS) teknolojileri ile AHS teknikleri kullanılarak uygunluk analizi yapılmıştır. Bu analiz esnasında araştırma sahasında yerleşmelerin gelişimine etki eden faktörler incelenerek, yerleşmelerin gelişim uygunluğunun mekânsal dağılımı tespit edilmiştir. Buna göre çalışma alanında yerleşmelerin gelişimi üzerinde etkili olan faktörler ve etki oranları sırasıyla şu şekildedir: jeomorfoloji %12, yükselti %9, eğim %15, bakı %8, jeoloji %3, faya uzaklık %19, büyük toprak grubu %4, arazi kabiliyeti %6, arazi kullanımı %5, sıcaklık %10, yağış %6 ve akarsulara uzaklık %3. Bu değerlerden de anlaşılacağı üzere yerleşmelerin yer seçiminde en önemli unsurlar faya uzaklık, eğim, morfolojik birimler ve sıcaklıktır. En az etkiye sahip faktörler ise akarsulara uzaklık, jeolojik formasyonlar ve büyük toprak grubudur. Bununla birlikte toplam 181 km²'lik çalışma alanının % 36,5'ü (66 km²) yerleşmelerin mekânsal gelişimi için en uygun, % 35,9'u (65 km²) orta derecede uygun, % 27,6'sı (50 km²) az uygun ve 0.02 km²'lik alanının da uygun

olmadığı görülmüştür. Ayrıca 18 km²'lik mevcut yerleşim alanlarının 7 km²'si "yerleşmeler için çok uygun" sınıfında, 7 km²'si "yerleşmeler için orta derecede uygun" sınıfında, 4 km²'si de "yerleşmeler için az uygun" sınıfında bulunmaktadır.

Araştırma sahasındaki yerleşmeler, 1985-2000 yılları arasındaki 15 yıllık süreçte 3,5 kat; 2000-2017 yılları arasındaki 17 yıllık süreçte de 2,5 kat alansal büyüme göstermiştir. Büyümenin aynı hızla devam edeceği kabul edilirse 15 yıl sonra yani 2032 yılında çalışma sahasındaki yerleşmelerin yaklaşık olarak 54 km², 30 yıl sonra ise (2047 yılında) 162 km²'lik bir sahada yayılış göstereceği tahmin edilmektedir. Ancak günümüz itibariyle yerleşmelerin 7 km² 'si zaten 66 km² olan yerleşme için çok uygun alanların içerisinde bulunmaktadır. Yani ilerleyen yıllarda yerleşmelerin mekânsal gelişimini karşılayabilecek nitelikte olan arazi varlığı sadece 59 km²'dir. Bu 59 km²'lik arazi, yukarıdaki sayısal değerlendirmelerden de anlaşılacağı üzere araştırma sahasında doğru bir mekânsal gelişim planlaması yapıldığı takdirde en fazla önümüzdeki 17 yıl boyunca yerleşmelerin mekânsal gelişim talebini karşılayabilecek yeterliliktedir.

7. Sonuç

Elde edilen bulgular açıkça göstermektedir ki: ilerleyen yıllarda araştırma sahasında yerleşmelerin gelişim ihtiyacını mevcut araziler karşılayamayacaktır. Yerleşmelerin büyüme ve gelişme ihtiyacı ya ilin zaten az olan ve ancak zaruriyetler halinde yerleşilebileceği öngörülen az uygun sınıftaki tarım arazilerinden ya da il ekonomisinin güçlenebilmesinde önemli bir doğal kaynak niteliği taşıyan, orta ve az uygun sınıfta bulunan orman alanlarından karşılanması gerekecektir. Ancak her iki durumda da çalışma sahasının en önemli doğal kaynaklarının büyük zararlar göreceği açıktır. Yakın gelecekte bu olumsuzlukların yaşanmaması için yetkili birimlerin şimdiden bu kısıtların farkında olarak yeni yerleşim yerleri bulma çabalarına girişmesi, yerleşmelerin mekânsal gelişimi için ihtiyaç duyulan yeni yerleşim alanları oluşturması gerekmektedir.

Ayrıca araştırma sahasında günümüz itibari ile tarım arazisi olarak kullanılması gereken arazilerin bir kısmının yerleşim alanı olarak kullanılıyor olması önemli bir problemdir. Yakın gelecekte bu yanlış kullanım telafisi mümkün olmayan olumsuz sonuçlar doğuracaktır. Bu nedenle ilin kıt ve kıymetli tarım arazilerinin bu olumsuz gelişmeden daha fazla zarar görmemesi ve sürdürülebilir bir kentleşmenin sağlanabilmesi için şehrin gelişim yönünün ova tabanından çekilerek, ovanın hemen gerisinde uzanan ovaya kıyasla nispeten yüksek ve eğimli, tarımsal açıdan ise ovaya oranla daha az verimli olan alanlara doğru yönlendirilmesi zaruriyet taşımaktadır. Bununla birlikte bundan sonra yapılacak kentsel arazi kullanım plan ve projelerinin, yerleşme için en uygun arazinin potansiyeli doğrultusunda yapılması gerekmektedir.

Kaynakça

- Akkan, E. (1971). Bingöl'ün yer değiştirmesinde rol oynayan jeomorfolojik etkenler. *Jeomorfoloji Dergisi*, 3, 38-44.
- Akseki, H., & Meşhur, M. Ç. (2013). Kentsel yayılma sonucu yapılaşmaya açılan verimli tarım alanları: Konya Kenti deneyimleri. *MEGARON*, 8(3), 165-174.
- Atalay, İ. (2006). *Toprak Oluşumu, Sınıflandırılması ve Coğrafyası*. Meta Basım Matbaacılık, (I. Baskı: 1982, II. Baskı: 1989), İzmir.
- Avcı, V. (2017). Bingöl İli'nde nüfus ve yerleşmelerin yükselti basamaklarına göre dağılışı. *Bingöl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 7 (13), 201-222.
- Baykal, F. (1990). Salihli kentsel alanının genişletilmesinde ve belirli yönlere kaymasında rol oynayan faktörler. *Coğrafya Araştırmaları*, 2, 311-32.
- Bingöl İli Arazi Varlığı (2001). T.C. Başbakanlık Köy Hizmetleri Genel Müdürlüğü Yayınları.
- Dai, F.C., Lee, C.F., & Zhang, X.H. (2001). GIS-based geo-environmental evaluation for urban land use planning: a case study. *Engineering Geology*, 61/4, 257-271.
- Doğun, N., & Erdem, Ü. (2013). Kentsel gelişim sürecinin alan kullanım yapısı üzerine etkilerinin incelenmesi: Bornova. İzmir Örneği. *Türk Bilimsel Derlemeler Dergisi* 6 (1), 17-22.
- Dölek, İ., & Avcı, V. (2016). Çok Kriterli Karar Analizi Yöntemi (ÇKAY) Kullanılarak Arguvan (Malatya) İlçesi ve Yakın Çevresinde Heyelana Duyarlı Alanların Belirlenmesi. *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 4(33), 106-129.
- Eriç, S. (1953). *Doğu Anadolu Coğrafyası*. No: 15. İstanbul: İ.Ü. Coğrafya Enst. Yay.
- Erkal, T., & Taş, B. (2013). *Jeomorfoloji ve İnsan (Uygulamalı Jeomorfoloji)*. İstanbul: Yeditepe Yayınevi.
- Esen, F. (2017). Bingöl İli arazi kullanım özelliklerinin CORINE sistemine göre analizi ve sürdürülebilir arazi kullanım önerileri. *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi (The Journal of Academic Social Science)*, 5/41, 162-181.
- Karagel, H., & Üççam Karagel, D. (2010). Devrek İlçesi'nde yerleşmelerin kuruluş yeri seçiminde etkili olan coğrafi faktörler. *e-Journal of New World Sciences Academy Nature Sciences*, 5(2), 76-97.
- Özdemir, M. A. (1996). Türkiye'de büyük yerleşme alanlarının seçiminde jeomorfolojik esaslar. *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 8(2), 209-222.
- Özdemir, M. A., & Karadoğan, S. (1996). Türkiye'de il merkezlerinin coğrafi mekânla ilişkileri. *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 8/ 2, 271-291.
- Özşahin, E. (2014). CBS kullanılarak şehir ve jeomorfoloji arasındaki ilişkinin incelenmesi: Tekirdağ Şehri örneği. *İğdır Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 6, 93-122.
- Özşahin, E., & Kaymaz, Ç. K. (2015). CBS ve AHS kullanılarak doğal çevre bileşenleri açısından kentsel mekânın yerleşime uygunluk analizine bir örnek: Antakya (Hatay). *Doğu Coğrafya Dergisi*, 20/33, 111-134.
- Rusdi, M., Roosli, R., & Ahamad, M. S. S. (2015). The Land Evaluation System For Sustainable Settlement in Banda Aceh, Indonesia. *International Journal of Ecology & Development*, 30(3), 26-34.
- Saaty, T. L. (1980). *The Analytic Hierarchy Process*. U.S.A.: McGraw-Hill Comp.,
- Say Peker, N., Yücel, M., & Özyurt Ökten, S. (2012). Adana kentinin mekânsal gelişimi ve tarım toprakları üzerine etkisi. *KSÜ Doğa Bilimleri Dergisi Özel Sayı*, 1-7.
- Seymen, İ., & Aydın A. (1972). Bingöl deprem fayı ve bunun Kuzey Anadolu Fay Zonu ile ilişkisi. *M.T.A. Dergisi*, 79, 1-8.
- Tonbul, S. (1990). Bingöl Ovası ve çevresinin jeomorfolojisi ve gelişimi. *Coğrafya Araştırmaları Dergisi*, 2/2, 329-352.
- Tuncel, M. (1977). Türkiye'de yer değiştiren şehirler hakkında bir ilk not. *İstanbul Üniversitesi Coğrafya Enstitüsü Dergisi*, 20-21, 119-128.
- Tuncel, M. (1981). Türkiye'de doğal olaylar sonucunda yer değiştiren kentler. *İstanbul Üniversitesi Yerbilimleri Dergisi*, 1-2, 115-124.
- TÜİK (2000). Genel Nüfus Sayımları. (Erişim Tarihi: 10/10/2017)
<https://biruni.tuik.gov.tr/nufusmenuapp/menu.zul>
- TÜİK (2018). Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi. (Erişim Tarihi: 10/10/2018),
http://www.tuik.gov.tr/PreTablo.do?alt_id=1059
- Uğur, A., & Aliğaoglu, A. (2015). *Şehir Coğrafyası*. Ankara: Nobel Yayınları.
- Üstündağ, Ö. (2011). *Bingöl Şehir Merkezinin Doğal Ortam Analizi ve Fiziksel Planlaması*. Doktora Tezi. Elazığ: Fırat Üniversitesi.
- Yenigül, B. (2016). Büyükşehirlerde Tarımsal Alanların Korunmasında Kentsel Tarım ve Yerel Yönetimlerin Rolü. *MEGARON*, 11(2), 291-299.
- Yıldız, F. (2014). *İmar Bilgisi*. Ankara: Nobel Yayınları.

Araştırma Makalesi • Research Article

Çevrecilik Yönelimli Pazarlama Stratejisi Kararları: Türkiye ve Dünya Geneline Uygulama Örnekleri*

The Environmental Oriented Marketing Strategy Decisions: Practices in Turkey and Worldwide

Arzu Kılıç^{a,**}

^a Dr. Öğr. Üyesi, Ardahan Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, 75000, Ardahan/Türkiye
ORCID: 0000-0001-7020-0727

MAKALE BİLGİSİ

Makale Geçmişi:

Başvuru tarihi: 16 Mayıs 2018
Düzeltilme tarihi: 05 Ağustos 2018
Kabul tarihi: 30 Eylül 2018

Anahtar Kelimeler:

Çevre
Çevrecilik Yönelimli Pazarlama
Pazarlama Stratejisi

ARTICLE INFO

Article history:

Received May 16, 2018
Received in revised form August 05, 2018
Accepted September 30, 2018

Keywords:

Environment
Environmental-Oriented Marketing
Marketing Strategy

ÖZ

Yaşadığımız çevrenin görsel bir güzellik olmaktan öte, ekonomik anlamlarda ifade edilmeye başlanması ve yaşanan çevre sorunlarının yerel boyutlardan çıkıp küresel boyutlarda etkisini hissettirmesi ile çevre koruma çalışmaları hız kazanmıştır. Günde milyonlarca ton çöp üreten ülkeler, sahip oldukları bu atıkları nasıl değerlendireceklerini veya nasıl kurtulabileceklerini düşünmeye başlamıştır. Çevresel sorunların artmasıyla ekonomik hammaddelerin nasıl ve nereden temin edileceği, var olanı yok etmeden yerine yenisinin nasıl konulacağını araştırılması, bütün kesimler için önemli bir konu haline gelmiştir. İşletmeler bu kapsamda çevreye daha az zarar veren ürün üretmeye ve genel üretim yapılarında değişiklikler yapmaya başlamışlardır. Bu gelişmeler ürünlerin pazarlanma stratejilerini de etkilemiştir. Bu çalışmada çevre, çevrecilik ve çevrecilik yönelimli pazarlama kavramları incelenmiştir. Temel olarak başarılı bir çevreci yönelimli pazarlama stratejisi geliştirmek için izlenmesi gereken temel adımlar ele alınmıştır. Ayrıca günümüzde bu konuda başarılı çalışmalar gerçekleştiren ulusal ve küresel şirketlerin uygulamalarından örnekler verilmiştir.

ABSTRACT

Environmental conservation work has gained momentum not only because of the visual beauty of the environment we are in, but also because it is beginning to be expressed in economic terms and because of environmental impacts on global scale. Countries that produce millions of tons of waste a day have started to think about how to treat these wastes or how to get rid of them. Investigating how and where to obtain economic raw materials with the increase of environmental problems, and how to put new ones instead of destroying existing ones has become an important issue for all sectors. In this context, enterprises have begun to produce less harmful products and to make changes in general production structures. These developments have also influenced strategies for marketing of products. In this study, environmental, environmental and environmental oriented marketing concepts were examined. Essentially, the basic steps that should be followed to develop a successful environmental-oriented marketing strategy were examined. In addition, examples of the practices of national and global companies that have been successful in this field are given.

1. Giriş

Çevre sorunları, küreselleşmenin etkisiyle yerel düzeyde kalmayarak dünya geneline yayılmıştır. Birçok ülkede faaliyet gösteren çevreci sivil toplum örgütleri, hükümetler ve insanlar bu sorunun çözüm yollarını aramak için bir araya gelmişlerdir. Yapılan birçok toplantıda sorunun çözümü için her kesime düşen görevler ve sorumluluk alanları belirlenmeye çalışılmıştır.

Bilinçlenen tüketiciler, çevre sorunlarına karşı her geçen gün daha hassas davranış biçimleri sergilemektedirler. Bu davranış biçimleri işletmeler üzerinde bir baskı gücü oluşturmaktadır. Aynı zamanda toplumu bilinçlendirmeyi amaç edinen çevreci örgütler, hükümetler, uluslararası kuruluşlar, işletmeleri çevreye karşı daha sorumlu davranmaya yönlendirmek için faaliyete başlamışlardır.

* Bu çalışma, 1999 yılında Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü tarafından kabul edilen “Çevrecilik Yönelimli Pazarlama Stratejisi Kararları ve Bir Sektör Uygulaması” adlı Yüksek Lisans tezinden türetilmiştir.

** Sorumlu yazar/Corresponding author.
e-posta: arzukilic@ardahan.edu.tr

Bütün bu gelişmelerin sonucunda işletmeler, sosyal sorumluluk bilinci ile birlikte toplumun değişik kesimlerinden gelen tepkilere cevap olarak çevreyi korumayı ve gözetmeyi amaç edinen çalışmaları örgüt kültürleri içine almaya çalışmışlardır. Bu çalışmada çevre, çevrecilik ve çevrecilik yönelimli pazarlama kavramları incelenmiştir. Başarılı bir çevrecilik yönelimli pazarlama stratejisi gerçekleştirilmesi için alınması gereken kararların neler olması gerektiği, çevrecilik yönelimli pazarlamanın işletmelerde uygulanması için hangi aşamaların yerine getirilmesi gerektiği, pazarlama çalışmalarının uygulanacağı hedef pazar belirleme çalışmaları, pazarlama karmaşı elemanlarında bu uygulamanın hangi boyutlarda yapılabileceği üzerinde durulmuştur. Ayrıca Türkiye ve Dünya genelinde işletmeler tarafından yapılan uygulama örneklerine yer verilmiştir.

2. Kavramsal Çerçeve

2.1. Çevre, Çevrecilik ve Çevrecilik Yönelimli Pazarlama Kavramlarının Tanımlanması

İnsanoğlu yaşamını sürdürülebilmek için yüzyıllar boyunca birçok ihtiyaçla karşı karşıya kalmış ve bu ihtiyaçlarını her zaman karşılayacağı bir kaynağa sahip olmuştur. Ancak bu kaynak, yine kendisi tarafından bilinçsizce kullanılarak yok olma sınırına getirilmiştir. İlk çağlardan sanayileşme sürecine kadar olan dönemde doğal kaynaklar bireysel ihtiyaçların karşılanması için kullanılırken, sanayi devriminden bu yana kaynaklar uluslararası ihtiyaçların karşılanması için kullanılmıştır. *“Hava ve su gibi doğal kaynaklar ekonomik açıdan “serbest mal” durumuna gelmiştir”* (Kışlalhoğlu ve Berkeş, 1989: 17).

Çevre kavramı çok geniş anlamlar içermektedir. *“Çevre, genel olarak insanın bütün sosyal, biyolojik, fiziksel ve kimyasal uğraşlarını içinde sürdürdüğü bir ortamdır”* (Çevikbaş, 1991: 9). *“Çevre, belirli bir anda canlı ve insan faaliyeti üzerinde doğrudan ve dolaylı etki eden veya yapan sosyal faktörlerle biyolojik, fiziksel ve kimyasal koşulların bütünüdür”* (Kışlalhoğlu ve Berkeş, 1989: 12). *“Çevre, dar anlamda tabii ortam şartlarının bir toplamı, geniş anlamda ise, bulunulan sosyal şartların bir toplamı olarak düşünülür”* (Bilge vd., 1985: 38). Bütün bu tanımları özetlersek, çalışmamızda söz konusu olan çevre, yaşamın gelişmesini etkileyen sosyal, kültürel, toplumsal dış etmenlerin bütünlüğü gibi geniş anlamda değil, yalnızca doğal kaynakların bütünlüğünü ifade etmektedir.

“Çevre sorunu oluşumu toplumsal bir olgudur. Toplumsal faaliyetler hammadde çıkartılması, işlenmesi, üretim, dağıtım ve tüketime kadar her safhada kendini gösterir. Dolayısıyla tek bir alana, özellikle tüketicilerin günlük kullanım ve atık alanına sıkıştırılınca oluşumun önemli kısımları ihmal edilmiş olur” (Erdoğan ve Ejder, 1997: 82). Çevre sorunlarının gün geçtikçe çeşitlenerek artması ile birlikte bu konuda hassas davranan ve konunun önemini gerçekçi boyutları ile düşünen, topluma düşündürmeyi amaç edinen “çevrecilik” hareketi ortaya çıkmıştır ve zaman geçtikçe hükümetler ve işletmeler üzerinde baskı gücü oluşturmaya başlamıştır.

“İnsanlığın akla gelebilecek bütün ihtiyaçlarının karşılanmasını sağlayan kaynakların tüketilmemesi, tüketme bir yana tahrip edilmemesi, bugün yeryüzünde en

çok dikkat edilmesi gereken konuların başında gelmektedir. Sadece gelecek nesiller için değil, içinde yaşadığımız zaman dilimlerinde bile bu kaynakların varlığının sürmesi, hayatımızın tek teminatıdır” (Birlik Haberleri, 1997: 29). 1980'li yılların ikinci yarısı, bu anlayışın bütün insanlık tarafından paylaşıldığı bir dönem olmuştur. Özellikle, Brundtland Raporu (Birleşmiş Milletler, 1987), olarak da bilinen “Ortak Geleceğimiz” isimli tebliğin yayınlanması, bu konudaki düşünce sistemlerini büyük ölçüde etkilemiştir. Rapor, yirminci yüzyılın başı ile sonu arasındaki farklılıklara değinmekte; etkileri yüzyıllar boyunca yerel ölçekte sınırlı olan insan faaliyetlerinin, günümüzde küresel düzeyde bütün ekosistemleri etkilediği belirtilmektedir (Kula, 1998: 150).

1983 yılında yayınlanan bu raporda yer alan *“yoksulluğun ve eşitsizliğin olduğu bir dünya her zaman için ekolojik ve diğer krizlere eğilimli olacaktır”* ifadesi, yeni bir kavram olan sürdürülebilir kalkınmanın, düşünce sistemlerinin içinde önemli bir yer almasını sağlamıştır” (Demirkan,1997: 38).

“Sürdürülebilir kalkınma kavramı Dünya Çevre ve Kalkınma komisyonu tarafından; gelecek nesillerin kendi ihtiyaçlarını karşılaması olarak kullanılmıştır. Dolayısıyla, sürdürülebilir çalışma denince içine hem ekonomi, hem de ekoloji girmektedir” (Prokop, 1994: 52). Sürdürülebilir kalkınma kavramının bir başka tanımı ise Ortak Geleceğimiz isimli raporda şöyle verilmektedir: *“Sürdürülebilir Kalkınma; gelecek kuşakların ihtiyaçlarını karşılayabilme olanağından ödün vermeksizin bugünün ihtiyaçlarını karşılayabilecek kalkınmadır”* (Demirkan, 1997: 38).

Çevre bilincinin yaygınlaşması ile yeşil hareket olarak isimlendirilen bir tüketici davranış biçimi ortaya çıkmıştır. Bu tüketiciler (yeşil tüketiciler) çevre konusunda hassas olup kendi etraflarındaki insanları da bilinçlendirmeyi amaç edinmişlerdir. *“Yeşil tüketiciler, çevrenin korunmasını kendi etkinliklerini satın alma kararlarında göstermektedirler. Çevreye dost ürünleri tercih ederek pazar koşulları içerisinde bu ürünleri ödüllendirmektedirler. Yeşil tüketici bir taraftan daha işlevsel ürünler isterken, bu ürünlerin çevreye verebileceği olası zararları da bilmek istemektedir”*. Böylece yeşil hareket doğal olarak pazarlama ve reklam sektörünü de etkileyerek yeşil pazarlama veya çevrecilik yönelimli pazarlama kavramını doğurmuştur. *“Ajanslar, reklam verenlerin istekleri sonucunda tüketicilere yeşil mesajlar vermeye başlamışlardır. Yeşil pazarlama üretimin ve tanıtımın her aşamasında kendini gösterirken paketlemede özellikle yiyecek endüstrisinden başlayarak etkisini sürdürmektedir”* (Odabaşı, 1992: 2-4).

Çevrecilik akımıyla ortaya çıkan bu pazarlama sistemine birçok değişik isim verilmektedir. Bunlara örnek olarak, “yeşil pazarlama”, “ekolojik pazarlama” veya “çevreci pazarlama” verilebilir. Ancak aşağıda verilecek tanımlamaların temel özelliklerini incelediğimizde, bu araştırmada birden fazla isimin yaratacağı karmaşadan kurtulmak amacıyla bu pazarlama sistemine “Çevrecilik yönelimli pazarlama” adı verilmesi uygun bulunmuştur. Çevrecilik Yönelimli Pazarlamayı (ÇYP), birçok yazar ve

bilim adamı değişik bakış açılarıyla tanımlamıştır. Bu tanımlardan bir kaçış şöyledir:

“ÇYP, geleneksel pazarlama tanımının büyük bir kısmını içine almaktadır ki, pazarlama; kişi ihtiyaç ve isteklerinin tatmin edilmesi için düşünülen her bir değişimi kolaylaştırmak ve meydana getirmek amacıyla bütün faaliyetlerin düzenlenmesidir. Buradan yola çıkarak, ÇYP; organizasyonun satış amaçlarının başarılmasından, bireyler ve endüstrinin, tüketici isteklerinin tatmin edilmesine kadar olan süreçte bu sınırlı (doğal) kaynakların pazarlama faaliyetlerinde nasıl kullanıldığını araştırmaktır” (Stanton ve Futrell, 1993: 93).

“ÇYP; doğal çevreye çok zarar veren etkilerin azaltılmasıyla birlikte var olan bu ihtiyaç ve isteklerin memnuniyeti gibi insan istek ya da ihtiyaçları için tasarlanmış her bir değişimin yapılmasını kolaylaştırmak ve bunu meydana getirmek için bütün faaliyetlerin düzenlenmesinden ibarettir” (Polonsky, 1994: 2).

“ÇYP; kirlilik, enerji tüketimi ve enerji üretiminde kullanılmayan kaynakların tüketimi üzerinde pazarlama faaliyetlerinin pozitif ve negatif etkileri üzerinde yapılan bir çalışmadır.” (Henion ve Kinnear, 1992: 3).

Görüldüğü gibi, ÇYP'nın kesin ve net bir tanımını yapmak zordur. “Pazarlama, bir ürünün yaşam döngüsünün ötesinde yeniden tüketilebilirliğini de içine alarak genişlemektedir. Üretim ile çevreci pazarlama arasındaki uyumda, kullanım, yeniden dönüşüm ve ürünün yeniden kullanımına temas edilmektedir. Pazardaki ürünler için önemli olan kullanım ve yeniden değerlendirilmek, yeniden stoklamak, değişiklik yapmak gibi, yeniden dönüşümün her türlü süresini geliştirmektedir.” (Dorweiler ve Mehenna, 1995: 6).

2.2. Çevreciliğin İşletmeler Düzeyinde Önemi ve Etki Alanı

İşletmeler kuruldukları andan itibaren kurum içinde yer alan bireylere olduğu kadar topluma karşı da sorumlulukları başlar. Bu nedenle özellikle büyük işletmeler toplumun beklentilerine cevap vermek amacıyla, değer ölçütlerine uygun politikalar belirleyerek faaliyetlerini sürdürürler (Çelik vd., 2016: 278). İşletmelerin sosyo- ekonomik bir varlık olduğu göz önüne alındığında da, tüketicilerin davranışlarını yönlendirebilen ‘Çevre Duyarlılığı’ karşısında tepkisiz kalmaları beklenemez. Özellikle pazarlama yöneticileri çevre sorunlarına duyarlı tüketicilerle karşı karşıya gelmektedir. İşletmelerin sadece kar elde etmeye çalışan kurumlar olarak değerlendiren eski anlayış yerini sosyal sorunlara duyarlı, kaliteyi hedefleyen kurumlar olarak değerlendiren yeni bir anlayış karşısında hızla önemini kaybetmektedir. Çevre dostu ürünler üretmenin ve çevre dostu pazarlar seçmenin yanı sıra esas olarak ‘Çevre Dostu’ anlayışının kurum kültürüne yerleşmesi gerekir (Erbaşlar, 2012: 95).

İşletmeler, sahip oldukları sosyal sorumlulukları nedeniyle, kuruluş yeri seçimini, mamul geliştirme, çeşitlendirme kararlarına kadar, ürettikleri yeni teknolojilerde ve sistemlerde çevre korumasını göz önünde bulundurmalıdır. “Çevreyi koruduğunuz takdirde, yalnız doğa değil, işletmeniz de kazanır görüşü artık pek çok işletmede egemen olan bir düşüncedir. İşletmenin kamuoyu önünde puan

toplamasında en önemli etken olarak çevreye saygı gösterilmektedir” (Gökbunar, 1995: 4).

Çevre sorunlarının ve bunlar karşısında doğan tepkilerin işletmeleri etkilediği alanlar aşağıda ki gibidir (Erdoğan ve Ejder, 1997: 104).

- *Finansman Fonksiyonu Üzerindeki Etkileri:* Bu etki, çevresel yatırımların ve tazminatların getireceği finansal yüküdür. İşletmelerin üretim yaptıkları ülkelerin yasal olarak çevreyi koruyan yatırımları zorunlu kılması sonucu toplumdaki gelen yoğun baskılar sonucunda da, mevcut teknolojisini değiştirmek zorunda kalabilecek olan işletme, çevresel yatırımları yapabilmek için ya mevcut finansal kaynakları arasında yeni bir dağılım planı yapacak, ya da yeni kaynaklar bulma çabasına girişecektir.

- *Üretim Yönetimi Açısından Etkileri:* İşletmelerin üretimleri sonucunda iki tür atıkla karşılaşmaktayız. Bu atıkların birincisi, kullanılan hammadde atığı ki bu, işletmenin kendisi tarafından oluşturulur. İkincisi, ürünün tüketilmesi sonucunda oluşan atıktır ki, bu tüketici tarafından oluşturulur.

Bu noktada işletmeler, ortaya çıkan atık sorununa çözüm bulmak için ya mevcut üretim teknolojilerini güncelleştirecekler, ya da atık yönetimi, geri kazanma veya kaynak azaltma yöntemlerinden birini seçeceklerdir. Atık yönetimi, işletmenin var olan atıkları hangi şekilde değerleyeceği, hangi atık türü için önlem alması gerektiği gibi geniş bir faaliyet konusunu içermektedir. Bu amaçla işletmenin bunun için yapabileceği yatırım, gelecekteki faaliyetleri için de yararlı olacaktır. Geri kazanma ise, üretimden ve tüketimden sonra ortaya çıkan atıkların, işleme ve geri kazanım tesisleri yardımıyla yeniden üretim sürecine katılmasını ifade eder. Bu, bir ölçüde işletmenin üretim maliyetlerini minimize eder. Ancak bu yöntemler içinde en çok tavsiye edileni ise kaynak azaltmadır.

“Kaynak azaltma egemen tanımıyla, ürünleri planlama, dizayn, üretme ve kullanmada çevreye hasar verici etkenlerde nicelik seviyelerini, yüzdelerini, belli bir seviyeye indirme ve o seviyede tutmaktır. Kaynak azaltma, ideal olarak, yeniden kullanılabilir maddeleri atma yerine yıkayıp yeniden kullanma, ürünleri daha az hammadde kullanarak yapma, tehlikeli maddeleri üretimde kullanmama olanağı sağlar” (Erdoğan ve Ejder, 1997: 106).

- *Pazarlama ve Halkla İlişkiler Fonksiyonu Üzerindeki Etkileri:* Çevreyi kirleten bir işletmenin tüketiciler üzerindeki olumsuz etkisini ortadan kaldırmaya çalışmak, pazarlama ve halkla ilişkiler fonksiyonunun görevidir. İşletmelerin çevre kirlenmesini önlemek için yaptığı çalışmalar, tüketicilere olumlu mesajlar olarak iletilmekte ve böylece işletmeler, rakiplerine göre bir avantaj elde ederek bu konuya duyarlı olan talebi kendi lehlerine yönlendirilebilmektedir. Ancak, işletmenin çevreye zarar veren bir yatırım yapması veya faaliyetlerinin devam etmesi, işletmeyi oldukça zor duruma sokacaktır. Bu olumsuzluktan kurtulmak için işletme, tüketicisine sahip olduğu şartları açıklamaya çalışacaktır.

- *Personel Yönetimi Fonksiyonuna Etkileri:* İşletmenin yarattığı çevre kirliliğinin, işletmede çalışanlar üzerindeki olumsuz etkileri sonucunda iş veriminde düşmeler gözlenmektedir. Özellikle var olan kirlilik, sağlık

problemlerinin oluşmasına neden olabilecek boyuta ulaşıyorsa, bu durumda işletmenin yükümlülükleri daha da artmaktadır. İş veriminin düşmesi işletme için tehlikelidir. Hem parasal anlamda, hem de sosyal anlamda pek çok kayba neden olmaktadır. Bu durumu düzeltmek isteyen işletme, çalışanların verimini yükseltmek için faaliyet alanları içine çevreyi ve çevresel unsurları katmaktadır. “*Kirik Patrick'e göre çevrecilik, 1990'ların büyük iş dünyası konularından birisi olacaktır. Önceden anlatılan yeşiller politikasının faydaları firmanın toplumdaki ve çalışanları üzerindeki imajı açısından büyük olacaktır*” (Foreman ve Woodruffe, 1994: 135).

2.3. Çevrecilik Yönelimli Pazarlama Stratejisi Kararları

2.3.1. Çevrecilik Yönelimli Pazarlama Stratejisi Oluşturma Süreci

Çevrecilik yönelimli pazarlama oluşturma süreci dikkat ve özen isteyen bir çalışmadır. Bu özenin nedeni, işletmenin tüketicilerini aldatmadan ve gelecekteki kendi varlığına zarar vermeyecek bir yapının geri dönüşümsüz kuruluyor olmasıdır. Çevrecilik yönelimli pazarlama faaliyeti ile piyasaya sunduğumuz çevreci (yeşil) ürünün yalnızca bazı niteliklere sahip olması yeterli değildir. Ürünü üreten işletmenin de bu felsefeye uygun çalışma koşullarına sahip olması gereklidir. Bu yapılmadığı zaman bir süre sonra müşterilerin işletmeye karşı olan güveni ve sadakatleri yok olamaya başlayacaktır.

“*Çevrecilik yönelimli pazarlama oluşturma süreci yaşanırken; yalnızca ürünün birkaç özelliği değil, aynı zamanda onu üreten işletmenin de birçok özelliğini sürece katılmalıdır. Konuya bu şekilde yaklaşan işletmeler, maliyet tasarrufu, uzun vadeli kâr, yeni pazarlara ulaşma, sosyal sorumluluğu yerine getirme gibi birçok konuda avantajlı konuma gelecektir.*” Çevrecilik yönelimli pazarlama süreci birbirini izleyen dört aşamadan meydana gelmektedir (Coddington, 1993: 128-130):

- *Çevrecilik yönelimli pazarlama düşüncesinin şirket yönetiminde kabul edilmesi:* Her türlü yenilik kararının uygulanması için ilk başlangıç noktası, yenilik fikrinin kabul edilmesidir. Şirket yönetiminde yeni bir fikrin uygulanmasına karar verilmesi görevi genel olarak üst düzey yöneticilerdedir. Üst düzey yönetimin fikrin kabulünden sonra diğer kademelerde çalışanlar harekete geçmektedirler. Çevrecilik yönelimli pazarlama gibi işletmenin kültürünü ve yapısını etkileme düzeyi yüksek olan fikrin her düzeydeki çalışan ve yöneticiler tarafından benimsenmesi önemlidir. Üst düzey yönetimin çevrecilik yönelimli pazarlamaya geçişe sıcak bakmamalarının bir takım nedenleri vardır. Bunlar genelde şu başlıklarda sınıflanmaktadır (Coddington, 1993: 148-150):

- (i) Ürün ya da markanın özündeki albeninin azalması
- (ii) Yetersiz talep
- (iii) Tedarikçilerle çalışma
- (iv) Araştırma ve geliştirme ve/ veya yeni araçlar geliştirme maliyeti

- *Çevrecilik yönelimli pazarlamanın alt yapısını oluşturmak için kurumlarla işbirliği oluşturmak:* Çevrecilik yönelimli pazarlama faaliyetinin amaçlara uygun bir şekilde yapılması için işletme, bu konuda yardım, gerekli izin ve

bilgileri alabileceği bazı kurum/ kuruluşlarla diyaloga girmelidir. İşletmenin seçeceği bu kurum, kuruluşlar yapılacak çalışmaların doğru ve sağlıklı bir şekilde gerçekleşmesi açısından önemli rol oynar.

İşletmenin bu amaçla işbirliği içine girebileceği kurum/kuruluşlar şunlardır (Coddington, 1993: 162):

- (i) Perakendeciler
- (ii) Sivil Toplum Örgütleri
- (iii) Siyasi Kurumlar
- (iv) Bilimsel ve Teknik Enstitüler
- (v) Eğitim Kurumları

- *Çevre yönetim sistemini kurmak:* çevrenin bir yönetim sistemi içine alınarak gözetilmesi amacıyla bazı çalışma yöntemleri veya sistemleri geliştirmiştir. Bunlar içerisinde en çok tanınan ve genel kabul gören ISO olarak kısaltılan (International Standardization Organization) kurumunun yayınladığı Çevre Yönetim Sistemi (Environmental Management Systems) isimli kılavuz yayınıdır. Bu yayını, konuların açılımına göre ISO14000, ISO14001, ISO14002 vb. başlıklarda ilgili kesimlere ulaştırıldığını görmekteyiz. Kılavuzun temel amacı, işletmelere bir yaptırım getirmek değildir. İsteğe bağlı olarak çevreyi korumayı amaçlayan ve bunu pazarlama faaliyetlerinde uygulamayı isteyen işletmelere yol göstermektedir.

- *Atıkların değerlendirilmesi ve atık yönetiminin oluşturulması:* Atıkların oluşumu ve yarattığı sorunun çözümü ülkeler bazında farklılık göstermektedir. Gelişmiş birçok ülkede toplum, sanayi ve devlet işbirliği ile atıkların değerlendirilmesi için değişik sistemler geliştirilmektedir. Atıklara yalnızca çöp mantığıyla yaklaşılmadığından, bunların ekonomik önemi değerlendirilerek yeniden faaliyete katma süreci planlanmaktadır. “*Atık, ürünün yaşam döngüsü içinde üç aşama boyunca meydana gelebilmektedir. Üretim aşaması sırasında, ürünün kullanılması sırasında ve ürünün çöp olarak atılması sırasında*” (Türkay, 1997: 2). Bu üç aşamadaki sorunun çözümü, toplumda var olan kesimlerin kendi üstlerine düşenleri yapması ile olacaktır. Tüketiciler konuyla ilgili bilgilendirilerek tükettikleri üründen oluşan atığı doğru bir şekilde değerlendirme noktalarına ulaştırılmalıdır.

2.3.2. Hedef Pazar Belirleme

“*Çağdaş pazarlamada belirli bir malın tek bir pazarı yoktur. Genel olarak, tek bir işletme için pazarlar çok büyüktür. Pazarı oluşturan tüketicilerin ve örgütlerin hepsinin ihtiyaç duydukları ve istedikleri bütün malları tek bir işletme sağlayamaz. Tüketicilerin sayısı çok ve bütün ülkeye yayılmış olabilir. Ayrıca, tüketicilerin ihtiyaçları, istekleri ya da satın alma davranışları birbirinden çok farklı olabilir*” (Cemalcılar, 1994: 36). Bu nedenlerin varlığından ötürü işletmeler ürettikleri malın kime ya da kimlere satılacağına en başta karar vermelidir.

Çevrecilik yönelimli pazarlama stratejisiyle ilgili kaynakları incelediğimizde, çok değişik şekillerde pazarın bölümlendiğini görmekteyiz. Bunlar şu şekildedir:

1990 yılında The Roper Organization firması tarafından yapılan bölümlendirmeye göre tüketiciler 5 gruba ayrılmıştır (Coddington, 1993: 80):

- *Pek Sadık Yeşiller (True-Blue Greens)*: Bunlar en hareketli ve etkili yeşil tüketicilerdir. Roper firmasına göre; bunların asıl hareketleri, çevre ile ilgili çok kuvvetli ilgileri ve birbirleriyle yaptıkları dayanışma ile gelecekte genel nüfus için yeşil hareketin liderliğini ele almaktır.
- *Paralı Yeşiller (Greenback Greens)*: Paralı yeşiller, çevreyle ilgili vaatlerini aslında yeşil ürün için gönüllü olarak yüksek fiyat ödeyerek göstermektedirler.
- *Filiz Verenler (Sprouts)*: Çevre hakkındaki ilgileri ve davranış sorumlulukları orta düzeydedir. Filiz verenler kesinlikle yeşil eğitime sahip gibi görünmektedirler; ancak onlar ileri çevreci hareketleri onayladıklarını henüz açıkça göstermemektedirler.

- *Şikâyetçiler (Grouzers)*: İleri çevreci hareketin noksanlıklarını göstermek yerine, mazeretlerinin bütün çeşitlerine bir bahane bulurlar ve çevrecilerin performanslarını sürekli eleştirirler.

- *Esas Kahve Rengiler (Base Brown)*: Çevresel problemlerin bir farklılaştırma ve yenileştirme yapmasına esas olarak inanmazlar. Onlar çevre için çaba sarf edilmesini gereksiz bulurlar.”

Roper Organization aynı ayırımı ve elde ettiği tüketici gruplarını Maslow'un ihtiyaç hiyerarşisine karşılık gelecek şekilde özelliklerini Tablo 1'deki gibi sınıflandırmıştır.

Tablo 1. İhtiyaç ve Davranış Hiyerarşisi

Maslow (1954)	Roper (1990)
5- Kendini Gerçekleştirme; Kendini geliştirme ve yerine getirme	5- Pek Sadık Yeşiller; Düşünce liderliği eğilimi başlatmak yöneticilik, profesyonellik, ileri teknikte düzenleme
4- Takdir Edilme İhtiyacı; Kendine saygı duymak, tanımak konumlamak	4- Paralı Yeşiller; Açık göz, girişken, ümit verici, zekâ ile ilgili eylemci olmayan, meşgul yaşam stili olan
3- Sosyal İhtiyaçlar; Sevgi, ait olmak, kabul edilme	3- Filiz Verenler; Çevre yâda ekonomiye her ikisine oy vermeleri kesin değildir.
2- Güvenlik İhtiyacı; Gizlilik, korunma, hükmetme	2- Şikâyetçiler; Yüksek fiyata itiraz ederler sorunlar için diğerlerini suçlarlar, ilgisizlikleri için pek çok bahaneleri vardır. Temel görüşleri kendilerini düşünmektir.
1- Fiziksel İhtiyaçlar; Yiyecek, içecek, barınma	1- Esas Kahverengiler; En küçük çevre faaliyeti grubudur. Daha çok sosyal ve ekonomik menfaatlerden mahrum bir gruptur.

Kaynak: Coddington (1993: 87)

J.Walter Thompson ve Green Market Alert şirketlerinin ayrı ayrı yaptığı bölümlenme ise kısaca şu şekildedir (Thompson, 1990: 15-17; Green Market Alert, 1990: 10):

- *Yeşilden daha yeşilci (Greener than Green)*; Çevre için birçoğu kendilerini feda edebilirler.
- *Yeşilciler (Green)*; Çevre ile ilgilenmektedirler, ancak bazıları kendilerini çevre için feda edebilir.
- *Hafif Yeşilciler (Light Green)*; Çevre ile ilgilidirler ancak hiç bir kimse kendini feda etmeye istekli değildir.
- *Yeşilci Olmayanlar (Un- Green)*; Çevre ile ilgili hiç plan yapmazlar.”

“Green Market Alert firmasının ayırımı şu şekildedir:

- *Hayalci Yeşilciler (Visionary Greens)*; Değişim paradigmasını benimsemektedirler. Yeşil bu grup için bir hayat biçimidir. Ancak alış veriş biçimleri değildir. Çevre için hareketleri tutkuyla yaparlar.
- *Yeşil Olabilir (Maybe- Greens)*; Çevreye olan ilgilerini çok yüksek düzeyde ifade ederler, ancak bunların ilgileri düzensiz hareketlerden ibarettir.
- *Sabit Fikirli Kahverengiler (Hard-core Browns)*; Kaygısız ya da amansız bir şekilde anti-çevrecilerdir. Bunların eğitim ve gelir düzeyi düşüktür.

2.4. Çevrecilik Yönelimli Pazarlama Karması

Çevrecilik yönelimli pazarlama çalışmalarına başlamaya karar veren bir işletme, pazarlama karması elemanlarını da konuya uygun bir şekilde düzenlemeli ve gözden geçirmelidir. Pazarlama karması elemanlarının doğasında herhangi bir değişiklik olmamakla beraber, çevre yönetim sisteminin işletmeye getirdiği değişikliğe uygun olarak karma

elemanlarının da düzenlenmesi çalışmanın sağlıklı yürütmesi açısından önemlidir. Pazarlama karması elemanları, mamul, fiyat, dağıtım, tutundurma olarak ayrılanmaktadır.

2.4.1. Mamul Kararları

Mal ya da mamul nedir? Endüstri malları üreten, tüketim malları üreten veya hizmet üreten bir işletme için mal aynı anlamı taşımakta mıdır? Mala ilişkin birçok değişik tanımla karşılaşmaktayız. Ancak bu tanımların esasına baktığımızda hemen hemen birbirine benzer öğelerin mevcut olduğunu görebiliriz. Malın değişik tanımları aşağıda verilmiştir.

“Mamul, bir istek ve gereksinmeyi karşılamak üzere tüketim, kullanım, ele geçirme veya dikkate alınması için bir pazara sunulan herhangi bir şeydir. Fiziksel objeleri, hizmetleri, mekânları, yerleri, örgütleri ve fikirleri içerir” (Kotler, 1984: 462).

“Mamul, belirli bir ihtiyacı ve isteği doyurma özelliği bulunan ve değişime konu olan her şeydir” (Cemalçılar, 1994: 81).

“Mamul, müşterilerin algulamalarına ve beklentilerine yanıt verecek ürünün fiziksel, işlevsel, tasarımsal, estetik nitelikleri yanında hizmetler demeti ile birlikte bir bütün olarak düşünülmelidir” (Yükselen, 1994: 60).

Yukarıdaki tanımların hepsinde mal, yalnızca fiziksel bir obje olarak değil, onu kullanacak olan tüketicilerin psikolojik ve sosyal beklentilerini de içeren bir unsur olarak ele alınmıştır. Günümüzde tüketicilerin satın alma davranışlarında daha bilinçli olmaları ve beklendikleri tatmin düzeylerinin her geçen gün artması, işletmeleri mamul üretme kararlarında daha dikkatli olmaya zorlamaktadır.

Çevrecilik yönelimli pazarlama da konuya bu açıdan yaklaşmaktadır. Bu konuda yapılan çalışmalar ve değişiklikler

mamulün fiziksel yapısını daha iyileştirmek için olsa da, asıl amaç yüksek beklentiler içerisinde olan tüketicileri tatmin etmektir. Çevre sorunlarının gün geçtikçe artması ve çözüm önerilerinin bunun tam tersine azalması veya önerilerin sonuçlarını almaya yetecek zamanın daralması tüketicileri, dolayısıyla işletmeler ve hükümetleri harekete geçirmiştir. İşletmeler mevcut yapılarını analiz ederek ihtiyaç duyulan alanlarda değişiklik yaparak bu alandaki talepleri karşılamaya çalışmaktadırlar. Çevrecilik yönelimli pazarlama düşüncesinin temelini oluşturan yeşil (çevreci) ürün geliştirme süreci birbirini takip eden evrelerden oluşmaktadır.

2.4.1.1. Yeşil (Çevreci) Mamul Geliştirme Evreleri

Literatürlerde yeşil mamul için belirgin bir tanım bulunmamaktadır. Bunun nedeni ise, yeşil mamul, çevrecilik yönelimli pazarlamanın sonucu bir başka deyişle amacı olmasıdır. Yani yeşil mamul bir amaçtan doğmuştur ve çevrecilik yönelimli pazarlama ile birlikte var olmaktadır. Ancak konunun içeriğinden yola çıkarak yeşil mamulü, çevreye karşı minimum düzeyde zarar vermeyi amaç edinen bir üretim sisteminin piyasaya sunduğu mamul olarak tanımlayabiliriz.

Yeşil mamul üretme faaliyeti çok kolay olmamaktadır. Her mamul üretme düşüncesinde var olan riskler burada da vardır. Ancak buradaki en önemli konu, işletmelerin hedef pazar olarak belirlediği tüketicilerin tatmin olmasına imkân verecek mamulün hangi aşamaları içeren bir üretim sürecinden sonra bu niteliğe sahip olacağıdır. Bunun için işletme yeni yeşil mamul geliştirme sürecinde hedef pazar, diğer kuruluş ve topluluklarla işbirliğine gitmelidir. Teknik açıdan çevreye zarar vermeyen bir mamulün üretilmesi ne kadar önemliyse, tüketiciyi tatmin edecek özelliklere sahip bir mamulü satışa sunmak da eşit düzeyde önemlidir.

“Yeşil mamul üretim fikri ilk başta zor hatta imkânsız gibi görünse de, hâlihazırda yeşil mamul başarısına sahip birçok işletme vardır. Wal-Mart, Ağustos 1989’da başlattığı yeşil etiketli özel mamul programı sonucunda 1 yıl içindeki bütün satışlarında % 25 oranında bir artışa sahip olmuştur. Aynı şekilde ARCO-EC 1 isimli, Kuzey Kaliforniya’da faaliyet gösteren, otomobil motoru üretimi ile uğraşan firma, 1989’da başlattığı benzin emisyonu kontrolü programı sayesinde sahip olduğu pazar payında 7 ayda % 33 den % 35 ulaşan bir artış sağlamıştır” (Coddington, 1993: 148).

Yeşil ürün üreticileri için, tasarım sürecinin bir parçası olan çevresel özellikler en önemli ve zorlu bir görev haline gelmiştir. Çevresel özellikler, malzeme seçimi, paketleme tasarımı ve enerji kullanımı gibi kararları içerebilmektedir (Chen, 2001: 257).

Yeşil ürün politikasının kapsadığı konular, Uydacı (2011) tarafından şu şekilde sıralanmıştır: Günümüzde var olan ve hala üretilmekte olan ürünlerin, değiştirilerek veya farklılaştırılarak geliştirilmesi sonucu çevreye zararlı bir ürünün yeşil bir ürün haline dönüştürülmesi, Yeni ürünler geliştirerek yeni pazarlar yaratılması ve Yeşil ürünler üretmek için işletme imajının güçlendirilmesi (Uydacı, 2011’den aktaran: Günsan vd., 2016: 4).

Yeşil ürün geliştirme evreleri aşağıdaki gibidir (Coddington, 1993: 157-159):

(i) *Fırsatlar*: Burada esas araştırılan, işletmenin bu sürece başlamadan önce ne gibi fırsatlara sahip olduğundan öte, sürecin tamamlanmasından sonra sahip olabileceği fırsatları belirlemektir.

(ii) *Yapabilme İmkânı*: Ar-Ge bölümü, kabul edilen alternatif mamullerin çevreye ne düzeyde etki edeceğini araştırırken, Üretim Yönetimi bölümü, mamule uygun hammadde alternatiflerinin neler olabileceğini, üretim atıklarını nasıl değerlendireceğini, bunların kirlilik açısından çevreye ne gibi etkilerde bulunabileceğini tespit eder. Finans bölümü, belirlediği alternatif finans kaynaklarının mevcut çalışma sermayesi ve borçlanma politikaları üzerindeki etkilerini analiz ederken, Pazarlama bölümü, mamulün satın alımı, kullanımı ve tüketicilerin beklentilerinin neler olabileceğini araştırmalar yardımı ile ortaya koymaya çalışacaktır.

(iii) *Dizayn Etme*: Yapılan araştırmalar sonucunda her bir bölümden alınan veriler bir araya getirilerek birbirleri ile uyumlaştırılır. Burada amaç Ar-Ge bölümünden başlayıp, pazarlama bölümünde sonlanan verilerin yeşil mamul üretme amacına uygun olarak düzenlenmesidir. Üretilen yeşil mamulün çevreye minimum zarar veren nitelikte olması, tüketicilerin ve finans bölümünün beklentilerine uygun bir yapıda gelişim göstermesi amaçlanır.

(iv) *Deneme Üretimi (Önceden Üretim)*: Bu aşamada projeler halinde belirlenen ürün pazara sunulmadan önce deneme üretimine tabi tutulur. Amaçlanan değerle ortaya çıkan gerçek durum arasındaki farklar ya da olumsuzluklar bu aşamada belirlenerek düzeltilmeye çalışılır. Kabul edilebilir sınırlar içerisinde sonuçların alınması halinde bir sonraki aşamaya geçilebilir. Burada pazarlama bölümü, ortaya çıkan deneme mamulün tüketiciler ve tedarikçiler tarafından satın alınabilme miktarını değişik araştırmalar yolu ile tespit etmeye çalışacaktır.

(v) *Sunuş (Üretim) ve Satış/ Dağıtım*: Pazarlama bölümü, üretim sürecinde üretilen mamulün varlığı hakkında tüketicileri bilgilendirme çalışmalarına ağırlık verir. Aynı zaman da dağıtım kanalındaki araçlar ve diğer ilgili grupları da bu aşamada bilgilendirmelidir. Satış aşamasında, ürünün satışını hızlandırmak ve belirlenen hedef pazara ulaşabilmek için tutundurma karması elemanları çevreci mamulle ilgili mesajları en uygun biçimde sunmak üzere planlanır. Aynı zamanda tüketicilere çevre sorunları ile ilgili eğitimler verilmesi de bu aşamada planlanabilir.

2.4.1.2. Yeşil Mamul İçin Paketleme (Ambalajlama) Çalışmaları

Pazarda var olan ürünlerin çoğunun ambalaj içerisinde olduğu gerçeği, birçok şirket için toplam ürünün önemli bir parçasının ürün paketleme-ambalajlama olduğunu göstermektedir. Ambalajlama çevre kirliliğinin temel kaynağı olması noktasında, yeşil pazarlama tartışmalarının odak noktasının hem ambalaj hem de ambalaj ham maddesi olduğu söylenebilir (Lampe ve Gazda, 1995’den aktaran: Günsan vd., 2016: 4).

“Geri dönüşüm ile yeniden kullanım arasında anlamlı bir fark mevcuttur. Geri dönüşüm sisteminin özünde, oluşan atıkların bileşimlerinin veya parçalarının bazı teknik işlemlerden geçirilerek yeniden biçimlendirilmesi veya ayrı bir üretim sürecinde hammadde, ara madde olarak kullanılmasıdır. Yeniden kullanımda ise, atık mamuller var olan biçimleri ile

yeniden üretim süreci içinde yer alırlar. Yeniden kullanım özelliğine sahip paketleme ise, işletmenin sattığı mamullerin niteliğine bağlıdır. Örneğin, meyve suları, yoğurt vb. paketler/kaplar içerisinde satılan ürünlerin depozitolu sistem ile yeniden toplanarak işletmenin üretim sürecinde olduğu gibi kullanılmasını içerir” (Coddington 1993: 158).

Akılcı paketlemede ise, üretilen paketlerin kimyasal bileşimlerinin doğada kendiliğinden ayrışabilir niteliklere sahip olarak üretilmesi esastır. Bu konuda halen birçok ülkede bilimsel araştırmalar sürmektedir. Bu sistemin yaygınlaşması için ileri teknolojik araçların var olması ve yaygınlaşması gereklidir. “Akıllı paketleme denildiğinde ortaya çıkan bir diğer anlayış ise, ürünün ambalajının veya kabının başka kullanım şekillerine imkân verecek şekilde dizayn edilmesidir. Örneğin, Sarelle'nin bardak biçimindeki kaplarda satılması, reçel vb. yiyeceklerin dekoratif ve işlevsel kavanozlarda satılması gibi. Bu özelliği sayesinde bu ambalajlar/ kaplar doğrudan atık sistemine geçmeyecek, değişik şekillerde kullanılarak değerlendirilebilmektedir” (Odabaşı, 1992: 5).

Çevrecilik yönelimli pazarlama sisteminin amacına uygun olarak paketleme/ ambalajlama tekniğinin doğru seçilmesi önemlidir. Çünkü tüketilen mamulden daha çok atık ambalajların çevreye daha az zarar vermesini önlemek zordur.

2.4.1.3. Etiketleme Kararları

Etiketleme konusu, üretilen yeşil mamul için ayrı bir önem taşımaktadır. “Çevre ile ilgili etiketlemenin genel amacı, ürünleri ve hizmetlerin çevreye olumlu ve olumsuz etkilerini iyi bir şekilde duyurarak ve piyasa mekanizmasını harekete geçirerek bu ürün ve hizmetlerin çevreye olan etkilerinin iyileşmesini sağlamaktır. Bir diğer deyişle ürün ve hizmetlerin, çevre ile ilgili iddia, sembol ve bilgiler içeren etiketler taşımasının genel amacı, ürün ve hizmetlerin çevre ile ilgili yönü hakkında piyasayı bilgilendirmektir” (TS EN ISO14020, 1995: 2).

Çevreci etiketlemede ulaşılmak istenen en önemli amaç, işletmenin çevreci olduğunu değişik semboller, işaretler ve terimler yoluyla tüketicilere ve ilgili kesimlere duyurmaktır. “Çevre etiketleri yeni bir pazarlama aracı olarak keşfedildiğinden, sayıca hızla artmaktadır. Bazı AB üyesi ülkeler kendi çevre etiketlerini geliştirmeye başlamışlardır” (Ergün, 1996: 7).

2.4.2. Fiyat Kararları

“Her kıt malın bir bedeli olduğuna göre, çevrenin de bir fiyatı olması gerekir. Ancak serbest mal sayılarak özel mülkiyete konu olmayan hava, deniz, tabii manzara gibi kaynaklara fiyat biçmek, uzun bir süre ciddi bir konu sayılmamıştır. Bundan başka, bir üretim faktörü olarak tabii kaynakların sosyal maliyeti ve faydası kendiliğinden diğer fiyatlara yansıtılmamıştır. Oysa gittikçe yaygınlaşan bir görüşe göre, fiyatlar çevre kirlenme maliyetini de içine almalıdır. Yani, her mamul mutlaka çevreye getirdiği yükü yansıtacak şekilde fiyatlanmalıdır. Pazar ekonomisine dayalı ülkelerde, çevre kirlenmesini önlemenin en gerçekçi yolu şüphesiz onu fiyatlar sistemine dâhil etmek olacaktır. Çevre kirlenmesinin maliyet ve fiyatlara dâhil edildiği bir sistemde, bir yandan, mesela otomobil imalatçılarının daha az kirlen bir motor yapmaları için teşvik unsurları sağlanırken, diğer yandan da çevre kirlenmesi yapan malların üreticilerine ve tüketicilerine

maliyeti doğal olarak yükseleceğinden adaletli bir maliyet dağılımı sağlanmış olacaktır” (Bilge vd., 1985: 41).

Ancak bütün bu öngörülerine rağmen, çevrecilik yönelimli pazarlama sisteminde, çevreyi göz önüne alan fiyatlama bazı kısıtları içinde barındırmaktadır. Bu konuda karşılaşılan en önemli kısıt, işletmenin doğaya verdiği zararın maliyetinin ne kadar olacağına veya ne kadar olduğunun tespitidir. Bir işletme ilk kuruluş aşamasında çevrecilik yönelimli pazarlama sistemini benimsiyor, bunun doğrultusunda çevresel etki değerlemesi yapıyor ise, atıkların oluşturacağı tahmini zararı belirleyebilir. Aynı zamanda ileriki yıllarda çalışma sistemini çevreyi gözetme amacına uygun konumlandırıyorsa, o zaman bu hareketlerin maliyeti ve çevreye verilen maliyeti rahatlıkla belirleyebilir. Bunun sonucunda, mamul fiyatlandırmasında bu faktörü rahatlıkla kullanabilir.

Ancak bütün bu kısıtlar, işletmenin çevrecilik yönelimli pazarlama sistemini kabul etmemesine bir engel değildir. Benzer sonuçlar işletmede yapılacak en önemsiz bir değişiklikte bile ortaya çıkabilecektir. Çevrecilik yönelimli pazarlama kararı kısa vadeli bir yaklaşım değildir. Bu nedenle yapılacak değişikliklerin olumlu sonucu uzun vadede kendini gösterecektir.

“Batıda “yeşil müşteriler” dünyaya kibar davrandıklarını düşünerek ekstra fiyat ödemekten mutluluk duymaktadırlar. Tüketicinin bu yaklaşımından ötürü çevre problemlerine duyarlı üretimde bulunabilecek firmaların geleceği iyi olacaktır. Bugün ABD’ de çöp, asbest, kimyasal atık toplama ve yok etme, hava kirliliği konularında ülke çapında faaliyet gösteren firmalar oldukça başarılı bir kâr çizgisindedir” (Gökbunar, 1995: 5).

2.4.3. Dağıtım Kararları

Pazarlama literatüründe dağıtım konusu dağıtım kanalları ve fiziksel dağıtım olarak iki kısımda incelenmektedir. “Ürünler, değişik yönlerde oluşan birçok akış ya da akıntı sonucu üreticiden tüketiciye ulaşır. Üreticiden tüketiciye dek uzanan bütün bu akışların geçtiği yollara pazarlama kanalları denir. Pazarlama kanalları, ürünlerin üreticiden tüketiciye akışını olanaklı hale getirir. Ürünlerin üreticiden nihai tüketiciye veya kullanıcıya akışına katılan her bir firma veya birey, pazarlama kanalı veya dağıtım kanalı olarak tanımlanır” (Oluç, 1989: 3).

Çevrecilik yönelimli pazarlama sisteminde dağıtım konusu çevreci araçlar ve yeşil taşımacılık olarak iki başlıkta incelenmektedir (Polonsky ve Wimsatt, 1997: 356):

(i) Çevreci Araçlar: Çevreci araçlar, çevre korunması konusuna duyarlı bir şekilde yaklaşan, çevreci ürünleri satmaya hassasiyet gösteren, kendi çalışmalarında çevreye karşı sorumlulukları olduklarına inanan bir özellik sergilemektedirler. “Bu araçlar, işletmelerinin kuruluş yeri seçiminde, kendi bünyelerinden çıkan atıkların azaltılmasında ve üretici işletmeden gelebilecek işbirliği tekliflerinde itirazsız çalışmayı hedeflemektedirler. Bu nedenle mağazaları ve depoları amaca uygun bir şekilde dizayn edilmiştir. İşletmenin veya gönüllü kuruluşların çalışmalarına destek vererek tüketicileri eğitime çalışmalarına katılmada isteklidir” (Polonsky ve Wimsatt, 1997: 357). Ancak ne yazık ki işletmeler her zaman bu özelliklere sahip araçlar bulamayabilirler. Bazı araçlar çevre konusunda kendilerine düşen bir sorumluluk olduğuna inanmamaktadırlar. “Bu tür

aracilar için üretilmiş olan çevreci mamulün fiyatının diğer mamullere göre daha yüksek olması, bu mamul türünü mevcut mamul karmasına katmada isteksiz kılmaktadır. Çünkü bu mamullerden elde edilecek kâr daha düşük olacaktır. Ayrıca bu aracilar, söz konusu mamulü almaya istekli müşteri bulmanın güç olacağına da inanmaktadırlar. Buna benzer sakıncaların çözümünün üretici işletme tarafından sağlanması ve kendilerine destek verilmesini istemektedirler” (Polonsky ve Wimsatt, 1997: 358).

(ii) **Yeşil Taşımacılık:** Fiziksel dağıtım faaliyetinde yer alan ulaşım konusu burada esas alınmaktadır. “Avrupa Birliği'nin almış olduğu çevre politikası kararlarına uygun olarak taşımacılıkta, kurşunsuz benzinle çalışan ve doğaya verilen zararlı havanın minimum düzeyde çıkmasına imkân veren araçların kullanılması hemen hemen birçok ülkede yaygınlaşmıştır” (Avrupa Güncel, 1997: 25). Özellikle karayolu taşımacılığında kullanımı yaygın olan ve “yeşil motor” olarak isimlendirilen taşıtların fiziki dağıtım faaliyetlerinde kullanılması, çevrecilik yönelimli pazarlama faaliyetlerinin bir ögesi olarak kabul edilmektedir. Dünya üzerinde en yaygın şekilde kullanılan karayolu taşımacılık sistemi, hava kirliliğinin oluşumunda önemli bir faktör olarak kabul edilmektedir. Çevrecilik yönelimli pazarlama sistemini benimseyen bir işletme, bütün faaliyetlerinde, çevreyi korumayı amaç edindiğinden, fiziki dağıtım görevini yerine getirecek araçları ve işletmeleri seçerken bu özelliği her zaman göz önünde bulundurmalıdır. “Çevrecilik yönelimli pazarlama sistemini benimseyen bir işletme, hem araçlarla hem de fiziksel dağıtım işini yaptığı kesimlerle ortak işbirliğine gider ve aynı zamanda onları konu hakkında bilgilendirirse, kısa bir zaman sonra bu düşünceye katılmak istemeyen kesimleri kazanabilir.” (Polonsky ve Wimsatt, 1997: 367).

2.4.4. Tutundurma Kararları

Tutundurma şu şekillerde tanımlanmaktadır: “Tutundurma, işletme tarafından hedef pazara gönderilen ve alıcılarla iletişim kurmak, mal ve hizmetlerle ilgili bilgi vererek, işletme yararına gerekli diğer değişiklikleri sağlamaya yönelik mesajların iletilmesine ilişkin pazarlama çabalarıdır.” (Yükselen, 1994: 147).

Günümüzün iletişim ve teknoloji çağı olduğunu kabul edersek, medya araçları ve bilişim teknolojisi yardımıyla işletmelerin bu çalışmalarını yerine getirmesi zor olmamaktadır. Televizyon, gazete, radyo, internet ve birçok diğer iletişim aracıyla işletmeler tüketicilerine ulaşarak onların satın alma davranışlarına ve tercihlerine etkide bulunmaktadır.

Çevre sorunları bu araçlarda her geçen gün daha yaygın haber konumuna gelmekte ve tüketicileri etkilemektedir. Çevreci hareket gruplarının konu ile ilgili hassasiyet yaratmak için bu iletişim araçlarını kullanmaları sonucunda, bir yandan işletmelerin bir yandan da çevreci hareket gruplarının yaptığı tutundurma çabaları sonuçta pazarlama ve reklam sektörünü de etkilemiştir. “Yeşil hareket, doğal olarak pazarlama ve reklam sektörünü de etkileyerek “yeşil pazarlama” kavramını doğurmuştur. Ajanslar reklam verenlerin istekleri sonucunda tüketicilere “yeşil mesaj”lar vermeye başlamışlardır” (Erkman, 1991: 14).

Çevrecilik yönelimli pazarlama sistemini benimseyen işletme tutundurma karmasını amacına uygun bir şekilde hazırlarken çok dikkatli olmalı ve etkili bir tutundurma programı hazırlamalıdır. Çünkü çevreci iddiaların reklam veya satış

arttırıcı çabalarda kullanılmasında göz ardı edilmeyecek en önemli nokta, aldatıcı veya yanıltıcı nitelikte olmamasıdır. Kullandığı iddianın doğruluğunu veya iddianın hangi koşullarda gerçekleşeceğini tüketicilerine vereceği mesajda belirtmelidir. “Çevreci tutundurma, çevreci mamulle birlikte birbirine uygun olmalıdır ki, mamulün canlılığını büyütmeye amaçlarını yeniden kuvvetlendiresin. Açıkça, mamul bilgisi (bilgilendirmesi) çekici, anlamlı ve kullanıcı motivasyonunu sürdürebilir olmalıdır. Bu tutundurmanın amaca ulaşabilmesi için en önemli kısıt tüketicilere güven vermektir” (Polonsky, 1994: 9).

Bu amaçla ABD’ de faaliyet gösteren pazarlama (reklam) şirketleri kullandıkları yeşil pazarlama mesajlarını güvence altına alan aşağıda verilen birtakım kriterleri hazırlayarak yerel düzeyde kullanmaktadırlar (Polonsky, 1994: 9):

- (i) Çevreci faydaların durumu açıklanmalıdır.
- (ii) Çevreci karakteristiklerini açıklamalıdır.
- (iii) Faydanın nasıl başarıldığını açıklamalıdır.
- (iv) Karşılaştırmalı farklılıkların doğruluğunu kanıtlamalıdır.
- (v) Negatif faktörleri göz önüne almayı temin etmelidir.
- (vi) Yalnızca anlamlı terimleri, resimleri ve sözcükleri kullanmalıdır.

Bu şekilde hazırlanmış ilkeler, tüketicilere güven vererek, mesajı yayımlayan firmanın sunduğu mamulün gerçek anlamda çevreye saygılı olduğunu kabul etmesine yardımcı olmaktadır. Yeşil mamul için yapılması düşünülen reklam iki şekilde hazırlanabilmektedir.

Bunlardan ilki imaj reklamları, ikincisi de mamulü anlatan reklamlardır. Bu reklam türleri aşağıdaki gibi tanımlanabilir (Coddington, 1993: 206-208):

(i) **İmaj reklamları:** Stratejik olarak bu reklam çeşidi risklidir. Çünkü imaj reklamları tüketicilerde, şirketlere karşı güvensizlik oluşmasında doğrudan rol oynamaktadır. Bir şirketin çevreci imajını doğrudan reklam yapmaktan çok, dolaylı olarak reklam yaparak arttırmak genelde daha iyi olmaktadır. Eğer bir şirket bir ürünün değerini artırır ve bu gelişmeleri tüketicilerine söylerse (bilgi verirse), şirket imajını dolaylı olarak arttırmaktadır. Eğer aynı firma genel hizmet ilanı şeklindeki yayına sponsor olur ve adını küçük harflerle yazdırırsa aynı şekilde dolaylı yolla imajını arttırmaktadır. Buna örnek olarak, “Bizim yaptığımız X ürün % 30 oranında paketlemeyi azalttığı için çevreye karşı duyarlıdır. Bizim şirketimiz bu yönde daha fazla çevreci sorumluluğa sahip olmak için çalışmaktadır” şeklindeki reklam, “X şirketi olarak biz, sizin yerinize endişeleniriz”den daha iyidir. Bu gibi yaklaşım hataları şirketin iyi niyetle vermeye çalıştığı çevreci imajı daha çok zedeleyerek, tüketicinin tepkisini çeker.

(ii) **Ürünü Anlatan Reklamlar:** Ürünü anlatan reklam hazırlamada çevrecilik yönelimli pazarlama için dikkat edilmesi gereken dört ilke vardır.

- **Genişlilik (Etraflıca Anlatma);** Çevresel problemler ve yeşil mamul arasındaki bağlantının açıklanmasıdır

- **Özellik ve Açıklık;** Kullanılan teknik terimler tüketiciler tarafından rahat bir şekilde anlaşılacak duruma getirilmelidir. Dil sade ve anlaşılır olmalıdır.

- **Farklı Kategorilere sahip olmak;** İmaj reklamı hazırlanmış ve ayrıca ürün anlatan reklamda yayımlanmak isteniyorsa, bu iki farklı reklam mesajı gerektirir. İmaj reklamı, şirketin sahip

olduğu çevreci imajı anlatırken, ürün anlatan reklam, ürünün çevreci yanını tüketiciye aktarır. Bu nedenle hazırlanan reklamlar farklı kategorilerde sizi temsil etmelidir.

- *Oyun İçinde Yetki Vermek (Tüketici Katılımına İzin Vermek)* ; Hazırlanan çevreci mesaj, tüketiciyi oluşturulmak istenen döngünün içine katmalıdır, tüketiciye katılım isteği sağlamalı ve ona sorumluluk vermelidir.

Reklamla birlikte tutundurmada kullanılabilecek bir diğer araç da satış özendirme (tutundurma) çabalarıdır. *“Bilindiği gibi satışı arttırıcı çabalar veya satış tutundurma, sergilere ve fuarlara katılma, eşantiyon ve kupon dağıtma, vitrin düzenleme gibi çabalardan oluşmaktadır”* (Tokol, 1994: 152). Çevrecilik yönelimli pazarlama faaliyetleri de satış tutundurma çabalarını kullanmaktadır. Ancak burada göz önünde bulundurmaları gereken üç temel ilke söz konusudur (Coddington, 1993: 208):

- Satış tutundurma, yeni ürünlerin çevreci niteliklerinin farkında olunmasını ve denenmesini sağlayacak şekilde yapılmalıdır.

- Satış tutundurma ile çevreci sorumluluğu olan ürün, rakip ürünlere karşı daha fazla çevreci dürtülerin harekete geçmesine yardımcı olmalıdır.

- Satış tutundurma, çevreyi korumak için söz veren üreticiler üzerinde daha fazla marka bağımlılığı yaratarak onları sözlerini yerine getirmek için zorlamalıdır.

Halkla ilişkiler faaliyeti çevrecilik yönelimli pazarlamada önemli bir rol oynamaktadır. *“Halkla ilişkiler, bir kişi veya örgüte karşı halkın tavrını değerler ve bunlarla ilgili olarak halkın menfaatini de gözeterek güdülecek politikaların, gen yöntemlerin neler olabileceğini saptar; bunları uygulayıp halkın anlayışını ve benimsemesini sağlamaya çalışır”* (Yükselen, 1994: 165). Çevrecilik yönelimli pazarlamada da halkla ilişkiler amaca ulaşmak ve tüketicilere şirketin çalışma fikrini benimsetmeye çalışırlar. Bunun için çevre sorunlarının oluşumu, çözüm yöntemleri ve kişilere düşen sorumlulukların neler olduğu ile ilgili konularda konferans, seminer ve paneller düzenleyerek şirket hassasiyetini halka anlatmaya çalışır. Ayrıca şirket yapılacak olan bilimsel ve teknik çalışmalara sponsorluk yaparak, bu alanda yarışmalar düzenleyerek bir katılımcı ortam yaratarak şirketle halkı (tüketicileri) kaynaştırabilir.

Bütün bu karma elemanları sonuçta çevrecilik yönelimli pazarlama stratejisini uygulayan şirketin belirlediği amaçlara ulaşmasını amaçlayan bir bakış açısıyla düzenlenmelidir. Tüketiciler aldatılmadan, onların güveni kazanılarak, şirkete ve mamule sadakat (bağlılık) duyarak satın alma davranışlarına yön verilmesi ve bu hareketin uzun vadeli olması, işletmenin ulaşmak istediği en önemli hedeftir.

3. Dünya'dan ve Türkiye'den Çevrecilik Yönelimli Pazarlama Örnekleri

“Çevresel sorumluluk sadece şirkete değil, hammadde üreticisi, tedarikçisi, dağıtıcısı, tüketicisi olmak üzere, değer zincirinin bütün halkalarına ait bir şeydir. Ancak en çok da marka sahibi işletmelere düşen bir sorumluluktur. Toplumun gözünde belli bir kişilik ve imaja sahip olabilen markalar, yeşil pazarlamanın en etkili temsilcileri. Markalar, doğru imaja sahip olduğunda harikalar yaratabiliyor ve bu imaj pazarlama stratejileriyle doğrudan etkileşim içerisinde. Başarılı bir yeşil

pazarlamanın ticari etkisini, zincirde en belirgin hisseden halka da yine marka oluyor. Öyle ki bir yanda saygınlık bir yanda ise satış ağlarını güçlendiren markalar yaratmak bu sayede mümkün oluyor. Mesela bugün en çevreci banka dediğinizde aklınıza ilk olarak Garanti'nin gelmesi boşuna değil... Banka, -asıl iş alanı olmamasına rağmen- çevreci Bonus Kart gibi ürünler geliştirip, diğer yandan da orman yangınlarını engelleme, deniz temizliği, hayvan koruma programları gibi çok sayıda çevreci projeye destek veriyor” (Dünya gazetesi, 2018: 1-2).

Dünya genelinde ve ülkemizdeki ünlü markaların çevrecilik yönelimli bir anlayışla gerçekleştirdiği çalışmalara örnek olarak aşağıdaki uygulamalar verilebilir

Yeşil Kâğıt: 3M Firması “Greener Notes” adı altında yeni bir ürün piyasaya sunmuştur. Ürünün en önemli özelliği kâğıt temelli geri dönüşümlü malzemenin üretilmiş olmasıdır. Bu yeni post-it'ler %100 geri dönüşümlü ve içerisinde en az %30 geri dönüşümlü malzeme kullanılmış. Satın alınan her paketten çıkan kodlar bir web adresine girildiğinde 3M firması satın alınan bu ürün karşılığında kullanıcı adına bir ağaç dikimi gerçekleştiriyor (Yıldız, 2015).

Yeşil Selpak: Standard polietilen ambalaj malzemelerinin doğada çözünme süresi 200 ile 1000 yıl arasında değişirken, Selpak'ın doğada çözünür ambalajı 2 ila 5 yıl içinde doğada çözünme özelliğine sahip. Patentli özel bir proses ile üretilen doğada çözünür ambalaj malzemesi, toprağa karıştıktan sonra bio-bozunma süreci başlıyor ve doğada tamamen kayboluyor. Türkiye'de ilk ve tek olan bu uygulama ile Selpak bio-polimer ambalajları doğada tamamen çözünüyor (Haberler.com, 2011).

HP ve Geri Dönüşüm: Global anlamda yeniden kullanılabilirlik ve geri dönüşüm alanında çalışma yapan ilk şirketlerden biri de HP. Kurum ilk olarak 1981'de yeniden kullanılabilir ürünler kullanmaya ve 1987'de de geri dönüşüm uygulamaya başladı. 2007 yılına geldiği zaman, 2006 yılına oranla % 31'lik bir büyümeyle, yaklaşık olarak 29,500 ton ağırlığına (60 milyon dolar) denk gelen 3 milyon hardware ürünü yeniden kullanmak üzere toplandı... HP bugün de HP LaserJet ve mürekkep püskürtmeli baskı kartuşu iade ve geriye kazandırma programı halen devam etmektedir (Dünya Gazetesi, 2018).

Hayat Su ve Su Şişesi: Hayat su firması tarafından gerçekleştirilen çalışmada “pet” su şişelerin hem boyunları kıaldı hem de kapak kalınlıkları incelidi. Hayat Su, ambalaj malzemelerini azaltma projesi kapsamında kullandığı malzeme miktarını, şişe ağırlıklarında %20, kapaklarda ise, %30 oranında azaltmış. Bu tasarrufla da, 5 yıl içinde 15 milyon şişeye denk bir kazanç elde etmiş. Hayat Su, kısa boyun projesi ile de, çevre koruma, karbon ayak izi ve su ayak izini azaltma konusundaki bilgileri de yarım litrelik ambalajlarına taşımış (Gürel, 2009).

General Electric Çevre ve Hayali Bir Araya Getirdi: General Electric, “ecomagination” stratejisini 2005 yılında hayata geçirdi. Temelinde de GE müşterilerinin masraflarını azaltmalarını sağlayan ve istihdam yaratan inovatif, yaratıcı teknolojiler geliştirmek yatıyor. Ecomagination dâhilindeki ürün portfolyosunda 140'tan fazla ürün ve çözüm dahil oldu. Bu sayede GE sera gazı emisyon oranını 2004 yılına kıyasla %29, su kullanımı oranını ise 2010 yılına kıyasla %13.5 oranında azalttı. GE'nin hedefi 2015 yılına kadar, Ar Ge yatırımlarını 10 milyar dolara yükseltmek (EKOIQ, 2010).

Volvo ve Japonya Başarısı: İsveçli otomobil şirketi Volvo, 1996 yılından bu yana Japon tüketicilere otomobillerin üretim ve kullanım aşamasındaki çevresel etkileri ve her bir modelin geri dönüştürülebilirlik nitelikleri hakkında promosyon mesajları veriyor. Çevreye ilişkin bu hassas mesaj stratejisi sayesinde Volvo, Japonya'daki pazar payını yüzde 17 artırmış durumda. Satışları da 20 bin 500 adetten 24 bin adede ulaştı. Bu başarı üzerine Volvo, Avrupa, Avustralya ve Amerika pazarlarında da aynı stratejiyi uygulamaya başladı (Dünya Gazetesi, 2018).

TerraCycle'in Upcycling ve Recycling Çalışması: Atık toplama ve geri dönüşümü mümkün olmayan tüketici ambalajlarının tekrar kullanılmasını sağlayan dünyanın lider firmalarından birisi olan TerraCycle kullanılmış ambalaj ve ürünlerin toplanması (cips paketleri, şeker ambalajları, meyva suyu paketleri, kalemler ve dış fırçaları gibi) ve bu kullanılmış ürünlerin toprak altına girmesini önlemek amacıyla Amerika'da otuzun üzerinde farklı marka ile birlikte çalışmaktadır. TerraCycle şimdi de Türkiye'de oldukça yaratıcı ve çevre dostu bir proje yürütüyor. Colgate Palmolive ile yapılan ortaklık sayesinde, Türkiye'nin her ilindeki okulların kullanılmış diş macunu tüpleri, kutuları ve fırçalarının TerraCycle'in Ağız Bakımı Birliklerine gönderildiği programda, toplanan öğeler, plastik saksılardan parklardaki banklara kadar değişen ürünlere dönüştürülecek. Colgate Palmolive tarafından sponsor olunan Türkiye'nin yerel okullarını içine alan bu projede, hem çocuklar geri dönüşüm ve çevre gibi konularda bilinçlendirilmiş olacak hem de kullanılmış ağız bakımı ambalajları çöpe gitmek yerine yeniden kullanılabilir ürün haline gelecekler (Erdor, 2018: 1-2).

Arçelik ve Enerji Verimli Cihazların Dönüşümü Projesi: Arçelik firması Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı, Bilim, Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı, Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı ve Küresel Çevre Fonu ile ortak gerçekleştirilen "Türkiye pazarında Enerji Verimli Cihazların Dönüşümü" projesinin ortaklarından biri. Bu kapsamdaki faaliyetler Arçelik firması tarafından hem bütçe hem iletişim kanalı ile destekleniyor (Arçelik AŞ, 2010).

Michelin ve Yeşil Lastik: Michelin ise hammadde seçiminden ömrü sona ermiş lastiklerin geri kazanımına kadar her aşamada çevreci üretim çalışmalarını sürdürüyor. Yakıt tüketiminin yüzde 20'sinin lastikten kaynaklandığını belirten firma bu nedenle kullanıcıları bilinçlendirerek araçlarında doğru lastiği kullanmalarına yönelik çalışmalar yapıyorlar. Michelin yuvarlanma direncini düşürerek yakıt tasarrufu sağlarken, lastiklerin çevreye olan etkilerini de en aza indiriyor. Böylece sadece üretirken değil, tüketirken de lastiğin çevreye olan etkilerini en aza indiriyor. 1992'den bu yana Michelin'in yeşil lastikleri sayesinde 34 milyon ton karbondioksitin atmosfere zarar vermesi engellenmiş. Firma ayrıca son yıllarda üretim tesislerinin de çevreci özelliklerini artırma yoluna gitti. Daha az enerji kullanarak lastik üretme politikası hedefleyen şirket, üretim verimliliği artırma yolunu seçerken çevreyi de göz önünde bulunduruyor. Çevreyi korumak için X Energy Saver Green, Energy Saver gibi birçok çevreci lastik üretiyor. Böylelikle Michelin, sadece lastik üretiminde değil, dünya genelinde kauçuk ağaçlarını korumak için de faaliyetlerde bulunuyor. Michelin reklamlarında benzin pompalarına savaş açan Bibendum lastik adam ile enerjilerin doğru kullanımı ve çevreye olan etkisini vurguluyor (Haberler.com, 2017).

4. Sonuç ve Öneriler

İçinde bulunduğumuz dönem itibarıyla çevre sorunları ve bunların yarattığı etkiler göz ardı edilemeyecek bir durumdadır. Çevrecilik yönelimli pazarlama düşüncesinin ilk ortaya çıktığı 1990 yıllardan günümüze kadar konu gerek işletmeler gerekse tüketiciler için olmasa da olur anlayışından uzaklaşarak olmazsa olmaz anlayışına ulaşmaktadır. Dünya ve Türkiye genelinde bilinen birçok büyük ve orta ölçekli işletme bu konuda hassasiyetlerini, uygulama ve üretim çalışmalarında önemli yol kat etmişlerdir. Bugün çevreyi gözetken anlayışla üretim yapan firmaların pazarlama ve satış konusunda başarı şansları oldukça yüksektir. Çevre, yaşam kalitesi, sağlıklı yaşam gibi konularda tüketicilerde bilinç düzeyinin artması ve satın alma tercihlerinde bu hususların etkili olması işletmelerin üzerinde önemli bir baskı gücü yaratmıştır.

Tüketiciler giderek daha az kirlilik yaratan, atıkları azaltan, daha fazla geri dönüşüm sağlayan yenilenebilir kaynakların üretimde daha fazla kullanımını ve ürünlerin eko sistem içinde daha güvenli olmasını talep etmektedirler. Tüketicilerin çevrenin korunması konusunda gittikçe daha fazla bilinçlenmeleri şirket yöneticilerini ve özellikle pazarlama elemanları için daha önemsenmesi gereken husus olmaktadır. İşletmeler açısından yeşil pazarlama uygulamaları maliyetlerin düşmesini, satışların artmasını sağlarken daha az hammaddeyle daha az atık oluşacağından, kaynak kullanımında verimlilik ve finansal tasarrufa ve kazanca neden olacaktır (Erbaşlar; 2012:101).

Bu konudaki çalışmaların önümüzdeki yıllarda teknolojinin baş döndürücü hızı ile birleşerek çok daha etkin ve vazgeçilmez olacağını söyleyebilmek mümkün. Rekabet ve ekonomik avantaj yaratmak isteyen her sektörde çevrecilik yönelimi pazarlama çalışmaları işletmelerin ana çalışma anlayışı olacaktır. Yukarıda verilen bu örnekler bu olası sonucun göstergesi olarak kabul edilebilir. Ülkemizdeki işletmelerin sektör farkı gözetmeden çevreyi korumaya dönük çalışmaları bünyesi içerisine alması gereklidir. Bu anlayışa sahip işletme sayısının çoğalması işletmelerin rekabet başarısının yanı sıra tüketicinin tercihlerini etkileme başarısı da sağlayacaktır. Bunun sonucunda çevreyi koruma üreticinin ve tüketicinin ortak hareketi ile mümkün olabilecektir.

Kaynakça

- Arçelik A.Ş. (2010). Arçelik'te Enerji Verimliliği. (Erişim Tarihi: 09.03.2018), http://www.arcelikas.com/sayfa/209/Arcelik_te_Enerji_Verimliliği
- Avrupa Güncel (1997). Avrupa Birliği Çevre Komisyonu Kararları. *Avrupa Komisyonu Türkiye Temsilciliği Yayınları*, Mart- Nisan, 3, 25-29.
- Bilge, R., Dura, C., Fisunoğlu, M., Garipoğlu, Z., & Uslu, O. (1985). *Çevre ve Ekonomi*. Ankara: *Türkiye Çevre Sorunları Vakfı*.
- Birleşmiş Milletler (1987). Report of the World Commission on Environment and Development Our Common Future. United Nations.
- Birlik Haberleri (1997). Önce Çevre Önce İnsan. *Türk Mühendis ve Mimar Odaları Birliği Yayını*, Haziran Temmuz, 24, 29-32.

- Cemalcılar, İ. (1994). *Pazarlama, Kavramlar ve Kararlar*. İstanbul: Beta Yayın Evi.
- Chen, C. (2001). Design for the environment: A quality-based model for green product development. *Management Science*, 47(2), 250-263.
- Coddington, W. (1993). *Environmental Marketing*. New York: McGraw- Hill.
- Çelik, İ.E., Akman, Ö., Ceyhan, A., & Akman, V. (2016) Yeşil Pazarlamada Sürdürülebilirlik Ve Dünyadan Bir Örnek: Tchibo. İçinde: *International Conference on Eurasian Economies* (s.278-282). (Erişim Tarihi: 06.02.2018), <https://www.avekon.org/papers/1660.pdf>
- Çevikbaş, R. (1991). *Çevre Sorunları Hava, Su, Toprak ve Canlılar Üzerindeki Etkileri*. Ankara: Türkiye Tabiatını Koruma Derneği Yayını.
- Demirkan, M. (1997). Çevre Sorunları Artıyor. *Cumhuriyet Ekonomi*, Haziran, 9/39:8.
- Dorweiler, A., & Mehenna, C. (1995). Green and Green. *Journal of Education For Business*, 2(7), 6-8.
- Dünya Gazetesi (2018). Yeşil Pazarlama Altın Çağında. (Erişim Tarihi: 4.03.2018), <https://www.dunya.com/ozel-dosya/isim-iletisim/yesil-pazarlama-altin-caginda-haberi-193926>
- EKOIQ (2010). Ecomagination. (Erişim Tarihi: 11.03.2018), <http://ekoIQ.com/2010/08/04/ecomagination/>
- Erbaşlar, G. (2012). Yeşil Pazarlama. *Mesleki Bilimler Dergisi*, 1(2), 94-101.
- Erdoğan, İ., & Ejder, N. (1997). *Çevre Sorunları Nedenler ve Çözümler*. Ankara: Doruk Yayıncılık.
- Erdor, M. (2018). Upcycling ve Re-Cycling Yöntemleriyle Yapılan Örnek Bir Çalışma. (Erişim Tarihi: 09.03.2018), <http://muraterdor.com/upcyclingve-recycling-yontemleriyle-yapilan-ornek-bir-calisma>,
- Ergün, Ö. (1996). *Avrupa Birliğinde Ekolojik Etiketler ve Ekolojik Tekstil Ürünleri*. Ankara: İGEME.
- Erkman, S. (1991). Çevre Bilincinin Gelişmesi İle Marketing Yeşillendi. *Medya Market*, 1/3:14.
- Foreman, S., & Woodruffe, H. (1994). Çevreci Stratejilerin Uygulanması, İnsan Politikası ve Gerçek Hayata Uyarlanması. (Çev. Ali Rıza Göktuna), *Verimlilik Dergisi*, Haziran, 5/162: 31-43, 130-145.
- Gökbunar, A. R. (1995). İşletmelerin Çevrenin Korunmasında Sosyal Sorumluluğu. *Ekoloji ve Çevre Dergisi*, 4/14, 2-6.
- Green Market Alert (1990). Green and Consumer Behavior. *Green Market Alert*, 3/4, 10-11.
- Gürel, E. (2009). Hayat Su Kapağı ve Şişe Boyunu Kısalttı. (Erişim Tarihi: 06.03.2018), <http://www.hurriyet.com.tr/ekonomi/hayat-su-kapagi-ve-sise-boyunu-kisaltti-12701449>
- Güsan, G., Aktaş, E., & Güvendik, Ö. (2016). Yeşil Ürün Grupları Çerçevesinde Tüketici Farkındalığı. *İstanbul Journal of Social Sciences*.(13), 2-16.
- Haberler.com (2011). Selpak Ödül Kazandı. (Erişim Tarihi: 06.03.2018), <https://www.haberler.com/selpak-odul-kazandi-3011747-haberi/>
- Haberler.com (2017). Michelin Yeşil Lastik Konseptiyle Co2 Salınımını 45 Milyon Ton Azalttı. (Erişim Tarihi: 02.03.2018), <https://www.haberler.com/michelin-yesil-lastik-konseptiyle-co-salinimini-45-9691615-haberi/>
- Henion, S., & Kinnear, A. (1992). *Environmental Marketing and Managment*. New York: Norton Co.
- Kışlalıoğlu, M., & Berkeş, F. (1989). *Çevre ve Ekoloji*. İstanbul: Remzi Kitap Evi.
- Kotler, P. (1984). *Pazarlama Yönetimi Çözümleme ve Denetim*. (Çev. Yaman Erdal). İstanbul: Beta Dağıtım.
- Kula, E. (1998). *History of Environmental Economic Thought*. London: Routledge,
- Lampe, M., & Gazda, G. M. (1995). Green marketing in Europe and the United States: an evolving business and society interface. *International Business Review*, 4(3), 295-312.
- Odabaşı, Y. (1992). Yeşil Pazarlama Kavramı ve Gelişmeler. *Pazarlama Dünyası Dergisi*, 2/13, 1-17.
- Oluç, M. (1989). Dağıtım. *Pazarlama Dünyası Dergisi*, 3/13, 1-9.
- Polonsky, J. M. (1994). *An Introduction to Green Marketing*. New York: The Haworth Press.
- Polonsky, J. M., & Wimsatt, M. T. A. (1997). *Environmental Marketing Strategies, Practice, Theory, and Research*. New York: The Haworth Press.
- Prokop, K. M. (1994). *Yeşil Yönetim*. Ankara: Türkiye Çevre Vakfı Yayını.
- Stanton, A., & Futrell, M. J. (1993). *Marketing and the Ecological Crisis*. New York: Harper& Row.
- Tohmpson, W. J. (1990). Green Consumer. *Jwt Green Watch*, 1/2, 15-17.
- Tokol, T. (1994). *Pazarlama Yönetimi*. Bursa: Akademi Yayın Evi.
- TSE ISO 14020 (1995). *Çevre Yönetimi- Çevre İle İlgili Etiketlemenin Temel Prensipleri*. Ankara: Türk Standartları Enstitüsü.
- Türkay, C. (1997). *İhracatımız Açısından Ambalaj Atıklarına İlişkin Türkiye - AB Düzenlemeleri*. Ankara: İGEME
- Uydacı, M. (2011). *Yeşil Pazarlama*. İstanbul: Türkmen Kitapevi.
- Yıldız, D. (2015). Yeşil Pazarlama. (Erişim Tarihi: 09.03.2018), <https://www.slideshare.net/DilaYldz/green-marketingyeil-pazarlama>
- Yükselen, C. (1994). *Temel Pazarlama Bilgileri*. Ankara: Adım Yayıncılık.

Araştırma Makalesi • Research Article

BIST Sektör Endekslerinin Gelişmiş Ülke Sektör Endeksleri İle İlişkisinin İncelenmesi*

Examining the Relationship between BIST Sector Indices and Developed Country Sector Indices

Sinem Eyüboğlu^a, Kemal Eyüboğlu^{b**}

^a Dr. Öğr. Üyesi, Avrasya Üniversitesi, İİBF, Ekonomi ve Finans Bölümü, 61080, Trabzon/Türkiye.
ORCID: 0000-0002-3525-9173

^b Doç. Dr., Karadeniz Teknik Üniversitesi, İİBF, İşletme Bölümü, 61080, Trabzon/Türkiye.
ORCID: 0000-0002-2108-9732

MAKALE BİLGİSİ

Makale Geçmişi:

Başvuru tarihi: 30 Mayıs 2018
Düzeltilme tarihi: 30 Ağustos 2018
Kabul tarihi: 04 Ekim 2018

Anahtar Kelimeler:

Finansal Piyasalar
Engle-Granger Eşbütünleşme Analizi
Granger Nedensellik Testi
Portföy Çeşitlendirmesi

ARTICLE INFO

Article history:

Received 30 May 2018
Received in revised form 30 August 2018
Accepted 04 October 2018

Keywords:

Financial Markets
Engle-Granger Cointegration Test
Granger Causality Test
Portfolio Diversification

ÖZ

Bilgi teknolojileri alanındaki ilerlemeler ve sermaye hareketlerinin önündeki engellerin kalkması, finansal entegrasyon sürecini hızlandırmıştır. finansal entegrasyonun artması uluslararası portföy çeşitlendirmesi açısından piyasalar arasındaki ilişkileri araştıran çalışmalara önem kazandırmıştır. Bu amaçla çalışmada 20.05.2010-03.04.2018 dönemi için günlük dolar bazlı fiyatlar kullanılarak BIST ile Dow Jones, DAX ve CAC sanayi, mali ve teknoloji sektör endeksleri arasındaki uzun dönemli ilişkinin varlığı Engle-Granger (1987) eşbütünleşme yöntemiyle analiz edilmiştir. Sonuçlar uzun dönemde 3 ülkenin sanayi endeksi ile BIST sanayi endeksinin, 3 ülkenin mali sektör endeksi ile BIST mali endeksinin ve 3 ülkenin teknoloji endeksi ile BIST teknoloji endeksinin birlikte hareket etmediklerini ortaya koymuştur. Kısa dönem dinamikleri ise Granger nedensellik testi ile incelenmiş ve BIST ile CAC sektör endekslerinin uluslararası çeşitlendirme için uygun oldukları tespit edilmiştir.

ABSTRACT

Developments in the field of information technologies and the removal of obstacles to capital movements have accelerated the financial integration process. The increase in financial integration has given importance to studies investigating the relationship between financial markets in terms of international portfolio diversification. For this purpose, the long-term relationship between BIST and Dow Jones, DAX and CAC industry, financial and technology sector indexes is tested by Engle-Granger (1987) cointegration method, taking into account daily dollar based prices for the period 20.05.2010-03.04.2018. The findings show that the industrial index of the 3 countries and the BIST Industry Index, the financial sector index of the 3 countries and the BIST Financial Index, and the technology index of the 3 countries and BIST Technology Index are not moving together in the long-run. Short-run dynamics were examined by the Granger causality test, and BIST and CAC sector indices were found to be suitable for international diversification.

1. Giriş

Özellikle ekonomik ve teknolojik gelişmelere paralel olarak ortaya çıkan finansal serbestleşme, uluslararası piyasalardaki sermaye hareketlerinin önündeki engelleri azaltmış ve 20. yüzyılın sonlarına doğru finansal piyasaların entegrasyon sürecini hızlandırmıştır.

Piyasalar arasında artan entegrasyon ise riskleri çeşitlendirmiş ve risklerin daha kolay yayılabilir hale

gelmelerine sebep olmuştur. Bu nedenle yatırımcılar için farklı ülke borsaları arasında bütünleşme olup olmadığı, uluslararası portföy çeşitlendirilmesi açısından büyük önem taşır hale gelmiştir.

Bilindiği üzere teoride bir ulusal ekonomi içerisinde iyi çeşitlendirilmiş bir portföyde bile sistematik riski ortadan kaldırmak mümkün değildir. Finansal entegrasyon ise uluslararası yatırımcılara çeşitlendirme yoluyla risklerini

* Bu çalışma, 17-20 Mayıs 2016 tarihleri arasında Saraybosna'da düzenlenen 2. Uluslararası Saraybosna Sosyal Bilimler Konferansı'nda bildiri olarak sunulmuştur.

** Sorumlu yazar/Corresponding author.
e-posta: keyuboglu@ktu.edu.tr

minimize etme imkanı sağlamıştır. Hisse senedi piyasaları getirileri arasında zayıf korelasyon olan ülkelere ait hisse senetlerinin portföye dahil edilmesi portföy riskinin uluslararası çeşitlendirme yoluyla azaltılmasına imkan vermektedir. Bu açıdan finansal piyasaların birbirleriyle etkileşim düzeyinin artmasıyla birlikte hisse senedi piyasalarının bu duruma nasıl tepki verdiği üzerine yapılan çalışmalar önem kazanmıştır. Konu ile ilgili genel endeksleri (BIST-100, S&P 500 gibi) dikkate alan çalışmalara literatürde sıklıkla rastlanırken, sektörler arası kısa ve uzun dönem ilişkisiyi araştıran çalışmaların çok az sayıda olduğu görülmektedir. Carrieri vd. (2004) ekonomik entegrasyonun, endüstriyel yeniden örgütlenmenin ve ulusal sınırların kaybolmasının artmasıyla, sektör düzeyinde küresel bütünleşmenin araştırılmasının önemli olduğunu vurgulamışlardır. Aynı şekilde, Meric vd. (2005: 3377) de portföy çeşitlendirmesinde küresel sektör analizleri üzerinde yeterince durulmadığını ifade etmiştir.

Bu çalışmada 20.05.2010-03.04.2018 dönemi için dolar bazlı fiyatlar dikkate alınarak BIST ile Dow Jones, DAX ve CAC sektör endeksleri arasında uzun dönemli ilişki olup olmadığı araştırılmıştır. Çalışmada sektör endeksleri olarak sanayi, mali ve teknoloji endeksleri kullanılmıştır.

2. Literatür Araştırması

Literatürde pek çok araştırmacı, ülkeler açısından gösterge niteliği taşıyan hisse senedi piyasalarının birbirleriyle olan ilişkilerini araştırmıştır. Sektör endeksleri arasındaki ilişkileri araştıran çalışmaların ise literatürde oldukça az olduğu görülmektedir. Temel endeksleri dikkate alan çalışmalardan; Kasa (1992) 1974-1990 dönemi için ABD, Japonya, İngiltere, Almanya ve Kanada hisse senedi piyasaları arasındaki uzun dönemli ilişkiyi incelemiş ve sonuç olarak 5 piyasa arasında uzun dönemli ilişki olduğunu saptamıştır.

Ghosh vd. (1999) Mart-Aralık 1997 tarihleri arasında Hong Kong, Güney Kore, Tayvan, Malezya, Hindistan, Singapur, Tayland, Endonezya, Filipinler hisse senedi piyasalarının ABD ve Japonya hisse senedi piyasaları ile uzun dönemli ilişkiye sahip olup olmadığını araştırmışlardır. Çalışma sonucunda Hong Kong, Hindistan, Kore ve Malezya hisse senedi piyasalarının ABD ile Endonezya, Singapur ve Filipinler borsalarının ise Japonya ile uzun dönemde birlikte hareket ettiği Tayvan ve Tayland piyasalarının ise hem ABD hem de Japonya ile eşbütünlük olmadığını tespit edilmiştir.

Hussain ve Saidi (2000) 1988-1993 yılları arasında Pakistan ile ABD, İngiltere, Fransa, Hong Kong, Almanya, Japonya ve Singapur hisse senedi piyasaları arasındaki ilişkiyi inceledikleri çalışmalarında Pakistan ile ABD, İngiltere ve Japonya piyasaları arasında uzun dönemli ilişki olduğunu belirlemişlerdir.

Marashdeh (2005) Türkiye, Ürdün, Fas, Mısır hisse senedi piyasalarının hem kendi aralarındaki hem de bu ülke piyasalarının ABD, İngiltere ve Almanya ile uzun dönem ilişkilerini 1994-2004 dönemini ele alarak test etmişlerdir. Çalışma sonucunda elde edilen bulgular doğrultusunda, Orta Doğu ve Kuzey Afrika bölgelerindeki borsaların hem kendi aralarında hem de (Mısır hariç), ABD, İngiltere ve Almanya ile birlikte hareket etmedikleri tespit edilmiştir.

Chang vd. (2006), 1998-2001 dönemi için Tayvan hisse senedi piyasası ile Fransa, Almanya, Hollanda ve İngiltere hisse senedi piyasaları arasındaki ilişkiyi incelemişlerdir. Çalışma sonucunda Tayvan piyasasının 4 ülke hisse senedi piyasası ile eşbütünlük olmadığı saptanmıştır.

Diamandis (2009) 1988-2006 dönemini ele alarak, ABD ile Arjantin, Brezilya, Şili ve Meksika hisse senedi piyasaları arasında eşbütünlük ilişkisinin var olup olmadığını araştırmış ve ABD hisse senedi piyasasının 4 ülke piyasası ile uzun dönemde birlikte hareket ettiğini ifade etmiştir.

Dasgupta (2013) 1998-2012 dönemi için BRIC ile ABD hisse senedi piyasaları arasındaki ilişkileri incelemiştir. Yapılan analizler sonucunda Hindistan ve Brezilya hisse senedi piyasalarının eşbütünlük olduğu belirlenmiştir.

Nashier (2015) 2004-2013 dönemi için BRICS ile ABD ve İngiltere hisse senetleri arasındaki uzun dönemli ilişkileri incelediği çalışmasında Brezilya- Hindistan, Güney Afrika-İngiltere, Rusya-Güney Afrika ve Rusya-İngiltere arasında eşbütünlük ilişkisi olduğu sonucuna ulaşmıştır.

Anyikwa vd. (2018) 2003-2014 dönemi için Botswana, Mısır, Gana, Fildişi, Kenya, Mauritius, Fas, Namibya, Nijerya, Güney Afrika, Tunus, Uganda ve Zambiya hisse senedi piyasaları arasındaki ilişkiyi incelemişlerdir. Çalışma sonucunda birçok hisse senedi piyasasının uzun dönemde birlikte hareket ettiği ortaya konmuştur.

Türkiye’de yapılan çalışmalarda ise Mandacı ve Taşkın (2005) 1995-2004 dönemi için İMKB ile AB üyesi ülkelerin hisse senedi piyasaları arasındaki ilişkiyi incelemişler ve İMKB’nin AB hisse senedi piyasaları arasındaki ilişkinin zayıf olduğunu belirlemişlerdir.

Bayrı ve Güloğlu (2005) 1989-2004 dönemini 1989-2001 ve 2001-2004 olmak üzere 2 alt döneme ayırarak İMKB’nin AB ve ABD hisse senedi piyasaları arasındaki uzun dönemli ilişkileri incelemişlerdir. Çalışma sonucunda ise İMKB ile AB ve ABD hisse senedi piyasalarının uzun dönemde birlikte hareket ettikleri ortaya konmuştur.

Küçükçolak (2008) İMKB ile İngiltere, Fransa, Almanya ve Yunanistan hisse senedi piyasaları arasındaki ilişkiyi 2001-2005 yılları arasında dikkate alarak incelemiş ve sonuç olarak İMKB’nin sadece Yunanistan hisse senedi piyasası ile eşbütünlük olduğu saptanmıştır.

Akel (2015) Borsa İstanbul ile kırılğan beşli (Brezilya, Endonezya, Güney Afrika, Hindistan) olarak ifade edilen ülke borsaları arasındaki ilişkiyi 2000-2013 dönemi için ele almış ve yapılan analizler sonucunda beş ülkenin hisse senedi piyasaları arasında uzun dönemli ilişki olduğunu tespit etmişlerdir.

Sektör endekslerini dikkate alan çalışmalardan; Taing ve Worthington (2002) 1999-2002 dönemi için Belçika, Finlandiya, Fransa, Almanya, İrlanda ve İtalya borsalarında hesaplanan 5 sektör endeksi (kolayda ürünler, özelliği olan ürünler, finansal, sanayi, malzeme) arasındaki uzun dönem ilişkisiyi test ettikleri çalışmalarında sektörler arasında uzun dönem ilişkisi olmadığını belirtmişlerdir. Ancak kısa dönemde özelliği olan ürünler ile finansal ve malzeme sektörleri arasında bir ilişki olduğunu saptamışlardır.

Çıtak ve Gözbaşı (2007) İMKB ile ABD, Almanya, İngiltere, Japonya, Hindistan ve Malezya borsaları arasındaki uzun

dönem ilişkisi hem temel endeks hem de sanayi, mali ve hizmetler endeksleri için 1986-2006 dönemini ele alarak araştırmışlardır. Sektör endeksleri analizine ayrıca İtalya, Fransa ve İspanya'yı da dâhil etmişlerdir. Çalışma sonucunda İMKB ile İngiltere, ABD, Almanya ve Hindistan genel endeksleri arasında uzun dönemli ilişki olduğu ortaya konmuştur. İlâveten İMKB'nin hiçbir ülke sektör endeksi ile (İtalya sanayi sektörü hariç) eşbütünlük olmadığı tespit edilmiştir.

Hellstrand ve Korobova (2010) 2000-2009 dönemini ele alarak Brezilya, Rusya, Hindistan, ABD, İngiltere ve Japonya için petrol ve gaz sektörleri ile finansal sektör arasında herhangi bir uzun dönemli ilişki olup olmadığını araştırmışlardır. Çalışma sonucunda ise finansal sektörlerin petrol ve gaz sektörlerine oranla daha bütünlük olduğu belirlenmiştir.

Çelik vd. (2013) ise 2010-2012 yılları arasında Brezilya ile Türkiye borsaları arasında herhangi bir ilişki olup olmadığını araştırmışlardır. Sonuç olarak XU100 ile IBOVESPA hisse senedi endeksleri arasında çift yönlü, diğer endekslerde ise sırasıyla IBX-50 ve INDX'den XU050 ve XUSIN endekslerine doğru tek yönlü nedenselliğin olduğu ortaya konulmuştur.

Choudhry ve Osoble (2015) 2000-2009 dönemi için ABD ile Brezilya, Malezya ve Güney Afrika sanayi sektör endeksleri arasındaki ilişkileri incelemiş ve ABD ile gelişmekte olan ülke sanayi sektör endeksleri arasında nispeten zayıf bir etkileşim olduğunu, bu yüzden yatırımcıların gelişmekte olan ülke sanayi sektörlerini portföy yatırımlarını çeşitlendirmede kullanabileceklerini ifade etmişlerdir.

Shahani vd. (2017) 2006-2016 dönemi için Hindistan, ABD, Almanya ve Fransa hisse senedi sektör endeksleri arasındaki ilişkileri test etmişlerdir. Çalışma sonucunda CAC ile NYSE tüketim malları endeksleri, CAC ile hem NSE hem de NYSE ilaç endeksi arasında eşbütünlük ilişkisi olduğu belirlenmiştir.

3. Veri Seti ve Yöntem

20.05.2010-03.04.2018 dönemi için Borsa İstanbul Sanayi, Mali ve Teknoloji sektör endeksleri ile Dow Jones, DAX ve CAC borsalarındaki sanayi, mali ve teknoloji sektör endeksleri arasındaki uzun dönem ilişkisinin araştırıldığı bu çalışmada değişkenlere ilişkin günlük dolar bazlı fiyat seviyeleri kullanılmıştır. Bu endekslere ilişkin veriler ise investing.com'dan elde edilmiştir. Çalışmada serilerin doğal logaritmik halleri kullanılmıştır.

Çalışmada mali, sanayi ve teknoloji sektör endekslerinin eşbütünlük olup olmadığı araştırılmıştır. Bu çerçevede, ilk olarak, Genişletilmiş Dickey-Fuller (ADF) ve Phillips-Perron (PP) testleri kullanılarak değişkenlerin durağanlığı test edilmiştir.

İkinci olarak, Engle-Granger (1987) eşbütünlük yöntemi kullanılarak değişkenler arasında eşbütünlüğün var olup olmadığı test edilmiştir. Engle-Granger eşbütünlük yönteminin ilk aşamasında (1) numaralı uzun dönem denklemi en küçük kareler yöntemine göre tahmin edilerek hata terimleri elde edilmektedir.

$$y_t = \beta_0 + \beta_1 x_t + \text{res}_t \quad (1)$$

Denklem (1)'de y_t ; ilgili Borsa İstanbul sektör endeksini, x_t ; ilgili sektör endeksini, β_0 ; sabit terimi, β_1 katsayısını, res_t ; hata terimini ifade etmektedir. Engle-Granger eşbütünlük yönteminin ikinci aşamasında (1) numaralı denklemden tahmin edilen hata terimlerinin durağanlığı ADF testi ile incelenir. Ardından F_{ADF} katsayısının t-istatistiği değeri Engle-Yoo (1987) tablo kritik değeriyle karşılaştırılır ve buna göre serilerin uzun dönemde birlikte hareket edip etmediklerine karar verilir.

Çalışmada serilerin arasındaki nedensellik ilişkileri ise Granger (1969) nedensellik testi incelenmiştir. Granger'in nedensellik testinde aşağıdaki denklemlerden yararlanılmıştır.

$$\Delta y_t = \alpha_1 + \sum_{i=1}^p \beta_i \Delta y_{t-i} + \sum_{i=1}^k \delta_i \Delta x_{t-i} + v_t \quad (2)$$

$$\Delta x_t = \alpha_2 + \sum_{i=1}^m \phi_i \Delta x_{t-i} + \sum_{i=1}^n \lambda_i \Delta y_{t-i} + u_t \quad (3)$$

Granger nedensellik testinde bağımsız değişkenin gecikmeli değerlerinin yani denklemlerde yer alan δ_i ve λ_i 'lerin anlamlılıkları test edilir. Katsayıların anlamlı bulunması durumunda, H_0 hipotezi reddedilir ve değişkenler arasında nedensellik ilişkisi olduğu kabul edilir.

4. Bulgular

Tablo 1'de değişkenlerin ilişkin tanımlayıcı istatistikler yer almaktadır. Buna göre en yüksek oynaklığa sahip olan sanayi endeksinin Dow Jones'a, mali endeksin DAX'a ve teknoloji endeksinin ise BIST'e ait olduğu belirlenmiştir. En düşük oynaklığa sahip olan sanayi, mali ve teknoloji endeksleri ise sırasıyla BIST, CAC ve CAC endeksleridir.

Tablo 1. Tanımlayıcı İstatistikler

Sektör Endeksleri	Ortalama	Maksimum	Minimum	St. Sapma	Çarpıklık	Baskılık
BIST Sanayi	10,314	10,556	9,979	0,117	-0,292	2,579
BIST Mali	10,699	11,190	10,186	0,238	0,093	1,961
BIST Tekn.	9,675	10,676	9,158	0,327	0,989	3,421
DJ Sanayi	6,086	6,640	5,494	0,281	-0,166	1,984
DJ Mali	5,925	6,440	5,348	0,265	-0,126	1,904
DJ Teknoloji	6,840	7,540	6,275	0,303	0,302	2,213
DAX Sanayi	8,552	9,100	8,052	0,231	0,136	2,462
DAX Mali	7,139	7,818	6,560	0,305	0,355	2,214
DAX Tekn.	6,580	7,429	6,072	0,323	0,777	2,944
CAC Sanayi	7,412	7,885	6,930	0,201	0,013	2,668
CAC Mali	6,746	7,161	6,080	0,226	-0,894	3,348
CAC Tekn.	6,861	7,351	6,337	0,233	-0,185	2,453

Engle-Granger eşbütünlük yöntemi uygulanmadan önce serilerin durağan olup olmadıklarının test edilmesi gerekir. Bu amaçla Augmented Dickey-Fuller (ADF) ve Phillips-Perron (PP) birim kök testleri kullanılmış ve sonuçları Tablo 2'de sunulmuştur.

Tablo 2'ye göre tüm değişkenlerin seviyesinde birim kök içerdiği, birinci farklarında ise durağan hale geldikleri görülmektedir.

Tablo 2. Değişkenlere Ait Birim Kök Sonuçları

Seriler	ADF			PP
	Sabitli	Sabitli ve Trendli	Sabitli	Sabitli ve Trendli
I (0)				
LBIST Sanayi	-2.48	-2.58	-2.50	-2.52
LDJ Sanayi	-0.99	-1.08	-1.01	-2.13
LDAX Sanayi	-1.66	-1.76	-1.81	-1.87
LCAC Sanayi	-1.88	-2.33	-1.84	-2.01
LBIST Mali	-1.78	-2.56	-1.77	-2.25
LDJ Mali	-0.59	-1.47	-1.35	-1.45
LDAX Mali	-0.89	-2.22	-0.99	-2.01
LCAC Mali	-1.61	-1.65	-1.48	-1.26
LBIST Tekn.	-1.75	-1.89	-1.87	-1.99
LDJ Tekn.	-1.36	-2.31	-1.25	-2.22
LDAX Tekn.	-2.44	-2.49	-2.12	-2.15
LCAC Tekn.	-1.66	-1.69	-1.57	-1.66
I (1)				
DLBIST Sanayi	-19.8 ^a	-19.8 ^a	-24.4 ^a	-24.5 ^a
DLDJ Sanayi	-41.2 ^a	-41.2 ^a	-41.1 ^a	-41.9 ^a
DLDAX Sanayi	-39.4 ^a	-39.7 ^a	-41.0 ^a	-41.6 ^a
DLCAC Sanayi	-33.8 ^a	-35.8 ^a	-37.0 ^a	-37.2 ^a
DLBIST Mali	-39.5 ^a	-39.5 ^a	-40.1 ^a	-41.8 ^a
DLDJ Mali	-36.2 ^a	-37.3 ^a	-40.1 ^a	-40.2 ^a
DLDAX Mali	-40.4 ^a	-40.3 ^a	-40.1 ^a	-40.2 ^a
DLCAC Mali	-41.5 ^a	-41.7 ^a	-42.2 ^a	-44.4 ^a
DLBIST Tekn.	-40.1 ^a	-41.6 ^a	-40.2 ^a	-40.2 ^a
DLDJ Tekn.	-39.9 ^a	-39.9 ^a	-39.9 ^a	-39.5 ^a
DLDAX Tekn.	-39.6 ^a	-39.2 ^a	-39.6 ^a	-39.4 ^a
DLCAC Tekn.	-38.8 ^a	-39. ^a	-39.2 ^a	-39.9 ^a

^a %1 anlamlılık düzeyini göstermektedir. Uygun gecikme uzunlukları Akaike kriterine göre belirlenmiştir.

Aynı seviyeden durağan olduğu belirlenen Borsa İstanbul sektör endeksleri ile diğer 3 ülkenin sektör endeksleri arasındaki uzun dönem ilişkisinin tahmin edildiği Engle-Granger eşbütünlük testi sonuçları Tablo 3'te yer almaktadır. Test sonuçları 3 ülkenin sanayi endeksi ile BIST sanayi endeksi, 3 ülkenin mali sektör endeksi ile BIST mali endeksi ve 3 ülkenin teknoloji endeksi ile BIST teknoloji endeksi arasında uzun dönemli ilişki olmadığını ortaya koymuştur.

Tablo 3. Engle-Granger Eşbütünlük Testi Sonuçları*

Uzun Dönem İlişki	$\hat{\epsilon}_{ADF}$
BIST Sanayi-Dow Jones Sanayi	-2.863406 (2)
BIST Sanayi-DAX Sanayi	-2.811408 (2)
BIST Sanayi-CAC Sanayi	-2.853213 (2)
BIST Mali- Dow Jones Mali	-2.829631 (0)
BIST Mali-DAX Mali	-2.737174 (0)
BIST Mali-CAC Mali	-2.089697 (0)
BIST Tekn.-Dow Jones Tekn.	-2.480788 (2)
BIST Teknoloji-DAX Teknoloji	-2.961477 (0)
BIST Teknoloji-CAC Teknoloji	-1.977948 (0)

* Engle-Yoo (1987) tablo kritik değerleri %1 için -4.00, %5 için -3.37 ve %10 için -3.03'tür. Parantez içindeki değerler optimal gecikme uzunluklarıdır. Optimal gecikme uzunluğunun belirlenmesinde Schwarz bilgi kriterinden yararlanılmıştır ve maksimum gecikme uzunluğu 25 olarak alınmıştır.

Kısa dönem dinamikleri ise Granger nedensellik testi ile incelenmiştir. Tablo 4'e göre, sanayi endeksleri açısından Borsa İstanbul ile Dow Jones, Dax ve CAC sanayi endeksleri arasında herhangi bir nedensellik ilişkisinin varlığına dair bir bulguya ulaşılamamıştır.

Mali endeksler dikkate alındığında ise Dow Jones ve DAX mali sektör endekslerinin ayrı ayrı BIST Mali endeksinin nedeni olduğu belirlenmiştir. Teknoloji endeksleri açısından elde edilen sonuçlar ise mali endeks sonuçlarına benzer bir şekildedir. Buna göre Dow Jones Teknoloji ve Dax Teknoloji endekslerinden BIST Teknoloji endeksine doğru tek yönlü bir nedensellik olduğu tespit edilmiştir.

Tablo 4. Granger Nedensellik Testi Sonuçları

Nedenselliğin Yönü	WALD Testi
BIST Sanayi → DJ Sanayi	1.68027
DJ Sanayi → BIST Sanayi	0.45537
BIST Sanayi → DAX Sanayi	0.76440
DAX → Sanayi BIST Sanayi	1.60368
BIST Sanayi → CAC Sanayi	2.24913
CAC Sanayi → BIST Sanayi	1.19218
BIST Mali → DJ Mali	1.28208
DJ Mali → BIST Mali	3.47210 ^b
BIST Mali → DAX Mali	0.49187
DAX Mali → BIST Mali	3.52995 ^b
BIST Mali → CAC Mali	0.19996
CAC Mali → BIST Mali	0.12603
BIST Teknoloji → DJ Teknoloji	1.51414
DJ Teknoloji → BIST Teknoloji	2.41366 ^c
BIST Teknoloji → DAX Teknoloji	0.67302
DAX Teknoloji → BIST Teknoloji	7.02694 ^a
BIST Teknoloji → CAC Teknoloji	1.18505
CAC Teknoloji → BIST Teknoloji	0.78719

^{a, b} ve ^c sırasıyla %1, %5 ve %10 anlamlılık düzeyini göstermektedir

5. Sonuç ve Öneriler

Literatürde sıkça araştırılan konuların başında uluslararası portföy çeşitlendirmesi gelmektedir. Ancak bu çalışmalarda genellikle genel endeksler dikkate alınmaktadır. Bu çalışmada 20.05.2010-03.04.2018 dönemi için portföy çeşitlendirmesi BIST ile Dow Jones, DAX ve CAC sanayi, mali ve teknoloji sektör endeksleri arasında uzun dönem ilişkisi olup olmadığı açısından ele alınmıştır.

Birinci farklarında durağan oldukları tespit edilen seriler arasındaki uzun dönemli ilişkilerin var olup olmadığının incelenmesinde Engle-Granger (1987) eşbütünlük testi yöntemi kullanılmıştır. Yapılan analiz sonucunda 3 ülkenin sanayi endeksi ile BIST sanayi endeksi, 3 ülkenin mali sektör endeksi ile BIST mali endeksi ve 3 ülkenin teknoloji endeksi ile BIST teknoloji endeksi arasında uzun dönem ilişkisi olmadığı tespit edilmiştir. Bu sonuçlar literatürde yer alan Ghosh vd. (1999); Marshdeh (2005); Chang vd. (2006); Taing ve Worthington (2002); Çıtak ve Gözbaşı (2007); Choudhry ve Osoble (2015) çalışma bulguları ile örtüşmektedir. Sonuçlara göre uzun dönemde Borsa İstanbul Sanayi, Mali ve Teknoloji sektör endekslerinin uluslararası çeşitlendirme açısından önemli fırsatlar sunduğu söylenebilir.

Kısa dönem dinamikleri ise Granger nedensellik testi ile incelenmiştir. Elde edilen sonuçlara göre sanayi endeksleri için BIST ile üç gelişmiş ülke borsa endeksi arasında nedensellik olmadığı belirlenmiştir. Mali ve Teknoloji

endeksleri için ise Dow Jones ve DAX Mali ve Teknoloji endekslerinin BIST Mali ve Teknoloji endeksinin Granger nedeni olduğu tespit edilmiştir. Bu bulgulardan yola çıkarak kısa dönemde mali ve teknoloji sektörleri açısından BIST ile CAC borsalarının uluslararası çeşitlendirme için uygun olduklarını söylemek mümkündür. Aynı şekilde, sanayi endeksleri açısından BIST Sanayi endeksi, üç gelişmiş ülke sanayi endeksine yatırım yapan uluslararası yatırımcılar açısından riski yaymak için kullanılabilir.

İlerleyen çalışmalarda farklı ülkeler veya farklı endeksler dikkate alınarak literatüre katkı sağlanabilir.

Kaynakça

- Akel, V. (2015). Kırılgan beşli ülkelerinin hisse senedi piyasaları arasındaki eşbütünlük analizi. *Uluslararası Yönetim İktisat ve İşletme Dergisi*, 11 (24), 75-96.
- Anyikwa, I., Brookes, M., & Le Roux, P. (2018). African stock markets integration: An analysis of the relationship between major stock markets in Africa (No. 1812).
- Bayrı, O., & Güloğlu, B. (2005). Hisse senedi ve yabancı para piyasalarının entegrasyonu: Türkiye, AB ve ABD örneği. *İktisat, İşletme ve Finans Dergisi*, 13-34.
- Carrieri, F., Errunza, V., & Sarkissian, S. (2004). Industry risk and market integration. *Management Science*, 5(50), 207-221.
- Çelik, İ., Kaya, M., & Tunç, H. (2013). Uluslararası portföy çeşitlendirmesi açısından gelişmekte olan ülke borsaları arasındaki eşhareketlilik: Brezilya-Türkiye üzerine bir uygulama. *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 18(1), 167-180.
- Chang, T., Nieh, C.C., & Wei, C.C. (2006). Analysis of long-run benefits from international equity diversification between Taiwan and its major European trading partners: An empirical note. *Applied Economics*, 38, 2227-2283.
- Choudhry, T., & Osoble, B. N. (2015). Nonlinear interdependence between the US and emerging markets' industrial stock sectors. *International Journal of Finance & Economics*, 20 (1), 61-79.
- Çıtak, L., & Gözbaşı, O. (2007). İMKB ile bazı önde gelen gelişmiş ve gelişmekte olan ülke borsaları arasındaki bütünlüğün temel endeks ve ana sektör endeksleri temelinde analizi. *Dokuz Eylül Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 22 (2), 249-271.
- Dasgupta, R. (2013). BRIC and US Integration and dynamic linkages: an empirical study for international diversification strategy. *Interdisciplinary Journal of Contemporary Research in Business*, 5(7), 536-563.
- Diamandis, P.F. (2009). International stock market linkages: Evidence from Latin America. *Global Finance Journal*, 20 (1), 13-30.
- Dickey, D.A., & Fuller, W.A. (1981). Likelihood Ratio Statistics for Autoregressive Time Series with a Unit Root. *Econometrica*, 49 (4), 1057-1072.
- Engle, R. F., & Granger W. J. (1987). Cointegration and error correction: Representation, estimation, and testing. *Econometrica*, 55, 251-276.
- Engle, R. F., & Yoo, B. S. (1987). Forecasting and Testing in co-integrated Systems. *Journal of Econometrics*, 35, 143-159.
- Ghosh, A, Saidi, R., & Johnson, K.H. (1999). Who moves the Asia-Pacific stock market-US or Japan? Empirical evidence based on the theory of cointegration. *The Financial Review*, 34, 159-170.
- Hellstrand, A., & Korobova, E. (2010). *Cointegration and Causality in International Stock Markets*. Thesis in Finance. Stockholm: Stockholm School of Economics.
- Hussain, F., & Saidi, R. (2000). The integration of the Pakistan equity market with international equity markets: An investigation. *Journal of International Development*, 12, 207-218.
- Investing (2018). Dünya ve Sektör Endeksleri. (Erişim Tarihi: 05.04.2018), <https://tr.investing.com/indices/world-indices>
- Kasa, K. (1992). Common stochastic trends in international stock markets. *Journal of Monetary Economics*, 29, 95-124.
- Küçükçolak, N. (2008). Cointegration of the Turkish equity market with Greek and other European Union equity markets. *International Research Journal of Finance and Economics*, 13, 58-73.
- Mandacı, P. E., & Taşkın, D. (2005). AB'ye uyum sürecinde İMKB'nin AB piyasaları ile karşılaştırılması. *Muhasebe Finansman Dergisi*, 26, 127-137.
- Marashdeh, H. (2005). *Stock market integration in the MENA Region: An application of ARDL Bounds Testing approach*. University of Wollongong, Economic Working Paper Series. (Erişim Tarihi: 05.04.2018), www.uow.edu.au/commerce/econ/wpapers.html.
- Meric, I., Ratner, M., & Meric, G. (2005). Co-movements of the world's sector index returns. *International Journal of Finance*, 17, 3376-3391.
- Nashier, T. (2015). Financial integration between BRICS and developed stock markets. *International Journal of Business and Management Invention*, 4 (1), 65-7.
- Phillips, P. C., & Perron, P. (1988). Testing for a unit root in time series regression. *Biometrika*, 75 (2), 335-346.
- Shahani, R., Talwar, A., & Gupta, S. (2017). Dynamics of the co-movement of the returns of the sectorial stock indices of India, US and European Economies. *IUP Journal of Financial Risk Management*, 14 (3), 7-21.
- Taing, S. H., & Worthington, A. C. (2002). *Comovements among European Equity Sectors: Selected Evidence from the Consumer Discretionary, Consumer Staples, Financial, Industrial And Materials Sectors*. School of Economics and Finance Discussion Papers and Working Papers Series 116, School of Economics and Finance, Queensland University of Technology.

Araştırma Makalesi • Research Article

Vergi Uyuşmazlıklarının İdari ve Adli Yargı Kapsamında Çözüm Süreçleri ve Önerileri

The Solution Process and Suggestions of Tax Disputes within the Scope of Administrative and Judicial Jurisdiction

Baki Yegen^{a,*}

^a Dr. Öğr. Üyesi, Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Maliye Bölümü, 51240, Niğde/Türkiye.
ORCID: 0000-0003-4118-1445

MAKALE BİLGİSİ

Makale Geçmişi:

Başvuru tarihi: 27 Eylül 2018

Düzeltilme tarihi: 27 Ağustos 2018

Kabul tarihi: 30 Ekim 2018

Anahtar Kelimeler:

Vergi uyuşmazlıkları

İdari Yargı

Adli Yargı

ARTICLE INFO

Article history:

Received 27 September 2018

Received in revised 27 August 2018

Accepted 30 October 2018

Keywords:

Tax Disputes

Administrative Judiciary

Judicial Judiciary

ÖZ

Vergi alacaklısı olan devlet ile borçlu konumunda olan birey arasında vergileme ilişkisi ile ilgili olarak zaman zaman anlaşmazlıklar yaşanmaktadır. Söz konusu anlaşmazlıklar literatürde vergi uyuşmazlığı olarak ifade edilmektedir. Vergi uyuşmazlıkları idare tarafından hesaplanan ödenecek vergi miktarı konusunda olabileceği gibi mükelleflerin vergi kanunlarına aykırı hareket etmeleri neticesinde aldıkları cezalar konusunda da olabilmektedir. Cezalar eylem türlerine göre idare tarafından ya da adli merci tarafından verilmektedir. Verilen cezalarla ilgili yaşanan uyuşmazlıklarda mükelleflere kanun yollarına gidebilme hakkı tanınmaktadır. Bu kapsamda mükelleflerin takip edebilecekleri kanun yolları benzerlik göstermesine rağmen yargı organları ve çözüm süreçleri farklılık göstermektedir.

ABSTRACT

About the taxation relationship disputes are experienced from time to time between tax creditor state with the debtor individual. The dispute is referred as tax disputes in the literature. Tax disputes may be about the amount of payable tax which is calculated by the administration or may be about the penalties which are as a result of taxpayers act contrary to the laws of tax. Penalties is given according to the type of action by the administration or by the judicial authority. The taxpayers are entitled applying to legal means about the disputes which are including the penalties. In this context, although taxpayers can follow the similar ways, judicial bodies and the solution processes can vary.

1. Giriş

Bilindiği üzere vergilendirme süreci birbirlerine taraf olan vergi idaresi ve mükellefler arasında yaşanmaktadır. Bu süreç kapsamında mükellefler ile idare arasında fikir ayrılıkları yaşanabilmektedir. Mükellefler vergilendirme işlemi esnasında oluşan hatalarla ilgili idare ile uyuşmazlık yaşayabilecekleri gibi vergilendirme işlemi sonunda Vergi Usul Hukukunda yer alan eylemleri neticesinde alacakları cezalar konusunda da idare veya adli yargı mercileri ile uyuşmazlık yaşayabilmektedirler. Mükellefler ile vergi idaresi arasında yaşanan vergi uyuşmazlıklarına konu olan cezalar maddi nitelikli yani para cezaları iken, mükellefler ile adli yargı mercileri arasında yaşanan vergi

uyuşmazlıklarına konu olan cezalar hürriyeti bağlayıcı nitelikli yani hapis cezaları olarak karşımıza çıkmaktadır. Hukuk sistemimizde kişilere hatalı olarak verildiği ileri sürülen yargı kararlarının, yeniden incelenmeleri ve değiştirilmeleri olanağı sağlayan kanun yollarına gidebilme hakkı tanınmaktadır. Yani mükellefler vergi ile ilgili olarak gerek idari yargı, gerekse adli yargı makamları tarafından verilen ceza kararlarına karşı kanun yollarına gidebilmektedir. Ancak adli çözüm süreçleri ile idari çözüm süreçleri birbirlerinden farklı olmaktadır. Bu noktadan hareketle çalışmada iki farklı çözüm süreci incelenerek süreçlerin benzer ve farklılık gösteren yönleri üzerinde durulacaktır.

*Sorumlu yazar/Corresponding author.

e-posta: bakiyegen@ohu.edu.tr

1.1. Vergi Uyuşmazlığı Kavramı

Genel anlamda uyuşmazlık, karşılıklı olan iki tarafın bir konu üzerinde değişik görüşlere sahip olmaları nedeniyle ortaya çıkan anlaşmazlık şeklinde tanımlanmaktadır (Kızılot ve Kızılot, 2010: 51). Uyuşmazlık bireyler arasında cereyan edebileceği gibi bireyler ile idare arasında da cereyan edebilmektedir. Toplu yaşamın gereği olarak taraflar arasında pek çok konuda uyuşmazlık yaşandığı bilinmektedir. Uyuşmazlık yaşanan konulardan birisi de vergi konusudur (Karakoç, 2013: 4). Vergi uyuşmazlığı, vergi idaresi ile mükellef, vergi sorumlusu, iştirakçi veya ceza muhatabı gibi taraflar arasında vergilendirme ilişkisine bağlı olarak ortaya çıkan anlaşmazlıklardır. Vergi uyuşmazlıkları, genel olarak vergi mevzuatının gereğince uygulanmaması ya da yanlış bir şekilde uygulanması, vergiyi doğuran olay, mükellefiyet, tarh, tebliğ, tahakkuk, tahsil ve ceza uygulanması esnasında taraflar arasında yaşanan anlaşmazlıkları kapsamaktadır (Yüce, 2014: 53).

2. Vergi Uyuşmazlıklarının Çözüm Yolları

Vergi uyuşmazlıklarında çözüm yolu, vergi yükümlüsü ya da vergi idaresinin uyuşmazlığı ortadan kaldırmaya yönelik hukuki araçlardan yararlanarak hukuk zemininde anlaşmaları veya her iki tarafın sonucuna uymak zorunda oldukları yargı mercilerinin kararı ile anlaşmazlığı sona erdirmeye yöntemleridir (Bayraklı, 2009: 101).

Türk hukukunda bireyler ile devlet arasında meydana gelen vergi uyuşmazlıklarının çözümünü sağlamak üzere farklı yöntemlerin benimsendiği görülmektedir. Söz konusu yöntemler idari diğer ismiyle barışçıl çözüm yöntemlerinden ve yargısal çözüm yönteminden oluşmaktadır.

2.1. Vergi Uyuşmazlıklarının İdari (Barışçıl) Çözüm Yolları

Devlet ile mükellef arasındaki çıkar dengesini kurmayı amaçlayan vergi hukukunda vergilemeye ilişkin olarak ortaya çıkan uyuşmazlıkları verginin tarafları olan mükellef, sorumlu, ceza muhatabı ile vergi idaresi arasında barışçıl yollarla çözümü büyük önem taşımaktadır (Yüce, 2014: 54). Çünkü tüm vergi uyuşmazlıklarının vergi yargı organlarına intikal ettirilmesi durumunda en mükemmel yargı sistemi bile aksamaya başlayacaktır. Etkin bir vergi yargı sisteminin oluşabilmesi için vergi yargı organları ve görevlilerin bağımsız olması, vergi yargı sisteminin hızlı çalışmasının yanı sıra idari çözüm yolunun geliştirilmesi ve vergilemenin diğer unsurlarında etkinliğin sağlanmış olması gerekmektedir (Savaşan vd., 2012: 128).

Ülkemizde idari çözüm yolları esas olarak uzlaşma ve hata düzeltme kurumları olmak üzere cezalarda indirim ile pişmanlık ve ıslah kurumlarından oluşmaktadır. Kuşkusuz uyuşmazlıkların çözümlerinde barışçıl yöntemlerin kullanılmalrı daha fazla arzu edilmektedir. Çünkü barışçıl

¹ Diğer bir ifadeyle uyuşmazlık yaşayarak arabulucuya başvuru durumlarında yöntemin %97 oranında başarılı sonuç elde ettiği görülmektedir. Öte yandan dava açmak için ön şart olarak arabuluculuk müessesine başvuru dosyalara ait istatistiklere göre yapılan görüşmelerin %65'inde taraflar arasında anlaşma sağlandığı da görülmektedir.² Başarı yüzdesinin bu kadar yüksek olduğu bir uyuşmazlık çözüm yönteminin vergi hukuku alanında da uygulanmasının tahsil

yöntemler uyuşmazlıkların hem kısa sürede çözümlerini hem çözüm için harcanan bedellerin en az seviyede gerçekleşmesini, hem de yargının iş yükünün azalmasını sağlamaktadır.

Taraflar arasında yaşanan uyuşmazlıkların çözümü için dünya genelinde yaygın olarak kullanılan alternatif çözüm yöntemlerinden birisi de arabuluculuktur. Arabuluculuk, tarafsız bir üçüncü kişinin taraflar arasındaki iletişimi, müzakereyi kolaylaştırdığı ve tarafların özel hukuk alanındaki uyuşmazlıkları konusunda kendi rızaları ile karar vermelerini sağlayan çözüm yöntemi olarak tanımlanmaktadır. Bu yöntem ile uyuşmazlıkların mahkemeye yansımadan taraflar arasında anlaşma sağlanarak basit ve kısa zamanda çözümlenmesi amaçlanmaktadır. Arabuluculuk yöntemi Anglo Sakson kaynaklı bir yapıya sahip olmasından ötürü öncelikli olarak Amerikan ve İngiliz hukuk sistemlerinde yer almış, zamanla söz konusu yöntem başta Avrupa ülkeleri olmak üzere tüm dünyada uygulanma alanı bulmaya başlamıştır (Bilgin, 2009: 16-17). Ülkemizde de yakın zamanda arabuluculuk yöntemine ilişkin faaliyetlerde bulunulduğu görülmektedir. Bu anlamda ülkemizde yaşanan ilk somut gelişme 7.6.2012 tarihinde 6325 sayılı Hukuk Uyuşmazlıklarında Arabuluculuk Kanunu'nun kabul edilmiş olmasıdır. Söz konusu kanuna ilişkin olarak Adalet Bakanlığı tarafından çıkarılan ilk yönetmelik 26.01.2013 tarihinde 28540 sayılı Resmi Gazete'de yayımlanmış, ardından 2013 yılının Mart ayında ise Arabuluculuk Daire Başkanlığı tarafından "Türkiye Arabuluculuk Kurulu Arabuluculuk Sistemi Ve Arabulucular İçin Model Etik Ve Uygulama Kuralları" belirlenmiştir. Ayrıca 25.10.2017 tarihinde 30221 sayılı Resmi Gazete'de yayımlanan 7036 sayılı İş Mahkemeleri Kanunu ile 5521 sayılı İş Mahkemeleri Kanunu yürürlükten kaldırılmış ve 7036 sayılı kanunun 3 üncü maddesi kapsamında işçi ile işveren arasında yaşanan uyuşmazlıklarda bazı durumlarda dava açmadan önce arabuluculuk müessesesine başvuru zorunluluğu getirilmiştir. Arabuluculuk konusunda yaşanan en güncel gelişme ise 02 Haziran 2018 tarihinde 30439 sayılı Resmi Gazete'de yayımlanan yönetmeliğin yürürlüğe girmesidir. Böylece 2018 yılında yayımlanan yönetmelik ile 2013 yılında yayımlanmış olan yönetmelik yürürlükten kaldırılmıştır.

Arabuluculuk yöntemi her ne kadar Türk Hukuk Sistemine yakın zamanda girerek kendine yer edinmiş olsa da söz konusu yöntemin sadece özel hukuk uyuşmazlıklarında kullanılabilen bir yöntem olması nedeniyle kamu hukuku dallarından birisi olan vergi hukukunda uygulama alanı bulamaması hususu dikkat çekmektedir. Oysaki arabuluculuk yönteminin ülkemizde uygulanmaya başlandığı günden beri 16 farklı konuda toplam 15.655 adet özel hukuk uyuşmazlığının sadece 421 tanesinde anlaşma sağlanamadığı, geri kalan 15.234 uyuşmazlığın anlaşma sağlanarak çözüme kavuşturulduğu görülmektedir.

edilecek vergi miktarı üzerinde oldukça olumlu bir etki meydana getireceği ise kolaylıkla tahmin edilebilmektedir.

2.2. Vergi Uyuşmazlıklarının Yargısal Çözüm Yolları

Vergi uyuşmazlıklarının idari çözüm yolları neticesinde çözülemediği durumlarda dava açma yoluna gidilmek

suretiyle yargısal çözüm yöntemi kullanılabilir. Yani söz konusu uyuşmazlık yargı alanına taşınmaktadır (Taşkan, 2007: 33). Vergi uyuşmazlıklarının dava yolu ile çözümlenmesinde ülkeden ülkeye farklı uygulamalar görülebilmektedir. Bazı ülkelerde adli yargıya bağlı, bazı ülkelerde idari yargı bünyesinde, çok az olmakla birlikte her ikisinin karma şekilde kullanıldığı yargı sistemlerine rastlanılmaktadır. Ülkemizde, idari yargıya bağlı vergi yargısı sistemi benimsenmiştir (Kızılot vd., 2006: 267).

Fakat bazı durumlarda vergi uyuşmazlıklarında yargısal çözüm yolu olan dava açma yolu uyuşmazlığa konu olan unsurun çeşidine göre farklı mercilerde görülmektedir. Şöyle ki genel olarak vergi uyuşmazlığına neden olan unsur neticesinde idari yargı mahkemelerine dava açılacağı gibi hürriyeti bağlayıcı cezaların hükmolunduğu bazı durumlarda adli yargı mahkemelerine dava açılabilir. Ayrıca ülkemizde bazı özellikli durumlarda doğrudan Anayasa Mahkemesi'ne ve Danıştay'a dava açılacağı gibi bazı vergi davaları da Uyuşmazlık Mahkemesinin görev alanına girmektedir. Bu bağlamda çalışmada ilk olarak idari yargı mahkemelerine açılan davalara, sonra adli yargı mahkemelerine açılan davalara, daha sonra ise yüksek mahkemelerde görülen özellikli davalara değinilecektir.

2.2.1. İdari Yargı Mahkemeleri Kapsamında Uyuşmazlık Çözümü

Ülkemizde vergi uyuşmazlıkları genel olarak idari yargının görev alanına girmektedir. Vergi, resim ve harçların tarh, tebliğ, tahakkuk, tahsil işlemleri ile ilgili veya kesilen cezalardan kaynaklanan vergi uyuşmazlıklarının, ülkemizdeki yargı yolu ile çözümü; vergi mahkemeleri³, bölge idare mahkemeleri⁴ ile Danıştay⁵ tarafından gerçekleştirilmektedir (Akdoğan, 2006: 148). Bu bağlamda vergi uyuşmazlıklarını çözmekle görevli genel ve ilk derece mahkemesi olarak vergi mahkemeleri belirlenmiştir. Vergi mahkemelerinde davalara dava konusu olan tutara göre tek hâkimle ya da bir başkan ve iki üyeden oluşan kurul (heyet) halinde bakılmaktadır.⁶

Vergi mahkemelerinde görülen davalar sonucunda verilen kararlar bazı durumlarda kesin nitelik taşımakla birlikte bazı durumlarda tekrar incelenmeleri amacıyla üst mahkemelere gönderilmektedir. Şöyle ki vergi mahkemesi tarafından verilen bir karar gerekli parasal sınır koşulunu sağlamadığı takdirde kesin karara dönüşmekteyken, parasal sınır koşulunu sağladığı takdirde istinaf yolu⁷ ile bölge idare mahkemesinde incelenebilmektedir. Yine bölge idare mahkemesinde incelenen bir karar da parasal sınır koşulunu sağlamadığı takdirde kesin nitelikli bir karara dönüşebileceği gibi gerekli parasal sınır koşulunu sağlaması halinde temyiz yolu ile Danıştay'da incelenebilmektedir. Söz konusu parasal sınırlara ise 2577 sayılı İdari Yargılama Usulü Kanunu'nun (İYUK) 45 inci ve 46 ncı maddelerinde yer verilmektedir.⁸ Buna göre;

*5.000 TL ve altında kalan tutarlara ilişkin uyuşmazlıklarda;

- İlk derece mahkemesinde dava açılır ve verilen karar kesin nitelik taşır,
- Mahkeme tarafından verilen karara karşı istinaf incelemesi başvurusunda bulunulamaz,
- Temyize başvurulamaz.

*5.000 ila 117.000 TL arasında olan uyuşmazlıklarda;

- İlk derece mahkemesinde dava açılır,
- Mahkeme tarafından verilen karara karşı istinaf incelemesi başvurusunda bulunulur ve verilen karar kesin nitelik taşır,
- Temyize başvurulamaz.

*117.000 TL ve üzeri uyuşmazlıklarda;

- İlk derece mahkemesinde dava açılır,
- Mahkeme tarafından verilen karara karşı istinaf incelemesi başvurusunda bulunulur,
- İstinaf sonrası temyize başvurulabilir.

Özetle uyuşmazlığa konu tutarın 5.000 TL ve altında olması halinde anlaşmazlıkların çözümlerinde ilk derece mahkemeleri olan vergi mahkemelerinin kararları kesin nitelik taşımaktadır. Bu tutardan yüksek olan meblağlara konu olan uyuşmazlıklarda ise 117.000 TL sınırı belirlendiği görülmektedir. Buna göre 5.000 TL ila 117.000 TL arasındaki uyuşmazlıklarda vergi mahkemesi kararına karşı istinaf yoluna gidilebilmekte fakat temyize gidilememekte, 117.000 TL ve üzerindeki uyuşmazlıklarda ise vergi mahkemesi kararına karşı önce istinaf yoluna gidilebilmekte daha sonra da temyiz yoluna gidilebilmektedir. Anlaşıldığı üzere vergi mahkemesi kararlarına karşı doğrudan temyiz yolu ile Danıştay'a başvurulamamaktadır. Çünkü vergi mahkemelerinin kararlarına karşı temyiz yoluna gidilmeden önce mahkemenin bulunduğu yerdeki veya yargı çevresindeki Bölge İdare Mahkemesi'ne istinaf başvurusunda bulunulması gerekmektedir.

Anlaşmazlığa konu olan tutar 5.000 TL'den fazla olduğu takdirde istinaf başvurusu vergi mahkemesinin bulunduğu yargı çevresindeki bölge idare mahkemesine hitaben yazılan dilekçeyle, kararın tebliğinden itibaren otuz gün içinde yapılmalıdır. İstinaf başvurusu neticesince Bölge İdare Mahkemesi ilk derece mahkemesinin kararını hukuka uygun bulduğu takdirde başvuruyu reddetmekte, hukuka uygun bulmadığı takdirde ise vergi mahkemesinin kararını kaldırmakta ve yeniden karar vermektedir. Bölge idare mahkemelerinin temyize açık olmayan kararları kesin olmaktadır. Bu kararlar, dosyayla birlikte kararı veren vergi mahkemesine gönderilir ve bu mahkemelerce yedi gün içinde tebliğe çıkarılır (İYUK, md. 45).

Temyize gidilebilecek durumlarda yani 117.000 TL ve üzeri tutarlardaki uyuşmazlıklarda istinaf yoluna gidilip istenilen sonuç alınmadığı takdirde temyize gidilebilmektedir. Buna göre bölge idare mahkemelerinde görülen ve konusu 117.000 Türk lirasını aşan vergi davaları Danıştay'da, kararın tebliğinden itibaren otuz gün içinde temyiz edilebilmektedir. Temyiz başvuruları Danıştay Başkanlığına hitaben yazılmış dilekçeler ile kararı veren bölge idare mahkemesine veya doğrudan Danıştay'a yapılmaktadır. Danıştay'ın ilgili dava dairesi (3,4,7 ve 9. daireler) Bölge İdare Mahkemesi tarafından verilen kararın hukuka uygun bulunduğu takdirde kararı onamakta, kararın sonucu hukuka uygun olmakla birlikte gösterilen gerekçeyi doğru bulmaz veya eksik bulursa, kararı, gerekçesini değiştirerek onamaktadır. Ayrıca kararda yeniden yargılama yapılmasına ihtiyaç duyulmayan maddi hatalar ile düzeltilmesi mümkün eksiklik veya yanlışlıklar olması halinde kararı düzelterek onamaktadır. Danıştay temyiz incelemesi sonunda görev ve yetki dışında bir işe bakılmış olması, hukuka aykırı karar verilmesi ve usul hükümlerinin uygulanmasında kararı etkileyebilecek nitelikte hata veya eksikliklerin bulunması

gerekçeleriyle kararı bozabilmektedir. Öte yandan Danıştay kararların kısmen onanması ve kısmen bozulması şeklinde de görüş bildirebilmektedir. Temyiz incelemesi sonucunda verilen karar onama yönünde ise hem vergi mahkemesine hem bölge idare mahkemesine gönderilmektedir. Verilen bozma yönünde bir karar ise sadece bölge idare mahkemesine gönderilmektedir. Bozma kararı sonrasında bölge idare mahkemesi dosyayı öncelikle incelemekte ve varsa gerekli tahkik işlemlerini tamamlayarak yeniden karar vermektedir. Bölge idare mahkemesi Danıştay'ın bozma kararına uyabileceği gibi kararında ısrar da edebilmektedir. İsrar kararının temyizi hâlinde, talep, Danıştay Vergi Dava Daireleri Kurulunca incelenmekte ve karara bağlanmaktadır.

Vergi uyuşmazlıkları ile ilgili olarak yukarıda bahsedilen olağan kanun yolları tüketildikten sonra bireysel başvuru yoluyla Anayasa Mahkemesi'ne gidilebilmektedir (Korkmaz, 2015: 163-1964). Ülkemizde söz konusu yöntem 23 Eylül 2012 tarihinden itibaren uygulanmaya başlanmıştır (Erdoğan, 2013: 102). Anayasa'nın 148. Maddesinin 3. fıkrasına göre "Herkes, Anayasada güvence altına alınmış temel hak ve özgürlüklerinden, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi kapsamındaki herhangi birinin kamu gücü tarafından, ihlal edildiği iddiasıyla Anayasa Mahkemesine başvurabilir. Başvuruda bulunabilmek için olağan kanun yollarının tüketilmiş olması şarttır." Vergi ödevi de Anayasa'daki temel hak ve özgürlükler kısmının siyasi hak ve ödevler bölümünde yer almış olduğu için vergi ödevi ile ilgili hususlarda vatandaşlara temel hak ve özgürlüklerinin ihlal edildikleri iddiasıyla olağan kanun yollarını tüketmiş olmak şartıyla bireysel başvuru hakkı tanınmaktadır.⁹

Öte yandan uyuşmazlık konusunda Anayasa Mahkemesi'ne bireysel başvuru yolunun tüketilmesi durumunda kişi bu defa Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesinde düzenlenen hakların ihlal edildikleri gerekçesiyle Avrupa İnsan Hakları Mahkemesine (AİHM) başvuru yapabilmektedir (Ekinci ve Sağlam, 2012: 37-38). AİHM'ne başvuru yapabilmek için de iç hukuk yollarının tüketilmesi gerekmektedir. Kural olarak iç hukuk yollarının tüketilmesinden itibaren 6 ay içinde Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'ne başvuru yapılmalıdır. Vergi idaresi ile ilgili yaşanan uyuşmazlıklarda önce vergi mahkemesine, sonra istinaf yolu ile bölge idare mahkemesine, daha sonra temyiz yolu ile Danıştay'a ve son olarak Anayasa Mahkemesine bireysel başvuru yolu ile gidilmiş olması gerekmektedir. İstinaf ve temyiz yolu kapalı olan mahkeme kararlarına karşı ise Anayasa Mahkemesine bireysel başvuru yapılabilir (Batı, 2015: 29). Anayasa Mahkemesi kararından da sonuç alınamaması halinde AİHM'ne başvuru yapılması gerekmektedir.

İYUK md. 53/1-1'i'ye göre "Hükümün, İnsan Haklarını ve Ana Hürriyetleri Korumaya Dair Sözleşmenin veya eki protokollerin ihlali suretiyle verildiğinin, Avrupa İnsan Hakları Mahkemesinin kesinleşmiş kararıyla tespit edilmiş olması veya hüküm aleyhine Avrupa İnsan Hakları Mahkemesine yapılan başvuru hakkında dostane çözüm yada tek taraflı deklarasyon sonucunda düşme kararı verilmesi." durumlarında Danıştay ile bölge idare, idare ve vergi mahkemelerinden verilen kararlar hakkında yargılamanın yenilenmesi istenebilmektedir. İlgili hükümden anlaşıldığı üzere AİHM'ne yaptığı başvuru neticesinde olumlu sonuç alan kişiler ülkemizde ilgili Türk mahkemesinden yargılamanın yenilenmesi isteyebilmektedir.

Ayrıca vergi mahkemelerinde, vergi uyuşmazlıklarından doğan davaların açılması, tarh edilen vergi, resim ve harçlar ile benzeri mali yükümlerin ve bunların zam ve cezalarının dava konusu edilen bölümünün tahsil işlemlerini durdurmaktadır (İYUK md. 27/4). Yani idari yargı kapsamında görülen vergi davalarında davaya konu uyuşmazlıkla ilgili tahsilat işlemleri vergi mahkemelerinde görülürken yürütme kendiliğinden durmaktadır. Ancak Danıştay'da veya idari mahkemelerde dava açılması dava edilen idari işlemin yürütülmesini durdurmamaktadır (İYUK md. 27/1). Danıştay'da ve idari mahkemelerde görülen vergi davalarında yani istinaf veya temyiz kanun yollarına gidildiğinde yürütme kendiliğinden durmamakta, yürütmenin durdurulması için kişilerin teminat karşılığında dava dosyasının incelenmekte olduğu yargı organına yani Danıştay'a veya bölge idare mahkemesine talepte bulunması gerekmektedir (İYUK md. 52/1).

2.2.2. Adli Yargı Mahkemeleri Kapsamında Uyuşmazlık Çözümü

Vergisel uyuşmazlıkların çözümünde görev alan yargı yerleri, farklı durumlara göre vergi mahkemesi, bölge idare mahkemesi, Danıştay ve bazı ceza uygulamaları yönünden ceza mahkemeleri olmaktadır (Taşkan, 2007: 122).

Vergi uyuşmazlığına konu olan unsurlar arasında vergi yükümlüsü ya da vergi sorumlusunun vergisel ödevleri zamanında ve hukuka uygun olarak yerine getirmediği durumlarda yer almaktadır (Bayraklı, 2009: 7). Bu gibi durumlar karşısında ise kişilere cezalar uygulanmaktadır. Söz konusu cezalar vergi uyuşmazlığına yol açan eylemlerin türlerine göre çeşitlilik gösterdikleri için cezalar eylemin türüne göre vergi idaresi ya da adli yargı tarafından verilmektedir.

İdari makamlarca kesilen vergi cezaları 213 sayılı Vergi Usul Kanunu'nun (VUK) 331. maddesinde belirtildiği üzere vergi ziyai, usulsüzlük ve özel usulsüzlük kabahatlerine kesilen cezalardır. İdari cezalar, bireylerin ve toplulukların idari düzene aykırı davranışları nedeniyle idarece tertip edilen cezalardır. Anayasa'nın 38. maddesinin 10. fıkrasına göre, idare, kişi hürriyetinin kısıtlanması sonucunu doğuran bir müeyyide uygulayamaz. Bu nedenle idare tarafından verilen cezaların suçların niteliğine göre değişen parasal tutarlardan oluştukları yani mali nitelikli cezalar oldukları görülmektedir. Görüldüğü üzere suçların cezalandırılmasında idare bir bakıma hem taraf hem de yargıç işlevi görmektedir (Altundış, 2007: 170). Söz konusu cezalara karşı ise idari yargı yollarına başvurulabileceğine ilişkin açıklamalara yukarıda yer verilmiştir.

VUK'ta düzenlenen ve vergi uyuşmazlığına yol açan eylemlerden kimisi sadece vergi hukukunu ilgilendirmekte ve bunların eylem ve yaptırımları idari yöntemler ile belirlenmekte iken, kimisi ceza hukuku anlamında suç niteliğinde olarak değerlendirildiği için bunların eylemleri idari yöntemler ile VUK'ta belirlenmiş olmasına rağmen yaptırımları adli yöntemler ile belirlenmiştir (Ağar, 2005: 275). VUK'ta düzenlenmesine rağmen yaptırımlarının adli yöntemler ile belirlenmiş olduğu eylemler ise kaçakçılık, vergi mahremiyetini ihlal ve mükelleflerin özel işlerini yapma eylemleridir. Söz konusu eylemlerin içeriklerine, VUK'ta yer aldıkları kanun numaralarına ve eylemler neticesinde uygulanacak cezalara Tablo 1'de yer verilmiştir.

Tablo 1. VUK'da Hürriyeti Bağlayıcı Cezalara Neden Olan Eylemler ve Cezaları

VUK Madde	Suç Teşkil Eden Eylem	Cezası
359/a	*Defter ve kayıtlarda hesap ve muhasebe hileleri yapmak *Gerçek olmayan veya kayda konu işlemlerle ilgili bulunmayan kişiler adına hesap açmak *Çift defter tutmak *Defter, kayıt ve belgeleri tahrif etmek veya gizlemek *Muhteviyatı itibarıyla yanıltıcı belge düzenlemek veya bu belgeleri kullanmak	On sekiz aydan üç yıla kadar hapis + (3 kat vergi ziyayı cezası)
359/b	*Defter, kayıt ve belgeleri yok etmek *Defter sahifelerini yok ederek yerine başka yapraklar koymak veya hiç yaprak koymamak *Belgelerin asıl veya suretlerini tamamen veya kısmen sahte olarak düzenlemek veya bu belgeleri kullanmak	Üç yıldan beş yıla kadar hapis + (3 kat vergi ziyayı cezası)
359/c	* Maliye Bakanlığı ile anlaşması bulunan kişilerin basabileceği belgeleri, Bakanlık ile anlaşması olmadığı halde basmak veya bilerek kullanmak	İki yıldan beş yıla kadar hapis
362	*Vergi mahremiyetini ihlâl etmek	Bir yıldan üç yıla kadar hapis ve beş bin güne kadar adli para cezası (TCK 239. Md.)
363	* Mükelleflerin özel işlerini yapmak	Altı aydan iki yıla kadar hapis cezası (TCK 257. Md. 1. Fıkra) + Vergi ziyasına neden olunması halinde, kişiye ayrıca bu Kanunun 344 üncü maddesine göre vergi ziyayı cezası kesilir.

Tablo 1'de görüldüğü üzere VUK'ta sadece mali nitelikli cezalar değil doğrudan veya Türk Ceza Kanunu'na (TCK) atıf yapılmak suretiyle bazı eylemler sonucunda hürriyeti bağlayıcı cezalar verileceği öngörülmektedir (Yurtyeri ve Yurtyeri, 2012: 106). Bu eylemler için söz konusu cezalar en az altı ay, en çok beş yıldır. Bu eylemler neticesinde verilen cezaların hürriyeti bağlayıcı olmaları yani hapis cezasını içermeleri nedeniyle idare tarafından verilen mali nitelikli cezalardan ayrıldıkları görülmektedir. Yani bir tarafta para cezaları diğer tarafta ise hapis cezaları bulunmaktadır. Bu ise vergi uyuşmazlığına neden olan eylemler neticesinde uyuşmazlığın çözümü için gidilecek yargı yollarının farklılaşmasına yol açmaktadır. Nitekim idarece verilen cezalar ve bu cezalar neticesinde gidilecek yargı yolu ile adli makam tarafından verilen hürriyeti bağlayıcı nitelikteki cezalar ve bu cezalar neticesinde gidilecek yargı yolu birbirinden farklı olmaktadır.

Mali yaptırım gerektiren vergi suçlarının belirlenmesi ve cezalandırılması süreci doğrudan vergi idaresi bünyesinde gerçekleşmekte ve yaşanan uyuşmazlıklarda idari yargı yolları benimsenmesine rağmen adli yaptırım gerektiren vergi suçlarının VUK'ta belirlendiği, bu suçlara verilecek hürriyeti bağlayıcı nitelikteki cezaların ise bir kısmının

VUK'ta açıkça belirlendiği bir kısmının da yine VUK'ta TCK hükümlerine atıf yapılmak suretiyle belirlendiği için bu cezalar konusunda yaşanan uyuşmazlıklarda adli yargı yolları benimsenmektedir. Diğer bir ifade ile mali cezalarda kişilere cezayı idare verebilmekte iken, hürriyeti bağlayıcı cezalarda cezalar adli yargıda görevli asliye ceza mahkemeleri tarafından verilmektedir. Nitekim 5235 sayılı Adli Yargı İlk Derece Mahkemeleri ile Bölge Adliye Mahkemelerinin Kuruluş, Görev ve Yetkileri Hakkında Kanun'da ve 5271 sayılı Ceza Muhakemesi Kanunu'nda (CMK) bütün vergi suçları için tayin edilen görevli mahkeme asliye ceza mahkemeleri olarak karşımıza çıkmaktadır (Ömercioğlu vd., 2018: 55). Buna göre VUK'da hürriyeti bağlayıcı cezalara neden olan eylemler (Tablo 1) için kişilere verilecek ceza kararlarında ilgili merci asliye ceza mahkemeleri olmaktadır.

Hürriyeti bağlayıcı nitelikli vergi suçlarına verilen cezalarla ilgi süreç incelendiğinde vergi mahremiyetini ihlal suçunun düzenlendiği VUK'un 362. maddesinde bu suçla ilgili ceza konusunda TCK'nın 239. maddesine atıf yapılarak TCK'nın 239. madde hükümlerine göre ceza verileceği ifade edilmektedir. TCK'da 239. maddenin birinci fıkrasında ise adı geçen kişilerin şikâyet üzerine cezalandırılacakları ifade edilmektedir. Hürriyeti bağlayıcı bir diğer vergi suçu olan mükellefin özel işlerini yapma suçu ile ilgili hükümler ise VUK'un 363. maddesinde düzenlenmektedir. VUK'un 363. maddesinde de ilgili suça verilecek ceza konusunda TCK'nın 257. maddesine atıf yapıldığı ve mükellefin özel işlerini yapan memurlara TCK 257. madde hükümleri uygulanacağı ifade edilmektedir. Ancak vergi mahremiyetini ihlal suçunda kişilerin şikâyet üzerine cezalandırılacakları açıkça TCK'nın 239. maddesinde belirtilmiş olmasın karşın, mükellefin özel işlerini yapma suçu ile ilgili yasal düzenlemelerin yer aldığı TCK'nın 257. maddesinde kişilerin şikâyet üzerine cezalandırılacaklarına dair herhangi bir ifadeye yer verilmediği görülmektedir.

Hürriyeti bağlayıcı suçlardan kuşkusuz en önemlisi kaçakçılık suçudur. Bu bağlamda VUK'ta diğer hürriyeti bağlayıcı cezaların aksine kaçakçılık suçlarının cezalandırılma usulü 367. maddede düzenlenmiştir. Söz konusu kanun maddesine göre yaptıkları inceleme sırasında 359. maddede yazılı suçların işlendiğini tespit eden Vergi Müfettişleri ve Vergi Müfettiş Yardımcıları tarafından ilgili rapor değerlendirme komisyonunun mütalaasıyla doğrudan doğruya ve vergi incelemesine yetkili olan diğer memurlar tarafından ilgili rapor değerlendirme komisyonunun mütalaasıyla vergi dairesi başkanlığı veya defterdarlık tarafından keyfiyetin Cumhuriyet başsavcılığına bildirilmesi mecburidir. Yani kaçakçılık eyleminin inceleme elemanları tarafından tespit edildiği durumlarda söz konusu inceleme elemanları bu eylemi Cumhuriyet başsavcılığına bildirilmek zorundadırlar. Tersini durumda Cumhuriyet savcılarının da kaçakçılık suçu işlendiğine dair bilgi sahibi olmaları halinde TCK'da yer alan suçlarda olduğu gibi doğrudan soruşturma yapma yetkileri bulunmadığı 367. maddede ifade edilmektedir. Yine 367. maddede kaçakçılık suçu işlendiğine dair bilgisi olan Cumhuriyet savcısının ilgili vergi dairesini haberdar ederek inceleme yapılmasını talep etmesinden sonra inceleme neticesinin Cumhuriyet başsavcılığına bildirilmesiyle kamu davasının açılacağı hüküm altına alınmıştır.

Vergi uyuşmazlığı kapsamında değerlendirilen hürriyeti bağlayıcı ceza ile neticelendirilen suçlara ilişkin cezaların adli yargı kapsamında asliye ceza mahkemelerinde görüldüklerine yukarıda değinilmiştir. Bu suçlara ilişkin verilen cezalar konusunda asliye ceza mahkemesi kararlarının yargılanan kişi ya da kişilerce beğenilmediği, diğer bir şekilde ifade etmek gerekirse uyuşmazlığın yaşandığı durumlarda itiraz¹⁰, istinaf ve temyiz kanun yollarına gidilebileceği görülmektedir. Şöyle ki asliye ceza mahkemesi tarafından verilen ceza, hâkim kararı ile verildiği için CMK'nın 267. maddesine göre mahkeme kararlarına karşı itiraz yoluna gidilebilmektedir (Aydın, 2006: 64). İtiraz usulü ve inceleme mercileri ise CMK'nın 268. maddesinde düzenlenmektedir. Buna göre mahkeme kararından zarar gören ilgili kişi kararı veren mercie yani asliye ceza mahkemesine verilecek bir dilekçe veya tutanağa geçirilmek koşulu ile zabıt kâtibine beyanda bulunmak suretiyle kararı öğrendiği günden itibaren yedi (7) gün içerisinde itiraz başvurusu yapmak zorundadır. Ancak, kararına itiraz edilen hâkim veya mahkeme, itirazı yerinde görürse kararını düzeltir; yerinde görmezse en çok üç gün içinde, itirazı incelemeye yetkili olan mercie yani yargı çevresinde buldukları ağır ceza mahkemesine göndermekle yükümlüdür. İtiraz hakkındaki kararın mümkün olan en kısa sürede verilmesi esastır. Üst merci kural olarak duruşma yapmaksızın karar vermekte, itiraz haklı görüldüğü takdirde ise itiraz konusu kararı kaldırmaktadır. Ayrıca mercii, itiraz üzerine verdiği kararları kesin nitelik taşımaktadır (Şenyüz, 2015: 548).

İlk derece mahkemelerinden verilen hükümlere karşı istinaf yoluna da başvurulabileceği CMK'nın 272. maddesinde hükme bağlanmaktadır.¹¹ Bu durumda ilk derece mahkemelerinden olan asliye ceza mahkemelerinin de vergi suçlarına ilişkin verdikleri hükümlere karşı istinaf yoluna gidilebileceği açık bir şekilde görülmektedir. Ülkemizde istinaf istemini karara bağlayacak mahkemeler adli yargı ikinci derece mahkemeleri olan Bölge Adliye Mahkemeleri¹² (BAM) olarak yapılandırılmışlardır. İstinaf istemi, hükmün açıklanmasından itibaren yedi (7) gün içinde hükmü veren mahkemeye başvuru yapılmak suretiyle gerçekleşmektedir.¹³ Süresi içerisinde yapılan istinaf başvurusu CMK'nın 275. maddesine göre hükmün kesinleşmesini engellemektedir. İstinaf başvurusu kabul edildiği takdirde dava dosyası bölge adliye mahkemesine sunulmak üzere gönderilmektedir. Dava dosyası, bölge adliye mahkemesine geldiğinde işbölümüne göre görevli ceza dairesine verilmektedir. Dava üzerinde ön inceleme yapılmakta sonra esas incelemeye geçilmektedir. İnceleme sonucunda (CMK md. 280/1);

- Asliye ceza mahkemesinin kararının yerinde olduğunun tespiti halinde istinaf başvurusunun esastan reddine, 303 üncü maddenin birinci fıkrasının (a), (c), (d), (e), (f), (g) ve (h) bentlerinde yer alan ihlallerin varlığı hâlinde hukuka aykırılığın düzeltilerek istinaf başvurusunun esastan reddine,
- Cumhuriyet savcısının istinaf yoluna başvurma nedenine uygun olarak mahkûmiyete konu suç için kanunda yazılı cezanın en alt derecesinin uygulanmasını uygun görmesi hâlinde, hukuka aykırılığın düzeltilerek istinaf başvurusunun esastan reddine,

- Olayın daha fazla araştırılmasına ihtiyaç duyulmadan davanın reddine karar verilmesi veya güvenlik tedbirlerine ilişkin hatalı kararın düzeltilmesi gereken hâllerde hukuka aykırılığın düzeltilerek istinaf başvurusunun esastan reddine,
- İlk derece mahkemesinin kararında 289 uncu maddenin birinci fıkrasının (g) ve (h) bentleri hariç diğer bentlerinde belirtilen bir hukuka aykırılık nedeninin bulunması hâlinde hükmün bozulmasına ve dosyanın yeniden incelenmek ve hükmolünmek üzere hükmü bozulan ilk derece mahkemesine veya kendi yargı çevresinde uygun göreceği diğer bir ilk derece mahkemesine gönderilmesine,
- Diğer hâllerde, gerekli tedbirleri aldıktan sonra davanın yeniden görülmesine ve duruşma hazırlığı işlemlerine başlanmasına, karar verir.

Duruşma sonunda bölge adliye mahkemesi istinaf başvurusunu esastan reddeder veya ilk derece mahkemesi hükmünü kaldırarak yeniden hüküm kurar (CMK md. 280/2).

Hürriyeti bağlayıcı ceza ile neticelendirilen vergi suçlarında yaşanan uyuşmazlıklarla ilgili gidilebilecek kanun yollarından birisi de temyizdir. Temyiz müessesesi CMK 286-307. maddelerinde düzenlenmektedir. Bölge adliye mahkemesi ceza dairelerinin bozma dışında kalan hükümleri temyiz edilebilmektedir. Ancak CMK md. 286/2'ye göre;

- İlk derece mahkemelerinden verilen beş yıl veya daha az hapis cezaları ile miktarı ne olursa olsun adli para cezalarına karşı istinaf başvurusunun esastan reddine dair bölge adliye mahkemesi kararları,
- İlk derece mahkemelerinden verilen beş yıl veya daha az hapis cezalarını artırmayan bölge adliye mahkemesi kararları,
- Hapis cezasından çevrilen seçenek yaptırımlara ilişkin ilk derece mahkemesi kararları ile ilgili olarak bölge adliye mahkemesince verilen; seçenek yaptırımlara ilişkin her türlü kararlar ve istinaf başvurusunun esastan reddine dair kararlar,
- İlk derece mahkemelerinin görevine giren ve kanunda üst sınırı iki yıla kadar (iki yıl dâhil) hapis cezasını gerektiren suçlar ve bunlara bağlı adli para cezalarına ilişkin her türlü bölge adliye mahkemesi kararları,
- Adli para cezasını gerektiren suçlarda ilk derece mahkemelerinden verilen hükümlere ilişkin her türlü bölge adliye mahkemesi kararları,
- Sadece eşya veya kazanç müsaderesine veya bunlara yer olmadığına ilişkin ilk derece mahkemesi kararları ile ilgili olarak istinaf başvurusunun esastan reddine dair kararları,
- On yıl veya daha az hapis cezasını veya adli para cezasını gerektiren suçlardan, ilk derece mahkemesince verilen beraat kararları ile ilgili olarak istinaf başvurusunun esastan reddine dair kararları,
- Davanın düşmesine, ceza verilmesine yer olmadığına, güvenlik tedbirine ilişkin ilk derece mahkemesi kararları ile ilgili olarak bölge adliye

mahkemesince verilen bu tür kararlar veya istinaf başvurusunun esastan reddine dair kararlar,

- i) Yukarıdaki bentlerde yer alan sınırlar içinde kalmak koşuluyla aynı hükümden, cezalardan ve kararlardan birden fazlasını içeren bölge adliye mahkemesi kararları, temyiz edilemez.

Vergi suçlarına ilişkin verilen hürriyeti bağlayıcı cezalara karşı gidilebilecek kanun yollarından birisi temyiz olmasına rağmen CMK md. 286/2'de yer verilen hükümlerden anlaşıldığı üzere temyiz müessesine oldukça sınırlı şekilde gidilebilmektedir. Çünkü vergi suçlarına verilen hürriyeti bağlayıcı cezaların (Tablo 1) alt sınırının 6 ay, üst sınırının 5 yıl olduğu dikkate alındığında, vergi suçlarına verilecek adli cezalar konusunda yaşanacak uyuşmazlıkların çoğunlukla istinaf kanun yolu¹⁴ ile çözümlenebileceği, temyiz yolu ile Yargıtay'a ise kanunda belirtilen sınırlı durumlar haricinde gidilemeyeceği sonucuna varılmaktadır (Öz ve Armağan, 2018: 18). Örneğin işlenmiş bir vergi kaçakçılığı suçuna ilişkin asliye ceza mahkemesi tarafından verilen ceza (en fazla 5 yıl) ile ilgili uyuşmazlık yaşanıp istinaf yoluna gidilmesi halinde bölge adliye mahkemesinin vereceği karar kesin nitelik taşımakta olup temyiz yolu ile Yargıtay'a gidilememektedir. Ancak aynı suçla ilişkin asliye ceza mahkemesinin vermiş olduğu cezanın bölge adliye mahkemesinde artırılması halinde temyiz yolu ile Yargıtay'a başvuru yapılması mümkün olmaktadır.

CMK'nın 288. maddesinde temyiz nedeni olarak hukuka aykırı bir durumun olması gerektiği ifade edilmekte, bir hukuk kuralının uygulanmaması veya yanlış uygulanması ise söz konusu maddede hukuka aykırılık olarak belirtilmektedir. Temyiz istemi, hükmün açıklanmasından itibaren on beş (15) gün içinde hükmü veren mahkemeye yani vergi suçlarında bölge adliye mahkemelerine başvurularak yapılmaktadır. CMK md. 293/1'e göre süresi içinde yapılan temyiz başvurusu, hükmün kesinleşmesini engellemektedir. Temyiz istemi, kanunî sürenin geçmesinden sonra yapılmış veya temyiz edilemeyecek bir hüküm temyiz edilmiş veya temyiz edenin buna hakkı yoksa hükmü temyiz olunan bölge adliye veya asliye ceza mahkemesi bir karar ile temyiz istemini reddetmektedir. Temyiz istemi kabul edildiğinde ise temyiz dilekçesinin bir örneği karşı tarafa tebliğ olunmakta ve tebliğ tarihinden itibaren yedi (7) gün içinde yazılı olarak karşı tarafın cevabı beklenmektedir. Cevap verildikten veya bunun için belirli süre bittikten sonra dava dosyası bölge adliye mahkemesi tarafından Yargıtay Cumhuriyet Başsavcılığına gönderilmektedir. Yargıtay Cumhuriyet Başsavcılığı temyiz için gelen dosyayı inceledikten sonra tebliğname ile birlikte vergi suçları ile ilgili ceza dairelerine¹⁵ teslim etmektedir. Dosyaya bakan ceza dairesi teslim alınan dosyayı ön incelemeye tabi tutmaktadır. Bu inceleme sırasında süresi içinde temyiz başvurusunda bulunulmadığı, hükmün temyiz edilemez olduğu, temyiz edenin buna hakkı olmadığı ya da temyiz dilekçesinin temyiz sebeplerini içermediği saptandığı takdirde, temyiz istemi reddedilmektedir. Ön incelemeden geçen temyiz istemi esas incelemeye konu olup esas inceleme neticesinde ilgili ceza dairesinin vereceği karar belirleyici olmaktadır. Bölge adliye mahkemesinin temyiz olunan hükmünün Yargıtay'ca hukuka uygun bulunması hâlinde temyiz isteminin esastan reddine, temyiz başvurusunda gösterilen hükmü etkileyecek nitelikteki hukuka aykırılıklar bulunması halinde hükmün bozulmasına

karar verilmektedir. Ayrıca hükme esas olarak saptanan olaylara uygulanmasında hukuka aykırılıktan dolayı hüküm bozulmuş ise, CMK md. 303/1'de belirtilen durumların varlığı halinde Yargıtay davanın esasına hükmedebileceği gibi hükümdeki hukuka aykırılığı da düzeltebilmektedir. Temyiz istemi esastan reddedildiğinde, Yargıtay davanın esasına hükmettiğinde veya hükümdeki hukuka aykırılığı da düzelttiğinde dosya hükmü veren bölge adliye mahkemesine gönderilmesi için Yargıtay Cumhuriyet Başsavcılığına verilmekte, bölge adliye mahkemesi ise dosyayı Yargıtay'dan geldiği tarihten itibaren yedi gün içinde gereğinin yapılması için asliye ceza mahkemesine göndermektedir. Hükmün bozulmasına karar verilmesi durumunda ise Yargıtay, dosyayı yeniden incelenmek ve hüküm verilmek üzere hükmü bozulan bölge adliye mahkemesine veya diğer bir bölge adliye mahkemesine göndermektedir. Bölge adliye mahkemesi Yargıtay'ın bozma kararına uyup uymama konusunda serbesttir. Yani mahkeme bozma kararına uyabilen ya da direnebilmektedir. Mahkeme bozma kararına uyduğu takdirde bozma nedenlerini göz önünde bulundurarak yeni bir karar vermektedir. Mahkeme bozma kararına uymaz ise yani kendi vermiş olduğu karar hususunda direnirse bu kararın temyiz edilmesi durumunda inceleme, Yargıtay Ceza Genel Kurulunca yapılmaktadır. Ve ceza genel kurulunun vermiş olduğu kararlar kesin hüküm niteliği taşımaktadır.

Ayrıca vergi uyuşmazlıklarının idari yargı kapsamında çözüm süreçleri ile ilgili yapılan açıklamalarda değinildiği üzere adli yargı alanında da vergi ile ilgili yaşanan uyuşmazlıklarda Anayasa'nın 148. maddesinin üçüncü fıkrası uyarınca olağan kanun yolları tüketildikten sonra mülkiyetin korunması hakkının veya adil yargılanma hakkının ihlal edilmesi gerekçesiyle bireysel başvuru yoluyla Anayasa Mahkemesi'ne başvurmak mümkün olmakla birlikte Anayasa Mahkemesi'nden arzu edilen sonuç alınamaması halinde AİHM'ne başvuru yapılabilmektedir (Akdemir, 2014: 272).

2.2.3. Özellikli Durumlar Kapsamında Yüksek Mahkemelerde Uyuşmazlık Çözümü

Vergi uyuşmazlıklarının ülkemizde çözümü hususunda genel olarak adli ve idari yargı kapsamında yer alan ilk derece, ikinci derece ve üst derece mahkemeleri (yüksek mahkemeler) görevli olmaktadır. Ancak bazı özellikli durumlarda üst mahkemelere doğrudan dava açılabilir mümkün olabildiği gibi farklı üst mahkemelerde de vergi ile ilgili davalar görülebilmektedir.

- a) Şöyle ki 1982 Anayasası'nın 150, 151 ve 152. maddelerinde yer alan hükümler kapsamında vergiyle ilgili kanunların belirli madde ve hükümlerinin şekil ve esas bakımından Anayasaya aykırılığı iddiasıyla Anayasa Mahkemesinde doğrudan doğruya iptal davası açılabilir gibi, davaya bakmakta olan mahkeme kanun hükümlerini Anayasaya aykırı gördüğünde veya taraflardan birinin ileri sürdüğü aykırılık iddiasının ciddi olduğu kanısına vardığında da Anayasa Mahkemesinin bu konuda vereceği karara kadar davayı geri bırakmaktadır. Yani Anayasa'da yer alan hükümler uyarınca vergi kanunlarının soyut norm (iptal davası) ve somut norm¹⁶ (itiraz yolu) denetimi mümkün olmaktadır. Bu

durumda vergi uyuşmazlıklarında Anayasa Mahkemesi görevli olabilmektedir.

- b) Ayrıca 2575 sayılı Danıştay Kanunu'nun 24/1-c maddesine göre "Bakanlıklar ile kamu kuruluşları veya kamu kurumu niteliğindeki meslek kuruluşlarınca çıkarılan ve ülke çapında uygulanacak düzenleyici işlemlere" karşı Danıştay ilk derece mahkemesi olarak davalara bakabilmektedir. Bu nedenle vergiyle ilgili düzenleyici işlemlere karşı ilgili kanun maddesi uyarınca Danıştay'da dava açmak mümkün olmaktadır.
- c) Son olarak 1982 Anayasası'nın 158. maddesi gereğince adli ve idari yargı mercileri arasındaki görev ve hüküm uyuşmazlıklarını kesin olarak çözümlenmeye Uyuşmazlık Mahkemesi yetkili kılınmıştır. Yani adli ve idari yargı organlarının birbirlerinin görev alanlarına müdahale etmeleri neticesinde ortaya çıkan vergi uyuşmazlıklarının çözümlerinde Uyuşmazlık Mahkemesi görevli olmaktadır.¹⁷

Vergi uyuşmazlıklarının çözümleri ile ilgili süreçler dikkate alındığında hem idari hem de adli yargı alanlarında öncelikle ilk derece mahkemeleri görevli olmakta, ilk derece mahkemelerinden sonuç alınamadığı ve belirli koşulların sağlandığı durumlarda ikinci derece mahkemeler ve ardından üst mahkemeler görevli olmaktadır. Ancak vergi uyuşmazlıklarına ilişkin bazı durumlarda aynı üst mahkemeler doğrudan görevli olabildikleri gibi farklı üst mahkemeler kapsamında Anayasa Mahkemesi ve Uyuşmazlık Mahkemesi de görevli olabilmektedir. Anlaşıldığı üzere gerek adli gerek idari vergi uyuşmazlıklarının çözümlerinde her zaman ilk derece ve ikinci derece mahkemeler görevli olmayabilmektedir. Nitekim yukarıda ifade edilen durumların ilkinde doğrudan Anayasa Mahkemesi görevli merci olmakta, ikincisinde doğrudan Danıştay görevli merci olmakta, üçüncüsünde ise Uyuşmazlık Mahkemesi görevli merci olmaktadır.

3. Sonuç ve Değerlendirme

Vergi ilişkisi içinde bir yanda devlet diğer yanda bireyler olduğu sürece bir takım anlaşmazlıkların diğer bir ifade ile uyuşmazlıkların yaşanması kaçınılmaz görülmektedir. Söz konusu uyuşmazlıklar idari yargının görev alanına giren hususlarda olabileceği gibi adli yargının görev alanına giren hususlarda da yaşanabilmektedir. Şöyle ki kişiler ile vergi idaresi arasında vergilendirme ilişkisine bağlı olarak vergilendirme süreci, mevzuatın yanlış uygulanması ve kişilere kesilen idari para cezası gibi konularda anlaşmazlık ortaya çıkabilmektedir. Vergi idaresi ile uyuşmazlık yaşayan kişilerin uyuşmazlıkları ülkemizde uzlaşma, hata düzeltme, cezalarda indirim ile pişmanlık ve ıslah gibi barışçıl yollarla çözebilmeleri mümkün olmaktadır. Barışçıl yöntemler ile uyuşmazlık konuları yargı alanına taşınmadan kısa sürede ve en az maliyetle çözülebilmektedir. Bu nedenle barışçıl yolların daha çok tercih edilmelerini sağlayacak uygulamalara ağırlık verilmesi gerekmektedir. Söz konusu uygulamalardan bir tanesi de dünya genelinde uyuşmazlıkların çözümlerinde uygulanmakta olan arabuluculuk yöntemidir. Arabuluculuk yöntemi ülkemizde sadece özel hukuk alanındaki uyuşmazlıkların çözümlerinde kullanılmakta, dolayısıyla kamu hukuku ve vergi hukukunu

kapsamamaktadır. Ancak arabuluculuk yönteminin ülkemizde yakaladığı yüksek başarı oranı dikkate alındığı zaman söz konusu yöntemin vergi hukukunda yaşanan uyuşmazlıkların çözümlerinde de etkin bir araç olacağı düşünülmektedir. Hatta özel hukukta uygulanan arabuluculuk yönteminin bazı uyuşmazlıklarda dava açmak için ön şart olarak belirlendiği durumların vergi hukuku alanı için de uyarlanması hem arabuluculuk yönteminin daha fazla kullanılmasına hem de bu yöntemle dava açılmasına gerek duyulmadan uyuşmazlıkların kısa sürede ve en az maliyetle çözümlenmesine neden olacaktır.

Ülkemizde vergi uyuşmazlıkları barışçıl yollar ile çözülebileceği gibi idarenin her türlü eylem ve işlemlerine karşı yargı yolu (Anayasa md. 125) açık olduğu için uyuşmazlıkları yargı yolu ile de çözebilmektedir. Yani kişiler vergi idaresinin işlemlerine karşı dava açma hakkına sahiptirler. Ancak kişiler idarenin yapmış olduğu eylemlere karşı açmış oldukları davalardan her zaman olumlu sonuç elde edememektedirler. Bu durumda kişiler idari yargı kararlarına karşı kanun yollarına başvurabilmektedir. Bazı durumlarda ise kişiler vergi ile ilgili gerçekleştirdikleri eylemler neticesinde adli yargının görev alanına giren konulara müdahil olarak hürriyeti bağlayıcı cezalar ile cezalandırılmaktadırlar. Adli yargı kapsamında kendisine hürriyeti bağlayıcı ceza verilen kişiler de verilen adli yargı kararlarına karşı kanun yollarına başvurabilmektedirler. Kısacası ülkemizde vergi davaları kapsamında gerek idari gerek adli yargı kararlarına karşı olağan ve olağanüstü kanun yolları açık bulunmaktadır.

İdari yargı kapsamındaki olağan kanun yollarının istinaf ve temyiz oldukları, adli yargı kapsamındaki olağan kanun yollarının ise itiraz, istinaf ve temyiz oldukları görülmüştür. İstinaf ve temyiz kanun yolları hem idari hem adli yargıda yer alan olağan kanun yolları olarak karşımıza çıkmaktadır. İki yargı kolunda da yer alan uygulamalar ile ilk derece mahkemelerinin vermiş oldukları kararların belirli şartları taşımaları halinde ikinci derece ve üst mahkemelerde incelenmelerine olanak sağlanmaktadır. Şöyle ki 2018 yılı için idari yargıda vergi uyuşmazlığına konu olan tutarın 5.000 TL ve altında bir değer olması halinde vergi mahkemesi kararının kesin olacağı ve olağan kanun yollarına gidilemeyeceği bilinmektedir. Uyuşmazlığa konu tutarın 5.000 TL ile 117.000 TL arasında olması halinde davanın istinaf yolu ile bölge idare mahkemelerinde incelenebileceği, uyuşmazlığa konu tutarın 117.000 TL ve üzerinde olması halinde ise davanın temyiz yolu ile Danıştay dava dairesinde incelenebileceği bilinmektedir. İlgili Danıştay dava dairesinin (3.,4.,7. ve 9.) vereceği hükmün bozulması yönündeki karara karşı bölge idare mahkemesinin bozmaya uymayarak kararında ısrar etmesi halinde dava dosyası kararlarına uyulması zorunlu olan Danıştay Vergi Dava Daireleri Kurulunca incelenmekte ve karara bağlanmaktadır. Dolayısıyla vergiyle ilgili düzenleyici işlemlere karşı yukarıdaki mevzuat kapsamında Danıştay'da temyiz yolu ile dava açılabilir. Ayrıca 2575 sayılı Danıştay Kanununun 24/1-c maddesi gereğince "Bakanlıklar ile kamu kuruluşları veya kamu kurumu niteliğindeki meslek kuruluşlarınca çıkarılan ve ülke çapında uygulanacak düzenleyici işlemlere" karşı Danıştay'da ilk derece mahkemesi olarak dava da açılabilir. Ancak adli yargıda asliye ceza mahkemeleri tarafından verilen kararlar (CMK md. 267) itiraz yolu ile ağır ceza mahkemelerinde, yine asliye ceza mahkemeleri tarafından verilen kararlar (CMK md. 272)

istinaf yolu ile bölge adliye mahkemelerinde ve sınırlı hallerde (CMK md. 286) olmak üzere temyiz yolu ile Yargıtay ceza dairelerinde görülmektedir. İlgili Yargıtay ceza dairesi (7. ve 11.) tarafından hükmün bozulması yönünde verilen kararlara karşı bölge adliye mahkemesinin bozmaya uymayarak kararında ısrar etmesi halinde ise dava dosyası kararlarına uyulması zorunlu olan Yargıtay Ceza Genel Kurulunca incelenmekte ve karara bağlanmaktadır.

Adli ve idari yargı uygulamaları arasında farklılık gösteren bir diğer husus ise olağan kanun yollarına başvuru sürelerinde ortaya çıkmaktadır. Şöyle ki idari yargı kapsamında vergi mahkemesi kararının tebliğinden itibaren 30 gün içinde bölge idare mahkemesine istinaf, bölge idare mahkemesinin kararının tebliğinden itibaren 30 gün içinde Danıştay'a temyiz kanun yolu ile başvurulabilmektedir. Adli yargı kapsamında ise asliye ceza mahkemesinin hükmü açıklanmasından itibaren 7 gün içinde bölge adliye mahkemesine istinaf, bölge adliye mahkemesinin hükmü açıklanmasından itibaren 15 gün içinde ise temyiz kanun yolu ile Yargıtay'a başvurulabilmektedir. Ayrıca idari yargı kapsamında yaşanan vergi uyuşmazlıklarında istinaf ve temyiz kanun yollarına gidilmesi durumunda yürütmeyi durdurma talebi bulunulması gerekirken, adli yargı kapsamında yaşanan vergi suçlarına verilen cezalar konusunda yaşanan uyuşmazlıklarda istinaf ve temyiz kanun yollarına gidilmesi durumunda hükmün kesinleşmesi engellenmektedir.

Ayrıca vergi uyuşmazlıkları ile ilgili hem adli, hem idari yargı alanında yaşanan uyuşmazlıkların çözümlerinde zaman zaman Anayasa Mahkemesi görevli olmaktadır. Vergi ve ceza kanunların Anayasa'ya uygunlukları hususunda soyut norm ve somut norm denetiminde Anayasa Mahkemesi görevli olmaktadır. Yine adli ve idari uyuşmazlıklara ilişkin olarak olağan kanun yollarının tüketilmesi durumunda kişilere Anayasa Mahkemesi'ne bireysel başvuru hakkı (Anayasa md.148/3) tanınmış olmakla birlikte, bireysel başvurunun olumsuz sonuçlanması halinde yani iç hukuk yolları tüketildiği takdirde kişilere bu defa AİHM'ne bireysel başvuru hakkı tanınmaktadır. Diğer

bir ifadeyle AİHM'ne gidebilmek için Anayasa Mahkemesi'nin karar vermiş olması gerekmektedir.

Öte yandan Uyuşmazlık Mahkemesi de adli ve idari yargı mercileri arasındaki görev ve hüküm uyuşmazlıklarının çözümünde yetkili merci olmaktadır. Dolayısıyla vergi uyuşmazlıklarının çözümünde Uyuşmazlık Mahkemesi de görevli yüksek mahkemelerden birisi olarak kabul edilmektedir.

Anlaşıldığı üzere vergi konusunda vergi dairesi ile ilgili yaşanan uyuşmazlıklarda idari yargı kapsamındaki mahkemeler yetkili olmaktadır vergi suçları neticesinde verilen hürriyeti bağlayıcı cezalarla ilgili yaşanan uyuşmazlıklarda adli yargı kapsamındaki mahkemeler, bazı özellikli durumlarda ise Anayasa Mahkemesi ve Uyuşmazlık Mahkemesi yetkili olmaktadır. Gerek vergi konusunda gerekse de vergi suçları konusunda yaşanan uyuşmazlıklarda takip edilecek olağan kanun yolları (istinaf ve temyiz) benzerlik gösterse de uyuşmazlıkları çözmek amacıyla başvurulacak merciler, başvuru süreleri ve idari yargıdaki yürütmeyi durdurma ile adli yargıdaki hükmün kesinleşmesini engellenme uygulamaları farklılık göstermektedir.

Son olarak vergi uyuşmazlıklarına ilişkin Yargıtay ceza dairelerine¹⁸ ve Danıştay dava dairelerine¹⁹ ait 2017 yılı dosya istatistikleri incelendiğinde Danıştay dava dairelerinde sonuçlanan dosya sayısının Yargıtay ceza dairelerinde sonuçlanan dosya sayısının yaklaşık iki katı kadar olduğu anlaşılmaktadır. Ayrıca Danıştay dava dairelerinde bir sonraki yıla devreden dosya sayısının da Yargıtay ceza dairelerinde devreden dosya sayısından daha az olduğu anlaşılmaktadır. Çünkü vergi uyuşmazlıklarına ilişkin davalarda Danıştay'da dört farklı daire görev yapmakta iken Yargıtay'da iki farklı daire görev yapmaktadır. Bu nedenle Danıştay'da daha çok sayıda davaya bakılmakta ve bir sonraki yıla daha az sayıda dava dosyası devretmektedir. Söz konusu durumdan hareketle vergi uyuşmazlıklarının çözümlerinde görevli Yargıtay ceza daire sayısının artırılmasının daha fazla dava dosyasının sonuçlandırılmasına neden olacağı öngörülmektedir.

Notlar

¹http://www.adb.adalet.gov.tr/Sayfalar/istatistikler/istatistikler/ihti_yari.pdf (erişim tarihi 27.09.2018)

²http://www.adb.adalet.gov.tr/Sayfalar/istatistikler/istatistikler/dav_asarti.pdf (erişim tarihi 27.09.2018)

³2577 sayılı İdari Yargılama Usulü Kanunu'nun "Vergi Uyuşmazlıklarında Yetki" başlığı altında yer alan 37. madde hükümlerine göre vergi uyuşmazlıklarında yetkili mahkeme vergi mahkemesidir.

Ayrıca 2576 sayılı Bölge İdare Mahkemeleri, İdare Mahkemeleri ve Vergi Mahkemelerinin Kuruluşu ve Görevleri Hakkında Kanun'un "Vergi Mahkemelerinin görevleri" başlığı altında yer alan 6. madde hükümlerine göre vergi mahkemeleri:

a) Genel bütçeye, il özel idareleri, belediye ve köylere ait vergi, resim ve harçlar ile benzeri mali yükümler ve bunların zam ve cezaları ile tarifelere ilişkin davaları,
b) (a) bendindeki konularda 6183 sayılı Amme Alacaklarının Tahsil Usulü Hakkında Kanunun uygulanmasına ilişkin davaları,
c) Diğer kanunlarla verilen işleri çözümler.

⁴2576 sayılı Bölge İdare Mahkemeleri, İdare Mahkemeleri ve Vergi Mahkemelerinin Kuruluşu ve Görevleri Hakkında Kanun'un "Bölge idare mahkemelerinin görevleri" başlığı altında yer alan 3/A maddesinin "b" bendi hükmüne göre bölge idare mahkemeleri yargı

çevresindeki idare ve vergi mahkemeleri arasında çıkan görev ve yetki uyuşmazlıklarını kesin karara bağlamakla görevlidir.

⁵Danıştay, 2575 sayılı Danıştay Kanunu'nun 23/a maddesine göre "İdare Mahkemeleri ile vergi mahkemelerinden verilen kararlar ve ilk derece mahkemesi olarak Danıştay'da görülen davalarla ilgili kararlara karşı temyiz istemlerini inceler ve karara bağlar." 2575 sayılı Danıştay Kanunu'nun 27. maddesine göre "Dava dairelerinden Üçüncü, Dördüncü, Yedinci ve Dokuzuncu daireler vergi dava dairesi ... olarak görev yapar."

⁶2018 yılı için 36.000 TL'yi aşmayan davaya konu tutarlarda tek hâkim görev almakta, aşan tutarlarda kurul halinde görev alınmaktadır.

⁷Istinaf kanun yolu vergi davalarında ilk derece mahkemeleri olan vergi mahkemeleri ile temyiz incelemelerinde görevli Danıştay arasında ikinci bir denetim mekanizması olarak 28.06.2014 tarih ve 29044 sayılı Resmi Gazete'de yayınlanan Türk Ceza Kanunu İle Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun (Kanun no: 6545) ile düzenlenmiştir. Ancak istinaf mahkemeleri olarak belirlenen bölge idare mahkemelerinin kuruluşları ve faaliyete geçmeleri 20.07.2016 tarihinde gerçekleşmiş, istinaf kanun yolunun idari yargı alanında faaliyet göstermeye başlamasıyla ülkemizde üç kademeli yargılama sistemine geçilmiştir. 19.09.2018 tarihi itibarıyla ülkemizde Ankara, Erzurum, Gaziantep, İstanbul,

İzmir, Konya ve Samsun illerinde olmak üzere toplam 7 tane bölge idare mahkemeleri faaliyet göstermektedir.

⁸2577 sayılı kanunun 1 inci ek maddesine göre parasal sınırlar; her takvim yılı başından geçerli olmak üzere, önceki yılda uygulanan parasal sınırların, o yıl için Maliye Bakanlığınca her yıl tespit ve ilan edilen yeniden değerlendirme oranında artırılması suretiyle uygulanmaktadır.

⁹Anayasa Mahkemesi'nin 8.5.2014 tarihli kararına konu olan davada başvuru, hakkında hesaplanan katma değer vergisi (KDV) ve vergi ziyai cezasına ilişkin açtığı davanın reddedildiğini, bu nedenle Anayasa'nın 10., 36. ve 73. maddelerinde tanımlanan haklarının ihlal edildiğini ileri sürerek, ihlalin tespitiyle vergi ziyai cezası KDV tarhiyatı nedeniyle uğradığı maddi zararın tazminine karar verilmesini talep etmiştir. Anayasa Mahkemesi dava dosyasını incelemiş ve başvuru hakkının adil yargılanma hakkının ihlal edildiği yönündeki iddialarının "açıkça dayanaktan yoksun olması" nedeniyle kabul edilemez olduğuna, güvence altına alınan makul sürede yargılanma hakkının ihlal edildiği yönündeki iddiasının kabul edilebilir olduğuna ve makul sürede yargılanma hakkının ihlal edildiğine karar vermiştir. Akabinde mahkeme başvuru, tarh edilen KDV ve vergi ziyai cezasından dolayı uğradığını ileri sürdüğü maddi zararının tazmini talebinin reddine ve başvuru tarafından yapılan yargılama giderinin başvurucuya ödenmesine karar vermiştir.

¹⁰İtiraz kanun yolu adli yargı kapsamında günümüzde halen uygulanmakta olmasına rağmen, idari yargıdaki itiraz kanun yolu 28.06.2014 tarih ve 29044 sayılı Resmi Gazete'de yayımlanarak yürürlüğe giren 6545 sayılı Türk Ceza Kanunu ile Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun ile kaldırılmıştır.

¹¹CMK 272/3 maddesi gereğince; a) Hapis cezasından çevrilen adli para cezaları hariç olmak üzere, sonuç olarak belirlenen üç bin Türk Lirası dâhil adli para cezasına mahkûmiyet hükümlerine, b) Üst sınırı beş yüz günü geçmeyen adli para cezasını gerektiren suçlardan beraat hükümlerine, c) Kanunlarda kesin olduğu yazılı bulunan hükümlere, karşı istinaf yoluna başvurulamaz.

¹²Bölge adliye mahkemelerinin 07.10.2004 tarih ve 25606 sayılı Resmi Gazete'de yayımlanan Adli Yargı İlk Derece Mahkemeleri İle Bölge Adliye Mahkemelerinin Kuruluş, Görev ve Yetkileri Hakkında Kanun (Kanun no: 5235) ile kurulmaları öngörülmüştür. Ancak bölge adliye mahkemelerinin kuruluşlarını tamamlayarak faaliyete geçmeleri 20.07.2016 tarihinde gerçekleşmiştir. 19.09.2018 tarihi itibarıyla ülkemizde Adana, Ankara, Antalya, Bursa, Erzurum, Gaziantep, İstanbul, İzmir, Konya, Sakarya ve Samsun illerinde olmak üzere toplam 11 tane bölge adliye mahkemesi görev yapmaktadır.

¹³Yargıtay 11. Ceza Dairesi 2018/4454 Esas ve 2018/6426 sayılı kararında Vergi Usul Kanununa Muhalefet suçu kapsamında Sanığın Torbalı 2. Asliye Ceza Mahkemesi'nce verilen 24.11.2017 tarih ve 2017/189 E., 2017/555 K. sayılı istinaf isteminin süre yönünden reddine dair ek kararına yönelik istinaf başvurusu üzerine İzmir Bölge Adliye Mahkemesi 6. Ceza Dairesi tarafından verilen 27.12.2017 tarih ve 2017/2903-2245 E-K. sayılı kararın kesin nitelikte olduğu anlaşıldığından, dosyanın mahalline iadesi için Yargıtay Cumhuriyet Başsavcılığına TEVDİNE, 10.07.2018 gününde oybirliği ile karar vermiştir.

¹⁴Yargıtay 11. Ceza Dairesi 2018/3496 Esas ve 2018/5266 sayılı kararında Vergi Usul Kanununa Muhalefet suçu kapsamında 5271 sayılı CMK'nın 286/2-a maddesi uyarınca, ilk derece mahkemelerinden verilen beş yıl veya daha az hapis cezaları ile miktarı ne olursa olsun adli para cezalarına ilişkin istinaf başvurusunun esastan reddine dair Bölge Adliye Mahkemesi kararlarının temyizi mümkün olmadığından Ankara Bölge Adliye Mahkemesi 11. Ceza Dairesi'nin sanıklar müdafinin vaki temyiz isteminin reddine ilişkin 04.01.2018 tarihli ek kararı usul ve yasaya uygun bulunduğundan, sanıklar müdafinin bu kararın kaldırılmasına dair isteminin 5271 sayılı CMK'nın 296/2 maddesine REDDİNE, 04.06.2018 gününde oybirliği ile karar vermiştir.

¹⁵Yargıtay ceza dairelerinin iş bölümü Yargıtay Başkanlar Kurulunun kararı ile her yıl belirlenmektedir. 09/02/2018 tarihli ve

2018/1 sayılı Karar ile vergi davalarında 7. ve 11. ceza daireleri görevli olmaktadır.

¹⁶Anayasa Mahkemesi 2014/120 Esas ve 2015/23 sayılı kararında itiraz yoluna başvuran Ankara 3. Vergi Mahkemesi'nin 4.1.1961 tarihli ve 213 sayılı Vergi Usul Kanunu'nun 22.7.1998 tarihli ve 4369 sayılı Kanun'un 11. maddesiyle değiştirilen 344. maddesinin ikinci fıkrasında yer alan ".bu fillere iştirak edenlere ise bir kat." ibaresinin Anayasa'nın 2. ve 38. maddelerine aykırılığı ileri sürülerek iptaline karar verilmesi istemini incelemiş ve söz konusu kanun maddesinde yer alan ifadenin Anayasa'ya aykırı olmadığına ve itirazın REDDİNE, 5.3.2015 tarihinde OYBİRLİĞİYLE karar vermiştir.

¹⁷Uyuşmazlık Mahkemesi 1989/36 Esas nolu kararında VUK'un 359. maddesi uyarınca açılan kamu davasının vergi mahkemesinde değil ceza mahkemesinde görülmesi yönünde karar vermiştir. Açılan kamu davasında Gebze Asliye Ceza Mahkemesi görevli olmasına rağmen, Gebze Asliye Ceza Mahkemesi davanın Kocaeli 1.Vergi Mahkemesinde devam ettiğini belirterek görevsizliğe ve dosyanın Kocaeli 1.Vergi Mahkemesine gönderilmesine karar vermiştir. Kocaeli 1.Vergi Mahkemesi, VUK'un 359. maddesine göre, vergi kaçakçılığı yapan mükellef ve sanıklar hakkında gerekli hapis cezalarının Ceza Mahkemelerince hükmedilmesi ve davanın Gebze Asliye Ceza Mahkemesinde görülmesi gerektiği kanısına vararak Uyuşmazlık Mahkemesine başvurmuştur. Uyuşmazlık Mahkemesi ise inceleme neticesinde idare hukuku alanında görev yapan vergi mahkemelerinde açılan ceza davasının görülmesi mümkün bulunmamasına binaen davanın adli yargı yerinde görülmesi ve bu nedenle Gebze Asliye Ceza Mahkemesi'nin görevsizlik kararının kaldırılmasına karar vermiştir.

¹⁸<https://www.yargitay.gov.tr/documents/istatistikler/2017.pdf> (erişim tarihi 23.10.2018)

¹⁹https://www.danistay.gov.tr/upload/09_04_2018_devreden_guncel.pdf (erişim tarihi 23.10.2018)

Kaynakça

- Adli Yargı İlk Derece Mahkemeleri ile Bölge Adliye Mahkemelerinin Kuruluş, Görev ve Yetkileri Hakkında Kanun. (2004). *T.C. Resmi Gazete*, 25606, 7 Ekim 2004.
- Ağar, S. (2005). Sahte veya Muhteviyatı İtibariyle Yanıltıcı Belge Düzenleme veya Kullanma Suçları. *Türkiye Barolar Birliği (TBB) Dergisi*, 58, 273-301.
- Akdemir, T. (2014). Vergi Hukuku Açısından Türk Anayasa Mahkemesi'ne Bireysel Başvuru Yolu. *Türkiye Barolar Birliği Dergisi*, Sayı 111, 255-278.
- Akdoğan, A. (2006). *Vergi Hukuku ve Türk Vergi Sistemi*. Ankara: Gazi Kitabevi.
- Altundış, M. (2007). Vergi Usul Kanununda Yer Alan Vergi Suç ve Cezaları ile Yeni Türk Ceza Kanununun Bu Suçlara Etkisi. *Ankara Barosu Dergisi*, 1, 168-179.
- Arabuluculuk Daire Başkanlığı (2018a). *Dava Şartı Arabuluculuk Uygulama İstatistikleri*. (Erişim: 27/09/2018), <http://www.adb.adalet.gov.tr/Sayfalar/istatistikler/istatistikler/davasarti.pdf>
- Arabuluculuk Daire Başkanlığı, *İhtiyari Arabuluculuk Uygulama İstatistikleri*. (Erişim: 27/09/2018), <http://www.adb.adalet.gov.tr/Sayfalar/istatistikler/istatistikler/ihtiyari.pdf>

- Aydın, D. (2006). Ceza Muhakemesi Kanununda İtiraz. *TBB Dergisi*, 65, 61-72.
- Batı, M. (2015). Yeni Bir Yargı Yolu Olan İstinaf Mahkemelerinin Tam Kamusal Malların Mahrum Bırakılamaz İlkesini Zedelemesi Sorunsalının Anayasa'nın Hak Arama Hürriyeti Işığında Değerlendirilmesi. *LEGES Kamu Hukuku Dergisi*, 10, 13-33.
- Bayraklı, H. H. (2009). *Vergi Uyuşmazlıkları ve Çözüm Yolları*. Afyonkarahisar: Celepler Matbaacılık.
- Bilgin, H. (2009). Anglo Sakson Hukuk Sistemlerinde Arabuluculuk. *Hukuk Gündemi Dergisi*, 10, 16-24.
- Ceza Muhakemesi Kanunu (2004). *T.C. Resmi Gazete*, 25673, 17 Aralık 2004.
- Danıştay Başkanlığı, 2017 Yılı Sonuçlanan ve 2018 Yılına Devreden Dosya İstatistikleri. (Erişim Tarihi: 23.10.2018), https://www.danistay.gov.tr/upload/09_04_2018_devreden_guncel.pdf
- Danıştay Kanunu (1982). *T.C. Resmi Gazete*, 17580, 20 Ocak 1982.
- Ekinci, H., & Sağlam, M. (2012). *66 Soruda Anayasa Mahkemesine Bireysel Başvuru*. Ankara: T.C. Anayasa Mahkemesi Yayını.
- Erdoğan, V. (2013). Vergi Uyuşmazlıklarında Anayasa Mahkemesi'ne Bireysel Başvuru Yolu. *İSMMM Mali Çözüm Dergisi*, 117, 99-108.
- Hukuk Uyuşmazlıklarında Arabuluculuk Kanunu Yönetmeliği. (2013/mülga). *T.C. Resmi Gazete*, 28540, 26 Ocak 2013.
- Hukuk Uyuşmazlıklarında Arabuluculuk Kanunu Yönetmeliği (2018). *T.C. Resmi Gazete*, 30439, 2 Haziran 2018.
- Hukuk Uyuşmazlıklarında Arabuluculuk Kanunu (2012). *T.C. Resmi Gazete*, 28331, 22 Haziran 2012.
- İdari Yargılama Usulü Kanunu (1982). *T.C. Resmi Gazete*, 17580, 20 Ocak 1982.
- İş Mahkemeleri Kanunu (1950/mülga). *T.C. Resmi Gazete*, 7424, 4 Şubat 1950.
- İş Mahkemeleri Kanunu (2017). *T.C. Resmi Gazete*, 30221, 25 Ekim 2017.
- Karakoç, Y. (2013). *Vergi Yargılaması Hukuku*, T.C. Anadolu Üniversitesi Yayınları, Yayın No: 2951, Açık Öğretim Fakültesi Yayın No: 1907. Ankara: Saray Matbaacılık.
- Kızılot, Ş., & Kızılot, Z. (2010). *Vergi İhtilafları ve Çözüm Yolları*. Ankara: Yaklaşım Yayıncılık.
- Kızılot, Ş., Şenyüz, D., Taş, M., & Dönmez, R. (2006). *Vergi Hukuku*. Ankara: Yaklaşım Yayıncılık.
- Korkmaz, R. (2015). Anayasa Mahkemesi'ne Bireysel Başvuruda Uyulması Gereken Süreler. *Dokuz Eylül Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 16 (Özel Sayı), 1951-1986.
- Ömercioğlu, A., Dayıoğlu, M. R., & Arslan, C. B. (2018). Vergi Suçlarının Türkiye'de Adli Görünümü. *Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 8(1), 51-70.
- Öz, E., & Armağan, A. (2018). Yargı Organları Kararlarına Göre Vergi Kaçakçılığı Suçlarını Önlemede Adli Vergi Cezalarının Rolü. *Türkiye Adalet Akademisi Dergisi*, 33, 1-38.
- Savaşan, F., Altundemir, M. E., & Ulupınar, A. (2012). Vergi Uyuşmazlıklarının Çözüm Yollarının Nitel Araştırma Yöntemleriyle Karşılaştırılması. *Maliye Dergisi*, 162, 126-144.
- Şenyüz, D. (2015). *Vergi Ceza Hukuku Vergi Kabahatleri ve Suçları*. Bursa: Ekin Basım Yayın Dağıtım.
- Taşkan, Y. Z. (2007). *Vergi Yargılaması Hukukunda Görev ve Yetki*. Ankara: Siyasal Kitabevi.
- Türk Ceza Kanunu İle Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun (2014). *T.C. Resmi Gazete*, 29044, 28 Haziran 2014.
- Türk Ceza Kanunu (2004). *T.C. Resmi Gazete*, 25611, 12 Ekim 2004.
- Türkiye Cumhuriyeti Anayasası (1982). *T.C. Resmi Gazete*, 17863 (Mükerrer), 9 Kasım 1982.
- Vergi Usul Kanunu (1961). *T.C. Resmi Gazete*, 10703-10705, 10-12 Ocak 1961.
- Yargıtay Başkanlığı, Yargıtay Ceza ve Hukuk Daireleri ile Cumhuriyet Başsavcılığının 2017 Yılına Ait İş Durumunu Gösterir Çizelge. (Erişim Tarihi: 23.10.2018), <https://www.yargitay.gov.tr/documents/istatistikler/2017.pdf>
- Yüce, M. (2014). *Mali Yargılama Hukuku*. Bursa: Ekin Basım Yayın Dağıtım.
- Yurtyeri, İ., & Yurtyeri, A. (2012). Vergi Kaçakçılığı Suçunda Soruşturma Usulü ve Yaptırım. *Konya Barosu Dergisi*, 23, 106-109.

Araştırma Makalesi • Research Article

Türkiye’de ve Dünyada Yiyecek İçecek Sektörüne Yönelik Eğitim Veren Lisans Programlarının Kıyaslanması

The Comparison of Undergraduate Programmes Which Train Oriented to Food and Beverage Sector in Turkey and the World

Ümit Çarbuğa^a, Emel Memiş Kocaman^{b*}

^a Arş. Gör., Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Turizm Fakültesi, Gastronomi ve Mutfak Sanatları Bölümü, Çanakkale/Türkiye
ORCID: 0000-0003-0077-7410

^b Doç. Dr., Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi, Zile Dinçerler Turizm İşletmeciliği ve Otelcilik YO Yiyecek ve İçecek İşletmeciliği Bölümü, Tokat/Türkiye
ORCID: 0000-0003-4577-3421

MAKALE BİLGİSİ

Makale Geçmişi:

Başvuru tarihi: 27 Eylül 2018

Düzeltilme tarihi: 18 Ekim 2018

Kabul tarihi: 30 Ekim 2018

Anahtar Kelimeler:

Gastronomi

Yiyecek ve İçecek

Eğitim

Mesleki Eğitim

ÖZ

Bu çalışmada; Türkiye’de ve dünyada yiyecek içecek sektörüne yönelik eğitim veren lisans programlarının isimleri ve bünyesinde buldukları fakülte/yüksekokul bakımından ortak ve farklı yönlerinin tespit edilmesi amaçlanmıştır. Bu amaçla, Türkiye’deki üniversitelerin tamamı taranmıştır. Yurtdışından 8 ülkede (İspanya, İtalya, İngiltere, ABD, İsviçre, İsveç, Japonya ve Avustralya) rastgele seçilen 149 üniversitenin web siteleri incelenmiştir. Türkiye’de yiyecek içecek sektörüne yönelik lisans eğitimi veren 50 programdan %82.0’ının “gastronomi ve mutfak sanatları” ismini taşıdığı belirlenmiştir. Programlardan %38.0’ının turizm fakülteleri bünyesinde buldukları görülmüştür. Yurtdışında araştırma kapsamına alınan ülkelerden 6’sında ilgili lisans programları tespit edilmiştir. İlgili programların bulunduğu üniversitelerde program isimlerinin; en fazla “mutfak sanatları” ile “gastronomik bilimler” olduğu tespit edilmiştir. Türkiye’de ve diğer ülkelerde bu alanda eğitim veren programlar ile bünyesinde buldukları fakülte/yüksekokulların geniş bir isim çeşitliliğine sahip olduğu sonucuna varılmıştır.

ARTICLE INFO

Article history:

Received 27 September 2018

Received in revised form 18 October 2018

Accepted 30 October 2018

Keywords:

Gastronomy

Food and Beverage

Education

Vocational Education

ABSTRACT

In this study; it has been aimed that identifying the names of undergraduate programmes which train oriented to food and beverage sector in Turkey and in the world and their mutual and different sides in regards to the faculty/college which they are within. For this purpose, all of the universities in Turkey has been scanned. From 8 countries abroad, (Spain, Italy, England, USA, Switzerland, Sweden) websites of randomly selected 149 universities has been examined. It has been seen that, 82.0% of 50 programmes which train oriented to food and beverage sector in Turkey bear the name of “gastronomy and culinary arts”. It has been seen that 38.0% of the programmes are within the tourism faculties. In 6 of the countries that are aboard taken in the scope of the research, it has been detected that there are related undergraduate programmes. It has been detected that programme names are “culinary arts” and “gastronomical science” at furthest, in the universities where there are related programmes. As a result of research findings it can be said that there is a significant variety in terms of the programmes names and faculty and colleges which the programmes are within.

1. Giriş

Beslenme, kuşkusuz insan hayatının devamı için en önemli gereksinimlerden biridir. Bu ihtiyacı karşılama zorunluluğu avlayıcı-toplacı dönemden bu yana pişirme, saklama, evcilleştirme, üretme, ticaret yapma ve sanata dönüştürme noktasına kadar getirmiştir (Pitte, 2002; Kurnaz, 2011).

Yemek pişirme işi de tarihin derinliklerinde insanlığa ait ilk izlerin görüldüğü Mezopotamya’da insanlıkla birlikte ortaya çıkmış ve daha sonra Çin, Japon, Mısır, Türk, Yunan, Roma, Fransız ve İngiliz mutfakları gelişmiştir (Hatipoğlu, 2008; Flandrin ve Montanari, 2013).

* Sorumlu yazar/Corresponding author.
e-posta: emel.memis@gop.edu.tr

Yiyecek ve içecek kültürünün ortaya çıkmasında ve sürdürülmesinde bazı faktörler belirleyici durumdadır; iklimlere, coğrafyalara ve dini inançlara göre yiyecek içecek kültürü değişiklikler gösterir. Bu düzlemde düşünüldüğünde bir topluluğa ya da bölgeye ait değerler, olanaklar ve deneyimler toplamı neticesinde bir yiyecek içecek kültürü veya gastronomi mirası ortaya çıkmaktadır (Santich, 2004; Harrington, 2005; Beşirli, 2010). İster mutfak kültürü olarak ister gastronomi mirası olarak isimlendirilsin; birikimin ortaya çıkmasında göçler, coğrafi konumlar, dinler ve etnik kimlik oldukça etkili olmuştur. Saklama metotları, pişirme teknikleri ve tüketim biçimlerine kültürel etkileşim, bilgi ve deneyim birikimi yön vermiştir (Dördüncü, 2015).

Gastronomi kavramı; etimolojik bakımdan; Yunanca gaster (mide) ve nomas (yasa) kelimelerinin birleşmesiyle oluşmuştur (Altinel, 2009). Etimolojik yapısından öte günümüzde daha çok 'sağlığa uygun, iyi düzenlenmiş, hoş ve lezzetli mutfak, yemek düzeni ve sistemi' olarak tanımlanmaktadır (TDK, 2017). Bu alandaki mevcut bilgi birikiminin oluşmasında bazı bilim dallarının katkıları söz konusudur. Gastronominin fizik, kimya, biyoloji, psikoloji ve sosyoloji gibi bilim alanlarından faydalandığı belirtilmektedir (Santich, 2007). Yine bu birikim içerisinde sanatsallık da önemli yer tutmaktadır. Gastronominin sanatsal yönü estetik ve yaratıcılık unsurlarının hazırlama ve sunum aşamalarında ortaya çıkması ile açıklanmaktadır. Bir eylemin sanat olabilmesi için hitap ettiği duyu kanalları baz alındığında; müzik kulağa ve resim göze hitap ederken, gastronomi hem göze hem de tat alma duyusuna hitap etmektedir (Huisman, 1992).

Dünya üzerinde yiyecek ve içecek unsurları düzenli olarak değişimler geçirmişlerdir. Bir zamanlar ev dışında yiyecek içecek aktiviteleri sadece kervansaraylar ve hanlarda gerçekleştirilirken, bugün ise çeşitli tarz ve ekollerden (fast food, slow food, vejetaryen beslenme, yöresel mutfaklar, uluslararası mutfaklar vb.) etkilenen veya esinlenen yiyecek içecek işletmeleri daha fazla ürün zenginliğiyle yiyecek ve içecek aktivitelerine ev sahipliği yapmaktadır (Denizer, 2005; Görgülü, 2011; Keskin, 2012). Yiyecek ve içecek işletmeleri, günümüzde bulunduğu konuma bakılarak; ürünlerin ve hizmetlerin hazırlanıp sunulmasıyla misafirlerin yiyecek ve içecek ihtiyaçlarını gideren işletmeler olarak tanımlanmaktadır (Baysal ve Küçükaslan, 2009).

Yiyecek-içecek hizmetleri endüstrisinin üretim ve faaliyetlerinde yoğun bir artıştan söz edilmektedir. Artan talep ve tüketim, temelde dışarıda yemek yeme güdüsünden kaynaklanmaktadır (Tayfun ve Tokmak 2007; Özdemir, 2010). Son yıllarda günlük hayatın hızlı bir döngü içerisine girmesi ve tüketim alışkanlıklarında oluşan değişiklikler yiyecek içecek işletmelerinin tercih edilme sıklığını artırarak yeni ve tatmin edici ürün ve hizmetlerin tüketime sunulmasının önü açılmıştır. Bu durum neticesinde farklı anlayışlarla hizmet veren restoranların (moleküler gastronomi, füzyon mutfak vb.) nitelik ve nicelik bakımından gelişimi hızlanmıştır (Hatipoğlu, 2014). Bütün bu gelişmeler neticesinde gastronomi olgusu hızla gelişmiş ve dikkat çekmeye başlamıştır (Zengin, Uyarve Erkol, 2015).

Günümüzde mutfaklarda bilim ve teknoloji kullanımı da önemli ölçüde artmıştır. Mutfaklarda bilimin daha sık kullanılması, temelde fizik ve kimya kurallarının mutfaklarda uygulanması anlamına gelen 'moleküler

gastronomi' hareketini ortaya çıkarmıştır (Vega ve Ubbink, 2008; Cousins, O'Gorman ve Stierand, 2010; Gillespie ve Cousins, 2012). Batı kaynaklı pişirme teknikleri ile doğu kaynaklı pişirme teknikleri ve gıdaların kombinasyonundan oluşan 'füzyon mutfağı' hareketi de yeni arayışların gastronomi içerisindeki bir yansıması olarak değerlendirilmektedir (Gustafsson, 2004; Sandıkçı ve Çelik, 2007). Kullanım ve üretim aşamalarında henüz gelişmemiş olmasına rağmen tasarım aşamasındaki çalışmaları ifade eden 'dijital gastronomi' teriminin de literatüre girdiği görülmektedir. Dijital gastronomi şimdilik gastronomi alanından önemli bir etkiye sahip olmasa da geleceğin mutfak gastronomi anlayışını; yaratıcılık, mesleki, sanatsal ve teknik yönden yeniden şekillendireceği düşünülmektedir (Gustafsson, 2004; Zoran ve Coelho, 2011; Aksoy ve Üner, 2016).

Yiyecek içecek sektörünün teknik ve ekonomik açıdan gelişmesinin doğal bir sonucu olarak bu sektörde nitelikli işgücüne duyulan ihtiyaç da artmıştır. Gerek duyulan istihdamı karşılayabilecek önlisans ve lisans düzeyinde eğitim olanakları ortaya çıkmıştır. Son yıllarda lisans düzeyinde eğitim veren; yiyecek ve içecek işletmeciliği, gastronomi, gastronomi ve mutfak sanatları gibi isimlerle çeşitli fakülte ve yüksekokul bünyelerinde bulunan çok sayıda bölüm açılmıştır (Memiş Kocaman, 2015).

Bu çalışma Türkiye'de ve yurtdışında yiyecek içecek sektörüne yönelik eğitim veren lisans programlarının isim ve fakülte/yüksekokul bakımında benzerliklerini ve farklılıklarını ortaya koymak amacıyla yapılmıştır. Bu doğrultuda yurtiçinde ve yurtdışında bulunan programların isim ve bünyesinde buldukları fakülte / yüksekokul çeşitlilikleri incelenmiştir.

2. Yiyecek ve İçecek Sektörüne Yönelik Eğitim

Yiyecek ve içecek alanında verilen eğitimin amacı; mümkün olan en iyi beslenme ile insanın korunması ve hayattan zevk almasının sağlanmasıdır. İnsan beslenmesine uygun her ürünün hazırlanması ve sunulması, hijyen kuralları ve beslenme ile ilgili sağlık temelli etkenlerin tamamı yiyecek ve içecek eğitiminin kapsamına girmektedir. Dolayısıyla bu alandaki eğitim gıdaların uygun ortamlarda saklanması, doğru metotlarla işlenmesi, estetik ve beslenme kurallarını gözeterek sunulmasını sağlamaya yöneliktir (Gustafsson, 2004; Aslan, 2010; Condasky ve Hegler, 2010; Hegarty, 2011). Yiyecek ve içecek alanında verilen eğitimin amacı doğrultusunda bu alandaki eğitimin bazı bilim dallarından faydalanmak durumunda olduğu anlaşılmaktadır. Öyle ki yiyecek ve içecek alanı daha önceki çalışmalarda fizik, kimya, biyoloji, sosyoloji, hukuk, ekonomi, psikoloji ve beslenme gibi bilim dalları ile yakından ilişkili olarak değerlendirilmiştir (Santich, 2007). Yiyecek içecek üretimin doğal bir gerekliliği olarak gıda güvenliği, hijyen / sanitasyon, gıda teknolojisi, gıda mevzuatı gibi unsurların da önemli yer tutması nedeniyle gıda mühendisliği disiplininin de bu alanda önemli bir yer tuttuğu görülmektedir (Hertzman ve Ackerman, 2010; Hegarty, 2011).

Tarihte bilinen ilk yemek pişirme eğitimi 1248 yılında Fransa'da Chaine Des Rottisseurs topluluğu ile başlamıştır. Fransa kralı IX Louis döneminde kurulan Chaine Des Rottisseurs saray mutfağında profesyonel bir yapılanma adına açılış eğitimi vermekteydi (Chainedes Rotisseurs,

2016). 1895 yılında Paris'te kurulan bu alanda eğitim vermeyi sürdüren Le Cordon Bleu bu alanda en saygın kuruluşlardan bir tanesi olarak öne çıkmaktadır (Le Cordon Bleu, 2016). Günümüzde ise oldukça komplike bir hal almış, değer kazanmış ve yaygın şekilde yiyecek içecek eğitimi pek çok kurum tarafından farklı düzeylerde sürdürülmektedir (Pavesic, 1993; Hegarty, 2005; Hertzman ve Ackerman, 2010).

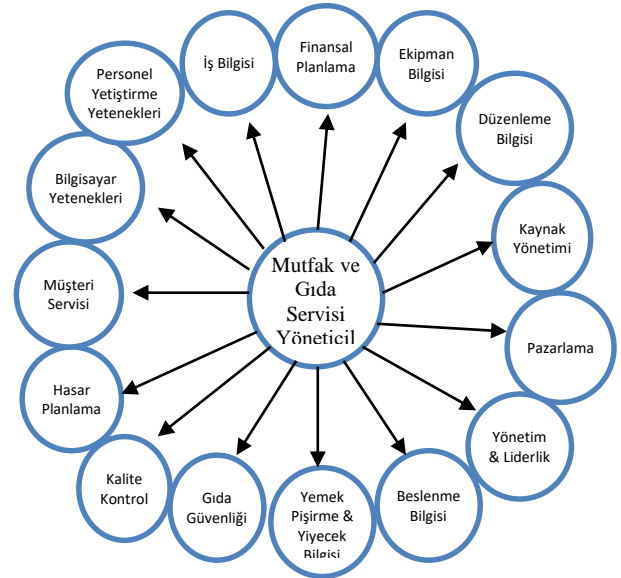
Edelstein'e (2008) göre mutfak ve yiyecek içecek yöneticilerinin uzman olması; iş bilgisi, ekipman planlama, pazarlama, ekonomik planlama, düzenleyici bilgi, kaynak yönetimi, yönetim ve liderlik, beslenme bilgisi, yemek pişirme ve yemek bilgisi, gıda güvenliği, kalite kontrol, hasar planlama, müşteri servisi, bilgisayar yetenekleri, personel yetiştirme yetenekleri olarak sıralanmaktadır. Edelstein (2008) tarafından ortaya koyulan model Şekil 1'de görülmektedir.

Son yıllarda yiyecek içecek alanıyla ilgili eğitimi inceleyen çalışmalar yapılmaktadır. Sevim ve Görkem'in (2015) yaptığı araştırmaya göre, gastronomi, aşçılık, gastronomi ve mutfak sanatları, mutfak sanatları ve yönetimi eğitimi alanların fiziksel yeterliliğe sahip olmayan ve hijyen kurallarına gerekli özenin gösterilmediği ortamlarda eğitim aldıkları belirtilmiştir. Ayrıca bu alanda eğitim almış ve almakta olan kişilerin özellikle çapraz bulaşma ve ısı kontrolü gibi konularda yeterli bilgi düzeylerine sahip olmadığı tespit edilmiştir. Bir başka araştırmada ise yiyecek ve içecek işletmeciliği öğrencilerinin gıda güvenliği bilgisi kontrol grubuna kıyasla önemli düzeyde yüksek bulunmuştur (Memiş Kocaman, 2015). Türkiye'de düzenlenen "1. Gastronomi Eğitimi Arama Konferansı" da bu çalışmalardan birisidir. Konferansta programların genel yapısı üzerinden analizler yapılmıştır. Verilmekte olan eğitimin niteliği, akademisyenlerin mesleki donanımı, yeterli ekipman ve uygulama alanı temini, uygulamalı derslerin yetersizliği ve toplam ders sayıları konusunda tespit ve öneriler sunulmuştur. Genel olarak gastronomi alanında verilen eğitimin eksikleri vurgulanırken; müfredatların uygulamalı ağırlıklı yeniden düzenlenmesi, gerekli akademik personelin sağlanması ve program isimlerinin düzenlenmesi başlıca önerilerdendir (Kozak ve Açıköz, 2015).

Türkiye'de ve yurtdışında yiyecek içecek sektörüne yönelik eğitim veren program amaçlarının program ismi bakımından benzerlik ve farklılıklarının anlaşılması adına farklı isimler taşıyan programların (gastronomi ve mutfak sanatları, yiyecek ve içecek işletmeciliği, gastronomik bilimler, gastronomi) eğitim amaçlarına göz atmak gerekmektedir. Nişantaşı Üniversitesi gastronomi ve mutfak sanatları programı ile ilgili bilgi metninde; yiyecek ve içecek sektöründe istihdam edilecek akademik ve analitik kabiliyetlere sahip mezunlar vermeyi amaçladığı vurgulanmaktadır (Nişantaşı Üniversitesi, 2016). Gaziosmanpaşa Üniversitesi yiyecek ve içecek işletmeciliği bölümü tanıtım metninde programın amacı 'yiyecek içecek sektöründe sorumluluk alabilecek ve kendi işletmesini yönetebilecek işgücü yetiştirmek' olarak belirtilmektedir (Gaziosmanpaşa Üniversitesi, 2016). İtalya'da bulunan Gastronomik Bilimler Üniversitesi gastronomi programı misyonu 'geliştirilmiş mutfak yeteneklerine sahip, gıda güvenliği ve gıda sanatı konusunda bilgili, dünya lezzetlerine hakim şefler yetiştirmek' şeklinde belirtilmiştir

(Universita degli studi di Scienze Gastronomiche, 2017). İspanya'da eğitim veren Valencia Üniversitesi gastronomik bilimler programı misyonu ise 'yüksek ekonomik değere sahip gastronomi alanında yöneticilik, yenilikçilik ve yaratıcılık kabiliyetlerine sahip, gastronomi projeleri hazırlayıp yürütebilecek profesyoneller yetiştirmek' olarak belirlenmiştir (Universitat de Valencia, 2017). Örneklerde de görüldüğü gibi, farklı isimler taşıyan programların tanıtım metinlerinde benzer ifadeler yer almakta ve genel itibarı ile ortak amacın 'yiyecek ve içecek sektörüne donanımlı yöneticiler / şefler yetiştirmek olduğu anlaşılmaktadır.

Şekil 1. Mutfak ve Yiyecek İçecek Servisi Yöneticilerinin Uzman Olması Gereken Alanlar

Kaynak: Edelstein (2008)

3. Yöntem

Bu çalışmada nitel araştırma yöntemlerinden birisi olan tarama yöntemi kullanılmıştır. Yerli ve yabancı üniversitelerin bünyelerinde bulunan gastronomi, gastronomi ve mutfak sanatları, gastronomik bilimler, yiyecek ve içecek işletmeciliği, mutfak sanatları ve yönetimi programları resmi internet siteleri aracılığıyla tespit edilmiştir. Belirlenen programların bünyesinde bulunduğu fakülte / yüksekokula ilişkin bilgiler elde edilmiştir. Bu bilgiler üzerinden, yiyecek ve içecek sektörüne yönelik lisans eğitimi veren programların benzerlik ve farklılıkları değerlendirilmiştir.

Çalışmada cevap verilmeye çalışılan sorular şu şekildedir:

- Türkiye'de ve dünyada bulunan yiyecek içecek sektörüne yönelik eğitim veren lisans programları isimleri bakımından farklılık göstermekte midir?
- Programların bünyesinde bulunduğu fakülte / yüksekokul farklılık göstermekte midir?

Bu soruların cevabına ulaşmak üzere Türkiye'de bulunan programların tespiti için ÖSYM (2017) tarafından yayınlanan Öğrenci Seçme ve Yerleştirme Sistemi (ÖSYS) Yükseköğretim Programları ve Kontenjanları Kılavuzu kayıtları kullanılmıştır. Yurtdışında bulunan programların tespiti için de internet üzerinden tarama yapılmıştır. Yapılan taramada 8 farklı ülkede bulunan 149 üniversitenin internet

siteleri ziyaret edilmiştir. Bunlar içerisinde 6 farklı ülkeden 13 üniversitenin ilgili programlarına ait bilgilere ulaşılmış ve araştırma kapsamına alınmıştır. Elde edilen veriler değerlendirilerek, tablolar halinde sunulmuştur.

4. Bulgular

Türkiye’de yiyecek ve içecek sektörüne yönelik lisans düzeyinde eğitim veren programlar Tablo 1’de gösterilmiştir.

Tablo 1’de görülen programlar ÖSYM tarafından 2017 yılında yayınlanan ÖSYS Yükseköğretim Programları ve

Kontenjanları Kılavuzuna dayalı olarak tespit edilmiştir. Türkiye’de yiyecek ve içecek sektörüne yönelik eğitim verilen lisans programları gastronomi, gastronomi ve mutfak sanatları, yiyecek ve içecek işletmeciliği, mutfak sanatları ve yönetimi isimleri ile çeşitli üniversitelerin bünyesinde yer almaktadır. Bu programların içerisinde buldukları fakülte/yüksekokullar da farklılıklar göstermektedir. İlgili programların; turizm ve otelcilik yüksekokulu, turizm fakültesi, uygulamalı bilimler yüksekokulu, turizm işletmeciliği ve otelcilik yüksekokulu, güzel sanatlar fakültesi, sanat ve tasarım fakültesi bünyesinde bulunabildiği belirlenmiştir (ÖSYM, 2017).

Tablo 1: Türkiye’de Yiyecek ve İçecek Sektörüne Yönelik Lisans Eğitimi Veren Programlar

Sıra No	Üniversite	Fakülte/Yüksekokul	Program İsmi
1	Abant İzzet Baysal Ün.	Turizm İşletmeciliği ve Otelcilik YO.	Gastronomi ve Mutf. Sanatları
2	Adnan Menderes Ün.	Turizm Fakültesi	Yiyecek ve İçecek İşletmeciliği
3	Afyon Kocatepe Ün.	Turizm Fakültesi	Gastronomi ve Mutf. Sanatları
4	Akdeniz Ün.	Turizm Fakültesi	Gastronomi ve Mutf. Sanatları
5	Akdeniz Ün.	Turizm Fakültesi (Manavgat)	Gastronomi ve Mutf. Sanatları
6	Alanya Alaaddin Key. Ün.	Turizm Fakültesi	Gastronomi ve Mutf. Sanatları
7	Alanya Hamdullah Paşa Ün.	Turizm Fakültesi	Gastronomi ve Mutf. Sanatları
8	Altınbaş (İst. Kemerburgaz) Ün.	Uygulamalı Bilimler YO.	Gastronomi
9	Anadolu Ün.	Turizm Fakültesi	Gastronomi ve Mutf. Sanatları
10	Antalya AKEV Ün.	Sanat ve Tasarım Fakültesi	Gastronomi ve Mutf. Sanatları
11	Antalya Bilim Ün.	Turizm Fakültesi	Gastronomi ve Mutf. Sanatları
12	Atatürk Ün.	Turizm Fakültesi	Gastronomi ve Mutf. Sanatları
13	Avrasya Ün.	Uygulamalı Bilimler YO.	Gastronomi ve Mutf. Sanatları
14	Bahçeşehir Ün.	Uygulamalı Bilimler YO.	Gastronomi
15	Balıkesir Ün.	Turizm Fakültesi	Gastronomi ve Mutf. Sanatları
16	Başkent Ün.	Güzel Sanatlar Tasarım ve Mim. Fak.	Gastronomi ve Mutf. Sanatları
17	Beykent Ün.	Uygulamalı Bilimler YO.	Gastronomi ve Mutf. Sanatları
18	Cumhuriyet Ün.	Turizm İşletmeciliği ve Otelcilik YO.	Gastronomi ve Mutf. Sanatları
19	Çanakkale Onsekiz Mart Ün.	Uygulamalı Bilimler YO.	Gastronomi ve Mutf. Sanatları
20	Doğuş Ün.	Sanat ve Tasarım Fakültesi	Gastronomi ve Mutf. Sanatları
21	Dokuz Eylül Ün.	Uygulamalı Bilimler YO.	Gastronomi ve Mutf. Sanatları
22	Gazi Ün.	Turizm Fakültesi	Gastronomi ve Mutf. Sanatları
23	Gaziantep Ün.	Güzel Sanatlar Fakültesi	Gastronomi ve Mutf. Sanatları
24	Gaziosmanpaşa Ün.	Turizm İşletmeciliği ve Otelcilik YO.	Yiyecek ve İçecek İşletmeciliği
25	İstanbul Aydın Ün.	Güzel Sanatlar Fakültesi	Gastronomi ve Mutf. Sanatları
26	İstanbul Ayvansaray Ün.	Uygulamalı Bilimler YO.	Gastronomi ve Mutf. Sanatları
27	İstanbul Bilgi Ün.	Turizm İşletmeciliği ve Otelcilik YO.	Gastronomi ve Mutf. Sanatları
28	İstanbul Gelişim Ün.	Güzel Sanatlar Fakültesi	Gastronomi ve Mutf. Sanatları
29	İstanbul Gelişim Ün.	Uygulamalı Bilimler YO.	Gastronomi
30	İstanbul Medeniyet Ün.	Turizm Fakültesi	Gastronomi ve Mutf. Sanatları
31	İstanbul Medipol Ün.	Güzel Sanatlar Tasarım ve Mim. Fak.	Gastronomi ve Mutf. Sanatları
32	İstanbul Rumeli Ün.	Sanat ve Tasarım Fakültesi	Gastronomi ve Mutf. Sanatları
33	İzmir Ekonomi Ün.	Uygulamalı Bilimler YO.	Mutfak Sanatları ve Yönetimi
34	İzmir Katip Çelebi Ün.	Turizm Fakültesi	Gastronomi ve Mutf. Sanatları
35	Kocaeli Ün.	Turizm İşletmeciliği ve Otelcilik YO.	Gastronomi ve Mutf. Sanatları
36	Maltepe Ün.	Güzel Sanatlar Fakültesi	Gastronomi ve Mutf. Sanatları
37	Mardin Artuklu Ün.	Turizm İşletmeciliği ve Otelcilik YO.	Gastronomi ve Mutf. Sanatları
38	Mehmet Akif Ersoy Ün.	Turizm İşletmeciliği ve Otelcilik YO.	Gastronomi ve Mutf. Sanatları
39	Mersin Ün.	Turizm Fakültesi	Gastronomi ve Mutf. Sanatları
40	Muğla Sıtkı Koçman Ün.	Turizm Fakültesi	Yiyecek ve İçecek İşletmeciliği
41	Necmettin Erbakan Ün.	Turizm Fakültesi	Gastronomi ve Mutf. Sanatları
42	Nevşehir Hacı Bektaş Veli Ün.	Turizm Fakültesi	Gastronomi ve Mutf. Sanatları
43	Nişantaşı Ün.	Sanat ve Tasarım Fakültesi	Gastronomi ve Mutf. Sanatları
44	Okan Ün.	Uygulamalı Bilimler YO.	Gastronomi
45	Özyeğin Ün.	Uygulamalı Bilimler YO.	Gastronomi ve Mutf. Sanatları
46	Pamukkale Ün.	Turizm Fakültesi	Gastronomi ve Mutf. Sanatları
47	Selçuk Ün.	Turizm Fakültesi	Gastronomi ve Mutf. Sanatları
48	Sinop Ün.	Turizm İşletmeciliği ve Otelcilik YO.	Yiyecek ve İçecek İşletmeciliği
49	Yaşar Ün.	Uygulamalı Bilimler YO.	Gastronomi ve Mutf. Sanatları
50	Yeditepe Ün.	Güzel Sanatlar Fakültesi	Gastronomi ve Mutf. Sanatları

Türkiye’de yiyecek ve içecek sektörüne yönelik lisans düzeyinde eğitim veren programların isimlerine göre dağılımı Tablo 2’de gösterilmiştir.

Tablo 2. Türkiye’de Bulunan Programların İsimlerine Göre Dağılımı

Program ismi	N	%
Gastronomi ve Mutfak Sanatları	41	82.0
Yiyecek ve İçecek İşletmeciliği	4	8.0
Gastronomi	4	8.0
Mutfak Sanatları ve Yönetimi	1	2.0
Toplam	50	100.0

Tablo 2’de görüldüğü gibi, Türkiye’de yiyecek içecek sektörüne yönelik eğitim veren programlar arasında en fazla rastlanan ismin Gastronomi ve Mutfak Sanatları olduğu saptanmıştır (%82.0). Programlardan 4’ünün Yiyecek ve İçecek İşletmeciliği (%8.0), 4’ünün Gastronomi (%8.0) ve sadece 1’inin Mutfak Sanatları ve Yönetimi ismini taşıdığı (%2.0) belirlenmiştir.

Tablo 3’te Türkiye’de yiyecek ve içecek sektörüne yönelik eğitim veren programların fakülte / yüksekokullara göre dağılımı görülmektedir. Programların en fazla turizm fakülteleri içerisinde bulunduğu saptanmıştır (%38.0). Diğerlerinin sırasıyla uygulamalı bilimler yüksek okulları (%24.0), turizm işletmeciliği ve otelcilik yüksekokulları (%16.0), güzel sanatlar fakülteleri (%10.0), sanat ve tasarım fakülteleri (%8.0) ile güzel sanatlar tasarım ve mimarlık fakülteleri (%4.0) bünyelerinde buldukları belirlenmiştir.

Tablo 3. Türkiye’de Bulunan Programların Bünyesinde Bulunduğu Fakülte/Yüksekokula Göre Dağılımı

Fakülte/Yüksekokul	N	%
Turizm Fakültesi	19	38.0
Uygulamalı Bilimler Yüksekokulu	12	24.0
Turizm İşletmeciliği ve Otelcilik Yüksekokulu	8	16.0
Güzel Sanatlar Fakültesi	5	10.0
Sanat ve Tasarım Fakültesi	4	8.0
Güzel Sanatlar Tasarım ve Mimarlık Fakültesi	2	4.0
Toplam	50	100.0

Yurtdışından 8 ülkenin üniversiteleri bünyesinde yiyecek ve içecek sektörüne yönelik eğitim veren lisans programları taranmış, bulunan programlar ülkeleri ve bünyesinde buldukları üniversite ile birlikte Tablo 4’te verilmiştir.

Toplamda 8 farklı ülkede bulunan 149 üniversitenin internet siteleri ziyaret edilmiş, 6 farklı ülkeden 13 üniversitenin ilgili programları bünyelerinde buldukları anlaşılmıştır. ABD de bulunan 22 üniversitenin resmi internet siteleri ziyaret edilmiş ve bu üniversitelerden 4 tanesinin araştırmaya konu olan programları bünyesinde buldukları tespit edilmiştir. İngiltere’de bulunan 20 üniversitenin resmi internet siteleri ziyaret edilerek toplam 2 üniversite ilgili programın bulunduğu anlaşılmıştır. İspanya’da bulunan 20 üniversitenin resmi internet sitelerinin taranması sonucunda 3 üniversitenin söz konusu programları bünyelerinde buldukları anlaşılmıştır. İtalya’da bulunan üniversitelerden 20’sinin resmi internet siteleri ziyaret edilmiş ve bunlardan 2’sinde araştırma kapsamındaki programa rastlanmıştır, bunlardan birinin ‘Gastronomik Bilimler Üniversitesi’ ismini taşıyan bir üniversite olduğu tespit edilmiştir. Birçok ülkede bu alanda verilen eğitim için lisans programları bulunurken İtalya’da bir üniversite kurulmuş olması dikkat çekici bulunmuştur.

İsviçre’te bulunan üniversitelerden 14’ünün resmi internet siteleri ziyaret edilmiş ve bunlardan yalnızca birinin ilgili programı bünyesinde bulundurduğu görülmüştür. İsviçre’de 12 farklı üniversitenin resmi internet sitesi ziyaret edilmiş ve bu üniversitelerden sadece bir tanesinde ilgili program tespit edilmiştir. Japonya’da bulunan 21 üniversitenin ve Avustralya’da bulunan 20 üniversitenin resmi internet siteleri ziyaret edilmiş ancak bu üniversiteler bünyesinde ilgili programlara rastlanmamıştır.

Tablo 4. Yurtdışında Yiyecek ve İçecek Sektörüne Yönelik Eğitim Veren Lisans Programları

Ülke	Üniversite	Fakülte/Yüksekokul	Program
ABD	Cornell Üniversitesi	SC Johnson İşletme Enstitüsü	Yiyecek ve İçecek İşletmeciliği
ABD	Drexel Üniversitesi	Gıda ve Ağırlama İşletmeciliği Merkezi	Mutfak Sanatları ve Bilimi
ABD	Johnson&Wales Üniversitesi	Mutfak Sanatları Yüksekokulu	Mutfak Sanatları
ABD	Boston Üniversitesi	Gıda Yüksekokulu	Mutfak Sanatları
İngiltere	Birmingham Üniversitesi	Gıda Yüksekokulu	Mutfak Sanatları
İngiltere	Batı Londra Üniversitesi	Turizm ve Ağırlama Yüksekokulu	Mutfak Sanatları Yönetimi
İspanya	Valencia Üniversitesi	Eczacılık Fakültesi	Gastronomik Bilimler
İspanya	Mondragon Üniversitesi	Gastronomik Bilimler Fakültesi	Gastronomi ve Mutfak Sanatları
İspanya	Ceu Cardinal Herrera Üniversitesi	Gastronomi & Mutfak Sanatları Yüksekokulu	Gastronomi
İtalya	Parma Üniversitesi	Gıda ve İlaç Fakültesi	Gastronomik Bilimler
İtalya	Gastronomik Bilimler Üniversitesi	Pollenzo Aşçılık Yüksekokulu	Gastronomi Bilimleri
İsviçre	Umea Üniversitesi	Restoran ve Mutfak Sanatları Okulu	Mutfak Sanatları
İsviçre	Uluslararası İşletme Enstitüsü	Uluslararası Mutfak Enstitüsü	Uluslararası Mutfak Sanatları

Yurtdışında yiyecek ve içecek sektörüne yönelik lisans düzeyinde eğitim veren programların isimlerine göre dağılımı Tablo 5’de gösterilmiştir.

Tablo 5. Yurtdışında Bulunan Programların İsimlerine Göre Dağılımı

Program ismi	N	%
Mutfak Sanatları	4	30.8
Gastronomik Bilimler	3	23.0
Mutfak Sanatları ve Bilimi	1	7.7
Mutfak Sanatları Yönetimi	1	7.7
Uluslararası Mutfak Sanatları	1	7.7
Gastronomi ve Mutfak Sanatları	1	7.7
Yiyecek ve İçecek İşletmeciliği	1	7.7
Gastronomi	1	7.7
Toplam	13	100.0

Tablo 5’de görüldüğü gibi, yurtdışında yiyecek içecek sektörüne yönelik eğitim veren programlar arasında en fazla

rastlanan ismin Mutfak Sanatları olduğu saptanmıştır (%30.8). Programlardan 4'ünün de "mutfak sanatları" ismini; mutfak sanatları ve bilimi, mutfak sanatları yönetimi, uluslararası mutfak sanatları, gastronomi ve mutfak sanatları şeklinde kullandıkları tespit edilmiştir. Gastronomik Bilimler ismi (1 tanesi gastronomi bilimleri) (%23.0) tekrar eden program ismi bakımından 2. sırada yer almıştır. Birer program da yiyecek ve içecek işletmeciliği ile gastronomi ismiyle belirlenmiştir.

5. Sonuç ve Öneriler

Bu çalışmada, Türkiye'de ve yurt dışında yiyecek içecek sektörüne yönelik lisans eğitimi veren programların isimleri ve bünyesinde buldukları fakülte / yüksekokullar bakımından farklılıkların ortaya çıkarılarak, bu durumun değerlendirilmesi amaçlanmaktadır

Türkiye'de bulunan programların bünyesinde bulunduğu fakülte / yüksekokul bakımından farklılıkların olduğu görülmüştür. Toplamda 50 programdan 19'unun (%38.0) turizm fakülteleri, 12'sinin (%24.0) uygulamalı bilimler yüksek okulları, 8'inin (%16.0) turizm işletmeciliği ve otelcilik yüksekokulları, 5'inin (%10.0) güzel sanatlar fakülteleri, 4'ünün (%8.0) sanat tasarım fakülteleri, 2'sinin (%4.0) de güzel sanatlar tasarım ve mimarlık fakülteleri bünyesinde buldukları belirlenmiştir. Yine Türkiye'de bulunan programların isimleri bakımından da bir çeşitliliğin olduğu anlaşılmıştır. Programlar arasında en fazla rastlanan ismin gastronomi ve mutfak sanatları olduğu, 41 (%82.0) programın bu ismi taşıdığı anlaşılmıştır. Diğer programların yiyecek ve içecek işletmeciliği, gastronomi ile mutfak sanatları ve yönetimi isimlerini taşıdığı görülmektedir.

Yurtdışında bulunan programlarda ise "gastronomi" ve "mutfak sanatları" ifadelerinin sıklıkla birbirinden ayrı değerlendirildiği görülürken, en sık rastlanan program isminin "mutfak sanatları" olduğu anlaşılmaktadır. Mutfak sanatları programları 13 program arasında 4 kez gözlemlenirken gastronomik bilimler ismi taşıyan 3 programın olduğu tespit edilmiştir. Programlardan 4'ünün de "mutfak sanatları" ismini; mutfak sanatları ve bilimi, mutfak sanatları yönetimi, uluslararası mutfak sanatları, gastronomi ve mutfak sanatları şeklinde kullandıkları tespit edilmiştir. Bu noktada; yurtdışında bulunan üniversiteler genel olarak gastronomi ile mutfak sanatları olgularını ayrı ayrı değerlendirmektedir. Türkiye'de ise bu iki olgunun bir araya getirilerek tek bir program oluşturulduğu görülmektedir. Ancak bu durumun Türkiye ile birlikte İspanya'da da bir örneğinin bulunduğu anlaşılmaktadır. İspanya'da bulunan Mondragon Üniversitesi Gastronomik Bilimler Fakültesi bünyesinde yer alan gastronomi ve mutfak sanatları programı Türkiye'de olduğu gibi gastronomi ile mutfak sanatları olgularını bir araya getirmiştir. Gastronomik bilimler isimli programların sayısının 3 olduğu tespit edilirken, İtalya'da bu ismi taşıyan bir de üniversitenin bulunduğu görülmüştür. Diğer program isimlerinin ise; yiyecek ve içecek işletmeciliği, mutfak sanatları ve bilimi, mutfak sanatları yönetimi, gastronomi, uluslararası mutfak sanatları şeklinde olduğu tespit edilmiştir. Yurtdışında bulunan programların içerisinde buldukları fakülte ve yüksekokullara bakıldığında iki istisna dışında her birinin farklı bir fakülte / yüksekokul bünyesinde bulunduğu anlaşılmıştır. ABD'de Boston Üniversitesi bünyesinde bulunan mutfak sanatları programı ile İngiltere'de

Birmingham Üniversitesi bünyesinde bulunan mutfak sanatları programları gıda yüksekokulu içerisinde yer almaktadır. Diğer tüm programlar; işletme enstitüsü, gastronomik bilimler fakültesi, açılış yüksekokulu, tarım, gastronomi & mutfak sanatları yüksekokulu, turizm ve ağırlama yüksekokulu, restoran ve mutfak sanatları okulu, uluslararası mutfak enstitüsü, mutfak sanatları yüksekokulu, gıda ve ağırlama işletmeciliği merkezi, gıda ve ilaç fakültesi, eczacılık fakültesi bünyelerinde yer almaktadırlar.

Çalışmada elde edilen bulgular neticesinde yiyecek içecek sektörüne yönelik lisans eğitimi veren programlar için;

- Türkiye'de ve dünyada taşıdıkları isimler bakımından belirgin bir çeşitliliğin bulunduğu,
- Programların bünyesinde buldukları fakülte ve yüksekokul farklılığının varlığı,
- Türkiye'de bulunan program isimlerinde yaygın olarak gastronomi ile mutfak sanatları olgularını bir arada kullanılırken, yurtdışında her iki olgunun da ayrı ele alındığı sonucuna ulaşılmıştır.

Yurtdışında bulunan programlarda öğrencilerin iş hayatına adaptasyonunu sağlamak adına müfredat dâhilinde "iş yerleştirme" çalışmasına yer verdikleri görülürken, Türkiye'de de "staj" kapsamında öğrencilerin sektörle ve iş hayatıyla tanışması sağlanmaktadır. Programdaki bazı uygulamalı derslerin iş yeri uygulaması şeklinde yürütülmesi öğrencilerin iş hayatına adaptasyonuna katkı sağlayabilir. Ayrıca sektör-üniversite işbirliği anlaşmalarının sağlanmasıyla mezun durumunda bulunan öğrencilerin istihdamı artırılabilir.

Yapılacak yeni araştırmalarda program isimleri ve programları bünyesinde bulduran fakülte / yüksekokul farklılıklarının nedenleri ve etkilerinin araştırılması yol gösterici olabilir. Bu bakımdan ilgili programların müfredatları, ders saatleri, ders içerikleri de kıyaslanarak daha kapsamlı sonuçlar ortaya çıkarılabilir.

Kaynakça

- Aksoy, M., & Üner, E. H. (2016). Rafine Mutfağın Doğuşu ve Rafine Mutfağı Şekillendiren Yenilikçi Mutfak Akımlarının Yiyecek İçecek İşletmelerine Etkileri. *Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 3(6), 1-17.
- Altınel, H. (2009). *Gastronomide Menü Yönetimi*. Yüksek Lisans Tezi. İstanbul: İstanbul Üniversitesi.
- Aslan, H. (2010). *Gastronomi Turizminin Turizm Eğitimi Programlarındaki Yeri ve Önemi-Bir Uygulama*. Yüksek Lisans Tezi. Konya: Selçuk Üniversitesi.
- Baysal, A., & Küçükbaşlan, N. (2009). *Beslenme İlkeleri ve Menü Planlama*. Bursa: Ekin Yayın Dağıtım.
- Beşirli, H. (2010). Yemek, Kültür ve Kimlik. *Milli Folklor*, 22(87), 159-169.
- Chaine des Rotisseurs (2016). (Erişim: 10.06.2016), http://www.chainedesrotisseurs.com/base_newmenu.php?code=12
- Condasky, M. D., & Hegler, M. (2010). How Culinary Nutrition Can Save the Health of a Nation. *Journal of Extension*, 48(2), 1-6.

- Cousins, J., O'Gorman, K., & Stierand, M. (2010). Molecular Gastronomy: Cuisine Innovation or Modern Day Alchemy?, *International Journal of Contemporary Hospitality Management*, 22(3), 399-415.
- Denizer, D. (2005). *Yiyecek İçecek Yönetimi*. Ankara: Detay Yayıncılık.
- Dördüncü, G. (2015). Yiyecek, İçecek Kültürü: Geçmiş ve Gelecek Perspektifinde Turizm ve Kimlik Olgusu. İçinde: 2. *Uluslararası Turizm ve Yönetim Araştırmaları Kongresi*. Kuşadası/Aydın.
- Edelstein, S. F. (2008). *Managing Food and Nutrition Services*. Sudbury, Massachusetts: Jones And Bartlett Publishers.
- Flandrin, J. L., & Montanari, M. (2013). *Food: A Culinary History*. New York: Columbia University Press.
- Gaziosmanpaşa Üniversitesi (2016). *Zile DİNçerler Turizm İşletmeciliği ve Otelcilik Yüksekokulu Yiyecek ve İçecek İşletmeciliği Bölümü Tanıtım*. (Erişim: 09.06.2016), <http://zturizm.gop.edu.tr/bolumDefault.aspx?dilId=1&birimlerId=21&bolumlerId=150&menuKod=unitetanitimi>
- Gillespie, C., & Cousins, J. (2012). *European Gastronomy into the 21st Century*. New York: Routledge.
- Görgülü, M. (2011). *Yiyecek İçecek Sektöründe Fast Food Uygulamaları ve Franchising Sisteminin Değerlendirilmesi*. Yüksek Lisans Tezi. İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi.
- Gustafsson, I. B. (2004). Culinary Arts and Meal Science—A New Scientific Research Discipline. *Food Service Technology*, 4(1), 9-20.
- Harrington, R. J. (2005). Defining Gastronomic Identity: The Impact of Environment and Culture an Prevailing Components, Texture and Flavors in Wine and Food. *Journal of Culinary Science & Technology*, 4(2-3), 129-152.
- Hatipoğlu, A. (2008). *Türk Mutfağının Dünya Mutfağındaki Yeri*. (Erişim: 22.05.2016), <http://foodinlife.com.tr/makale/122>
- Hatipoğlu, A. (2014). *Osmanlı Saray Mutfağı'nın Gastronomi Turizmi Çerçevesinde İncelenmesi*. Doktora Tezi. Sakarya: Sakarya Üniversitesi.
- Hegarty, J. A. (2005). Developing "Subject Fields" in Culinary Arts, Science, and Gastronomy. *Journal of Culinary Science & Technology*, 4(1), 5-13.
- Hegarty, J. A. (2011). Achieving Excellence by Means of Critical Reflection and Cultural İmagination in Culinary Arts and Gastronomy Education. *Journal of Culinary Science & Technology*, 9(2), 55-65.
- Hertzman, J., & Ackerman, R. (2010). Evaluating Quality in Associate Degree Culinary Arts Programs. *Quality Assurance in Education*, 18(3), 209-226.
- Huisman, D. (1992). *Eстетik*. Cem Muhtaroglu (Çev.) İstanbul: İletişim Yayınları.
- Keskin, E. B. (2012). Sürdürülebilir Kent Kavramına Farklı Bir Bakış: Yavaş Şehirler (Cittaslow). *Paradoks Ekonomi, Sosyoloji ve Politika Dergisi*, 8(1), 81-89.
- Kozak, N., & Açıköz, Z. (2015). *7. Akademik Turizm Eğitimi Arama Konferansı "Gastronomi Eğitimi Arama Konferansı" Sonuç Raporu*. İstanbul: Aktif Matbaa.
- Kurnaz, A. (2011). *Yiyecek İçecek İşletmelerinde Hizmet Kalitesinin Ölçümü: Marmaris Örneği*. Yüksek Lisans Tezi. Muğla: Muğla Üniversitesi.
- Le Cordon Bleu (2016). *Our story*. (Erişim: 10.06.2016), <https://www.cordonbleu.edu/home/en>
- Memiş Kocaman, E. (2015). Yiyecek ve İçecek İşletmeciliği Eğitiminin Öğrencilerin Gıda Güvenliği Bilgi Düzeyine Etkisi. *Kastamonu Eğitim Dergisi*, 23(1), 269-280
- Nişantaşı Üniversitesi. (2016). *Bölüm Hakkında*. (Erişim: 09.06.2016), <http://stf.nisantasi.edu.tr/Bolumler/gastronomi-ve-mutfak-sanatlari.html>
- ÖSYM (2017). *2017 Öğrenci Seçme ve Yerleştirme Sistemi (ÖSYS) Yükseköğretim Programları ve Kontenjanları Kılavuzu*. (Erişim: 04.11.2017), <http://dokuman.osym.gov.tr/pdfdokuman/2017/OSYS/LYS/KONTENJANKILAVUZ18072017.pdf>
- Özdemir, B. (2010). Dışarıda Yemek Yeme Olgusu: Kuramsal Bir Model Önerisi. *Anatolia: Turizm Araştırmaları Dergisi*, 21(2), 218-232.
- Pavesic, D. V. (1993). Hospitality Education 2005: Curricular and Programmatic Trends. *Hospitality Research Journal*, 17(1), 285-294.
- Pitte, J. R. (2002). *French Gastronomy: The History and Geography of a Passion*. New York: Columbia University Press.
- Sandıkçı, M., & Çelik, S. (2007). Füzyon Mutfak Uygulamaları ve Müşteri Memnuniyeti Açısından Önemi. İçinde: *I. Ulusal Gastronomi Sempozyumu ve Sanatsal Etkinlikler* (ss. 41-54). Antalya: Akdeniz Üniversitesi Alanya İşletme Fakültesi.
- Santich, B. (2004). The Study of Gastronomy and Its Relevance to Hospitality Education and Training. *International Journal of Hospitality Management*, 23(1), 15-24.
- Santich, B. (2007). The Study of Gastronomy: A Catalyst Cultural Understanding. *The International Journal of the Humanities*, 5(6), 53-58.
- Sevim, B., & Görkem, O. (2015). Gastronomi ve Aşçılık Programlarında Gıda Güvenliği Donanım Altyapısının Değerlendirilmesi. *Uluslararası Alanya İşletme Fakültesi Dergisi*, 7(1), 59-67.
- Tayfun, A., & Tokmak, C. (2007). Tüketicilerin Türk Usulü Fastfood Tercih Etme Sebepleri Üzerine Bir Araştırma. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 22(22), 169-183.
- TDK (Türk Dil Kurumu). (2017). *Büyük Türkçe Sözlük*. (Erişim Tarihi: 17.10.2017), http://tdk.gov.tr/index.php?option=com_bts&view=bts
- Universita degli studi di Scienze Gastronomiche (2017). *Three Year Undergraduate Degree*. (Erişim Tarihi: 07.07.2017), <https://www.unisg.it/en/programs-admissions/three-year-undergraduate-degree/>

- Universitat de Valencia (2017). *Degree in Gastronomic Sciences*. (Erişim Tarihi: 08.07.2017), <https://www.uv.es/uvweb/pharmacy/en/undergraduate-degree-studies/degree-programmes-offered/degrees/degree-gastronomic-sciences-1285852134509/Titulacio.html?id=1285937583385&plantilla=Farmacia/Page/TPGDetaill>
- Vega, C., & Ubbink, J. (2008). Molecular Gastronomy: A Food Fad or Science Supporting Innovative Cuisine?, *Trends in Food Science & Technology*, 19(7), 372-382.
- Zengin, B., Uyar, H., & Erkol, G. (2015). Gastronomi Turizmi Üzerine Kavramsal Bir İnceleme. İçinde: *Ulusal Turizm Kongresi* (ss. 511-524). Ankara: Gazi Üniversitesi.
- Zoran, A., & Coelho, M. (2011). Cornucopia: The Concept of Digital Gastronomy. *Leonardo*,44(5), 425-431.

Araştırma Makalesi • Research Article

Sigara Bağımlılığıyla Mücadelede Kamu Spotlarının Kullanımı: Sigarayı Bırak Hayatı Bırakma Kamu Spotlarının Göstergibilimsel Çözümlemesi

The Use of Public Spots with a Cigarette Depression: The Indicative Solutions of Public Spots Leaving Life from Smoking

Nural İmik Tanyıldızı ^a, Hacı Mehmet Acar ^{b,*}

^a Doç. Dr., Fırat Üniversitesi, İletişim fakültesi, Halkla İlişkiler ve Tanıtım Bölümü, Elazığ/Türkiye
ORCID: 0000-0002-9177-759X.

^b Öğr. Gör., Mersin Üniversitesi, Sosyal Bilimler MYO, Mersin/Türkiye
ORCID: 0000-0001-8426-4051

MAKALE BİLGİSİ

Makale Geçmişi:

Başvuru tarihi: 16 Ağustos 2018

Düzeltilme tarihi: 05 Eylül 2018

Kabul tarihi: 30 Ekim 2018

Anahtar Kelimeler:

Sigara

Bağımlılık

Kamu Spotu

ÖZ

Sigara bağımlılığı çağımızın en önemli sağlık sorunlarından biridir. Sigara bağımlılığını azaltmak için kullanılan en etkili yollardan biri de medyadır. Özellikle televizyon ve radyolarda yer alan sigarayı bırakmaya yönelik kamu spotları, halkı bilgilendirmek ve sigara kullanımını azaltmak için kullanılmaktadır. Araştırmanın amacı sigaraya yönelik oluşturulan kamu spotlarının hedef kitleye mesajları nasıl aktardığını gösteren ve gösterilen ilişkisi içerisinde ortaya koyabilmektir. Araştırmada Sağlık Bakanlığının yapmış olduğu “Sigarayı Bırak Hayatı Bırakma” kamu spotları göstergibilimsel çözümleme yöntemi ile incelenerek, hedef kitleye mesaj aktarımının göstergeler üzerinden ne şekilde yapıldığı ortaya konulmaya çalışılmıştır. Araştırmada sonuç olarak incelenen üç kamu spotunda da hedef kitleyi sigara ve zararlarına karşı uyarıcı, aynı zamanda eğitici mesajların olduğu, sigaraya ve zararlarına karşı farkındalık yaratma noktasında kullanılan görsel göstergelerin düz anlamlarının yanı sıra yan anlamlarıyla da mesajı verebildiği, sigaranın kendisi gösterilmeden tamamen göstergeler üzerinden sigaraya işaret edildiği görülmüştür.

ARTICLE INFO

Article history:

Received 16 August 2018

Received in revised form 05 September 2018

Accepted 30 October 2018

Keywords:

Smoking

Addiction

Public Spot

ABSTRACT

Smoking addiction is one of the most important health problems of our time. One of the most effective ways to reduce cigarette addiction is mediating. Public spots for smoking cessation, especially on television and radio, are used to inform the public and to reduce smoking. The aim of the research is to show how the public spots directed to the cigarette transmit the message to the target group and show it in the relationship shown. In the research, the public spots of "Stop Smoking", which the Ministry of Health has made, were analyzed by the semiotic analysis method and it was tried to show how the message transmission to the target group was done through the indicators. As a result of the research, it was seen to be the three public spots in the study also warn the target group against smoking and its harmful effects, and also have instructive messages, visual indications used in the point of raising awareness against smoking and harm, as well as giving meaning to their meaning with their semantic meanings.

1. Giriş

İnsanlara sağlık davranışlarını kazandırmakta en önemli rolü sağlık iletişimi oynamaktadır. Çünkü iletişim ile insan davranışının temeli olan güdülenme ve tutum değiştirme hızlanmaktadır. Kısacası iletişim ile birey olumlu bir sağlık davranışını kazanmak için ikna edilebilmektedir (Tabak, 2006:66). Sağlık iletişimi, insanlara sağlıkla ilgili konularda yardım etmekte ve daha iyi hayat şartları oluşturmak için

onları bilgilendirmekte ve ikna etmektedir (Duffy ve Thorson, 2009: 93). Sağlık iletişimi toplum içinde bireylerin sağlığından ve yaşam kalitelerinin iyileştirilmesinden, ulusal ve evrensel sağlık programlarının hazırlanmasına, sağlık programlarının düzenlenmesine kadar oldukça kapsamlı ilgi alanlarını içermektedir (Becerikli, 2012: 164).

Günümüzde insanlar sağlığı geliştirmeye ve korumaya yönelik kampanyalar sayesinde sağlıkla ilgili konularda daha

* Sorumlu yazar/Corresponding author.
e-posta: nimik@firat.edu.tr

fazla bilgi sahibi olmakta ve sağlıklı yaşamak için neler yapılması gerektiğini öğrenebilmektedir (Okay, 2014: 212). Sağlık kampanyaları, direkt ya da dolaylı yollarla toplumda davranış değişikliği için çalışmaktadır. Birçok kampanyanın hedefi, bireysel düzeyde karar verme sürecini etkilemektir (Wakefield vd., 2010' dan aktaran: Avcı ve Avşar, 2014: 185). Bu kampanyalar dahilinde bazen kamu spotlarından da yararlanılmaktadır. Kamu spotları kâr amacı gütmeyen kuruluşlar için eğitim, sağlık, çevre, insan hakları, kadın hakları gibi önemli konularda, düşünmeye sevk eden, farkındalık oluşturan, bazı düşünce ve davranışların değiştirilebilir olduğunu hissettirmede önemli roller oynamaktadır. Türkiye'de kamu spotu kavramı yerine zaman zaman "kamu yararı spotu", "sosyal reklam" "kamu eğitim kampanyası", "sosyal pazarlama" gibi kavramlar da kullanılmıştır (Aytekin, 2016: 250-251).

Yapılan literatür çalışmasında sigara bağımlılığı ile mücadeleyle yönelik birçok çalışmaya rastlanmıştır. Konuyla ilgili Türkiye'de Şeker ve Tiryaki'nin yazdığı sigarayla ilgili kamu spotlarında moral panik etkisini ele alan bir makaleye ulaşılmıştır. Makalede hem spotlarda yer alan bireylere ait söylemin hem de dış ses ve göstergelerde yer alan söylemin moral panik için kullanıldığı ve bu şekilde gerçekçiliği artırılarak, izleyenlerin kendisine ait bir ögeyi spotlarda yakalamasının kolaylaştırıldığı ortaya konulmuştur (Şeker ve Tiryaki, 2013:240). Yurt dışında ise kitle iletişim araçları ve sigaraya yönelik yapılan çalışmaların çoğunun gençler üzerinde odaklandığı tespit edilmiştir (McCool vd, 2001; Brown ve Witherspoon, 2002; Primack vd, 2006; Dietz vd, 2013; Chauhan ve Sharma, 2017; Park vd, 2017) . Bu çalışma da ise sigara bağımlılığı ile mücadelede "Sigarayı Bırak Hayatı Bırakma" kamu spotlarının kullanımı, kamu spotlarının göstergebilimsel çözümleri ile açıklanmak istenmiştir. Sigarayı bıraktırmaya ve sigara konusunda toplumu bilinçlendirmeye yönelik hazırlanmış olan kamu spotlarında hedef kitleye mesajların göstergeler yoluyla nasıl verildiği ortaya konulmaya çalışılmıştır.

2. Sağlık İletişimi

Sağlıkla ilgili konularda iletişim araçları topluma olumlu ya da olumsuz etkide bulunabilmektedir. Örneğin popüler kültürün de etkisiyle filmlerde sigara kullanımının yaygın olması sigara kullanımını artırmakta (McCool vd., 2001: 1577) ama aynı zamanda yine kitle iletişim araçlarının etkisi ile sigaranın zararları topluma aktarılmaktadır.

Sağlık iletişimi 70'li yıllardan itibaren öncelikle Kuzey Amerika iletişim bilimlerinde gelişmeye ve yaygınlaşmaya başlamıştır. Ülkemizde ise konu son yıllarda gelişme göstermiştir. Sağlık iletişimi sağlık konusu ile ilgili kişilerin, grupların, ilgili hedef gruplarına yönelik gerçekleştirmiş olduğu iletişim şekline denilmektedir (Okay, 2014: 10-11). Sağlık iletişimi bir sağlık sorununa veya çözümüne ilgiyi artırabilmekte, sağlık hizmetleri için talep olduğunu ortaya koyabilmekte, hedef kitlenin sağlıkla ilgili olumsuz davranışlarını değiştirmede etkili olabilmekte ya da bu konuda yapılan enformasyonu tamamlamakta veya artırmaktadır (Çınarlı, 2008: 48). Sağlık iletişiminin günümüzdeki amaçlarını sağlığın geliştirilmesi çabalarına uygun olarak bilgilendirme, enformasyon alışverişi yapma, hedef kitleleri motive etme, tutumları, davranışları değiştirme, anlamları ya da enformasyonu paylaşma ve bireyleri ya da toplulukları etkileme, politikalar oluşturma ve

ayrıca da sosyal değişimi destekleme ve sürdürme olarak sıralamak mümkündür (Schiavo, 2007: 7; Çınarlı, 2016: 211-212).

Sağlık iletişiminin genişleyen kapsamı; hiç şüphesiz ki sağlığın anlamlandırılmasını ve dolayısıyla da hastalık, rahatsızlık kavramlarının tanımlanmasını daha karmaşık hale getirmiştir. Sağlık tıp bileştirilmiş ve bireyselleştirilmiştir. Böylece dikkatler medyanın da etkisi ile hastalığa neden olan sosyal, ekonomik ve siyasi etmenlerden uzağa çekilmektedir. Örneğin tütün ve tütün mamullerinin tüketilmesine yönelik sağlık iletişimi kampanyalarında sigaradan kaynaklanan hastalıklara yer verilerek bireyden bu zararlı alışkanlığını bırakması istenirken, sigara üreticilerinin sorumlulukları üzerinde genellikle durulmamaktadır (Çınarlı, 2016: 213). Bunların yanında, hastalığa neden olan sosyal, ekonomik vs. etmenler üzerinde de durulmasında fayda vardır.

Sağlık alanında yapılan iletişim çalışmaları çok farklı şekillerde gerçekleşmektedir. Hekim ile hasta arasındaki yüz yüze iletişimden broşüre, televizyondan internete kadar uzamaktadır. Fakat sağlık alanında çok sayıda insana ulaşmanın en etkili yolu kitle iletişim araçlarını kullanmaktır (Okay, 2014: 47-65). Toplumunu özellikle de gençleri sağlık konusunda bilgilendirmek için iletişim teknolojilerinden, dijital medyadan yararlanılabilir (Park vd., 2017: 203). Kitle iletişim araçlarının öncelikli görevi toplumu bilgilendirmektir. Bilgilendirmenin içerisine halkı eğitmek de girmektedir. Bu araçların bir diğer işlevi ise kamuoyu oluşturmaktır (Tengilimoğlu, 2001: 103). Sağlık iletişiminde ise kitle iletişiminin rolünü; kamunun farkındalığını artırmak, bir fikir ortamı yaratmak, tutumları biraz olsun değiştirmek ve davranış değişikliği yaratmak olarak sıralamak mümkündür (Naidoo ve Wills'den aktaran: Çınarlı, 2008: 95-96). Medyadan sağlık bilgisi öğrenilmesi iki şekilde olmaktadır. Bunların ilki aktif olarak kişilerin sağlık bilgisi araştırması şeklindeyken, ikincisi ise pasif olarak sağlık kampanyaları şeklinde gerçekleşmektedir (Avcı ve Avşar, 2014: 183).

3. Sağlık İletişimi Çalışmalarında Kamu Spotlarının Kullanımı

Kitle iletişim araçlarından televizyon, sağlık konusunda bazen olumsuz sağlık mesajlarına yer veresede en önemli enformasyon kaynaklarından biridir. Televizyonda haber, belgesel, darama, reklam gibi birçok program sağlıkla ilgili konulara yer vermektedir (Çınarlı, 2008: 100-101). Bu programlardan biri de kamu spotlarıdır. Kamu spotları kamu kurum ve kuruluşları ile dernek ve vakıf gibi sivil toplum kuruluşlarınca hazırlanan veya hazırlatılan ve Üst Kurul tarafından yayınlanmasında kamu yararı olduğuna karar verilen bilgilendirici ve eğitici nitelikteki film ve sesler ile alt bantları ifade etmektedir (RTÜK, Kamu Spotları Yönergesi, Madde 3 /b, 2012).

Sosyal öğrenme kuramı son yıllarda sağlık iletişimi çalışmalarında yoğun bir şekilde kullanılmaktadır. Bu öğrenmenin temel düşüncesi bireylerin belli bir davranışta bulunan model bireyleri gözleyerek öğrenmesidir. Model günlük hayatta olabildiği gibi kitle iletişim araçları tarafından da tanımlanıp sunulabilmektedir. Burada pozitif ve negatif modeller vardır. Pozitif modeller izleyici için çekici olmalıdır (Tabak, 2006: 121). Bu noktada sağlık

alanındaki kamu spotları da izleyicilere sağlıkla ilgili belli konulardaki modelleri tanımlayarak sunmaktadır.

Bir tutum yaratma, değiştirme veya pekiştirmeye yönelik kamu spotlarının hazırlanma aşamasında dikkat edilmesi gereken en önemli noktalar: birden fazla iddiadan çok tek bir iddianın verilmesi, verilen mesajın akılda kalıcılığını pekiştirecek ve beklenen iknayı sağlayacak orijinal, yenilikçi ve beklenmedik bir fikre sahip olması, izleyici ile arasında bir bağ kurması ve güçlü bir prodüksiyon kalitesine sahip olması şeklinde sıralanabilir (Bıcal ve Yılmaz, 2012: 51). Ayrıca son yıllarda sağlık enformasyonunu içeren kampanyalarda bireyleri sağlığa zararlı davranışlarından vazgeçirmek ve davranışı değiştirmeye yönelik motivasyon oluşturmak için hazırlanan materyallerde korku öğesinin kullanımı yaygın bir şekildedir. Bunun nedeni ise bir fikrin benimsenmesi ya da değiştirilmesini sağlayabilmektir (Çobaner, 2013: 212). Fakat korku motifleri kullanılırken, yaratılacak endişeyi azaltacak mekanizmaların da eşlik etmesi sağlanmalıdır (Tabak, 2006: 120). Bu nedenle sağlıkla ilgili konularda toplumu etkilemek, bilgilendirmek vs. gibi görevleri olan kamu spotlarındaki mesajların hedef kitleye nasıl aktarıldığı, kullanılan motifler ve gösteren-gösterilen ilişkisi kamu spotunun amacına ulaşmasında önem kazanmaktadır.

4. Sigarayı Bırak Hayatı Bırakma Kamu Spotunun Göstergebilimsel Çözümlemesi

4.1. Araştırmanın Amacı ve Önemi

Araştırmanın amacı çağımızın en önemli sağlık sorunlarından biri olan sigara bağımlılığının azaltılması ve kamunun bilgilendirilmesi için sigaraya yönelik oluşturulan kamu spotlarının hedef kitleye mesajları nasıl aktardığını gösteren ve gösterilen ilişkisi içerisinde ortaya koyabilmektir. Araştırma yapılan tespitler neticesinde sigaraya yönelik olarak hazırlanan medya mesajlarının özellikle kamu spotlarının verdiği mesajlarda nelere dikkat edilmesi gerektiğini ortaya koyması ve gelecekte yapılacak çalışmalarda bunların dikkate alınmasını sağlaması açısından önemlidir.

4.2. Araştırmanın Hipotezi

Araştırmanın temel hipotezi Sağlık Bakanlığı'nın yapmış olduğu Sigarayı "Bırak Hayatı Bırakama" kampanyası kapsamında oluşturulan kamu spotlarında negatif ve pozitif mesajların birlikte verildiğidir. Yine, önemli ve etkili görsel iletişim çalışmalarından biri olan kamu spotlarının, bağımlılıkla mücadele kapsamında insanlar üzerinde olumlu etkileri olduğu ve sağlığa zararlı davranışlarından vazgeçirebildiği veya davranışı değiştirmeye yönelik motivasyon oluşturduğu varsayılmaktadır. Ayrıca, sigaraya ve zararlarına karşı farkındalık yaratma noktasında kullanılan görsel göstergelerin düzenlamalarının yanı sıra yananlarıyla da mesajı verebildiği ve çözümleme yapılan üç filmde de sigaranın kendisi gösterilmeden tamamen göstergeler üzerinden sigaraya işaret edildiği yan hipotezinden hareket edilmiştir.

4.3. Araştırmanın Örneklemi ve Yöntemi

Araştırmada yer alan T.C. Sağlık Bakanlığı tarafından hazırlanan "Sigarayı Bırak Hayatı Bırakma" kamu spotlarında yer alan göstergelerin çözümlemesi, düzenlam ve yananlarında ortaya çıkan mesajları okumak için göstergebilimsel çözümleme yöntemi kullanılmıştır. Göstergebilim insanların, kendilerini ilgilendiren her konuya göstergeler aracılığıyla yaklaştığını varsayar ve bu olguyu inceler (Erkman-Akerson, 2005: 14). Göstergebilim film, tiyatro, mimarlık, iletişim gibi birçok alana uygulanmış ve ilginç sonuçlara ulaşılmıştır. Bazı göstergebilimcilere göre her şey bu yöntemle çözümlenebilmektedir. Göstergebilimin temel özelliği; dilbilimi bir model olarak alıp, dilbilimsel kavramları yalnızca dille değil, diğer görgünlere uygulamaktır (Berger, 1982: 13-14). Göstergebilimin temel ilgi alanının merkezinde gösterge yer alır. Gösterge, bir gösteren ile bir gösterilenden kuruludur (Barthes, 1993: 40).

Birçok kaynağa göre göstergebilimin temelleri 20. yy'ın başlarında Amerikalı filozof C. Sanders Peirce ile İsviçreli dilbilimci Ferdinand de Saussure tarafından neredeyse aynı zamanda birbirinden habersiz bir şekilde atılmıştır. Peirce (1982: 339), göstergeyi bir şeyin yerini tutan, o şeyi üreten ya da niteleyen bir düşünce olarak ifade etmiştir. Ferdinand de Saussure ise öncelikle dil olgusunun ne olduğunu tanımlamakla işe başlamış ve doğal dil dizgelerini inceleyen dilbilimi, daha geniş bir bilim dalı olan göstergebilimin içinde değerlendirmiştir.

Film, afiş, billboard vb. gibi görsel göstergebilim alanında yapılan çalışmalarda Roland Barthes'in yaklaşımlarından da söz etmek gerekir. Barthes, anlamlandırmanın 'düzenlam ve yananlam' olarak iki boyutundan bahsederek Saussure'un göstergebilim tanımını geliştirmiştir. Düzenlam, gösterenin kendisi iken, yananlam ise gösterileni ifade etmektedir. Barthes'in görüntülerdeki anlamlandırma kuramında anahtar düşünce, anlamın düzenlam, yananlam boyutunda nasıl yayıldığıyla ilgilidir. Birinci düzlemdeki anlam boyutu olan düzenlamda, bir göstergede "kim" ya da "ne" gösterildiği belirlenirken, ikinci anlam düzlemi olarak görünenin altında görünmeyen anlamı ifade eden yananlamda ise hangi değerler, kanaatler ve fikirlerin bulunduğu tespit edilmektedir (Parsa, 2008: 123).

Göstergebilim bilgisi, bir tasarımcının çalışmalarına çok sayıda katman üzerinden kitleye erişebilecek göndermeler yerleştirmesini sağlar (Ambrose ve Harris, 2012: 66). Görsel iletişim çalışmalarında göstergebilimsel çözümleme yapılırken ilk olarak, tasarım unsurlarının nasıl düzenlendiği dizesel boyutta incelenerek ele alınmalıdır. Bu araştırmada yer alan tasarım unsurlarının hangi kavramları karşıladığı ve imgesel boyutta neyi karşıladığı tespit edilmeye çalışılmıştır. Mesajın, düzenlam (denotation) ve yananlam (connotation) olarak ifade ettikleri belirlenmiş ve göstergelerin birbirleriyle olan ilişkilerinin oluşturdukları anlamlar ortaya çıkarılmıştır. Araştırmanın örneklemi olan kamu spotlarında yer alan göstergelerin çözümlemesinde, gösteren ve gösterilen bağlamında semantik ve hermeneutik analiz yöntemlerinden de yer yer faydalanılmıştır.

4.4. Verilerin Çözümlemesi

Günümüz dünyasında birçok ülkede kapalı alanlarda sigara içilmesi yasaklanmış durumdadır. Türkiye'de de 4207 sayılı "Tütün Ürünlerinin Zararlarının Önlenmesi ve Kontrolü

Hakkında Kanun” ile 2008 yılında yapılan düzenlemelerle kamuya açık tüm kapalı alanlarda, 2009 yılında ise kapsam genişletilerek özel hukuk kişilerine ait olan lokanta, kahvehane, kafeterya vb. işletmelerde tütün ve tütün ürünlerinin tüketilmesi yasaklanmıştır. Bu yasak ile sigara kullanmayan kişilerin başkalarının kullandığı sigara dumanından zarar görmesinin engellenmesi hedeflenmiştir.

Bununla birlikte T.C. Sağlık Bakanlığı bu konu üzerine halkı bilinçlendirmeye yönelik bazı çalışmalar yapmaktadır. T.C. Sağlık Bakanlığı Sağlık Geliştirilmesi Genel Müdürlüğü tarafından tütün ve tütün ürünlerinin tüketilmemesi ve bu konuda toplumun bilinçlendirilmesi kapsamında çeşitli kampanyalar da düzenlenmektedir. Bunların başında da kamu spotları gelmektedir. 2017 yılında “Sigarayı Bırak Hayatı Bırakma Kamu Spotu” (4207 Sayılı Kanun Kapsamında) başlığı ile 3 adet film hazırlanmıştır ve televizyonda gösterilmektedir. Araştırma kapsamında bu üç kamu spotunun çözümlemesi yapılmıştır.

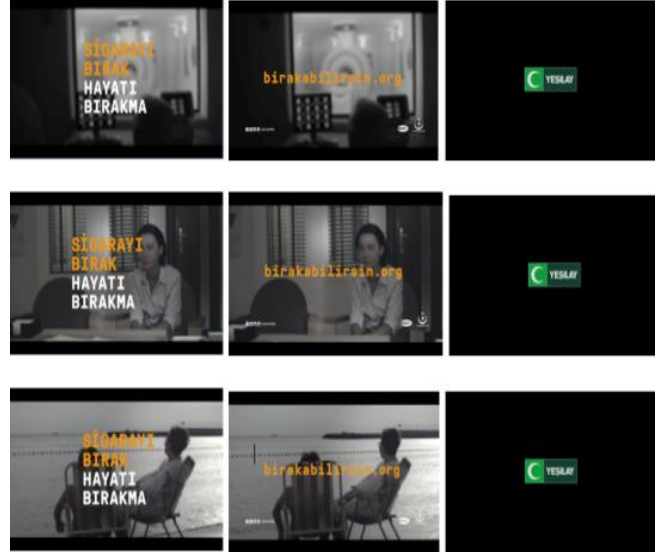
Hazırlanan filmlerin birbirinin devamı niteliğinde olduğu söylenebilir. İlk iki film, sigara içenlere yönelik hazırlanmış ve sigara içmeye devam etmeleri halinde başlarına gelebilecek olası sağlık sorunları örnek gösterilerek daha çok uyarıcı nitelikteki görüntü ve mesajlardan oluşmaktadır. Üçüncü film ise ilk iki filmin toplum üzerindeki etkilerinin olumlu sonuçlar verdiğini gösterir nitelikte olduğunu göstermekte ve sigara içmeye devam eden kişileri de özendirici nitelikte görüntü ve mesajlara yer vermektedir. İlk iki filmde sigara içerek sigaradan zarar görenler ile sigara içmeye devam edenlerin hikayesi işlenirken üçüncü filmde ise sigara içmeye devam edenlerle sigara içmeyi bırakmayı başarmış kişilerin hikayesi aktarılmıştır.

Üç filmin başlama sahnesinde de herhangi bir jenerik vb. görüntü yer almazken filmler, doğrudan hikayenin kendisi ile başlar. Bununla birlikte üç filmin kurgusu da benzer şekilde oluşturulmuştur. Filmlerin son sahnelerinde ise “Sigarayı Bırak Hayatı Bırakma” dilsel iletisi dış ses ile birlikte gösterilirken hemen arkasından sigarayı bıraktırmaya yönelik bilgi ve dokümanların bulunduğu “birakabilirsin.org” internet sitesinin adresi verilmektedir. Aynı sahnede ekranın sol alt kısmında sosyal medya simgeleri, sağ alt kısmında ise Tütün ve Alkol Piyasaları Denetleme Kurumu ile T.C. Sağlık Bakanlığı logoları yer almaktadır. Üç film de Yeşilay logosunun görünmesiyle sona ermektedir.

“Sigarayı Bırak Hayatı Bırakma” sloganında kullanılan renkler incelendiğinde, “Sigarayı bırak” kısmında turuncuya yakın kirli ve soluk bir sarının kullanılmasını hastalığın, “hayatı bırakma” kısmında saflığın ve temizliğin sembolü olan beyazın kullanılmasını ise sağlığın göstergesi şeklinde değerlendirmek mümkündür.

Araştırmanın bu bölümünde T.C. Sağlık Bakanlığı Sağlık Geliştirilmesi Genel Müdürlüğü tarafından tütün ve tütün ürünlerinin tüketilmemesi ve bu konuda toplumun bilinçlendirilmesi için 2017 yılında “Sigarayı Bırak Hayatı Bırakma Kamu Spotu” (4207 Sayılı Kanun Kapsamında) başlığı ile hazırlanan kamu spotlarının analizleri yapılmıştır. Bu kapsamda hazırlanan üç farklı filmin sahneleri ayrı ayrı değerlendirilmiştir. Sahnelerde yer alan göstergelerin gösteren ve gösterilen bağlamında gösterge çözümlenmeleri yapılarak düz anlam ve yananamlarındaki mesajlar açığa çıkarılmaya çalışılmıştır.

Resim 1. Sahneler

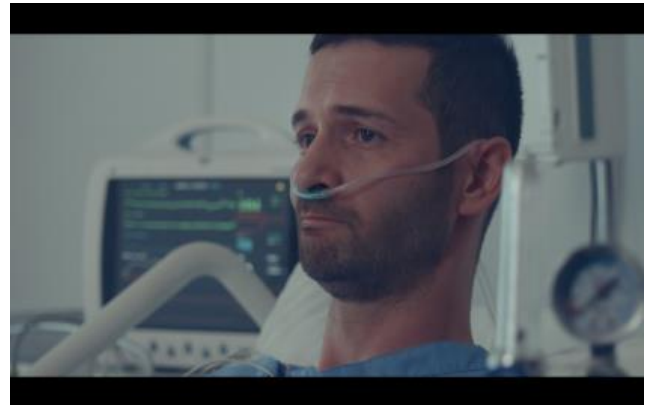
Birinci Kamu Spotunun Çözümlemesi:

Sekiz sahneden oluşan ilk filmde sigaranın zararları, oyuncuların benzer yönlerine göndermeler yapılarak anlatılmıştır. Filmin sahneleri sigara içmeye devam eden ve sigaradan zarar gören hastalar olarak kurgulanmıştır ve kullanılan sahneler birbirini tamamlar niteliktedir. Bu nedenle gösterge çözümlemesi yapılırken anlam bakımından birbirleriyle ilişkili sahneler birlikte değerlendirilmiştir.

Resim 2. Sahne-1

Resim 3. Sahne-2

Tablo 1. Sahne-1 ve Sahne-2 Gösterge Çözümlemesi

Gösterge	Gösteren	Gösterilen
İnsan	Takım elbiseli, kravatlı erkek oyuncu	Çalışan insan, eğitilmiş insan, sosyal statü
İnsan	Erkek oyuncunun elinin cebinde olması	Birazdan sigara içileceği
Nesne	Camlı bina	İş merkezi, holding vb.
İnsan	Kirli sakallı, hüzünlü erkek oyuncu	Hasta ve üzgün insan
Nesne	Erkek oyuncunun yüzünde hortum olması	Tedavi gören hasta
Nesne	Oksijen tüpü göstergesi	Solunum problemi
Nesne	Dijital ekran	Hastane odası, hastalığın ciddiyeti
Renk	Beyaz	Hastane odası

Film, cam kaplamalı modern bir binadan çıkan takım elbiseli, kravatlı ve orta yaşlarda olduğu düşünülen birinin görüntüsü ile başlamaktadır. Bu kişi “Sigarasız birkaç saat bile duramıyorum” şeklinde bir cümle kurduktan sonra elini cebine doğru götürmektedir. Göstergelerin anlattığı ve dilsel iletide verilmek istenen bu kişinin aslında eğitilmiş, belirli bir statüye sahip ve arkasında iş merkezi izlenimi veren binada çalışan bir birey olduğudur. Ancak bu kişi aynı zamanda sigara içmektedir. İşlerinin çok yoğun olmasına rağmen dışarı çıkar çıkmaz yaptığı ilk işin sigara içmek olduğu görülmektedir. Elini cebine atması birazdan cebinden çıkaracağı sigarayı içeceğinin göstergesidir.

Hemen arakasından gelen ikinci sahnede ise hastane odasında burnuna takılı hortumla görünen bir hasta yatmaktadır. Ön tarafta görünen oksijen tüpü göstergesi ve arka plandaki dijital ekran bu kişinin solunuma bağlı bir hastalık yaşadığını ve bu nedenle tedavi gördüğünü aktarmaktadır. Kirli sakallıyla, yorgun ve üzgün görüntüsünün yanında aynı zamanda pişman olduğunu gösteren ağlamaklı bir ifade sergileyen bu hasta, “Makinesiz tek nefes bile alamıyorum” diyerek kendi durumu hakkında kısaca bilgi vermektedir.

İki sahnenin birlikte verdiği mesaja bakıldığında her iki kişinin de yaşlarının birbirine yakın olması dikkat çekmektedir. Hastanede yatan kişinin geçmişte sigara içmesi nedeniyle hastalandığı, hastalığından dolayı solunum cihazına bağlı olduğu ve bu nedenle de pişman olduğu gösterilmiştir. Bu iki sahne birlikte incelendiğinde, şu an sağlıklı görünen, sigarasız birkaç saat bile duramadığını söyleyen bireye, daha önce sigara içen ve hastalanan birilerinin olduğu, bu kişilerin solunum cihazı olmadan yaşayamadığı ve sigara içmeye devam ederse kendisinin de böyle hasta olabileceği anlatılmaya çalışılmaktadır. Bu iki sahnede zıtlıklardan yararlanılmıştır. “Sigarasız birkaç saat bile duramıyorum” ifadesinde bir yoksunluktan bahsedilirken bunun karşıtı olarak “Makinesiz tek nefes bile alamıyorum” ifadesinde hayatta kalmak için bir gereklilikten bahsedilmektedir. İlk ifadede bir tercih söz konusu iken ikinci ifadede zorunluluk ve mecburiyetten söz etmek mümkündür.

Resim 4. Sahne-3**Resim 5.** Sahne-4**Tablo 2.** Sahne-3 ve Sahne-4 Gösterge Çözümlemesi

Gösterge	Gösteren	Gösterilen
İnsan	Kadın oyuncu	Genç ve modern kadın
İnsan	Kadın oyuncunun elini çantasına atması	Birazdan sigara içileceği
İnsan	Arka planda yer alan kadın oyuncu	Kafe, çay bahçesi vb. mekan
Doğa	Mavi gökyüzü, durgun deniz	Açık ve temiz hava
İnsan	Kadın oyuncu	Hasta ve üzgün insan
Mekan	Pencere ve duvar	İç mekan
Mekan	Koltuk	Ev ortamı

Üçüncü sahne deniz kenarında çay bahçesi veya kafeterya benzeri bir mekânda oturan kadın görüntüsüyle başlamaktadır. “Ben sadece arkadaşlarımla dışarı çıktığım zaman içiyorum” diyerek çantasını karıştıran kadın, sigarasını aramaktadır. Elini çantasına götürmesi sigara içeceğinin göstergesi olmuştur.

Buna karşın sonraki sahnede görünen kadın, hasta, yorgun, bitkin görüntüsü ve kısık sesiyle evinin penceresinden özlemle dışarı bakarak “Haftalardır dışarı çıkamıyorum” diyerek içinde bulunduğu durumu dile getirmektedir. Kadının kıyafetlerinden ve bulunduğu mekândan evde olduğu anlaşılmaktadır. Pencerenin önünde oturup dışarı bakması ve perdenin açık olması dışarıya çıkmaya olan özlemini göstermektedir.

Bu iki sahnede de karakterlerin yaş, cinsiyet, eğitim düzeyi, statü gibi benzer yanlarının olduğunu söylemek mümkündür. Geçmişte her ikisi de sigara içmiştir. Biri hala sigara içmeye devam etmekte ve bu bağımlılık durumunu “sadece dışarı çıktığımda” şeklinde ifade etmektedir. Bu söylem onun yaptığı yanlışın farkında olduğunu ve suçluluk duygusunu hafifletmeye çalıştığı izlenimini yaratmaktadır. Diğer karakter ise sigara içtiği için hastalanarak evinden dışarıya çıkamayacak hale geldiğini söyleyerek, bir anlamda sigara içenleri uyarmaktadır.

Buradaki sloganlarda da zıtlıklardan yararlanılmaktadır. “Ben sadece arkadaşlarımla dışarı çıktığım zaman içiyorum” diyen kadının mutlu ve sağlıklı görüntüsünün karşısında “Haftalardır dışarı çıkamıyorum” diyen hasta ve bitkin kadının görüntüsü vardır. Sadece dışarı çıktığınızda içiyor olsanız bile bu bağımlılık sizin bir gün dışarıya çıkmanıza engel olacak kadar hasta olmanıza neden olacaktır mesajı verilmeye çalışılmaktadır.

Resim 6. Sahne-5

Resim 7. Sahne-6

Tablo 3. Sahne-5 ve Sahne-6 Gösterge Çözümlemesi

Gösterge	Gösteren	Gösterilen
İnsan	Erkek oyuncu	Marangoz
Nesne	Oyuncunun elindeki tahta parçası	Marangozhane, atölye
Nesne	Arka planda yer alan alet edevat	Marangozhane, atölye
İnsan	Çocuk	Evlad
İnsan	Eller	Baba
İnsan	Yatakta yatan hasta	Anne
Nesne	Yüzük	Evlilik, aile
Nesne	Alet, elektronik cihazlar	Hastane, yoğun bakım
Nesne	Cam	Yoğun bakım

Filmin beşinci sahnesinde görünen kişinin üniforması ve kullandığı aletlerden bu kişinin bir marangoz olduğu anlaşılmaktadır. “Yok! hiç bırakmak istemiyorum” diyerek sigara içtiğini ve bırakmak istemediğini söylemektedir.

Altıncı sahnede ise ellerini cama yaslamış bir çocuğun yakın plan çekimi görülmektedir. “Annem beni bırakmı istemiyorum” diyen çocuğun omuzlarında görünen ellerin babasına ait olduğu anlaşılmaktadır. Ellerini yasladığı camın diğer tarafında yatan kişinin de çocuğun annesi olduğu, çocuğun oraya bakarak konuşmasından anlaşılmaktadır. Çocuğun omuzundaki elin parmağında bulunan yüzük o kişi ile yatakta yatanın eş olduğu ve çocuğun da onların çocuğu

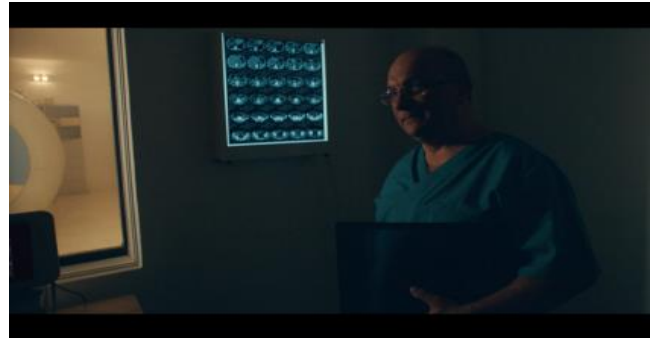
olduğu şeklinde yorumlanabilmektedir. Cihazlar ise mekanın bir yoğun bakım odası olduğu izlenimini yaratmaktadır.

Bu iki sahnede diğerlerinden farklı olarak kelimelerin başka anlamlarda kullanılarak mesaj verildiği söylenebilir. Her iki replikte “bırakmak” fiili farklı anlamlarda kullanılmıştır. Marangoz sigarayı bırakmaktan bahsederken, çocuk annesinin kendisini terk etmesinden bahsetmektedir. Yani iki sahnenin birlikte “Sigara içerseniz hastalanabilir ve çocuğunuzu terk edebilirsiniz. Sevdiklerinizin yanında kalmak istiyorsanız sigarayı terk edin” şeklinde mesaj vermektedir.

Resim 8. Sahne-7

Resim 9. Sahne-8

Tablo 4. Sahne-7 ve Sahne-8 Gösterge Çözümlemesi

Gösterge	Gösteren	Gösterilen
İnsan	Erkek oyuncu	Sigara kullanan biri
İnsan	Oyuncunun elinin cebinde olması	Birazdan sigara içileceği
İnsan	Erkek oyuncu	Doktor
Nesne	Röntgen filmi	Hastane, hastalık, tetkik, sonuç
Nesne	Tomografi cihazı	Hastane

Filmin yedinci sahnesinde arabasından inen genç biri “maalesef bırakamam” diyerek sigara içtiğini, bağımlı olduğunu ve sigara içmeyi bırakamayacağını ima etmektedir. Aracından iner inmez yaptığı ilk işin sigara içmek olacağı, elini cebine atmasından anlaşılmaktadır.

Son sahnede ise izleyicinin karşısına bir doktor çıkmaktadır. Doktor “çok geç, ameliyat edemem” diyerek hastasının sağlık durumundaki ciddiyeti anlatmaktadır. Arka planda görünen röntgen filmi kişinin akciğerleri ile ilgili bir hastalık yaşadığına gönderme yapmaktadır. Bağımlının “maalesef bırakamam” repliğine karşın doktor da “maalesef ben de

ameliyat edemem” diyerek adeta bağımlıya karşılık vermektedir.

Her iki sahne birlikte değerlendirildiğinde sigara içmeye devam edilmesi halinde telafi edilemeyecek sağlık sorunlarıyla karşılaşabileceğinin mesajı verilmektedir. Sigarayı bırakamayacağını söyleyen bireyler, bunun tamamen kendi tercihleri olduğu, kendi iradesi ile isterlerse bırakabilecekleri, ilerleyen bir hastalığın bazen tedavisinin mümkün olmayacağı mesajıyla uyarılmaktadır.

İkinci Kamu Spotunun Çözümlemesi:

İkinci film de dokuz sahneden oluşmaktadır. İlk filme benzer şekilde sigaranın zararları, oyuncuların benzer yönlerine göndermeler yapılarak anlatılmıştır. Filmin sahneleri sigara içmeye devam eden ve sigaradan zarar gören hastalar şeklinde birbirini tamamlar nitelikte kurgulanmıştır. Bu nedenle gösterge çözümlemesi yapılırken anlam bakımından birbirileriyle ilişkili sahneler birlikte değerlendirilmiştir.

Resim 10. Sahne-1

Resim 11. Sahne-2

Tablo 5: Sahne-1 ve Sahne-2 Gösterge Çözümlemesi

Gösterge	Gösteren	Gösterilen
İnsan	Kadın oyuncu	Yaşlı, emekli veya ev kadını
Nesne	Kapı, pencere, çiçek	Ev ortamı
Nesne	Resim ve fotoğraf çerçeveleri	Yaşanmışlık, anı, eski, tarihi
Nesne	Kahve fincanı	Keyif
Nesne	Kül tabağı	Sigara içileceği
İnsan	Erkek oyuncu	Yaşlı ve hasta adam
Mekan	Arka plandaki eşyalar	Mutfak
Alt yazı	Yazı	Konuşmanın tercümesi

Film elinde kahvesi ve kül tabağı ile balkona giden yaşlı bir kadının görüntüsü ile başlamaktadır. Kadının elindeki kül tabağı, sigara içtiğinin göstergesi olmuştur. Kadının

“bırakmak istiyorum da, kahveyi sigarasız içemiyorum” söylemi onun sigara bağımlısı olduğu, bu bağımlılığı masumlaştırmak için sadece kahve içtiğinde sigara kullandığını ifade ettiği şeklinde yorumlanmaktadır.

İkinci sahnede ise evinin mutfağında sandalyede oturan yaşlı bir adam görülmektedir. Kısık sesi ile “artık bir bardak suyu bile rahat içemiyorum” diyerek boğazında oluşan sağlık probleminde gönderme yapmaktadır. Adamın konuşmasının net bir şekilde anlaşılmasında nedeniyle konuşma anında replik alt yazı ile izleyiciye gösterilmektedir.

Geçmişte sigara içtiği için hastalanan ve boğazında çok ciddi bir problem yaşayan adam, adeta kadına “sen kahveyi sigarasız içemiyorsun ama ben insanın en temel ihtiyacı olan suyu bile rahatça içemiyorum” demekte ve bağımlıları bu şekilde uyarmaktadır.

Resim 12. Sahne-3

Resim 13. Sahne-4

Tablo 6: Sahne-3 ve Sahne-4 Gösterge Çözümlemesi

Gösterge	Gösteren	Gösterilen
İnsan	Kadın oyuncu	Genç ve sigara içen kadın
Mekan	Arka planda yer alan nesnelere, içecekler	Kafeterya
İnsan	Kadın oyuncu	Hasta
Nesne	Serum	Tedavinin devam etmesi
Mekan	Arka planda görünen üniformalı kadın	Hastane
Mekan	Demir korkuluklar, basamaklar	Hastanenin bahçesi

Üçüncü sahnede kafeterya benzeri bir mekanda oturan genç bir kadının görüntüsü ile başlıyor. “Bir kere bıraktım, üç kilo aldım” diyen kadın, sigara içmeyi daha önce bıraktığı ve kilo aldığı için sigara içmeye devam edeceğinin sinyallerini vermektedir.

Hemen arkasından gelen dördüncü sahnede başka bir kadının görüntüsü yer almaktadır. Yanında bulunan serum, mekanda görünenler ve arka plandaki üniformalı kadının görüntüsünden bu kadının hastanede tedavi gören bir hasta olduğu anlaşılmaktadır. Geçmişte sigara içmesi nedeniyle sağlık sorunları yaşayan bu kadın “20 kilo verdim” diyerek hastalığı ve tedavisi nedeniyle kilo kaybettiğini söylemektedir. Kadının saçlarının olmaması onun bir kanser hastası olduğuna işaret etmektedir. Zira kemoterapi ile tedavisi sürdürülen kanser hastalarının ilaçların yan etkisi nedeniyle saçlarının döküldüğü bilinmektedir.

İki sahne birlikte değerlendirildiğinde, sigara kullanmayı bıraktığımızda belki bir kaç kilo alabilirsiniz ama sigara içmeye devam etmeniz halinde çok ciddi hastalıklara yakalanabilirsiniz ve bu nedenle daha fazla zarar görebilirsiniz şeklinde yorumlanabilmektedir.

Resim 14. Sahne-5

Resim 15. Sahne-6

Tablo 7. Sahne-5 ve Sahne-6 Gösterge Çözümlemesi

Gösterge	Gösteren	Gösterilen
İnsan	Kadın oyuncu	Sigara kullanan biri
Nesne	Oyuncunun çantasını karıştırması	Birazdan sigara içileceği
İnsan	Arka planda oturanlar, cam duvardan yansıyan görüntü	Dış mekan
İnsan	Erkek oyuncu	Baba
İnsan	Yatakta yatan kişi	Hasta
Mekan	Solunum cihazı, elektronik aletler	Hastane odası

Genç bir kadının görüntüsü ile başlayan beşinci sahnede de benzer göstergelerin kullanıldığını söylemek mümkündür. Kadının çantasını karıştırıyor olması ve tam da bu esnada “ya benim içtiğim çok hafif” demesi onun sigara içtiğinin ve birazdan tekrar sigara içeceğinin göstergesi olmuştur.

Bir önceki sahnede içtiği sigaranın hafifliğine değinen kadına karşılık altıncı sahnede görünen yaşlı adam “bu yaşadıklarımız çok ağır” diyerek yaşadıklarının kendisini çok üzdüğünü anlatmaktadır. Mekanda bulunan cihaz ve aletlere bakıldığında oranın bir hastane odası olduğu anlaşılmaktadır. Sigara içtiği için hastalanan ve şu an yatakta yatan bu kişinin yaşlı adamın çocuğu olduğu izlenimi verilmektedir. Hastanın solunum cihazına bağlı olması onun geçmişte sigara içtiğine ve sigara bağımlılığı nedeniyle hastalandığına gönderme yapmaktadır.

İki sahne birlikte değerlendirildiğinde ise sigaranın hafif ya da sert olmasının sigara içmek için bir gerekçe olmadığı, her türlü sigaranın sağlığa zararlı olduğu ve bağımlılığın devamı halinde üzücü durumların yaşanacağı anlatılmaktadır.

Resim 16. Sahne-7

Resim 17. Sahne-8

Resim 18. Sahne-9

Tablo 8. Sahne-7, Sahne-8 ve Sahne-9 Gösterge Çözümlemesi

Gösterge	Gösteren	Gösterilen
İnsan	Erkek oyuncu	Sigara kullanan biri
İnsan	Oyuncunun elini cebine atması	Birazdan sigara içileceği
Nesne	Önlük, bone	Mutfak personeli
Yazı	Afiş	Sigara yasağı
İnsan	Kadın oyuncu	Doktor
Mekan	Pencere, perde, çerçeveli diploma, film	Doktor odası
Nesne	Röntgen filmi	Akciğer ile ilgili bir hastalık
İnsan	Kadın oyuncu	Hasta

Yedinci sahne yine bir iş yeri çalışanının sigara içmek için işine ara verdiği bir görüntü ile başlıyor. Üzerindeki önlük ve başındaki boneden anlaşıldığı üzere bu kişinin yemek yenilen bir mekanın mutfağında çalışan bir aşçı olduğu izlenimi oluşmaktadır. “Abi bir gün bırakırım ya, daha çok vakit var” diyen oyuncu, elini cebine doğru götürerek birazdan sigara içeceğini göstermektedir. Arka planda duvarda asılı olan sigara yasağına yönelik afiş dikkat çeken bir başka gösterge olmuştur. Sigara içilmesinin yasak olduğu bir ortamda çalışmasına ve bu konuda uyarılmasına rağmen kişinin sigara içmeye devam etmesi, günlük hayatta birçok kişinin karşılaştığı bir durumdur.

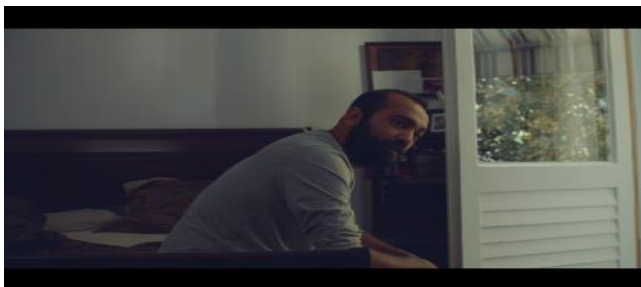
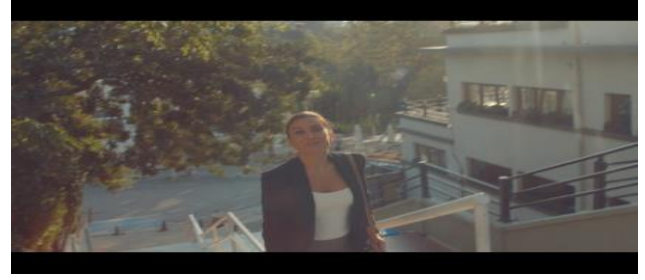
Sekizinci sahne bir önceki sahneye gönderme yaparak, görüntüye gelen doktor elindeki filme bakarak “maalesef çok geç” diyerek zaman kavramına vurgu yapmaktadır. Doktorun arkasında görünen ve sigaranın insan üzerinde zarar verdiği ilk organ olarak bilinen akciğer filmi de sigara içen bir hastaya gönderme yapmaktadır.

Dokuzuncu sahne ise aynı mekanda geçmektedir. Doktorun repliğinden hemen sonra ekrana gelen kadının korkulu ve endişeli gözlerle doktora bakmasını hasta olanın olduğu ve daha önce sigarayı bırakmadığı için pişman olduğu şeklinde yorumlamak mümkündür.

Filmin son sahneleri birlikte değerlendirildiğinde, sigarayı bırakmanın bir yaşı ya da zamanının olmadığına vurgu yapılarak, sigarayı bırakmak için geç kalınmaması gerektiği ve geçen her anın, sigaradan daha fazla zarar görüleceği mesajı verildiği sonucuna varmak mümkündür.

Üçüncü Kamu Spotunun Çözümlemesi:

Üçüncü ve son film de sekiz sahneden oluşmaktadır. İlk iki filmde farklı olarak sigara içmeye devam edenlerle sigarayı bırakmış kişilerin gösterildiği sahnelerden oluşmaktadır. Yine filmdeki sahneler anlam bakımından birbirleriyle ilişkilendirilmiştir. Bu nedenle gösterge çözümlemesi yapılırken birbirleriyle ilişkili sahneler birlikte değerlendirilmiştir.

Resim 19. Sahne-1**Resim 20.** Sahne-2**Tablo 9.** Sahne-1 ve Sahne-2 Gösterge Çözümlemesi

Gösterge	Gösteren	Gösterilen
İnsan	Erkek oyuncu	Sigara kullanan biri
Nesne	Kül tabağı	Birazdan sigara içileceği
Mekan	Yatak	İç mekan, yatak odası
İnsan	Kadın oyuncu	Çalışan kadın
Mekan	Basamaklar, ağaçlar, binalar	Dış mekan
Doğa	Güneş ışığı	Sabah saatleri

Üçüncü ve son filmin ilk sahnesi yatağında oturmuş ve söylediği replikten anlaşılan yeni uyanmış ve sigara kullanan biriyle başlamaktadır. “Bir tane sigara içmeden imkanı yok ayılamıyorum” diyen oyuncu sigaraya olan bağımlılığını aktarmaktadır. Yatağında oturması, hareketsizliği ve durağan bir görüntünün olması sigaranın ona verdiği zararların göstergesi olmuştur. Buna karşın ikinci sahnede merdivenleri koşar adımlarla çıkan kadın “bıraktığımdan beri çok daha zinde kalkıyorum” diyerek sigarayı bırakmanın kendisine vermiş olduğu enerjiyi ve mutluluğu yansıtmaktadır. Sahnenin dış mekanda çekilmiş olması dinamik bir görüntünün oluşmasına neden olduğu gibi güneş ışığının geliş açısına bakıldığında da çekimin sabah saatlerinde yapıldığı anlaşılmaktadır.

İki sahne birlikte değerlendirildiğinde, sigara içen biriyle sigara içmeyen birinin sabah uyanıldığında farklı psikolojik ve fiziksel durumlarda olacağına, sigarayı bırakan birinin sigara içmeye dem eden birine göre daha zinde, enerjik ve mutlu bir şekilde güne başlayacağı gösterilmiştir.

Resim 21. Sahne-3**Resim 22.** Sahne-4

Tablo 10. Sahne-3 ve Sahne-4 Gösterge Çözümlemesi

Gösterge	Gösteren	Gösterilen
İnsan	Erkek oyuncu	Esnaf
İnsan	Genç oyuncu	Müşteri veya çırak
Mekan	Sebze-meyve reyonu, plastik toplar	Market
Hayvan	Kedi	Huzurlu ve sakin bir ortam
Oyun	Tavla	Geleneksellik, mahalle esnafı
İnsan	Kadın oyuncu	Sigarayı bırakmış mutlu kadın
Mekan	Erkek oyuncu, fotokopi makinası	Kırtasiye veya benzeri bir işletme

Filmin üçüncü sahnesinde bir marketin önünde oturup tavla oynayan iki esnafın görüntülerine yer verilmiştir. Tok bir sesle “Benim de bir masrafım bu var” diyerek eli ile cebini işaret etmektedir. İşaret ettiği şeyin sigara olduğu anlaşılmaktadır. Oyuncunun ses tonundaki tokluk, sigara içtiğine gönderme yapmaktadır. Sigara sadece insan sağlığına zarar vermekle kalmamakta aynı zamanda maddi zararların oluşmasına da neden olmaktadır. Üçüncü sahnedeki esnaf karakterini canlandıran oyuncunun verdiği mesajdan, sigaranın sağlığının yanı sıra ekonomik durumuna da etki ettiğinin farkında olduğu anlaşılmaktadır. Zira burada eli ile işaret ettiği ‘cep’ aynı zamanda ‘cebine zarar vermek’ deyimini ile ilişkilendirilebilir. Bu repliği, bir suçluluk psikolojisi olarak değerlendirmek de mümkündür. Arka plan olarak sebze ve meyve reyonlarının kullanılmasını ise ironik bir yaklaşım olarak değerlendirilebilir.

Dördüncü sahnede ise yakın plan çekim ile ekrana bir kadın oyuncu yansımaktadır. Kadının yüzündeki mutlu, canlı ve enerjik durumun yansıtılması bakımından yakın plan çekim yapıldığı düşünülmektedir. Önceki sahnenin aksine daha dinamik ve hareketli görüntülere yer verilmiştir. Arka plandaki nesne ve mekana bakıldığında kırtasiye veya benzeri bir iş yeri ortamı olduğu anlaşılmaktadır. “Benim de günde 10 lira bağışla okuttuğum bir öğrencim var” diyen kadın, adeta önceki sahnede bulunan esnafa cevap vermektedir. Bunu söylerken de yüzüne mutlu ve gururlu bir ifade yansımaktadır.

İki sahnenin birlikte verdiği mesaj, sigara içerek sağlığınıza ve ekonominize zarar vereceğinize, sigarayı bırakarak hem sağlığınızı koruyun, hem de sigaraya verdiğiniz parayı faydalı işlerde kullanın şeklinde değerlendirilebilir.

Resim 23. Sahne-5**Resim 24.** Sahne-6**Tablo 11.** Sahne-5 ve Sahne-6 Gösterge Çözümlemesi

Gösterge	Gösteren	Gösterilen
İnsan	Erkek oyuncu	Sigara kullanan yaşlı ve yorgun adam
Nesne	Koltuk	Geleneksellik, klasiklik
Hayvan	Kafesiyle birlikte duran papağan	Geleneksellik, hayvan severlik
Nesne	Kül tabağı	Sigara içildiği
Nesne	Su bardağı	İlaç kullanıldığı, ani rahatsızlıkların olabileceği
İnsan	Erkek oyuncu	Sigarayı bırakmış yaşlı ama sağlıklı ve mutlu adam
Nesne	Spor aletleri	Spor yapılabilen park
Nesne	Bisiklet	Motorlu araç kullanılmadığı, spor
Doğa	Ağaçlar	Park, ormanlık alan

Filmin beşinci sahnesinde sigara içtiği anlaşılan yaşlı ve yorgun bir adam yer almaktadır. Evde koltuğuna oturmuş, yanında evcil hayvanı, sehpa ve sehpa üzerinde bulunan kül tabağı ile görünen bu adam, “Yani bu yaştan sonra sigarayı bıraksam ne fark eder” demektedir. Bu adamın, sigarayı bırakmayı düşünmediğini ve yaşı nedeni ile yaşama dair umutlarını tükettiğini söylemek mümkündür. Bu düşünce yapısı içerisinde evinden çıkmayan ve sağlıklı bir yaşam sürdürmeyen bir portre çizmektedir. Sehpa üzerinde bulunan su bardağı, adamın sağlık sorunları yaşadığına, ilaç kullandığına ve ani rahatsızlıklar geçirebileceğine işaret etmektedir.

Sonra gelen altıncı sahnede ise tam tersi bir durum gösterilmektedir. Bir önceki sahnenin durağanlığına karşın bu sahne hareketli ve enerjik bir yapıya sahiptir. Açık havada ormanlık bir alanda spor aletiyle spor yapan bir adam “Gençleştim resmen, bu kadar mı fark eder” diyerek hareketli ve dinamik bir görüntü sergilemektedir. Kullanılan replikten anlaşıldığı gibi bu kişinin daha önce sigara içtiği yaşına rağmen sigarayı bıraktıktan sonra kendini genç hissettiği anlaşılmaktadır. Arka planda görünen bisiklet, adamın buraya bisiklet sürerek geldiği ve sağlıklı olduğu izlenimini yaratmaktadır.

İki sahnenin birlikte verdiği mesajı, sigaranın fiziksel zararlarının yanında psikolojik zararlar da verdiği, sigarayı bırakmanın yaş ve zamanla ilgili bir durum olmadığı, zararın neresinden dönülse kar sayılacağı, sigaranın bırakılması halinde fiziksel ve psikolojik etkilerinin olumlu bir şekilde yansıtacağı şeklinde yorumlamak mümkündür.

Resim 25. Sahne-7

Resim 26. Sahne-8

Tablo 12. Sahne-7 ve Sahne-8 Gösterge Çözümlemesi

Gösterge	Gösteren	Gösterilen
İnsan	Erkek oyuncu	Sigara kullanan biri
Nesne	Emniyet kemeri	Bilinçli birey
İnsan	Kadın oyuncu	Sigarayı bırakmış sağlıklı ve mutlu kadın
İnsan	Çocuk oyuncu	Gelecek nesil
Doğa	Deniz	Açık ve temiz hava

Filmin yedinci sahnesinde araba kullanan erkek oyuncunun “Bir kere bıraktım sonra tekrar başladım” repliği ile başlamaktadır. Araç kullanırken emniyet kemeri takma bilincine sahip birinin sigara içiyor olması, kişinin kendi içinde yaşadığı ironiye gönderme yapmaktadır.

Filmin son sahnesinde gelen kadın ise bir önceki sahnede sigarayı bir kez bırakmayı deneyip bırakamayan adama cevap vermektedir. “Tekrar tekrar denedim, en sonunda başardım. Tam 10 yıldır ağzıma sürmüyorum” diyerek sigarayı bıraktığını söylemektedir. Deniz kenarında mutlu ve huzurlu bir hayat süren bu kadın sigarayı bıraktığı için ne kadar mutlu olduğunu yanında oturan çocuk ile yaptığı ‘çak’ hareketiyle göstermektedir. Bu hareket, aynı zamanda sigaraya karşı kazanılmış bir zaferin göstergesi olmuştur.

Her iki sahne birlikte değerlendirildiğinde ise sigarayı bırakmak isteyenlerin kararlı bir şekilde sigarayı bırakana kadar mücadele etmeleri ve pes etmemeleri gerektiği mesajının verildiğini söylemek mümkündür.

5. Sonuç ve Öneriler

Sigaranın kullanım yaşının hızla düştüğü günümüzde artık ilkökul önlerinde bile sigara içen çocuklara rastlanılmaktadır (Sigara, 2018). Bu noktada T.C. Sağlık Bakanlığı'nın yanı sıra toplum yararına çalışan çeşitli kurum, kuruluş ve sivil toplum örgütlerinin yaptıkları sosyal sorumluluk projeleri, görsel iletişim araçları vasıtasıyla toplumu bilinçlendirme çalışmaları devam etmektedir. Özellikle son 10 yıl içerisinde

T.C. Sağlık Bakanlığı Sağlık Geliştirilmesi Müdürlüğü tarafından bu konuda çalışmalar yapıldığı görülmektedir. Sosyal afiş tasarımları, billboardlar, açık hava reklamları ve kamu spotları bu çalışmaların önde gelenleridir. Televizyon izleme oranlarının oldukça yüksek olduğu Türkiye’de kamu spotlarının insanlar üzerinde önemli ölçüde etkili olduğu söylenebilir.

Araştırmanın örnekleminde sigarayı bıraktırmaya ve sigara konusunda toplumu bilinçlendirmeye yönelik hazırlanmış olan kamu spotları yer almıştır. Sigaranın getirdiği sağlık sorunları ve ekonomik zararlarının giderek artması, ölümcül hastalıklara neden olması ve insanların yaşam kalitesini düşürmesi araştırmanın temelini oluşturan bu filmlerin hazırlanması ihtiyacını doğurmuştur. İnsan sağlığını ve dolayısı ile toplumu tehdit eden tütün ve tütün ürünleri bağımlılığı ile ilgili yapılan bu filmler, toplumu uyarması, bilinçlendirmesi ve aynı zamanda eğitmesi bakımından son derece önemlidir.

Üç filmde de, hedef kitleyi sigara ve zararlarına karşı uyarıcı, aynı zamanda eğitici mesajların olduğu açıktır. Üç filmin hikayesi de benzer şekilde kurgulanmıştır. Kullanılan renkler, kompozisyon ve sinematografik öğeler birbirine benzer şekildedir. Sinematografik açıdan kullanılan tekniklerin yanı sıra oyuncu performanslarının da tatmin edici seviyede olduğunu söylemek mümkündür. Genel olarak sigaraya ve zararlarına karşı farkındalık yaratma noktasında kullanılan görsel göstergelerin düz anlamlarının yanı sıra yan anlamlarıyla da mesajı verebildiğini söylemek mümkündür. Üç filmde de sigaranın kendisi gösterilmeden tamamen göstergeler üzerinden sigaraya işaret edildiği gözlenmiştir. Filmdeki karakterlerin kimi zaman cebini göstererek, kimi zaman çantasını karıştırarak, kimi zaman da kadraja giren kül tabağı gibi herhangi nesne ile sigaraya göndermeler yapılmıştır. Filmlerin bitiş kısımlarının aynı olması da projenin bütünselliğine katkı sağlamıştır. “Sigarayı Bırak Hayatı Bırakma” sloganı üç filmde de kullanılarak hem hedef kitleye net mesaj verilmiş, hem de filmde sunulan mesajların toparlayıcısı olarak sunulmuştur.

İlk iki filmde sigara içmeye devam edenler ve sigara içtikleri için hastalanan kişiler gösterilmektedir. Mesajlar birbirini tamamlar nitelikteki diyaloglardan oluşmaktadır. İlk iki film daha çok insanları uyarmayı hedefleyen niteliktedir. İzleyicilere “sigara içmeye devam ederseniz siz de hastalanabilir ve telafisi mümkün olmayan durumlarla karşılaşabilirsiniz” denilmekte ve çok geç olmadan sigarayı bırakmaları gerektiği mesajı verilmektedir. Her iki filmin sonunda da görünen doktor figürü ve verilen mesajlar, sigaranın verdiği zararlar nedeniyle tedaviye geç kalındığı şeklindedir.

Son filmde ise ilk iki filmde hedeflenen insanları uyarma noktasında başarılı sonuçlar alındığına gönderme yapılarak sigara içmeye devam edenlerle sigarayı bırakmayı başarılarının diyalogları gösterilmektedir. Bir yandan toplumda sigara içmenin devam ettiği, diğer taraftan da sigarayı bırakanların olduğu ve bu her iki kesimin de ne durumda oldukları ile ilgili topluma negatif ve pozitif mesajlar aktarıldığı söylenebilir. Sigara içenlerin bulunduğu sahnelerde hareketsiz ve durağan görüntülerin kullanılmasına karşın sigarayı bırakmış olan kişilerin bulunduğu sahnelerin daha hareketli ve dinamik olduğu gözlenmektedir. Yine ilk iki filmin sonunda yer alan doktorların uyarı mesajları yerine bu kez sigarayı bırakmayı

başarmış birinin görüntüsüne ve mesajına yer verilerek sigara içen izleyiciyi özendiren görüntülerin kullanılması tercih edilmiştir. İlk iki filmde izleyiciyi uyaran mesajlar verilirken, son filmde de “siz de sigarayı bırakmayı başarabilirsiniz” mesajı verilmektedir. Bu durum, kamu spotlarının kısmen de olsa amacına ulaştığını göstermektedir.

Tütün ve tütün ürünlerine bağımlılıkla mücadele kapsamında bu araştırmanın örnekleminde olan kamu spotlarının, yeni senaryolarla devam ettirilmesi gerektiği, etkili bir görsel iletişim aracı olan kamu spotu çalışmalarının, insanları sağlık konusunda bilgilendirmesi ve bilinçlendirmesi bakımından bağımlılıkla mücadeleye katkı sağlayacağı, insanların tutum ve davranışlarını değiştirmelerinde etkili olabileceği düşünülmektedir.

Kaynakça

- Ambrose, G., & Harris, P. (2012). *Grafik Tasarımın Temelleri*. İstanbul: Literatür Yayınları.
- Avcı, K., & Avşar, Z. (2014). Sağlık İletişimi ve Yeni Medya. *İletişim Kuram ve Araştırma Dergisi*, 39 (Güz), 181-190.
- Aytekin, H. (2016). Görsel-İşitsel Medyada Sağlık - Güvenlik Halleri: Tartışılması Gereken Bir Alan Olarak Kamu Spotu. *Selçuk İletişim*, 9 (3), 249-275.
- Barthes, R. (1993). *Göstergebilimsel Serüven*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Becerikli, Yıldırım, S. (2012). Sağlık İletişimi Çalışmalarında Alımlama Analizinin Kullanımı: Odak Grup Çalışması Yoluyla Kamu Kampanyaları Ve Reklam Metinlerine İlişkin Çapraz Bir Okuma Pratiği. *İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi*, 2(43), 163-177
- Berger, A. A. (1982). *Kitle İletişiminde Çözümleme Yöntemleri*. (Çev: Murat Barkan vd.). Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Basımevi.
- Bıcal, A., & Yılmaz, A. (2017). Ayrıntılandırma Olasılığı Modeli Çerçevesinde Kamu Spotlarının İncelenmesi: Portakal ve Fındık Tüketimine Yönelik Örnekler. *İNİF-E Dergi*, 2-2, 38-54.
- Brown, J. D., & Witherspoon, E. M. (2002). The mass media and American adolescents' health. *Journal of adolescent health*, 31(6), 153-170.
- Chauhan, A., & Sharma, R. (2017). Impact of Anti Smoking Campaigns on Youth. *Procedia computer science*, 122, 941-948.
- Çınarlı, İ. (2008). *Sağlık İletişimi ve Medya*. Ankara: Nobel Yayınevi.
- Çınarlı, İ. (2016). 'Stratejik' Sağlık İletişiminin Sağlıkın Tıbbileştirilmesindeki Rolü. *İletişim Kuram ve Araştırma Dergisi*, 2016(43), 203-216.
- Çobaner, A. A. (2013). Sağlık İletişiminde Korku Ögesinin Kullanımı: Sigara Paketlerinde Kullanılan Sigara Karşıtı Görsellerin Göstergebilimsel Analizi. *İletişim Kuram ve Araştırma Dergisi*, 37 / Güz, 211-235.
- Dietz, N. A., Sly, D. F., Lee, D. J., Arheart, K. L., & McClure, L. A. (2013). Correlates of smoking among young adults: the role of lifestyle, attitudes/beliefs, demographics, and exposure to anti-tobacco media messaging. *Drug and alcohol dependence*, 130(1-3), 115-121.
- Duffy, M. E., & Thorson, E. (2009). Emerging trends in the new media landscape. In: *Health communication in the new media landscape*, 93-116, Jerry Parker and Esther Thorson (Ed.). New York: Springer Publishing Company.
- Erkman-Akerson, F. (2005). *Göstergebilime Giriş*. İstanbul: Multilingual.
- McCool, J. P., Cameron, L. D., & Petrie, K. J. (2001). Adolescent perceptions of smoking imagery in film. *Social science & medicine*, 52(10), 1577-1587.
- Okay, A. (2014). *Sağlık İletişimi*. İstanbul: Der Kitapevi.
- Park, E., Kulbok, P. A., Keim-Malpass, J., Drake, E., & Kennedy, M. J. (2017). Adolescent smoking prevention: Feasibility and effect of participatory video production. *Journal of pediatric nursing*, 36, 197-204.
- Parsa, S. (2008). *Film Çözümlemeleri*. İstanbul: Multilingual.
- Peirce, C. (1982). *Writings of Charles S. Pierce*. Cilt: 1.
- Primack, B. A., Gold, M. A., Land, S. R., & Fine, M. J. (2006). Association of cigarette smoking and media literacy about smoking among adolescents. *Journal of Adolescent Health*, 39(4), 465-472.
- RTÜK (2012). Kamu Spotları Yönergesi. (Erişim Tarihi: 06.06.2018), <https://www.rtuk.gov.tr/kamu-spotlari/5029/3985/kamu-spotlari-yonergesi.html>
- Schiavo, R. (2007). *Health Communication: From Theory to Practice*. San Fransisco: Jossey-Bass.
- Sigara (2018). Sigara. (Erişim Tarihi: 22.01.2018), <http://www.sigara.web.tr>
- Şeker, M., & Tiryaki, S. (2013). Sigara ile İlgili Kamu Spotlarında Moral Panik Etkisi. *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 1(33), 223-241.
- Tabak, R. S. (2006). *Sağlık İletişimi*. İstanbul: Literatür Yayınları.
- Tengilimoğlu, D. (2001). *Sağlık Kuruluşlarında Halkla İlişkiler*. Ankara: Gazi Kitapevi.

Araştırma Makalesi • Research Article

İş Dünyası ve Üniversiteler Arasındaki İş Birliği ve Stratejik Yönetimi

Cooperation and Strategic Management Between Business World and Universities

Mehmet Naci Efe ^{a*}

^a Dr. Öğr. Üyesi, Üsküdar Üniversitesi, İİBF, İşletme Bölümü, 44280, İstanbul/Türkiye
ORCID: 0000-0002-9906-7349

MAKALE BİLGİSİ

Makale Geçmişi:

Başvuru tarihi: 12 Şubat 2019

Düzeltilme tarihi: 15 Şubat 2019

Kabul tarihi: 18 Şubat 2019

Anahtar Kelimeler:

Yönetim

Stratejik Yönetim

Üniversite

İş Birliği

ARTICLE INFO

Article history:

Received 12 February 2019

Received in revised form 15 February 2019

Accepted 18 February 2019

Keywords:

Management

Strategic Management

University

Cooperation

ÖZ

Bu araştırmanın amacı, iş dünyası ve üniversiteler arasındaki iş birliği ve stratejik yönetimi kavramsal olarak ele alıp, incelemektir. Bilim ve teknolojide yaşanan gelişmeler sonucunda firma ve kuruluşların ihtiyaçları değişmektedir. Bu da bu yeniliklere ayak uydurabilecek mesleki ve teknik kalifiye eleman ihtiyacını ortaya çıkarmıştır. Üniversiteler hem bu kalifiye elemanı yetiştirme hem de bu bilgiyi kullanıp işlenmesi açısından eğitim sisteminin vazgeçilmez unsurudur ve stratejik öneme sahip kurumların da en önde gelenidir. Üniversitelerin bu misyon dahilinde çalışabilmesi için ise en başta iyi bir strateji ve bu stratejinin de etkin bir şekilde uygulanması gerekmektedir. Bu çalışmada, iş dünyasındaki yönetim ve uygulama sorunlarının çözümünü ilgilendiren üniversiteler ile iş birliği ve stratejik yönetim ve stratejik planlamanın önemi genel olarak ele alınıp değerlendirilmektedir.

ABSTRACT

The aim of this study is to examine and examine the cooperation and strategic management between business world and universities. As a result of the developments in science and technology, the needs of companies and organizations are changing. This has revealed the need for professional and technical qualified personnel to keep up with these innovations. Universities are an indispensable element of the education system in terms of both raising these qualified staff and using and processing this information and are the most prominent institutions of strategic importance. In order for universities to work within this mission, a good strategy and this strategy should be implemented effectively. In this study, the importance of cooperation and strategic management and strategic planning with universities that deal with the management and implementation problems in the business world are discussed and evaluated.

1. Giriş

Teknolojik gelişmelere bağlı olarak dünyada ticaret tamamen açık pazar haline gelmiş ve değişim kavramı gelişmenin en temel unsuru olarak belirmiştir. Bu süreç içerisinde şirketlerin hayatta kalabilmeleri için gelişen günümüz modern iş dünyasının gelişimindeki temel düşünce; topluma en verimli, en yetkin ve en doğru şekilde sunulacak strateji ve modellerinin geliştirilmesi ve böylelikle beklenti ve hedeflere ulaşılması amaçlanmaktadır. Bu da globalleşen ve süratle değişen sektörde bu hızlı değişime karşı iş dünyasının ayak uydurabilmeleri için uzun vadeli hedef ve vizyona sahip olmaları, bu uzun vadeli bakış açısı

ile gerekli olan stratejik modellerin belirlenerek uygulanması sonucu erişilebilir. Belirli bir hedef ve stratejisi olmayan bir örgüt, geleceği öngöremeyen ve nereye ulaşmak istediğini bilmeyen bir örgüt olarak adlandırılmakta ve günlük sıradan çalışmalar doğrultusunda, doğru ve uyumlu bir hedef belirleyemez hale gelmektedir (Güçlü, 2003: 61-85). Bu bakımdan stratejinin önemini belirten şu söz önem arz etmektedir. “*Strateji stratejik harekete rehberlik edecek planları, manevraları, modelleri, pozisyonları ve perspektifleri geliştirerek, bir örgüt için bir odak noktası, uyum ve ahenk ile amaç yaratmak için kullanılır*” (Nut ve Backoff, 1992: 55).

* Sorumlu yazar/Corresponding author.
e-posta: mnaciefe@gmail.com

Çağımızda hızla gelişme gösteren yönetim ve teknoloji alanında olabildiğince artan rekabet ve büyük ölçekli şirketlerin öncülük ettiği küreselleşme faaliyetlerinin arttığı dünyamızda, şirketlerin klasik yöntemlerle hayatta kalması mümkün değildir. İşletmeler açısından ise hayatta kalabilmek için çevresini çok iyi analiz etmesi, işletmenin güçlü ve zayıf yönlerinin belirlenmesi, bunun yanı sıra dışsal faktörlerin etkilediği fırsat ve tehditleri öngörerek yapacak olduğu faaliyetlerde bu analizleri uygun şekilde kullanmasıdır (Aktaş, 2015: 1-19). Tüm işletmelerin kendine has bir yapısı olduğu düşünülerek, işletmenin öncelikli amacı, vizyonu, misyonu ve politikasını oluşturması ve stratejisini de bu yönde oluşturup uygulamalıdır. Stratejik yönetimde tüm sistemler, özellikle denetim ve analiz sistemleri bilimsel metotlara göre uygulanmalıdır, aksi halde sistematik faaliyetlerden söz edilmesi pek mümkün değildir (Aktaş, 2015: 18).

Stratejik planlama değişen şart ve koşullarla birlikte bu değişimin uzağında kalmak istemeyen, faaliyet alanında söz sahibi olmak ve varlığını korumak isteyen kurumlar için önem arz eder hale gelmiştir. Bu durum neticesinde birçok sektörde olduğu gibi eğitim alanında da kendini göstermiştir. İletişim teknolojilerinin gelişmesi, eğitim sisteminin sorgulanmasını ve geliştirilmesini zorunlu kılmıştır. Bundan dolayı eğitim ortamları yeniden düzenlenmiş, artan kalifiye ara eleman eksikliği giderilmeye çalışılmıştır. Kurum içi yöneticileri stratejik planları hazırlarken eğitim sisteminin istediği amaçlar doğrultusunda planlı, etkin ve verimli bir şekilde uygulamaya çalışmışlardır (Gültekin & Mazi, 2016: 450-453). Bu durumda entegrasyon sürecinin nasıl ve hangi şartlarda gerçekleşmesi gerektiği sorusuyla karşılaşmaktadır. Bu süreci yönlendirecek ve hız kazandıracak faktörlerden birisi ya da belki de en kritiği “stratejik planlama ve stratejik yönetim” kavramıdır. Üniversite kurumları böylece küresel bazda gerçekleşen değişimlere adapte olarak karşılaştığı sorunları daha kolay tespit ederek çevreyi bu değişime hazır hale getirebilir (Gültekin & Mazi, 2016: 454-464). Bu entegrasyon sisteminin belirlenen hedeflere ulaşabilmesini sağlayacak en önemli etken ise insan kaynağıdır. Bu insan kaynağının donanımlı yetişmesi ile belirlenen hedeflere ulaşma arasında doğrusal bir ilişki bulunmaktadır. Bundan dolayı nitelikli insan kaynağı yetiştiren gelişmiş ülkeler toplumsal, ekonomik ve teknolojik yönden ele alındığı zaman geri kalan ülkelere göre daha fazla gelişim gösterdiği görülmektedir. Beklediği gelişim düzeyine ulaşmak isteyen ülkelerin sanayi, ticaret ve hizmet sektöründe ihtiyacı hissedilen donanımlı insan gücünün eğitilmesi ve yetiştirilmesi ile bu eğitimi veren üniversitelerin yetkinliği çok büyük önem arz etmektedir (Şener, 2009:1).

Biz bu çalışmada gelişen üniversite-iş dünyası iş birliği faaliyetleri ve bu faaliyetlere stratejik yönetimin SWOT analiz yöntemiyle güçlü-zayıf yönleri, fırsat ve tehdit ihtimalleri baz alınarak bu yönetim argümanlarından faydalanarak açıklanmaya çalışılmıştır.

2. Bulgular

2.1. Strateji

Strateji kavramı uzun yıllar askeri bir terim olarak kullanılmıştır. Strateji; bir toplumun veya uluslararası toplulukların, savaş ve barışta benimsedikleri politikalara

destek verme amacıyla ekonomik, psikolojik, politik ve askeri güçleri hep birlikte kullanma sanatı ve bilimi manasını içermektedir (Aktaş, 2015: 1-2) Strateji kavramı ile ilgili literatürde belli başlı bir tanım bulunmamakla birlikte birçok farklı tanım bulunmaktadır. Bu tanımlardan bazıları aşağıda örnek olarak verilmektedir;

“Strateji, bir organizasyonun uzun vadeli yönü ve kapsamı olup değişen bir ortamda paydaş beklentilerini yerine getirmek amacıyla kaynak ve yeterliliklerin yapılandırılarak avantaj elde edilmesinin yoludur” (Johnson, 2008: 3).

“Stratejinin özü faaliyetlerdir: faaliyetleri farklı şekilde yapmak ya da rakiplerinden farklı faaliyetler yapmak önemlidir. Aksi takdirde strateji rekabete karşı koyamayan herhangi bir pazarlama sloganından başka bir şey değildir” (Porter, 1996: 61-78).

“Strateji, yöneticilerin şirket performansını arttırmak için kullandığı bir dizi ilgili eylem setidir. Hepsi olmasa bile rakiplerine göre üstün performansa ulaşan şirketlerin çoğu için nihai bir mücadele, meydan okumadır” (Hill, Jones, ve Schilling, 2013: 3). “Strateji, belli bir hedefe ulaşmak için kaynakların dağılımını planlamakla ilgilidir” (Kotler vd., 2010: 6).

Tüm bu tanımlardan hareketle belli başlı bir strateji tanımı yapacak olursak strateji; Bir organizasyonun belirlenen hedeflere ulaşması amacı ile uzun vadede ve yeniliklerle beraber değişen çevrede belirlenen faaliyetleri, rakiplerine göre farklı yapması ya da rakiplerine kıyasla farklı faaliyetler yapması, tüm bunları organizasyonun kendi içindeki kaynaklar ve yetenekleri çerçevesinde tasarlayarak rakiplerine karşı üstün rekabet ve performans avantajı sağlaması denilebilir (Çiftçi, 2018: 7).

2.2. Yönetim

Literatür taramaları sonucunda yönetim kavramının bilimsel açıdan MÖ 3000’lerde Sümerler ile başladığı düşünülmektedir. Sanatların en eskisi, bilimlerin en yenisi olarak tanımlanan yönetim kavramını açıklayan birçok ifade bulunmaktadır. Bu tanımlardan en belirgin olanları şu şekilde aktarmak mümkündür (Aktaş, 2015: 4)

Taylor bu kavramın tanımını; “Yönetim ne yapmak istediğini bilme ve en kaliteli işi en ucuza yaptırma sanatıdır” diye ifade ederken Fayol ise “Yönetim öngörmek, planlamak, organize etmek, eşgüdüm ve kontrol etmek” olarak açıklamaktadır. Yönetim bilimcilerinin fikir birliği yaptığı tanım ise “yönetim, başkaları vasıtasıyla iş görmektir” şeklinde tanımlanmaktadır (Can & İbicioğlu, 2008: 253-275).

Yönetim evrensel bir kavramdır. Önceden nasıl davranacağını ve ne yapacağını tahmin edilmesi oldukça güç olan insanla uğraşır. İnsanın toplumla iç içe yaşama gereği diğer bireylerle ilişkilerini, bireylerin çeşitli etkenler sonucundaki davranışlarını ele alır. Bu anlamda her birimiz birer yönetici konumundayızdır. Zamanımızı, ustalığımızı ve davranışlarımızı planlar, örgütler, hal ve hareketlerimizi kontrol eder ve yönlendiririz (Can, 2001: 1-19). Yönetim en küçüğünden (işletme, aile vb.) en gelişmişine (devlet, uluslararası örgütler vb.) kadar bütün örgütlerde önem arz eden ve doğru uygulanması gereken bir işlemdir. Yönetim, organizasyonların hedeflerine verimli ve etkin ulaşabilmeleri adına olması gereken bir işlemdir (Tortop,

İsbir, & Aykaç, 1993). Örgütler için olmazsa olmaz bir öneme sahip olan yönetim, bir toplumun örgüt yapısındaki yönetim anlayışı ve uygulamaları ile o toplumun gelişmişlik düzeyiyle doğrusal anlamda bir bağı olduğu söylenebilir. Yönetimin kalitesi bütün toplumu etkiler (Güçlü, 2003: 63). Yönetim, insan ve diğer kaynakları birleştirerek örgütsel amaçlara verimli ve etkin bir işleyişle mümkün olan en iyi şekilde ulaşma sürecidir. Başka bir deyişle yönetim: sermaye, teknik donanım, iş gücü vb. gibi örgütsel kaynakların, organizasyonun amaçlarını gerçekleştirmek için etkin bir biçimde koordine edilmesidir (Rachman vd., 1993: 154).

Yönetimin ortaya konması ve bir bilim olarak ele alınmaya başlanması şu evrelerden sonra olmuştur. Taylor'un "bilimsel yönetim" kuramı 20. Yüzyılın başında başlayarak İkinci Dünya Savaşına kadar olan dönem çerçevesinde, işletmelerin kendi içine dönük rasyonellik arayışları söz konusu olmuştur. Önceliğin mal ve hizmet beklentilerinin karşılanması olarak belirlendiği, 1950'li tarihlere kadar en öncelikli araştırma konusu, mekanistik kalite kontrol çabalarıdır. Bu dönemdeki amaç, sürümden kazanarak olabildiğince ucuza çok miktarda üretmektir. Fransız yönetim bilimci Fayol'un 1916 yılında yayınlanan "sınai ve umumi işlerde idare" adlı eserinde yönetim literatürüne kazandırdığı beş fonksiyonel aşamalı yönetim süreci (POYED) ve on dört yönetim ilkesi, 20. Yüzyılın ortasına kadar genel kabul gören bir kuram olmuştur. İkinci dünya savaşının bitmesiyle başlayan ve 1960'lı yıllara kadar devam eden süreçte, yönetim biliminin gelişiminde önemli hareketlenmeler olmuş, rekabetin korkutucu şekilde artmaya başlaması, Batılı işletmeleri arz ekonomisinden, müşterinin isteklerinin öneminin dikkate alındığı bir talep ekonomisine geçişi başlatmıştır.

1960 ile 1970 yılları arasında pazarlama anlayışı değişmiştir. Bu dönemde tüketim toplumu oluşarak yönetsel yaklaşımlarda büyük değişimlerin yaşandığı bir dönüm noktası olmuştur. Bu dönemde, işletmeler, başlıca ticari fonksiyonlarını geliştirme çabasına girmişlerdir. Bu yeniliklerin en önemlisi satış yöntemlerini çeşitlendirerek anket ve kamuoyu yoklamaları ile pazar araştırmalarının yapılmasıdır.

İşletme yöntemi stratejisinin ön plana çıkması 1970'li yıllara rastlamaktadır. Bu dönemde pazar rekabetinin yoğunlaştığı zamanlardır. Giderek artan rekabet baskısı, işletmelere yatırım ve pazarlama konusunda stratejik hedefler belirlemesini mecburi kılmıştır. Stratejik yönetim yaklaşımı, işletmelere ticari fonksiyonlarının rolünü güçlendirerek Ar-Ge çalışması gibi geliştirici yönde ürün ve yöntem bazında ki faaliyetlere yönlendirmiştir. 1980'li yıllar, işletme yönetimleri bakımından 1970'lerden itibaren baş gösteren ve giderek sıklaşan üç hayati faktörü artık veri olarak kabul etmeye başladıkları dönem olarak görülmektedir (Düren, 2000: 11).

1. Hammadde ve enerji konusundaki sınırlılık ve artan baskılar,
2. Finans ve para piyasalarındaki sürekli dalgalanmalar,
3. Yeni ekonomik dünya düzenine geçiş:

Bu bağlamda 1980'li yıllardaki yenilikler, işletmeleri, insan kaynaklarını daha verimli kullanımına yönlendirmiştir. Bu amaçla, Japon yönetim modelleri de örnek alınmış ve yönetimde katılımcı anlayışının benimsenmesi çabaları

yoğunluk kazanmıştır. 1980'li yıllarda örgütlerde çalışanların hedefleri ile örgütün amaçları arasında bütünleşme sağlanmaya başlanılmıştır (Güçlü, 2003: 66).

2.3. Stratejik Yönetim

Stratejik yönetim kavramı TDK sözlüğünde "Ulaşmak istenilen sonuç, maksat" olarak tanımlanmaktadır. Stratejik yönetim işletmelerin gelecekte ulaşmak istediği hedefi ve amacını ifade eder. Bu hedefler işletmelerin stratejilerinin temelini oluşturur. Çünkü Amaçlanan hedeflerin gelecekte bulunulmak istenen duruma göre düzenlenmesini teşkil etmektedir (Aktaş, 2015: 4).

Stratejik yönetimin hedefi, işletmelerin artarak devam eden çevresel koşullara adapte olmasını sağlamaktır. Bu sebeple, işletmeleri çevresel değişkenlerle iç içe düşünmek ve yönetsel kararları olası çevresel değişimleri göz önüne alarak vermektir. Stratejik yönetimde asıl amaçlanan geçmişteki başarıları yinelemek değil, beklenmeyen durumlarla mücadele etmek ve başa çıkarak, olası çevresel problemleri halletmektir. Bu problemleri çözme adına geliştirilmesi gereken stratejiler; yöneticilerin öngörülerinden ve denemeye-yanılmaya bağlı yaklaşımlarından problemin kapsadığı değişkenlerin titizlikle ve sistemli analizine kadar pek çok farklı yaklaşım kullanılabilir. Bu nedenle, strateji geliştirilirken birçok modelle karşılaşılabılır. Ama burada geliştirilen stratejilerin hangi model kullanılırsa kullanılsın, bu koşullara en uygun stratejinin uygulanması gerektiği önemle vurgulanmaktadır. Çünkü stratejik yönetim bu şekilde başarıya ulaşacaktır (Güçlü, 2003: 61-85).

Genel anlamıyla strateji, işletmeye yön vermek ve rekabet üstünlüğü sağlama amacıyla, işletme iç ve dış çevresini daima analiz etme, amaç ve hedefleri belirleme, bu amaç ve hedeflere ulaştıracak yöntemleri planlama ve kaynakları oluşturma bilgi ve becerisidir (Gültekin ve Fikret, 2016: 450-453).

Çağımızda çevre sosyal, teknolojik ve ekonomik gelişmelere bağlı olarak sürekli halde ve hızlı bir biçimde değişmekte, bu değişime ayak uydurma ise git gide zorlaşmaktadır. Değişime ayak uydurmak ve bu değişimlerin organizasyonlara yönelik ne şekilde etkilerinin olacağını öngörmek organizasyonlar açısından hayati öneme sahiptir. Stratejik yönetim sayesinde bu etkileri öncesinden öngörerek organizasyonların gelecekleri şekillendirilip yön verilebilmektedir (Nurefşan, 2017: 4).

Stratejik planlama yapılırken iç ve dış çevre analizleri kullanılması gerekmektedir. Çünkü devamlı gelişen dünya şartlarında şirketlerin sürdürülebilirliğinin sağlanması gerekmektedir. Benimsenen stratejiyi hayata uygun bir şekilde geçirmek de doğru stratejiyi tanımlamak kadar önemlidir. Stratejik yönetim, sistematik, mantıklı ve rasyoneldir. Uygun stratejinin hayata geçirilebilmesi için gerekli hazırlık çalışmaları ve tedbirler gereklidir. Stratejik yönetim, ulaşmak istenen hedefin belirlenmesi ve bu aşamada eylemlerin yönlendirilmesi harekete geçirilmesini sağlar. Etkin bir yönetim şekli olması için bireysel ya da birimlerin yaptığı çalışmalar birbirleriyle ilişkileri kurulmalı ve ortak amaçlara yönlendirilmelidir. Bundan dolayı yöneticilerin ve çalışanların eylemlerini ve kararlarını uyumlaştırıp kurumsal bir oyun planı oluşturulması adına stratejik yönetim oldukça önemlidir (Çarıkçı, 2014: 24).

2.4. Stratejik Yönetimin Önemi

Öncelikle işletmenin seviyesi strateji; özel mal ve hizmetleri barındıran pazarlarda rekabet içerisinde oldukları ana rakiplerini kendi faydaları doğrultusunda yönlendirerek rekabet avantajı kazanma adına belli faaliyetler dizisinin ve uygulamaların bir araya getirilmesi ve koordine edilmesidir. Buradaki asıl amaç işletme ile rakip işletmeler arasında değişkenlik ortaya koymaktır.

Stratejik rekabet, işletme paydaşlarını ve müşteri topluluğunu, özgün rekabetçi üretim pazarı aslında, kalite, fiyat ve inovasyon gibi rekabet üstünlüğünü kullanarak tatmin sağladığında anca karşılık bulacaktır (Aktaş, 2015: 1-19)

Stratejik yönetimin diğer bir evresini oluşturan rasyonel analiz, İşletmenin iç ve dış çevre analizinin (SWOT analizi) yapılmasıdır. İşletmelerin faaliyet gösterdikleri sektörde başarılı olabilmeleri adına önemli noktalarda güçlü olmaları ya da ihtiyacı hissettikleri güce en hızlı şekilde ulaşmaları gerekmektedir. Buna ulaşabilmek için ise öncelikle iç ve dış çevre şartlarının ve rekabet halindeki firmaların durumu göz önüne alınarak üzerinde yoğunlaşılması gereken noktaların belirlenmesi gerekmektedir. Daha sonra ise bu belirlenen noktalara uyumlu olarak uyarlanıp, geliştirilen stratejilerin sürekli kontrolü sağlanarak, organizasyon üyelerinin yaratıcılıklarını ortaya koymalarını sağlayacak şekilde çağın şart ve gereklerine göre revize edilmesi gerekmektedir (Karbuzoğlu, 2014: 1).

Stratejik yönetimde misyon, görev ve kurum felsefesi olarak iki farklı anlamda kullanılmaktadır (Güçlü, 2003: 61-85). Misyon, bir şirketin amacını ve varoluş nedenini net bir şekilde ortaya ifade eden bir kelimedir (Nut ve Backoff, 1992: 55). Ama insanın istediği noktaya gelmek için tek başına amaç yeterli değildir. Net bir amaç ne yapışacağını açıklar; ama amaca nasıl ulaşılacağını yöntemini göstermez. Bu sebeple sahip olunan temel değerlerin açıkça ortaya konulmalı ve hayata geçirilmesi şarttır (Dinçer, 1998: 36-37).

Vizyon kısaca, stratejik amaçları asıl işlerini yürürlüğe koymayı amaç eder, ümit ve hayal edilen geleceğin önemli sonuçlarıyla ilgilenir yoksa süreci ya da onların nasıl başarılacağına araçlarıyla ilgilenmez (Beril, 2011: 65). Vizyon, planlanan hedefleri hayata geçirmek için mevcut durumun analizini yapar ve bu şekilde oluşturulan, ana değerler ve uzun vadeli stratejileri kapsar (Papatya, 1998: 23-24). Vizyon, ortak bir amaca ulaşmak için örgüt çalışanlarını hedefe kenetlemektedir. Bugünden geleceği daha net gören işletmeler, rakiplerine göre daha avantajlı olacaklardır (Muslu, 2014: 42).

Stratejik yönetimin sahip olduğu özellikler kısaca şu şekilde sıralanabilir:

- (i) Kurum içi analiz yaparak, kurumun içsel koşullarını ve yeteneklerini belirlemek,
- (ii) Dış çevre analizi yaparak, kurumun paydaşlarını sisteme dahil etme,
- (iii) Kurumun yapabilirliklerini tespit etmek için dış çevrenin fikirlerini, durumunu iç çerçevesiyle karşılaştırmak,
- (iv) Kurum misyonu oluşturarak, kurumun hedeflerini, amaçlarını, felsefesini aktarmak,
- (v) Kurumun hedeflediği vizyona ulaşmayı planlamak,

- (vi) Kurum içi farklılaşmayı önleyerek koordinasyonu sağlamak,
- (vii) Kurumların belirledikleri hedeflere ulaşmak için gerekli stratejileri belirlemek,
- (viii) Belirlenen hedeflere ulaşmak için gerekli stratejiler çerçevesinde her yıl hedefler geliştirmek,
- (ix) Belirlenen stratejilerin kurumun üst yönetimi, alt yönetimi ve diğer personel tarafından benimsenmesi,
- (x) Stratejik yönetim, işletmenin ana hedeflerinin uygulanabilmesi için lazım olan kaynakların verimli bir şekilde dağıtılmasıyla ilgilenmektedir,
- (xi) Stratejik yönetimi, teknolojik altyapı, görev, kurumun personel kaynağı ve kurumun diğer kaynaklarıyla bağdaştırılarak bütçelenmiş kaynaklarla uygulamak,
- (xii) Başarı ölçümü yapılarak gelecekte alınacak kararlarda etkili olmak (Dinçer, 1998: 30-45).

3. İş Dünyası ve Üniversiteler

Ortaçağda ilk üniversiteler ortaya çıkmaya başlamıştır. Bu süreçten 19. Yüzyıla kadar üniversitelerin temel görevi eğitim olmuştur. Üniversiteler toplumsal ve tarihsel perspektifte bilgi üretiminde hayati bir rol oynamaktadır. Üniversiteler üretilen bu bilginin topluma yayılmasında önemli bir rol üstlenmiştir. Sanayi devriminin başlamasıyla birinci akademik devrim olarak adlandırılan eğitimin yanı sıra araştırma çalışmaları da üniversitenin temel görevlerinden birisi olmuştur. Sanayi odaklı ve uygulamalı araştırmalar ise ikinci akademik devrim olarak adlandırılır. Bu dönemde üniversite-sanayi iş birliğinden bahsedilmeye başlanmıştır. İlk üniversite-sanayi iş birliği Amerika Birleşik Devletlerinde ortaya çıkmıştır. Bundan dolayı ABD'nin bugünkü gelişmişliğinde önemli bir payı olduğunu söyleyebiliriz (Kiper, 2010: 19).

İş dünyası ile üniversiteler arasında iş birliğinin sağlanması, üretim ile bilim arasında bağın kurulması elzemdir. İş dünyasıyla bağlantısı olmayan bir üniversitede eğitim gören öğrencilerin okul hayatı bittikten sonra iş hayatının şartlarından haberdar olamaz. İş dünyasından kopuk bir üniversitenin kendisini geliştirememesi dünya şartlarında rekabetten geri kalmasına neden olacaktır. Bu sebeple, Üniversiteler ile iş dünyasının bağlantılarının kurulması ve buna dair mekanizmaların üretilmesi günümüz dünyasında şarttır (Korkmaz, 2015: 7-11).

Üniversiteler, buldukları çevresindeki üretim dünyasıyla iç içe geçemezlerse, eğitim kurumlarında yetişen gençlerin yeni teknoloji ve üretim tekniklerinden takip etmeden mezun olmalarına, eğitmenlerin de kendilerini geliştirecek projeler üretmede yetersiz kalmasına neden olacaktır. Başka bir deyişle bu iş birliği her iki tarafta içinde hayati öneme sahiptir. Ancak bu öneme karşın iki taraf arasında iş birliği oldukça yetersizdir. Birçok büyük imkânlar ve dinamik bir kadroya sahip üniversite bir adım ötede dururken, işletmeler bu imkânlardan yararlanmamaktadır. Bu sebeple, iş dünyası üniversite iş birliği sağlayacak, iş dünyası ile üniversiteyi kapsayacak, sürdürülebilir iş birliği mekanizmalara ihtiyaç duyulmaktadır (Korkmaz, 2015: 7-11).

Üniversitelerde yapılan araştırmalar neticesinde elde edilen bilgilerin, uygulama safhasına geçilmesinde Stratejik Yönetim'in İlkeleri her iki tarafa da büyük faydalar sağlayan çalışma olarak çeşitli ülkeler tarafından ele alınmakta ve

kullanılmaktadır. Ülkemizde Ar-Ge'ye ayrılan finansal kaynaklar çok sınırlı olduğu baz alındığında, üniversitelerde elde edilen bilginin etkin şekilde kullanılması, hali hazırdaki kaynakların rasyonel bir şekilde iş dünyasına entegre edilerek kullanılması bakımından iş birliği büyük önem taşımaktadır (Şenol, 2009: 94-111).

Stratejik Yönetim değer zincirinde bilgiyi ele alma ve üretme ile bilgiyi işleme ve entegre etme adına iki önemli aktör öne çıkmaktadır. Bu aktörler, ulusal ekonomi sisteminin ana bileşenleridir bir anlamda. Bunlar; Bilgi üretimi ve eğitim alanını temsil eden araştırma kurumları ve üniversiteler ile teknoloji ve üretimi temsil eden büyük işletmeler ve KOBİ'lerden oluşan endüstri sistemleridir yani genel anlamıyla iş dünyasıdır. Ulusal inovasyon sistemlerinin temelinde bulunan bu iki asıl aktör, son zamanlardaki ilerlemelere bağlı olarak hem kendi aralarında hem de diğer değişkenlerle ilişki ve ortak çalışmalarında kökten değişimler geçirmişler ve beklenen fonksiyonlara ayak uydurabilenlerin şansı oldukça yükselmiştir. Özellikle, amaç ve istekleri birbirinden tamamen farklı üniversite ile şirketler arasındaki ilişki ve iş birliğiyle ortaya konan başarılar ulusların gelişmişlik düzeylerinde de fazlasıyla etkili olmaya başlamışlardır (Kiper, 2010: 18-19).

Girişimci ve endüstriyi besleyen üniversitenin kilit özellikleri aşağıdaki gibidir;

- (i) Kampüste öğrenim gören bütün üniversite personelinin girişimci kapasitesini geliştiren güçlü liderlik
- (ii) Üniversite-sanayi iş birliğini artıran, katma değer doğuran dış paydaşlarla güçlü bağlar kurmak,
- (iii) Kurumlar ve bireyler üzerinde etki bırakan girişimci sonuçlar doğurmak,
- (iv) Yenilikçi öğrenme tekniklerini uygulamak,
- (v) Kurumlar arası etkili bilgi akışını sağlamak,
- (vi) Liderlik uygulamalarına ve girişimci düşünmeye teşvik edici olmak (Sakinç & Bursalıoğlu, 2012: 92-99).

3.1. Üniversite-İş Dünyası Bağlantılarını Güçlendiren Çalışmalar

3.1.1. Üniversite-Sanayi İş Birliğiyle Yürütülen Devlet Destekli Araştırma Projeleri

İş dünyası ve üniversitelerin birlikte yürüttükleri özel araştırma projelerinin üzerindeki rekabet ve finansal baskıları azaltmak üzere, birçok hükümet mali destek programları yürütmektedir. Devlet destekli araştırma projeleri, rekabet öncesi alanlarda ama uygulamaya dönük çalışmalar için kullanılmaktadır. Buna benzer desteklerle, genellikle üniversite-iş dünyası ilişkisini ve ağ yapısını geliştirmek; araştırmanın ticarileşme hızını arttırmak ve teknoloji transferini yapmak, İş dünyasının araştırmaya daha çok kaynak aktarmasını sağlamak; üniversite araştırma programlarını iş dünyası ve Pazar ihtiyaçlarına yönelmek; küçük firmaların araştırma kapasitesini geliştirmek gibi pek çok amaç birlikte sağlanmaya çalışılır.

3.1.2. Teknoparklar

Teknoparkların temel girdisi yaratıcılıktır ve yaratıcılık teknolojilerin araştırılıp, geliştirilmesi için en temel etkidir.

Yaratıcılığın bilgi alışverişine odaklanmış hali; bire bir temaslar, medya hizmetleri veya elektronik bilgi alışverişine göre daha etkindir. Bu işleyiş hali araştırmacıların birbirleri ile daha kolay iletişim kurabilecekleri çeşitli mekân ve fırsatların ortaya konmasını hızlandırmıştır. Bu açıdan bakıldığında teknoparklar Bilgi Toplumunun, Sanayi ve Üniversite iş birliklerinin bir simgesi olarak ortaya konmuştur. Çünkü teknoparklar birbirinden farklı bilim alanlarını veya benzer bilim dallarını tek bir çatı altında birleştirerek bir sinerji ortaya koymaktadır. Teknolojiye, bilgiye ve sosyal hayattaki değişimlere bağlı olarak yaşanan bu gelişmeler hem bireysel açıdan hem de firmalar bazında hem de devlet politikalarında ucuz ve katma değeri yüksek olan teknolojilere ihtiyaçları arttırmıştır. Bu talepler ise doğal olarak teknolojiyi ele alıp üretecek merkezler olan teknoparkları kaçınılmaz hale getirmiştir (Uzun, 2011: 90).

3.1.3. Üniversite-Sanayi Ortak Araştırma Merkezleri

Üniversite- İş dünyası iş birliği yöntemlerinde genellikle bir taraf daha ağır basar ve yönlendirici olduğu çalışma sistemleri görülmektedir. Mesela üniversite araştırmasına sanayi katkı verir veya sanayi tarafından sanayi tarafından sipariş verilen bir çalışma üniversite bünyesinde çalışır. Her iki kesimin de etkin olarak yer aldığı, gerçekten verimli iş birliği süreçlerinin yaşandığı, uzun vadeli ve ilgili bütün tarafların karşılıklı menfaatleri gözetilen bir iş birliği modeli ABD'de (I/UCRC) program adı altında tasarlanarak oldukça verimli sonuçlar alınmıştır. Bunun üzerine birçok ülke de benzer yaklaşımları kendi programlarını oluşturarak ve uygulamaya konmuştur. Buna benzer programlar genellikle Ulusal Bilim Kurumu (NSF) kökenli programlar olarak anılmıştır. Türkiye'de ise 1996-2006 yılları arasında TÜBİTAK'ın yürüttüğü ÜSAMP bu bağlamda bir program olarak tarihteki yerini almıştır (Kiper, 2010: 59).

3.1.4. Stratejik Yönetim Uygulamalarının İş Dünyası Açısından Önemi

Günümüz dünyasında birçok ülkelerin ana hedefi ürettikleri mal ve hizmet anlayışında kaliteyi, yüksek verimliliği ve hakkaniyeti ön plana çıkarmaktır. Bunu gerçekleştirebilmek için yeni yöntemler geliştirerek benimsenmesi gerekmektedir. Öncelikle üniversitelerin geliştirdiği yöntem ve teoriler özel sektör yöneticileri tarafından uygulanmaya çalışılmaktadır. Bunların başında ve belki de en önemlisi stratejik yönetim anlayışı gelmektedir. Bu anlayış ile özel sektör organizasyonları uzun vadeli stratejiler geliştirerek vizyon oluşturmayı amaçlamaktadır. Stratejik yöntemin konusunu hedefleri başarmak için ne yapılması gerektiğini ve bu planların en etkili nasıl uygulanacağını belirlemektir. Belirli bir stratejisi olmayan organizasyonlar ya da uygun stratejiyi belirlemeyen örgütler kendilerinden emin olamayacaklardır. Çünkü bir örgütün geleceği daha önceden belirlenmiş ve belirsizlik içinde bulunmaktadı. Böylesi bir durumda başarısızlık kaçınılmaz son olacaktır. Uygun bir stratejisi olmayan örgütler kaynaklarını verimli ve etkin kullanamazlar. Bundan dolayı mali kaynaklar uygun bir şekilde kullanılamayacaktır (Güçlü, 2003: 61-85).

Gelişmekte olan ülkeler, sürekli değişkenlik gösteren politik, ekonomik ve sosyal değişiklikler karşısında ayakta kalabilme adına, yaşanan istikrarsızlık ve belirsizliklerden en az etkilenmek için stratejik bir bakış açısı ve buna dair bir hareket mekanizması belirlemek ihtiyacı hissetmiştir. Bu

açıklama çerçevesinde stratejik yönetim uygulaması organizasyonların çevre ile şirket amaçları arasındaki ilişkilerini ortaya koyup farklı yapısal değişikliklerin önünü açarak bu şirketlere önemli fırsat ve faydalar sağlamaktadır. Gelişmekte olan ülkeler arasında yer alan ülkemizde ve amacı kar elde etmek olsun veya olmasın ülkemizdeki firmalarda stratejik planlama ve stratejik yönetim süreçlerinin önemine bakmak gerekir ise;

- (i) Her şeyden önemlisi stratejik yönetimi ilerlemenin basit yolu olarak görmemek gerekir; ancak zaman içerisinde ilerlemeyi kolaylaştıran bir etkisi vardır. Çünkü ortak bir bakış açısını yansıtır. Vizyonu barındıran hatta gerçekçi olmasıyla birlikte hedeflenebilir ve başarılabılır bir geleceği ele alır.
- (ii) Giderek karmaşıklaşan ve dinamik hale gelen iş dünyasında taşları yerine koyma ve öngörülü değişim için bir yol haritası olma özelliğini barındırır.
- (iii) Geleceğe yönelik olarak belirlenen günlük kararları etkilemesi ve vurgu yapması nedeniyle şirketin geleceğindeki faaliyetlerini de kapsamaktadır.
- (iv) Stratejik Yönetim uzun süreli bir bakış açısı taşısa da, şirketlerin stratejik amaçlarına ulaşmalarına dair güncelleme ve yaklaşımları barındırması nedeniyle esnek ve uyumlu bir özelliği barındırır (UÜ, 2002).

Stratejik yönetimin amacı, şirketlerin gelecekteki performanslarının artırılması, kârlılık ve verimliliklerinin yükseltilmesidir. Stratejik yönetim geleceğe dair bir vizyon belirlemeyi amaçlamaktadır (Aktaş, 2015: 1-19). Stratejik durumları algılayan ve analiz etmeye çalışan organizasyonel süreç ve prosedürlerin bir bütünüdür. Bu bütünsel model, organizasyonların öğrenme ve adaptasyon algılamalarına katkıda bulunmaktadır. Adaptasyon ise organizasyonların ve firmaların çevreleriyle daha sağlıklı bir ilişki ve bir bütünlük kurmalarını belirtmektedir (Koçel, 2003: 15-19). Bu açıdan bakıldığında stratejik yönetimin, şirketlerin başarılı olmaları ve yaşamsal faaliyetlerini uzunca bir süre devam ettirebilmeleri adına çok önemli bir etkiye sahip olduğu kabul edilmektedir.

4. Sonuç

Üniversite ve eğitim kurumların başlıca görevi, değişime hazırlıklı olmak hatta bu değişimi yönetmektir. Gerçekleşen bu değişim veya genişleme kaçınılmaz olarak kimi problemleri de beraberinde getirecektir. Stratejik yönetim, genel itibarıyla gelecekteki muhtemel yeniliklere ve değişime şimdiden hazırlıklı olmayı öngörmektedir. Üniversitelerin, kurum kültürüne dayanan stratejik plan çalışmaları yapmalarının, kurumun maksimum kalitede düzeyinin sağlanmasında etkili olacağı öngörür (Gültekin ve Fikret, 2016: 450-453).

İş dünyası ile üniversiteyi bir araya getirecek mekanizmaları üretmek ve bu mekanizmaları devamlı hale getirmek için iş birliği mekanizmaları kısmen de olsa kurumsal olarak yerine getirilmeye çalışılmaktadır. Başlıca TEKNOKENT ve KOSGEB gibi projelerle akademisyenlerden danışman, değerlendirici veya bireysel şirketler kurmaları için teşvik edilmektedir. Ama bu olması gereken düzeyin çok altındadır. Bu konuda neler yapılabileceğine göz atarsak;

- (i) Üniversitelerin potansiyeli ve imkânları ile iş dünyasının ihtiyaçlarını tespit ederek mevcut durumun analizi yapılmalı,

- (ii) Bölgenin stratejik ilerleme planı çıkarılmalı, önemli sektörler tespit edilmelidir. Üniversite iş dünyası iş birliğinin yönü tayin edecek bilimsel ve uygulama ayaklarının beraber işlendiği bir yöntemle üniversite iş dünyası iş birliği çalışmayı düzenlenmelidir.
- (iii) Bölge için önemli bir başlangıç olması için çıkarılan sonuçlara göre iş birliği modelleri oluşturulmalı, gelişmeleri içeren uygun bir çalışma yapılmalı,
- (iv) Hazırlanan stratejik plana göre, üniversitenin iş dünyasına yönelik birimleri (İktisadi ve İdari Bilimler, Mühendislik, Veterinerlik vb.) harekete geçirilmeli (Korkmaz, 2015: 7-11).

Planlama ve analiz safhası stratejik yönetimin en önemli aşaması olduğunu söyleyebiliriz. Yapılan iyi bir plan ve analiz süreci organizasyonların belirsizliklerini ortadan kaldırarak elimine ederek avantaja çevirecektir. Stratejik planlamada faaliyet süreçlerini belli aralıklarda kontrol ve değerlendirme yaparak, elde edeceği verileri feedback yaparak ve gelişmelere bağlı olarak, strateji revizyonu yapılmalıdır. İşletmelerin stratejinin oluşturulmasında ve stratejik yönetimin belirli aşamalarda bulundurulmasının faydalı olabilecek hususlarına kısaca değinirsek.

- (i) Stratejiler anlaşılır olmalı ve somutlaştırılmalı,
- (ii) Tahminler değil varsayımlar tartışılmalı,
- (iii) Titiz bir iş ve iletişim perspektifi kullanılmalıdır,
- (iv) Kullanılacak kaynakların imkânları ve dağıtımın planlaması daha önceden planlanmalıdır,
- (v) İşletmenin stratejileri açıkça tespit edilmelidir,
- (vi) Çalışanların performansları devamlı izlenmelidir,
- (vii) Herkesin yeteneğine göre iş dağılımı yapılmalı,
- (viii) Başarılar uygun bir şekilde ödüllendirilmelidir (Aktaş, 2015: 1-18).

Üniversitelerin kalkınmadaki girişimci rollerini engeller arasında fon teminindeki güçlükler, kurumsal yönetimin zayıflıkları, üniversite-iş dünyası arasındaki ilişkilerde etkin ve güçlü bağların yaratılamaması ve kurumsal stratejilerdeki yetersizlikler sayılabilir. Üniversite-iş dünyası-devlet sarmalında bireysel ve kurumsal kapasitenin artırılması ve etkileşimin sağlanması suretiyle, üniversitelerin girişimcilğe ait politikaların verimliliği ve sürdürülebilirliği bakımından kendi bölgelerinde daha önemli rol oynamaları mümkündür (Okay, 2009: 94-111).

Kaynakça

- Aktaş, K. (2015). Uluslararası İşletmelerde Stratejik Yönetim, İstanbul. *Uluslararası Yönetim ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 2(1).
- Bilgen, B. (2011). *Kurumsallaşma Üzerine Bir Karar Destek Sistemi Oluşturulması-Türk İnşaat Sektöründe Örnek Uygulama (Kural Tabanlı KDS Modeli)*. Yüksek Lisans Tezi. İstanbul: İstanbul Teknik Üniversitesi
- Can, A., & İbicioğlu, H. (2008). Yönetim ve Yöneticilik Yönünden Üniversite Hastanelerinin Değerlendirilmesi. *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 13(3).
- Can, H. (2001). *Yönetim Bilimli ve Tarihçesi, Yönetim ve Organizasyon*. Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.
- Çarıkcı, G. N. B. (2014). 'Stratejik Yönetim', *Uygulamalı Üretim Yönetimi El Kitabı*. (Ed. O. Kulak-B. Durmuşoğlu). Kocaeli: TÜSSİDE.
- Çiftçi, D. (2018). *Yöneticilerin Stratejik Yönetim Anlayışlarının Referansta Bulunduğu Strateji Okulları: Nitel Bir İnceleme*. Yüksek Lisans Tezi. Sakarya: Sakarya Üniversitesi.
- Diñer, Ö. (1998). *Stratejik Yönetim ve İşletme Politikası*. İstanbul: Beta Yayınevi.
- Düren, Z. (2000). *2000'li Yıllarda Yönetim*. İstanbul: Alfa Yayınları.
- Güçlü, N. (2003). Stratejik Yönetim. *Ankara, G. Ü. Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 23(2).
- Gül, N. (2017). *Stratejik Yönetim ve Kamu Çalışanları Açısından Stratejik Yönetim*. Yüksek Lisans Tezi. İstanbul.
- Gültekin, M. C., & Mazi, F. (2016). Kırgızistan, Stratejik Planlama ve Stratejik Yönetim Uygulamalarının Meslek Yüksek Okulları Açısından Önemi. *Akademik Başarı Dergisi*, 55.
- Hill, C. W. L., Jones, G. R., & Schilling, M. A. (2013). *Strategic Management: An Integrated Approach*. Cengage Learning.
- Johnson, G., Scholes, K., & Whittington, R. (2008). *Exploring Corporate Strategy*. London: Prentice Hall.
- Karpuzoğlu, E. (2001). Aile Şirketlerinde Stratejik Planlama ve Aile Şirketlerine Özgü Planlar. *Marmara Üniversitesi İşletme Fakültesi, Öneri Dergisi*.
- Kiper, M. (2010). *Dünyada ve Türkiye'de Üniversite-Sanayi İşbirliği ve Bu Kapsamda Üniversite-Sanayi Ortak Araştırma Merkezleri Programı (ÜSAMP)*. Ankara: İşkur Matbaacılık.
- Koçel, T. (2003). *İşletme Yöneticiliği*. İstanbul: Beta Basım Yayın Dağıtım A.Ş.
- Korkmaz, A. (2015). İnovasyon ve Üniversite-İş Dünyası İşbirliği Üzerine. *Ayrıntı Dergisi*, 3(24), 7-11.
- Kotler, P., Berger, R., & Bickhoff, N. (2010). *The Quintessence of Strategic Management What You Really Need to Know to Survive in Business*. London: Springer.
- Muslu, Ş. (2014). *İşletmelerde Vizyon Ve Misyon Kavramlarının Kullanımında Oluşan Karmaşıklık; Türkiye'de İlk 100 Büyük Sanayi Kuruluşu Örneği*. Yüksek Lisans Tezi. Sakarya: Sakarya Üniversitesi.
- Nut, P. C. & Backoff, R. W. (1992). *Strategic Management of Public and Third Sector Organisations: A Handbook for Leaders*. Jossey-Bass, San Fransisco.
- Okay, Ş. (2009). Pamukkale Üniversitesi Öğretim Elemanlarının Üniversite-Sanayi İşbirliği Çalışmalarına Bakışları Üzerine Bir Alan Araştırılması. *Selçuk Üniversitesi Teknik Bilimler Meslek Yüksekokulu Teknik-Online Dergisi*, 8(2).
- Papatya, G. (1998). Vizyon: Hayal ve Gerçek Arasındaki Gerilim. *Süleyman Demirel Üniversitesi İİBF Dergisi*, 3(3).
- Porter, M. E. (1996). *What is Strategy?*. Harvard Business Review, 74 (6).
- Rachman, J. D., Mescon, H. M., Bovee, L. C., & Thill, V. J. (1993). *Business Today*. New York: McGraw-Hill Inc.
- Sakinç S., & Bursalıoğlu A. S. (2012). Yükseköğretimde Küresel Bir Değişim: Girişimci Üniversite Modeli. *Yükseköğretim ve Bilim Dergisi*, 2(2).
- Sánchez-Rodríguez, C., Martínez-Lorente, A. R., & Clavel, J. G. (2003). Benchmarking in the Purchasing Function and its Impact on Purchasing and Business Performance. *Benchmarking: An International Journal*, 10(5), 457-71.
- Şener, T. (2009). *Eğitimde Stratejik Planlama*. Yüksek Lisans Tezi. İstanbul: Kadir Has Üniversitesi.
- Tortop, N., İsbir, E. G., Aykaç, B., & Tosun, K. (1993). *İşletme Yönetimi*. (1. Cilt) İstanbul: Fakülteler Matbaası.
- U.Ü. Gelişim Planlama Kurulu (2002). *Üniversitelerde Stratejik Planlama Rehberi*. (Erişim: 02.02.2018), http://kurullar.home.uludag.edu.tr/GPK/SP_Guideline.htm
- Uzun, H. (2011). *Yeni Bir Toplumsal Dönüşüm Sürecinin Üretim Birimi Olarak: Teknoparklar*. Doktora Tezi. Elazığ: Fırat Üniversitesi.

Araştırma Makalesi • Research Article

Absurd Elements in Anthony Neilson's Realism and The Wonderful World of Dissocia Plays

Anthony Neilson'nun Realism ve The Wonderful World of Dissocia oyunlarındaki Absürd Temalar

Belgin Bağırlar ^{a,*}

^a Dr. Öğr. Üyesi, Aydın Adnan Menderes Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, İngiliz Dili ve Eğitimi Bölümü, 09010, Aydın/Türkiye.
ORCID: 0000-0001-5575-3227

MAKALE BİLGİSİ

Makale Geçmişi:

Başvuru tarihi: 12 Temmuz 2018

Düzeltilme tarihi: 09 Eylül 2018

Kabul tarihi: 30 Ekim 2018

Anahtar Kelimeler:

Anthony Neilson

Realism

The Wonderful World of Dissocia

Absürd Tiyatro

ÖZ

İkinci dünya savaşından sonra İngiliz tiyatrosu genel olarak insanların anlamsız davranışlarını ve amaçsız yaşamlarını ele almıştır. 1950'lerde değişen toplumu yansıtan tiyatro, geleneksel tiyatroya da yapı ve konu açısından karşı çıkmıştır. 1950'lerde ki bu süreç Martin Esslin tarafından Absürd Tiyatro olarak adlandırılmış ve günümüze kadar birçok yazarı etkilemiştir. 1990'larda ise söylenmeyenleri açık seçik ortaya koyan ve insanların içindeki vahşeti yüzlerine vuran tiyatro Alex Sierz tarafından Yüzüne Tiyatro olarak adlandırılır. Yüzüne Tiyatro yazarlarından biri olan Anthony Neilson, Realism (2006) oyununda depresif başkarakter olan Stuart'ın, dış dünyadan soyutlanmış kişiliğini, boş vermişliğini ve hayatın içinde kayboluşunu ortaya koyar. The Wonderful World of Dissocia (2004) adlı oyununda ise Lisa'nın, başkarakter, sürekli bir saat geri kalan saatinin onarılmasını konu alan ve hayaller dünyasında gerçekleşen absürd olaylarla karşılaşırız. Bu çalışmanın amacı, Neilson'nun Realism ve The Wonderful World of Dissocia adlı oyunlarında ki absürd temaları Esslin'in ışığı altında incelemektir.

ARTICLE INFO

Article history:

Received 12 July 2018

Received in revised form 09 September 2018

Accepted 30 October 2018

Keywords:

Anthony Neilson

Realism

The Wonderful World of Dissocia

Absurd Theatre

ABSTRACT

After World War II, British theatre generally dealt with people's meaningless actions and aimless lives. During the 1950s theatre reflecting the changing society opposed to the traditional theatre in terms of pattern and plot. The period in 1950s was named as Absurd Theatre by Martin Esslin and it has affected many writers until today. In 1990s theatre which reveals the untold explicitly and throws the violence in them to their face was coined by Alex Sierz. In Realism (2006), Anthony Neilson, one of In-yer-face playwrights, presents us with the melancholy protagonist Stuart, who is distant from the outside world, and who is lost amidst both his own sense of disinterest as well as life. The Wonderful World of Dissocia (2004), takes a look at the protagonist Lisa's watch- which is consistently one hour behind- being fixed, as well as at the absurd events unfolding within Lisa's imagination. The aim of this paper is to analyze the theme of absurdity in Anthony Neilson's Realism and The Wonderful World of Dissocia through the lens of Esslin.

1. Introduction

British theatre has, over time, adapted with the times in order to reflect the gradual changes in societal traditions, viewpoints, and lifestyles brought about by important social, political, and economic developments in British and European society such as the Industrial Revolution, The Reform Act of 1832, and World Wars I and II. From the 1950s onwards, playwrights challenge classical sense by successfully lifting the barrier between the stage and the audience.

In the 1990s, British playwrights wanted to hang the increasing violence and cruelty, brought about by suppressed societal realities out into the open. Alex Sierz coins this dramatic shift, which is aimed at having audience members come face-to-face with their own inner beasts, as in-yer-face theatre. This wave including playwrights such as Sarah Kane, Mark Ravenhill, Anthony Neilson, Matrin Crimp, and Philip Ridley, is "so powerful, so visceral, that it forces audiences to react." (Sierz, 2001: 5). Sierz, in comparing In-yer-face theatre to classical theatre, notes that:

"If a well-made play has to have a good plot, much provocative drama prefers to have a strong sense of experiential confrontation; if a well-made play has to have

* Sorumlu yazar/Corresponding author.
e-posta: belgin.bagirlar@adu.edu.tr

complex characters, much new drama has types rather than individuals; if a well-made play has to have long theatrical speeches, nineties drama usually has curt televisual dialogue” (Sierz, 2001: 243).

Hence, in-er-face theatre differs from traditional theatre in terms of both structure as well as approach to language. Moreover, in-er-face favours using run-of-the-mill individuals that exist within society rather than elaborately described, complex characters, in order to close the gap between the audience and the theatre. In-er-face theatre is not, however, the first theatrical movement to challenge the conventions of traditional theatre. Absurd theatre, which emerged in the 1950s, and which Martin Esslin had examined in great detail, is completely detached from traditional theatre, for example. According to Esslin (2001: 22):

“If a good play must have a cleverly constructed story, these [absurdist plays] have no story or plot to speak of; if a good play is judged by subtlety of characterization and motivation, these are often without recognizable characters and present the audience with almost mechanical puppets; if a good play has to have a fully explained theme, which is neatly exposed and finally solved, these often have neither a beginning nor an end.”

In this sense, both In-er-face as well as Absurd theatre appear to share many similarities. Both theatrical forms enable the audience to become integrated into the performance, and moreover enable audience members to identify themselves with the play through the mise-en-scene, mediocre dialogues, and characters. Anges Maria Kitzer, analyzing Jez Butterworth and Philip Ridley’s two in-er-face plays *Mojo* and *The Pitchfork Disney*, alongside Samuel Beckett and Jean Genet’s two absurd plays *Waiting For Godot* and *The Balcony*, is the one arguing that “there is a link between in-er-face and absurdist theatre” (Kitzler, 2010: 10). In other words, it is possible to mention the influence of absurd theatre on in-er-face theatre.

1.1. Absurd Theatre

The word *absurd* was first used by Albert Camus in 1942 in order to emphasize the meaninglessness of life. Furthermore, in 1961, Martin Esslin penned a book titled *The Theatre of the Absurd*, mapping out the evolution and general characteristics of absurd theatre by examining the works of a great number of avant-garde playwrights from various angles (e.g. theme, structure, etc.). When one considers the years of publications of Samuel Beckett’s *Waiting for Godot* (1950), Eugène Ionesco’s *The Bold Soprano* (1950), Harold Pinter’s *The Birthday Party* (1957), and Jean Genet’s *The Balcony* (1957), we can infer that absurd theatre emerged during the mid-twentieth century. Then, What is the reason behind this emergence?

It is clear that the playwrights no longer believe in the possibility of such neatness of resolution. Indeed, they are chiefly concerned with expressing a sense of wonder, incomprehension, and, at times, despair, at the lack of cohesion and meaning that they have in the world. *“If they could believe in clearly defined motivations, acceptable solutions, settlements of conflict in properly tidily tied up endings, these dramatists would certainly not eschew them. But, quite obviously, they have no faith in the existence of so rational and well ordered a universe”*. (Esslin, 1965: iii)

Neither the world nor humanity was the same after World War II. People are forced to live amidst the chaos of economic, political, and social change caused by this war. Hence, people had to become strange to one another, and face with loneliness. People fell into conflict with themselves, and started to gloomily question the point of their existence. Hopelessness and meaninglessness dominated post-war society. People now had left their utopic dreams behind, and instead they adapted themselves to the struggle of staying alive in a dystopic world. In this light, on the one hand, one sees man trying to distance himself from his past in order to stay afloat within a pointless existence, on the other hand one observes theatre being unable to conform to tradition due to its context. Esslin claims;

Inevitably plays written in this new convention will when judged by the standards and criteria of another be regarded as impertinent and outrageous impostures. If a good play must have a cleverly constructed story, these have no story or plot to speak of; if a good play is judged by subtlety of characterization and motivation, these are often without recognizable characters and present the audience with almost mechanic puppets; is a good play has to have a fully explained theme, which is neatly exposed and finally solved, these often have neither a beginning nor an end; if a good play has to hold the mirror up to the nature and portray the manners and mannerisms of the age in finely observed sketches, these seem often to be reflections of dreams and nightmares; is a good play relies on witty repartee and pointed dialogue, these often consist of incoherent babblings” (Esslin, 2001: 19).

Absurd theatre lacks the conventional structure of traditional theatre in terms of focusing on a specific subject or story, or having a traditional setting Rather than solving a problem or conveying a moral, absurd theatre wants the audience to ‘draw his own conclusions, make his own errors’ (Esslin, 2001: 18). The strong and brave characters were found in traditional theatre instead become run-of-the-mill and avoid of origin in absurd theatre. Characters often feel alone, are failed, and do not fit with the world in one way or another. This, therefore, is why the dialogues observed in absurd theatre lack any sense of rhyme or reason. Incomplete sentences, word and sentence repetition, and the lack of a definite plot make absurd plays difficult to both follow and comprehend. In addition, *“the element of language still plays an important part in this conception”* (Esslin, 2001: 24). Absurd playwrights intentionally aim to render their work nonsensical by creating a conflict between words, sentences, and the actions observed on the stage. At times, playwrights choose to hide their actual thoughts through word play. Word repetition prompts the use of poetic language, as well as prompts interrupting the flow of the play—thus making it difficult for the audience to follow. In traditional theatre, the concept of time is important so that it is able to reflect the cultural and politics of a particular era. Absurd theatre, in contrast, only reflects ‘dreams and nightmares’. In other words, it reflects mankind’s sense of disinterest, aimlessness, and hopeless—that is, the negative disposition it holds towards life. Absurd theatre *“activates psychological forces, releases and liberates hidden fears and repressed aggressions, and, above all, by confronting the audience with a picture of disintegration”* (Esslin, 2001:347), at the same time that it deals with man’s sense of isolation. In this context, absurd theatre accepts cruelty and fear as being instinctual within man. Absurd playwrights do not hesitate

exhibiting hidden desire and violence on stage. However, unlike their in-yer-face counterparts, they neither openly stage that obscenity, nor do they use uncensored language. On the contrary, they prefer to use comedy in order to convey that darkness.

Lastly, according to Esslin (2001:367): “*The Theatre of the Absurd ... a response to the cultural and social changes of our epoch*”. In this sense, absurd theatre bears no resemblance to traditional theatre in terms of either structure, theme, or language—akin to post-war society’s being starkly different from pre-war society. Absurd theatre, which heavily worked with themes such as loneliness and the meaninglessness of life, began to make a heavy presence after 1950.

1.2. Anthony Neilson

Anthony Neilson is an avant-garde, enchanting, and entertaining playwright and director who has contributed many a play to contemporary British theatre. He was born into a family of artists in 1967 in Edinburgh, Scotland. Anthony was immersed in theatre from infancy, together with his parents Beth Robens and Sandy Neilson. Even though he wrote, as well as won an award for his first play, *The Colours of the Kings Rose* in 1988, he earned a name for himself with his play *Normal*, which he wrote in 1991. Neilson, who holds great importance both in English as well as in Scottish theatre, claims that “*we must be accessible, yet still bold in form and content*” (Neilson 2007: n.p.). In this sense, Neilson has taken claim of plain language, and has placed great emphasis on ensuring that his plays appeal to a society in a general, overall sense. Critic Alex Sierz classes some plays and writers such as Martin Crimp, Moira Buffini, and Philip Riddley, under the in-yer-face theatrical wave. According to Sierz, Neilson, alongside playwrights such as Sarah Kane and Mark Ravenhill, have succeeded in echoing their voices across Europe, and moreover Sierz praises them as being in-yer-face theatre’s “*most provocative new writers of the decade*” (Sierz, 2000: xii).

Neilson, who has directed most of his own plays, has also written for television as well, including *Spooks* (2010) and *The Debt Collector* (1999). He has many distinctive plays. For example, *Normal* (1991), talks about a rapist who has been sentenced to death, and his lawyer. *Penetrator* (1993) concern about the impact of war which has had on someone reliving their past. *The Censor* (1997) deals with bans put in place by people and institutions, and *Stitching* (2002) portrays a woman who sews her own vagina shut on stage. Although each of these four works fall under the wing of in-yer-face theatre, his twenty first century pieces, including *The Wonderful World of Dissocia* (2004), *Realism* (2006), and *Unreachable* (2016) all exhibit a change in style. According to Sierz, the reason behind this transition is Neilson’s emphasis on ‘Scottishness’, noting that “*the dynamics of identity and representation were to become key themes across the whole of Scottish culture in the years immediately before and after devolution in 1999*” (2012:162). Trish Reid, who has also taken note of Neilson’s shift, is of the opinion that ‘Neilson has moved beyond the naturalist dramaturgy... towards expressionistic and absurdist strategies’ (Reid, 2017:17). At the same time, the majority of Neilson’s post-millennium plays employ a comedic overtone. But, considering that the plays make one

think as much as they make one laugh, what is common to all is the elements of farce and satire. When Neilson’s plays are examined, one does not encounter a direct political message. For example, in *Realism*, although the characters; Stuart, the protagonist, and his mother, talk about bombs raining from the sky, Neilson states that “*At the time of writing, in 2006, Israel had invaded Lebanon. Substitute a more topical/ timeless reference if necessary*” (Neilson, 2014:139). There is no doubt that Neilson has masterfully reflected the term he lives, however avoids relaying any open political statements.

2. Realism

In 2006, *Realism* was staged first at the National Theatre of Scotland, and then at Edinburgh’s Royal Lyceum Theatre. The play has become a hit among Neilson fans and, moreover, it was acclaimed by critics. Mark Fisher commented on the play as having successfully portrayed the human sub-consciousness in a way that is accessible to just about everyone by writing that “*The writer-director’s aim in Realism is to make us alive to the vivid subconscious landscape that we inhabit even on the most dreary of days*” (Fisher, 2006: n.p.). Lynn Gardner praises the play’s successful drifting between reality and fantasy, as well as its successfully breaking down of the barrier between the stage and the audience: “*Anthony Neilson’s surprisingly moving musings on mundanity, the absurdities of modern life and ‘the accumulation of losses’ that we must carry with us as we age is a sparky and often scurrilous 80 minutes that, in worming inside one’s head, worms inside our own*” (Gardner, 2011:n.p.).

Realism focuses on the character of Stuart, his temper of outbursts, his relationship with his family and his girlfriends, and his drifting away from his social circle. Like other absurd plays, *Realism* too is composed of a beginning, middle, and end. Neilson nevertheless clarifies at the play’s onset that “*it should be presented without an interval*” (Neilson, 2014:136). At the beginning of each act, he provides extra information within ‘square brackets’ (Neilson, 2014:136) which “*describe what is actually occurring in the play’s real time-line*” (Neilson, 2014:136). What lies outside of those brackets is Stuart’s dream world. In absurd theatre, the main hero or character talks to himself/ herself. In *Realism*, Neilson’s main character both talks as well as narrates. Throughout the play, Stuart is seen wearing pajamas, and is constantly in a state of exhaustion and fatigue. Paul, a friend of Stuart’s, tries to get him out of the house, but fails. The dialogue between Paul and Stuart, however, is rather obscure:

Stuart I’m not going to be mopping.

Paul You are - you’re going to mope.

Stuart I’m not going to mope.

Paul Mope, mope, mope; that’ll be you.

Stuart Right, well, so if I want to mope I can fucking mope, can’t I? I mean, I’m not planning on moping but I reserve the right to mope in my own fucking house. (Neilson, 20014:138)

Stuart’s lack of stepping out of the house, alongside his lack of overall movement is a sign of his disconnection from the

outside world. Özden (2016: 306) claims that “*The Theatre of the Absurd... combines characteristics such as silences, repetitions, unconventional dialogue*”. Neilson’s use of word repetition in order to disrupt the fluidity of the dialogues between characters is also observably obvious. Stuart’s friend Paul continuously repeats the word *mope* as a means of describing Stuart’s not wanting to play soccer with him. In fact, all Stuart does throughout the entire play is mope around.

During the play the absurd behaviour of the other characters is also absorbing. Stuart is not the only person whose acts are absurd. Stuart’s mother, who puts the kettle on to make herself a cup of tea, unexpectedly begins to describe the tea cup.

Mother Can you see it? There – a castle, look. The tea leaves make a turret, and the tea’s like a moat at the bottom.

Stuart What’s a moat?

Mother It’s the water round a castle, to keep the folk from getting in. (Neilson, 2014: 140)

Immediately following her blurb, both Stuart and his mother break out in song, thus interrupting the audience’s ability to follow along. At this point, Neilson once again shifts tactics by having Stuart’s seven-year-old brother Mullet come up to Stuart. Mullet makes fun of Stuart for burning his toast. Then, out of the blue, Stuart’s girlfriend Angie appears, scolds Stuart for scraping off the burnt bits of the toast in the sink rather than the garbage can, and then disappears. Stuart, who once again is left alone with Mullet, makes a confession about himself:

Mullet What’s happened to you, man? You were going to be a choo-choo driver. You were going to be an astronaut. What’s happened to that guy? That’s happened to the guy who was going to build a rocket and fly to fucking Mars? I mean, look at yourself. What do you see?

Stuart A fat fucking shite. (Neilson, 2014:141)

As Mullet questions Stuart, Stuart goes on to talk about his (own) hopes and dreams, as well as about his needing to wake up from his trance-like state. However, Stuart is not ready for that, nor does he have any sense of purpose whatsoever. According to Esslin (2001:197), absurd theatre “*explores the human condition, the alienation of man, his solitude*”. Neilson’s absurd character, Stuart, sulks around emptily, feels hopeless, and is crossed with the world. Throughout the play, Stuart repeatedly brings up his girlfriend’s having dumped him, and this causes his sense of resentment towards life. But, as the play continues, we find out that Stuart’s girlfriend was the one who was in fact dumped. Neilson, through Mullet, emphasises that Stuart was once nothing but a blank couch potato, and at the same time he talks about Stuart’s loneliness, and his going astray from society. In the third scene, Stuart, whilst listening to a radio program about banning smoking, imagines himself as appearing on that program, whereupon he begins to speak absurdly and argue with himself. He lectures on about how the state ought to ban the sale of cigarettes rather than banning smoking at bus stops, as well as about how such situation will never come to conclusion given that the

problem stems from the tax money earned off of cigarettes, and thus weighs the problem as being two faced. After receiving a huge round of applause, those appearing on the program are heckled at by the audience. Just before the (imaginary) program ends, Stuart enters into verse, reading a poem that talks about how selfish humanity—described as being a “*Jewish guy or possibly a German—is, and about how humanity will die alone*” (Neilson, 2014:146). Stuart then phones Laura:

Stuart... I’ve got something of yours.

You’ve got somethings of mine.

You should come and get them.

I should come and collect them...

But we need to talk.

I’d like to talk.

It’d be good to talk... (Neilson, 2014:146-147)

Upon closer inspection of Stuart’s monolog, one gets a sense of Neilson’s effective use of poetic language through word repetition. However, even if lyrical quality that Neilson creates through repetition carries meaning, within the context of the play, it comes off as being nothing more than absurd, meaningless dialogue.

For Neilson not only language but love concept is also meaningless. Love has no value for the characters in the play, even if for Stuart who believes that he suffers the pangs of love. In the fourth scene, Stuart walks in on his ex-girlfriend Laura, who is sitting on the toilet:

Stuart Number twos?

Laura No

Stuart Number trees?

Laura What’s number threes?

Stuart Both

Laura No, just number ones. (Neilson, 2014:147)

Laura, who is disturbed by Stuart watching her, and thus who wants him to leave:

Stuart Do you not love me?

Laura Yes. What’s that got to do with it?

Stuart What’s love got to do, got to do with it?

Laura What’s love but a second-hand emotion? (Neilson, 2014:147)

Stuart, in putting these events into his head, as well as in replying to his own question, in fact radiates his negative stance towards love. In fact, Neilson, who underscores love as being overused, implies that a society, which is void of love, is the root of cruelty. As the play progresses, Stuart, his mother, Laura-his first love, and Angie, spank one another. Here, Neilson makes use of unrestricted, smutty language—a characteristic belonging more to in-her-face theatre. Towards the middle of the dialogue, Stuart apologizes to his mother; at which point, his mother asks him what he would like for New Year. Stuart expresses that he would once again like the ‘cheap aftershave’ (149) that she had bought him last year, however:

Mother Don't be silly. If there's a fire you just get on with saving yourself.

Stuart ...It's funny that, isn't it? Of all the really nice things you gave me- it's the cheap shite that means the most. (Neilson, 2014:149).

The present that Stuart will receive for New Year, is as aimless and absurd as Stuart himself. Neilson, uses mother in order to underscore humanity's materialistic taste. Mother, by herself, is not the one who can make sense of why Stuart does not want an expensive present. Later on, in the play, Stuart finds a bill, crumples it up, utters to himself "*What a bunch of cunts, what a bunch of cunts...*" (Neilson, 2014:149) and starts to sing a meaning ditty to the tune of the same words in order to express his frustration. While he is singing, a group of dancers come out suddenly and absurdly. In the meantime, Stuart enters into a dialogue with Minstrels, the dancers, and goes on talking about meaningless relationships, and how insignificant life is. At first, Stuart mentions that each relationship left behind great anguish and he loved each person for a reason. Then he claims that break ups are exhausting. He likens relationships to the pointlessness of life through the words "*the accumulated losses of life*" (Neilson, 2014:151). For Esslin (2001:60), absurd theatre is about "the tragic nature of all love relationships". Moreover, Neilson, through the absurd character Stuart, points to love as nothing which causes only grief.

In the second act, Stuart, who opens the washing machine, is boggled at his mother's voice coming from inside the machine, and telling him to check his pockets. Neilson makes his audience laugh through this scene, as well as puts forth Stuart's mother's negative influence over him. After Stuart controls his pockets and starts up the washing machine, the hypnotic sound of the machine causes him to lose consciousness. It is only when the telephone rings that he comes to. The absurdity of this act, on the one hand, causes the audience to burst out in laughter; on the other hand, it is also thought-provoking in that it shows the audience Stuart's mother's dominance over him. A salesman calling to inform Stuart about a telephone offer slams the phone in Stuart's ear, leading him to feel awful. Meanwhile, his brother Mullet crawls out from under the bed and rants at Stuart about how poorly the salesman treated Stuart. What is more, he tells Stuart that he needs to call the salesman back, and give him a taste of his own medicine. Stuart finds his brother's advice to be logical, calls the salesman back, calls him a "*subhuman piece of shit*" (Neilson, 2014: 154), and then feels content about telling the person what he *really* thinks about people. However, Stuart then feels embarrassed upon learning that the salesman is disabled, and that he is ashamed of the fact that he has to call people in order to scrape a living together.

Another absurd characteristic about Neilson's theatre is animals' absurd ability to talk. For example, whenever Stuart encounters his cat, the two try to harm one another. The cat responds by insulting Stuart using profane slang including fuck.. In fact, those who degrade Stuart do not just include his cat, sibling, and mother—his ex-girlfriend, Angie, also accuses Stuart of being racist and homophobic. The audience yet again loses track as the scene takes another dramatic turn: this time, Stuart's parents walk in on him and see having sex with Laura. His mother forces Stuart to make a decision and

marry Laura, however Stuart does not comply. Since for Stuart marriage means subduing another person.

Just as the washing machine is near the end Stuart's mother gazing at the sun is seen on the beach. Upon the completion of the cycle, the mother figure faints to the ground, thus marking the end of the second act. In the third act, as Stuart eats 'a prawn curry' (Neilson, 2014:160), Laura—like Stuart's mother—reads off to Stuart the number of harmful ingredients present in ready-made meals, and exclaims that she does not want him to die, because:

Laura Who'll look after all the animals if you die?

Stuart Oh I don't know...

Laura Oh, oh – I've thought of another one! Koala bears! We've got to have some koala bears!

Stuart Aren't they vicious?

Laura But we'll have to grow eucalyptus trees because that's all they eat.

Stuart Yeah, well- we're growing bamboo for the pandas anyway... (Neilson, 2014:160).

Laura's absurd imagination ultimately frustrates Stuart. Even though Laura indicates that she thinks and dreams about a future with Stuart, Stuart prefers to stay out of her predicted picture. Nevertheless, Laura dreams of a life, both for herself and for Stuart, and that dreamy life is distant from people, and therefore distant from savagery and chaos. Laura, out of frustration, abandons Stuart—at which point, Paul enters with a bag filled with bottles of booze. Stuart, who is poisoned by chips that he ate, asks Paul as his final request that he tells Angie how much he loves her. Paul presses a pillow over Stuart's face and suffocates him. All of sudden, Paul gets caught off guard by a knock at the door, hides Stuart's corpse, and comes face-to-face with Mullet, who has been watching him the whole time. Angie then suddenly appears and becomes suspicious of Paul's sketchy actions; however, she begins to search around for Stuart with him. Mullet crawls out from where he was hiding, eats the chips that are scattered across the floor, and utters "*from everywhere come the mourners, all moving slowly*" (Neilson, 2014:163). Laura, Angie, Stuart's father and mother, and Stuart's cat (who is carrying a dead bird in its mouth) are among the mourners at Galloway. Stuart's parents reminisce his running home in the snow in his school uniform in order to drink soup, and his being late for the school. Laura recalls Stuart getting up early one morning, and scrawling the words "*I love you*" (Neilson, 2014: 67) in the snow. Angie remembers Stuart waking up before her every morning, and placing a teddy bear next to her head. The talking cat, on the other hand, remembers Stuart as being merely a 'prick' (Neilson, 2014:164). When everyone raises their glasses for a toast in Stuart's name, Stuart absurdly enters on stage with his arms wide open, and he greets everyone individually. His parents prepare his bed, Stuart lays down and says:

Stuart And now I lay me down to sleep

I pray the Lord my soul to keep

And if I die before I wake

I pray my soul the Lord to take. (Neilson, 2017:165)

At this point—in fact, following the meaningless funeral—it becomes apparent that he did not die, but rather that he fell asleep. Jiang Zhu mentions (2013:1462) that “*absurd theatre expresses tragic theme with a comic form*”. Here, Neilson also makes the audience laugh at a tragic event like death by having Stuart re-appear on stage, alive, right in the middle of a death ritual. Stuart, who awakens to the sound of Angie phoning him, pleads with Angie in order for their relationship not to come to end. Even though Angie points to Stuart being the one who wanted to break up, Stuart absurdly states that “*I’m not saying I regret it. I think it was the right thing to do, for both of our sakes. But I didn’t do it because I don’t love you*” (Neilson, 2017:166), and pleads not to leave him. Neilson shows us, through Stuart, that even romance is meaningless. Finally, when Angie asks Stuart what he has done today, Stuart responds by saying ‘fuck all’, implying that he has no sense of expectation whatsoever from life, and that he views life as being meaningless, and closes the phone. During the epilogue, one observes a neat and tidy kitchen in the background. Stuart sips his tea; Angie takes the laundry out of the machine. When Angie sees that her red socks have dyed the rest of the laundry red, she abandons the stage. Stuart, however, continues to sip his tea, and the audience leaves the theatre. The play closes with no morale nor advice.

3. The Wonderful World of Dissocia

The Wonderful World of Dissocia, one of Neilson’s most prized plays, took to the stage at the Tron Theatre in 2004. Although his previous play *The Lying Kind* (2002) was regarded as being unsuccessful, *Dissocia* gained great success throughout the theatrical world, and it was staged numerous times in the United Kingdom, the United States, and Australia, and won an award. Dominic Cavendish praises Neilson for his masterful use of comic and absurd elements, writing that he is “*inspired by reading Alice’s Adventures in Wonderland and watching The Wizard of Oz, Dissocia will run in a far more comical, absurdist vein than most of his other work*” (Cavendish, 2004: n.p.). Trish Reid feels that the play is avant-garde, exclaiming that “*Dissocia is among Neilson’s most formally daring works*” (2017: 91). John Bull also underlines Neilson’s use of absurd elements, declaring that “*with Dissocia Neilson really established himself in the broader European surrealist/absurdist tradition*” (2011: 355). *Dissocia* is comprised of two acts: the first portraying the colourful world of the character of Lisa, the heroine of play, her imagination, and her sub-conscious; the second being rather pallid, and which depicts Lisa’s actual world. Lisa’s strangeness is detected by the audience right from the very onset of the play.

At the beginning of the first act, Lisa Jones is seen strumming the guitar. As the act continues, even though the sound of the guitar gets louder and louder, Lisa stays motionless. Finally, one of the guitar strings breaks, however, Lisa shows no reaction. Lisa gets caught off guard by Victor Hesse’s voice radiating from the mail box, and shoos him off. However, when Victor tells Lisa that he came to see her about her ‘1972 Sekonda’ (Neilson, 2014:96) model watch that’s consistency one hour behind, she allows him in. Lisa is unable to repair her watch due to the repairman wanting too much money for it. But, an opportunity arises right at that moment. Neilson describes Victor “*he bears more than a passing resemblance*

to how we imagine Sigmund Freud: goatee beard, long coat, gloves, walking stick, hat, pocket watch” (Neilson, 2014: 96). Victor, resembling Freud, hints at another clue about the subject of the play. The world of Dissocia in which Victor has sent Lisa too is full of comical aspects, and is the only place where Lisa herself feels free. “*Delight in Nonsense*” says Freud in his study of the sources of the comic, “*has its root in the feeling of freedom we enjoy when we are able to abandon the straightjacket of logic*” (Esslin, 2001: 286). Freud argues that people only enjoy comedy when they free and are not forced to act logical. Neilson fittingly reflects Freud’s stance through Victor, who presents a different world to Lisa and to the audience.

Victor explains to Lisa that it would not be expensive to fix her watch, and that there is more to the situation than just that. He tells her that an event that she had once lived through was the reason why the watch was an hour behind, upon which he cites an example from his own past:

“Victor When I was a child, my mother told me that he had once made a watch so small, so ephemeral... that only a butterfly could wear it. The notion delighted me but I did not truly believe it. Until the day we found ourselves lost in the woods and I saw him, Lisa- with these eyes that see you now – I saw my father ... take apart a spider... unspool its silk... and reassemble the creature as a timepiece... powered by its own tiny heart.” (Neilson, 2017:97).

This absurd and illogical anecdote of Victor’s makes Lisa complicated. What is more, even though Lisa is, at first, taken aback by Victor’s asking for a “*glass of urine*” which is “*good for the system*” (Neilson, 2014:96) in order to drink, she nevertheless willingly believes whatever exits his mouth. Victor goes on telling Lisa that the plane that she took to New York last October’s being delayed by two hours was the reason why her watch was malfunctioning and, consequently, that that lost hour was an hour stolen from her life. Lisa, in response, tells Victor that she never felt quite the same again following that trip, that she was chronically late for work and for meeting up with her friends, and that this was the reason why her others dubbed her to be dronish and lazy. In this sense, Lisa, is lonely and marginalized by society—just like the other absurd characters. The only way in order to correct this is for Lisa to travel to Dissocia, and for her to fulfill a role there.

Victor warns Lisa that she needs to be careful when she travels to Dissocia, adding that his own personal agents will help her, and that she will encounter a slew of people who will try and divert her. Victor calls the number printed on the back of a card that he gave by himself in order for Lisa to reembrace the sense of balance lacking in her life. It is at that point that Lisa finds herself in Victor’s private elevator with four different passengers who are oblivious of her presence. Upon getting off the elevator, Lisa spots and approaches two security guards. In this section of the play, Neilson—like all other absurd playwrights—both plays with words, as well as uses tragicomic elements in order to present Lisa. Neilson claims that the two guards are in fact ‘insecurity’ guards, whose job it is to see to it that Lisa is not carrying any “*feathers, “pants with clouds or rabbits on them*” (Neilson, 2014:103), heart-shaped pebbles, “*stick insects, gum shields, buckaroo, donkey eggs*” (Neilson, 2014:103-104) with her, which could potentially cause the plane to crash. Finally,

given that “*all new arrivals to Dissocia have to pledge allegiance to the Queen*” (Neilson, 2014:104), the same is also requested of Lisa as well. The guards, upon hearing the sound of drums, announce the arrival of [the] Oathtaker, who “*appears grim, in robes and a ridiculous ceremonial wig*” (Neilson, 2014:104). The Oathtaker, who is accompanied by four attendants, takes a bite of the biscuit in his hand, thereby leading the attendants to call him the “Oatcake-eater”. They break out in song for Lisa, who has just pledged oath of loyalty to Dissocia, as well as who has sworn that she accepts “The Black Dog King” as being the enemy. The sound of sirens are then heard, causing everyone to quiver in fear. The deafeningly loud sirens, upon announce that the Black Dog King has attacked. In the meantime, the guards and the others tell Lisa to lay on the ground and stuff a piece of cloth in her mouth. Shortly thereafter, another announcement is read stating that the coast is clear—thus, allowing everybody to get back up. The Oathtaker then hears the guards being questioned by the queen as to why they did not seek her out for protection. She then walks away, saying that has long as there is a queen, there is also the hope of being saved from the enemy. Lisa then explains to the guards that she has lost an hour. The guards, in turn, forward her to the Lost & Found Department; however, upon asking the department’s whereabouts, the guards absurdly point towards the sun, telling her that she needs to follow it. Lisa heads off, begins to sing and flail her hands around, and then notices that she is making music as she moves. Meanwhile, “*a flurry of petals falls around her*” (Neilson, 2014:110) from the sky, and the pedals turn into flies who begin to circle around the lower half of her body, thus causing her to become uncomfortable. It is at this point that the character of a goat enters onto the stage in order to calm Lisa down.

Esslin (2001:144) claims that “*word games have much in common with the Theatre of the Absurd*”. Neilson, too, is deft when it comes to word games within his own works. For example, Goat asserts that the flies surround Lisa are *timeflies*.

Goat Timeflies. Haven’t you heard of them?

Lisa Timeflies? Not really.

Goat Never?

Lisa Well, apart from as part of a phrase – ‘Time flies when you’re having fun’. I’ve heard that.

Goat There you are, then. (Neilson, 2014:110).

The goat alleges that timeflies are harmless and amusing, whilst Lisa states that time is quickly flying as the timeflies have fun. Here, Nielson’s use of wordplay interrupts the flow of the play. The goat refers to himself as a ‘scapegoat’, and says that the only way for him to be happy is if Lisa puts the blame on him, just as others normally do. Lisa begins to shout and accuse scapegoat of stealing her purse at the movie theater, exclaiming that the single one possession that she had in that purse was a photograph of her aunt. As the play progresses, we learn in fact that Lisa’s mother, sister, and aunt, like herself, were also estranged from the real world, and that they were all treated for depression due to loneliness. In this sense, Lisa, in seeing herself as being close to her aunt, indicates that she is the single one precious person in her life.

Finally, Lisa puts forth that it was the scapegoat who stole the hour that she had lost. The scapegoat, who is certain that Lisa’s accusation is true, has her fall into a trap, and then ties her up. Just as the goat is about to rape Lisa, a character by name of Jane, who has bandages on her legs as well as one of her eyes, enters on stage “*a child’s pedal car*”, and claims that she is from the “*Community Crime Initiative*” (Neilson, 2014:114), as well as claims that she herself will take on Lisa’s torture. Esslin (2001:310) mentions that “*nonsense and violence ... characterize The Theatre of the Absurd*”. Neilson follows an absurd path in bringing the audience face to face with the perception of violence. Lisa, unable to tolerate the sound Jane’s bloodcurdling screams as Jane exists the stage with the goat, “*lies down and curls up, in a foetal position, her ears covered*” (Neilson,2014:115), and sings to herself. Just then, polar bear appears from a shroud of fog and salutes Lisa—who, given her having had a happy childhood, greets the bear back. The bear sings her “*who’ll hold your paw when you die?*” (Neilson, 2014:116), a song about loneliness, which in turn causes Lisa to regain her joy. When the goat finishes torturing Jane, she comes up to Lisa and tells her that her lost hour is to be found at the Lost Property Office, upon which the two-board flying car bound in the direction. As the plane takes a surprising shift westwards, Jane and Lisa fall under attack by the Black Dog King. Jane responds by bombing them as well. However, the bombs absurdly only “*leave a scorch mark in the shape of a cat*” (Neilson, 2014:118) and pose no harm to people whatsoever. Lisa, who is aware of this, wants to throw more bombs, and does so with tremendous glee. Jane ultimately drops Lisa off in the vicinity of the Lost Property Office, and the two-part ways. As Lisa heads towards the bureau, she hears her boyfriend Vince’s voice; Vince asks, moreover, why Lisa had not come her appointments. Lisa, on the contrary, does not give in and asks Vince to get off her back. Upon her arrival at the bureau, she spots the character of Britney, who is making hotdogs for everyone there. Here, Neilson yet again uses absurd names: in the waiting area are four additional characters by the names of Laughter, Ticket, Argument, and Inhibitions. Lisa asks Britney, who is all but oblivious of her, whether she has arrived at the correct address or not. Britney, on the other had argues that where Lisa is at is not Lost Property:

Lisa Where’s that?

Britney We lost it.

Lisa you lost the Lost Property Office?

Britney There’s no need to rub it in! We’re obviously embarrassed about it (Neilson, 2014:120).

It is possible to witness the Neilson’s successful use of wordplay in this dialogue. Britney, who implies that she herself is lost in Lost Property, at the same instance changes the sign of the bureau to “Lost Lost Property”. Lisa ultimately becomes frustrated both with everybody’s nonsensical conversations, as well as with every body’s continuously of hotdogs to the point that she exclaims that everyone is mad. Britney, right around that point, confesses that the reason why everybody is at the bureau is in order to prevent Lisa’s lost hour from being found, and proceeds to thank everybody for their participation. Lisa herself loses her temper over what she hears. Britney responds by saying that

Lisa's lost hour is a major source of energy that lights up the whole of Dissocia, adding that were that lost hour to be found, Dissocia become forever lost.

Like the other absurdist playwrights such as Pinter, Neilson effectively manages to play with words. Harold Pinter's play *The Birthday Party* also involves wordplay. Furthermore, it becomes apparent that *The Birthday Party* in fact is not just a basic birthday party either, but rather the celebration of the character of Stanley's unknown future. Neilson, in essence, follows the same path as Pinter. In other words, finding Lisa's lost hour would mean Lisa returning back to some sense of normalcy, as well as her being rescued from loneliness. It also means that Dissocia, the place where Lisa is rescued from alienation, and where her imagination is free to run wild, would thus cease to exist. For Lisa, even if she has made it clear that she does not want Dissocia to disappear, she also clarifies that she needs that lost hour in order to return to that place of normalcy. However, those in the waiting room suddenly break out in song, and sing about "how nobody else but they themselves love her" (Neilson, 2014:126). During that point, a siren warning that The Black Dog King is about to attack causes everyone to duck to the ground and stuff something in their mouths. Yet, Lisa does not conform. The Dissocians, who look up and see remaining on her feet, suddenly proclaim her to be Queen Sarah. They get ready to fight upon finding their long-lost queen, and enter into battle. Just then, the Black Dog King appears out of the darkness like a mysterious wind, and taps Lisa on the shoulder. The man that Lisa sees standing before her sends her into shock—her boyfriend, Vince. Neilson's portrayal of Vince as the Black Dog King is a mindful move. The reason being is that Vince is a member of the world that Lisa finds meaningless, and that she feels she does not belong to. Vince's presence is a threat to Lisa's wonderful world of Dissocia.

The second act of Neilson's play is just as he has described it: a world that is distant from the imagination and void of colour; a world that, contrary to act one, takes place in a psychiatric asylum. The sounds of the footsteps of the nurses who feed the now sluggish Lisa pills can be heard rather clearly. In the third section of this act, Lisa is caught attempting to break out of the hospital. She claims that she had stepped out in order to use the telephone and smoke a cigarette, she later admits that she wants to return home. The nurse consoles her in saying that she will return home soon, feeds her more pills, and leaves her to fall asleep. Lisa, who views the nurses as her enemies, nevertheless is forced every time into swallowing down her pills for the sake of her treatment. Lisa plugs herself into her Walkman and dances crazily, but then becomes frustrated when the nurses confiscate it. Once again, she takes her zombifying pills and nods off to sleep. In the eleventh section, Dot, Lisa's sister, comes to visit... and scorn her, saying:

Dot You know what happened to Auntie Liz. You want to end up like that? How d'you think that'd make Mum feel? (Neilson, 2014:133).

Dot explains to Lisa how sad it is for her mother and brother Mark to watch Lisa deteriorate like her aunt had, and then up and leaves in frustration when Lisa states that she really is ill, and that she wants to rest. Lisa later on finishes a book that she had struggled trying to focus on. Vince also enters into Lisa's room with a bag in his hand containing her

belongings. Vince conveys to Lisa that he now no longer is convinced that she is trying to help herself get better given the fact that she has dropped her treatment half way so many times; he, too, then ups and leaves. When Lisa opens the bag, she sees her polar bear, snuggles it, and falls to sleep with it. "Coloured lights play on her face, swirling around her head. Dissocia still exists, caged within her head. There is little doubt that she will return to her kingdom" (Neilson, 2014:135). Neilson's play closes off with music, all the while Lisa appears curled up with her polar bear and fast asleep. Even if remains unable to find the lost hour she needs in order to re-establish her life and to give her life meaning, when she is in the world of Dissocia, she is a queen.

4. Conclusion

Trish mentions that "Neilson's work is varied and eclectic and imposing any kind of meaningful pattern on it is consequently difficult" (Reid, 2017:20). Even though Neilson's plays from the 1990s can be interpreted as falling within the in-her-face movement due to their violent nature, his post-millennial plays show a dramatic shift. Neilson explains his motive behind his writing of both *Realism* and *The Wonderful World of Dissocia* as being "to find a way of writing what somehow moves the way the mind moves" (Neilson, 2014:X). Per contra, "the Theatre of the Absurd speaks to a deeper level of the audience's mind." (Esslin, 2001: 347). The aim of absurd theatre is to have the art of illusion affect the toy with the mind of the viewer. Neilson's intention is to project the inner workings of the mind onto the stage, thus having an impact on the mind of the viewer. In this sense, the goals of each bear a stark resemblance to one another.

Esslin delineates that "in a universe that is suddenly deprived of illusions and of light, man feels a stranger... This divorce between man and his life... truly constitutes the feeling of absurdity" (2001: 22). In this regard, Neilson's two main characters—Stuart and Lisa—are both detached from life and weak. What's more is that they are neither brave nor successful. Neilson, moreover, does not provide any information about either the characters' pasts or their futures. In this sense, the two are thus anti-heroes. Alienation and isolation from the society are crucial traits of absurd theatre. In both plays, even though both Stuart and Lisa are surrounded by family and friends, they nevertheless are disconnected from them and isolated. Hence, loneliness/seclusion is the common theme shared between plays. Stuart, for example, has no desire to leave the house to hang out with his friends. What is more, Stuart indicates countless times that he has no expectations anything from life. In fact, he is waiting around for his ex-girlfriend who has zero intention of coming back—similar to the meaningless pouting of the characters of Vladimir and Estragon in Samuel Beckett's play *Waiting for Godot*. Lisa, too, is deserted in her hospital room by her family and boyfriend due to a lack of mutual understanding. Although she is lost in the real world, she is as happy as a clam in her imaginary world of Dissocia. In both plays, it is also possible to bear witness to Neilson's use of absurd elements as well: talking animals such as Stuart's cat and the (scape)goat, bombs that leave behind cat-shaped traces.

Neilson's mesmerising and adroit use of language is also very much visible in both plays. He plays with words in a

way similar to Ionesco, Pinter, and Beckett. The security guards in *Dissocia* are addressed to as *insecurity* guards—which, considering how they wrongfully directed Lisa, as well as wasted her time, they are, in fact, not to be trusted. The Oathtaker character is absurdly addressed to as the *Oath-eater*, given his constantly nibbling on a biscuit in his hand. In *Realism*, words such as *fuck* and *love* are repeated over and over throughout the play. One example of this is Stuart's suddenly singing of a song comprised of *fuck* and *love* every time he loses his cool. In *Dissocia*, the words like *lost*, *fool*, and *asleep* appear in repetition. On the one hand, while word repetition and nonsensical dialogues throw the audience off, on the other hand, they also at times can render the plays themselves irrational. Another important element is Nielson's emphasis on music and song, which is the means through which the characters emotions are expressed. One instance of is Stuart's choice to express his emotions through a poetic musical or sorts—both upon blowing a gasket at the bills, and upon getting ticked off at the radio program he has tuned in on. Lisa sings in order to express her happiness when she arrives at Lost Property. *Dissocia*, moreover, has its own song or anthem of sorts as well. Nielson, in line with absurd theatre, reflects violence, as well as the tragic reality of death, through comedy. As a case in point, Stuart's live entrance into this own funeral with his arms wide open—this, after he has died and remembered by his parents—leaves the realm of the tragic and enters into the realm of the comic. The scapegoat mentioning that it will rape Jane—who sacrifices herself—instead of Lisa, followed by a teddy polar bear coming out of the woodwork and making Lisa laugh, also leaves the realm of the violent behind. In conclusion, even if *Realism* and *Wonderful World of Dissocia* are twenty-first century theatrical pieces, linguistically and thematically speaking, they seem to show great similarity to the tradition of the theatre of the absurd.

References

- Cavendish, D. (2004). *Edinburgh Reports: 'I want to disturb people'*. (Erişim: 14.07.2018), <https://www.Telegraph.co.uk/culture/theatre/drama/3622348/Edinburg-reports-I-want-to-disturb-people.html>.
- Cornwell, N. (2006). *The Absurd in Literature*. USA: Manchester University Press.
- Esslin, M. (1965). *"Introduction" Absurd Drama*. United Kingdom: Penguin Books.
- Esslin, M. (2001). *The Theatre of the Absurd*. New York: Vintage Books.
- Fisher, M. (2006). *Realism. Reviews*. (Erişim: 28.06.2018), <https://www.variety.com/2006/legit/reviews/realism1200513952>
- Gardner, L. (2011). *Realism: Review*. (Erişim: 17.06.2018), <https://theguardian.com/stage/2011/jun/20/realism-soho-theatre-review>.
- Kitzler, A.M. (2010). *The Influence of absurdist theatre on contemporary in-yer-face plays*. Doctorate Thesis. Wien: Universitat Wien.
- Middeke, M., Schnierer, P.P., & Sierz, A. (2011). *The Methuen Drama Guide to Contemporary British Playwrights*. UK: A&C Black.
- Neilson, A. (2007). 'Foreword'. *The Wonderful World of Dissocia and Realism*. London: Methuan.
- Neilson, A. (2014). *Plays:2, Edward Gant's Amazing Faeats of Loneliness!, The Lying Kind, The Wonderful World of Dissocia, Realism*. London: Bloomsbury Publishing.
- Özden, A.İ. (2016). An Absurdist Play: Samuel Beckett's Endgame. *İnönü Üniversitesi Sanat ve Tasarım Dergisi*, 6 (13), 305-312.
- Reid, T. (2017). *The Theatre of Anthony Neilson*. London: Bloomsbury Publishing.
- Sierz, A. (2001). *In-Yer-Face Theatre: British Drama Today*. London: Faber and Faber Publishing
- Zhu, J. (2013). Analysis on the Artistic Features and Themes of the Theater of the Absurd. *Theory and Practice in Language Studies*, 3(8), 1462-71.

Araştırma Makalesi • Research Article

Dünya’da ve Türkiye’de Anadili Eğitiminde Güncel Yönelimlerin Öğretim Üyelerinin Görüşleri Doğrultusunda Değerlendirilmesi

Analysis of Current Trends in Mother Tongue Education in the World and Turkey in Terms of Academicians

Özgür Babayiğit ^{a*}

^a Dr. Öğr. Üyesi, Yozgat Bozok Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Temel Eğitim Bölümü, 66100, Yozgat/Türkiye.
ORCID: 0000-0001-6123-0609

MAKALE BİLGİSİ

Makale Geçmişi:

Başvuru tarihi: 14 Eylül 2018

Düzeltilme tarihi: 03 Ekim 2018

Kabul tarihi: 31 Ekim 2018

Anahtar Kelimeler:

Anadili

Dünya

Eğitim

Türkiye

Yönelim

ÖZ

Bu araştırmanın amacı Dünya’da ve Türkiye’de anadili eğitiminde güncel yönelimlerin öğretim üyelerinin görüşleri doğrultusunda değerlendirilmesidir. Araştırma, nitel araştırma yöntemlerinden olgu bilim türündedir. Verilerin toplanması amacıyla, Türkiye’de görev yapan beş öğretim üyesiyle yarı yapılandırılmış görüşme formu ile görüşmeler yapılmıştır. Yurt dışındaki iki öğretim üyesiyle, elektronik posta ile iletişim kurulmuştur. Verilerin analizinde içerik analizi yöntemi kullanılmıştır. Araştırma sonucunda akıcı okuma ve konuşma konusunun anadili eğitiminde ağırlık kazandığı tespit edilmiştir. Kalem yerine klavye kullanımı güncel yönelimlerden bir diğeridir. Üst düzey bilişsel becerileri geliştirme güncel yönelimler arasındadır.

ARTICLE INFO

Article history:

Received 14 September 2018

Received in revised form 03 October 2018

Accepted 31 October 2018

Keywords:

Mother Tongue

World

Education

Turkey

Trend

ABSTRACT

The aim of this research on actual mother tongue education in the world and Turkey is evaluated in accordance with the opinion of the members of the academic. Research is the phenomenology of qualitative research methods. The collection of data in order, with five academicians who served in Turkey were interviewed with semi-structured interview form. Two academicians in abroad were contacted by e-mail. Content analysis method was used in the analysis of the data. As a result of this research, fourteen themes were reached. As a result of the study, it was determined that fluent reading and speaking subjects gained weight in mother tongue education. Using keyboard instead of pen is one of the current trends. Developing high level cognitive skills is one of the current trends.

1. Giriş

Bireylerde ana dili edinimi anne karnında başlamaktadır. Doğumdan ilkökula başlayana kadar çocukta dinleme ve konuşma becerileri belirli bir ölçüde gelişmektedir. İlkokula başlama ile birlikte okuma ve yazma becerileri kazanılmaktadır. Bireyin eğitim-öğretim yaşamı boyunca ana dili eğitimi devam etmektedir. Ana dili eğitimi aynı zamanda düşünmeyi geliştirmektedir. Yapılan bu araştırmanın giriş bölümünde öncelikle ana dili kavramı

açıklanmıştır. Ardından ana dili eğitiminin önemi üzerinde durulmuştur. Son olarak ana dili öğretimi konusuna değinilmiştir.

Ana dili, bireyin ailesinden ve içerisinde yaşadığı toplumdan edindiği dil demektir (TDK, 2018). İnsanın genellikle annesiyle ve bebeklik döneminde bir arada olduğu dil topluluğunun üyeleriyle etkileşime girerek edindiği dildir. Asıl dil, birinci dil olarak da nitelendirilmektedir (Eker, 2015: 9). Anadili, bireyin içerisinde doğup yetiştiği aile veya

* Sorumlu yazar/Corresponding author.
e-posta: ozgur.babayigit@bozok.edu.tr

toplumda, gelişigüzel bir kültürlenme sonucunda öğrendiği ilk dildir (Yaşar, 2008: 3). Anadili, bireylerin doğumla birlikte yakın çevresinden öğrendiği, zamanla iletişimde bulunduğu sosyal çevrelerle geliştirdiği dildir (Ata, 2004: 7). Bir toplum ile kültür içerisinde, ilk olarak ailede ve yakın çevrede kazanılan, ardından okulda pekiştirilen ve geliştirilen dile anadili denilmektedir (Topbaş, 1998: 10). Yapılan anadili tanımları incelendiğinde, bireyin yaşamının ilk yıllarına vurgu yapıldığı görülmektedir. Bununla birlikte yaşamın ilk yıllarında bireyin iletişimde olduğu ailesi ve toplum dikkat çekmektedir.

Anadili gelişimi üç seviyede gerçekleşmektedir. İlk olarak bebekte fonemler seviyesinde başlamaktadır. İkinci olarak sözcükler seviyesine daha sonra üçüncü ve son olarak cümle birimleri veya sözdizimi düzeyine geçmektedir (Nolen-Hoeksema, Fredrickson, Loftus ve Wagenaar, 2009: 326). Çocuklar diğer insanları dinleyerek ve diğer insanlarla konuşarak anadilini öğrenmektedirler. Anadili ayrıca düşünme sürecinin bir parçasıdır (Dean, 2005: 34). Anadili kazanımı bebeğin doğumu ile birlikte anne-bebek ve diğer aile üyelerinin etkileşimiyle başlamaktadır. Dil kazanımı 12-18 aylar arasında ilk sözcüklerle başlamaktadır. Okul öncesi dönemde anadilinin biçim, içerik ve kullanımı gelişmektedir. Çocuk, anadilini konuşan başka bireyleri dinlemekte, onların deneyimleri ve düşüncelerinden yararlanmaktadır. Bu süreçte dil düşünceyi, düşünce de dili sürekli etkilemekte ve birbirini geliştirmektedir (Topbaş, 1998: 10). Çocuklar ana dillerini öğrenmeye doğuştan yatkın olarak ve hazır doğmaktadırlar. Dili öğrenme becerisi çocuk doğduğunda beyninde var olan bir beceridir. Bu beceri dil öğrenme aygıtı olarak bilinmektedir (Demirezen, 2003: 11). Anadili gelişiminin yanı sıra, anadilinin önemli işlevleri bulunmaktadır.

Anadili; bireyin bilgi ve becerilerini artırmada, içinde bulunduğu topluma uyum sağlamada ve kişiliğinin gelişmesinde çok önemli bir işlevi yerine getirmektedir (Yaşar, 2008: 3). İnsanlar, anadili ile üyesi bulunduğu toplumla iletişim kurmaktadırlar. Anadiliyle o toplumun bir parçası olmaktadır (Ata, 2004: 7).

Tüm ülkelerin eğitim sistemlerinde anadili öğretimine büyük bir önem verilmektedir. Daha verimli ve etkili anadili öğretimine ulaşabilmenin yolları aranmaktadır (Hamzadayı, 2010: 39). Anadili eğitimi okullarda kasıtlı kültürleme olarak tanımlanan öğretim ile üst dil becerilerinin kazandırılmasına dönüşmektedir. Anadili okula başlayana kadar doğal olarak kendiliğinden kazanılmaktadır. Okulda ise, kazanılan anadil aracılığıyla dilin kuralları, anadilinin işlevi ve doğru kullanımı öğrencilere öğretilmektedir (Topbaş, 1998: 10). Temel dil becerilerinin beş veya altı yaşlarına kadar kazanıldığı, dili ustalıkla kullanabilme becerilerinin ise bu yaşlardan sonra gelişmeye başladığı ve on yaşına kadar sürdüğü kabul edilmektedir (Demir ve Yapıcı, 2007: 179). Anadili eğitimi ve öğretimi gerçekleştirilmediğinde birey çevresinde bulduklarıyla ve yöresel söyleyişlerle dokunmuş bir dil kurmaktadır. Bireylerin çocukluk çağında edindiği yanlış dil kullanımı ileri yaşlarda doğrusunu kazandırmak bazen mümkün olmamaktadır (Demir ve Yapıcı, 2007: 179). Bireyin kendini gerçekleştirme ve etkili iletişim kurabilmesinde anadili eğitiminin büyük önemi bulunmaktadır. Bireyin, anadili iletişim yeterliği ile onun okuldaki akademik başarısı arasında olumlu ilişki vardır (Topbaş, 1998: 11). Anadili öğretimi, bireyin anlama ve

anlatma becerilerini geliştirmeyi amaçlamaktadır. Dilbilgisi konu alanı, anlama ve anlatmayı kolaylaştırmada yardımcı çalışma alanıdır (Hamzadayı, 2010: 39). Anadili öğretimi, anadili ders kitaplarındaki metinler aracılığıyla yapılmaktadır. Bu metinlerin etrafında yer alan çeşitli görseller ile kavratılmaya çalışılmaktadır (Batur, 2010: 180). Günlük yaşamda ve okul yaşamında anadilini iyi kullanmak, inceliklerini bilmek, düşünceleri düzgün olarak ifade etmek okul başarısını ve yaşamdaki başarıyı getirmektedir. Anadilini eksik olarak öğrenen veya öğrenemeyen birey eksik yetişiyor demektir. Anadilinde eksik olan bireylerin bilim, sanat üretmesi mümkün değildir (Çelebi, 2006: 300). Anadili öğretiminin önemi açıklandıktan sonra, araştırmanın problemi üzerinde durulmuştur.

Dünya'da ve Türkiye'de anadili eğitimine yönelik olarak yapılan güncel araştırmalar incelendiğinde genellikle derleme türü çalışmaların ağırlık kazandığı görülmektedir. Çelebi (2006) tarafından yapılan araştırmada, anadilinin bir ulusun kimliğini, kültürünü ve benliğini yansıtan bir araç olduğu belirtilmektedir. Anadili öğretiminin tüm ülkelerde tartışılan en önemli konular arasında olduğu vurgulanmaktadır. Hamzadayı (2010) tarafından yapılan araştırmada Türkçe dersi (6, 7, 8. sınıflar) öğretim programının tasarımındaki yapılandırmacı öğrenme kuramı incelenmiştir. Yapılandırmacı kuram odaklanılarak düzenlenen öğretim uygulamalarının, anadili öğretiminin doğasıyla tam olarak uyummadığı tespit edilmiştir. Eaton (2010) tarafından yapılan araştırma sonucunda, günümüzde dil laboratuvarlarının kullanımının azaldığı belirtilmiştir. Ayrıca dil laboratuvarlarının etkili ve verimli olmadığı vurgulanmıştır. Dil öğretiminde süreç değerlendirmenin önemindeki artış belirtilmiştir. Dil öğrenmede konuşma aktivitelerinde artış belirtilmiştir. Son olarak dil öğreniminde teknoloji kullanımındaki artış vurgulanmıştır. Yapılan bu araştırma ile önceki çalışmalardan farklı olarak dünyadaki ve Türkiye'deki anadili eğitimine yönelik değişimler incelenmiştir. Anadili eğitiminin, dünyada ve Türkiye'de ne şekilde eğilim gösterdiği irdelenmiştir. Gelişmiş dünya ülkeleriyle Türkiye'de anadili eğitim sistemleri karşılaştırmalı olarak incelenmiştir.

Yapılan bu araştırmanın amacı Dünya'da ve Türkiye'de anadili eğitimine yönelik eğilimlerin incelenmesidir. Dünyanın gelişmiş ülkelerinde ve Türkiye'de anadili eğitiminde yönelimlerin neler olduğu ortaya konulmuştur. Yapılan bu araştırma, gelişmiş ülkelerdeki ve Türkiye'deki anadili öğretimindeki yönelimlerin belirlenmesi açısından önemlidir. Gelişmiş dünya ülkelerindeki (Amerika, Almanya, Avusturya, İngiltere, Fransa vb.) anadili eğitimi yönelimlerini bilmek, bu yönelimleri Türkiye'deki anadili eğitimi çalışmalarıyla kıyaslamak açısından önemlidir. Yapılan bu araştırmanın öncelikle Millî Eğitim Bakanlığı Türkçe Dersi Öğretim Programı hazırlama komisyonuna, Türk dili ve edebiyatı dersi öğretim programı hazırlama komisyonuna faydalı olacağı düşünülmektedir. Ayrıca ilk okuma ve yazma öğretimi, Türkçe öğretimi, Türk dili ve edebiyatı öğretimi alanlarında çalışan araştırmacılar için faydalı olacağı düşünülmektedir.

2. Yöntem

Bu bölümde çalışmanın modelinden, çalışma grubundan, veri toplama aracından, verilerin toplanmasından, verilerin analizinden ve geçerlikten-güvenirlikten bahsedilmektedir.

2.1. Araştırma Modeli

Dünya’da ve Türkiye’de anadili eğitimindeki yönelimlerin incelendiği bu araştırma, nitel araştırma yöntemlerinden olgu bilim türündedir. Olgu bilim deseni farkında olduğumuz ancak derinlemesine ve ayrıntılı bir anlayışa sahip olmadığımız olgulara odaklanmaktadır. Bize tümüyle yabancı olmayan aynı zamanda da tam anlamını kavrayamadığımız olguları araştırmayı amaçlayan çalışmalar için fenomenoloji uygun bir araştırmadır (Yıldırım ve Şimşek, 2006: 72). Olgu bilim insanların fenomenleri nasıl tecrübe ettiklerinin metodolojik, özenli ve derinlemesine bir şekilde resmedilmesini ve betimlenmesidir (Patton, 2014: 104; Gliner, Morgan ve Leech, 2015: 97). Olgu bilim, bir fenomenin bireylerin ya da belli bir gurubun deneyimleri açısından tanımlanmasıdır (Christensen, Johnson ve Turner, 2015: 408). Anadili konusunda uzman öğretim üyelerinin, dünyada ve ülkelerinde anadili eğitimindeki yönelimlere ilişkin görüşlerini almak amacıyla görüşme yöntemi kullanılmıştır. Görüşme, katılımcıların özel bir konu hakkındaki düşüncelerinin açık uçlu sorularla alınmasıdır (McMillan ve Schumacher, 2006: 350).

2.2. Araştırma Grubu

Araştırma grubunun belirlenmesinde amaçlı örnekleme yöntemlerinden kolay ulaşılabilir durum örnekleme ile ölçüt örnekleme yöntemleri kullanılmıştır (Yıldırım ve Şimşek, 2006: 112, 113). Ölçüt olarak, anadili eğitimi konusunda uzman olan öğretim üyeleri belirlenmiştir. Görüşme yapılan öğretim üyelerine ilişkin demografik veriler Tablo 1’de sunulmaktadır.

Tablo 1. Görüşme yapılan öğretim üyeleri

Unvan	Görev Yapılan Üniversite	Anabilim Dalı
Prof. Dr.	National Louis Üniversitesi/Chicago	Dil Eğitimi
Doç. Dr.	Yıldız Teknik Üniversitesi	Sınıf Öğretmenliği
Profesör	UNC Charlotte's	Okuma ve Temel
Asistanı	University/Charlotte	Eğitim
Dr. Öğr. Üyesi	Yozgat Bozok Üniversitesi	Türkçe Eğitimi
Dr. Öğr. Üyesi	Yozgat Bozok Üniversitesi	Sınıf Öğretmenliği
Dr. Öğr. Üyesi	Yozgat Bozok Üniversitesi	İngilizce Öğretmenliği
Dr. Öğr. Üyesi	Yozgat Bozok Üniversitesi	Okul Öncesi Öğretmenliği

Tablo 1 incelendiğinde, görüşme yapılan öğretim üyelerinin ikisinin Amerika Birleşik Devletlerinde görev yaptığı, beş öğretim üyesinin Türkiye’de görev yaptığı görülmektedir.

2.3. Veri Toplama Aracı

Araştırmada veri toplama aracı olarak yarı yapılandırılmış görüşme formu kullanılmıştır. Yarı yapılandırılmış görüşme formunu oluşturmak amacıyla, öncelikle anadili eğitimiyle ilgili alan yazın incelenmiştir. Alan yazın incelenmesinin ardından oluşturulan yarı yapılandırılmış görüşme formu, nitel araştırma yöntemleri konusunda uzman bir öğretim üyesi ile Türkçe öğretimi alanında uzman bir öğretim üyesinin görüşlerine sunulmuştur. Uzman görüşleri sonrasında, yarı yapılandırılmış görüşme formunda çeşitli düzeltme, ekleme ve çıkarmalar yapılmıştır. Hazırlanan yarı yapılandırılmış görüşme formu pilot olarak Türkçe öğretimi

alanında çalışan doktor öğretim üyesine uygulanmıştır. Pilot uygulamanın ardından yarı yapılandırılmış görüşme formuna son şekli verilmiştir. Yarı yapılandırılmış görüşme formu iki bölümden oluşmaktadır. İlk bölümde anadili eğitimi alanında uzman öğretim üyesinin demografik özelliklerini belirlemeye yönelik sorular sorulmuştur. İkinci bölümde ise anadili eğitiminde dünyada ve ülkelerindeki yönelimler sorulmuştur. Görüşme soruları şunlardır: 1. Dünyada anadili eğitimindeki güncel yönelimler nelerdir? Açıklar mısınız? 2. Türkiye’de anadili eğitimindeki güncel yönelimler nelerdir? Belirtir misiniz? 3. Dünya ülkelerinde anadili eğitim programlarında nasıl bir ilerleme mevcut? 4. Türkiye’deki anadili eğitim programlarında nasıl bir yönelim görüyorsunuz?

2.4. Verilerin Toplanması

Verilerin toplanması amacıyla, Türkiye’de görev yapan beş öğretim üyesiyle yarı yapılandırılmış görüşme formu ile görüşmeler yapılmıştır. Yapılan görüşmeler ses kayıt cihazıyla kaydedilmiştir. Görüşmeler ortalama on beş dakika sürmüştür. Toplamda 93 dakika görüşme yapılmıştır. Yurtdışında görev yapan anadili eğitimi konusunda çalışan 56 akademisyenden konu ile ilgili görüşlerini almak amacıyla elektronik posta gönderilmiştir. Maalesef bu elektronik postaların sadece ikisine dönüş olmuştur. Yurt dışındaki iki öğretim üyesiyle, elektronik posta ile iletişim kurulmuştur. Elektronik posta ile görüşleri alınmıştır.

2.5. Verilerin Analizi

Verilerin analizinde içerik analizi yöntemi kullanılmıştır. İçerik analizi, verilere dayalı olarak tanımlama, analiz ve temaları sunma aşamalarını içeren bir metottur (Braun ve Clarke, 2006: 79). Verilerin analizinde, Merriam (2013: 165-184) tarafından belirtilen içerik analizindeki aşamalar izlenmiştir. Veriler öncelikle kodlanmıştır. Ardından kodlardan kategorilere ulaşılmıştır. Ulaşılan kategorilerden ise temalara ulaşılmıştır. Veriler belirli temalar altında toplanarak, okuyucunun kolayca anlayabileceği bir şekilde sunulmuştur. İçerik analizi sonucunda ulaşılan kodlar ve temalar Tablo 2’de sunulmaktadır.

Araştırmanın geçerlilik boyutunda uzman incelemesi yöntemi kullanılmıştır. Türkçe öğretimi alanında uzman doçent doktor öğretim üyesi, araştırma sürecinin planlanmasından sonuçlanmasına kadar süreci incelemiştir. Araştırmanın güvenilirlik boyutunda, araştırmacı tarafından planlananlar ve gerçekleştirilenler nitel araştırma yöntemleri konusunda uzman bir öğretim üyesi ile sürecin planlanmasından sonuçlanmasına kadar paylaşılmıştır. Verilerin içerik analizi sürecinde, araştırmacı tarafından ve Türkçe öğretimi alanında uzman bir doktor öğretim üyesi tarafından kodlamalar yapılmıştır. Kodlanan verilerin güvenilirliği için Miles ve Huberman (2015: 64) tarafından geliştirilen güvenilirlik formülü [Güvenirlik=Görüş birliği sayısı / (Toplam görüş birliği + Görüş ayrılığı sayısı)] kullanılmıştır. Güvenirlik formülü sonucunda, güvenilirlik=.91 olarak bulunmuştur. Bu güvenilirlik katsayısı yapılan kodlamaların güvenilir olduğunu göstermektedir (Miles ve Huberman, 2015: 64).

Tablo 2. Ulaşılan kodlar ve temalar

Ulaşılan Kodlar	Ulaşılan Kategoriler	Ulaşılan Temalar
• Akıcılık • Akıcı okuma • Akıcı konuşma • Dinleme	• Akıcılık • Akıcılığın önemi	Akıcı okuma ve konuşma
• Teknoloji • Televizyon • Bilgisayar • Sosyal ağlar	• Teknoloji • Sosyal ağlar	Teknoloji kullanımı
• Ses yöntemi • Okuma öğretimi • Yazma öğretimi	• Seslerle öğretim • Okuma yazma öğretimi	Okuma yazma öğretimine seslerle başlama
• Kelime • Kelime hazinesi • Kelime öğrenme • Düşünme	• Kelime sayısı • Kelime hazinesi • Kelime öğretimi	Kelime hazinesinin geliştirilmesi
• Okuma sevgisi • Yazma sevgisi • Okuma alışkanlığı • Yazma alışkanlığı	• Okuma sevgi ve alışkanlığı • Yazma sevgi ve alışkanlığı	Okuma yazma sevgi ve alışkanlığı
• Medya • Televizyon • Bilgisayar • İzleme	• Medya takip • Televizyon izleme	Medya okuryazarlığı
• Eleştirme • Eleştirel düşünme • Eleştirel okuma	• Eleştirel düşünme • Eleştirel okuma	Eleştirel okuma
• Milli • Kültür • Değer	• Milli unsurlar • Milli kültür	Milli kültür
• Kalem • Klavye • Parmak • Yazma	• Klavye kullanımı • Kalem kullanımı	Kalem yerine klavye kullanımı
• Metin • Metin okuma • Metinler arasılık	• Metinler arasılık • Metinler arası okuma	Metinler arası okuma
• Üst düzey • Düşünce • Zihinsel beceri	• Üst düzey düşünme becerileri • Üst düzey zihinsel beceri	Üst düzey bilişsel becerileri geliştirme
• Görsellik • Görsel okuma • Görsel yazma • Görsel anlama • Tablo • Grafik • Tabela	• Görsel okuma • Görsel yazma • Şekil okuma	Görsel okuryazarlık
• Günlük hayat • İlişkilendirme • Günlük hayatta ihtiyaç • Günlük hayatta kullanım	• Günlük hayat • Günlük hayatla ilişkilendirme	Günlük hayatla ilişkilendirme
• Test • Süreç • Süreç	• Süreç izleme • Süreç değerlendirme	Süreç değerlendirme

3. Bulgular ve Yorumlar

Yapılan içerik analizi sonucunda ulaşılan temalar Tablo 3’de sunulmaktadır.

Tablo 3. Ulaşılan Temalar

No	Tamalar
1	Akıcı Okuma ve Konuşma
2	Teknoloji Kullanımı
3	Okuma Yazma Öğretimine Seslerle Başlama
4	Kelime Hazinesinin Geliştirilmesi
5	Okuma Yazma Sevgi ve Alışkanlığı
6	Medya Okuryazarlığı
7	Eleştirel Okuma
8	Milli Kültür
9	Kalem Yerine Klavye Kullanımı
10	Metinler Arası Okuma
11	Üst Düzey Bilişsel Becerileri Geliştirme
12	Görsel Okuryazarlık
13	Günlük Hayatla İlişkilendirme
14	Süreç Değerlendirme

Tablo 3 incelendiğinde, on dört adet temaya ulaşıldığı görülmektedir. Bulgular, belirtilen temalar altında açıklanmıştır. Temalar açıklanırken görüşme yapılan öğretim üyelerinin görüşleri belirtilmiştir.

1. Akıcı Okuma ve Konuşma

Dünya’da ve Türkiye’de anadili eğitimine yönelik tespit edilen ilk güncel yönelim akıcı okuma ve konuşma temasıdır. Tema ile ilgili olarak görüşme yapılan öğretim üyelerinin görüşleri şunlardır:

“Son yıllarda ülkemizde akıcı okumaya ağırlık veriliyor. Hızlı okuma kavramının yerini akıcı okuma kavramı aldı. Öğrencilerin akıcı okuma ile okuduklarını daha iyi anlayacağına inanılıyor.” (Öğretim Üyesi 2). “Akıcı konuşma önemli. Bireylerle iletişimde akıcı ve anlaşılır bir şekilde konuşmak anlaşılacak açısından önemli.” (Öğretim Üyesi 4).

Öğretim üyelerinin görüşleri incelendiğinde, akıcı okuma ve konuşma konularının ağırlık kazandığı görülmektedir.

2. Teknoloji Kullanımı

Dünya’da ve Türkiye’de anadili eğitimine yönelik tespit edilen ikinci güncel yönelim teknoloji kullanımı temasıdır. Tema ile ilgili olarak görüşme yapılan öğretim üyelerinin görüşleri şunlardır:

“Anadili eğitiminde teknoloji kullanımında artış var tüm dünyada ve ülkemizde. Ülkemizde fatih projesi kapsamında tüm dersliklere akıllı tahta yerleştirildi. Ayrıca ortaöğretimde öğrencilere ücretsiz olarak tablet dağıtılıyor. Bütün bu gelişmeler anadili eğitiminde teknoloji kullanımında artışa neden oldu.” (Öğretim Üyesi 5). “Teknoloji kullanımı eğitimde yaygınlaşmakta. Bu durum anadili eğitiminde de görülmekte. Artık öğrencilerin tamamının elinde cep telefonu var. Evlerinde bilgisayarları var. Bu durum anadili eğitimini de etkilemekte.” (Öğretim Üyesi 3).

Öğretim üyelerinin görüşleri incelendiğinde, anadili eğitiminde teknoloji kullanımının hızla arttığı görülmektedir.

3. Okuma Yazma Öğretimine Seslerle Başlama

Dünya’da ve Türkiye’de anadili eğitimine yönelik tespit edilen üçüncü güncel yönelim okuma yazma öğretimine seslerle başlama temasıdır. Tema ile ilgili olarak görüşme yapılan öğretim üyelerinin görüşleri şunlardır:

“Amerika, İngiltere gibi ülkelerde okuma öğretimine seslerle başlanmakta. Ülkemizde 2005 yılından beri seslerin öğretilmesiyle başlanarak okuma yazma öğretiliyor. Cümle yönteminin yerine ses yöntemi getirildi.” (Öğretim Üyesi 5). “Ülkemizde öncelikle dildeki sesler öğretiliyor. Ardından seslerin harfleri öğretiliyor. Daha sonra hece ve kelime oluşturuluyor.” (Öğretim Üyesi 3).

Öğretim üyelerinin görüşleri incelendiğinde, okuma yazma öğretimine seslerle başlama eğilimi anlaşılmaktadır.

4. Kelime Hazinesinin Geliştirilmesi

Dünya’da ve Türkiye’de anadili eğitime yönelik tespit edilen dördüncü güncel yönelim kelime hazinesinin geliştirilmesi temasıdır. Tema ile ilgili olarak görüşme yapılan öğretim üyelerinin görüşleri şunlardır:

“Dil ve düşünce birbirini etkilemekte. Bireyin anadilini ne kadar iyi kullanırsa o kadar iyi düşünüleceği savunuluyor. Kelime hazinesinin çok olması bu açıdan önemli. Çocuk ne kadar fazla kelime bilirse o kadar iyi düşünmekte” (Öğretim Üyesi 4). “Öğrencinin kelime bilgisi ne kadar fazla ise, okuduğunu o kadar iyi anlamakta.” (Öğretim Üyesi 6).

Öğretim üyelerinin görüşleri incelendiğinde, kelime hazinesi konusunun düşünce ve okuduğunu anlama konularıyla ilişkilendirildiği görülmektedir.

5. Okuma Yazma Sevgi ve Alışkanlığı

Dünya’da ve Türkiye’de anadili eğitime yönelik tespit edilen beşinci güncel yönelim okuma yazma sevgi ve alışkanlığı temasıdır. Tema ile ilgili olarak görüşme yapılan öğretim üyelerinin görüşleri şunlardır:

“İlkokulda okuma sevgisi ve alışkanlığı kazandırılmalı çocuğa. Bunlar kazanıldığı zaman çocuk kendi kendine gelişiyor. Çocuğun zekâsı gelişiyor.” (Öğretim Üyesi 4). “Okuma özellikle sınavlarda çok önemli. Kitap okuma alışkanlığı olan çocuklar paragraf sorularında sıkılmıyorlar. Okuma alışkanlığı olmayanlar sıkılıyorlar.” (Öğretim Üyesi 5).

Öğretim üyelerinin görüşleri incelendiğinde, okuma yazma sevgi ve alışkanlığının öneminin vurgulandığı görülmektedir.

6. Medya Okuryazarlığı

Dünya’da ve Türkiye’de anadili eğitime yönelik tespit edilen ikinci güncel yönelim medya okuryazarlığı temasıdır. Tema ile ilgili olarak görüşme yapılan öğretim üyelerinin görüşleri şunlardır:

“Dil öğretiminde medyanın etkisi çoğaldı. Televizyon izleyerek çocukların anadili gelişiminde artış olduğuna inanıyorum. Tabi televizyonun olumsuz etkileri de var çocuk üzerinde.” (Öğretim Üyesi 6). “Televizyon izleme çocuğun kelime hazinesini geliştiriyor.” (Öğretim Üyesi 4).

Öğretim üyelerinin görüşleri incelendiğinde, televizyonun anadili üzerindeki olumlu etkileri üzerinde durulduğu dikkat çekmektedir.

7. Eleştirel Okuma

Dünya’da ve Türkiye’de anadili eğitime yönelik tespit edilen yedinci güncel yönelim eleştirel okuma temasıdır. Tema ile ilgili olarak görüşme yapılan öğretim üyesinin görüşleri şunlardır:

“Çocukların okuduklarına hemen inanmamaları gerekli. Aynı bilgiye birkaç farklı bakış açısıyla bakabilmeli. Farklı kaynaklardan okuyarak, en sonunda kendi karar vermeli.” (Öğretim Üyesi 2).

Öğretim üyesinin görüşü incelendiğinde, anadili eğitiminde çocuğun okuduklarına eleştirel olarak yaklaşması vurgulanmaktadır.

8. Millî Kültür

Dünya’da ve Türkiye’de anadili eğitime yönelik tespit edilen sekizinci güncel yönelim millî kültür temasıdır. Tema ile ilgili olarak görüşme yapılan öğretim üyesinin görüşleri şunlardır:

“Tüm anadili öğretim programlarında millî kültür konusuna değinilmekte. Ayrıca anadili milleti oluşturan unsurlardan birisi. Toplumdaki insanlar arasında iletişimi sağlayan anadilidir.” (Öğretim Üyesi 7).

Öğretim üyesinin görüşleri incelendiğinde, millî kültürü oluşturan anadiline vurgu yapıldığı görülmektedir.

9. Kalem Yerine Klavye Kullanımı

Dünya’da ve Türkiye’de anadili eğitime yönelik tespit edilen dokuzuncu güncel yönelim kalem yerine klavye kullanımı temasıdır. Tema ile ilgili olarak görüşme yapılan öğretim üyesinin görüşleri şunlardır:

“Gelişmiş dünya ülkelerinde kalem kullanmayı, klavyeyle yazma öğretimine yönelik bir eğilim var. Fakat ben kalemin terk edilmesine karşıyım. Kalem kullanımının öğrenciye çok faydalarının olduğunu düşünüyorum.” (Öğretim Üyesi 9).

Öğretim üyesinin görüşü incelendiğinde, gelişmiş dünya ülkelerinde kalem yerine klavye kullanımına yönelik eğilim olduğu anlaşılmaktadır. Ancak öğretim üyesinin bu duruma karşı çıktığı görülmektedir.

10. Metinler Arası Okuma

Dünya’da ve Türkiye’de anadili eğitime yönelik tespit edilen onuncu güncel yönelim metinler arası okuma temasıdır. Tema ile ilgili olarak görüşme yapılan öğretim üyelerinin görüşleri şunlardır:

“Metinler arası okuma ülkemizde önem kazanmaya başladı. Türkçe dersi öğretim programlarında bunu görmekteyiz.” (Öğretim Üyesi 2). “Özellikle Amerika ve İngiltere’de metinler arası okumaya ağırlık verilmekte.” (Öğretim Üyesi 5).

Öğretim üyelerinin görüşleri incelendiğinde, metinler arası okumanın gelişmiş dünya ülkelerinde ve ülkemizde ağırlık kazandığı görülmektedir.

11. Üst Düzey Bilişsel Becerileri Geliştirme

Dünya’da ve Türkiye’de anadili eğitime yönelik tespit edilen on birinci güncel yönelim üst düzey bilişsel becerileri geliştirme temasıdır. Tema ile ilgili olarak görüşme yapılan öğretim üyesinin görüşleri şunlardır:

“Anadili öğretimi aynı zamanda düşünmeyi de geliştirmektedir. Zaten üst düzey bilişsel becerileri yerine getirirken çocuğun anadilini kullanması gerekli. Bu açıdan anadili eğitimi üst düzey becerileri de geliştirmekte” (Öğretim Üyesi 7).

Öğretim üyesinin görüşleri incelendiğinde, anadili ile düşünme becerisi arasındaki ilişkiye değinildiği görülmektedir.

12. Görsel Okuryazarlık

Dünya’da ve Türkiye’de anadili eğitimine yönelik tespit edilen on ikinci güncel yönelim görsel okuryazarlık temasıdır. Tema ile ilgili olarak görüşme yapılan öğretim üyesinin görüşleri şunlardır:

“Günümüzde görsel okuma gerektiren uyarılar oldukça fazla. Tabelalar, reklamlar, trafik işaretleri, grafikler, tablolar. Öğrencinin bunları anlayabilmesi gerekli. Bu nedenle görsel okuma önemli.” (Öğretim Üyesi 6).

Öğretim üyesinin görüşleri incelendiğinde, görsel okuryazarlığın öneminin vurgulandığı anlaşılmaktadır.

13. Günlük Hayatla İlişkilendirme

Dünya’da ve Türkiye’de anadili eğitimine yönelik tespit edilen on üçüncü güncel yönelim günlük hayatla ilişkilendirme temasıdır. Tema ile ilgili olarak görüşme yapılan öğretim üyelerinin görüşleri şunlardır:

“Çift dil, Illinois’de çok popüler hale geliyor ve belli bir süreden sonra anadili saf dışı bırakmak için tasarlanan iki dilli programları değiştiriyor. Sonuçlar ekleyici. Ancak, bu programları finanse etmek zordur ve eğitilmiş öğretmenler bulmak da çok zor olabilir. İspanyolca, bu dillerin en göze çarpan kısmıdır, ancak Kantonca, Urduca, Lehçe ve diğer dillerdeki diğer ikili dil programlarımız da var. Ama pahalı olabilecek çok fazla enerji, gözetim ve malzeme gerektiriyor.” (Öğretim Üyesi 1). “Öğrenci, hocam hayatta ne işime yarayacak diyor. Hayatla ilişkilendirdiğimiz zaman öğrenci daha iyi öğreniyor. Örneğin dilekçe yazma işine yaradığı için daha dikkatli dinliyor.” (Öğretim Üyesi 5).

Öğretim üyelerinin görüşleri incelendiğinde, çift dillilik konusunun ağırlık kazanmaya başladığı görülmektedir. Ayrıca, günlük hayatta kullanım konusunun üzerinde durulmaktadır.

14. Süreç Değerlendirme

Dünya’da ve Türkiye’de anadili eğitimine yönelik tespit edilen on dördüncü ve son güncel yönelim süreç değerlendirme temasıdır. Tema ile ilgili olarak görüşme yapılan öğretim üyesinin görüşleri şunlardır:

“Artık test türü sınavlara soğuk bakılıyor Türkçe eğitiminde. Ağırlıklı olarak süreç değerlendirme belirtiliyor. Ancak çocuk büyük sınavlarda test türü sınavlarla ölçülüyor.” (Öğretim Üyesi 7).

Öğretim üyesinin görüşleri incelendiğinde, ana dili eğitiminde test türü sınava ilişkin olumsuz tutumlar dikkat çekmektedir.

4. Sonuç ve Öneriler

Dünya’da ve Türkiye’de anadili eğitiminde güncel yönelimlerin öğretim üyelerinin görüşleri doğrultusunda değerlendirildiği bu araştırma neticesinde on dört adet temaya ulaşılmıştır. Ulaşılan bu temalar şunlardır: Akıcı okuma ve konuşma, teknoloji kullanımı, okuma yazma öğretimine seslerle başlama, kelime hazinesinin geliştirilmesi, okuma yazma sevgi ve alışkanlığı, medya okuryazarlığı, eleştirel okuma, millî kültür, kalem yerine

klavye kullanımı, metinler arası okuma, üst düzey bilişsel becerileri geliştirme, görsel okuryazarlık, günlük hayatla ilişkilendirme, süreç değerlendirme.

Anadili eğitiminde akıcı konuşma ve okuma önemli eğilimlerden biridir. Akıcı okuma ile öğrencinin okuduğunu daha iyi anlaması hedeflenmektedir. Akıcı konuşma ile de bireyin toplumdaki iletişiminin daha iyi olması amaçlanmaktadır. İngiltere’deki anadili öğretim programında, İngilizcede yüksek kalitede bir eğitimin, öğrencilere akıcı bir şekilde konuşma, okuma ve yazma öğretilerek gerçekleştirilebileceği vurgulanmaktadır. Ayrıca aynı programda, İngiltere’de toplumun bir üyesi olabilmek için, haklardan mahrum olmamak için akıcı ve güvenli bir şekilde konuşma ve yazmanın gerekli olduğu belirtilmektedir (İngiltere Ulusal Eğitim Programı, 2014: 3). Türkiye’de Türkçe Dersi Öğretim Programında ölçme ve değerlendirme sürecinde kontrol listesi, dereceli puanlama anahtarı ve değerlendirme ölçeği şeklinde yapılandırılmış gözlem formlarından yararlanılması gerektiği belirtilmektedir. Bu formlarda akıcı okuma becerilerinin gözlemlenmesine imkân sağlayan ölçütlere yer verilmesi gerektiği vurgulanmaktadır (MEB, 2018a: 9). Öğretmenlerin öğrencilerin akıcı okuma becerilerini geliştirme çalışmaları yürütmesi gerektiği dile getirilmektedir. Öğrencilerin dil gelişiminde akıcılığı geliştirmeye yönelik olarak tekerlemelerin ilk okuma yazma öğretiminde kullanılması önerilmektedir (MEB, 2018a: 15). Günümüzde hızlı okuma kavramının yerini akıcı okuma kavramının aldığı düşünülmektedir.

Anadili eğitiminde teknoloji kullanımının hızla arttığı sonucuna ulaşılmıştır. Türkiye’de özellikle Fatih projesiyle bu durum görülmektedir. Tüm sınıflarda akıllı tahtanın yer almasıyla birlikte anadili eğitiminde de akıllı tahta kullanımında doğal olarak artış görülmüştür. Türkçe Dersi Öğretim Programında teknolojik unsurların sıklıkla kullanılması gerektiği belirtilmektedir (MEB, 2018a: 9). Eaton (2010: 14) anadili eğitiminde teknoloji kullanımının tüm dünyada hızlı bir şekilde artış gösterdiğini belirtmektedir. Amerika Birleşik Devletleri Ortak Temel Standartlarında (2010: 22) bilgilerin ifade edilmesi ve sunumların anlaşılmasını geliştirmek için teknolojinin stratejik kullanılması gerektiği vurgulanmaktadır. Türkiye’de Türkçe Dersi Öğretim Programında öğrenme öğretme sürecinde mümkün olduğunca bilgi ve iletişim teknolojilerinden yararlanılması gerektiği belirtilmektedir. Bu teknolojilerin kullanılması öğretim stratejilerini zenginleştirdiği, aynı zamanda öğrencilerin öğrenmelerini desteklediği vurgulanmaktadır. Öğrencilerin veri toplama, organize etme ve sınıflamada, bulguları yazma, düzenleme ve sunma aşamalarında bilgisayar programlarından yararlanmaları için teşvik edilmesi gerektiği dile getirilmektedir. Dersin işlenişinde ve uygulamalarda görsel iletişim araçlarına yer verilmesi gerekmektedir. Slayt, bilgisayar, televizyon, etkileşimli tahta, internet, EBA içeriklerinin etkin olarak kullanılması gerekmektedir (MEB, 2018a: 9). Türkiye’de Fatih Projesi kapsamında yapılanların, anadili eğitiminde daha fazla teknoloji kullanımına neden olduğu düşünülmektedir.

Türkiye’de 2005 yılından bu yana okuma ve yazma öğretiminde ses yöntemi kullanılmaktadır. Gelişmiş çoğu dünya ülkesinde de okuma öğretimine seslerle başlandığı tespit edilmiştir. Amerika Birleşik Devletleri Ortak Temel

Standartlarına (2010: 15) göre okuma öğretiminde öncelikle sesli fonemler (a, e, i, o) tanıtılmaktadır. Her bir sesli fonemin ardından sesin harfi öğretilmektedir. Ardından sessiz fonemler tanıtılmaktadır. Her bir sessiz fonemin öğretilmesinin ardından harfi öğretilmektedir. Günümüzde Amerika, İngiltere, İrlanda, Hindistan, Finlandiya, Lübnan, İsviçre, İran, Portekiz, Lüksemburg, İtalya'da okuma yazma öğretimine harflerin seslerinin tanıtılmasıyla başlanmaktadır (Güneş, 2007: 169). Türkiye'de Türkçe Dersi Öğretim Programına göre "Ses Esaslı İlk Okuma Yazma Öğretimi" benimsenmiştir (MEB, 2018a: 10). Ses esaslı ilk okuma yazma öğretiminde şu sıralama ile okuma yazma öğretimi gerçekleştirilmektedir: 1. Sesi hissetme, tanıma ve ayırt etme 2. Harfi okuma ve yazma 3. Harflerden heceler, hecelerden kelimeler, kelimelerden cümleler oluşturma 4. Metin okuma.

Gelişmiş dünya ülkelerinin anadili öğretiminde ve Türkiye'de kelime hazinesi üzerinde durulan bir konudur. Tüm eğitim seviyelerinde öğrenciler bilmedikleri kelimelerle karşılaşmaktadırlar. Her öğrenilen yeni kelime öğrencinin kelime dağarcığını geliştirmektedir. İngiltere Ulusal Eğitim Programı (2014: 3), öğrencilere geniş bir kelime dağarcığı kazandırılmasının önemini vurgulamaktadır. Türkçe Dersi Öğretim Programı ile öğrencilerin; okuduğundan, dinlediğinden/izlediğinden hareketle, söz varlığını zenginleştirerek dil zevki ve bilincine ulaşmaları vurgulanmaktadır. Öğrencilerin duyu, düşünce ve hayal dünyalarını geliştirmelerinin sağlanması amaçlanmaktadır (MEB, 2018a: 8). Kelime hazinesinin zenginliğinin düşünme becerisine olan katkısı bilinmektedir. Bu nedenle, kelime hazinesini geliştirmeye yönelik eğilimlerin yerinde olduğu düşünülmektedir.

Bireylere okuma sevgi ve alışkanlığının kazandırılması anadili eğitiminin önemli hedefleri arasında yer almaktadır. İngiltere Ulusal Eğitim Programına (2014: 3) göre, öğrencilerde zevk için yaygın okuma yoluyla yüksek dil ve okuryazarlık standartlarını teşvik etmek gerekmektedir. Hem zevk hem de bilgi için yaygın ve sık okuma alışkanlığının geliştirilmesi amaçlanmaktadır. İngiltere'de anadili öğretim programına göre temel amaç, öğrencilere keyifle yapılan okumalarla öğrencilerin edebiyat sevgisini arttırmaktır (Yaman ve Demirtaş, 2013: 6). Türkçe Dersi Öğretim Programında, öğrencilerin istek duyarak okuma ve yazma alışkanlığı edinmelerini sağlayacak şekilde bilgi, beceri ve değerleri içeren bir bütünlük içinde yapılandırıldığı belirtilmektedir. Yine aynı programa göre öğrencilerin; okuma yazma sevgisi ve alışkanlığını kazanmalarının sağlanması amaçlanmaktadır (MEB, 2018a: 8). Türkiye'de Türk dili ve edebiyatı programıyla öğrencilerin okuma alışkanlığı kazanmaları amaçlanmaktadır (MEB, 2018b: 12). Okuma, yazma sevgi ve alışkanlığı bulunan bireylerin hem akademik hayatında hem de günlük yaşamında bir adım önde olduğu bilinmektedir. Ancak okuma yazma sevgi ve alışkanlığının günümüzdeki en büyük düşmanı olarak teknolojik aletler ve sosyal ağlar gelmektedir.

Anadili eğitimdeki yeni yönelimlerden birisi de medya okuryazarlığıdır. Medyanın doğru bir şekilde okunması gerektiğine özellikle vurgu yapılmaktadır. Amerika Ortak Temel Standartlarına (2010: 4) göre yaşama hazır olmak için eski ve yeni medya formlarında metinleri analiz etme ve oluşturma vurgulanmaktadır. Medya üretme ve tüketme ihtiyacı, günümüz müfredatının her yönüne yerleştirilmektedir. Medya becerileri ve anlayışları, ayrı bir

bölümde ele alınmak yerine Amerika Ortak Temel Standartlarının tüm bölümlerinde yer almaktadır. Öğrencilerin çeşitli medya ve formatlarda sunulan bilgileri bütünleştirilmesi ve değerlendirmesi gerektiği vurgulanmaktadır (Amerika Ortak Temel Standartlar, 2010: 22). Türkçe Dersi Öğretim Programı ile öğrencilerin; basılı materyaller ile çoklu medya kaynaklarından bilgiye erişme, bilgiyi düzenleme, sorgulama, kullanma ve üretme becerilerinin geliştirilmesi amaçlanmaktadır (MEB, 2018a: 8). Türk dili ve edebiyatı dersi öğretim programı ile lise öğrencilerine medya okuryazarlığının kazandırılması amaçlanmaktadır (MEB, 2018b: 12). Medyayı doğru takip etmek, bireyin düşünce süzgecinden geçirmesi önem arz ettiği düşünülmektedir.

Eleştirel okuma anadili eğitimindeki yönelimlerden bir başkasıdır. Öğrencilerin okumalarında eleştirel davranmalarını, okudukları hakkında sorgulayıcı olmaları vurgulanmaktadır. ABD New York Eyaleti'nde anadili öğretim programı, İngilizceyi öğrenenlerde eleştirel okuryazarlık becerilerinin geliştirilmesini amaçlamaktadır (Yaman ve Demirtaş, 2013: 5). Türkçe Dersi Öğretim Programı ile öğrencilerin okuduklarını anlayarak eleştirel bir bakış açısıyla değerlendirmelerinin ve sorgulamalarının sağlanması amaçlanmaktadır (MEB, 2018a: 8). Türk dili ve edebiyatı programıyla öğrencilerin metinler aracılığıyla okuduğunu anlama ve eleştirel okuma becerilerini geliştirmeleri ve okuma alışkanlığı kazanmaları amaçlanmaktadır. Yine aynı program ile öğrencilerin eleştirel düşünme becerilerinin geliştirilmesi öngörülmektedir (MEB, 2018b: 12). Anadili eğitimindeki eleştirel okuma yönelimi dikkat çekmektedir. Bireylerin okuduklarına hemen inanmak yerine, eleştirel olarak yaklaşmaları önemlidir.

Anadili eğitimindeki yönelimlerden bir diğeri millî kültür konusudur. Danimarka'da anadili öğretim programının amacı; öğrencileri dil anlayışı ile edebiyat, kişisel ve kültürel kimlik gelişimi, kendini ifade konularında teşvik etmektir. Ayrıca anadili eğitimi ortak İskandinav kültürünün edinilmesini amaçlamaktadır. Fransa'da anadili öğretim programı, özellikle "Fransız diline hâkimiyete" dayanmaktadır. Fransa anadili öğretim programı insanlık bir kültür edinilmesine katkı sağlamaktadır. Çek dili ve edebiyatı anadili öğretim programı öğrencilerin dili sözlü veya yazılı bir şekilde kullanarak toplumla kaynaşmasına ve toplumdaki sosyal kültürel gelişmeleri takip etmelerine olanak sağlamaktadır. Program dili, toplumun birleştirici ana unsuru olarak görmektedir. Avustralya'da İngilizce öğretim programı, öğrencilerin kendi toplumsal yapısının farkında olan, kendi kültür değerleriyle barışık, yerelliklere saygılı olmayı amaçlamaktadır (Yaman ve Demirtaş, 2013: 5). Türkçe Dersi Öğretim Programı, öğrencilerin Türkçe sevgisiyle yetiştirilmesi amaçlanmaktadır. Yine aynı program ile öğrencilerin; millî, manevi, ahlaki, tarihî, kültürel, sosyal değerlere önem vermelerinin sağlanması, millî duygu ve düşüncelerinin güçlendirilmesi, Türk ve dünya kültür ve sanatına ait eserler aracılığıyla estetik ve sanatsal değerleri fark etmelerinin ve benimsemelerinin sağlanması amaçlanmaktadır (MEB, 2018a: 8). Türk Dili ve Edebiyatı Programıyla öğrencilerin edebî metinler aracılığıyla Türkçenin inceliklerini, Türk edebiyatının tarih içinde gösterdiği değişim ve gelişimi tanımları, Türk edebiyatına ait eserler aracılığıyla millî, manevi, ahlaki, kültürel ve evrensel değerleri anlamaları amaçlanmaktadır

(MEB, 2018b: 12). Türkiye’de özellikle hain 15 Temmuz darbe girişiminden sonra anadili programlarımızda milli değerlerimizin daha fazla yer almaya başladığı görülmektedir.

Anadili eğitiminde görülen bir başka yönelim kalem yerine klavye kullanılması eğilimidir. Kalem yerine klavyeyle yazma Kanada, Amerika Birleşik Devletleri ve Finlandiya’da gündeme gelmiştir. Kanada Kebek’te 2001 yılında yazma öğretimine tuşlarla başlanmıştır. Amerika Birleşik Devletlerinde 2014 yılında 45 eyalette eğitimde tablet kullanımına geçilerek kalemle yazma öğretimi azaltılmıştır. Finlandiya’da ise 2016 yılından itibaren kalem bir kenara bırakılarak tablet bilgisayarlarla okuma yazma öğretilmesi için hazırlıklar yapılmıştır (Güneş, 2016: 21). Türkiye’de halen kalemle yazma öğretimine devam edilmektedir. Ancak Fatih Projesi kapsamında lise öğrencilerine ücretsiz olarak dağıtılan tablet bilgisayarların kullanımı, öğrencilerin kalem kullanmalarında azalmaya neden olmuştur.

Anadili eğitimindeki bir diğer yönelim metinler arası okuma kavramıdır. Amerika Birleşik Devletleri Michigan Eyaletinde ilköğretim birinci sınıf ilk okuma yazma öğretim programında, metindeki fikirler arasında bağlantı kurarak metin içi ve metinler arası bağlantılar ve karşılaştırmalar yaparak bunları sözlü ve yazılı cevaplarda kullanma vurgulanmaktadır (Bay, 2014: 291). Türkçe Dersi Öğretim Programına göre, tematik yaklaşım esas alınarak hazırlanan öğretim programında okuma ve yazma kazanımları metin içi, metin dışı ve metinler arası okuma yoluyla anlam oluşturmayı sağlayacak şekilde yapılandırılmıştır (MEB, 2018a: 8). Metinler arası okuma kavramı özellikle Türkiye’de son yıllarda önemini artırmaya başlamıştır.

Anadili eğitimindeki bir başka yönelim üst düzey bilişsel becerilerin geliştirilmesidir. Anadili eğitimiyle öğrencilerin üst düzey bilişsel becerilerinin geliştirilmesi amaçlanmaktadır. Bu durum dil ile düşünce arasındaki ilişkiyi akla getirmektedir. Avustralya İngilizce öğretim programı, dünyayla bütünleşmiş, düşünen, araştıran, sorgulayan, üreten bireyler yetiştirmek amacıyla hazırlanmış bir programdır (Yaman ve Demirtaş, 2013: 5). Amerika Ortak Temel Standartlarına (2010: 4) göre, öğrencilerin bilgi ve fikirleri toplama, anlama, değerlendirme, sentez yapma, rapor hazırlama, sorulara cevap vermek veya problemleri çözmek için özgün araştırmalar yapma becerisine sahip olmaları vurgulanmaktadır. Türkçe Dersi Öğretim Programında öğrencilerin zihinsel becerileri kazanmaları amaçlanmaktadır. Programda tüm sınıf seviyelerinde kazanımların yapısının ve hiyerarşisinin, öğrencilerin üst düzey bilişsel becerilerini geliştirmelerine katkı sağlayacak şekilde düzenlendiği vurgulanmaktadır. Türkçe Dersi Öğretim Programı ile öğrencilerin; bilgiyi araştırma, keşfetme, yorumlama, zihinde yapılandırma becerilerinin geliştirilmesi amaçlanmaktadır (MEB, 2018a: 8). Türkçe Dersi Öğretim Programına göre yazılı sınavlar hazırlanırken öğrencilerin üst düzey bilişsel becerilerin kullanılmasına imkân sağlayan çeşitli madde türlerinden yararlanılması gerektiği belirtilmektedir. Bu tarz maddelerin öğrencilerin çıkarımında bulunma, eleştirel düşünme, analiz etme, görsel okuma, akıl yürütme, uzamsal becerilerini kullanmaları ve geliştirmelerine katkı sağladığı vurgulanmaktadır (MEB, 2018a: 9-10). Türkçe Dersi Öğretim Programına göre anlama, sıralama, sınıflama, sorgulama, ilişki kurma, analiz

sentez yapma ve değerlendirme gibi zihinsel becerilerin geliştirilmesinde ilk okuma yazma öğretiminin önemli bir işlevi bulunmaktadır (MEB, 2018a: 10). Türk dili ve edebiyatı dersi öğretim programı öğrencilerin; çeşitli kaynaklardan elde ettikleri bilgileri, soruları cevaplamak, çözüm önerileri üretmek, bulgularını paylaşmak gibi amaçlar için analiz etmeleri ve değerlendirmeleri amaçlanmaktadır (MEB, 2018b: 12). Anadili eğitiminin aynı zamanda düşünmeyi geliştirmesinden hareketle, üst düzey bilişsel becerilere daha fazla vurgu yapıldığı düşünülmektedir.

Anadili eğitimindeki bir diğer yönelim görsel okuryazarlık kavramıdır. Görsel unsurların hızla arttığı günümüzde, görsel okuryazarlık konusu anadili eğitiminde yerini almıştır. Amerika Birleşik Devletleri Michigan Eyaletinde ilköğretim birinci sınıflarında kullanılan ilk okuma yazma öğretim programında, hikâye edici metinde (anadili, kendine özgü hareket ve duygu) ve bilgilendirici metinde (ardışık, özel kelime, görsel sunum) sözlü, yazılı ve görsel mesajları iletmede kişisel tarz oluşturma amaçlanmaktadır (Bay, 2014: 293). Türkçe Dersi Öğretim Programına göre dersin işlenişinde ve uygulamalarda görsel iletişim araçlarına yer verilmelidir. Slayt, bilgisayar, televizyon, etkileşimli tahta, internet, EBA içerikleri etkin olarak kullanılmalıdır. Ölçme ve değerlendirme aşamasında hazırlanan maddeler, mümkün olduğunca yazılı (kısa metin, şiir, tablo, grafik vb.) ve görsel unsurlar (karikatür, fotoğraf, resim vb.), grafik düzenleyiciler (kavram haritaları, zihin haritaları vb.) gibi öncüllere yer verilerek zenginleştirilmelidir. Bunların aktif kazanımları gerekmektedir (MEB, 2018a: 9-10). Türk dili ve edebiyatı dersi öğretim programı ile öğrencilere görsel okuryazarlık becerisinin kazandırılması amaçlanmaktadır (MEB, 2018b: 12). Günümüzdeki tablo, grafik, tabela, afiş gibi görsel unsurların artmasından dolayı, görsel okuryazarlık kavramının anadili eğitiminde daha fazla yer aldığı görülmektedir.

Anadili eğitimindeki bir başka yönelim günlük hayatla ilişkilendirme konusudur. Dil laboratuvarlarının amacı, öğrencilere çalıştıkları dile işitsel aşinalık kazandırmaktır. Bu, öğrencilere dili dinleme fırsatını sunduğu için, orta yüzyılda önemli bir yenilik olarak kabul edildi. O sırada öğrenciler seyahat etmek için daha az fırsat sahibiydi. İnternet diye bir şey yoktu. Günümüzün dijital dünyasında, dillere sese maruz kalmak, çok az maliyetle ve ücretsiz olarak mevcuttur. Uydu radyo, internet radyosu bulunmaktadır. Yirmi birinci yüzyılda, dil laboratuvarları oluşturmak, okulun sınırlı para, zaman ve diğer kaynaklarının akıllıca bir kullanımı değildir (Eaton, 2010: 10). Çek dili ve edebiyatı programı öğrencilerin dili sözlü ya da yazılı bir şekilde kullanarak toplumla kaynaşmasına ve toplumdaki sosyal kültürel gelişmeleri takip etmelerine olanak sağladığını belirtmektedir. Finlandiya’da anadili ve edebiyat öğretim programına göre öğretim, toplum odaklı bir görünümü esas almaktadır. Toplumun bir parçası hâline gelme ve topluma katılım (bağlılık) kişinin içinde bulunduğu toplumun dilini öğrenmesiyle başlamaktadır. Almanca öğretim programına göre öğrencilerin Almanca öğrenmelerindeki temel amaç; doğru iletişim kurabilmesi, dilin anlatım imkânlarını kullanabilmesi amaçlanmaktadır. Avustralya’da İngilizce öğretim programı, Avustralya’nın geleceğinde sorumluluk sahibi bireyler yetiştirmek amacıyla hazırlanmış bir programdır. ABD New York Eyaleti’nde programda, sosyal etkileşim için okuma, yazma, dinleme ve konuşma becerilerinin geliştirilmesi vurgulanmaktadır

(Yaman ve Demirtaş, 2013: 5, 6). Türkçe Dersi Öğretim Programına göre öğrencilerin öğrendiklerini içinde yaşadıkları sosyokültürel ve çevresel durumlarla ilişkilendirmelerine imkân sağlayan, aktif olarak katılabileceği etkinlik ve çalışmalara yer verilmelidir. Bu tarz etkinlik ve çalışmalar öğrenmeyi daha anlamlı ve kalıcı kılmaktadır. Öğrencilerin öğrenmeye karşı olumlu tutum geliştirmelerine katkı sağladığı belirtilmektedir (MEB, 2018a: 8-9). Öğrencinin anadilini günlük yaşamında aktif olarak kullandığı bir gerçektir. Buradan hareketle, anadili eğitiminde günlük kullanım unsurlarının yer alması önemli ve faydalı bulunmaktadır.

Anadili eğitiminde son olarak tespit edilen yönelim süreç değerlendirme konusudur. Bir öğrenci portföyü, somut yollarla başarıyı göstermektedir. Aynı zamanda öğrencilerin öğrenmeyi süreç temelli bir yaklaşımla değerlendirmek için bir araçtır. Süreç değerlendirme; geleneksel, açık temelli değerlendirme modellerinin yerini almaktadır. Bugün dil edinimi karmaşık, doğrusal olmayan ve iletişimsel bir çaba olarak görülmektedir. Geleneksel veya boşluğu dolduran faaliyetler ve testler, bir dili öğrenme ile ilgili net bilgiler vermemektedir. Son yirmi yılda, süreç değerlendirmenin geliştirilmesi ve uygulanmasına yönelik dünya çapında bir hareket olmuştur (Eaton, 2010: 12). Türkçe Dersi Öğretim Programına göre öğrencilere kazandırılması hedeflenen bilgi ve becerilerin ne oranda gerçekleştiğinin tespitinde kullanılan ölçme ve değerlendirme uygulamaları sürekli olmalıdır. Öğrenme öğretme sürecinin ayrılmaz bir parçası olan ölçme ve değerlendirme uygulamalarında özellikle birinci, ikinci ve üçüncü sınıflarda süreç ve performans temelli bir yaklaşım benimsenmelidir. Dil becerilerinin ayrı veya bütüncül olarak değerlendirilebilmesi için eğitim öğretim yılı sürecinde öğrenci ürün dosyaları ile elektronik portfolyolardan da yararlanılması gerektiği belirtilmektedir (MEB, 2018a: 9-10). Anadili gelişimi süreklilik göstermektedir. Bu nedenle süreç değerlendirmeye vurgu yapılması önem arz etmektedir.

Ülkelerin anadili öğretim programları milletin ve devletin amaçları doğrultusunda şekillenmektedir. Geçmişte ülkeler asırlardır geleneksel olarak edebiyat ve edebiyat tarihi öğretimini, sıkı dil bilgisi öğretimini merkeze alarak ana dillerini öğretmeye çalışmışlardır. Ancak günümüzde bu yaklaşımlar güncelliğini kaybetmiştir. Artık anadili öğretimi, günlük yaşamda bireylerin anlama ve anlatma becerilerini geliştirmeyi, aynı zamanda anadilini doğru ve düzgün kullanabilmeyi, edebi bir zevk ve estetik duygusu kazanmayı amaçlamaktadır. Bunun yanı sıra anadili öğretimi, bireylerin metinler ile kültürel ve evrensel değerleri benimsemelerini mümkün kılmaktadır (Yaman ve Demirtaş, 2013: 4-5).

Araştırma sonuçları kapsamında şu önerilerde bulunulmuştur:

- (i) Türkiye’de akıcı okuma konusu üzerinde durulmaktadır. Ancak akıcı konuşma konusunun göz ardı edildiği tespit edilmiştir. Bu nedenle Türkiye’deki anadili öğretim programında akıcı konuşma konusuna daha fazla ağırlık verilmesi önerilmektedir. Bu konuda, öğrencilere hazırlıksız konuşma çalışmaları, hazırlıklı konuşma etkinlikleri, tiyatrodaki rol alma, sesli şiir okuma, sesli okuma görevlerinin faydalı olacağı düşünülmektedir.

- (ii) Türkiye’de Fatih Projesi kapsamında lise öğrencilerine ücretsiz olarak tablet dağıtılmıştır. Bu uygulamanın anadili eğitimi kapsamında, ilkökul ve ortaokul öğrencilerine de yapılması önerilmektedir. Bu şekilde, anadili eğitiminde teknoloji kullanım imkânı artırılmış olacaktır.
- (iii) Türkiye’de Fatih Projesi kapsamında sınıflara akıllı tahta yerleştirilmiştir. Ancak halen akıllı tahta olmayan sınıflar bulunmaktadır. Anadili eğitimi bakımından, akıllı tahtası olmayan sınıflara akıllı tahta takılması önerilmektedir.
- (iv) Türkiye’de kalem yerine klavyeyle yazma öğretimi konusunun tartışılması ve araştırılması önerilmektedir.
- (v) Yapılan bu çalışmada Çin, Japonya gibi ülkelerin anadili öğretim programları incelenmemiştir. Yapılacak araştırmalarla belirtilen ülkelerin anadili öğretim programları çalışılabilir.

Kaynakça

- Amerika Ortak Temel Standartlar (2010). *Common core state standards for english language arts & literacy in history/social studies, science, and technical subjects*. Common Core State Standards Initiative.
- Ata, A. (2004). Dil. *Türk dili* (2. Baskı), (Editör: Hülya Pilancı). Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayını.
- Batur, Z. (2010). Ana dili öğretiminde gösterge biliminin yeri: ana dili ders kitaplarındaki sözel metinlerle görsel metinleri bütünselliğinin analizi. *Turkish Studies International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, 5(4), 174-200.
- Bay, Y. (2014). Amerika Birleşik Devletleri Michigan Eyaletinde ilköğretim birinci sınıflarında kullanılan ilk okuma yazma öğretim programlarının incelenmesi. *Uşak Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 7(3), 281-298.
- Braun, V., & Clarke V. (2006). Using thematic analysis in psychology. *Qualitative Research in Psychology*, 3(2), 77-101.
- Christensen, L. B., Johnson, R. B., & Turner, L. A. (2015). *Araştırma yöntemleri desen ve analiz* (Çev. Edt: Ahmet Aypay). Anı Yayıncılık. Ankara.
- Çelebi, M. D. (2006). Türkiye’de anadili eğitimi ve yabancı dil öğretimi. *Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 21, 285-307.
- Dean, J. (2005). *A teaching assistant’s guide to primary education*. Oxon: Routledge.
- Demir, C., & Yapıcı, M. (2007). Ana dili olarak Türkçenin öğretimi ve sorunları. *Sosyal Bilimler Dergisi*, 9(2), 177-192.
- Demirezen, M. (2003). Yabancı dil ve anadil öğreniminde kritik dönemler. *TÖMER Dil Dergisi*, 118, 5-15.
- Eaton, S.E. (2010). *Global trends in language learning in the twenty-first century*. Calgary: Onate Press.
- Eker, S. (2015). Dil ve kültür. *Türk dili-I* (Editörler: Prof.Dr. Muhsin Macit ve Yrd.Doç.Dr. Serap Cavkaytar). Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayını.

- Gliner, J. A., Morgan, G. A., & Leech, N. L. (2015). *Uygulamada araştırma yöntemleri: desen ve analizi bütünleştiren yaklaşım*. (Çev. Ed.: Selahattin Turan). Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.
- Güneş, F. (2007). *Ses temelli cümle yöntemi ve zihinsel yapılandırma*. Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.
- Güneş, F. (2016). Eğitimde kalem ve tuşlarla yazma tartışmaları. *Bartın Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 5(1), 19-33.
- Hamzadayı, E. (2010). Yapılandırılmış öğrenme kuramının anadili öğretimi açısından işlevselliği. *Hasan Ali Yücel Eğitim Fakültesi Dergisi*, 7(1), 31-48.
- İngiltere Ulusal Eğitim Programı (The National Curriculum in England) (2014). *English programmes of study: key stage 4*. Department for Education.
- McMillan, J. H., & Schumacher, S. (2006). *Research in education: evidence-based inquiry* (6th. Ed.). Boston: Pearson Education Inc.
- MEB (Millî Eğitim Bakanlığı) (2018a). *Türkçe dersi öğretim programı (ilkokul ve ortaokul 1, 2, 3, 4, 5, 6, 7 ve 8. Sınıflar)*. Ankara: Millî Eğitim Bakanlığı.
- MEB (Millî Eğitim Bakanlığı) (2018b). *Ortaöğretim Türk dili ve edebiyatı dersi (9, 10, 11 ve 12. sınıflar) öğretim programı*. Ankara: Millî Eğitim Bakanlığı.
- Merriam, S. B. (2013). *Nitel araştırma: desen ve uygulama için bir rehber*. (Çev. Edt.: Prof. Dr. Selahattin Turan). Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık.
- Miles, B., & Huberman, M. (2015). *Genişletilmiş bir kaynak kitap: nitel veri analizi* (Çev. Ed: Sadegül Akbaba Altun - Ali Ersoy). Ankara: Pegem Akademi.
- Nolen-Hoeksema, S., Fredrickson, B. L., Loftus, G. R., & Wagenaar, W. A. (2009). *Atkinson & Hilgard's introduction to psychology* (15th Edition). Bath: Wadsworth Cengage Learning.
- Patton, M. Q. (2014). *Nitel araştırma ve değerlendirme yöntemleri* (3. Baskıdan Çeviri). (Çeviri Edt: Mesut Bütün, Selçuk Beşir Demir). Ankara: Pegem Akademi.
- TDK (Türk Dil Kurumu) (2018). *Türk dil kurumu güncel Türkçe sözlük*. (Erişim Tarihi: 15.07.2018), http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_gts&arama=gts&guid=TDK.GTS.5bc877c5d85434.41332677
- Topbaş, S. (1998). Dil, anadili ve türkçe öğretimi. *Türkçe öğretimi* (Editör: Seyhun Topbaş). Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayını.
- Yaman, H., & Demirtaş, T. (2013). Ana dili öğretim programlarının temel özellikleri. İçinde: *Dünyada ana dili öğretimi –program incelemeleri–* (Editör: Havva Yaman). 4-22. Ankara: Pegem Akademi.
- Yaşar, Ş. (2008). Türkçe dersinin tanımı, kapsamı, önemi ve ilköğretim programlarındaki yeri. İçinde: *Türkçe öğretimi* (Edt.: Hülya Pilancı). Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayını.
- Yıldırım, A., & Şimşek, H. (2006). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri* (6. Baskı). Ankara: Seçkin Yayıncılık.

Araştırma Makalesi • Research Article

Ekonomik Büyüme Çevre Kirliliğini Azaltır mı?*

Does Economic Growth Reduce Environmental Pollution?

Celil Aydın ^a, Burak Darıcı ^b, Şeyma Şahin Kutlu ^{c,**}

^a Doç. Dr., Bandırma Onyedi Eylül Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İktisat Bölümü, 10200, Balıkesir/Türkiye.
ORCID: 0000-0002-0398-9884

^b Prof. Dr., Bandırma Onyedi Eylül Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İktisat Bölümü, 10200, Balıkesir/Türkiye.
ORCID: 0000-0003-0765-7374

^c Arş. Gör., Bandırma Onyedi Eylül Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İktisat Bölümü, 10200, Balıkesir/Türkiye.
ORCID: 0000-0002-1485-642X

MAKALE BİLGİSİ

Makale Geçmişi:

Başvuru tarihi: 11 Eylül 2018

Düzeltilme tarihi: 31 Ekim 2018

Kabul tarihi: 13 Kasım 2018

Anahtar Kelimeler:

Ekonomik Büyüme

Çevresel Kuznets Eğrisi

Yumuşak Geçiş Regresyonu

Türkiye

ARTICLE INFO

Article history:

Received September 11, 2018

Received in revised form October 31, 2018

Accepted November 13, 2018

Keywords:

Economic Growth

Environmental Kuznets Curve

Smooth Transition Regression

Turkey

ÖZ

Ekonomik büyümenin çevre sorunlarını artırıyor olması ancak gelirin belirli bir eşik değerinden sonra çevre sorunlarını azaltabilmesi olgusu son dönemlerde çokça tartışılan konuların başında gelmektedir. Aynı şekilde konu iktisat literatüründe de yoğun ilgi görmektedir. Bu doğrultuda ilgili bu çalışma, Çevresel Kuznets Eğrisi hipotezinin Türkiye’de iller bazında geçerli olup olmadığını araştırmaktadır. Hipotezin geçerli olup olmadığı 2004-2014 dönemi için toplam atık miktarı ve kişi başına GSYH verileri kullanılarak yumuşak geçişli regresyon modeli yardımıyla test edilmiştir. Elde edilen sonuçlar, reel gelirdeki artışın atık miktarını artırdığını, ilk gelir eşiği seviyesine ulaştıktan sonra reel gelirdeki artışın atık miktarı üzerindeki etkisinin bir önceki rejime göre zayıfladığı, ancak yine de pozitif olduğu görülmektedir. Sonuç olarak bu durum atık miktarının reel gelir arttıkça düşmediğini göstermektedir. Bu nedenle çalışma atık miktarı açısından EKC hipotezinin geçerli olmadığını ortaya koymaktadır.

ABSTRACT

In recent times, it has been mostly discussed that although economic growth increases environmental problems, environmental problems can be diminished after reaching a certain threshold value. Likewise, the subject is drawing much attention in economics literature. In line with, this study has been carried out to find out whether Environmental Kuznets Curve hypothesis is valid or not on province basis in Turkey. Whether or not the hypothesis is valid has been tested with the help of the smooth transition regression model by applying total waste amount and per capita GDP data between 2004-2014. The results have indicated that the increase in real income increases the amount of waste, after reaching the first income threshold, the effect of the increase in real amount on waste amount is lesser than the previous trend but it has been still positive. As a result, this has pointed out that the amount of waste does not decrease as the real income increases. Therefore, the study has revealed that the EKC hypothesis is not valid in terms of waste amount.

1. Giriş

Çevre kirliliği ile ekonomik büyüme ilişkisi son dönemlerde araştırmacıların ilgisini çeken konulardan birisi olmuştur. Artan ekonomik faaliyetlerin çevresel değişimlerin bir nedeni olduğunun anlaşılmasıyla, çevre ve büyüme arasındaki ilişki birincil derecede önemli hale gelmiş ve sorgulanmaya başlanmıştır. Giderek önemi artan çevre ve

sorunlarını ekonomik faaliyetlerin ötesinde tutmak olanaksız hale gelmiştir. Bu ilişkinin incelenmesi noktasında Kuznets’ in ekonomik büyüme ile gelir dağılımı arasındaki ilişkiyi belirlemeye yönelik yaptığı çalışması önemli bir yere sahiptir.

Kuznets 1955 yılında yapmış olduğu çalışmasında ekonomik büyümenin ilk safhalarında gelir dağılımının bozulduğunu,

* Bu çalışma 3-5 Mayıs 2018 tarihlerinde Bayburt’ta düzenlenen Uluslararası İşletme, Yönetim ve Ekonomi Araştırmaları Sempozyumu’nda bildiri olarak sunulmuş ve Bandırma Onyedi Eylül Üniversitesi BAP birimi tarafından BAP-18-İİBF-1009-026 proje no ile desteklenmiştir.

** Sorumlu yazar/Corresponding author.

e-posta: ssahin@bandirma.edu.tr

büyümenin devam etmesi halinde ise gelir dağılımındaki adaletsizliğin azaldığını ileri sürmektedir. 1990'lı yıllarla birlikte çevre literatüründe Kuznets Eğrisi adıyla ifade edilen bu ilişkiye benzer bir ilişkinin ekonomik büyüme ve çevre kirliliği arasında da olduğuna dair görüşler ortaya çıkmaktadır. Ekonomik büyüme sürecinin başlangıç aşamasında çevresel bozulma ve kirlenmenin artacağı, fakat belli bir gelir düzeyinin aşılmasıyla çevresel koşullarda iyileşmelerin yaşanabileceğine dair görüşe literatürde Çevresel Kuznets Eğrisi (Environmental Kuznets Curve, EKC) adı verilmektedir (Aydın ve Esen, 2017). Diğer bir ifadeyle bu hipotezin temelinde bireylerin düşük gelir seviyelerinde kendi ihtiyaçlarına öncelik vermesi gelir seviyesinin artmasıyla da çevre duyarlılığı artması yer almaktadır (Albayrak ve Gökçe, 2015: 286). Bu bağlamda hipotez, çevre kirliliği ile kişi başına düşen gelir arasında ters-U şeklinde bir ilişkinin olduğunu ifade ederek büyüme-çevre ilişkisini modellemeye önemli bir rol üstlenmektedir (Lebe, 2016: 178). Ancak elde edilen sonuçlar, EKC hipotezinin geçerliliğini mutlak anlamda doğrulayıcı yönde değildir. Bu doğrultuda hipotezin bulguları teorik ve ampirik düzeyde sıklıkla tartışılmaya ve sorgulanmaya devam etmektedir.

Yapılan çalışmaların tartışmalı sonuçlarında ülkelerin gelir düzeyleri artarken çevre kalitesini koruyucu önlemler alabilmesinin etkisi büyüktür. Diğer bir ifadeyle ülkeler, ekonomik büyümenin çevre açısından sürdürülebilirliğini sağlamak amacıyla büyümelerini daha düşük çevre kirliliği ile sağlayarak ortaya çıkan negatif dışsallıkları azaltabilmektedir. Bu durum daha yassı bir EKC beklentisine sebep olmaktadır (Dasgupta vd., 2002: 152). Küresel bir sorun olan bu konu hakkında toplumların ilgisi çevresel bozulmanın nedenlerini anlama çabasına yöneliktir. Özellikle de EKC hipotezini test eden öncü çalışmalardan Grossman ve Krueger'in (1991) ardından artan bir şekilde iktisatçıların çalışma konularından biri olmuştur. Konu ile ilgili ilk çalışmalarda ekonomik büyüme ile çevre kirliliği arasında bir korelasyon olduğu sonucuna ulaşılmış ve bundan sonraki dönemlerde bu konu ile ilgili geniş bir literatür oluşmuştur. Çalışmalardan elde edilen ampirik bulgular; ele alınan ülke ve döneme, kullanılan değişkenlere ve yöntemlere göre çeşitlilik arz etmektedir.

Türkiye için yapılmış çalışmalardan Atıcı ve Kurt (2007), Halicioğlu (2009), Öztürk ve Acaravci (2010), Saatçi ve Dumrul (2011), Destek ve Ozsoy (2015), Artan vd., (2015), Lebe (2016) EKC hipotezini destekleyici sonuçlara ulaşırken Başar ve Temurlenk (2007), Akbostancı vd. (2009), Dam vd. (2013), Omay (2013), Koçak (2014), Erdoğan vd. (2015), Tunçsiper ve Uçar (2017), Aydın ve Esen (2017) geçersiz olduğu sonucuna ulaşmışlardır. Sözü edilen çalışmaların tahmin sonuçları incelendiğinde Türkiye için EKC hipotezinin geçerliliği konusunda ortak bir konsensüs olmadığı açıktır. Türkiye dışındaki ülkeler için yapılmış çalışmalar incelendiğinde çalışmaların bir kısmında ilişki elde edilirken (Ang, 2007; Jalil-Mahmud, 2009; Lean ve Smyth, 2010; Güriş ve Tuna, 2011; Shahbaz vd., 2012; Erataş ve Uysal, 2014; Ergün ve Polat, 2015; Kasman ve Duman, 2015; Aytun vd., 2017); diğer bir kısmında ise söz konusu ilişkinin elde edilemediği görülmektedir (Richmond ve Kaufmann, 2006; Karaca, 2012; Sarısoy ve Yıldız, 2013; Lorente ve Álvarez-Herranz, 2016; Özokçu ve Özdemir, 2017; Aydın vd., 2019). Yapılan çalışmalarda çevre kalitesi ölçütü olarak; karbondioksit (CO₂), sülfür dioksit (SO₂),

nitrojen oksit (NO_x), amonyak (NH₃), yıllık ormansızlaşma oranı, temiz su eksikliği, tarımsal alan, atık gaz, atık su ve katı atık miktarları gibi değişkenler kullanılabilir (Arı ve Zeren, 2011: 39). Bu çalışmada, artan üretim ve tüketim faaliyetleri sonucunda daha fazla atık ortaya çıkmasından hareketle çevre kirliliği ile ekonomik büyüme arasındaki ilişki atık miktarı bağımlı değişken alınarak incelenmiştir. Konu ile ilgili diğer ampirik çalışmaların büyük bir kısmında çevre kirliliği değişkeni olarak CO₂ alınmıştır. Ekonomik büyüme ve çevre kirliliği ilişkisini ele alan literatür oldukça geniş olmasına rağmen atık miktarı ile çevre kalitesini ilişkilendiren literatür çok daha sınırlıdır. Söz konusu eksiklikten yola çıkılarak EKC hipotezinin geçerliliği atık miktarı ile ekonomik büyüme arasında ilişki kurularak sınanmıştır. Bu bağlamda çalışmanın temel amacı, EKC'nin Türkiye'de il bazında ne kadar geçerli ve uygulanabilir olduğunu incelemektir.

2. Metodoloji

Bu çalışmada, Türkiye'de il bazında çevre kirliliği ile kişi başına gelir arasındaki doğrusal olmayan ilişki doğrusal olmayan panel veri analizi ile incelenmektedir. Panel veri analizinde değişkenler arasındaki doğrusal olmayan ilişkiyi analiz eden yöntemlerden ilki Hansen (1999) tarafından geliştirilen Panel Eşik Regresyon (PER) yöntemidir. Bu yöntemde eşik değişkeninin bağımlı değişken üzerindeki etkisi eşik altındaki ve üzerindeki rejimlerde farklılık gösterebilmektedir. Bu durum eşik değişkeninin bağımlı değişken üzerindeki etkisini gösteren katsayının rejimlere göre farklı olmasını gerektirmektedir.

PER yaklaşımında parametrelerin rejimler arasında ani olarak değişiklik gösterdiği varsayılmakta ve her bir rejim, tespit edilen eşik değerine göre birbirinden ayrılmaktadır. Ancak, parametrelerin rejimler arasında ani olarak değişiklik göstermesi iktisadi açıdan her zaman mümkün olmayabilmektedir (Güloğlu ve Nazlıoğlu, 2013: 11). Çevre kirliliği ile kişi başına gelir arasındaki ilişkide bu yaklaşım, panele dâhil edilen illeri belirlenen kişi başına gelire göre gruplara ayırmakta ve her bir grup için farklı parametreler tahmin etmektedir. Dolayısıyla, kişi başına gelirin yüksek olduğu gelişmiş iller ile kişi başına gelirin düşük olduğu gelişmekte olan iller arasında kesin farklılıklar olduğunu varsaymaktadır. Böylelikle, gelişmekte olan bir ilin aniden gelişmiş il sınıfına girdiği kabul edilmektedir. Hâlbuki gelişmekte olan bir ilin gelişmiş il sınıfına geçmesi zaman içerisinde gerçekleşmektedir. Bu ise, tahmin edilen parametrelerin aniden değil, yumuşak bir şekilde değiştiği anlamına gelmektedir. Bu nedenle bu çalışmada regresyon parametrelerinin bir rejimden diğer rejime geçerken keskin ve ani değil de kademeli olarak yavaş bir şekilde değişmesine izin veren ve Gonzalez, Terasvirta ve van Dijk (2005) tarafından geliştirilen Panel Yumuşak Geçişli Regresyon (PYGR) modeli kullanılmıştır.

Çevre kirliliği ile kişi başına gelir arasındaki doğrusal olmayan ilişkinin incelenmesi amacıyla iki rejimli sabit PYGR modeli oluşturulmuş ve model denklem (1)'de gösterilmiştir:

$$LnWaste_{i,t} = \mu_i + \beta_0 LnperGDP_{i,t} + \beta_1 LnperGDP_{i,t} * g(q_{i,t}; \gamma, \theta) + \varepsilon_{i,t} \quad (1)$$

LnWaste ve LnperGDP sırasıyla logaritmik formda atık miktarı ve kişi başına geliri; ε hata terimini; $t = 1, 2, \dots, T$

zamanı ve $i=1, 2, 3, \dots, N$ illeri göstermektedir. μ_i ve q_i sırasıyla birim sabit etkileri ve potansiyel geçiş değişkenini temsil etmektedir. Denklem (1)'de $g(q_{i,t}; \gamma, \theta)$ geçiş fonksiyonu olarak kullanılmakta ve lojistik fonksiyon formunda denklem (2)'deki gibi ifade edilmektedir:

$$g(q_{i,t}; \gamma, \theta) = [1 + \exp(-\gamma(q_{i,t} - \theta))]^{-1} \quad (2)$$

Denklem (2)'de θ parametresi $g(q_{i,t}; \gamma, \theta) = 0$ ve $g(q_{i,t}; \gamma, \theta) = 1$ 'e denk gelen iki rejim arasındaki eşik parametresi iken γ (düzleştirme parametresi) ise geçiş fonksiyonunun değerindeki değişimin düzlüğünü (smoothness), diğer bir ifade ile bir rejimden diğer rejime geçişi belirlemektedir. Düzleştirme parametresi sonsuza gittikçe ($\gamma \rightarrow \infty$) geçiş fonksiyonundaki 0'dan 1'e doğru değişme, eşik değişkeninin θ 'ya eşit olduğu noktada bir rejimden diğer rejime geçiş PER modelinde olduğu gibi ani ve keskin bir şekilde olmaktadır. Bu durumda model PER yaklaşımı kullanılarak tahmin edilmektedir. Düzleştirme parametresinin sifıra yaklaştığı bir durumda ise ($\gamma \rightarrow 0$) geçiş fonksiyonu bir sabite eşit olmakta ve düzleştirme parametresinin sifıra eşit olduğu noktada ($\gamma=0$) model doğrusal forma indirgenmektedir. Böyle bir durumda model panel kesit-içi tahmincisi kullanılarak tahmin edilmektedir (Fouquau vd., 2008; 287-288).

Geçiş fonksiyonu, geçiş değişkeninin sürekli fonksiyonu olduğu gibi 0 ve 1 arasında bir değer almaktadır. Denklem (1)'de geçiş fonksiyonu 0 değerini aldığı anda ($g(q_{i,t}; \gamma, \theta) = 0$) regresyon katsayısı β_0 değerini; 1 değerini aldığı anda ise ($g(q_{i,t}; \gamma, \theta) = 1$) ise regresyon katsayısı $\beta_0 + \beta_1$ değerini almaktadır. Diğer taraftan geçiş fonksiyonu 0 ile 1 değeri arasında bir değer aldığı anda ise ($0 < g(q_{i,t}; \gamma, \theta) < 1$) regresyon katsayısı β_0 ve β_1 'in ağırlıklı ortalaması şeklinde hesaplanmaktadır. Bu nedenle PYGR modelinde katsayıları doğrudan yorumlamak yerine katsayı işaretlerinin yorumlanması tercih edilmektedir (Fouquau vd., 2008; 287-288). Diğer bir ifadeyle bağımsız değişkenin bağımlı değişkenin üzerindeki etkisinin pozitif/negatif olduğu söylenmekte ve zamana göre değişen esneklikler yorumlanmaktadır (Güloğlu ve Nazlıoğlu, 2013: 12).

PYGR modeli iki rejimli olabileceği gibi ikiden fazla rejimlide olabilmektedir. Bu durumda denklem (1)'deki modele ilişkin ikiden fazla rejimli PYGR modeli denklem (3)'teki gibi ifade edilmektedir:

$$\begin{aligned} \ln Waste_{i,t} = & \mu_i + \beta_0 \ln per GDP_{i,t} \\ & + \sum_{j=1}^r \beta_j \ln per GDP_{i,t} * g_j(q_{i,t}^{(j)}; \gamma_j, \theta_j) \\ & + u_{i,t} \end{aligned} \quad (3)$$

İkiden fazla rejimli PYGR modelinde kullanılan geçiş fonksiyonu denklem (4)'teki gibi ifade edilmektedir.

$$g(q_{i,t}; \gamma, \theta) = \left[1 + \exp\left(-\gamma \prod_{j=1}^m (q_{i,t} - \theta_j)\right) \right]^{-1}, \gamma > 0, c_1 \quad (4)$$

$$\leq c_2 \leq \dots \leq c_m$$

İkiden fazla rejimli PYGR modelinde geçiş (eşik) değişkeninin (q) açıklayıcı değişkenden farklı olduğu bir durumda ($q \neq \ln GDP_{i,t}$) esneklik değeri denklem (5)'teki gibi hesaplanmaktadır:

$$e_{i,t} = \frac{\partial \ln Waste_{i,t}}{\partial \ln per GDP_{i,t}} = \beta_0 + \sum_{j=1}^r \beta_j * g_j(q_{i,t}^{(j)}; \gamma_j, \theta_j) \quad (5)$$

Geçiş (eşik) değişkeninin (q) açıklayıcı değişkenlerden biri olduğu durumda ($q = \ln per GDP_{i,t}$) ise esneklik değeri denklem (6)'daki gibi hesaplanmaktadır:

$$\begin{aligned} e_{i,t} = & \frac{\partial \ln Waste_{i,t}}{\partial \ln per GDP_{i,t}} \\ = & \beta_0 \\ & + \sum_{j=1}^r \beta_j * g_j(q_{i,t}^{(j)}; \gamma_j, \theta_j) \\ & + \sum_{j=1}^r \beta_j \frac{\partial g_j(q_{i,t}^{(j)}; \gamma_j, \theta_j)}{\partial \ln per GDP_{i,t}} \ln per GDP_{i,t} \end{aligned} \quad (6)$$

PYGR analizi sırasıyla doğrusallığın test edilmesi, rejim sayısının belirlenmesi (r) ve tahmin olmak üzere üç aşamada yapılmaktadır (Fouquau vd., 2008; 287-288). Doğrusallık $\gamma = 0$ veya $\beta_0 = \beta_1$ sıfır hipotezlerinin sınanması ile yapılmakta Ancak her iki durumda model sıfır hipotezi altında tanımlı olmayan parametrelere sahip olduğu için test istatistiği standart olmamaktadır. Bu nedenle geçiş fonksiyonu yerine $\gamma = 0$ için birinci derece Taylor açılımı uygulanmaktadır. Doğrusallık sınavında sıfır hipotez doğrusal model iken alternatif hipotez ise PYGR modeldir. Bu hipotezler standart F-istatistiği ile test edilmektedir. Standart F-istatistiğine göre sıfır hipotezinin reddedilmesi PYGR modelinin kullanılmasını gerektirmektedir. Doğrusal model hipotezinin reddedilmesinden sonraki aşama ise rejim sayısının belirlenmesi aşamasıdır. Bu aşamada, ilk olarak $r=r^*-1$ sıfır hipotezi, $r=r^*+1$ alternatif hipotezine karşı sınanmaktadır. Sıfır hipotezi kabul edilirse süreç sona ermektedir. Sıfır hipotezinin reddedilmesi durumunda ise $r=r^*+1$ sıfır hipotezi, $r=r^*+2$ alternatif hipotezine karşı test edilmektedir. Rejim sayısının belirlenmesi aşaması sıfır hipotezinin ilk kez kabul edilmesine kadar devam etmektedir (Fouquau vd., 2008; 287-288). PYGR analizinde son aşama tahmin aşamasıdır. Bu aşamada ilk olarak paneli oluşturan yatay kesitlere ait sabit ekler değişkenlerin zaman ortalamalarından çıkarılır ve sonra dönüştürülmüş model doğrusal olmayan EKK ile tahmin edilmektedir (Gonzalez vd., 2005).

3. Veri Seti ve Ampirik Bulgular

3.1. Veri Seti

Bu çalışmada, Türkiye'de il bazında 2004-2014 yılları itibarıyla çevre kirliliği ile kişi başına gelir arasındaki doğrusal olmayan ilişki kişi başına geliri eşik değişkeni olarak kullanan PYGR yöntemi ile incelenmektedir. Çalışmada çevre kirliliğini temsilen toplam atık miktarı ($\ln Waste$) bağımlı değişken; kişi başına geliri temsilen Amerikan doları bazında kişi başına düşen Gayrisafi Yurtiçi Hasıla ($\ln per GDP$) değeri bağımsız değişken olarak kullanılmıştır. Çalışmada kullanılan değişkenlerin doğal logaritmaları alınmıştır. Toplam atık miktarı ve işi başına düşen Gayrisafi Yurtiçi Hasıla değerleri Türkiye İstatistik Kurumu'ndan (TÜİK) alınmıştır. Değişkenlere ilişkin tanımlayıcı istatistikler ve korelasyon matrisi sırasıyla Tablo 1 ve 2'de gösterilmiştir.

Tablo 1. Tanımlayıcı İstatistikler

Örneklem	Atık (ton)	Kişi başı GSYİH
Ortalama	316.453	7410.407
Std. Sapma	646.476	3263.226
Maksimum.	6065.000	19957.000
Minimum	14.000	1931.000
Gözlem Sayısı	486	486

Tablo 2. Korelasyon Matrisi

	LnWaste	LnperGDP
LnWaste	1.000	
LnperGDP	0.361***	1.000

Not: Bütün değişkenler logaritmik formdadır. *** %1 anlamlılık seviyesini göstermektedir.

Tablo 1’de görüldüğü gibi Türkiye’de il bazında ortalama atık miktarı yaklaşık 317 ton iken kişi başına gelir ise yaklaşık 7410 Amerikan Doları civarındadır. Diğer taraftan Tablo 2 atık miktarı ile kişi başına gelir arasındaki korelasyonu göstermektedir. Her iki değişken arasında istatistiksel olarak anlamlı ve pozitif korelasyon bulunmaktadır (0.361). Bu durum kişi başına gelir arttıkça atık miktarının arttığını göstermektedir.

3.2. Ampirik Bulgular

Atık miktarı ile kişi başına gelir arasındaki doğrusal olmayan ilişkinin incelendiği bu çalışmada ilk olarak yatay kesitler (iller) arasındaki bağımlılık incelenmiştir. Paneli oluşturan yatay kesitler arasındaki bağımlılığın dikkate alınıp alınmaması elde edilecek tahmin sonuçlarını önemli ölçüde etkilemektedir (Breusch ve Pagan, 1980; Pesaran, 2004). Bu nedenle öncelikle serilerde ve modelde yatay kesit bağımlılığının varlığının test edilmesi gerekmektedir. Ayrıca bu durumun birim kök testlerinin seçiminde göz önünde bulundurulması gerekmektedir. Aksi takdirde yapılan analizler hatalı sonuçlar verebilecektir. Bundan dolayı çalışmada ilk olarak yatay kesit bağımlılığının varlığı, Breusch-Pagan (1980) tarafından bulunan ve Pesaran vd. (2008) tarafından saptması düzeltilen LMadj (Adjusted Lagrange Multiplier) testiyle incelenmiş ve elde edilen sonuçlar Tablo 3’te gösterilmiştir.

Tablo 3. Yatay Kesit Bağımlılığı Testi

Örneklem	LnWaste	LnperGDP	Model
CD _{BP}	67.802***	147.204***	6369.780***
CD _{LM}	9.640***	24.137***	38.880***
CD	-6.460***	-6.368***	32.886***
LM _{adj}	10.909***	13.530***	2.955***

*** %1 anlamlılık düzeyini temsil etmektedir. CD_{BP} : Breusch ve Pagan 1980 testi, CD_{LM} : Pesaran 2004 CD_{LM} testi, CD : Pesaran 2004 CD testi ve LM_{adj} : Bias-adjusted CD testi.

Tablo 3’teki kişi başına GSYİH ve atık miktarı serilerine ilişkin test istatistiklerine göre “yatay kesit bağımlılığı yoktur” şeklinde kurulan boş hipotez güçlü biçimde reddedilmiştir. Serilerde ve modelde yatay kesit bağımlılığının olduğuna karar verilmiştir. Bu sonuç illerden birine gelen bir şokun diğerlerini de etkilediğini göstermektedir. Ayrıca, analizin ilerleyen aşamalarında kullanılacak yöntemler seçilirken yatay kesit bağımlılığının dikkate alan test yöntemlerinin kullanılması gerekmektedir. Bu nedenle, çalışmanın sonraki bölümlerinde, serilerin durağanlığı yatay kesit bağımlılığını dikkate alan Moon ve Perron (2004) ikinci nesil panel birim kök testi ile incelenmiş

ve elde edilen sonuçlar Tablo 4’te gösterilmiştir. Tablo 4’te elde edilen sonuçlara göre “serilerin birim kök içerdiği” şeklinde kurulan boş hipotez, kişi başına GSYİH ve atık miktarı serileri için reddedilmektedir. Bu durum serilerin düzey değerlerinde (I(0)) durağan olduklarını göstermektedir.

Tablo 4. Moon ve Perron (2004) Panel Birim Kök Test Sonuçları

Örneklem	LnWaste	LnperGDP
\hat{r}	2	2
t_a^*	-12.549 (0.000)	-14.484 (0.000)
t_b^*	-11.821 (0.000)	-7.118 (0.000)
$\hat{\rho}_{pool}$	0.259	0.213

Not: \hat{r} tahmin edilen factor sayısını; t_a^* ve t_b^* panel birim kök test istatistiklerini; parantez içerisindeki değerler p-olasılık değerlerini; $\hat{\rho}_{pool}$ otoregressive parametresinin düzeltilmiş havuzlanmış tahminlerini göstermektedir.

Modelde kullanılan değişkenlerin düzey değerlerinde durağan olduklarının tespit edilmesinden sonraki aşama PYGR analizinin ilk aşaması doğrusal modelin doğrusal olmayan modele karşı test edilmesidir. Doğrusallığın test edilmesi ve geçiş fonksiyonu sayısının belirlenmesi için hesaplanan Wald Tests (LM), Fisher Tests (LMF) ve LRT Tests (LRT) test sonuçları Tablo 5’te gösterilmiştir.

Tablo 5. Doğrusallık Testi

Eşik Değişkeni (LnperGDP)	Örneklem
$H_0 : r = 0$ vs $H_1 : r = 1$	
LM	3.322* (0.068)
LM _F	2.780* (0.096)
LR	3.333* (0.069)

Not: H_0 hipotezi altında, LM ve LR test istatistikleri asimtotik $\chi^2(mK)$ dağılımına ve LM_F has an asimtotik F ($mK, TN - N - m(K + 1)$) dağılımına sahiptir. r geçiş değişkeni sayısını göstermektedir. * %10 anlamlılık düzeyini temsil etmektedir.

Tablo 5’te görüldüğü gibi LM, LMF ve LRT test sonuçlarına sıfır hipotezi %10 anlamlılık düzeyinde reddedilmektedir. Böylece, modelin doğrusal olmayan en az bir eşik etkisi içerdiği alternatif hipotezi kabul edilmiş ve kişi başına GSYİH’ nin atık miktarı üzerindeki etkisinin modellenmesinde doğrusal olan modellerin kullanılmasının uygun olmayacağı sonucuna ulaşılmıştır. Doğrusal model hipotezinin reddedilmesiyle birlikte analizde bir sonraki aşama rejim sayısının belirlenmesidir. Uygun rejim sayısının belirlenmesi amacıyla LM, LMF ve LRT testleri tekrar edilmiş ve elde edilen sonuçlar Tablo 6’da gösterilmiştir.

Tablo 6. PSTR Model Doğrusallık Testi

Eşik Değişkeni (LnperGDP)	Örneklem
$H_0 : r = 1$ vs $H_1 : r = 2$	
LM	0.130 (0.718)
LM _F	0.108 (0.743)
LR	0.130 (0.718)

Tablo 6'da görüldüğü gibi modelin "bir eşik etkisi içerdiği" sıfır hipotezi reddedilememiştir. Böylece örnekleme modelin bir eşik etkisi içerdiğine ve iki rejimli PYGR modeli ile tahmin edileceğine karar verilmiştir. Bir sonraki aşamada atık miktarı ile kişi başına GSYİH arasındaki doğrusal olmayan ilişki, iki rejimli PYGR modeliyle tahmin edilmiş ve tahmin sonuçları Tablo 7'de gösterilmiştir.

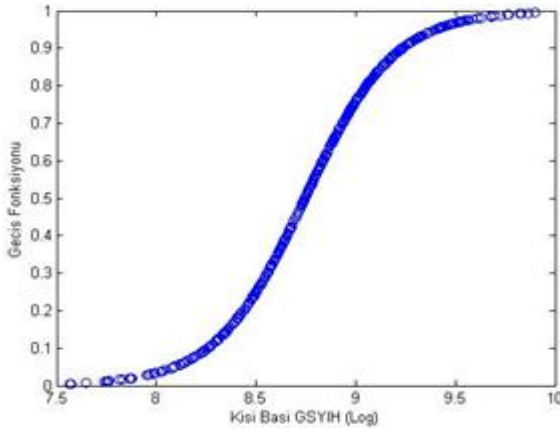
Tablo 7. PSTR Modeli Tahmin Sonuçları

Eşik Değişkeni ($LnperGDP$)	Örneklem
$LnperGDP_1$	0.405*** (0.078)
$LnperGDP_2$	-0.070*** (0.011)
Eşik Parametresi, θ	8.750
Geçiş Parametresi, γ	4.493

Not: Modelde $LnWaste$ değişkeni bağımlı değişken olarak kullanılmıştır. Parantez içindeki değerler white standart hataları göstermektedir.

Tablo 7'de görüldüğü gibi tahmin edilen geçiş parametresi (4.493) oldukça küçük bir değer almaktadır. Bu durum atık miktarı ile kişi başına GSYİH arasındaki ilişkide bir rejimden diğer rejime geçişin ani olmadığını, yavaş olduğunu ve bir süreç gerektirdiğini göstermektedir (Şekil 1).

Şekil 1. Kişi Başına GSYİH'ye Karşı PYGR Modeli ile Elde Edilen Tahmini Geçiş Fonksiyonu

Tablo 7'de görüldüğü gibi örnekleme ilişkin modelin ilk rejiminde kişi başına GSYİH'nin tahmin edilen katsayısı (β_0) istatistiksel olarak anlamlı ve pozitifdir (0.405). İkinci rejimde β_0 ve β_1 toplamı ile ifade edilen katsayı halen pozitif (0.335) ve ilk rejime göre daha küçük bir değer almaktadır. Elde edilen sonuçlar, reel gelirdeki artışın atık miktarını arttırdığını, ilk gelir eşiği seviyesine ($\theta=8.750$, yaklaşık 6311 Amerikan Doları) ulaştıktan sonra reel gelirdeki artışın atık miktarı üzerindeki etkisinin bir önceki rejime göre zayıfladığını, ancak yine de pozitif olduğu görülmektedir. Sonuç olarak bu durum atık miktarının reel gelir arttıkça düşmediğini göstermektedir. Bu nedenle çalışma atık miktarı açısından EKC hipotezinin geçerli olmadığını göstermektedir.

4. Sonuç

Çevre kirliliği ve kişi başına gelir arasındaki doğrusal olmayan ilişkide kişi başına gelirin rolü ve EKC hipotezinin geçerliliği Türkiye'de il bazında 2004-2014 dönemi itibarıyla incelenmiştir. Bu amaçla Gonzalez, Terasvirta ve

van Dijk (2005) tarafından geliştirilen Panel Yumuşak Geçişli Regresyon modeli kullanılmıştır.

Bu çalışmada elde edilen bulgular şu şekilde özetlenebilmektedir. Çalışma Türkiye'de il bazında çevresel kirliliği temsilen kullanılan atık miktarı ve kişi başına gelir arasında doğrusal olmayan bir ilişkinin olduğuna dair yeni kanıtlar sunmakta atık miktarı ve kişi başına gelir arasında pozitif yönlü bir ilişkinin olduğunu tespit etmektedir. Başlangıçta kişi başına gelirin artması atık miktarını hızlı bir şekilde arttırmakta, gelir belirli bir seviyeye ulaştıktan sonra ise atık miktarının azalarak artmasına neden olmaktadır. Bu nedenle çalışma, atık miktarı açısından EKC hipotezinin geçerli olmadığını göstermektedir. Sonuç olarak bu hipotezi kabul ederek çevre kirliliğini azaltmada pasif politikaların etkili olamayacağı açıkça görülmektedir. Dolayısıyla uygulanacak olan iktisat politikalarında çevre kirliliğinin dikkate alınması özellikle de gelecek kuşaklar için büyük önem arz etmektedir. Bu doğrultuda toplumdaki çevre bilincinin artırılması ve sürdürülebilir kalkınma politikalarının ekonomik büyüme ile yayılması çevresel kirliliği azaltmaya yardımcı olabilecektir.

Kaynakça

- Acaravcı, A., & Akyol, M. (2017). Türkiye'de Doğrudan Yabancı Yatırımlar, Dış Ticaret ve Ekonomik Büyüme İlişkisi. *Uluslararası Ekonomi ve Yenilik Dergisi*, 3(1), 17-33.
- Akbostancı, E., Türüt-Aşık, S., & Tunç, İ. (2009). The Relationship between Income and Environment in Turkey: Is there an Environmental Kuznets Curve?. *Energy Policy*, 37(3), 861-867.
- Albayrak, E., & Gökçe, A. (2015). Ekonomik Büyüme ve Çevresel Kirlilik İlişkisi: Çevresel Kuznets Eğrisi ve Türkiye Örneği. *Social Sciences Research Journal*, 4 (2), 279-301.
- Ang, J.B. (2007). CO₂ Emissions, Energy Consumption, and Output in France. *Energy Policy*, 35(10), 4772-4778.
- Arı, A., & Zeren, F. (2011). CO₂ Emisyonu ve Ekonomik Büyüme: Panel Veri Analizi. *Yönetim ve Ekonomi Dergisi*, 18(2), 37-47.
- Artan, S. Hayaloğlu, P., & Seyhan, B. (2015). Türkiye'de Çevre Kirliliği, Dışa Açıklık ve Ekonomik Büyüme İlişkisi. *Yönetim ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi*, 13(1), 308-325.
- Atıcı, C., & Kurt, F. (2007). Türkiye'nin Dış Ticareti ve Çevre Kirliliği: Çevresel Kuznets Eğrisi Yaklaşımı. *Tarım Ekonomi Dergisi*, 13(2), 61-69.
- Aydın, C., & Esen, Ö. (2017). The Validity of the Environmental Kuznets Curve Hypothesis for CO₂ Emissions in Turkey: New Evidence from Smooth Transition Regression Approach. *Mustafa Kemal University Journal of Social Sciences Institute*, 14(39), 101-116.
- Aydın, C., Esen, Ö., & Aydın, R. (2019). Is the ecological footprint related to the Kuznets curve a real process or rationalizing the ecological consequences of the affluence? Evidence from PSTR approach. *Ecological Indicators*, 98, 543-555.

- Aytun, C., Akın, C.S., & Algan, N. (2017). Gelişen Ülkelerde Çevresel Bozulma, Gelir ve Enerji Tüketimi İlişkisi. *Ömer Halisdemir Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 10 (1), 1-11.
- Başar, S & Temurlenk, M.S. (2007). Çevreye Uyarlanmış Kuznets Eğrisi: Türkiye Üzerine Bir Uygulama. *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 21(1), 1-12.
- Breusch, T. S., & Pagan, A. R. (1980). The Lagrange multiplier test and its applications to model specification in econometrics. *The Review of Economic Studies*, 47(1), 239-253.
- Dam, M.M., Karakaya, M., & Bulut, Ş. (2013) Çevresel Kuznets Eğrisi ve Türkiye: Ampirik Bir Analiz. *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Özel Sayı, 85-96.
- Dasgupta, S., Benoit, L., Wang, H., & Wheeler D. (2002). Confronting the Environmental Kuznets Curve. *Journal of Economic Perspectives*, 16 (1), 147-168.
- Erataş, F., & Uysal, D. (2014). Çevresel Kuznets Eğrisi Yaklaşımının "BRICT" Ülkeleri Kapsamında Değerlendirilmesi. *İktisat Fakültesi Mecmuası*, 64(1), 1-25.
- Erdoğan, I., Türköz, K., & Görüş, M. Ş. (2015). Validity of Environmental Kuznets Curve Hypothesis for the Turkish Economy. *Dumlupınar University Journal of Social Sciences*, 44, 113-123.
- Ergün, S., & Polat, M. A. (2015). OECD ülkelerinde CO₂ emisyonu, elektrik tüketimi ve büyüme ilişkisi. *Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, (45), 115-141.
- Gonzalez, A., Terasvirta, T., & van Dijk, D. (2005). Panel Smooth Transition Regression Model and an Application to Investment Under Credit Constraint. *Working Paper in Economics and Finance, Stockholm School of Economics*, 64.
- Güloğlu, B., & Nazlıoğlu, Ş. (2013). Impacts of Inflation on Agricultural Prices: Panel Smooth Transition Regression Analysis. *Siyaset, Ekonomi ve Yönetim Araştırmaları Dergisi*, 1(1), 1-20.
- Gürüş, S., & Tuna, E. (2011). Çevresel Kuznets Eğrisinin Geçerliliğinin Panel Veri Modelleriyle Analizi. *Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 13(2), 173- 190.
- Halıcıoğlu, F. (2009). An Econometric study of Emissions, Energy Consumption, Income and Foreign Trade in Turkey. *Energy Policy*, 37, 1156-1164.
- Hansen, B. E. (1999). Threshold Effects in Non-Dynamic Panels: Estimation, Testing and Inference. *Journal of Econometrics*, 93, 345-368.
- Jalil, A., & Mahmud, S.F. (2009). Environment Kuznets Curve for CO₂ Emissions: A Cointegration Analysis for China. *Energy Policy* 37, 5167-5172.
- Karaca, C. (2012). Ekonomik Kalkınma ve Çevre Kirliliği İlişkisi: Gelişmekte Olan Ülkeler Üzerine Ampirik Bir Analiz. *Ç.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 21(3), 139-156.
- Kasman, A., & Duman, Y.S. (2015). CO₂ emissions, economic growth, energy consumption, Trade and Urbanization in New EU Member and Candidate Countries: A Panel Data Analysis. *Economic Modelling*, 44, 97-103.
- Koçak, E. (2014). The Validity of the Environmental Kuznets Curve Hypothesis in Turkey: ARDL Bounds Test Approach. *İşletme ve İktisat Çalışmaları Dergisi*, 2(3), 62-73.
- Lean, H. H., & Smyth, R. (2010). CO₂ emissions, electricity consumption and output in ASEAN. *Applied Energy*, 87(6), 1858-1864.
- Lebe, F. (2016). Çevresel Kuznets Eğrisi Hipotezi: Türkiye İçin Eşbütünleşme ve Nedensellik Analizi. *Doğuş Üniversitesi Dergisi*, 17 (2), 177-194.
- Lorente, D. B., & Álvarez-Herranz, A. (2016). Economic growth and energy regulation in the environmental Kuznets curve. *Environmental Science and Pollution Research*, 23(16), 16478-16494.
- Moon, H. R., & Perron, B. (2004). Testing for a Unit Root in Panels with Dynamic Factors. *Journal of Econometrics*, 122(1), 81-126.
- Omay, R.E. (2013). The Relationship between Environment and Income: Regression Spline Approach. *International Journal of Energy Economics and Policy*, 3, 52-61.
- Özokçu, S., & Özdemir, Ö. (2017). Economic Growth, Energy, and Environmental Kuznets Curve. *Renewable and Sustainable Energy Reviews*, 72, 639-647.
- Pesaran, M. H. (2004). General Diagnostic Tests for Cross Section Dependence in Panels. *CESifo Working No.* 1229.
- Pesaran, M. H., Ullah, A., & Yamagata, T. (2008). A Bias-adjusted LM Test of Error Cross- Section Independence. *The Econometrics Journal*, 11(1), 105-127.
- Richmond, A. K., & Kaufmann, R. K. (2006). Is there a Turning Point in the Relationship between Income and Energy Use and/or Carbon Emissions?. *Ecological Economics*, 56(2), 176-189.
- Saatçi, M., & Dumrul, Y. (2012). Çevre Kirliliği ve Ekonomik Büyüme İlişkisi: Çevresel Kuznets Eğrisinin Türk Ekonomisi için Yapısal Kırılmalı Eş-Bütünleşme Yöntemiyle Tahmini. *Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 37, 66-86.
- Sarısoy, S., & Yıldız, F. (2013). Karbondioksit (CO₂) emisyonu ve ekonomik büyüme ilişkisi: gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler için panel veri analizi. *Namık Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Metinleri*, 2, 1-28.
- Shahbaz, M., Mutascu, M., & Azim, P. (2013). Environmental Kuznets Curve in Romania and the Role of Energy Consumption. *Renewable and Sustainable Energy Reviews*, 18, 165-173.
- Tunçsiper, B., & Uçar, B. (2017). Validity Test of Environmental Kuznets Curve for Turkey: Granger Causality Analysis. *International Journal of Social Sciences and Education Research*, 3(2), 657-666.

Araştırma Makalesi • Research Article

Farklılaştırılmış Öğretim Yaklaşımının İlkokul Üçüncü Sınıf Öğrencilerinin Matematik Dersindeki Başarısına ve Tutumuna Etkisi*

The Effect of Differentiated Instruction on Mathematical Attitudes and Achievements of Third Grade Primary School Learners

Onur Ekinci ^{a,**}, Ayten Pınar Bal ^b

^a. Uzman Öğretmen, Milli Eğitim Bakanlığı, Adana/Türkiye.
ORCID: 0000-0003-2694-9655

^b Doç. Dr., Çukurova Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Fen ve Matematik Eğitimi Bölümü, 01330, Adana/Türkiye
ORCID: 0000-0003-1695-9876

MAKALE BİLGİSİ

Makale Geçmişi:

Başvuru tarihi: 21 Eylül 2018

Düzeltilme tarihi: 18 Ekim 2018

Kabul tarihi: 01 Kasım 2018

Anahtar Kelimeler:

Matematik Öğretimi

Matematik Başarısı

Farklılaştırılmış Öğretim Yaklaşımı

Matematiğe Yönelik Tutum

ARTICLE INFO

Article history:

Received 21 September 2018

Received in revised form 18 October 2018

Accepted 01 November 2018

Keywords:

Mathematics education,

Mathematics Achievements

Differentiated Instruction method

Mathematical Attitudes

ÖZ

Bu araştırmanın amacı, farklılaştırılmış öğretim yaklaşımının ilkökul üçüncü sınıf öğrencilerinin matematik dersindeki başarılarına ve tutumlarına etkisini belirlemektir. Araştırma nicel araştırma yöntemlerinden ön test-son test kontrol gruplu yarı deneysel modele göre tasarlanmıştır. Araştırmanın çalışma grubunu Adana ili Ceyhan ilçesinin alt sosyo-ekonomik düzeyinde bulunan bir devlet ilkokulunun üçüncü sınıf öğrencileri oluşturmaktadır. Veri toplama aracı olarak, “matematik başarı testi” ve “matematik tutum ölçeği” kullanılmıştır. Araştırmada, öğrencilerin deney öncesi ve sonrasındaki test puanlarını karşılaştırmak amacıyla bağımsız grupla t testi Analizi kullanılmıştır. Araştırma sonunda elde edilen verilere göre, başarı testi son test ve kalıcılık puanları açısından deney grubu lehine istatistiksel olarak anlamlı bir fark bulunmuştur. Ancak deney grubundaki öğrencilerle, kontrol grubundaki öğrencilerin deney öncesi, sonrası ve kalıcılık tutum puanları arasında anlamlı bir fark olmadığı sonucuna ulaşılmıştır.

ABSTRACT

This study has been carried out in order to define the effects of differentiated instruction method on the mathematical attitudes and achievements of primary school third grade learners. It is designed on semi-experimental model with pretest and posttest control group. The population of the study consists of 3rd grade public primary school students educating at low socio-economic level in Ceyhan county of Adana province. The data has been collected by using “Mathematics Achievement Test” and “Mathematics Attitude Scale”. In order to compare the test scores of the students before and after the experiment, an independent group t-test was used. According to the data obtained at the end of the study, a statistically significant difference was found in favor of the experimental group in terms of achievement test posttest and retention scores. However, it was concluded that there was no significant difference between the students in the experimental group and the students before and after the experime.

1. Giriş

Günümüzde bilim ve teknolojinin sürekli ilerleyerek değişmesi toplumsal yaşamın gereksinimlerini ve buna dair beklentileri de yükseltmiştir. Toplumun çağın

gereksinimlerine uyum sağlaması ise, bireylerin çağdaş eğitimi ile mümkündür (Senemoğlu, 2002). Eğitim süreci öğrencilerde sadece bilgi aktarımı şeklinde değil, aynı zamanda düşündürme ve bilgi üretme şeklinde de gerçekleşir. Bu açıdan bakıldığında, öğrencilerin bağımsız

* Bu çalışma, 2016 yılında Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü tarafından kabul edilen “Farklılaştırılmış öğretim yaklaşımının ilkökul üçüncü sınıf öğrencilerinin matematik dersindeki başarısına ve tutumuna etkisi” adlı Yüksek Lisans tezinden türetilmiş; 3-6 Temmuz 2018 tarihlerinde İstanbul’da düzenlenen “International Conference on Mathematics: An Istanbul Meeting for World Mathematicians” Kongresi’nde bildiri olarak sunulmuş ve Çukurova Üniversitesi BAP birimi tarafından SYL-2016-6708 proje no ile desteklenmiştir.

** Sorumlu yazar/Corresponding author.
e-posta: onurekinci12@gmail.com

ve analitik düşünebilmesine; ayrıca geçmiş deneyimlerinden yola çıkarak bilgiyi kendisinin oluşturmasına olanak sağlayan bilim dalları arasında matematik ön sıralarda yer almaktadır (Kart, 2002). Ancak, literatürde yapılan çalışmalar, öğretim programlarında yer alan matematik konu alanlarının, içerik bakımından genelde bireysel farklılıkları göz önünde bulundurmadığını ve çoğunlukla öğrenme seviyelerini bütün öğrenciler için eşit gördüğüne işaret etmektedir (Arıkan & Ünal, 2013; Aydın, 2014; Demirel, 2006; Açıköz, 2003). Başka bir ifade ile bütün öğrenciler, aynı zorluk derecesindeki konu üzerinde aynı şekilde öğrenmeye bir şekilde zorlanmaktadır. Bu bağlamda, öğrencilerin bireysel farklılıklarını gözeten ve geleneksel öğretim yöntemlerinden farklı olarak bilginin pek çok düzeyde ve farklı bakış açılarıyla oluşturulmasını etkin kılan farklılaştırılmış öğretim yaklaşımları büyük önem kazanmaktadır (Gregory ve Chapman, 2002; Good, 2006; Uygun ve Tertemiz, 2014).

İlk kez Tomlinson (1999) tarafından ortaya konan farklılaştırılmış öğretim yaklaşımı, öğrenciyi merkeze alan çoklu zekâ kuramı, zihin temelli öğrenme kuramı ve oluşturma gibi birçok modeli kapsar (Bosier, 2007; Stager, 2007). Farklılaştırılmış öğretim yaklaşımı farklı düzeylerde öğrenen öğrenciler için kaliteli ve nitelikli eğitim verilmesi için kullanılmaktadır (Abbati, 2012). Bu yaklaşım, aynı sınıfta farklı özelliklere sahip öğrencilerin öğrenme öğretme sürecidir (Hall, Meyer ve Strangman, 2010). Farklılaştırılmış öğretim yaklaşımı farklı öğrenen öğrencilerin ihtiyaçlarını karşılamak için öğrenme stillerine göre eğitim vermesidir (Ericson, 2010). Öğrenci sayısını, ekstra zamanı, bireysel farklılıkları ve yetenekleri dikkate alarak eğitimin kaliteli yapılmasını sağlar (Abbati, 2012). Uygulandığı öğrenme ortamlarında öğrencilerin kendi gelişimlerine katkı sağlar (Lawrence-Brown, 2004). Akademik sorumluluğunu bilen sınıflar oluşturmak, eşitlik ve mükemmellik değerleri üzerine kurulmuş bir ülke için çok önemlidir (Tomlinson, 1999). Okullarımız bu değerleri öğrenme noktasında heterojen ancak yüksek kaliteli bir program ve eğitim sistemi üzerine inşa edilmiş bir topluluk oluşturarak, her öğrencinin kapasitesini maksimum düzeye taşıyarak başarabilir (Tomlinson, 1999).

Farklılaştırılmış eğitimin amacı; öğrenmeye duyulan istek, ilgi alanları, dünyayı kendi kültürleri doğrultusunda görme ve yorumlama biçimleri ve deneyimleri açısından birbirinden çok farklı öğrencilerin sunduğu yelpaze içinde onlara en etkili biçimde ulaşmanın yolunu bulmaktır (Tomlinson, 1999). Bu bağlamda farklılaştırılmış eğitim öğrencilerin derin fikirlerle mücadele etmesine, önemli noktalarda öğrenmiş oldukları bilgileri kullanmalarına, fikirlerini ve bilgilerini organize etmelerine ve sınıf ortamında kazandıkları bilgi ve davranışları tüm hayatlarına transfer etmelerine yardımcı olur. Ayrıca farklılaştırılmış eğitim öğrencilerin analitik düşünebilmelerine, önemli noktalarda öğrenmiş oldukları bilgileri kullanmalarına, fikirlerini ve bilgilerini organize etmelerine ve sınıf ortamında kazandıkları bilgi ve davranışları tüm hayatlarına transfer etmelerine yardımcı olur (Tomlinson, 2000). Yine, bu yaklaşım, öğrenciyi merkeze alan, programın içeriğini keşfederek öğrenmesini sağlamak için öğrenme yaşantılarını öğrenci ihtiyaçlarına yönelik hazırlayan, öğrencinin dikkatini çeken, öğrencilerin kendi bilgi ve düşüncelerini anlamlandırmasını, oluşturmasını ve derse aktif katılımını sağlayan, öğrenenlerin öğrendiklerini uygulayacağı özgün

bir ortam sunan öğrenme yaşantısı olarak da nitelendirilebilir (Hall, Strangman ve Meyer, 2010; Levy, 2008). Matematik konu alanı bağlamında farklılaştırılmış öğretim yaklaşımları ile ilgili literatür tarandığında, yapılan araştırmaların matematik öğretim programında yer alan sayılar ve geometri öğrenme alanları üzerine yoğunlaştığı (Abbati, 2012; Boerger, 2005; Bosier, 2007; Chamberlin ve Powers, 2010; Christensen, 2007; Ericson, 2010; Millikan, 2012); kesirler konusunda ise sınırlı sayıda (Karataş, 2013; Stager, 2007; Yabaş, 2008) araştırma yer aldığı göze çarpmaktadır. Örneğin, Yabaş (2008) tarafından yapılan araştırmada altıncı sınıf öğrencilerine farklılaştırılmış öğretim yaklaşımı uygulanarak matematik dersinin ondalık kesirler ünitesindeki başarılarının, biliş üstü becerilerinin ve öz yeterlilik algılarının etkisini incelemiştir. Araştırmayı deneysel desene göre ön test-son test sonuçlarına göre 25 öğrenciye uygulamışlardır. Araştırmaları sonucunda öğrenci başarılarının, becerilerinin ve yeterliliklerinin olumlu şekilde arttığı ortaya çıkmıştır. Stager (2007) da kesirler konu alanı kapsamında yürüttüğü çalışmada, farklılaştırılmış öğretim yaklaşımının öğrenci başarısını ve tutumunu olumlu yönde arttırdığı bulgusuna ulaşmıştır.

Yukarıda değinilen bilgiler ışığında, bu araştırma farklılaştırılmış öğretim yaklaşımının ilkökul üçüncü sınıf öğrencilerinin akademik başarı ve tutumları üzerindeki etkisini incelemek amacı ile yapılmıştır. Bu amaç doğrultusunda aşağıdaki araştırma sorularına yanıt aranmıştır:

- (i) Farklılaştırılmış öğretim yaklaşımının uygulandığı deney grubu ile mevcut öğretimin uygulandığı kontrol grubundaki öğrencilerin, ön test puanları kontrol altına alındığında, son test puanları arasında anlamlı bir farklılık var mıdır?
- (ii) Farklılaştırılmış öğretim yaklaşımının uygulandığı deney grubu ile mevcut öğretimin uygulandığı kontrol grubundaki öğrencilerin, son test puanları kontrol altına alındığında, kalıcılık test puanları arasında anlamlı bir farklılık var mıdır?
- (iii) Farklılaştırılmış öğretim yaklaşımının uygulandığı deney grubu ile mevcut öğretimin uygulandığı kontrol grubundaki öğrencilerin, ön test tutum ölçeği puanları kontrol altına alındığında, son test tutum ölçeği puanları arasında anlamlı bir farklılık var mıdır?
- (iv) Farklılaştırılmış öğretim yaklaşımının uygulandığı deney grubu ile mevcut öğretimin uygulandığı kontrol grubundaki öğrencilerin, son test tutum ölçeği puanları kontrol altına alındığında, kalıcılık test tutum ölçeği puanları arasında anlamlı bir farklılık var mıdır?

2. Yöntem

2.1. Araştırma Modeli

Matematik dersinde farklılaştırılmış öğretim yaklaşımının öğrencilerin başarı ve tutumuna etkisini belirlemek amacıyla yapılan bu çalışma, nicel araştırma yöntemlerinden ön test-son test kontrol gruplu yarı deneysel modele göre tasarlanmıştır. Yarı deneysel model, bazı kontrol güçlüklerine bakarak, sınırlılıklarını önemle dikkate almak

kaydıyla, gerçek deneme modellerinin uygulanmadığı durumlarda kullanılmaktadır (Karasar, 1999).

2.2. Evren ve Örneklem

Araştırmanın çalışma grubu Adana ili Ceyhan ilçesinde 2015-2016 eğitim öğretim yılında bir devlet okulunda öğrenim gören ilkökul üçüncü sınıfta okuyan 40 öğrenciden oluşmaktadır. Araştırmanın yürütüleceği okulda bulunan üçüncü sınıflardan rastgele olarak seçilen şubelerden biri deney diğeri ise kontrol grupları olarak belirlenmiştir. Araştırmaya katılan deney ve kontrol grubundaki öğrencilerin cinsiyet, baba ve anne öğrenim düzeylerine ilişkin dağılım Tablo 1’de yer almaktadır.

Tablo 1. Deney ve Kontrol Gruplarındaki Öğrencilerin Cinsiyetleri Baba ve Anne Öğretim Durumlarına Göre Dağılımı

Cinsiyet	Deney		Kontrol	
	f	%	f	%
Kız	14	70	11	55
Erkek	6	30	9	45
Toplam	20	100	20	100
$X^2=.96$ Sd=1 P=.327				
Öğrenim Düzeyi	Deney		Kontrol	
	Baba	Baba	Baba	%
İlkokul Terk	0	0	7	35.0
İlkokul	12	60.0	9	45.0
Ortaokul	1	5.0	1	5.0
Lise	7	35.0	3	15.0
Toplam	20	100	20	100
$X^2=1.240$ Sd=4 P=.872				
Öğrenim Düzeyi	Deney		Kontrol	
	Anne	Anne	Anne	%
İlkokul Terk	5	25.0	9	45.0
İlkokul	10	50.0	9	45.0
Ortaokul	0	0	1	5.0
Lise	5	25.0	1	5.0
Toplam	20	100	20	100
$X^2=0.098$ Sd=3 P=.992				

Tablo 1 incelendiğinde deney grubundaki öğrencilerin %70’i kız, %30’u ise erkektir. Kontrol grubundaki öğrencilerin ise %55’i kız ve %45’i erkektir. Diğer taraftan deney grubundaki öğrencilerin babalarının öğrenim durumları incelendiğinde %60’nın ilkökul, %5’nin ortaokul, %35’inin lise mezunu olduğu görülmektedir. Kontrol grubundaki öğrencilerin babalarının öğrenim durumları incelendiğinde ise %35’inin ilkökul terk, %45’inin ilkökul, %5’inin ortaokul, %15’inin lise mezunu olduğu görülmektedir. Son olarak deney grubundaki öğrencilerin annelerinin öğrenim durumları incelendiğinde bu kişilerin %25’inin ilkökul terk, %50’sinin ilkökul ve %25’inin ise lise mezunu olduğu görülmektedir. Kontrol grubundaki öğrencilerin annelerinin öğrenim durumları incelendiğinde ise bu kişilerin %45’inin ilkökul terk, %45’inin ilkökul, %5’inin ortaokul ve %5’inin ise lise mezunu olduğu görülmektedir. Ayrıca yapılan kay kare analiz sonucuna göre de cinsiyet açısından [($X^2=.96$ sd=1, p=.327)]; baba eğitim durumu açısından [($X^2=1.240$ sd=4, p=.872)] ve anne eğitim durumu açısından [($X^2=0.098$ sd=3, p=.992)] istatistiksel olarak anlamlı bir fark olmadığı görülmektedir.

2.3. Veri Toplama Aracı

Araştırmada veri toplama araçları olarak; üçüncü sınıf matematik dersi, “kesirler” konusuna ilişkin “matematik başarı testi” ve “matematik tutum ölçeği” kullanılmıştır. Bu kapsamda öncelikle deneysel işlem öncesine dair veriler toplanmış daha sonra ise deneysel işlem sonrası veriler toplanmıştır.

Tablo 2. Matematik Başarı Testinin Madde Güçlük İndisleri (pj), Standart Sapmaları (sj), Ayrıcılık İndisleri (rjx), t ve p Değerleri

Madde No	pj	sj	rjx	t	p
1	.61	.49	.53	-5.501	.000
2	.57	.50	.52	-6.052	.000
3	.69	.46	.41	-4.460	.000
4	.42	.47	.48	-4.754	.000
5	.63	.49	.37	-3.325	.002
6	.72	.45	.27	-2.938	.005
7	.64	.48	.43	-5.346	.000
8	.65	.48	.39	-4.218	.000
9	.66	.48	.50	-5.508	.000
10	.45	.50	.32	-2.909	.006
11	.48	.50	.34	-3.307	.002
12	.60	.49	.38	-3.878	.000
13	.59	.49	.40	-4.816	.000
14	.73	.45	.34	-3.623	.001
15*	.57	.50	.25	-1.845	.072
16	.38	.49	.41	-3.789	.000
17	.44	.50	.45	-4.816	.000
18	.47	.50	.53	-6.355	.000
19	.45	.50	.52	-6.355	.000
20	.73	.45	.34	-3.474	.001
21	.70	.46	.32	-3.378	.002
22	.73	.45	.34	-3.474	.001
23	.67	.47	.34	-3.789	.000
24	.72	.45	.37	-4.320	.000
25	.70	.46	.37	-4.320	.000
26	.58	.50	.48	-5.384	.000
27	.57	.50	.48	-5.384	.000
28	.58	.50	.51	-6.148	.000
29	.58	.50	.46	-5.715	.000
30	.56	.50	.42	-4.947	.000
31	.57	.50	.43	-4.947	.000
32	.49	.50	.40	-4.754	.000
33	.50	.50	.44	-5.384	.000
34	.52	.50	.41	-4.816	.000
35	.52	.50	.43	-5.384	.000
36	.31	.46	.59	-6.355	.000
37	.27	.45	.41	-4.245	.000
38	.25	.44	.54	-5.508	.000
39	.28	.45	.56	-6.708	.000
40	.27	.45	.58	-5.715	.000
41	.86	.35	.35	-3.813	.000
42	.90	.31	.34	-3.130	.003
43	.85	.36	.39	-4.183	.000
44	.51	.50	.64	-9.721	.000
45	.36	.48	.60	-9.721	.000
46	.35	.48	.56	-8.450	.000
47	.38	.49	.64	-11.53	.000
48	.43	.50	.49	-6.052	.000
49	.52	.50	.65	-9.721	.000

Matematik Başarı Testinin Geliştirilme Süreci: Çalışmada, araştırmacılar tarafından geliştirilen “Matematik Başarı Testi” uygulanmıştır. Bu bağlamda, test soruları, 2015 ilkökul matematik dersi öğretim program üçüncü sınıf kesirler konu alanını kapsayan kazanımlara uygun olarak seçilmiştir. Seçilen soruların kapsam geçerliğine uygunluğu bir devlet üniversitesinde matematik eğitimi alanında uzman

üç öğretim üyesi, yüksek lisans yapan iki matematik öğretmeni ve Milli Eğitim Bakanlığına bağlı ilkokullarda çalışan üç sınıf öğretmeni tarafından da sınanmıştır. Bir sonraki aşamada ise geliştirilen başarı testi sosyo-ekonomik düzey ve akademik başarı açısından birbirine denk iki okuldan 88 dördüncü sınıf öğrencisine pilot olarak uygulanmıştır. Bu kapsamda, madde analizine ilişkin bulgular Tablo 2’de verilmiştir.

Tablo 2’de 49 sorunun madde güçlük derecesi (pj), standart sapması (sj), ayrıcalık indisi (rjx) ve alt ve üst gruplar %27’lik dilimler için bağımsız gruplar t-testi değerleri yer almaktadır. Bu analizler sonucunda, p değeri .05’in üstü olan 15 numaralı soru, testten çıkarılmıştır. Buna göre başarı testinin son hali 48 sorudan oluşmaktadır. Uygulanan başarı testinin aritmetik ortalaması 10,10 ;standart sapması 7.03 ve KR-20 değeri .81 olarak bulunmuştur. Hazırlanan matematik başarı testinin güvenilirliği yeterli görülmüş ve öğrencilere ön test ve son test olarak uygulanmıştır. Bu soruların kazanımlara göre dağılımları Tablo 3’te gösterilmiştir.

Tablo 3. Kesirler Konusu Kazanımlarının Matematik Başarı Testindeki Dağılımları

Kazanımlar	Sorular
Bir bütünü eş parçalara ayırarak kesrin birimi olduğunu belirtir	1, 2, 3, 4, 26, 27, 28, 29, 30, 31, 32, 33, 34, 35, 36
Paydası payından küçük ve paydası en çok iki basamaklı doğal sayı olan kesir elde eder.	5, 6, 7, 8, 9, 10, 11,12, 13, 14, 19, 20, 21, 22
Paydası en çok iki basamaklı doğal sayı olan en çok üç kesri, karşılaştırır ve sıralar.	23, 24, 25, 37, 38, 39, 40, 41
Birçokluğun belirtilen kesrin birimi kadarını belirler.	15, 16, 17, 18, 42, 43, 44, 45, 46, 47, 48

Tablo 3’te kesirler konusuyla ilgili kazanımların matematik başarı testindeki sorulara göre dağılımı görülmektedir. İlk olarak “Bir bütünü eş parçalara ayırarak kesrin birimi olduğunu belirtir” kazanımına ilişkin on beş soru; ikinci olarak “Paydası payından küçük ve paydası en çok iki basamaklı doğal sayı olan kesir elde eder” kazanımına ilişkin on dört soru; üçüncü olarak “Paydası en çok iki basamaklı doğal sayı olan en çok üç kesri, karşılaştırır ve sıralar” kazanımına ilişkin sekiz soru ve son olarak “Birçokluğun belirtilen kesrin birimi kadarını belirler” kazanımına ilişkin ise on bir soru bulunmaktadır. Hazırlanan soruların 15’i “bilgi”; 15’i “kavrama” ve diğer 19’u ise “uygulama” düzeyindedir. Bu kategori bilgi düzeyinde “Kesirin tanımını yapınız”; kavrama düzeyinde “Sekiz tane çeyrek kaç tane bütün eder?. açıklayınız” ve uygulama düzeyinde ise “3/7, 5/7, 4/7 ve 2/7 kesirlerini küçükten büyüğe doğru sıralayınız.” biçiminde sorulardan oluşmuştur.

Matematik Tutum Ölçeği: Araştırmada Baykul’un (1990) geliştirdiği “Matematik Tutum Ölçeği” öğrencilerin matematiğe ilişkin tutumlarını ölçmede uygulanmıştır. Yapılan faktör analizi sonuçlarına göre, tek faktörle açıklanabilen ölçeğin varyans oranı 0,56 olarak bulunmuştur. Ayrıca ölçeğin son halinde 15’i olumlu ve 15’i olumsuz olan toplam 30 madde yer almaktadır. Ölçekteki maddeler; “Tamamen katılıyorum”, “Genellikle katılıyorum”, “Kararsızım”, “Katılmıyorum” ve “Asla katılmıyorum” şeklinde beşli likert tipinde derecelendirilmiştir (Baykul, 1990). Bu örneklem için

uygulanan ölçeğin Cronbach alfa iç güvenirlik katsayısı .72’dir.

Öğrenme Stilleri Ölçeği: Öğrenme Stilleri Ölçeği, Gökdağ (2004) tarafından geliştirilen üç faktörden oluşan 28 maddelik bir ölçektir. Ölçeğin faktör çözümlemesinde faktör yükü 0.40’ın üstünde olan maddeler seçilmiştir. Ölçek üç faktörden (işitsel, görsel ve hareketli) oluşmaktadır. Beşli likert tipinde olan ölçekteki maddelerin tümü olumlu cümleler içermektedir. Öğrenme stilli ölçeğinin 13 maddesi görsel, 10 maddesi kinestetikve kalan beş maddesi ise işitsel öğrenme stilinden oluşmaktadır. Beşli likert tarzında hazırlanan ölçekten alınabilecek puanlar 28 ile 140 arasında değişmektedir (Eskici, 2008). Araştırmada, deneysel işlem süreci kapsamında öğrencilere öğrenme stillerine göre grup halinde etkinlikler uygulanmıştır. Bu bağlamda, deney grubunda yer alan öğrencilerin öğrenme stillerinin neler olduğunu saptamak üzere öğrenme stilleri ölçeği uygulanmıştır. Buna göre öğrencilerin öğrenme stillerine ilişkin dağılımları Tablo 4’te yer almaktadır.

Tablo 4. Deney Grubu Öğrencilerine Uygulanan Öğrenme Stilleri Ölçeği Sonuçları

	Görsel Öğrenme Stili	İşitsel Öğrenme Stili	Kinestetiksel Öğrenme Stili
Kızlar	4	2	8
Erkekler	2	1	3
Toplam	6	3	11

Tablo 4’te görüldüğü gibi “Görsel Öğrenme Stili”ni kızlardan dört, erkeklerden iki öğrenci; ”İşitsel Öğrenme Stili”ni kızlardan iki erkeklerden bir öğrenci; “Kinestetiksel Öğrenme Stili” ni ise kızlardan sekiz, erkeklerden ise üç öğrenci tercih etmektedir.

2.4. Verilerin Toplanması

Verilerin toplanması sürecinde, çalışma, 2015-2016 eğitim-öğretim yılı ikinci döneminde yaklaşık dört haftalık bir süre içerisinde gerçekleştirilmiştir. Bu deneysel çalışma sürecinde izlenen yollar aşağıda madde halinde belirtilmiştir.

- 2015-2016 eğitim-öğretim yılının ikinci döneminde yaklaşık dört haftalık süre içerisinde uygulanmıştır.
- Katılımcılar 2015-2016 eğitim-öğretim yılının ikinci döneminde, Adana ili Ceyhan ilçesindeki, bir resmi ilkokulunda bulunan üçüncü sınıf öğrencilerinden oluşmaktadır. Deney grubu araştırmacıların hazırladığı program çerçevesinde farklılaştırılmış öğretim yaklaşımını aynı zamanda sınıf öğretmeni olan araştırmacılarından biri tarafından uygularken, kontrol grubuna hiç müdahale edilmeden mevcut eğitimle mevcut derslerin yürütülmesi sağlanmıştır.
- Farklılaştırılmış öğretim yaklaşımının uygulanacağı deney grubundaki öğrencilerin ve mevcut eğitimin uygulanacağı kontrol grubundaki öğrencilerin hazırlanmış seviyelerini öğrenmek ve sonrasında veri analiz sürecinde kullanılacak olan kesirler öğrenme dâhilindeki konuları kapsayan “Matematik Başarı Testi” ve “Matematik Tutum Ölçeği” ön test olarak uygulanmıştır.
- Deneysel süreç başlamadan önce öğrencilerin bu grupta yer alan öğrencilere “Öğrenme Stilleri Ölçeği”

uygulanarak hangi öğrencinin hangi öğrenme stilinde yer alacağı belirlenmiştir ve etkinlikler bu süreçte planlanmıştır.

- (v) Deney grubundaki öğrencilerin derse karşı tutumlarını, hazırbulunuşluk seviyelerini ve öğrenme stillerini öğrendikten sonra elde edilen verilere göre ders planları ve çalışma kâğıtları hazırlanmıştır. Derslerin planlanması ve çalışma kâğıtlarının hazırlanmasında; farklılaştırılmış öğretim yaklaşımından katlı öğretim tekniği kullanılmış ve ders planlarının uygunluğu uzman görüşüne sunulmuştur. Katlı öğretim, öğrencilerin ön öğrenmeleri, öğrenme hızları, ilgileri, bilişsel yetenekleri ve öğrenme stillerinin farklılaşmasında kullanılabilir. Bu şekilde ön öğrenmesi düşük, orta ve yüksek olan öğrencilerin aynı konuları, kendilerine uygun zorluk seviyesinde öğrenmeleri sağlanmaktadır (Tomlinson 1999). Bu bağlamda, öncelikle konunun özellikleri, kazanımlar ve beceriler sınıf öğretmeni olan araştırmacılarından biri tarafından deney grubundaki öğrencilere anlatılmıştır. Sonra katlı öğretim tekniği kapsamında öğrencilerin hazırbulunuşluklarına ve öğrenme stillerine göre bireysel ya da gruplar oluşturulmuştur (Gregory ve Chapman, 2002; Tomlinson, 1999). Bu aşamada, hazırbulunuşluk düzeyi yüksek olan öğrencilere yüksek, orta düzeydeki öğrencilere orta ve düşük düzeydeki öğrencilere ise alt öğrenme basamağına uygun etkinlikler verilmiştir. Diğer taraftan ise, öğrenme stillerine göre “görsel”, “işitsel” ya da “kinestetik” öğrenme stiline sahip olan öğrencilere yönelik etkinlikler yaptırılmıştır. Kontrol grubunun ise, mevcut eğitim kapsamında ders işleme sürecine ve ders planına devam edilmiştir.
- (vi) Farklılaştırılmış öğretim yaklaşımının uygulandığı deney grubunda ve mevcut eğitimin uygulandığı kontrol grubunda kesir konusunun işlenmesinden sonra son test olarak “Matematik Başarı Testi” ve “Matematik Dersi Tutum Ölçeği” uygulanmıştır.

2.5. Verilerin Analizi

Araştırmada, nicel verilerin analizi kapsamında betimsel istatistik, kay kare ve bağımsız gruplar t testi analizleri yapılmıştır. Verilerin yorumlanmasında ise $p=0,05$ anlamlılık düzeyi kabul edilmiştir.

3. Bulgular

Bu bölümde, araştırma soruları bağlamında elde edilen verilerin istatistiksel çözümlenmeleri ve elde edilen bulgular yer almaktadır.

Araştırmada, ilk alt amaç olarak farklılaştırılmış öğretim yaklaşımının uygulandığı deney grubu ile mevcut öğretimin uygulandığı kontrol grubundaki öğrencilerin, ön test puanları arasında istatistiksel olarak anlamlı bir fark olup olmadığına bakılmıştır. Bu amaçla, uygulanan bağımsız gruplar t testi sonuçları Tablo 5’te yer almaktadır.

Tablo 5. Öğrencilerin Ön Test Akademik Başarıları Puanlarına İlişkin Bağımsız Gruplar t-Testi Analizi Sonuçları

Gruplar	N	X	S	sd	t	p
Deney Grubu	20	10.85	8.42	38	.670	.508
Kontrol Grubu	20	9.35	5.41			

Buna göre Tablo 5 incelendiğinde deney grubu matematik başarı testinin aritmetik ortalaması 10,85 iken, kontrol grubu matematik başarı testinin aritmetik ortalaması ise 9,35’dir. Bu bağlamda, deney grubu ile kontrol grupları arasında akademik başarı değişkenleri açısından istatistiksel olarak anlamlı bir fark olmadığı açıkça görülmektedir.

Araştırmada, ikinci alt amaç olarak farklılaştırılmış öğretim yaklaşımının uygulandığı deney grubu ile mevcut öğretimin uygulandığı kontrol grubundaki öğrencilerin, son test puanları arasında istatistiksel olarak anlamlı bir fark olup olmadığına bakılmıştır. Bu amaçla, uygulanan bağımsız gruplar t testi sonuçları Tablo 6’da yer almaktadır.

Tablo 6. Öğrencilerin Son Test Akademik Başarıları Puanlarına İlişkin Bağımsız Gruplar t-Testi Analizi Sonuçları

Gruplar	N	X	S	sd	t	p
Deney Grubu	20	36.20	10.62	38	4,195	.00
Kontrol Grubu	20	22,6	9.87			

Tablo 6 incelendiğinde deney grubu matematik başarı testinin aritmetik ortalaması 36.2 iken, kontrol grubu matematik başarı testinin aritmetik ortalaması ise 22.6’dır. Bu bağlamda, deney grubuyla kontrol grupları arasında akademik başarı değişkenleri açısından deney grubu lehine istatistiksel olarak anlamlı bir fark olduğu görülmektedir.

Araştırmada, üçüncü alt amaç olarak farklılaştırılmış öğretim yaklaşımının uygulandığı deney grubu ile mevcut öğretimin uygulandığı kontrol grubundaki öğrencilerin, ön test tutum puanları arasında istatistiksel olarak anlamlı bir fark olup olmadığına bakılmıştır. Bu amaçla, uygulanan bağımsız gruplar t testi sonuçları Tablo 7’de yer almaktadır.

Tablo 7. Öğrencilerin Matematiğe Yönelik Ön Test Tutum Ölçeği Puanlarına İlişkin Bağımsız Gruplar t-Testi Analizi Sonuçları

Gruplar	N	X	S	sd	t	p
Deney Grubu	20	92.80	16.05	38	.374	.710
Kontrol Grubu	20	91.05	13.40			

Tablo 7 incelendiğinde, deney grubundaki öğrencilerin matematiğe yönelik ön test tutum ölçeği puanının aritmetik ortalaması 92.80 iken, kontrol grubu matematik tutum testinin aritmetik ortalaması ise 91.05’dir. Bu kapsamda, deney grubunda ve kontrol grubunda yer alan öğrencilerin matematik dersine yönelik tutumlarının birbirine yakın olduğu ve istatistiksel olarak aralarında anlamlı bir fark olmadığı sonucuna ulaşılmıştır.

Araştırmada, son alt amaç olarak farklılaştırılmış öğretim yaklaşımının uygulandığı deney grubu ile mevcut öğretimin uygulandığı kontrol grubundaki öğrencilerin, son test tutum puanları arasında istatistiksel olarak anlamlı bir fark olup olmadığına bakılmıştır. Bu amaçla, uygulanan bağımsız gruplar t testi sonuçları Tablo 8’de yer almaktadır.

Tablo 8. Öğrencilerin Matematiğe Yönelik Son Test Tutum Ölçeği Puanlarına İlişkin Bağımsız Gruplar t-Testi Analizi Sonuçları

Gruplar	N	X	S	sd	t	p
Deney Grubu	20	92.60	16.96	38	-	.963
Kontrol Grubu	20	92.85	17.04			

Tablo 8 incelendiğinde, deney grubundaki öğrencilerin matematiğe yönelik son test tutum ölçeği puanının aritmetik ortalaması 92.60 iken, kontrol grubu matematik tutum

testinin aritmetik ortalaması ise 92.85'dir. Bu kapsamda, deney grubunda ve kontrol grubunda yer alan öğrencilerin matematik dersine yönelik tutumlarının birbirine yakın olduğu ve istatistiksel olarak aralarında anlamlı bir fark olmadığı sonucuna ulaşılmıştır.

4. Tartışma, Sonuç ve Öneriler

Bu çalışma farklılaştırılmış öğretim yaklaşımının öğrencilerin akademik başarıları ve tutumları üzerine etkisini belirlemek amacıyla yapılmıştır. Araştırmada farklılaştırılmış öğretim yaklaşımının uygulandığı deney grubundaki öğrencilerin son testten aldıkları puanlar kontrol grubundaki öğrencilere göre daha yüksek olduğu bulgusuna ulaşılmıştır. Buna göre farklılaştırılmış öğretim yaklaşımının öğrencilerin matematik başarılarını artırdığı söylenebilir sonucuna ulaşılmıştır. Çalışmadan elde edilen bu bulgu ilgili literatürle paralellik göstermektedir (Belçer ve Avcı (2011), Boerger (2005), Bosier (2007) Demir (2016), Chamberlin ve Powers (2010), Luster (2008), Kök (2012), Karaduman (2012), Richards ve Omdal (2007), Özyaprak (2012), Sondergeld ve Schultz (2008), Springer, Pugalee ve Algozzine (2007), Stager (2007), Şaldırak (2012), Yabaş ve Altun (2009), Yabaş (2008). Bu bağlamda örneğin Boerger (2005) farklılaştırılmış öğretim yaklaşımının uygulandığı matematik sınıflarında öğrencilerin akademik başarılarının gözle görülür derecede arttığı sonucuna ulaşmıştır.

Öte yandan, araştırma bulgularına göre farklılaştırılmış öğretim yaklaşımının uygulandığı deney grubundaki öğrencilerle, mevcut öğretim uygulamalarının kullanıldığı kontrol grubundaki öğrencilerin tutum puanları arasında istatistiksel olarak anlamlı bir fark olmadığı bulgusuna ulaşılmıştır. Araştırmaya katılan hem deney hem de kontrol grubundaki öğrencilerin mevcut tutumlarının değişmemesine neden olarak değişkeninin duyuşsal bir içeriğe sahip olması ve daha uzun zaman alması gösterilebilir. (Arseven, 2010; Baykul, 1990). Diğer bir neden ise deneysel çalışmanın uygulandığı öğrencilerin küçük yaş grubunda olması şeklinde değerlendirilebilir (Topan, 2013). Ancak, literatürde bu çalışmanın sonuçlarından farklı bulguları işaret eden deneysel çalışmalara da rastlanmaktadır. Bu çalışmalarda ulaşılan bulgular ise farklılaştırılmış öğretim yaklaşımının uygulandığı sınıflardaki öğrencilerin derse yönelik olumlu tutumlar geliştirdiklerini göstermektedir (Boerger, 2005; Bosier, 2007; Karataş, 2013; Özyaprak, 2012). Bu durum örneklemeden, konudan ya da deneysel süreden kaynaklanabilir.

Sonuç olarak, farklılaştırılmış öğretim yaklaşımının öğrencilerin akademik başarıları ve tutumları üzerine etkisini belirlemek amacıyla yapılan bu çalışma ile öğrencilerin akademik başarılarının arttığı ancak tutumlarında bir değişim olmadığı sonucuna ulaşılmıştır. Bu çalışma matematik dersinde kesirler ünitesinde uygulanmıştır. Ancak, benzer bir araştırma farklı bir ders kapsamında ya da matematik dersinin farklı bir konusunda da yapılabilir. Ayrıca farklılaştırılmış öğretim yaklaşımı konusunda öğrencilerin ve öğretmenlerin görüşlerine de yer verilerek izlenen süreç daha derinlemesine irdelenebilir.

Ancak, literatürde bu çalışmanın sonuçlarından farklı bulguları işaret eden deneysel çalışmalara da rastlanmaktadır. Bu çalışmalarda ulaşılan bulgular ise farklılaştırılmış öğretim yaklaşımının uygulandığı sınıflardaki öğrencilerin

derse yönelik olumlu tutumlar geliştirdiklerini göstermektedir (Boerger, 2005; Bosier, 2007; Karataş, 2013; Özyaprak, 2012).

Sonuç olarak, farklılaştırılmış öğretim yaklaşımının öğrencilerin akademik başarıları ve tutumları üzerine etkisini belirlemek amacıyla yapılan bu çalışma ile öğrencilerin akademik başarılarının arttığı ancak tutumlarında bir değişim olmadığı sonucuna ulaşılmıştır. Bu bilgiler ışığında bu çalışma matematik dersinde kesirler ünitesinde uygulanmıştır. Ancak, benzer bir araştırma farklı bir ders kapsamında ya da matematik dersinin farklı bir konusunda da yapılabilir. Ayrıca farklılaştırılmış öğretim yaklaşımı konusunda öğrencilerin ve öğretmenlerin görüşlerine de yer verilerek izlenen süreç daha derinlemesine irdelenebilir.

Kaynakça

- Abbati, D. G. (2012). *Differentiated instruction: understanding the personal factors and organizational conditions that facilitate differentiated instruction in elementary mathematics classrooms*. Doctoral Disertations. Berkeley: University Of California.
- Açıkgöz, Ü. K. (2003). *Aktif öğrenme* (4. bs.). İzmir: Eğitim dünyası yayınları.
- Arıkan, E. E., & Ünal, H. (2013). İlköğretim 2. sınıf öğrencilerinin matematiksel problem kurma becerilerinin incelenmesi. *Amasya Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 2(2), 305-325.
- Arseven, A. (2010). *Gerçekçi matematik öğretiminin bilişsel ve duyuşsal öğrenme ürünlerine etkisi*. Doktora Tezi. Ankara: Hacettepe Üniversitesi.
- Aydın, G. N. (2014). *Gerçekçi matematik eğitiminin ilköğretim 3. sınıf öğrencilerine kesirlerin öğretiminde başarıya kalıcılığa ve tutuma etkisi*. Yüksek Lisans Tezi. Bolu: Abant İzzet Baysal Üniversitesi.
- Baykul, Y. (1990). *İlkokul beşinci sınıftan lise ve dengi okulların son sınıflarına kadar matematik ve fen derslerine karşı tutumda görülen değişimler ve öğrenci yerleştirme sınavındaki başarı ve ilişkili olduğu düşünülen bazı faktörler*. Ankara: ÖSYM Yayınları.
- Belçer, Y., & Avcı, S. (2011). Öğretimin farklılaştırılmasında etkili bir strateji: katlı öğretim. *Ahi Evran Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 12(3), 109-126.
- Boerger, M. V. (2005). *Differentiated instruction in the middle school math classroom: A case study*. Yüksek Lisan Tezi. Pacific Lutheran University.
- Bosier, C. S. (2007). *The effects of teacher perception of differentiated mathematical instruction on student achievement*. Doctoral Disertations. Canada: University of Capella, Minneapolis.
- Chamberlin, M., & Powers, R. (2010). The promise of differentiated instruction for enhancing the mathematical understandings of college students. *Teaching Mathematics and Its Applications*, 29, 113-139.
- Christensen, L. B., Johnson, R. B., & Turner, L. A. (2015). *Research methods design and analysis*. (Çev. Ed. A. Aypay). Ankara: Anı Yayın.

- Christensen, S., M. (2007). *Differentiated instruction and motivation with highly capable primary students: Case studies within two math units*. Master's Thesis. Washington: University Of Pacific Lutheran.
- Demir, S. (2016) Katlı öğretim yönteminin öğrencilerin akademik başarı puanları, öğrenme yaklaşımları ve öğrenmenin kalıcılığı üzerindeki etkisi. *Kastamonu Eğitim Dergisi*, 24(4), 1589-1602.
- Demirel, Ö. (2006). *Eğitimde program geliştirme* (10 bs.). Ankara: Pegem A Yayıncılık.
- Ericson, C. (2010). *Differentiated instruction: Applying the work of C. A. Tomlinson in the primary literacy classroom*. Master's Thesis. British Columbia: University Of Victoria.
- Eskici, M. (2008). *Öğrencilerin öğrenme stilleri ile akademik başarıları ve cinsiyetleri arasındaki ilişki*. Yüksek Lisans Tezi. Edirne: Trakya Üniversitesi.
- Good, M. E. (2006). *Differentiated instruction: Principles and techniques for the elementary grades*. Master's Thesis. , California: University of Californi.
- Gregory, G. H., & Chapman, C. (2002). Differentiated instructional strategies: One size doesn't fit all. *Thousand Oaks, CA: Corwin Press*.
- Hall, T., Strangman, N., & Meyer, A. (2003). Differentiated instruction and implications for UDL implementation. *Wakefield, MA: National Center on Accessing the General Curriculum*. (Accessed on August 20, 2006), http://www.cast.org/publications/ncac/ncac_diffinstruct_udl.html
- Karaduman, G. (2012). *İlköğretim 5. sınıf üstün yetenekli öğrenciler için farklılaştırılmış geometri öğretiminin yaratıcı düşünme, uzamsal yetenek düzeyi ve erişimi etkisi*. Doktora Tezi. İstanbul: İstanbul Üniversitesi.
- Karasar, N. (1999). *Bilimsel araştırma yöntemi* (9. bs.). Ankara: Nobel Dağıtım.
- Karataş, D.Y. (2013). *Farklılaştırılmış matematik öğretiminin üstün zekâlı ve yetenekli öğrencilerde erişime, yaratıcılığa, tutuma ve akademik benliğe etkisi*. Doktora Tezi. İstanbul: İstanbul Üniversitesi.
- Kart, C. (2002). Matematik eğitimi ve öğretimi. *Çağdaş Eğitim Dergisi*, 27, 291.
- Kök, B. (2012). *Üstün zekâlı ve yetenekli öğrencilerde farklılaştırılmış geometri öğretiminin yaratıcılığa, uzamsal yeteneğe ve başarıya etkisi*. Doktora Tezi. İstanbul: İstanbul Üniversitesi.
- Lawrence-Brown, D. (2004). Differentiated instruction: Inclusive strategies for standards-based learning. *American Secondary Education*, 32 (3), 34-62.
- Levy, H. M. (2008). Meeting The Needs Of All Students Through Differentiated Instruction: Helping Every Child Reach And Exceed Standards. *The Clearing House*, 81(4), 161-164.
- Luster, R. (2008). *A quantitative study investigating the effects of whole-class and differentiated instruction on student achievement*. PhD Thesis. Walden University.
- Millikan, S. D. (2012). *Teachers' perceptions of the use of differentiated instruction on student achievement in mathematics*. PhD Thesis. Minneapolis, Canada: University of Walden.
- Özyaprak, M. (2012). *Üstün zekâlı ve yetenekli öğrencilere yönelik farklılaştırılmış matematik öğretiminin erişimi, tutum ve yaratıcılığa etkisi*. Doktora Tezi. İstanbul: İstanbul Üniversitesi.
- Richards, M. R. E., & Omdal, S. N. (2007). Effects Of Tiered Instruction On Academic Performance İn A Secondary Science Course. *Journal Of Advanced Academics*, 18(3), 424-456.
- Senemoğlu, N. (2002). *Gelişim, öğrenme ve öğretim* (1. bs.). Ankara: Gazi Kitabevi.
- Sondergeld, T. A., & Schultz, R. A. (2008). Science, Standards, And Differentiation: It Really Can Be Fun!. *Gifted Child Today*, 31(1), 34-40.
- Springer, R., Pugalee, D., & Algozzine, B. (2007). Improving mathematics skills of high school students. *The Clearing House*, (81)37-43
- Stager, A. (2007). *Differentiated instruction in mathematics*. Master Thesis. New Jersey: University Of Caldwell College.
- Şaldırdak, B. (2012). *Farklılaştırılmış öğretim uygulamalarının matematik başarısına etkisi*. Yüksek Lisans Tezi. Ankara: Ankara Üniversitesi.
- Tomlinson, C. A. (1999). Educational leadership. *Personalized Learning*, 57(1), 12-16.
- Tomlinson, C. A. (1999). *The differentiated classroom: Responding to the needs of all learners*. USA, Alexandria, VA: Association for Supervision and Curriculum Development.
- Tomlinson, C. A. (2000). *Differentiation of Instruction in the Elementary Grades*. ERIC Digest. (Accessed on 10/10/2018), <http://education.ky.gov/educational/diff/Documents/tomlin00.pdf>
- Topan, B. (2013). *Matematik öğretiminde öğrenci merkezli yöntemlerin akademik başarı ve derse yönelik tutum üzerindeki etkililiği: Bir meta-analiz çalışması*. Yüksek Lisans Tezi. Kocaeli: Kocaeli Üniversitesi.
- Uygun, N., & Tertemiz, N.I (2014). Matematik dersinde probleme dayalı öğrenmenin öğrencilerin derse ilişkin tutum, başarı ve kalıcılık düzeylerine etkisi. *Eğitim ve Bilim*, 39(174), 75-90.
- Yabaş D., & Altun, S. (2009). Farklılaştırılmış öğretim tasarımının öğrencilerin özyeterlik algıları, bilişüstü becerileri ve akademi başarılarına etkisinin incelenmesi. *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 37, 201-214.
- Yabaş, D. (2008). Farklılaştırılmış öğretim tasarımının öğrencilerin özyeterlik algıları, bilişüstü becerileri ve akademik başarılarına etkisinin incelenmesi. Yüksek Lisans Tezi. İstanbul: Yıldız Teknik Üniversitesi.

Araştırma Makalesi • Research Article

İmalat İşletmelerinde Enerji Verimliliğinin Yapısal Eşitlik Modeli İle İncelenmesi *

Investigation of Energy Efficiency in Manufacturing Enterprises through Structural Equation Model

Leyla Şenol ^{a,**}, Gülşen Akman ^b

^a Dr., Kocaeli Üniversitesi, Ali Rıza Veziroğlu MYO, Kocaeli/Türkiye
ORCID: 0000-0002-5780-9690

^b Doç. Dr., Kocaeli Üniversitesi, Mühendislik Fakültesi, Endüstri Mühendisliği Bölümü, Malatya/Türkiye
ORCID: 0000-0002-5696-2423

MAKALE BİLGİSİ

Makale Geçmişi:

Başvuru tarihi: 10 Mayıs 2018
Düzeltilme tarihi: 16 Ekim 2018
Kabul tarihi: 01 Kasım 2018

Anahtar Kelimeler:

Enerji
Verimlilik
Yönetim
Tasarruf
İşletme

ARTICLE INFO

Article history:

Received 10 May 2018
Received in revised form 16 October 2018
Accepted 01 November 2018

Keywords:

Energy
Efficiency
Management
Saving
Enterprise

ÖZ

Bu çalışmanın amacı, enerjinin verimli kullanılması ve tasarrufun sağlanması konusunda katkı sağlamak ve farkındalık yaratmaktır. Bu amaçla imalat işletmelerinden enerji verimliliğini etkileyen etmenlerin etki derecelerini ve aralarında ilişki olup olmadığının belirlenmesi için anket yönetimi ile veri toplanmıştır. Faktör analizi sonucunda beş faktör belirlenmiştir. Yapısal Eşitlik modeli analizine göre, otomasyon ve enerji verimliliği arasında istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki bulunmamıştır. Ancak, enerji verimliliği ile eğitim, denetim ve yönetim arasında pozitif yönde ve istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki olduğu belirlenmiştir. Enerjinin verimli kullanılması ve tasarrufun sağlanması için, çalışanlara eğitim verilmesi, denetimin yapılması ve yönetim faktörünün önemi ortaya konmuştur. Bu bağlamda Enerji verimliliği bilinci her düzeyde geliştirilmeli, var olan enerji politikalarına ilave enerji tasarrufu politikaları oluşturulmalı ve denetim mekanizması ile kontrol sağlanmalıdır.

ABSTRACT

The purpose of this study is to contribute to the subject of using energy efficiently and economizing energy consumption as well as to raise awareness about this issue. With this object in mind, data has been gathered from manufacturing businesses through survey management in order to determine the degree of influence of the factors that affect energy efficiency and to make sure whether there is a relationship between them. As a result of the factor analysis, five factors have been detected. According to the Structural Equation Modelling, there has not been found a statistically meaningful relationship between automatization and energy efficiency. However, it has been understood that there is a positive and statistically meaningful relationship between energy efficiency and education as well as between supervision and management. The importance of educating the employees, conducting an inspection and the factor of management has been emphasized so as to use energy efficiency and economize energy consumption. In this respect, awareness for energy efficiency must be improved in all levels, in addition to the existing energy policies energy saving policies must be formed, and control must be provided through inspection mechanism.

1. Giriş

Dünyada, her geçen gün artan ekonomik çabalar ve endüstriyel gelişmelerin yanı sıra artan nüfus ve kentleşme ile birlikte enerjiye olan ihtiyaç da artmaktadır. Özellikle sanayi alanında ve günlük yaşamda (yeni teknolojilerin

gelişmesi ile) vazgeçilemez bir unsur olan enerji, ülkelerin ekonomik gelişmesinde önemli bir rol oynamaktadır. Enerjiye duyulan ihtiyaç her geçen gün artmaktadır ancak, enerji kaynakları aynı oranda arttırılmamaktadır. Bu durum enerji açığı gibi önemli bir sorunu gündeme getirmektedir.

* Bu çalışma, 2016 yılında Kocaeli Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü tarafından kabul edilen “Yapısal Eşitlik Modelinin İmalat İşletmelerinde Enerji Verimliliğinin İncelenmesi Amacıyla Kullanılması” adlı Doktora tezinden türetilmiştir.

** Sorumlu yazar/Corresponding author.
e-posta: senolleyla4@gmail.com

Bu bağlamda ülkelerin giderek artan enerji ihtiyacı dışa bağımlılığın oluşmasına neden olmaktadır. Ülkemiz gibi gelişmekte olan ülkelerde, mevcut sınırlı enerji kaynaklarının etkin ve verimli kullanılmasının, dışa bağımlılığı azaltması, enerji darboğazının aşılması ve döviz kaybının önlenmesi açısından son derece önemlidir. Bu bağlamda enerji verimliliği çözülmesi gereken önemli bir sorundur. Bu nedenle, enerji üretiminde bir yandan enerji maliyetinin düşürülmesi ve enerji kaynağının artırılması yönündeki çalışmalar sürdürülürken, bir yandan da aynı enerji miktarıyla daha fazla iş yapılması konusunda tedbirler geliştirilmesi zorunludur.

Ülkemizde henüz yeterince değerlendirilmemiş yüksek bir enerji verimliliği potansiyeli bulunmaktadır ve bu potansiyelin değerlendirilmesi çok önemlidir. Ayrıca, enerji yoğunluğunu azaltma, enerji verimliliği konusundaki çalışmaların artması ve kamuoyunda farkındalık yaratılarak, topyekûn enerji verimliliği çalışmalarının başlatılması ve sürdürülmesi bir hükümet politikasıdır. Enerji yoğunluğunun azalmasının, ekonomik büyüme üzerinde önemli bir etkisi bulunmaktadır (Esen ve Aydın, 2018). Enerji Yoğun Bir Tesiste Enerji Verimliliği Proje Tasarımı ve Uygulama konulu çalışmada Özkök (2010), Yüksek miktarda enerji kullanılan bir tesiste kalite ve performansı düşürmeden enerji kullanımını azaltmak için projelerin tasarlanmasına ve uygulanmasına yer verilmiştir. Üretim alanında enerjinin verimli kullanımıyla sağlanacak olan maliyet düşüşünün önemi büyüktür. Sanayide çeşitli alanlarda enerjinin temel bir girdi olduğu göz önünde bulundurulduğunda, enerjinin verimliliği konusunda araştırma yapmanın sağlayacağı katkının da büyüklüğü ortaya çıkmaktadır. Bayraktar (2004) yaptığı yüksek lisans tez çalışmasında, Yatırım yapmadan da sadece, işletim sisteminin değiştirilmesiyle önemli oranlarda kazançlar sağlanacağı vurgulanmış, yatırım gerektiren enerji tasarrufu yöntemleri için ise gerekli olan çalışmalar için maliyet analizi hesaplanarak gösterilmiştir.

Enerji verimliliği çevre ve ekonomi boyutunda ele alınan Özel'in (2010) yüksek lisans tez çalışmasında, enerji kavramsal olarak açıklanmış, kaynakları, kullanımı, çevresel etkileri, finansal sonuçları açıklanmış ve uygulama ile ilgili sonuçlar gösterilmiştir. Üretim alanında enerjinin verimli kullanımıyla sağlanacak olan maliyet düşüşünün önemi büyüktür. Sanayide çeşitli alanlarda enerjinin temel bir girdi olduğu göz önünde bulundurulduğunda, enerjinin verimliliği konusunda araştırma yapmanın sağlayacağı katkının da büyüklüğü ortaya çıkmaktadır.

Ülkemizde sanayi alanında elektrik enerjisinin hangi oranlarda kullanıldığı, otomotiv sanayinin durumu, otomotiv sektöründe ürün prosesleri, örnek tesisteki enerji verimliliği, enerji tüketim oranları ve ürün başına enerji maliyetine yer verilerek otomotiv sektöründe ısı enerjisinde yapılabilecek tasarruflar örnek bir tesis üzerinden gösterilmiştir (Uylukçuoğlu, 2009). Enerjinin yoğun kullanıldığı sektör olan imalat sektöründe, kalite standartları göz ardı edilmeden verimliliğin artırılmasına yönelik enerjinin daha verimli kullanılması kaçınılmazdır. Acar (2012) çalışmasında, enerjinin yoğun olarak kullanıldığı bir fabrikada kalite standartlarına uyarak ve çalışma verimliliğini düşürmeden enerjinin daha etkin kullanılması için, projelerin üretilmesi, yöntemlerin tasarlanması ve maliyet analizlerinin belirlenerek nasıl uygulanacağı gösterilmiştir. Enerji tasarrufu ve enerji verimliliğinin önemi üzerinde durulan

Gökmen'in (2010) tez çalışmasında, aydınlatmayla ilgili enerji tasarrufunun yapacağı katkılar belirtilmiştir. Enerjinin önemini vurgulandığı gıda sektöründe enerji verimliliğine yönelik olarak termodinamik kanunun verimliliği incelenen Taner (2013)'in çalışmasında, örnek olarak ele alınan şeker fabrikasında enerji verimliliği ve enerji yönetimi konusunda çalışılmış ve termodinamik analiz sonuçlarına göre fabrikanın karının artırılabilirliği sonucuna varılmıştır. Çay işletmelerinde kullanılan enerjinin daha verimli kullanılmasının sağlanması yönünde yapılan Korkmaz'ın (2012) çalışmasında, işletmenin enerji tasarrufu için daha çok kaynak ayırması teşvik edilmektedir. Demirtaş'ın (2002) sanayide enerji verimliliği ve uygulaması konulu çalışmasında, ısıtma sisteminde enerji tasarrufunun, bina ve kazan tesisatının değerlendirilmesi yönünde, borulara yapılacak olan izolasyon ile tesisattaki kayıpların en aza indirilebileceği gösterilmiştir.

Sınırlı enerji kaynaklarına sahip ve ihtiyacının önemli bir bölümünü ithal enerji kaynaklarıyla karşılamak zorunda kalan ülkelerin enerjiyi verimli kullanmak ve tasarruf yapma zorunluluğu bulunmaktadır. Bu nedenle imalat sektöründe enerji verimliliğinin incelenmesi araştırılmaya değer bir konudur. Bu çalışmada, imalat işletmelerinde enerji verimliliği ve tasarrufunu etkileyen faktörlerin belirlenmesi amaçlanmıştır.

Araştırmada, kullanılacak olan model *Yapısal Eşitlik Modelidir*. Araştırma bir açıklayıcı araştırma türüdür. Açıklayıcı araştırma, genel olarak üzerinde çalışılan değişkenlerin konumunu ve bir değişkenin diğer değişken veya değişkenler üzerindeki etkisini açıklar. Araştırma sonucunda elde edilen veriler, SPSS ve LISREL paket programları ile analiz edilmiştir. Verilerin analizinde öncelikle AFA (Açıklayıcı Faktör Analizi) ve DFA (Doğrulayıcı Faktör Analizi) sonuçları kullanılarak parametrelerin uygunluğu belirlenerek modelin uygunluğunun testi yapılmıştır. Çalışmanın temel değişkenleri için açıklayıcı faktör analizi yapılmış, analiz sonucunda, enerji verimliliğini etkileyen temel faktörler belirlenmiş ve daha sonra her bir temel faktör altındaki alt faktörlerin güvenilirlik analizi yapılmıştır. Çalışma imalat işletmelerinde enerjinin verimli kullanılması ve tasarrufun sağlanması yönünde katkı sağlayacaktır.

2. Araştırmanın Değişkenleri

2.1. Otomasyon

Kaliteli ve sürekli enerji sağlanabilmesi için sınırlı enerji kaynaklarının verimli kullanmak için enerji iletim sistemlerinin daima izlenmesi ve denetlenmesi bir gerekliliktir. Bu nedenle enerji iletim ve dağıtım sistemlerinin verileri, doğru ve zamanında elde edilmesi, bu bilgiler doğrultusunda etkili bir şekilde denetimin yapılması tüm dünyada hedeflenmektedir. Ülkemizde özelleştirilen elektrik dağıtım sistemlerinin, Enerji Piyasası Denetleme Kurulu (EPDK) tarafından denetlenmesi ile konuya verilen önemi göstermektedir. Enerjinin üreticiden tüketiciye kadar olan tüm aşamalarda kontrol altında tutulabilmesi için Denetimli Kontrol ve Veri Toplama (SCADA) sistemlerinin kurulması, Enerji İletim Sisteminde uygulanan SCADA sistemleri, üretimde süreç otomasyon sistemlerinin uygulamalarının aksine geniş bir alanı kapsamaktadır. Bir iletişim ağı kullanan otomasyon sistemlerinde tüm cihazlar

arasında, belirli kurallara bağlı oluşturulan ortak bir lisan olması gerekliliktir. SCADA, otomasyon işlemlerine uygun donatılmış alt yapısıyla enerji iletim ve şebekeleri de karşımıza “Akıllı Şebekeler” olarak çıkmaktadır. Dünyada hedeflenen yeni nesil akıllı enerji şebekeleri için kullanılan teknikler sürekli geliştirilmektedir. Bunun nedeni ise; çeşitli enerji kaynaklarından elde edilen enerjinin daha verimli bir şekilde şebekeye entegre edilmesi, kaliteli ve sürekli enerji sağlanması, sınırlı kaynakların verimli kullanılması, iletimde ve dağıtımda meydana gelebilecek kayıpların en aza indirilmesi, kaçak ve uygunsuz kullanımın engellenmesi ve sonuç olarak enerji verimliliğinin artırılmasıdır (Otomasyon, 2015).

2.2. Eğitim

İşletmelerde üst yönetimler tarafından çalışanlarına periyodik olarak vereceği eğitimlerle ve gerekli durumlarda konunun uzmanlarından alacakları destekle önemli bir ölçüde enerji tasarrufu sağlamaları söz konusudur. Konunun önemi nedeniyle izlenecek yolun belirlenmesi teşvikler, yaptırımlar ve sorumlulukların belirlendiği çalışmalar yürütülmesi ve bu bağlamda da ana tema insan olduğuna göre eğitimin ve bilgilendirmenin önemi ortaya çıkmaktadır. Enerjinin yoğun bir şekilde kullanıldığı sektör olan sanayiye sağlanacak olan enerji tasarrufunun sağlayacağı kazançlar büyük olacaktır. Atılacak olan küçük adımlar bilinçlendirme ve eğitim yoluyla sanayide fırsatların yakalanmasını sağlayacaktır.

2.3. Yönetim

Enerjinin verimli kullanılabilmesi, çalışmaların başlatılabilmesi ve uygulanabilmesi için, İşletme yönetimi tarafından enerji yönetim birimi kurulmalıdır. Her tür işletmede üst yönetimin kararlı tutum ve politikaları ile çalışanların da katılacağı topyekün bir çalışma yapılması kaçınılmazdır. Bu kapsamda işletmelerde enerjinin verimli kullanılmasındaki etkinlik, kararlı ve bilinçli politikalar üreten bir enerji yönetim birimi tarafından gerçekleştirilebilir. Bununla birlikte işletmelerin yalnızca kendilerinin uyguladıkları uygulamalar enerji verimliliği için yeterli değildir. Ülke bazında güçlü bir rekabet için, enerji verimliliği ile ilgili çalışmaların yürütülmesi gerekmektedir. Mevcut olan bilgi ve teknolojinin bilinçsiz kullanımı fırsatların kaçmasına neden olacaktır.

2.4. Denetim

İşletmelerde denetim yoluyla, daha etkin ve daha verimli çalışılması, işletmenin varlığının korunarak, devamlılığının sağlanması mümkündür. Üst yönetime sunulan yazılı ve sözlü raporlarda sunulan veriler izlenip değerlendirilerek süreklilik sağlanmalıdır.

Denetimin sonunda karşılaştırma yapılabilmesi için, hedef değerler önceden belirlenmelidir. Belirli aralıklarla raporlama yapılarak hedef değerler ile karşılaştırılmalı ve varsa sapmalar kontrol edilerek yeniden düzenlemeler yapılmalıdır.

2.5. Verimlilik

Verimlilik kısaca, üretimde kullanılan hammaddeden malzemeye oranıdır. Ayrıca performansın somut bir göstergesi olarak da tanımlanabilir (Artar, 1992: 505).

Literatürde geçen verimlilik formülü Eşitlik (1)'de gösterilmektedir:

$$\text{Verimlilik} = \frac{\text{Etkililik}}{\text{Etkenlik}} \quad (1)$$

Yani amaçlara ne derece ulaşıldığının (etkililik), kaynakların ne derece etken (etkenlik) kullanıldığına oranıdır.

3. Teorik Modelin ve Hipotezlerin Oluşturulması

Çalışmanın temel hipotezi: İmalat işletmelerinde enerji verimliliği ile yönetim, denetim, eğitim otomasyon değişkenlerinin birbirleriyle anlamlı ilişkisi vardır.

Çalışmanın temel hipotezini sınamak ve araştırmanın değişkenlerini etkileyen faktörlerin belirlenmesi için YEM oluşturulmuştur.

YEM genel olarak üçe ayrılır. Bunlar; 1. Doğrulayıcı modelleme stratejisi, 2. Alternatif modeller stratejisi, 3. Model Geliştirme Stratejisi (Şimşek, 2007: 3).

Araştırmada bu modelleme stratejileri arasından alternatif modeller stratejisi kullanılmıştır. Çalışmanın hipotezlerinin belirlenmesi için, enerji verimliliği, yönetim, denetim, eğitim ve otomasyon faktörleri incelendi. İnceleme sonucunda model oluşturuldu (Şekil 1).

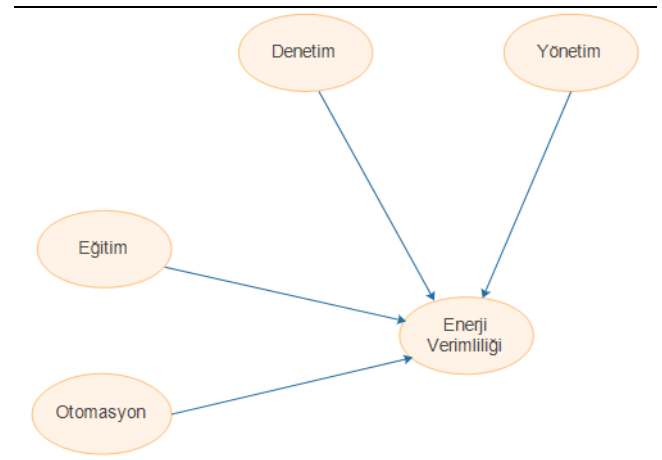
3.1. Araştırmanın Teorik Modeli

Araştırmanın modelindeki değişkenlerden yönetim, denetim, eğitim ve otomasyon dışsal (exogenous) değişkenlerdir. Enerji verimliliği ise içsel (endogenous) değişkendir. Modelde birden çok bağımsız gizil değişken ve bir bağımlı değişken vardır. Birden çok bağımsız değişkenin bağımlı değişken üzerindeki etkisini ölçmek için önerilen model Yapısal Eşitlik Modeli'dir (YEM).

Enerji Verimliliğini Etkileyen Bağımsız Faktörler:

1. Enerji verimliliği faktörü (EVV);
2. Denetim faktörü (DENN);
3. Otomasyon faktörü (OTOO);
4. Eğitim faktörü (EGTT);
5. Yönetim faktörüdür (YONN).

Şekil 1. Araştırma modeli

3.2. Araştırmanın Problem Cümleleri

Araştırmanın temel problem cümlesi;

- İmalat işletmelerinde enerji verimliliğini etkileyen bağımsız faktörlerden etkin olanları hangileridir?

Araştırmanın problem cümleleri

- Yönetim ile enerji verimliliği arasında bir ilişki var mıdır?
- Denetim ile enerji verimliliği arasında bir ilişki var mıdır?
- Eğitim ile enerji verimliliği arasında bir ilişki var mıdır?
- Otomasyon ile enerji verimliliği arasında bir ilişki var mıdır?
- Araştırmanın temel hipotezi "İmalat işletmelerinde enerji verimliliğini etkileyen bağımsız faktörlerle arasında ilişki var mıdır?"

3.3. Araştırma Değişkenleri İle İlgili Hipotezler

Enerji yoğun kullanılan bir iş yerinde, projeler tasarlanarak uygulanmaya konulması kalite ve performansı düşürmeden enerjinin kullanımını azalttığı ortaya konulmuştur (Özkök, 2010). Bir hizmet sektöründe ise kaynakların kullanımı, çevresel etkileri ve finansal olarak sonuçları açıklanarak, uygulama ile sonuçlar ortaya konulmuştur (Özel, 2010). Yine enerjinin yoğun kullanıldığı bir işletmede enerji verimliliği konusunda projelendirilen çalışmaların işletmeler için büyük bütçeler gerektirmediğini ancak kısa vadede bile toplam enerji kullanımında büyük kazançlar elde edildiğini ortaya koyarak yol gösterici olmuştur (Acar, 2012). Bir iş merkezinde enerjinin verimli ve etkin kullanımına yönelik verimlilik artırıcı proje ile ekonomik ömrü uzun, bakımı kolay ve karlı ürünler önerilmiştir (Adıgüzel, 2011). Bir çay fabrikasında enerji verimliliği analiz edilmiş ve bu araştırma yapılırken hedef, maliyetlerin düşürülmesi, rekabet gücünün artırılmasına katkı sağlamak olmuştur. Sonuç işletmenin enerji tasarrufu için kaynak ayırması teşvik edilmiştir (Korkmaz, 2012). Sanayide enerji verimliliği ve uygulaması konulu çalışma ile borulara yapılacak olan izolasyon, duvar yalıtımı, ısı kaybının önlenmesi konusunda önemli ve pozitif bir yönde etkileyeceği gösterilmiştir (Demirtaş, 2002). Enerji verimliliği yatırımlarını etkileyen piyasa odaklı enerji sektörü geliştirmenin, enerji fiyatlarında da anlamlı ve pozitif yönde etkileyeceği vurgulanmıştır (Seabright, Goldstein ve Market, 1996). Enerji duyarlı üretim süreçleri için enerji ve kaynak akışını sağlayan veri modeli ile birlikte zincir tanımlama modeli önerilmiştir (Kreliner, Kunis ve Rünger, 2011). Verimlilik ile enerji verimliliği arasındaki ilişkiyi belirlemek için yapılan çalışmalara dayanılarak şu hipotez geliştirilmiştir:

H1 Verimlilik, enerji verimliliğini önemli ve pozitif bir şekilde etkilemektedir.

TSEN 16001 enerji yönetim sistemi, enerjinin veriminin artırılmasına yönelik sürekli iyileştirme süreci açısından yararlı ve verimliliğinin de gözlemlenebildiği vurgulanmış ve ilgili enerji yönetim sisteminin enerji verimliliği üzerinde anlamlı ve olumlu katkı yaptığı gösterilmiştir (Erarslan, 2011).

Lastik sektöründe mevcut enerji tüketimi ortaya konarak, iş süreçlerindeki atık ısının geri kazanılması ile iyileştirme önerisi ekonomik olarak değerlendirilerek yüzde on beş enerji tasarrufu sağlandığı, yüzde yirmi de tasarruf olanağı olduğu belirlenmiştir (Süreklî, 1999). Bir şeker fabrikasında ise enerji verimliliği ve enerji yönetimi konusunda çalışılmıştır. İş süreçlerinde iyileştirme yapılabilmesi için değişik senaryo analizleri yapılmış ve fabrikanın karının

anamlı ve olumlu bir şekilde etkileneceği sonucuna varılmıştır (Taner, 2013). Yerel bir işletmede enerji tüketiminin nasıl azaltılacağı gösterilerek, enerji verimliliği yönetimi ile enerji kullanımının azaltılacağı ve sürdürülebilir bir enerji tesisatı kurulmasının anlamlı ve pozitif bir etki sağlayacağı gösterilmiştir (Niesing ve Grobler, 2013). Yönetim ile enerji verimliliği arasındaki ilişkiyi belirlemek için yapılan çalışmalara dayanılarak şu hipotez geliştirilmiştir:

H2 Yönetim, enerji verimliliğini önemli ve pozitif bir şekilde etkilemektedir.

Türkiye'deki kobilerde düşük maliyetli enerji verimliliği yönetim sistemi isimli çalışmada enerji verimliliği anketi ve enerji denetimi ile mevcut sistem analiz edilerek sonuçlar değerlendirilmiştir (Polat, 2013). Bir iş merkezinde ise enerjinin etkin kullanımı incelenmiş ve birincil enerjinin trijenerasyon sistemleri ile ülkemizde de karlı bir şekilde kullanılabilceği gösterilmiştir (Yörük, 2011). Yine Metal Eşya Sektöründe faaliyet gösteren bir firmada enerji tasarrufu konusunda enerji verimliliği yasası ve yönetmeliği doğrultusunda proje çalışması yapılmıştır. Elektrik tasarrufu için öneri yapılarak karı anlamlı ve pozitif bir şekilde etkilediği ortaya konulmuştur (Arıkan, 2010). Denetim ile enerji verimliliği arasındaki ilişkiyi belirlemek için yapılan çalışmalara dayanılarak şu hipotez geliştirilmiştir:

H3 Denetim, enerji verimliliğini önemli ve pozitif bir şekilde etkilemektedir.

Sağlık sektöründe enerji verimliliğini sağlamak için yapılan anket sonuçlarına göre hastanelerde ve sağlık merkezlerinde enerji verimliliğini arttırmak için ilgi ve isteğin, enerji verimliliğini sağlamada anlamlı ve pozitif bir yönde etkisi olduğu ancak, enerji verimliliği bilincinin yayılmasında örgüt engellerinin anlamlı ve negatif bir yönde etkiye sahip olduğu gösterilmiştir (Paulo ve Gomes, 2009). Eğitim ile enerji verimliliği arasındaki ilişkiyi belirlemek için yapılan çalışmalara göre şu hipotez geliştirilmiştir:

H4 Eğitim, enerji verimliliğini önemli ve pozitif bir şekilde etkilemektedir.

Endüstri tesislerinde, verimli enerji aydınlatma teknikleri ile enerji tasarrufunun yapacağı anlamlı ve olumlu katkılar gösterilmiştir (Gökmen, 2010). Aydınlatma sistemlerinde enerji verimliliğinin incelenmesi amacıyla yapılan çalışmada, doğru bir aydınlatmanın tasarrufu anlamlı ve pozitif bir şekilde etkilediği ve bazı faktörlerin aydınlatmayla olan ilişkisi otomasyonla simule edilerek elde edilen sonuçlar değerlendirilmiştir ve otomasyonun enerji verimliliğini pozitif yönde etkilediği sonucu elde edilmiştir (Eser, 2013). Otomasyon ile enerji verimliliği arasındaki ilişkiyi belirlemek için yapılan çalışmalara dayanılarak şu hipotez geliştirilmiştir:

H5 Otomasyon, enerji verimliliğini önemli ve pozitif bir şekilde etkilemektedir.

4. Anket Formundaki Ölçekler

4.1. Enerji verimliliği ölçeği

- (i) Saat başına enerji miktarı beklenen düzeydedir.
- (ii) Ürün başına elektrik tüketimi beklenen düzeydedir.

- (iii) 3.Yönetim, her dönem için yeni enerji planları yapmaktadır.
- (iv) Enerji verimliliğini sağlamak için, broşürler, posterler ve ilanlar yayımlanmaktadır.
- (v) Bölümlerdeki benzer makinelerin enerji harcamaları yakın düzeydedir.
- (vi) Bölümlerin enerji tüketim miktarı önceden belirlenmiş hedeflenen miktara yakındır.
- (vii) Enerji verimliliğinden sağlanan tasarruf ücretlere yansıtılmaktadır.
- (viii) İleri teknoloji ve denetimlerle daha az enerji kullanarak aynı üretim miktarına erişilmektedir.
- (ix) Enerji tasarrufu üretim maliyetlerini düşürmektedir.
- (x) Enerji kayıpları en düşük düzeydedir.

4.2. Denetim ölçeği

- (i) Daha az enerji kullanarak aynı üretim miktarına erişmek için çalışmalar yapılmaktadır.
- (ii) Yönetim enerji verimliliğine önem veren bir anlayışa sahiptir.
- (iii) Enerji birimi tarafından kullanılmayan ekipmanlar devre dışı bırakılmaktadır.
- (iv) Bölümlerdeki makinelerin ve tezgahların enerji miktarı ile üretim miktarı karşılaştırılmaktadır.
- (v) Enerji tüketen ekipmanların her birine enerji ölçüm cihazları yerleştirilmektedir.
- (vi) Fabrikanın bölümlerinde aylık enerji miktarları önemli noktalardaki panolarda grafiklerle gösterilmektedir.
- (vii) Makinelerde hız kontrol cihazları kullanılmaktadır.

4.3. Otomasyon ölçeği

- (i) Gerekli olmadığında aydınlatma ve havalandırma otomatik olarak kapanmaktadır.
- (ii) Fanların hızı otomatik olarak artırılıp azaltılabilir.
- (iii) Makine motorları düşük yükte ve aşırı yükte otomatik olarak durmaktadır.
- (iv) Bina girişlerinin aydınlatılması otomatiktir.
- (v) Koridor, antre ve depoların havalandırması otomatiktir.

4.4. Eğitim ölçeği

- (i) Çalışanlara enerji verimliliğini sağlamak için nelere dikkat etmeleri gerektiği eğitim çalışmalarında açıklanmaktadır.
- (ii) Enerji verimliliğinin maliyetleri düşüreceği, bunun çalışanların ücretlerine yansıtacağı eğitim çalışmalarında anlatılmaktadır.
- (iii) Çalışanlara belirli aralıklarla enerji verimliliği eğitimi verilmektedir.

4.5. Yönetim ölçeği

- (i) Yönetim enerji verimliliği ile ilgili önerilere her zaman açıktır.
- (ii) 2. Yönetim enerji ve malzeme tüketimini azaltmak için çalışmalar yapmaktadır.
- (iii) 3. Enerji verimliliği politikalarını işyerindeki tüm çalışanlar bilmektedir.
- (iv) 4. Yönetim benzer fabrikalardaki enerji tüketim miktarları ile kendi enerji tüketim miktarını karşılaştırmaktadır.

5. Araştırmanın Teknikleri

Bu çalışma açıklayıcı araştırma türüdür. Açıklayıcı araştırma, konuya esas olan değişkenlerin konumunu, bir değişkenin diğer değişkenler üzerindeki etkisini açıklar. Araştırma sonucunda elde edilen veriler, SPSS ve LISREL paket programları kullanılarak değerlendirilmiştir. Değerlendirmede önce AFA (Açıklayıcı Faktör Analizi) ve DFA (Doğrulayıcı Faktör Analizi) kullanılarak faktörlerin uygunluğu ve sonrasında modelin uygunluğu test edildi. Araştırmanın modelinde birden çok bağımsız gizil değişken ve bağımlı değişken bulunmaktadır. Birden çok bağımsız ve birden çok bağımlı değişken arasındaki birden fazla (çoklu) ilişkiler için önerilen model Yapısal Eşitlik modelidir. Veriler, Kocaeli bölgesindeki imalat sektöründe çalışanlara anket uygulanarak, tanımlayıcı istatistik teknikleri ve Açıklayıcı Faktör Analizi SPSS paket programı ve DFA ve YEM, Lİnear Structural RELations (LISREL) paket programı ile test edildi.

5.1. Ana Kitle ve Örnek Kitle

Araştırmada ana problem, imalat işletmelerinde enerji verimliliğini etkileyen bağımsız faktörlerden etkin olanlarının belirlenmesidir. Araştırma probleminin çözümünde, Kocaeli Bölgesindeki imalat işletmeleri kullanıldı. Örnek kitle iş yerinde çalışan işçileri kapsamakta olup yöneticiler ve denetçileri kapsamamaktadır.

5.2. Veri Toplama Aracı

İmalat işletmelerinde uygulanacak anket formu beş bölümden oluşmaktadır. Öncelikle araştırmanın problemini çözebilmek için veriler literatür araştırmasıyla belirlendi. Daha sonra konuyla ilgili sorular sınıflandırılmış olup, örnek kütleden belirli sayıda yanıtlayıcılarla görüşüldü.

6. Verilerin Analizi

6.1. Açıklayıcı Faktör Analizi

Enerji verimliliğini belirlemede etkili olan faktörleri ortaya çıkarmak için, açıklayıcı faktör analizi yapıldı. Analizde temel bileşenler analizi tekniği kullanıldı. Faktörlerin kendilerine yüksek destek sağlayan maddeleri bulması için, en yaygın olarak kullanılan döndürme yöntemlerinden maksimum değişkenlik (varimax) yöntemi kullanıldı.

Araştırma konusu ile ilgili çalışmalarda kullanılan ölçeklerden yararlanarak 29 sorudan oluşturulan soru formu 5 farklı fabrikadaki işçilere soruldu ve faktörler onların verdiği yanıtlara göre belirlendi.

Tablo 1. Araştırma Değişkenlerinin Ortalamaları ve Standart Sapmaları

Maddeler	Ortalamalar	Std. Sapma.
1. OTOO1. Gerekli olmadığında aydınlatma ve havalandırma otomatik olarak kapanmaktadır.	4,67	0,627
2. OTOO2. Koridor, antre ve depoların havalandırması otomatiktir.	4,58	0,653
3. OTOO3. Fanların hızı otomatik olarak artırılıp azaltılmaktadır.	4,52	0,662
4. OTOO4. Makine motorları düşük yükte ve aşırı yükte otomatik olarak durmaktadır.	4,64	0,663
5. OTOO5. Binaların giriş aydınlatması otomatiktir.	4,46	0,689
6. EGTT1. Çalışanlara enerji verimliliğini sağlamak için nelere dikkat etmeleri gerektiği eğitim çalışmalarında açıklanmaktadır.	4,47	0,776
7. EGTT2. Enerji verimliliğinin maliyetleri düşüreceği, bunun çalışanların ücretlerine yansıtacağı eğitim çalışmalarında anlatılmaktadır.	4,61	0,620
8. EGTT5. Çalışanlara belirli aralıklarla enerji verimliliği eğitimi verilmektedir.	4,51	0,672
9. EVV1. İleri teknoloji ve denetimlerle daha az enerji kullanarak aynı üretim miktarına erişilmektedir.	4,47	0,653
10. EVV2. Bölümlerin enerji tüketim miktarı önceden belirlenmiş hedeflenen miktara yakındır.	4,44	0,627
11. EVV3. Saat başına enerji miktarı beklenen düzeydedir.	4,38	0,676
12. EVV4. Ürün başına elektrik tüketimi beklenen düzeydedir.	4,35	0,714
13. EVV5. Enerji verimliliğinden sağlanan tasarruf ücretlere yansıtılmaktadır.	4,13	0,990
14. EVV6. Bölümlerdeki benzer makinelerin enerji harcamaları yakın düzeydedir.	4,33	0,761
15. EVV7. Enerji tasarrufu üretim maliyetlerini düşürmektedir.	4,52	0,698
16. EVV8. Enerji kayıpları en düşük düzeydedir.	4,15	0,876
17. EVV9. Yönetim her dönem için yeni enerji planları yapmaktadır.	4,41	0,665
18. EVV10. Enerji verimliliğini sağlamak için, broşürler, posterler ve ilanlar yayımlanmaktadır.	4,36	0,728
19. DENN1. Enerji tüketen ekipmanların her birine enerji ölçüm cihazları yerleştirilmektedir.	0,452	0,662
20. DENN2. Daha az enerji kullanmak aynı üretim miktarına erişmek için çalışmalar yapılmaktadır.	4,54	0,657
21. DENN3. Enerji birimi tarafından kullanılmayan ekipmanlar devre dışı bırakılmaktadır.	4,53	0,662
22. DENN4. Bölümlerdeki makinelerin ve tezgahların enerji miktarı ile üretim miktarı karşılaştırılmaktadır.	4,56	0,669
23. DENN5. Fabrikanın bölümlerinde aylık enerji miktarları önemli noktadaki panolarda grafiklerle gösterilmektedir.	4,47	0,776
24. DENN6. Makinelerde hız kontrol cihazları bulunmaktadır.	4,51	0,737
25. DENN7. Yönetim enerji verimliliğine önem veren bir anlayışa sahiptir.	4,56	0,683
26. YONN1. Yönetim enerji verimliliği ile ilgili önerilere her zaman açıktır.	4,40	0,592
27. YONN2. Yönetim enerji ve malzeme tüketimini azaltmak için çalışmalar yapmaktadır.	4,37	0,717
28. YONN3. Enerji verimliliği politikalarını işyerindeki tüm çalışanlar bilmektedir.	4,70	0,616
29. YONN4. Yönetim benzer fabrikalardaki enerji tüketim miktarları ile kendi enerji tüketim miktarını karşılaştırmaktadır.	4,41	0,652

Tablo 2. Toplam Açıklanan Varyans

Component	Total Variance Explained									
	Initial Eigenvalues			Extraction Sums of Squared Loadings				Rotation Sums of Squared Loadings		
	Total	% of Variance	Cumulative %	Total	% of Variance	Cumulative %	Total	% of Variance	Cumulative %	
1	8,506	29,330	29,330	8,506	29,330	29,330	3,589	12,377	12,377	
2	2,351	8,105	37,436	2,351	8,105	37,436	3,080	10,622	22,998	
3	2,011	6,936	44,371	2,011	6,936	44,371	2,563	8,839	31,837	
4	1,459	5,031	49,402	1,459	5,031	49,402	2,139	7,376	39,213	
5	1,362	4,696	54,098	1,362	4,696	54,098	2,111	7,279	46,492	
6	1,261	4,349	58,447	1,261	4,349	58,447	1,940	6,689	53,181	
7	1,086	3,746	62,193	1,086	3,746	62,193	1,874	6,463	59,644	
8	1,035	3,569	65,762	1,035	3,569	65,762	1,774	6,118	65,762	
9	,951	3,281	69,043							
10	,880	3,035	72,078							
11	,787	2,715	74,793							
12	,738	2,546	77,339							
13	,688	2,373	79,711							
14	,649	2,237	81,949							
15	,623	2,150	84,099							
16	,556	1,919	86,017							
17	,528	1,822	87,840							
18	,502	1,732	89,572							
19	,466	1,607	91,179							
20	,441	1,521	92,700							
21	,424	1,461	94,161							
22	,396	1,364	95,526							
23	,337	1,161	96,686							
24	,321	1,108	97,794							
25	,290	1,000	98,795							
26	,251	,865	99,659							
27	,038	,131	99,791							
28	,036	,125	99,916							
29	,024	,084	100,000							

Extraction Method: Principal Component Analysis.

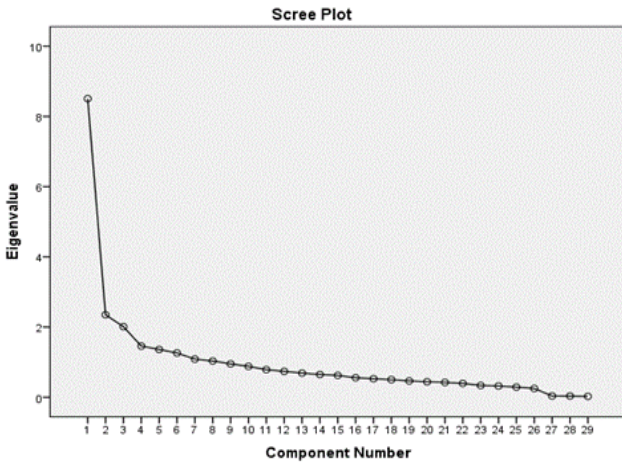
Faktör analizi ile birlikte, Kaiser-Meyer-Olkin (KMO) ve Barlett's Küresellik testi de yapıldı. Faktör analizi ile birlikte yapılan KMO testindeki değer 0,840 olduğundan örnek hacmi faktör analizi yapmaya uygun olduğu görüldü. Bununla birlikte Barlett's önem değeri 0,00 olduğundan, değişkenler arasında faktör analizi yapmaya yeterli düzeyde bir ilişki olduğu anlaşıldı.

Anket formundaki her maddenin faktör analizine uygun olup olmadığını görmek için, "Anti-Image Correlation" bölümündeki Measures of Sampling Adequacy (MSA) değeri 0,50'den düşük soru olmadığından, tüm sorularla analizlere devam edildi (Sipahi, 2010: 79).

Rotated Component Matrix çizelgesindeki maddelerin yük değerleri için bir kabul noktası belirlenir. Örneğin bu nokta 0,30 olabilir (Sipahi, 2010: 79). Faktör analizinde oluşan "Rotated Component Matrix"e göre MSA yük değerleri 0,30'dan düşük madde olmadığından, hiçbiri analizden çıkartılmadı. Total Variance Explained çizelgesine göre özdeğerleri "1"den büyük 8 faktör önerilmektedir fakat 5. Faktörden sonraki değerler giderek düştüğünden, 5 faktör olması uygun bulundu (Tablo 2).

Faktör sayısını 5 olarak kabul edebilmek için, "scree plot" grafiğinin (yamaç birikim grafiği) incelendi. Şekil 2'de 5. noktadan sonra eğim bir plato yapmaktadır. Bu noktadan sonraki faktörlerin varyansa yaptıkları katkı hem küçük hem de yaklaşık olarak aynıdır. Bu nedenle faktör sayısının 5 olmasına karar verildi.

Şekil 2. Yamaç Grafiği

Açıklayıcı faktör analizi bu kez 5 faktöre göre yapıldı ve "Total Variance Explained" Tablo 3'e göre özdeğerleri (eigenvalues) "1" den büyük 5 faktör ortaya çıkmıştır (Şekil 2).

Tablo 3. Toplam Açıklanan Varyans

Bileşen	İlk Özdeğerler			Kareli Yüklerin Rotasyon Toplamları		
	Top.	Varyans %	Birikimli %	Top.	Varyans %	Birikimli %
1	8,506	29,330	29,330	4,627	15,955	15,955
2	2,351	8,105	37,436	4,434	15,288	31,243
3	2,011	6,936	44,371	2,973	10,250	41,493
4	1,459	5,031	49,402	1,959	6,754	48,247
5	1,362	4,696	54,098	1,697	5,850	54,098

İkinci faktör analizinden sonra 5 faktörün altındaki maddelerin yük değerleri Tablo 4'te görülmektedir.

Tablo 4. Döndürülmüş Bileşenler Matrisi

Bileşen	1. Faktör	2. Faktör	3. Faktör	4. Faktör	5. Faktör
1	0,754				
2	0,753				
3	0,741				
4	0,741				
5	0,697				
6	0,587				
7	0,582				
8	0,495				
9	0,468				
10	0,459				
11		0,759			
12		0,745			
13		0,696			
14		0,692			
15		0,675			
16		0,638			
17		0,625			
18			0,707		
19			0,670		
20			0,658		
21			0,615		
22			0,603		
23				0,711	
24				0,679	
25				0,480	
26					0,559
27					0,526
28					0,469
29					0,390

6.2. Güvenilirlik Analizi

Açıklayıcı faktör analiziyle belirlenen faktör yapılarının güvenilirliğini belirlemek için, her bir yapı Alpha modeli kullanılarak güvenilirlik analizine tabi tutuldu. Araştırma değişkenleriyle ilgili güvenilirlik katsayılarının yüksek olması, ölçek yapılarının güvenilir olduğunu göstermektedir (Tablo 5).

Tablo 5. Güvenilirlik Analizi Sonuçları

Faktörler	Cronbach Alfa
1. Enerji Verimliliği	0,869
2. Denetim Faktörü	0,863
3. Otomasyon Faktörü	0,744
4. Eğitim Faktörü	0,674
5. Yönetim Faktörü	0,661

Değişkenlerin Cronbach's Alpha değerinin 0,70 ve üzerinde olması, sorular arasındaki korelasyonun güvenilir olduğunu gösterir. Ancak soru sayısının az olması halinde bu değer 0,60 ve üstü olarak kabul edilebilir (Sipahi, 2010).

Likert ölçeği ile toplanan verilerin faktör analizi sonucunda beş faktör belirlenmiştir. Güvenilirlik analizi yapılan bu faktörler; 1. Enerji verimliliği faktörü (EVV); 2. Denetim faktörü (DENN); 3. Otomasyon faktörü (OTOO); 4. Eğitim faktörü (EGTT); 5. Yönetim faktörüdür (YONN) .

6.3. Birinci Faktör Enerji Verimliliği Faktörü

- EVV3. Saat başına enerji miktarı beklenen düzeydedir.
- EVV4. Ürün başına elektrik tüketimi beklenen düzeydedir.
- EVV9. Yönetim, her dönem için yeni enerji planları yapmaktadır.

- (iv) EVV10. Enerji verimliliğini sağlamak için, broşürler, posterler ve ilanlar yayımlanmaktadır.
- (v) EVV6. Bölümlerdeki benzer makinelerin enerji harcamaları yakın düzeydedir.
- (vi) EVV2. Bölümlerin enerji tüketim miktarı önceden belirlenmiş hedeflenen miktara yakındır.
- (vii) EVV5. Enerji verimliliğinden sağlanan tasarruf ücretlere yansıtılmaktadır.
- (viii) EVV1. İleri teknoloji ve denetimlerle daha az enerji kullanarak aynı üretim miktarına erişilmektedir.
- (ix) EVV7. Enerji tasarrufu üretim maliyetlerini düşürmektedir.
- (x) EVV8. Enerji kayıpları en düşük düzeydedir.

6.4. İkinci Faktör Denetim Faktörü

- (xi) DENN2. Daha az enerji kullanarak aynı üretim miktarına erişmek için çalışmalar yapılmaktadır.
- (xii) DENN7. Yönetim enerji verimliliğine önem veren bir anlayışa sahiptir.
- (xiii) DENN3. Enerji birimi tarafından kullanılmayan ekipmanlar devre dışı bırakılmaktadır.
- (xiv) DENN4. Bölümlerdeki makinelerin ve tezgahların enerji miktarı ile üretim miktarı karşılaştırılmaktadır.
- (xv) DENN1. Enerji tüketen ekipmanların her birine enerji ölçüm cihazları yerleştirilmektedir.
- (xvi) DENN5. Fabrikanın bölümlerinde aylık enerji miktarları önemli noktalardaki panolarda grafiklerle gösterilmektedir.
- (xvii) DENN6. Makinelerde hız kontrol cihazları kullanılmaktadır.

6.5. Üçüncü Faktör Otomasyon Faktörü

- (xviii) OTOO1. Gerekli olmadığında aydınlatma ve havalandırma otomatik olarak kapanmaktadır.
- (xix) OTOO3. Fanların hızı otomatik olarak artırılıp azaltılabilir.
- (xx) OTOO4. Makine motorları düşük yükte ve aşırı yükte otomatik olarak durmaktadır.
- (xxi) OTOO5. Bina girişlerinin aydınlatılması otomatiktir.
- (xxii) OTOO2. Koridor, antre ve depoların havalandırması otomatiktir.

6.6. Dördüncü Faktör Eğitim Faktörü

- (xxiii) EGTT1. Çalışanlara enerji verimliliğini sağlamak için nelere dikkat etmeleri gerektiği eğitim çalışmalarında açıklanmaktadır.
- (xxiv) EGTT2. Enerji verimliliğinin maliyetleri düşüreceği, bunun çalışanların ücretlerine yansıtacağı eğitim çalışmalarında anlatılmaktadır.
- (xxv) EGTT5. Çalışanlara belirli aralıklarla enerji verimliliği eğitimi verilmektedir.

6.7. Beşinci Faktör Yönetim Faktörü

- (xxvi) YONN1. Yönetim enerji verimliliği ile ilgili önerilere her zaman açıktır.
- (xxvii) YONN2. Yönetim enerji ve malzeme tüketimini azaltmak için çalışmalar yapmaktadır.
- (xxviii) YONN3. Enerji verimliliği politikalarını işyerindeki tüm çalışanlar bilmektedir.
- (xxix) YONN4. Yönetim benzer fabrikalardaki enerji tüketim miktarları ile kendi enerji tüketim miktarını karşılaştırmaktadır.

Sonuç olarak, enerji verimliliğini etkileyen faktörlerle ilgili sorulara işçilerin verdiği yanıtlara göre yapılan faktör analizi sonucunda, birbirine benzer sorular birbirlerine yaklaşarak, beş faktör altında toplanmıştır. Bu faktörlerden birincisi enerji verimliliği faktörü; ikincisi denetim faktörü; üçüncüsü otomasyon faktörü; dördüncüsü eğitim faktörü; beşincisi yönetim faktörüdür.

7. Araştırma Modelinin Analizi

7.1. Birinci Aşama: Doğrulayıcı Faktör Analizi

Doğrulayıcı faktör analizinde hata varyansı 1,96'dan küçük olan maddeler ve çok fazla düzeltme önerisi olan maddeler analizden çıkartılır (Çelik, vd. 2013: 120) Açıklayıcı faktör analizi ile belirlenen ve daha sonra güvenilirlik analizinde kabul edilen 29 madde doğrulayıcı faktör analizine sokuldu.

Bu maddelerden EVV4'ün hata varyansı (1,29<1,96), DENN2'nin hata varyansı (0,49 <1,96) olduğundan analizden çıkarıldı. Düzeltme indekslerinde EVV9 maddesi için 6 kez, YONN3 maddesi için 5 kez, EVV8 maddesi için 6 kez, DENN4 maddesi için 5 kez, DENN1 maddesi için 5 kez, EVV2 maddesi için 4 kez, EVV7 maddesi için 5 kez, OTOO5 maddesi için 4 kez düzeltme önerisinde bulunduğu için, bu maddeler analizden çıkartıldı. DFA analizi sonucunda elde edilen uyum değerlerinden sadece GFI'nin değerler biraz düşüktür, diğerlerinin değerleri uyum indekslerinde verilen aralıklarda olduğundan, yol diyagramı istatistiksel olarak anlamlıdır (Tablo 6).

Tablo 6. Doğrulayıcı Faktör Analizinin Uyum Değerleri

Uyumluluk İndeksi	Modifikasyon Sonrası Değerler	İyi Uyum	Kabul Edilebilir Uyum
Ki-Kare/SD	451,77/138=3,273	1-2	3-5
RMSEA	0,085	0<RMSEA<0,05	0,05<RMSEA<0,10
NFI	0,935	0,95≤NFI≤1,00	0,90≤NFI≤0,95
CFI	0,954	0,95≤CFI≤1,00	0,90≤CFI≤0,95
SRMR	0,0628	0,00≤SRMR≤0,05	0,05≤SRMR≤0,10
GFI	0,837	0,95≤GFI≤1,00	0,90≤GFI≤0,95

Bir modelin ayırt edici özelliğine göre kabul edilebilmesi için, doğrulayıcı faktör analizi sonunda elde edilen korelasyon katsayılarının aşırı yüksek olmaması gerekir (Örneğin <0,85) (Büyüköztürk, 2010) Doğrulayıcı faktör analizi sonucunda oluşturulan korelasyon analizinde, araştırma değişkenleri arasındaki korelasyon katsayılarının 0,85'den küçüktür. Sonuç olarak, değişkenler arasındaki ilişkiler çok küçük değildir. "yakınsak geçerliliği" (convergent validity) ve aynı zamanda çok büyük değildir "Ayırt edici geçerliliği" (discriminant validity) (Tablo 7).

Tablo 7. Araştırma Değişkenleri Arasındaki Korelasyon Değerleri

	OTOO	EGTT	DENN	YONN	EVV
OTOO	1				
EGTT	0,572	1			
DENN	0,585	0,493	1		
YONN	0,451	0,693	0,658	1	
EVV	0,498	0,667	0,732	0,693	1

Analizde her değişken için en az 3 madde belirlenmiştir (Tablo 7). Bu maddelerin standart değerleri, R² değerleri, hata varyansları, t-değerleri istenen değerlerdedir. Standart değerler çok yüksek değil, hata varyansları aşırı yüksek

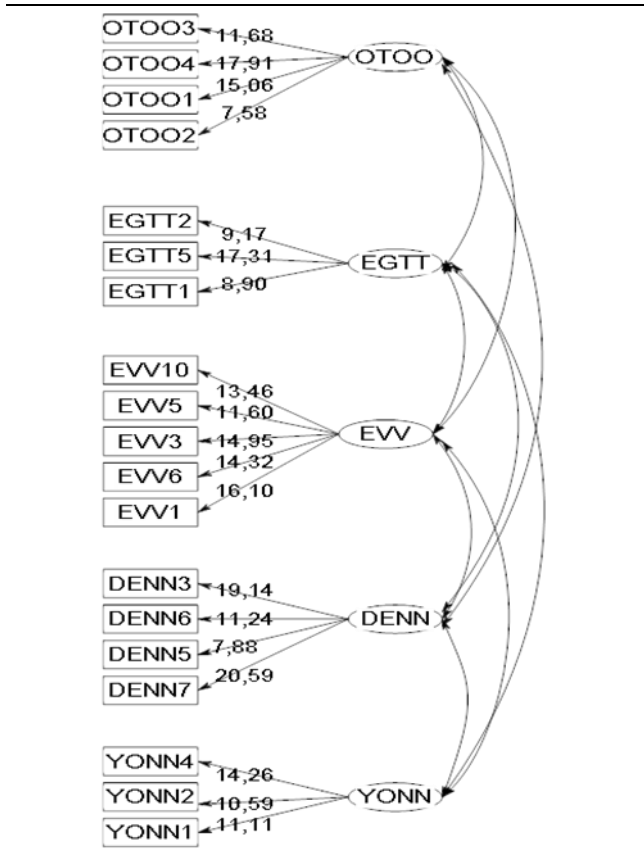
değildir, t- değerleri 0,05 önem düzeyinde 1,96'dan küçük değildir (Tablo 8).

Tablo 8. Doğrulayıcı Faktör Analizi Değerleri

Faktörler ve Maddeler	Standart Değer	R ² Değerleri	Hata Varyansı	T- Değerleri
Otomasyon (OTOO)				
OTOO3	0,61	0,370	0,63	11,68
OTOO4	0,88	0,766	0,23	17,91
OTOO1	0,77	0,592	0,41	15,06
OTOO2	0,44	0,190	0,81	7,58
Eğitim (EGTT)				
EGTT2	0,53	0,277	0,72	9,17
EGTT5	0,89	0,797	0,20	17,31
EGTT1	0,72	0,513	0,49	13,39
Enerji verimliliği (EVV)				
EVV10	0,70	0,492	0,51	13,46
EVV5	0,62	0,387	0,61	11,60
EVV3	0,74	0,546	0,45	14,95
EVV6	0,73	0,538	0,46	14,32
EVV1	0,80	0,632	0,37	16,10
Denetim (DENN)				
DENN3	0,88	0,773	0,23	19,14
DENN6	0,60	0,355	0,65	11,24
DENN5	0,44	0,193	0,81	7,88
DENN7	0,92	0,848	0,15	20,59
Yönetim (YONN)				
YONN4	0,77	0,599	0,40	14,26
YONN2	0,60	0,362	0,64	10,59
YONN1	0,62	0,384	0,62	11,11

Önem düzeyi $p < 0,05$

Şekil 3. Teorik Modelin t-Değerlerini Gösteren Ölçme Modeli

Ölçme modeline ilişkin analiz sonuçlarına göre, bu model yeterli uyum iyiliği değerleri üretmiş olduğundan, kabul edilebilir bir modeldir.

Ki-kare değeri = 451,77 sd = 138 p değeri = 0,000
RMSEA = 0,085

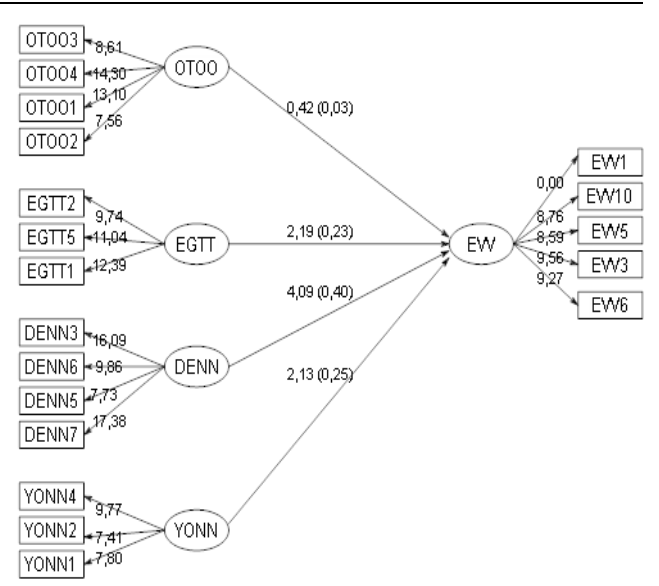
7.2. İkinci Aşama: YEM Analizi ve Hipotez Testleri
Araştırma modelindeki dışsal ve içsel değişkenler arasındaki ilişkileri doğrulamak ve belirlenen modeli araştırma evrenine genellemek için iki adımda gerçekleştirilen YEM analizi uygulandı:

- Bağımlı ve bağımsız değişkenler arasındaki ilişkinin gücünü gösteren yol (path) katsayıları belirlenerek, hipotezler test edildi.
- Araştırma modelinin açıklayıcı gücü R² değerleri ile gösterildi.

7.3. YEM Analizi

Teorik modelin YEM analizi yapıldığında, t-değerlerine göre, EGTT-EVV, DENN-EVV, YONN-EVV yolları anlamlıdır (Şekil 4).

Şekil 4. Teorik Modelin YEM Grafiği

YEM analizinin uyum istatistiği değerleri istenen düzeydedir. Ki-Kare/SD 1,820, RMSEA 0,050, NFI 0,935, CFI 0,969, SRMR 0,0499, GFI 0,926 (Tablo 9).

Tablo 9. Teorik Modelin YEM Analizinin Uyum İstatistiği Değerleri

Uyumluluk İndeksi	Modifikasyon Sonrası Değerler	İyi Uyum	Kabul Edilebilir Uyum
Ki-Kare/SD	256,74/141=1,820	1-2	3-5
RMSEA	0,050	0 < RMSEA < 0,05	0,05 < RMSEA < 0,10
NFI	0,935	0,95 ≤ NFI ≤ 1,00	0,90 ≤ NFI ≤ 0,95
CFI	0,969	0,95 ≤ CFI ≤ 1,00	0,90 ≤ CFI ≤ 0,95
SRMR	0,0499	0,00 ≤ SRMR ≤ 0,05	0,05 ≤ SRMR ≤ 0,10
GFI	0,926	0,95 ≤ GFI ≤ 1,00	0,90 ≤ GFI ≤ 0,95

Teorik modelin YEM analizi sonundaki bağlantı katsayılarına ve t-değerlerine göre, OTOO-EVV yolu ile ilgili hipotez çok zayıf bir ilişki olduğu için reddedilmiştir.

EGTT-EVV, DENN-EVV, YONN-EVV yolları ilgili hipotezler kabul edilmiştir. OTOO-EVV standart katsayısı (0,03) ve t-değeri (0,42<1,96) olduğundan, bu iki değişken arasında bir ilişki yoktur. Buna bağlı olarak “H1: Otomasyon enerji verimliliğini olumlu ve pozitif olarak etkilemektedir” hipotezi reddedildi.

Tablo 10. Teorik Modeldeki Hipotezlerin Test Sonuçları

	Standart Değerler	t-değerleri	Sonuç
OTOO-EVV (H1)	0,03	0,42	Ret
EGTT-EVV (H2)	0,23	2,19	Kabul
DENN-EVV (H3)	0,40	4,09	Kabul
YONN-EVV (H4)	0,25	2,13	Kabul

YEM Denklemi

EVV =

0,0364*OTOO+0,248*EGTT+0,431*DENN+0,266*YONN,

Errorvar. = 0,496, R²=0,580

Teorik modelin YEM denkleme göre, EVV ile OTOO arasında pozitif yönde çok zayıf bir ilişki vardır (0,0364) ve bu istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki değildir. Bu değer EVV'deki “1” birimlik artışın OTOO'da 0,0364 oranında artışa veya bunun tam tersi EVV'deki azalışın OTOO'da azalışa neden olacağını göstermektedir.

EVV ile EGTT arasında pozitif yönde istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki vardır. EVV'deki “1” birimlik artış EGTT'de 0,248 oranında artışa neden olmaktadır veya EVV'deki azalış, EGTT'de azalışa neden olmaktadır.

EVV ile DENN arasında pozitif yönde istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki vardır. EVV'deki “1” birimlik artış DENN'de 0,431 oranında artışa neden olmaktadır veya EVV'deki azalış, DENN'de azalışa neden olmaktadır.

EVV ile YONN arasında pozitif yönde istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki vardır. EVV'deki “1” birimlik artış, YONN'de 0,266 oranında artışa neden olmaktadır veya EVV'deki azalış, YONN'de azalışa neden olmaktadır. Sonuç olarak EVV, OTOO-YONN-DENN-EGTT faktörleri tarafından (R² = 0,580) oranında açıklanmaktadır. Temel bir kural olarak, her bir değişkenin yük değerinin 0,32 ve daha üzerinde değerlendirilmesi gerekir. Yük değerinin 0,71 olması halinde (varyansın %50'sini açıklar) mükemmel, %63 olması halinde varyansın (varyansın %40'nı açıklar) çok iyi, %55 olması halinde (varyansın %30'nu açıklar) iyi, %45 olması halinde (varyansın %20'sini açıklar) vasat, %30 olması halinde (varyansın %10'nu açıklar) zayıf olarak değerlendirilmektedir (Büyüköztürk vd., 2010: 194). Bu duruma göre R²=0,580 olması iyi sonuç alındığını göstermektedir.

8. Sonuç ve Öneriler

Enerji verimliliği, denetim, otomasyon, eğitim, yönetim faktörlerinin ilişkileriyle oluşturulmuş olan teorik model, iki aşamada test edildi. Birinci aşamada gizil değişkenlerin gözlenen değişkenlerle desteklenip desteklenmediği ölçüm modeli ile test edildi. Elde edilen sonuçlara göre modelde düzenleme yapılarak oluşturulan modelde sorun olmadığı anlaşılması üzerine, bu değişkenler arasındaki neden-sonuç ilişkileri YEM ile test edildi.

Teorik modelin YEM analizi sonundaki bağlantı katsayılarına ve t-değerlerine göre, OTOO-EVV yolu ile ilgili hipotez reddedildi, EGTT-EVV, DENN-EVV, YONN-EVV yolları ile ilgili hipotezler kabul edildi. Teorik modelin

YEM denklemine göre, EVV ile OTOO arasında pozitif yönde çok zayıf bir ilişki vardır ve bu ilişki istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki değildir.

EVV ile EGTT arasında pozitif yönde istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki vardır, t- değerlerine göre Eğitim Faktörünün açıklama gücü en yüksek maddesi “EGTT1. Çalışanlara enerji verimliliğini sağlamak için nelere dikkat etmeleri gerektiği eğitim çalışmalarında açıklanmaktadır” maddesidir.

EVV ile DENN arasında pozitif yönde istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki vardır, t- değerlerine göre Eğitim Faktörünün açıklama gücü en yüksek maddesi “DENN7. Yönetim enerji verimliliğine önem veren bir anlayışa sahiptir” maddesidir.

EVV ile YONN arasında pozitif yönde istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki vardır, t- değerlerine göre Eğitim Faktörünün açıklama gücü en yüksek maddesi “YONN4. Yönetim benzer fabrikalardaki enerji tüketim miktarları ile kendi enerji tüketim miktarını karşılaştırmaktadır” maddesidir.

Araştırma analiz sonuçlarına göre sektördeki imalat işletmelerinde enerjinin verimli kullanılabilmesi için kendi olanakları kapsamında bazı önlemler alınması mümkündür ancak yeterli değildir. Bunun yanı sıra özellikle gelişmekte olan ülkelerin sanayi sektöründe, enerji tasarrufu potansiyelinin ekonomiye kazandırılması ise, enerji politikalarının kararlı bir şekilde uygulanması ile elde edilebilecektir. İmalat işletmelerinde enerjinin verimli kullanılmasıyla ilgili yönetimin desteğinin olması gerektiği, çalışanların bu konuda eğitime tabi tutulmaları ve belirli zaman dilimlerinde uygulamanın denetlenmesi konularında özenle çalışmalarda bulunulmalıdır. Enerji verimliliği bilinci her düzeyde geliştirilmeli, var olan enerji politikalarına ilave enerji tasarrufu politikaları oluşturulmalı ve denetim mekanizması ile kontrol sağlanmalıdır. Özellikle ülkemizde bu yönde yapılacak çalışmaların artırılması son derece önemli ve sağlayacağı katkı maliyetler, rekabet ve karlılık konularında çok büyük olacaktır.

Bu çalışmada, enerji verimliliği üzerine etki eden dört faktör ele alınmıştır. Bu dört faktör enerji verimliliğine ait varyansın % 58'ini açıklamaktadır. Varyansın açıklanamayan %42'lik kısmını başka değişkenlerle açıklamak mümkündür. Yapılacak yeni çalışmalarda enerji verimliliğini etkileyen başka değişkenler ele alınabilir. Sektörel farklılıkların ortaya konulabilmesi için farklı sektörlerde anket uygulanıp sektörel karşılaştırma yapılabilir. İşletme büyüklüğüne göre enerji verimliliği açısından farklılıklar karşılaştırılabilir. Anket sadece mavi yakalılara uygulanmıştır. Yeni çalışmalarda hem mavi hem de beyaz yakalılara uygulanarak beyaz ve mavi yakalılarının, konuya bakışları arasında fark olup olmadığı ortaya konulabilir.

Kaynakça

- Acar E. (2012). *Enerji Yoğunluklu Bir Fabrikanın Enerji Verimliliği Üzerinde İncelenmesi*. Yüksek Lisans Tezi. Ankara:Gazi Üniversitesi.
- Adıgüzel, C. (2011). *Enerjinin Verimli ve Etkin Kullanımına Yönelik Verimlilik Artırıcı Proje Geliştirilmesi ve Bir İş Merkezine Uygulanması*. Yüksek Lisans Tezi. İstanbul: Yıldız Teknik Üniversitesi. 295842
- Arıkan, A. (2010). *Metal Eşya Sektöründe Faaliyet Gösteren Bir Firmada Enerji Tasarrufuna Yönelik Durum*

- Çalışması. Yüksek Lisans Tez. Eskişehir: Osmangazi Üniversitesi. 255987
- Artar, A. (1992). *İmalat Sanayii Alt Sektörlerinde Verimlilik ve Firmalar arası Karşılaştırmalar*. Milli Produktivite Merkezi Yayınları. 505.
- Aydin, C., & Esen, Ö. (2018). Does the level of energy intensity matter in the effect of energy consumption on the growth of transition economies? Evidence from dynamic panel threshold analysis. *Energy Economics*, 69, 185-195.
- Bayraktar, G. (2004). *Bir İlaç Üretimi Tesisinde Enerji Verimliliğinin İncelenmesi*. Yüksek Lisans Tezi. Kocaeli: Gebze İleri Teknoloji Enstitüsü.
- Büyüköztürk, Ş., Çokluk, B. Ö., & Şekercioğlu, G. (2010). *Sosyal Bilimler İçin Çok Değişkenli İstatistik SPSS ve LISREL Uygulamaları*. Ankara: Pegem Akademi.
- Çelik, H., & Yılmaz, V. (2013). *Lisrel 9.1 ile Yapısal Eşitlik Modellemesi Temel Kavramlar Uygulamalar Programlama*. Ankara: Anı Yayıncılık.
- Demirtaş, N. (2002). *Sanayide Enerji Verimliliği ve Uygulanması*. Yüksek Lisans Tezi. Eskişehir: Osmangazi Üniversitesi.
- Erarslan, Y. (2011). *Enerji Yönetim sisteminin Örnek Bir İşletmede Uygulanması*. Yüksek Lisans Tezi, Niğde: Niğde Üniversitesi. 297598.
- Eser, O. (2013). *Aydınlatma Sistemlerinde Enerji Verimliliğinin İncelenmesi*. Yüksek Lisans Tezi. İstanbul: Marmara Üniversitesi.
- Gökmen, M. R. (2010). *Endüstri Tesislerinde Enerji Verimli Aydınlatma Teknikleri ve Örnek Çalışma*. Yüksek Lisans Tezi. İstanbul: İstanbul Teknik Üniversitesi.
- Korkmaz, F. (2012). *Türkiye Çay Sektörünün Mevcut Durumu ve Bir Çay Fabrikasında Enerji Verimliliği Analizi*. Yüksek Lisans Tezi. İstanbul: İstanbul Teknik Üniversitesi.
- Kreliner, B., Kunis, R., & Rünger, G. (2011). Modeling of Energy-Sensitive Manufacturing Processes, *9th IEEE International Conference on Industrial Informatics (INDIN)*, DOI: 10.1109/INDIN.2011.6034898.
- Niesing, G., & Grobler, L. J. (2013, August). Business basics for energy efficiency—Using the principles of energy management combined with renewable energy to achieve sustainable savings—A case study. In: *2013 Proceedings of the 10th Industrial and Commercial Use of Energy Conference* (pp. 1-5). IEEE.
- Otomasyon (2015). Enerji Otomasyonuna Genel Bakış. (Erişim Tarihi: 09.05.2015), www.otomasyondergisi.com.tr/arsiv/yazi/77-enerji-otomasyonuna-genel-bakis
- Özel, C. (2010). *İşletmelerde Enerji Verimliliği Çalışmalarının İncelenmesi ve Hizmet Sektöründe Bir Araştırma*. Yüksek Lisans Tezi. İstanbul: Marmara Üniversitesi.
- Özkök, M. (2010). *Enerji Yoğun Bir Tesiste Enerji Verimliliği Proje Tasarımı ve Uygulama Çalışması*. Yüksek Lisans Tezi. Ankara: Gazi Üniversitesi.
- Paulo, F., & Gomes, A. (2009, June). Energy services as a tool to promote energy efficiency in the health sector. In *2009 IEEE Bucharest PowerTech* (pp. 1-5). IEEE.
- Polat, E. (2013). *Türkiye'deki Kobilerde Düşük Maliyetli Enerji Verimliliği Yönetim Sistemi*. Yüksek Lisans Tezi. İstanbul: Fatih Üniversitesi.
- Sipahi, Ç. (2010). *Sosyal Bilimlerde SPSS ile Veri Analizi*. İstanbul: Beta Yayınevi.
- Süreklî Gülcan., D. (1999). *Lastik Endüstrisinde Enerji Yönetimi*. Yüksek Lisans Tezi. İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi.
- Şimşek, Ö. F. (2007). *Yapısal Eşitlik Modellenmesine Giriş Temel İlkeler ve LISREL Uygulamaları*. Ankara: Ekinoks Yayınları.
- Taner, T. (2013). *Gıda Sektöründe Enerji Verimliliği ve Enerji Yönetimi: Şeker Fabrikası Örneği*. Doktora Tezi. Ankara: Gazi Üniversitesi. 330636.
- Uylukçuoğlu, Ö. E. (2009). *Otomotiv Sanayinde Enerji Verimliliği ve Enerji Tasarruf Olanaklarının Belirlenmesi*. Yüksek Lisans Tezi. İstanbul: İstanbul Teknik Üniversitesi.
- Yörük, N. (2011). *Bir İş Merkezinde Enerjinin Etkin Kullanımının İncelenmesi*. Yüksek Lisans Tezi. İstanbul: Yıldız Teknik Üniversitesi.

Araştırma Makalesi • Research Article

OECD Ülkelerinde Gelir Dağılımının Belirleyenleri*

Determinants of Income Distribution in OECD Countries

Serdar Acun^{a,**}

^a Arş. Gör. Dr., Munzur Üniversitesi, İİBF, İktisat Bölümü, 62000, Tunceli/Türkiye.
ORCID: 0000-0001-7627-9894

MAKALE BİLGİSİ

Makale Geçmişi:

Başvuru tarihi: 16 Mayıs 2018
Düzeltilme tarihi: 24 Eylül 2018
Kabul tarihi: 02 Kasım 2018

Anahtar Kelimeler:

Gelir Dağılımı
Küreselleşme
Finansallaşma
Ücret

ÖZ

ABD emlak piyasasında başlayan daha sonra Avrupa'ya borç krizi olarak sirayet eden 2008 küresel krizi, gelir dağılımına ilişkin tartışmaları yeniden alevlendirmiştir. En üst %1'lik gelir grubuyla en alt %99'luk gelir grubu arasındaki artan farklılığın nedenleri ve eşitsizliğin nasıl çözüleceğine ilişkin konular tartışmaların genellikle merkezinde yer almıştır. Bu çalışmada amaç OECD ülkelerinde gelir dağılımını etkileyen faktörleri ortaya koymaktır. İlk başta OECD'de gelir dağılımını analiz eden çalışmalar ele alınmıştır. Daha sonra ise OECD ülkelerinde gini katsayısı, işgücüne katılım oranı, reel emek gelirlerindeki değişim, P80/P20 oranı gibi veriler yorumlanmıştır. Verilerin yorumlanmasından sonra OECD ülkelerinde gelir dağılımının yaş bağımlılık, finansallaşma, küreselleşme, sivil haklar ve emek gelirleri gibi faktörlerle nasıl bir etkileşim içinde olduğu panel veri analizi ile ekonometrik olarak ele alınmıştır. Analiz sonucunda yaş bağımlılık oranı, ekonomik küreselleşme ve finansallaşma gibi faktörlerin eşitsizliği artırdığı, emek gelirlerinin milli gelir içindeki payı ve sivil haklardaki artışın ise adaletli dağılıma olanak sağladığı sonuçlarına ulaşılmıştır.

ARTICLE INFO

Article history:

Received 16 May 2018
Received in revised form 24 September 2018
Accepted 02 November 2018

Keywords:

Income Distribution
Globalization
Financialization
Wage

ABSTRACT

The global economic crisis of 2008, which had begun in the US real estate market and then spread to Europe as a debt crisis, has rekindled the discussion of income distribution. The reasons that lie behind the increasing gap between the top 1 percent of income earners and the bottom 99 percent, and the issues of how this inequality to be solved have usually been at the center of the discussion. The purpose of this study is to identify factors affecting income distribution in OECD countries. In the first place, the researches that have analyzed income distribution within the OECD are taken. Data such as Gini coefficient, labor force participation rate, change in real labor income, P80/P20 ratio in OECD countries are interpreted thereafter. After the interpretation of the data, how income distribution in OECD countries interacts with factors such as age dependence, financialization, globalization, civil rights and labor income is discussed econometric approach with panel data analysis. The study concludes that while factors such as age dependency ratio, economic globalization, and financialization grow inequality, increasing labor income shares and civil rights enable fair distribution.

1. Giriş

2007-2008 yılları arasında ABD'de başlayan ve neredeyse tüm dünyaya yayılan krizle birçok ülke de sanayi üretimi daralmış, işsizlik artmış, dış ticaret gerilemiş ve milli gelirde düşüşler meydana gelmişti. Krizden etkilenen en alt kesim, kriz sonucunda kitlesel şekilde işsiz ve güvencesiz kalmış, gelirlerini kaybetmiştir. Orta sınıf ise ücret gelirleri dışında evlerini, arabalarını, emeklilik fonlarını kısacası

tasarruflarını kriz dönemiyle beraber kaybetmeye başlamıştır. En alt kesimin ve orta sınıfın hem gelirlerinde hem servetlerinde erimeler meydana gelirken dünyanın en zengin %1'i toplam küresel servetin neredeyse yarısını elinde bulundurmaktadır. Gelir dağılımının tepesinde yer alan %20'lik kesim krizin ilk yıllarında finansal varlıklarındaki değer kaybından dolayı gelir kaybına uğrarken bu kaybı kısa dönemde telafi etmiş, yükselen ve

* Bu çalışma, 2018 yılında İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü tarafından kabul edilen "Gelir ve Servet Dağılımının Belirleyenleri, Sonuçları: Türkiye Örneği" adlı Doktora tezinden türetilmiştir.

** Sorumlu yazar/Corresponding author.
e-posta: serdaracun@munzur.edu.tr

tarihi rekorlar kıran borsalarla birlikte finansal gelirleri kriz öncesi seviyelerinin üstüne bile çıkmıştır.

Diğer taraftan kriz dönemiyle birlikte işini kaybeden milyonlarca kişi kriz öncesi döneme göre daha kötü koşullarda ve daha düşük ücrete çalışmak zorunda kalmıştır. Nüfusun büyük çoğunluğunun geliri ve servetinde erime olurken en tepedekilerde kaybolma daha az olması hem gelir hem de servet dağılımını bozmuştur. Yaşanan bozulma adalet duygusunu zedelemiş ve sosyal patlamalara yol açmıştır. ABD’de Wall Street’i işgal etme eylemleri, Yunanistan’ın iflasın eşiğine gelmesi, Portekiz ve İspanya’da artan genç işsizliği sonucu ortaya çıkan eylemler bu bozulmanın sonucudur.

Dağılımda yaşanan bozulmanın sosyal, politik ve ekonomik sonuçları gelir ile servet dağılımını yeniden ve güçlü bir şekilde tartışmaya açmıştır. Dağılımı nelerin etkilediği, etkileyen faktörlerin nasıl sonuçlar ortaya çıkardığı, dağılımın nasıl daha adil olacağı bu tartışmaların merkezini oluşturmaktadır.

Yapılan bu çalışmada ekonomik küreselleşmenin, finansallaşmanın, sivil hakların, emek gelirlerinin milli gelir içindeki payı ve yaş bağımlılık oranı gibi faktörlerin gelir dağılımını nasıl etkilediği ele alınmıştır.

2. OECD ve Çeşitli Ülke Gruplarında Gelir Dağılımı Üzerine Literatür Taraması

İktisat yazınında ülke grupları ve gelir dağılımı üzerine yapılan çalışmalar mevcuttur. Bu çalışmalarda küreselleşme, işsizlik, sendikalaşma, ticaret, büyüme, yatırımlar, tüketim vb. değişkenlerin gelir dağılımına etkileri ele alınmıştır. Ülke grupları ve yıl verilerinin farklılığına göre sonuçlar değişiklik göstermektedir.

129 ülke verisini içeren çalışmada ortalama gelir ile finansal derinlik, ticaret, doğrudan yabancı yatırımlar, demokrasi ve hükümet harcamaları gibi değişkenler arasındaki ilişki ele alınmıştır. Hükümet harcamaları yoksullarda, demokrasi orta sınıfta, finansal derinlik zenginlerde gelir üzerinde diğerlerine göre daha olumlu etki yapmaktadır (Milanovic, 2005).

Spilimbergo vd.’nin (1999) yılında yaptığı çalışma 1965 ile 1992 yılları arasındaki 21 OECD ülkesi verisini kapsamaktadır. Çalışmada OLS kullanılarak gini katsayısı ile ticaret arasındaki ilişki incelenmiştir. Ticaret arttıkça gelir dağılımının iyileştiğine ilişkin sonuca ulaşılmıştır. Bertola’nın (2008) 14’ü OECD ülkesi olmak üzere 51 ülkeyi dahil ederek yaptığı çalışmada ise bağımlı değişken olarak gelir gini alınmış ve ticaret ile kamunun milli gelirdeki payı arasındaki ilişki irdelenmiştir. Ticaret dağılıma olumlu etki yaparken, hükümetin milli gelirdeki payının artması ise negatif yönlü bir etki ortaya çıkarmaktadır. Gourdon vd.’nin (2008) yaptığı çalışmada 22’si OECD üyesi ülke olmak üzere toplam 61 ülke ele alınmıştır. Ticaret ve enflasyon ile gelir dağılımı arasındaki ilişki irdelenmiş ve ticaretin gelir dağılımını düzeltici etkisi olduğu, enflasyondaki azalmanın da gelir dağılımı üzerinde olumlu etki bıraktığı ifade edilmiştir. 10 OECD ülkesi için yapılan bir diğer ise çalışmada hizmet ticaretinin uzun dönemde eşitsizliği artırdığı ifade edilerek mal ticaretinin de de hem uzun dönemde hem de kısa dönemde eşitsizliği artırdığı ifade edilerek uzun dönemde hizmetlerin etkisinin mal

ticaretinin etkisinden daha fazla olduğu vurgulanmıştır. Bunun nedeni olarak ise çalışma gelişmiş ülkelerin yüksek teknoloji ağırlıklı sektörlerinin daha gelişmiş olması ve yüksek öğrenim mezunu sayısının daha fazla olmasını göstermektedir (Cassette vd., 2012). Ticaret ile gelir dağılımı arasındaki ilişkiye dair yapılan çalışmalarda, sonuçlar ülkelerin merkez veya çevre ülke olması, ticarete konu olan mal ve hizmetin niteliği ile ülkeler arasındaki bağımlılık ilişkisine göre farklılık göstermektedir.

Heshmati’nin yaptığı küreselleşme ve gelir dağılımına ilişkin çalışma 60 ülkenin 1995-2000 yılları arasındaki verilerini kapsamaktadır. Çalışmada kullanılan 60 ülkenin 29’u OECD ülkesidir. Küreselleşme endeksi ile gelir dağılımı arasında negatif yönlü ilişki olduğuna yani küreselleşmenin gelir dağılımını bozduğuna dair bulgular elde edilmiştir (Heshmati, 2007). Dreher ve Gaston’un yaptığı çalışma ise 27’si OECD ülkesi olmak üzere 100 ülkeyi kapsamaktadır. Dreher ve Gaston’a (2008) göre OECD ülkelerinde küreselleşme gelir dağılımı üzerinde olumlu etki yapmaktadır. 2000 yılı verileriyle 22’si OECD ülkesi olmak üzere 64 ülke üzerinden yapılan başka bir analize göreyse küreselleşme ve eğitim gelir dağılımı üzerinde negatif yönlü etki yapmaktadır (Zhou vd., 2011). 20’si OECD ülkesi olmak üzere 39 ülke üzerinde yapılan araştırmaya göre artan ekonomik özgürlüklerin gelir elde etme fırsatlarını artırarak gelir eşitsizliğini derinleştirdiği, diğer yandan yoksullar için yeniden dağılım fırsatı da yaratarak eşitsizliği azaltıcı yönde bir etkiye yol açtığı sonucuna varılmıştır (Carter, 2007).

Mundell (1957) doğrudan yabancı yatırımların gelir eşitsizliğini azaltıcı etkisi olduğunu ifade etmiştir. Gelişmiş ülkelere gelişmekte olan ülkelere sermaye akışının emeğin verimliliğini, emek başına düşen sermaye miktarıyla beraber artacağını bununda nominal ve reel ücretlerde artışa neden olarak eşitsizliği azaltacağı ifade edilmiştir. Mundell’in tersine, bağımlılık okulu ise doğrudan yabancı yatırımların eşitsizliği artırdığını ileri sürmüşlerdir. Gelişmiş ülkelere gelişmekte olan veya az gelişmiş ülkelere sermaye akışındaki bağımlılık uzun dönemde ekonomik olarak çöküntü yaratacağı ileri sürülmüştür (Stringer, 2006). Gelişmekte olan ülkelerde yatırım yapanların ülke kaynaklarını kullanarak, kar ve zenginlikleri kendi ülkelerine transfer etmelerinin eşitsizliği artırıcı etkisi olduğu ifade edilmektedir (Faustino ve Vali, 2012). Başka bir çalışma ise doğrudan yabancı yatırımların, yoksulluğu ve ucuz işgücünü artırdığını, bu durumun da eşitsizlikte azalma değil artışa, neden olduğu sonucuna varılmıştır (Stringer, 2006). Beck vd. (2004) tarafından gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler üzerine yapılan analizde finansal gelişmişlikle, gelir eşitsizliği ve yoksulluk arasındaki ilişki irdelenmiştir. Finansallaşmayla birlikte milli gelirde artışın olduğunu ifade eden çalışmaya göre alt gelir grubunda yer alanların gelirlerindeki artış kişi başına düşen milli gelirdeki artıştan daha fazladır. Çalışma bu artışın gelir eşitsizliğini azalttığını ifade etmektedir. Ayrıca çalışma finansallaşmayla birlikte yoksulluğunda azaldığını ileri sürmektedir. Çalışmaya göre finansal gelişmeyle birlikte yoksullar üzerindeki kredi kısıtlamalarının azalmasının yoksulların krediye ulaşmasını kolaylaştırdığını, yaşanan kolaylığın eşitsizliği azalttığını ifade etmektedir. Diğer yandan sermayenin tahsisindeki iyileşmenin de büyümeyi artırarak yoksulluğu azalttığını belirtmektedir.

Figini ve Gorg (2006) doğrudan yabancı yatırımların gelir dağılımına olumsuz etkisi olduğu sonucuna ulaşılmıştır. IMF tarafından 2007 yılında yapılan çalışmada ise küreselleşme, doğrudan yabancı yatırımlar ve teknolojik ilerleme ile gelir dağılımı arasındaki ilişki irdelenmiştir. Çalışmaya göre teknoloji ve doğrudan yabancı yatırımların dağılım üzerinde düzenleyici etkisi olurken, küreselleşme ise azda olsa bozucu etki yaratmaktadır (IMF, 2007). Sekizi OECD ülkesi olmak üzere 16 ülke üzerinden yapılan analizdeyse gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde doğrudan yabancı yatırımların etkisi negatif yönlü iken, ticaret ise dağılım üzerinde pozitif yönlü etki yapmaktadır (Çelik ve Başdaş, 2010). 24 OECD ülkesi üzerine yapılan başka bir çalışmada ise küreselleşmenin doğrudan yabancı yatırımlarla eşitsizliği artırdığı sonucuna ulaşılmıştır (Faustino ve Vali, 2012). Ayrıca enflasyon ve işsizliğin eşitsizliği artırıcı etkisi olduğu da çalışmada ortaya konmuştur Mahler'in (2004) 14 OECD ülkesini içeren çalışmasında ise gelir dağılımı ile sendikalaşma ve finansal açıklık arasındaki ilişki incelenmiş, finansal açıklığın gelir dağılımını bozduğu fakat sendikalaşma oranındaki artışın ise gelir dağılımını düzeltici etki yaptığı sonucuna ulaşılmıştır. Yabancı yatırımlar ile gelir eşitsizliği arasındaki ilişki ülkelerin ekonomik durumuna, ticaret hacmine ve politik durumuna göre değişiklik göstermektedir. Özellikle küreselleşmeyle birlikte sermayenin hareketliliğinin giderek artması ülkelerin giderek daha fazla yabancı yatırımlarla karşılaşmasına neden olmaktadır. Doğrudan yabancı yatırımlar sanayileşmeyi hızlandırarak, emeğin pazarlık gücünü zayıflatarak ve emek ile sermaye arasındaki dağılımı sermaye lehine değiştirerek gelir eşitsizliğini etkilemektedir (Alderson ve Nielsen, 2002: 1284).

Gelir eşitsizliği ile ilgili yapılan çalışmalarda emek kurumları önemli yer tutmaktadır. OECD ülkeleriyle ilgili yapılan çalışmalarda da sendikalaşma, toplu sözleşme, asgari ücret gibi emek kurumları ile gelir dağılımı arasındaki ilişkiyi inceleyen çok fazla eser yazında yer almaktadır. Çalışmalarda gelir eşitsizliği ile ilgili analiz yapılırken gelirin en önemli kalemi olan ücret üzerinden yöntemler geliştirilmiştir.

Ücret eşitsizliği ile sendikalaşma oranı, ticaret ve sosyal harcamalar arasındaki etkiye bakılmıştır. 26 yıllık bir veri ile yapılan çalışmada ticaret kotaları küçük ülkelerde ücret eşitsizliğini iyileştirirken, gelişmiş ülkelerde ise bozucu etki yapmıştır. Sendikalaşmanın ücret eşitsizliğini azaltmada önemli bir yere sahip olduğuna ulaşılan çalışmada hükümetlerin yaptığı sosyal harcamaların etkisi ise görülmemiştir (Milanovic ve Squire, 2007). OECD ülkeleriyle ilgili yapılan diğer bir çalışmada ise eşitsizliğin arttığı ülkelerde emeğin pazarlık gücünde azalma olduğu gözlemlenmiştir. Diğer yandan artan işsizlik ve azalan kamu harcamaları da eşitsizliğin artmasında önemli rol oynamaktadır. Çalışma bu üç unsuru da dikkate alarak emeğin ve sermayenin değişen gücündeki dengesizliğin eşitsizliği artırıcı etki yaptığını ifade etmektedir (Weeks, 2005). OECD ülkelerinde 1978-2002 yıllarındaki gelir eşitsizliğini inceleyen çalışmada sendikaların dengeleyici rol oynadığı, hükümetinde transfer harcamalarıyla gelir dağılımını düzeltici etkisi olduğu sonucuna ulaşılmıştır (Beramendi ve Cusack, 2009).

22 OECD ülkesinin 1979-2008 yılları arasındaki verilerini kapsayan çalışmaya göre teknolojik ilerleme ücret

eşitsizliğini azaltırken, kadınları işgücüne katılımı ve eğitim, ücret eşitsizliğini düzenleyici rol oynamaktadır. Çalışmada küreselleşme ile ücret eşitsizliği ilişkisi istatistiki olarak anlamsız çıkmıştır (OECD, 2011). 16 OECD ülkesi verilerinden yararlanılarak yapılan çalışmaya göre 1980'lerde ücretlerde yaşanan farklılığın en önemli nedeni istihdama ilişkin kurumlardaki değişimlerken, 1990'larda yaşanan farklılık ise az gelişmiş ülkelere yapılan ticaretle açıklanmaktadır (Golden ve Wallerstein, 2006). 16 OECD ülkesini kapsayan diğer bir çalışmada ise sendikalaşmanın, kadınların işgücüne katılımının, asgari ücretin ve kamu harcamalarının ücret eşitsizliğini azaltıcı etkisi olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Ayrıca sendikalaşmanın dengeleyici etkisinin kadın ve erkek farklılığından etkilenmediği çalışmada elde edilen diğer bir bulgudur (Rueda ve Pontusson, 2000). Uluslararası Çalışma Örgütü (ILO) tarafından yapılan çalışmada 16 OECD ülkesi yer almıştır. Çalışmaya göre sendikalaşma ile toplu sözleşmenin gelir dağılımına etkisi anlamsız çıkarken; gelir dağılımına teknolojik ilerleme pozitif yönlü etki, eğitim ise negatif yönlü etki yapmaktadır (ILO, 2008).

16 OECD ülkesini kapsayan ve istihdam ile gelir dağılımını inceleyen çalışmaya göre işgücüne katılım arttıkça eşitsizlik azalmakta iken, işsizlikle eşitsizlik arasında ise ters yönlü ilişki mevcuttur. Diğer bir yandan sendikalaşma oranının artması ise eşitsizliği azaltıcı etki yapmaktadır (Checchi ve García-Peñalosa, 2008). García-Peñalosa'nın (2010) OECD ülkeleri için yaptıkları diğer bir çalışma da ise sendikalaşmanın eşitsizliğe iki yönden de etki ettiği sonucuna ulaşılmıştır. Sendikali oranı arttıkça ücretlerle birlikte işverenin işçi çıkardığını bu yüzden işsizliğin arttığını bu durumun da eşitsizliği artırdığı sonucuna ulaşılan çalışma da sendikaların pazarlık gücüyle ücret farklılığını azaltarak eşitsizliği azalttığı yönünde bulgular yer almıştır.

Gelir ile emek kurumları arasındaki ilişkiye dair tartışmalarda ortaya çıkan genel kamu kurumlarının özellikle sendikaların ücretleri düzenleyerek eşitsizliği azalttığı yönündedir. Sendikali çalışanların pazarlık gücü ile birlik olma gücü ücretlerde olumlu etki yapmakta ve eşitsizliği azaltmaktadır. Diğer yandan sendikali çalışanların ücretlerindeki iyileşme sendikası çalışanlarında ücretlerini yukarı taşımakta dolayısıyla ücret eşitsizliğini azaltarak gelir adaletsizliğini geriletmektedir. Ancak 1980'li yıllarla birlikte sendikalaşma oranında yaşanan azalmalarla birlikte sendikali çalışanların pazarlık gücü zayıflamış ve gelir eşitsizliğini arttırmıştır. Diğer bir emek kurumu olan asgari ücret ise genellikle ücretleri belli bir seviyenin üstünde tutmakta ve ücret eşitsizliğinde makasın açılmasını engellemektedir.

Eğitim ile gelir eşitsizliğine dair tartışmalara göre ise artan eğitimle birlikte çalışanların niteliğinin artacağı, artan nitelikte beraber ücretlerin yukarı yönlü hareket edeceği ve gelir eşitsizliğinin ise azalacağı üzerine kuruludur. Fakat Wood (1995) özellikle nitelikli mal ticaretindeki artışla beraber vasıflı işgücüne olan talebin vasıfsız işgücüne göre daha fazla arttığını ve ücretlerde eşitsizliği artırdığını ifade etmiştir. Bu yaklaşım da vasıf kazanmanın en önemli unsuru olan eğitimin önemini ortaya koymaktadır. Ancak eğitime ulaşmada bireyler arasında eşitsizlik varsa bu durum eşitsizliği artırıcı etki yapacaktır. 18'i OECD ülkesi olmak üzere 49 ülke üzerinden yapılan çalışmada eğitim eşitsizliğindeki azalmanın gelir eşitsizliğini de azaltacağı

sonucuna ulaşılmıştır (De Gregorio ve Lee, 2002). 3'ü OECD ülkesi olmak üzere 20 ülkenin 1960-2003 yılları arasındaki verileriyle yüksek öğrenimle gelir eşitsizliği arasındaki ilişkiyi inceleyen bir diğer çalışmaya göre yüksek öğrenim gelir eşitsizliğini artırmaktadır. Çalışma bunun nedeni olarak ilköğretim ve orta öğretimden yüksek öğrenime kayma olduğu, alt eğitim seviyelerine yönelik kamu transferinin azaldığını ifade etmektedir. Ayrıca üniversiteler arasında oluşan farklılığın artmasından kaynaklı yüksek öğretimin getirisinin farklılaşmasının da gelir eşitsizliğine neden olduğunu belirtmektedir (Carnoy, 2011).

3. OECD Ülkelerinde Bazı Göstergelerin Seyri

2007-2014 yılları arasında OECD ülkelerinde harcanabilir gelire göre gini katsayısının değişimleri Tablo 1'de yer almaktadır. 2007 yılında gelir dağılımının bozuk olduğu üç ülke Şili, Meksika ve Türkiye'dir. Gelir dağılımının adaletli olduğu üç ülke ise Slovenya, Danimarka ve Slovakya'dır. OECD ortalaması ise 2007 yılında 0,317'dir. 2008 yılında dünya genelinde yaşanan ekonomik kriz sonrası gini katsayılarında önemli değişiklikler yaşanmıştır. 2010 yılında en adaletli dağılımın olduğu ülke yine Slovenya'dır. Ancak Slovenya'nın gini katsayısı 2007 yılına göre artış göstermiştir. 2010 yılında Slovenya'yı Danimarka ve Norveç takip etmiştir. Danimarka'nın gini katsayısı 2007 yılına göre artarken Norveç'in ki azalmıştır. 2010'da en adaletsiz dağılıma sahip ülke yine Şili olmuştur. Şili'yi Meksika ve Türkiye izlemiştir. Bu üç ülkeden Şili ve Meksika'nın gini katsayısında azalma meydana gelirken Türkiye'nin gini katsayısı artmıştır. OECD ortalamasında 2010 yılında ise çok az azalma meydana gelerek 0,315 olmuştur. 2014 yılına gelindiğinde en adaletli ülke sıralaması değişerek İzlanda, Norveç ve Danimarka olmuştur. İzlanda 2007 yılında 0,289 gini katsayısına sahipken 2014 yılında İzlanda'nın gini katsayısı 0,244'e gerilemiştir. Dağılımın en bozuk olduğu ülke sıralaması da değişmiştir. Dağılımın en bozuk olduğu ülkeler Şili, Meksika ve ABD'dir. 2014 yılında OECD ülkeleri ortalama gini çok az artarak 0,318 olmuştur.

OECD ülkeleri içinde yer alan gelişmiş 7 ülke incelediğinde en adaletsiz dağılımın olduğu ülke ABD'dir. ABD'de 2007 yılında gini katsayısı 0,374 iken 2014 yılında bu oran 0,394'e çıkmıştır. İngiltere'de ise 2007 yılından 2014 yılına gini katsayısı azalarak 0,373'den 0,358'e gerilemiştir. Japonya ve Fransa'nın gini katsayıları 2007'den 2010'a artmış daha sonra 2014 yılında 2007 seviyelerine gerilemiştir. 2007 yılından 2014 yılına Almanya, Kanada ve İtalya'daki gini katsayılarında ise artış meydana gelmiştir.

ABD'nin gelir dağılımının diğer gelişmiş ülkelere göre daha kötü olmasının bir kısmını imalat sektöründe vasıfsız işçiyen talebin azalmasıyla açıklayabiliriz. Özellikle artan ticari serbestlikle beraber ABD imalat sanayi düşük katma değerli işlerin üretimini ülke dışına kaydırmış dolayısıyla vasıfsız işçiyen talepte azalmıştır. Azalan taleple birlikte vasıfsız işçilerin ücretlerinde aşağı yönlü hareket ortaya çıkmış ve ücretler arasındaki fark artmaya başlamıştır. Eşitsizliği artırıcı diğer bir unsurda artan teknolojik gelişmeyle beraber finansal araçların daha da şekillenmesidir. Özellikle finansal varlıklardaki farklılık, ücret geliri dışında gelir elde edenlerin elde ettikleri gelirleri çeşitlendirmiştir. Bu

çeşitlenmeyle beraber ücret ile diğer gelirler arasındaki fark artmıştır.

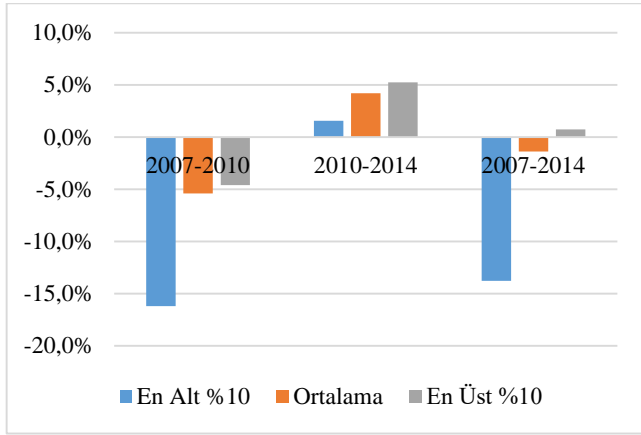
2008 ekonomik krizinden en fazla etkilenen ülkelerden Yunanistan ve İspanya'da gini katsayısı 2007'den 2014 yılına artarken, İzlanda ve Portekiz'de ise bu sürede azalmıştır. OECD ülkelerinde 2007'den 2014 yılına gini katsayısında oransal olarak en fazla artış %14 ile Estonya iken, oransal olarak en fazla azalış yaşanan ülke ise %16 ile İzlanda'dır.

Tablo 1. OECD Ülkelerinde Gini Katsayısı (2007-2014)

	2007	2010	2014
İzlanda	0.289	0.253	0.244
Norveç	0.250	0.249	0.252
Danimarka	0.244	0.250	0.254
Slovenya	0.240	0.246	0.255
Finlandiya	0.269	0.264	0.257
Çekya	0.257	0.262	0.262
Belçika	0.280	0.270	0.268
Slovakya	0.247	0.263	0.269
Avusturya	0.285	0.280	0.280
İsveç	0.259	0.269	0.281
Lüksemburg	0.279	0.272	0.281
Hollanda	0.298	0.283	0.283
Macaristan	0.271	0.277	0.288
Almanya	0.285	0.283	0.292
Fransa	0.295	0.305	0.294
İsviçre			0.295
Polonya	0.316	0.306	0.300
Güney Kore	0.312	0.310	0.302
İrlanda	0.305	0.300	0.309
Kanada	0.318	0.316	0.322
İtalya	0.313	0.323	0.325
Japonya	0.329	0.334	0.330
Yeni Zelanda	0.330	0.324	0.333
Avustralya	0.338	0.336	0.337
Portekiz	0.361	0.342	0.342
Yunanistan	0.330	0.337	0.343
İspanya	0.324	0.340	0.346
Litvanya	0.376	0.348	0.352
Birleşik Krallık	0.373	0.351	0.358
Estonya	0.316	0.326	0.361
İsrail	0.365	0.369	0.365
Türkiye	0.409	0.412	0.393
ABD	0.374	0.376	0.394
Meksika	0.450	0.442	0.459
Şili	0.480	0.476	0.465
OECD	0.317	0.315	0.318

Kaynak: OECD

Grafik 1. Reel Emek Gelirlerindeki Yıllık Ortalama Artış- OECD Ortalaması (2007-2014)

Kaynak: OECD

Grafik 1 reel emek gelirlerinin OECD ortalamasının 2007-2014 yıllarındaki değişimini göstermektedir. 2007-2010 yılları arasında, en alt ve en üst %10'luk grupların reel emek gelirleri ile ortalama emek gelirinin azaldığı görülmektedir. En alt %10'luk gruptaki azalış en üstteki gruba göre yaklaşık %10 daha fazladır. 2008 krizinin bu dönemde emek gelirleri üzerinde negatif etki yaptığı yukarıda yer alan grafikte net bir şekilde görülmektedir. 2010-2014 yılları arasında ise reel emek gelirlerinde üç grup içinde artış söz konusudur. Ancak en üstte yer alan grubun artışı daha fazladır. 2007-2014 arasına baktığımızda ise en alt %10'luk grubun reel olarak emek gelirinin azaldığı, ancak en üst %10 grubun reel emek gelirinin arttığı görülmektedir. Bu durum da gelir dağılımında bozulmaya neden olmaktadır.

Reel olarak emek gelirlerindeki azalışa ülke bazlı olarak incelediğimizde ise Estonya dikkati çekmektedir. Estonya, gini katsayısında olumsuz yönde en fazla değişim yaşadığı grafikte görülmektedir. 2007-2014 yılları arasında en alt %10'luk gelir grubunun Estonya'da emek gelirlerinde reel olarak %33'lük düşüş meydana gelirken en üst %10'luk grubun emek gelirleri reel olarak %23'lük artmıştır. En alt ve en üst %10'luk grup arasındaki emek gelirleri farkı 2007'den 2014'e Estonya'da bozulan gelir dağılımını büyük ölçüde açıklamaktadır. Diğer yandan Estonya'da değişen istihdam piyasası gelir dağılımında yaşanan olumsuzluğun bir kısmını da açıklamaktadır. Özellikle artan a tipik istihdam şekilleri Estonya'da ücret farklılıklarına neden olmuştur. Rejim değişikliği ile beraber kadın erkek eşitliğinde yaşanan bozulma istihdam piyasası içinde kadınlara yönelik ayrımcılığı artırmış ve ücretlerinin daha düşük seyretmesine neden olmuştur (Kosyokova vd., 2018).

Ekonomik kriz dönemlerinde hem en alt hem de en üst gelir grubunda yer alanlar ücret gelirlerinde düşüş yaşamaktadır. Bu düşüş gelir dağılımında kısmi bir iyileşme sağlamak veya uçurumun daha açılmasını engellemektedir. Kriz dönemlerinin son bulması ve yeniden toparlanma evresine girilmesiyle beraber ücret gelirlerinde de toparlanma başlamaktadır. Ancak en üst gelir grubundakilerin ücretlerindeki toparlanma daha hızlı olmakta ve gelir eşitsizliğini bozmaktadır.

Diğer yandan yaşanan ekonomik kriz dönemlerinde işsizlik artmaktadır. Özellikle kriz dönemlerinin başında vasıfsız işçilerin işine öncelikle son verilmektedir. Krizin devam etmesiyle beraber vasıflı işçilerde işten çıkarılabilmektedir.

Artan işsizlikle beraber iş gücü arz fazlası oluşmakta ve ücretlerde aşağı yönlü bir hareket gözlenmektedir. Krizin etkilerinin azalmasıyla birlikte vasıfsız işçiye göre daha az olan vasıflı işçiye talep oluşmakta ve vasıflı işçiler hem iş bulabilmekte hem de ücretlerinde artış meydana gelmektedir. Vasıfsız işçiye olan talep ise ancak krizin etkilerinin büyük ölçüde atılmasıyla ortaya çıkmaktadır. Bu durum vasıflı ve vasıfsız işçiler arasında ücret uçurumunu artırmakta ve gelir dağılımını da bozmaktadır.

4. Analizde Kullanılan Ekonometrik Yöntem ve Veri Seti

Çalışmanın bu kısmında çalışmada kullanılan ekonometrik yöntem olan panel veri analizi hakkında kısa bilgi verilecektir. Daha sonra ise panel veri analizinde kullanılan sabit ve rassal etkiler modelleri tartışılıp Hausman test istatistiği irdelenecektir. Daha sonra ise analizde kullanılan verinin nasıl derlendiği, hangi veri tabanlarının kullanıldığı hakkında bilgi verilecektir.

Ülke, birey, firma gibi birimlere ait yatay kesit verileri belli bir zaman diliminde bir araya getiren veri bileşimi panel veridir. Yatay kesit veri ve zaman serisinin birleşiminden oluşan panel verilere il olarak Zellner (1962), Balestra ve Nerlove (1966) ve Swamy (1970) çalışmalarında rastlanılmıştır. Veri toplamada değişen yöntemler, gelişen bilgisayar teknolojisi ve panel veriye uygun istatistiksel yöntemlerdeki ilerlemeler panel veri analizinin kullanılmasını artırmıştır (Balestra, 1992: 21).

Panel veri modelinin gösterimi, aşağıdaki gibidir:

$$Y_{it} = \beta_{1it} + \beta_{2it} X_{1it} + \beta_{3it} X_{2it} \dots \dots \dots \beta_{kit} \quad (1)$$

$$X_{kit} + e_{it}$$

$$i = 1, \dots, N ; t = 1, \dots, T$$

Eşitlikte yer alan i birimleri, t ise zaman boyutunu ifade etmektedir. Y bağımlı değişkeni, X ise bağımsız değişkenleri ifade etmektedir. Eşitlikte her bağımsız değişkenin i ve t boyutu bulunmaktadır. e ise hata terimlerini ifade eden bir notasyondur.

Panel veri analizi yapmanın birçok avantajı ve kısıtlaması mevcuttur. Değişkenlerin birim ve zaman boyutuna sahip olması nedeniyle değişkenler arasında çoklu doğrusal bağlantı görülmektedir. Veri setlerinin büyük olması karmaşık varsayımların testine kolaylık sağlamaktadır. Panel veri analizi birim farklılığından dolayı oluşan bireysel heterojenliği kontrol edebilme şansı vermektedir. Mikro ve Makro dinamik etkiler yatay kesit verilerle analiz edilmemekteyken, zaman serilerinde ise dinamik etkinin net bir şekilde ortaya konulmasında zorluklar mevcuttur. Panel veri ile zaman serisinin ve yatay kesit verinin dinamik etkideki dezavantajları ortadan kalkmaktadır.

Dezavantajlarına baktığımızda ise analiz için yapılan sınırlamalara panel veri cevap vermeyebilmektedir. Ayrıca ölçümden kaynaklı ortaya çıkan sorunlarda başka bir negatifliktir (Hsiao, 1985, 1995, 2001, 2007, 2014; Baltagi, 2001; Baltagi ve Song, 2006). Diğer bir kısıtlama ise hata payında oluşan sapmalardır. Panel Veri, yatay kesit ve zaman serilerine ait sapmaları içerdiği gibi oluşan veri setinin kendine ait sapmasını da içermektedir (Tatoğlu, 2013: 14).

Sabit etkiler modelinde gözlenmeyen birim etkilerin bağımsız değişkenlerle ilişkisinin olduğu varsayılmaktadır (Greene, 2003). Tesadüfi etkiler modelindeyse birim etki ile bağımsız değişkenler arasında ilişki yoktur; birimlerdeki ve zamandaki değişim hata teriminin bir parçası olarak ele alınmaktadır. Sabit etkilerle tesadüfi etkiler arasında tercih yaparken kullanılan istatistikî yöntemlerin başında Hausman testi gelmektedir. Bu testin sıfır hipotezi bağımsız değişkenlerle hata terimleri arasında herhangi bir ilişkinin olmadığı, alternatif hipotez ise hata terimiyle bağımsız değişkenler arasında ilişkinin olduğudur (Greene, 2003). Sıfır hipotezi altında tutarlıysa sabit etkiler, alternatif hipotez altındaysa tesadüfi etkiler geçerlidir.

Çalışmanın analiz kısmında OECD ülkelerinde gelir eşitsizliğini etkileyen faktörler incelenecektir. Analiz için 1987-2014 yılı verileri kullanılmıştır. Bu yüzden OECD'ye dahil olan eski halk cumhuriyetleri veya SSCB'ne dahil olan bazı ülkelerden olan Çekya, Estonya, Macaristan, Polonya, Litvanya, Slovenya ve Slovakya analizde yer almamıştır. İzlanda ve Lüksemburg ise veri eksikliğinin çok olmasından dolayı analizden çıkarılmıştır. Analizde hem birim hem de zaman değişkeninin olması nedeniyle son dönemde eşitsizlik analizlerinde çok fazla kullanılan panel veri analizi kullanılacaktır.

Veriler Dünya Bankası WDI, IMF, KOF, Freedom House, SWIID ve Penn veri tabanından alınmıştır. Eşitsizlik ölçütü olarak Gini katsayısı kullanılmış olup Gini verileri Frederick Solt tarafından hazırlanan Standardize Edilmiş Dünya Gelir Eşitsizliği Veri (SWIID) tabanından alınmıştır. SWIID veri tabanında Gini 1 ile 100 arasında bir değer olarak yer almıştır. 1 adaletli dağılımı ifade ederken 100'e doğru gidildikçe gelir dağılımı daha eşitsiz olmaktadır. Küreselleşme ile ilgili veriler için KOF veri tabanı kullanılırken politik haklar ve bireysel özgürlükler verileri Freedom House'dan alınmıştır. İşsizlik oranı verileri için ILO veri tabanından yararlanılırken GDP varileri IMF'den alınmıştır. PENN veri tabanından ortalama eğitim yılı, ortalama yıllık çalışma saati ve emeğin milli gelirdeki verileri elde edilirken Dünya Bankası veri tabanından yaş bağımlılık oranı verileri alınmıştır.

5. Bulgular ve Yorumlar

Analizde başlangıçta 3 model içinde varsayımlara ilişkin testler yapılmış ve test sonuçlarına Tablo 2 ve 3'te yer verilmiştir. Başlangıçta modeller için birim ve zaman etkinin sınanması için testler yapılmıştır. Testler sonunda modellerde birim etki görülürken, zaman etkisine rastlanmamıştır. Daha sonra sabit ve tesadüfi etkiler modelleri arasında tercih yapabilmek için Hausman testi uygulanmış ve 3 modelde de sabit etkiler modelinin tercih edilmesine ilişkin sonuç elde edilmiştir. Sonra modeller kurulmuş ve varsayımlardan sapmalara ilişkin testler yapılmıştır. Test sonuçlarına göre modelde değişen varyans, otokorelasyon ve birimler arası korelasyon görülmüştür. Varsayımdan sapmalara ilişkin sorunları düzeltmek için Driscoll ve Kraay tahmincisi kullanılarak varsayımlardan sapma sorunu çözülmeye çalışılmıştır.

Tablo 2. Birim ve Zaman Etki ve Varsayım Testleri

	1	2	3
LR Test (Birim ve Zaman Etkisinin Birlikte Sınanması)	0.000	0.000	0.000
Birim Etkisinin Sınanması			
LR Test	0.000	0.000	0.000
Breusch and Pagan Lagrange Test	0.000	0.000	0.000
Score test	0.000	0.000	0.000
LR Test (Zaman Etkisinin Sınanması)	1.000	1.000	1.000
Hausman Model Belirleme Testi	0.002	0.002	0.000
Değiştirilmiş Wald Testi	0.000	0.000	0.000
Bhargava et al. Durbin-Watson Testi	0.138	0.077	0.018
Baltagi-Wu LBI Testi	0.303	0.232	0.238
Friedman	0.010	0.012	0.002
Pesaran	0.012	0.001	0.004

1. modelde gelir eşitsizliği ile GSYİH, ortalama eğitim süresi, yaş bağımlılık oranı, emek gelirlerinin milli gelir içindeki payı, yıllık ortalama çalışma süresi, sivil haklar ve ekonomik küreselleşme ile ilişkisi ele alınmıştır. Modele göre büyüme ile gelir eşitliği arasında pozitif yönlü ilişki vardır. Yani analizde kullanılan ülkeler için 1987-2014 yılları arasında büyüme gelir dağılımını bozucu etki yapmıştır. Ortalama eğitim süresi de analizde gelir eşitsizliğini artırmaktadır. Yaş bağımlılık yani çalışmayan 0-14 yaş ile 65+ yaşın çalışan nüfusa oranı da artıka gelir eşitsizliği artmaktadır. Emek gelirlerinin milli gelir içindeki payının artması ise gelir dağılımını daha adaletli olmasını sağlamaktadır. Ülkelerde çalışılan ortalama sürede gelir eşitsizliğini artırıcı etki yapmaktadır.

Sivil haklar olarak ifade edilen endeks; ifade ve inanç özgürlüğü, hukukun üstünlüğü, dernek, vakıf ve örgüt kurma hakkı ile kişisel özgürlüklerle ilgili 15 adet soruyu kapsamaktadır. Bu endeks 1 ile 7 arasında değer almakta 1 sivil hakların yüksek olduğu 7 ise en düşük seviyede olduğu ifade etmektedir. Analizde sivil haklarda yaşanan gerilemenin gelir eşitsizliğini artırdığı sonucuna ulaşılmıştır.

Ekonomik küreselleşme ise finansal ve ticari faaliyetlerin ne kadar küresel ve dışa açık olduğunu ölçmek için KOF endeks tarafından türetilmiştir. Bu endekste 1 ile 100 arasında değer almaktadır. Endekste birden yüze gittikçe küreselleşme artmaktadır. Analiz sonuçlarına göre ise ekonomik küreselleşme artıka gelir dağılımını bozulmakta ve daha adaletsiz hale gelmektedir. Modelde işsizlik negatif yönlü çıkmış ancak istatistikî olarak anlamlı değildir.

İkinci modelde ise bağımsız değişkenler; GSYİH, ortalama eğitim süresi, yaş bağımlılık oranı, emek gelirlerinin milli gelir içindeki payı ve işsizlik oranıdır. Analizde ortalama eğitim süresi ve yaş bağımlılık oranı ile gelir eşitsizliği arasında pozitif yönlü ilişki bulunmuştur. Analizde ortalama eğitim süresindeki artışın gelir eşitsizliğine etkisi yaş bağımlılık oranından daha fazladır. Emek gelirlerinin milli gelir içindeki payı ise gelir eşitsizliğini azaltıcı yönde etki etmektedir. İşsizlik oranı ve GSYİH ise analizde anlamsız çıkmıştır.

Üçüncü modelde bağımsız değişken olarak GSYİH, ortalama eğitim süresi, yaş bağımlılık oranı, emek gelirlerinin milli gelir içindeki payı, işsizlik oranı ve finansal küreselleşme kullanılmıştır. Burada kullanılan finansal küreselleşme verisi KOF veri tabanından alınmıştır. Finansallaşma verisi hazırlanırken Gwartney vd. (2017),

Chinn ve Ito (2017) ve Jahan ve Wang (2017) tarafından hazırlanan endekslerden yararlanılmıştır. Analizde finansallaşmanın gelir eşitsizliğini arattığı sonucuna ulaşılmıştır. Analiz sonuçlarına göre finansallaşma endeksinde 1 puanlık artış gelir eşitsizliğini 0,012 puan artırmaktadır. 3. Modelde de ortalama eğitim süresi ve yaş bağımlılık oranı ile gelir eşitsizliği arasında pozitif yönlü ilişki bulunmuştur. Bu modelde de emek gelirlerinin milli gelir içindeki payı gelir eşitsizliğini azaltıcı yönde etki etmektedir. GSYİH ve işsizlik oranları ise modelde anlamsız çıkmıştır.

Tablo 3. OECD ülkelerinde Gelir Dağılımı Analiz Sonuçları (Discoll Kray Standard Hatalar)

Bağımlı Değişken: Gini	1	2	3
Log gdp	1.02(0.372)**	0.16(0.420)	0.31(0.401)
HC	1.03(0.485)**	2.40(0.718)*	2.19(0.732)*
ADR	0.142(0.027)*	0.12(0.022)*	0.133(0.732)*
Labshare	-7.61(3.05)**	-7.86(3.67)**	-8.29 (3.90)**
Logavh	8.74(2.942)*		
Unemployment Rate	-0.017(0.028)	-0.018(0.031)	-0.019(0.029)
CL	0.866(0.125)*		
EG	0.060(0.014)*		
FG			0.012(0.005)**
Sabit	-20.11(12.27)	20.79(3.23)*	18.40(3.367)*
N	728	728	728
R ²	0.3128	0.1986	0.2052

*p=0,01 **p=0,05 ***p=0,1

6. Sonuç ve Öneriler

2007-2008 yıllarında ABD’de başlayan ve nerdeyse tüm dünyaya yayılan ekonomik krizle birlikte birçok ülkede sanayi üretimi daralmış, işsizlik artmış ve büyüme oranlarında ciddi dalgalanmalar yaşanmıştır. Yaşanan krizle birlikte gelir dağılımı tartışmaları yeniden alevlenmiştir.

OECD ülkelerine ilişkin yapılan çalışma gelir eşitsizliğinin üye ülkeler açısından yakıcı bir sorun olduğunu gözler önüne sermektedir. 2007 yılından 2014 yılına gelir dağılımı OECD genelinde az da olsa yükselmiştir. Şili, Meksika, Türkiye ve ABD OECD ülkeleri içinde gelir dağılımının en dengesiz olduğu ülkelerdir. 1987-2014 yılları arasında bazı OECD ülkelerinde gelir dağılımına etki eden faktörler panel verilerle analiz edilmiştir. Analiz sonucunda artan ekonomik ve finansal küreselleşmenin gelir dağılımını bozucu yönde etki ettiği sonucuna ulaşılmıştır. OECD ülkelerinde artan eğitimli nüfusunda gelir dağılımına negatif yönlü etkisi olduğu görülmüştür. Diğer yandan emek gelirlerinin toplam milli gelir içindeki payı artıkça gelirin daha adaletli dağıldığına dair sonuçlar elde edilmiştir. Sivil haklarda yaşanan artışın da dağılımı daha adaletli hale getirdiği analizde görülmüştür. Yapılan analizde büyümenin OECD ülkelerinde eşitsizliği tetiklediği sonucuna ulaşılmıştır.

Özellikle finansallaşma ve küreselleşmeyle birlikte sermaye tüm dünyada hızlıca yatırım yapabilmekte herhangi bir tehlike karşısında gelişmekte olan ülkelere rahatlıkla dönebilmektedir. Ancak emeğin serbest dolaşımında ise ülkeler tarafından sert tedbirler alınmaktadır. Bu durum da finansal varlıklardaki toparlanmanın krizden sonra emek gelirlerinden daha hızlı olmasına neden olmuştur. Çalışanlar dünya genelinde artan işsizlikle beraber daha düşük ücretlere daha esnek koşullarda güvencesiz çalışmak zorunda kalmıştır. Dolayısıyla finansal gelirler

artarken emek gelirlerindeki gerileme gelir dağılımı daha da bozmuştur.

Kaynakça

- Alderson, A. S., & Nielsen, F. (2002). Globalization and the great U-turn: Income inequality trends in 16 OECD countries. *American Journal of Sociology*, 107(5), 1244-1299.
- Balestra, P., & Nerlove, M. (1966). Pooling cross section and time series data in the estimation of a dynamic model: The demand for natural gas. *Econometrica: Journal of the Econometric Society*, 585-612.
- Baltagi, B. H., & Song, S. H. (2006). Unbalanced panel data: a survey. *Statistical Papers*, 47(4), 493-523.
- Beck, T., Demircuc-Kunt, A., Levine, R., 2004. Finance, Inequality, and Poverty: Cross-Country Evidence. *NBER Working Paper No. 10979*
- Beramendi, P., & Cusack, T. R. (2009). Diverse disparities: The politics and economics of wage, market, and disposable income inequalities. *Political Research Quarterly*. 62(2), 257-275.
- Bertola, G. (2008). Inequality, Globalization, and Financial Development. In: *Conference Paper Globalization and Inequality: Reflections on the Development of a Divided World*, European University Institute in Florence
- Carnoy, M. (2011). As higher education expands, is it contributing to greater inequality?. *National Institute Economic Review*, 215(1), R34-R47.
- Carter, J.R. (2007). An empirical note on economic freedom and income inequality. *Public Choice*, 130 (1-2), 163-177
- Cassette, A., Fleury, N., & Petit, S. (2012). Income inequalities and international trade in goods and services: short- and long-run evidence. *Int. Trade J.* 26 (3), 223-254
- Çelik, S., & Basdas, U. (2010). How does globalization affect income inequality? A panel data analysis. *Int. Adv.Econ. Res.* 16 (4), 358-370.
- Checchi, D., & García-Peñalosa, C. (2008). Labour market institutions and income inequality. *Economic Policy*, 23(56), 602-649.
- Checchi, D., & García-Peñalosa, C. (2010). Labour market institutions and the personal distribution of income in the OECD. *Economica*, 77(307), 413-450
- De Gregorio, J., Lee, J., 2002. Education and income inequality: new evidence from cross country data. *Rev. Income Wealth* 48 (3), 395-417
- Dreher, A., & Gaston, N. (2008). Has globalization increased inequality?. *Rev. Int. Econ*, 16 (3), 516-536.
- Dünya Bankası (2017). *World Database*. (Erişim Tarihi: 20 Kasım 2017), <http://databank.worldbank.org/data/databases.aspx>
- Faustino, H., & Vali, C. (2012). The Effects of Globalisation on OECD Income Inequality: A Static and Dynamic

- Analysis. *School of Economics and Management Working Paper*, WP 12/2011/DE,Lisbon.
- Figini, P., & Gorg, H. (2006). Does foreign direct investment affect wage inequality? An empirical investigation. *University of Nottingham Research Paper*, (2006/29).
- Freedom House (2017). *Freedom House Database* (Erişim Tarihi: 15 Aralık 2017), <https://freedomhouse.org/report/freedom-world/freedom-world-2017>
- Golden, M., & Wallerstein, M. (2006). Domestic and International Causes for the Rise of Pay Inequality: Post Industrialism, Globalization and Labor Market Institutions. IRLE Working Papers. WP No: 2010 – 08. UCLA: Institute for Research on Labor and Employment.
- Gourdon, J., Maystre, N., & de Melo, J. (2008). Openness, inequality and poverty: endowments matter. *J. Int. Trade Econ. Dev.*, 17 (3), 343–378
- Greene, W. H. (2003). *Econometric analysis*. Pearson Education India.
- Heshmati, A. (2007). The relationship between income inequality, poverty and globalization. In *The Impact of Globalization on the World's Poor* (pp. 59-93). Palgrave Macmillan, London.
- Hsiao, C. (1985). Benefits and limitations of panel data. *Econometric Reviews*, 4(1), 121-174.
- Hsiao, C. (1995). Panel analysis for metric data. In *Handbook of statistical modeling for the social and behavioral sciences* (pp. 361-400). US: Springer.
- Hsiao, C. (2001). Economic Panel Data. In: N.J. Snelder and P.B. Bates (Ed.), *International Encyclopedia of the Social and Behavioral Sciences*, Vol. 6, 4114–121. Oxford: Elsevier
- Hsiao, C. (2007). Panel data analysis—advantages and challenges. *Test*, 16(1), 1-22.
- Hsiao, C. (2014). *Analysis of panel data* (No. 54). Cambridge University Press
- ILO (2017). Statistics and databases. (Erişim: 9 Eylül 2017), <http://www.ilo.org/global/statistics-and-databases/lang-en/index.htm>
- ILO (2008). Labour institutions and inequality. In: *ILO, World of Work Report*, Volume October 2008. ILO. Geneva, pp. 71–114
- IMF (2007). Globalization and inequality. In: *World Economic Outlook*, Volume October 2007. IMF, Washington, pp. 31–65
- KOF Index (2018). KOF Globalisation Index. (Erişim: 3 Mart 2018), <https://www.kof.ethz.ch/en/forecasts-and-indicators/indicators/kof-globalisation-index.html>
- Koskoyova, Y., Saar, E., & Dämmrich, J. (2018). Institutional Change and Gender Inequalities at Labour Market Entry: A Comparison of Estonia, Russia, and East and West Germany. *Studies of Transition States and Societies*, 9(2).
- Mahler, V. A. (2004). Economic globalization, domestic politics, and income inequality in the developed countries a cross-national study. *Comparative Political Studies*, 37(9), 1025-1053.
- Milanovic, B. (2005). Can we discern the effect of globalization on income distribution?. Evidence from household surveys. *World Bank Econ. Rev.* 191, 21–44.
- Milanovic, B., & Squire, I. (2007). Does tariff liberalization increase wage inequality. In: Harrison, A. (Ed.), *Globalization and Poverty*. Chicago University Press, Chicago, pp. 143–181.
- Mundell, R. A. (1957). International trade and factor mobility. *The American Economic Review*, 47(3), 321-335.
- OECD (2011). *Divided We Stand: Why Inequality Keeps Rising?*. Paris: OECD Publishing.
- PENN (2017). The Database. (Erişim: 10 Ekim 2017), <https://www.rug.nl/ggdc/productivity/pwt/>
- Rueda, D., & Pontusson, J. (2000). Wage inequality and varieties of capitalism. *World Politics*, 52(03), 350-383.
- Solt, F. (2009). Standardizing the world income inequality database. *Social Science Quarterly*, 90(2), 231-242.
- Spilimbergo, A., Londoño, J. L., & Székely, M. (1999). Income distribution, factor endowments, and trade openness. *Journal of Development Economics*, 59(1), 77-101.
- Stringer, J. M. (2006). Foreign direct investment and income inequality in developing countries: An exploration of the causal relationship using industry level FDI data. In: *annual meeting of the Midwest Political Science Association*, Retrieved May (Vol. 20, No. 2008, p. 140292_index).
- Swamy, P. A. (1970). Efficient inference in a random coefficient regression model. *Econometrica: Journal of the Econometric Society*, 311-323.
- Tatoğlu Yerdelen, F. (2013). *İleri Panel Veri Analizi*. Beta Yayıncılık
- Tatoğlu Yerdelen, F. (2013). *Panel Veri Ekonometrisi*. Beta Yayıncılık
- Weeks, J. (2005). Inequality Trends in Some Developed OECD Countries, *DESA Working Paper*, No. 6, UN.
- Wood, A. (1995). *North-South trade, employment, and inequality: Changing fortunes in a skill-driven world*. Oxford University Press
- Zellner, A. (1962). An efficient method of estimating seemingly unrelated regressions and tests for aggregation bias. *Journal of the American Statistical Association*, 57(298), 348-368.
- Zhou, L., Biswas, B., Bowles, T., & Saunders, P. J. (2011). Impact of globalization on income distribution inequality in 60 countries. *Global Economy Journal*, 11(1), 1–16.

Araştırma Makalesi • Research Article

Kobi'lerin Finansal Sorunlarının İncelenmesinde Dış Kaynağın Rolü: Diyarbakır İli Örneği

The Role of External Source in the Examination of the Financial Problems of SMEs: Example of Diyarbakır

Özcan Demir ^a, Delal Aydın ^b, Eray Ekin Sezgin ^{c,*}

^a Dr. Öğr. Üyesi, Fırat Üniversitesi, İİBF Fakültesi, İşletme Bölümü, Elazığ/Türkiye.
ORCID: 0000-0001-9382-6781

^b Yüksek Lisans Öğrencisi, Fırat Üniversitesi, İİBF Fakültesi, İşletme Bölümü, Elazığ/Türkiye.
ORCID: 0000-0002-1135-5128

^c Dr. Fırat Üniversitesi, İİBF Fakültesi, Sağlık Yönetimi Bölümü, Elazığ/Türkiye
ORCID: 0000-0002-8565-0269

MAKALE BİLGİSİ

Makale Geçmişi:

Başvuru tarihi: 15 Ağustos 2018

Düzeltilme tarihi: 07 Eylül 2018

Kabul tarihi: 05 Kasım 2018

Anahtar Kelimeler:

KOBI

Finansman Sorunları

Dış Kaynak

ARTICLE INFO

Article history:

Received 15 August 2018

Received in revised form 07 September 2018

Accepted 05 November 2018

Keywords:

SMEs

Financial Problems

External Source

ÖZ

Çalışmamızda, Diyarbakır ilinde faaliyet gösteren 386 adet KOBI üzerinde dış kaynaktan temin edilen krediler ve bunların işletmede yarattığı sorunlar ortaya konulmaya çalışılmıştır. Yapılan çalışmanın sonuçlarını şu çerçevede özetleyebiliriz. İşletmelerin büyük bir bölümünün kredilerle finansman sağladıkları ve bu kredilerin büyük bir kısmını bankalardan temin ettikleri görülmüştür. Bu bağlamda işletmelerin KOSGEB'in kredilerinden yeterince yararlanmadıkları tespiti yapılmış, bunun nedeninin de kamu borcu olan işletmelerin aldığı krediden borcu kadar kesinti yapılmasıdır. Kredi kullanan işletmeler, kredi kullanımında yaşadığı zorlukların önemli bir bölümünü teminat sağlama ve formalite-şekil şartları olarak ifade etmişlerdir. Bununla birlikte işletmelerin önemli bir kısmı kredinin miktarı bakımından bir sorun ortaya koyamamaktadır. Çalışmamızdaki veriler, istatistiksel bir ortamda değerlendirilmiş ve kurulan hipotezlerin test edilmesi bu çerçevede gerçekleştirilmiştir.

ABSTRACT

In our study on 386 SMEs operating in Diyarbakır province, external source loans and the problems posed by these companies are tried to be put forward. We can summarize the results of the study in this frame. It was observed that most of the enterprises provided financing by loans and obtained a large portion of these loans from banks. In this regard, it is determined that the enterprises did not benefit enough from KOSGEB loans and the reason for this is the deduction made by the government borrowing enterprises as much as the debt received from the creditors. The enterprises that use credit have stated a significant portion of the difficulties which experienced in the use of credit as providing collateral and formality-form conditions. At the same time, a significant portion of the enterprises cannot present a problem in terms of the amount of the loan. The data in our study have been evaluated in a statistical environment and testing of the hypotheses established was carried out in this framework.

1. Giriş

Küçük ve Orta Büyüklükteki İşletmelerin (KOBI'lerin), istihdama, yatırımlara, üretime, ürün çeşitliliği yaratarak talep değişikliklerine uyum sağlayabilmeleri, düşük yatırım maliyetleriyle istihdama katkı sağlamaları, kişisel tasarrufları teşvik etmeleri, büyük işletmelerin yan sanayi olarak tamamlayıcısı olmaları ve ekonomik değişikliklerden daha az etkilenmeleri nedenleriyle ülke ekonomilerinde

oldukça önemli bir yer tuttuğu aşikârdır. KOBI'lerin ülke ekonomilerine sağladığı katkılara karşın gerek kendi iç yapılarından gerekse de ekonomik ortamdan kaynaklanan bazı sorunların olduğu bir gerçektir. Bu sorunlar, işletmenin her alanında ortaya çıkabilmektedir.

Finansman, KOBI'lerin karşılaştığı en önemli sorunlardan biridir. KOBI'lerin bütün sorunlarının temelinde finansal sorunlar özellikle de dış kaynaklı sorunlar yatmaktadır. Dış

* Sorumlu yazar/Corresponding author.
e-posta: eray_ekin_1907@hotmail.com

kaynaktan borçlanılan finansman gücü KOBİ'ler için çoğu kez daha kuruluş aşamasında başlamakta ve yaşamları boyunca da faaliyetlerini ve gelişmelerini olumsuz yönde etkilemektedir. Ülke ekonomilerinin vazgeçilmez yapıtaşlarından biri olan KOBİ'leri zayıflatan finansal sorunların özellikle de dış kaynağın aşılması bu nedenle daha da önem kazanmaktadır. Ekonomik, sosyal ve toplumsal açıdan önemleri dikkate alınarak KOBİ'lerin bu sorunu aşabilmeleri için desteklenip teşvik edilmeleri gerekmektedir. Ancak doğru destek ve teşviklerin yapılabilmesi için sorunun kaynağının doğru belirlenmesi önem taşımaktadır.

Bu çalışmanın amacı Diyarbakır ilinde faaliyet gösteren küçük ve orta büyüklükteki işletmelerin finansman ile ilgili sorunlarını ortaya çıkarmak, bu sorunların irdelenmesinde dış kaynağın etkin rolünü ortaya koyarak çözüm önerileri geliştirmektir.

2. KOBİ: Kavramsal Çerçeve

Ekonomik ve sosyal sistemi, esnek, dinamik ve değişebilen yapılarıyla olumlu yönde etkileyen KOBİ'ler için birçok farklı tanım yapılabilmektedir. KOBİ tanımlarında akademisyenler, ilgili kuruluşlar ve ilgili kanunlar arasında herhangi bir fikir birliği oluşmamıştır. KOBİ kavramının genel kabul görmüş bir tanımının yapılamamış olması, küçük ve orta büyüklükteki işletmelerin geniş bir alanı kapsamasının yanında ölçekle ilgili kriterlerin göreceli bir özellik taşımasından da kaynaklanmaktadır. Yani büyüklük ölçüsü olarak hangi kriterlerin alınacağı ve bunların miktarı konusunda ülkemizde çeşitli görüşler bulunmaktadır (Düşükcan ve Sezgin, 2017: 155-156).

Resmi Gazete'nin 24 Haziran 2018 tarihli sayısında Bakanlar Kurulu'na yayımlanan 2018/11828 sayılı BKK ile "Küçük ve Orta Büyüklükteki İşletmelerin Tanımı, Nitelikleri ve Sınıflandırılması Hakkında Yönetmelikte Değişiklik Yapılmasına Dair Yönetmelik" ile KOBİ tanımı yeniden belirlendi. KOBİ'nin tanımı yeni yapılan yönetmeliğe göre "Yıllık net satış hâsılatı" ve "Mali bilanço" üst limiti 25 milyon TL'den 40 milyon TL'ye yükseltilirken, yıllık çalışan personel sayısı üst limiti 250 çalışan olarak korundu. Yapılan düzenleme ile mikro, küçük ve orta büyüklükteki ekonomik birim ve girişimlerin tanımları yeniden belirlendi. Bu bağlamda (TOBB, 2012);

- (i) Mikro İşletmeler: 10 kişiden az yıllık çalışan istihdam eden ve yıllık net satış hâsılatı veya mali bilançodan herhangi biri 1 milyon TL aşmayan işletmeler, mikro işletme olarak adlandırılmaktadır. Mikro işletme tanımında değişiklik yapılmamıştır.
- (ii) Küçük İşletmeler: 50 kişiden az yıllık çalışan istihdam eden ve yıllık satış hâsılatı veya mali bilançosundan herhangi biri 8 milyon Türk Lirasını aşmayan işletmeler küçük işletme olarak adlandırılmaktadır. Daha önceden 5 milyon TL olan satış hâsılatı veya mali bilanço üst limiti 8 Milyon TL'ye yükseltilmiştir.
- (iii) Orta Büyüklükteki İşletmeler: 250 çalışandan az istihdam rakamı ve yıllık satış hasılatı veya mali bilançosundan herhangi biri 40 milyon TL'yi aşmayan işletmeler, orta büyüklükte işletme olarak adlandırılmaktadır. Daha önceden 25 milyon TL olan

satış hâsılatı veya mali bilanço üst limiti 40 milyon TL'ye yükseltilmiştir.

KOBİ'ler doğru politikalarla desteklendiğinde, bu durum ülke ekonomileri açısından olumlu sonuçlar doğurabilir. Zira KOBİ'ler sağlam bir ekonomik sistemin temellerini oluşturabilirler ve ekonomik büyümeyi uyarıcı rol oynayabilirler; girişimciliği teşvik ederler; genellikle emek yoğun üretim modelleri kullandıklarından istihdam doğururlar; kısa sürede kurulup üretime başlayabilirler; bölgeler arasındaki gelişmişlik farkının kalkmasına yardımcı olurlar ve büyük işletmelerin ekonomideki gücünü dengeleyebilirler (Cook ve Nixon, 2001: 1).

2.1. KOBİ'lerin Avantaj ve Dezavantajları

İçinde bulunduğumuz 21'inci yüzyılda hız kazanan ve birbirini etkileyen teknolojik, ekonomik ve sosyal gelişmeler büyük ölçekli işletmelere oranla KOBİ'leri önemli ölçüde etkilemiştir (Vural, 2007:8). Nitelikli işgücüne sahip, ihtisaslaşmış, bilgi paylaşımını üst seviyeye çıkarmış ve aynı zamanda inovasyona açık firmalar yeni küresel güç haline gelmiştir. KOBİ'ler küresel güç olma yolunda ilerleyip değişmektedir ve bu değişim beraberinde bazı avantaj ve dezavantajları getirmektedir (Gedik, 2011: 15).

2.1.1. KOBİ'lerin Avantajları

Küçük bir işletmeye sahip olma, öncelikle büyük işletmelerle, rekabet konusunda işletme sahibine belirli avantajlar sağlayabilmektedir. Bu yüzden KOBİ'ler;

- (i) Büyük miktarda yatırıma girmeden önce yeni bir fikir veya buluşa pazarın tepkisinin bilinmesinin zorunlu olmasında,
- (ii) Yönetimde çok yakın denetime ihtiyaç hissedilmesinde,
- (iii) Üretilen mal ve hizmetin pazarının sınırlı olmasında,
- (iv) El emeğinin mal ve hizmetin üretilmesinde önemli bir faktör olarak yer almasında,
- (v) Üretilen mal veya hizmete olan talebin sınırlı olmasında,
- (vi) Kolay bozulabilen malların pazarlanması ya da üretilmesinde,
- (vii) Personel ile yakın ilişkilerin gerekli olmasında,
- (viii) Teknik gelişmelere kısa sürede ayak uydurabilme yeteneğine sahip olunmasında,
- (ix) Yatırım yapılırken daha çok kendi öz sermayelerine ağırlık verilmesinde,
- (x) Desteklenmeleri aynı zamanda ülkedeki işsizliğin azalması anlamına gelmesinde,
- (xi) İşgörenlerin kendi bölgeleri veya yaşamak istedikleri bölgelerde kurulmasında,
- (xii) Ülke içindeki farklı bölgelerin kalkınmasında ve çevrenin korunmasında bir takım avantajlar elde edebilmektedir (Akgemici, 2001: 15-16).

2.1.2. KOBİ'lerin Dezavantajları

KOBİ'ler aşağıda yer alan bazı dezavantajlara sahiptir.

- (i) Satışlarda meydana gelen dalgalanmalar: Satışlardaki dengesizlikler sebebiyle KOBİ sahipleri nakit sıkışıklığı yaşamakta bunu telafi için kısa dönemli borçlanmalara girebilmektedirler.
- (ii) Mali kayıplar: KOBİ'ler de kararların sahipleri tarafından alınması yanlış kararlar alındığında

bu bunların telafisi çok zor olmakta ve bazı hallerde de KOBİ patronlarını iflasın eşiğine getirebilmektedir.

- (iii) Çalıştırılan elemanla ilişkiler: Doğru eleman seçiminde bulunmak ve doğru bir insan kaynakları yönetimi yapmak stratejik önem taşır. Bu durum işin doğasına, müdürlerin beceri ve hayal gücüne; liderlerin kişisel seçimlerine bağlı olarak ve şirketten şirkete değişir (Burlingham, 2007: 146).
- (iv) Başarısızlık riski: KOBİ sahipleri, yerine getirmeleri gereken yükümlülükleri yapmamaktadırlar. Bu durum ise işyerlerini iflasa kadar götürmektedir. (Sarıaslan, 1999: 25).

2.2. KOBİ'lerin Finansman Kaynakları ve Dış Kaynak İle İlişkisi

KOBİ'ler küçük ve ilk kurulduklarında yeterli miktarda sermaye sahibi olmayan kuruluşlar olduğu için çeşitli kaynaklardan finansman yardımı alırlar. Aldıkları fon ve finansman yardımlarını, girişimcilikleri ve pazar hedefleriyle birleştirdikleri takdirde yeterli bir büyüme gösterirler. KOBİ'lerin kullandığı bu finansman kaynaklarını şu şekilde sıralayabiliriz; Risk sermayesi, KOSGEB, bankalar, leasing, factoring, mikro finansman, forfaiting, barter.

Bu büyümenin sonrasında kendilerine finansman kaynağı sağlayan kuruluşlara elde edilen kazanç üzerinden daha önceden belirlenen oran üzerinden hisse verilir. Bu şekilde her iki kuruluşunda karşılıklı çıkarları gözetilerek, kazançlı ve sağlam bir büyümenin temellerini atmış olur.

Tablo 1. Kullanılan Finans Kaynaklarına Göre İşletmelerin Dağılımı (%)

Finansman Kaynakları	Küçük Ölçekli İşletmeler	Orta Ölçekli İşletmeler	Büyük Ölçekli İşletmeler	Toplam İşletmeler
Ticari Bankalar	70,4	76,7	80,2	74,6
Özkaynak	66,9	65,2	69,2	66,9
Eximbank	8,5	24,8	40,5	20,6
Leasing	14,1	20,0	25,2	18,4
Factoring	10,2	7,6	19,1	11,2
Yatırım ve Kalkınma Bankaları	6,3	11,9	12,2	9,4
Yurtdışı Finans Kuruluşları	0,4	1,9	14,5	3,8
Diğer	2,8	2,4	3,8	2,9
Sermaye Piyasası Araçları & Yatırım Fonları	0,4	1,0	3,1	1,1

Kaynak: İSO (2013)

Tablo 1'de görüldüğü gibi işletmelerin büyüklüğü ne olursa olsun ticari banka kredileri işletme sermayesi olarak ilk sırayı almaktadır. Hemen arkasındansa özkaynak kullanım oranı gelmektedir. Eximbank, leasing, factoring, yatırım ve kalkınma bankaları, yurtdışı finans kuruluşları ve sermaye piyasası araçlarıysa kullanılan finans kaynakları içerisinde daha küçük paya sahiptirler.

Türkiye'de KOBİ'lerin rekabetçi yapıda olmalarını sağlamak amaçlandığı için, KOBİ'lere yönelik sağlanan

finansman kaynakları da bu yönde oluşturulmaktadır. KOBİ'lere bu anlamda finansman sağlarken dikkat edilmesi gereken belli konular aşağıda belirtilmiştir (Taşçı, 2017: 31-32):

- KOBİ'lerle ilgili genel bir tanım yapılmalı ve ülke genelinde bu tanımın esas alınması sağlanarak bu şekilde finansman kaynakları sağlanmalıdır.
- KOBİ'lere yönelik ayrılan destek ve fonların gerçekten ihtiyacın olduğu alanlarda ve işletmelerde kullanılmasını sağlanmalıdır.
- KOBİ'lerin banka kredilerine ulaşımını zorlaştıran ipotek, teminat gibi kısıtlayıcı etkenlerin etkilerini daha az etkili hale getirmek amacıyla kurumsal bir yapının oluşması sağlanmalıdır.
- Dünyada uygulanan KOBİ finansman araçlarının Türkiye'de de uygulanmasını sağlamak amacıyla gerekli alt yapının oluşturulması, bu yöntemlerin tanıtılması ve uygulamaya geçişi sağlanmalıdır.
- KOBİ'lere sermaye piyasası üzerinden fon sağlamak için KOBİ'lere menkul kıymetler borsası kurulmalıdır.
- KOBİ'lerin rekabetçi yapılarındaki farklı özellikler göz önüne alınarak onlara ürün ve hizmet anlamında destek sağlanmalıdır.

Dış Kaynak (Yabancı Kaynak), KOBİ'lerin borçlanma yoluyla sağladığı kaynaklardır. İşletmelerin dış kaynaklardan sağladıkları bu fonlara yabancı sermaye de denir. Yabancı kaynaklar, yalnızca para olarak değil, maddesel değerler de olabilir (finansal kiralama yoluyla elde edilen maddi varlıklar gibi).

Dış Kaynak, kullanım süresi bakımından; Kısa süreli yabancı kaynaklar (kısa süreli borçlar) ve uzun süreli yabancı kaynaklar (uzun süreli borçlar) olarak ikiye ayrılır (Sarıaltın, 2011).

Kısa Süreli Yabancı Kaynaklar: Muhasebe ve finansal dilde "cari pasifler" olarak adlandırılan kısa süreli borçlar, geri ödeme süresi bir yıla kadar olan borçlardır. Kısa süreli, borçlar, bir yıl veya daha az süreli olarak çalışma sermayesinin finansmanında kullanılırlar. İşletmelerin genellikle kısa vadeli finansmanda kullandıkları yabancı kaynaklar;

- Ticari krediler,
- Ticari banka kredileri,
- Finansman bonoları,
- Faktöring,
- Ödenmesi gereken vergi, resim, harçlar; ücretler, ikramiyeler,
- Alınan teminat, depozit ve avanslar ve tahakkuk etmiş giderler gibi kendiliğinden oluşan fonlardır.

Orta ve Uzun Süreli Yabancı Kaynaklar: Geri ödeme süresi 2, 5, 10, 15 ve 20 yıl gibi ödeme süreleri olan yabancı kaynaklar, genellikle duran varlıkların ya da devamlılık arz eden faaliyetlerin finansmanında kullanılır. Orta ve uzun süreli yabancı kaynaklar arasında;

- Orta/uzun vadeli banka kredileri,
- Tahvil ihracı,
- Finansal kiralama (leasing),
- Forfaiting sayılabilir.

2.3. KOBİ'lerin Finansman Sorunları

Türkiye’de yapılan uygulamalı araştırmalarda KOBİ’lerin karşılaştıkları sorunların başında finansman sorununun geldiği görülmektedir. Bununla birlikte gerek gelişmiş gerekse gelişmekte olan ülkelerde finansal kaynaklara ulaşmada yaşanan zorluklar da önemli bir problemdir (Green, 2003: 8). KOBİ’lerin özellikle son yıllarda değişen pazar talepleri ile birlikte teknolojideki değişimlere uyumda kendi iç finansmanlarının yetersiz kalması, mevcut kapasitelerini arttırması ve modernizasyon için gerekli atılımlarda bulunması da önemli bir sorun olarak karşımıza çıkmaktadır (Çelik ve Akgemci, 1998: 5). Bu sorunun temelinde ise KOBİ’lerin özsermaye yapıları yatmaktadır. Bu sorun günümüzde halen devam etmekle birlikte işletmelerin geleceğini de olumsuz etkilemektedir. Finansman sorunu aynı zamanda tedarik, üretim, pazarlama ve eğitim gibi diğer önemli bazı sorunları da beraberinde getirmektedir.

Türkiye’de küçük ve orta büyüklükteki işletmelerin sorunları konusunda yapılan uygulamalı çalışmalarda, finansman sorunu genel olarak sorunlar listesinin ilk sıralarında yer almaktadır. Bu durumun sebebi Türkiye’de toplam krediler içerisindeki paylarının yüzde 24’lere yükselmiş olmasıdır. Bu oran Amerika Birleşik Devletleri’nde yüzde 40’ın, Federal Almanya’da yüzde 35’in, Japonya’da yüzde 50’nin üstünde ve Güney Kore’de yüzde 50 civarında olduğu bilinmektedir. Buradan varılan sonuç, tartışılmasına gerek duyulmadan kabul edilmesi gereken bir Türkiye gerçeği olarak algılanabilir. Amaç yurdumuzda da bu oranın yüzde 50 sınırına doğru olmasıdır (Müftüoğlu, 2013: 280-281). Geçmiş dönemlere bakıldığında işletmelerin ölçek büyüklüğüyle finansman sorunları arasında ters yönlü bir korelasyon mevcuttur. İşletmelerin hacim ve kurumsallığı, kaynak yapılarının daha sağlam olması sonucunu doğurmaktadır. Dolayısıyla da ölçek büyüklüğünün artışı kaynak yaratma olanaklarının da artmasına yol açmaktadır (İSO, 2013: 54).

Tablo 2. Finansman Sorunu Yaşayan İşletmelerin Sorunlara Göre Dağılımı (%)

	Küçük Ölçekli İşletmeler	Orta Ölçekli İşletmeler	Büyük Ölçekli İşletmeler	Toplam İşletmeler
Kredi maliyeti yüksekliği	65,8	74,5	79,5	70,6
İşletme sermayesi ihtiyacının hızla artışı	52,5	57,5	74,4	57,1
Özkaynak yaratamamak	47,5	39,6	28,2	42,2
Kredi bulamamak	25,9	17,0	15,4	21,5
Diğer	18,4	18,9	10,3	17,5
Vadeli kredilerin yenilenmemesi	12,7	8,5	10,3	10,9
Teminat mektubu limiti bulamamak	3,8	12,3	7,7	7,3
Toplam	100,0	100,0	100,0	100,0

Kaynak: İSO (2013)

Tablo 2’de gördüğümüz finansal sorunlara işletmelerin ölçekleri açısından bakmak gerekirse, kredi maliyetinin yüksek olması küçük, orta ve büyük işletmelerin üçü açısından da hemen hemen aynı oranlarda sorun teşkil etmektedir. İşletme sermayesi ihtiyacı küçük ve orta ölçekli

işletmelerde %52-%57 aralığındayken, büyük ölçekli işletmeler için %74’tür. Burada dikkat çekici diğer bir noktaysa özellikle küçük ölçekli işletmelerin özkaynak bulmakta yaşadıkları zorluktur.

Ülkemizdeki KOBİ’lerin yaşadığı finansman sorunlarının temelinde 4 ana neden yatmaktadır (Aras, 2001):

- Ekonomik istikrarsızlık,
- Bankacılık sisteminin yapısal sorunları,
- Teşvik politikalarının yetersizliği,
- KOBİ’lerin kendi yapılarından kaynaklanan sorunlar.

KOBİ’lerin finansmanla ilgili yaşadıkları sıkıntıları kredi temin etmede yaşanan sorunlar, özsermaye/işletme sermayesi yetersizliğinden kaynaklanan sorunlar, sermaye piyasasından fon elde etmede yaşanan sorunlar, finansal yönetimdeki yetersizliklerden kaynaklanan sorunlar ve alternatif finansman tekniklerinin yeterince kullanılmamasından kaynaklanan sorunlar oluşturmaktadır (Yörük, 2001).

2.3.1. Kredi Temin Edilmesinde Karşılaşılan Sorunlar

Türkiye’de KOBİ’lerin kuruluş aşamasında ortaya çıkan finansman sorununun çözümü için öz kaynağın yetersiz olması halinde en sık başvurulan yol banka kredisidir. Yeterli sermaye birikimi olmayan küçük ve orta büyüklükteki işletmelerin finansman konusunda karşılaştıkları en önemli sorunlardan birisi de kredi ile finansman sağlamada karşılaştıkları sorunlardır. (Telim, 2002: 19).

Küçük ve orta büyüklükteki işletmeler, kredi yoluyla finansmanında en çok teminat gösterememe sorunuyla karşılaşmakta ve kısa vadeli finansman ihtiyaçlarını karşılamak için başvurdukları kredi kuruluşunun, kredinin verilebilmesi için istediği ipoteği veya kefaleti karşılamaya güçleri yetmemektedir. Bankaların sıfır riskle çalışma politikaları nedeniyle, bazen kredinin birkaç katı teminat talep edilmektedir. Büyük işletmeler aldıkları kredilere karşılık işletme varlıklarını teminat olarak gösterirken, küçük işletmeler ise genelde kişisel mal varlıklarını teminat olarak göstermektedirler. İflas durumunda ise küçük işletme sahibi tüm varlığını kaybetme tehlikesi ile karşı karşıya kalmaktadır. Bu durum küçük işletmelerin kredi yoluyla finansmanda çekimser davranmasına neden olmaktadır. (Karadal, 2002: 8).

2.3.2. KOBİ’lerin Özkaynak Yetersizliği

Türkiye de kişi başına düşen milli gelir seviyesinin düşüklüğü, tasarruf eğiliminin az olmasına ve yatırımlara aktarılacak sermayenin oluşmamasına neden olmaktadır. Bu durum KOBİ’lerin ihtiyaç duyduğu fon miktarını da kısıtlamakta, yeni yatırım yapmak amacıyla olan girişimcileri, büyüme ve gelişen teknolojiye ayak uydurma çabasında olan küçük ve orta ölçekli sanayi kuruluşlarını finansman sorunu ile karşı karşıya bırakmaktadır. (Küçükçolak, 1998: 46) Türkiye ekonomisinin içinde bulunduğu makro ekonomik darboğazdan kaynaklandığını ve bunların kontrolünün de işletmelerin dışında kaldığını ifade etmek gerekir. Kısa aralıklarla ortaya çıkan ve birbirini izleyen krizler, en çok gelişmekte olan ülkelerin reel

ekonomileri üzerinde olumsuz yönde kalıcı etkiler bırakmaktadır. (Steven, 1986: 35)

Kuruluş aşamasında yeterli işletme sermayesi ile donatılmayan aynı zamanda yabancı kaynak bulmada zorlanan küçük ve orta boy işletmeler, pazarda ve genel ekonomik koşullardaki gelişmeler karşısında, işletme sermayesi ihtiyacının ağır sonuçlarına katlanmak zorunda kalmakta ve mevcut kapasitelerini artırma ve modernizasyon için gerekli atılımlarda bulunması doğrultusunda önemli sorunlar ortaya çıkmaktadır.

2.3.3. Sermaye Piyasasından Fon Elde Etmede Yaşanan Sorunlar

Kredi temin etmede sorunlar yaşayan ve özkaynakları yetersiz olan KOBİ'ler için sermaye piyasasından fon elde etme, önemli bir finansman alternatifini olarak karşımıza çıkmaktadır. KOBİ'ler hisse senedi, tahvil, hisse senedi ile değiştirilebilir tahvil, kara iştirakli tahvil, katılma intifa senetleri, kar ve zarar ortaklığı belgesi, hisse senedi ile değiştirilebilir kar ve zarar ortaklığı belgesi ve finansman bonusu aracılığıyla sermaye piyasasından fon sağlayabilirler (Alptekin, 2007). Sermaye piyasası KOBİ'ler için önemli bir finansman kaynağı olmasına rağmen, daha önce de belirttiğimiz gibi KOBİ'ler bu olanaktan çok fazla yararlanamamaktadırlar. Bu durumun başlıca nedenlerini şu şekilde sıralayabiliriz (Erkan vd., 2001):

- (i) KOBİ'lerin genellikle şahıs veya aile şirketleri oluşu ve yönetim hâkimiyetini kaybetme endişeleri
- (ii) Halka açılmanın maliyeti
- (iii) Şirketlerin çok küçük oluşları
- (iv) KOBİ'lerin organizasyon yapıları ve muhasebe sistemleri
- (v) KOBİ'lerin kayıt dışı kalmak istemeleri

KOBİ yöneticilerinde geleneksel olarak 'yönetim bizde olsun, kimse karışmasın' anlayışı hâkim olmaktadır. KOBİ'lerin halka açılırken katlanmak zorunda kaldıkları bazı giderler olduğu aşikârdır. Bunlar; bağımsız denetim ücretleri, reklam giderleri, hisse senedi basımı, ilan ve duyuru giderleri, satış komisyonu vs.. İşletmelerin küçük ölçekli olmalarından dolayı sermaye piyasalarına açılmanın çok fazla yarar getirmeyeceği düşüncesi hakim olmaktadır. KOBİ'lerin sermaye piyasasının öngördüğü organizasyona ve muhasebe sistemlerine sahip olmamaları ve bazı işletmelerin kayıt dışı kalarak vergi ödememe eğilimleri küçük ve orta büyüklükteki işletmelerin sermaye piyasasına girmelerinin önündeki en önemli engeller olduğu söylenebilir.

2.3.4. Finansal Yönetimdeki Yetersizliklerden Kaynaklanan Sorunlar

Finans bilgilerinin yetersiz oluşu ve modern finansman tekniklerinin yeterince izlenememesi KOBİ'lerin önemli mikro sorunları arasındadır (Müftüoğlu, 2013). Çoğu KOBİ'nin ayrı bir finansman bölümünün olmayışı, KOBİ yöneticilerinin/sahiplerinin finansman konusunda yeterli olmayışları ve finansman alanında uzman kişileri çalıştırmamaları bu tür işletmelerin yaşadıkları sorunları derinleştirmektedir.

2.3.5. Alternatif Finansman Tekniklerinin Yeterince Kullanılmaması

KOBİ'ler faaliyetlerini büyük oranda kendi kaynakları ile finanse etmekte, özkaynaktan sonra da bankalardan alınan kredileri kullanmaktadırlar. Aşağıdaki tablo incelendiğinde KOBİ'lerin Eximbank'ı, Avrupa Yatırım Bankası'nı, finans kurumlarını, leasingi ve factoringi finansman kaynağı olarak pek kullanmadıklarını görmekteyiz. KOBİ'lerin ağırlıklı olarak özkaynak ve banka kredileri yoluyla finansman sağlamaları diğer alternatif finansman kaynaklarının avantajlarını kullanamamalarına neden olmaktadır (Kutlu ve Demirci, 2007:192-193).

3. Metodoloji

Çalışmanın bu kısmında araştırmaya ilişkin amaç, önem, ana kütle, örneklem, veri toplama yöntemleri, veri analiz yöntemleri ve bulgular yer almaktadır.

3.1. Araştırmanın Amacı, Önemi ve Katkıları

Bu çalışmanın amacı Diyarbakır ilinde faaliyet gösteren küçük ve orta büyüklükteki işletmelerin finansman ile ilgili sorunlarını ortaya çıkarmak, bu sorunların irdelenmesinde dış kaynağın etkin rolünü ortaya koyarak çözüm önerileri geliştirmektir.

Ekonominin vazgeçilmez unsurları arasında yer alan KOBİ'lerin sorunları arasında finansman, en önemli unsur olarak karşımıza çıkmaktadır. KOBİ'ler yaşam mücadelesi verirler finansal sorunlarla sürekli uğraşmak durumunda kalmaktadırlar. KOBİ'lerin temel özellikleri arasında yer alan sermaye yetersizliği, bu işletmelerin dış kaynak finansmanına yönelmektedir. Dış kaynak finansman temini ve bu finansmanın maliyeti, finansmanın etkin kullanımı ve geri ödemesi beraberinde birçok sorunu da doğurmaktadır.

KOBİ'lerin ayakta kalabilmeleri, pazar payını büyütebilmeleri ve başarılı olmaları finansal açıdan sorunların çözülmesiyle doğru orantılıdır. Bu bakımdan KOBİ'lerin finansal açıdan güçlendirilmesi, finansal açıdan desteklenmesi ve finansal kültürlerinin artırılması yukarıda sayılan öğelerinde başarısına katkı sağlayacaktır.

3.2. Araştırmanın Evren ve Örneklemi

Araştırma evrenini, Diyarbakır ilinde faaliyette gösteren KOBİ'ler oluşturmaktadır. Ocak 2018 Ticaret ve Sanayi Odası'ndan aldığımız verilere göre Diyarbakır'da 17652 KOBİ mevcuttur. Yani Ana kütle 17652 küçük ve orta büyüklükteki işletmeler oluşturmaktadır. Hedef ana kütle ulaşmanın içerdiği zorluklar nedeniyle; hedef daraltılacak ve random yöntemine göre ana kütle tanımlama yoluna gidilecektir. Ulaşılabilir ana kütle yaklaşık 386 KOBİ'nin temsil edeceği düşünülmektedir. Belirlenen bu ulaşılabilir evrenin ana kütleimizi temsil yeteneğine sahip olduğu kanısı oluşmuştur. Bu kaniya, örneklem büyüklüğünün hesaplanmasında kullanılan şu formül üzerinden yapılan hesap sonucunda varılmıştır.

Örneklem Hacmi

$n=(N) (t2) (p \times q) \div (d2) (N-1) +(t2) (p \times q)$ dir.

Bu formüle;

N: Hedef kitledeki birey sayısı

n: örnekleme alınacak birey sayısı

p: incelenen olayın gerçekleşme olasılığı

q: incelenen olayın gerçekleşmeme olasılığı

t: belirli bir anlamlılık düzeyinde, t tablosuna göre bulunan teorik değer

d: olayın görülüş sıklığına göre kabul edilen örnekleme hatasıdır.

Buna göre;

$n=17652 \times 3.8416 \times 0.25 \div 0.05.0.05 \times (17652-1) + 3.8416 \times 0.25$

$n= 385.142...$

$n=386$

3.3. Verilerin Değerlendirilmesi

Anket verilerinin toplanması yüz yüze görüşülerek yapılmıştır, bu yüzden anketlere verilen yanıtların samimi ve gerçeği yansıttığı varsayılarak hareket edilmiştir. Anket soruları işletmeye ait künye bölümü sorularından ve kredi teminine yönelik sorular 5'li likert ölçeğine göre sorulmuştur. Yanıtlar istatistiksel programlar kullanılarak bilgisayar ortamında değerlendirmeye tabi tutulmuştur.

3.4. Araştırmanın Hipotezleri

Araştırmanın hipotezleri şu şekildedir:

H₁:Bankalardan yeterli kredinin alınamaması KOBİ'lerde dış kaynaklı finansal sorunların temelini oluşturur.

H₂: KOBİ'lerin dış kaynak finansmanında vade, teminat, yeterlilik ve geri ödeme ön planda yer almaktadır.

3.5. Araştırmanın Güvenirliliği

Güvenirlilik katılımcıların test maddelerine verdikleri yanıtların tutarlılığı ile tanımlanmaktadır.

Çalışmada geliştirilen ölçeğin iç tutarlılık katsayısı (Cronbach Alpha) 0,767'dir. Bu katsayı ölçeğin güvenirlilik düzeyinin yüksek olduğunu göstermektedir.

3.6. Araştırma Bulgularının Değerlendirilmesi

Bu bölümde araştırmaya katılan Diyarbakır ilinde ki KOBİ'lerin finansal sorunların incelenmesinde dış kaynağın rolüne ilişkin anket sorularına vermiş olukları yanıtların istatistiksel analizleri tablolar yardımıyla açıklanacaktır.

3.6.1. Tanımlayıcı Analiz Sonuçları

KOBİ'lere ilişkin demografik veriler, frekans analizleri ile incelenmiştir. Elde edilen bulgular sırasıyla Tablo 3'de gösterilmektedir.

Tablo 3. Araştırmaya Katılan KOBİ'ler ile İlgili Temel İstatistik Bilgiler

Değişken	Özellik	N=386	
		F	%
Hukuki Durum	- Adi Ortaklık	124	32,1
	- Kollektif Şirket	68	17,6
	- Limited Şirket	166	43
	- Anonim Şirket	28	7,3
İşletmelerin Personel Sayıları	- 1-9	204	52,8
	- 10-49	164	42,4
	- 50-250	18	4,8
İşletmelerin Faaliyet Süresi	- 1-5 yıl	66	17,1
	- 6-10 yıl	128	33,1
	- 11-20 yıl	164	42,5
	- 20 yıl ve üzeri	28	7,3
İşletmelerin Teşviklere Bakış Açısı	- Teşvikler yeterli miktarda verilmemektedir.	124	32,1
	- Teşviklerde bürokrasi ve şartlar ağırdır.	107	27,7
	- Teşvikte sağlanan kredinin maliyetinin yüksekliği	78	20,2
	- Teşviklerin istenilen zamanda alınamaması	77	20
Anket Yapılan İşletmelerin Sermayeleri	- 100.000-400.000 TL	74	19,2
	- 401.000-700.000 TL	129	33,5
	- 701.000-1.000.000 TL	138	35,6
	- 1.000.000 TL üzeri	45	11,7
İşletmelerin Borç-Alacak Düzeyleri	- Alacak ve borç yapısı dengededir	74	19,2
	- Alacaklar borçlardan fazladır	23	6
	- Borçlar alacaklardan fazladır	244	63,2
	- Borç bulunmamaktadır	39	10,1
Anketi Yanıtlayanın İşletmedeki Konumu	- Yanıt vermeyen	6	1,5
	- Sahip ya da ortak	187	48,4
	- Müdür ya da yönetici	105	27,2
	- Muhasebe ya da finans sorumlusu	64	16,6
Anket Yapılan İşletmelerin Sermaye Temin Kaynakları	- İşletme personeli	30	7,8
	- Özkaynaklardan	205	53,1
	- Yabancı Kaynaklardan	181	46,9
	- Kredi kullandım	233	60,4
KOSGEB Kredi Garanti Fonu Gibi Kurumlardan Kredi Kullanım Durumu	- Kredi kullanmadım	153	39,6

Tablo 3'deki bilgilerden KOBİ'lerin özellikleri şöyle görülmektedir.

- KOBİ'lerin % 32,1 i adi ortaklık, % 17,6'sı kolektif şirket, % 43'ü limited şirket ve % 7,3'ü anonim şirkettir.
- İşletmelerin personel sayısına bakacak olursak ağırlığın % 52,8 ile 1-9 kişi aralığında çalışanların (Mikro işletme) olduğunu görüyoruz.
- İşletmelerin faaliyet sürelerinde 11-20 yıl aralığındaki KOBİ'lerin % 42,5 ile ağırlıkta olduğu görülmektedir.
- İşletmelerin teşviklere bakış açısında % 32,1 ile teşviklerin yeterli miktarda verilmemesini, % 27,7 teşviklerde bürokrasi ve şartlar ağır olduğunu, % 20,2

teşvikte sağlanan kredinin maliyetinin yüksekliği ve % 20 teşviklerin istenilen zamanda alınamadığını dile getirmişlerdir.

- (v) İşletme sermayelerinde ağırlığın % 35,6 ile 701.000-1.000.000 TL aralığında olduğu görülmektedir.
- (vi) İşletmelerin borç-alacak düzeylerine vermiş oldukları yanıtlarda borçların alacaklardan fazla olduğunu % 63,2 ile ağırlıkta olduğunu söyleyebiliriz.
- (vii) Anketi yanıtlayanların işletmedeki konumu ise % 48,4'ü sahip ya da ortak, % 27,2'si müdür ya da yönetici, % 16,6'sı muhasebe ya da finans sorumlusu ve % 7,8'i işletme personelidir.
- (viii) İşletmelerin sermaye teminlerinin % 53,1'i özkaynaklardan ve % 46,9'u ise dış kaynaklardan (yabancı kaynaklardan) temin ettiklerini söyleyebiliriz.
- (ix) KOSGEB kredi garanti fonu gibi kurumlardan kredi kullanım durumuna ilişkin KOBİ'lerin verdikleri yanıtlarda % 60,4'ü kredi kullandığını ve % 39,6'sı ise kredi kullanmadıklarını söylemişlerdir.

3.6.2. KOBİ'lerin Dış Kaynak Finansmanına İlişkin Frekans Dağılımları ve Aritmetik Ortalamalar

KOBİ'lerin dış kaynak finansmanına ilişkin görüş, düşünce ve tutumlarının yer aldığı bu bölümde ilgili önermelere katılım derecelerinin gösterildiği istatistiksel ölçekte frekans dağılımları, aritmetik ortalamalar ve standart sapmalar sunulmuştur. Dış kaynak finansmanına ilişkin frekans dağılımları ve aritmetik ortalamalar, aşağıdaki Tablo 4'de görülmektedir.

Tablo 4. KOBİ'lerin Dış Kaynak Finansmanına Bakış Açılarının Ortalama ve Standart Sapma Değerleri

Görüşler	Katılım Ortalaması	Standart Sapma
1. Dış kaynak ile finansmanın maliyeti yüksektir.	3,97	0,82
2. Dış kaynakta vade sonu önemlidir.	3,62	1,07
3. Kredi faiz oranları yüksektir.	4,39	0,67
4. Dış kaynağa işletmelerin olumlu bakmayışları	3,02	1,092
5. Dış kaynağın istenilen miktarda olmayışı	3,95	0,80
6. Finans kuruluşlarını istediği teminatların ağırlığı	3,99	0,95
7. Bürokrasi ve koşullar dış kaynak cazibesinin yitirilmesine neden olmaktadır	3,75	0,93
8. Banka kredileri dışında dış kaynak bilgisine sahip olunmayışı	4,14	1,076
9. KOBİ'lere sermaye piyasası araçlarından yararlanma imkânı sunulmalıdır	4,02	1,21
10. KOSGEB, kredi garanti fonu gibi uygulamalar daha fazla KOBİ'yi kapsamalıdır	3,98	1,18
11. Kamu bankalarında ki finansal ürünlerden daha fazla yararlanılmalıdır	4,21	1,01
12. Dış kaynakta en önemli sorun geri ödeme dönemlerinde yaşanan nakit ihtiyacı	3,94	1,13

Tablo 4'de dış kaynak finansmanına ilişkin önermelerimize KOBİ'lerin verdikleri yanıtlarla katılım dereceleri ölçülmeye çalışılmıştır. En yüksek katılım oranının 4,39'luk

bir dereceyle kredi faizlerinin yüksek olduğu önermesiyle gerçekleştiğini görmekteyiz. Bu oran KOBİ'lerin sermaye teminini kredi yoluyla sağladıklarında sıkıntılar yarattığını, devletin bu konu hakkında adımlar atması gerekliliğini ortaya koymaktadır. Bu önermeyi 4,21 ile kamu bankalarında ki finansal ürünlerden daha fazla yararlanılması gerektiğini belirten önerme desteklemektedir. Bu önermelerin yanında katılım oranı yüksek olan diğer ifadelerle bakacak olursak, 4,14 ortalama ile banka kredileri dışında dış kaynak bilgisine sahip olunmayışı ve 4,02 ortalama ile KOBİ'lere sermaye piyasası araçlarından yararlanma imkânı sunulması gerekliliği önermelerdir.

KOBİ'lerin en az katıldıkları önerme ise 3,02 ortalama ile dış kaynağa işletmelerin olumlu bakmayışları ifadesidir. Bu oran KOBİ'lerin borçlanma yoluyla kaynak sağlamalarına sıcak bakmayışları daha çok öz sermayelerinde karşılama yanlısı olduklarının göstergesidir. Diğer düşük katılımlı önermeler ise, 3,62 ortalama ile dış kaynakta vade sonu önemli olduğunu ve 3,75 ortalama ile bürokrasi ve koşullar dış kaynak cazibesinin yitirilmesine neden olduğu önermelerdir.

3.7. Araştırma Hipotez Testinin Yapılması

H₁. Bankalardan yeterli kredinin alınamaması KOBİ'lerde dış kaynaklı finansal sorunların temelini oluşturmaktadır.

Hipotez analiz edildiğinde yapılan anketin KOBİ'lerin faiz oranları, sermaye miktarı ile dış kaynak ilişkisi arasında anlamlı bir ilişki olduğu Tablo 5'de görülmektedir.

Tablo 5. KOBİ'lerin Faiz Oranları, Sermaye Miktarı İle Dış Kaynak İlişkisi

Sermaye	N	Sıra Ort	Chi-Square Df	Sig(P)
100.000-400.000 TL	74	39,23	31,012	0,001
401.000-700.000 TL	129	46,35		
701.000-1.000.000 TL	138	59,23		
1.000.000 TL üzeri	45	22,14		
		386		

Hipotez 0,05 anlamlılık düzeyinde test edilmiş Asym Sig(P) değeri<0,05 olduğundan hipotez kabul edilmiştir. Sıra düzeylerine baktığımızda 701.000-1.000.000 TL aralığında sermayeye sahip işletmelerinde kredilerde faiz oranlarının yüksekliğinin en fazla olduğu ortaya çıkmıştır.

H₂.KOBİ'lerin dış kaynakla finansmanda vade, teminat, yeterlilik ve geri ödeme ön planda yer almaktadır.

Hipotez analiz edildiğinde yapılan anketin KOBİ'lerin borç-alacak düzeyleri ile finans kuruluşlarının istediği teminatlar arasında anlamlı bir ilişki olduğu görülmektedir (Tablo 6).

Tablo 6. KOBİ'lerin Borç-Alacak Düzeyleri İle Finans Kuruluşlarının İsteddiği Teminatlar Arasındaki İlişki

İşletmelerin Borç Alacak Düzeyleri	N	Sıra ort	Chi-Square Df	Sig(p)
Alacak ve borç dengede bulunmaktadır	74	24,12	41,024	0,001
Alacaklar borçlardan fazladır	23	8,02		
Borçlar alacaklardan fazladır	244	74,18		
Borç bulunmamaktadır	39	10,02		
Yanıt vermeyen	6	0,4		
Toplam	386			

Bu hipotez 0,05 anlamlılık düzeyi ve Asym sig(P) değeri<0,05 olduğu için kabul edilmiştir. Tablodan çıkan sonuçlara bakacak olursak borçları alacaklarından fazla olan işletmeler belirgin bir şekilde kendini göstermektedir.

4. Sonuç ve Öneriler

KOBI'lerimizin büyük bir kısmı birçok sorunla mücadele etmekte, istikrarlı gelişimden ve sağlıklı işleyişten uzak kalmaktadır. Söz konusu sorunların başında finansman sorunları gelmektedir. Finans dünyasındaki gelişmeleri yakından takip edememeleri, oto finansman olanaklarının kısıtlı olması, kredi alımlarında karşılaştıkları teminat sorunları, kredi hacimlerinin düşük ve kredi maliyetlerinin yüksek olması, sermaye piyasasına girememeleri ve diğer benzer sorunlar KOBI'lerin güçlü finansal yapıya sahip olmalarını engellemekte ve rekabet güçlerini azaltmaktadır. Küreselleşen dünyanın yeni ekonomisinde finansal sorunlarını aşamayan KOBI'lerin ulusal/uluslararası yoğun rekabet ortamında ayakta kalamayacakları gerçeğinden hareketle, ülkemiz KOBI'lerinin finansal durumları iyi analiz edilmeli, sorunlarına yapıcı, uzun vadeli, verimliliği artırmaya yönelik çözümler üretilmelidir.

Diyarbakır ilinde faaliyet gösteren 386 KOBI ile yaptığımız finansal sorunların incelemesinde dış kaynağın rolü konusunda yapılan anketler sonucunda şu bilgilere ulaşılmıştır:

Çalışmamızda KOBI'lerin dış kaynağın banka kredileriyle özdeş bir yapı gösterdiği ortaya konulmuştur. KOBI'ler yapıları itibariyle özkaynak yetersizliği içerisinde buldukları için dış kaynağa ihtiyaç duymaktadırlar.

Anketi yanıtlayan işletmeler yabancı kaynakla finansmanın maliyetinin yüksekliğini ifade etmekle beraber kredi faiz oranlarının yüksekliğini de oldukça yüksek derecede bir katılım derecesi vererek kredi maliyeti ile faiz yüksekliğini eş değer bir şekilde değerlendirmişlerdir.

KOBI'ler banka kredileri dışında dış kaynaklar konusunda yeterli bilgiye sahip değildirlen. Bununla bağlantılı olarak KOBI'lerin sermaye piyasası araçlarından yararlanma imkânı sunulmasına yüksek derecede katılım göstermişlerdir. KOBI'lerin dış kaynak finansmanında KOSGEB, kredi garanti fonu gibi kamusal teşviklerin yaygınlaştırılması ve kamu bankalarından daha fazla finansal ürün talepleri bulunmaktadır. Çalışmamızda vade ve kredilerin geri ödenmesinin de özellikle geri ödeme dönemlerinde işletmelerde nakit sıkıntısına neden olduğu ifade edilmiştir. Krediyeye ulaşmada bürokrasi ve uygulama koşullarının yabancı kaynak karşısında önemli engeller teşkil ettiği görülmektedir.

Çalışmamızda mal ve hizmet üretimi yapan KOBI'lerin özkaynak yetersizliğini dış kaynakla finanse ettikleri tespit edilmekle beraber, KOBI'lerin dış kaynakla finansman konusunda daha çok bilgiye ihtiyaç duydukları görülmüştür. Kamu bankaları, KOSGEB, ticaret ve sanayi odaları gibi kurumlarda bu kuruluşlara finansal ürünler ve dış kaynakların çeşitleri ve kullanım olanakları konusunda eğitim, seminer ve benzeri programlar düzenlenmelidir.

Anket uygulaması sonuçları göz önüne alındığında KOBI'lerin gelişerek, rekabet güçlerini artırmaları, daha fazla istihdam, katma değer ve verimlilik elde etmeleri için

bazı politikaların geliştirilmesi, uygulanması gerekmektedir. Bunları aşağıda şekilde özetlemek mümkündür:

- (i) KOBI'lerin finansal yönetimdeki yetersizliklerinin paralelinde KOBI'leri finansman hakkında bilgilendirecek ve modern finansman tekniklerinin kullanımını konusunda yönlendirecek eğitim programları düzenlenmelidir.
- (ii) Dış kaynak kullanan işletme sayısı, işletme başına kullanılan kredi miktarı, kredilerin vadesi, faiz oranı vb. kriterlere göre kredi imkanları yetersizdir. KOBI'lere verilen kredilerin şartları iyileştirilmelidir.
- (iii) KOBI'lerin dış kaynak ile borçlanmalarının ağır teminat şartlarından dolayı büyük sıkıntılar çekmektedirler. Banka kredilerinde teminat problemlerinin giderilmesi için faaliyet gösteren kredi garanti kuruluşlarının sayıları artırılmalıdır.
- (iv) KOBI'lerimiz özkaynak ve banka kredisi finansmanı harici finansman yöntemlerini çok fazla kullanmamaktalar. Bu gerçekten hareketle factoring, leasing gibi alternatif finansman yöntemlerinin daha yaygın kullanılmasına yönelik çalışmalar yapılmalıdır.
- (v) KOBI'lerin yaşadıkları dış kaynak ile sağlanan finansman sorunlarına yönelik KOSGEB tarafından internet ve diğer araçlarla yapılan bilgilendirilme yolları artırılmalıdır.
- (vi) KOSGEB'in KOBI'lere yönelik hizmet ağı ve hizmet kalitesi artırılmalıdır.
- (vii) KOBI'lere kuruluş aşamasından gelişim aşamasına kadar uzun ve orta vadeli kredi sağlayan bölgesel/yerel finans şirketleri kurulmalıdır.
- (viii) Avrupa Yatırım Bankası'nın verdiği kredilerden ve Avrupa Birliği fonlarından yararlanmaları için küçük ve orta büyüklükteki işletmeler bu konularda yönlendirilmeli ve bilgilendirilmelidir.
- (ix) KOBI Bankası oluşturulmalı ve geliştirilecek ürünler özellikle KOBI'lerin makina ve teknolojilerini geliştirmeye yönelik orta vadeli krediler olmalıdır.

Kaynakça

- Akgemci, T. (2001). *KOBI'lerin Temel Sorunları ve Sağlanan Destekler*. Ankara: Kosgeb Yayını.
- Alptekin, E. (2007). KOBI'ler Alternatif Finansman Kaynaklarının Farkında Mı?. AR-GE Bülten, İzmir: İzmir Ticaret Odası.
- Aras, G. (2001). KOBI'lerin Sermaye Piyasası Yoluyla Fon Sağlama Olanakları: Tezgahüstü Piyasalar ve Risk Sermayesi Finansman Modeli. İçinde: *1. Orta Anadolu Kongresi: KOBI'lerin Finansman ve Pazarlama Sorunları*, Nevşehir.
- Burlingham, B. (2007). *Küçük Devler*. İstanbul: Can Matbaacılık.
- Cook, P., & Nixon, F. (2000). *Finance and small and medium-sized enterprise development*. Manchester: Institute for Development Policy and Management, University of Manchester. (Accessed on 02/06/2018), <http://www.gdrc.org/icm/micro/fin-sme.html>
- Çelik, A. & Akgemci T. (1998). Girişimcilik Kültürü ve KOBI'ler, Nobel Yayın Dağıtım.

- Düşükcan, M., & Sezgin, E.E. (2017). Küçük ve Orta Boy İşletmelerde Kurumsal Yönetim Farkındalığı: Elazığ İlinde Bir Uygulama. *Fırat Üniversitesi Uluslararası İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 1(1), 153-182.
- Erkan, M., & Eleren, A. (2001). Küreselleşme Sürecinde KOBİ'lerin Yeniden Yapılandırılması ve Bir Model Önerisi. İçinde: *1. Orta Anadolu Kongresi: KOBİ'lerin Finansman ve Pazarlama Sorunları*, Nevşehir.
- Gedik, S. (2011). *KOBİ'lerde Finansal Yönetim Tekniklerinin Uygulanması ve Malatya İlinde Bir Anket Çalışması*. Yüksek Lisans Tezi. İstanbul: Marmara Üniversitesi.
- Green, A. (2003). Credit Guarantee Schemes for Small Enterprises: An Effective Instrument to Promote Private Sector-Led Growth?. SME Technical Working Papers Series, UNIDO Working Paper No.10, s.1-88.
- İSO (2013). *Ekonomik Durum Tespiti Anket Çalışması Sonuçları 2013-1*. (Erişim Tarihi: 10/10/2017), http://www.iso.org.tr/sites/1/upload/files/ekonomik_durum_2013_1-16.pdf
- Karadal, H. (2002). Küreselleşme Sürecinde KOBİ Yöneticilerinin Profili Üzerine Bir Araştırma. İçinde: *21.Yüzyılda KOBİ'ler: Sorunlar, Fırsatlar ve Çözüm Önerileri Sempozyumu*, Doğu Akdeniz Üniversitesi, İşletme ve Ekonomi Fakültesi.
- Kutlu, H. A., & Demirci, N. S. (2007). KOBİ'lerin Finansal Sorunları ve Çözüm Önerileri. İçinde: *KOBİ'ler ve Verimlilik Kongresi*, İstanbul Kültür Üniversitesi.
- Küçükçolak, R. A. (1998). *KOBİ'lerin Finansman Sorununun Sermaye Piyasası Yoluyla Çözümü*. İstanbul: İMKB Yayını.
- Müftüoğlu, M. T. (2013). *Türkiye'de Küçük ve Orta Ölçekli İşletmeler, KOBİ'ler Sorunlar-Öneriler*. Ankara: Turhan Kitabevi.
- Sarıaltın, H. (2011). *Finansal Yönetim ve Finansal Yönetimin Ana Çerçevesi Semineri*. (Erişim Tarihi: 02/06/2018), www.sakaryasmmmo.org.tr/dosyalar/1323816181-7-2-2011.doc
- Sarıarslan, H. (1994). *Orta ve Küçük Ölçekli İşletmelerin Finansman Sorunları*. Ankara: TOBB Yayınları.
- Steven, S. (1986). *Small Business*. New York: Crown Publishers.
- Taşçı, S. Z. (2017). *Türkiye'deki KOBİ'lerin 2010-2016 Yılları Arasında Banka Kredileri Kullanımının Diğer Finansman Yöntemleri İle Karşılaştırılması*. Yüksek Lisans Tezi. İstanbul: İstanbul Kültür Üniversitesi.
- Telim, C. (2002). KOBİ Teşvik Belgesi Kapsamında Yapılan Yatırımlara Sağlanan Kredi Desteği. *Yaklaşım Dergisi*.
- TOBB (2012). *KOBİ Tanımı Değişti*. (Erişim Tarihi: 02/06/2018), <https://www.tobb.org.tr/Sayfalar/Detay.php?rid=833&ls t=DuyurularListesi>
- Vural, Ç. S. (2007). *KOBİ'lerin Sermaye Piyasasından Fon Temin Etmesi*. Yüksek Lisans Tezi. İstanbul: Marmara Üniversitesi.
- Yörük, N. (2001). KOBİ'lerin Kredi Yoluyla Finansmanında Karşılaştıkları Sorunlar ve Tokat İlinde Bir Uygulama. İçinde: *1. Orta Anadolu Kongresi: KOBİ'lerin Finansman ve Pazarlama Sorunları*, Nevşehir.

Araştırma Makalesi • Research Article

Evlilik Neyi Değiştirir? Kadın Girişimciler Üzerine Karşılaştırmalı Bir Uygulama*

What Does Marriage Change? A Comparative Survey on Women Entrepreneurs

Esra Sena Türko^{a,**}, Duygu Tulan^b

^aDr. Öğr. Üyesi, Erzurum Teknik Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İktisat Bölümü, 25100, Erzurum/Türkiye.
ORCID: 0000-0002-9102-6120

^bDoktora öğrencisi, Erzurum Teknik Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İktisat A.B.D., 25100, Erzurum/Türkiye.
ORCID: 0000-0002-0230-3334

MAKALE BİLGİSİ

Makale Geçmişi:

Başvuru tarihi: 20 Eylül 2018

Düzeltilme tarihi: 16 Ekim 2018

Kabul tarihi: 05 Kasım 2018

Anahtar Kelimeler:

Kadın Girişimciliği

Kadın Girişimciler

Evlilik

Medeni Durum

Erzurum

ARTICLE INFO

Article history:

Received 20 September 2018

Received in revised form 16 October 2018

Accepted 05 November 2018

Keywords:

Women Entrepreneurship,

Women Entrepreneurs ,

Marriage,

Marital Status,

Erzurum

ÖZ

Bu araştırmanın amacı, evli ve bekâr kadın girişimciler arasında çeşitli değişkenler açısından farklılık bulunma durumunu araştırmaktır. Erzurum il merkezinde çeşitli sektörlerde faaliyet gösteren 200 kadın girişimciye anket uygulanmıştır. Veri seti Tek Örneklem Kolmogorov-Smirnov testi ve parametrik olmayan Mann-Whitney U testi kullanılarak analiz edilmiştir. Analiz sonuçları kadın girişimciler arasında 32 değişkenin sadece 4 tanesinde evli olma durumuna göre farklılık bulunduğunu göstermektedir. Evli girişimciler, bekâr girişimcilere kıyasla daha düşük eğitim seviyesine ve daha yüksek yaş ortalamasına sahiptir, daha çok çalışan istihdam etmektedir ve satış fiyatlarını belirlemede daha az zorlandığını ifade etmiştir. Diğer yandan evli ve bekâr kadın girişimciler arasında 28 değişkende istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık bulunmadığı tespit edilmiştir. Evli ve bekâr kadın girişimciler işletmeyi kurarken ve yönetirken benzer düzeylerde sorun yaşamıştır.

ABSTRACT

The aim of this research is to investigate the differences between married and single women entrepreneurs. A questionnaire is applied to 200 women entrepreneurs operating in various sectors in Erzurum city center. Data set is analyzed by using One Sample Kolmogorov-Smirnov test and non-parametric Mann-Whitney U test. Analysis results indicate that mean ranks for two groups differ significantly from each other only in 4 variables among 32 variables, according to marital status. Compared to single entrepreneurs, married entrepreneurs seem to have lower education level and higher average of age; employ more employees and have expressed less difficulty in determining sales prices. On the other hand, two groups do not significantly differ from each other in 28 variables. Married and single women entrepreneurs encountered problems in the start-up phase in business management at similar levels.

1. Giriş

Kadın girişimciliği, istihdam ve kadın istihdamının özel bir alanı olarak kabul görmüş ve bu konuya olan ilgi, hem gelişmiş hem de gelişmekte olan ülkelerde giderek artış göstermiştir (Kutukız ve Özden, 2018: 353; Najimudinova, 2015: 8). Kadınların çalışma hayatında aktif rol oynamaları

için farkındalık ve kapasite geliştirme yönünde çalışmalar yapılmış bu çalışmalar ile kadınların girişimcilik faaliyetlerinde bulunmaları teşvik edilmiştir (Boyacıoğlu, 2014: 84). Ancak yine de kadın girişimciler cinsiyetleri baz alınarak iş kurma ve mevcut işlerini yürütmede çeşitli engeller ile karşılaşmakta; biyolojik ve fizyolojik özelliklerine bağlı olarak, kendilerine atfedilen rolleri ile

* Bu çalışma, 7-8 Eylül 2018 tarihlerinde Aydın/Didim'de düzenlenen IV. Uluslararası Kafkasya-Orta Asya Dış Ticaret ve Lojistik Kongresi'nde bildiri olarak sunulmuştur.

** Sorumlu yazar/Corresponding author.
e-posta: esturko@erzurum.edu.tr

ilgili sorunlar yaşamaktadır (Akgül Koç ve Siklon, 2009: 266). Hatta toplumsal cinsiyet temelli iş bölümünce kadına verilen eşlik/annelik görevlerini içselleştirmişleriyle kadınlar, işgücü piyasasından geçici ya da sürekli ayrılmaktadır. Kadını toplumda denetlenen konumuna indirgeyen ataerkil yapının getirdiği hiyerarşik bu düzen, kadının işgücü piyasasına katılımında belirleyici rol oynamaktadır (Özçatal, 2009: 52). Geleneksel olarak belirlenmiş cinsiyet rollerinin bu şekilde benimsenmesi ise kadınların erkeklere bağımlılıklarının ölçüsünü ifade etmektedir. Bazı kadınlar bu durumdan rahatsızlık duyarken bazıları bu durumu normal ve doğal olarak karşılamaktadır. Bu bağımlılık nedeniyle kadınların önemli bir bölümü için hayattaki en önemli amaç iyi bir anne ve eş olmaktır (Goffee ve Scase, 1992: 13).

Evlilik davranışları etkiler, günlük rutinleri ve alışkanlıkları değiştirir (Erdoğan, 2017:4-10). Evlilik evlenen kadın ve erkeklere gelirlerinde artış, ücretlerinde göreceli farklılık gibi çeşitli kazanımlar getirir (Becker, 1973: 813). Peki evlilik kadın girişimciler açısından neyi değiştirir? Kadınların iş kurma süreçlerinde ve işlerini yönetirken karşılaştıkları sorunları azaltır mı? Evli kadınlar kalıpyargıların söylediği gibi ev sorumluluklarını aksatır mı, iş yüklerinin artması nedeniyle işletme yönetiminde başarısız olur mu? Evli kadınlar kendilerine biçilen roller ve davranış kalıpları nedeniyle daha mı çok baskı ve ayrımcılığa maruz kalır? Tüm bu sorular kadın girişimciliği araştırmalarına özeldir. Örnekleminin erkeklerden oluştuğu bir araştırmada medeni durum değişkeni açısından analiz yapıldığında bu ve benzeri soruların cevapları aranmaz. Bu durum toplumsal cinsiyet rollerinden ve cinsiyet rolleri konusundaki kalıpyargılardan kaynaklanmaktadır.

Girişimcilik araştırmalarında demografik faktörlerden medeni durum değişkeninin analize dahil edilmesi - araştırmının odak noktasına göre- evli ve bekâr girişimciler arasında çeşitli konularda (örneğin, motivasyon kaynaklarını ve davranış kalıplarını değerlendirme konusunda) sonuçlar vermektedir. Risk alma düzeyi konusunda medeni durum açısından bir farklılık ortaya çıktığı zaman evliliğin girişimciye getirdiği sorumluluk duygusu vb. gerekçelerle bu farklılığın ortaya çıktığı yönünde değerlendirmeler yapılmaktadır. Kadın girişimciler söz konusu olduğu zaman ise, medeni durum değişkeni, tüm bu değerlendirme ve yorumlara ek/farklı olarak, kadının toplumsal cinsiyet rolleri nedeniyle maruz kaldığı baskı ve engellemeler ve mücadele ettiği kalıpyargılara ilişkin sonuçlar vermektedir.

Yakın zamanda yapılmış uygulamalı çalışmalar, Türkiye’de kadın girişimcilerin düşünüldüğü kadar çok sorun yaşamadıklarını (Türko, 2016b: 56; Uluköy ve Bayraktaroğlu, 2014) ve çatışma odaklarını stratejiler geliştirerek çözdüklerini göstermektedir (Bati ve İnel, 2015). Oysa kadınların girişimci olmaları durumunda başarısız olacakları ve baskı görecekleri konusunda kuvvetli kalıpyargılar bulunmaktadır. Uygulamalı çalışmaların kalıpyargıları temelsiz bırakan ve kadın girişimciliğini teşvik eden bu olumlu sonuçlarının, toplumla daha fazla paylaşılması, kalıpyargıların ortadan kaldırılmasına katkıda bulunacaktır (Tulan ve Türko, 2018: 303).

Erzurum’da kadın girişimcilere uygulanan bir saha araştırmasında, kadınların medeni durumlarının kaydedilmesi konusunda araştırmacıların sorun yaşadığı ifade edilmektedir. Kadın girişimcilerin sözlü olarak

boşanmış/boşanma sürecinde olduklarını ifade etmelerine rağmen anket formuna evli olarak kaydedilmek istedikleri görülmüştür. Ayrıca çocuk sayısı sorusunun medeni durumdan önce sorulmasını sorun eden ve olumsuz tepki veren girişimciler olmuştur. Eşleri ile birlikte çalışan kadınların sorulara cevap verirken, göz teması ile veya sözlü olarak eşlerinden onay alma ihtiyacı hissettikleri gözlenmiştir. Araştırmada, kadın girişimcilerin hissettikleri toplumsal baskı, karar verme süreçlerine katılım durumları gibi hususların derinlemesine araştırılması önerilmekte, ataerkil toplumsal yapının geçerli olduğu bölgelerde girişimci olmaya karar verecek kadınların karşılaşıacağı toplumsal sorunların daha iyi anlaşılmasına katkıda bulunacağı ifade edilmektedir (Tulan ve Türko, 2018: 302).

Bu noktadan hareketle çalışmanın amacı, evli ve bekâr kadın girişimciler arasında çeşitli değişkenler açısından farklılık bulunma durumunu araştırmaktır. Bu amaca yönelik olarak Erzurum il merkezinde çeşitli sektörlerde faaliyet gösteren 200 kadın girişimciye saha araştırması uygulanmıştır. Araştırmanın ataerkil toplumsal yapı nedeniyle güçlü kalıpyargıların bulunduğu düşünülen bir bölgede Erzurum’da gerçekleştirilmesi tercih edilmiştir. Bölgede spesifik olarak kadın girişimcileri konu alan araştırma sayısı çok kısıtlıdır. Uygulama sonuçlarının bölgede kadın girişimciliğinin desteklenmesi konusunda tasarlanacak programlara katkıda bulunması beklenmektedir.

Türkiye’de spesifik olarak evli ve bekâr kadın girişimciler arasındaki farklılıklar üzerine odaklanan çalışma bulunmamaktadır. Ancak girişimcilik ve kadın girişimciliği konusunda gerçekleştirilen saha araştırması içeren çalışmalarda medeni durum bir değişken olarak analize dahil edilmiştir. Bu çalışmaların pek çoğu girişimci veya girişimci adaylarından oluşan örnekleme sahipken, kısıtlı sayıda çalışma kadın girişimciler üzerine uygulanmıştır. Araştırma sonuçlarının medeni durum değişkeninin kullanıldığı kadın girişimcilere odaklanan başka çalışmalara öncülük etmesi ve bu konudaki kalıpyargıların ortadan kaldırılmasına katkıda bulunması beklenmektedir.

2. Girişimcilik Araştırmalarında Evlilik

Çok farklı kültürel yapıya sahip ülkelerde girişimcilere uygulanan saha araştırmaları evlilik ile girişimci faaliyeti arasında pozitif bir ilişki ortaya koymaktadır: Norveç’te (Berglann vd., 2010: 17), Hindistan’da (Bose, 2012: 144; Baruah, 2010: 103; Tamizharasi ve Panchanatham, 2010: 215), Nijerya’da (Olowa ve Olowa, 2015: 31; Aderemi, 2008), Kenya’da (Peter ve Munyithya, 2015: 26-27) ve ABD’de (Moutray, 2007) evli bireyler girişimci olmaya daha meyillidir.

Girişimcilerin yanı sıra potansiyel girişimcilerin örnekleme içinde yer aldığı veya örneklemin sadece potansiyel girişimciler olarak nitelendirilebilecek gruplardan (öğrenci gibi) oluşması durumunda bulgular değişiklik göstermektedir. İran’da üniversite öğrencilerine uygulanan bir saha araştırmasında girişimci ruhu ile medeni durum arasında anlamlı bir ilişki bulunamamıştır (Aghajani ve Abbasgholipour, 2012: 63). Nijerya’da demografik faktörlerin girişimci kültürü üzerindeki etkisini araştıran bir çalışmada üniversite öğrencilerinin medeni duruma göre aralarında farklılık bulunduğu, bekâr öğrencilerin daha yüksek düzeyde girişimci özellikler gösterme eğiliminde

olduğu kaydedilmiştir (Adewele, 2016: 10). Benzer şekilde ABD’de gerçekleştirilen bir araştırmada dinamik panel veri analizi kullanılmış, medeni durumun girişimciliğin bir kariyer tercihi olarak benimsenmesi üzerinde anlamlı bir etkisi olmadığı sonucuna ulaşılmıştır. Örneklemin sadece %25’i kendi işinin sahibidir (Thompson vd., 2013: 8-9).

Evlilik girişimcilere ne tür avantajlar sağlıyor olabilir? Evli girişimcilerin sağladıkları sosyal, finansal ve psikolojik destek sayesinde bekâr, boşanmış veya dul girişimcilerden daha çok çalıştığı ve işletme yönetiminde daha iyi performans sergilediğini kaydeden çalışmalar bulunmaktadır (Reynolds, 1999; Fielden vd., 2000; Adegbite vd., 2006; Aderemi, 2008: 169).

Norveç’te gerçekleştirilen bir saha araştırmasında evli olma durumunun kadın ve erkeklerin girişimci eğilimi ile yüksek derecede ilişkili olduğu kaydedilmiştir. Bu ilişkinin muhtemel sebepleri şöyle sıralanmıştır: i) girişimciliğin riskli dönemleri için gelir sahibi bir eş, sigorta sağlar ii) kendi işinde çalışan bir eş, önemli bir bilgi kaynağı ve ağ sunar. iii) işsiz bir eş, ucuz (vergisiz) ve güvenilir iş gücü sunar iv) girişimci insanlar girişimci olmayanlara göre daha çok evliliğe meyillidir (Berglann vd., 2010: 17).

Kenya’da girişimcilere uygulanan bir saha araştırmasında medeni durumun girişimci başarısını olumlu yönde etkilediği sonucuna ulaşılmıştır (Peter ve Muniyithya, 2015: 26-27). Nijerya’da evliliğin tarımsal işletme geliştirmeye yardımcı olduğu sonucuna ulaşılmış ve sebebini örneklemin büyük bir çoğunluğunun evli olmasına bağlamıştır (Olowa ve Olowa, 2015: 31).

Başarılı bir kadın girişimci evli mi olmalıdır? Evliliğin kadına getirdiği sorumluluklar ve toplumsal roller, kültürlere göre ve sosyo-ekonomik düzeye göre farklılık gösterebilir. Ayrıca hâlihazırda girişimci olan kadınların tutumları ile girişimci aday kadınların tutumları arasında da farklılık bulunması beklenebilir.

Bangladeş’te girişimci ve girişimci aday kadınlarla yapılan bir saha araştırması sonuçları kadınların algı düzeyleri ile ilgili farklılıkları ortaya koymaktadır. Örneklemin içinde yer alan girişim sahibi kadınların tamamına yakını başarılı girişimcilerin evli olması gerektiği yönünde görüş bildirmiştir. Yazarlar, eşlerin girişimcilik mücadelesinde kadınlara yardımcı olacağı düşüncesiyle bu yönde görüş bildirdiklerini belirtmektedir. Diğer yandan örneklemin içinde küçük bir yer tutmakla birlikte girişimci aday kadınların tamamı başarılı bir girişimcinin bekâr olması gerektiğini belirtmiştir. Bu düşüncenin altında, bekâr kadınların bağımsız bir şekilde çalışabilecekleri ve eşlerinden kaynaklanacak sorunlarla karşılaşmayacakları öngörüsü bulunmaktadır. Girişim sahibi kadınlar ile girişimci aday kadınlar arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık bulunduğu kaydedilmiştir (Latif, Begum ve Lubna, 2015: 107-108).

Eşler kadınların girişimci faaliyetine engel mi olur? Güçlü ataerkil toplumsal yapının geçerli olduğu toplumlarda bu sorunun cevabının eşlerin kadınlara girişimcilik faaliyetlerinde engel olacağı yönünde olduğu düşünülebilir. Zira kadının çalışma hayatına dâhil olmasıyla ilgili güçlü kalıpyargılar bulunmaktadır. Ancak uygulamalı çalışmalar ve kadın girişimciliği konusundaki yazın aksini söylemektedir.

Eşler genellikle önemli problemlerini birbirleriyle tartışırlar. Eşler arası mesleki tecrübelerin ve iş fırsatları konusunda bilginin paylaşımı gibi hususlar, eşler arasında doğrudan bilgi aktarımının gerçekleşmesini sağlar. Ayrıca eşlerden birinin sahip olduğu networkten, tecrübeleriyle edindiği bilgiden, motivasyonundan ve becerilerinden diğer eş doğrudan faydalanmaktadır (Liao ve Stevens, 1994; Bernardi, 1999; Özcan, 2011: 6-7). Dolayısıyla kadın girişimci için eşi, yeni bilgiye erişimini sağlayan önemli bir kaynaktır.

Hindistan’da kabile sisteminin geçerli olduğu bir bölgede evli kadın girişimciler için eşlerinin ana rehberlik kaynağı olduğu ifade edilmektedir. Genç bekâr girişimciler için ise ebeveynleri girişimci kariyerlerine rehberlik etmektedir (Baruah, 2010: 103). Kenya’da kadınlar tarafından işletilen küçük ölçekli işletmelerde, kadınların eşlerinden destek aldıkları kaydedilmiştir (Orwa, Tiagha ve Waiguchu, 2014: 210).

Kadın girişimcinin evli olması durumunda ev işlerini ve çocukların bakımını aksatacağı veya ev işlerinin işletme yönetimini aksatacağı ve kadını başarısızlığa sürükleyeceği yönünde bir kalıpyargı bulunmaktadır (Türko, 2016b). Toplumsal cinsiyet rollerinden beslenen bu kalıpyargı hakkında uygulamalı çalışmalar kadınların çatışma odaklarını stratejiler geliştirerek çözdüklerini göstermektedir (Batı ve İnel, 2015).

Kadın girişimciler toplumun kendilerine yüklemiş olduğu roller ile girişimciliğin gerektirdiği roller arasında çatışma yaşamaktadır (Şahin, 2006). Yalova’da kadın girişimcilerin iş-aile ve aile-iş odaklı çatışma yaşama durumları; zaman, gerginlik, davranış ve enerji boyutlarıyla irdelenmiştir. Çalışma sonuçlarına göre yeni girişim sahibi olan kadınlar daha fazla iş-aile çatışması yaşamaktadır. Evde ve işyerinde profesyonel yardım alarak, sorumluluklarını paylaşan kadın girişimciler ise daha az çatışma yaşamaktadır. Rol paylaşımı yapan kadınların her açıdan daha sağlıklı oldukları ve iş-aile dengesini daha iyi kurdukları; yenilikçilik özelliği yüksek olan kadınların zaman boyutu açısından aile-iş çatışmasını daha az yaşadıkları belirtilmektedir (Batı ve İnel, 2015).

İzmir’de gerçekleştirilen bir çalışma; boşanmış kadın girişimcilerin iş yükünün, evli ve bekâr kadın girişimcilere göre daha fazla olduğunu, sağlık kalitesinin daha düşük olduğunu ve iş yaşam dengesini sağlayamadıklarını kaydetmiştir. İş yaşam dengesini en iyi sağlayan girişimciler, bekâr kadın girişimcilerdir (Ödemiş, 2018:121-122).

Çocukların sorumluluğuna sahip olmak kadın ve erkeklerde girişimcilik eğilimini çok farklı etkilemektedir. Erkeklerde girişimciliği önemli ölçüde yükseltmektedir; en küçük çocuğun okula başlama yaşına geldiği (6 yaş) durumda eğilim en yüksek düzeydedir. Kadınlar içinse en küçük çocuğun 3 yaşın altında olduğu durumda olumsuz bir etki ortaya çıkmaktadır (Berglann vd., 2010: 17).

Bangladeş’te kadın girişimciler ve girişimci adayları başarılı bir kadın girişimcinin ideal ailesini şu şekilde tanımlamıştır: tek çocuk, okula giden tek çocuk, okula giden en küçük çocuğun yaşı sekiz olmalıdır; aile üyeleri büyük anne ve büyük baba dâhil beş kişiden oluşmalıdır (çocuğun büyütülmesine yardım ettikleri ve aileye katkıda buldukları için) (Latif, Begum ve Lubna, 2015: 112).

Brush vd. (2009) kadın girişimciler için cinsiyet temelli bir modelin gerekliliği üzerinde durmuş ve daha önce tüm girişimciler için oluşturulmuş olan 3M (money/para, management/yönetim market/pazar,) modeline iki yapı (motherhood/annelik, macro-meso environment/makro-mezo çevre) daha ekleyerek kadın girişimcilere özgü 5M modelini geliştirmişlerdir. Modeldeki yapılar kadınlar için bir girişimi başlatmak ve büyütme sürecinde etkili unsurları ifade etmektedir.

DeMartino ve Barbato (2003: 815) kariyer motivasyonu ve cinsiyet arasındaki ilişkiyi araştırdıkları çalışmalarında benzer eğitim vb. şartlara sahip kadın ve erkek girişimciler arasındaki farklılıkların evli olma ve bakmakla yükümlü olduğu çocuk sahibi olma durumunda arttığı sonucuna ulaşmıştır.

Hindistan'da kadınların girişimciliği tercih etmemelerinin en büyük sebeplerinden biri evlendikten sonra nerede yerleşecekleri konusundaki belirsizliktir. Erkek egemen toplumda kadının kocasıyla gitmesi gerekmektedir, farklı bir yerden insanla evlenmesi durumunda girişimini kapatmaya zorlanması mümkün olabilmektedir (Baruah, 2010: 92).

Yine Hindistan'da gerçekleştirilen bir araştırmada, kadınların evlenmeden önce iş kurmaya daha az meyilli oldukları belirtilmektedir. Bunun sebebinin kadınların zihinlerine yerleşmiş derin bir endişe ve korunma güdüsü olduğu ifade edilmektedir. Evlilik, toplumsal baskılara karşı gelebilecek gücü onlara sağlayacaktır. Bu düşünce kadınlara, yanlış yönlendirici sosyal beklentiler ve ebeveynlerin korkusuyla yüklenmektedir. Kız çocuğunun evlendirilmesi en öncelikli ebeveyn görevidir. Ayrıca aileler kızlarının kendi işini kurması için destek sağlamaktansa evlendirilmesi için para harcamayı tercih etmektedir (Bose, 2012: 144).

3. Türkiye'de Girişimcilik Araştırmalarında Medeni Durum Değişkeni

Girişimcilik araştırmalarında medeni durum; yaş, cinsiyet ve eğitim gibi diğer demografik değişkenlerle birlikte örneklemin profili çizmek için kullanılmaktadır. Az sayıda çalışmada bu değişkenlerin bir veya birkaçını kullanarak analiz gerçekleştirilmiştir. Araştırmanın odak noktasına göre, eğitimin ve yaşın diğer değişkenlerle ilişkisi; medeni durum veya cinsiyete göre gruplar arasında farklılık bulunma durumu en çok kullanılan araştırma yöntemleridir.

Türkiye'de spesifik olarak evli ve bekâr kadın girişimciler arasındaki farklılıklar üzerine odaklanan çalışma bulunmamaktadır. Ancak girişimcilik ve kadın girişimciliği konusunda gerçekleştirilen saha araştırması içeren çalışmalarda medeni durum bir değişken olarak analize dâhil edilmiştir. Bu çalışmaların pek çoğu girişimci veya girişimci adaylarından oluşan örnekleme sahipken, kısıtlı sayıda çalışma kadın girişimciler üzerine uygulanmıştır.

Erdun (2011) tarafından Zonguldak'ta kadın girişimcilere uygulanan saha araştırması sonuçları içerisinde medeni durum değişkenine ilişkin analiz sonuçları bulunmaktadır. Analiz sonuçlarına göre kadın girişimcilerin medeni durumları ile risk alma eğilimleri ve kendilerine duydukları güven arasında anlamlı bir ilişki vardır. Evli kadın girişimcilerin risk alma eğilimleri ve kendilerine duydukları güven, bekâr kadın girişimcilere kıyasla daha yüksektir (Erdun, 2011: 80-83).

Ankara'da gerçekleştirilen bir saha araştırmasında kadın girişimcilerin medeni durumlarının çeşitli değişkenlerle ilişkisi, çapraz tablolar ile değerlendirilmiştir. Boşanmış girişimcilerin %12,5'inin girişimciliği "iş bilmek" olarak, evlilerin ise %10,13'ünün "cesaret" olarak tanımladıkları belirtilmiştir. Girişimcilik motivasyonu sorusuna bekârların %33,33'ü "başkalarına faydalı olma isteği", %22,22'si ise "bağımsız olma isteği" olarak cevap vermiştir. Boşanmışların %15,63'ü "başarma isteği" olarak tanımlamış, evlilerin ise %0,45'i "başarma isteği" ve %15,91'i "başkalarına faydalı olma isteği" olarak belirtmiştir. Medeni durum ile karşılaşılan zorluklara bakıldığında, bekâr kadınların %33,33'ü, boşanmışların %23,53'ü ve evlilerin %21,21'i kadın olmanın zorluğunu yaşadığını ifade etmiştir (Ankara Kalkınma Ajansı, 2014: 78-89).

Özyılmaz (2016) tarafından gerçekleştirilen çalışmanın Türkiye genelinde kadın girişimcilere uygulanan saha araştırması sonuçlarına göre, kadın girişimcilerin medeni durumu ile aile ihtiyaçlarını karşılamak için girişimci olma durumuna ilişkin uygulanan ki-kare bağımsızlık testi sonucunda istatistiksel açıdan anlamlı bir ilişki bulunmuştur. Hiç evlenmemiş olanların %62,5'i aile ihtiyaçlarını karşılamak için girişimci olduğu önermesine katılırken, evli olanlarda bu oran %84,5'e, boşanmışlarda %82,7 ve eşi ölmüşlerde %80'e çıkmaktadır (Özyılmaz, 2016: 111).

Ballı (2017: 52-58) tarafından Kozan'da gerçekleştirilen çalışmada kadın girişimci adaylarının uygulamalı girişimcilik eğitimine katılma nedenlerinin ve girişimci olmak isteme nedenlerinin evli olma durumuna göre farklılık göstermediği kaydedilmiştir. Çalışmada kadınlara sunulan ifadelerden 7 değişken kadınların eğitime katılma nedenlerini ve 14 değişken girişimci olmak isteme nedenlerini temsil etmektedir. Ayrıca çalışmada kadınların girişimcilik konusunda önlerinde gördükleri engeller açısından evli ve bekâr kadınlar arasında farklılık bulunmadığı ifade edilmektedir. Kadınlara engeller konusunda sunulan ifadeler: sermaye bulmanın zorluğu, aile izin ve desteğinin bulunmaması, bürokratik işlemler, tecrübesizlik, işyeri açma maliyetleri, müşteri bulamama, donanım temininde güçlük, uygun eleman bulamama, başarısızlık korkusu, pazarda tanınmış olma ve toplumsal baskı.

Ödemiş (2018) tarafından İzmir'de gerçekleştirilen çalışmada, kadın girişimcilerin iş yaşam dengesinin; yaş, medeni durum, çalışma süresi, çalıştığı sektör, çocuk sahibi olma durumu, bakmakla yükümlü olduğu kişi varlığı ve ailesinde bakıma muhtaç kişi olma durumuna göre farklılık gösterdiği ve farkın anlamlı olduğu kaydedilmiştir. Analiz sonuçları, boşanmış kadın girişimcilerin iş yükünün, evli ve bekâr kadın girişimcilere göre daha fazla olduğunu, sağlık kalitesinin daha düşük olduğunu ve iş yaşam dengesini sağlayamadıklarını göstermiştir. İş yaşam dengesini en iyi sağlayan girişimciler, bekâr kadın girişimcilerdir. Boşanmış ve evli kadın girişimcilerin bekâr kadın girişimcilere göre iş yaşam dengesini sağlayamadıkları tespit edilmiştir (Ödemiş, 2018: 121-122).

Çetinoğlu ve Büber (2012) tarafından Ankara Ostim'de yürütülen bir saha araştırmasında girişimcilerin kişilik özellikleri ve kültürel değerlerinin, medeni durum, eğitim, yaş değişkenleri açısından farklılık gösterme durumu araştırılmıştır. Örneklemin %98,1'i erkek girişimcilerden

oluşmaktadır. Araştırma sonucuna göre girişimci kişilik özellikleri (4 kişilik özelliği: pragmatik kişilik, moralist kişilik, duygusal kişilik, karışık kişilik) açısından evli ve bekâr girişimciler arasında anlamlı bir fark bulunmamıştır. Girişimciliğe yönlendiren özellikler (7 özellik: yenilikçilik, liderlik, otokontrol, risk alma, bağımsız olma, kendine güven, iyimserlik) açısından iki grup arasında iki ifade istatistiksel olarak anlamlı farklılık bulunmuştur. Bu ifadelerin işaret ettiği özellikler "liderlik" ve "kendine güven" olarak tanımlanmış, evli girişimcilerin bekâr girişimcilere kıyasla daha yüksek ortalamalara sahip olduğu ifade edilmiştir. Kültürel değerler boyutu (Hofstede'nin beş kültür boyutu: erilik-dişillik, bireycilik-toplumculuk, güç mesafesi, belirsizlikten kaçınma ve uzun-kısa zamanlı oryantasyon) açısından iki grup arasında 7 ifade anlamlı farklar bulunmuştur. Bu ifadelerin işaret ettiği özellikler "toplumculuk" ve "kısa zamanlı oryantasyon" olarak tanımlanmış, evli girişimcilerin bekâr girişimcilere kıyasla daha yüksek ortalamalara sahip olduğu ifade edilmiştir (Çetinoğlu ve Büber, 2012: 193-209).

Bayburt'ta mikro işletmelere uygulanan bir saha araştırmasında girişimci özelliklerinin sosyo-demografik özelliklere göre farklılık gösterme durumu araştırılmıştır. Örneklemin sadece %4'ü kadınlardan oluşmaktadır. Analiz sonucunda medeni durum ile risk alma düzeyi arasında istatistiksel olarak anlamlı farklılık tespit edilmiştir. Evlilerin risk alma düzeyinin, bekârlardan daha yüksek olduğu görülmüştür (Kahya ve İmamoğlu, 2013: 1-9).

Girişimciliğin finansmanında melek sermayenin rolünü araştıran bir çalışmanın analiz sonuçlarına göre girişimciliğin finansmanında melek sermayenin rolünü değerlendirme düzeyleri, medeni durum açısından istatistiki olarak anlamlı bir farklılık göstermektedir. Bekâr girişimciler, evli olanlara kıyasla girişimcilik faaliyetlerinin finansmanında melek sermayenin kullanılması konusunda daha olumludurlar (Bingöl ve Türkmen, 2016: 367).

Orhan (2017) tarafından gerçekleştirilen, girişimci eğilime kaderciliğin etkisinin araştırıldığı çalışmada girişimcilik potansiyeli belirleme ölçeği ve kadercilik eğilimi belirleme ölçeği kullanılmıştır. Örneklemin %46,4'ü kadınlardan oluşmaktadır ve %88,88'i girişimci değildir. Araştırma demografik faktörlerle analiz içermektedir. Analiz sonuçlarına göre, evli ya da bekâr olmanın girişimcilik potansiyelinde istatistiksel açıdan anlamlı bir fark oluşturmadığı kaydedilmiştir. Buna karşılık, evli katılımcıların genel kadercilik puanı ortalaması bekârların ortalamasına göre anlamlı şekilde yüksektir. Genel olarak, evli bireyler daha kadercilik eğilimleri göstermektedir. Evlilerin kontrol yoksunluğu puanı bekârların puanından istatistiksel açıdan anlamlı şekilde düşüktür. Ancak irrasyonel sebep sonuç ve alın yazısı/önceden belirlenmiş boyutları açısından evlilerin puanı anlamlı şekilde yüksektir. Genel olarak, bekârlar olayları daha az kontrol edebildikleri hissi yaşarken, evliler daha fazla irrasyonel sebep-sonuç ilişkisi kurarak, alın yazısı/önceden belirlenmiş inancı yaşamaktadır. Araştırmada alt-boyutlar açısından da değerlendirme yapılmaktadır. Girişimcilik potansiyeli belirleme ölçeğinin inovatif yaratıcılık, ekonomik özgürlük motivasyonu, risk eğilimi, sosyal ağlar geliştirme alt-boyutlarında bekârların puanlarının istatistiki anlam içerecek şekilde daha yüksek bulunduğu ifade edilmektedir. Boyutlara bakıldığında, girişimci motivasyonlar, sosyal yetkinlikler boyutları

açısından bekârların puanları daha yüksektir. Genel puanda medeni durum açısından farklılık bulunmasa da bekârlar daha yaratıcı inovasyon gösterme, ekonomik özgürlüğünü sağlama motivasyonunu sağlama çabası gösterme potansiyeline sahiptir. Daha fazla risk alma ve sosyal ağlar kurma potansiyeli sergilemiştir. Evli bireyler, toplumsal normlardan daha fazla etkilenecek, daha ortalama normları benimsemektedir. Ayrıca evli veya bekâr olmanın yaşla da etkileşime girdiği düşünülmektedir (Orhan, 2017: 147-150).

Mesleki eğitim gören üniversite öğrencilerinin kültürel zeka düzeyleri ile bireysel girişimcilik yönelimleri arasındaki ilişkiyi tespit etme amacıyla İç Anadolu Bölgesinde faaliyet gösteren bir üniversitenin meslek yüksekokulunda saha araştırması gerçekleştirilmiştir. Örneklemin %46,8'i kadınlardan oluşmaktadır. Öğrencilerin medeni durumları ile üst biliş boyutu arasında anlamlı bir ilişki bulunmuştur. Evli öğrencilerin bekârlara göre üst biliş puanlarının yüksek olduğu tespit edilmiştir. Öğrencilerin demografik özellikleri ile bireysel girişimcilik yönelimleri alt boyutları arasındaki anlamlı ilişkiye yönelik yapılan analizlerde, medeni durum ile yenilikçilik arasında anlamlı ilişkiler tespit edilmiştir. Evli öğrencilerin yenilikçilik puanlarının bekârlara göre yüksek olduğu tespit edilmiştir (Gürer ve Çiftçi, 2018: 496-500).

Son yıllarda Türkiye'de çok yaygın bir şekilde uygulamalı girişimcilik eğitimleri verilmektedir. KOSGEB yeni girişimci desteklerinden faydalanmanın bir ön koşulu olarak uygulamalı girişimcilik eğitimlerine katılımın tanımlanmış olması, ülke çapında girişimcilik eğitimlerinin yaygınlaşmasına sebep olmuştur (Türko, 2016a: 61). Girişimci aday veya potansiyel girişimci olarak nitelendirilen katılımcı gruplarına eğitim öncesi ve/veya sonrası uygulanan anketler ile gerçekleştirilen çok sayıda çalışma bulunmaktadır. Bu çalışmalarda örneklem genel olarak kadın ve erkeklerden oluşmaktadır. Giresun'da gerçekleştirilen bir çalışmada evli olma durumu ile girişimcilik eğilimleri arasında anlamlı bir ilişki bulunmamıştır (Genç, 2015: 171). Benzer bir sonuç Edirne, Kırklareli, Tekirdağ bölgesinde gerçekleştirilen bir çalışmada kaydedilmiş, girişimcilik eğitimi alan katılımcıların medeni durumlarının girişimcilik eğilimleri üzerinde istatistiksel olarak anlamlı bir etkisinin olmadığı kaydedilmiştir (Altuntaş, 2016: 35, 40). KOSGEB Girişimcilik eğitimlerine katılanların girişimcilik kararını etkileyen sebepleri araştıran bir diğer çalışma sonuçlarına göre bekâr ve evli katılımcıların ankete verdikleri cevaplar 3 ifade istatistiksel olarak farklılık göstermektedir. Bekâr katılımcıların başkaları tarafından saygı görmeye değer verdikleri; evli katılımcıların ise kendilerine, eşlerine ve çocuklarına güven vermeye; aynı düşünce ve görüşleri paylaştıkları insanların gelişimine katkıda bulunmaya daha fazla önem verdikleri kaydedilmiştir. İnce vd. bu farklılığın sebebinin; bekârların diğerlerine karşı sorumluluk hissetmemeleri, buna karşın evlilerin ailevi sorumluluklarını yerine getirmek zorunda olmaları ve sosyal ilişkilere önem vermeleri ile açıklanabileceğini ifade etmektedir (İnce vd., 2016: 120).

4. Yöntem

Erzurum Esnaf ve Sanatkarlar Odası Başkanlığına (ESOB) kayıtlı Erzurum il merkezinde (Yakutiye, Aziziye ve Palandöken ilçelerinde) faaliyet gösteren kadın girişimci

sayısı 722'dir. Erzurum Ticaret ve Sanayi Odası'na kayıtlı (ETSO) kadın girişimci sayısı 69'dur. Araştırmanın ana kütlesi, ESOB ve ETSO'ya kayıtlı 791 kadın girişimciden oluşmaktadır. Örneklem, %95 güven seviyesinde ve 0,05 güven aralığında www.surveysystem.com websitesi üzerinden (sample size calculator uygulaması kullanılarak) 259 olarak hesaplanmıştır (Survey System, 2017).

Anket formu, kadın girişimciliği konusunda geniş bir literatür taraması yapıldıktan sonra, daha önce yapılan saha çalışmaları incelenerek araştırmacılar tarafından oluşturulmuştur. Anket formundaki iyi anlaşılmayan veya tartışmalı ifadeleri belirlemek amacıyla araştırmacılar tarafından Erzurum ilinde faaliyet gösteren 20 kadın girişimciye ön anket yapılmıştır. Bu şekilde, anket formuna son şekli verilmeden önce anket formu test edilmiş, soruların anlaşılabilirliği, soruların sırası ve cevaplama süresi saptanmıştır. 20 işletme ile derinlemesine görüşmeler gerçekleştirilmiştir.

Ön anket uygulamasından yola çıkılarak anket formunda gerekli düzenlemeler gerçekleştirilmiş ve forma son şekli verilmiştir. Ayrıca araştırmada kullanılacak analiz yöntemlerine uygun olarak bazı sorular yeniden düzenlenmiştir. Veri toplamak için geliştirilen anket 2017 yılının Nisan-Haziran ayları arasında Erzurum ilinin çeşitli semtlerinde farklı sektörlerdeki kadın girişimcilere yüz yüze görüşme tekniğiyle uygulanmıştır. Saha araştırması kapsamında 228 işletme ziyaret edilmiştir. 200 işletme anket uygulamayı kabul etmiş, 19 işletme ise reddetmiştir. Ayrıca 9 işletmenin kadın girişimci adına açılmasına rağmen erkekler tarafından işletildiği tespit edilmiş, bu işletmelere anket uygulanmamıştır. Saha araştırması kapsamında 200 anket uygulanmıştır.

Çeşitli sebeplerle hedeflenen örneklemin tamamına ulaşılamadığı için araştırma sonuçları 200 kadın girişimciden elde edilen veriler ile sınırlıdır. Ayrıca sosyal bilimlerdeki araştırmalara özgü genel sınırlılıklar, bu araştırma için de geçerlidir.

Anket formu iki ana bölüm ve 35 sorudan oluşmaktadır. Sorular 5'li Likert ölçeği ile seçeneklendirilmiştir (1-kesinlikle hayır, 2-hayır, 3-kararsızım, 4-evet, 5-kesinlikle evet). İlk bölüm genel bilgiler ve çalışma koşullarına yönelik sorular içermektedir. İkinci bölüm işletmeyi kurarken, yönetirken ve işletmeyi kurduktan sonra kadın girişimcilerin

karşılaştıkları problemleri belirlemeye yönelik sorular içermektedir. Anket formunun güvenilirliği Cronbach Alpha katsayısı hesaplanarak belirlenmiştir. Alpha değeri 0,805'tir ve anketin güvenilir olduğunu göstermektedir. Analizler SPSS 22 paket programı ile gerçekleştirilmiştir.

5. Analiz

Evli ve bekâr kadın girişimciler arasında çeşitli değişkenler açısından anlamlı bir farklılık bulunup bulunmadığı araştırmak amacıyla kullanılan fark testinin seçimi için veri seti önce kategorize edilmiş değişkenler Tek Örneklem Kolmogorov Smirnov testi ile değerlendirilmiştir. Değişkenlerin normal bir dağılım göstermediği tespit edildikten sonra ($p=0,00<0,05$) parametrik olmayan Mann Whitney U testinin kullanılmasına karar verilmiştir.

Mann-Whitney U testi, aralıksız ölçülen (kategorik) 2 bağımsız grup arasında (evli-bekâr, kadın-erkek vb.) farklılık bulunma durumunu araştırmak için kullanılmaktadır. Bağımsız örneklem t-testinin parametrik olmayan alternatifidir. İki grubun karşılaştırması yapılırken t-testinde ise ortanca değeri karşılaştırılır. Mann-Whitney U testinde ise ortanca değeri karşılaştırılır. Mann-Whitney U istatistiği, sürekli değişkenlerin, iki grup içinde, değerlerini sıralı hale dönüştürür. Böylece iki grup arasındaki sıralamanın farklı olup olmadığını değerlendirir. Değerler sıralı hale dönüştürüldüğü için, değerlerin asıl dağılımları önemli değildir (Kalaycı, 2017 : 99; Durmuş vd., 2013: 188). Araştırmada gruplandırma için kullanılan kategorik değişken medeni durumdur, örneklemede evli ve bekâr kadın girişimciler arasında farklılık bulunma durumu araştırılmıştır. İki grup arasında değişiklik bulunma durumu araştırılan değişkenler sıralı ve aralıklı ölçek ile ölçülmüştür.

Tablo gösteriminde kolaylık olması için bekâr kadın girişimciler "0", evli kadın girişimciler "1" kodları kullanılarak kategorize edilmiştir. Evli ve bekâr kadın girişimciler arasında istatistiksel olarak anlamlı bir fark bulunması durumunda ($p<0,05$) değişkenin sıra ortalaması ve p değeri kalın olarak gösterilmiştir. Örneklem içinde 62 bekâr, 138 evli kadın girişimci bulunmaktadır. Dul, boşanmış veya medeni durumunu belirtmek istemeyen kadın girişimciler bekâr olarak kaydedilmiştir.

Tablo 1. Evli ve Bekâr Kadın Girişimciler Arasında Eğitim Düzeyi ve Yaş Açısından Farklılık Bulunma Durumu

	N	Sıra ortalaması	Sıraların toplamı	Mann Whitney U	Wilcoxon W	Z	p değeri
Eğitim Düzeyi	0	62	118,28	3175,500	12766,50	-3.336	,001
	1	138	92,51				
Yaş	0	62	66,53	2172,000	4125,000	-5.801	,000
	1	138	115,76				

Tablo 2. Evli ve Bekâr Kadın Girişimciler Arasında İşletme Sahibi Oldukları Yıl Sayısı ve Çalışan Sayısı Açısından Farklılık Bulunma Durumu

	N	Sıra ortalaması	Sıraların toplamı	Mann Whitney U	Wilcoxon W	Z	p değeri
Kaç yıldır işletme sahibisiniz?	0	62	100,79	4260,000	13851,000	-,049	,961
	1	138	100,37				
Çalışan Sayısı	0	62	94,50	3906,000	5859,00	-2.389	,017
	1	138	103,20				

Tablo 3. Evli ve Bekâr Kadın Girişimciler Arasında Çalışma Koşulları ve İşi Bırakma İstekleri Açısından Farklılık Bulunma Durumu

	N	Sıra ort.	Sıraların top.	Mann Whitney U	Wilcoxon W	Z	p değeri
Günde kaç saat çalışıyorsunuz?	0 61 1 137	102,10 98,34	6228,00 13473,00	4020,000	13473,000	-,461	,645
Eve iş götürür müsünüz/veya evde üretim yapıp işletmede satar mısınız?	0 62 1 138	104,06 98,90	6452,00 13648,00	4057,000	13648,000	-,787	,432
Ailenize dilediğiniz gibi vakit ayırabiliyor musunuz?	0 62 1 138	100,39 100,55	6224,00 13876,00	4271,000	6224,000	-,019	,985
Bugün imkanınız olsa bırakır mıydınız? veya maaşlı bir işe geçer miydiniz?	0 62 1 138	98,95 101,20	6135,00 13965,00	4182,000	6135,000	-,282	,778
Ailenizin toplam aylık geliri ne kadardır?	0 62 1 138	91,75 103,65	5596,50 14303,50	3705,500	5596,500	-1,414	,157

Eğitim düzeyi ve yaş açısından evli ve bekâr kadın girişimciler arasında istatistiksel olarak anlamlı farklılıklar mevcuttur (Tablo 1). Evli girişimcilere kıyasla, bekâr kadın girişimcilerin eğitim düzeyi daha yüksektir, yaş ortalaması ise daha düşüktür.

Çalışan sayısı açısından evli ve bekâr kadın girişimciler arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık bulunmuştur. Bekâr girişimcilere kıyasla evli kadın girişimciler daha fazla sayıda çalışan istihdam etmektedir. Diğer yandan evli ve bekâr kadın girişimciler arasında işletme sahibi oldukları yıl sayısı açısından anlamlı bir farklılık yoktur (Tablo 2).

Kadın girişimcilere çalışma koşulları konusunda yöneltilen sorular Tablo 3'te sunulmuştur. Günlük çalışma saati, eve iş

götürme, aileye dilediği gibi vakit ayırabilme, imkânı olsa işi bırakma isteği, ailenin toplam geliri değişkenleri açısından iki grup arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık yoktur.

Girişimcilere işletmeyi kurarken karşılaştıkları sorunlara ilişkin çeşitli ifadeler sunulmuş ve bu ifadeler Tablo 4'te listelenmiştir. Evli ve bekâr kadın girişimciler arasında işletmeyi kurarken karşılaşılan sorunlar açısından istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık yoktur. Başka bir ifadeyle, evli ve bekâr kadın girişimciler işletmeyi kurarken benzer düzeylerde aile ve yakın çevrelerinden olumsuz baskı hissetmiş, bürokratik işlemlerde, işi planlamada, makine ve ekipman seçim ve temininde, finansal kaynak bulmada sorun yaşamıştır.

Tablo 4. Evli ve Bekâr Kadın Girişimciler Arasında İşletmeyi Kurarken Karşılaştıkları Sorunlar Açısından Farklılık Bulunma Durumu

	N	Sıra ortalaması	Sıraların toplamı	Mann Whitney U	Wilcoxon W	Z	p değeri
Ailem ve yakın çevrem olumsuz baskısını hissettim.	0 62 1 138	95,66 102,67	5931,00 14169,00	3978,000	5931,000	-,863	,388
Bürokratik işlemlerde zorlandım.	0 62 1 138	100,31 100,58	6219,50 13880,50	4266,500	6219,500	-,034	,973
İşi planlamakta zorlandım.	0 62 1 138	104,35 98,77	6469,50 13630,50	4039,500	13630,500	-,784	,433
Makine ekipman seçiminde ve temininde zorlandım.	0 62 1 138	108,44 96,18	6723,50 13176,50	3723,500	13176,500	-1,658	,097
Finansal kaynak bulmakta zorlandım.	0 62 1 138	104,40 98,75	6473,00 13627,00	4036,000	13627,000	-,697	,486

Tablo 5. Evli ve Bekâr Kadın Girişimciler Arasında İşletmeyi Yönetirken Karşılaştıkları Sorunlar Açısından Farklılık Bulunma Durumu

	N	Sıra ortalaması	Sıraların toplamı	Mann Whitney U	Wilcoxon W	Z	p değeri
Pazarlama konusunda zorlandım.	0 62 1 138	108,23 97,03	6710,00 13390,00	3799,000	13390,00	-1,494	,135
Finansal hesaplar konusunda zorlandım.	0 62 1 138	101,16 100,20	6272,00 13828,00	4237,000	13828,00	-,124	,901
Müşteri ilişkilerinde zorlandım.	0 62 1 138	107,52 97,34	6666,50 13433,50	3842,500	13433,500	-1,448	,148
Üretim miktarını belirlerken zorlandım.	0 62 1 138	103,62 96,93	6321,00 13182,00	3866,000	13182,000	-,973	,331
Üretim sorunlarını çözmekte zorlandım.	0 62 1 138	104,89 95,61	6398,00 12908,00	3728,000	12908,000	-1,332	,183
Satış fiyatlarını belirlerken zorlandım.	0 61 1 137	113,39 93,31	6917,00 12784,00	3331,000	12784,000	-2,748	,006
Çalışanları yönetmekte zorlandım.	0 62 1 138	107,20 95,99	6646,50 13054,50	3738,500	13054,500	-1,505	,132
Rakiplerimle başa çıkmakta zorlandım.	0 61 1 137	101,75 98,50	6206,50 13494,50	4041,500	13494,500	-,446	,656

Tablo 6. Evli ve Bekâr Kadın Girişimciler Arasında İşletmeyi Kurduktan Sonra Karşılaştıkları Sorunlar Açısından Farklılık Bulunma Durumu

	N	Sıra ort.	Sıraların top.	Mann Whitney U	Wilcoxon W	Z	p değeri
Kadın olduğum için önyargılı tutum ve ayrımcılığa maruz kaldım.	0 62 1 138	100,60 100,46	6237,00 13863,00	4272,000	13863,000	-,017	,986
Ev kadını sorumluluklarımı aksatmaya başladım.	0 62 1 138	28 136	77,66 83,50	1768,500	2174,500	-,640	,522
İş kurarken yakın çevreden destek olanların sayısı	0 61 1 138	91,79 103,63	5599,00 14301,00	3708,000	5599,000	-1,535	,125
Aile içi sorumluluklar işlerimi aksatmaya başladı.	0 62 1 137	102,78 98,74	6372,50 13527,50	4074,500	13527,500	-,527	,598

Tablo 7. Evli ve Bekâr Kadın Girişimciler Arasında Çevresel Destekleyici Koşullar Konusundaki Görüşleri Açısından Farklılık Bulunma Durumu

	N	Sıra ort.	Sıraların top.	Mann Whitney U	Wilcoxon W	Z	p değeri
Çalıştığım sektörde büyümek için uygun fırsatlar görüyorum.	0 62 1 137	103,00 98,64	6386,00 13514,00	4061,000	13514,000	-,538	,590
Çalıştığım sektörün kadın girişimciler için çok uygun olduğunu düşünüyorum.	0 62 1 138	99,52 100,94	6170,00 13930,00	4217,000	6170,000	-,196	,845
Yaşadığım bölgede hakim olan kültür kadınları girişimci olmaya teşvik ettiğini düşünüyorum.	0 61 1 138	92,97 103,11	5671,00 14229,00	3780,000	5671,000	-1,213	,225
Yaşadığım bölgede kadın girişimciler için yeterli destek mekanizmalarının bulunduğunu düşünüyorum.	0 62 1 138	95,91 102,56	5946,50 14153,50	3997,500	5946,500	-,818	,413
Kadın olduğum için erkek girişimcilerin karşılaşmadığı türden sorunlarla karşılaştığımı düşünüyorum.	0 61 1 138	99,80 100,09	6088,00 13812,00	4197,000	6088,000	-,034	,973

Tablo 8. Evli ve Bekâr Kadın Girişimciler Arasında İşletmeyi Yönetmekte Zorlanma Durumları Açısından Farklılık Bulunma Durumu

	N	Sıra ort.	Sıraların toplamı	Mann Whitney U	Wilcoxon W	Z	p değeri
İşletmeyi yönetmekte zorlanmıyorum	0 62 1 138	108,02 97,12	6697,00 13403,00	3812,000	13403,000	-1,309	,190

Girişimcilere işletmeyi yönetirken karşılaştıkları sorunlara ilişkin çeşitli ifadeler sunulmuş ve bu ifadeler Tablo 5'te listelenmiştir. Evli ve bekâr kadın girişimciler arasında işletmeyi kurarken karşılaşılan sorunlar konusunda sunulan 8 değişkenin 7'sinde istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık yoktur. Başka bir ifadeyle, evli ve bekâr kadın girişimciler işletmeyi yönetirken pazarlama, finansal hesaplar, müşteri ilişkileri, üretim miktarını belirleme, üretim sorunlarını çözüme, çalışanları yönetme ve rakiplerle başa çıkma konularında benzer düzeylerde sorun yaşamıştır. Diğer yandan satış fiyatlarını belirleme konusunda iki grup arasında anlamlı bir farklılık bulunmamaktadır. Bekâr kadın girişimciler, evlilere kıyasla satış fiyatlarını belirleme konusunda daha çok zorlanmıştır.

Girişimcilere işletmeyi kurduktan sonra karşılaştıkları sorunlara ilişkin çeşitli ifadeler sunulmuş ve bu ifadeler Tablo 6'da listelenmiştir. Evli ve bekâr kadın girişimciler arasında işletmeyi kurduktan sonra karşılaşılan sorunlar açısından istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık yoktur. İşletmeyi kurduktan sonra önyargılı tutum ve ayrımcılığa maruz kalma, ev kadını sorumluluklarını aksatmaya başlama, aile içi sorumlulukların işi aksatması, yakın çevreden destek olanların sayısı açısından iki grup arasında farklılık bulunmamıştır.

Kadın girişimcilere faaliyette buldukları bölgede geçerli olan çevresel destekleyici koşullara ilişkin çeşitli ifadeler sunulmuş ve bu ifadeler Tablo 7'de listelenmiştir. Evli ve bekâr kadın girişimciler arasında çevresel destekleyici koşullar açısından istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık bulunmamaktadır. Kadın girişimciler benzer düzeylerde çalıştıkları sektörde büyümek için uygun fırsatlar görmekte ve sektörün kadın girişimciler için uygun olduğunu düşünmektedir. Ayrıca evli ve bekâr kadınlar yaşadıkları bölgede hakim olan kültürün kadınları girişimci olmaya teşvik

ettiğini ve kadın girişimciler için yeterli destek mekanizmalarının bulunduğunu, benzer düzeylerde ifade etmiştir. Kadın olduğu için erkek girişimcilerin karşılaşmadığı türden sorunlarla karşılaştığını düşünme durumu açısından iki grup arasında farklılık bulunmamıştır.

Evli ve bekâr kadın girişimciler arasında işletmeyi yönetmekte zorlanma düzeyi açısından istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık yoktur (Tablo 8). Kadın girişimciler işletmeyi yönetirken zorlanma durumlarını benzer düzeylerde ifade etmiştir.

6. Sonuç ve Öneriler

Evli ve bekâr kadın girişimciler arasında çeşitli değişkenler açısından farklılık bulunma durumunun araştırıldığı bu çalışmada Erzurum il merkezinde çeşitli sektörlerde faaliyet gösteren 200 kadın girişimciye saha araştırması uygulanmıştır. Araştırmanın ataerki toplumsal yapı nedeniyle güçlü kalıpyargıların bulunduğu düşünülen bir bölgede Erzurum'da gerçekleştirilmesi tercih edilmiştir. Uygulama sonuçlarının bölgede kadın girişimciliğinin desteklenmesi konusunda tasarlanacak programlara katkıda bulunması beklenmektedir.

Analiz sonuçları kadın girişimciler arasında 32 değişkenin sadece 4 tanesinde evli olma durumuna göre farklılık bulunduğunu göstermektedir. Evli girişimciler, bekâr girişimcilere kıyasla daha düşük eğitim seviyesine ve daha yüksek yaş ortalamasına sahiptir, daha çok çalışan istihdam etmektedir ve satış fiyatlarını belirlemede daha az zorlandığını ifade etmiştir.

Diğer yandan evli ve bekâr kadın girişimciler arasında 28 değişkende istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık bulunmadığı tespit edilmiştir. Günlük çalışma saati, eve iş götürme, aileye dilediği gibi vakit ayırabilme, imkânı olsa işi

birakma isteği, ailenin toplam geliri değişkenleri açısından iki grup arasında farklılık yoktur.

Evli ve bekâr kadın girişimciler işletmeyi kurarken benzer düzeylerde aile ve yakın çevrelerinden olumsuz baskı hissetmiş, bürokratik işlemlerde, işi planlamada, makine ve ekipman seçim ve temininde, finansal kaynak bulmada sorun yaşamıştır. Ayrıca işletmeyi yönetirken zorlanma düzeyleri de benzerdir. Araştırma sonuçları Ballı (2017) tarafından Kozan'da kadın girişimci adaylarına uygulanan saha araştırması sonuçlarını desteklemektedir. Söz konusu araştırmada kadınların girişimcilik konusunda önlerinde gördükleri engeller açısından evli ve bekâr kadınlar arasında farklılık bulunmadığı ifade edilmektedir. Kadınlara engeller konusunda sunulan ifadeler: sermaye bulmanın zorluğu, aile izin ve desteğinin bulunmaması, bürokratik işlemler, tecrübesizlik, işyeri açma maliyetleri, müşteri bulamama, donanım temininde güçlük, uygun eleman bulamama, başarısızlık korkusu, pazarda tanınmış olma ve toplumsal baskıdır.

Kadın girişimcinin evli olması durumunda ev işlerini ve çocukların bakımını aksatacağı veya ev işlerinin işletme yönetimini aksatacağı ve kadını başarısızlığa sürükleyeceği yönünde bir kalıpyargı bulunmaktadır (Türko, 2016b). İşletmeyi kurduktan sonra önyargılı tutum ve ayrımcılığa maruz kalma, ev kadını sorumluluklarını aksatmaya başlama, aile içi sorumlulukların işi aksatması, yakın çevreden destek olanların sayısı açısından iki grup arasında farklılık yoktur. Araştırma, toplumsal cinsiyet rollerinden beslenen bu kalıpyargı hakkında uygulamalı çalışmalarla aynı yönde bir sonuç ortaya koymakta, kadınların çatışma odaklarını stratejiler geliştirerek çözdüklerini göstermektedir (Bati ve İnel, 2015). Diğer yandan araştırma sonuçları Ödemiş (2018) tarafından İzmir'de gerçekleştirilen araştırma sonuçlarını desteklememektedir. İş yaşam dengesini en iyi sağlayan girişimcilerin, bekâr kadın girişimciler olduğu kaydedilen söz konusu araştırmada medeni durum değişkeni, bu çalışmadan farklı olarak evli, bekâr, boşanmış olarak daha detaylı bir şekilde kategorize edilmiştir.

Kadın girişimciler benzer düzeylerde çalıştıkları sektörde büyümek için uygun fırsatlar görmekte ve sektörün kadın girişimciler için uygun olduğunu düşünmektedir. Evli ve bekâr girişimciler arasında, yaşadıkları çevreyi değerlendirme düzeyleri açısından farklılık yoktur.

Eşler kadınların girişimci faaliyetine engel mi olur? Güçlü ataerkil toplumsal yapının geçerli olduğu toplumlarda bu sorunun cevabının eşlerin kadınlara girişimcilik faaliyetlerinde engel olacağı yönünde olduğu düşünülebilir. Zira kadının çalışma hayatına dahil olmasıyla ilgili güçlü kalıpyargılar bulunmaktadır. Ancak uygulamalı çalışmalar ve kadın girişimciliği konusundaki yazın aksini söylemektedir. Araştırma sonuçları diğer uygulamalı çalışmaları ve ilgili yazını destekleyen bulgular elde etmiştir. Araştırma kapsamında görüşülen kadın girişimciler, anketlerin uygulanması sırasında, işletmenin kurulması ve yönetilmesi sürecinde karşılaşılan problemlerin sorulduğu sorularda, eşlerinin kendilerine yardım ettiğini sözel olarak ifade etmiştir. Eşlerin girişimcilik faaliyetine bilgi, tecrübe ve network paylaşımı şeklinde sağladıkları bu destek, yazın ile paraleldir (Liao ve Stevens, 1994; Bernardi, 1999; Özcan, 2011: 6-7; Orwa, Tiagha ve Waiguchu, 2014: 210). Bekâr girişimciler ise aynı desteği ebeveynlerinden almaktadır. Bu sonuç Baruah'ın (2010) Hindistan'da gerçekleştirdiği çalışma sonuçlarını

desteklemektedir. Evli ve bekâr girişimcilerin işletmenin kurulması, yönetilmesi ve işletmenin kurulmasından sonraki süreçte karşılaştıkları sorunlar, tüm bu süreçlerde aile ve yakın çevreden olumsuz baskı hissetme düzeyi, yakın çevreden destek olanların sayısı benzerdir; iki grup arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık bulunmamaktadır.

Uygulamalı çalışmalar incelendiğinde Türkiye'de kadın girişimciliği konusunda ilgili yazında hala büyük boşluklar olduğu görülmektedir. Yerel ve bölgesel düzeyde kadın girişimcilerin mevcut durumunu ve sorunlarını toplumsal cinsiyet rolleri çerçevesi içinde irdeleyen çalışmalar şüphesiz kadın girişimciliğinin desteklenmesi çabalarına olumlu katkıda bulunmaktadır. Diğer yandan kadın girişimcilerin Türkiye'deki gelişimiyle paralel olarak uygulamalı çalışmalarda konunun irdelenme şekli de değişik göstermektedir. Yakın zamanda kadın girişimcilerin çalışma hayatına odaklanan uygulamalı çalışmalarda artış gözlenmektedir. Kadın girişimcilerin iş-yaşam dengesi, işletmecilik bilgi ve becerileri gibi konular daha çok araştırılmaktadır. Ancak yine de kadın girişimcilerin çalışma hayatını irdeleyen araştırma sayısı kısıtlıdır. Çalışma hayatı içinde spesifik olarak kadın girişimcilere odaklanan yeni ve farklı konularda çalışmalara ihtiyaç bulunmaktadır.

Yeni bir girişim kurmak tüm girişimciler için zorlu süreçler içerir. Bu zorlu süreçler içinde ayakta kalmaya ve başarılı olmaya çalışan kadın girişimciler, aynı zamanda toplumsal cinsiyet rollerinden ve kalıpyargılardan beslenen sorunlar ile mücadele etmektedir. Bu bağlamda kadın girişimcileri konu alan yeni çalışma konuları önerilebilir. Örneğin, tükenmişlik düzeyi. Tükenmişlik, günümüzün stresli iş hayatında sık rastlanan bir durumdur ve bireyin zihinsel, fiziksel ve duygusal olarak tükenmesini ifade eder. Tükenmişliğin sonucunda kişisel başarısızlık hissi, duygusal bitkinlik, yoğunlaşma eksikliği gibi sorunlar görülebilmektedir (Yıldırım, 2018: 303). Acaba yeni girişim sahibi kadınların tükenmişlik düzeyi nasıldır, faaliyette bulunulan sektöre, medeni duruma, çocuk sayısına, işletmenin büyüklüğüne ve yaşına göre farklılık göstermekte midir? Güçlü ataerkil toplumsal yapının geçerli olduğu bölgelerde yaşayan kadın girişimcilerin tükenmişlik düzeyinin nasıl olması beklenebilir? Araştırılması önerilebilecek bir diğer konu sizim olarak düşünülebilir. Örgütsel sinizm bireyin çalıştığı örgüte yönelik olarak geliştirdiği bilişsel, duygusal ve davranışsal boyutları içeren negatif bir tutumdur (Görmen, 2017: 366). Yaşama ilişkin olumsuz tutum ve duygular taşıyan birey zamanla sinik bir birey haline gelmektedir (Yıldırım ve Yıldırım, 2016). İş yaşam dengesini sağlamaya çalışan kadın girişimciler, zaman içinde girişimlerine karşı nasıl bir duygu durum içine girmektedir, hangi faktörler onların bu tutumlarını etkilemektedir? Spesifik olarak kadın girişimcileri konu alan, bu ve benzeri konuların araştırılması, çalışma hayatında kadın girişimcilerin farklı yönleriyle daha iyi anlaşılmasına katkıda bulunacaktır.

Türkiye'de sosyal girişimci kadınlara odaklanan çalışma sayısı kısıtlıdır (Cicek ve Türkmenoğlu, 2018: 54). Özellikle dezavantajlı bölgelerde yaşayan kadınlara odaklanan sosyal girişimci kadınların faaliyetlerinin araştırılması, başarı hikayelerinin ulusal ve bölgesel düzeyde toplumla daha çok paylaşılması kadın girişimciliğinin gelişmesine ve bu konudaki kalıpyargıların azaltılmasına katkıda bulunacaktır.

Kaynakça

- Adegbite, S.A., Ilori, M.O., Ireferin, I.A., Abereijo, I.O., & Aderemi, H.O.S. (2006). Evaluation of the impact of entrepreneurial characteristics on the performance of small scale manufacturing industries in Nigeria. *Journal of Asia Entrepreneurship and Sustainability*, 3(1), 113-135.
- Aderemi, H. O. (2008). An assessment of the choice and performance of women entrepreneurs in technological and non-technological enterprises in south-western Nigeria. *African Journal of Business Management*, 2(10), 165-176.
- Adewale, A. A. (2016). Effect of demographic factors on entrepreneurial culture: a study of university students in metropolitan Kano. *American Journal of Social Sciences and Humanities*, 1(1), 10-34. <http://dx.doi.org/10.20448/journal.801/2016.1.1/801.1.10.34>
- Aghajani, H., & Abbasgholipour, M. (2012). Explanation of relationships between biographical characteristics and entrepreneurship spirit of students. *Iranian Journal of Management Studies*, 5(1), 63-78.
- Akgül Koç, S., & Siklon, S. (2009). Depremde kadının özel alandan kamusal alana geçiş süreci ve sivil toplum kuruluşları. İçinde: *Uluslararası-Disiplinlerarası Kadın Çalışmaları Kongresi Bildiriler Kitabı*, 05-09 Mart 2009, Sakarya. 265-279.
- Altuntaş, H. T. (2016). Girişimcilik destek programlarının aktif istihdam politikası üzerindeki etkinliği: KOSGEB yeni girişimcilik programı örneği ve TR21 analizi. *Balkan ve Yakın Doğu Sosyal Bilimler Dergisi*, 2(4), 35-42.
- Ankara Kalkınma Ajansı (2014). *Ankara'da Kadın Girişimciliği: Örnekler ve Yol Haritası*. Kadın Girişimciliği ve Girişimci Ekosistemi Araştırmalar Serisi 2.
- Ballı, A. İ. (2017). Kadınların girişimci olma nedenleri ve önlerindeki engeller: kadın girişimci adayları üzerine uygulamalı bir araştırma. *Organizasyon ve Yönetim Bilimleri Dergisi*, 9(1), 42-63.
- Baruah, H.K. (2010). *Problems of woman entrepreneurs in a tribal area a study of Udalguri district of BTAD, Assam*. Doktora Tezi. Hindistan: Gauhati University.
- Batu, B. G., & İnel, M. N. (2015). Kadın Girişimcilerin profili bağlamında çatışma düzeyleri ve yatırım tercihleri: Yalova ili üzerine inceleme. *Marmara Üniversitesi Öneri Dergisi*, 11(44), 101-119.
- Becker, G. S. (1973). A Theory of Marriage: Part I. *Journal of Political Economy*, 81(4), 813-846.
- Berglann, H., Moen, E.R., Røed, K. ve Skogstrøm, J.F. (2010). *Entrepreneurship: origins and returns*. CREAM Publication No. 7. Center For Research in Economics and Management, Norwegian School of Management.
- Bernardi, F. (1999). Does the husband matter? Married women and employment in Italy. *European Sociological Review*, 15, 285-300.
- Bingöl, G., & Türkmen, Y. S. (2016). Girişimciliğin finansmanında melek sermaye ve Türkiye uygulaması. *Marmara Üniversitesi Öneri Dergisi*, 12(45). 357-373. <http://dx.doi.org/10.14783/od.v12i45.1000020017>.
- Bose, V. (2012). *An analytical study of the impact of women entrepreneurship development measures promoted by the Government and Financial Institutions in Kerala*. Doktora Tezi. Hindistan: Mahatma Gandhi University.
- Boyacıoğlu, E. Z. (2014). Kırsal turizmde kadın girişimciliği: Edirne örneği. *Uluslararası Sosyal ve Ekonomik Bilimler Dergisi*, 4(2). 82-90.
- Brush, C., de Bruin, A., & Welter, F. (2009). A gender-aware framework for women's entrepreneurship. *International Journal of Gender and Entrepreneurship*, 1(1), 8-24.
- Cicek, B., & Türkmenoğlu, M.A. (2018). Women as Social Entrepreneurs in Turkey. In: D. Chitakunye, & A. Takhar (Eds.), *Examining the Role of Women Entrepreneurs in Emerging Economies* (53-74). Pennsylvania, ABD: IGI Global. <http://dx.doi.org/10.4018/978-1-5225-5112-6.ch003>
- Çetinoğlu, T., & Büber, R. (2012). Ostim organize sanayi bölgesinde girişimcilik açısından kültür ve kişilik özelliklerinin analizine yönelik bir alan araştırması. *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 33, 193-210.
- DeMartino, R., & Barbato, R. (2003). Differences between women and men mba entrepreneurs: exploring family flexibility and wealth creation as career motivators. *Journal of Business Venturing*, 18(6), 815-32. [http://dx.doi.org/10.1016/S0883-9026\(03\)00003-X](http://dx.doi.org/10.1016/S0883-9026(03)00003-X)
- Durmuş, B., Yurtkoru, E.S., & Çinko, M. (2013). *Sosyal Bilimlerde SPSS'le Veri Analizi*. (5. Baskı). İstanbul: Beta Yayınevi.
- Erdoğan, E. (2017). *Türkiye'de Gençlerin İyi Olma Hali Saha Araştırması Bulguları*. Habitat Derneği Yayını.
- Erdun, Ş. (2011). *Kadın Girişimcilerin Risk Alma Eğilimi Ve Kendine Güven Özellikleri Üzerine Bir Çalışma: Zonguldak Örneği*. Yüksek Lisans Tezi. Zonguldak: Zonguldak Kara Elmas Üniversitesi.
- Fielden, S.L., Davidson, M.J., & Makin, P.J. (2000). Barriers encountered during micro and small business start-up in North West England. *Journal of Small Business and Enterprise Development*, 7(4), 295-304.
- Genç, K.Y. (2015). Girişimcilik kurslarına katılanların temel eğilimleri üzerine bir araştırma. *İşletme Fakültesi Dergisi*, 16 (2), 155-175.
- Goffee, R., & Scase, R. (1992). *Kadınlar iş başında*. (Çev. A. Fethi). İstanbul: Eti Kitapları.
- Görmen, M. (2017). Örgüt kültürünün örgütsel sinizm tutumları üzerine etkisi. *Bartın Üniversitesi İİBF Dergisi*, 8(15), 363-387.
- Gürer, A., & Çiftçi, G. E. (2018). Kültürel zekanın bireysel girişimcilik yönelimi üzerindeki etkisi. İçinde: *Al-Farabi 2nd International Congress on Social Sciences*. 6-8 Nisan, Gaziantep, 490-518.
- İnce, A.R., Çamlıbel, F., & Birol, E. (2016). Kosgeb girişimcilik eğitimine katılan kursiyerlerin girişimcilik kararını etkileyen sebepler üzerine bir araştırma. *Süleyman*

- Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 21(1), 113-123.
- Kahya, C., & İmamoğlu, İ.K. (2013). Sosyo-demografik özellikler ve girişimcilik ilişkisinin yerel kalkınma bağlamında değerlendirilmesi (Bayburt ili örneği). *Akademik Bakış Dergisi*, 38, 4-14.
- Kalaycı, Ş. (2017). *SPSS Uygulamalı Çok Değişkenli İstatistik Teknikleri*. (8. Baskı) Ankara: Dinamik Akademi.
- Kutukız, D., & Özden, C. (2018). Kadın girişimciliği ve finansal okuryazarlığın kadın girişimciler üzerindeki etkisi. *Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi*, 8(8), 349-365.
- Latif, A., Begum, S., & Lubna R.J. (2015). Perceptions about effect of family related factors on women entrepreneurship: a study on existing and intended women entrepreneurs of Sylhet city, Bangladesh. *International Journal of Advances in Management and Economics*, 4(4), 104-112.
- Liao T.F., & Stevens, G. (1994). Spouses, homogamy and social networks. *Social Forces*, 73, 693- 707.
- Moutray, C. (2007). *Educational Attainment and Other Characteristics of the Self-Employed: An Examination Using Data from the Panel Study of Income Dynamics*. Research Report. U.S. Small Business Administration, Office of Advocacy. December 2007.
- Najimudinova, S. (2015). Kırgızistan'da kadın girişimciliği: durum analizi ve perspektifleri. *Sosyoekonomi Dergisi*, 23(24), 7-22.
- Olowa, O.W., & Olowa, O.A. (2015). Factors affecting entrepreneurship development in agribusiness enterprises in Lagos State, Nigeria. *Global Journal of Management and Business Research: B Economics and Commerce*, 15(7), 25-32.
- Orhan, K. (2017). Girişimci kaderini yener mi: girişimci eğilime kadcılığı etkisi. *Uluslararası Yönetim İktisat ve İşletme Dergisi Özel Sayısı*, 143-159.
- Orwa, B.H., Tiagha, E., & Waiguchu, M. (2014). An empirical analysis of entrepreneurship scorecard and performance of small scale women entrepreneurs in urban- Kenya. *International Journal of Humanities and Social Science*, 4(5), 208-215.
- Ödemiş, G. (2018). *Kadın Girişimcilerin İş-Yaşam Dengesi Üzerine Bir Araştırma: İzmir İli Örneği*. Yüksek Lisans Tezi. İzmir: Kâtip Çelebi Üniversitesi.
- Özcan, B. (2011). Only the lonely?: the influence of spouse on the transition to self- employment. *Small Business Economics*, 37(4), 465-492.
- Özçatal, Ö. (2009). Kadınların işgücü piyasasına katılımını ve çalışma koşullarını etkileyen sosyo-demografik ve kültürel faktörler. İçinde: *Uluslararası- Disiplinlerarası Kadın Çalışmaları Kongresi Bildiriler Kitabı*, 05-09 Mart 2009, Sakarya. 45-54.
- Özyılmaz, A. M. (2016). *Türkiye'de Kadın Girişimciliği ve Girişimci Kadınların Karşılaştıkları Sorunlar Üzerine Bir Araştırma*. Yüksek Lisans Tezi. Nevşehir: Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi.
- Peter, P.W., & Munyithya, H.M. (2015). The gender factor influence on entrepreneurial success in Kitui County, Kenya. *International Journal of Education and Research*, 3(7), 13-32.
- Reynolds, P. (1999). Nascent Entrepreneurship in Northern Europe, in EIM (Ed.). *Entrepreneurship in the Netherlands*. (The Hague/Zoetermeer:EIM/EZ)
- Survey System (2017). *Sample Size Calculator*. (Erişim Tarihi: 1 Nisan 2017), <https://www.surveysystem.com/sscalc.htm>
- Şahin E. (2006). *Kadın Girişimcilik ve Konya İlinde Kadın Girişimcilik Profili Üzerine Bir Uygulama*. Yüksek Lisans Tezi. Konya: Selçuk Üniversitesi.
- Tamizharasi G., & Panchanatham, N. (2010). An empirical study of demographic variables on entrepreneurial attitudes. *International Journal of Trade, Economics and Finance*, 1(2), 215-220.
- Thompson, E., Asarta, C., Zhang, Z., & LeMarie, F. (2013). *The Role of Parental Experience in Entrepreneurship Choice among Adults*. Bureau of Business Research Publications. University of Nebraska, Lincoln, ABD.
- Tulan, D., & Türko, E. S. (2018). Kadın girişimciliği: Erzurum ilinde bir uygulama. *Finans Ekonomi ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 3(1), 285-306.
- Türko, E. S. (2016a). Business plan vs business model canvas in entrepreneurship trainings, a comparison of students' perceptions. *Asian Social Science*, 12(10). 55-62. <http://dx.doi.org/10.5539/ass.v12n10p55>
- Türko, E. S. (2016b). Can entrepreneurship education reduce stereotypes against women entrepreneurship?. *International Education Studies*, 9(11). 53-65. <http://dx.doi.org/10.5539/ies.v9n11p53>
- Uluköy, M., & Bayraktaroğlu, S. (2014). A field research about oppression incurred of woman entrepreneurs in patriarchal societies. *Yönetim ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi*, 24, 356-369. <http://dx.doi.org/10.11611/JMER507>
- Yıldırım, F. (2018). Tükenmişlik düzeyinin sanal kaytarma davranışına etkisinde iş doyumunun aracılık rolü. *Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 5(13), 302-313.
- Yıldırım, F., & Yıldırım, S.K. (2016). Effects of cynicism on empowerment in organizations. *Journal of Human Sciences*, 13(3), 5740-5750. <https://doi.org/10.14687/jhs.v13i3.4124>

Araştırma Makalesi • Research Article

Görsel Sanatlar Dersinde Öğrencilerin Etkileşimli Tahtaya Yönelik Tutumlarının Farklı Değişkenler Açısından İncelenmesi*

Examining the Attitudes of the Students towards the Smart Boards in Terms of Different Variables in the Visual Arts Lesson

Yahya Hiçyılmaz^{a,**}, Muhammet Emin Kayserili^b

^a Dr. Öğr. Üyesi, Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Eğitim Fakültesi, Güzel Sanatlar Eğitimi, Van/Türkiye
ORCID: 0000-0003-3453-9998

^b Doç. Dr., Atatürk Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Güzel Sanatlar Eğitimi, Erzurum/Türkiye.
ORCID: 0000-0003-3072-2357

MAKALE BİLGİSİ

Makale Geçmişi:

Başvuru tarihi: 27 Eylül 2018

Düzeltilme tarihi: 09 Ekim 2018

Kabul tarihi: 08 Kasım 2018

Anahtar Kelimeler:

Etkileşimli tahta,

Tutum,

Görsel sanatlar

ÖZ

Bu çalışmada Görsel Sanatlar dersinde öğrencilerin etkileşimli tahtaya yönelik tutumlarının farklı değişkenler açısından incelenmesi amaçlanmıştır. Araştırma, 2014-2015 eğitim-öğretim yılında Muş ili merkeze bağlı ortaöğretim kurumlarında etkileşimli tahta ile Görsel Sanatlar eğitimi alan 251 öğrenci ile yürütülmüştür. Araştırmanın amacına bağlı olarak yeni bir ölçeğe ihtiyaç duyulmuştur. Bu doğrultuda Tataroğlu (2009) tarafından geliştirilen Matematik dersinde Akıllı Tahtaya Yönelik Tutum Ölçeğinin içerik ve görünüş geçerliği bakımından Görsel Sanatlar dersine uyarlanarak kullanılmıştır. Elde edilen bulgular ve yorumlara dayalı olarak varılan sonuçlar göre, öğrencilerin etkileşimli tahtaya yönelik tutumlarının olumlu yönde ve orta düzeyde olduğu belirlenmiştir. Öğrencilerin etkileşimli tahtaya yönelik tutumları, etkileşimli tahta ile öğrenim görme süresi değişkenine göre istatistiksel olarak anlamlı bulunmuştur. Cinsiyet, sınıf düzeyi, etkileşimli tahta kullanım sıklığı, Görsel Sanatlar ders başarıları değişkenlerinde ise istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık görülmemiştir.

ARTICLE INFO

Article history:

Received 27 September 2018

Received in revised form 08 October 2018

Accepted 08 November 2018

Keywords:

Smart Board,

Attitude,

Visual arts

ABSTRACT

In this study, it has been aimed to examine the attitudes of the students towards the smart boards in terms of different variables in the Visual Arts lesson. The study has been conducted with 251 students who take Visual Arts education through smart boards in secondary schools in the central district of Muş in 2014-2015 education year. A new scale was required in accordance with the aim of the study. In this respect, Attitude Scale Towards Smart Board in Mathematics Course developed by Tataroğlu (2009) was used by adapting to Visual Arts course in terms of content and appearance validity. According to the results based on the findings and review, it has been determined that the attitudes of the students towards the smart boards are positive and at an intermediate level. Students' attitudes towards smart boards, with reference to the studying time with interactive board variable, are statistically significant. However, a statistically significant difference hasn't been detected according to variables such as gender, grade level, frequency of smart board using and success of Visual Arts lesson.

1. Giriş

Bilgi çağı ya da teknoloji çağı olarak da adlandırılan 21. yüzyıl, insan hayatının her alanını ilgilendiren hızlı bir gelişme göstermektedir. Bu teknolojik gelişmeler tüm alanlarda yenilikler ve değişimler meydana getirmiştir. Her

geçen gün yenilenen teknolojilere ayak uydurmak zorunlu hale gelmiştir. Bu teknolojilere ayak uydurmayanlar çağın gerisinde kalıp toplumlar arası rekabeti sağlayamaz duruma gelmişlerdir.

* Bu çalışma, 2015 yılında Atatürk Üniversitesi Eğitim Bilimler Enstitüsü tarafından kabul edilen “Görsel sanatlar dersinde öğrencilerin akıllı tahtaya yönelik tutumları ve öğretmen görüşlerinin incelenmesi” adlı Yüksek Lisans tezinden türetilmiştir.

** Sorumlu yazar/Corresponding author.

e-posta: yahya-04@windowslive.com

Bilginin hızlı bir şekilde çoğaldığı ve yayıldığı günümüzde, bilimsel ve teknolojik gelişmeler, bilginin nicelik ve nitelik açısından sürekli gelişmesini sağlamaktadır. Bilgiye paralel olarak teknoloji gelişiminin de baş döndürücü şekilde ilerlediği ve yaşamın hemen her alanında teknolojik gelişmelerin etkisini gösterdiği bir gerçektir. Bilginin küresel çaptaki dolaşımında, teknolojinin çok önemli bir işlevi olduğu bilinmektedir (Birişçi ve Karal, 2010; Güzeller ve Korkmaz, 2007; Halis, 2002). Bu açıdan teknolojik gelişmeler bir dönüşüm süreci ortaya çıkartmıştır. Bu süreç, birçok tehdidi beraberinde getirmekle birlikte insanoğluna birçok fırsat da sunmuştur. Dönüşümün hızlı bir şekilde ilerlediği bu süreçte ortaya çıkan tehditlere karşı koymak, fırsatlardan yararlanmak ve insana daha yaşanabilir bir gelecek sunmak için eğitim sistemlerinin de bu duruma ayak uydurması kaçınılmaz olmuştur (Odabaşı, 2010). Bu dönüşümler, eğitim kurumlarının tüm yönlerini etkilemektedir. Bireyleri çeşitli alanlarda istihdam eden sistemler, eğitim kurumlarının yeni teknolojileri kullanabilen bireyler yetiştirmesini beklemektedir. Bu beklenti, sadece teknoloji kullanımını öğretmeyi değil, aynı zamanda teknolojiyi eğitim-öğretim uygulamalarında da kullanmayı içermektedir. (Hançer, 2005). Eğitim-öğretimde bilgisayarla birlikte internetin kullanılması, bilgiye ulaşımı kolaylaştırıp hızlandırmakta, eğitim uygulamalarına yeni imkânlar sağlayarak kullanılan yöntemleri öğrenme-öğretme kaynaklarını ve ortamlarını da zengin hale getirmektedir (Engin, Tösten ve Kaya, 2010; Koşar ve Çiğdem, 2003). Öğretmenlerin yeni teknolojileri tanıyıp kullanmasıyla birlikte okullardaki teknolojilerin kullanımı yaygınlaşmakta ve bu durum süreç içerisinde daha da önem kazanmaktadır (Kennewell ve Morgan, 2003).

Görsel Sanatlar sınıfında teknoloji entegrasyonu için çok sayıda araç bulunmaktadır. Ancak etkileşimli (akıllı) tahta, FATİH projesi ile birlikte bu sınıflarda yaygınlaşmaya başlanmıştır. Etkileşimli tahta elektronik, interaktif bir tahtadır. Başka bir deyişle etkileşimli beyaz tahta, bir bilgisayara ve projektöre bağlı öğretim aracı olarak bilinmektedir (Balta ve Duran, 2015).

Görsel Sanatlar ders süresinin yeterli olmadığı bilinmektedir. Dolayısıyla süresinin verimli bir şekilde geçirilmesi önem taşımaktadır. Özellikle sanat tarihi ve sanat eleştirisi çalışmalarında etkileşimli tahtadan etkili bir şekilde yararlanılabilir (Kuzminsky, 2008). Sanat eserlerinin bir kopyasını görüntüleme ve sanat eserleri içerisindeki çıkarımları okumak ve yorumlamak için etkileşimli tahta kullanılabilir. Ayrıca etkileşimli tahta üzerinde; kopyalama, yapıştırma, el yazısı notları alma, bunları metin haline dönüştürme, kaydetme, geri getirme gibi çeşitli pratik eylemler gerçekleştirilebilir. Bu açıdan Görsel Sanatlar dersinde etkileşimli tahtaların kullanılması öğretim-öğrenme süreci için büyük önem taşımaktadır.

Öğretim teknolojileri arasına giren ve son yıllarda sınıflarda kullanımı artmakta olan etkileşimli tahtalar, önceki teknolojilere göre öğrenme-öğretme ortamında daha akıcı bir sunum özelliği göstermektedir. Öğrenme-öğretme ortamında öğrenci-öğretmen etkileşimi açısından bakıldığında, etkileşimli tahta kullanımı öğretmenin öğrencileri daha iyi gözlemleyerek sorularına daha fazla cevap verme olanağı sunmaktadır (Gillen, Kleine, Littleton, Mercer ve Twiner, 2007). Öğrencilerin etkileşimli tahtaya yönelik tutumlarının yüksek olması nitelikli birey yetiştirme ve teknolojinin

eğitim-öğretim sistemine entegrasyonun başarılı bir şekilde hedefe ulaşmasında kolaylaştırıcı rol oynayacaktır. Dolayısıyla Görsel Sanatlar derslerinde öğrencilerin etkileşimli tahtaya yönelik tutumlarının belirlenmesi öğrenme-öğretme sürecinin iyileştirilmesine bir yol haritası sunabileceği düşünülmektedir.

Yurtiçinde ve yurtdışında eğitimde etkileşimli tahta ile ilgili farklı disiplinlerde birçok araştırma yapılmıştır (Balta ve Duran, 2015; Polat ve Özcan, 214; Tatlı ve Kılıç, 2013; Yorgancı ve Terzioğlu, 2013; Yıldızhan 2013; Bulut ve Koçoğlu, 2012; ; Lau, 2011; Manny-Ikan, Tikochinski, Zorman, ve Dogan, 20011; Ateş, 2010; Birişçi, ve Karal, 2010; Odabaşı, 2010; Güzeller ve Korkmaz, 2007; Kennewell ve Beauchamp, 2007; Armstrong, ve Arkadaşları, 2005; Thomsan ve Flecknoe, 2003; Beelend,2002; Kennewell ve Morgan, 2003; Levy, 2002; Bell, 1998).

Teknolojinin sanat eğitimi sürecine entegrasyonu ile ilgili farklı çalışmalar bulunmaktadır (Agyeman, 2015; Değerli, 2015; Hiçyılmaz ve İnam Karahan, 20016; Yılmaz ve Bilici, 20016; Avcı, 2013; Athanasiadis, Maria ve Efsthios, 2011). Fakat ülkemizde Görsel Sanatlar dersinde etkileşimli tahta kullanımı ile ilgili yapılan çalışmalar çok azdır. Bu konu ile ilgili yapılan araştırmalar incelendiğinde Hiçyılmaz ve Kayserili (2017) sanat eğitiminde akıllı tahta kullanımına ilişkin öğretmen görüşünü incelemiştir. Akgül (2013) Görsel Sanatlar eğitiminde akıllı tahta kullanımının öğrenci başarısı üzerindeki etkisini araştırmıştır. Tereni (2011) Okul öncesi Görsel Sanatlar eğitiminde akıllı tahta kullanılması ile ilgili bir vaka çalışması yapmıştır. Bu açıdan Görsel Sanatlar dersinde öğrencilerin etkileşimli tahtaya yönelik tutumlarını belirleyen yeni bir ölçeğin geliştirilmesi ve öğrencilerin etkileşimli tahtaya yönelik tutumlarının farklı değişkenler açısından incelenmesi önem taşımaktadır. Bu doğrultuda bu araştırmada, Görsel sanatlar dersinde öğrencilerin etkileşimli tahtaya yönelik tutumlarının farklı değişkenler açısından incelenmesi amaçlanmıştır. Araştırmanın genel amacına uygun olarak aşağıdaki alt problemler belirlenmiştir:

- (i) Görsel Sanatlar dersinde etkileşimli tahta kullanılan sınıflardaki öğrencilerin etkileşimli tahtaya yönelik tutumları ne düzeydedir?
- (ii) Öğrencilerin etkileşimli tahtaya yönelik tutum ölçeği puanları; cinsiyetlerine, sınıf düzeylerine, etkileşimli tahta ile öğrenim görme süresine, etkileşimli tahta kullanım sıklığına, Görsel Sanatlar ders başarısına göre farklılık göstermekte midir?

2. Yöntem

Bu araştırma betimsel nitelikte olup tarama modeli uygulanmıştır. "Tarama modeli, geçmişte ya da halen var olan bir durumu var olduğu şekliyle betimlemeyi amaçlayan araştırma yaklaşımıdır. Araştırmaya konu olan olay, birey veya nesnelere, kendi koşulları içinde hiçbir müdahale ve değiştirme söz konusu olmadan, herhangi bir etki çabası olmadan var olduğu şekliyle tanımlanmaya çalışılır" (Karasar, 1991: 77).

2.1. Çalışma Grubu

Araştırmanın çalışma grubu 2014-2015 eğitim-öğretim yılında Muş ili merkezine bağlı üç orta öğretim kurumunda etkileşimli tahta ile Görsel Sanatlar eğitimi alan 9., 10. ve 11. sınıfta öğrenim gören toplam 251 öğrenciden oluşmaktadır.

Çalışma grubu atölye ortamında etkileşimli tahta ile düzenli bir şekilde eğitim verilen orta öğretim okullarından seçilmiştir. Çalışma grubuna 12. sınıf öğrencilerinin alınmama nedeni etkileşimli tahtanın bu sınıf düzeyinde yeterince kullanılmıyor olmasıdır. Çalışma grubunu oluşturan öğrencilerin demografik bilgileri Tablo 1’de verilmiştir.

Tablo 1. Öğrencilerin Demografik Özellikleri

Cinsiyet	F	%
Kız	131	52,2
Erkek	120	47,8
Toplam	251	100,0
Sınıf Düzeyi		
9.sınıf	76	30,3
10.sınıf	70	27,9
11.sınıf	105	41,8
Toplam	251	100,0

Tablo 1 incelediğinde örneklem grubunu oluşturan öğrencilerin % 52,2’sinin erkek, % 47,8’inin ise kız öğrencilerden oluştuğu görülmektedir. Tablo incelenmeye devam edildiğinde 9. Sınıf ile 10. sınıfta bulunan öğrencilerin sayılarının birbirine yakın olduğu görülmekte fakat 11. sınıftaki öğrencilerin sayısının diğer sınıflara göre daha fazla olduğu görülmektedir.

2.2. Veri Toplama Aracı

Öğrencilerin Görsel Sanatlar dersinde etkileşimli tahtaya yönelik tutumlarını belirlemek amacıyla 2009 yılında Tataroğlu, Erduran tarafından geliştirilen Matematik Dersinde Akıllı Tahtaya Yönelik Tutum Ölçeği kullanılmıştır. Bu çalışmada temel alınan ölçek derinlemesine incelenmiştir. Ölçeği içerik ve görünüş geçerliliği kapsamında Görsel Sanatlar dersine uyarlamak amacıyla üç alan uzman görüşüne başvurulmuştur. Uzman kişilerin görüşleri doğrultusunda ölçekte gerekli değişiklikler yapılmıştır. Ölçeğin Görsel Sanatlar dersine uyarlanması esnasında ölçekteki maddelerin özneleri değiştirilmiştir. Maddelerinin özneleri değiştirilmiş olan tutum ölçeği, farklı bir örneklem gruba uygulanmıştır. Bu iki nedenden dolayıdır ki ölçeğin geçerlik ve güvenilirliklerine tekrar bakılmıştır.

Her bir madde “Tamamen Katılıyorum”, “Katılıyorum”, “Kısmen Katılıyorum”, “Katılmıyorum” ve “Tamamen Katılmıyorum” şeklinde sunulmuştur.

Ölçeğin yapısal ve faktöriyel geçerliliğini sağlamak amacıyla açımlayıcı faktör analizi ile başlanmıştır. AFA analizi sonucunda KMO değerinin (,880) olduğu görülmüştür. Analize alınan 22 maddenin dört faktör altında toplandığı görülmüştür. Faktör (Varimax) döndürme sonrasında ölçeğin birinci faktörünün 6 maddeden, ikinci faktörünün 7 maddeden, üçüncü faktörün 7 maddeden, dördüncü faktörünün 2 maddeden oluştuğu görülmüştür. Belirlenen faktörlerden birincisi ölçeğe ilişkin toplam varyansın (Total Variance Explained) %31,415’ini, ikincisi %15,958’ini, üçüncüsü %6,905’ini ve dördüncüsü %6,181’ini açıklamaktadır. Maddelerin döndürme sonrası yük değerleri 0,519 ile 0,931 arasında değişmekte, maddelerle ilgili olarak tanımlanan dört faktörün ortak varyanslarının ise 0,327 ile 0,910 arasında değiştiği gözlemlenmiştir. Bu faktörlerden birincisi “Görsel Sanatlar dersinde etkileşimli tahtaya yönelik olumlu tutum boyutu”,

ikincisi “Görsel Sanatlar dersinde etkileşimli tahtaya yönelik olumsuz tutum boyutu”, üçüncüsü “Görsel Sanatlar dersinde etkileşimli tahtaya yönelik motivasyonel etki boyutu”, dördüncüsü “Görsel Sanatlar dersinde etkileşimli tahtanın ders başarısı üzerine etki boyutu” olarak adlandırılmıştır.

Ölçeğin ayrıcalık gücünü belirlemek için madde analizi yapılmıştır. Yapılan analiz sonucunda tutum ölçeğinin düzeltilmiş madde toplam korelasyonlarının 0,338 ile 0,666 arasında sıralandığı görülmüştür. Sonuç olarak ölçeğin geçerlik çalışması kapsam geçerliği ve yapı geçerliği olarak iki aşamada sunulmuştur. Kapsam geçerliği alan uzmanlarının görüşleri alınarak sağlanmıştır. Ölçeğin yapı geçerliği ise açımlayıcı faktör analizi yapılarak sağlanmıştır. Ölçeğin güvenilirliğini sağlamak için Cronbach’s Alpha tekniğinden faydalanılarak iç tutarlılık katsayıları (α) hesaplanmıştır. Ölçekten elde edilen puanların iç tutarlılığını değerlendirmek amacıyla hesaplanan Cronbach’s Alpha katsayısı, 0,890 olarak bulunmuştur. Bu analizler doğrultusunda hazırlanan ölçeğin, geçerli ve güvenilir olduğu kabul edilmiştir.

2.3. Verilerin Analizi

Araştırmada veri toplama aracı olarak; “Görsel Sanatlar Dersinde Etkileşimli Tahtaya Yönelik Tutum Ölçeği”, demografik bilgileri öğrenmek amacıyla “Kişisel Bilgi Formu” kullanılmıştır. Bu formlardan elde edilen veriler kodlanıp SPSS 17.0 paket programına girilmiştir ve analizler bu program aracılığı ile yapılmıştır.

Ölçekte yer alan olumlu maddeler 5–4–3–2–1, olumsuz maddeler ise 1–2–3–4–5 şeklinde puanlanmıştır. Olumsuz maddelerin puan değerleri ters çevrilmiştir. Örneğin olumsuz bir maddeyi “tamamen katılıyorum” olarak cevaplayan bir öğrencinin puanı 5’ten 1’e; “Tamamen Katılmıyorum” olarak cevaplayan bir öğrencinin puanı ise 1’den 5’e dönüştürülmüştür.

Ölçekte elde edilen puanlar “Düşük”, “Orta”, “Yüksek” olmak üzere üç gruba ayrılmıştır. Puanların gruplandırılmasında ortalama ve bir standart sapma esas alınmıştır. Buna göre “ortalamanın bir standart sapma altında veya daha düşük puana sahip olanlar (≤ 67) düşük; bir standart sapma veya daha yüksek puana sahip olanlar (≥ 97) yüksek; ± 1 standart sapma aralığında kalanlar (68-96) orta düzey tutum olarak atanmışlardır.” Analizlere başlanmadan önce verilerin normallik değerlerine bakılmıştır. Kolmogorov-Smirnov testinin $p > 0.05$ önem düzeyinde anlamsız olması verilerin normal dağıldığına işaret etmektedir. Bu doğrultuda araştırmacının amacına bağlı olarak t-testi, Tek Yönlü ANOVA testi kullanılmıştır. Ayrıca anlamlı farkın hangi gruplar arasında olduğu belirlemek amacıyla post-hoc testleri kullanılmıştır.

3. Bulgular ve Yorumlar

Bu bölümde, araştırmadan elde edilen verilerin değerlendirilmesi sonucu ortaya çıkan bulgular ve bunların istatistiksel analizleri sunulmuştur.

1. Görsel Sanatlar Dersinde Etkileşimli Tahta Kullanılan Sınıflardaki Öğrencilerin Etkileşimli Tahtaya Yönelik Tutumları Ne Düzeydedir? Şeklindeki Birinci Alt Probleme İlişkin Elde Edilen Bulgular ve Yorumlar

Tablo 2’de öğrencilerin Görsel Sanatlar dersinde etkileşimli tahtaya yönelik tutum puanlarına ait veri analizlerine yer verilmiştir.

Tablo 2. Görsel Sanatlar Dersinde Etkileşimli Tahtaya Yönelik Tutum Puanları

Tutum puanı	N	\bar{X}	S.s.	Varyans	SH	Max.	Min
	251	82,66	15,15	229,6	,9564	110,0	37,0

Tablo 2 incelendiğinde, ölçekten elde edilen puanların ortalaması 82,66’dır. Bu değerden öğrencilerin etkileşimli tahtaya yönelik tutumlarının orta düzeyde (68-96) olumlu yönde olduğu anlaşılmaktadır.

2. Öğrencilerin Etkileşimli Tahtaya Yönelik Tutum Ölçeği Puanları Cinsiyetlerine, Sınıf Düzeylerine, Etkileşimli Tahta İle Öğrenim Görme Süresine, etkileşimli Tahta Kullanım Sıklığına, Görsel Sanatlar Ders Başarısına Göre Farklılık Göstermekte midir? Şeklindeki İkinci Alt Probleme İlişkin Elde Edilen Bulgular ve Yorumlar

Öğrencilerin etkileşimli tahtaya yönelik tutum puanları arasında cinsiyete göre anlamlı bir farklılık olup olmadığını belirlemek amacıyla t- testi yapılmıştır. Tablo 3’te t- testi sonuçları verilmektedir.

Tablo 3. Öğrencilerin Cinsiyetlerine Göre Etkileşimli Tahtaya Yönelik Tutumlarına İlişkin t-Testi Sonuçları

Cinsiyet	N	\bar{X}	S.s.	t	p
Kız	131	84,00	13,91	1,474	,142
Erkek	120	81,19	16,33		

Tablo 3 incelendiğinde, Görsel Sanatlar dersinde etkileşimli tahtanın kullanıldığı sınıflarda öğrencilerin etkileşimli tahtaya yönelik tutumlarının cinsiyete göre anlamlı bir farklılık gösterip göstermediğini belirlemek için yapılan bağımsız örneklem t- testi sonucunda aradaki farkın anlamlı olmadığı bulunmuştur (t=1,474, p>.05).

Öğrencilerin etkileşimli tahta tutum ölçeği puanları ile sınıf düzeyi arasında anlamlı bir fark olup olmadığını belirlemek amacıyla Tek Yönlü Varyans analizi (ANOVA) uygulanmış ve bulgular Tablo 4’te verilmiştir.

Tablo 4. Öğrencilerin Sınıf Düzeyine Göre Etkileşimli Tahtaya Yönelik Tutum Ölçeği Puanları Arasındaki Farka İlişkin Tek Yönlü Varyans Analizi Sonuçları (ANOVA)

Sınıf Seviyesi	N	\bar{X}	S.s.	F	p	Fark
9. Sınıf	76	84,1	14,7			
10. Sınıf	70	82,7	17,1	,672	,512	-
11. Sınıf	105	81,5	14,0			

Tablo 4 incelendiğinde, öğrencilerin etkileşimli tahtaya yönelik tutum ölçeği puanları sınıf düzeyine göre aralarındaki farka ait F değeri ,672 olarak p>.05 önem düzeyinde anlamlı bir fark bulunmamıştır. Bu bulgu, öğrencilerin etkileşimli tahta tutum ölçeği puanları ile sınıf düzeyi arasında anlamlı bir fark olmadığını göstermektedir.

Öğrencilerin etkileşimli tahtaya yönelik tutum ölçeği puanlarının etkileşimli tahta ile öğrenim görme süresine göre farklılık gösterip göstermediğini anlamak amacıyla Tek Yönlü Varyans analizi (ANOVA) uygulanmış ve bulgular Tablo 5’te verilmiştir.

Tablo 5. Öğrencilerin Etkileşimli Tahta İle Öğrenim Görme Süresine Göre etkileşimli Tahtaya Yönelik Tutum Ölçeği Puanları Arasındaki Farka İlişkin Tek Yönlü Varyans Analizi Sonuçları (ANOVA)

Gruplar	N	\bar{X}	S.s.	F	p	Fark
a-1 yıl	72	79,9	14,6			c-a
b-2 yıl	124	81,6	15,6	5,733	,004	c-b
c-3 yıl	55	88,5	13,3			

Tablo 5 incelendiğinde, öğrencilerin etkileşimli tahtaya yönelik tutum ölçeği puanları ile etkileşimli tahta ile öğrenim görme süresi arasındaki farka ait F değeri 5,733 olarak p<.05 önem düzeyinde anlamlı bir fark bulunmuştur. Bu bulgu, öğrencilerin etkileşimli tahta ile öğrenim görme süresine göre etkileşimli tahtaya yönelik tutum ölçeği puanları arasında anlamlı farkın olduğunu göstermektedir. Anlamlı fakın hangi gruplar arasında olduğunu belirlemek amacıyla post-hoc testleri kullanılmıştır. Bu doğrultuda Levene’s testi sonucuna bakılmıştır. Levene’s test sonuçlarına (p>0.50) ve örneklem sayılarına bakılarak Fisher LSD testi kullanılmasının daha uygun olabileceğine karar verilmiştir. Analizler sonucunda etkileşimli tahta ile öğrenim görme süresi 3 yıl olan öğrenciler ile diğer gruplar arasında etkileşimli tahta ile öğrenim görme süresi 3 yıl olan öğrencilerin lehine fark görülmüştür.

Öğrencilerin etkileşimli tahtaya yönelik tutum ölçeği puanlarının etkileşimli tahta kullanım sıklığına göre farklılık gösterip göstermediğini anlamak amacıyla Tek Yönlü Varyans analizi (ANOVA) uygulanmış ve bulgular Tablo 6’da verilmiştir.

Tablo 6. Öğrencilerin Etkileşimli Tahta Kullanım Sıklığına Göre Etkileşimli Tahtaya Yönelik Tutum Ölçeği Puanları Arasındaki Farka İlişkin Tek Yönlü Varyans Analizi Sonuçları (ANOVA)

Gruplar	N	\bar{X}	S.s.	F	p	Fark
Çok az	9	74,5556	15,25706			
Bazen	121	81,9917	14,83661	1,378	,250	-
Sıklıkla	104	84,3077	15,49762			
Sürekli	17	81,6471	14,67967			

Tablo 6 incelendiğinde, öğrencilerin etkileşimli tahtaya yönelik tutum ölçeği puanları ile etkileşimli tahta kullanım sıklığı arasındaki farka ait F değeri 1,378 olarak p>.05 önem düzeyinde anlamlı bir fark bulunmamıştır. Bu bulgu, öğrencilerin etkileşimli tahta kullanım sıklığına göre ölçekten elde puanları arasında anlamlı fark olmadığını gösterir.

Öğrencilerin etkileşimli tahtaya yönelik tutum ölçeği puanlarının Görsel Sanatlar ders başarı algısına göre farklılık gösterip göstermediğini anlamak amacıyla Tek Yönlü Varyans analizi (ANOVA) uygulanmış ve bulgular Tablo 7’de verilmiştir.

Tablo 7. Öğrencilerin Görsel Sanatlar Ders Başarı Algısına Göre Etkileşimli Tahtaya Yönelik Tutum Ölçeği Puanları Arasındaki Farka İlişkin Tek Yönlü Varyans Analizi Sonuçları (ANOVA)

Görsel Sanatlar Ders Başarı Algıları	N	\bar{X}	S.s.	F	p	Fark
Çok iyi	50	83,3200	15,92000			
İyi	117	83,6239	15,59218	,553	,646	-
Orta	59	81,0000	13,34296			
Kötü	25	80,7600	15,91456			

Tablo 7 incelendiğinde, öğrencilerin etkileşimli tahtaya yönelik tutum ölçeği puanları ile Görsel Sanatlar ders başarı algısı arasındaki farka ait F değeri ,553 olarak $p > .05$ önem düzeyinde anlamlı bir fark bulunmamıştır. Bu bulgu, öğrencilerin Görsel Sanatlar ders başarı algısına göre etkileşimli tahtaya yönelik tutum ölçeği puanları arasında anlamlı farkın olmadığını gösterir.

4. Tartışma, Sonuç ve Öneriler

Görsel Sanatlar dersinde etkileşimli tahtaya yönelik tutum ölçeğinden öğrencilerin aldıkları puanların ortalaması 82,66'dır. Bu bulgulardan hareketle öğrencilerin etkileşimli tahtaya yönelik tutumlarının olumlu yönde ve orta düzeyde olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Bu sonuç, bu konuda yapılan diğer araştırma sonuçları ile paralellik göstermektedir. Özhan (2012) yüksek lisans tez çalışmasında öğrencilerin akıllı tahtaya yönelik tutumlarının olumlu yönde ve oldukça yüksek düzeyde olduğunu ortaya koymaktadır. Tataroğlu (2009) yaptığı çalışmada ise öğrencilerin akıllı tahtaya karşı tutumlarının orta düzeyde ve pozitif olduğunu dile getirmiştir. Tatlı ve Kılıç (2013); Bağcı (2013); Temelli ve Genç (2014); Hall ve Higgins (2005); Pamuk, Çakır, Yılmaz ve Ayas'ın (2013) yaptıkları çalışmalarda ise akıllı tahta ile ilgili genel olarak olumlu bir tutumun sergilendiği belirtilmektedir. Sünkür, Arabacı ve Şanlı (2012) tarafından yapılan araştırma, öğrencilerin akıllı tahtaları kullanmaktan keyif aldıklarını ve akıllı tahtaların onların ilgisini çektikleri gibi bulgulara sahiptir.

Öğrencilerin etkileşimli tahtaya yönelik tutumlarının cinsiyet değişkenine göre anlamlı olarak farklılaşarak farklılaşmadığını belirlemek için yapılan bağımsız örneklem t-testi sonucunda aradaki farkın anlamlı olmadığı bulunmuştur ($t=1,474$, $p > .05$). Tataroğlu (2009) yaptığı çalışmada öğrencilerin akıllı tahtaya yönelik tutumları cinsiyet değişkenine göre istatistiksel olarak anlamlı bir fark olmadığını belirtmiştir. Bu durum, araştırma sonuçları ile paraleldir. Fakat erkek öğrencilerin etkileşimli tahtaya yönelik tutumlarının kız öğrencilerinkinden daha yüksek çıkması yapılan araştırma sonuçlarıyla kısmen çelişmektedir. Temelli ve Genç (2014) yapmış oldukları çalışmada kadın ve erkek öğretmenlerin akıllı tahtaya yönelik tutumlarında istatistiksel olarak anlamlı farklılık bulunmadığını belirtmişlerdir. Bu durum, araştırmacının yapmış olduğu çalışmanın sonuçlarıyla paralellik göstermektedir. Fakat erkek öğretmenlerin akıllı tahtaya yönelik tutumlarının kadın öğretmenlerin akıllı tahtaya yönelik tutumlarından yüksek çıkması yapılan araştırma sonuçlarıyla kısmen çelişirken Tataroğlu (2009) tarafından yapılan çalışmayla örtüşmektedir. Literatürde yaralan Bağcı (2013); Öğreten ve Uluçınar Sağır (2013); Türel (2012); Özhan (2012); Temelli ve Genç (2014); Tataroğlu (2009) gibi pek çok araştırma, araştırmacının yapmış olduğu çalışmanın sonuçlarıyla paralellik göstermektedir.

Öğrencilerin etkileşimli tahtaya yönelik tutum ölçeği puanlarının sınıf düzeyine göre varyans analizi sonuçları incelendiğinde, F değeri ,672 olarak $p > .05$ önem düzeyinde anlamsız bulunmuştur. Bu bulguyla öğrencilerin etkileşimli tahtaya yönelik tutum ölçeği puanlarının sınıf düzeyine göre aralarında fark olmadığı sonucuna ulaşılmıştır. Özhan'ın (2012) yaptığı çalışmada da benzer sonuçlar elde edilmiştir. Bağcı (2013) yapmış olduğu çalışmada öğrencilerin akıllı tahtaya yönelik görüşlerinin sınıf düzeyi değişkenine göre

istatistiksel olarak anlamlı farklılık göstermediğini dile getirmiştir. Bu durum, yapmış olduğumuz çalışmayla örtüşmektedir. Şerefhanoglu'nun (2007) yapmış olduğu çalışmada ise öğrencilerin tutumlarının sınıf düzeyinin artması ile biraz düştüğü yönünde bir sonuç elde edilmiştir.

Öğrencilerin etkileşimli tahtaya yönelik tutum ölçeği puanları etkileşimli tahta ile öğrenim görme süresi değişkenine göre varyans analizi sonuçları incelendiğinde, F değeri 5,733 olarak $p < .05$ önem düzeyinde anlamlı bulunmuştur. Bu bulgu öğrencilerin etkileşimli tahta ile öğrenim görme süresine göre etkileşimli tahtaya yönelik tutum ölçeği puanları arasında farkın olduğunu gösterir. Akıllı tahta ile öğrenim görme süresi değişkenine göre öğrencilerin akıllı tahtaya yönelik tutum ölçeği puanları aritmetik ortalamalarında genellikle kullanım süresine paralel olarak artış göstermiştir. Benzer bir sonucu Özhan (2012) ve Elaziz (2008) yapmış oldukları çalışmalarda da ortaya koymuşlardır.

Öğrencilerin etkileşimli tahtaya yönelik tutum ölçeği puanları etkileşimli tahta kullanım sıklığına göre varyans analizi sonuçları incelendiğinde, F değeri 1,378 olarak $p > .05$ önem düzeyinde anlamsız bulunmuştur. Bu bulgu, öğrencilerin etkileşimli tahta kullanım sıklığına göre etkileşimli tahtaya yönelik tutum ölçeği puanları arasında farkın olmadığını gösterir. Elaziz (2008) tarafından yapılan çalışmada, öğrencilerin akıllı tahtaya yönelik tutum ölçeği toplam puanlarının kullanım süresine göre anlamlı farklılık gösterdiği belirtilerek akıllı tahtayı sık kullananların tutumlarının daha yüksek olduğu dile getirilmiştir. Özhan (2012) yapmış olduğu çalışmada ise akıllı tahtaya yönelik tutum ölçeği toplam puanlarının akıllı tahta kullanım sıklığına göre anlamlı farklılık göstermediğini dile getirmiştir. Bu bulgu, araştırmacının yapmış olduğu çalışmayla örtüşmektedir.

Öğrencilerin etkileşimli tahtaya yönelik tutum ölçeği puanları ile Görsel Sanatlar ders başarı algısı değişkeni arasında yapılan analiz sonuçlarına göre anlamlı bir fark olmadığı sonucuna ulaşılmıştır. Görsel Sanatlar ders başarı algı düzeyleri düştükçe öğrencilerin tutum ölçeği puanlarında aritmetik ortalamaların azaldığı görülmektedir. Sonuç olarak Görsel Sanatlar ders başarı algı düzeyleri arttıkça öğrencilerin etkileşimli tahtaya yönelik tutumlarının da arttığı söylenebilir. Literatürde rastlanan pek çok araştırmada ders başarısının etkileşimli tahtaya yönelik tutumu etkisinden çok etkileşimli tahtanın ders başarısına etkisinin incelendiği görülmüştür. Ekici (2008) yapmış olduğu yüksek lisans tez çalışmasında, etkileşimli tahta kullanımının öğrencilerinin ders başarılarına etki ettiği sonucuna ulaşmıştır. Tataroğlu (2009) da yapmış olduğu çalışmada benzer bir sonuç ortaya koymaktadır. Altınçelik (2009); Akgül (2013); Olgun (2012); Kaya ve Aydın (2011); Ateş (2010); Elaziz (2008); Yorgancı ve Terzioğlu (2013); Öğreten ve Uluçınar Sağır (2013) tarafından yapılan birçok araştırmada derslerde etkileşimli tahta kullanımının ders başarısına etkisinin olduğunu göstermektedir. Araştırmadan elde edilen sonuçlara bağlı olarak bazı öneriler şu şekilde sıralanabilir:

- (i) Öğrenciler, etkileşimli tahtalara karşı olumlu tutum sergiledikleri için Görsel Sanatlar derslerinde akıllı tahta aktif olarak kullanılmalıdır.
- (ii) Etkileşimli tahtalara yönelik Görsel Sanatlar derslerine uygun ders materyalleri geliştirilmelidir.

- (iii) Görsel Sanatlar dersinde etkileşimli tahta kullanımı için farklı bir program oluşturulmalıdır.
- (iv) Bu araştırma, Görsel Sanatlar derslerinde orta öğretim öğrencilerinin etkileşimli tahtaya yönelik tutumlarının incelenmesi üzerinedir. Diğer sınıflarda çalışma grubu olarak veli ya da yöneticilerle de benzer veya farklı çalışmalar yapılabilir.
- (v) Görsel Sanatlar derslerinde öğrencilerin etkileşimli tahtaya yönelik tutumları üzerine yapılan bu çalışma, daha büyük örneklem gruplara veya farklı sosyo-ekonomik düzeylerdeki okullarda araştırmalar şeklinde yapılabilir.

Kaynakça

- Agyeman, C. A. (2015). *Artists' perception of the use of digital media in painting*. Doctoral dissertation. Ohio: Ohio University.
- Akgül, B. (2013). *İlköğretim görsel sanatlar dersinde akıllı tahta kullanımının öğrenci başarısına etkisi*. Yüksek Lisans Tezi. Ankara: Gazi Üniversitesi.
- Altınçelik, B. (2009). *İlköğretim düzeyinde öğrenmede kalıcılığı ve motivasyonu sağlaması yönünden akıllı tahtaya ilişkin öğretmen görüşleri*. Yüksek Lisans Tezi. Sakarya: Sakarya Üniversitesi.
- Armstrong, V., Barnes, S., Sutherland, R., Curran, S., Mills, S., & Thompson, I. (2005). Collaborative research methodology for investigating teaching and learning: the use of interactive whiteboard technology. *Educational review*, 57(4), 457-469.
- Artut, K. (2009). *Sanat Eğitimi Kuramları ve Yöntemleri*. (6.Baskı) Ankara: Anı Yayıncılık.
- Ateş, M. (2010). Ortaöğretim coğrafya derslerinde akıllı tahta kullanımı. *Marmara Üniversitesi Coğrafya Dergisi*, 22, 409-427.
- Athanasiadis, I., Maria, K., & Efstathios, S. (2011). Students' views on the use of new technologies in art education: An interdisciplinary approach to higher education. *Review of European Studies*, 3(1), 60.
- Avcı, E. (2013). *Dijital Sanat Bağlamında Dijital Teknolojilerin Güzel Sanatlar Eğitimine Entegrasyonu: Bir Eylem Araştırması*. Doktora Tezi. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi.
- Bağcı, H. (2013). *Fatih Projesi çerçevesinde ortaöğretim öğrencilerinin etkileşimli tahtaya yönelik görüşlerinin incelenmesi*. Yüksek Lisans Tezi. İstanbul: Okan Üniversitesi.
- Balta, N., & Duran, M. (2015). Attitudes of students and teachers towards the use of interactive whiteboards in elementary and secondary school classrooms. *TOJET: The Turkish Online Journal of Educational Technology*, 14(2), 15-23.
- Bell, M. A. (1998). Teachers' Perceptions Regarding the Use of the Interactive Electronic Whiteboard in Instruction. (Accessed on 03.06.2014), 12/teachers_perceptions_regarding_the_use_of_the_interactive_electronic_whiteboard_in_instruction.pdf
- Birişçi, S., & Karal, H. (2010). Bilgisayar öğretmeni adaylarının eğitimde bilgisayar animasyonlarının kullanılabilirliği hakkındaki görüşleri. *New World Sciences Academy*, 5(4), 1613-1627.
- Değerli, A. S. (2015). *Güzel sanatlar ve eğitim fakültelerinde resim eğitimi alan öğrencilerin sanat eğitim sürecindeki teknoloji algıları*. Doktora Tezi. Samsun: Ondokuz Mayıs Üniversitesi.
- Ekici, F. (2008). *Akıllı tahta kullanımının ilköğretim öğrencilerinin matematik başarılarına etkisi*. Yüksek Lisans Tezi. İstanbul: Marmara Üniversitesi.
- Elaziz, F. M. (2008). *Attitudes of students and teachers towards the use of interactive whiteboards in EFL classrooms*. Master Thesis. Ankara: Bilkent University.
- Engin, A.O., Tösten, R., & Kaya, M.D. (2010). Bilgisayar destekli eğitim. *Journal of the Institute of Social Sciences*, 5, 69-80.
- Erduran, A., & Tataroğlu, B. (2009). Eğitimde Akıllı Tahta Kullanımına İlişkin Fen ve Matematik Öğretmen Tutumlarının Karşılaştırılması. İçinde: *9th International Educational Technology Conference (IETC2009)*, 14-21.
- Güzeller, C., & Korkmaz, Ö. (2007). Bilgisayar destekli öğretimde bir ders yazılımı değerlendirmesi. *Kastamonu Eğitim Dergisi*, 15(1), 155-168.
- Halis, İ. (2002). *Öğretim Teknolojileri ve Materyal Geliştirme*. Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.
- Hall, I., & Higgins, S. (2005). Primary school students perception of interactive whiteboards. *Journal of Computer Assisted Learning*, 21(2), 102-117.
- Hançer, A. H. (2005). *Fen eğitiminde yapılandırmacı yaklaşıma dayalı bilgisayar Destekli öğrenmenin öğrenme ürünleri üzerine etkisi*. Doktora Tezi. Ankara: Gazi Üniversitesi.
- Hiçyılmaz, Y., & İnam Karahan, Ç. (2016). Görsel sanatlar öğretmeni ve öğretmen adaylarının öğretim teknolojilerine yönelik görüşleri. İçinde: Ö. Demirel ve S. Dinçer (Ed.), *Eğitim bilimlerinde yenilikler ve nitelik arayışı*, (s. 953-966). Ankara: Pegem Akademi Yayınları.
- Hiçyılmaz, Y., & Kayserili, M. E. (2017). Görsel sanatlar dersinde akıllı tahta kullanımına ilişkin öğretmen görüşlerinin incelenmesi. *Atatürk Üniversitesi Kazım Karabekir Eğitim Fakültesi Dergisi*, (35), 56-75.
- Karasar, N. (1991). *Bilimsel Araştırma Yöntemi*. Ankara: Sanem.
- Kaya, H., & Aydın, F. (2011). Sosyal bilgiler dersindeki coğrafya konularının öğretiminde akıllı tahta uygulamalarına ilişkin öğrenci görüşleri. *Journal of World of Turks*, 3(1), 179-189.
- Kennewell, S., & Morgan, A. (2003). *Student teachers' experiences and attitudes towards using interactive whiteboards in the teaching and learning of young children*. (Erişim Tarihi: 6.6.2014), <http://crpit.com/confpapers/CRPITV34Kennewell1.pdf>
- Koşar, E., & Çiğdem H. (2003). *Eğitim Ortamı Tasarımı, Araç-Gereç ve Materyal Özellikleri*. Öğretim

- Teknolojileri ve Materyal Geliştirme*. Ankara: Öğreti Pegem A Yayıncılık.
- Kuzminsky, T.V. (2008). *Interactive whiteboard technology within the kindergarten visual art classroom*. Masters Thesis. Georgia State University.
- Lau, I. (2011). Teachers for "Smart Classrooms": The Extent of Implementation of an Interactive Whiteboard-based Professional Development Program on Elementary Teachers' Instructional Practices. *Interdisciplinary Journal of ELearning & Learning Objects*, 7, 275-289.
- Levy, P. (2002). *Interactive Whiteboards in learning and teaching in two Sheffield schools: a developmental study*. (Accessed on 12.04.2014), <http://dis.shef.ac.uk/eirg/projects/wboards.htm>,
- Manny-Ikan, E., Dagan, O., Tikochinski, T., & Zorman, R. (2011). [Chais] Using the Interactive White Board in Teaching and Learning—An Evaluation of the SMART CLASSROOM Pilot Project. *Interdisciplinary Journal of E-Learning and Learning Objects*, 7(1), 249-273.
- Odabaşı, H.F. (Editör). (2010). *Bilgi Ve İletişim Teknolojileri Işığında Dönüşümler*. Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık.
- Olgun, H. (2012). *Fizik dersinde ortaöğretim öğrencilerinin akıllı tahta kullanımı ile ilgili algılarının araştırılması*. Yüksek Lisans Tezi. İstanbul: Marmara Üniversitesi.
- Öğreten, B., & Uluçınar Sağır, Ş. (2013) 4. Sınıf Fen ve Teknoloji dersinde interaktif öğretimin akademik başarıya ve tutuma etkisi. *Batı Anadolu Eğitim Bilimleri Dergisi*, 04 (07), 2013, 1-18.
- Özhan, U. (2012). *İlköğretim öğrencilerinin öğrenme stilleri ile derslerindeki akıllı tahta kullanımına yönelik görüşleri arasındaki ilişkinin incelenmesi*. Yüksek Lisans Tezi. Elâzığ: Fırat Üniversitesi.
- Pamuk, S., Çakır, R., Ergun, M., Yılmaz, H. B., & Ayas, C. (2013). Öğretmen ve öğrenci bakış açısıyla tablet PC ve etkileşimli tahta kullanımı: FATİH Projesi değerlendirmesi. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Bilimleri*, 13(3), 1799-1822. <http://dx.doi.org/10.12738/estp.2013.3.1734>
- Pamuk, S., Çakır, R., Yılmaz H.B.i ve Ayas, C. (2013). Öğretmen ve öğrenci bakış açısıyla tablet pc ve etkileşimli tahta kullanımı: FATİH Projesi değerlendirmesi kuram
- Polat, S., & Özcan, A. (2014). Akıllı tahta kullanımıyla ilgili sınıf öğretmenlerinin görüşleri. *Kastamonu Eğitim Dergisi*, 22(2), 439-455.
- Sünkür, M., Arabacı, İ. B., & Şanlı, Ö. (2012). Akıllı tahta uygulamaları konusunda ilköğretim 11. kademe öğrencilerinin görüşleri (Malatya ili örneği). *E-Journal of New World Sciences Academy (NWSA)*, 7(1), 313-321.
- Şerefhanoglu, H. (2007). *İlköğretim II. kademe öğrencilerinin bilgisayara yönelik tutumları ile oklu zekâ alanlarının karşılaştırılması*. Yüksek Lisans Tezi. Balıkesir: Balıkesir Üniversitesi.
- Tataroğlu, B. (2009). *Matematik öğretiminde akıllı tahta kullanımının 10. sınıf öğrencilerinin akademik başarıları, matematik dersine karşı tutumları ve öz-yeterlik düzeylerine etkileri*. Yüksek Lisans Tezi. İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi.
- Tatlı, C., & Kılıç, E. (2013). Etkileşimli tahtaların kullanımına ilişkin alınan hizmet içi eğitimin öğretmen görüşleri doğrultusunda değerlendirmesi. *Eğitim Bilimleri ve Uygulama*, 12 (24), 137-158.
- Temelli, D., & Genç, S. Z. (2014). Akıllı tahtaya yönelik öğretmen tutumları (Çanakkale ili örneği). *Pegem Eğitim ve Öğretim Dergisi*, 4(4), 41-58.
- Terreni, L. (2011). Interactive whiteboards, art and young children. *Computers in New Zealand Schools: learning, teaching, technology*, 23(10), 1-23.
- Thompson, J., & Flecknoe, M. (2003). Raising attainment with an interactive whiteboard in Key Stage 2. *Management in Education*, 17(3), 29-33.
- Türel, Y. K., & Johnson, T. E. (2012). Teachers' belief and use of interactive whiteboards for teaching and learning. *Journal of Educational Technology & Society*, 15(1), 381-394.
- Yalın, H. Ğ. (2010). *Öğretim Teknolojileri ve Materyal Geliştirme*. Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.
- Yıldırım, A., & Şimşek, H. (2006). *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*. Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Yılmaz, E. M., & Bilici, S. (2016). Görsel sanatlar alanına yönelik öğretim teknolojileri ve materyali durumu. *Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 3(1), 64-74
- Yorgancı, S., & Terzioğlu, Ö. (2013). Matematik öğretiminde akıllı tahta kullanımının başarıya ve matematiğe karşı tutuma etkisi. *Kastamonu Eğitim Dergisi*, 21(3), 919-930.
- Zor, A. (2008). *Yapılandırmacı yaklaşıma göre web tabanlı bilgisayar destekli sanat eğitimi*. Yüksek Lisans Tezi. Anlara: Gazi Üniversitesi.

Araştırma Makalesi • Research Article

Araştırma-Geliştirme Harcamaları ve Ekonomik Büyüme İlişkisi: Yükselen Piyasalar Ekonomileri İçin Bir Uygulama

Research-Development Expenditures and Economic Growth Relationship: An Application for Economies Rise Markets

Ferhat İspiroğlu^a, Meltem Kılıç^{b*}

^a Dr. Öğr. Üyesi, Giresun Üniversitesi, Görele Uygulamalı Bilimler Yüksek Okulu, Lojistik Yönetimi Bölümü, 28800, Giresun/Türkiye
ORCID: 0000-0003-4374-5988

^b Dr.
ORCID: 0000-0001-8978-9076

MAKALE BİLGİSİ

Makale Geçmişi:

Başvuru tarihi: 02 Haziran 2018

Düzeltilme tarihi: 10 Eylül 2018

Kabul tarihi: 14 Kasım 2018

Anahtar Kelimeler:

Ar-Ge

Ekonomik Büyüme

Panel Veri Analizi

ARTICLE INFO

Article history:

Received: 02 June 2018

Received in revised form: 10 September 2018

Accepted: 14 November 2018

Keywords:

R&D,

Economic Growth

Panel Data Analysis

ÖZ

Bilim ve teknolojik alanlarında ortaya çıkan yenilikler ekonomik gelişme ve büyümenin itici güçlerinden biridir. Ar-Ge faaliyetlerine yapılan yatırımlar ekonomik büyümenin yanında rekabet düzeyinin de artmasında etkilidir. İçsel büyüme modellerinde de Ar-Ge'nin ekonomik büyüme üzerinde olan etkisine dikkat çekilmektedir. Sürdürülebilir bir ekonomik büyümenin gerçekleştirilebilmesinde sürekli yenilik anlayışının benimsenmesi önemlidir. Yenilikçi üretim sistemlerinin geliştirilmesi verimlilik, ekonomik büyüme ve refah artışının sağlanmasında anahtar görevi üstlenmektedir. Bu kapsamda, çalışmada IMF'nin yükselen piyasa ekonomisi olarak nitelendirdiği 15 ülkede Ar-Ge ve ekonomik büyüme arasındaki ilişki 1996-2015 yılları arası için panel veri analizi kullanılarak test edilmiştir. Analiz sonucunda, 15 yükselen piyasa ekonomisinde Ar-Ge'ye yapılan harcamalarla ekonomik büyüme arasında pozitif yönlü bir ilişki bulunmuş, ayrıca iki değişken arasında karşılıklı olarak çift yönlü nedensellik olduğu bilgisine ulaşılmıştır.

ABSTRACT

Innovations in science and technology are one of the driving forces of economic development and growth. Investments in R & D activities are effective in increasing the level of competition as well as economic growth. It also draws attention to the impact of R & D on economic growth in internal growth models. It is important to adopt a continuous understanding of innovation in achieving sustainable economic growth. The development of innovative production systems is key to ensuring efficiency, economic growth and prosperity. In this context, the relationship between R & D and economic growth in the 15 countries that the IMF described as the rising market economy of the IMF was tested by using panel data analysis between 1996-2015. As a result of the analysis, a positive relationship was found between the expenditures made on R & D and economic growth in 15 emerging market economies, and it was also learned that there was a mutual bi-directional causality between the two variables.

1. Giriş

Ar-Ge, “*insan, toplum bilgisi ve kültür gibi alanlarda bilgi birikiminin artırılması ve yeni uygulamaların tasarlanmasında bu birikimlerin kullanılması amacıyla sistematik olarak üstlenilen yenilikçi çalışmaların ortaya konulması*” olarak tanımlanmaktadır (OECD, 1993: 13).

Yeni ürün, yeni üretim sistemleri ve bilgi ile sonuçlanan araştırma ve geliştirme çalışmalarını teknik değişimin ana kaynağı olarak nitelendirmek mümkündür. Ar-Ge'nin

üretkenlik üzerindeki etkisi farklı kanallar üzerinden kendisini gösterebilmektedir. Modern teknoloji, endüstriyel ekonomiler, yaparak ya da tasarlayarak öğrenme gibi faaliyetler genellikle Ar-Ge çalışmaları sonucunda ortaya çıkan teknolojilerin temelini oluşturmaktadır. Ar-Ge sayesinde yeni ürün ve hizmetlerde, daha yüksek kalite ile yeni üretim süreçleri ortaya çıkmaktadır. Bu sayede gerek firma düzeyinde gerekse makroekonomik düzeyde verimlilik artışı sağlanmış olmaktadır (Dominique ve Potterie, 2001: 105).

* Sorumlu yazar/Corresponding author.
e-posta: meltem.kilic@hotmail.com

Yurtiçinde yapılan Ar-Ge yatırımlarına olduğu kadar yabancı menşeli Ar-Ge yatırımları bir ülkedeki verimlilik artışı üzerinde etkili olabilmektedir (Coe ve Helpman, 1995). Yabancı menşeli bir bilgi diğer yabancı ulusal ekonomiler için üçüncü bir teknoloji kaynağı durumundadır. Küreselleşmenin etkisiyle teknolojinin sınırları aşması daha kolay hale gelmiştir. Patent, lisans alımı veya know-how gibi faktörlerle bilgi küresel çapta yayılım gösterebilmektedir. Bununla birlikte bu bilginin bir ülkenin üretkenliği üzerindeki etkisi, alıcı ülkenin bu bilgiyi etkin şekilde kullanma kapasitesine bağlıdır. Bu yüzden ülkenin belirli bir teknolojik aktivite kabiliyetine sahip olması gerekebilmektedir. Genel olarak bu durum ekonominin “emilim kapasitesi” olarak isimlendirilmektedir (Omorie, 2015: 2).

Ar-Ge kapsamında yapılan yatırımlar bir ülkenin hem rekabet gücünün hem de ekonomik gelişmişliğinin değerlendirilmesinde büyük bir öneme sahiptir. Ar-Ge ile sermaye birikimi, beşeri sermaye gelişimi ve üretim alanlarında yenilik gibi birçok kanaldan ekonomik büyüme desteklenmektedir (Bor vd., 2010: 171). Geleneksel olarak Ar-Ge yatırımları teknolojik potansiyeli, buna bağlı olarak inovasyonu ve ekonomik büyümeyi güvence altına alan temel stratejilerden biri olarak kabul edilmektedir (Trajtenberg, 1990).

Ar-Ge harcamaları firmalara yeni ve üstün ürünler veya süreçler sunmalarını konusunda daha yüksek teknoloji standardı elde etmelerini sağlamakta bu ise daha yüksek gelir ve büyüme seviyelerinin gerçekleşmesine yol açmaktadır. Romer (1990) ve Lichtenberg’de (1992) teknoloji yatırımı (Ar-Ge harcamaları) neticesinde artan verimlilik artışı (ekonomik büyüme) arasındaki ilişkiye dikkat çekmektedirler (Osorio ve Pose, 2004: 435).

Ekonomik büyüme sürecinin anlaşılmasında önemli konuma sahip olmakla birlikte eksiklikleri bulunan neoklasik büyüme modeli daha sonra yerini içsel büyüme modellerine bırakmıştır. Ölçeğe göre artan getiri ve teknolojinin içsel olduğu yaklaşımı üzerinde duran içsel büyüme modelleri neoklasik modelin eksiklerini gidermek amacıyla ortaya konulmuştur. Ar-Ge ve beşeri sermaye açısından teknolojik girdiyi içsel olarak kabul eden ve Romer, Lucas, Barro, Grossman ve Helpman ile Aighon Howitt gibi iktisat düşünürleri tarafından geliştirilen modeller literatürdeki yerlerini almışlardır. Modellere göre ekonominin uzun dönemde büyüme göstermesi üretim sektörlerine aktarılan araştırmacı (bilim adamı, teknik eleman, mühendis vb.) sayısına bağlıdır. Sahip olunan bu girdilerin düzeyi ve kaynakların başarıyla Ar-Ge sektörüne aktarım başarısı ölçüsünde ekonomik büyüme oranı gerçekleşmektedir (Genç ve Atasoy, 2010: 28).

Yapılan birçok çalışmada Ar-Ge faaliyetlerine yapılan yatırımların artan getirilere neden olduğuna dikkat çekilmektedir. Bu bağlamda Ar-Ge’ye yapılan yatırımların geri dönüşünün yatırım hacmiyle olumlu yönde ve kümülatif etkilerden olumlu yararlanma eğiliminde olduğu dile getirilmektedir (Dosi, 1998: 1132). Benzer şekilde, Audretsch ve Feldman (1996)’de Ar-Ge faaliyetlerinin ve bilgi yayımlarının daha yüksek ekonomik büyümenin yaşanmasına neden olduğuna dikkat çekmektedir (Audretsch ve Feldman (1996: 632).

Yükselen piyasa ekonomileri göstermiş oldukları yenilikçi uygulamalar ve gösterdiği yüksek ekonomik performans ile ön plana çıkmaktadır. Gerçekleştirdikleri yüksek sürdürülebilir büyüme hızlarıyla gelişmekte olan ülkelere ayrılmaktadırlar (Melemen, 2007: 8-9).

Ülkeler arasında bireysel farklılıkların bulunmasıyla birlikte yükselen piyasa ekonomilerinde benzer olan özellikler sahip oldukları büyüme potansiyelleri olarak ortaya çıkmaktadır. Ekonomiyi uyarıcı formlardan biri olan yeni teknolojilerin kullanımı ve ülkeye çekilmesi yükselen piyasa ekonomileri gibi iletken politikalara sahip ülkelere daha rahat gerçekleşebilmektedir (Miller, 1998: 17-18).

Yükselen piyasa ekonomileri daha üretken kapasiteye sahip alanlara yatırım yapmakta, geleneksel ekonomi anlayışından uzaklaşarak serbest piyasa ya da karma ekonomi sistemini benimseyerek hızlı sanayileşme yolunda ilerlemektedirler.

Hızlı bir ekonomik büyümenin sağlanması için yükselen piyasa ekonomisi ülkelerin çoğu ihracat odaklı bir büyüme stratejisi izlemektedir. Ayrıca bu ülkelerin çoğunda global piyasalara kıyasla sosyo-ekonomik özellikleri gereği daha düşük maliyetli emtia üretimi yapabilmektedirler. Bu ise yabancı yatırımcıları yükselen piyasa ekonomisi ülkelere çeken en önemli niteliklerin başında gelmektedir.

Küresel dünya ekonomisinin büyümesinde bir motor görevi üstlendiği dile getirilen yükselen piyasa ekonomilerinde Ar-Ge yatırımları da bu genel çerçevede büyük önem taşımaktadır. Ar-Ge faaliyetlerine yapılan yatırımlar yükselen piyasa ekonomilerinin dünya ekonomisindeki artan rolüne bağlı olarak daha çok ön plana çıkmaktadır.

Yükselen piyasa ekonomisi olarak nitelendirilen ülkeler konusunda tam bir fikir birliği bulunmamakla birlikte bu ülkeleri sınıflandıran farklı kurum ve kuruluşlar bulunmaktadır. Bu sınıflandırmaları yapan kurum ve kuruluşların başında, EMGP (Emerging Market Global Players), FTSE (Financial Times Stock Exchange), Dow-Jones, MSCI (Modern Index Strategy Indexes) ve IMF (International Monetary Fund) gelmektedir.

2017 tarihli IMF raporunda; Arjantin, Brezilya, Çin, Endonezya, Filipinler, G. Afrika, Hindistan, Kolombiya, Letonya, Macaristan, Malezya, Meksika, Polonya, Rusya, Tayland, Türkiye ve Ukrayna olmak üzere toplam 17 ülke yükselen piyasa ekonomisi olarak sınıflandırılmaktadır (IMF, 2017: 2).

Bu kapsamda çalışmada IMF’in yükselen piyasa ekonomisi olarak sınıflandırdığı ve verilerine ulaşılabilen 15 ülkenin Ar-Ge çalışmaları için yaptıkları harcamaların ülkelerin ekonomik büyümeleri üzerindeki etkisi panel veri yöntemiyle analiz edilmiştir. Yükselen piyasa ekonomisindeki ülkelerin tercih edilme nedeni daha önce bu ülke grubunun ar-ge harcamaları ile büyüme ilişkisinin araştırıldığı bir çalışmaya rastlanılmamasıdır. Çalışmada öncelikle farklı ülke gruplarının ve ülkelerin ar-ge harcamalarıyla ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi araştıran çalışmaları içeren literatür taramasına yer verilmiştir. Daha sonra analizde kullanılacak veri seti ve model açıklanmıştır. Yöntem ve bulgular kısmında çalışmada kullanılan panel veri yöntemleri ve analiz sonuçlarına yer verilmiştir. Sonuç ve değerlendirme kısmında ise genel bir değerlendirme yapılmıştır.

2. Literatür Taraması

Ar-Ge harcamaları ve ekonomik büyüme ilişkisinin araştırıldığı ampirik çalışmalar incelendiğinde ilişkinin yönü ile ilgili analizi yapılan ülkenin gelişmişlik düzeyine ve

kullanılan değişkenlere göre farklılık göstermekte ve ilişkinin yönü hakkında kesin bir görüş olmadığı görülmektedir. Bu çalışmalar Tablo 1'de özetlenmiştir.

Tablo 1. Ar-Ge Harcamaları ve Ekonomik Büyüme Literatür Özeti

Yazar	Dönem ve Veri Seti	Kullanılan Ekonometrik Yöntem	Sonuç
Lichtenberg (1992)	74 Ülke Özel ve Kamu Sektörü (1964-1989)	Panel Veri Analizi	Özel Sektör Ar-Ge Harcamalarının Büyümeyle Pozitif Etkilemektedir. Kamu Sektörünün Yaptığı Ar-Ge Harcamaları ile Büyüme Arasında İlişki Bulunamamıştır.
Goel vd. (2008)	ABD (1953-2000)	ARDL	ABD'nin Ekonomik Büyümesi ile Ar-Ge yatırımları arasında pozitif bir ilişkinin olduğunu bulgulamışlardır.
Serén (1999)	OECD ülkeleri (1965-1990)	Doğrusal Olmayan EKK	Ar-Ge ve ekonomik büyüme arasında güçlü bir ilişki tespit etmiştir.
Ülkü (2004)	OECD'de yer alan 20 ülke ve OECD üyesi olmayan 10 ülke (1981-1997)	Sabit Etki Modeli (Fix-Effect) ve GMM	Büyüme ve Ar-Ge harcamaları arasında ilişki her iki ülke grubunda da güçlü olduğuna ulaşmıştır.
Yanyun ve Mingqian (2004)	8 Asya Ülkesi (1994-2003)	Panel Regresyon ve GMM	Ekonomik Büyüme ve Ar-Ge arasında pozitif bir ilişkinin olduğunu tespit edilmiştir.
Yu-ming vd. (2007)	Çin (1953-2004)	Eşbütünleşme ve Granger Nedensellik Testi	Ar-Ge ve ekonomik büyüme değişkenlerinin birbirini etkilediğine ve aralarında nedensellik ilişkisinin olduğuna ulaşmışlardır.
Gülmez ve Yardımcıoğlu, (2012)	21 OECD (1990-2010)	Panel Eşbütünleşme, Pedroni DOLS ve FMOLS, Pedroni Panel Nedensellik	Ar-Ge ve ekonomik büyüme arasında çift yönlü bir ilişki tespit edilmiştir
Amimi ve Alerasoul (2009),	Türkiye'ninde İçinde Bulunduğu 30 Gelişmekte Olan Ülke (2000-2006)	Rassal Etki Modeli (Random Effect)	Ar-Ge'ye yapılan yatırımların ekonomik büyümeyi pozitif yönde etkilediği tespit edilmiştir.
Genç ve Atasoy (2010)	34 ülke (1997-2008)	Panel Nedensellik Testi	Ar-Ge'den büyümeye doğru tek yönlü bir nedensellik ilişkisinin varlığına ulaşmışlardır.
Akıncı ve Sevinç (2013)	Türkiye (1990-2011)	Johansen Eşbütünleşme Testi, Granger Nedensellik Testi,	Kamusal Ar-Ge harcamaları dışındaki diğer Ar-Ge'nin ekonomik büyüme üzerinde olumlu bir etkisi olduğu sonucuna ulaşmıştır.
Sadraoui, Ali ve Dequachi (2014)	32 Endüstriyel ve Gelişmekte Olan Ülke (1970-2012)	Panel Nedensellik Testi	Ekonomik büyümeden Ar-Ge iş birliğine doğru tek yönlü nedensellik ilişkisinin olduğu tespit edilmiştir.
Altıntaş ve Mercan (2015)	21 OECD (1996-2011)	Durbin-H Panel Eşbütünleşme Testi ve Eşbütünleşme Tahmincisi	Ar-Ge harcamalarının büyüme üzerinde bir etkisinin olduğunu bulgulamışlardır.
Gümüş ve Celikay (2015)	32 Gelişmiş, 20 Gelişmekte Olan Ülke (1996-2010)	Panel Eşbütünleşme Testi	Gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde ar-ge harcamalarının ekonomik büyüme üzerinde uzun dönemde pozitif bir etkisi olduğu tespit edilmiştir.
Sağlam vd. (2017)	26 Ülke (1996-2004)	Panel Eşbütünleşme Panel Nedensellik	Ar-Ge'den ekonomik büyümeye doğru tek yönlü ilişki bulunmuştur.
Korkmaz (2010)	Türkiye (1990-2008)	Johansen Eşbütünleşme Granger Nedensellik	Ar-Ge harcamalarından ekonomik büyümeye doğru tek yönü ilişkinin olduğu bulgusuna ulaşılmıştır.
Altın ve Kaya (2009)	Türkiye (1990-2005)	Johansen Eşbütünleşme Testi, Granger Nedensellik Testi	Ar-Ge harcamaları büyümeyi artırmaktadır. Kısa dönemde ise Ar-ge ve büyüme arasında bir ilişkiye ulaşılmamıştır.
Bozkurt (2015)	Türkiye (1998-2013)	Johansen Eşbütünleşme, Granger Nedensellik	Ekonomik Büyümeden Ar-Ge'ye Doğru Tek Yönlü Nedensellik Tespit Edilmiştir.

Tablodaki sonuçlara genel olarak baktığımızda, ülkenin gelişmişlik düzeyine ve analizin yapıldığı döneme bağlı olarak Ar-Ge harcamaları ve ekonomik büyüme arasındaki etkileşimin değiştiğine ulaşılmıştır. Bu nedenle, Ar-Ge kapsamında yapılan harcamaların mı ekonomik büyümeyi, ekonomik büyümenin mi Ar-Ge harcamalarını etkilediği konusunda kesin bir yargıya varmak mümkün değildir.

3. Veri Seti ve Model

Çalışmada kullanılan değişken ve verilere ait bilgiler Tablo 2'de, ülkelere ise Tablo 3'de yer verilmektedir.

Tablo 2. Analizde kullanılan Değişkenler

Değişkenler	Açıklama	Veri Yıl Aralığı ve Kaynak
AR-GE	Ar-Ge Harcamaları (% GSYİH)	Dünya Bankası, WDI, 1996-2015
GSYİH	Gayrisafi Yurt İçi Hasıla (% Büyüme Oranı)	Dünya Bankası, WDI, 1996-2015

Tablo 3. Analizde kullanılan Ülkeler

Sıra	Ülkeler	Sıra	Ülkeler
1.	Arjantin	9.	Malezya
2.	Brezilya	10.	Meksika
3.	Çin	11.	Polonya
4.	Güney Afrika	12.	Rusya
5.	Hindistan	13.	Tayland
6.	Kolombiya	14.	Türkiye
7.	Letonya	15.	Ukrayna
8.	Macaristan		

Bu çalışmadaki öncül beklenti Ar-Ge harcamaları arttığında ekonomik büyümenin artacağı ve ekonomik büyüme arttığında Ar-Ge harcamalarının artacağı yönündedir. Bu bağlamda; Gülmez ve Yardımcıoğlu (2012) ve Sağlam vd. (2017) çalışmaları incelenerek aşağıdaki model tahmin edilmiştir.

$$\text{Model: GSYİH} = f(\text{AR-GE}) \quad (1)$$

Çalışmada kullanılan veriler ile yapılacak olan panel veri analizi için E-views 8.0 ve Gauss Light 13x86 paket programları kullanılmıştır. Panel veri analizi, zaman serisi ve yatay kesitlerin bir araya getirilerek oluşturduğu modellerdir (Baltagi, 2014: 1).

Panel veri analizinde, zaman kesiti ve yatay kesiti boyutu arasındaki ilişkiyi inceleyebilmek amacıyla kullanılan basit regresyon modeli aşağıda şekilde kurulmaktadır (Baltagi, 2014:13):

$$Y_{it} = \beta_0 + X_{kit}\beta + u_{it} \quad (2)$$

Modelde, i yatay kesit boyutunu, t ise zamanı, β_0 sabiti ifade etmektedir.

4. Yöntem ve Bulgular

Çalışmada kullanılan ülkelere ait verilen için yapılan panel veri analizinde serilerin homojen olması ve seriler arasında yatay kesit bağımlılığının olması kullanılan yöntemin belirlenmesinde önemli bir ölçüdür. Bu testler ön test olarak ifade edilmektedir. Çünkü, serilerin homojen veya heterojen olması ve yatay kesit bağımlılığının olup olmaması birim kök testleri ve eş bütünleşme testlerinin seçiminde yol göstericidir. İlk olarak çalışmada kullanılacak serilerin homojenliği Delta testi ile incelenmektedir.

Delta testi iki ayrı şekilde hesaplanmaktadır. Bu testler için kurulan denklemler ise aşağıdaki gibidir (Pesaran ve Yamagata, 2008: 56).

$$\tilde{\Delta} = \sqrt{N} \frac{N^{-1}S-k}{\sqrt{2k}} \quad (3)$$

$\tilde{\Delta}$, test istatistiğinin düzeltilmiş değeri $\tilde{\Delta}_{adj}$ ifade edilmekte ve aşağıdaki gibi hesaplanmaktadır:

$$\tilde{\Delta}_{adj} = \sqrt{N} \frac{N^{-1}S-E(\tilde{Z}_{it})}{\sqrt{Var(\tilde{Z}_{it})}} \quad (4)$$

$\tilde{\Delta}$ ve $\tilde{\Delta}_{adj}$ Delta test istatistikleri ile kurulan hipotezler aşağıdaki gibi ifade edilmektedir:

$$H_0: \beta_1 = \beta_2 = \dots = \beta_n = \beta \quad (\text{Tüm } \beta_i' \text{leri için})$$

$$H_1: \beta_1 = \beta_2 = \dots \neq \beta_n \quad (\text{En az bir } i \text{ için})$$

Homojenitenin belirlenmesi için yapılan Delta testi sonuçları Tablo 4'da açıklanmıştır.

Tablo 4. Delta Homojenlik Test Sonuçları

Test	İstatistik Değerleri	Prob. Değerleri
$\tilde{\Delta}$	-1.350	0.912
$\tilde{\Delta}_{adj}$	-1.458	0.928

Delta testi sonuçlarına göre, modelde yer alan değişkenler homojendir. Olasılık değerleri %5'den fazla olduğu için sıfır hipotezi kabul edilmiştir.

Delta testine göre serilerin homojen olduğuna karar verdikten sonra yapılan yatay kesit bağımlılığı testi ile analizde kullanılacak değişkenler için panelde bulunan ülkelerde meydana gelen şokların birbirini etkileyip etkilemediğini ortaya koymaktadır.

Yatay kesit bağımlılığı testleri dört tanedir. Bu testlerden ilki Breusch ve Pagan (1980) geliştirdiği Lagrange çarpımı LM testidir. LM testi eşitliği modeldeki gibidir:

$$LM = T \sum_{i=1}^{N-1} \sum_{j=i+1}^N \hat{\rho}_{ij}^2 \quad (5)$$

Yukarıdaki eşitlikteki $\hat{\rho}$, kalıntıların ikili korelasyonunu göstermektedir. Bu test için kurulan sıfır hipotezi yatay kesitler arasında ilişkinin olmadığı şeklindedir. Ayrıca, zaman boyutunu ifade eden T sonsuza giderken yatay kesit boyutu (N) sabit ise $\frac{N(N-1)}{2}$ serbestlik derecesinde ki-kare olarak asimptotik dağılım göstermekte ve $T > N$ olduğu durumlarda kullanıldığı varsayılmaktadır (Pesaran, 2004:4).

İkinci yatay kesit bağımlılığı testi, Pesaran (2004) CD_{LM} testidir. CD_{LM} testi, hem zaman boyutunun hem de yatay kesit boyutunun büyük olduğu durumlarda kullanılmaktadır (Pesaran, 2004:5, Güloğlu ve İvrendi, 2010:384). Testin modeli şu şekildedir:

$$CD_{LM} = \sqrt{\frac{1}{N(N-1)}} \sum_{i=1}^{N-1} \sum_{j=i+1}^N (T \hat{\rho}_{ij}^2 - 1) \sim N(0,1) \quad (6)$$

Kurulan modelin sıfır hipotezi, "Yatay kesit ve zamanın sonsuz olduğu durumlarda yatay kesit bağımlılığı yoktur." şeklindedir.

Üçüncü test Pesaran (2004) tarafından geliştirilen CD testtir. CD testi ise $N > T$ olduğu durumlarda kullanılmaktadır. Bu test için geliştirilen model aşağıdaki gibidir:

$$CD = \sqrt{\frac{2T}{N(N-1)}} \sum_{i=1}^{N-1} \sum_{j=i+1}^N \hat{\rho}_{ij} \quad (7)$$

CD test, yatay kesitlerin kalıntıları arasındaki ilişki katsayılarının toplamını ifade etmektedir. Sıfır hipotezi yatay kesitler arasında ilişkinin olmadığını göstermekte ve standart normal dağılmaktadır (Pesaran, 2004:9).

Dördüncü ve son test sapması düzeltilmiş LM_{adj} (Bias-Adjusted Cross Sectionally Dependence Lagrange Multiplies) testidir. LM_{adj} testi, Pesaran (2008) tarafından geliştirilmiş bir testtir.

$$LM_{adj} = \sqrt{\frac{2}{N(N-1)}} \sum_{i=1}^{N-1} \sum_{j=i+1}^N T \hat{\rho}_{ij} \frac{(T-k)\hat{\rho}_{ij}^2}{\sqrt{v_{Tij}^2}} \quad (8)$$

Bu modeldeki k regresör numarasını, v_{Tij} , $(T-k)\hat{\rho}_{ij}^2$ 'nin ortalamasını, v_{Tij}^2 ise $(T-k)\hat{\rho}_{ij}^2$ 'nin varyansını ifade etmektedir. Elde edilen test istatistiği asimptotik olarak standart normal dağılmaktadır (Pesaran vd., 2008:108).

Genel olarak bu dört test için kurulan hipotezler;

H_0 : Yatay Kesit Bağımlılığı Yoktur.

H_1 : Yatay Kesit Bağımlılığı Vardır.

Yapılan testler sonucunda sıfır hipotezi kabul edilirse yatay kesit bağımlılığı olmadığından birinci nesil birim kök testlerinin kullanılmalıdır. Eğer alternatif hipotez kabul edilirse ikinci nesil birim kök testi kullanılmalıdır (Baltagi, 2014: 284).

Tablo 5. Yatay Kesit Bağımlılığı Testi Sonuçları

Sabit	GSYİH		AR-GE	
	Test İstatistiği	Olasılık Değeri	Test İstatistiği	Olasılık Değeri
CD LM1 (Breusch-Pagan, 1980)	137.148**	0.019	172.758*	0.000
CD LM2 (Pesaran, 2004, CDLM)	2.218**	0.013	4.676*	0.000
CD LM (Pesaran, 2004)	-2.240**	0.013	-2.939*	0.002
LM_{adj} (Pesaran vd., 2008)	19.047*	0.000	2.084**	0.013

Not: * ve **, sırasıyla %1 ve %5 anlamlılık düzeyini ifade etmektedir

Tablo 5’de yer alan sonuçlara göre, değişkenlere ait olasılık değeri %5’ten küçük olduğu için sıfır hipotezi kabul edilmemiş ve alternatif hipotez kabul edilerek serilerde yatay kesit bağımlılığının olduğuna karar verilmiştir. Serilerde yatay kesit bağımlılığının var olması yükselen piyasa ekonomisi içinde yer alan ve çalışmamızda kullanılan ülkelerden birine gelen ekonomik büyümeye ve ar-ge giderleri şokunun diğer ülkeleri etkilediğini ifade eder. Bundan dolayı, yükselen piyasa ekonomisinde yer alan ve çalışmada kullanılan bir ülkenin ekonomik politikalar belirlerken, diğer ülkelerin büyüme ve ar-ge harcamalarını etkileyen şoklara da bakılmalıdır. Seriler arasında yatay kesit bağımlılığı olduğundan dolayı birim kök testinde, eşbütünleşme analizinde ve eşbütünleşme tahmininde yatay kesit bağımlılığını dikkate alan panel testlerinin yapılması gerekmektedir (Nazlıoğlu, 2010:104). Bundan dolayı çalışmada, yatay kesit bağımlılığını dikkate alan ikinci nesil birim kök testleri ve eşbütünleşme testleri kullanılmıştır.

Çalışmada ilk olarak serilerin durağanlığını test etmek için Pesaran (2007) tarafından geliştirilen “Yatay Kesit Genelleştirilmiş Dickey Fuller (CADF)” ikinci nesil birim kök testi yapılmıştır. İkinci nesil birim kök testlerinin tercih edilmesinin en önemli neden olarak serilerde yatay kesit bağımlılığı olması gösterilebilir. Yatay kesit bağımlılığını dikkate alan CADF testi gecikmeli yatay kesit ortalamaları ve birinci farkın varlığı faktör yapısı ve birimler arası korelasyon dikkate alınmaktadır (Tatoğlu, 2012:223-224). Bu testin hem $N > T$ hem de $N < T$ olduğu durumlarda geçerli olmaktadır (Pesaran, 2007:269; Güloğlu ve İvrençi, 2010:383). Yapılan birim kök test sonucunda elde edilen değerler ise Pesaran’ın (2007) çalışmasındaki kritik değerler ile karşılaştırılmaktadır.

CADF testinin t istatistik değeri şu şekilde hesaplanmaktadır (Pesaran, 2007: 269):

$$t_i(N, T) = \frac{\Delta \bar{Y}_i \bar{M}_w Y_{i-1}}{\hat{\sigma}(\bar{Y}_{i-1} \bar{M}_w Y_{i-1})^{1/2}} \quad (9)$$

Pesaran (2007) birim kök testinde CADF sonuçları ile birlikte her bir yatay kesitin durağanlığını gösteren CIPS sonuçları yer almaktadır. CIPS istatistiği için yatay kesitlerin her biri için tek tek hesaplanan t- istatistiklerinin ortalaması alınmaktadır (Pesaran 2007:276; Nazlıoğlu, 2010: 92; Tatoğlu, 2012:224).

$$CIPS = \frac{1}{N} \sum_{i=1}^N CADF_i(N, T) \quad (10)$$

Pesaran’ın (2007) çalışmasındaki kritik değerler dikkate alınarak paneli oluşturan her ülkenin birim kök istatistiği CADF ve panelin genelini oluşturan değişkenlerin durağanlığını test etmek için yapılan CIPS test istatistiği sonuçları Tablo 6’da özetlenmiştir.

Tablo 6. GSYİH ve AR_GE CADF Birim Kök Testi Sonuçları

	Test İstatistikleri			
	Sabit + Trend		Sabit	
	GSYİH	Δ GSYİH	AR-GE	Δ AR-GE
Arjantin	-2.739	-2.558	0.050	-0.514
Brezilya	0.326	-1.193	0.065	-0.140
Çin	-1.437	-1.631	-2.333	-3.232
Kolombiya	-1.366	-1.462	-3.019	-4.447*
Macaristan	-2.901	-1.517	-3.128	-3.731**
Hindistan	-2.053	-2.095	-3.284	-4.474*
Letonya	-0.070	-16.218*	-0.473	-2.019
Malezya	-0.053	-3.876**	-2.233	-3.574***
Meksika	-0.653	-0.172	-2.080	-2.933
Polonya	-1.751	-9.482*	3.504	-0.761
Rusya	-1.234	-1.879	-2.202	-5.798*
G. Afrika	-2.145	-1.805	-1.445	-2.707
Tayland	-3.613	-2.611	-0.521	-1.761
Türkiye	-3.689	-0.322	-1.563	-1.970
Ukranya	-3.999	-2.503	0.638	0.189
Panel (CIPS)	-1.438	-3.288*	-1.202	-2.525*

Not: *, ** ve *** sırasıyla %1, %5, %10 anlamlılık düzeyini ifade etmektedir. Panelin geneli ve ülkeler için kritik değer Pesaran (2007) çalışmasından alınmıştır. Ülkeler için sabit ve trendli modelde kritik değerler -4.98(%1), -3.99 (%5), -3.54 (%10) alınmıştır. Panelin geneli için bakılan CIPS kritik değeri 2.47(%1), 2.28(%5), 2.14(%10) alınmıştır (Pesaran, 2007:275-280).

Tablo 6’daki ülkelerin GSYİH birim kök test istatistiği sonuçlarına göre düzeyde sabit ve trendli durağan olmadıkları tespit edilmiştir. Birinci farkları alındığında ise Letonya, Malezya ve Polonya’nın durağan hale geldikleri bulgulanmıştır. Ülkelerin Ar-Ge harcamaları incelendiğinde düzeyde sabit ve trendli durağan olmadığı, birinci farkları alındığında ise Kolombiya, Hindistan, Macaristan, Malezya ve Rusya’nın durağan oldukları tespit edilmiştir. Panelin geneline bakıldığında, GSYİH ve AR-GE’nin düzeyde durağan olmadığı, birinci farkları alındığında durağan hale geldikleri görülmüştür. Yani, GSYİH ve AR-GE serilerinin I(1) olduğuna ulaşılmıştır.

Analizde kullanılan seriler arasında yatay kesit bağımlılığının olması ve serilerin homojen olması yapılacak en uygun eş bütünleşme testinin Westerlund (2008) Durbin-Hausman (Durbin-H) yöntemi olduğunu ortaya çıkarmıştır.

Westerlund (2008) tarafından geliştirilen Durbin-H eş bütünleşme testi ile ekonomik büyüme ile ar-ge harcamaları arasındaki eş bütünleşme ilişkisi analiz edilmiştir. Westerlund (2008) Durbin-H eş bütünleşme testi serilerin homojen ve yatay kesit bağımlılığının olduğu durumlarda uzun dönemli ilişkisi test etmek için kullanılmaktadır. Ayrıca, bu testin uygulanabilmesi için serilerin I(1) olması

gerekmektedir. Durbin-H eş bütünleşme testi panel modeli aşağıdaki gibi hesaplanmaktadır (Westelund, 2008: 199).

$$y_{it} = \alpha_i + \beta_i x_{it} + z_{it} \quad (11)$$

$$x_{it} = \delta_i x_{it-1} + w_{it} \quad (12)$$

Model 11'deki z_{it} dağılımı ortak faktörlerin kullanımını sağlamaktadır. Durbin-H eş bütünleşme testinde yatay kesit bağımlılığına izin veren denklem seti ile ortak faktörün uyumlu olduğu varsayılmaktadır (Westerlund, 2008: 199).

$$z_{it} = \lambda_i' F_t + e_{it}, \quad (13)$$

$$F_{jt} = \rho_j F_{jt-1} + u_{jt}, \quad (14)$$

$$e_{it} = \phi_i e_{it-1} + u_{it}, \quad (15)$$

Her j için $p_{it} < 1$.

F_t, F_{jt} ($j=1, \dots, k$) ile k boyutlu ortak faktör vektörüdür. λ_i ise faktör yüklerinin uyumlu vektörüdür (Westerlund, 2008:199).

Durbin-H testini oluşturmak için ise ilk olarak 11 denklemin farkı alınmaktadır (Westerlund, 2008:201).

$$\Delta z_{it} = \lambda_i' \Delta F_t + \Delta e_{it} \quad (16)$$

16. modelde Δz_{it} bilinmiyorsa temel bileşenler analizinin uygulanması gerekmektedir (Westerlund, 2008:201).

$$\Delta \hat{z}_{it} = \Delta y_{it} - \hat{\beta}_i \Delta x_{it} \quad (17)$$

Durbin-H testi kendi için de grup ve panel olmak üzere iki istatistik barındırmaktadır. Panel ve grup test istatistikleri aşağıdaki gibi modellenmektedir (Westerlund, 2008:203):

$$DH_g = \sum_{i=1}^n \hat{S}_i (\tilde{\Phi}_i - \hat{\Phi}_i)^2 \sum_{t=2}^T \hat{e}_{it-1}^2 \quad (18)$$

$$DH_p = \hat{S}_n (\tilde{\Phi}_i - \hat{\Phi}_i)^2 \sum_{i=1}^n \sum_{t=2}^T \hat{e}_{it-1}^2 \quad (19)$$

Model 18'deki Durbin-H grup istatistiği otoregresif parametrenin heterojen olduğunu varsaymaktadır. Model 19'da panel istatistiği ise otoregresif parametrelerin homojen olduğunu varsaymaktadır (Westerlund, 2008:203). Bu iki test için kurulan eş bütünleşme hipotezi ise şu şekildedir:

H_0 : Bütün birimler için Eş Bütünleşme Yoktur.

H_1 : Bazı Birimler için Eş Bütünleşme Vardır.

Durbin-H eş bütünleşme test istatistiğinde sıfır hipotezinin reddedilmesi durumu tüm panel için eş bütünleşme ilişkisinin olduğunu göstermektedir (Westerlund, 2008:203).

Seriler arasında uzun dönemde eş bütünleşme ilişkisinin varlığı test etmek için yapılan Westerlund (2008) Durbin-H. panel eş bütünleşme testi sonuçları Tablo 7'de açıklanmıştır.

Tablo 7. Durbin-H Eş bütünleşme Testi Sonuçları

Model GSYİH=f(Ar-Ge)	Test İstatistiği	Olasılık Değeri
Durbin-H Grup İstatistiği	58.724*	0.000
Durbin-H Panel İstatistiği	22.520*	0.000

Not: *, %1'de istatistiksel olarak anlamlılığı ifade etmektedir.

Tablo 7'de yükselen piyasa ekonomisindeki ülkelerin panel eş bütünleşme ilişkileri verilmiştir. Durbin-H grup ve Durbin-H panel istatistiklerinde eş bütünleşme ilişkisinin olmadığı yönündeki sıfır hipotezi reddedilmektedir. Diğer

bir ifadeyle, modeldeki seriler arasında eş bütünleşme ilişkisinin var olduğuna karar verilmiştir.

Durbin-H eş bütünleşme testi ile seriler arasında uzun dönemde ilişkisinin olduğu belirlendikten sonra Ar-Ge ve GSYİH arasındaki nedensellik ilişkisi test etmek için Dumitrescu ve Hurlin (2012) tarafından geliştirilen nedensellik testi ile sınanmıştır.

Serilerin yatay kesit bağımlılığını ve homojenliğini dikkate alan panel nedensellik testi olan Dumitrescu ve Hurlin (2012), $T > N$ ve $N > T$ olduğu durumlarda kullanılabilen ve dengersiz panel verilerde etkin sonuçlar ortaya koymaktadır (Dumitrescu ve Hurlin, 2012:1457). Dumitrescu ve Hurlin (2012) nedensellik testi, Granger nedensellik testi ile benzerlik göstermektedir. Ayrıca, eşbütünleşme ilişkisinin varlığı veya yokluğu durumunda etkin sonuçlar vermektedir. $Whnc, Zhnc$ ve $Ztild$ 'den oluşan üç farklı test istatistiği hesaplanmaktadır. Bu test istatistikleri aşağıdaki gibi gösterilmektedir (Dumitrescu ve Hurlin, 2012:1-5).

$$W_{N,T}^{Hnc} = \frac{1}{N} \sum_{i=1}^N W_{i,T} \quad (20)$$

$$Z_{N,T}^{Hnc} = \sqrt{\frac{N}{2K}} (W_{N,T}^{Hnc} - K) \frac{d}{N,T \rightarrow \infty} N(0,1) \quad (21)$$

$$Z_N^{Hnc} = \frac{\sqrt{N} [-N^{-1} \sum_{i=1}^N E(W_{i,T})]}{\sqrt{N^{-1} \sum_{i=1}^N Var(W_{i,T})}} \frac{d}{N \rightarrow \infty} N(0,1) \quad (22)$$

Dumitrescu ve Hurlin (2012) test istatistiklerinden $Z_{N,T}^{Hnc}$ ($Z_{N,T}^{Hnc}$) $T > N$ olması durumunda kullanılan ve asimtotik dağılıma sahip olan bir testtir. Yarı asimtotik dağılıma sahip olan $Ztild$ (Z_N^{Hnc}) test istatistiği ise $T < N$ olduğu durumlarda kullanılmaktadır. Dumitrescu ve Hurlin (2012) testinin hipotezleri ise aşağıdaki gibidir (Göçer, 2013:230):

$H_0: \beta_i^{(k)} = 0 \forall i$ için, tüm yatay kesitlerde X'ten Y'ye nedensellik ilişkisi yoktur.

$H_1: \beta_i^{(k)} = 0 \forall i = 1, 2, \dots, N_1$ için ve,

$H_1: \beta_i^{(k)} \neq 0 \forall i = N_1 + 1, N_1 + 2, \dots, N$ için

bazı yatay kesitlerde X'ten Y'ye nedensellik ilişkisi vardır.

Dumitrescu ve Hurlin (2012) tarafından geliştirilen nedensellik testi sonuçları Tablo 8'da özetlenmiştir.

Tablo 8. Dumitrescu ve Hurlin Nedensellik Sonuçları

	Ar-Ge, GSYİH'nin Nedensel Değildir		GSYİH, Ar-Ge'nin Nedenseli Değildir	
	$Z_{N,T}^{Hnc}$	Z_N^{Hnc}	$Z_{N,T}^{Hnc}$	Z_N^{Hnc}
Model	2.6141** (0.016)	2.4536** (0.041)	6.3953* (0.000)	8.5628* (0.000)

Not: * ve ** sırasıyla %1 ve %5 anlamlılık düzeyini göstermektedir.

Yükselen piyasa ekonomisinde 15 ülkenin olması ve bu ülkelerin zaman boyutunun 20 olarak alındığından yani zaman boyutu yatay kesit boyutundan büyük olduğundan dolayı asimtotik dağılım sonuçlarına dayalı olan $Z_{N,T}^{Hnc}$ test istatistiği yorumlanmıştır. Dumitrescu ve Hurlin'in (2012) $Z_{N,T}^{Hnc}$ panel test istatistiği sonuçlarına göre seriler arasında çift yönlü bir nedensellik ilişkisi vardır. Bu sonuç, Ar-Ge harcamalarındaki herhangi bir artışın ekonomik büyümeyi etkilediğini, ekonomik büyümedeki bir artışında Ar-Ge

harcamalarını etkilediğini ifade etmektedir. Panel nedensellik testi sonuçlarında değişkenler arasında çift yönlü bir nedensellik ilişkisinin var olduğu tespit edilmiştir. Ayrıca, Dumitrescu ve Hurlin nedensellik sonucu kurulan sıfır hipotezlerinin reddedildiğini göstermektedir. Bu sonuç, ampirik literatürdeki Gülmez ve Yardımcıoğlu (2012), Göçer (2013), Altıntaş ve Mercan (2015) tarafından desteklenmektedir.

5. Sonuç ve Değerlendirme

Bu çalışmada, yükselen piyasa ekonomisinde yer alan 15 ülkenin 1996-2015 yılları arasındaki ar-ge kapsamında yapılan harcamaları ile ekonomik büyüme arasında uzun dönemli bir ilişkinin var olup olmadığı ve ar-ge ile büyüme arasındaki nedensellik ilişkisinin yönü panel veri analizi ile test edilmiştir.

Panel veri analizinde öncelikle paneli oluşturan verilerin yatay kesit bağımlılığı varlığı, Breusch ve Pagan (1980), Pesaran (2004) ve Pesaran vd. (2008) testleri ile incelenmiştir. Bu testler sonucunda yükselen piyasa ekonomisinde yer alan ülkelerin Ar-Ge harcamaları ve ekonomi büyüme değişkenlerinde yatay kesit bağımlılığı olduğuna karar verilmiştir. Serilerde yatay kesit bağımlılığının olması, ülkelerden birinde ortaya çıkan ekonomik bir şokun diğer ülkelerde de bir şok etkisi ortaya çıkartacağını ifade etmektedir. Bundan dolayı, yükselen piyasa ekonomisindeki bir ülke ekonomik politikalarına karar verirken, diğer ülkelerin ekonomik göstergelerini göz önünde bulundurması gerekmektedir.

Değişkenlerin durağanlığını test etmek için yatay kesit bağımlılığını dikkate alan Pesaran (2007) CIPS testi yapılmış ve serilerin farkta durağan olduğu görülmüştür. Serilerin birinci farkta durağan olması, yükselen piyasa ekonomisindeki ülkelerde ortaya çıkan ekonomik şokun kısa süreli olmadığını göstermektedir.

Çalışmada serilerin farkta durağan olması eşbütünleşme ilişkisinin varlığını gösterdiğinden eş bütünleşme katsayılarının homojenliği Pesaran ve Yamagata (2008) tarafından geliştirilen Delta Homojenlik testi ile sınanmıştır. Delta testi sonucunda modeli oluşturan katsayıların homojen olduğu bulgusuna ulaşılmıştır.

Eş bütünleşme ilişkisi ise yatay kesit bağımlılığını ve homojenliğini dikkate alan Westerlund (2008) Durbin-H eş bütünleşme testi ile sınanmıştır. Yapılan Durbin-H eş bütünleşme testi sonucunda Ar-Ge harcamaları ile ekonomik büyüme arasında uzun dönemde bir eş bütünleşme ilişkisinin olduğu tespit edilmiştir.

Ar-Ge ile ekonomik büyüme arasındaki nedensellik ilişkisi ise Durbin-Hurlin (2012) ile test edilmiş ve Ar-Ge harcamaları ile ekonomik büyüme arasında çift yönlü bir nedensellik ilişkisinin olduğu bulgusuna ulaşılmıştır.

Sonuç olarak, yükselen piyasa ekonomilerinde Ar-ge harcamalarının ekonomik büyümeyi olumlu yönde etkilediği ve aralarında karşılıklı bir ilişkinin olduğu tespit edilmiştir. Bu sonuç, sürdürülebilir bir büyüme için yükselen piyasa ekonomisindeki ülkelerin Ar-Ge yatırımlarına daha fazla kaynak ayırması gerekmektedir. Yükselen piyasa ekonomileri enflasyonist baskılar, faiz oranları, kur dalgalanmaları ve sosyo-politik belirsizlikler gibi birçok

riski bünyesinde barındırmakla birlikte dünya ortalamasından daha yüksek büyüme oranlarına sahiptir.

Yükselen piyasa ekonomisi ülkelerinde, daha fazla sermayenin daha fazla kazanç fırsatı sunmasına yönelik çalışmaların yapılarak dış yatırımların ülkeye çekilmesi büyük önem arz etmektedir. Bu kapsamda gerekli ekonomik büyümenin gerçekleştirilerek gelişmiş ekonomiler arasına girilmesi, bünyesinde bulundukları sosyo-politik risklerden kurtulması ve bunların gerçekleştirilebilmesinde gereken sermayenin ülkeye çekilebilmesi için Ar-Ge yatırımlarına ayrılan kaynakların artırılması büyük öneme sahiptir.

Kaynakça

- Aghion, P., & Howitt, P. (1992). A Model of Growth Through Creative Destruction. *Econometrica*, 60(2), 323-351.
- Akıncı, M., & Sevinç, H. (2013). Ar-Ge Harcamaları ile Ekonomik Büyüme Arasındaki İlişki: 1990-2011 Türkiye Örneği. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 6(27), 7-17.
- Altın, O., & Kaya, A. A. (2009). Türkiye’de Ar-Ge Harcamaları ve Ekonomik Büyüme Arasındaki Nedensellik İlişkinin Analizi. *Ege Akademik Bakış*, 9(1), 251-259.
- Altıntaş, H., & Mercan, M. (2015). Ar-Ge Harcamaları ve Ekonomik Büyüme İlişkisi: OECD Ülkeleri Üzerine Yatay Kesit Bağımlılığı Altında Panel Eşbütünleşme Analizi. *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 70(2), 345-376.
- Audretsch, D. B., & Feldman, M. P. (1996). R&D Spillovers And The Geography Of Innovation And Production. *American Economic Review*, 86, 630-640.
- Baltagi, B. H. (2013). *Econometric Analysis of Panel Data*. Fifth Edition, Wiley.
- Barro, R. J. (1990). Government Spending in a Simple Model of Endogenous Growth. *Journal of Political Economy*, 98(5), 103-125.
- Bassanini, A., & Scarpetta, S. (2001). The Driving Forces of Economic Growth: Panel Data Evidence For The OECD Countries. *OECD Economic Studies*, No:33.
- Bor, Y. J., Chuang, Y., Lai, W., & Yang, C. (2010). A Dynamic General Equilibrium Model for Public R&D Investment in Taiwan. *Economic Modelling*, 27(1), 171-183
- Bozkurt, C. (2015). R&D Expenditures and Economic Growth Relationship in Turkey. *International Journal of Economics and Financial Issues*, 5(1), 188-198.
- Breusch, T. S., & Pagan, A. R. (1980). The Lagrange Multiplier Test and Its Application to Model Specifications in Ecocometrics. *Review of Economic Studies*, 47, 239-25.
- Chang, Y. (2004). Bootstrap Unit Root Tests in Panels with Cross-sectional Dependency. *Journal of Econometrics*, 120, 263-293.

- Coe, D. T., & Helpman, E. (1995). International R&D Spillovers. *European Economic Review*, 39 (5), 859-887.
- Dominique, G., & Pottelsberghe de la Potterie, B. (2001). R&D and Productivity Growth: Panel Data Analysis of 16 OECD Countries. *OECD Science, Technology and Industry Working Papers*, 2001/3, OECD Publishing.
- Dosi, G. (1988). Sources, Procedures and Microeconomic Effects of Innovestion. *Journal of Economic Literature*, 26, 1120-1171.
- Dumitrescu, E. I., & Hurlin, C. (2012). Testing for Granger Non-Causality in Heterogeneous Panels. *Economic Modelling*, 29(4), 1450-1460.
- Genç, M. C., & Atasoy, Y. (2010). Ar-Ge Harcamaları ve Ekonomik Büyüme İlişkisi: Panel Veri Analizi. *Bilgi Ekonomisi ve Yönetimi Dergisi*, 5(2), 27-34.
- Goel, R. K., & James, E. P., & Ram, R. (2008). R&D Expenditures and U.S. Economic Growth: A Disaggregated Approach. *Journal of Policy Modeling*, 30(2), 237-250.
- Göçer, İ. (2013). Ar-Ge Harcamalarının Yüksek Teknolojili Ürün İhracatı, Dış ticaret Dengesi ve Ekonomik Büyüme Üzerindeki Etkileri. *Maliye Dergisi*, 165, 165-240.
- Grossman, G. M., & Helpman, E. (1991). *Innovation and Growth in the Global Economy*. MIT Press, Cambridge, Mass.
- Gülmez, A., & Yardımcıoğlu, F. (2012). OECD Ülkelerinde Ar-Ge Harcamaları ve Ekonomik Büyüme İlişkisi: Panel Eşbütünleşme ve Panel Nedensellik Analizi (1990-2010). *Maliye Dergisi*, 163, ss:335-353.
- Güloğlu, B., & Tekin, R. B. (2012). A Panel Causality Analysis of Relationship Among Research and Development, Innovation and Economic Growth in high-Income OECD Countries. *Eurasian Economic Review*, 2(1), 32-27.
- Gümüş, E., & Celikay, F. (2015). R&D Expenditure and Economic Growth: New Empirical Evidence. *The Journal of Applied Economic Research*, 9(3), 205-217.
- IMF, (2017). *International Monetary Fund, World Economic Outlook*. (Accessed on 03.03.2018), <http://www.imf.org/external/pubs/ft/weo/2017/02/weoda/index.aspx>
- Korkmaz, S. (2010). Türkiye’de Ar-Ge Yatırımları ve Ekonomik Büyüme Arasındaki İlişkinin VAR Modeli ile Analizi. *Journal of Yaşar Univesity*, 20(5), 3320-3330.
- Lichtenberg, F. R. (1992). R&D Investment and International Productivity Differences. *NBER Working Paper Series*, No:4161, 1-39.
- Lucas, R. E. (1988). On The Mechanics Of Economic Development. *Journal of Monetary Economics, North-Holland*, 22, 3-42.
- Melemen, M. (2007). *Çin: Uluslararası Ticarete Yükselen Pazar Ekonomisi*. Türkmen Kitabevi, İstanbul.
- Miller, R. R. (1998). *Selling to Newly Emerging Markets*. Greenwood Publishing Group.
- Nazlıoğlu, Ş. (2010). *Makro İktisat Politikalarının Tarım Sektörü Üzerindeki Etkileri: Gelişmiş ve Gelişmekte Olan Ülkeler İçin bir Karşılaştırma*. Doktora Tezi. Kayseri: Erciyes Üniversitesi.
- OECD (1993). *The Measurement of Scientific and Technological Activities: Standard Practice for Surveys of Research and Experimental Development*. (Accessed on 07.03.2018), <https://www.oecd-ilibrary.org/docserver/9789264063525-en.pdf>
- Omoregia, U. (2015). A Developing Country’s Absorptive Capacity: The Ling Between FDI and Economic Growth in Nigeria. *Open Access Library Journal*, 2, 1-7.
- Osorio, B. B., & Pose, A. R. (2004). From R&D to Innovation and Economic Growth in the EU. *Growth and Change*, 35(4), 434-455.
- Özcan, B., & Arı, A. (2014). Araştırma-Geliştirme Harcamaları ve Ekonomik Büyüme İlişkisi: Panel Veri Analizi. *Maliye Dergisi*, 16, 39-55.
- Pesaran, H. M. (2004). General Diagnostic Tests for Cross Section Dependence in Panels. *University of Cambridge Working Paper*, No: 0435.
- Pesaran, H. M., & Yamagata, T. (2008). Testing Slope Homogeneity in Large Panels. *Journal of Econometrics*, 142, 50-93.
- Pesaran, M. H. (2006). Estimation and Inference in Large Heterogeneous Panels with a Multifactor Error Structure. *Econometrica*, 74(4), 967-1012.
- Pesaran, H. M. (2007). A Simple Panel UnitRoot Test in the Presence of Cross Section Dependence. *Journal of Applied Econometrics*, 22(2), 265-312.
- Romer, P. M. (1990). Endogenous Technological Change. *Journal of Political Economy*, 98, 71-102.
- Romer, P. M. (1986). Increasing Returns and Long-Run Growth. *The Journal of Political Economy*, 94 (5), 1002-1037
- Sadraoui, T., Ali, T. B., & Deguachi, B. (2014). Economic Growth and International R&D Cooperation: A Panel Granger Causality Analysis. *International Journal of Econometrics and Financial Management*, 2(1), 7-21.
- Sağlam, Y., Egeli, H. A., & Egeli, P. (2017). Gelişmiş ve Gelişmekte Olan Ülkelerde Ar&Ge Harcamaları ve Ekonomik Büyüme Arasındaki İlişki: Panel Veri Analizi. *Sosyoekonomi Dergisi*, 25(31), 149-165.
- Samimi, A. J., & Alerasoul, S. M. (2009). R&D and Economic Growth: New Evidence From Some Developing Countries. *Australian Journal of Basic and Applied Sciences*, 3(4), 3464-3469.
- Serén, F., & Jesus, M. (1999). Aggregate R&D Expenditure and Endogenous Economic Growth. (Accessed on 16.04.2018), <http://pareto.uab.es/wp/1999/43699.pdf>
- Trajtenberg, M. (1990). *Economic analysis of product innovation: The case of CT scanners* (Vol. 160). Harvard University Press.
- Ülkü, H. (2004). R&D, Innovation and Economic Growth: An Empirical Analysis. IMF Working Paper.

- WP/04/185. (Accessed on 15.03.2018), http://www.imf.org/~media/Websites/IMF/imported-full-text-pdf/external/pubs/ft/wp/2004/_wp04185.ashx
- Westerlund, J. (2007). Testing for Error Correction in Panel Data. *Oxford Bulletin of Economics and Statistics*, 69(6), 709-748.
- Westerlund, J. (2008). Panel Cointegration Tests of the Fisher Effect. *Journal of Applied Econometrics*, 23, 193-233.
- Yanyun, Z., & Mingqian, Z. (2004). R& D and Economic Growth: Panel Data Analysis in ASEAN+3 Countries. In: *A Joint Conference of AKES, RCIE, and KDI: Korea and the World Economy*, III, July 3-4, Sungkyunkwan University, Seoul, Korea. (Accessed on 15.03.2018), <https://faculty.washington.edu/karyiu/confer/seoul04/papers/zhao.pdf>
- Yu-Ming, W., Li, Z., & Jian-Xia, L. (2007). Co-integration and Causality Between R&D Expenditure and Economic Growth in China:1953-2004. *International Conference on Public Administration*, 76, 869-876.

Araştırma Makalesi • Research Article

Ağız ve Diş Sağlığı Merkezinde Örgütsel Bağlılık Analizi: Nicel Bir Araştırma

Organizational Commitment Analysis in Oral and Dental Health Center: A Quantitative Research

Murat Ak ^{a,*}

^aDr. Öğr. Üyesi, Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi, Uygulamalı Bilimler Yüksekokulu, Yönetim Bilişim Sistemleri Bölümü, Karaman / Türkiye.
ORCID: 0000-0003-2292-1444

MAKALE BİLGİSİ

Makale Geçmişi:

Başvuru tarihi: 22 Eylül 2018

Düzeltilme tarihi: 16 Ekim 2018

Kabul tarihi: 21 Kasım 2018

Anahtar Kelimeler:

Örgütsel Bağlılık

Kamu Sağlık Sektörü

Yeniden Yapılandırılan Sağlık Bakanlığı

Ağız ve Diş Sağlığı Merkezi

ÖZ

Ülkemiz kamu sektörünün en önemli organizasyonlarından biri olan Sağlık Bakanlığı'nda da son yıllarda yeniden yapılanma çalışmaları gündeme gelmektedir. En son 15 08 2017 tarih ve 694 sayılı kanun hükmünde kararname ile yeniden yapılandırılan Sağlık Bakanlığı teşkilat yapısında önemli ve köklü değişiklikler gerçekleştirilmiştir. Bu çalışmada yeniden yapılandırılan Sağlık Bakanlığı'nda tüm örgütler için son derece önemli bir konu olan örgütsel bağlılığın analizinin yapılması hedeflenmektedir. Bu amaçla bu çalışmada Bartın Ağız ve Diş Sağlığı Merkezi evreninde gerçekleştirilen örgütsel bağlılık anketinden elde edilen bulgulara yer verilmektedir. Gerçekleştirilen anket uygulaması sonucunda ağız ve diş sağlığı merkezinde görev yapan kamu çalışanlarında örgütsel bağlılık, duygusal bağlılıkta 3,46, devam bağlılığında 3,38, normatif bağlılıkta ise 3,31 seviyesinde gerçekleşmektedir.

ARTICLE INFO

Article history:

Received 22 September 2018

Received in revised form 16 October 2018

Accepted 21 November 2018

Keywords:

Organizational Commitment

Public Health Sector

Ministry of Health Restructured

Oral and Dental Health Center

ABSTRACT

The Ministry of Health, which is one of the most important organizations of our country's public sector, has been in the process of restructuring efforts in recent years. Major and radical changes have been made in the structure of the Ministry of Health which was restructured with the decree of the last law dated 15 08 2017 and numbered 694. In this study, it is aimed to analyze organizational commitment, which is an extremely important issue for all organizations in the restructured Ministry of Health. For this purpose, in this article the findings obtained from the organizational commitment questionnaire conducted in Bartın Center of Dentistry and Dental Health are included to analyze. As a result of the survey, organizational commitment was 3.46 in the subscale of emotional attachment, 3.38 in the dimension of continuing attachment, and 3.31 in normative attachment dimension in the public employees working at Oral and Dental Health Center.

1. Giriş

Örgütlerin gelişebilmesi ve hedeflerine ulaşabilmesi için çalışanları büyük rol oynamaktadır. Çalışanların örgütlerine karşı geliştirdikleri aidiyet hissi ve adanmışlık duygusu şeklinde tanımlanabilecek örgütsel bağlılık, yönetim ve davranış bilimlerinin en önemli konu başlıklarından birini oluşturmaktadır. Öyle ki örgütsel bağlılık konusu, ilk ortaya atılışından bu yana güncelliğini sürekli koruyarak günümüze kadar gelmiş ve mevcut örgütsel ve bireysel gelişmeler ve değişiklikler göz önüne alındığında önümüzdeki süreçlerde de önemini hiç kaybetmeden koruyacağı anlaşılmaktadır. Hem çalışanları, hem örgütleri çok boyutlu ve kapsamlı

etkileyebilme ve yönlendirebilme gücüne sahip olan örgütsel bağlılık, tüm örgütleri ve çalışanları yakından ilgilendirmektedir. Örgütsel bağlılık konusu, her ne kadar ülkemiz kamu sektöründe yöneticiler ve yasa yapıcılar tarafından hak ettiği değeri ve önemi görememiş olsa da kamu kurum ve kuruluşlarında örgütsel bağlılık analizlerinin devam ettiği görülmektedir. Özellikle Türkiye'de son yıllarda değişim ve dönüşüm sürecine giren kamu sektöründe örgütsel bağlılığın önemi bir kez daha artmaktadır. Nitekim ülkemiz kamu sektöründe de değişim ve dönüşüm çalışmaları, daha çok kamu hizmetlerinin etkinliğini ve verimliliğini daha fazla geliştirme amacıyla

* Sorumlu yazar/Corresponding author.
e-posta: efe_2288@hotmail.com

gerçekleştirilmektedir. Bu kapsamda anahtar kavramlardan biri de şüphesiz örgütsel bağlılık olmaktadır.

Grusky (1966), örgütsel bağlılık konusunda ilk tanımlamayı gerçekleştiren bilim adamlarından biridir. Grusky, örgütsel bağlılığı, çalışanın örgütüne karşı geliştirdiği bağın seviyesi şeklinde tanımlamaktadır (Wahn, 1998: 256). Örgütsel bağlılık, kavram olarak soyut ve psikolojik nitelikler taşımaktadır. Dolayısıyla bağlılık, fiziksel, elle tutulabilen, gözle görülebilen bir kavram değildir. Bağlılık, çalışanın kendi iç dünyasında örgütüne karşı içselleştirdiği duygu ve algılardan oluşmaktadır. Söz konusu bu duygu ve algılar; çalışan için örgütüne karşı bir aidiyet hissi oluşturmakta ve kendi içerisinde seviyelendirilmektedir. Seviyenin güçlü veya zayıf olması, bağlılığın gücünü belirlerken, taşıdığı nitelikler ve biçimsel özellikler ise boyutunu tayin etmektedir. Çalışmada örgütsel bağlılığın boyutlarına değinilmekte ve açıklanmaktadır. Ülkemiz kamu sektörünün en önemli organizasyonlarından biri olan Sağlık Bakanlığı, en son 15.08.2017 tarih ve 694 sayılı Kanun Hükmünde Kararname ile yeniden yapılandırılmış ve teşkilat yapısında önemli ve köklü değişiklikler gerçekleştirilmiştir. Teşkilat yapısında gerçekleştirilen değişiklikler, tüm kamu sağlık teşkilatını yakından etkilemektedir. Bununla birlikte Kamu Sağlık Teşkilatı'nda yer alan sağlık kurum ve kuruluşlarının insan kaynakları, yasal dayanakları ve örgütsel yapıları, birbirlerinden farklı nitelik ve unsurlar taşımaktadırlar. Dolayısıyla söz konusu yapısal değişikliklerden, her kurum veya kuruluş çalışanın; kurumsal yapıların, misyonların, fonksiyonların ve işgücü niteliklerinin farklılıkları sebebiyle farklı ölçüde ve seviyelerde etkilenebilmesi kuvvetle ihtimal dahilindedir. Bu nedenle bilimsel araştırmaların ve analizlerin, kurum ve kuruluşlar kapsamında, müstakil ve bağımsız çalışmalar ile farklı örneklerle oluşturularak uygulanması, çok daha özel, etkin, nitelikli ve kapsamlı bulguların elde edilmesi için faydalı olabilir. Bu amaçla, bu çalışmada ağız ve diş sağlığı merkezinde uygulanan örgütsel bağlılık anketi sonucunda elde edilen analiz sonuçlarına yer verilmektedir. Çalışmada uygulanan örgütsel bağlılık anketi, Meyer ve Allen tarafından 1991 yılında gerçekleştirilmiş ve geçerlilik ve güvenilirlik analizleri yapılmıştır. Bartın Ağız ve Diş Sağlığı Merkezi evreninde 51 kadın ve 40 erkek olmak üzere toplam 91 kamu çalışanı bulunmaktadır. Bunlardan 70 çalışana anketin uygulanması arzu edilmiş fakat 47 çalışandan olumlu cevap alınabilmiştir. Bu bağlamda çalışmada anket uygulamasından elde edilen bulgulardan hareketle, Sağlık Bakanlığı'nın yeni teşkilat yapısında çalışanların örgütsel bağlılıklarının kurumsal bazda hangi seviyede bulunduğu ile ilgili analiz sonuçlarına yer verilmektedir. Çalışmada örgütsel bağlılık kavramına teorik olarak değinildikten sonra çalışmanın metodolojisi kısmına geçilmektedir. Bu kısımda; çalışmanın yöntemi ve analizi, çalışmanın evreni ve sınırlılıkları, çalışmanın modeli, çalışmanın güvenilirlik analizi, çalışmanın hipotezleri, örgütsel bağlılık ölçeği maddelerine verilen cevapların dağılımı, örgütsel bağlılık ölçeği tanımlayıcı istatistikleri, örgütsel bağlılığın duygusal devam ve normatif bağlılık boyutlarının demografik değişkenlere ve çalışmanın hipotezlerine göre analizine yer verilmektedir. En sonda ise sonuç ve kaynakça kısmı bulunmaktadır.

2. Ağız ve Diş Sağlığı Merkezleri

Ağız ve diş sağlığı merkezleri, Türkiye'de sağlık Bakanlığı'na bağlı kurum olmakla birlikte örgütsel yapısı ve insan kaynakları itibarıyla diğer sağlık kurum ve kuruluşlarından ayrılmaktadır. Nitekim 13.01.1983 tarih ve 17927 nolu Resmi Gazete'de yayınlanan Yataklı Tedavi Kurumları İşletme Yönetmeliği'nin 3. Maddesinde Ağız ve Diş Sağlığı Merkezleri "Diş hekimliğinin tüm branşlarında koruyucu ve tedavi edici sağlık hizmetleri ile ayaktan veya gerektiğinde yatarak muayene, tetkik, teşhis ve tedavi hizmetlerinin yanı sıra ileri tetkik ve tedavilerin de uygulandığı, en az 10 ünit kapasiteli, idari ve mali bakımdan kendilerine bağlı diş tedavi ve protez merkezleri ile diş poliklinikleri de açılabilen müstakil sağlık kurumlarıdır" şeklinde tanımlanmaktadır. Ağız ve diş sağlığı merkezlerinde sadece ağız ve diş sağlığı hizmetleri verilmektedir. Bunun dışında başkaca bir sağlık hizmeti verilmemekte bu bağlamda ağız ve diş sağlığı merkezlerinde salt ağız ve diş sağlığı hizmeti vermek üzere sadece diş hekimleri, diş teknisyen ve teknikerleri, hemşireler, diş protez laborantları ve teknisyenleri görev yapmaktadır. Bu bağlamda, bu çalışmada örgütsel bağlılığın, ağız ve diş sağlığı merkezlerinin ayrırcı örgütsel yapısı ile birlikte insan kaynaklarının farklı işlevsel özellikleri, görevleri, unvanları ve nitelikleri baz alınarak müstakil ve spesifik bir çalışma ile analiz edilmesi daha yararlı ve efektif bulunmaktadır.

3. Örgütsel Bağlılık Kavramı ve Literatür

Örgütsel bağlılık, örgüt ve işgören için ifade ettiği anlamsal zenginlik ile kapsamlı bir kavramdır. Yazında gerçekleştirilen pek çok çalışmada bu zenginliği görmek mümkündür. Bu kapsamda Kanter (1968), örgütsel bağlılığı, işgörenlerin emeklerini ve gayretlerini sosyal bir yapıya adamaya arzulu olmaları, talep ve beklentilerini karşılayacak sosyal bağlar ile kimliklerini birleştirmeleri olarak tanımlamaktadır (Kanter, 1968). Dolayısıyla bağlılık kavramı, soyut ve psikolojik bir görünüm arz etmektedir. Çalışanlar, örgüt ile kendi aralarında psikolojik bir bağ kurmakta, kurulan bu bağı doğuran özellikler ve nitelikler ise bağlılığın şekillenmesinde ve boyutlanmasında rol oynamaktadır.

Aktay (2010) ise örgütsel bağlılığı, çalışanın örgütü için çalışmaya çok arzulu olması ve örgüt üyeliğini sürdürmek için üst seviyede çaba ve efor harcaması şeklinde ifade etmektedir (Aktay, 2010: 25-26). Nitekim bağlılık kavramsal olarak bir aidiyet hissinin bünyesinde taşımaktadır. Bir canlıya veya bir olguya karşı hissedilen aidiyet duygusu şeklinde tanımlanabilecek bağlılık kavramı, çalışanlar için örgütlerine aidiyet anlamı taşımaktadır. Bu kapsamda çalışan, örgütünü önemsemekte onun için mücadele etmeye, çaba harcamaya arzulu ve gönüllü olmaktadır. Benzer şekilde örgütte kalmayı sürdürebilmek, üyeliğini devam ettirebilmek için çalışan yüksek bir performans ve gayret harcamaktadır. Çalışanlarda bu duygu ve davranışları oluşturan ve fiiliyata geçiren olgu ise örgütsel bağlılığı tanımlamaktadır.

Örgütsel bağlılık, genelde bir işgörenin onayı ve psikolojik bir iş akdi sonucunda örgüte katılmasıyla başlamaktadır. Sonrasında ise çalışanın, organizasyonun bir mensubu olarak iş süreçleri, amaçlar, uygulamalar konusunda tutum ve algı kazanmasıyla şekillenmektedir (İnce ve Gül, 2005: 1). Dolayısıyla örgütsel bağlılığın gelişmesinde bireyin gönüllü

olmasının önemli bir rolü bulunmaktadır. Zorlama veya dışardan bir müdahale ile bağlılığın geliştirilmesi mümkün değildir. Bir işgören için örgüte katılma yazılı bir iş sözleşmesi ile mümkün olurken, bağlılığın ortaya çıkabilmesi için de bir nevi psikolojik sözleşme yapılmaktadır. Çalışan, örgütün kendisine sunduğu şartlar ve prosedürler sonucunda kendisinin bireysel tutum ve algılarını biçimlendirmekte ve karşılıklı bir psikolojik sözleşme taraflarca onaylanmaktadır. Böylelikle çalışanın örgütüne karşı geliştirdiği bağlılık boyutu da şekillenmektedir. .

4. Örgütsel Bağlılığın Alt Boyutları

Örgütler ve çalışanlar için son derece önemli bir kavram olan örgütsel bağlılık, halen güncelliğini korumaktadır. Nitekim sürekli değişim ve gelişim süreçlerinin hakim olduğu modern hayatta, örgütlerin ve bireylerin de bu süreçlerden etkilenmemesi mümkün gözükmemektedir. Örgütsel bağlılık konusu da bu kapsamda güncelliğini hiç kaybetmeyecek yönetim ve davranış bilimlerinin en önemli konu başlıklarından birini oluşturmaktadır. Oldukça geniş ve çok kapsamlı bir konu olan örgütsel bağlılık, bu çalışmada ise Meyer ve Allen'in geliştirdikleri düşünce kapsamında, duygusal, devam ve normatif bağlılık olmak üzere üç alt boyutta değerlendirilmektedir (Meyer ve Allen, 1997:11). Nitekim bu çalışmada kullanılan anket uygulaması da söz konusu boyutları içermektedir.

4.1. Duygusal Bağlılık

Duygusal bağlılık, işgörenin örgütüne duygusal olarak yakınlaşmasını, örgütüyle kaynaşmasını, örgütsel hedef ve değerleri içselleştirmesini ve örgüt yararına en üst seviyede emek harcamasını ifade etmektedir (Yüceler, 2009). Duygusal bağlılıkta esas olan çalışanın hissi tutum ve algılamaları olmaktadır. Nitekim duygusal bağlılıkta çalışan için örgütünün manevi bir anlamı ve değeri bulunmaktadır. Çalışan örgütüne karşı bağlılık taşıırken pragmatist veya oportunist bir anlayışla hareket etmemektedir. Duygusal bağlılıkta çalışan için örgütüne ahde vefa duyguları, kendisini örgütüne adama ve örgütüyle kendisini özdeşleştirme söz konusu olmaktadır. Böylelikle çalışan örgütü için elinden gelenin daha fazlasını harcamaya çalışmakta, performansını, etkinliğini ve verimliliğini sürekli geliştirmeyi hedeflemektedir. Dolayısıyla örgütler, çalışanlarda duygusal bağlılığın gelişmesini daha fazla istemekte ve önemsemektedirler. Nitekim duygusal bağlılığın daha fazla geliştiği bir örgüt ortamında, örgütsel hedeflere daha hızlı ve kolay ulaşılması söz konusu olabilecektir.

4.2. Devam Bağlılığı

Obeng ve Ugboro (2003), devam bağlılığını, işgörenlerin işletmelerinde buldukları zaman dilimi içerisinde harcadıkları çaba, emek ve zaman sonucunda kazandıkları sosyal ve mali hakları, statü ve tecrübeyi, işletmelerinden ayrılmaları durumunda kaybedeceklerini düşünmeleri sonucunda gelişen bağlılık olarak tanımlamaktadır (Obeng ve Ugboro, 2003:84). Her çalışan, örgüte katılmasından itibaren belirli bir zaman geçirmekte, çaba harcamakta ve performans sergilemektedir. Bunun sonucunda ise çalışanlar tecrübe, birikim, işi ile ilgili bir takım bilgiler ve yetenekler kazanmaktadırlar. Hatta söz konusu bu kazanımlarının

sonucunda, ücret, prim gibi mali haklarının yanında sosyal ve kültürel hakları da şekillenmekte ve süreklilik kazanabilmektedir. Çalışan karşısına farklı bir iş alternatifi çıkması durumunda veya böyle bir arayışa girmesi halinde mevcut kazanımlarını ve birikimlerini göz önüne almak durumundadır. Bu bağlamda söz konusu potansiyel işin sağlayacağı mali, sosyal ve kültürel getiriler, mevcut işinden daha fazla ve etkin olması durumunda çalışan için fırsat maliyeti avantajı ortaya çıkacak ve işinden ayrılmayı göze alabilecektir. Aksi durumda ise çalışan için fırsat maliyeti dezavantaj olarak belirecek ve mevcut işini sürdürmek daha avantajlı bir duruma gelecektir. Böylelikle çalışanın, işletmesinde kalmasının daha rasyonel bir karar olacağına ortaya çıkması ile gelişen bağlılık boyutu, devam bağlılığı olarak tanımlanmaktadır.

4.3. Normatif Bağlılık

Normatif bağlılık, işgörenlerin bir takım manevi ve soyut ödül ve faydalar karşılığında, bireysel olarak kendilerini örgütlerine adadıkları bir nevi alışveriş ilişkisini yansıtmaktadır (Mowday vd., 1979:225). Normatif bağlılıkta, tutumsal bir aidiyet söz konusu olmaktadır. Çalışan, örgütüne karşı bağlılık geliştirmeyi adeta bir görev veya sorumluluk olarak kabul etmektedir. Çalışanın geliştirdiği bu bağlılık sonucunda, bireysel tatmin ve memnuniyet hisleri oluşmakta ve çalışan, kendisini mutlu hissetmektedir. Normatif bağlılığa sahip çalışanlarda aldığı ücreti hak etme, örgütüne karşı sorumluluk ve görevlerini yerine getirme duyguları baskın ve güçlüdür. Örgütler için duygusal bağlılıktan sonra normatif bağlılık, en çok arzu edilen bağlılık boyutlarından birini oluşturmaktadır. Nitekim normatif bağlılığa sahip çalışanlar, kendilerinden beklenen performansı ve gayreti sarf etmeye arzulu olacaklar, örgüt faydası ve çıkarları için çalışmayı bir görev, önemli bir sorumluluk olarak kabulleneceklerdir. Örgütler için söz konusu bu durum, pozitif bir eylem sürecini tanımlamaktadır.

Örgütsel bağlılık ile ilgili literatürde çok sayıda çalışmadan söz etmek mümkündür. Kısa bir değerlendirme yapılması durumunda, öncelikle Durukan, Akyürek ve Coşkun tarafından gerçekleştirilen "Hacettepe Üniversitesi Erişkin Hastanesi'nde Çalışan Hemşirelerin Örgütsel Güven, Güçlendirme ve Bağlılık Düzeylerinin Belirlenmesi" isimli çalışmadan bahsedilebilir. Söz konusu çalışmada hemşirelerin örgütsel güven ve güçlendirme seviyeleri ile birlikte bağlılık düzeyleri de kapsamlı olarak değerlendirilmektedir. İlgili çalışmada hemşirelerin bağlılık seviyeleri, ortalama 2,86 seviyesinde belirlenmiş olup sosyo-demografik özelliklere göre önemli bir seviyede farklılık tespit edilememiştir (Durukan vd., 2010). Söz konusu çalışmada bağlılık için elde edilen ortalama değerin, bu çalışmada elde edilen ortalama değerlere oranla düşük seviyede gerçekleşmesi dikkat çekmektedir. Bununla birlikte ilgili araştırmanın bu çalışmanın aksine bir üniversite hastanesinde gerçekleştirilmiş olması önem taşımaktadır. Yıldız tarafından literatüre kazandırılan "Örgütsel Bağlılık İle Örgütsel Sinizm ve Örgütsel Muhalefet Arasındaki İlişki" isimli çalışmada ise bağlılık konusunun, sinizm ve muhalefet arasındaki ilişkisi, istatistiki olarak analiz edilmekte ve yorumlanmaktadır. Bu kapsamda öğretmenlerin bağlılıkları ile sinizm ve muhalefet algıları arasında bir ilişkinin mevcut olduğu sonucu ortaya konulmaktadır (Yıldız, 2013). Karahan (2008) tarafından gerçekleştirilen "Hastanelerde

Liderlik ve Örgütsel Bağlılık Arasındaki İlişkinin İncelenmesi” isimli çalışmada ise Afyonkarahisar Devlet Hastanesi’nde toplam 321 sağlık personeli üzerinde gerçekleştirilen anket uygulamasından elde edilen sonuçlara değinilmektedir. Bu kapsamda söz konusu çalışmada liderlik ile çalışanların bağlılıkları arasındaki ilişkilerin anlamlı olduğu, liderlik olgusunun sağlık çalışanlarının bağlılığına pozitif yönde etki yaptığı sonucuna ulaşıldığı ifade edilmektedir (Karahan, 2008).

5. Metodoloji

Çalışmanın metodolojisi kapsamında; çalışmanın yöntemi ve verilerin analizi, çalışmanın evreni ve sınırlılıkları, çalışmanın modeli, çalışmanın güvenilirlik analizi, çalışmanın hipotezleri, katılımcılara ait demografik bilgilerin dağılımı, örgütsel bağlılık ölçeği maddelerine verilen cevapların dağılımı, örgütsel bağlılık ölçeği tanımlayıcı istatistikleri ve örgütsel bağlılığın duygusal, devam ve normatif boyutlarının demografik değişkenlere ve hipotezlere göre analizi aşağıda değerlendirilmektedir.

5.1. Çalışmanın Yöntemi ve Verilerin Analizi

15 08 2017 tarih ve 694 sayılı Kanun Hükmünde Kararname ile yeniden yapılandırılan Kamu Sağlık Teşkilatı’ndaki mevcut sağlık kurum ve kuruluşlarının beşeri sermayesi ve kurumsal yapıları, birbirlerinden farklı nitelik, misyon, amaç ve yapısal özelliklere sahip bulunmaktadır. Bu nedenle akademik çalışmaların, bilhassa sağlık kurum ve kuruluşları nezdinde müstakil ve münferit araştırmalar ile gerçekleştirilmesi, daha özel, etkin, nitelikli ve yararlı bulguların ortaya konulması için faydalı ve gerekli olabilir. Bu kapsamda, bu çalışmada ağız ve diş sağlığı merkezinde çalışan kamu çalışanlarının örgütsel bağlılık konusundaki algılarının anket ve istatistiki analiz yoluyla değerlendirilmesi amaçlanmaktadır. Bu bağlamda kolayda örneklem modeli ile çalışanlara anket uygulanmıştır.

Örgütsel bağlılık ölçeği için Meyer ve Allen tarafından 1991 yılında gerçekleştirilen örgütsel bağlılık anketinden yararlanılmıştır. Söz konusu örgütsel bağlılık ölçeğinde üç alt boyut olan duygusal, devam ve normatif olarak adlandırılan alt ölçekler, ölçeğin orijinalinde verilen madde dağılımına göre her bir katılımcı için hesaplanmış ve güvenilirlik analizleri yapılmıştır. Yapılan analizler, SPSS 20.0 yazılımı ile % 95 güven aralığında gerçekleştirilmiştir.

Örgütsel bağlılık ölçeği alt boyutlarının, iki kategorili değişkenler ile arasında anlamlı fark olup olmadığı bağımsız gruplarda t testi ile incelenmiştir. İki den fazla grup içeren değişkenlerin grupları arasında anlamlı fark olup olmadığı ise tek yönlü varyans analizi (Anova) ile incelenmiştir. Tek yönlü varyans analizi sonucunda anlamlı fark çıkması durumunda farklılığın hangi gruptan kaynaklandığını tespit etmek amacıyla TUKEY testi uygulanmıştır. Ölçek ve alt boyutlarının güvenilirlik düzeylerinin belirlenmesi için güvenilirlik analizi yapılmış ve cronbach alfa katsayısı elde edilmiştir.

Çalışmada, iki tip ölçme aracı (anket) kullanılmaktadır. Bunlar:

- (i) *Kişisel Bilgi Formu*: Ölçme araçları hakkında açıklayıcı kısa bir bilgi ile araştırmaya katılanlar hakkında bilgi toplamak amacıyla oluşturulan formdur. Bu ölçme aracında kamu personeli ve

yöneticilerinin cinsiyeti, yaşı, medeni durumu, öğrenim durumu, kadro durumunu içeren sorular bulunmaktadır.

- (ii) *Örgütsel Bağlılık Anketi*: Örgütsel bağlılık anketi için oluşturulan sorular değerlendirildiğinde aşağıda belirtilen soruların sırasıyla örgütsel bağlılığın duygusal, devam ve normatif bağlılık alt boyutlarını oluşturduğu sonucuna varılmıştır. (Meyer ve Allen, 1991). Böylelikle çalışmada örgütsel bağlılık ölçeği maddeleri, duygusal, devam ve normatif bağlılık boyutları olmak üzere üç boyutta analiz edilmekte ve değerlendirilmektedir.

Ölçme aracı, 1 “Hiç Katılmıyorum”, 2 “Katılmıyorum”, 3 “Kararsızım”, 4 “Katılıyorum” ve 5 “Tamamen Katılıyorum” şeklinde beşli likert tipi bir derecelendirme niteliğini taşımaktadır. Bu kapsamda düzenlenen anket formları, kolayda örneklem modeli tercih edilerek ağız ve diş sağlığı merkezi çalışanlarına yöneltilmiştir. Anket uygulaması sonucunda 26 kadın ve 21 erkek personelden geri dönüş sağlanabilmiştir. Böylece toplam 47 personele anketin uygulanması sağlanmıştır.

5.2. Çalışmanın Evreni ve Sınırlılıkları

15 08 2017 tarih ve 694 sayılı Kanun Hükmünde Kararname ile yeniden yapılandırılan Kamu Sağlık Teşkilatı’ndaki mevcut sağlık kurum ve kuruluşlarının beşeri sermayesi ve kurumsal yapıları, birbirlerinden farklı nitelik, misyon, amaç ve yapısal özelliklere sahip bulunmaktadır. Bu nedenle akademik çalışmaların, bilhassa sağlık kurum ve kuruluşları nezdinde müstakil ve münferit araştırmalar ile gerçekleştirilmesi, daha özel, etkin, nitelikli ve yararlı bulguların bilim dünyasına kazandırılması için faydalı ve gerekli olabilir. Bu bağlamda, bu çalışmanın evrenini, Bartın Ağız ve Diş Sağlığı Merkezi’nde görev yapan 51 kadın ve 40 erkekten oluşan toplam 91 personel oluşturmaktadır. Toplam 91 personelden kolayda örneklem metoduyla 70 personele anket uygulamasının gerçekleştirilmesi arzu edilmiş fakat bunlardan 47’sinden olumlu geri dönüş sağlanabilmiştir. Çalışma kapsamındaki sağlık tesislerine ilişkin veriler, ağız ve diş sağlığı merkezi özlük işleri biriminden elde edilmiştir. Çalışmanın bir takım kısıtları bulunmaktadır. Öncelikle çalışma, yalnızca bir ildeki bir sağlık merkezindeki sağlık personeli üzerinde gerçekleştirilmektedir. Değişik ortamlarda ve illerde uygulanacak benzer nitelikteki çalışmalar, değişik sonuçların elde edilmesini sağlayabilir. İkinci olarak çalışma için kullanılan verilerin, ağız ve diş sağlığı merkezinde halen görevini sürdürmekte olan kamu personelinden sağlanması nedeniyle, uygulamada kamu ve özel sağlık kurumları çalışanları arasında bir ayırım yapılamamıştır. Sağlık personeli üzerinde gerçekleştirilecek farklı çalışmaların, kamu kurumlarının kendi arasında ve özel kurumlar ile karşılaştırmalı olarak değerlendirilmesi, konunun değişik bakış açılarıyla analiz edilerek incelenmesini sağlayabilir.

5.3. Çalışmanın Modeli

Ağız ve diş sağlığı merkezi bünyesinde çalışan kamu personelinin, örgütsel bağlılık konusunda tutum ve hislerini ölçerek analiz edilmesi amacıyla kolayda örneklem modeli tercih edilerek anket uygulaması gerçekleştirilmiştir.

5.4. Çalışmanın Güvenilirlik Analizi

Çalışmada kullanılan örgütsel bağlılık ölçeği ve alt boyutlarının güvenilirlik düzeyinin belirlenmesi için güvenilirlik analizi yapılmış ve cronbach alfa katsayısı elde edilmiştir.

Tablo 1. Örgütsel Bağlılığın Duygusal, Devam ve Normatif Bağlılık Boyutlarının Chronbach Alfa Katsayısına Göre Değişimi

	Madde Sayısı	Cronbach's Alpha
Örgütsel Bağlılık	17	0,836
Duygusal bağlılık	6	0,923
Devam bağlılığı	6	0,805
Normatif bağlılık	5	0,792

5.5. Çalışmanın Hipotezleri

Araştırmanın amacı doğrultusunda aşağıdaki hipotezler geliştirilmiştir:

H1: Ağız ve diş sağlığı merkezi çalışanlarının örgütsel bağlılık boyutları ile cinsiyet değişkeni arasında bir farklılık bulunmaktadır.

H2: Ağız ve diş sağlığı merkezi çalışanlarının örgütsel bağlılık boyutları ile yaş değişkeni arasında bir farklılık bulunmaktadır.

H3: Ağız ve diş sağlığı merkezi çalışanlarının örgütsel bağlılık boyutları ile medeni durum değişkeni arasında bir farklılık bulunmaktadır.

H4: Ağız ve diş sağlığı merkezi çalışanlarının örgütsel bağlılık boyutları ile eğitim değişkeni arasında bir farklılık bulunmaktadır.

5.6. Örgütsel Bağlılık Ölçeği Maddelerine Verilen Cevapların Dağılımı

Örgütsel bağlılık ölçeği maddelerine verilen cevapların dağılımı, frekans analizi ile incelenmiş ve Tablo 2'de verilmektedir.

Tablo 2. Örgütsel Bağlılık Ölçeği Maddelerine Verilen Cevapların Dağılımı

	Hiç Katılmıyorum		Katılmıyorum		Kararsızım		Katılıyorum		Kesinlikle Katılıyorum	
	n	%	n	%	n	%	n	%	n	%
Kariyer hayatımın geri kalanını bu kurumda geçirmekten mutluluk duyuyorum	5	10,6	8	17,0	11	23,4	13	27,7	10	21,3
Çalıştığım kurumun problemlerini kendi problemlerim gibi hissediyorum	1	2,1	2	4,3	7	14,9	25	53,2	12	25,5
Bu kurumda kendimi "ailenin bir parçası" gibi hissediyorum	5	10,6	6	12,8	12	25,5	17	36,2	7	14,9
Bu kuruma karşı duygusal bir bağ hissediyorum	4	8,5	11	23,4	8	17,0	19	40,4	5	10,6
Çalıştığım kuruma karşı güçlü bir aidiyet duygusu hissediyorum	1	2,1	10	21,3	8	17,0	20	42,6	8	17,0
Çalıştığım kurumdan, dışarıdaki insanlara gururla bahsediyorum	4	8,5	8	17,0	5	10,6	22	46,8	8	17,0
Şu an bu kurumdan ayrılmam, bundan sonraki hayatımda maddi zarara uğramama neden olur	4	8,5	11	23,4	5	10,6	15	31,9	12	25,5
Şu an bu kurumda kalmam, istekten ziyade gerekliliktir	2	4,3	9	19,1	5	10,6	22	46,8	9	19,1
Bu kurumdan ayrılmayı düşünmek için çok az seçim hakkına sahip olduğuma inanıyorum	5	10,6	8	17,0	9	19,1	17	36,2	8	17,0
Benim için bu kurumdan ayrılmanın olumsuz sonuçlarından biri de başka bir kurumun burada sahip olduğum olanakları sağlayamama ihtimalidir	3	6,4	7	14,9	14	29,8	17	36,2	6	12,8
Başka bir iş ayarlamadan bu kurumdan ayrıldığımda neler olacağı konusunda endişe hissediyorum	4	8,5	8	17,0	8	17,0	18	38,3	9	19,1
Bu kurumda çalışmaya devam etmemin önemli nedenlerinden biri de ayrılmamın kişisel fedakarlık gerektirmesidir	8	17,0	5	10,6	9	19,1	19	40,4	6	12,8
Benim avantajıma olsa bile çalıştığım kurumdan şimdi ayrılmak bana doğru gelmiyor.	4	8,5	2	4,3	8	17,0	25	53,2	8	17,0
Bu kurum benim sadakatimi hak ediyor	4	8,5	5	10,6	14	29,8	16	34,0	8	17,0
Bu kurumdan şimdi ayrılmamın, burada çalışan diğer insanlara karşı duyduğum sorumluluklar nedeniyle yanlış olacağını düşünüyorum	5	10,6	7	14,9	13	27,7	15	31,9	7	14,9
Çalıştığım kuruma çok şey borçluyum	6	12,8	5	10,6	15	31,9	14	29,8	7	14,9
Bu kurumdan şimdi ayrılırsam, suçluluk hissederim	9	19,1	8	17,0	14	29,8	7	14,9	9	19,1

5.7. Örgütsel Bağlılık Ölçeği Tanımlayıcı İstatistikleri

Tablo 3'te ağız ve diş sağlığı merkezi genelinde ankete katılım sağlayan çalışanların örgütsel bağlılık anketi ortalamalarının oluşturduğu üç alt boyut için tanımlayıcı istatistikler verilmektedir.

Buna göre ağız ve diş sağlığı merkezi çalışanlarının duygusal bağlılık alt boyutu 1-5 aralığında ortalama 3,46 olarak

görüldüğünde, devam bağlılığı alt boyutu ortalama 3,38, normatif bağlılık alt boyutu ortalaması ise 3,31 seviyesinde gerçekleşmiştir. Bu bağlamda Ağız ve Diş Sağlığı Merkezi genelinde örgütsel bağlılık, en yüksek 3,46 ortalama ile duygusal bağlılık boyutunda gerçekleşmiştir. Söz konusu bu oran, 5'li likert ölçeği seviyelendirmesinde yer alan "4 katılıyorum" önermesine yakın bir orandır. Bu bağlamda ağız ve diş sağlığı merkezinde örgütsel bağlılığın daha çok duygusal bağlılık yönünde geliştiği anlaşılmaktadır.

Duygusal bağlılık, daha çok çalışanların tüm benlikleri ve hisleriyle kendilerini örgütlerine adanmasına dayanan, arzuya ve şevke dayalı güçlü bir bağlılıktır. Daha çok hissi saiklere bağlı olduğundan kurumlar için cazip gelmektedir. Bu nedenle örgütlerin çalışanlarda bulunmasını en fazla arzuladıkları bağlılık boyutu, duygusal bağlılık olmaktadır. Duygusal bağlılığın, özel sektör işletmelerinde olduğu gibi kamu kurum ve kuruluşlarında da güçlü olması büyük önem arz etmektedir. Nitekim yüksek duygusal bağlılığa sahip kamu çalışanları, kamunun sunduğu hizmetlerin standardının yükselmesinde, kalitesinin artmasında etkin ve aktif bir misyon üstlenebileceklerdir. Bu bağlamda ağız ve diş sağlığı merkezi bünyesinde görev yapan kamu çalışanlarında duygusal bağlılık alt boyutunun yüksek olması, olumlu bir görünüm olarak değerlendirilebilir.

Tablo 3. Örgütsel Bağlılık Boyutları Duygusal, Devam ve Normatif Bağlılık Alt Boyutlarına İlişkin Tanımlayıcı İstatistikler

	N	Min	Max	Ortalama	Std. Sapma
Duygusal Bağlılık	47	1,67	5,00	3,46	0,91
Devam Bağlılığı	47	1,00	5,00	3,38	0,88
Normatif Bağlılık	47	1,00	5,00	3,31	0,96

5.8. Örgütsel Bağlılığın Duygusal Devam ve Normatif Bağlılık Boyutlarının Demografik Değişkenlere ve Çalışmanın Hipotezlerine Göre Analizi

Örgütsel bağlılık ölçeğinin alt boyutları olan duygusal, devam ve normatif bağlılık, demografik kriterlere göre değişim gösterebilmektedir. Bu bağlamda aşağıda cinsiyet, yaş, medeni durum, eğitim seviyesi parametreleri bağlamında, duygusal, devam ve normatif bağlılık şeklinde ele alınan örgütsel bağlılık boyutlarının, çalışmanın hipotezlerine ve demografik kriterlere göre değişimi analiz edilmekte ve değerlendirilmektedir.

Tablo 5. Örgütsel Bağlılık Ölçeği Alt Boyutları Duygusal Devam ve Normatif Bağlılığın Çalışanların Cinsiyetine Göre Karşılaştırılması için Bağımsız Gruplarda t Testi Sonuçları

		Varyans Eşitlik Testi		Ortalamaların Eşitliği İçin t Testi						
		F	p	t	sd	p	Ortalama farkı	Farkın Standart Hatası	%95 Güven Aralığı	
									Alt Sınır	Üst Sınır
Duygusal Bağlılık	Eşit varyans varsayımı	0,197	0,660	-0,664	45,000	0,510	-0,178	0,268	-0,717	0,361
	Eşit olmayan varyans varsayımı			-0,658	41,082	0,514	-0,178	0,270	-0,724	0,368
Devam Bağlılığı	Eşit varyans varsayımı	0,089	0,767	-0,491	45,000	0,626	-0,128	0,260	-0,651	0,396
	Eşit olmayan varyans varsayımı			-0,483	39,693	0,632	-0,128	0,264	-0,662	0,407
Normatif Bağlılık	Eşit varyans varsayımı	0,011	0,917	0,741	45,000	0,463	0,210	0,283	-0,360	0,779
	Eşit olmayan varyans varsayımı			0,735	41,382	0,467	0,210	0,285	-0,366	0,785

Bağımsız gruplarda t testi sonuçlarına göre; p değerleri 05'ten büyük olduğu için, duygusal ve normatif bağlılık alt boyutları cinsiyete göre anlamlı düzeyde farklılık göstermemektedir (Duygusal bağlılık; $t=-0,664$, $p=0,510$, Devam bağlılığı; $t=-0,491$, $p=0,626$; Normatif bağlılık; $t=0,741$, $p=0,463$). Dolayısıyla araştırmaya katılan tüm cinsiyet gruplarında, tüm örgütsel bağlılık boyutlarına yönelik olumlu algı taşınmaktadır. Bu nedenle cinsiyet

5.8.1. Cinsiyet

Ağız ve diş sağlığı merkezinde örgütsel bağlılık ölçeği alt boyutlarının, cinsiyete göre ortalamaları ve bu ortalamalar arasındaki farkın anlamlı olup olmadığının tespiti için bağımsız gruplarda t testi uygulanmıştır. Gerçekleştirilen t testi sonuçları, aşağıdaki tabloda verilmektedir.

Tablo 4. Örgütsel Bağlılık Ölçeği Alt Boyutları Duygusal Devam ve Normatif Bağlılığın Çalışanların Cinsiyetine Göre Değişimi

	Cinsiyet	N	Ortalama	Std. Sapma
Duygusal Bağlılık	Kadın	26	3,39	0,87
	Erkek	21	3,56	0,96
Devam Bağlılığı	Kadın	26	3,33	0,82
	Erkek	21	3,45	0,96
Normatif Bağlılık	Kadın	26	3,40	0,93
	Erkek	21	3,19	1,00

Gerçekleştirilen t testi sonuçlarına göre kadınların duygusal bağlılık alt boyutu ortalaması 3,39, erkeklerin duygusal bağlılık alt boyutu ortalaması ise 3,56'dır. Böylece erkeklerde duygusal bağlılık alt boyutu ortalaması, kadınlardan daha fazladır. Dolayısıyla ağız ve diş sağlığı merkezinde erkek çalışanlar, kadın çalışanlara oranla kurumlarına karşı daha güçlü duygusal bağlılık hissetmektedirler.

Kadınların devam bağlılığı alt boyutu ortalaması 3,33, erkeklerin ortalaması ise 3,45'dir. Böylece erkeklerde devam bağlılığı alt boyutu ortalaması da kadınlardan daha yüksektir.

Normatif bağlılık alt ortalaması ise kadınlar da 3,40'iken erkeklerde 3,19'dur. Bu bağlamda kadınlarda normatif bağlılık alt boyutu ortalaması erkeklerden daha yüksektir. Dolayısıyla ağız ve diş sağlığı merkezinde duygusal ve devam bağlılığı alt boyutu ortalamaları erkeklerde daha yüksekken, normatif bağlılık alt boyutu ortalaması ise kadınlarda daha yüksektir.

grupları arasında belirgin ve yüksek değerde bir farklılık tespit edilememiştir ($t=0,741$, $p=0,463$). Dolayısıyla araştırmaya katılan tüm cinsiyet gruplarında, tüm örgütsel bağlılık boyutlarına yönelik olumlu algı taşınmaktadır. Bu nedenle cinsiyet grupları arasında belirgin ve yüksek değerde bir farklılık tespit edilememiştir.

5.8.2. Yaş

Ağız ve diş sağlığı merkezinde örgütsel bağlılık ölçeği alt boyutlarının yaş gruplarına göre ortalamaları ve bu ortalamalar arasındaki farkın anlamlı olup olmadığının tespiti için bağımsız gruplarda yapılan tek yönlü varyans analizi sonuçları aşağıdaki tabloda verilmektedir.

Tablo 6. Örgütsel Bağlılık Ölçeği Alt Boyutları Duygusal Devam ve Normatif Bağlılığın Çalışanların Yaşına Göre Değişim

	N	Ortalama	Std. Sapma
Duygusal Bağlılık	20-29	20	3,23
	30-39	16	3,49
	40-49	8	3,98
	50-59	2	3,25
	60 ve üstü	1	4,00
	Total	47	3,46
Devam Bağlılığı	20-29	20	3,56
	30-39	16	3,29
	40-49	8	3,17
	50-59	2	3,09
	60 ve üstü	1	3,67
	Total	47	3,38
Normatif Bağlılık	20-29	20	3,28
	30-39	16	3,29
	40-49	8	3,50
	50-59	2	3,00
	60 ve üstü	1	3,20
	Total	47	3,31

Yaş gruplarına göre örgütsel bağlılık ölçeğinin duygusal bağlılık alt boyutu ortalamaları incelendiğinde; 20-29 yaş grubunun 3,23; 30-39 yaş grubunun 3,49; 40-49 yaş grubunun 3,98 olup, 50-59 yaş grubunun 3,25, 60 ve üstü yaş grubunun ise 4,00'dür. Bu bağlamda duygusal bağlılık alt boyutu ortalamasının en yüksek gerçekleştiği yaş grubu 4,00 ortalama ile bir kişinin oluşturduğu 60 ve üstü yaş grubundan sonra 3,98 ortalama değer ile 40-49 yaş grubuna aittir.

Yaş gruplarına göre örgütsel bağlılık ölçeğinin devam bağlılığı alt boyutu ortalamaları incelendiğinde; 20-29 yaş grubunun ortalaması 3,56; 30-39 yaş grubunun ortalaması 3,29; 40-49 yaş grubunun ortalaması 3,17 olup, 50-59 yaş grubunun ortalaması ise 3,09, 60 ve üstü yaş grubunun ise 3,67'dir. Bu bağlamda devam bağlılığı alt boyutu ortalamasının en yüksek gerçekleştiği yaş grubu, 3,67 ortalama ile bir kişinin oluşturduğu 60 ve üstü yaş grubundan sonra 3,56 ortalama değer ile 20-29 yaş grubuna aittir.

Normatif bağlılık alt boyutu ortalamaları ise 20-29 yaş grubunda 3,28, 30-39 yaş grubunda 3,29, 40-49 yaş grubunda 3,50, 50-59 yaş grubunda ise 3,00, 60 ve üstü yaş grubunun ise 3,20'dir. Normatif bağlılık alt boyutu ortalamasında da en yüksek değer 3,50 ile 40-49 yaş grubu çalışanlarda görülmektedir. Dolayısıyla ağız ve diş sağlığı merkezinde duygusal bağlılık alt boyutunda en yüksek ortalamalar; 60 ve üstü yaş grubu ile 40-49 yaş grubuna aittir. Devam bağlılığı alt boyutunda ise ortalama değerler en yüksek 60 ve üstü yaş grubu ile 20-29 yaş grubunda gerçekleşmiştir. Normatif bağlılık alt boyutunda ise en yüksek ortalama değer, 40-49 yaş grubunda görülmektedir.

Tablo 7. Örgütsel Bağlılık Ölçeği Alt Boyutları Duygusal Devam ve Normatif Bağlılığın Çalışanların Yaşına Göre Karşılaştırılması İçin Tek Yönlü Varyans Analizi Sonuçları

	Kareler Toplamı	sd	Ortalama Kare	F	p
Duygusal Bağlılık	Grup içi	3,58	4	0,89	1,10 0,37
	Gruplar arası	34,28	42	0,82	
	Total	37,86	46		
Devam Bağlılığı	Grup içi	1,39	4	0,35	0,43 0,79
	Gruplar arası	34,14	42	0,81	
	Total	35,53	46		
Normatif Bağlılık	Grup içi	0,52	4	0,13	0,13 0,97
	Gruplar arası	41,79	42	0,99	
	Total	42,31	46		

Tek yönlü varyans analizi sonuçlarına göre duygusal, devam ve normatif bağlılık alt boyutları yaş gruplarına göre p değerleri 05'ten büyük olduğu için anlamlı düzeyde farklılık göstermemektedir (Duygusal bağlılık; F=1,10, p=0,37; Devam bağlılığı; F=0,43, p=0,79; Normatif bağlılık; F=0,13, p=0,97). Dolayısıyla araştırmaya katılan tüm yaş grubu işgörenler, tüm örgütsel bağlılık boyutlarına yönelik olumlu algı taşımaktadırlar. Bu nedenle yaş grupları arasında belirgin ve yüksek değerde bir farklılık tespit edilememiştir.

5.8.3. Medeni Durum

Ağız ve diş sağlığı merkezi'nde örgütsel bağlılık ölçeği alt boyutlarının, medeni duruma göre ortalamaları ve bu ortalamalar arasındaki farkın anlamlı olup olmadığının tespiti için yapılan bağımsız gruplarda t testi sonuçları aşağıdaki tabloda verilmektedir.

Tablo 8. Örgütsel Bağlılık Ölçeği Alt Boyutları Duygusal Devam ve Normatif Bağlılığın Çalışanların Medeni Durumuna Göre Değişimi

	N	Ortalama	Std. Sapma
Duygusal Bağlılık	Evli	27	3,63
	Bekar	20	3,24
Devam Bağlılığı	Evli	27	3,39
	Bekar	20	3,37
Normatif Bağlılık	Evli	27	3,47
	Bekar	20	3,08

Evli olanların duygusal bağlılık alt boyutu ortalaması 3,63, bekarların ise 3,24'dür. Bu bağlamda örgütsel bağlılık ölçeği duygusal bağlılık alt boyutu ortalaması 3,63 değeri ile evli olanlarda bekarlardan daha yüksektir. Evli olanların devam bağlılığı alt boyutu ortalaması 3,39 olup bekar olanların ortalaması ise 3,37'dir. Benzer şekilde evlilerde devam bağlılığı alt boyutu ortalaması, bekarlardan daha yüksektir. Normatif bağlılık alt boyutu ortalaması ise evlilerde 3,47'iken, bekarlarda 3,08'dir. Dolayısıyla normatif bağlılık alt boyutu ortalaması, diğer iki bağlılık alt boyutunda olduğu gibi evlilerde bekarlardan daha yüksek tespit edilmiştir. Sonuçta üç bağlılık alt boyutunda da evlilerin ortalamalarının bekarlardan daha yüksek olması dikkat çekmektedir.

Tablo 9. Örgütsel Bağlılık Ölçeği Alt Boyutları Duygusal Devam ve Normatif Bağlılığın Çalışanların Medeni Durumuna Göre Karşılaştırılması için t Testi Sonuçları

		Varyans Eşitlik Testi				Ortalamaların Eşitliği İçin t Testi				
		F	p	t	sd	p	Ortalama farkı	Farkın Standart Hatası	%95 Güven Aralığı	
									Alt Sınır	Üst Sınır
Duygusal Bağlılık	Eşit varyans varsayımı	0,10	0,75	1,47	45,00	0,15	0,39	0,26	-0,14	0,92
	Eşit olmayan varyans varsayımı			1,47	41,74	0,15	0,39	0,26	-0,14	0,92
Devam Bağlılığı	Eşit varyans varsayımı	1,94	0,17	0,11	45,00	0,91	0,03	0,26	-0,50	0,56
	Eşit olmayan varyans varsayımı			0,10	34,58	0,92	0,03	0,27	-0,52	0,58
Normatif Bağlılık	Eşit varyans varsayımı	2,30	0,14	1,41	45,00	0,17	0,39	0,28	-0,17	0,96
	Eşit olmayan varyans varsayımı			1,35	33,92	0,19	0,39	0,29	-0,20	0,99

Bağımsız gruplarda t testi sonuçlarına göre; örgütsel bağlılık ölçeğinin duygusal, devam ve normatif bağlılık alt boyutlarının p değerleri 05'ten büyük olduğu için medeni duruma göre anlamlı düzeyde farklılık göstermemektedir (Duygusal bağlılık; $t=1,47$, $p=0,15$; Devam bağlılığı; $t=0,11$, $p=0,91$; Normatif bağlılık; $t=1,41$, $p=0,17$). Dolayısıyla araştırmaya katılan tüm medeni durum grubu işgörenler, tüm örgütsel bağlılık boyutlarına yönelik olumlu algı taşımaktadırlar. Bu nedenle tüm medeni durum grupları arasında belirgin ve yüksek değerlerde bir farklılık tespit edilememiştir.

5.8.4. Eğitim Seviyesi

Ağız ve diş sağlığı merkezinde örgütsel bağlılık ölçeği alt boyutlarının, eğitim seviyesine göre ortalamaları ve bu ortalamalar arasındaki farkın anlamlı olup olmadığının tespiti için tek yönlü varyans analizi uygulanmıştır. Gerçekleştirilen tek yönlü varyans analizi sonuçları aşağıdaki tabloda verilmektedir.

Tablo 10. Örgütsel Bağlılık Ölçeği Alt Boyutları Duygusal Devam ve Normatif Bağlılığın Çalışanların Eğitim Durumuna Göre Değişimi

		N	Ortalama	Std. Sapma
Duygusal Bağlılık	İlköğretim	1	4,67	-
	Lise	8	4,17	1,00
	Ön Lisans	11	3,24	0,75
	Lisans	14	3,63	0,67
	Yüksek Lisans	13	2,95	0,90
	Total	47	3,46	0,91
Devam Bağlılığı	İlköğretim	1	3,33	-
	Lise	8	3,79	0,98
	Ön Lisans	11	3,59	0,66
	Lisans	14	3,73	0,58
	Yüksek Lisans	13	2,59	0,83
	Total	47	3,38	0,88
Normatif Bağlılık	İlköğretim	1	4,40	-
	Lise	8	3,88	1,04
	Ön Lisans	11	3,33	0,91
	Lisans	14	3,56	0,61
	Yüksek Lisans	13	2,58	0,92
	Total	47	3,31	0,96

Örgütsel bağlılık ölçeği alt boyutlarının eğitim düzeyine göre ortalamaları ve bu ortalamalar arasındaki farkın anlamlı olup olmadığının tespiti için yapılan tek yönlü varyans analizi sonuçları yukarıda verilmektedir. Buna göre İlköğretim mezunlarının duygusal bağlılık alt boyutu ortalaması 4,67, lise mezunlarının 4,17, ön lisans mezunlarının 3,24'iken lisans mezunlarının 3,63, yüksek lisans mezunlarının ise

2,95'dir. Bu bağlamda örgütsel bağlılık ölçeği duygusal bağlılık alt boyutu ortalaması en yüksek 4,67 değeri ile bir çalışanın oluşturduğu ilköğretim mezunları grubundan sonra 4,17 ortalama ile lise mezunlarında gerçekleşmiştir.

Yukarıdaki tablodan görüldüğü üzere İlköğretim mezunlarının devam bağlılığı alt boyutu ortalaması 3,33, lise mezunlarının 3,79, ön lisans mezunlarının 3,59, lisans mezunlarının 3,73, yüksek lisans mezunlarının ise 2,59'dur. Bu bağlamda örgütsel bağlılık ölçeği devam bağlılığı alt boyutu ortalaması 3,79 değeri ile en yüksek lise mezunlarında görülmektedir.

Normatif bağlılık alt boyutu ortalaması ise ilköğretim mezunlarında 4,40, lise mezunlarında 3,88, ön lisans mezunlarında 3,33, lisans mezunlarında 3,56, yüksek lisans mezunlarının 2,58'dir. Böylelikle normatif bağlılık alt boyutu ortalaması en yüksek 4,40 değeri ile bir çalışanın oluşturduğu ilköğretim mezunları grubundan sonra 3,88 ortalama ile lise mezunlarına aittir. Sonuçta duygusal ve normatif bağlılık alt boyutlarında en yüksek ortalamalar; ilköğretim ve lise mezunlarında gerçekleşirken, devam bağlılığı alt boyutunda ise en yüksek ortalama, sadece lise mezunlarında görülmektedir.

Tablo 11. Örgütsel Bağlılık Ölçeği Alt Boyutları Duygusal Devam ve Normatif Bağlılığın Çalışanların Eğitim Durumuna Göre Karşılaştırılması için Tek Yönlü Varyans Analizi Sonuçları

		Kareler Toplamı	sd	Ortalama Kare	F	p
Duygusal Bağlılık	Grup içi	9,789	4	2,447	3,662	0,012*
	Gruplar arası	28,071	42	,668		
	Total	37,860	46			
Devam Bağlılığı	Grup içi	11,654	4	2,913	5,124	0,002*
	Gruplar arası	23,878	42	,569		
	Total	35,532	46			
Normatif Bağlılık	Grup içi	11,440	4	2,860	3,891	0,009*
	Gruplar arası	30,868	42	,735		
	Total	42,308	46			

* $p < 0,05$

Tek yönlü varyans analizi sonucuna göre örgütsel bağlılığın duygusal, devam ve normatif bağlılık alt boyutları, eğitim durumuna göre p değerleri 05'ten küçük olduğu için anlamlı düzeyde farklılık göstermektedir (Duygusal bağlılık; $F=3,662$; $p=0,012$; Devam bağlılığı: $F=5,124$; $p=0,002$; Normatif bağlılık: $F=3,891$; $p=0,009$)

Dolayısıyla örgütsel bağlılık tüm alt boyutları ile eğitim grupları arasında belirgin bir farklılık bulunmaktadır. Farklılığın hangi gruptan kaynaklandığını tespit etmek

amacıyla yapılan TUKEY testi sonuçları aşağıdaki tabloda verilmektedir.

Tablo 12. Örgütsel Bağlılık Boyutlarının Çalışanların Eğitim Durumuna Göre Karşılaştırılması İçin Tukey Testi Sonuçları

		Ortalama Farkı	Std. Hata	P	%95 Güven Aralığı		
					Alt Sınır	Üst Sınır	
Duygusal Bağlılık	Lise	Ön Lisans	0,92	0,38	0,09	-0,09	1,94
		Lisans	0,53	0,36	0,46	-0,44	1,50
		Yüksek Lisans	1,21*	0,37	0,01	0,24	2,20
	Ön Lisans	Lise	-0,92	0,38	0,09	-1,94	0,09
		Lisans	-0,39	0,33	0,64	-1,27	0,49
		Yüksek Lisans	0,29	0,33	0,82	-0,60	1,19
	Lisans	Lise	-0,53	0,36	0,46	-1,50	0,44
		Ön Lisans	0,39	0,33	0,64	-0,49	1,27
		Yüksek Lisans	0,68	0,31	0,15	-0,16	1,53
	Yüksek Lisans	Lise	-1,21*	0,37	0,01	-2,20	-0,24
		Ön Lisans	-0,29	0,33	0,82	-1,19	0,60
		Lisans	-0,68	0,31	0,15	-1,53	0,16
Devam Bağlılığı	Lise	Ön Lisans	0,20	0,35	0,94	-0,74	1,14
		Lisans	0,06	0,33	1,00	-0,83	0,96
		Yüksek Lisans	1,20*	0,34	0,01	0,30	2,11
	Ön Lisans	Lise	-0,20	0,35	0,94	-1,14	0,74
		Lisans	-0,14	0,30	0,97	-0,95	0,68
		Yüksek Lisans	1,00*	0,31	0,01	0,18	1,83
	Lisans	Lise	-0,06	0,33	1,00	-0,96	0,83
		Ön Lisans	0,14	0,30	0,97	-0,68	0,95
		Yüksek Lisans	1,13*	0,29	0,00	0,36	1,91
	Yüksek Lisans	Lise	-1,20*	0,34	0,01	-2,11	-0,30
		Ön Lisans	-1,00*	0,31	0,01	-1,83	-0,18
		Lisans	-1,13*	0,29	0,00	-1,91	-0,36
Normatif Bağlılık	Lise	Ön Lisans	0,55	0,40	0,52	-0,52	1,61
		Lisans	0,32	0,38	0,84	-0,70	1,33
		Yüksek Lisans	1,29*	0,39	0,01	0,26	2,32
	Ön Lisans	Lise	-0,55	0,40	0,52	-1,61	0,52
		Lisans	-0,23	0,35	0,91	-1,15	0,69
		Yüksek Lisans	0,74	0,35	0,17	-0,20	1,68
	Lisans	Lise	-0,32	0,38	0,84	-1,33	0,70
		Ön Lisans	0,23	0,35	0,91	-0,69	1,15
		Yüksek Lisans	0,97*	0,33	0,03	0,09	1,86
	Yüksek Lisans	Lise	-1,29*	0,39	0,01	-2,32	-0,26
		Ön Lisans	-0,74	0,35	0,17	-1,68	0,20
		Lisans	0,-97*	0,33	0,03	-1,86	-0,09

Tukey testi sonuçlarına göre; duygusal bağlılık için; lise mezunlarının ortalaması, yüksek lisans mezunlarının ortalamasından anlamlı derecede daha büyüktür. Diğer

eğitim düzeyine sahip kişilerin ortalamaları arasında anlamlı düzeyde farklılık bulunmamaktadır.

Devam bağlılığı için; yüksek lisans mezunu kişilerin ortalaması, diğer tüm gruplardan anlamlı derecede daha küçüktür.

Normatif bağlılık için; lise ve lisans mezunu kişilerin ortalaması, yüksek lisans mezunu kişilerin ortalamasından anlamlı derecede daha büyüktür. Lise ve lisans mezunu kişilerin ortalamaları arasında ise anlamlı düzeyde farklılık bulunmamaktadır.

6. Sonuç

15.08.2017 tarih ve 694 sayılı KHK ile Sağlık Bakanlığı Teşkilatı'nda gerçekleştirilen yapısal değişikliklerin sonucunda örgütsel bağlılığın, sağlık kurum ve kuruluşlarında ortaya hangi sonuçlar koyacağı belirlenebilmesi açısından örgütsel bağlılığın analiz edilmesinin büyük önemi bulunmaktadır. Bu amaçla, bu çalışmada ağız ve diş sağlığı merkezinde görev yapmakta olan çalışanlar nezdinde, örgütsel bağlılık anketinin uygulaması gerçekleştirilmiştir. Çalışmada örgütsel bağlılık ölçeği maddeleri, maddelerin taşıdıkları nitelik gereği duygusal, devam ve normatif bağlılık boyutları olmak üzere üç boyutta analiz edilmekte ve değerlendirilmektedir. Çalışmada elde edilen bulgular, kapsamlı olarak çalışmanın metodoloji kısmında değerlendirilmektedir. Aşağıda ise çalışmanın hipotezleri ekseninde özet bir değerlendirme sunulmaktadır.

Ağız ve diş sağlığı merkezinde uygulanan anket sonrasında; örgütsel bağlılık ölçeğinin duygusal bağlılık alt boyutu 1-5 aralığında 3,46 seviyesinde, devam bağlılığı alt boyutu 3,38 seviyesinde, normatif bağlılık alt boyutu ortalaması ise 3,31 seviyesinde gerçekleşmiştir. Buna göre ağız ve diş sağlığı merkezi genelinde örgütsel bağlılığın daha çok duygusal bağlılık boyutunda geliştiği anlaşılmaktadır. Duygusal bağlılık, işgörenlerin tüm benlikleriyle örgütlerini özdeşleştirmeleri ve kendilerini örgütlerine adanma düşüncesiyle gelişen bir bağlılık boyutudur. Bu kapsamda duygusal bağlılık, örgütler için büyük önem taşımaktadır. Çünkü örgütlerin, amaçlarını daha hızlı ve kolay gerçekleştirebilmelerinde, misyonlarını başarıyla yerine getirebilmelerinde kendilerine en büyük katkıyı sağlayacak bağlılık boyutunun, duygusal bağlılık olduğu söylenebilir. Dolayısıyla ağız ve diş sağlığı merkezinde görev yapan çalışanlar nezdinde en yüksek oranda duygusal bağlılığın gelişmiş olması önemli ve kurumsal bağlamda arzu edilen bir sonucu ifade etmektedir. En az özel sektör kadar kamu kurum ve kuruluşlarında da önem taşıyan örgütsel bağlılığın, ağız ve diş sağlığı merkezinde duygusal bağlılık boyutunda daha fazla gelişmiş olması, kamunun sunduğu hizmet standartlarının yükselmesi ve niteliğinin geliştirilmesi yönünden son derece olumlu bir gelişmedir. Fakat bu sonuç yeterli görülmemeli, söz konusu 3,46'lık duygusal bağlılık ortalamasının daha da geliştirilmesi için çalışmalara ve uygulamalara ağırlık verilmelidir. Çalışmanın hipotezleri ekseninde elde edilen bulgulara aşağıda kısaca değinilmektedir.

Ağız ve diş sağlığı merkezinde cinsiyet grupları arasında; erkek çalışanlar, 3,56 ortalama değer ile kadın çalışanlara oranla kurumlarına karşı daha güçlü duygusal bağlılık hissetmektedirler. Erkeklerde benzer şekilde 3,45 ortalama

ile devam bağlılığı, kadınlardan daha yüksek gerçekleşmiştir. Normatif bağlılıkta ise 3,40 ortalama ile kadınlarda, erkeklerden daha yüksek bir ortalama söz konusudur. Dolayısıyla ağız ve diş sağlığı merkezinde duygusal ve devam bağlılığı alt boyutlarında ortalama değerler, erkek çalışanlarda daha yüksekken, kadın çalışanlarda normatif bağlılık alt boyutu ortalaması, erkek çalışanlardan daha yüksek gerçekleşmiştir.

Ağız ve diş sağlığı merkezinde yaş grupları arasında; duygusal bağlılık alt boyutu ortalamasının en yüksek gerçekleştiği yaş grubu, 4,00 ortalama ile bir kişinin oluşturduğu 60 ve üstü yaş grubundan sonra 3,98 ortalama değer ile 40-49 yaş grubuna aittir. Devam bağlılığı alt boyutu ortalamasının en yüksek gerçekleştiği yaş grubu, 3,67 ortalama ile bir kişinin oluşturduğu 60 ve üstü yaş grubundan sonra 3,56 ortalama değer ile 20-29 yaş grubuna aittir. Normatif bağlılık alt boyutu ortalamasında ise en yüksek değer 3,50 ile 40-49 yaş grubu çalışanlarda görülmektedir. Dolayısıyla ağız ve diş sağlığı merkezinde duygusal bağlılık alt boyutunda en yüksek ortalamalar; 60 ve üstü yaş grubu ile 40-49 yaş grubuna aittir. Devam bağlılığı alt boyutunda ise ortalama değerler en yüksek 60 ve üstü yaş grubu ile 20-29 yaş grubunda gerçekleşmiştir. Normatif bağlılık alt boyutunda ise en yüksek ortalama değer, 40-49 yaş grubunda görülmektedir.

Ağız ve diş sağlığı merkezinde medeni durum grupları arasında; örgütsel bağlılık ölçeği duygusal bağlılık alt boyutu ortalaması 3,63 değeri ile evli olanlarda bekarlardan daha yüksektir. Evli olanların devam bağlılığı alt boyutu ortalaması 3,39 olup bekar olanların ortalaması ise 3,37'dir. Benzer şekilde evlilerde devam bağlılığı alt boyutu ortalaması, bekarlardan daha yüksektir. Normatif bağlılık alt boyutu ortalaması ise evlilerde 3,47'iken, bekarlarda 3,08'dir. Dolayısıyla normatif bağlılık alt boyutu ortalaması, diğer iki bağlılık alt boyutunda olduğu gibi evlilerde bekarlardan daha yüksek tespit edilmiştir. Sonuçta üç bağlılık alt boyutunda da evlilerin ortalamalarının bekarlardan daha yüksek olması dikkat çekmektedir.

Ağız ve diş sağlığı merkezinde eğitim seviyesi grupları arasında; duygusal bağlılık alt boyutu ortalaması en yüksek 4,67 değeri ile bir çalışanın oluşturduğu ilköğretim mezunları grubundan sonra 4,17 ortalama ile lise mezunlarında gerçekleşmiştir. Örgütsel bağlılık ölçeği devam bağlılığı alt boyutu ortalaması 3,79 değeri ile en yüksek lise mezunlarında görülmektedir. Normatif bağlılık alt boyutu ortalaması ise en yüksek 4,40 değeri ile bir çalışanın oluşturduğu ilköğretim mezunları grubundan sonra 3,88 ortalama ile lise mezunlarına aittir. Sonuçta duygusal ve normatif bağlılık alt boyutlarında en yüksek ortalamalar; ilköğretim ve lise mezunlarında gerçekleşirken, devam bağlılığı alt boyutunda ise en yüksek ortalama sadece lise mezunlarında görülmektedir.

Kaynakça

- Aktay, D. D. (2010). *İş tatmini ve örgütsel bağlılık arasındaki ilişki ve askeri hastanede bir uygulama*. Yüksek Lisans Tezi. İstanbul: İstanbul Üniversitesi.
- Durukan, S., Akyürek, Ç., & Coşkun, E. (2010). Hacettepe Üniversitesi Erişkin Hastanesi'nde Çalışan Hemşirelerin Örgütsel Güven, Güçlendirme ve Bağlılık Düzeylerinin

Belirlenmesi. *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 15(3), 411-434.

- İnce, H., & Gül, M. (2005). *Yönetimde yeni bir paradigma: örgütsel bağlılık*. Konya: Çizgi Kitabevi Yayınları.
- Kanter, R. M. (1968). Commitment and Social Organizations. *American Sociological Review*, 33, 449-517.
- Karahan, A. (2008). Hastanelerde Liderlik ve Örgütsel Bağlılık Arasındaki İlişkinin İncelenmesi. *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 145-162.
- Meyer, J. P., & Allen, N. J. (1991). A Three Component Conceptualization of Organizational Commitment. *Human Resources Management Review*, 1, 61-89.
- Meyer, J.P., & Allen, N.J. (1997). *Commitment in the work place; theory, research, and application*. Sage, Thousand Oaks, Ca.
- Mowday, R. T., Steers R. M., & Porter L. W. (1979). The Measurement of Organizational Commitment. *Journal of Vocational Behavior*, 14, 227-247.
- Obeng, K., & Ugboro, I. (2003). Organizational Commitment Among Public Transit Employees: An Assessment Study. *Journal of The Transportation Research Forum*, 57(2), 83-98.
- Resmi Gazete (1983). Yataklı Tedavi Kurumları İşletme Yönetmeliği. 13.01.1983 tarih ve Sayı : 17927.
- Resmi Gazete (2017). 15.08.2017 tarih ve 694 sayılı Kanun Hükmünde Kararname. 25.08.2017 tarih ve Sayı: 30165.
- Wahn, J. C. (1998). Sex Differences In The Continuance Component or Organization Commitment. *Group & Organizational Management*, 23(3), 256-268.
- Yıldız, K. (2013). Örgütsel Bağlılık ile Örgütsel Sinizm ve Örgütsel Muhalefet Arasındaki İlişki. *International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, 8(6), 853-879.
- Yüceler, A. (2009). Örgütsel Bağlılık ve Örgüt İklimi İlişkisi: Teorik ve Uygulamalı Bir Çalışma. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 22, 4.-26.

Araştırma Makalesi • Research Article

Pozitif Psikolojik Sermayenin Yenilikçi Davranış Üzerindeki Etkisi: Bankacılık Sektöründe Bir Araştırma

The Influence of Positive Psychological Capital on Innovative Behavior: A Research in the Banking Sector

Edip Örucü^a, Binnaz Çınar^{b,*}

^a Prof. Dr., Bandırma Onyedi Eylül Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İşletme Bölümü, Balıkesir/Türkiye.
ORCID: 0000-0002-3301-7496

^b Doktora Öğrencisi, Bandırma Onyedi Eylül Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İşletme Bölümü, Balıkesir/Türkiye.
ORCID: 0000-0002-0323-9864

MAKALE BİLGİSİ

Makale Geçmişi:

Başvuru tarihi: 16 Ağustos 2018
Düzeltilme tarihi: 02 Kasım 2018
Kabul tarihi: 05 Aralık 2018

Anahtar Kelimeler:

Pozitif Psikolojik Sermaye
Yenilikçi Davranış
Bankacılık Sektörü

ARTICLE INFO

Article history:

Received 16 August 2018
Received in revised form 02 November 2018
Accepted 05 December 2018

Keywords:

Positive Psychological Capital
Innovative Behavior
Banking Sector

ÖZ

Bu çalışmanın temel amacı, bankacılık sektöründe görev alan çalışanların pozitif psikolojik sermaye (özyeterlilik, umut, psikolojik dayanıklılık ve iyimserlik) düzeylerinin yenilikçi davranışları üzerinde etkilerinin olup olmadığının incelenmesidir. Bu amaca ulaşmak için, veriler Balıkesir'in Bandırma ilçesinde görev alan banka çalışanlarından kolayda örnekleme ve anket yöntemi kullanılarak toplanmıştır. 125 anket dikkate alınarak analizler gerçekleştirilmiştir. Araştırma sonucu regresyon analizinde, pozitif psikolojik sermaye alt boyutlarından psikolojik dayanıklılığın yenilikçi davranışı anlamlı bir şekilde etkilediği saptanmıştır. Bununla birlikte, pozitif psikolojik sermaye alt boyutları özyeterlilik, umut ve iyimserlik düzeylerinin yenilikçi davranış üzerinde etkili olmadığı belirlenmiştir.

ABSTRACT

The main purpose of this study is to examine whether the employees in the banking sector have positive psychological capital (self-efficacy, hope, psychological resilience and optimism) levels on their innovative behaviors. In order to achieve this aim, data were collected from the bank employees in the Bandırma district of Balıkesir by using sampling and survey method. A total of 125 questionnaires were analyzed. In the regression analysis, found that psychological resilience from the subscales of positive psychological capital has positive effect on the innovative behavior. In addition, positive psychological capital subscales self-efficacy, hope and optimism has not effect on innovative behavior.

1. Giriş

Örgütlerde pozitif ve güçlü yönler odaklanmak, örgüt stratejileri geliştirilmesi ve rekabet avantajı sağlanması açısından önem kazanan bir olgu haline gelmiştir. Doğru kullanılan insan kaynağı, pozitif psikoloji akımının son yıllarda gelişmesiyle birlikte örgütlerin büyük gücü olarak ifade edilmektedir. Örgütlerin sahip olduğu insan kaynağının rekabet üstünlüğünü ortaya çıkartarak kullanabilmeleri, bu kaynağa büyük yatırımlar yapmalarını gerektirmektedir. Bu durumu ortaya çıkaran bilim insanları, pozitif psikolojik sermaye olgusunu ifade etmeye başlamışlardır (Yeşil, Yetiş

ve Telli, 2016: 23). Pozitif örgütsel davranış alanında gerçekleştirilen araştırmalar sonucu, örgütlerde çalışanın değerinin anlaşılması ve bununla birlikte çalışan potansiyelini ortaya koymak için sosyal ve insan sermayelerin dışında psikolojik sermaye olgusu değerli olmaya başlamıştır (Luthans ve Youssef, 2004; Luthans, Youssef ve Avolio, 2006). Psikolojik sermaye; ölçülebilir, geliştirilebilir ve çalışanların performanslarındaki artışa etken olarak yönlendirilen ve çalışanların psikolojik kapasiteleri ve güçlü yönlerini ele alan pozitif psikolojik süreçlerini ifade etmektedir (Luthans, 2002a). Pozitif psikolojik sermaye,

* Sorumlu yazar/Corresponding author.
e-posta: binnazcinar62@gmail.com

pozitif örgütsel davranış algıları ile aynı sonuçlara sahip olarak, örgüt içerisinde pozitif sonuçlar ortaya çıkarmaktadır.

Örgüt içerisindeki başarının sağlanabilmesi, sadece fiziksel ve finansal sermayenin oluşmasıyla yeterli olmamaktadır. Ancak çalışanın performansı, kuruma bağlılığı, işine duyduğu olumlu hissi, motivasyonu, iş tatmini, gelecekte beklenenleri, yenilikçi davranışlara açık olması örgütsel başarıyı sağlayacaktır. Bunun için de, çalışanın psikolojik durumunun iyileştirilmesi, kapasite ve yeteneklerinin ortaya çıkartılması için fırsatlar oluşturulmalı ve çalışanların yetenekleri eğitimler ile geliştirilmelidir. Çalışanların, iş hayatı yanında sosyal çevresi ve aile yaşamından kaynaklanan ve kendi üzerinde meydana gelen negatif ve pozitif duyguların, iş hayatında sergilediği performansı etkileyebileceği göz ardı edilmemelidir (Aydoğan ve Kara, 2015: 69).

Rekabetin günden güne daha şiddetli bir hal aldığı ve ihtiyaçların hızlı bir şekilde değiştiği günümüz koşullarında, işletmelerin yaşamlarını sürdürebilmesinde yeniliğin önemli bir rolü bulunmaktadır. Çalışanların yenilikle ortaya çıkabilecek yeni fikirlerini sergileyebilmeleri açısından yenilikçi davranışa yönelik algıları da önem taşımaktadır. Çalışanların yenilikçi davranışı rekabet üstünlüğünü sürdürmesini sağlayacaktır. Bu sebeple günümüz örgütlerince yatırımların ve stratejilerin gerçekleştirilmesi için yenilikçilik önemli bir kaynaktır. Ayrıca, yöneticilere ve insan kaynakları departmanlarında görev alan çalışanlara yönelik politikalara değer katacağı öngörülmektedir.

Çalışanların psikolojik davranışları olarak tanımlanan öz yeterlilik, umut, psikolojik dayanıklılık ve iyimserlik psikolojik sermaye düzeyinin boyutları şeklinde irdelenmektedir (Luthans, Avolio, Walumbwa ve Weixing, 2005; Luthans, Avolio, Avey ve Norman, 2007; Sweetman, Luthans, Avey ve Luthans, 2011). Bu alt boyutların, örgüt çalışanın çalışma hayatının önemli olduğu varsayılarak, büyük bir rol oynayacağı düşünülmektedir. Başka bir ifadeyle; yeteneklerine güvenmeyen, hedeflere ulaşılabilmede dayanıklılık ve motivasyon sağlayamayan ve sonucunda ileriye yönelik pozitif beklenti içinde olmayan bireyin işletmeye nasıl katkı vereceği, rekabet durumuna ne kadar ayak uydurabileceği, iş hayatı ile ilgili sorunlara nasıl çözümler üreteceği ve verimlilik konusunda nasıl bir performans sergileyeceği bilinmemektedir. Örgüt çalışanlarının sahip oldukları pozitif psikolojik sermayenin, örgüt içerisinde sergiledikleri yenilikçi davranışlara etkilerini ortaya koymaktadır. Bu çerçevede, yerli ve yabancı yazında, çalışanların pozitif psikolojik sermayelerinin yenilikçi davranışlara etkilerinin yer aldığı çalışmalar dikkate alınmıştır (Bandura, 1977; Luthans vd., 2004; Avey, Luthans ve Youssef, 2009; Whelan, Parise, Valk ve Aalbers, 2011; Ertürk, 2012; Beğenirbaş ve Turgut, 2016; Karadal ve Özsungur, 2017). Bu kapsamda incelenen yazın taraması ile birlikte araştırma kapsamı belirlenmiş ve bu çalışma ortaya çıkarılmıştır. Bu çalışmanın amacı banka sektöründe çalışanların, pozitif psikolojik sermaye düzeylerine yönelik algılarının yenilikçi davranış üzerindeki etkilerini belirlemektir. Literatürdeki çalışmalar irdelendiğinde, bankacılık sektöründe bu konuyu ele alan araştırmaya pek rastlanmamış olmakla birlikte, bu ifade çalışmamızın önemini ortaya koymakta ve gelecekteki araştırmalara yarar sağlayacağı düşünülmektedir. Bu araştırmadan elde edilecek

bulguların pozitif psikolojik sermaye ve yenilikçi davranış literatürüne önemli katkılar sağlayacağı söylenebilir.

2. Kavramsal Çerçeve

2.1. Pozitif Psikolojik Sermaye

Yabancı yazında "*PsyCap*" olarak ifade edilen "*pozitif psikolojik sermaye*" kavramı (Luthans vd., 2004; Luthans vd., 2007), pozitif psikoloji teorisi ve araştırmalarından faydalanmaktadır (Luthans, Norman, Avolio ve Avey, 2008'den aktaran: Kızıllık ve Çöp, 2017). Pozitif psikoloji, hayat standartlarını geliştirecek, kişiler tarafından anlaşılmadığında ve yararlı olmadığı algılandığında ortaya çıkacak patolojik rahatsızlıkları engelleyecek, pozitif öznal tecrübeleri ve pozitif kişilik özelliklerini irdeleyen bir alan kapsamaktadır. Pozitif psikolojinin alanı; "*memnuniyet, tatmin ve iyi olma*" geçmiş zamanda; "*iyimserlik ve umut*" gelecek zamanda; "*sağlık ve mutluluk*" şimdiki zamanda birlikte anlamlı duyguları ifade etmektedir. Pozitif psikolojinin; bireylerin cesaret, sevgi kapasitesi, ileri görüşlülük, estetik duygusu, yetenek, azim, kişilerarası ilişkiler, özgünlük, yetenek, moral gibi olumlu kişisel özellikleriyle alakalı olduğu bilinmektedir (Seligman ve Csikszentmihalyi, 2000: 6).

Pozitif psikoloji, hümanistik psikoloji açısından ilk defa 1960'lı yıllarda Abraham H. Maslow ve arkadaşları Carl Rogers ve Erich Fromm tarafınca ortaya çıkarılmıştır (Karacaoğlu ve İnce, 2013: 183). Fakat 1998'li yıllara gelindiğinde ünlü psikolog M. Seligman'a göre insanların güçlü yanlarını, potansiyelleri ve yeteneklerinin farkına varabilmeleri ve bunları kazandırabilmek amacıyla meydana çıkan pozitif psikoloji, örgütsel davranış alanına önemli bir katkı sağlamıştır. Mikro açıdan ise Luthans (2002b), işletmelerde çalışan performansının artırılması için çalışanların psikolojik kapasitelerinin ve güçlü yanlarının durağan değil, geliştirilebilir olduğunu belirtmektedir. Bu dönemde meydana çıkarılan ve geliştirilen pozitif psikolojinin etkisi ile beraber, örgütsel davranış alanına pozitif bir bakışın gerekliliğini ifade etmektedir. Bu sebeple, Luthans (2002b) pozitif psikolojik örgütsel davranış kavramının önemini vurgulamıştır. Pozitif örgütsel davranış, "*örgüt içerisindeki performansı artırmak amacıyla çalışanların psikolojik kapasitesi ve güçlü yönleri üzerindeki uygulama ve çalışmalar*" olarak ifade edilmektedir (Luthans, 2002b).

Psikolojik sermaye, ne bildiğinizi açıklayan insan sermayesinden, neye sahip olduğunuzu açıklayan ekonomik sermayeden, kimi tanıdığınızı açıklayan sosyal sermayeden farklı olarak "*ne olduğunuz, kim olduğunuz ve ne olmaya niyetlendiğinizi*" ifade etmektedir (Avolio ve Luthans, 2006: 147). Böylece pozitif örgütsel davranış, çalışanların zayıf yönleri yerine, güçlü taraflarını ortaya koyma ve güçlü tarafların ardındaki psikolojik unsurları ölçme, geliştirme ve yönetme yoluyla örgüt içerisinde performansta iyileşmeleri amaçlayan bir yaklaşım olarak irdelenmektedir (Luthans, 2002a; Luthans 2002b; Lewis, 2011: 142). Bununla birlikte, psikolojik sermayenin örgüt içerisindeki işlerle ilgili davranış ve düşünceleri geliştirdiği ve hayata bakış açısını olumlu yönde etkilediği belirtilmektedir (Luthans vd., 2007). Pozitif psikolojik sermaye, pozitif örgütsel davranış kıstaslarını toparlayan ve bütünleştiren yapıya sahiptir. Bu nedenle, psikolojik sermayenin bütün boyutları arasında

ilişki olduğu savunulmaktadır. Örneğin; umutlu insanlar, zorlukların üstesinden gelebilmek için güdülenmekte ve dolayısıyla daha fazla direnç göstermektedirler. Özyeterlilikleri yüksek olan bireyler; psikolojik dayanıklılıklarını, iyimserliklerini ve umutlarını kolaylıkla yaşamlarına adapte edebilir ve uygulayabilirler (Luthans vd., 2006: 19-20). Pozitif psikolojik sermayenin, pozitif örgütsel davranışın ölçülebilir performansla, olumlu, eşsiz olmasıyla ilgili kriterlerine cevap veren; özyeterlilik, umut, psikolojik dayanıklılık ve iyimserlik gibi bazı temel boyutları bulunmaktadır (Luthans vd., 2004).

2.1.1. Özyeterlilik

Özyeterlilik kavramı, Bandura (1997) tarafından Sosyal Bilişsel Teorisine (Sosyal Öğrenme Teoriye) dayandırılan ve pozitif psikolojik sermaye boyutları arasında gelişime açık olması, araştırma ve teoriye dayalı olması ve performans üzerindeki etkisi onaylanması sebebiyle pozitif örgütsel davranış kriterlerine cevap veren bir kavram olarak literatürde yer almaktadır (Luthans, 2010: 234). Özyeterlilik örgüt içinde çalışanların, örgüt tarafından ulaşılması gereken amaçlara yönelik ihtiyaç duydukları motivasyonları belirlemek için yeteneklerine olan inanç ve güven özyeterliliklerini tanımlamaktadır (Stajkovic ve Luthans, 1998: 66-67; Luthans vd., 2006; Harms ve Luthans, 2012: 590). Diğer yandan Bandura (1986) özyeterliliği, bireyin hedeflere ulaşabilmesi için davranışları ortaya çıkarma ve uygulayabilmede sahip olduğu kabiliyetlerine güvenmesi olarak ifade etmektedir. Bu yönden irdelendiğinde özyeterlilik; kişinin belirli bir alanda, bir görevi başarılı olarak uygulayabilmesinde gerekliliğini hissettiği motivasyon, olaylar ve bilişsel süreçleri ortaya çıkarmak için kendine olan inancıdır.

Kişinin belli bir görevde özyeterlilik sahibi olması; o görevi başarıyla gerçekleştirmesi, başkalarının deneyiminden faydalanması, onlar tarafından teşvik edilmesi ve kendisine pozitif geribildirimde bulunmasıdır (Akçay, 2012: 125). Özyeterliliği yüksek olan çalışanlar, diğer kişilerin onlar için belirlediği amaçları beklemez, aksine sürekli olarak daha fazla hedef belirleyip, zor görevler karşısında istekliliklerini ortaya koyarlar (Luthans vd., 2007). Bu durumda, özyeterlilikleri düşük düzeydeki çalışanların pes ettikleri gözlemlenirken, yüksek düzeyde özyeterliliğe sahip çalışanların daha fazla gayret göstererek işlerinde başarılı oldukları gözlemlenmiştir (Robbins, 2001: 167).

2.1.2. Umut

Psikolojik sermayenin ikinci bir diğer önemli boyutu olan "umut"u, ilk kez C. Rick Synder pozitif psikoloji araştırmalarıyla yazına kazandırmıştır. Umut, kişilerin başarı duygusuna yönelik pozitif bir motivasyon durumu olup, kişinin başarı duygusu ve belirlediği hedeflere ulaşması aşamasında, gösterdiği amaç ve kararlılık ile birlikte bu hedeflere geçiş yaparken kullanabileceği alternatif yöntemlerin belirlenmesi olarak yazında yer almaktadır (Jensen ve Luthans, 2006). Bu açıdan incelendiğinde umut boyutu, kişinin ulaşabileceği amaçların belirlenmesi değil, bununla birlikte amaçlara ulaşabilme yönteminin belirlenmesi ve bu yöntemle ilerleyebilmek için kendi motivasyonunu sağlayabilmesidir.

Umut bileşeni ile ilgili araştırmalar gerçekleştiren Jerome Frank (1968) umut ifadesini, "iyi olma duygusu veren ve kişiyi harekete geçirmek için güdüleyen bir özellik" şeklinde tanımlamaktadır (Frank, 1968'den aktaran: Akman ve Korkut, 1993: 193). Keleş (2011: 348), umudun iş hayatında, çalışan kişilerde işe başlarken motivasyonu arttıran ve yüksek performans sağlayan bir nitelik taşıdığını belirtmektedir. Türkmenoğlu (2018), umudun zorluklar karşısında işletme yöneticileri için önemli bir baş etme mekanizması olduğunu ifade etmektedir. İşletmelerde güçlendirme, karar alma, yetki artırma ve iletişim kurma gibi bir iş ortamı elde etmeye odaklı yollar çalışanların daha güçlü, özgür karar almalarına, böylece hedefe ulaşabilmede çeşitli yöntemler geliştirmelerine katkı sağlamaktadır (Akçay, 2012: 126).

2.1.3. Psikolojik Dayanıklılık

Pozitif psikolojik sermaye bileşenlerinden psikolojik dayanıklılık, kişinin birtakım pozitif ve negatif koşullar içerisinde sergilediği pozitif durum ya da bu koşulları karşılama gücüdür (Luthans, 2002b). Bir başka ifadeyle, bireyin karşılaştığı tüm zorluklara (risk, negatif durumlar ve engel) karşı uyumunu, dayanma gücünü, değişiklikler karşısında tepkilerini ve esnekliğini ifade etmektedir (Masten, 2001: 235). Maddi (2006: 180)'a göre psikolojik dayanıklılık; örgüt içinde çalışanların belirsizlik, anlaşmazlık, terslik ve başarısızlık gibi durumlarda kendilerini iyileştirme ve toparlamaları için katkı verirken stresin azaltılmasıyla olaylarla mücadele edebilme yeteneğini doğrulayan birey özelliğini kapsamaktadır. Stresle başa çıkabilmenin yanında, başarı sağlayabilmek için gerekli olan psikolojik dayanıklılığın özünde psikolojik sağlamlık yatmaktadır.

Psikologlar tarafından dayanıklılık süreci, faktörlerin etkili bir şekilde rol oynayıp oynamadığının belirlenmesidir (Luthar, Cicchetti ve Becker, 2000: 552). Psikolojik dayanıklılığın çeşitli risk durumlarında korunmasızlık ve koruyucu güçlerin farklılaşan dengesini kapsayan bir süreç olduğu ifade edilmektedir. Dayanıklılık kavramı altı faktörden oluşmaktadır. Bunlar; gelecek algısı, benlik algısı, sosyal yeterlilik, yapısal stil, sosyal kaynaklar ve aile uyumudur (Çetin ve Basım, 2012: 126). Bunlara dayanarak psikolojik dayanıklılık zor olan görevler karşısında üstünlüğü sağlayabilmek için güvene sahip olma, şu anda ve gelecek zamanda başarı sergileneneğine dair olumlu beklenti, başarının sürekliliğini sağlamak için sorunların üstesinden gelebilme, bireyin pozitif psikolojik durumunun göstergesidir (Erkmen ve Esen, 2013: 24).

2.1.4. İyimserlik

Pozitif psikolojik sermayenin alt bileşenlerinden olan iyimserlik kavramının geçmişi, psikolog M. Seligman'a (1998) aittir. Seligman (1998)'ın çalışmaları neticesiyle, pozitif psikolojik sermaye alt boyutları ile iyimserlik karşılaştırıldığında iyimserliğin, pozitif psikoloji ile yakından ilişki bir kavram olduğu görülmektedir (Seligman, 1998'den aktaran: Kızanlıklılı vd., 2017: 268). İyimserlik, şimdi ve gelecekte başarmayı sağlayacak pozitif bir beklentiyi ve objektif değerlendirmeleri kapsamaktadır (Luthans vd., 2004; Luthans vd., 2008). Bunun dışında, Seligman (2002)'ın yüklem teorisinden faydalanan iyimserlik tanımlaması, bireylerin kötü ve iyi durumları

belirleyebilme durumunda, önemli iki faktör şeklinde açıklanan “istikrar” ve “yayıma” kavramlarını ortaya çıkarmaktadır. Dolayısıyla kötümser bireyler kötü durumları kalıcı olarak yorumlayabilirken, iyimser bireyler olayların kalıcı olmadığını görmektedirler (Luthans vd., 2004). İyimserlik, iş ortamında çalışanların başarısız ve başarılı olabilmelerinde kaynak ve yeteneklerinin daha düzgün ve doğru uygulanabilmesine, amaçlarına ulaşılabilmesine katkı sağlamaktadır (Luthans vd., 2007).

2.2. Yenilikçi Davranış

Yenilikçilik kavramı, Drucker (1985), Dess ve Lumpkin (2005), Damanpour ve Evan (1984) tarafından kavramın farklı özellikleriyle tanımlanmaktadır. Çelik (2012: 102), yeni ürün veya hizmetlerin, yeni pazarların, yeni örgütsel şekillerin ve yeni tedarik kaynaklarının bulunmasıyla birlikte geliştirilmesi olarak tanımlanmaktadır. Woodman, Sawyer ve Griffin (1993)’e göre yenilikçilik, işletme içerisinde yeni ürünlerin müşteriye sunulması, çalışma şartları altında yeniliklerin ortaya çıkarılarak uygulamaya geçilmesi olarak ifade edilirken; yenilikçi davranış, çalışanların mevcut yenilik isteyerek ve gönüllü olarak kabullenmeleri ve bunları görevlerinde gerçekleştirerek işletmenin tamamına yansıtılmalarıdır (West ve Farr, 1986; Yuan ve Woddman, 2012).

Yenilikçi davranış, problemlerin nelerden kaynaklandığı, yenilikçi fikir ve çözüm seçeneklerinin ortaya çıkarılması, deneyimlenmesi üretim ve hizmetlerde kullanılmasını içeren birden çok aşamadan oluşmaktadır (Scott ve Bruce, 1994). Yenilikçi davranış örgütlerde rekabeti artıran stratejik bir etkinlik olarak algılanması ve çalışanlara yönlendirilmesi, çalışma yöntemlerini hayata geçirmede, hedeflere ulaşmada yeni alternatiflerin önerilmesi ve yeni kaynakların araştırılmasıyla, yaratıcı ve yeni fikirleri uygulamada ve davranışlar üzerinde sergilemelerini gerekli kılmaktadır (Yuan ve Woddman, 2010; Wu, Parker ve Jong, 2014). Bu bağlamda yenilikçi davranış ile çok karıştırılan ve ara sıra da birbirlerinin yerine kullanılabilen yaratıcılık kavramı ile yenilikçiliği birbirinden ayırt etmek gerekmektedir (Unsworth, Brown ve McGuire, 2000). Yaratıcılık ve yenilikçi davranışların birbirlerine yakınlığı bulunmasına rağmen yaratıcılık, yeni buluşların ve fikirlerin meydana çıkarılması olarak ifade edilmektedir. Yenilikçi davranış ise yeni fikir ve düşüncelerin oluşturulmasıyla birlikte, bu fikir ve düşüncelerin işletme içerisinde adaptasyonunu sağlanarak, işletme faydası için uygulanıp kullanılmasıdır (Zhou, 2003).

Örgütler arasındaki rekabetin yoğun bir şekilde yaşandığı son zamanlarda, işletmelerin değişim ve yenilikler üzerinde yoğunlaşarak proaktif yaklaşım ve tutum göstermeleri işletmelerin sürdürülebilirlikleri açısından önemli ve kaçınılmaz bir durumdur (Akkoç, Turunç ve Çalışkan, 2011). Günümüz iş hayatında, örgütler arasında rekabetin olması, varlıklarının devamı için yeterli olmamaktadır. Bütün örgütler, çalışanları sayesinde rekabet üstünlüğünü elde etme ve fark yaratma peşindedir. Dolayısıyla, yenilikçilik kavramı rekabet avantajını ortaya çıkaran en önemli faktörlerden biri olarak kabul edilmektedir (Lumpkin ve Dess, 2001; Hayton ve Kelley, 2006).

İşletmelerin yenilikçi bir yapıya sahip olmaları, çalışanlarının yenilikçi davranışlar gösterebilmesine bağlıdır

(Sanders, Moorkamp, Torca, Groenveld ve Groeneveld, 2010). İşletme içerisinde yer alan yenilikçilik, Kanter (1988)’e göre üç aşamalı karmaşık davranışların oluşmasıyla meydana gelmektedir. Birinci aşamada, kişi sorunların farkına varmakta ve bu sorunlarla ilgili yeni çözüm önerileri ortaya çıkarmaktadır. İkinci safhada, yenilik fikrini yaratan kişi, bulduğu fikirleri ve çözüm önerilerini destekleyecek işletme içi ve dışında destekler aramaktadır. Son safhada ise, yenilikçi davranış sergileyen kişi, çözümün işletme içinde uygulanıp denenmesi için yeni modeller üreterek fikri maddi boyuta taşımaktadır (Carmeli, Meitar ve Weisberg, 2006).

3. Literatürde Yapılan Çalışmalar

3.1. Pozitif Psikolojik Sermaye ve Alt Boyutları ile İlgili Çalışmalar

Pozitif psikolojik sermayenin, pek çok araştırma konusu içerisinde araştırmacılar tarafından incelendiği görülmektedir. İncelenen her bir çalışmanın farklı sektörler üzerinde yapıldığı ve bununla birlikte farklı sonuçlar elde edildiği gözlemlenmiştir.

Luthans vd. (2007)’in pozitif psikolojik sermaye ve iş tatmini arasındaki ilişki irdelenmiş ve hizmet ve sanayi kurumları arasından seçilen iki değişik veri seti üzerinde analizler yapılmıştır. Söz konusu Sanayi kurumlarında; psikolojik sermaye alt boyutları olan umut ve öz yeterlilik ile iş tatmini arasında pozitif ve anlamlı bir ilişki bulunurken, psikolojik sermayenin diğer alt boyutları olan dayanıklılık ve iyimserlik ile iş tatmini arasında herhangi bir ilişki tespit edilememiştir. Hizmet işletmelerinde ise; öz yeterlilik, iyimserlik ve umut alt boyutlarıyla iş tatmini arasında anlamlı bir ilişki bulunurken, dayanıklılık ile iş tatmini arasında bir ilişkinin olmadığı belirlenmiştir.

Keleş (2011), psikolojik sermaye kavramının açıklanması, bileşenleri ve işletme yönetimi üzerindeki etkileri üzerine bir araştırma yapmıştır. Bu araştırmanın amacı, Türk literatürü için gelecekte gerçekleştirilecek araştırma konuları arasındaki yerini almasıdır. Bu amaca yönelik, bu çalışmada, uluslararası alanda son zamanlarda daha fazla çalışmada yer alan pozitif psikolojik sermaye kavramı ve boyutları açıklanarak, işletme yönetimine olan etkileri irdelenmiştir.

Yıldız ve Örücü (2016) ise, sağlık sektöründe görev alan bireyleri demografik faktörler bakımından psikolojik sermayenin belirlenmesi amacıyla bir araştırma yapmıştır. İstanbul’da 7 kamu hastanesinden Ağustos-Aralık 2014 arasında 1141 sağlık çalışanı üzerinden anket yöntemi ile veri toplanmıştır. Çalışanların psikolojik sermaye düzeyi ile demografik faktörler (yaş, statü, eğitim, deneyim ve çalışma süresi) arasında, farklılık olduğu tespit edilmiştir.

Kızanlıklı vd., (2017) tarafından otel işletmeleri çalışanları üzerinde psikolojik sermaye ile iş performansı algısı arasındaki ilişkiyi irdelemiştir. İstanbul’da faaliyette olan 5 yıldızlı otellerde görev alan 280 veri ile analizler yapılmıştır. Araştırma sonucuna göre, psikolojik sermaye düzeyinin iş performansı üzerindeki etkisi, psikolojik sermaye boyutlarından fazla bir etkide bulunduğu saptanmıştır.

Avey, Reichard, Luthans ve Mhatre (2011), pozitif psikolojik sermayenin çalışan tutumları, davranışları ile performansları üzerindeki etkisini incelemek için nicel bir analiz yapmıştır. Araştırma kapsamında 12.567 katılımcıya

dayanan 51 bağımsız örnek belirlenip, bunlardan 15'i dergi makalesi, 2'si henüz basılmamış tez, 28'i ise yeni veya henüz yayınlanmamış çalışma verilerinden oluşmaktadır. Çalışmada pozitif psikolojik sermayenin çalışan tutumları (iş doyumunu, örgütsel bağlılık), çalışan davranışları (vatandaşlık) ve performans (benlik) üzerinde anlamlı bir etkiye sahip olduğu belirlenmiştir.

Jung ve Yoon (2015) tarafından deluxe oteller görev alan 324 çalışan üzerinde pozitif psikolojik sermaye (dayanıklılık, umut, özyeterlilik ve iyimserlik) ile örgütsel vatandaşlık ve iş tatmini arasındaki ilişkinin ortaya çıkarılması amaçlanmıştır. Araştırma sonucunda pozitif psikolojik sermaye alt boyutlarından umut ve iyimserliğin iş tatminini, umut boyutunun örgütsel vatandaşlığı güçlü bir şekilde etkilediği belirlenmiştir.

Hur, Rhee ve Ahn (2016) ise, *Güney Kore'deki en büyük havayolu şirketinde çalışan 236 uçuş görevlisi üzerinde veriler toplayarak, örgütsel adalet algısı ve pozitif pozitif psikolojik sermaye ile ilgili bir çalışma yapmıştır. Algılanan dağıtım ve prosedür adaletin hizmet çalışanlarının psikolojik sermayesi ile ilişkisi olduğu çalışma bulgularında ortaya çıkmıştır.*

Pozitif psikolojik sermayenin liderlik ile örgütsel bağlılık arasında aracı rolünü incelemek için Rego, Lopes ve Nascimento (2016)'da bir çalışma yapmıştır. Bu nicel çalışmada liderlik ve örgütsel bağlılık arasındaki ilişkiyi yönlendiren pozitif psikolojik sermayenin dört boyutu (iyimserlik, umut, dayanıklılık ve özyeterlilik) üzerine bir model sunulmuştur. Araştırma sonuçları arasında pozitif psikolojik sermayenin liderlik ve örgütsel bağlılık arasındaki ilişkiye aracılık ettiği yer almaktadır. Fakat aracı etkide pozitif psikolojik sermaye alt boyutlarından iyimserlik, özyeterlilik ve umudun pozitif etkilediği, dayanıklılığın ise negatif etkilediği tespit edilmiştir.

Grobler ve Joubert (2018) araştırmasında psikolojik sermaye anketi çok faktörlü bir model istatistik olarak araştırılmış ve doğrulanmıştır. Güney Afrika'daki 30 kuruluştan her biri 60 kişi olmak üzere 1749 katılımcı araştırma örneklemini oluşturmaktadır. Araştırma sonucunda pozitif psikolojik sermayenin kavramsallaştırılması ampirik olarak doğrulanmış ve umut, iyimserlik, özyeterlilik ve dayanıklılık olmak üzere dört boyut ile desteklenmiştir.

3.2. Yenilikçi Davranış İle İlgili Çalışmalar

Çalışkan vd. (2011) motivasyonel davranışların, örgütsel performansın artırılması hususundaki etkilerini saptamak amacıyla bir araştırma yapmıştır. Ayrıca, yenilikçi ve girişimci davranışların bu etkiye aracılık edip etmediği incelenmiştir. Savunma sektöründe çalışan 302 çalışan üzerinde gerçekleştirilen çalışmada değişkenler yapısal eşitlik modeli ile analiz edilmiştir. Analiz neticesinde, motivasyonel davranışların örgütsel performansı artırdığı ve yenilikçi ve girişimci davranışlarda aracılık etkisinin bulunduğu saptanmıştır.

Çelik (2012), işletmeler arasındaki rekabet avantajı sağlamada işletmelere katkı sağlayan yenilikçi davranışların meydana gelmesinde, çalışanların adalet algılarının rolünün incelenmesi ve kariyer memnuniyetlerinin aracılık rolünün ortaya çıkarılması çalışmanın sorunsalını oluşturmaktadır. Antalya'da yer alan küçük ölçekli otel işletmelerinde görev

alan 260 kişi üzerinde anket toplanmıştır ve çalışanların adalet algılarının yenilikçi davranışlar ve kariyer memnuniyetleri üzerindeki etkisi ortaya çıkarılmıştır. Gerçekleştirilen analizler neticesinde, kariyer memnuniyetinin dağıtım adaleti ve yenilikçi davranış arasında tam, diğer iki boyut (prosedür ve etkileşim) ile yenilikçi davranışlar arasında kısmi aracılık etkisinin olduğu belirlenmiştir.

Turgut ve Beğenirbaş (2013), hastanelerdeki sosyal sermaye ve yenilikçi iklimin yenilikçi davranışa etkisini belirlemek için bir çalışma yapılmıştır. Bu amaçla, Kütahya'da bulunan özel ve kamu hastanelerinde 398 çalışan üzerinde yapılan anket ile veriler sağlanmıştır. *Araştırmada ölçekler yapısal eşitlik modeli ile test edilmiştir. Araştırma bulgularında yapısal sosyal sermaye ve bilişsel sosyal sermayenin yenilikçi iklim boyutları ve yenilikçi davranış üzerinde etkisi bulunamamıştır. İlişkisel sosyal sermayenin yenilikçi iklim boyutlarını ve yenilikçi davranış güçlü ve pozitif etkilediği belirlenmiştir.*

Clercq, Dimov ve Belausteguigoitia (2016), çalışanların olumsuz çalışma koşullarına ilişkin yenilikçi davranış rollerini açıklamaya yönelik bir araştırma yapmıştır. Meksika'da faaliyette bulunan bir kuruluştan alınan veriler analiz edilmiş ve çalışanların işyerinde yaşadıkları olumsuz koşulların (iş yükü fazlalıklarının) yenilikçi davranışlarını olumsuz etkilediği ortaya çıkmıştır. Ayrıca olumsuz iş koşullarının yer aldığı kuruluşlarda, iş stresinin azaltılabilmesi için ilgili kanalların yenilikçi fikirleri desteklemesi gerektiği ifade edilmektedir.

Melhem, Zeffane ve Albaity (2018), çalışanların yenilikçi davranışlarının belirleyicilerinin neler olduğu, işyerindeki mutluluğunun, iş arkadaşlarının desteğinin ve iş stresinin çalışanların yenilikçi davranışlarına olan etkisini ve iş arkadaşlarının destek ve iş stresinin aracı etkileri çalışma kapsamında araştırılmıştır. Birleşik Arap Emirlikleri'nde dört ve beş yıldızlı otellerde farklı departmanlarda çalışan 328 çalışan örneklemini oluşturmaktadır. İşyeri memnuniyeti, çalışanların yenilikçi davranışlarının en önemli belirleyicisi olurken, iş arkadaşlarının desteği önemli bir aracı rol oynamaktadır. Araştırmada iş stresinin tek başına önemli bir arabulucu olmadığı, iş arkadaşlarının desteğiyle birleştirildiğinde sadece aracı rol oynadığı sonucuna ulaşılmıştır.

Hrnjic, Velic, Djideliya ve Jahic (2018) araştırmalarında insan kaynakları yönetimi uygulamalarının yenilik sürecinde etkinliğini inceleyerek, iş tatminin, telekomünikasyon sektöründe yenilikçi kapasite geliştirme üzerindeki etkisini araştırmayı amaçlanmıştır. Araştırma örneklemini telekomünikasyon sektöründe çalışan 116 çalışan oluşturmaktadır. İş tatmininin çalışanların yenilikçi davranışları ve iş görevlerindeki iyileşme üzerinde olumlu bir etkiye sahip olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Chou, Huang ve Lin (2018) çalışmanın ilk amacını örgütsel entelektüel sermayenin üç boyutunun (insan sermayesi, örgütsel sermaye ve müşteri sermayesi) ön büro hizmeti çalışanlarının yenilikçi davranışlarına olan etkileri oluşturmaktadır. Çalışmanın diğer amacı ise, değer yaratma davranışının (tüketici gönüllü davranışına odaklanarak) örgütsel entelektüel sermayenin boyutlarının ön büro hizmeti çalışanlarının yenilikçi davranışları üzerindeki etkisini belirlemektir. Tayvan Taipei'de bulunan bir seyahat

acentesinde çalışan ön büro çalışanlarından toplam 282 geçerli anket toplanmış ve örneklem oluşturulmuştur. Güvenilirlik ve geçerlilik analizi ve keşif faktörü analizi, ortak yöntem varyans testi ve yapısal denklem modellemesi çalışma kapsamında kullanılmıştır. İnsan sermayesi ve müşteri sermayesi, ön büro hizmeti çalışanlarının yenilikçi davranışlarını olumlu yönde etkilediği sonucuna ulaşılmıştır. Değer yaratma ile müşteri sermayesi arasındaki etkileşimler, ön büro çalışanı için yenilikçi davranışları önemli ölçüde etkilediği araştırmanın diğer sonuçları arasında yer almaktadır.

Engelen, Weinekötter, Saeed ve Enke (2018)'da yaptıkları çalışmada kurumsal destek programlarının çalışanların yenilikçi davranışlarına etkisini kültürlerarası olarak araştırılmıştır. Araştırma, iki adet bağımsız çalışmadan oluşmaktadır. İlk çalışma 2011 Küresel Girişimcilik İzlemi özel raporundaki ikincil verileri kullanmaktadır. 13 ülkede 11.560 tam zamanlı çalışandan alınan yanıtlar yer almaktadır ve ikinci aşamada Almanya ve Çin'de çalışanların bireysel davranışları kullanarak deneysel çalışma yürütülmüştür. İlk araştırmanın sonuçları, ülkenin güç mesafesi ve erkek oranının düşük ve bireycilik güçlü olduğunda, destek ve yenilikçi davranış arasındaki ilişkinin daha olumlu olduğunu göstermektedir. İkinci çalışmada da üç tür kurumsal destek programının, çalışanların Almanya'daki örnekleminde yenilikçi davranışlarını olumlu etkilediğini, ancak Çin'deki örneklem grubunda anlamlı bir ilişkinin olmadığı sonucuna varılmıştır.

3.3. Pozitif Psikolojik Sermaye ve Yenilikçi Davranış İle İlgili Çalışmalar

İşletmelerin büyümeleri, etkinlik, verimlilik ve pazar payını elde edebilmesi yolunda bireysel odaklı çalışanların işletmeye fayda getirecek yenilikçi davranışlar sergilemeleri işletme açısından büyük bir önem arz etmektedir (Avey ve Nimnicht, 2010). Çalışanlar dışında işletmelerin de yenilikçi davranışları benimsemesi performanslarını artıracak ve bununla birlikte daha uzun süre sürdürülebilirliklerini koruyacaktır (Erdem, Gökdeniz ve Met, 2011).

Pozitif psikolojik sermayenin çalışanların yenilikçi davranışlarına doğrudan etkileri ulusal literatür araştırmalarında çok fazla rastlanmamasına rağmen, uluslararası literatürde de sınırlı sayıda yer verildiği gözlemlenmiştir. Bu araştırmalar genelinde yenilik ve yenilikçi davranışın yetenek, yeterlilik ve bilgi yanında, özyeterlilik (Bandura, 1977; Robbins, 2001; Luthans vd., 2004; Harms vd., 2012), iyimserlik, umut ve psikolojik dayanıklılık (Masten, 2001; Luthans vd., 2004; Whelan, Parise, Valk ve Aalbers, 2011) kapsamında yer alan psikolojik sermayeden pozitif ve anlamlı bir şekilde etkilendiği belirlenmiştir. Çalışanların aldıkları psikolojik destek neticesinde, psikolojik sermayelerinin artırılma çabalarının, çalışanların yenilikçi düzeylerini artırarak, yenilikçi davranışlar gösterebilmelerine sebep olduğu saptanmıştır (Ertürk, 2012). Bununla birlikte, Luthans, Avey, Avolio ve Peterson (2010) tarafından çalışanların pozitif psikolojik sermayeleri ile yenilikçi davranış arasındaki ilişkiyi pozitif duygularla açıklanabilmektedir.

Basım, Korkmazzyürek ve Tokat (2008) kamu kurum ve kuruluşlarında çalışan 230 kişinin özyeterlilik algıları ile yenilikçi davranışları değerlendirilmiştir. Kullanılan

değişkenler arasındaki ilişkiler t-testi ile incelenmiştir. Araştırma sonuçları arasında çalışanların özyeterlilik algılarının mevcut ortalamasının üzerinde olduğu tespit edilmiştir. Yenilikçi davranışın ise yüksek seviyede olduğunu saptanmıştır. Bununla birlikte, özyeterlilik algısı ile yenilikçilik davranışları arasında bir ilişkiye rastlanılmamıştır.

Abbas ve Raja (2015) gerçekleştirdikleri araştırmada pozitif psikolojik sermayenin yenilikçi davranış ve iş stresi arasındaki ilişki incelenmiştir. Pakistan'da çeşitli kuruluşlarda çalışan 237 kişi üzerinden veriler toplanmıştır. Pozitif psikolojik sermayenin iş performansı ile pozitif ilişkisi olduğu ve iş stresiyle negatif ilişkisi olduğu belirlenmiştir. Yüksek pozitif psikolojik sermaye düzeyine sahip çalışanların daha yenilikçi davranışlar sergiledikleri araştırma sonuçları arasında yer almaktadır. Özellikle yüksek pozitif psikolojik sermaye düzeyine sahip çalışanların, işyerinde yeni fikirler üretme, yöneticilerden destek alma ve yeni fikirlerin uygulanma olasılığının daha fazla olduğu ortaya çıkmıştır. Aynı zamanda yüksek psikolojik sermayeye sahip çalışanların, düşük pozitif psikolojik sermayeye sahip çalışma arkadaşlarıyla karşılaştırıldığında düşük iş stresine sahip oldukları belirlenmiştir.

Beğenirbaş ve Turgut (2016), çalışanların içinde bulunduğu psikolojilerinin işe karşı davranışlarında, yeni fikirler elde ederek performanslarının artmasında önemli bir rol oynayacağı belirtilmektedir. Bu amaçla, Ankara'da yer alan kamu ve özel savunma sektöründe çalışan 189 kişiden elde edilen verilerden yararlanılmıştır. Araştırma bulgularında psikolojik sermaye boyutlarının iş performansı ile yenilikçi davranış üzerinde pozitif etkili olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Bununla birlikte, araştırmaya katılanların yenilikçi davranışlarının psikolojik sermaye boyutları ve iş performansları arasında anlamlı bir aracı rolü saptanmamıştır.

Karadal ve Özsungur (2017) tarafından yenilikçi davranış, etik liderlik ve psikolojik sermaye arasındaki ilişki incelenmiştir. Çalışma örneklemini Adana'da üretim alanında faaliyet gösteren ticari işletmelerden rastgele seçim yöntemiyle 317 çalışan oluşturmaktadır. Korelasyon analiz sonuçlarına göre, yenilikçi davranış ve psikolojik sermaye ile etik liderlik arasında anlamlı bir ilişkinin varlığından söz edilmektedir.

Özkan (2017), araştırmasında çalışanların özyeterlilik düzeylerinin yaratıcı ve yenilikçi çalışma davranışlarına etkisini belirlemek amacıyla irdelemiştir. Bu amaç doğrultusunda finans, perakende, havacılık ve enerji çalışanlarının özyeterlilik, yenilikçi iş davranışları anket araştırması ile değerlendirilmiştir. Araştırma bulgularında, çalışanların özyeterlilik düzeylerinin, yenilikçi iş davranışları üzerinde olumlu bir etkiye sahip olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Ancak, özyeterliliğin yaratıcı iş davranışları üzerinde yenilikçi iş davranışlarından daha büyük bir etkisinin olduğu belirlenmiştir. Buna ek olarak, havacılık ve enerji sektörlerindeki çalışanların, perakende ve finans sektöründeki çalışanlara göre, havacılık çalışanlarının perakende ve finans çalışanlarından daha fazla yenilikçi davranış sergilediği çalışanlardan daha yaratıcı olduklarını ortaya koymaktadır. Ayrıca, özyeterlilik ile sektör arasındaki yaratıcı ve yenilikçi çalışma davranışları arasındaki etkileşim etkisi anlamlı bulunmamıştır.

Jafri (2012) tarafından gerçekleştirilen araştırmada, Hindistan'daki giyim modası endüstrisi çalışanları üzerindeki psikolojik sermayenin yenilikçi davranış üzerindeki ilişki ve etkisi araştırılmıştır. Veriler, Delhi'de farklı moda evlerinde farklı seviyelerde çalışan 130 çalışandan toplanmıştır. Katılımcılar kartopu örneklemesine göre seçilmiştir. Pozitif psikolojik sermaye için Luthans vd., (2007)'nin ölçeği ve yenilikçi davranış için de İshak (2005) tarafından geliştirilen ölçek kullanılmıştır. Araştırma sonucunda, her iki değişkenin de ilişkili olduğunu ve psikolojik sermayenin çalışanın yenilikçi davranışı önemli ölçüde etkilediği tespit edilmiştir.

Ziyae, Mobaraki ve Saedyoun (2015), İran'ın Tahran'da faaliyet gösteren Tarım Bankası şubeleri arasında Bilişim Teknolojisinde psikolojik sermayenin inovasyon üzerindeki etkisi incelenmiştir. Araştırmanın örneklemini, Tahran'daki Tarım banka şubelerinde çalışan 132 yönetici ve çalışanı içermektedir. Bu kişiler arasından Cochran formülü kullanılarak ve rasgele örnekleme yöntemiyle 100 kişi seçilmiştir. Çalışmanın sonuçları arasında, psikolojik sermayenin Bilişim Teknolojisindeki yenilikler üzerinde önemli bir etkisi olduğu belirlenmiştir. Ayrıca, psikolojik sermaye boyutlarının (özyeterlilik, umut, iyimserlik, dayanıklılık) dayanıklılık dışında hiçbirinin Bilişim Teknolojisinde yeniliği geliştirmediği ortaya çıkarılmıştır.

Kim, Karatepe ve Lee (2017) araştırmalarında ise, psikolojik sözleşme ihlalinin çalışanların psikolojik sermayelerini örselediği ve yenilikçi davranışlarına mani olduğu ortaya çıkarılmıştır. Bununla birlikte psikolojik sermayenin çalışanların yenilikçi davranışlarını canlandırdığı, psikolojik sözleşme ihlalinin yenilikçi davranış için psikolojik sermayenin aracılık ettiği sonucuna ulaşılmıştır (Kim vd., 2017'den aktaran: Karadal vd., 2017: 664).

Güney Kore'nin Seul şehrinde bulunan 15 adet beş yıldızlı otelde 336 tam zamanlı çalışandan farklı zaman içinde anket yöntemi ile Schuckert, Kim, Paek ve Lee (2017) tarafından veriler sağlanmıştır. Bu araştırmada özgün liderlik, dönüşümcü liderlik, yenilikçi davranış ile pozitif psikolojik sermaye arasındaki ilişki bir model ile test edilmiştir. Araştırma sonucunda özgün liderliğin pozitif psikolojik sermaye ve yenilikçi davranış üzerinde dönüşümcü liderlikten daha büyük etkiye sahip olduğu saptanmıştır. Pozitif psikolojik sermayenin kısmi bir aracı rolü incelenirken, özgün liderlik ve dönüşümcü liderliğin yenilikçi davranışı doğrudan izleyen hipotezler desteklenmiştir. Ayrıca pozitif psikolojik yenilikçi davranışı etkilediği sonucuna ulaşılmıştır.

Literatürde yapılan çalışmalar doğrultusunda araştırma modeli ve hipotezleri geliştirilmiştir. Modelde, "Pozitif Psikolojik Sermaye alt boyutları (özyeterlilik, umut, psikolojik dayanıklılık ve iyimserlik)" bağımsız değişkeni, "Yenilikçi Davranış" ise bağımlı değişkeni oluşturmaktadır. Bu kapsamda literatür incelemesi sonucunda bu çalışma için aşağıdaki hipotezler ve araştırma modeli ileri sürülmüştür:

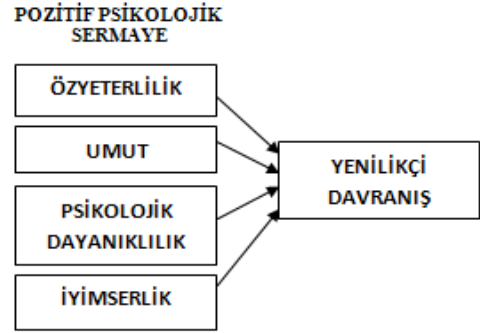
H1:Çalışanların özyeterliliklerinin yenilikçi davranışları üzerinde anlamlı etkisi vardır.

H2:Çalışanların umut sahibi olmalarının yenilikçi davranışları üzerinde anlamlı etkisi vardır.

H3:Çalışanların psikolojik dayanıklılıklarının yenilikçi davranışları üzerinde anlamlı etkisi vardır.

H4:Çalışanların iyimserliklerinin yenilikçi davranışları üzerinde anlamlı etkisi vardır.

Şekil 1. Araştırmanın Modeli

4. Araştırma Yöntemi

4.1. Araştırmanın Amacı

Bu araştırmanın amacı, bankacılık sektöründe görev alan çalışanların pozitif psikolojik sermaye (özyeterlilik, umut, psikolojik dayanıklılık ve iyimserlik) düzeylerinin yenilikçi davranış üzerindeki etkilerinin belirlenmesidir.

4.2. Araştırmanın Evreni, Örnekleme ve Veri Toplama Yöntemi

Araştırmanın evreni Bandırma ilçesinde yer alan 18 bankada çalışan sayısı yaklaşık 250 banka çalışanı oluşturmaktadır. Bu çerçevede p ve q değerleri 0,5 ve 0,5, hoşgörü E=0,05 ve %95 güven aralığında 250 kişiyi %95 güven aralığında 151 kişinin temsil etme yeteneğine sahip olduğu hesaplanmıştır (Altunışık, Coşkun, Bayraktaroğlu ve Yıldırım, 2010: 135). Anket uygulaması ve kolayda örnekleme yöntemiyle 125 adet kullanılabilir anket elde edilmiştir. Sağlanan geri dönüşler neticesinde örneklemin yaklaşık %82'sini temsil edebildiğini göstermektedir. Verilerin toplanması Mart 2018 tarihinde gerçekleştirilmiştir.

4.3. Araştırmada Kullanılan Ölçekler

Araştırmada kullanılan boyutların ölçülmesi maksadıyla detaylı bir literatür taraması yapılmıştır. Sağlanan ölçeklerden, uygun olduğu düşünülenler bu araştırmaya uyarlanmıştır. Çalışma amacına uygun olarak hazırlanmış anket formu giriş yazısıyla birlikte üç kısımdan oluşmaktadır. Anket formunun ikinci kısmında demografik özelliklere yer verilmiştir. Üçüncü kısmında ise, araştırmanın modelini oluşturan pozitif psikolojik sermaye ve yenilikçi davranış değişkenlerini ölçmeye dayalı sorular bulunmaktadır.

Pozitif psikolojik sermaye ölçeği (24 ifade) Luthans vd., (2007) tarafından geliştirilmiştir ve özyeterlilik (6 ifade), umut (6 ifade), iyimserlik (6 ifade) ve dayanıklılık (6 ifade) olmak üzere dört alt boyuttan oluşmaktadır. Araştırmada ölçeğin geçerlilik ve güvenilirliklerini inceleyen Çetin ve Basım (2012) ve Erkuş ve Afacan Fındıklı (2013: 309-310) tarafından uygulanan Türkçe hali kullanılmıştır. Pozitif psikolojik sermaye ölçeği ulusal yazında Akçay (2012), Erkmen vd., (2013), Ocak vd., (2016), Yıldız vd., (2016) ve Karadal vd., (2017) tarafından kullanılmıştır.

Yenilikçi davranış ölçeği Scott ve Bruce (1994) tarafından geliştirilerek 6 ifadeden oluşmaktadır. Bu çalışmada Akkoç vd. (2011) tarafından Türkçe'ye uyarlanan yenilikçi davranış ölçeği kullanılmıştır. Yenilikçi davranış ölçeği ulusal yazında Akkoç vd. (2011), Çalışkan vd. (2011), Çelik (2012), Beğenirbaş vd. (2016) tarafından çalışmalarda uygulanmıştır. Çalışmada kullanılan ölçekler 5'li likert ölçeğine göre düzenlenmiştir.

5. Araştırma Bulguları

Öncelikle demografik özelliklere yönelik sorulara ilişkin frekans analizleri yapılmıştır. Daha sonra çalışmada ölçeklerin güvenilirliği için Cronbach's Alpha katsayısı incelenmiştir.

Bir verinin normal bir dağılım gösterip göstermediği farklı yollarla tespit edilebilmektedir. Öncelikle veriye, Kolmogorov-Smirnov ($N > 30$) testi uygulanabilir. Bu test sonucunun anlamlı olması ($p > 0.05$), verilerin normal dağıldığı anlamını ifade etmektedir. Bir başka yol ise verilerin çarpıklık ve basıklık değerlerine bakılabilir. Normal bir dağılımda bu değerlerin, +1.5 ile -1.5 arasında olması gerekmektedir. Yaygın kabul edilen bir başka anlayışa göre, çarpıklık ve basıklık değerlerinin, kendi standart hatasına bölünmesi ile elde edilen değer, 3.2'nin altında kalıyor ise o verinin normal dağıldığı varsayılmaktadır (Gürbüz ve Şahin, 2017: 214). Bu açıklama doğrultusunda yapılan analizler sonucunda Kurtosis ve Skewness oranlarının +1.5 ile -1.5 arasında ve $p > 0.05$ anlamlılık seviyesinde olduğundan dağılımın anlamlı ve normal olduğu belirlenmiştir [Özyeterlilik=Kurtosis ve Skewness (,430/-1,462), Umud=Kurtosis ve Skewness (-,226/-,725), Psikolojik

Dayanıklılık=Kurtosis ve Skewness (1,464/-,916), İyimserlik=Kurtosis ve Skewness (-,511/-,204), Yenilikçi Davranış=Kurtosis ve Skewness (-1,324/-,430)]. Modeldeki değişkenler arasındaki ilişkinin tespit edilmesi Pearson korelasyon analiziyle, aralarındaki etkileri belirlemek için ise regresyon analizi uygulanmıştır.

5.1. Demografik Bulgular

Araştırmaya katılanlar demografik açıdan incelendiğinde, %34,4'ü (N=43) kadın, %65,6'sı (N=82) erkek olduğu görülmektedir. Katılımcıların %39,2'si (N=49) bekâr ve %60,8'i (N=76) evlidir. %9,6 (N=12) oranında önlisans, %66,4 (N=83) oranında lisans ve %24,0 (N=30) oranında lisansüstü (yüksek lisans/doktora) mezunu olan katılımcıların, %27,2'si (N=32) 24-34 yaş aralığında, %35,2'si (N=47) 35-45 yaş aralığında, %28'i (N=33) 46-56 yaş aralığında ve %9,6'sı (N=13) 57 ve üzeri yaş aralığındadır. Kurumdaki çalışma süresi incelendiğinde ise, katılımcıların, %27,2'si (N=34) 1-4 yıl, %44'ü (N=55) 5-8 yıl arasında, % 27,2'si (N=34) 9 yıl ve üzeri çalışma süresinin olduğu belirlenmiştir. Ayrıca, analizler incelendiğinde 2 kişinin bu soruya cevap vermediği tespit edilmiştir. Katılımcıların %19,2'si (N=24) gişe görevlisi, %24,8'i (N=31) müşteri temsilcisi, %39,2'si (N=49) operasyon görevlisi ve %16,8'i (N=21) şube müdürüdür. Ankete katılanların, %40'ı (N=50) 1900-2699 gelire, %36'sı (N=45) 2700-3799 gelire, %18,4'ü (N=23) 3800-5499 gelire ve %2,4'ü (N=3) 5500 ve üzeri aylık gelire sahiptir. Bununla birlikte, katılımcılardan 4 kişi bu soru hakkında herhangi bir cevap vermedikleri saptanmıştır. Katılımcıların demografik faktörlerine dair Frekans Analizi sonuçları Tablo 1'de sunulmuştur.

Tablo 1. Demografik Bulgular

Yaş	n	%	Aylık Gelir	n	%	Bankadaki Pozisyon	n	%
24-34	32	27,2	1900-2699	50	40,0	Gişe Görevlisi	24	19,2
35-45	47	35,2	2700-3799	45	36,0	Müşteri Temsilcisi	31	24,8
46-56	33	28,0	3800-5499	23	18,4	Operasyon Görevlisi	49	39,2
57 ve üzeri	13	9,6	5500 ve üzeri	3	2,4	Şube Yöneticisi	21	16,8
Eğitim Durum	n	%	Banka Çalışma süresi	n	%			
Önlisans	12	9,6	1-4 yıl	34	27,2			
Lisans	83	66,4	5-8 yıl	55	44,0			
L.üstü	30	24,0	9 ve üzeri	34	27,2			
Medeni Durum	n	%	Cinsiyet	n	%			
Evli	76	60,8	Kadın	43	34,4			
Bekâr	49	39,2	Erkek	82	65,6			

Pozitif psikolojik sermaye ortalaması 3,864, yenilikçi davranış ortalaması ise 4,093 olarak saptanmıştır. Yenilikçi davranış ölçeği ortalamasının, pozitif psikolojik sermaye ölçeği ortalamasından yüksek olduğu belirlenmiştir. Pozitif psikolojik sermaye alt boyutlarında ise, en yüksek ortalamanın özyeterlilik (4,120) alt boyutuna, en düşük ortalamaların sırasıyla iyimserlik (3,633), psikolojik dayanıklılık (3,801) ve umut (3,902) alt boyutlarına ait olduğu tespit edilmiştir. Değişkenlerin minimum, maksimum, standart sapma ve ortalama değerleri incelenmiş ve sonuçlar aşağıda Tablo 2'de sunulmuştur.

Tablo 2. Pozitif Psikolojik Sermaye ve Yenilikçi Davranışa Ait Bazı Tanımlayıcı İstatistikler

	N	Ort.	Std. Sapma	Min.	Maks.
Pozitif Psikolojik Sermaye	125	3,864	0,325	2	4
Özyeterlilik	125	4,120	0,609	1	4
Umut	125	3,902	0,540	2	4
Psikolojik Dayanıklılık	125	3,801	0,500	2	4
İyimserlik	125	3,633	0,423	2	4
Yenilikçi Davranış	125	4,093	0,750	1	5

5.2. Geçerlilik ve Güvenilirlik Analizi

Genel olarak, faktör analizinin yapılacağı ölçekte yer alacak madde sayısı 5 katından az olmamak üzere 200-250 civarındaki bir örneklemin çoğu sosyal bilimler araştırmaları

için yeterli olabileceği söylenebilir (Gürbüz vd., 2017: 318-319). Bu araştırma kapsamında örneklem sayısı 125 olduğu için faktör analizi uygulanmamıştır. Yüz geçerliliği, aracın ölçmeyi hedeflediği şeyi ölçüp ölçemeyeceğinin uzman bakışı ile değerlendirilmesidir ve araştırma için yüz geçerliliği yapılarak uzman görüşü alınmıştır.

Gerçekleştirilen güvenilirlik analizi neticesinde Cronbach's Alpha katsayıları incelenmiştir. Bu değer en az 0,60 olması gerekmektedir (Gürbüz vd., 2017). Her iki ölçekten sağlanan katsayılar incelendiğinde, güvenilirlik seviyelerinin iyi seviyede olduğu belirlenmiştir. Ancak umut alt boyutu Cronbach's Alpha değerinin düşük çıkması sebebiyle umut 4 ifadesi çıkarılarak yeniden test edilmiş ve 0,657 değeri elde edilmiştir. Bu çıkarılan ifade analizler dâhilinde kullanılmamıştır. Tüm boyutlara ait güvenilirlik analizi sonuçları Tablo 3'te sunulmuştur.

Tablo 3. Güvenilirlik Analizi

Ölçek	İfade Sayısı	Cronbach's Alpha
Pozitif Psikolojik Sermaye		
Özyeterlilik	6	0,852
Umut	6	0,657
Psikolojik Dayanıklılık	6	0,696
İyimserlik	6	0,685
Yenilikçi Davranış	6	0,903

5.3. Araştırma Değişkenleri Arasındaki Korelasyon ve Regresyon Analizine İlişkin Bulgular

Değişkenlere ait alt boyutlar arasındaki ilişkilere yer veren Pearson Korelasyon analizi bulguları Tablo 4'de belirtilmiştir. Bu sonuçlara göre, özyeterlilik ve yenilikçi davranış boyutu ($r=-0,045$, $p>0,01$), umut ve yenilikçi davranış boyutu ($r=-0,005$, $p>0,01$) arasında anlamlı bir ilişki bulunamamıştır. Bununla birlikte, iyimserlik ve yenilikçi davranış boyutu ($r=0,044$, $p>0,01$) arasında istatistiksel açıdan anlamlı bir ilişki saptanmamıştır. Fakat psikolojik dayanıklılık ve yenilikçi davranış boyutu ($r=0,245$, $p<0,01$) arasında anlamlı bir ilişkinin varlığından söz edilebilir.

Tablo 4. Değişkenler Arası Korelasyon Analizi

	(1)	(2)	(3)	(4)	(5)
(1) Yenilikçi Davranış	1				
(2) Özyeterlilik	-,045	1			
(3) Umut	-,005	,266**	1		
(4) Psikolojik Dayanıklılık	,245**	,191*	,260**	1	
(5) İyimserlik	,044	,040	,173	,174	1

**Korelasyonlar 0.01 düzeyinde anlamlı, *Korelasyonlar 0.05 düzeyinde anlamlı

Pozitif psikolojik sermaye alt boyutlarından sadece psikolojik dayanıklılığın yenilikçi davranış anlamlı bir şekilde etkilediği saptanmış ve analiz sonucu Tablo 5'te sunulmuştur. Gerçekleştirilen analizler neticesinde H3 hipotezi kabul edilirken, H1, H2 ve H4 hipotezleri reddedilmiştir.

Tablo 5. Değişkenler Arası Regresyon Analizi

Model	Std. Edilmiş Beta	t	Anlamlılık	Modele İlişkin Değerler
Psikolojik Dayanıklılık	,271	2,291	0,004	R=0,568 R ² =0,070 F=2,269 Anlam=0,001

Bağımlı değişken: Yenilikçi Davranış

6. Sonuç Ve Öneriler

Bu araştırmanın amacı, pozitif psikolojik sermaye boyutlarının (özyeterlilik, umut, psikolojik dayanıklılık ve iyimserlik) yenilikçi davranış üzerindeki etkilerinin tespit etmektir. Bu kapsamda, çalışma amacına ulaşabilmek için, Bandırma ilçesi banka sektöründe çalışanlar üzerinde 125 veri ile analizler gerçekleştirilmiştir. Bu çalışmada, banka çalışanlarının pozitif psikolojik sermaye düzeyleri ve yenilikçi davranışları ele alınmıştır.

Araştırma kapsamına yer alan hipotezler regresyon analizi ile ölçülmüştür. Araştırma bulgularında pozitif psikolojik sermaye alt boyutlarından psikolojik dayanıklılığın yenilikçi davranış anlamlı bir şekilde etkilediği sonucuna ulaşılmıştır. Literatürde yer alan araştırmalar incelendiğinde (Bandura, 1997; Avey vd., 2010; Luthans vd., 2004; Whelan vd., 2011) özyeterlilik, umut, psikolojik dayanıklılık ve iyimserlik düzeyleri yüksek olduğunda çalışanların gönüllü ve istekli bir şekilde görev aldıkları işletmelerin yeni fikirlerini iş birimlerine ya da işletmelerine uygulanabilmesi ve bu durumu kabul edip benimsenmesi çok daha kolay olabilmektedir. Farklı bir ifade ile psikolojik sermayesi yüksek düzeyde olan çalışanların ortaya çıkabilecek yenilikçi davranışlarıyla iş yaşantılarına kolay adaptasyon sağlayabileceklerdir. Örgüt içerisinde çalışanların pozitif psikolojik sermayelerinin ve yenilikçi davranışın kendi performanslarına etkisi ve bu sebeple örgütlerin verimli ve etkili olmasında etkili olabileceği yöneticiler tarafından göz önünde bulundurulmalıdır.

Araştırma sonuçları arasında pozitif psikolojik sermaye alt boyutları özyeterlilik, umut ve iyimserliğin yenilikçi davranış üzerinde etkisi saptanmamıştır. Burada çalışanların özyeterlilik konusunda özellikle kendilerine olan güven eksikliklerinden dolayı yenilikleri kabullenme konusunda problem yaşadıkları sonucu çıkarılabilir. Güven eksikliği yaşayan çalışanların işlerinde başarılı olması, hedef ve amaçları konusunda umutsuzluğa kapıldıkları ve gelecek için işlerinin kendi açılarından belirsiz bir hal alacağı ile alakalı pozitif düşünememekte ve bundan ötürü yenilikleri kabullenmeyip yenilikçi davranışlar sergileyemedikleri söylenebilir.

Yazın taraması yapıldığında, pozitif psikolojik sermaye ve alt boyutları ve yenilikçi davranış ile ilgili ayrı ayrı pek çok çalışmanın yer aldığı belirlenmiştir. Bu çalışmalar arasında finansal sektör üzerinde yapılan araştırma sayısının çok az sayıda olduğu aksine eğitim, sağlık ve havacılık sektöründe daha fazla araştırma yapıldığı belirlenmiş ve bu nedenden dolayı banka personelleri üzerinde araştırma gerçekleştirilmiştir. Ayrıca ulusal ve uluslararası alanda pozitif psikolojik sermaye ve yenilikçi davranış değişkenlerinin bir arada kullanıldığı çok fazla araştırmaya rastlanılmamıştır.

Diğer araştırmalarda yer aldığı gibi, bu araştırmanın da bazı sınırlılıklarından bahsedilmektedir. Belirlenmiş olan kurumda sınırlı sayıda katılım ile yapılmış olan bu araştırmanın sonuçlarını genelleştirmek zorlaşmaktadır. Bu konuda okuyucuların bunu göz önünde bulundurmalari gerekmektedir. Bu açıdan bakıldığında, gerçekleştirilecek araştırmaların daha fazla kurum ve sektörü barındırması, daha geniş katılımcının yer alması ve araştırmanın uzun dönem zamanı içinde yapılması çalışma sonuçlarının genelleştirilmesi bakımından önem arz etmektedir. Ayrıca, bu araştırma Balıkesir Bandırma ilçesindeki anket yapılan banka şubeleriyle ile

sınırlanmıştır. Gelecek araştırmalar için Balıkesir Körfez ilçelerinde (Akçay, Altınoluk, Ayvalık, Burhaniye, Edremit, Güre, İvrindi vd.) yer alan bankalar üzerinde çalışmanın gerçekleştirilmesi daha kapsamlı olmasını sağlayacaktır.

Kaynakça

- Abbas, M., & Raja, U. (2015). Impat of Psychological Capital on Innovative Performance and Job Stress. *Canadian Journal of Administrative Sciences*, 32, 128-135.
- Akçay, V. H. (2012). Pozitif İş Sermayenin İş Tatmini ile İlişkisi. *Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 2(1), 123-140.
- Akkoç, İ., Turunç, Ö., & Çalışkan, A. (2011). Gelişim Kültürü ve Lider Desteğinin Yenilikçi Davranış ve İş Performansına Etkisi: İş-Aile Çatışmasının Aracılık Rolü. *The Journal of Industrial Relations and Human Resources*, 13(4), 83-114.
- Akman, Y., & Korkut, F. (1993). Umut Ölçeği Üzerine Bir Çalışma. *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 9, 193-202.
- Altunışık R., Coşkun R., Bayraktaroğlu S. & Yıldırım E. (2010). *Sosyal Bilimlerde Araştırma Yöntemleri SPSS Uygulamalı*, Sakarya, Sakarya Yayıncılık.
- Avey, J. B., & Nimnicht, J. L. (2010). Two Field Studies Examining the Association Between Positive Psychological Capital and Employee Performance. *Leadership & Organization Development Journal*, 31(5), 384-401.
- Avey, J. B., Luthans, F., & Youssef, C. M. (2009). The Additive Value of Positive Psychological Capital in Predicting Work Attitudes and Behaviors. *Journal of Management*, 36(2), 430-452.
- Avey, J. B., Reichard, R. J., Luthans, F., & Mhatre, K. H. (2011). Meta-Analysis of the Impact of Positive Psychological Capital on Employee Attitudes, Behaviors, and Performance, *Published in Human Resource Development Quarterly*, 22(2), 127-152.
- Avolio, B. J., & Luthans, F. (2006). *The High Impact Leader: Moments Matter in Accelerating Authentic Leadership Development*. New York: Mcgraw-Hill.
- Aydoğan, E., & Kara, A. U. (2015). Pozitif Psikolojik Sermaye ile Bireysel Performans İlişkisi: Türkiye Tarım Kredi Kooperatifi Merkez Birliği Örneği. *Üçüncü Sektör Sosyal Ekonomi*, 50(1), 68-91.
- Bandura, A. (1977). Self-Efficacy: Toward a Unifying Theory of Behavioral Change. *Psychological Review*, 84(2), 191-215.
- Bandura, A. (1986). *Social Foundations of Thought and Action*. Washington: Prentice Hall.
- Basım, H. N., Korkmazıyrek, H., & Tokat, A. O. (2008). Çalışanların Özyeterlilik Algılamasının Yenilikçilik ve Risk Alma Üzerine Etkisi: Kamu Sektöründe Bir Araştırma. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 19, 121-130.
- Beğenirbaş, M., & Turgut, E. (2016). Psikolojik sermayenin Çalışanların Yenilikçi Davranışlarına ve Performanslarına Etkileri: Savunma Sektöründe Bir Araştırma. *Dokuz Eylül Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 31(1), 57-93.
- Carmeli, A., Meitar, R., & Weisberg, J. (2006). Self-Leadership Skills and Abilities. *International Journal of Management Power*, 27(1), 75-90.
- Chou, C. Y., Huang, C. H., & Lin, T. A. (2018). Organizational Intellectual Capital And Its Relation To Frontline Service Employee İnnovative Behavior: Consumer Value Co-Creation Behavior As A Moderator. *Service Business*. 12(4), 663-684.
- Clercq, D. D., Dimov, D., & Belausteguigoitia, I. (2016). Perceptions of Adverse Work Conditions and Innovative Behavior: The Buffering Roles of Relational Resources. *Entrepreneurship Theory and Practice*, 40(3), 515-542.
- Çalışkan, A., Akkoç, İ., & Turunç, Ö. (2011). Örgütsel Performansın Artırılmasında Motivasyonel Davranışların Rolü: Yenilikçilik ve Girişimciliğin Aracılık Rolü. *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 16(3), 363-401.
- Çelik, M. (2012). Konaklama İşletmelerinde Algılanan Örgütsel Adaletin Yenilikçi Davranışa Etkisinde Kariyer Memnuniyetinin Aracılık Etkisi. *"İş, Güç" Endüstri İlişkileri ve İnsan Kaynakları Dergisi*, 14(2), 101-122.
- Çetin, F., & Basım, H. N. (2012). Örgütsel Psikolojik Sermaye: Bir Ölçek. *Amme İdaresi Dergisi*, 45(1), 121-137.
- Damanpour, F., & Evan, W. M. (1984). Organizational Innovation and Performance: The Problem of "Organizational Lag. *Administrative Science Quarterly*, 29(3), 392-409.
- Dess, G. G., & Lumpkin, G. T. (2005). The Role of Entrepreneurial Orientation in Stimulating Effective Corporate Entrepreneurship. *Academy of Management Perspectives*, 19(1), 147-156.
- Drucker, P. (1985). The Discipline of the Innovator. *Harvard Business Review*, 63(3), 67-72.
- Engelen, A., Weinekötter, L., Saeed, S., & Enke, S. (2018). The Effect Of Corporate Support Programs On Employees' Innovative Behavior: A Cross-Cultural Study. *Journal Prod. Innovation Management*, 35(2), 230-253.
- Erdem, B., Gökdeniz, A., & Met, Ö. (2011). Yenilikçilik ve İşletme Performansı İlişkisi: Antalya'da Etkinlik Gösteren 5 Yıldızlı Otel İşletmeleri Örneği. *Dokuz Eylül Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 26(2), 77-112.
- Erkmen, T., & Esen, E. (2013). Psikolojik Sermaye Ölçeğinin Geçerlilik ve Güvenilirlik Çalışması. *Öneri Dergisi*, 10(39), 23-30.
- Erkuş, A. & Afacan Fındıklı, M. (2013), Psikolojik Sermayenin İş Tatmini, İş Performansı ve İşten Ayrılma Niyeti Üzerindeki Etkisine Yönelik Bir Araştırma, *İstanbul Üniversitesi İşletme Fakültesi Dergisi*, 42(2), 302-318.

- Ertürk, A. (2012). Linking Psychological Empowerment to Innovation Capability: Investigating the. *International Journal of Business and Social Science*, 14(3), 153-165.
- Frank J. (1968). The Role of Hope in Psychotherapy, *International Journal of Psychiatry*. 5(5), 383-395.
- Grobler, A., & Joubert, Y. T. (2018). Psychological Capital: Convergent and Discriminant Validity of a Reconfigured Measure, *South African Journal of Economic and Management Sciences* 21(1), 1-14.
- Gürbüz, S., & Şahin, F. (2017). *Sosyal Bilimlerde Araştırma Yöntemleri*, Ankara, Seçkin Yayıncılık.
- Harms, P. D., & Luthans, F. (2012). Measuring Implicit Psychological Constructs in Organizational Behavior: An Example Using Psychological Capital. *Journal of Organizational Behaviour*, 33(4), 589-594.
- Hayton, J. C., & Kelley, D. J. (2006). A Competency-Based Framework for Promoting Corporate Entrepreneurship. *Human Resource Management*, 45(3), 407-427.
- Hur, W. M., Rhee, S. Y., & Ahn, K. H. (2016). Positive Psychological Capital and Emotional Labor in Korea: The Job Demands-Resources Approach. *The International Journal of Human Resource Management*, 27(5), 477-500.
- Hrnjic, A., Velic, A. P., Djideliija, I., & Jahic, H. (2018). Innovative Behavior And Employee Job Satisfaction In Telecommunications Sector. *Economic Review Journal Of Economics And Business*, 16(1), 19-30.
- Jafri, H. (2012). Psychological Capital and Innovative Behaviour: An Empirical Study on Apparel Fashion Industry, *The Journal Contemporary*, 6(1), 42-52.
- Jung, H. S., & Yoon, H. H. (2015). The Impact of Employees Positive Psychological Capital on Job Satisfaction and Organizational Citizenship Behaviors in the Hotel. *International Journal of Contemporary Hospitality Management*, 27(6), 1135-1156.
- Jensen, S. M., & Luthans, F. (2006). Relationship Between Entrepreneurs' Psychological Capital and their Authentic Leadership. *Journal of Managerial Issues*, 18(2), 254-273.
- Kanter, R. M. (1988). When a Thousand Flowers Bloom: Structural, Collective, and Social Conditions for Innovation in Organization. *Research in Organizational Behaviour*, 10, 169-211.
- Karacaoğlu, K., & İnce, F. (2013). Pozitif Örgütsel Davranışın Örgütsel Sınızm Üzerindeki Etkileri: Kayseri İlindeki İmaalt Sanayi İşletmelerinde Bir Uygulama. *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 18(1), 181-202.
- Karadal, H., & Özsungur, F. (2017). Hizmet İnovasyon Davranışı ile Psikolojik Sermaye ve Etik Liderlik İlişkisinin İncelenmesi: Adana Örneği. *Uluslararası Yönetim İktisat ve İşletme Dergisi*, ICMEB17 Özel Sayısı, 663-672.
- Keleş, H. N. (2011). Pozitif Psikolojik Sermaye: Tanımı, Bileşenleri ve Örgüt Yönetimine Etkileri. *Organizasyon ve Yönetim Bilimleri Dergisi*, 3(2), 343-350.
- Kim, T., Karatepe, O. M., & Lee, G. (2017). Psychological Capital as a Mediator. *Service Business*, 12(2), 305-329.
- Kızanlıklılı, M., & Çöp, S. (2017). Otel İşletmesi Çalışanlarında Pozitif Psikolojik Sermaye ile İş Performansı Algısı. *Journal of Tourism and Gastronomy Studies*, 5(3), 268-287.
- Lewis, S. (2011). *Positive Psychology at Work: How Positive Leadership and Appreciative Inquiry Create Inspiring Organizations*. United Kingdom: Wiley-Blackwell.
- Lumpkin, G. T., & Dess, G. G. (2001). Linking Two Dimensions of Entrepreneurial Orientation to Firm Performance: The Moderating Role of Environment and Industry Life Cycle. *Journal Of Business Venturing*, 16(5), 429-451.
- Luthans, F. (2002a). Positive Organizational behavior: Developing and Managing Psychological Strengths. *Academy of Management Perspectives*, 16(1), 57-72.
- Luthans, F. (2002b). The Need for and Meaning of Positive Organizational behavior. *Journal of Organizational Behaviour*, 23, 695-706.
- Luthans, F. (2010). *Organizational Behaviour: An Evidence-Based Approach*. New York: McGraw -Hill.
- Luthans, F., Avey, J. B., Avolio, B. J., & Peterson, S. J. (2010). The Development and Resulting Performance Impact of Positive Psychological Capital. *Human Resource Development Quarterly*, 21(1), 41-67.
- Luthans, F., Avolio, B. J., Avey, J. B., & Norman, S. M. (2007). Psychological Capital: Measurement and Relationship with Performance and Job Satisfaction. *Personnel Psychology*, 60(3), 541-572.
- Luthans, F., Avolio, B. J., Walumbwa, F. O., & Weixing, L. (2005). The Psychological Capital of Chinese Workers: Exploring the Relationship with Performance. *Management and Organization Review*, 1(2), 249-271.
- Luthans, F., Norman, S. M., Avolio, B. J., & Avey, J. B. (2008). The Mediating Role of Psychological Capital in The Supportive Organizational Climate-Employee Performance Relationship. *Journal of Organizational Behavior*, 29, 219-238.
- Luthans, F., Youssef, C. M., & Avolio, B. J. (2006). *Psychological Capital: Developing the Human Competitive Edge*. New York: Oxford University Press.
- Luthans, F., & Youssef, C. M. (2004). Human, Social, and Now Positive Psychological Capital Management: Investing in People for Competitive Advantage. *Management Department Faculty Publications*, 33(2), 143-160.
- Luthar, S. S., Cicchetti, D., & Becker, B. (2000). The Construct of Resilience: A Critical Evaluation and Guidelines for Future Work. *Child Development*, 71(3), 543-562.
- Maddi, S. R. (2006). The Journal Of Positive Psychology: Dedicated to Furthering Research and Promoting Good Practise. *Building and Integrated Positive Psychology*, 1(4), 226-229.
- Kim, T., Karatepe, O. M., & Lee, G. (2017). Psychological Contract Breach and Service Innovation Behavior:

- Masten, A. S. (2001). Ordinary Magic: Resilience Processes in Development. *American Psychologist*, 56(3), 227-238.
- Ocak, M., Güler, M., & Basım, N. (2016). Psikolojik Sermayenin Örgütsel Bağlılık ve İş Tatmini Tutumları Üzerine Etkisi: Bosnalı Öğretmenler Üzerine Bir Araştırma. *Çankırı Karatekin Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 6(1), 113-130.
- Özkan, G. V. (2017). Çalışanların özyeterlilik Düzeyinin Yaratıcı ve Yenilikçi İş Davranışlarına Etkisi: Farklı Sektörlerde Faaliyet Gösteren Örgütler Üzerinden Karşılaştırmalı Bir Değerlendirme. *Journal of Yasar University*, 12(47), 181-191.
- Rego, P. Lopes, M. P., & Nascimento, J. L. (2016). Authentic Leadership and Organizational Commitment: The Mediating Role of Positive Psychological Capital. *Journal of Industrial Engineering and Management*, 9(1), 129-151.
- Robbins, S. P. (2001). *Organizational Behaviour*. New Jersey: Prentice Hall.
- Sanders, K., Moorkamp, M., Torck, N., Groenewald, S., & Groenewald, C. (2010). How to Support Innovative behaviour? The Role Of LMX and Satisfaction With HrR Practices. *Technology and Investment*, 1, 59-68.
- Scott, S. G., & Bruce, R. A. (1994). Determinants of Innovative Behavior: A Path Model of Individual Innovation in the Workplace. *Academy of Management Journal*, 37(3), 580-607.
- Schuckert, M., Kim, T. T., Paek, S., & Lee, G. (2017), Motivate to Innovate How Authentic and Transformational Leaders Influence Employees' Psychological Capital and Service Innovation Behavior. *International Journal of Contemporary Hospitality Management*, 30(2), 776-796.
- Seligman, M. E. (1998). *Learned Optimism*. New York: Pocket Books.
- Seligman, M. E. (2002). *Authentic Happiness*. New York: Free Press.
- Seligman, M. E., & Csikszentmihalyi, M. (2000). Positive Psychology: an Introduction. *Republished with permission from the American Psychologist*, 55(1), 5-14.
- Melhem, S. M., Zeffane, A., & Albaity, M. (2018). Determinants Of Employees' Innovative Behavior. *International Journal Of Contemporary Hospitality Management*, 30(3), 1601-1620.
- Stajkovic, A. D., & Luthans, F. (1998). Social Cognitive Theory and Self-Efficacy: Goin Beyond Traditional Motivational and Behavioral Approaches. *Organizational Dynamics*, 26(4), 62-74.
- Sweetman, D., Luthans, F., Avey, J. B., & Luthans, B. C. (2011). Relationship between Positive Psychological Capital and Creative Performance. *Canadian Journal of Administrative Sciences*, 28(1), 4-13.
- Turkmenoglu, M. A. (2018). Hope and Patience as Coping of Food Managers in the Face of Challanges: The Turkish Case. *Int. J. Work Organisations and Emotion*, 9(3), 209-223.
- Turgut, E., & Beğenirbaş, M. (2013). Çalışanların Yenilikçi Davranışları Üzerinde Sosyal Sermaye ve Yenilikçi İklimin Rolü: Sağlık Sektöründe Bir Araştırma. *KHO Bilim Dergisi*, 23(2), 101-124.
- Unsworth, K. L., Brown, H., & McGuire, L. (2000). Employee Innovation: The Roles of Idea Generation and Idea Implementation. *In the Annual Conference of the Society for Industrial and Organizational Psychology*. New Orleans.
- West, M., & Farr, J. (1989). Innovation at Work: Psychological perspectives. *Social Behavior*, 4(1), 15-30.
- Whelan, E., Parise, S., Valk, J. D., & Aalbers, R. (2011). Creating Employee Networks that Deliver Open Innovation. *Management Review*, 53(1), 36-45.
- Woodman, R. W., Sawyer, J. E., & Griffin, R. W. (1993). Toward a Theory of Organizational Creativity. *Academy of Management Review*, 18(2), 293-321.
- Wu, C. H., Parker, S. K., & Jong, J. P. (2014). Need for Cognition as an Antecedent of Individual Innovation Behavior. *Journal of Management*, 40(6), 1511-1534.
- Yeşil, S., Yetiş, E., & Telli, S. (2016). Psikolojik Sermaye ve Çalışanlar Üzerinde Etkisi: Banka Sektöründe Bir Alan Çalışması. *International Journal of Academic Value Studies*, 2(2), 25-40.
- Yıldız, H., & Örücü, E. (2016). Sağlık Sektörü Çalışanlarının Pozitif Psikolojik Sermaye Düzeylerinin Belirlenmesine Yönelik Bir Araştırma. *Yönetim ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi*, 14(1), 269-285.
- Yuan, F., & Woddman, R. W. (2010). Innovative Behavior in the Workplace: The Role of Performance and Image Outcome Expectations. *Academy of Management Journal*, 53(2), 323-342.
- Zhou, J. (2003). When the Presence of Creative Coworkers is Related to Creativity: Role of Supervisor Close Monitoring, Developmental Feedback, and Creative Personality. *Journal of Applied Psychology*, 88(3), 413-422.
- Ziyae, B., Mobaraki, M. H., & Saeediyoun, M. (2015). The Effect of Psychological Capital on Innovation in Information Technology. *Journal of Global Entrepreneurshp Research*, 5(8), 1-12.

Araştırma Makalesi • Research Article

Kendine Aşırı Güven ve Ölçme Yöntemleri: Davranışsal Finans Kapsamında Bir Literatür İncelemesi*

Overconfidence and Measurement Methods: A Literature Review in the Context of Behavioral Finance

Bilgehan Tekin^{a,**}

^a Dr. Öğr. Üyesi, Çankırı Karatekin Üniversitesi, İ.İ.B.F. Fakültesi, İşletme Bölümü, 18100, Çankırı/Türkiye.
ORCID: 0000-0002-4926-3317

MAKALE BİLGİSİ

Makale Geçmişi:

Başvuru tarihi: 05 Ocak 2018

Düzeltilme tarihi: 07 Ocak 2018

Kabul tarihi: 19 Şubat 2018

Anahtar Kelimeler:

Kendine Aşırı Güven

Davranışsal Finans

Psikolojik Önyargular

Önyarguların Ölçülmesi

ARTICLE INFO

Article history:

Received 05 January 2018

Received in revised form 07 February 2018

Accepted 19 February 2018

Keywords:

Overconfidence

Behavioral Finance

Psychological Biases

Measurement of Biases

ÖZ

Bu çalışmada, davranışsal finans ve psikoloji literatürlerinde yer alan çalışmalara oldukça sık konu olmuş kendine aşırı güven davranışsal önyargısı ve bu önyargının ölçülme veya açığa çıkarılma yöntemleri incelenmiştir. Kendine aşırı güven, bireylerin kendi yetenek ve bilgi düzeylerine gerçekçi olmayan bir şekilde aşırı güvenmeleri olarak ifade edilebilir. Kendine aşırı güvenin ölçülmesi bağlamında literatürde yer alan çalışmalar incelendiğinde birbirinden oldukça farklı yöntemlerin kullanıldığı görülmektedir. Bu yöntemlerden özellikle yatırımcıların kendine aşırı güvenleri ölçülmek istendiği durumlarda ve diğer psikolojik araştırmalarda kalibrasyon skoruna dayalı güven aralıklı anket yönteminin ve davranışsal kurumsal finans kapsamında yönetsel önyargının ölçülmesi gerektiği durumlarda ise ilk defa Malmendier ve Tate tarafından kullanılan opsiyon kullanımı temelli yaklaşımın tercih edildiği görülmektedir. Çalışma sonucunda kendine aşırı güvenin ölçümünde kullanılacak ölçek konusunda henüz tam bir fikir birliğinin olmadığı görülmüştür.

ABSTRACT

In this study, overconfidence behavioral bias, which is frequently mentioned in the behavioral finance and psychology literatures, and measurement methods of this bias are examined. Overconfidence can be expressed as an unrealistic trust of individuals in their ability and knowledge. When the studies in terms of measuring overconfidence in the literature are examined, it is seen that quite different methods are used. These methods, especially when the overconfidence of investors is to be measured, and in other psychological studies, it is seen that the use of the confidence-interval survey method based on the calibration score is preferred. And when the managerial bias is to be measured within the scope of behavioral corporate finance it is seen that the use of the option use-based approach which is used by Malmendier and Tate for the first time is preferred. As a result of the study, it has been observed that there is no complete consensus on the scale to be used for the measurement of overconfidence.

1. Giriş

Geleneksel ekonomik modeller, insan davranışlarını gerçekçi olmayan üç özellik bağlamında açıklamaya çalışmaktadır. Bu özellikler ekonomik insanı (homo economicus) betimleyen rasyonellik, irade ve bencilliktir. 2017 yılında Nobel Ekonomi Ödülü' nü kazanan Richard Thaler bir başka araştırmacı Mullainathan ile 2000 yılında yaptıkları çalışmada geleneksel ekonominin bu

varsayımlarını sınırlı rasyonellik, sınırlı irade ve sınırlı bencillik şeklinde ele alarak davranışsal finans bağlamında yeniden tanımlamışlardır (Mullainathan ve Thaler, 2000).

Günümüzde geleneksel finansın ve modellerinin ekonomilerde ortaya çıkan problemlerin çözümünde yeterli olmadığı yaşanan krizlerle de açık bir şekilde görülmektedir. Kriz dönemlerinde (uzun ve kısa vadeli veya çok kısa vadeli) piyasalarda yaşanan olağanüstü

* Bu çalışma, 2015 yılında Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü tarafından kabul edilen "Firmaların Finansal Kararlarında Davranışsal Önyarguların Etkisi" başlıklı Doktora tezinden türetilmiş ve 19-21 Ekim 2017 tarihlerinde İstanbul'da düzenlenen 3. Uluslararası Afro-Avrasya Araştırmaları Kongresi'nde bildiri olarak sunulmuştur.

** Sorumlu yazar/Corresponding author.
e-posta: btekin@karatekin.edu.tr

dalgalanmalar geleneksel modellerin yetersizliğini ortaya koymaktadır. Aynı şekilde yatırımcılar açısından bakıldığında yatırım kararlarının sadece matematiksel ve istatistiksel yöntemlerle ilişkilendirilerek verildiğini düşünmek fazla rasyonel bir yaklaşım olacaktır.

Yatırımcı boyutunda olduğu gibi kurumsal finansal kararlarda da yöneticilerin aldıkları kararların tam rasyonel kararlar olamayacağı açıktır. Çünkü insanların büyük bir çoğunluğu psikolojik, duygusal ve davranışsal faktörlerin etkisi altında kalarak karar alırlar. Bu noktada geleneksel finansın eksik kalan insan psikolojisi ve davranışı boyutunu ele alan davranışsal finans ve savları gündeme gelmektedir.

Davranışsal finans, disiplinler arası bir çalışma alanıdır ve bu çalışma alanı psikoloji, sosyoloji, davranış bilimleri, ekonomi ve finans gibi farklı disiplinleri bir araya getirir. Kaynağı ise beklenen fayda teorisi ve karar teorisidir. Davranışsal finans temel olarak belirsizlik altında alınan kararlarda meydana gelen psikolojik yanılsamaların incelenmesini konu alır. Davranışsal finans, piyasalarda işlem yapan yatırımcıların bir takım inançlar ve kişisel tercihler nedeniyle tamimiyle rasyonel olmadıklarını ve etkin piyasalar hipotezinin her durumda geçerli bir hipotez olamayacağını öne sürmektedir. Davranışsal finans, psikoloji ve sosyoloji gibi bilim dallarında yapılan çalışmalar sonucu insan psikolojisine yönelik olarak ortaya konulmuş önyargılar ve hevristikler gibi psikolojik faktörlerin, ekonomi ve finansal piyasalarda gerçekleştirilen çeşitli finansal işlemler üzerindeki etkisinin araştırılmasını konu almaktadır. Söz konusu işlemler ise çıktuları belirsiz olan finansal kararlarla ilgilidir (Tekin, 2015).

Davranışsal finans literatüründe üzerinde en çok durulan davranışsal önyargı ise kendine aşırı güven önyargısıdır. DeBondt ve Thaler (1995) tarafından da belirtildiği gibi insanların kendine aşırı güven önyargısına sahip olmaları psikoloji alanının en sağlam bulgularından biridir. Kendine aşırı güven, psikoloji literatüründe, kişilerin kendi yetenek ve bilgilerine olan gereğinden fazla güvenlerini ifade etmektedir (Odean, 1998). Kendine aşırı güven, bir kişinin sahip olduğu yeteneklerini, başarı beklentilerini, olayların pozitif çıktılarını ya da sahip olduğu bilginin doğruluğunu abartması eğilimi ve kişilerin sahip oldukları bilgilerinin sınırlarını bilmemeleri sonucu ortaya çıkmaktadır (Conger ve Wolstein, 2004). Bireyler genel olarak kendine aşırı güvenen canlılardır. Hayatın her anında karar verme aşaması ile karşı karşıya kalan insanların büyük çoğunluğu verecekleri kararlarda kendi bilgi ve yeteneklerine güvenme eğilimindedirler. Psikoloji ve davranışsal finans alanlarında yapılan çalışmalar da bunu destekler niteliktedir (Lichtenstein, Fischhoff ve Phillips, 1982; Camerer ve Lovallo, 1999).

Bu çalışma, modern davranışsal finansın en fenomen ve en anlamlı kavramlardan biri olan kendine aşırı güvene ilişkin literatürü dikkate alarak hazırlanmıştır. Çalışmada ilgili literatürden yola çıkılarak, kendine aşırı güven davranışsal önyargısına, çeşitli çalışmalarda yararlanılan ölçme yöntemlerine ve finansal kararlarla olan ilişkisine yer verilecektir. Burada amaç uluslararası alanda sıklıkla yer verilen söz konusu önyargıya ve finansal kararlar üzerindeki etkisine dikkat çekmektir. Çalışma sonucunda gelecekte yapılacak çalışmalarda yararlanılabilecek bir kaynak ortaya konulması bir başka amaçtır. Bu çalışmanın hazırlanmasında, 2015 yılında bu çalışmanın yazarı

tarafından hazırlanan “Firmaların Finansal Kararları Üzerinde Davranışsal Önyargıların Etkisi” başlıklı doktora tezinden yararlanılmıştır.

2. Davranışsal Finans Alanında Kendine Aşırı Güven Kavramı

Kendine aşırı güven (overconfidence) terimi psikoloji literatüründe ilk defa 1960'lı yıllarda duyulmaya başlanmış ve sonrasında akademik çalışmalara oldukça geniş bir şekilde konu olmuştur. İlk olarak Oskamp (1965) tarafından tanımlanan kendine aşırı güven önyargısının, hayatın çeşitli karar alanlarında süreçlere etki ettiği önemli araştırmacılar tarafından da belirtilmiştir (Lichtenstein ve Fischhoff, 1977; Alpert ve Raiffa, 1982; Bazerman, 1990).

Kendine aşırı güven, oldukça iyi bir şekilde tasarlanmış psikolojik teori olarak da ifade edilir. Ana hatları ise; eksik kalibrasyon, ortalamadan daha iyi etkisi, kontrol yanılması ve gerçekçi olmayan iyimserlik kavramlarından oluşur (Skala, 2008). Psikoloji literatüründe kendine aşırı güvenin, kişilerin kendi yetenek ve bilgilerine olan gereğinden fazla güvenlerini ifade ettiği belirtilmektedir (Odean, 1998:1888). Kendine aşırı güven, bir kişinin sahip olduğu yeteneklerini, başarı beklentilerini, olayların pozitif çıktılarını ya da sahip olduğu bilginin doğruluğunu abartma eğilimi ve kişilerin sahip oldukları bilgilerinin sınırlarını bilmemeleri sonucu ortaya çıkmaktadır (Conger ve Wolstein, 2004).

Bir başka görüşe göre kendine aşırı güven önyargısı, karar vericilerin, ilk değerlendirme aşamalarında aşırı iyimser olmaları sonucu ortaya çıkmaktadır. Bu durum, bireylerin daha sonra olayın içerisine edindikleri ek bilgileri dahil etmelerini zorlaştırır çünkü kendine aşırı güvenleri buna izin vermez (Fischhoff vd., 1977; Alpert ve Raiffa, 1982).

Bazerman (1994) ise kendine aşırı güveni, insanların orta düzeyden zor düzeye kadar ki zorluk seviyesine sahip sorulara cevap verirken ilk tahminlerinin doğruluğunu abartma eğilimine işaret eden karar verme yanlılığı şeklinde tanımlamaktadır. Schaefer vd. (2004) ise insanların kendi tahminlerinin doğruluk düzeylerini abarttıkları bir yargısal hata olarak tanımlarken aynı zamanda doğruluk ve güven arasındaki olumlu fark olduğunu belirtmektedirler.

Kendine aşırı güvenin diğer psikolojik faktörlerle ilişkisi de söz konusudur. Örneğin narsist insanların diğerlerine göre daha yüksek düzeyde kendine aşırı güvene sahip olduğu görülmüştür. Bu durum bu türden kişilerin verdikleri kararlar sonucu ortaya çıkan kayıplarının da daha fazla olmasına neden olmaktadır (Campbell ve Goodie, 2004).

Diğer yandan kişilerin kendi yargısına güven duygusu ve bilişsel doğruluk ile kendine aşırı güven arasındaki potansiyel ilişkide yer alan sinirsel süreçlerin daha iyi anlaşılmasının sağlanması da ayrıca önemlidir (Molenberghs vd., 2016). Molenberghs vd. (2016), bir sosyal ve bilişsel akıl yürütme araştırmasında, beyin taraması (MR) ile 308 gönüllü deneyin kendi performanslarını değerlendirdikleri bir çalışma yapılmıştır. Deneklere bir kişinin hikayesini anlatan bir videoyu izlettirildikten sonra onlardan kişinin ne söylediği konusunda zor bir soruyu cevaplamaları istenmiştir. Daha sonra deneklerden verdikleri cevaplara duydukları güveni belirtmeleri istenmiş ve denekler cevaplarının doğru olduğunu hissettiklerini belirtmişlerdir. Ardından araştırmacılar, deneklerin kendilerinin doğru

cevap verme konusundaki performanslarını değerlendirmede ne kadar iyi olduklarını ölçmüştür. Bu sürece metabiliş (metacognition) denmektedir. Metabilişin önemli bir özelliği kişinin performansını doğru bir şekilde ölçebilmesidir. İnsanlar metabilişsel becerilerinde büyük farklılıklar gösterir ve genel olarak performanslarını değerlendirirken kendinden eminlerdir. Bu durum, büyük kayıplarla sonuçlanacak zayıf kararlar verilmesine neden olur. Metabiliş, kişinin kendi bilişsel süreçlerini düşünme ve izleme becerisi şeklinde tanımlanmaktadır (Dunlosky and Metcalfe, 2009). Bu bağlamda, çalışmanın sonucunda, kendine güvenin, metabilişsel doğruluk ile pozitif ilişkili olduğu görülmüştür. Bununla birlikte, bu ilişkinin, deneklerin gerçek doğruluk seviyeleriyle negatif olduğu belirlenmiştir. Bu durum denegin metabilişsel yargısının doğruluğunu zayıflatabilecek bir ön yargı olduğunu göstermiştir.

2.1. Finansal Kararlarda Kendine Aşırı Güven

Finansal piyasaların işleyişi ve yatırımcıların davranışları bağlamındaki kendine aşırı güven varsayımı, yatırımcıların kendi yetenek, bilgi ve tecrübelerine olan aşırı güvenleridir (Michailova, 2010). Kendine aşırı güven esas olarak psikoloji araştırmaları sonucu ortaya çıkmış ve finans alanında cevap bulunamayan bazı sorulara yanıt olabileceği düşünülerek finans alanında da dikkate alınmaya başlanmıştır. Örneğin piyasalarda gözlemlenen anomaliler ve olağandışı dalgalanmalar ve genel finansal modellerin eksik yönleri kendine aşırı güven önyargısı v.b. psikolojik ve davranışsal faktörler dikkate alındığında daha anlamlı hale gelmektedir.

Finans literatürü açısından bakıldığında kendine aşırı güven, çoğunlukla finansal piyasalarda işlem gerçekleştiren yatırımcı davranışları üzerine incelenmiştir. Kendine aşırı güven önyargısının kaynağı bireylerin kendi yeteneklerine, bilgilerine ve riski önemsememeye olan aşırı güvenleridir. Kyle ve Wang (1997) çalışmalarında kendine aşırı güvenen yatırımcıların rasyonel yatırımcılardan daha yüksek beklenen getiriye sahip olacaklarını ve daha fazla fayda elde edebileceklerini belirtmektedirler. Sebebi ise kendine aşırı güvenin agresif yatırıma neden olmasıdır (Baker ve Nofsinger, 2010:250). Bununla birlikte, zaman içerisinde piyasalar bu açığı kapatacaklarından, kendine aşırı güven önyargısının sağladığı bu avantaj, ilk harekete geçen kendine aşırı güven önyargısına sahip yatırımcılar için geçerli olacaktır. Piyasa işlem hacmi, kendine aşırı güvene sahip yatırımcıların olduğu durumda oldukça yüksek düzeylerde gerçekleşecektir (Lai, 2011).

Finansal piyasalar ve finansal piyasalarda yer alan aktörlerin irrasyonel finansal kararlarına yönelik olarak yapılan çalışmaların sayısı her geçen gün artmaktadır. Bu çalışmalarda dikkat çeken bir başka husus çoğunlukla kendine aşırı güven davranışsal önyargısı üzerine odaklanmalarıdır (Kyle ve Wang, 1997; Benos, 1998; Odean, 1998; Wang, 1998, 2001; Daniel vd., 1998, 2001; Caballe ve Sakaovics, 2003; Palomino ve Sadrieh; 2011).

Örneğin Kyle ve Wang (1997), Wang (2001), Shefrin (2002), Peng ve Xiong (2006), Statman, Thorley ve Vorkink (2006), Baker ve Nofsinger (2010), Burnside, Han, Hirshleifer ve Wang (2011) gibi araştırmacılar bireysel yatırımcıların finansal kararları üzerine odaklanmışlardır. Bu çalışmalar genel olarak piyasalarda özellikle hisse senedi

piyasalarında yatırımcıların gerçekleştirdikleri işlemler üzerinde kendine aşırı güvenin etkisini konu almaktadır. Bu çalışmaların ulaştıkları ortak sonuç ise kendine aşırı güvenen yatırımcıların gerçekleştirdiği işlem hacimlerinin yüksek olduğu ve bu durumun zarar etmelerine neden olduğu yönündedir.

Kendine aşırı güven önyargısının aynı zamanda yatırımcıların genel olarak riskli pozisyon alarak, rasyonel yatırımcılara göre daha büyük işlem hacimlerinde ve miktarlarda alım-satım yapmalarına neden olduğu ifade edilir. Ayrıca kendine aşırı güven önyargısı piyasalarda, olağanüstü işlem hacimlerine (De Bondt ve Thaler, 1985; Shiller, 2000; Caballe ve Sakovics, 2003, Glaser ve Weber, 2007; Trinugroho ve Sembel, 2011) ve aşırı fiyat volatilitesine neden olmaktadır (Scheinkman ve Xiong, 2003; Benos, 1998; Daniel vd., 1998). Odean (1998) eksik rekabet piyasalarında, kendine aşırı güven önyargısının piyasa bozulmalarına neden olabildiğini ve piyasa dengesinin mevcut olduğu koşullarda, beklenen hacim, piyasa derinliği, fiyat volatilitesi ve etkin bilgi düzeyinin içerden bilgi sağlayan kişilerin kendine aşırı güven önyargılarının etkisi ile birlikte artacağını ifade etmektedir.

Kendine aşırı güvenin yönetici davranışları üzerine etkisi de incelenmiştir. Bu konuda yapılan çalışmalardan ilkinin Roll (1986) tarafından yapıldığı kabul edilir. Roll bu çalışmada, kendine aşırı güvenin birleşme kararları üzerindeki etkisini incelemiş ve "Kibir Hipotezi" ni ileri sürmüştür. Buna göre, kurumsal devralmalar sırasında, bireysel karar vericilerin kendilerine olan aşırı güvenleri, devralınacak şirket için gereğinden fazla fiyat biçmelerine ve ödeme yapmalarına neden olabilmektedir (Tekin, 2015). Gervais, Heaton ve Odean (2002, 2003), Ying, Xing ve Chao-nan (2005), Camerer ve Lovo (1999), Barber ve Odean (2001), Malmendier ve Tate (2005, 2008, 2011) gibi araştırmacılar kendine aşırı güveni firma boyutunda ele almış ve yöneticilerin finansal kararları üzerindeki etkisini incelemişlerdir. Diğer bazı çalışmalar ise şöyledir: Barros ve Silveria (2007), Ben-David vd. (2013), Cronqvist vd. (2012), Fairchild (2010), Hackbarth (2002), Malmendier vd. (2011), Shao ve Wang (2013), Gervais vd. (2011), Hirshleifer vd. (2012), Chen, Crossland ve Luo (2015), Adam, Fernando ve Golubeva (2015), Atallah, Vivian ve Xu (2017), Jeong-Ho ve Daecheon (2018).

Bu çalışmalar sonucunda kendine aşırı güvenen yöneticilerin sermaye yapısında yüksek düzeyde dış borçlanmaya yer verdikleri, kendi yeteneklerini, yaptıkları yatırımlardan bekledikleri nakit akışlarını ve işletme faaliyetlerinin olası sonuçlarını abarttıkları, devralma ve birleşme yatırımlarında hatalı kararlar verdikleri gibi sonuçlar ortaya konulmuştur.

2.2. Türkiye' de Kendine Aşırı Güveni Konu Alan Çalışmalar

Türkiye' de yapılan çalışmalara bakıldığında ise ilk çalışmalardan birinin Korkmaz ve Çelik (2007) tarafından yapıldığı görülmektedir. Araştırmacılar çalışmalarında aşırı güven olgusunu İMKB'de işlem yapan yatırımcıların davranışları üzerinde incelenmiştir. Çalışmanın sonuçlarına göre, kendine aşırı güvenen yatırımcıların pazar kazancından sonra daha fazla işlem yaptıklarına ve kazandıran pazarda daha aktif olduklarına dair kanıtlar elde edilmiştir. Diğer taraftan, kendilerine aşırı güvenen yatırımcıların pazar

kazancı sağladıktan sonra riskli varlıklara daha fazla işlem yaptıkları konusunda ise yeterli kanıt elde edilememiştir.

Kahyaoğlu (2012), farklı demografik ve sosyo-ekonomik özellikteki yatırımcıların işlem hacmi, işlem sıklığı ve portföy çeşitlendirme seviyeleri açısından farklılaşmalarını incelediği çalışmada cinsiyet, medeni durum ve aylık gelir durumu gibi farklı sosyo-ekonomik ve demografik özellikteki yatırımcılara göre işlem hacmi, işlem sıklığı ve portföy çeşitlendirme seviyelerinin anlamlı olarak farklılık gösterdiğini tespit etmiştir.

Tomak (2013), Türk imalat işletmelerinde aşırı güven ile sermaye yapısı arasındaki ilişkiyi araştırmıştır. Yönetici güvenine ek olarak, temel faktörlerin piyasa kaldıraç oranları üzerindeki etkisini analiz etmiştir. Çalışma sonucunda, güven ve kaldıraç arasındaki ilişkinin belirsiz olduğunu tespit etmiştir. Kendine aşırı güvenen yöneticilerin daha fazla dış borç kullanma eğilimi gösterdiğine ilişkin iddiaları doğrulayacak yeterli kanıt ise bulunmamıştır.

Şahin ve Yılmaz (2014) İngiltere'deki kişilerin aşırı güven yanlılıklarını araştırmışlardır. Çalışmalarının sonuçları, insanların genellikle aşırı güven duygusuna sahip olduğunu göstermiştir. Araştırmaya katılan deneklerin çoğu kendilerini ortalamanın üstünde ve aşırı düzeyde yüksek bilgiye sahip olduklarını düşünmektedirler. Buna ek olarak, katılımcıların çoğunluğu hisse senedi yatırımında ortalamadan üstün olduklarını düşünmektedirler.

Tekin (2016) firmalarda karar vericilerin finansman kaynağı tercihlerinde kendine aşırı güven ve kayıptan kaçınma davranışsal önyargıların etkisini incelemiştir. Çalışma sonucunda firmalarda finansman kararlarında n sorumlu kişilerin kendine aşırı güvenli ve kayıptan kaçınan bireyler oldukları görülmüştür. KOBİ sahiplerinin veya yöneticilerinin verdikleri finansman veya sermaye yapısı kararları davranışsal önyargı düzeylerine göre farklılık gösterebildikleri sonucuna ulaşmıştır.

Küçüksille, Özmutaf ve Mizrahi (2016) İzmir'de yaşayan ve hisse senedi piyasalarında yatırım yapan bireysel hisse senedi yatırımcılarının sosyo - demografik faktörler bağlamında aşırı güven düzeyi algılarını araştırmışlardır. Araştırma sonucunda "Bireysel hisse senedi yatırımında aşırı güven düzeyi algısının" yaş, medeni durum, eğitim durumu ve meslek türüne göre farklılık gösterdiği ancak farklılıkların güven düzeyi düşüklüğünde yoğunlaştığı belirlenmiştir. Ayrıca bireysel hisse senedi yatırımcılarının kendine aşırı güven düzeylerinin cinsiyete göre farklılık göstermediğini tespit etmişlerdir.

3. Kendine Aşırı Güvenin Bileşenleri

Literatürde kendine aşırı güven davranışsal önyargısının konu edildiği çalışmalara bakıldığında, kendine aşırı güveni meydana getiren, daha iyi anlaşılmasına ve daha etkin ölçülmesine imkan tanıyan bazı kavramlardan söz edildiği görülmektedir. Söz konusu kavramlar eksik kalibrasyon (miscalibration (Alpert ve Raiffa, 1982), ortalamadan daha iyi etkisi (better than average effect (Svenson, 1981)), kontrol yanılması (Langer, 1975) ve iyimserlik (Weinstein, 1980) ya da gerçekçi olmayan (aşırı) iyimserlik (Weinstein, 1982)' dir. Bu kavramlar aynı zamanda "pozitif yanılmalarda" şeklinde de ifade edilmektedir (Taylor ve Brown, 1988).

3.1. Kalibrasyon ve Eksik Kalibrasyon

Kalibrasyon ve eksik kalibrasyon kavramlarına ilk defa Lichtenstein, Fischhoff ve Philips (1977) tarafından yapılan çalışmada değinilmiştir. Araştırmacılar güven derecelerinin geçerliliğini doğrulamanın bir yolunun bu tür güven ifadelerinin kalibrasyonuna bakmak olduğunu belirtmişlerdir. Buna göre uzun vadede, belirli bir olasılık tahsis edilmiş tüm önermeler için, doğru cevap oranı, atanmış olasılığa eşitse, bir kişi iyi kalibre edilmiş demektir (Tekin, 2015).

Eksik kalibrasyon, kendine aşırı güven ile aynı tanıma sahiptir (Skala, 2008). Kendine aşırı güvenin ölçümünde kalibrasyonun kullanıldığı çalışmalarda (Glaser ve Weber, 2007), katılımcılar bir dizi genel bilgi sorusuna cevap verirler ve verdikleri her cevabın doğru olduğuna olan inançlarını belirtmeleri istenir. Kalibrasyon, doğru cevap verilen soruların yüzdesi ile katılımcıların verdikleri cevaplara duydukları güvenin ortalamalarının karşılaştırılması ile test edilir. Bu karşılaştırma sonucunda %P güven düzeyinde verilmiş cevapların yaklaşık doğruluk oranı %P olmalıdır. Eğer böyle bir durum ölçülmemişse cevaplayıcının eksik kalibre olduğu söylenir.

3.2. Ortalamadan Daha İyi Etkisi

K. Patricia Cross, 1977 yılında yaptığı çalışmada öğretim üyelerinin %50' sinden daha azının kendilerini ortalamanın üstünde eğitmen olarak değerlendirecekleri beklentisine rağmen %94' ünün kendilerini ortalamanın üzerinde değerlendirdiklerini tespit etmiştir. Svenson (1981), kişinin kendisini yetenekli gördüğü herhangi bir konuda ve her koşulda ortalama bir bireyden daha iyi olduğuna inanmasının kendine aşırı güvenin kaynağı olduğunu belirtmiştir. Benzer şekilde, Taylor ve Brown (1988), insanların kendileriyle ilgili olarak gerçekçi olmaktan uzak bir takım pozitif inançlara sahip olduklarını (örneğin kendilerinin, ortalama bir insandan daha iyi yeteneklere sahip olduklarına olan inançları) ifade etmektedir. Kişilerin sergiledikleri bu davranışa "better than average (ortalamadan daha iyi etkisi)" adı verilmiştir. Svenson'un (1981) bu konuda yaptığı çalışmada, %30' luk araç kullanabilen öğrenci popülasyonunun %82'sinin, kendilerinin en güvenli sürücü olduklarını iddia ettiklerini belirtmiştir.

3.3. Kontrol Yanılması

Kontrol yanılması ise bireylerin olayların sonuçlarına müdahale edebileceklerine ve onların, istedikleri takdirde, farklı şekillenmelerini sağlayabileceklerine olan inançlarını ifade etmektedir. Bir başka deyişle, bir kişinin kendisinin veya bir başkasının kaderini etkileyebileceğine olan olağandışı inancıdır. Kontrol yanılmasını ilk araştıran ve tanımlayan araştırmacılardan biri Langer'dır (1975).

Kontrol yanılması aynı zamanda bir sonuç üzerindeki kontrolün olduğundan daha yüksek olarak algılanması şeklinde de tanımlanmaktadır (aktaran: Aypay, 2008:27).

Dobelli (2011) ve Arda (2013) tarafından Türkçe'ye çevrilen "Hatasız Düşünme Sanatı: Yapmamanız gereken 52 düşünce hatası" adlı kitabında kontrol yanılmasını, "objektif bakıldığında üzerinde herhangi bir gücümüz olmayan şeyleri kontrol etmeyi ya da etkilemeyi başarabildiğimize inanma eğilimidir" şeklinde tanımlamaktadır. Yine aynı

çalışmasında kontrol yanılımasının temelini Jenkins ve Ward tarafından 1965 yılında gerçekleştirilen ışık deneyine dayandığını belirtmektedir. Söz konusu deney düzeneği, iki adet şaltere bağlı açık ya da kapalı olan bir ışıktan oluşmaktadır. Işık ile şalterin hangi oranda birbirine bağlı oldukları ayarlanabilmektedir. Denekler lambanın tamamen tesadüfi olarak açılıp kapandığı zamanlarda dahi şaltere basarak ışığı bir şekilde etkileyebileceklerini düşünmüşlerdir.

3.4. İyimserlik

Çeşitli çalışmalarda iyimserlik önyargısının kendine aşırı güven önyargısının bir bileşeni olduğu ileri sürülmektedir. Örneğin Malmendier ve Tate (2008), kendine aşırı güven önyargısını kişinin kendi yeteneklerini ve olayların sonuçlarını abartması ve genel anlamda beklentilerinde aşırı iyimserlik göstermesi şeklinde tanımlamaktadırlar. Bununla birlikte bu alanda yapılan çalışmalara bakıldığında genel olarak iyimserlik kavramının farklı bir bilişsel önyargı çeşidi olarak ele alındığı görülmektedir. İyimserlik, Weinstein (1980) tarafından, bireylerin gelecekle ilgili olarak sahip oldukları beklentilerinin gerçekçilikten uzak, ütopyik beklentiler olması şeklinde tanımlanmıştır. Kontrol yanılımasıyla yakından ilişkili olduğunu belirtmiştir (Weinstein, 1980).

4. Kendine Aşırı Güven Önyargısının Karar Verme Süreçlerine Etkisi

Kararları etkileyen önyargılar veya yanlılıklar (biases) rasyonel karar vermeden sapmalar olarak görülebilir. Rasyonel bir karar ise Dawes' e (1988) göre aşağıdaki kriterleri karşılamalıdır (Arnott, 1998):

- (i) Karar vericilerin mevcut varlıklarını temel alır,
- (ii) Verilecek kararın olası sonuçlarına dayanır ve sonuçlar belirsiz olduğunda olasılıklar, olasılık teorisinin temel kurallarını ihlal etmeden tekrar değerlendirilir.

Psikolojik araştırmalar çok sayıda insanın başkaları ile kıyasladıklarında kendi yeteneklerine aşırı güvendiklerini ve gelecekle ilgili sebepsiz bir iyimserlik sahibi olduklarını göstermektedir (Camerer ve Lovallo, 1999). Kendine aşırı güven önyargısının toplumun farklı kesimleri arasında yaygın olarak gözlemlendiği görülmektedir (Michailova, 2010:5).

Bununla birlikte Glaser ve Weber (2007), kendine aşırı güven önyargısının karar verme süreçleri üzerindeki etkisini inceleyen çalışma sayısının yeterli olmadığını ifade etmişlerdir. Bu tespitin günümüz için de geçerli olduğu ortadadır. Bu konuda yapılan çalışma sayısının artarak devam etmesine rağmen yeterli görülmemesinin nedeni geleneksel ekonomi ve finans modellerinin ve teorilerinin ekonomik ve finansal sistem içerisinde ortaya çıkan problemlerin çözümünde yetersiz kalmasıdır. Bunun bir sonucu olarak ekonomik ve finansal aktörlerin tam rasyonellik ilkesi çerçevesinde hareket edemeyecekleri görüşü akademik çevrelerde gün geçtikçe daha fazla kabul görmeye başlamıştır.

5. Kendine Aşırı Güven Önyargısının Ölçülmesi

Literatürde yer alan çalışmalar, bazı bireylerin diğerlerinden daha fazla aşırı güven düzeyi sergilediğini göstermiştir (Simon ve Houghton, 2003; Yates vd., 1998; Barber ve Odean, 2001; Correll, 2001; Bengtsson, Persson ve Willenhag, 2005; Forbes, 2005).

Cheng (2007), kendine aşırı güvenin, kişilerin yeteneğini, başarı ihtimalini ve edindiği bilgilerin doğruluğunu abartılı şekilde olumlu tahmin etme eğilimi olduğunu belirttiği çalışmasında bu önyargının aynı zamanda insanlarda bulunan en yaygın özelliklerden biri olduğunu belirtmektedir.

Literatüre bakıldığında, kendine aşırı güven önyargısının ölçümünün diğer davranışsal önyargılarda da görüldüğü gibi ampirik araştırmalar için önemli bir zorluk olduğu görülmektedir. Davranışsal finans ve davranışsal işletme finansı literatürleri baz alındığında kendine aşırı güven önyargısının ölçümüne yönelik 3 farklı ölçüm yönteminin kullanıldığı görülmektedir. Bu yöntemler aşağıda görüldüğü gibidir:

- (i) Yöneticilerin kişisel yatırımlarını dikkate alan hisse senedi opsiyonu temelli yaklaşım (Malmendier ve Tate, 2005, 2008; Billet ve Qian, 2008; Liu ve Taffler, 2008; Campbell vd., 2011; Malmendier, Tate ve Yan, 2011; Sen ve Tumarkin, 2015),
- (ii) Basın portföyü temelli yaklaşım (Malmendier ve Tate, 2005; Hirshleifer, Low ve Teoh, 2012).
- (iii) Kalibrasyon skoruna dayalı veya güven aralıklı anket temelli yaklaşım (Ben-David, Graham ve Harvey, 2007; Fischhoff vd., 1977; Fischhoff ve Lichtenstein, 1977).

Bu yaklaşımlardan opsiyon ve basın portföyü temelli yaklaşımlar, özellikle büyük ölçekli firmaların CEO ve CFO statüsündeki yöneticilerinin kendine aşırı güven önyargısının firma politikaları üzerindeki etkisinin araştırıldığı çalışmalarda kullanılmıştır. Bu yaklaşımların öncüleri Ulrike Malmendier ve Geoffrey Tate' dir (2005a, 2005b, 2008).

Opsiyon kullanımına dayalı aşırı güven ölçeği, kurumsal finans literatüründeki aşırı güvenin ölçülmesi için sıklıkla kullanılan bir ölçektir. Üst düzey yöneticinin (CEO) kişisel servetinin firmasının kendine özgü riskine aşırı maruz kalması CEO'nun kendine aşırı güveninin bir işareti olarak değerlendirilmiştir. Bu yöntem ilk olarak Malmendier ve Tate (2005) tarafından kullanılmıştır. Hak edilmiş opsiyonların tekrarlı bir şekilde elde tutulması, opsiyon kullanımının ertelenmesi veya aynı firmanın daha fazla hissesinin satın alınması (halihazırda opsiyon sözleşmeleri yoluyla riske maruz kalmasına rağmen) yazarlara göre CEO' nun kendine aşırı güveninin bir göstergesidir. CEO' ların şirket portföyünün gelecekteki performansı ile ilgili inançlarını kişisel portföy işlemlerinden çıkartmaktadırlar.

Malmendier ve Tate ikinci yaklaşımda ise firma dışındakilerin CEO'yu nasıl algıladıklarını anlamaya çalışmaktadırlar. CEO'ları basındaki imajlarına dayalı olarak kendine aşırı güvenli veya rasyonel şeklinde sınıflandırmışlardır. Malmendier ve Tate (2008) eğer bir CEO tutumlu, muhafazakâr, temkinli, pratik, güvenilir veya istikrarlı gibi tanımlayıcılara göre güvenli veya iyimser şeklinde sıklıkla tanımlanıyorsa o kişiyi kendine aşırı

güvenen olarak sınıflandırmışlardır. Bu ölçek, CEO ile ilgili basında çıkan haberlerden el yordamıyla toplanan verilerden oluşmuştur. Örneklem ise 2001'den 2007'ye kadar tüm Fortune 500 firmalarını kapsayacak şekilde oluşturulmuştur (Hribar ve Yang, 2016).

Galasso ve Simcoe (2010) yaptıkları çalışmada CEO'ların kendine aşırı güven düzeylerini kişisel yatırımlarını dikkate alarak firmalarının gelecekteki performansı hakkında ortaya koydukları inançları üzerinden tespit etmeye çalışmışlardır. Buna göre hisse senedi opsiyonlarının tamamına hak sahibi olduktan sonra karda olan opsiyonu uzun süre elinde tutan CEO lar kendine aşırı güvenen CEO şeklinde sınıflandırılmıştır. Bir alım opsiyonunun kullanım fiyatı opsiyona konu olan varlık fiyatından (spot fiyattan) düşükse bu opsiyona karda veya asli değerli opsiyon denir. Satım opsiyonunda ise karda opsiyon söz konusu olabilmesi için, opsiyona konu varlığın kullanım fiyatının spot piyasa fiyatından yüksek olması gerekir.

Malmendier, Tate ve Yan (2011) CEO'ların ellerinde bulundurdukları opsiyon varlıklarına ilişkin verileri kullanarak kendine aşırı güveni ölçmüşlerdir. CEO' lar ellerindeki hisse senedi opsiyonlarını hak kazanma dönemlerinden sonra karda olmalarına rağmen kullanmayı tercih etmemişlerdir. Hak kullanmada yaşanan bu gecikme Malmendier ve Tate (2005, 2008) tarafından Longholder şeklinde ifade edilmiştir. Bu durumun ortaya çıkmasının sebebini ise söz konusu CEO'ların firmalarının gelecekteki nakit akışı ortalamalarını abartılı tahmin etmeleri şeklinde ifade etmişlerdir. Malmendier ve Tate aynı zamanda alternatif bir ölçek olarak, son kullanma tarihinden beş yıl öncesine kadar yüksek oranda (%67) karda olmasına karşın opsiyon kullanmayan CEO'ları belirlemiş ve bunları Holder67 şeklinde tanımlamışlardır. Ayrıca bu opsiyon portföyü temelli ölçümlerine bir alternatif olarak, CEO'ların davranışlarını iş dünyası dergileri ve gazetelerinde “kendine güvenen” ya da “iyimser” şeklinde yer alan tasvirlerine dayanarak belirlemişlerdir.

Psikolojik araştırmalar, anket yönteminin uygulanarak kendine aşırı güven önyargısının ölçüldüğü araştırmalarda ve sorulan soru niteliğinin genel olarak zor sorulardan oluştuğu anketler kullanıldığında, kendine aşırı güven önyargısının daha belirgin olarak ölçüldüğünü göstermiştir (Michailova, 2010:15).

Psikolojik araştırmaların bulguları, verilen yargılarda gözlenen önyargıların içinde bulunulan duruma göre farklılaştığını göstermektedir. Örneğin, cinsiyet açısından bakıldığında, bir gruba sorulan sorular diğer grup için de aynı şekilde sorulduğunda, gruplardan biri cevap vermede daha fazla zorlanabilmektedir. Ya da araştırmaya katılım noktasında gruplardan birinin yeteri kadar motive olamaması bir etken olabilir. Başka bir ifadeyle yöneltilen soru ya da yapılan deney, gruplardan birinin diğeri kadar ilgi alanına girmeyebilir. Kendine aşırı güveni farklı toplum kesimleri üzerinden araştıran araştırmacılar, Russo ve Schoemaker (1992)'ın çalışmalarını takiben kendine aşırı güvenin değerlendirilmesinde aralıklı eleme sorularını kullanmışlardır. Bununla birlikte, bu tür soru kalıplarının olağanüstü düzeyde kendine aşırı güven üretme eğilimi gösterdiği belirtilmektedir (Klayman vd., 1999).

5.1. Güven Aralıklı Anket ve Kalibrasyon Skoru Yöntemiyle Kendine Aşırı Güvenin Ölçülmesi

Pulford (1996), Klayman vd. (1999) ve Kufepaksi (2007) tarafından yapılan çalışmalarda kişilerin kendine aşırı güven seviyelerinin kalibrasyon testi ile belirlenebileceği belirtilmiştir. Kalibrasyon testi bu amaçla özel olarak tasarlanmış belirli sorulardan oluşan ankete dayanan ve aşırı güven düzeyinin bilgi düzeyi ve güven seviyesinin kombinasyonunu test etmek ve tanımlamak için kullanıldığı bir yöntemdir. Pulford (1996) kendine aşırı güven önyargısının ölçülebilmesi için öncelikle, sorulan önyargı sorusuna verilen cevabın doğru ya da yanlış olduğunu onaylayan bir yargı ve bu yargının da güven derecesinin bir ölçüğü olması gerektiğini belirtmektedir. Dolayısıyla katılımcılara sorulacak her bir sorunun karşısında bir genel kabul gören doğru ve yanlış cevap yargısı ve cevaplayıcının verdiği cevaba duyduğu güveni ifade eden bir ölçek olmalıdır. Pulford (1996) aşırı güvenin ölçülmesi için öncelikle, verilen cevabın doğru veya yanlış olduğunun doğrulanabileceği bir yargıya ve bu yargının güven derecesinin bir ölçüsüne sahip olunması gerektiğini belirtmektedir. Varılacak bir yargı veya verilecek bir karara duyulan güvenin derecesi, açıklayıcı terimlerle ya da daha nicel yöntemlerle ölçülebilir. Bu nedenle güven, sıklıkla yargının doğruluğundaki öznel olasılığın bir tahmini olarak ölçülür (Pulford, 1996).

Bir yargı ya da karar durumunda güven, açıklayıcı terimler ile ölçülebileceği gibi daha niceliksel yollarla da (örneğin, inanç ya da kesinlik durumunun kuvvet derecesinin varılan yargının doğruluğunun değerlendirilmesinde subjektif olasılık tahminine dönüştürülmesi) ölçülebilir. Güven genel olarak, belirtilen bir yargının doğruluğuna ilişkin subjektif olasılık tahmini olarak ölçülür (Pulford, 1996). Yani cevaplayıcının verdiği cevabın doğru olduğuna olan güveninin subjektif olasılık tahminidir. Subjektif olasılık tahmini, istatistik verileri kullanma olasılığı olmadığı durumlarda (örneğin, üretilecek bir ürüne karşı oluşacak talep hakkında fikir sahibi olunabilir ancak hesaplanamaz) yapılan tahminlerdir. Subjektif tahminlerin meydana getirdiği olasılık dağılımına ise “subjektif olasılık dağılımı” denir (Bierman ve Smidt, 1970).

Bir bireyin yargısının doğru olması ihtimalinin tahmininin subjektif olasılığı, günlük hayattaki terminolojide kullanılan “verilen cevabın doğruluğundan emin olma duygusu” ile ifade edilebilir. Örneğin, “Bu sorunun doğru cevabı %95 olasılıkla A şıkkıdır”, şeklindeki bir ifade “Bu sorunun doğru cevabının A şıkkı olduğundan neredeyse tamamen eminim” şeklindeki ifadeyle, sorunun cevabına yönelik, paralel bir inanç düzeyine işaret etmektedir. Her iki ifadede de küçük bir miktar hata payının bırakıldığı görülmektedir. Bununla birlikte “Bu sorunun cevabının A şıkkı olduğuna %100 eminim.” ya da “A şıkkı kesinlikle doğru şıktır.” şeklindeki ifadeler ise hiçbir şüpheye yer bırakmayan ifadelerdir (Tekin, 2015).

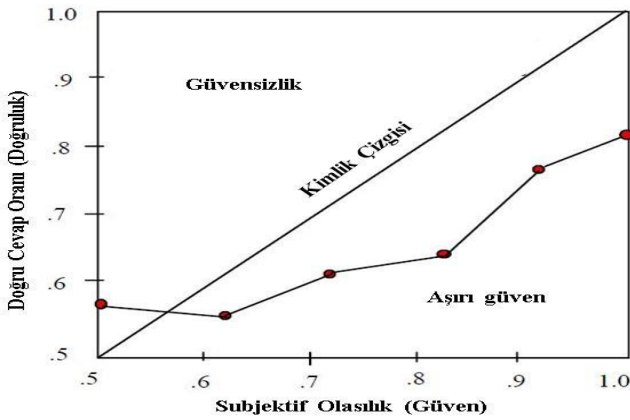
5.2. Tam Aralıklı, Yarı Aralıklı ve Kesikli Aralıklı Ölçekler

Verilen cevaba duyulan güvenin ölçümünde üç çeşit ölçekten yararlanılmaktadır. Bunlar, tam aralıklı, yarı aralıklı ve kesikli aralıklı ölçeklerdir. Bir sorunun yargılanması sürecinde kişilerin kendi cevaplarını üretmesi gerekiyorsa ve

sonra verilen cevabın doğru olduğuna duyulan güvenin değerlendirilmesi isteniyorsa ya da yöneltilen sorunun cevabı olarak geniş bir cevap yelpazesi olan durumlarda %0-100 tam aralık ölçeğinin kullanılması tavsiye edilir. Bu ölçek kullanıldığında, örneğin, A şıkkına olan %55 güven aynı zamanda B şıkkına duyulan %45 güveni ifade eder. Bu prensip şu şekilde genelleştirilmektedir; T tercih edilebilecek cevap ya da seçenek sayısı olduğunda güven ölçüm ölçeği $100/T$ ' den $\%100$ ' e kadar genişletilebilmelidir (Adams ve Adams, 1961). Tam aralık ölçeği aynı zamanda deneklerin ya da cevaplayıcıların verdikleri cevaplara olan güvenlerinin yönünün cevabın doğru olduğu yönünde olması durumlarında sınırlı tercihler ya da alternatifler için de kullanılabilir (Pulford, 1996).

Yarı aralıklı ve kesikli aralıklı ölçeklerde ise subjektif güven sürekli değişkeni, kesikli aralıklar içerisinde ayrılabilir ve doğru cevapların objektif oranı her aralık için ortalama güvene karşı bir grafik üzerinde görülebilir. Bu durum, kalibrasyon eğrisi olarak adlandırılmaktadır. Grafik 1'de yarı aralıklı ölçeğin (0.5'ten 1.0'a) kullanıldığı kalibrasyon eğrisi görülmektedir. Konuya ait sadece iki cevap mevcuttur. Grafikte, güvenin tamamen kesinlik durumuna eşit olduğu, mükemmel kalibrasyonun olduğu ve herhangi bir şekilde kendine aşırı güven ya da güvensizlik durumlarının söz konusu olmadığı "kimlik çizgisi" görülmektedir. Eğer doğruluk oranı, subjektif olasılıktan (güven) küçük ise kendine aşırı güvenin ortaya çıktığı söylenir. Ters durumda ise güvensizlik söz konusudur (Pulford, 1996).

Grafik 1. Yarı Aralıklı Ölçeklerde Kalibrasyon Eğrisi

Kaynak: Pulford (1996)

Örneğin, ortalama güvenin %70'e eşit olduğu durumda görece doğruluğun yaklaşık %70 olması gerekir. Böyle bir durumda güven ve doğruluk arasındaki farklılık istatistiksel olarak hesaplanabilir. Bu tür tutarsızlığın ölçüldüğü yöntemlerden biri kalibrasyon skorudur (Pulford, 1996).

5.3. Kalibrasyon Yöntemi

Kalibrasyon skoru hesaplanırken, ilk olarak güven değişkeni kesikli aralık ya da kategorilere (örneğin 0.6-0.69 Aralığına) bölünür. Daha sonra güven ve doğru cevap oranı arasındaki tutarsızlık tüm kategoriler için hesaplanır. Koriat, Lichtenstein ve Fischhoff (1980) kalibrasyon skorunun, Grafik 1'de görülen veri noktaları ile kimlik doğrusu arasındaki karesel farkların ağırlıklı ortalamaları olduğunu belirtmektedirler (Koriat, Lichtenstein ve Fischhoff, 1980:110). Bu ölçeğe göre kusursuz bir şekilde kalibre olmuş bir kişinin skoru "sıfır"dır. Sonuç olarak kalibrasyon

(K) (güven düzeylerine (r_t) yaklaşık olarak karşılık gelen gözlenen doğru cevap oranlarının varyansı c_t , güven kategorisindeki (t) cevapların sayısı n_t , T kullanılan cevap kategorilerinin toplamı ve N toplam cevaplar ise) aşağıdaki formül ile hesaplanır (Murphy, 1973; Jonsson ve Allwood, 2003; Pulford, 1996);

$$K = \frac{1}{N} \sum_{t=1}^T n_t (r_t - c_t)^2 \quad (1)$$

Bununla birlikte kendine aşırı güven önyargısının ölçüğü, doğruluk ve tutarsızlık ölçeğinden biraz daha farklıdır. Kendine aşırı güven önyargısının ölçüğünde, önyargının, aşırı güvenin mi yoksa güvensizliğin mi göstergesi olduğunu belirtmek için, pozitif ve negatif işaretler muhafaza edilir. Kendine aşırı güven önyargısı aşağıdaki formül ile hesaplanır (Murphy, 1973; Jonsson ve Allwood, 2003; Pulford, 1996),

$$\text{Kendine Aşırı Güven/Güvensizlik} = \frac{1}{N} \sum_{t=1}^T n_t (r_t - c_t) \quad (2)$$

Bu formül biraz daha basit bir şekilde ifade edilirse, kendine aşırı güven, ortalama güven skoru x ile ortalama doğru cevap oranı c (doğruluk) arasındaki farka eşit olacaktır (Pulford, 1996).

$$\text{Kendine Aşırı Güven/Güvensizlik} = x - c \quad (3)$$

Belirsizlik altında karar verme konusu bağlamında yapılan çalışmaların belirttiği üzere bireyler çoğunlukla kendine aşırı güvene sahiptirler. Kahneman ve Tversky (1973), bu olguyu birbiriyle ilişkisi olmayan tahminler ile ölçerken; Alpert ve Raiffa (1982), geniş ve dar güven aralıkları bağlamında ele almışlardır. Ancak bu önyargının çoğunlukla kalibrasyon çalışmaları ile ortaya çıkarıldığı ya da ölçüldüğü görülmektedir (Brenner, Koehler, Liberman ve Tversky, 1996: 212).

Bununla birlikte kalibrasyon çalışmaları, bireylerin verdikleri cevaplara ya da vardıkları kaniya olan güvenlerinin çoğunlukla doğru cevap ya da yargı oranından çok daha yüksek olduğunu ortaya koymaktadır (Keren 1997; Lichtenstein vd., 1982; McClelland ve Bolger, 1994; Yates, 1990; Brenner vd., 1996). Brenner vd. (1996) kendine aşırı güvenin, ortalama güven ile genel doğru arasındaki fark olarak ifade edildiğini belirtmektedirler. Aynı zamanda, kendine aşırı güven ile doğruluk arasında negatif bir korelasyonun varlığından söz etmektedirler.

Kişilerin kendine aşırı güvenlerinin belirleyicisi, soruların nasıl seçildiğinden çok, seçilen soruların zorluk seviyeleridir. Soruların zorluk seviyeleri arttıkça kendine aşırı güven düzeyi de artmaktadır (Soll, 1996; Brenner vd., 1996:213, Klayman vd., 1999:217). Zorluk ise doğru cevapların yüzdesi olarak ölçülür (Gigerenzer vd., 1991:506). Klayman vd. (1999), kendine aşırı güven önyargısının, güven aralıklı yargı durumlarını ve kalibrasyon içeren anketler kullanıldığında daha güçlü ölçüldüğünü ifade etmektedirler. Bunun nedenini, kendine aşırı güvenin bu yöntemle daha açık bir şekilde ortaya çıkması, etki alanlarının (sorular ya da yargı durumları) ve bireyler arasındaki farklılıkların güçlü bir şekilde ortaya konulması olarak açıklamaktadır. Bununla birlikte kalibrasyon çalışmalarını içeren literatürdeki bulgulara bakıldığında, genel bilgi sorularına cevap verilmesi istendiğinde kişilerin

güven aralıklarını genellikle çok dar tuttuğu görülmüştür (Fellner ve Krügel, 2012).

Kalibrasyon skoru yöntemini çok sayıda araştırmacı yaptıkları çalışmalarda kullanmıştır (Lichtenstein, Fischhoff ve Phillips, 1982; Alpert ve Raiffa, 1982; Klayman, Soll, Gonzales-Vallejo ve Barlas, 1999; Johnson ve Allwood, 2003; Biais, Hilton, Mazurier ve Pouget, 2005; Parker ve Fischhoff, 2005; Russo ve Schoemaker, 1992; Keh vd., 2002; Michailova, 2010).

Kalibrasyon skoru yönteminin kullanıldığı çalışmalarda anketler 10 sorudan oluşmakta ve katılımcıların kalibrasyon skorları bu 10 soruya verdikleri cevap aralıklarının doğru cevabı kapsama sayısına göre hesaplanmaktadır. Dolayısıyla KALSKO aşağıdaki formül ile hesaplanmaktadır (Klauss, 2006; Glaser ve Weber, 2007);

$$\text{Kalibrasyon} = 1 - \frac{10 - \text{doğru cevabı kapsamayan cevap aralığı sayısı}}{9} \quad (4)$$

İyi kalibre olmuş bir katılımcı sadece “1” hata yapacağı için KALSKO “0” olacak ve bu katılımcı “rasyonalite” sergileyecektir. Eğer katılımcının tüm sorular için verdiği cevap aralığı doğru cevabı kapsamayacak şekilde verilmiş ise bu katılımcı “tam kendine aşırı güven (overconfidence)” sergileyecektir. Bunun tersi olarak tüm cevaplar doğru cevabı kapsayacak şekilde verilmiş ise bu katılımcı “kendine güvenmeyen (underconfidence)” katılımcı olarak karakterize edilir (Russo ve Schoemaker, 1992; Simon, Houghton ve Aquino, 2000; Fitzsimmons ve Douglas, 2005; Klauss, 2006).

5.4. Diğer Yöntemler

5.4.1. Yargılayıcı Kendine Aşırı Güven

Fellner ve Krügel (2012) kendine aşırı güvenin, davranışsal ekonomik ve finans modellerinde, genellikle, sinyallerin güvenilirliğinin yanlış algılanması sonucu ortaya çıktığını ve özel bilgilerin aşırı ağırlıklandırılmasına neden olduğunu belirtmektedirler. Bu modellerin ampirik testlerinin ise genellikle beklendiği gibi sonuçlanmadığını belirtmektedirler. Araştırmacılara göre, bu türden çalışmalar belirli bir aşırı güvenme türünün, yani “yanlış ayarlamamın” altındaki özelliği içerdiğini varsaymaktadır.

Fellner ve Krügel (2012) çalışmalarında kendine aşırı güveni 3 aşamada ölçmüşlerdir. Söz konusu aşamalar; genel bilgi soruları, zaman serisi tahminleri ve sinyal tabanlı tahminlerdir. Araştırdıkları ilk hipotez; “genel bilgi soruları ile ölçülen eksik kalibrasyon, zaman serisi tahmini görevleriyle ölçülen eksik kalibrasyonla ilgilidir” şeklindedir. İkinci hipotez ise “genel bilgi ve zaman serileri soruları sonucunda eksik kalibre olmuş kişiler aynı zamanda sinyal duyarlılığını fazla ölçtüğünden, kendi özel bilgilerine aşırı ağırlık verme eğilimindedir” şeklindedir.

Çalışmalarında ilk olarak katılımcıları her üç aşamadaki yargılarının doğruluğuna göre sınıflandırmışlar ve ortalama aşırı güvenin genel bir görünümünü sunmuşlardır. Daha sonra, üç aşırı güven ölçeğini ilişkilendirerek hipotezlerini test etmişlerdir. Sonuç olarak, sinyal doğruluğunun algılanışının ve eksik kalibrasyon ölçümlerinin ilişkisi

oldukları sonucuna ulaşmışlardır. Bu nedenle, ekonomi ve finans alanlarında ve kendine aşırı güven literatüründeki teorik yaklaşımları test etmek için, iyi kurgulanmış eksik kalibrasyon önyargısına güvenilemeyeceğini belirtmektedirler.

5.4.2. Parkinson Tahmini

Bu yöntem Huisman, Van der sar ve Zwinkels (2012) tarafından yatırımcıların kendine aşırı güvenlerinin tespit edilmesi amacıyla uygulanmıştır. Parkinson tahminini, yatırımcının aşırı güvenini ortaya çıkarmak için hisse senedi tahmininin etrafındaki aşırı sınır noktalarına dayanarak uygulanmıştır. Çalışmalarında Hollanda'nın en büyük bankalarından birinde hesap sahibi olan bir grup bireysel yatırımcının hisse senedi piyasasındaki tahminlerine aşırı güvenip güvenmediğini doğrudan test etmişlerdir. Güven ölçekleri, Aralık 2009'dan Ekim 2010'a kadar iki haftada bir tekrarlanan bir anket çalışmasından alınmıştır. Bu yaklaşımda, Parkinson (1980) oynaklık tahmini kullanılması nedeniyle Parkinson Tahmini adı verilmiştir. Bu ölçek, iki haftalık Amsterdam Değişim (AEX) borsa endeksi tahmini çevresinde en yüksek ve en düşük sınırların tahminlerine dayanmaktadır. Kendine aşırı güven düzeyini ölçmek için, AEX volatilité endeksi (VAEX) beklenen oynaklık kriteri olarak kullanılmıştır.

Yatırımcılara e-posta üzerinden ankete katılım daveti gönderilmiştir. Anketin araştırmacılar tarafından hazırlanan bölümündeki soru grubu şu şekildedir: “Bugün, AEX Endeksi XXX'de kapandı”, Burada XXX şeklinde gösterilen AEX Endeksinin kapanış fiyatıdır. Daha sonra yatırımcılardan aşağıdaki soruları yanıtlamaları istenmiştir:

- (i) AEX Endeksi dd-mm-yyyy¹ tarihinde ne seviyede kapanır?
- (ii) AEX Endeksi, dd-mm-yyyy tarihinde en yüksek hangi seviyede kapanır?
- (iii) AEX Endeksi dd-mm-yyyy tarihinde en düşük hangi seviyede kapanır?

İkinci soru seti ABN Amro bankası tarafından tasarlanmıştır. Bunlar örneğin “Yeni yılın sana ne gibi yenilikler sunacağını düşünüyorsun?” veya “Şu anda en çok beğendiğiniz hisse senedi hangisidir?” gibi açık uçlu sorulardır.

Sonuçlar, ankete katılan küçük bireysel yatırımcıların belirgin bir kendine aşırı güven eğilimi sergilediklerini göstermiştir. Yatırımcıların, teklif edilen opsiyon fiyatlarından elde edilen gösterge dalgalanmalarına karşı aşırı güven sahibi olduklarını ortaya koymaktadır.

5.4.3. Hisse Senedi Sahipliği

Kendine aşırı güven firma boyutunda ele alındığında yönetici kendine aşırı güveni gündeme gelmektedir. Yöneticilerin şirketlerinin öz sermayesindeki paylarının artmakta olması daha önce bahsedilen kontrol yanılması olgusuna yol açabilmektedir. Yöneticilerin, şirketlerinin performansı ve büyümesi üzerindeki etkilerine gerçekte olduğundan daha fazla anlam yüklemeleri nedeniyle, şirketin gelecek performansı konusunda yüksek seviyeli iyimserlik sergileyebilir, hisse senetlerinin getirisini abartılı tahmin

¹ dd-mm-yyyy, anketten iki hafta sonra Cuma gününü ifade eden belirli bir tarihtir.

edebilir ve çeşitlendirilmemiş portföyü elinde bulundurmaya devam ederek ve şirketin nasıl yatırım yapması ve büyümesi gerektiği gibi konulardaki kendi vizyonunu uygulayarak olası riskleri hafife alabilirler (Stechyshyna, 2017).

İçeriden bilgi sahibi olarak kar elde etmeyi beklemek ek riskler doğurabilir. Bilginin asimetri sorunu hesaba katıldığında, şirketlerin yeni politikalarına veya birleşme-satın alma ya da büyük bir yatırım girişimi gibi duyurularına yönelik piyasa tepkisini önceden tahmin etmek genellikle zordur. Bu nedenle, içsel bilgilere dayanarak yatırım yapmak oldukça cüretkâr bir davranıştır ve bu durum özellikle hisse senedi performansı zayıfsa, kendine aşırı güven işareti olarak düşünülebilir. Bu duruma ilişkin, sinyal hipotezi alternatif bir açıklama olabilir (Malmendier ve Tate, 2002). Ayrıca yeterli düzeyde çeşitlendirilmemiş bir portföy, aşırı güvenin bir işareti olarak görülebilir ve derecesi yöneticilerin duyurudan bir yıl önce sahip olduğu öz sermaye yüzdesiyle ölçülür (Stechyshyna, 2017).

Stechyshyna (2017) yaptığı çalışmasında yöneticilerin aşırı güven ve risk alma tutumlarının çapraz sektörler arası satın almalar üzerindeki etkisi üzerinde durmuştur. Çalışmada kendine aşırı güveni, 4 farklı şekilde ölçmüştür. İlki, hisse senedi opsiyon uygulamasıyla ilgilidir. Buna göre, hisse senedi opsiyonları karda opsiyon (in the Money) ise ve bir önceki yıla oranla toplam sayı 5'i aşmış ise CEO kendine aşırı güvenli olarak kategorize edilmiştir. İkincisi, CEO'nun şirkette geçirdiği yılların (pozisyona bakılmaksızın) yaşına oranıdır. Üçüncüsü, cinsiyet ve yaş yaklaşımlarıyla ilişkilidir ve yaş gruplarına göre erkeklerde testosteron düzeyi (Vermeulen, 1996) ile ölçülmüştür. Son olarak CEO'nun sahip olduğu şirket hisselerinin % 'sinin aşırı güven için bir gösterge olduğu varsayılmıştır.

5.4.4. Finansal Okuryazarlık

Xia, Wang ve Li (2014) tarafından yapılan çalışmada katılımcılara finansal okuryazarlığı ölçen bir anket uygulaması yapılmıştır. Yazarlar finansal okuryazarlığı subjektif (öznel) ve objektif (nesnel) olmak üzere iki başlık altında araştırmışlardır. Araştırmacılar öznel finansal okuryazarlığı ölçmek için katılımcılara hisse senedi, yatırım fonları ve tahvillerle ilgili "Kendinizin veya ailenizin aşağıdaki finansal yatırım araçlarına aşına olma düzeyinizi nasıl değerlendirirsiniz?" sorusunu sorarak ölçmüşlerdir. Ankete katılanlardan, 1' in "aşına değilim" ve 5' in "çok aşyanım" seçeneklerini temsil ettiği belirtilerek, 1 ile 5 arasındaki ölçeği işaretlemeleri istenmiştir. Daha sonra her üç sorunun ölçek üzerinde değerlendirilmesi ile elde edilen değerler, 3 ile 15 teorik aralığında olmak üzere öznel finansal okuryazarlık endeksini (öznel FL) ortaya koymak için bir araya getirilmiştir.

Objektif finansal okuryazarlık ise çeşitli ülkelerde yapılan çalışmalardan hareketle hazırlanmış sorulardan oluşan bir anket ile ölçülmüştür. Söz konusu ankette 6 soru yer almaktadır ve her biri kişilerin çeşitli finansal olaylara ilişkin bilgisini ölçmektedir. Objektif finansal okuryazarlık puanı (nesnel FL), altı sorudan elde edilen puanlar toplamı ile türetilmiş ve teorik olarak 0-6 arasında değişen aralıklara sahiptir. Ayrıca bu ankette yer alan sorulara ilişkin cevap seçeneklerine kendine aşırı güvenin ölçülebilmesi amacıyla "bilmiyorum" seçeneği de dahil edilmiştir. Eğer katılımcı bilmiyorum seçeneği haricindeki diğer iki seçenekten birini

tercih etmiş ve bu seçenek "yanlış" cevabı ifade ediyorsa bu katılımcı "kendine aşırı güvenen" şeklinde tanımlanmıştır. Örneğin "Piyasada faizler düşerse tahvil fiyatları ne olur?" şeklindeki bir soruya katılımcı "bilmiyorum" seçeneğini tercih etmek yerine doğru cevaptan emin bir şekilde "düşer" cevabını vermiş ise bu kişi "kendine aşırı güvenen" olarak sınıflandırılmıştır.

3122 katılımcıya uygulanan anketler sonucunda öznel okuryazarlık ortalaması 9,467, nesnel okuryazarlık ortalaması ise 3,093 bulunmuştur. Buna göre nesnel finansal okuryazarlık puanı 3,093'ten az ve öznel finansal okuryazarlık puanı 9,467'den yüksek olan katılımcılar Probit Regresyon analizi için kendine aşırı güvenen=1, aksi durum=0 şeklinde kodlanmıştır.

Çalışma sonucunda kendine aşırı güvenen bireylerin hisse senedi piyasalarında işlem yapma olasılıklarının daha yüksek olduğu sonucuna varılmıştır. Bu oran yaklaşık % 20 civarındadır. Çalışmanın bir başka sonucuna göre, kendine aşırı güvenen katılımcıların borsa katılım oranlarının, objektif ve subjektif finansal okuryazarlığa sahip katılımcıların katılım oranlarına benzediğidir.

6. Kendine Aşırı Güvenin Olumsuz Etkileri ve Bu Etkilerden Sakınma Yolları

Howard (1983) ve Johnson (2004) kendine aşırı güvenin savaşların bir nedeni olduğunu belirtmektedirler. Kendine aşırı güvenin, Çernobil'deki nükleer kaza ve Uzay Mekiği Challenger'ın patlamasıyla ilişkili olduğunu belirtecek kadar önemine dikkat çeken çalışmalar mevcuttur (Aktaran: Moore ve Healy, 2007). Plous (1993), yargıya varmada ve karar vermede sorun yaşamamanın, kendine aşırı güvenden daha yaygın olduğunu ve daha büyük bir felakete neden olabileceğini belirtmektedir. Sık rastlanan genel bir olgu olması ve önemi nedeniyle kendine aşırı güven araştırmaları psikoloji alanı dışında da geniş ölçüde etkili olmuştur (Moore ve Healy, 2007).

Kendine aşırı güven, insanlarda sık rastlanan bir karar verme yanlılığıdır (Shiller, 1999). Kendine aşırı güvenin etkisi sadece finansal piyasalardaki işlemlerde değil hayatın her alanında görülmektedir. Bu nedenle kendine aşırı güvenin genel bir problem olduğu söylenebilir. Problem olarak nitelendirilmesi tabii ki insanların kötümser olmaları gerektiğini ifade etmemektedir. Ancak kişilerin kendilerine olan anlamsız ve aşırı güvenlerinin de sıklıkla hata yapmalarına neden olduğu literatürde yapılan çalışmalarla ortaya konulmuş bir olgudur. Bireylerin kendilerine aşırı düzeyde güven duyarak hareket etmelerinin altında yatan psikolojik nedenlerin anlaşılması bu önyargının olumsuz etkilerinin engellenmesine de yardımcı olacaktır.

Güven faktörünü kendine aşırı güveni dikkate alarak kategorize ettiğimizde, güvensizliği sakıncalı bir davranış türü, özgüveni motive edici olumlu bir davranış türü, kendine aşırı güveni ise riskli ve sakıncalı bir davranış türü olarak değerlendirebiliriz. Bununla birlikte az da olsa kendine aşırı güvenin güven eksikliğinden daha iyi olduğu söylenebilir. Pikulina, Renneboog ve Tohler (2014) güçlü düzeyde aşırı güvenin çok fazla çabanın ve paranın yatırım için harcanmasına neden olduğunu bununla birlikte yetersiz kendine güvenin ise yetersiz çaba ve yetersiz yatırımın beraberinde getirdiğini buna karşın orta düzeyde aşırı güvenin ise doğru kararlar verilmesini sağladığını

belirtmektedir. Bu nedenle optimal düzeyde sahip olunan kendine aşırı güven, motivasyonu arttırıp kişiyi kısa vadeli olumsuz sonuçlarla karşılaştığında dahi karlı uzun vadeli hedeflere ulaşmaya teşvik edeceğinden değerli bir bireysel özelliktir (Pikulina vd., 2014). Wang (2001) dinamik ve evrimsel bir modelde, rasyonel olmayan yatırımcıların uzun vadede varlıklarını devam ettirip ettiremediklerini incelediği çalışmada orta düzeyde kendine aşırı güvenen yatırımcıların uzun dönemde varlıklarını devam ettireceklerini diğerlerinin ise elimine olacaklarını belirtmektedir. Ayrıca, riskli varlığın değerinin (temel risk) varyansı büyük olduğunda, orta derecede kendine aşırı güvene sahip olan rasyonel olmayan yatırımcılar pazara hakim olma eğilimindedir. Wang aynı çalışmada, aşırı güvenin yatırımcılar iyi sinyaller aldıklarında daha fazla varlık satın almalarına ve kötü sinyallerde ise daha fazla satmalarına neden olduğunu belirtmiştir. Sonuç olarak, kendine aşırı güvenen yatırımcılar ve rasyonel rakipleri arasındaki talep farklılığı, varlığın değeri ile pozitif bir korelasyona sahip olma eğilimindedir ve böylece kendine aşırı güvenen yatırımcılar daha yüksek bir beklenen getiri eğilimi gösterir.

Psikolojik araştırmalar, düzeyleri bireyden bireye farklılık gösterse de hemen hemen herkesin bir dereceye kadar kendine aşırı güven davranışsal önyargısına sahip olduğunu göstermiştir. Daha önce de belirtildiği gibi bireylerin yarısından fazlası ortalama bir sürücünden üstün sürüş yeteneklerine sahip olduğunu düşünmektedir. Aynı zamanda bireyler kendi yatırım kararlarına, inançlarına ve görüşlerine karşı çok fazla güven duymaktadırlar. Ancak, bazı şeyler kötüye gitmeye başladığında, bunun sadece kötü şanstan dolayı ortaya çıktığını öne sürmektedirler. Finansal piyasalarda işlem yapan birçok yatırımcı en kazançlı yatırımları seçebileceklerine olan aşırı inançlarının tuzağına düşmektedir. Yapılan araştırmalar, kazançlı yatırımları seçmenin profesyonel yatırımcılar için bile inanılmaz derecede zor olduğunu gösterirken bu tip yatırımcılar, servetlerinin önemli bir kısmını sadece tek bir yatırım alternatifine yatırarak (örneğin tek bir firmanın hisse senedine) büyük risk üstlenebilmektedir (Sutherland, 2015).

Bireylerin, verecekleri kararın tamamen sahip oldukları güvenilir bilgiye ve yeteneklerine dayanarak mı yoksa kendine aşırı güvenin etkisi altında abartılmış bilgiye ve yeteneğe dayanılarak mı verdiklerini karar aşamasında değerlendirmeleri kendine aşırı güvenin olumsuz etkilerinden sakınmada bir çözüm yolu olabilir. Verilecek karar konusuyla ilgili bilgisine ve uzmanlığına güvenilen kişilerden destek alınması sayılabilir. Bunun yanı sıra kişilerin şans olgusunu da dikkate almaları gerekir. Aldıkları başarılı sonuçları, tamamen kendi yetenek ve bilgilerine bağlamak yerine şansın da bir etken olduğunu ele alarak değerlendirmeleri daha gerçekçi bir yaklaşım olacaktır. Şans faktörü ile bağlantılı olarak kişilerin bir veya birkaç başarılı sonuç sonrasında aynı türden yatırım alışkanlıklarına devam etmemeleri de kendine aşırı güvenin olumsuz sonuçlarından korunma imkânı tanıyacaktır. Söz konusu olan bir yatırım projesi ise söz konusu projenin karmaşıklığını anlayabilmek amacıyla yeterli zamanın ayrılması sonradan kötü sürprizlerle karşılaşmaktan daha iyi olacaktır. Bir projenin karmaşıklığının anlaşılmasından sonra beklenmedik olumsuz durumlar için fazladan zaman ve kaynak sağlanması gerekir. Ancak bu fazladan zaman ve kaynağın

işletmeye rekabet edebilme gücünü kaybettirmeyecek optimal bir seviyede olması önemlidir (Latumahina, 2010).

Yapılan yatırımların kayıtlarının tutulması ve uzun vadede bu kayıtlara geri dönülerek bir karşılaştırma yapılması koruyucu bir etken olabilir. Bu şekilde yatırımcı aslında o kadar da başarılı olmadığını görebilecektir. Bunun yanında tecrübe unsuru da ayrıca önemli bir olgudur. Yapılan araştırmalar yatırımcıların büyük çoğunluğunun yatırım becerisi bağlamında kendilerini ortalamanın üzerinde gördüğünü ortaya koymuştur. Bununla birlikte kurumsal yatırımcıların ve başarılı finansal yatırım kurumlarının yayınladıkları raporlara ve hesaplama modellerine hakim olan profesyonel fon yöneticilerinin dahi piyasalarda çoğu zaman yenilgiye uğradıkları bilinen bir gerçektir. Bu konuda Latumahina (2010) tarafından Robert Shiller' a atfen anlatılan bir hikâye şöyledir: 20. yüzyılın başlarında Yale Üniversitesi' nde profesör olan ve 1929' da borsanın "sürekli yüksek platoda" olduğunu söyleyen Irving Fisher borsaya çok fazla yatırım yapmış ancak 1929 buhranında çok fazla para kaybetmiştir. Yale Üniversitesi Fisher' ın evini almak zorunda kalmıştır ve sokakta kalmaması için kendisine kiralamaştır. Fakat Fisher bütün bu olanlardan sonra dahi görüşünü değiştirmemiştir. Hala haklı olduğu konusunda ısrar eden Fisher varlıklı akrabalarından ödünç para alarak yatırım yapmıştır ve hepsini kaybetmiştir. Bu nedenle verilecek kararlarda başarısızlık olasılığının dikkate alınmaması kendine aşırı güvenin olumsuz sonuçlarını da beraberinde getirecektir (Marotta, 2008).

Marotta (2008) kendine aşırı güvenin aşağıda sıralanan ve yatırımlarda kesinlikle dikkate alınması gereken unsurların gözden kaçırılmasına neden olabileceğini belirtmektedir.

- (i) Yapılmak istenen yatırım amacıyla borç para kullanmamak.
- (ii) Çeşitlendirme yaparak hata yapma olasılığını düşürmek
- (iii) İlişkili yatırımlardan uzak durmak
- (iv) Kısa vadeli nakit ihtiyaçları için elde 3-4 aylık nakit ihtiyacını karşılayacak miktarda nakit bulundurmak.
- (v) Yatırım yapılan varlık sınıfını içeren bir endekse yatırım yapmak. Örneğin hisse senedi yatırımı yapılıyorsa bir endeksi baz alan ve baz aldığı endeksin getirisini yatırımcısına yansıtmayı amaçlayan borsa yatırım fonlarına yatırım yapılabilir.

Yatırım kararlarında ve işlemlerinde kendine aşırı güvenin kendini belli etmesi mümkün değildir. Bununla birlikte, eğer olabildiğince yüksek tutarlarda yatırım veya işlem yapılmış ise bu kendine aşırı güvenin bir göstergesidir. Kendine aşırı güven nedeniyle yapılan yatırımlardan kazanç elde edilse bile söz konusu kazanç zaman ağırlıklı olarak elde edilecek kazançtan birkaç puan daha düşük olacaktır ve kişi söz konusu potansiyel daha fazla kazançtan habersiz olarak mutluluğunu yaşamaya devam edecektir (Marotta, 2008).

Baker ve Nofsinger (2002), kendine aşırı güvene karşı duyarlı olan yatırımcıların çok fazla işlem yaptıklarını ve çok fazla risk aldıklarını belirtmiş ve bu olumsuzluğun özellikle vergiye tabi ve çeşitlendirilmiş yatırım hesaplarında daha düşük düzeyde işlem gerçekleştirme yolu ile ortadan kaldırılabilmesini belirtmektedirler. Baker ve Nofsinger (2002) aşağıda sıralanan ilkelerin yatırımcı hatalarına neden olan ortak psikolojik yanlışlıkların üstesinden gelinmesine yardımcı olabileceğini belirtmişlerdir:

- (i) *Psikolojik yanlılıkları anlamak ve maruz kalmaktan sakınmak*: Bu ilkeyi dile getirmek hayata geçirmekten haliyle daha kolaydır. Çünkü yatırımcıların finansal kararlarını etkileyen psikolojik alışkanlıklarının farkında olmaları kolay değildir. Bununla birlikte bireylerin psikolojik karakterleri yatırım davranışları üzerinde önemli bir rol oynar. Bu nedenle yatırımcıların yaptıkları hataların üstesinden gelebilmeleri servetlerini azaltma olasılığı bulunan psikolojik önyargıları tanımaktan ve kaçınmaktan başlar.
- (ii) *Yatırım hedeflerinin ve kısıtların belirlenmesi*: Yatırımcılar psikolojik önyargıların etkisini azaltmak amacıyla getiri beklentilerini ve riske karşı toleranslarını dikkate alarak gerçekçi yatırım hedefleri belirleyebilir. Yine likidite, yatırımın vadesi ve vergiler gibi kısıtları da dikkate almak zorundadırlar. Net bir şekilde belirlenmiş gerçekçi hedefler yatırımcıların çok fazla risk almaktan korunmalarına yardımcı olacaktır.
- (iii) *Kantitatif yatırım kriterleri belirlemek*: Bir dizi kantitatif yatırım kriterlerinin belirlenmesi yatırımcıların duygularına, söylentilere, hikayelere v.b. psikolojik faktörlere yatırım yapmalarının önüne geçecektir. Devamında ise yatırım hedeflerine ulaşmalarına yardım edecektir. Örneğin bir firmanın hisse senedi alınmadan önce yatırımcılar firmanın karakteristik özelliklerini belirledikleri kriterler ile karşılaştırabilirler.
- (iv) *Yatırımları çeşitlendirmek*: Çok sayıda finansal varlık sınıfı arasından (hisse senedi, bono, para piyasası fonları, gayrimenkul) seçilmiş yatırım araçları ile portföy çeşitlendirmesi yapmak getirilerin düzenli ve sabit bir şekilde gerçekleşme olasılığını arttıracak ve riski düşürecektir. Doğru bir çeşitlendirme, yatırımcıları trajik kayıplardan koruyacak ve psikolojik önyargıların olumsuz etkilerine karşı bir kalkan görevi görecektir. Burada varlık sınıfları ve portföyde yer verilecek varlıkların ağırlıkları önemli hale gelmektedir. Bu bağlamda Baker ve Nofsinger (2002), Brinson, Singer ve Beeboer (1991), Ibbotson ve Kaplan (2000) tarafından yapılan çalışmalara atıf yaparak yatırım getirilerinin %90 oranında uzun vadeli finansal varlıklara dağıtılması sonucu elde edildiğini belirtmektedirler. Portföye eklenecek doğru varlıklar ile çeşitlendirilmiş bir portföyün performansı piyasa zamanlaması ve hisse senedi seçiminden elde edilecek getiriden daha fazla olacaktır. Bununla birlikte daha önce de değinildiği gibi kendine aşırı güven gibi psikolojik faktörlerin olumsuz etkisine maruz kalma düzeylerini düşürmek isteyen yatırımcılar fonlarının bir kısmını endeks yatırım fonlarına yönlendirebilirler.
- (v) *Gözden geçirme ve yenileme*: Yatırımcılar periyodik olarak yatırımlarını incelemeli ve takip etmelidir. Örneğin bir yatırımcı portföyünü yılda en az bir defa kontrol etmeli ve belirlediği yatırım hedefleri ile karşılaştırmalıdır. Eğer her bir varlık sınıfı için istenen ağırlıklardan çok fazla sapma varsa yatırımcı portföyde yer alan varlıkların ağırlıklarını isteği doğrultusunda yeniden ayarlayabilir. Bu şekilde bir girişimde bulunmak yatırımcının yatırım portföyü

üzerinde kontrol kazanmasına ve çeşitli psikolojik önyargıların üstesinden gelmesine yardımcı olacaktır.

7. Sonuç ve Değerlendirme

Medeniyetlerin ve ekonomik sistemlerin en önemli unsuru olan birey, belirsizlik içeren karar durumları ile karşı karşıya kaldığında diğer insanlara nazaran daha fazla bilgi ile donanımlı olduğuna ve gerçekte olduğundan daha yetenekli olduğuna inanma eğilimi göstermektedir. Kendine aşırı güven en basit anlamıyla bireylerin sevgilerine dayanarak yaptıkları akıl yürütme ve karar verme davranışları ile bilişsel yeteneklerine gerçekçi olmayan güvenlerini ifade etmektedir. Kendine aşırı güven önyargısının varlığı davranışsal finans ve bilişsel psikoloji literatürlerinde yer alan çeşitli ölçüm yöntemlerinin kullanıldığı çalışmalarla geniş bir toplum yelpazesini kapsayacak şekilde ortaya konmuştur.

Davranışsal finans literatürünün büyük bir bölümü kendine aşırı güven üzerine yapılan çalışmaların sonuçlarını içermektedir. Kendine aşırı güven kavramı, bilişsel psikolojik araştırmaların kanıtlarından biridir (Michailova, 2010).

İnsanlar kendilerine aşırı güvendikleri için risk alırlar. Kendine aşırı güven sahip olunan bilgiye duyulan aşırı güven nedeniyle yeterince araştırma ihtiyacı duyulmadan kısa yollar kullanılarak karar verilmesini içerir. Örneğin bir paragliding sporcusunun sadece kendi uçuş kabiliyetine güvenmesi ve bu nedenle hem paraşütün durumunu hem de hava durumunu dikkate alma gereği duymaması veya bir yüzücünün yüzme yeteneğine güvenmesi nedeniyle havanın ve denizin durumunu araştırmayı gereksiz çaba olarak görmesi risk unsurunu ortaya çıkarır. Aynı şekilde bir yatırımcının sadece kendi edindiği bilgilere, yatırım yapma yeteneğine veya tekniğine olan güveni ile hareket etmesi yatırım kararlarını etkileyen diğer birçok unsurun dikkate alınmasının önüne geçecektir. Sonuç olarak hatalı yatırım kararı beraberinde finansal anlamda kayıp getirecektir.

Ekonomi ve finans araştırmalarında, deneklerin kendine aşırı güven düzeyinin ölçülmesine yönelik geleneksel bir yöntem yoktur. Bu amaçla, çalışmanın niteliğine ve amacına göre değişen çeşitli araçlar, testler veya ölçekler kullanılır. Ancak bunlardan hiçbirinin tam anlamıyla tatmin edici sonuçlar ortaya koyduğu iddia edilememektedir.

Bu çalışmada davranışsal finans literatüründe yer alan çalışmalardan hareketle kendine aşırı güven ve ölçülme yöntemleri üzerinde durulmuştur. Sonrasında ise kendine aşırı güvenden sakınma noktasında literatürde yer alan çalışmaların bulguları ve tespitleri özetlenmiştir. Çalışma sonucunda kendine aşırı güveni ölçmek amacıyla kullanılan yöntemlerin temel olarak 3 grup altında toplandığı görülmüştür. Bunlar güven aralıklı anket yöntemi, yöneticilerin kişisel yatırımlarını baz alan yöntemler ve yöneticilerin basındaki profillerinden hareketle kendine aşırı güveni ölçen yöntemlerdir. Kendine aşırı güven, finansal piyasa katılımcılarından biri olan yatırımcıların yatırım davranışlarının incelenmesi bağlamında ele alındığında anket veya kalibrasyona dayanan güven aralıklı anket uygun olarak kullanıldığı gözlenmiştir. Aynı zamanda kendine aşırı güvenin piyasalarda aşırı işlem hacimlerine neden olduğu ve buna benzer agresif yatırım davranışlarını tetiklediği belirtilmektedir. Kendine aşırı güvenin büyük ölçekli firma

yöneticilerinin (CEO) aldıkları finansal kararlar bağlamında ölçülmesi gerektiği durumlarda ise opsiyon kullanım davranışlarına dayanan ölçeklerin ve yöneticilerin basın yayın kuruluşlarındaki profillerinin dikkate alındığı görülmüştür. Bununla birlikte farklı çalışmalarda farklı ölçme yöntemlerinin de denendiği görülmüştür.

Kendine aşırı güven hem psikoloji literatüründe hem de davranışsal finans literatüründe oldukça dikkat çeken ve ilgi gören bir davranışsal önyargı çeşididir. Bu nedenle söz konusu ilginin devam edeceği ve ölçme yöntemlerinin zamanla yeknesak hale geleceği öngörülmektedir. Bu da kendine aşırı güvenin finansal kararlar üzerindeki etkisini konu alan çalışmaların özüne daha fazla zaman ayrılmasını, daha faydalı ve anlamlı sonuçların ortaya konulmasını beraberinde getirecektir.

Kaynakça

- Adam, T. R., Fernando, C. S., & Golubeva, E. (2015). Managerial overconfidence and corporate risk management. *Journal of Banking & Finance*, 60, 195-208.
- Adams, J. K., & Adams, P. A. (1961). Realism of confidence judgments. *Psychological review*, 68(1), 33.
- Alpert, M., & Raiffa, H. (1982). Judgement under Uncertainty: Heuristics and Biases.
- Arnott, D. (1998). A taxonomy of decision biases. *Monash University, School of Information Management and Systems, Caulfield*.
- Ataullah, A., Vivian, A., & Xu, B. (2017). Time-varying managerial overconfidence and corporate debt maturity structure. *The European Journal of Finance*, 1-31.
- Aypay, A. (2008). Gerçekçi Olmayan İyimserlik Kuramı, TSA, 12(1). (Erişim: 11/10/2014) <http://www.tsadergisi.org/tsadergi/arsiv/Nisan2008/2.pdf>
- Baker, H. K., & Nofsinger, J. R. (2002). Psychological biases of investors. *Financial services review*, 11(2), 97.
- Baker, H. K., & Nofsinger, J. R. (Eds.). (2010). *Behavioral finance: investors, corporations, and markets* (Vol. 6). John Wiley & Sons.
- Barber, B. M., & Odean, T. (2001). Boys will be boys: Gender, overconfidence, and common stock investment. *The quarterly journal of economics*, 116(1), 261-292.
- Barros, L. A. B. D. C., & Da Silveira, A. D. M. (2007). Overconfidence, managerial optimism and the determinants of capital structure. <https://dx.doi.org/10.2139/ssrn.953273>
- Bazerman, M. (1994). *Judgment in Managerial Decision Making*. New York: Wiley
- Ben-David, I., Graham, J. R., & Harvey, C. R. (2007). Managerial overconfidence and corporate policies (No. w13711). National Bureau of Economic Research. <http://www.nber.org/papers/w13711.pdf>
- Ben-David, I., Graham, J. R., & Harvey, C. R. (2013). Managerial Miscalibration. *The Quarterly journal of economics*, 128(4), 1547-1584.
- Bengtsson, C., Persson, M., & Willenhag, P. (2005). Gender and overconfidence. *Economics letters*, 86(2), 199-203.
- Benos, A. V. (1998). Aggressiveness and survival of overconfident traders. *Journal of Financial Markets*, 1(3), 353-383.
- Biais, B., Hilton, D., Mazurier, K., & Pouget, S. (2005). Judgemental overconfidence, self-monitoring, and trading performance in an experimental financial market. *The Review of economic studies*, 72(2), 287-312.
- Bierman, H., & Smidt, S. Jr. (1970). *Yatırım Projelerinin İktisadi Analizi ve Finansmanı*. Var, T. (çev.). İstanbul: Güzel İstanbul Matbaası.
- Billett, M. T., & Qian, Y. (2008). Are overconfident CEOs born or made? Evidence of self-attribution bias from frequent acquirers. *Management Science*, 54(6), 1037-1051.
- Brenner, L. A., Koehler, D. J., Liberman, V., & Tversky, A. (1996). Overconfidence in probability and Frekans (Sıklık) judgments: A critical examination. *Organizational Behavior and Human Decision Processes*, 65(3), 212-219.
- Brinson, G.P., Singer, B. D., & Beebower, G. L. (1991). Determinants of Portfolio Performance II, An Update, *Financial Analysts Journal*, 47(3), 40-48
- Burnside, C., Han, B., Hirshleifer, D., & Wang, T. Y. (2011). Investor overconfidence and the forward premium puzzle. *The Review of Economic Studies*, 78(2), 523-558.
- Caballé, J., & Sákovics, J. (2003). Speculating against an overconfident market. *Journal of Financial Markets*, 6(2), 199-225.
- Cambridge, R. M., & Shreckengost, R. C. (1978). *Are You Sure?: The Subjective Probability Assessment Test*. Information Science Center, Office of Training, Central Intelligence Agency.
- Camerer, C., & Lovallo, D. (1999). Overconfidence and excess entry: An experimental approach. *The American Economic Review*, 89(1), 306-318.
- Campbell, T. C., Gallmeyer, M., Johnson, S. A., Rutherford, J., & Stanley, B. W. (2011). CEO optimism and forced turnover. *Journal of Financial Economics*, 101(3), 695-712.
- Campbell, W. K., Goodie, A. S., & Foster, J. D. (2004). Narcissism, confidence, and risk attitude. *Journal of behavioral decision making*, 17(4), 297-311.
- Chen, G., Crossland, C., & Luo, S. (2015). Making the same mistake all over again: CEO overconfidence and corporate resistance to corrective feedback. *Strategic Management Journal*, 36(10), 1513-1535.
- Cheng, P. Y. (2007). The trader interaction effect on the impact of overconfidence on trading performance: An empirical study. *The Journal of Behavioral Finance*, 8(2), 59-69.
- Choi, D., & Lou, D. (2010, December). A test of the self-serving attribution bias: evidence from mutual funds. In *Fourth Singapore International Conference on Finance*.

- Conger, R. F., & Wolstein, C. R. (2004). Managing overconfidence in pricing. *Emphasis*, (2), 10-13.
- Cronqvist, H., Makhija, A. K., & Yonker, S. E. (2012). Behavioral consistency in corporate finance: CEO personal and corporate leverage. *Journal of financial economics*, 103(1), 20-40.
- Cross, K. P. (1977). Not can, but will college teaching be improved?. *New Directions for Higher Education*, (17), 1-15.
- Daniel, K. D., Hirshleifer, D. A., & Subrahmanyam, A. (1998). A theory of overconfidence, self-attribution, and security market under-and over-reactions. *J. Finance*, (53), 1839-1885.
- De Bondt, W. F., & Thaler, R. H. (1995). Financial decision-making in markets and firms: A behavioral perspective. *Handbooks in operations research and management science*, 9, 385-410.
- Diedrichsen, J., & Shadmehr, R. (2005). Detecting and adjusting for artifacts in fMRI time series data. *Neuroimage*, 27(3), 624-634.
- Dobelli, R. (2013). *Hatasız düşünme sanatı: yapmamanız gereken 52 düşünce hatası*. (çev. ARDA). Doğuş Yayın Grubu.
- Dunlosky, J., & Metcalfe, J. (2009). *Metacognition*. London: Sage Publications
- Eshraghi, A. (2011). *How does Mutual Fund Manager Overconfidence Impact Mutual Fund Investment Performance?*. (Accessed on: 12/9/2015), https://www.cass.city.ac.uk/__data/assets/pdf_file/0005/79466/Eshraghi.pdf
- Fairchild, R. (2010). Behavioural corporate finance: existing research and future directions. *International Journal of Behavioural Accounting and Finance*, 1(4), 277-293.
- Fellner, G., & Krügel, S. (2012). Judgmental overconfidence: Three measures, one bias?. *Journal of Economic Psychology*, 33(1), 142-154.
- Fischhoff, B., Slovic, P., & Lichtenstein, S. (1977). Knowing with certainty: The appropriateness of extreme confidence. *Journal of Experimental Psychology: Human perception and performance*, 3(4), 552.
- Fitzsimmons, J. R., & Douglas, E. J. (2005). The impact of overconfidence on entrepreneurial intentions. In AGSE Entrepreneurship Exchange, February, Auckland, N.Z. (Accessed on: 12/9/2015), <http://eprints.qut.edu.au/6490>.
- Forbes, D. P. (2005). Are some entrepreneurs more overconfident than others?. *Journal of business venturing*, 20(5), 623-640.
- Galasso, A., & Simcoe, T. S. (2011). CEO overconfidence and innovation. *Management Science*, 57(8), 1469-1484.
- Gervais, S., Heaton, J. B., & Odean, T. (2003). Overconfidence, investment policy, and executive stock options. Rodney L. White Center for Financial Research Working Paper, (15-02).
- Gervais, S., Heaton, J. B., & Odean, T. (2011). Overconfidence, compensation contracts, and capital budgeting. *The Journal of Finance*, 66(5), 1735-1777.
- Gervais, S., Heaton, J. B., & Odean, T. (2002). *The positive role of overconfidence and optimism in investment policy*. Rodney L White Center for Financial Research-Working Papers-. (Accessed on: 22/09/2014), <http://citeseerx.ist.psu.edu/viewdoc/download?doi=10.1.1.195.7755&rep=rep1&type=pdf>
- Gigerenzer, G., Hoffrage, U., & Kleinbölting, H. (1991). Probabilistic mental models: a Brunswikian theory of confidence. *Psychological review*, 98(4), 506.
- Glaser, M., & Weber, M. (2007). Overconfidence and trading volume. *The Geneva Risk and Insurance Review*, 32(1), 1-36.
- Gort, C. (2009). Overconfidence and active management: An empirical study across Swiss pension plans. *The Journal of Behavioral Finance*, 10(2), 69-80.
- Hackbarth, D. (2002, December). Managerial optimism, overconfidence, and capital structure decisions. In: *European Finance Association Annual Meeting*, (Aug, 2004), Maastricht, The Netherlands.
- Hackbarth, D. (2007), Managerial optimism, overconfidence, and capital structure decisions, Working paper.
- Hackbarth, D. (2008). Managerial traits and capital structure decisions. *Journal of Financial and Quantitative Analysis*, 43(04), 843-881.
- Hazard, T. H., & Peterson, C. R. (1973). Odds versus probabilities for categorical events (Tech. Rep. 73-2). McLean, VA: Decisions and Designs.
- Hirshleifer, D., Low, A., & Teoh, S. H. (2012). Are overconfident CEOs better innovators?. *The journal of finance*, 67(4), 1457-1498.
- Howard, M. E. (1983). *The causes of war and other essays*. Cambridge, MA: Harvard University Press.
- Hribar, P., & Yang, H. (2016). CEO overconfidence and management forecasting. *Contemporary Accounting Research*, 33(1), 204-227.
- Huisman, R., van der Sar, N. L., & Zwinkels, R. C. (2012). A new measurement method of investor overconfidence. *Economics Letters*, 114(1), 69-71.
- Hynes, M. E., & Vanmarcke, E. H. (1976). *Reliability of embankment performance predictions*. Department of Civil Engineering, Massachusetts Inst. of Technology.
- Ibbotson, R. G., & Kaplan, P. D. (2000). Does asset allocation policy explain 40, 90, or 100 percent of performance?. *Financial Analysts Journal*, 56(1), 26-33.
- Jeong-Ho, K., & Daecheon, Y. (2018). Managerial Overconfidence, Self-Attribution Bias, and Downwardly Sticky Investment: Evidence from Korea. *Emerging Markets Finance & Trade*, 54(1), 144-161. doi:10.1080/1540496X.2017.1398643

- Johnson, D. D. P. (2004). *Overconfidence and war: The havoc and glory of positive illusions*. Cambridge, MA: Harvard University Press
- Jonsson, A. C., & Allwood, C. M. (2003). Stability and variability in the realism of confidence judgments over time, content domain, and gender. *Personality and Individual Differences*, 34(4), 559-574.
- Kahyaoglu, M. T. (2012). Demografik ve sosyo-ekonomik faktörlerin aşırı güven bilişsel önyargısı üzerindeki etkisi: İMKB bireysel hisse senedi yatırımcıları üzerine bir analiz. *Finans Politik Ve Ekonomik Yorumlar*, 49(563), 73.
- Keh, H. T., Foo, M. D., & Lim, B. C. (2002). Opportunity evaluation under risky conditions: The cognitive processes of entrepreneurs. *Entrepreneurship theory and practice*, 27(2), 125-148.
- Keren, G. (1997). On the calibration of probability judgments: Some critical comments and alternative perspectives. *Journal of Behavioral Decision Making*, 10(3), 269-278.
- Klauss, P. C. (2006). *Capital Investment Decisions with Managerial Overconfidence and Regret Aversion*. PhD Thesis. University of Bath School of Management.
- Klayman, J., Soll, J., Gonzalez - Vallejo, C., & Barlas, S. (1999). Overconfidence: It depends on how, what, and whom you ask. *Organizational Behavior and Human Decision Processes*, 79, 216 – 247.
- Koriat, A., Lichtenstein, S., & Fischhoff, B. (1980). Reasons for confidence. *Journal of Experimental Psychology: Human learning and memory*, 6(2), 107.
- Korkmaz, T., & Çelik, E. İ. (2007). Davranışsal finans modellerinden aşırı güven hipotezinin geçerliliği: İMKB’de bir uygulama. *İktisat İşletme ve Finans*, 22(261), 137-154.
- Kufepaksi, M. (2007). *The Effect of Overconfident Behavior on the Process of Forming and Correcting The Values of The Security in Market Experiment: The Implication of Self Deceptive Behavior in a Security Market*. Dissertation. unpublished.
- Küçüksille, E., Özmutaf, N. M., & Mizrahi, R. (2016). The Overconfidence Perceptions of Individual Investors in Concept of Socio Demographic Factors: Evidence From Izmir. *Suleyman Demirel University Journal Of Faculty Of Economics & Administrative Sciences*, 21(3), 1033-1041.
- Kyle, A. S., & Wang, F. A. (1997). Speculation duopoly with agreement to disagree: Can overconfidence survive the market test?. *The Journal of Finance*, 52(5), 2073-2090.
- Lai, L. (2011). *Behavioral biases in corporate financial decision making*. Bachelor Thesis. Tilburg University.
- Langer, E. J. (1975). The illusion of control. *Journal of personality and social psychology*, 32(2), 311.
- Latumahina, D. (2010), Danger of Overconfidence, (Accessed on 06/12/2017), <https://www.lifeoptimizer.org/2010/05/03/danger-of-overconfidence/>
- Lichtenstein, S., Fischhoff, B., & Phillips, L.D. (1982). Calibration of subjective probabilities: The state of the art up to 1980. In: D. Kahneman, P. Slovic, & A. Tversky (Eds.), *Judgment under uncertainty: Heuristics and biases* (pp. 306-334). New York: Cambridge University Press.
- Lichtenstein, S., & Fischhoff, B. (1977). Do those who know more also know more about how much they know?. *Organizational Behavior and Human Performance*, 20(2), 159-183.
- Liu, Y., & Taffler, R. (2008, August). CEO overconfidence in M&A decision making and its impact on firm performance. In: *Annual Conference of the French Finance Association* (pp. 20-22).
- Malmendier, U., & Tate, G. (2002). *Does CEO overconfidence drive corporate acquisitions?*. Working paper, Harvard University.
- Malmendier, U., & Tate, G. (2005a). CEO overconfidence and corporate investment. *The journal of finance*, 60(6), 2661-2700.
- Malmendier, U., & Tate, G. (2005b). Does overconfidence affect corporate investment? CEO overconfidence measures revisited. *European Financial Management*, 11(5), 649-659.
- Malmendier, U., & Tate, G. (2008). Who makes acquisitions? CEO overconfidence and the market's reaction. *Journal of financial Economics*, 89(1), 20-43.
- Malmendier, U., Tate, G., & Yan, J. (2011). Overconfidence and early-life experiences: the effect of managerial traits on corporate financial policies. *The Journal of finance*, 66(5), 1687-1733.
- Marotta, D. J. (2008), Behavioral Finance: Overconfidence. (Accessed on: 10/12/2017), <http://www.marottaonmoney.com/behavioral-finance-overconfidence/>
- Mcclelland, A., & Bolger, F. (1994). The calibration of subjective probabilities: Theories and models 1980-1993. In: George Wright and Peter Ayton (eds.), *Subjective Probability*. Wiley, Chichester.
- Menkhoff, L., Schmidt, U., & Brozynski, T. (2006). The impact of experience on risk taking, overconfidence, and herding of fund managers: Complementary survey evidence. *European Economic Review*, 50(7), 1753-1766.
- Michailova, J. (2010). Overconfidence and bubbles in experimental asset markets. (Accessed on 10/02/2015) https://mpra.ub.uni-muenchen.de/30579/1/MPRA_paper_30579.pdf
- Molenberghs, P., Trautwein, F. M., Böckler, A., Singer, T., & Kanske, P. (2016). Neural correlates of metacognitive ability and of feeling confident: a large-scale fMRI study. *Social cognitive and affective neuroscience*, 11(12), 1942-1951.
- Moore, D. A., & Healy, P. J. (2008). The trouble with overconfidence. *Psychological review*, 115(2), 502.

- Mullainathan, S., & Thaler, R. H. (2000). *Behavioral economics* (No. w7948). National Bureau of Economic Research.
- Murphy, A. H. (1973). A new vector partition of the probability score. *Journal of Applied Meteorology*, 12(4), 595-600.
- Neale, M. A., & Bazerman, M. H. (1991). *Cognition and rationality in negotiation*. Free Press.
- Odean, T. (1998). Volume, volatility, price, and profit when all traders are above average. *The Journal of Finance*, 53(6), 1887-1934.
- Oskamp, S. (1965). Overconfidence in case-study judgments. *Journal of consulting psychology*, 29(3), 261.
- Palomino, F., & Sadrieh, A. (2011). Overconfidence and delegated portfolio management. *Journal of Financial Intermediation*, 20(2), 159-177.
- Parker, A. M., & Fischhoff, B. (2005). Decision-making competence: External validation through an individual differences approach. *Journal of Behavioral Decision Making*, 18(1), 1-27.
- Parkinson, M. (1980). The extreme value method for estimating the variance of the rate of return. *Journal of business*, 61-65.
- Peng, L., & Xiong, W. (2006). Investor attention, overconfidence and category learning. *Journal of Financial Economics*, 80(3), 563-602.
- Pikulina, E. S., Renneboog, L. D. R., Ter Horst, J. R., & Tobler, P. N. (2013). Overconfidence, Effort, and Investment (Replaced by CentER DP 2014-039). *CentER Discussion Paper*, 2013.
- Plous, S. (1993). *The psychology of judgment and decision making*. McGraw-Hill Book Company.
- Pulford, D. B. (1996). *Overconfidence in Human Judgment*. PhD thesis. University of Leicester.
- Roll, R. (1986). The hubris hypothesis of corporate takeovers. *Journal of business*, 197-216.
- Russo, J. E., & Schoemaker, P. J. (1992). Managing overconfidence. *Sloan Management Review*, 33(2), 7-17.
- Schaefer, P. S., Williams, C. C., Goodie, A. S., & Campbell, W. K. (2004). Overconfidence and the big five. *Journal of Research in Personality*, 38(5), 473-480.
- Scheinkman, J. A., & Xiong, W. (2003). Overconfidence and speculative bubbles. *Journal of political Economy*, 111(6), 1183-1220.
- Sen, R., & Tumarkin, R. (2015). Stocking up: Executive optimism, option exercise, and share retention. *Journal of Financial Economics*, 118(2), 399-430.
- Shao, X., & Wang, L. (2013). Manager's Irrational Behavior in Corporate Capital Investment Decision-Making. *International Journal of Economics, Finance and Management*, 3(4), 183-193.
- Shefrin, H. (2002). Behavioral decision making, forecasting, game theory, and role-play. *International journal of forecasting*, 18(3), 375-382.
- Shiller, R. J. (1999). Human behavior and the efficiency of the financial system. *Handbook of macroeconomics*, 1, 1305-1340.
- Shiller, R. J. (2000). *Irrational Exuberance*. Princeton, N.J.: Princeton Univ. Press.
- Simon, M., & Houghton, S. M. (2003). The relationship between overconfidence and the introduction of risky products: Evidence from a field study. *Academy of Management Journal*, 46(2), 139-149.
- Simon, M., Houghton, S. M., & Aquino, K. (2000). Cognitive biases, risk perception, and venture formation: How individuals decide to start companies. *Journal of business venturing*, 15(2), 113-134.
- Skala, D. (2008). *Overconfidence in Psychology and Finance—an Interdisciplinary Literature Review* (No. 26386). Germany: University Library of Munich.
- Slovic, P., Fischhoff, B., & Lichtenstein, S. (1977). Behavioral decision theory. *Annual review of psychology*, 28(1), 1-39.
- Soll, J. B. (1996). Determinants of overconfidence and miscalibration: The roles of random error and ecological structure. *Organizational Behavior and Human Decision Processes*, 65(2), 117-137.
- Statman, M., Thorley, S., & Vorkink, K. (2006). Investor overconfidence and trading volume. *The Review of Financial Studies*, 19(4), 1531-1565.
- Stechyshyna, N. (2017). *Manager's Overconfidence and Risk Taking Aptitudes and The Cross Industry Acquisitions*. (Accessed on 05/12/2017), <http://arno.uvt.nl/show.cgi?fid=129513>
- Sutherland, S. (2015). *The dangers of overconfidence for ISA and SIPP Investors*. (Accessed on 05/12/2017), <https://www.isaco.co.uk/blog/bid/206265/The-dangers-of-overconfidence-for-ISA-and-SIPP-Investors>
- Svenson, O. (1981). Are we all less risky and more skillful than our fellow drivers?. *Acta Psychologica*, 47(2), 143-148.
- Şahin, S., & Yılmaz, Ö. (2014). Overconfidence in Finance with Different Domains: An Interdisciplinary Experimental Approach. *Cumhuriyet Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 15(1), 253-268.
- Taylor, S. E., & Brown, J. D. (1988). Illusion and well-being: a social psychological perspective on mental health. *Psychological bulletin*, 103(2), 193.
- Tekin, B. (2015). *Firmaların Finansal Kararları Üzerinde Davranışsal Önyarguların Etkisi*. Doktora Tezi. Sakarya: Sakarya Üniversitesi.
- Tekin, B. (2016). Firmaların Finansman Kararları: Davranışsal Perspektif. *Akademik Araştırmalar ve Çalışmalar Dergisi (AKAD)*, 8(15), 169-198.
- Tomak, S. (2013). The impact of overconfidence on capital structure in Turkey. *International Journal of Economics and Financial Issues*, 3(2), 512-518.
- Trinugroho, I., & Sembel, R. (2011). Overconfidence and Excessive Trading Behavior: An Experimental Study.

- International Journal of Business and Management*, 6(7), 147.
- Tversky, A., & Kahneman, D. (1974). Judgment under uncertainty: Heuristics and biases. *science*, 185(4157), 1124-1131.
- Vermeulen, A. (1996). Declining Androgens with Age: An Overview. In: Vermeulen, A., & Oddens, B. J. (Eds.), *Androgens and the Aging Male*, 3-14
- Von Holstein, C. A. S. S. (1972). Probabilistic forecasting: An experiment related to the stock market. *Organizational Behavior and Human Performance*, 8(1), 139-158.
- Wagenaar, W. A., & Keren, G. B. (1986). Does the expert know? The reliability of predictions and confidence ratings of experts. In: *Intelligent decision support in process environments* (pp. 87-103). Springer Berlin Heidelberg.
- Wang, F. A. (1998). Strategic trading, asymmetric information and heterogeneous prior beliefs. *Journal of Financial Markets*, 1(3-4), 321-352.
- Wang, F. A. (2001). Overconfidence, investor sentiment, and evolution. *Journal of Financial Intermediation*, 10(2), 138-170.
- Ward, W. C., & Jenkins, H. M. (1965). The display of information and the judgment of contingency. *Canadian Journal of Psychology/Revue canadienne de psychologie*, 19(3), 231.
- Weinstein, N. D. (1980). Unrealistic optimism about future life events. *Journal of personality and social psychology*, 39(5), 806.
- Weinstein, N. D. (1982). Unrealistic optimism about susceptibility to health problems. *Journal of behavioral medicine*, 5(4), 441-460.
- Xia, T., Wang, Z., & Li, K. (2014). Financial literacy overconfidence and stock market participation. *Social indicators research*, 119(3), 1233-1245.
- Yates, J. F. (1990). *Judgment and decision making*. Prentice-Hall, Inc.
- Yates, J. F., Lee, J. W., Shinotsuka, H., Patalano, A. L., & Sieck, W. R. (1998). Cross-cultural variations in probability judgment accuracy: Beyond general knowledge overconfidence?. *Organizational behavior and human decision processes*, 74(2), 89-117.
- Ying, H., Xing, L., & Chao-nan, L. (2005). An empirical research on the general manager overconfidence and investment decision for the listed companies. *Chinese Journal of Management Science*, 13(5), 142-48.

Yazım Kuralları

anemon, 2018 yılından itibaren Şubat, Nisan, Haziran, Ağustos, Ekim ve Aralık sayısı olmak üzere yılda altı defa düzenli olarak yayımlanmaktadır. Derginin asıl amacı sosyal bilimler alanında nitelikli akademik çalışmaların yayımlanmasına katkı yapmaktır.

Dergide yayımlanan makaleler yazı işlerinin izni olmaksızın başka hiçbir yerde yayımlanamaz veya bildiri olarak sunulamaz. Kısmen veya tamamen yayımlanan makaleler kaynak gösterilmeden hiçbir yerde kullanılamaz. Dergiye gönderilen makalelerin içerikleri özgün, daha önce herhangi bir yerde yayımlanmamış veya yayımlanmak üzere gönderilmemiş olmalıdır. Makaledeki yazarlar isim sırası konusunda fikir birliğine sahip olmalıdır.

Makalenin hazırlanması sırasında yardımcı olması amacıyla, internet sitemizde yazarlar için linkinin altında yer alan **anemon** Dergisi yazım kurallarına göre hazırlanmış "örnek_makale" dosyasını bilgisayarınıza indirmeniz ve makalenizi bu makaleyi örnek alarak hazırlamanız, düzenlemelerde kolaylık ve zaman tasarrufu sağlayacaktır. Bu makaleyi bilgisayarınıza Word programında şablon (template) olarak kaydederek de makalenizi hazırlayabilirsiniz.

- Makaleler MS Word 2007 veya üstü bir sürümde hazırlanarak gönderilmelidir.
- Sayfa yapısı A4 kâğıdı (210 x 297 mm) boyutunda, MS Word programında, Times New Roman veya benzeri bir yazı karakteri ile 10 punto, tek satır aralığıyla yazılmalıdır. Sayfa kenarlarında üst 2 cm olmak üzere diğer kenarlar için 1.5 cm boşluk bırakılmalı ve sayfalar numaralandırılmalıdır.
- Yazar(lar)ın ad(lar) ve soyad(lar), kurumsal unvanları; yazar(lar)ın görev yaptığı kurum(lar), e-posta adres(ler) bilgileri ve ORCID nuraları verilmelidir. Ayrıca makalelerde sorumlu yazar belirtilmelidir.
- Makale başlığı, içerikle uyumlu, içeriği en iyi ifade eden bir başlık olmalıdır. Başlık, kalın ve 13 punto büyüklüğünde olmalı ve ilk harfler büyük olacak şekilde sola hizalanarak yazılmalıdır. Makaleler aynı özellikte İngilizce bir başlık/title içermelidir.
- Makalenin başında, konuyu kısa ve öz biçimde ifade eden ve en az 75, en fazla 120 kelimeden oluşan Türkçe "Öz" bulunmalıdır. Öz içinde, yararlanılan kaynaklara, şekil ve çizelge numaralarına değinilmemelidir. Özün altında bir satır boşluk bırakılarak, en az 3, en çok 5 sözcükten oluşan anahtar kelimeler verilmelidir. Anahtar kelimeler makale içeriği ile uyumlu ve kapsayıcı olmalıdır. Aynı şekilde makaleler İngilizce bir başlık/title, anahtar sözcükler/keywords ve özet/abstract içermelidir.
- **anemon**'un yayın dili Türkçe ve İngilizcedir. Ancak her sayıda derginin üçte bir oranını geçmeyecek şekilde diğer dillerde yazılmış yazılara da yer verilebilir. Diğer dillerde yazılan makalelerde yazım dili dışında ayrıca Türkçe ve İngilizce başlık, anahtar sözcükler ve öz bulunmalıdır.
- Herhangi bir sempozyum veya kongrede sunulmuş olan çalışmalar kongrenin adı, yeri ve tarihi belirtilerek yayımlanabilir. Bir araştırma kurumu veya fonu tarafından desteklenen çalışmalarda (BAP, TÜBİTAK, Kalkınma Bakanlığı vb.) desteği sağlayan kuruluşun adı ve proje numarası ilk sayfanın altında verilmelidir.
- Makaleler giriş, gelişme ve sonuç yer alacak şekilde hazırlanmalıdır.
- Formüller ve denklemler Math Type ya da Word Denklem Düzenleyici kullanılarak yazılmalıdır.
- Çalışma, dil bilgisi kurallarına uygun olmalıdır. Makalede noktalama işaretlerinin kullanımında, kelime ve kısaltmaların yazımında en son çıkan TDK Yazım Kılavuzu esas alınmalı, açık ve yalın bir anlatım yolu izlenmeli, amaç ve kapsam dışına taşan gereksiz bilgilere yer verilmemelidir. Makalenin hazırlanmasında geçerli bilimsel yöntemlere uyulmalı, çalışmanın konusu, amacı, kapsamı, hazırlanma gerekçesi vb. bilgiler yeterli ölçüde ve belirli bir düzen içinde verilmelidir.
- Bir makalede sırasıyla özet, ana metnin bölümleri, kaynakça ve (varsa) ekler bulunmalıdır. Makalenin bir "Giriş" ve bir "Sonuç" bölümü bulunmalıdır. "Giriş" çalışmanın amacı, önemi, dönemi, kapsamı, veri metodolojisi ve planını mutlaka kapsamalıdır. Konu gerektiriyorsa literatür tartışması da bu kısımda verilebilir. "Sonuç" araştırmanın amaç ve kapsamına uygun olmalı, ana çizgileriyle ve öz olarak verilmelidir. Metinde sözü edilmeyen hususlara "Sonuç"ta yer verilmemelidir. Belli bir düzen sağlamak amacıyla ana, ara ve alt başlıklar kullanılabilir.
- Tablo/Şekillerin numarası ve başlığı bulunmalıdır. Tablo çiziminde dikey çizgiler kullanılmamalıdır. Yatay çizgiler ise sadece tablo içindeki alt başlıkları birbirinden ayırmak için kullanılmalıdır. Tablo/Şekil numarası üste, tam sola dayalı olarak dik yazılmalı; tablo/şekil adı ise, her sözcüğün ilk harfi büyük olacak şekilde yazılmalıdır. Kaynakça verilmesi gereken bir durum varsa tablonun altında metin içi kaynak gösterme formatında verilmelidir.

- Makalede, düzenli bir bilgi aktarımı sağlamak üzere ana, ara ve alt başlıklar kullanılabilir. Makale başlığı dışındaki diğer tüm başlıklar yalnız ilk harfleri büyük, 11 punto (üst 12 nk; alt 6 nk) ve sola hizalı olarak yazılmalıdır. Birinci derece başlıklar koyu karakterde; ikinci derece başlıklar, koyu olmayan; üçüncü derece başlıklar ise koyu olmayan ve italik harflerle yazılmalıdır.

1. Birinci Derece Başlık

1.1. İkinci Derece Başlık

1.1.1. Üçüncü Derece Başlık

- Kaynak göstermede kullanılan format, APA (American Psychological Association) Style 6th Edition'dır. Gerek alıntılmalarda gerekse de kaynakça kısmında yazarlar, Amerikan Psikoloji Derneği'nin yayımladığı Amerikan Psikoloji Derneği Yayın Kılavuzu'nda belirtilen yazım kurallarını ve formatını takip etmelidir. Ayrıntılı bilgi için bakınız: <http://www.apastyle.org/learn/tutorials/basics-tutorial.aspx>

(i) Türkçe kitap:

Meriç, C. (2009). *Bu Ülke*. İstanbul: İletişim Yayınları.

(ii) Çeviri kitap:

Davison, A. (2006). *Türkiye'de Sekülerizm ve Modernlik*. Tuncay Birkan (Çev.). İstanbul: İletişim Yayınları.

(iii) Editörlü kitap:

Çetin, İ. (Ed.) (2010). *Dil ve Edebiyat Öğretim Yöntemleri*. İstanbul: Nobel.

(iv) Editörlü kitapta bölüm:

Okçu, M., Aktel, M., & Kerman, U. (2007). İki Süreci Anlamak: Kamu Yönetiminde Küreselleşme ve "Avrupalılaştırma". İçinde: A. Yılmaz & Y. Bozkurt (Ed.), *Küresel Esintiler ve Yerel Etkiler Sarmalında Türk Kamu Yönetimi* (s.43-67). Ankara: Gazi Kitabevi.

(v) Makale:

Esen, Ö. (2012). Türkiye'de Döviz Kuru Belirsizliğinin İhracat Üzerine Etkisi. *Finans Politik & Ekonomik Yorumlar*, 49(568), 87-97.

(vi) Çift yazarlı makale:

Bayrak, M., & Esen, Ö. (2014). Türkiye'nin Enerji Açığı Sorunu ve Çözümüne Yönelik Arayışlar. *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 28(3), 139-158.

Çok yazarlı makale:

Esen, Ö., Aydın, C., & Aydın, R. (2016). Inflation Threshold Effect on Economic Growth in Turkey. *Journal of Advanced Research in Law and Economics*, 7(22), 1983-1993.

(vii) Tezler:

Esen, Ö. (2013). *Sürdürülebilir Büyüme Bağlamında Türkiye'nin Enerji Açığı Sorunu: 2012-2020 Dönemi Enerji Açığı Projeksiyonu*. Doktora Tezi. Erzurum: Atatürk Üniversitesi.

(viii) İnternet tabanlı kaynaklar:

Eğilmez, M. (2017). *İşsizlik Niçin Düşmüyor?*. (Erişim: 01.02.2018), <http://www.mahfiegilmez.com/2017/12/issizlik-nicin-dusmuyor.html>

- Metin içi atıflar ilgili bölümde parantez içinde gösterilmelidir.

(i) Tek Yazar İçin: (Soyad, Basım Yılı: Sayfa Numarası)

(ii) Birden Çok Yazar İçin: (Soyad vd., Basım Yılı: Sayfa Numarası)

- Bir yazarın makalesine ulaşamıyorsa ikincil kaynaklardan alıntı yapan bir kaynağa referans veriliyorsa asıl yararlanılan kaynağa göndermede bulunulur.

(i) "(Aktarılan kaynağın yazarının [veya yazarlarının] Soyadı, Yılı)'dan aktaran" ifadesi getirilerek atıf yapılır. Buna bağlı olarak da kaynakçada sadece ikincil kaynağa yer verilir. (Smith, 1890'dan aktaran: Esen, 2006: 1) gibi

(ii) Smith (1890) her bireyin kendi kârını arttırmaya çalışırken amacı hiç de bu olmadığı halde bütün toplumun zenginliğinin artmasına hizmet ettiğini ve bunu yaptırının ise piyasanın gizli eli olduğunu vurgulamaktadır (aktaran: Esen, 2006: 1).

- **anemon**'a yazım kurallarına uygun olarak gönderilen makaleler, daha sonraki aşamada intihal denetiminden geçirilir. Dergide intihal denetimi iThenticate programı ile yapılmaktadır ve intihal denetiminde kabul edilebilir benzerlik oranı en fazla %20 olmalıdır.

- Yayım aşamasının ilk adımı için makaleler Online Başvuru Sistemi aracılığıyla yollanmalıdır. Başvurunun hemen ardından elektronik posta adresinize otomatik olarak bir onay mesajı gönderilecektir. Daha fazla bilgi için <http://dergipark.gov.tr/anemon> elektronik adresi aracılığıyla editörümüzle bağlantıya geçilebilir.

Instructions for Authors

anemon is published bimonthly in February, April, June, August, October and December starting from 2018 by Mus Alparslan University. The purpose of the journal is to make contributions to publishing qualified academic studies in social sciences and humanities.

The articles that are published in the journal cannot be published or presented anywhere else unless permission is granted from the editorial board. The articles that are published either partially or completely cannot be used anywhere else unless reference is given. The articles that are sent to the journal has to be authentic, not previously published or sent to be published. The authors of the articles have to have a consensus regarding the order of the authors' names in the article.

If you download the "sample article" that was prepared according to spelling rules and format of the Journal of *anemon* from our website through the link for authors to help you prepare the article, this will save your time and facilitate the preparation process. You can also prepare your article by saving this sample as a template on the Microsoft Word program.

- The articles should be in MS Word 2007 or higher version.
- The layout has to be custom-designed A4 paper (210 x 297 mm). The file format has to be MS Word. The font has to be Times New Roman or a similar one with a size of 10. The file has to have single-line spacing. Page margins have to be 2 cm on the top and 1.5 cm for all the other sides. The pages have to be numbered.
- The articles should include the name(s), surname(s), institutional title(s), institution name(s), e-mail address(es), and ORCID of the author(s). In addition, the corresponding author has to be indicated in the articles.
- The title of the article has to be consistent with the content and must reflect the content in the best way possible. The title has to be boldface with a font size of 13. The first letter of all the words has to be uppercase. The title has to be left-aligned. The articles should have an English title with the same properties.
- The article needs to include an "Abstract" at the beginning not less than 75 words nor longer than 120 words summarizing the content in the most precise and concise way. The abstract must not include references, figures, and table numbers. Leaving a space under the abstract, the author has to add keywords including at least 3 and utmost 5 words. The keywords have to be consistent with the content and should be comprehensive. Similarly, the articles have to include an English title, keywords, and abstract.
- *anemon* is published in Turkish and English. However, each issue may include articles written in other languages unless they exceed one third of the journal. The articles written in other languages have to have Turkish and English titles, keywords, and abstracts in addition to those written in its original language.
- The works that are presented in any symposium or congress can be published after specifying the name, place and the date of the congress. The works (BAP, TUBITAK, Word Bank ect.) that are supported by a research organization or fund have to indicate the name of the supportive organization and the number of the project.
- The articles should be organized as introduction, body, and conclusion. Subtitles and lower-level titles must have a font size of 11 (12 nk before and 6 nk after) and be left-aligned.
- Formulas and equations should be written via Math Type or Word Equation Editor.
- The study has to comply with grammatical rules. The latest Turkish Language Association Spell Check has to be employed regarding the use of punctuation, spelling of the words, and abbreviations. The text is expected to be clear and simple. No expressions out of purpose and scope must be included in the work. The valid scientific methods have to be employed to prepare the article. The content, purpose, scope, justification, etc. of the study have to be provided as much as needed in a certain order.
- An article is expected to include abstract, sections of the main text, references, and appendices (if there is any) respectively. An article has to have an "Introduction" and "Conclusion" sections. The "Introduction" is definitely expected to include the purpose, importance, period, scope, data methodology, and outline of the study. If it is necessary for the subject to be dealt with, literature review can be given in this section as well. The "conclusion" needs to be in compliance with the study's purpose and scope. It needs to be given generally and concisely. The points that are not mentioned within the text must not be included in "conclusion". Headings, titles, and subtitles can be used to organize the text.
- Tables/Figures should be numbered and given with their titles. No vertical lines must be used to draw the tables. Horizontal lines can only be used to separate the subtitles within the table from each other. Table/Figure number has to be at the top left-aligned and non-Italic. The name of tables/figures has to be written with each word having its first letter uppercase. In addition,

tables/figures have to comply with black and white print. If there is anything in the table that requires reference, the references must be given at the bottom of the table with in-text reference format.

- Headings, titles, and subtitles can be used to ensure an ordered information transfer. All the other titles except for the title of the article have to have a font size of 11. First-level titles should be uppercase but boldface; the first letters of all the words in the second-level titles should be uppercase and not boldface; and only the first letters of the words in the third-level titles should be uppercase, and these titles have to be italic. In addition, the titles have to be organized with 6 nk before and after the title.

1. First-Level Title

1.1. Second-Level Title

1.1.1. Third-level Title

- The citation format is APA (American Psychological Association) Style 6th Edition. The authors have to follow the spelling principles and format specified by American Psychological Association in American Psychological Association Publication Manual regarding both quotations and bibliography. For detailed information: <http://www.apastyle.org/learn/tutorials/basics-tutorial.aspx>
- (i) Reference to a book:
Stopford, M. (1997). *Maritime Economics*. New York: Routledge.
- (ii) Translated book:
Davison, A. (2006). *Türkiye’de Sekülerizm ve Modernlik*. Tuncay Birkan (Trans.). İstanbul: İletişim Yayınları.
- (iii) Reference to a chapter in an edited book:
Esen, Ö., & Aydın, C. (2018). Tunisia. In: S. Özdemir, S. Erdoğan, & A. Gedikli (Eds.), *Handbook of Research on Sociopolitical Factors Impacting Economic Growth in Islamic Nations* (pp. 68-94). USA: IGI Global.
- (iv) Reference to a journal publication:
Esen, Ö. (2016). Security of the energy supply in Turkey: Prospects, challenges and opportunities. *International Journal of Energy Economics and Policy*, 6(2), 281-289.
- (v) Two authors:
Aydın, C., & Esen, Ö. (2018). Does the level of energy intensity matter in the effect of energy consumption on the growth of transition economies? Evidence from dynamic panel threshold analysis. *Energy Economics*, 69, 185-195.
- (vi) Theses and dissertations:
Esen, Ö. (2013). *Sürdürülebilir Büyüme Bağlamında Türkiye’nin Enerji Açığı Sorunu: 2012-2020 Dönemi Enerji Açığı Projeksiyonu*. Doctoral Dissertation. Erzurum: Atatürk University.
- (vii) Internet Based Sources
IATA (2016). *Annual Reports Review*. (15.10.2017), Retrieved from <https://www.iata.org/about/Documents/iata-annual-review-2016.pdf>
- In-text references have to be indicated in brackets where relevant.
 - (i) For single author: (Surname, Date of Publication: Page Number)
 - (ii) For multiple authors: (Surname et al., Date of Publication: Page Number)
- The manuscripts that comply with the publication principles of **anemon** are passed through plagiarism checking. The journal uses the iThenticate software to detect instances of overlapping and similar text in submitted manuscripts. If the similarity level is above 5%, the manuscript is not accepted for publication.
- The articles are sent through Online Application System for the first step of the publication. An automatically-sent confirmation message is sent to your e-mail address upon the completion of the application. For further information, please contact the editor via <http://dergipark.gov.tr/anemon>.

Değerlendirme Süreci

- **anemon**'a gönderilen yazılar, önce Yayın Kurulunca dergi ilkelerine uygunluk açısından bir ön değerlendirmeye tabi tutulur. Dergi kapsamına girmeyen veya bilimsel bir yazı formatına içerik ve şekil şartları açısından uymayan yazılar, hakemlik süreci başlatılmadan geri çevrilir ya da bazı değişiklikler istenebilir. Yayın için teslim edilen makalelerin değerlendirilmesinde akademik tarafsızlık ve bilimsel kalite en önemli ölçütlerdir.
- **anemon**'a yayın kurallarına uygun olarak gönderilen makaleler, daha sonraki aşamada intihal denetiminden geçirilir. Muş Alparslan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi'nde intihal denetimi, iThenticate paket programı aracılığıyla gerçekleştirilmekte ve intihal denetiminde, benzerlik oranının %20'nin üstüne çıkmaması gerekmektedir. İlgili çalışmada herhangi bir intihale rastlanmadığı takdirde değerlendirilmek üzere o alandaki çalışmalarıyla tanınmış iki hakeme gönderilir. **anemon** Dergisi, sürecin her aşamasında, hakem ve yazarların isimlerinin saklı tutulduğu çift-kör hakemlik sistemini kullanmaktadır. Hakem raporları beş yıl süreyle saklanır. Makaleyi değerlendiren iki hakemden birisinin olumlu diğerinin olumsuz rapor vermesi durumunda makale üçüncü hakeme gönderilmekte veya Yayın Kurulu, hakem raporlarını inceleyerek nihai kararı vermektedir.
- **anemon**'a gönderilen çalışmalarda yazarlar, hakem ve Yayın Kurulunun eleştiri ve önerilerini dikkate alırlar. Katılmadıkları hususlar varsa gerekçeleriyle birlikte itiraz etme hakkına sahiptirler. Dergideki hakemlik sürecinde, akademik unvana sahip kişilerin yayınları için ancak eşit ya da üst derecede akademik unvana sahip kişiler hakem olabilir.
- **anemon**'un hakem değerlendirme süreci, normal koşullarda editör tarafından ön değerlendirme aşaması bir hafta; hakem değerlendirme süreci de 8 hafta olarak planlanmaktadır. Ancak hakemlerden zamanında dönüş olmaması nedeniyle yeniden hakem atama vb. nedenlerden dolayı hakem değerlendirme süreci uzayabilmektedir.
- **anemon**'a makale gönderen yazar/yazarlar, Derginin söz konusu hakem değerlendirme koşullarını ve sürecini kabul etmiş sayılırlar.
- **anemon**'da yayımlanmasına karar verilen (kabul edilen) çalışmaların telif hakkı, Muş Alparslan Üniversitesine devredilmiş sayılır.

Peer Review Process

- The papers that are sent to **anemon** are subjected to preliminary assessment by the Editorial Board to see whether the work complies with the principles of the journal. The papers that are out of the scope of the journal or do not comply with the format of a scientific text either in terms of content or style are either rejected or demanded to be corrected prior to peer-review process. Academic objectivity and scientific quality are the most important criteria for the assessment of the articles that are submitted to be published.
- The articles that comply with the publication principles of **anemon** are passed through plagiarism checking. Journal of Social Sciences of Muş Alparslan University uses the iThenticate software to detect instances of overlapping and similar text in submitted manuscripts. The journal allows an overall similarity of 20% for a manuscript to be considered for publication. After determining an acceptable similarity rate, the article is sent to two reviewers who are known for their studies in the relevant field. **anemon** employs double-blind review system in which the names of neither the reviewers nor the authors are disclosed in any of the phases of the process. Reviewer reports are saved for five years. If one of the reviewers gives positive feedback while the other gives negative feedback, the article is sent to a third reviewer or Editorial Board examines the reviewer reports to make the final decision.
- The authors submitting papers to **anemon** take into account the criticisms and suggestions of the reviewers and the Editorial Board. The authors also have the right to object to the points with which they disagree. In the reviewing process, the publications of people with academic titles are only reviewed by academics of either an equal or a higher degree.
- Assessment process of **anemon** may sometimes take long periods of time due to undesired reasons. Normally, preliminary assessment by the editor takes a week while reviewer's assessment period takes 8 weeks. However, reviewer assessment process may get longer when reviewers do not respond on time or in cases of appointing a new reviewer and so on.
- The author/authors submitting papers to **anemon** is/are considered to have accepted the aforementioned reviewing conditions and process of the journal.
- The copyrights of the works that are decided to be published (accepted) in **anemon** are transferred to Muş Alparslan University.

Yayın İlkeleri

- **anemon**, ulusal ve uluslararası düzeyde yapılan, sosyal bilimler alanında özgün ve nitelikli çalışmaları, bilimsel bir yaklaşımla ele alarak sosyal bilimler alanlarındaki çalışmaların niteliğinin yükselmesine, yöntem ve uygulamaların gelişmesine, kuram ve uygulama alanlarındaki çalışmalar arasında iletişimin güçlenmesine ve sosyal bilimler alanındaki literatürün zenginleşmesine katkı sağlamak amacıyla yayımlanmaktadır.
- **anemon**'da, dil bilimi, din bilimleri, edebiyat, eğitim bilimleri, felsefe, güzel sanatlar, iktisat, işletme, maliye, psikoloji, siyaset bilimi, sosyoloji, tarih, uluslararası ilişkiler vb. tüm sosyal bilimlere ait özgün ve nitelikli bilimsel çalışmaları destekleyerek bilim camiasında üretilen bilgileri akademisyenlerin ve kamuoyunun istifadesine sunmak amacıyla yeni ve özgün çalışmalara yer verilmektedir.
- **anemon**'a gönderilecek çalışma, alanında bir boşluğu dolduracak özgün bir yazı olmalı ya da daha önce yayımlanmış çalışmaları değerlendiren, konuya dair yeni ve dikkate değer görüşler ortaya koyan bir inceleme olmalıdır.
- **anemon**'a gönderilecek yazılar makale, çeviri ve kitap tanıtımı türünde olmalıdır. Dergimize gönderilen çeviri yazılar için, makale sahibinin yayın izni ve orijinal metin gereklidir.
- **anemon**'un yayın dili Türkçe ve İngilizce'dir; ancak her sayıda derginin sayfa sayısının en fazla üçte biri kadar olmak üzere diğer dillerdeki yazılara da yer verilebilir.
- **anemon**'a gönderilmeden önce akademik çalışmalar, söz konusu dili iyi düzeyde konuşan editörler tarafından düzenlenmeli ve kontrol edilmelidir. Ayrıca bu durum belgelendirilmelidir (Türkçe hazırlanan çalışmalar hariç).
- **anemon**'a gönderilen çalışmalar daha önce hiçbir yerde yayımlanmamış ve halihazırda yayımlanmak üzere sunulmamış olmalıdır. Bilimsel bir toplantıda sunulmuş bildiriler, durum açıkça belirtilmek şartıyla dergiye gönderilebilir.
- **anemon**, Şubat, Nisan, Haziran, Ağustos, Ekim ve Aralık sayısı olmak üzere yılda altı defa düzenli olarak yayımlanmaktadır.
- **anemon**'a gönderilen yazılara telif hakkı ödenmez. Yayımlanan makalelerin telif hakkı Muş Alparslan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi'ne aittir.
- **anemon**'da yayımlanan yazıların bilimsel ve hukuki sorumluluğu yazarlarına aittir.
- **anemon**'da yer alan yazılardaki görüş ve düşünceler yazarlarının kişisel görüşleri olup derginin ve bağlı olduğu kurumların görüşlerini yansıtmaz.
- **anemon**'a gönderilen çalışmalar, TÜBİTAK ULAKBİM'in DergiPark Sistemi (UDS) üzerinden elektronik ortamda gönderilmektedir. Bu sisteme <http://dergipark.gov.tr/anemon> da yer alan "Kullanıcı Sayfası/Yeni Gönderi" linkinden ulaşılabilir. Söz konusu sisteme kayıt yapıp makale gönderildikten sonra hakem süreciyle ilgili gelişmeler ve hakem değerlendirme raporları yazarlar tarafından kolaylıkla takip edilebilir.

Editorial Principles

- **anemon** is an international peer-reviewed journal that publishes authentic and qualified works with a scientific approach in the fields of social sciences. It is published to contribute to raising the quality of the social sciences studies, development of methods and practices, to strengthen the communication between theoretical and practical studies, and to enrich the literature.
- **anemon** supports all the authentic and qualified scientific studies in the social sciences field including business, economics, educational sciences, finance, fine arts, history, international relations, linguistics, literature, philosophy, political science, psychology, sociology and theology etc. It publishes new and authentic works to offer the knowledge produced by scientific circles for the benefit of academics and public.
- The works that are sent to **anemon** must be either an authentic work to eliminate a lack in the literature or a review assessing the previously-published works and suggesting relevant, new, and noteworthy opinions.
- The texts that are sent to **anemon** include articles, translations, and book promotions. For the translated texts, publication permission of the owner of the article and the source text are required.
- Publication languages of **anemon** are Turkish and English. However, each issue may include articles written in other languages unless they exceed one third of the journal.
- Before academic studies submitted to **anemon**, they should be proofread and edited by native the language-speaking editors related to language used in the paper. This should also be documented (excluding study prepared in Turkish language).
- The works that are sent to **anemon** must not be published previously anywhere. They have to be ready for publication. The papers that have previously been presented in a scientific meeting can be sent to the journal if it is clearly indicated.
- **anemon** is regularly published bimonthly in February, April, June, August, October and December by Muş Alparslan University.
- No copyright payment is made for the papers that are sent to **anemon**. The copyrights of the works that are published in the Journal are transferred to Muş Alparslan University Journal of Social Sciences (**anemon**).
- Scientific and legal liabilities of the articles published in **anemon** belong to the authors.
- All the opinions and ideas indicated in the articles that are published in **anemon** are authors' personal opinions and do not reflect the opinions of the Journal or the affiliated institutions by any means.
- The works that are sent to **anemon** are sent to TUBITAK ULAKBİM's DergiPark System (UDS) in electronical environment. This system can be accessed via <http://dergipark.gov.tr/anemon> under the link "User Page/New Submission". After registering in the system and submitting the paper, the developments regarding the reviewing process and reviewer reports can be followed by the authors.

Yazışma Adresi / Address

Anemon Dergi Editörlüğü

Muş Alparslan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
49250 – MUŞ/TÜRKİYE

Tel: 0 436 249 49 49 / 3622 - Fax: 0 436 249 10 22

Web: <http://dergipark.gov.tr/anemon>

e-mail: anemon@alparslan.edu.tr